I 8126

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

LIMBA ROMÎNĂ

1

ANUL IX
1960

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

0 III 2005

1995

97

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. IORGU IORDAN — *redactor responsabil*; ION COTEANU, *redactor responsabil adjunct*; acad. MIHAIL SADOVEANU; EUSEBIU CAMILAR, membru corespondent al Academiei R.P.R.; prof. G. ISTRATE; prof. D. MACREA; GH. BOLOCAN; VL. DRIMBA; VALERIA GUȚU-ROMALO; MIRCEA MITRAN (*secretar*); C. OTOBÎCU; FLORA ȘUTEU.

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția revistei *LIMBA ROMÎNĂ*

București, Raionul I. V. Stalin, Calea Victoriei nr. 194

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R. P. R., telefon 15.07.91

8126

UEL 2014

LIMBA ROMÎNĂ

Anul IX 1960 Nr. 1

BIBLIOTECA CENTRALĂ SIBIU

2022

SUMAR

LINGVISTICĂ GENERALĂ Pag.

GR. C. MOISIL, Preliminariile traducerilor automate 3

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

IORGU IORDAN şi I. COTEANU, Dicţionarul limbii romîne (dicţionar general) 11

I. RIZESCU, Note asupra subordonatelor explicative 21

I. COTEANU, În legătură cu „subordonatele" explicative 27

LIMBĂ LITERARĂ

Cultivarea limbii în discuţie publică. Răspund în acest număr : acad. T. Vianu, Ion Fînteşteanu, Ştefan Ciobotăraşu 35

GH. BULGĂR, Scriitorii şi dezvoltarea limbii romîne literare moderne 42

LUIZA SECHE, Cuvinte şi sensuri noi în presa actuală 57

ISTORIA LINGVISTICII ROMÎNEŞTI

MIRCEA SECHE, Schiţă de istorie a lexicografiei romîne (II) 67

ISTORIA LIMBII ROMÎNE

E. PETROVICI, Problema limitei sud-vestice a teritoriului de formare a limbii româneşti 79

FILOLOGIE

I. CREŢU, Rectificări la ediţiile poeziilor lui Eminescu (III) 85

CRONICĂ

Consfătuirea cu cititorii şi tematica revistei noastre 99

RECENZII ŞI BIBLIOGRAFIE

Vitold Belevitch, *Langage des machines et langage humain*, Bruxelles, 1956, 121 p. (*V. Guţu-Romalo*) 105

3177

1968

PRELIMINARIILE TRADUCERILOR AUTOMATE

DE

ACAD. GR. C. MOISIL

Problema traducerii automate preocupă astăzi pe oamenii de ştiinţă din diferitele ţări. Noi vom presupune că cititorii noştri sînt informaţi asupra importanţei acestei probleme [1] şi vom da cîteva lămuriri asupra lucrărilor ce trebuie să fie făcute pentru a putea ajunge la executarea de traduceri automate din altă limbă în limba romînă sau din aceasta în alte limbi.

Bineînţeles, în primul rînd e nevoie *să avem la dispoziţie o maşină* pentru aceasta. Ţinem să precizăm de la început că nu este nevoie de o maşină de tradus, ci de o maşină electronică de calcul. La noi în ţară există două astfel de maşini, maşinile CIFA-1 şi CIFA-2, construite de Institutul de Fizică al Academiei R.P.R., concepute şi construite de ing. V. Toma.

Atunci cînd ritmul în care se vor face traducerile la noi va fi atît de intens încît să avem nevoie de o maşină de calcul la care să nu se facă decît traduceri, vom putea comanda o maşină electronică de calcul special construită pentru instituţia care se va ocupa de acest lucru şi această maşină de calcul va putea avea caracteristici speciale. Pînă atunci maşinile existente la noi în ţară sînt suficiente pentru experienţele ce avem de făcut.

Ceea ce este foarte important este să ştim că *lucrăm pentru maşina de calcul*. Aceasta impune lucrului ce avem de făcut anume condiţii de care trebuie să ţinem mereu seama.

Precum numele o spune, o maşină electronică de calcul face calcule. Vom arăta în acest articol cum poate fi întrebuinţată o maşină de calcul pentru a face traduceri.

Primul lucru care trebuie menţionat este că o astfel de maşină lucrează cu numere. Deci dacă vrem să introducem un text în maşină, acest

[1] Revista va publica un şir de date informative asupra problemei traducerilor automate şi în genere asupra lingvisticii matematice.

text nu trebuie să fie scris cu litere obișnuite ci trebuie cifrat sau, cum se spune, codificat. Nu vom studia aici procesul de codificare; studiul codurilor constituie o ramură nouă a științelor matematice: Teoria codurilor. De pildă noi putem codifica literele făcînd ca fiecărei litere să-i corespundă un sistem de găuri și plinuri:

lui A îi corespunde ● ● ● ● o
lui Ă îi corespunde ● ● ● o ●

– – – – – – – – –

lui C îi corespunde ● ● o ● ●
lui D îi corespunde ● ● o ● o
lui E îi corespunde ● ● o o ●

– – – – – – – – –

lui M îi corespunde ● o o o o

ș.a.m.d.

Aceste goluri pot fi înscrise de pildă cu un perforator pe o bandă de hîrtie perforată. De pildă cuvîntul CADE este înscris pe bandă perforată ca în fig. 1.

● ● o ● ●	C
● ● ● ● o	A
● ● o ● o	D
● ● o o ●	E

fig. 1

Evident cuvîntul codificat pe bandă perforată poate fi decodificat printr-un alt aparat, care, atunci cînd apare combinația

● ● o ● ●

acționează clapa C a unei mașini de scris, care imprimă pe hîrtie ordinară litera C.

Este sarcina inginerilor de a construi astfel de mașini. Ele sînt curente în tehnica modernă.

Este sarcina matematicienilor de a construi diferite coduri, care trebuie să îndeplinească diferite condiții. Teoria codurilor este o disciplină matematică în plină dezvoltare.

Pentru ușurința tipăririi acestui articol vom scrie

0 în loc de ●
1 în loc de o

Ce face mașina? Să presupunem că avem cuvintele: CAD, CADE, CĂDEM, DACĂ. Ele apar codificate astfel:

CAD	:	00100	00001	00101		
CADE	:	00100	00001	00101	00110	
CĂDEM	:	00100	00010	00101	00110	01111
DACĂ	:	00101	00001	00100	00010	

Mașina poate să compare cuvîntul CAD, adică primul șir de 0 și 1 cu cuvîntul DACĂ, adică ultimul șir de 0 și 1 și să constate că aceste cuvinte sînt diferite. Ea poate compara primul șir de 0 și 1 cu al doilea și să constate că cuvîntul CAD este o parte din cuvîntul CADE. Comparînd primul șir de 0 și 1 cu al treilea mașina va găsi litera comună C dar litera A din CADE și Ă din CĂDEM nu vor putea fi găsite asemănătoare.

Iată o primă observație ce avem de făcut : mașina nu poate „înțelege" decît lucrurile precise. Mașina nu face concesii. Dacă eu scriu litera Ă mașina va scrie litera Ă și numai prin ordine speciale mașina poate înlocui pe Ă cu A. Această „*precizie matematică*" e ceea ce trebuie să caracterizeze întreaga pregătire a traducerilor automate.

În al doilea rînd, *mașina lucrează cu literele nu cu sunetele din cuvinte.* Așadar cercetarea de pregătire a traducerilor automate se face, pînă acum, pe baza limbii scrise. Evident, e necesar să se înceapă o muncă mult mai lungă și grea relativă la limba vorbită care să pregătească traducerile textelor vorbite, problemă care dacă încă nu e abordabilă, se bănuiește totuși că va putea fi rezolvată într-un viitor nu prea îndepărtat.

O dată aceste lucruri precizate, vom putea în cele ce urmează să scriem textele cu litere obișnuite, ținînd seama că ele vor fi codificate.

Să presupunem că avem de tradus un text, de pildă textul:

TATĂL ȘI FATA LUCRAU LA ACEEAȘI MASĂ; DAR, PE CÎND ELEVA ÎNVĂȚA LECȚIA PE CARE PROFESORUL O PREDASE ÎN SĂPTĂMÎNA TRECUTĂ, ACESTA PREGĂTEA LECȚIA PE CARE ELEVII O VOR ÎNVĂȚA PESTE O SĂPTĂMÎNĂ.

Să vedem cum procedăm pentru a face traducerea.

E nevoie să avem un dicționar, dar trebuie să fim atenți asupra felului cum vom înscrie cuvintele în dicționar. Deocamdată nu ne vom ocupa mai amănunțit de înscrierea cuvintelor invariabile :

ȘI, LA, DAR, PE, CÎND, ÎN, PESTE

care, bineînțeles, nu pot fi înscrise decît sub forma lor.

Să trecem la înscrierea verbelor. Ținînd seama de moduri, timpuri, persoane și număr, am avea să înscriem un singur verb, de 78 ori. Aceasta este o primă dificultate. Pentru cele circa 6000 verbe din limba romînă (fără variante) am avea peste jumătate de milion de înscrieri. Aceasta înseamnă că trebuie schimbat procedeul. Vom proceda ca în toate dicționarele. Vom înscrie în dicționar verbul, iar la tradus vom ține seama de indicația gramaticală asupra formei la care îl găsim. Astfel cuvintele :

ÎNVĂȚA, VOR ÎNVĂȚA

vor fi înscrise :

A ÎNVĂȚA, verb imperfect III singular
A ÎNVĂȚA, verb viitor III plural

Așadar traducerea nu se va face cuvînt de cuvînt, ci pe mici unități. Pentru a pregăti traducerea e nevoie *să înscriem în memoria mașinii nu numai un dicționar ci și o gramatică.*

Această gramatică trebuie să satisfacă cele două condiții de mai sus :
a) să se refere la formele scrise
b) să fie precisă.

Să considerăm de pildă verbul *a lucra*. O formă a lui, de pildă AM LUCRAT este formată din șirul de litere LUCR și din șirul de litere AM ... ... AT.

Primul șir de litere LUCR se regăsește în tot cursul conjugării verbului A LUCRA. Vom spune că LUCR- este *radicalul* verbului A LUCRA. Al doilea șir de litere AM ... AT constituie indicația gramaticală dată de expresia AM LUCRAT. Ea e compusă din două părți, una prepusă : AM, alta *terminație* : AT. Să analizăm aceste trei părți ale expresiei AM LUCRAT.

Radicalul LUCR- este acel șir de litere care *se regăsește în toate formele verbului*. Această regăsire trebuie să fie precisă. Să considerăm de pildă verbul A ÎNVĂȚA. Sîntem îndemnați să credem că ÎNVĂȚ- constituie radicalul său. Aceasta ar fi satisfăcător pentru o gramatică „în mare"', care ar explica apoi cum a provenit Ă din A ÎNVĂȚA, cum în virtutea legilor avem în unele cazuri, A, în altele Ă, în altele E. Ideea aceasta evident va fi exploatată. Această idee asupra radicalului nu coincide însă cu preciziunea cerută, căci în formele ÎNVAȚĂ, ÎNVEȚE nu regăsim exact radicalul ÎNVĂȚ- ci alte șiruri de litere : ÎNVĂȚ-, ÎNVEȚ-. E nevoie deci să studiem separat verbele pe care le numim regulate, al căror radical în mod precis nu se schimbă, și celelalte verbe.

Să trecem la terminație. Aci numărul variantelor este mic. De pildă la mai mult ca perfect persoana I plural forma lungă orice verb are una din următoarele terminații

-ASERĂM, -ESERĂM, -ISERĂM, -ÎSERĂM, -USERĂM

Observăm în treacăt că terminațiile -ISERĂM și -ÎSERĂM, în cadrele preciziei cerute, sînt diferite.

E nevoie de o cercetare în spiritul mașinilor de calcul a tuturor verbelor, substantivelor și adjectivelor românești, dînd regulile morfologiei lor.

Atunci cînd vom introduce pe rînd mai multe cuvinte din textul de tradus în mașină cînd — cum se spune — mașina le „citește", se pot întîmpla diferite lucruri. Să presupunem că mașina citește textul

AM LUCRAT (*)

Mașina citește întîi șirul de litere AM. În acest moment ea a înregistrat numai cuvîntul AM, pe care îl compară cu toate cuvintele pe care le are înmagazinate în „memoria" ei. În memorie, la cuvîntul AM găsește indicația gramaticală (despre deosebirea între AM = verbul A AVEA la prezent I singular și AM = auxiliarul cu care se formează perfectul compus, vom vorbi mai jos) : primul cuvînt dintr-o expresie compusă din

AM + un radical de verb + terminație de participiu trecut.

Mașina citește apoi cuvîntul LUCRAT și are de găsit :
α) în dicționarul terminațiilor șirul de litere -AT
β) în dicționarul radicalilor radicalul LUCR-.

Cu indicaţia α şi indicaţia dată de AM, maşina dă indicaţia gramaticală: perfectul compus persoana I singular.

Astfel în conformitate cu α, expresia (*) este transformată în LUCR- verb perfectul compus I singular (**)

Expresia (**) e pregătită pentru *traducere în orice limbă.*

Dacă vrem s-o traducem în limba rusă, se caută în dicţionarul de radicali

limba romînă	*limba rusă*	*limba franceză*
LUCR-	РАБОТ-	TRAVAILL-
verb perfect compus persoana I singular	verb perfectiv trecut persoana I singular	verb perfect compus persoana I singular

Pentru a duce traducerea mai departe să băgăm de seamă că indicaţia gramaticală nu e suficientă pentru a indica completarea unităţii gramaticale, care trebuie să fie

limba romînă	*limba rusă*	*limba franceză*
AM LUCRAT	ПОРАБОТАЛ	J'AI TRAVAILLÉ

E nevoie să ştim cărui tip de conjugare îi corespunde verbul РАБОТАТЬ în rusește, respectiv verbul TRAVAILLER în franţuzeşte. Pentru traducerea în limba romînă trebuie să ştim de asemenea cărei conjugări îi aparţine verbul A LUCRA în limba romînă.

Deci în dicţionarul lexical vom avea indicaţiile dicţionarului radicalilor

limba romînă	*limba rusă*	*limba franceză*
LUCR-, verb de conjugarea ...	РАБОТ- verb al cărui aspect imperfectiv se face cu по de conjugarea...	TRAVAILL- verb de conjugarea... care se conjugă cu *avoir*

Desigur şi alte indicaţii pot să se dovedească necesare, cum vom arăta mai jos. Nu am indicat la A LUCRA că e verb de conjugarea I nici n-am dat indicaţiile corespunzătoare pentru РАБОТАТЬ şi TRAVAILLER, deoarece toate aceste indicaţii trebuie să satisfacă cerinţa de precizie necesară maşinii de calcul. Acesta este sensul afirmaţiei de mai sus relativă la necesitatea unor cercetări asupra morfologiei limbii noastre, care, împreună cu cercetări analoge ce se vor fi făcînd sau se vor face relativ la alte limbi, premerg traducerea.

Dar pe lîngă cercetările de morfologie în spiritul maşinii de calcul, pentru fiecare din cele două limbi trebuie făcute şi cercetări comparate. De pildă, mai sus, am avut traducerea formei gramaticale în limba romînă :

perfectul compus persoana I singular

în forma gramaticală în limba rusă :

perfectiv trecut persoana I singular

Aci intervine o dificultate pentru traducerile din romîneşte în rusește : la timpul trecut verbul rusesc se declină, deci e necesar ca, din

context, să deducem genul subiectului. Această problemă însă depăşeşte morfologia.

O altă dificultate avem în traducerea din romîneşte în franţuzeşte. În romîneşte propoziţia

A LUCRAT

se traduce cu

IL A TRAVAILLÉ

în timp ce expresia A LUCRAT, într-o propoziţie, se traduce cu

A TRAVAILLÉ

De pildă propoziţia

ELEVA A LUCRAT

se traduce cu

L'ÉLÈVE A TRAVAILLÉ.

Vom introduce treptat dificultăţile, trecînd de la cele morfologice la cele sintactice.

Sînt multe probleme care nu au putut fi abordate în expunerea de mai sus.

Una din ele e problema cuvintelor cu mai multe înţelesuri. Această problemă am întîlnit-o cînd am tradus expresia AM LUCRAT; atunci am atras atenţia că şirul de litere AM poate fi :

I) verbul A AVEA la prezent I singular,

II) indicaţie gramaticală referitoare la perfectul compus I singular (în expresia AM LUCRAT); dar el mai poate fi :

III) indicaţie gramaticală referitoare la condiţionalul prezent I plural (cînd apare în expresia AM LUCRA)

IV) indicaţie gramaticală referitoare la condiţionalul trecut I plural (cînd apare în expresia AM FI LUCRAT)

V) indicaţie gramaticală referitoare la viitor I singular familiar (cînd apare în expresia AM SĂ LUCREZ).

Se vede că înţelesul lui AM poate fi distins în aceste cazuri :

— cînd AM e urmat de un verb la participiul trecut, el are înţelesul II;

— cînd AM e urmat de un verb la infinitiv, are înţelesul III;

— cînd AM e urmat de FI şi acesta de un participiu trecut, are înţelesul IV;

— cînd AM e urmat de SĂ şi acesta de un subjonctiv I singular, are înţelesul V;

— în celelalte cazuri are înţelesul I.

Evident această regulă trebuie controlată dacă este exhaustivă.

Se vede că în cazul cuvintelor cu mai multe înţelesuri putem încerca să determinăm înţelesul prin consideraţii sintactice.

Să ne întoarcem la dicţionar.

Dicţionarul limbii romîne literare contemporane are peste 50000 de cuvinte. Printre acestea găsim verbele A ACIOLA, A ACIRA, A ADURMECA, A AIEPA, ş.a. a căror întrebuinţare este cu totul rară. Mai găsim verbele :

a) A ACETIFICA, A AMALGAMA, A ARGINTA
b) A BULONA, A CONCASA, A CONGELA
c) A ANESTEZIA, A BADIJONA, A CANGRENA
d) A ÎNDRĂGI, A URÎ, A ADMIRA
e) A ADJUDECA, A ANCHETA, A CONFISCA.

E foarte puţin probabil să găsim în acelaşi text verbe din cele cinci linii. Se spune uneori că cuvintele din liniile (*a*) şi (*b*) aparţin limbajului tehnic, cele din rîndul (*c*) limbajului medical, cele din rîndul (*d*) limbajului cotidian, cele din rîndul (*e*) limbajului juridic.

O astfel de clasificare a cuvintelor unei limbi e necesară din două motive diferite. Pe de o parte numărul cuvintelor ce intră în memoria unei maşini e mic. Pe de altă parte numărul înţelesurilor unui cuvînt poate să scadă cînd mărginim limbajul.

Evident, dacă am avea de tradus un text de matematică, nici unul din cuvintele din şirurile (*a*)—(*e*) de mai sus nu va apărea ; dacă textul e un text de tehnică, cuvintele din şirurile (*c*), (*d*), (*e*) nu vor apărea, ş.a.m.d.

Pe de altă parte, dacă considerăm cuvintele

IDEAL IMAGINAR

aceste cuvinte au un înţeles mult mai precis în limbajul matematic decît în cel obişnuit, căci în dicţionar găsim

Limba romînă	*Limba rusă*
IDEAL	ИДЕАЛЬНЫЙ, СОВЕРШЕННЫЙ
IMAGINAR	МНИМЫЙ, ВООБРАЖЕННЫЙ

în timp ce numai primul termen (ИДЕАЛЬНЫЙ, respectiv МНИМЫЙ) trebuie luat în considerare în limbajul matematic.

Pentru caracterizarea unui limbaj e nevoie de făcut o analiză statistică a limbii şi a diferitelor limbaje. Afirmaţia : „cuvîntul... nu aparţine limbajului matematic" nu este o afirmaţie de acelaşi tip cu cele pe care le utilizează maşina. Am arătat că limbajul înţeles de maşină e precis. Propoziţia de mai sus nu este precisă ; ea nu înseamnă că e exclus ca cuvîntul considerat să apară într-un text matematic (de pildă printr-o greşeală de tipar), ci că apariţia lui într-un asemenea text e foarte puţin probabilă. Astfel de adevăruri sînt adevăruri statistice. Adevărul precis corespunzător ar trebui să aibă forma : „cuvîntul... apare în limbajul matematic cu frecvenţa..." sau, mai bine : „cuvîntul... apare în limbajul matematic cu o frecvenţă mai mică decît...".

E nevoie să se pornească o largă anchetă statistică asupra limbii romînești. Ea ar ajunge și la definiția statistică a diferitelor limbaje, utilă traducerilor automate, dar și la alte concluzii. Ar fi de cercetat :

frecvența cuvintelor,

frecvența unor forme gramaticale și stilistice,

frecvența idiotismelor (aceste trei distribuții de frecvențe caracterizează și stilul diferiților autori),

frecvența literelor, digramelor, trigramelor,

distribuția lungimii cuvintelor, ș.a.

Unele din studiile acestea au și început să fie abordate de Institutul de lingvistică al Academiei R.P.R.

Cum am spus, toate aceste studii trebuie să fie făcute atît asupra limbii scrise cît și asupra limbii vorbite (atît literară, cît și dialectală, inclusiv cercetările privind istoria limbii).

Iată un vast plan de cercetare care nu se poate duce la îndeplinire decît printr-o colaborare a lingviștilor cu statisticienii, cu matematicienii și cu tehnicienii.

NOTE BIBLIOGRAFICE

Cititorul romîn care dorește cîteva detalii în plus asupra traducerilor automate le poate găsi în :

D. I. Panov, *Traducerea automată*, Anal. rom.-sov., seria mat.-fiz., vol. X, nr. 9, 1956, p. 17.

O. S. Kulaghina, *Asupra unui mod de definire a noțiunilor gramaticale pe baza teoriei mulțimilor*, Anal. rom.-sov., seria mat.-fiz., vol. XIII, nr. 3, 1959, p. 43.

T. N. Moloșanaia, *Problema distingerii omonimelor în traducerea cu mașina din limba engleză în limba rusă*, Anal. rom.-sov., seria mat.-fiz., vol. XIII, nr. 3, 1959, p. 56.

Cititorul romîn care dorește să aibă informații asupra mașinilor de calcul le poate găsi în : (lista e dată în ordinea dificultății) :

Eli Katz, *Cibernetica*, Colecția Societății pentru răspîndirea științei și culturii, nr. 274.

M. V. Keldîș, A. A. Leapunov, M. P. Șura Bura, *Problemele matematice ale teoriei mașinilor de calcul*, Anal. rom.-sov., seria mat.-fiz., XI, nr. 3, 1957, p. 33.

A. A. Dorodnițin, *Centrul de calcul al Academiei de Științe a U.R.S.S.*, Anal. rom.-sov., seria mat.-fiz., XII, 1958, nr. 1, p. 28.

L. P. Kraizmer, *Cibernetica tehnică*, Editura tehnică, 1958.

A. I. Kitov, *Calculatoare electronice cifrice*, Editura tehnică, 1959.

Alte studii asupra ciberneticii :

S. I. Sobolev, A. I. Kitov, A. A. Leapunov, *Trăsăturile fundamentale ale ciberneticii*, Anal. rom.-sov., seria mat.-fiz., X, nr. 3, 1956, p. 81.

E. Kolman, *Ce este cibernetica?* Anal. rom.-sov., seria mat.-fiz., X, nr. 3, 1956, p. 99.

S. F. Anisimov, *O carte despre interpretarea filozofică a ciberneticii*, Anal. rom.-sov., seria filoz., XIII, 1959, nr. 3, p. 106.

A. Iakușev, *Despre unele probleme filozofice ale ciberneticii*, Anal. rom.-sov., seria filoz., XIII, 1959, nr. 3, p. 113.

Asupra aplicațiilor calculului probabilităților în lingvistică și asupra statisticii lingvistice trimitem la :

Iancu Constantinescu, Sergiu Condrea, Edmond Nicolau, *Teoria informației*, Editura tehnică, 1958, p. 14—16, 122—144, 182—188.

Edmond Nicolau, *Cibernetica și lingvistica*, SCL, IX, 1958, nr. 4, p. 471 și urm.

Valeriu Șuteu, *Observații asupra frecvenței cuvintelor în operele unor scriitori romîni*, SCL, X, 1959, nr. 3, p. 419—443.

DICŢIONARUL LIMBII ROMÎNE

(DICŢIONAR GENERAL)

DE

ACAD. IORGU IORDAN şi I. COTEANU

Limba romînă nu dispune pînă astăzi de un dicţionar complet, adică de o lucrare lexicografică în care să fie cuprinse sub o formă sau alta tot vocabularul romînesc. Nici *Dicţionarul limbii romîne literare contemporane*, apărut între anii 1955—1957, nici *Dicţionarul limbii romîne moderne* din 1959 nu conţin întreaga bogăţie lexicală a limbii romîne, fiindcă autorii lor nu şi-au propus acest lucru. Într-adevăr, nici unul nu a înregistrat mai mult de 60 000 de cuvinte, fiind deci mai sărace chiar decît un dicţionar bilingv ceva mai dezvoltat. Elaborarea lor a fost determinată de faptul că în ultimii ani se simţea foarte puternic necesitatea unor instrumente de informare sau de lucru pentru toţi aceia care scriu romîneşte sau învaţă limba romînă. Faptul că ele corespund în general acestui scop a reieşit de altminteri şi din felul cum au fost primite de public, în special *Dicţionarul limbii romîne moderne* (1 vol.). Academia Republicii Populare Romîne a reuşit astfel să-şi îndeplinească, prin Institutul de lingvistică din Bucureşti, una dintre sarcinile care îi revin în cadrul revoluţiei culturale din ţara noastră.

A rămas însă în suspensie *Dicţionarul limbii romîne*, operă lexicografică de importanţă naţională. Acest mare dicţionar al limbii romîne reprezintă în concepţia lingviştilor noştri, atît a celor de astăzi cît şi a unora din trecut, o lucrare fundamentală, care urmează să oglindească vocabularul romînesc în evoluţia lui de-a lungul vremurilor. Este vorba deci de o operă de mari proporţii, aproximativ 10 volume de circa 1 000 de pagini fiecare, după calculele preliminare care au fost făcute în baza materialului existent.

Istoria dicţionarului este cunoscută. Ea începe o dată cu înfiinţarea Academiei Romîne, care îşi înscrie în statut să alcătuiască un dicţionar şi o gramatică a limbii romîne.

Dar Academia Romînă, ca instituţie a statului burghezo-moşieresc, nu şi-a îndeplinit aceste obligaţii. Cu elaborarea dicţionarului au fost însărcinaţi întîi Laurian şi Massim, care au făcut o lucrare inacceptabilă chiar pentru vremea lor (1871 şi urm.): latinomania de care au dat dovadă a atras ironia şi critica îndreptăţită a contemporanilor. Sarcina alcătuirii dicţionarului a fost apoi încredinţată lui B.-P. Hasdeu, excelent lingvist, dar mai puţin bun organizator, care a reluat totul de la început; împrejurările nu l-au ajutat însă să treacă de primele cuvinte din litera B. Partea elaborată de Hasdeu e cuprinsă în patru volume mari, apărute sub titlul *Etymologicum Magnum Romaniae* (1886 şi urm.). După Hasdeu, a fost însărcinat cu continuarea dicţionarului A. Philippide, căruia i s-a pus condiţia de a restrînge cadrul general al lucrării. Philippide, după ce a redactat o parte din material, nu a acceptat condiţia. S-a recurs atunci la un lingvist tînăr, Sextil Puşcariu, care, avînd la dispoziţie şi materialul elaborat de predecesorii săi, a reuşit să publice în decurs de circa 29 de ani (1906—1944) 3 volume şi cîteva fascicule din *Dicţionarul limbii romîne*, conţinînd cuvinte care încep cu literele A, B, C, F, G, H, I, J, L.

În 1949, cinci ani după Eliberare, s-a reluat activitatea de întocmire a *Dicţionarului limbii romîne*, pornindu-se de la ideea că partea lucrată sub conducerea lui S. Puşcariu ar putea fi repede revizuită, iar materialul existent (fişe, manuscrise etc.) s-ar putea pune la punct de asemenea foarte repede, în aşa fel încît, în cîţiva ani, acest dicţionar să se publice în întregime, de la A la Z.

Practica a arătat însă că planurile acestea erau premature. Cerinţele noi privind structura ideologică şi politică a dicţionarului, pe de o parte, necesitatea de a-l transforma mult mai profund decît crezusem unii dintre noi, lipsa de cadre de specialişti capabile să rezolve aceste probleme, pe de altă parte, la care s-a adăugat nevoia unor dicţionare de uz general, au impus întreruperea activităţii, în favoarea acestora din urmă.

Rezultatele obţinute în răstimp au fost însă interesante în multe privinţe pentru dicţionarul a cărui istorie am schiţat-o (s-a completat materialul de citate, s-a făcut o primă redactare a cuvintelor care vor figura în dicţionar etc.), astfel încît s-a ajuns ca în momentul de faţă să dispunem atît de material, cît şi de forţele necesare pentru a relua lucrarea şi a o continua într-un ritm susţinut.

1. CARACTERUL DICŢIONARULUI LIMBII ROMÎNE

A. După cum arată însuşi titlul, DLR este o operă lingvistică. În această calitate, el trebuie să arate ce numesc cuvintele din limba romînă, indiferent de faptul dacă obiectele, fenomenele şi relaţiile lor sînt sau nu — după o părere sau alta — bine denumite. De exemplu, cineva ar putea crede că, în loc de cuvîntul *masă*, prin care înţelegem un mare grup de oameni, o cantitate de materie etc., ar trebui să spunem altfel, pentru a nu se face confuzie cu obiectul „masă". Sînt persoane care

susțin acest lucru, pornind de la ideea că pentru fiecare obiect, pentru fiecare fenomen sau noțiune trebuie să folosim cîte un cuvînt. Realitatea lingvistică este însă alta. Obligația principală a oricărui dicționar este de a respecta realitatea.

În legătură directă cu ideea de mai sus stă și părerea, mai mult sau mai puțin precizată, că un dicționar general, cum este cel pe care-l pregătim, trebuie să înregistreze absolut toate cuvintele. După concepția aceasta, cine vrea să știe, de exemplu, ce este *ciclofazotronul*, *cortizonul*, *fenacodul*, *cosmodrom*, *fisiunea*, *turbo-reactorul* etc., nu are decît să deschidă dicționarul și va afla de îndată ce-l interesează.

Alții consideră că, într-un dicționar general, la un cuvînt ca *turbo-reactor* se va spune ce este combustiunea atomică, principiile ei, aplicările ei ș.a.m.d. În fine, se mai crede că, într-un dicționar general, se va găsi istoria unor curente sau mișcări politice, culturale, artistice, că se vor arăta pe larg și în amănunt bazele lor ideologice, culturale, artistice etc. Se crede, de pildă, că, pentru a ști ce a reprezentat *creștinismul* sau *impresionismul*, te poți adresa dicționarului general. Cum acest fel de a înțelege lucrurile este relativ răspîndit și cum el nu corespunde și nici nu poate corespunde concepției care stă la baza dicționarului nostru, este necesar să facem unele precizări.

Mai întîi, în legătură cu cuvintele care vor fi incluse în dicționar. Principiul diriguitor în această privință este atestarea lor în literatura artistică. Acesta constituie principiul cel mai important, deși nu este nici singurul și nici nu se aplică mecanic.

Dacă, de exemplu, la un scriitor de astăzi apare un cuvînt dintre cele citate mai înainte (de ex. *cosmodrom*), acesta nu este introdus automat în dicționar, ci se controlează în ce măsură e sau nu cunoscut, dacă l-a mai întrebuințat și alt scriitor etc.

Al doilea principiu este existența cuvîntului în literatura romînă veche. Avînd în vedere caracterul istoric al dicționarului (vezi paragraful următor), cuvintelor din limba veche li se va da mare atenție, ceea ce înseamnă că ne vom strădui să le introducem pe toate în dicționarul nostru.

Al treilea principiu este existența cuvîntului în graiurile populare și în limba vorbită în general. Cu ajutorul *Atlasului lingvistic romîn*, al monografiilor dialectale, al glosarelor regionale, al lucrărilor de folclor și de etnografie etc. se stabilește existența cuvîntului ca realitate obiectivă a limbii și se introduce în dicționar.

Al patrulea principiu, valabil în special pentru cuvintele noi și cu caracter tehnic, este atestarea acestora în mai multe stiluri ale limbii. La exemplele date mai înainte se poate adăoga și o formă ca *tumoră* din limbajul medicilor, căci cu ajutorul ei ilustrăm și un aspect al tratării formelor luate de unele neologisme. Dacă *tumoră* nu apare decît în lucrările de medicină, dicționarul nu o înregistrează. Dar cînd întîlnim, în aceeași categorie de lucrări, cuvîntul *biopsie*, acesta intră în dicționar, el fiind utilizat și în stilul vorbit al limbii.

După toate probabilitățile, DLR va cuprinde circa 120—140 000 de cuvinte, alese în conformitate cu principiile arătate mai sus.

Cît priveşte conţinutul cuvintelor, sînt necesare de asemenea unele precizări. Dicţionarul nostru va prezenta înţelesurile cuvintelor romîneşti aşa cum reies ele din modul lor de întrebuinţare.

La cuvîntul *fier*, de exemplu, după ce se va spune că este vorba de un metal şi se va arăta într-un fel oarecare ce înţelege toată lumea prin *fier*, se vor da înţelesurile lingvistice speciale. Se ştie că, în limba de toate zilele, cînd auzim de pildă „m-am lovit într-un fier", nu e vorba de *fier*, cum îl înţeleg chimiştii. *Fierul de călcat* este de ... fontă, iar cînd este electric, de fontă şi de alte metale. Din punctul de vedere al limbii comune, *fonta* se identifică, deci, uneori cu fierul. Această realitate trebuie să se oglindească în dicţionar, indiferent de opiniile chimiştilor. De altminteri, chiar aceştia sînt obligaţi în viaţa de toate zilele să vorbească despre un *fier de călcat* şi nu despre o *fontă de călcat* sau un *tuci de călcat*, deşi ei ştiu foarte bine ce mare deosebire este între fontă şi fier. Limba îi obligă să se conformeze uzului general. Ar fi cu totul anormal ca un dicţionar să se abată de la acest principiu.

De aceea, în tratarea l i n g v i s t i c ă a cuvintelor se va ţine seamă numai î n l i n i i m a r i de punctul de vedere al diverselor specialităţi ştiinţifice şi, în concluzie, nu vom descrie structura atomică a fierului, posibilităţile de aplicare a acestui metal etc. La fel vom proceda şi în cazul numelor de animale, de plante, de boli etc. Definiţia ştiinţifică se va da însă în toate cazurile în care ea este necesară. De exemplu, la termenii filozofici, politici, ştiinţifici etc. care se utilizează ca termeni tehnici.

Precizările de pînă aici sînt destinate a scoate în evidenţă caracterul lingvistic al dicţionarului, spre a se evita, din capul locului, tendinţa de a-l confunda cu o enciclopedie. Lucrul ni se pare cu atît mai necesar, cu cît deseori dicţionarele romîneşti au combinat punctul de vedere lingvistic cu cel enciclopedic. Acesta este cazul chiar cu *Etymologicum Magnum Romaniae* al lui B.-P. Hasdeu, care a încercat să facă din dicţionarul său o enciclopedie a ştiinţelor sociale din Romînia, în special a istoriei, literaturii, folclorului etc. În mai mică măsură aşa stau lucrurile şi cu recentul *Dicţionar al limbii romîne moderne* care prezintă prin ilustraţii şi prin unele definiţii un modest caracter enciclopedic. *Dicţionarul limbii romîne* nu va recurge la metoda enciclopedică decît în cazuri speciale.

Această lucrare este destinată în primul rînd cercetătorilor de specialitate, lingviştilor, unor literaţi (critici, filologi), istoricilor interesaţi de evoluţia limbii şi a societăţii, filozofilor care urmăresc probleme similare cu cele ale istoricilor etc. El se adresează însă şi scriitorilor, cărora le pune la îndemînă marea bogăţie lingvistică a limbii romîne, dîndu-le posibilitatea să urmărească dezvoltarea cuvintelor romîneşti, utilizarea lor altă dată şi acum, nuanţele semantice cîştigate în decursul timpului etc. De bună seamă, DLR va putea fi consultat de orice intelectual preocupat de starea şi evoluţia limbii sale materne, dar această operă nu face parte din categoria instrumentelor obişnuite de lucru, nefiind un dicţionar de ţinut pe birou pentru a fi folosit în permanenţă.

B. Dicţionarul limbii romîne este istoric şi etimologic. Aceasta înseamnă că fiecare cuvînt va fi prezentat începînd cu cea mai veche atestare

și terminînd cu epoca noastră. În general, cuvintele unei limbi se înfățișează în două situații : sau și-au păstrat înțelesurile din cele mai vechi timpuri pînă astăzi, sau au dezvoltat înțelesuri noi și, eventual, au pierdut pe unele dintre cele vechi. Această chestiune, mult mai complexă în realitate, a fost simplificată aici la maximum pentru a-i ușura înțelegerea.

Istoria cuvîntului înseamnă prezentarea succesivă a tuturor fazelor lui de evoluție, indicîndu-se, cu mijloacele tehnico-lexicografice obișnuite, modificările și cauzele lor. Se face, deci, o analiză semantică a cuvîntului, stabilindu-se legătura dintre înțelesurile lui și viața socială și se încearcă explicarea modificărilor de sens. Fiecare cuvînt reprezintă obiectul unor studii lexicografice, al căror rezultat sînt articolele din dicționar, înșirate în ordine alfabetică.

Pînă acum, limba romînă nu are un dicționar etimologic modern. Dicționarul lui Cihac datează din anul 1870 și urm. și, firește, nu mai corespunde nici pe departe stării actuale a științei originii cuvintelor. Toate celelalte dicționare etimologice sînt incomplete. *Dicționarul limbii romîne moderne* nu are decît indicații etimologice sumare. DLR va împlini această lipsă prin indicarea etimologiei tuturor cuvintelor.

2. METODA DE LUCRU

Materialul de care dispun redactorii dicționarului este foarte bogat, fiind alcătuit din :

a) fișe completate de intelectuali din toate părțile țării, pe care Hasdeu le-a primit ca răspuns la chestionarul făcut de el înainte de a începe redactarea la *Etymologicum Magnum Romaniae* și pe care nu le-a folosit decît parțial ;

b) fișe scoase de A. Philippide și colaboratorii săi din scrierile autorilor romîni ;

c) fișe scoase de S. Pușcariu și colaboratorii săi din diferite lucrări ;

d) fișele rămase de la I.-A. Candrea și destinate inițial dicționarului publicat de acesta în 1931 ;

e) fișe scoase de H. Tiktin în cursul activității sale de lexicograf ;

f) fișe extrase cu începere din 1949 din lucrări literare și științifice de colaboratorii Institutului de lingvistică din București. Ele provin în special din lucrări apărute după 23 August 1944 și din cîteva opere și manuscrise din secolul al XVIII-lea ;

g) fișe scoase din opera lui Eminescu pentru „Dicționarul Eminescu".

Fișele, în număr de aproximativ două milioane și jumătate, reprezintă citate din opere literare, lucrări științifice, presă, monografii dialectale etc. Pe fiecare dintre ele figurează un cuvînt-titlu și un citat, o propoziție sau o frază în care este utilizat cuvîntul-titlu.

Citatele acestea se folosesc pentru a se descoperi toate nuanțele semantice și pentru a le ilustra. Pe baza lor, pe baza consultării tuturor dic-

ţionarelor anterioare, a lucrărilor de dialectologie sau de folclor, pe baza studiilor etnografice, a studiilor despre plante, animale, insecte etc. etc., redactorul poate stabili sensurile cuvîntului şi valoarea lor. Adesea un cuvînt-titlu poate fi reprezentat prin cîteva sute de fişe cu citate. Sortarea acestui material este determinată de caracterul dicţionarului. De aceea se porneşte de la sensul cel mai vechi spre epocile mai noi.

Redactarea nu constă în fond decît în explicarea succintă a evoluţiei cuvîntului, a structurii lui semantice şi în indicarea etimologiei.

În timpul lucrului se revăd toate citatele, cercetîndu-se lucrările din care s-au extras exemplele pentru a se controla dacă trimiterea la pagină este exactă, dacă s-a copiat bine contextul etc.

Pentru a se vedea cum va arăta un articol din DLR în comparaţie cu dicţionarele existente, dăm mai jos, pe două coloane, un cuvînt ca exemplu.

Dicţionarul limbii romîne literare contemporane

ispravă, s.f. 1. Faptă, lucrare, treabă; (citate din Sadoveanu, Iosif); loc. adj. *De ispravă* = vrednic, capabil, cinstit; (citate din Sadoveanu, Ispirescu, Creangă); *De nici o ispravă* = inutil, de lepădat; (citate din Alecsandri); subsens: poznă, năzbîtie; (citat din Pas). 2. (Uneori ironic) Izbîndă, succes, reuşită; (citate din Ispirescu, Negruzzi, Drăghici). Expresie: *Fără nici o ispravă* = fără rezultat; (citate din Ispirescu, Negruzzi); subsens: sfîrşit, îndeplinire; (citate din Drăghici). 3. (Învechit) *De ispravă* = imediat; (citate din Konaki, Jarnik).

Dicţionarul limbii romîne

ispravă, s.f. 1. Hotărîre, autorizaţie; (citate din Pravila, Dosoftei etc.). 2. Act oficial; firman (citate din cronicari). 3. Rînduială, aşezămînt, instituţie; (citate din Dosoftei). 4. Putere, facultate, forţă; (după Lex. Budan). 5. Îndeplinire, realizare, faptă; (citate din Coresi, Varlaam, Negruzzi etc.). Loc. şi expr. *de ispravă*; *fără ispravă*; *a aduce în ispravă*; *a face ispravă* (cu explicaţii şi citate). 6. Săvîrşire, terminare; (citate din Beldiman, Pann etc.). Loc. *de ispravă* = de tot, complet; (citate din Dosoftei, Konaki, Jarnik). 7. Succes, izbîndă; (citate din Beldiman, Arhiva, Ispirescu). 8. Rost, motiv, ocazie; (citate din Beldiman, Magaz. ist.). 9. (În superstiţii) Fantomă, spirit, duh rău; (după Marian). V. sl. исправа corecţiune, îndreptare; bulg. исправа faptă dreaptă; act oficial; (sensul cel mai vechi).

Articolul din DLR este numai o schemă. El arată însă legătura sensurilor, evoluţia lor şi a locuţiunilor. În articolul-monografie din DLR se oglindesc fidel realitatea lingvistică şi amănuntele de ordin social şi istoric pe baza izvoarelor vechi.

Am descris mai pe larg metoda de lucru ca să se vadă de ce este necesar un timp relativ lung pentru terminarea dicţionarului, cu toate

că materialul este adunat. Nu am arătat aici cazurile dificile, cuvintele care denumesc plante sau animale sau părți din diferite aparate ori obiecte, termenii tehnici etc., pentru lămurirea înțelesului cărora redactorul va fi adesea nevoit să apeleze la diverși specialiști. Nu am arătat aici nici greutățile de tratare a unor cuvinte polisemantice și a uneltelor gramaticale, pentru care este nevoie uneori de studii speciale îndelungate.

3. ORGANIZAREA MUNCII

Avînd în vedere situația materialului și metoda de lucru, precum și unele principii lexicografice la care ne vom referi în cele ce urmează, întreaga activitate de elaborare a dicționarului se împarte în mai multe etape, dintre care cea mai importantă este redactarea.

Principiul fundamental al muncii de elaborare a *Dicționarului limbii romîne* este răspunderea personală pentru fiecare parte care a fost încredințată unui redactor. Pentru a ușura însă munca și a ajuta pe redactori, orice problemă care depășește cadrul strict tehnic al redactării va fi discutată și rezolvată de colectivul de lexicologie al Institutului. Acesta este al doilea principiu al muncii noastre, tot atît de important ca și precedentul. Colectivele de lingviști vor să arate astfel că, afară de răspunderea personală a fiecăruia, există o răspundere solidară.

Vom ilustra principiile de mai sus printr-un exemplu.

Pentru a se da etimologia exactă a unui cuvînt, deci pentru a se putea începe redactarea articolului respectiv din dicționar, fiecare redactor va prezenta propunerile sale. Vor fi, evident, mai multe feluri de etimologii :

— etimologii care nu ridică nici o problemă, fiindcă sînt de mult stabilite, de exemplu *pane* : > *pîne* > *pîine* ;

— etimologii nesigure, cînd, pentru stabilirea originii cuvîntului, există două sau trei posibilități ; de exemplu : *culă* ar veni după unii din lat. *CUBULA (Pușcariu, REW), după alții din bulgară sau din turcă. Într-un caz ca acesta, colectivul discută propunerea redactorului și decide într-un fel sau altul. Decizia colectivului este supusă apoi Consiliului științific al Institutului ;

— etimologii necunoscute, dar pentru care există diverse teorii. Se procedează ca și în cazul etimologiilor nesigure, cu singura diferență că se arată în dicționar diversele soluții propuse.

— În sfîrșit, cuvinte pentru care nu s-a indicat niciodată vreo etimologie.

Nu numai etimologia, ci și evoluția istorică a cuvintelor importante va forma obiectul unei analize în fața colectivului în condițiile de mai sus, în așa fel încît nici o problemă importantă, de concepție sau de rezolvare tehnică a unor cazuri mai dificile, să nu rămînă necunoscută colectivului, iar rezolvarea ei să cadă numai în sarcina unei persoane.

La sfîrșitul redactării, responsabilii lucrării vor citi tot materialul elaborat și vor decide.

Pentru ca lucrarea aceasta, așteptată de atîta vreme, să înceapă să apară cît mai repede, este necesar ca ea să se publice în fascicule, cum se

procedează totdeauna în asemenea cazuri. Aceasta este o practică internaţională. Aşa se publică, de exemplu, în Polonia, dicţionarul limbii polone vechi, aşa se publică în R.D.G. dicţionarul limbii latine medievale şi dicţionarul limbii germane vechi, aşa s-a publicat dicţionarul Grimm, aşa a fost publicat dicţionarul fostei Academii Romîne etc.

Ţinînd seamă de dorinţa generală de a avea cît mai curînd întreaga bogăţie lexicală a limbii romîne redată într-un dicţionar ca acela pe care-l pregătim, este bine ca lucrările să înceapă cu litera M, să continue pînă la Z, apoi să revenim la literele A — L, care au fost tipărite parţial într-o primă ediţie.

În general, trebuie să se considere că *Dicţionarul limbii romîne* nu este o operă de campanie, ci o activitate aproape permanentă a colectivelor de lexicografi. Dacă în primii 6 — 7 ani, se va termina, după cum ne propunem, partea de la M la Z, după aceşti 6—7 ani va mai fi de lucru cîţiva ani pentru partea de la A la L. Între timp vor apărea studii şi cercetări noi despre lexicul limbii romîne, se vor crea, poate, cuvinte noi, se vor schimba aspectele unor cuvinte existente etc. şi va fi, probabil, nevoie de o ediţie nouă sau de o serie de suplimente. Aceasta este tot o realitate determinată de caracterul general al limbii care evoluează neîntrerupt.

Există în privinţa apariţiei DLR şi opinii care se deosebesc de cea prezentată aici. Este vorba anume de persoanele care condiţionează reluarea activităţii de elaborare a DLR de existenţa în prealabil a unor glosare, eventual a unui singur mare glosar al limbii romîne vechi. Ideea că pentru a face istoria cuvintelor este necesar să se cunoască bine toate fazele evoluţiei lor este o idee justă. Ar fi fost ideal dacă s-ar fi făcut pînă acum aceste glosare, dar din diferite motive ele nu s-au întocmit. Pregătirea lor de aici înainte nu poate însemna pentru DLR decît o întîrziere care nu ni se pare suficient de justificată, fiindcă materialul de care dispunem conţine destule date de limbă veche pentru un dicţionar general. Precizările de detaliu pe care le-ar aduce un glosar al limbii vechi şi care ar fi, fără îndoială, utile, nu sînt totuşi atît de importante, încît numai din cauza lor să amînăm lucrările *Dicţionarului limbii romîne*.

Afară de părerea că glosarul limbii vechi ar fi indispensabil, există şi aceea că *Dicţionarul limbii romîne* ar trebui să rupă cu tot ce s-a făcut înainte în această direcţie, şi fără să se ţină seamă de partea editată între 1906—1944, să se reia totul de la capăt. Nici acest punct de vedere nu poate fi considerat constructiv. Dacă s-ar renunţa la ceea ce s-a făcut pînă în 1944, dacă partea aceasta a dicţionarului ar fi socotită ca inexistentă, cu toate că ea este cunoscută şi folosită de romaniştii din lumea întreagă şi se află în marile biblioteci de pretutindeni, faptul acesta ar echivala cu o desconsiderare clară a tradiţiei lexicografice romîneşti, care, în treacăt fie spus, se bucură de prestigiu în toate cercurile de cunoscători din lume. (Vezi, de exemplu, aprecierile din *Voprosî iazîkoznaniia*, nr. 1/1956, p. 152.)

Pe lîngă aceasta, reluarea lucrării de la litera A necesită timp. Fiecare an destinat refacerii vechii forme ne îndepărtează de termenul

final al prezentării integrale a vocabularului limbii romîne. E mult mai logic să dăm a doua ediție a părții de la A la L după ce am încheiat trecerea în revistă a întregului material lexical, decît să reluăm iarăși literele deja lucrate.

În sfîrșit, dacă ar fi în discuție un dicționar de uz general, o operă lexicografică destinată tuturor persoanelor care simt nevoia de a-și lămuri sensul cuvintelor pe care nu le cunosc bine, argumentul reluării ar avea cu totul altă valoare. Dar este vorba de un dicționar lingvistic de mari proporții, a cărui utilitate se află în primul rînd în prezentarea exhaustivă a cuvintelor romînești. Așa se explică, după părerea noastră, și faptul că *Dicționarul limbii ruse*, întocmit de Dal în timpul țarismului, a fost retipărit acum cîțiva ani. S-a considerat deci că, pînă la reluarea muncii pentru elaborarea unui dicționar general, se poate utiliza încă lucrarea lui Dal, cu toate că ea nu a fost redactată în timpul regimului sovietic.

★

Una dintre problemele importante ale dicționarului este tratarea cuvintelor privind realitățile politice, ideologice și sociale din țara noastră. Un număr de cuvinte din categoriile menționate au fost colorate de burghezo-moșierime cu nuanțe depreciative sau peiorative. Este cazul unor termeni politici, al unor nume de popoare etc.

Aceste cuvinte nu pot fi excluse din *Dicționarul limbii romîne*, fiindcă le găsim în literatură, fie la clasici, fie chiar în unele opere recente care povestesc întîmplări din trecut. Dar, afară de aceasta, ele există în limba vorbită actuală și nu pot fi tratate ca și cum nu ar fi avut în gura burghezo-moșierimii sens depreciativ, pentru că toate cuvintele din DLR sînt prezentate istoric. Va trebui așadar ca ele să fie incluse în dicționar și să se arate poziția de clasă care a determinat într-o anumită vreme apariția nuanțelor depreciative.

Într-o categorie aparte intră termenii politico-ideologici în conținutul cărora nu s-au produs schimbări determinate de o poziție subiectivă. De exemplu, la noi, în trecut, *socialism* și *socialist* aveau o semnificație generală deosebită de cea pe care o dăm astăzi acestor două cuvinte asemănătoare și altora (*capitalism*, *capital* etc.). Fiind un dicționar istoric, DLR va înregistra și înțelesul pe care termenii de mai sus l-au avut înainte de clarificarea ideologică adusă de leninism în această chestiune, dar se va arăta într-un mod oarecare că este vorba de un sens mai vechi, astăzi incorect.

În sfîrșit, există un număr de cuvinte care contravin decenței și bunei-cuviințe. Unele au ajuns chiar să denumească plante, părți ale unor unelte etc., iar altele au, prin întrebuințare figurată în anumite expresii, sensuri care nu pot fi înregistrate fără jenă.

În cazul lor, singura soluție este să le evităm.

★

DLR va fi aşadar un dicţionar multilateral, căci va conţine mai multe dicţionare deodată, şi anume : un dicţionar al evoluţiei istorice a cuvintelor romîneşti, un dicţionar al limbii literare, un glosar regional (în linii mari), un dicţionar al limbii romîne vechi, un dicţionar etimologic. Pe lîngă aceasta, DLR va mai da şi un număr mare de sinonime, ceea ce va face din el şi un dicţionar de sinonime ; el va indica, de asemenea, sfera de idei în care se întrebuinţează cuvintele, incluzînd astfel şi importante elemente de onomasiologie.

De aici rezultă că DLR constituie baza tuturor lucrărilor de lexicologie şi lexicografie viitoare. Acest lucru este cunoscut de mai multă vreme de specialişti. De aceea, pentru orice lucrare lexicologică şi lexicografică, DLR reprezintă atît prin partea deja publicată, cît şi prin manuscrisele existente la Institutul de lingvistică din Bucureşti, izvorul principal a cărui autoritate ştiinţifică nu se mai pune la îndoială. Ori de cîte ori un lexicolog are nevoie de informaţii precise şi sigure, el se adresează DLR, consultînd manuscrisele sau partea tipărită. Dar nu numai lexicologii se adresează acestei opere. Orice cercetător care are nevoie de informaţii exacte, fie pentru a-şi găsi exemple de stilistică, de gramatică şi chiar de fonetică, fie pentru alte scopuri lingvistice, nu se poate lipsi de materialul existent şi, în practică, nici nu s-a lipsit.

Nu este, deci, exagerat să se spună că DLR reprezintă baza cu deplină autoritate ştiinţifică a tuturor lucrărilor de lexicologie şi lexicografie. În această calitate, el va servi, fără îndoială, la întocmirea dicţionarelor parţiale care se vor face după apariţia lui, de exemplu, la întocmirea unui dicţionar de sinonime, a unui dicţionar normativ, a unui dicţionar frazeologic ş.a.m.d. De fapt şi pînă acum materialul DLR a fost întrebuinţat în acest sens atît pentru *Dicţionarul limbii romîne literare contemporane* (4 volume), cît şi pentru *Dicţionarul limbii romîne moderne* (1 volum).

Valoarea DLR trebuie însă privită şi din alt punct de vedere. El este tezaurul nu numai lexical, ci şi lingvistic în general al poporului nostru, imagine lingvistică a istoriei poporului romîn.

NOTE ASUPRA SUBORDONATELOR EXPLICATIVE

(cu privire specială la subordonatele paratactice)[1]

DE

I. RIZESCU

Ca şi delimitarea părţilor secundare de propoziţie, delimitarea propoziţiilor subordonate este o problemă destul de dificilă. Greutatea se datoreşte nu numai lipsei unor criterii unitare de delimitare, ci şi concepţiei greşite că studiul raporturilor dintre propoziţii priveşte exclusiv gramatica, cînd în realitate trebuie să ţinem seama şi de probleme de lexic. Esenţa faptelor gramaticale poate fi cunoscută numai prin analiza celor două laturi: sensul şi forma acestor fapte. Pe drept cuvînt arată lingvistul sovietic R. A. Budagov că în afara legăturii gramaticii (în special a sintaxei) cu gîndirea nu poate fi înţeles „spiritul şi specificul gramaticii însăşi".[2]

★

În limba romînă există o anumită categorie de propoziţii introduse prin adverbele explicative *anume*, *adică*.

În Gramatica Academiei R.P.R. se arată că „legătura dintre apoziţie şi termenul determinat este făcută uneori. . . cu ajutorul unor adverbe explicative ca *anume*, *adică*".[3]

În aceeaşi lucrare se menţionează că î n t r e propoziţiile coordonate copulative pot fi înglobate şi acelea introduse prin *anume*, *adică* [4].

În primul caz, adverbele amintite au rolul de a introduce o parte *secundară de propoziţie* (o apoziţie), în al doilea, *o propoziţie coordonată*.

---

[1] Prin propoziţii subordonate *paratactice* (în opoziţie cu cele *hipotactice*) înţelegem propoziţiile secundare neintroduse prin conjuncţii, locuţiuni conjuncţionale etc. Pentru *parataxă* se mai folosesc termenii: *juxtapunere*, *asindeton*.

[2] Этюды по синтаксису румынского языка, Moscova, 1958, p. 5.

[3] Vol. al II-lea, p. 93.

[4] Vol. al II-lea, p. 157.

Această inconsecvenţă a fost relevată într-un studiu al Mioarei Avram, în care se aduc date interesante cu privire la diferite tipuri de părţi de propoziţii şi propoziţii secundare. Autoarea nu analizează mai pe larg propoziţiile introduse prin *anume*, *adică* pe care le consideră *apozitive*[1] pe baza corespondenţei dintre propoziţiile subordonate şi părţile de propoziţie. Dar între aceste două categorii sintactice nu poate exista o corespondenţă totală. Lingvistul care caută cu orice preţ un paralelism mecanic între părţile de propoziţie şi propoziţiile subordonate[2] riscă să se abată de la studiul elementelor specifice sintactice care aparţin fiecărei categorii în parte[3].

Propoziţiile introduse prin adverbele explicative *adică*, *anume* merită un studiu mai amănunţit.

Iată cîteva exemple din limba mai veche şi din cea contemporană :

Şi cînd va vrea să se facă, ***adecă să se hirotonească arhiereu,*** să fie cu voia muerii lui.

ÎNDREPTAREA LEGII (1652), 30 r/19.

Diavoliţa... vrea să ţie doi pepeni într-o mînă, ***adecă este amorezată*** [şi] ***după un calemgiu.***

FILIMON, O. I. 129.

Rîdeau vorbind, ***adică*** [era] ***mai mult rîs decît vorbă.***

EMINESCU, P. L. 89.

Dacă analizăm exemplele de mai sus observăm că :

1. Propoziţia a doua *determină* întreaga propoziţie anterioară şi nu numai unul din elementele componente. Într-adevăr, dacă am elimina din prima propoziţie a ultimului exemplu un cuvînt (fie *rîdeau*, fie *vorbind*), fraza ar suferi din punct de vedere al sensului lexical, ar deveni neclară.

2. În cazurile de mai sus propoziţiile secundare adaugă o precizare la înţelesul regentei, *o explică*[4]. Acest raport nu poate fi înglobat în nici una din relaţiile de subordonare stabilite de *Gramatica Academiei R.P.R.*

3. Propoziţiile secundare de felul celor de mai sus nu pot fi introduse prin alte elemente de joncţiune decît prin adverbele explicative : *anume*, *adică*.

4. Ar trebui relevat şi faptul că, spre deosebire de celelalte categorii de secundare, propoziţiile de acest tip sînt, în genere, postpuse regentei. Din punct de vedere logic lucrul e lesne de înţeles, deoarece explicaţia urmează după ceea ce trebuie explicat.

---

[1] *Corespondenţa dintre propoziţiile subordonate şi părţile de propoziţie*, în „Studii de gramatică", vol. I, Bucureşti, 1956, p. 149.

[2] Ibidem, p. 164.

[3] *Gramatica Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S.*, vol. al II-lea, partea I, p. 105.

[4] Despre coordonatele cauzale se spune în *Gramatica Academiei R.P.R.* vol. al II-lea, p. 169, că „constituie în general numai *o explicaţie* (sublinierea n.), o motivare". Dar pe lîngă faptul că delimitarea acestei categorii de secundarele cauzale (şi de coordonatele copulative care arată *o explicaţie*, despre care se vorbeşte la p. 157 a aceluiaşi volum), nu e suficient de clară, se dau şi exemple de felul : *Calul,* ***vedeţi dvoastră****, era năzdrăvan*, în care *vedeţi dvoastră* este de fapt un mijloc de adresare şi nu o propoziţie cauzală.

De aceea credem că aceste propoziții care explică întreaga regentă [1] pot fi denumite *subordonate explicative.*

Există și anumite cazuri în care secundarele explicative[2] au și alte nuanțe, ca în exemplul :

Dezmierd un chip de copilă în felul meu, ***adică umplu un album cu diferite expresii ale unui singur cap.***

EMINESCU, P. L. 119.

În această frază, propoziția secundară *adică umplu un album cu diferite expresii ale unui singur cap* poate fi considerată că explică propoziția regentă, în general, cît și o anumită parte a ei (*în felul meu*), în special. Partea de propoziție : *în felul meu* se găsește față de verbul *dezmierd* într-un raport de subordonare circumstanțială modală (în ce mod *dezmierd*?). Într-un raport asemănător, pe lîngă cel explicativ, se află și secundara față de verbul din regentă. Dar secundara mai lămurește și substantivul *felul.* Așadar în fraza de mai sus, raportul de subordonare explicativă se interferează cu cel modal și cu cel atributiv.

★

Propozițiile explicative introduse prin *anume, adică* erau foarte frecvente în limba veche. În limba romînă contemporană se observă înlocuirea treptată a acestui tip prin parataxă. Fenomenul acesta a fost remarcat de acad. Al. Graur, în legătură cu alte tipuri de subordonate : „Din motive stilistice, se întîmplă destul de des ca o propoziție care ar trebui să fie subordonată să fie construită ca și cum ar fi principală : se suprimă conjuncția de subordonare, eventual *se intervertește* (sublinierea n.) ordinea propozițiilor"[3].

O anumită topică nu e singura caracteristică a propozițiilor secundare paratactice. Lipsa conjuncției este suplinită și de alte mijloace ale marcării gramaticale , care capătă o deosebită importanță. Printre acestea, intonația ocupă un loc de prim ordin. Experiențele pe care le-am făcut în cadrul laboratorului de fonetică (în vederea unei lucrări mai ample despre subordonatele paratactice) ne-au arătat că există deosebiri importante între intonația propozițiilor secundare neintroduse prin conjuncții față de cele conjuncționale. Intonația se schimbă și după locul secundarei paratactice în frază. Alături de topică și de intonație, un anumit rol în

---

[1] În legătură cu propozițiile apozitive care determină întreaga propoziție (Mioara Avram, *op. cit.*, p. 152) este necesar să se arate că raportul de subordonare atributivă are și alte nuanțe, ca în exemplele : *Fără să se fi interesat direct,* ***ceea ce i s-ar fi părut nedemn de dînsul*** ... ; tot descosîndu-l cum a petrecut la țară *și neascultîndu-l cu atenție,* ***ceea ce pe el îl cam jignea*** ... în prima frază, propoziția secundară exprimă și un raport de subordonare cauzală, în a doua, are o nuanță concluzivă. De aceea aceste propoziții pot fi socotite, într-un anumit sens, apozitive circumstanțiale.

[2] După cîte știm, cele mai multe gramatici străine nu tratează propozițiile secundare explicative ca o categorie aparte. Autorii unor gramatici latine își dau seama că aceste propoziții (e vorba de cele introduse prin *quod, id quod*) reprezintă un tip special (de ex. *Attentiores sumus ad rem quam sat est: quod illos sat aetas acuet*), dar se mulțumesc numai să le amintească (v. Stolz-Schmalz, *Lateinische Grammatik.* Ed. Leumann-Hofmann, München, 1928, p. 371).

[3] Acad. Al. Graur, *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale,* în „Studii de gramatică" vol. I, București, 1956, p. 133.

marcarea raportului de subordonare îl mai are pauza dintre propoziții; un oarecare rol îl are şi modul verbului din secundară.

Se afirmă în genere că trecerea de la parataxă la hipotaxă ar fi un fenomen caracteristic tuturor limbilor, în evoluția lor de la o etapă la alta[1].

Studiul istoric al limbii romîne ne duce la aceeaşi concluzie că propozițiile secundare paratactice erau mai frecvente în limba veche decît în romîna contemporană. De aceea fraze ca : *Şi au făcut cărți moldovenii despre partea boerilor şi a țării, rugîndu-se ca să le dea pe Dumitrașco, fecior lui Cantemir-Vodă, să le fie domn în locul tătîne-său, marii, micii îl pohtesc*", ISTORIA ŢĂRII ROMÎNEŞTI, de la 1688—1717, 51, în care propoziția [fiindcă] *marii, micii îl pohtesc* e o secundară cauzală neintrodusă prin conjuncție, apar destul de des în vechile texte.

Cu toate acestea, se observă în limba contemporană tendința spre parataxă. Între propozițiile de acest fel, cele mai numeroase sînt propozițiile explicative, în sensul că apar mai totdeauna fără adverbele introductive : *anume, adică.*

Ele sînt deosebit de frecvente în stilul presei :

Bagdadul ne apărea într-o înfățişare nouă : ***învăluit într-un nor de praf fin, părea cufundat în ceață.*** SCÎNTEIA, nr. 4516, 4.

În exemplele de mai sus nu se poate vorbi de „omiterea" unor adverbe explicative care introduc propozițiile secundare, ci de faptul că adverbele sînt subînțelese[2] (*şi anume învăluit într-un nor de praf fin...*).

Fraze cu asemenea propoziții apar şi în literatura populară :

Am pățit-o ca băiatul cel mincinos din poveste: ***nu mai am crezămînt.*** Ant. lit. pop. II, 123.

În cadrul acestor propoziții ar trebui distins şi tipul în care introducerea adverbului nu se poate face fără anumite modificări în secundară, ca în exemplul :

Privirea mea era ațintită drept înainte: ***maşina zvîrlea în dreapta şi în stînga mănunchiuri de scîntei.*** REBREANU, N. 95. În această frază, propoziția a doua este o secundară explicativă paratactică. Dacă am vrea să legăm regenta de subordonată prin adverbul [şi] *anume* atunci ar trebui să aducem unele schimbări în secundară : *şi anume la maşina zvîrlind*, sau *şi anume la mănunchiurile de scîntei pe care le zvîrlea maşina* etc.

Ar mai trebui amintit şi tipul caracterizat prin repetarea verbului din regentă :

Dar el este mai mult : ***este:***

IBRĂILEANU, ST. 106.

---

[1] În *Syntaxe latine*, ed. a II-a, Paris, 1953, p. 300, Ernout - Thomas relevă „urme ale parataxei primitive" în fraze de felul *uolo etiam exquiras* „eu vreau de asemenea ca tu să cauți". Urme s-ar mai menține şi în diferite expresii ale limbii vorbite : *te oro des operam* „te rog să-mi dai ajutor"..., de asemenea în stilul administrativ-politic *hunc mandant... Belgas adeat* „îl însărcinează să meargă la Belgi".

[2] N. S. Pospelov, О грамматической природе и принципах классификации бессоюзных сложных предложений, p. 345.

De aici nu trebuie să tragem concluzia că orice repetiție a verbului ar reprezenta pe plan sintactic o propoziție secundară explicativă paratactică. Astfel dacă în fraza : *I se păru că a căzut de undeva dintr-o înălțime mare și cade, cade, fără să se poată agăța de ceva.* REBREANU, N. 76, analizăm propozițiile *cade, cade*, observăm că a doua propoziție nu explică pe prima. Repetiția verbului are în acest caz rolul de a marca intensitatea acțiunii. Între cele două propoziții există un raport de coordonare copulativă (*cade și cade*) și nu de subordonare.[1] Nici în cazul repetiției semantice[2] (cele două acțiuni nu sînt redate prin același cuvînt, ci prin sinonime lexicale) : *Tu mă omori, Ghiță, mă seci de viață.* SLAVICI, O. I 163, nu poate fi vorba de un raport de subordonare explicativă. Și aici cele două propoziții sînt coordonate copulative.

În cazul explicativelor paratactice — ca și la cele introduse prin adverbe — pot fi cazuri în care se interferează raportul de subordonare explicativă cu cel atributiv.

Tipul Hamlet beneficiază numai de una din condițiile de mai sus: ***e personagiu dintr-o operă dramatică. . .***

IBRĂILEANU, ST. 41.

Condiția asta e : ***n-ai voie să vorbești*** *cît stai în sac.*

Revista ION CREANGĂ, 1916, 36.

În frazele de mai sus propozițiile : *e personagiu dintr-o operă literară, n-ai voie. . .* pot fi interpretate fie ca explicative pe lîngă întreaga regentă, fie ca atributive ale cuvintelor : *una, condiția.*

Sînt și cazuri în care propoziția atributivă pare a fi explicativă, în care nu e vorba deci de interferența celor două relații, ca în exemplul : *Mare păcat mi-am luat pe suflet* : ***am ucis un om*** C. SANDU-ALDEA, *În urma plugului* 2, 23. Aceasta se datorește topicii primei propoziții. Dacă am schimba ordinea cuvintelor : *Mi-am luat pe suflet mare păcat* atunci ar fi mai clar că a doua propoziție nu lămurește întreaga propoziție, ci numai substantivul *păcat* din prima.

Între secundarele explicative paratactice și între atributive sînt și alte deosebiri. Deși topica propozițiilor subordonate paratactice e rigidă, totuși există în anumite situații posibilitatea de a schimba ordinea propozițiilor în frază, ca în cazul secundarelor atributive. Astfel, în cadrul frazei : *Mi-am îndeplinit dorința* : ***urmez politehnica*** (în care a doua este atributivă) se pot inversa propozițiile (***Urmez politehnica*** : *mi-am îndeplinit dorința*), fără ca să sufere sensul întregii comunicări.

Din punct de vedere gramatical propoziția : *Urmez politehnica* rămîne secundară atributivă. Este adevărat că în urma schimbării ordinei se introduce în frază și o nuanță concluzivă. În schimb secundarele explicative paratactice nu-și pot schimba locul în frază, ele trebuie să urmeze după regenta lor. Astfel dacă în fraza : *Bagdadul ne apărea într-o înfățișare nouă* : ***învăluit într-un nor de praf fin, părea cufundat în ceață,***

[1] Este interesant de observat că în germană, în cazul repetiției verbului, conjuncția *und* apare în mod obligatoriu : *geht und geht.*

[2] I. Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1944, p. 264.

am încerca să inversăm propoziţiile, sensul comunicării ar suferi; comunicarea ar deveni chiar neclară.

★

Studiul secundarelor explicative — poate mai mult decît al altor propoziţii — este o dovadă că procesul de dezvoltare a limbii nu poate fi identificat cu trecerea de la parataxă la hipotaxă. Pot fi şi cazuri în care într-o etapă mai veche se foloseau — în procesul comunicării — propoziţii secundare introduse prin conjuncţii, iar astăzi se întrebuinţează parataxa.

ÎN LEGĂTURĂ CU „SUBORDONATELE“ EXPLICATIVE

DE

I. COTEANU

În articolul precedent ni se propune să introducem printre subordonate o categorie nouă, aceea a explicativelor. Autorul propunerii interpretează faptele de sintaxă într-un mod cu care îmi vine greu să cad de acord. Reanalizînd aşa-zisele „subordonate” explicative, am ajuns la concluzii deosebite de cele expuse în articolul la care mă refer. Dar problema fiind încă în discuţie, argumentarea care urmează nu trebuie considerată decît ca un punct de vedere.

Cum se face analiza gramaticală ?

Principiul fundamental al analizei gramaticale este de a se arăta prin mijloacele specifice gramaticii ce gîndire este exprimată într-o frază sau într-o propoziţie oarecare. Expresia lingvistică a unei gîndiri, forma ei mai mult ori mai puţin complexă, nu trebuie schimbată în cursul analizei, pentru că acelaşi conţinut de gîndire se organizează în forme gramaticale diferite, după împrejurări. De exemplu, în fraza de mai jos din Caragiale, propoziţia subliniată este pusă de autor în mod voit în situaţia unei propoziţii paratactice :

Ileana cîntă frumos, e ştiut; dar acum căldura cîntecului ei este deosebită, glasul ei arde. (Păcat).

Din motive estetice, Caragiale şi-a construit fraza întreagă în aşa fel încît ultima propoziţie să aibă un relief puternic prin aşezarea ei la sfîrşit fără nici o legătură explicită cu restul. A considera că această propoziţie este o consecutivă ar însemna să analizăm nu ceea ce a scris Caragiale, ci o frază închipuită.

La fel în versurile lui V. Alecsandri :

Cine merge sus la rai?
Merge Dan, şoiman de plai;
A ucis el mulţi duşmani,
Un vizir şi patru hani.
(*Dan, căpitan de plai*)

propoziţia *a ucis el...* nu poate fi interpretată ca o subordonată cauzală, fiindcă poetul nu a găsit cu cale să-i dea expresia lingvistică a unei cauzale, ci a tratat ideea în forma unei principale juxtapuse. Să nu trecem însă cu vederea nici faptul că dacă Dan este răsplătit într-un anumit fel, acest lucru se datoreşte, după cum spune poetul, patriotismului eroului său că, prin urmare, cauza neexprimată gramatical este cuprinsă totuşi în ultimele două versuri ale strofei. Dar cum se vede foarte uşor, interpretarea din urmă e numai literară; ea explică poezia, conţinutul ei, iar nu expresia gramaticală.

În alte împrejurări, tentaţia unei interpretări extralingvistice, în sens de extragramaticală, este atît de puternică încît se dau valori presupuse unor propoziţii clare. În versurile de mai jos există o coordonată cauzală, mai exact o principală cauzală, foarte apropiată de o atributivă; o simplă schimbare a conjuncţiei *că* printr-un relativ o face atributivă:

Să mă porţi ca gîndul meu
şi s-ajungi p'ăl cîine rău,
că mi-a răpus zilele, ...
(*Toma Alimoş*)

De îndată ce neglijăm expresia lingvistică manifestată în succesiunea din poezie, propoziţia *că mi-ai răpus zilele* poate deveni atributivă, căci ea arată despre care *cîine rău* e vorba. Ea nu este însă atributivă, ci principală, pentru că aşa a ţinut s-o exprime poetul.

Al doilea principiu, tot atît de important, şi care nu reprezintă de fapt decît corolarul precedentului este stabilirea legăturilor dintre propoziţii, în cazul de faţă, subordonarea. Prin subordonare înţelegem dependenţă gramaticală, deci, din capul locului, nu orice fel de dependenţă. Iată un exemplu din *Poveste* (*Prostia omenească*) de Creangă în care propoziţia introdusă prin *că*, este o principală:

— Da ce te frămînţi aşa, om bun?

— Ia vreau să zvîrl nişte nuci în pod şi ţăpoiul ista, bată-l scîrba să-l bată, nu-i de nici o treabă...

— *Că degeaba te trudeşti, nene!*

Gîndirea care a dus la propoziţia introdusă prin *că* ar fi putut să fie: *da'nu vezi că degeaba te trudeşti...* şi probabil că o cercetare istorică ar arăta că, în asemenea propoziţii, s-a produs o scurtare a exprimării. Dar analiza noastră porneşte de la ceea ce ne oferă contextele şi ea trebuie să clarifice gîndirea exprimată în formele concrete date.

O prescurtare similară am putea considera că avem şi în fraza lui I. L. Caragiale din *Calul dracului: Întoarce-te pe partea aialaltă, mă; să nu-ţi dea luna drept în ochi...*

De aici lipseşte ideea „fiindcă pe partea asta pe care stai acum luna îţi dă drept în ochi", dar scriitorul a avut motive să n-o pună în textul său.

Să vedem acum dacă, potrivit cu cele două principii enunţate, pot exista subordonate explicative ca un grup aparte cu caractere specifice. Pentru aceasta ne referim în primul rînd la conceptul de explicative.

Gramatica înţelege prin explicativ o noţiune care exclude ideea de determinativ. O propoziţie explicativă nu determină elementul pe care îl

lămurește. Ea îl prezintă din alt punct de vedere, îi dă o calificare nouă, suplimentară. În fraza : *Ștefan cel Mare*, c a r e a f o s t d o m n u l M o l d o v e i, *a luptat cu turcii*, atributiva dintre virgule este superfluă din anumite puncte de vedere. Nu orice atributivă face însă aceeași impresie. Cînd auzim prima dată : *petrolul*, c a r e e s t e o h i d r o c a r b u r ă, *are diferite întrebuințări* aflăm ceva nou despre petrol, dar lucrul acesta nu are nici o importanță gramaticală, pentru că gîndirea exprimată prin atributivă este în mod obiectiv o explicație, nu o determinare ; calitatea propoziției care o redă nu se schimbă dacă cel care aude propoziția știe sau nu știe că petrolul este o hidrocarbură.

Propozițiile explicative sînt așadar gîndiri care se dezvoltă paralel cu ideea de bază. Aceasta este și una din cauzele pentru care mai toate gramaticile nu dau acest nume decît atributivelor, adică acelor forme lingvistice ale gîndirii care se referă la nume și în special la substantiv.

Așadar în fraza : *și cînd vrea să se facă*, a d e c ă s ă s e h i r o t o n e a s c ă a r h i e r e u, *să fie cu voia muierii lui*, în care ar exista o explicativă „adecă să se hirotonească", ce explică propoziția citată ? Ea arată în ce sens trebuie înțeles verbul *face*. Formula obișnuită, populară, *și cînd vrea să se facă... arhiereu* a fost completată chiar în cursul dezvoltării ei cu termenul tehnic „să se hirotonească" ; el lămurește cum trebuie să înțelegem aici pe *face*. Termenul tehnic este din întîmplare un verb, dar mi se pare foarte limpede faptul că el nu depinde gramatical de *face*. Propoziția care începe cu *adecă* este coordonata precedentei ; cele două gîndiri s-au contaminat din : — *Și cînd vrea să se facă... (arhiereu)* — *adecă (cînd vrea) să se hirotonească arhiereu*, prin eliminarea cuvintelor dintre paranteze care s-ar fi repetat în mod inutil. Adverbul *adecă* funcționează ca un fel de semn al egalității.

Procedeul este asemănător în exemplul *am pățit-o ca băiatul cel mincinos din poveste* : n u m a i a m c r e z ă m î n t.

Aici avem două propoziții principale paratactice *am pățit-o / nu mai am crezămînt*. În amîndouă era un factor comun, care a fost eliminat o dată :

— am pățit-o ca băiatul din poveste
— nu mai am crezămînt ca băiatul din poveste.

Evident, *nu mai am crezămînt* apare ca o concluzie logică, dar ea nu e o propoziție subordonată, de vreme ce nu depinde nici de verbul nici de substantivele din propoziția dinainte. De ce să presupunem că depinde de î n t r e a g a propoziție anterioară, cînd nici unul din cuvintele acesteia nu este angajat în raportul de subordonare ? Depinde, fără discuție, de j u d e c a t a, de g î n d i r e a l o g i c ă dinainte, dar asta este altceva. Cînd, la Caragiale, găsim : — *N-am nevoie de poveștele tale, răspunde bolnavul* ; n u s î n t n e b u n... (*Abu-Hassan*), propoziția subliniată e o concluzie logică a unui raționament, redată printr-o principală, în același raport lingvistic cu premisele care i-au dat naștere.

Prin urmare, explicarea logică a unei situații nu implică o anumită expresie gramaticală. O dată această explicație se dă printr-o subordonată, altă dată printr-o principală. De aceea, cînd discutăm fraza *mi-am îndeplinit*

dorința: u r m e z p o l i t e h n i c a nu putem începe cu admiterea tezei că u r m e z p o l i t e h n i c a e o subordonată, căci nu avem nici o dovadă lingvistică în această direcție. Ideea că gîndirea „mi-am îndeplinit dorința de a urma politehnica" se poate exprima în diverse feluri nu cred că este contestabilă. Şi atunci, o dată gîndirea citată se exprimă printr-o propoziție, altă dată prin două propoziții, amîndouă principale, altă dată printr-o principală şi o subordonată atributivă: *mi-am îndeplinit dorința care era de a urma politehnica* sau *mi-am îndeplinit dorința să urmez politehnica* ş.a.m.d.

Gramaticii i se cere să spună care din aceste posibilități s-a realizat în expresia lingvistică dată şi prin ce mijloace. Acestea din urmă ne spun că cele două juxtapuse sînt principale. Dacă vrem apoi să stabilim care dintre ele precede în timp, trecem din nou în planul gîndirii neraportate la expresie şi — păstrînd punctul cîştigat că ambele sînt principale — constatăm că întîi am avut dorința şi apoi am ajuns la realizarea ei. Înlănțuirea formală nu este însă, în cazul de față, la fel cu cea logică şi fraza: *urmez politehnica, mi-am îndeplinit dorința* este perfect valabilă. De sigur sînt şi aici limite. O principală adversativă nu se poate aşeza niciodată în primul loc; ideea: *văd, dar nu pricep*, de pildă, nu este posibilă decît în această succesiune, iar fraza *urmez politehnica; mi-am îndeplinit dorința* nu poate fi adusă să exprime o relație concesivă. De aici tragem concluzia că numărul de expresii gramaticale ale unei gîndiri este finit, mai mare într-un caz, mai mic în altul, dar oricum limitat. Conjuncția *că*, de pildă, poate introduce o subiectivă, o predicativă, o atributivă, o completivă (directă sau indirectă), o cauzală (coordonată sau subordonată), dar nu o temporală, nici o finală, nici o concesivă. Din cele 7 posibilități cuprinse în conjuncția *că* numai una se realizează de fiecare dată în frază.

Rolul gramatical al adverbelor

a d i c ă, a n u m e

Adverbul *adică* (mai vechi: *adecă*) e un cuvînt de reluare. Cu ajutorul lui vorbitorul corectează un „lapsus linguae" sau explică un termen, eventual o idee, de exemplu: *m-am întîlnit ieri cu Popescu,* a d i c ă *nu, cu Ionescu,* sau: *În cetatea Bizantiei, adecă a Țarigradului* (*Pravila*, 1651, în DA); *Samoderjeț, adecă singur stăpînitor* (Neculce, în DA). Adverbul acesta este adesea echivalentul lui „la drept vorbind", „vreau să spun", „care va să zică" şi, uneori, al lui „dar, însă" ca în exemplul:

Avui parte de-un mișel / Pică țundra după el: / El mi-o dă să i-o cîrpesc, / Eu o iau şi o izbesc. / A d i c ă *mă socotesc, / Tot să i-o mai petecesc, / Că cu el am să trăiesc. /* (Jarnik-Bîrseanu, în DA).

Prin urmare, *adică* este un adverb explicativ. El nu are însă rolul de a subordona. În toate exemplele de mai sus şi în altele asemănătoare, *adică* exprimă pe acelaşi plan gramatical, dar cu alte cuvinte, ce s-a spus

mai înainte. La fel stau lucrurile cu : *Rîdem vorbind*, a d i c ă *mai mult rîs decît vorbă.* (Eminescu, L. 89) şi cu *Dezmierd un chip de copilă în felul meu*, a d i c ă *umplu un album cu diferite expresii ale unui singur cap.* (Eminescu, L. 119) şi, în fine, cu *Diavoliţa... vrea să ţie doi pepeni într-o mînă*, a d e c ă *este amorezată şi după un calemgiu...* (Filimon O. I 129). Explicaţiile ideilor din prima propoziţie sînt, din punct de vedere gramatical, pe acelaşi plan cu acea propoziţie, fiind exprimate toate prin principale. Aceasta reiese şi din faptul că nici un cuvînt din propoziţiile introduse prin *adică* nu depinde de vreunul din cuvintele propoziţiei anterioare. Cînd avem două propoziţii principale sau subordonate exprimate prin parataxă, putem presupune, dacă una explică pe cealaltă, că ar fi nevoie de adverbul *adică* pentru o exprimare mai clară. Fraza *Am păţit-o ca băiatul cel mincinos* : [adică] *nu mai am crezămînt* nu-şi schimbă structura gramaticală din cauză că am pus pe *adică* înaintea propoziţiei a doua, care, aici, este echivalent cu „vreau să spun". El nu schimbă nimic din punct de vedere gramatical nici cînd lipseşte : *Dezmierd un chip de copilă în felul meu; umplu un album cu diferite expresii ale unui singur cap.*

Al doilea adverb, considerat ca indice gramatical al subordonării explicative, *anume*, este şi el explicativ, avînd sensurile „chiar, tocmai, mai ales, mai cu seamă", „adică", „sub cuvînt", „sub pretext", „chipurile" etc. *Se îmbrăcă cu cămaşă albă*, a n u m e *că glumeşte.* (Sbiera, în DA) ; *au chemat pre boierii munteneşti să vie...* a n u m e *să-i înnoiască domnia.* (Muste, în DA). El se combină cu *şi*, păstrîndu-şi rolul explicativ : *zicea că este de altă părere*, ş i a n u m e : *decît să dai de pomană la calici sîmbăta, mai bine — ceva de băut mahmurilor, marţea.* (Creangă, în DA).

Acest adverb poate introduce o subordonată completivă cînd sensul său este de „pretinzînd, prefăcîndu-se, zicînd, chipurile" etc., dar această subordonată — şi lucrul trebuie subliniat — depinde chiar de *anume*, nu de propoziţia anterioară, cf. *se îmbrăcă cu cămaşă albă, pretinzînd că glumeşte*, altă formă a gîndirii redate în exemplul citat din Sbiera prin *anume.*

Aşadar nici *anume* nu subordonează propoziţia pe care o introduce în frază.

Calitatea de subordonată şi explicaţia logică

Explicarea unei idei se poate da prin diverse mijloace gramaticale ; printr-un cuvînt, printr-o propoziţie sau printr-o frază. Odobescu explică o idee în fragmentul următor prin două fraze :

> „Dar pe cînd noi gustam aşa dulci şi liniştite plăceri, un mare pericol ni se pregătea. [şi anume : n. n.] Se vede că mirosul mîncărilor şi răsunetul veselor noastre cîntări deşteptară pe un tigru, mare şi flămînd, care dormea ascuns subt un tufiş învecinat. Fiara cea sălbatecă, semănînd la trup ca o pisică uriaşă, se sculă binişor din locul unde era pitită, se furişă printre bălării şi pe tăcute se apropie de butoiul nostru". (*Opere*, I, p. 174).

Alteori, o frază se termină cu o interogativă care dă cheia întregului, explicîndu-ne contextul anterior :

În mintea lui, ca pe un răboj, stau însemnate zilele de muncă, fălcile de arătură, de prăşilă, de cosit, de secerat, lanuri nemărginite se împînzesc înaintea ochilor... ca un rob a muncit el şi nevasta lui şi fata lui, *şi cu ce s-a ales?*

(Al. Vlahuţă, *Socoteala*).

Propoziţia şi cu ce s-a ales presupune răspunsul „cu mai nimic, cu necazuri" etc. Ea explică tot ce s-a spus mai înainte.

În sfîrşit în versurile lui M. Beniuc :

Arborul zvoneşte ca o carte
Citită-n toate foile deodată —
Cititorule vînt, ţi-e vocea tulburată,
Nu cumva spune-n carte despre moarte?
(*Stele de toamnă*)

întrebarea finală este o explicaţie a vocei tulburate a vîntului, redată printr-o principală interogativă.

La I. Creangă, în exemplul următor, explicaţia vine chiar sub forma unui răspuns, a unei propoziţii afirmative :

Omul de gazdă fiind rotar. îşi lucrase un car şi-l înjghebase în casă în toată întregimea lui : ş-acum voind să-l scoată afară, trăgea de proţap cu toată puterea, dar carul nu ieşea. Ştiţi pentru ce? — Aşa : *uşile erau mai strîmte decît carul.*

(*Poveste: Prostia omenească*).

Motive complexe, de ordin stilistic, la care nu ne putem opri aici pentru a le discuta pe larg, au determinat structura frazelor anterioare. Dacă scriitorii citaţi au preferat să redea explicaţia printr-o frază sau printr-o principală, nu printr-o subordonată, lucrul acesta are o raţiune. Dar ar fi pierdere de vreme s-o căutăm în planul strict gramatical, fiindcă ea depinde de intenţiile artistice ale fiecăruia dintre cei citaţi.

Pentru gramatică e însă clar că propoziţiile care conţin o explicaţie nu sînt subordonate, fiindcă explică ceva, şi prin urmare explicativele sînt şi principale şi secundare, făcînd parte din sistemul complex al gîndirii care poate avea expresii gramaticale diferite.

Faptul că explicativele nu se încadrează în nici una dintre categoriile subordonatelor se datoreşte tocmai celor spuse mai înainte.

Din exemplele date de I. Rizescu se pot face două categorii :

1. *Principale explicative paratactice:*

Toate exemplele autorului, afară de cel pus mai jos sub 2.

O singură frază este mai încurcată, datorită exprimării confuze a ideilor :

Şi au făcut cărţi moldovenii despre partea boierilor şi a ţării rugîndu-se ca să le dea pe Dumitraşco, fecior lui Cantemir-Vodă, să le fie domn în locul tătîne-său, *marii, micii îl pohtesc,* fiind tată-său bun şi drept ţării.

(*Istoria Ţării Romîneşti*, 1688—1717, p. 51).

Cu toate acestea, propoziția subliniată este tot principală; o intercalare stîngace, provenind din altă gîndire, și anume: „scriind în cărțile lor: marii, micii îl pohtesc".

Și Miron Costin construiește o frază asemănătoare:

Pusese Mihai vodă și un domnișor, anume Marcul vodă, căruia numele nu să nice povestește, pentru scurtă vreme ce au avut acel domnișor și nu *să află numele aceștii domnii la letopisățe streine.*

(*Letopisețul Țării Moldovei*, ed. 1944, p. 18).

Să se observe că propoziția: *și nu să află...* se leagă foarte greu de rest. Este ea o atributivă, coordonată cu atributiva *căruia numele nu să nici povestește*, sau este o finală: *pentru* [că] *nu să află numele aceștii domnii...* sau este, mai de grabă, o principală?

2. *Secundare explicative paratactice:*

Și cînd va vrea că se facă, adecă să se hirotonească arhiereu, să fie cu voia muierii lui. [Propoziția subliniată este o secundară juxtapusă].

Iată deci de ce considerăm că nu este necesară introducerea printre subordonate a așa-ziselor explicative.

CULTIVAREA LIMBII ÎN DISCUȚIE PUBLICĂ

Revista Limba romînă studiază, de cîțiva ani, în articole speciale, problema cultivării limbii noastre. Pentru a da o amploare mai mare acestei acțiuni, care interesează pe toți oamenii de cultură din R.P.R., ne propunem să facem o anchetă în paginile revistei.

În acest scop ne adresăm cititorilor noștri cu rugămintea de a răspunde fie la toate, fie numai la unele dintre întrebările următoare:

1. Ce credeți că trebuie să înțelegem prin cultivarea limbii?
2. În ce constă, după părerea dvs., o greșeală de limbă?
3. Cine ar trebui să se ocupe de cultivarea limbii?
4. Ce rol pot avea scriitorii, criticii literari, oamenii de știință, cadrele didactice, gazetarii, tehnicienii și, în general, intelectualii în acțiunea de cultivare a limbii noastre?

Comitetul de redacție s-a adresat, cu întrebările de mai sus, cîtorva personalități culturale din țara noastră, rugîndu-le să deschidă discuția.

RĂSPUNSUL ACAD. TUDOR VIANU

Cred că prin cultivarea limbii trebuie să înțelegem generalizarea treptată, în toate straturile societății, a deprinderilor de exprimare corectă, logică, proprie și decentă. Singură, răspîndirea formelor corecte de limbă, așa cum sînt ilustrate de paradigmele gramaticii, nu istovește programul cultivării limbii. Formele corecte trebuie să se însoțească, pentru a putea vorbi de nivelul înalt al limbii literare în rostirea cuiva, cu organizarea ei logică, cu punerea de acord a expresiei cu conținutul de reprezentări, idei și sentimente pe care vorbitorul dorește să-l comunice. Trebuie, în același timp, ca vorbitorul să manifeste în comunicările lui acea atitudine a unei sociabilități mai înalte, care îl împiedică să dea frîu liber formelor de limbă înjosite sau înjositoare, acelea care scot la iveală un fond uman primitiv sau vulgar.

O greşeală de limbă nu este numai o abatere de la normele gramaticale, dar o încălcare a oricăreia dintre regulele prescrise de gîndirea logică, de simţul literar, de civilizaţie în raporturile sociale. O formulare incoerentă, confuză, improprie sau trivială alcătuieşte o abatere de la norma limbii literare tot atît, dacă nu mai mult, decît o greşeală de acord sau decît o formă coruptă de limbă.

Aş spune chiar că preocuparea de a se exprima logic, clar, cu proprietate şi decenţă elimină de la sine, în vorbirea oricui, formele incorecte de limbă. Omisiunea acordului, de pildă, fiind nu numai o greşeală gramaticală, dar şi una de gîndire, este evitată de vorbitorul preocupat de logică în exprimare. De asemenea, o construcţie din care lipseşte un membru al propoziţiei principale nu este numai greşită din punct de vedere gramatical ; ea este şi absurdă : vorbitorul cu o inteligenţă bine formată o va evita. Acest vorbitor, cînd e cultivat şi are simţ literar, va ocoli deopotrivă exprimarea încîlcită şi improprie, clişeul inexpresiv, regionalismul trivial sau fonetismul alterat, tot ce poate prilejui o apreciere negativă despre felul şi gradul culturii sale.

Limba literară fiind reflectarea culturii întregi a unei societăţi, este firesc să contribuie la formarea şi dezvoltarea ei toţi creatorii culturii : scriitorii, criticii literari şi lingviştii, specialiştii tuturor ştiinţelor, tehnicienii. Să nu uităm pe profesori, pe profesorii tuturor ramurilor şi treptelor de învăţămînt, care înzestrează pe elevii lor, viitorii cetăţeni, cu modelele vorbirii corecte, demne, bine şi frumos întocmite. Deşi faţă de mulţimea mijloacelor de cultură puse la dispoziţia societăţii moderne prin ziare, cinematograf, radio şi televiziune, şcoala nu mai deţine conducerea exclusivă a învăţămîntului public, rolul ei ne apare totuşi drept cel mai important, dacă ne gîndim la partea atît de întinsă a vieţii lui, în perioada hotărîtoare a formaţiei sale, pe care individul o petrece în şcoală. Cred, de aceea, că problema limbii literare interesează în primul rînd pe profesori. De ce nu se întrunesc ei într-o mare adunare profesională pentru a dezbate problema şi a stabili angajamentele lor faţă de cultura întregului popor ?

RĂSPUNSUL ARTISTULUI POPORULUI ION FINTEŞTEANU

Urmăresc cu interes tot ce poate fi în legătură cu cercetarea limbii noastre literare în general, a stilisticii mai ales. S-ar putea spune că preocuparea aceasta n-ar avea vreo legătură directă cu activitatea unui artist dramatic. Dimpotrivă, eu cred că una din categoriile direct responsabile de puritatea literară a limbii naţionale este lumea actorilor. Nimic nu poate descoperi ideea în toate nuanţele ei decît cuvîntul. Nu atît cuvîntul scris — cu care se exprimă scriitorul — cît *cuvîntul vorbit*, care aparţine ca mijloc universal de comunicare întregii colectivităţi. Actorului îi revine nobila sarcină de a cultiva limba literară a textului dramatic, vorbind-o şi interpretînd-o. Dar dacă limba scrisă poate fi uneori ermetică, deci greu accesibilă ori de-a dreptul inaccesibilă întregului grup lingvistic, limba orală a actorului trebuie să fie limba cea mai curată, limba în care gîndul

să aibă dimensiunea cuvîntului, limba ale cărei cuvinte să se lege între ele firesc, limba în care ideea să se formeze din cele mai puține combinații poziționale. Aceasta nu poate fi decît limba textului dramatic, nu a celui scris, ci a celui vorbit și interpretat de actor. Cuvîntul acesta vorbit și interpretat capătă *mișcarea* care lipsește în tipar, se însuflețește, capătă dimensiunile vieții.

Limbii acesteia pe care o folosește actorul pe scenă, trebuie să i se dea multă atenție, fiindcă ea intră imediat și se impune în circulație.

★

Din experiența mea personală — nu mă îndoiesc că aceeași exigență o manifestă și alții în lumea teatrului — m-am izbit de unele *nepotriviri de limbă* în textul dramatic pe care-l studiam, fie că ideea rămînea cu picioarele afară din plapumă, fie că ideea se dizolva într-un sos picant de metafore ori parafraze.

În proză sau în vers, stilul ermetic forțează uneori gîndul lectorului. Casna aceasta poate crea bucuria revelării disimulate, dacă ascunderea ei a fost făcută cu talent. Asemenea canoane stilistice sînt improprii în teatru. O pînză de Picasso sau o problemă de șah pot provoca, la rîndul lor, asemenea bucurii după un efort (ceva mai greu !) de gîndire. Dar în teatru nu trebuie să creăm „timpi de gîndire". Actul de recepție a ideii trebuie să fie simultan. Ideea de *replică*, preluată în vorbirea curentă din terminologia teatrală, nu este altceva decît simbolul circulației instantanee a gîndirii vorbite. S-au făcut discuții în jurul teatrului lui Eugen Ionesco. Le socotesc inutile devreme ce toate au încercat să explice ceea ce a vrut să exprime spectatorului, numitul autor. În teatru nu trebuie să se explice nimic ; în teatru *se comunică*.

Alt aspect de necorespondență de limbă este înecarea ideii în metafore, sau dizolvarea ei în parafraze. Metafora poate fi foarte frumoasă, dar e și primejdioasă căci — atunci cînd nu e organic prinsă în idee — ornamentul acesta asfixiază ideea. În teatru, uneori, surpriza pe care o creează metafora cînd nu e logic necesară, poate abate atenția spectatorului (auditorului). Iar cînd textul recurge — fără a fi necesară întărirea ideii — la parafraze superflue, piesa nu se mai ascultă ; vorbirea e inutilă, dialogul se consumă pe lîngă urechile omului, iar omul se poate întoarce la exprimarea primitivă a gestului.

Limba noastră cea de toate zilele se formează și sub influența limbii culte. Pentru a o asigura pe prima e necesar a o controla, a o stăpîni pe ultima. Pentru a-i păstra puritatea, ea trebuie apărată de infiltrarea barbarismelor și a provincialismelor. Există o traducere din baladele lui François Villon care are un glosar foarte instructiv : circa 300 termeni, luați din vechea vorbire moldo-turco-slavo-valahă, de exemplu : aghiazmatar, bolniță, calp (foarte cultivat în publicistica noastră !), deșanț, ghijan, hîrjete, glovnic, pîrnaie, ningău, mangafá (accentul e drept, e franțuzesc !...), măiug, propovadă, sovon etc. Sau vorbe cu uz intim care

n-au nimic poetic, bunăoară acolo unde ni-l prezintă pe *jupîn* Robert Valee, biet *logofăt* pe la *Divan* (sic) — care primește de la Villon, *rîmlean cuminte*

„Să i se dee *năpristan*
Izmenele-mi ce-s la Cuiere"
(subl.n.)

Curată babilonie : logofeția din Franța medievală, Villon „rîmlean" (adică unul... carele de la Rîm se trage !), cuvîntul „năpristan" pe care nu-l înțelege nici un romîn ce știe franțuzește, nici un francez ce ar ști romînește... ; cît privește cuvîntul... vestimentar, eu nu l-aș putea rosti pe scenă, el face parte din garderoba conversației casnice, intime. E necesar așadar, uneori, pentru cultivarea limbii — și de higiena ei ; altfel se ajunge la exersarea expresiei insalubre, chiar a prea sfintei înjurături.

Sînt împotriva impunerii *forțate* a provincialismelor care au, îndeobște, o circulație restrînsă ca arie ; altfel riscăm a citi cu dicționarul romîn-romîn, bunăoară, „L'impromptu de Versailles" (Improvizația de la Versailles) ca să aflăm ce poate însemna „josnicii hatîrgii" ce-ți dau în cap „la aman" care împart „hiritisanii" etc.

Limba pe care o vorbește actorul trebuie să fie o limbă vie, clară, în care ideea să fie etanșă cu vestmîntul ei. Expresie a acestei necesități, *replica* e forma cea mai scurtă de dialog, modul cel mai firesc de a comunica ideea ; ca în opera lui Caragiale. Actorul răspunde pentru cuvîntul pe care-l proferă. Cuvîntul are o viață a lui, are o biografie, fiindcă e viu. Cuvîntul e foarte necesar și foarte primejdios în același timp : alină sau ucide. Deci e nevoie de multă, foarte multă diligență cu el. Din aceste motive, actorul sau regizorul (ce muncă interesantă pentru secretariatul literar al teatrelor !) supune textul dramatic pe care lucrează, multor lecturi, îl studiază organic, îl cercetează cu grijă pînă în inima lui — cuvîntul. Ne plac replicile scurte (în sensul economic), plivite de balast, simple și pline de sevă, încît *conversația dintre actor și spectator* să se desfășoare firesc (neartificial), articulată pe ideea care urmează a fi exprimată.

★

Munca aceasta a omului de teatru cu textul (tradus îndeobște) este destul de anevoioasă, atunci cînd e făcută în mod exigent, căci de multe ori ne aflăm în fața unor greșeli funciare de exprimare, textul fiind nebulos. Iată o mostră de asemenea criptogramă stilistică mai la îndemînă ; un diplomat (britanic) exprimîndu-se în limba foarte barocă a traducătorului romîn :

THORNEYCROFT : Glorioasele noastre tradiții politice, mi-a spus o dată, într-o clipă de bună dispoziție, unchiul Arthur, se află la înălțimea gentlemenului care pe neașteptate bagă de seamă că nu mai poate oferii femeilor ceea ce ar dori și ar avea. De aceea e cu atît mai grăbit a le cucerii ; dar cînd ajunge să se încumete la faptă, se preface că nu vrea să le jignească și le cedează în grabă și cu eleganța unei brute virile...

(„DIPLOMAȚII" — Peter Karvas)

Textul acesta, care ar trebui să aibă foarte mult umor sec, nu este decît o beție de cuvinte care nu pot fi cîtuși de puțin... „la înălțimea gentlemenului", diplomatul în cauză trișîndu-și autorul care l-a vrut spiritual. (Evident, textul nu s-a jucat în limba traducătorului.) Exemple de acestea ar putea fi nenumărate ca să se vadă că munca actorului pe text nu e atît de simplă, cînd textul are greșeli sau neconformități de stil, cînd limba nu e stăpînită organic de autor sau de traducător. Pe de altă parte, oricît de impresionant ar fi textul literar la lectură, cînd e rostit s-ar putea să fie palid. De ce ? Ce s-a petrecut ? Imaginea are acum alt regim de viteză, atît !

★

Ce rol poate avea în general intelectualitatea în acțiunea de cultivare a limbii literare ?

Scriitorii să-și construiască fraza pe aluatul ideii. Să-și stăpînească formele de expresie, ca să nu se lase tîrîți de hamuri, în voia acestora. Să-și tempereze flacăra cu care-și sudează imaginea ca să nu ajungă la violențe de limbaj. Să scrie în formele cuminți ale limbii noastre cea de toate zilele, așa fel încît, dacă inovează, dacă descoperă forme noi de expresie, totuși acestea să fie rezultatul unui proces firesc și general de germinare.

Criticii de artă și publiciștii în genere — care explică celor mulți ceea ce exprimă cei puțini, agenții care pot deforma mai ușor graiul și scrierea, fiindcă sînt mai liberi în găsirea mijloacelor de comunicare — aceștia să scrie mai concis, să nu se lase impresionați de sonoritatea sau culoarea frazei, nici de ondularea ei lungind-o pînă cînd ideea se scurge la infinit, să găsească drumul cel mai scurt și să evite căderile în stilul gongoric de tipul asemuirilor actorului dramatic cu... o orgă sau o piculină !

Și fiindcă una din „expresiile la modă" discutate în revista nr. 3 — este „*la modul...*", îmi îngădui a o semnala și în publicistica teatrală sub forma : „la modul Beligan". Evident e vorba de *stilul* Beligan, așa cum există un *stil* Birlic, un *stil* Aura Buzescu, un *stil* Calboreanu, un *stil* Vraca etc. Să-l lăsăm așadar pe admirabilul nostru actor Radu Beligan să-și promoveze „stilul" său atît de personal, deci să-l păstrăm între noi, în cadrele teatrului. Să nu-l lăsăm să treacă între cele opt moduri ale Gramaticii, indicativ, conjunctiv etc. etc. Modul este forma pe care verbul... Dar Beligan nu este un verb, el este un actor și încă unul de frunte, iar verbul, cuvîntul îi este unealtă.

★

În concluzie socotesc că ar trebui să fie angajați, în studiul și problematica limbii noastre literare, în afară de scriitori și specialiști, — și oamenii de teatru, actori și regizori care aduc cu ei intuiția acustică a limbii, simțul cuvîntului rostit, cunoașterea profundă a acelei forme fundamentale de comunicare a ideilor, replica, dialogul. Iar forma dialogată ajunsă la perfecțiune sintetică este însăși opera lui Caragiale la care stilul vorbirii directe este însuși stilul de vorbire al epocii noastre. Stilul — care definește omul, cum spunea Buffon — îl definește în cadrul său istoric, social.

Dialogul modern este viu şi concis, rapid şi fără ocolul baroc al perioadelor. Timpul aleargă mai iute ca oricînd de cînd noţiunile de viteză şi spaţiu au luat aspecte cosmogonice. Iar gîndul, ideea nu pot rămîne în urmă.

RĂSPUNSUL ARTISTULUI EMERIT ŞTEFAN CIOBOTĂRAŞU

1. Prin cultivarea limbii înţeleg preluarea limbii curente, uzuale a întregului popor şi transpunerea ei în forme complexe, variate, după toate exigenţele artei scrisului. Ea trebuie să fie expresia gîndirii superioare, capabilă să oglindească cît mai bine fizionomia culturii poporului nostru, gradul lui de civilizaţie. Limba nu se naşte o dată cu gînguritul pruncilor. Generaţiile vin şi-o găsesc gata formată, ca rod al altor generaţii anterioare, o îmbogăţesc cu cuvinte noi şi o transmit, mai departe, viitorului. Are deci trecut — un trecut foarte îndepărtat, are prezent şi neapărat viitor. Nu-i o zestre adunată peste noapte. Cultivarea ei ne cere să îmbinăm în chip armonios tradiţia limbii cu inovaţia, s-o familiarizăm cu gîndirea noastră contemporană.

Căci limba nu suportă violări. Apă liniştită şi adîncă, înaintează încet, dar fără gînd de întoarcere. Unii parcă ar vrea totuşi s-o întoarcă înapoi, de dragul termenilor arhaici. Noi ne iubim limba din pasiune şi respect pentru poporul care o vorbeşte. N-ar fi o impietate să n-o poftim azi la marele ospăţ al culturii? Întîi pe poetul ei anonim, cel care i-a dat transparenţă şi gingăşie. Apoi, după modelul acesta, pe celelalte modele — dintre care luceafărul eminescian se înalţă în fiecare seară cu amintirea marelui poet...

2. Greşeli de limbă sînt multe. Greşeli de tot soiul: din necunoaşterea exactă a sensurilor, din nerespectarea acordurilor, a regulilor gramaticale sau a ortografiei. Vă mărturisesc că de multe ori nu ştiu unde să pun virgula şi-atunci... inventez un fel de linie. Dar greşelile cele mari le fac strîmbătorii de gîndire, care sînt şi strîmbători de limbă. Au făcut epocă greşelile de limbă ale lui Farfuridi, prinse cu grijă de Caragiale în vîrful boldului pe frontispiciul „culturii" acelei societăţi. Consider greşeală de limbă şi excesul de terminologie, ca acela pe care-l izbeşte Creangă de capul lui Trăsnea (nu e vorba de termenii necesari omului de ştiinţă sau specialistului, pentru a-i da putere de abstractizare în munca sa, ci de „argoul" unor snobi). Greşeală de limbă mai este, cred, şi teribilismul unor poeţi sau critici care pozează în oameni deosebiţi, neînţeleşi, parc-ar vorbi limba zeilor. Orice incoerenţă de gîndire în artă se traduce în incoerenţă de limbă şi invers.

3. De cultivarea limbii se ocupă mai întîi, nemijlocit, însuşi poporul, pentru că lui îi place să cuvînteze din leagăn pînă la moarte. După aceea vin specialiştii, oamenii de ştiinţă care-o drămuiesc bob cu bob, îi sezisează fenomenele, fluctuaţiile, erorile. Avem şi noi, actorii, o anumită ureche interioară, cum s-ar spune, simţul limbii, cînd nu cădem în exagerări. Actorul trebuie să aibă cultul cuvîntului semănat în mulţimile ascultătoare, pentru că acest cuvînt vine de mai departe şi va merge departe.

4. Însă cel care se ancorează de-a dreptul în inima limbii este *scriitorul*. Creangă a țîșnit din realitatea limbii ca o explozie necesară. Limba lui nu e scrisă, e vorbită; e înrudită prin rădăcini cu teatrul. Dar celălalt povestitor, Mihail Sadoveanu? Cum și-a plăsmuit oare limba? Ca un foșnet al apelor și-al pădurilor? De unde și-a luat tonul liric, eposul? Din povestea cronicarului, îmbinată cu inima poporului, după cum singur mărturisește. Munca actorului apare modestă, orală, cu acțiune momentană, față de munca prelucrătorilor de limbă. Totuși, fără să-l parafrazez pe Mihai Beniuc, în modesta mea calitate de interpret voi spune, ca și d-sa, că am intuiția limbii noastre, păstrînd bineînțeles proporțiile...

Încheind, voi spune că problema cultivării limbii e mult mai vastă decît am arătat eu aici, cu toate că, mi se pare, am vorbit prea mult. Ea nu se pune numai în domeniul beletristicii ci, cu o și mai mare acuitate, în cel științific. Opera de popularizare a științei este o problemă de stat — deci o problemă a noastră. Optez pentru o limbă simplă, îmbietoare, expresivă, pentru a încălzi formulele reci cu care tare nu m-am împăcat în școală. Rolul intelectualilor în literarizarea limbii va fi eficient în măsura în care „dînd" poporului, vor ști să și „primească" de la popor investitura limbii lui, pînă la ștergerea deosebirilor dintre sat și oraș, dintre munca intelectuală și cea fizică. Primind impulsuri și dintr-o parte și din alta, limba se va dezvolta într-o realitate unică, din care, însă, se vor naște mereu forme și mai variate, stiluri și mai diferite, dînd o și mai mare mlădiere, gingășie și frumusețe limbii noastre literare.

SCRIITORII ŞI DEZVOLTAREA LIMBII ROMÎNE LITERARE MODERNE *

DE

GH. BULGĂR

Influenţa pe care o exercită creaţia artistică literară asupra dezvoltării limbii literare este o problemă care a trezit interes încă de la începutul modernizării culturii romîneşti. Azi această problemă e actuală. În discutarea ei s-au conturat două curente de idei opuse : unii au susţinut că scriitorii au jucat un rol preponderent în dezvoltarea limbii moderne, alţii au subestimat sau au neglijat contribuţia scriitorilor la dezvoltarea limbii.

Pentru a înţelege mai bine valoarea acestei contribuţii trebuie să vedem mai întîi ce înseamnă dezvoltarea limbii şi cum se leagă, în perspectiva istorică a evoluţiei culturii naţionale, activitatea scriitorilor de progresele treptate ale limbii, în funcţie de mediul, de condiţiile şi de cerinţele obiective ale momentului istoric determinat. Vom încerca să aplicăm unele concluzii ale cercetării ştiinţifice mai noi la interpretarea datelor obiective ale istoriei limbii romîne moderne, pentru a contura mai clar rolul scriitorilor în acest domeniu.

Dezvoltarea limbii presupune, în ansamblu : *a*) îmbogăţirea lexicului cu elementele necesare exprimării exacte, nuanţate, a ideilor, a realităţii în continuă mişcare ; *b*) stabilirea unui sistem de norme gramaticale bine articulat [1] ; *c*) sporirea mijloacelor stilistice, crearea stilurilor limbii literare, în funcţie de sarcinile sporite ale comunicării. Toate aceste aspecte reclamă o perspectivă istorică amplă. Activitatea scriitorilor trebuie inclusă în această perspectivă, căci a privi creaţia lor numai cu ochii prezentului, de la nivelul înfloririi culturii şi a limbii contemporane, constituie o eroare evidentă, în sensul confundării planurilor istorice.

---

* Comunicare prezentată în colectivul de limbă literară al Institutului de lingvistică din Bucureşti, la 5.XII.1959.

[1]) Pentru lămuriri mai ample cu privire la ideea de progres în limbă, cf. *Introducere în lingvistică*, de un colectiv, sub conducerea acad. Al. Graur, Ed. ştiinţifică, 1958, p. 210—232.

Problema dezvoltării limbii s-a pus *altfel* în prima jumătate a secolului trecut, şi *altfel* în epoca de azi. Rolul scriitorilor este inegal în diversele faze ale evoluţiei limbii literare moderne [1].

Vorbind despre limba romînă, cred că trebuie să distingem clar două faze : *a*) perioada îmbogăţirii, a înnoirii limbii literare, a cristalizării ei într-o limbă literară naţională, sub impulsul modernizării literaturii şi culturii, sub influenţa frămîntărilor politice, a năzuinţelor progresiste care au culminat cu anul 1848 ; *b*) faza evoluţiei estetice a limbii, afirmarea stilului artistic individual la un nivel superior (Eminescu, Slavici, Caragiale, Coşbuc, Delavrancea etc.).

I

În prima perioadă, pînă la constituirea unei limbi literare naţionale, deci pînă pe la mijlocul veacului trecut [2], rolul scriitorilor este considerabil. Ei au înţeles mai bine decît oricine, tocmai pentru că lucrau permanent cu mijloacele limbii, trebuinţele obşteşti în domeniul comunicării. În acel timp încă nu se punea problema specializării, a diferenţierii domeniilor de activitate culturală. Scriitorii au fost nu numai creatori de literatură, dar şi oameni de ştiinţă, îndrumători culturali, traducători, jurnalişti, s-au ocupat de teatru, de învăţămînt, de politică. Problema limbii era capitală ; modernizarea, evoluţia, perfecţionarea ei apăreau sub trei aspecte : *a*) *îmbogăţirea* lexicului cu termeni necesari ; *b*) *normarea*, perfecţionarea structurii gramaticale ; *c*) *unificarea* limbii.

Toate aceste probleme au stat în centrul preocupărilor celor mai de seamă scriitori de pînă pe la mijlocul secolului trecut, care au fost şi filologi ; opera lor conţine, în mare, două capitole : literatură propriu-zisă ; contribuţii lingvistice, idei despre dezvoltarea limbii. Acest din urmă capitol predomină uneori (la Maior, la Heliade, la Russo).

★

Să urmărim acum prin cîteva exemplificări rolul scriitorilor din această etapă în dezvoltarea limbii, aşa cum am interpretat-o mai sus.

a) *Înnoirea* lexicului s-a văzut încă de la începutul veacului al XVIII-lea. Cantemir, cronicarii (mai ales Miron Costin) şi în special reprezentanţii *Şcolii ardelene* au introdus în operele lor multe neologisme, necesare exprimării adecvate a ideilor noi. Şincai a folosit, numai pe cîteva pagini ale *Hronicii* sale, vol. III, termeni, atît de perfect adaptaţi, încît şi azi circulă la fel : *arhivă*, *decret*, *comunitate*, *controversă*, *dizgraţie*, *imunitate*, *instalaţie*, *patronat*, *reprezentaţie*, *solemnitate* etc. Opera lui Şincai s-a tipărit însă tîrziu (prima ediţie completă apare la 1853), aşa încît influenţa ei a fost mică. Dar cărţile lui Petru Maior, de asemenea bogate în neologisme, au circulat în toate provinciile romîneşti, fiind bine cunoscute generaţiei ulterioare de scriitori (lui Heliade, Negruzzi, Russo etc.). Cir-

[1] B. Cazacu, *Despre cercetarea limbii şi stilului scriitorilor*, în „Omagiu lui Iorgu Iordan", 1958, p. 152.

[2] Iorgu Iordan, *Limba literară (privire generală)*, în *Limba romînă*, 1954, nr. 6.

culația acestei opere a putut impune pe : *cauză*, *curiozitate*, *dogmă*, *expediție*, *fabulă*, *memorie*, *ocazie*, *severitate*, *uniformitate* etc. [1], cuvinte noi, necesare, căci romînii, „pînă acum în limbă romînească numai de lucruri de casă, de lucruri de jos, de care grăiesc toate moașele au fost deprinși a vorbi, și cu sine și cu alții" [2]. Societatea pășea pe calea unui progres vizibil, dornică să se emancipeze de sub exploatarea feudală, de sub jugul oprimării turcești și, în Ardeal, de sub Habsburgi ; deci avea nevoie de mijloace culturale noi și de o limbă modernă.

Discuțiile care au avut loc apoi în primele patru decenii ale secolului trecut cu privire la introducerea și fixarea unor norme de adaptare a neologismelor (romanice, în primul rînd) au luat o mare amploare ; în parte le-am consemnat într-o antologie [3]. Aici nu vreau să dau decît cîteva exemple concludente în privința rolului pe care l-au avut scriitorii în *înnoirea* sistematică a lexicului.

Secole la rînd, autorii nenumăratelor predoslovii care precedau traducerile (religioase) din alte limbi, s-au plîns de „neajungerea", de „sărăcia" limbii romîne, a vocabularului ei. Primii scriitori moderni, în acord cu mersul civilizației, se străduiesc să umple golurile. În 1825, Momuleanu e conștient că introducerea neologismelor poate stîrni multe discuții ; cuvintele noi erau însă reclamate de progresul gîndirii și al societății : „Eu am întrebuințat multe cuvinte străine și știu că mulți o să facă dispote și o să mă defaime — scrie el în prefața la *Caracteruri* —, dar facă ș-împutează-mi că sînt mulți cărora le va plăcea și părerea mea, și de mă rătăcesc eu, mă mulțumesc a mă rătăci cu Văcărescul, întăiul neamului gramatic, pentru că de ne vom ținea tot de acestea prejudecăți, totdeauna mai rău vom fi rătăciți și limba nu se va mai lucra în veac și atunci în zadar ne mai putem numi că sîntem și neam".

Trei idei importante se desprind din acest scurt pasaj : existența unei probleme controversate a neologismelor ; numărul partizanilor *înnoirii* nu era mic ; „lucrarea" limbii angajează prestigiul politic, cultural al societății. Preocuparea de a fixa cîteva norme de adaptare a neologismelor, vizibilă la Maior (:să luăm din latină și de la limbile romanice surori), continuă mai intens și se conturează după puțin timp. Precizări excelente și îndrumări practice de cea mai mare valoare aduce Heliade, peste 3 ani, în 1828, în vestita lui *Gramatică*, tipărită la Sibiu. Nu citez decît un pasaj important din prefață, pentru a vedea că scriitorul era și un lingvist realist, în acea perioadă, cînd încă nu ajunsese la exagerările italienizante : „Vorbele streine trebuie să se înfățoșeze în haine rumînești și cu masca de rumîn înaintea noastră. Romanii, strămoșii noștri, de au primit vorbe streine, le-au dat tiparul limbii lor : ei nu zic *patriotismos*, *enthusiasmos*, *cliros* ș.c.l., ci *patriotismus*, *entusiasmus*, *clerus*. Francezii asemenea nu zic *gheografia*, *energhia*, *chentron*, ci *jeografi*, *enerji*, *santr*, precum și italienii : *geografia*, *energia*, *centro*. Asemenea și noi, de vom voi să rumînim zicerile aceste toate de sus, trebuie să zicem : *patriotism*, *entuziasm*, *cler*,

[1] P. V. Haneș, *Dezvoltarea limbii literare romîne*, ed. a II-a, 1926, p. 50 ; cf. și D. Macrea, *Lingviști și filologi romîni*, 1959, p. 64—65.

[2] P. Maior, *Istoria pentru începutul romînilor în Dachia*, Buda, 1812, p. 5.

[3] Gh. Bulgăr, *Scriitorii romîni despre limbă și stil*, 1957, 272 p.

naţie, ocazie, comisie, geografie, energie, centru, punt, soţietate, libertate, cualitate, privileghiu, coleghiu, sau mai bine, *privilegiu, colegiu*, după geniul şi natura limbii".

Din *Gramatică*, ideile lui Heliade au trecut în alte articole ale sale iar aplicarea lor practică o vedem mai ales în periodicele pe care el le-a condus : *Curierul rumînesc, Muzeu naţional* şi revista *Curier de ambe sexe*. Acestea au făcut şcoală. În paginile lor au apărut însemnate lucrări literare, ştiinţifice, cronici şi articole în legătură cu dezvoltarea limbii. C. Negruzzi a încercat formularea unor principii esenţiale, încă înaintea publicării celor mai importante opere literare ale sale. Despre stabilirea unor norme de adaptare a neologismelor e vorba într-o scrisoare a sa către Heliade, din 1 iunie 1836 : „Cunoaştem greşala noastră la zicerile neutre, pe care noi le întrebuinţăm în neam femeiesc : *privileghia, coleghia* şi făgăduim că ne vom îndrepta, deşi dv., care sfinţiţi neamul neutru, ziceţi că ar trebui să zicem în loc de *substantive, verburi — substantivi* şi *verbi* ; apoi atuncea ar trebui să zicem şi în loc de *scaune, scauni* ; în loc de *drumuri, drumi*, prin urmare *doi scauni, trei drumi* etc. Dta însă zici : „la unile numai", dar care sînt acele unile ? Se pot ele şti fără dixioner ? Şi oare dacă s-ar da această voie a preface din neamul neutru în bărbătesc, fieştecare noitor, ca să facă şi el ceva, vrînd să neutreze şi să prescurteze, nu s-ar face aceasta nu o regulă, ci o zăhăire gramaticească ?".

Schimbul de scrisori dintre cei doi scriitori, publicat în *Muzeu naţional* din 1836, reprezintă un document preţios cu privire la rolul scriitorilor în dezvoltarea limbii. Recomandările formulate acolo au găsit o imediată aplicare practică în scris.

Pe lîngă Heliade şi Negruzzi, mai existau şi alţi scriitori însufleţiţi de principiile îmbogăţirii şi modernizării limbii. Asachi remarca existenţa unui curent de idei în favoarea neologismelor, care „nu urmează din plecarea de a introduce în limba noastră cuvinte străine, fără care ar putea rămîne, ce din nevoia de a tîlcui, cu mai mare credinţă, ideile şi zicirile tehnice aflate în original" [1]. Bolliac a intervenit cu succes cu unele retuşări ale neologismelor. Conachi îşi încheia scrisoarea lui către mitropolitul Veniamin cu propunerea de a adopta neologismele în forma : *ocupaţie* nu „occupation" ; de a scrie *furtună* nu „tampetă", de a prefera *formele scurte*.

În Ardeal principiile normative stabilite de „Societatea filarmonică" (pe baza recomandărilor lui Heliade şi Negruzzi), apoi concluziile discuţiilor de pînă la 1840 dintre scriitori, au avut un mare răsunet. Lexicul *Gazetei de Transilvania* din 1840 apare modern, plin de neologisme, la fel adaptate ca în Ţările romîneşti.

În legătură cu această problemă trebuie să remarcăm că procesul înnoirii s-a îmbinat cu efortul „literarizării", părăsindu-se cuvintele şi formele regionale, pentru a da un aspect modern lexicului. Ediţiile succesive ale textelor literare sînt pline de modificări în acest sens. Fonetismele moldoveneşti şi ardeleneşti tind să dispară. Negruzzi înlocuieşte pe *agiuns, rădica, sămăna* prin *ajuns, ridica, semăna*, şi preferă uneori neologismul în

[1] Înainte cuvîntare la *Istoria imperiii rosiene*, Iaşi, 1832.

locul cuvîntului vechi : *timp*, *invitat*, *onor*, *nutri* în loc de *vreme*, *poftit*, *cinste*, *hrăni*, aşa cum va face şi Gr. Alexandrescu.

Modernizarea limbii se vede şi în îmbogăţirea sistemului derivării. Încep să fie întrebuinţate tot mai multe prefixe şi sufixe neologice, sprijinite în mare măsură de scriitori. Heliade îndemna să facem de la *loc* pe *localitate*, *local*, ca şi francezii ; iar după : *sare-resare* pe *ducere-reducere*, *începere-reîncepere*, după *coprindere*, *contenire*, pe : *concetăţean*, *compatriot*. Negruzzi se mira de ce unii folosesc pe *răspuns*, *răsturnat*, *răsuflare*, *desfăcut*, dar se feresc de *revedere*, *reluat*, *recunoştinţă*, *despreţuit*.

Curentul în favoarea primirii neologismelor romanice a putut repede duce la exagerări. Scriitorii au reprezentat frîna critică a selectării, potrivit principiilor izvorîte din structura însăşi a limbii şi din necesităţile evidente ale comunicării. Înnoirea lexicului s-a realizat cu repeziciune. În puţine decenii dispar elementele greco-turceşti superflue [1] şi mai ales cele de jargon şi se ajunge la o generalizare a neologismelor romanice, nu numai în literatură, ci şi în presă [2] şi în actele administrative, în manuale etc. Traducerile şi teatrul au influenţat în mod pozitiv îmbogăţirea lexicului, ca şi presa. Trebuie să subliniem faptul că în această primă perioadă a dezvoltării limbii, exagerările neologistice, pedantismul, inovaţiile subiective, imitaţia fără discernămînt critic s-au ivit, nu în literatură, ci în rîndurile presei şi ale autorilor minori. Acţiunea bine iniţiată de scriitori a căpătat mai tîrziu o deviere cosmopolită la autorii care nu erau, ca scriitorii, în contact strîns cu izvoarele istorice şi populare ale limbii.

* ★

b) Scriitorii s-au ocupat intens şi de problemele *normelor gramaticale* şi au formulat principii juste pentru fixarea acestor norme. Voi cita cîteva exemple din numărul mare al tezelor formulate între 1830—1840. Negruzzi lăudînd iniţiativa lui Heliade de a scrie *regulamente* nu *regulamenturi*, *recomandez* nu *recomanderisesc*, îl critică în acelaşi timp că foloseşte, în mod greşit, un plural neregulat : *fii*, în loc de *fiii*. „La aceasta mi-e de mirare pentru ce dv. acolo lepădaţi articolul la numărul plural şi faceţi o greşală gramaticească ; au doar vă sfiiţi de nătărăi ?

Însă-n ceasul de pe urmă daţi-mi voi pe *fii* mei
Să mor într-ale lor braţe, să-mi închiză *ochi* mei.
(Fanatismul)

De ce să nu fie *fiii* şi *ochii* ? Versificarea nu pătimea". (*Corespondenţa*..., în „Muzeu naţional", 1836).

Pentru a face deosebirea între singular şi plural la verbe, Heliade intervine cu o propunere nouă, pornind de la un amănunt lingvistic de ordin regional : „Rumînii în deobşte cum şi cărţile lor zic : oamenii *cînta*, şi bănăţenii, în parte zic : oamenii *cîntau*, *vorbeau*... şi gramaticeşte zic mai bine" (*Curier de ambe sexe*, I, 1836, 1838, p. 373). Sugestia s-a impus în

[1] Tudor Vianu, *Probleme de stil şi artă literară*, 1955, p. 184—186.

[2] Gh. Bulgăr, *Limba şi stilul primelor periodice româneşti*, în „Contribuţii la istoria limbii literare în sec. XIX", vol. II, p. 54—72.

sistemul de norme gramaticale ale limbii. Cam în aceeaşi direcţie se orienta şi C. Negruzzi cînd, împotriva connaţionalilor săi moldoveni[1], afirma că e de acord cu gramatica muntenilor, dacă limba putea cîştiga în claritate, în precizie, în unitate : „Eu am scris *a* în loc de *au*, şi *e* în loc de *îi*... Cuvîntul pentru care am urmat regulelor literaţilor munteni este că ele mi-au părut mai potrivite pe tipul limbei, mai înţălese şi mai romîneşti... De am zis *a* în loc de *au*, este că am voit a-i deosebi singularul de plural precum aceasta se vede în toate limbile ce au o gramatică. De zic *e* şi nu *îi*, este iarăşi ca să nu amestec verbul cu articolul" (*Albina...*, 1839, nr. 59).

Un sistem gramatical complet putea fi un bun sprijin în cultivarea limbii, în perfecţionarea mijloacelor de comunicare. Asemenea dovezi ale contribuţiei efective a scriitorilor la dezvoltarea limbii moderne se pot găsi în toate *Scrisorile* lui Negruzzi (vezi mai ales *Scrisoarea a XXXII-a*), în opera lui Russo, în *Scrisorile* lui Alecsandri etc. Firește, nu totdeauna s-a nimerit drumul cel mai bun. În toate sectoarele vieţii politice şi culturale exista însă o năzuinţă către progres, progres pe care şi limba trebuia să şi-l asigure, pentru a-l putea propaga peste tot. Eforturile au dat roade numai cînd corespundeau tendinţelor şi posibilităţilor de asimilare a elementului nou. Altfel, nici chiar Alecsandri, cu „regalitatea" lui literară, n-a putut altera sistemul, deşi uneori a încercat : el n-a putut impune pe *onor*, *seanţă*, *diplomul*, *afişă*, *creancier*, *dilemuri*, cu toate că uneori a insistat pentru adoptarea unora : „Mult aş dori să adoptezi (scria el lui Iacob Negruzzi la *Convorbiri*, în 1877) şi cuvîntul *onor*, în loc de *onoare*, fiind mai sonor, mai bărbătesc" (*Scrisori*, I, 37) ; iar peste 10 ani aceeaşi insistenţă zadarnică : „Ce păcat că nu vrei să scrii *onor* în loc de *onoare*" (ib. p. 90). Altădată scriitorul a fost corectat de un om simplu, într-o problemă de gramatică : pluralul *Balcanuri* era artificial, contra sistemului gramatical al limbii noastre : „Am fost deşteptat la aceasta de către profesorul satului care într-o zi a venit la mine înadins să mă întrebe dacă trebuie să înveţe pe copii a zice : *Carpaturi*, *Alpuri*, precum am zis eu *Balcanuri*... Şi i-am spus că am comis o greşală cît acei munţi cînd am alunecat a le da o terminaţie nepotrivită lor" (ib. p. 99).

Inovaţia era acum limitată. Configuraţia unui tezaur lexical, înnoit după anumite norme (din care am citat cîteva) şi cadrul normelor se statorniciseră, în bună măsură prin contribuţia fundamentală a scriitorilor citaţi. Căci, într-adevăr, din cele 10 gramatici enumerate de Heliade, lucrarea acestuia, deci a unui scriitor, a jucat un mare rol în modernizarea limbii. Problemele fundamentale ale lexicului, gramaticii, stilului, au fost aşadar clarificate şi rezolvate pozitiv prin participarea scriitorilor-filologi la înnoirea, normarea şi unificarea limbii literare.

Acest fapt se vede şi în organizarea frazei, în *dezvoltarea mijloacelor stilistice*, a stilurilor moderne.

★

c) Construcţia sintactică şi stilistică se limpezeşte mereu în opera scriitorilor. Influenţa modelului folcloric şi a literaturii franceze a fost

[1] P. V. Haneş, *op.cit.*, p. 189.

considerabilă : fraza devine mai densă, elementele se organizează simetric. Preceptele marilor scriitori europeni încep să fie aplicate în literatură, în presă, în lucrările ştiinţifice, chiar în textele administrative. În jurul lui 1848 rolul unor scriitori ca : Bălcescu, Heliade, Bolliac, Alecsandri, Kogălniceanu, în mişcarea politică a fost considerabil. Prin ei, atît literatura cît şi jurnalele şi actele oficiale încep să fie scrise mai clar, mai concis : „Adio lungile perioade ale vechilor hrisoave, a anaforalelor adresate domnitorilor, infinite, încurcate, unde punctul şi virgula erau ca nişte oaze rare, la distanţă de 10 sau 15 rînduri, hrisoave şi anaforale din care erai nevoit să neglijezi trei sferturi pentru a ghici mai degrabă, decît a înţelege sensul disimulat în mijlocul cîtorva grupuri de cuvinte ascunse" [1].

Primii noştri scriitori clasici, sub influenţa franceză şi a izvoarelor istorice şi populare (cronicarii şi folclorul), părăsesc cu totul calea tiparelor sintactice vechi, imitate adesea după modele străine complicate, pretenţioase. Organizarea frazei în unităţi mici, în legături interne clare, simple, înseamnă desigur un progres. Literatura acestei epoci ajunge la o originală prelucrare a acestor izvoare şi influenţe, astfel încît în numai cîţiva ani mijloacele stilistice sporesc în volum şi cîştigă în valoare. Grija de simetrie [2], ordinea logică a părţilor, ritmul calculat dau frazei armonie şi claritate. Iată bunăoară cîte un exemplu de fraze simetrice din Negruzzi şi din Kogălniceanu : „Toţi alergară pe acasă cu părul zburlit, cu grija în suflet, cu groaza în inimă, gîndind la scena ce văzuseră şi temîndu-se să nu găsească asemene privilişti pe acasă-le" (C. Negruzzi, *Au mai păţit-o şi alţii* în *Curier de ambe sexe*, II, 1838—1840, p. 165); „Istoria trebuie să fie, şi a fost totdeauna, cartea de căpetenie a popoarelor şi a fieştecărui om îndeosăbi; pentru că fieştecare stare, fieştecare profesiune află în ea regulele de purtare, sfat la îndoirile sale, învăţătură la neştiinţa sa, îndemn la slavă şi la fapta bună (Kogălniceanu, *Cuvînt pentru deschiderea cursului de istorie naţională...*, 1843).

Despre Bălcescu, O. Densusianu spunea că e „arhitectul frazei noastre" [3]; afirmaţia poate fi sprijinită pe nenumărate citate din opera scriitorului muntean : „O istorie cu adevărat naţională ne lipseşte — scria Bălcescu în *Magazinul istoric pentru Dacia* din 1844. — Ea zace încă sub praful cronicelor contemporane. Nimeni pînă acum nu s-a încercat s-o dezgroape. Toţi cîţi s-a îndeletnicit cu scrierea istoriei n-au făcut decît biografia stăpînitorilor. Nimeni nu ne-a reprodus cu acurateţă instituţiile sociale, ideile, simţămintele, obiceiurile, comerţul şi cultura intelectuală a veacurilor trecute".

În toate aceste opere literare şi în alte lucrări mai mici, uitate în paginile revistelor, s-a desfăşurat o tematică bogată, într-o limbă modernă care pare contemporană. De varietatea preocupărilor se leagă şi dezvoltarea stilurilor. Scriitorii vremii au făcut ziaristică, au scris cronici, reportaje, discursuri, analize morale şi s-au ocupat uneori şi de ştiinţă. Din

---

[1] Pompiliu Eliade, *Hist. de l'esprit public en Roumanie, au XIX-e siècle*, vol. II, 1914, p. 344.

[2] P. V. Haneş, *op. cit.*, p. 204 şi urm.

[3] *Evoluţia estetică a limbii romîne*, curs litografiat, vol. II, p. 238.

lucrările lor, înnoirea lexicului, norma gramaticală sau figurile stilistice au trecut în presă, în stilul publicistic şi au putut prinde rădăcini în mase. Primul cotidian romînesc *Romînia*, redactat de Aaron şi Hill care nu erau scriitori, propaga o limbă modernă admirabilă, după ce *Curierul* şi revistele lui Heliade şi ale lui Asachi deprinseseră pe cititori cu problemele limbii, cu vocabularul şi construcţiile noi, de felul celor citate mai sus. E un caz rar, cred, în istoria limbilor, cînd, într-un timp atît de scurt, se trece, aproape brusc, la modernizarea lexicului şi a sintaxei. Urmele acestei schimbări se reflectă, în parte, în modificările făcute chiar de scriitori în textul operelor lor literare din ediţiile succesive.

★

Definiţia dată de Heliade cultivării limbii, la 1836, n-a rămas o vorbă goală. Îndemnul lui e util şi azi : „A cultiva o limbă, va să zică a o curăţa de tot ce nu este al său şi nici nu poate simpatiza cu dînsa, a pune tot lucrul şi toată vorba la locul său, a boteza fiecare idee cu numele său, a o scăpa de tot ce poate fi echivoc şi a o face să exprime ceea ce gîndeşte cineva, iar nu alta". (*Corespondenţa dintre doi romîni*, în „Muzeu naţional", 1836).

Literatura şi preocupările din domeniul limbii ale scriitorilor noştri din perioada modernizării culturii şi a fixării unei limbi literare naţionale trebuie privite ca un factor însemnat în procesul îmbogăţirii, normării şi unificării limbii literare romîne. Nu se poate concepe un alt sector în care să se fi făcut atît de mult pentru progresul limbii, ca în literatură. De aceea, scriitorii din prima generaţie a clasicilor noştri s-au bucurat de aprecieri elogioase, atît din partea scriitorilor consacraţi (Eminescu, Slavici, Delavrancea, Coşbuc, Sadoveanu etc.), cît şi din partea lingviştilor (Hasdeu, Şăineanu, Philippide, Densusianu). Prestigiul literar şi politic de care s-au bucurat scriitorii din prima jumătate a veacului trecut a influenţat celelalte stiluri. Cîştigurile limbii comune au fost vizibile în scurtă vreme. Într-un stil prin definiţie conservator, ca cel administrativ, *altfel* se scria în 1850, decît în 1830. Altul era lexicul, alta sintaxa. În orice caz între documentele aparţinînd celor două date există diferenţe de limbă foarte mari, care demonstrează schimbările rapide, sprijinite atît de masiv de către scriitori.

II

În a doua perioadă, începînd cu deceniul al şaselea al veacului trecut, după ce limba îşi cîştigase termenii şi formele moderne de comunicare, scriitorii se ocupă în chip predominant de *aspectul estetic* al creaţiei lor, de stilul artistic original. În lucrările lor apare tendinţa unui *echilibru între tradiţie şi inovaţie*. Caracterul discuţiilor filologice se schimbă într-o mare măsură : nu e vorba atît de *sistemul* limbii, cît de *excesele* imitaţiei şi ale jargonului. Influenţele din afară, la început utile pentru că erau un sprijin al completării golurilor din lexic, au deviat către exagerări. Limba literară a presei, a traducerilor, a lucrărilor de ştiinţă devenea tot mai pestriţă. Pentru că înnoirea, normarea şi unificarea limbii nu fuseseră

consacrate oficial în nici un tratat ştiinţific, scriitorii neluînd asupra lor o asemenea sarcină, curentele filologice cu sisteme ortografice şi gramaticale artificiale (latinismul, purismul, heliadismul) au pătruns în anumite medii culturale şi chiar la Academia romînă. Reacţia scriitorilor a fost promptă şi categorică : toţi au preferat să scrie ca Negruzzi, ca Alexandrescu, ca Bălcescu, ca Alecsandri. Îndreptarul limbii era în popor şi în scrierile mai vechi a căror limbă era în acelaşi timp şi nouă şi veche : ea avea elementele moderne necesare exprimării aspectelor fizice şi morale ale realităţii, dar era în esenţă aceeaşi cu graiul obştesc. Într-un moment în care un lingvist ca Hasdeu ajunsese să formuleze succesiv cîteva sisteme ortografice (combătute de Philippide şi de Tiktin, în numele principiului fonetic) [1], Eminescu admirînd pe cei „ce-au scris o limbă ca un fagure de miere", scria, cu acea intuiţie realistă, specifică scriitorilor filologi de care se simţea atît de legat : „Norma limbii scrise trebuie să fie cea care există obiectiv şi în realitate în gura poporului de jos şi a societăţii mai fine, iar nu fantasiile mai mult sau mai puţin ingenioase ale filologilor noştri. Aşadar, adevăr obiectiv şi nu arbitraritate subiectivă. În acest proces de a stabili o normă pentru limba scrisă, trebuie luate în considerare şi acele influenţe istorice care au rezistat tendinţei de espulsiune şi s-au conservat în limba vie" [2].

Scriitorii epocii s-au situat de partea celor care susţineau împotriva oficialităţii, sistemul fonetic. Critica lor viza pe etimologişti, pe purişti, pe franţuziţi şi, în general, cosmopolitismul care n-avea nimic comun cu realităţile noastre. Toate acestea au rămas oare fără urmări pentru progresul general al limbii ?

Faptul că Odobescu, Alecsandri ş. a. s-au desolidarizat de sistemul etimologic, de latinismul Academiei vechi şi au continuat să scrie cum vorbea obştea a contribuit la destrămarea curentelor eronate şi la impunerea unei limbi literare identică cu cea scrisă de Negruzzi, Bălcescu, Alexandrescu etc. Ziarele la care au lucrat, ca redactori, scriitorii n-au ajuns la exagerări ca cele redactate de alţi oameni de cultură (să se compare *Timpul* cu *Familia*). Scriitorii amintiţi în prima perioadă a dezvoltării limbii literare moderne au fost inovatori de multe ori, pe cînd cei din generaţia lui Eminescu şi de după el, îşi îndreaptă privirile către fondul istoric-popular pe care îl îmbogăţesc cu noi valori expresive. Uneori termenii vechi, uitaţi în documentele primelor veacuri de literatură scrisă sînt repuşi în circulaţie de scriitori, ca un adaos la mijloacele existente, un sprijin în plus al capacităţii de comunicare nuanţată prin limbă. Aşa s-a întîmplat cu „a vieţui" [3], cu „ortac" (folosit de Coşbuc, apoi de Beniuc, Deşliu etc. şi des azi si în presă, în reportaje).

★

În ce constă atunci contribuţia scriitorilor din această a doua etapă la îmbogăţirea şi dezvoltarea limbii literare contemporane ? Erorile, arbi-

[1] Al. Philippide, *Istoria limbii romîne*, 1894, p. 260 şi urm.

[2] *Scrieri politice şi literare*, ed. Scurtu, 1905, p. 21.

[3] Cf. I. Coteanu, *Note de cultivare a limbii (Cuvinte noi sau arhaisme ?)*, în *Limba romînă*, 1959, nr. 3, p. 48—49.

BIBLIOTECA CENT. SIBIU

trarul, inovaţiile inutile, excesele, probabil că s-ar fi eliminat şi fără intervenţia scriitorilor. Uzul şi afirmarea tot mai puternică a elementului popular în limba scrisă, fenomen predominant încă din epoca precedentă, ar fi impus şi generalizat formele cele mai potrivite unei comunicări clare. Solidarizarea scriitorilor în jurul tendinţelor obiective ale limbii, urmînd calea evoluţiei firești, a nevoilor colective, n-a exclus îmbogăţirea limbii cu noi elemente necesare.

Ritmul înnoirii s-a încetinit în lexic şi în gramatică, dar a rămas viu în domeniul stilului artistic individual. În perioada dezvoltării estetice a limbii, influenţa literaturii asupra sistemului de mijloace de comunicare colectivă e mult mai redusă, pentru că lipsurile din vocabular şi din gramatică fuseseră remediate. Limba nu a stat pe loc; îmbunătăţirile structurale sînt totuşi aproape invizibile. În schimb, arta de a crea imagini noi poetice, de a da noi întrebuinţări materialului existent, face progrese sensibile, uneori uimitoare, la marii scriitori. Ce cîştigă limba literară în ansamblu din opera lor?

În domeniul *lexicului* sînt aduse în circulaţie largă regionalisme şi unele arhaisme care devin uneori sinonime expresive, de uz curent. Prin Eminescu, Creangă, Slavici, Caragiale, Sadoveanu s-au generalizat în limba literară: *bai*, *cocostîrc*, *coşarcă*, *curechi*, *clop*, *holtei*, *horn*, *mai* (= ficat), *mîţă*, *ortac*, *sudalmă*, *tină* etc. Odinioară li se reproşa lui Eminescu, Slavici, Creangă, Coşbuc că sînt arhaizanţi sau regionalişti. Circulaţia intensă a operei lor a făcut să nu mai fie nevoie azi de nici un glosar, ca să le înţelegem perfect opera lor.

Volumul sinonimelor a crescut nu numai prin introducerea regionalismelor, ci şi prin atribuirea de *sensuri figurate* noi cuvintelor vechi; acest fapt a extins sfera semantică veche a multor termeni. În contextele figurate termenul comun îşi măreşte polisemia; noile accepţiuni sînt în avantajul exprimării mai colorate. Autorii mai mărunţi, ziariştii, le preiau de la scriitori ca să evite construcţia obişnuită sau cuvîntul banal. *Cadru* cu sensul de „mediu", „ambianţă" folosit o dată de Bolintineanu: *Arta cu natura acolo s-uneşte Să formeze cadrul cel mai răpitor* (O. 107), a trecut în presă, în reportaje şi este azi folosit extrem de frecvent: „Sinaia este situată într-un cadru pitoresc". La început, şi într-o măsură şi azi, cuvîntul a apărut ca avînd un sens figurat, dar apoi generalizîndu-se, acest sens nu mai e simţit azi ca ceva neobişnuit. Pe vremea lui Caragiale, *combativ* părea un cuvînt nou, folosit rar de scriitori şi de gazetari (*Era o gazetă eminamente combativă făcînd crîncenă opoziţie*, O. II 296); azi nuanţa figurată a devenit sens comun, des folosit. *Conglomerat* a trecut din sfera terminologiei tehnice, în literatură şi în presă, cu sensul de „amestec", „adunătură", puţin răspîndit azi (*Un conglomerat de cazane, de tuburi, de ţevi şi scări în spirală*, Bogza, A. 63), dar poate mîine să se generalizeze. Cînd cuvîntul sau sensul figurat apar în serie succesivă la scriitori, răspîndirea lor e aproape sigură: *conjura*, „a ruga, a implora stăruitor", a trecut de la Ghica, la Caragiale, la Sebastian şi a căpătat o circulaţie considerabilă.

★

Firește, multe inovații metaforice, îndrăznețe, ale scriitorilor rămîn doar bunuri ale artei lor de a îmbina, de „a turna în formă nouă limba veche". Pe *cresta* l-a folosit o dată Vlahuță cu sensul de „a profila" (*Munții Gorjului își crestează pe albastrul închis al cerului vîrfurile lor înalte*). Probabil că nuanța de sens nu se va extinde. Totuși ni s-a demonstrat, și în acest caz, că termenul vechi poate exprima în mod mai plastic aspectele comune ale realității. Creația metaforică, așa cum au arătat Hasdeu [1] și Șăineanu [2], are o mare importanță pentru mlădierea limbii, pentru dezvoltarea semantică, figurată a termenilor comuni, a celor tehnici. Am citat exemplele de mai sus din *Dicționarul limbii romîne literare* în 4 volume (DL), în care s-au înregistrat, pe baza atestărilor din opera scriitorilor, numeroase nuanțe noi, metaforice, ale cuvintelor vechi. Cine ar avea curiozitatea să compare cel mai bogat dicționar vechi al nostru (DA), al cărui tom II, p. I (F—I) a apărut în urmă cu un sfert de veac cu dicționarul nou (DL), ar putea constata unele diferențe surprinzătoare care, într-o măsură, ne ajută să vedem mai bine rolul important al scriitorilor în circulația și generalizarea unor termeni noi, introduși, uneori prima dată și în mod timid, prin cărțile de știință, prin școală, prin presă. Convingerea multor vorbitori era că dacă un cuvînt nou a apărut și la un scriitor mare, cuvîntul e bun, poate fi folosit pe scară întinsă.

Iată cîteva exemple din cele două dicționare : *hidos*, „urît, dezgustător" etc., nici nu apare în DA; cuvîntul a fost totuși folosit de Alecsandri, Coșbuc, Hogaș, așa cum ne indică DL. Azi e frecvent și în presă : „Fața *hidoasă* a imperialismului". Tot în DA (1934), *fruct* înseamnă „rod"; în DL și „rezultat, consecință"; *impenetrabil* apare în DA numai ca termen tehnic (în fizică); în DL se dau și 2 sensuri figurate, atestate la Rebreanu (*figură impenetrabilă*) și la Camil Petrescu (*Mioara... impenetrabilă ca o manta de cauciuc*); *înfloritor* e considerat de DA ca termen folosit „în literatură... redînd pe fr. „florissant" (s. v. *înflori*); azi e la îndemîna oricui : *cultură, agricultură, regiune înfloritoare*. Și exemplele ar putea fi înmulțite, nu pentru a demonstra că scriitorii joacă un rol *preponderent* în dezvoltarea limbii contemporane, ci pentru a sublinia că aportul lor nu poate fi neglijat, chiar în condițiile de azi, cînd lexicul se îmbogățește cu termeni noi, mai mult prin știință și presă, decît prin literatură.

Îmbogățirea care ne vine prin opera literară, nu este, ca altădată, de ordin cantitativ, cît *calitativ*. Cuvintele vechi pot căpăta însușiri expresive noi. Chiar dacă nu vorbim cum scriu artiștii limbii, ceva din valorile noi, figurate, ale contextului trece uneori în stilul presei, în cel al științei, și de aici în limbajul cotidian. Presa care stă între literatură și limbajul cotidian se însărcinează adesea să transmită cititorilor pe scară largă, bogăția de nuanțe noi, create în stilul artistic individual. Regionalismul, termenul popular, neologismul, cuvîntul tehnic, au trecut astfel în limba comună, cu unele cîștiguri metaforice, consemnate întîi în opera lui Sadoveanu, Hogaș, Arghezi, Galaction, Topîrceanu. Acțiunea aceasta con-

[1] B. P. Hasdeu, *Istoria limbei romîne*, I, 1881, p. 128.
[2] *Încercare asupra semasiologiei limbei romîne*, 1887, p. 19, 86—156.

tinuă la scriitorii contemporani, în mai mare măsură în ce priveşte termenul tehnic, fiind preocupaţi de zugrăvirea realităţilor noi, a înfloririi civilizaţiei.

Datorită propagării mai mari a literaturii, a presei etc., diferenţele lexicale dialectale sînt pe cale să dispară. „Afară de acţiunea cea irezistibilă a şcoalei, poetul este agentul cel mai puternic al „limbei naţionale" ; un agent în care totodată mai limpede decît oriunde aiurii se manifestă una din trăsăturile cele mai caracteristice ale acestei limbi: amestecul dialectelor", spunea Hasdeu, precizînd mai departe, că limba poetică „lucrează la unificarea dialectelor"[1].

*

Sistemul d e r i v ă r i i a căpătat adesea sprijin considerabil din partea scriitorilor, încă din prima perioadă de dezvoltare a limbii literare, cum am arătat mai sus. Derivarea cu prefixe şi cu sufixe, timidă încă la Heliade, Negruzzi, Bălcescu, Russo etc., ia o mare amploare la Odobescu, la Hasdeu, la Caragiale, Delavrancea, Vlahuţă şi chiar la Eminescu. Acesta a folosit în poeziile şi proza artistică, publicate în timpul vieţii, peste 20 de derivate numai cu prefixul neologic *re-*. Frecvente sînt în opera scriitorilor moderni derivatele cu : *con-*, *in-*, *pre-*, *-bil* ; *-itate*, *-ism*, *-iza* etc. Nu încape îndoială că literatura a fost un factor însemnat în generalizarea derivatelor cu afixe neologice, ca cele citate mai sus.

Dar întîlnim în opera scriitorilor şi creaţii lexicale proprii ; ele nu sînt numeroase. Acad. Al. Graur a arătat că poetul Coşbuc „a creat, în acord cu tendinţele limbii romîne, un mare număr de formaţii regresive, de tipul *alint*, de la „alinta", formaţii care se păstrează"[2], iar I. Coteanu ocupîndu-se, nu de mult, de „creaţia lexicală în poezia noastră nouă" [3], a scos în evidenţă faptul că : „Spre deosebire însă de ceilalţi vorbitori, poetul inventează cuvinte în mod obişnuit şi individual, fiind interesat în cel mai înalt grad de mecanismul îmbogăţirii vocabularului".

În domeniul *gramaticii* inovaţia este extrem de mică. Scriitorii n-au nici un interes să altereze sistemul statornicit prin contribuţia înaintaşilor. Ei *pot* recurge uneori la forme arhaice, regionale, pentru a localiza acţiunea, tocmai pentru că norma e generală şi nu poate fi modificată. Totuşi, din prelucrarea artistică a limbii pot apărea ici-colo şi forme gramaticale diferite de cele în uz.

Cele două volume de *Studii de gramatică*, în care cercetătorii au adus preţioase completări şi rectificări la unele capitole ale *Gramaticii* Academiei R.P.R., multe amănunte şi atestări sînt scoase din operele literare. În unele chestiuni se atribuie scriitorilor chiar inovaţii gramaticale sau o întrebuinţare expresivă, de interes general, a unor anumite forme de conjugare sau de flexiune nominală. Aşa e cazul *infinitivului atribut* precedat de prepoziţia *pentru*, construcţie care pare o „creaţie personală" a lui Hasdeu : *Pîndea cu nerăbdare numai prima ocaziune pentru a apuca*

[1] Hasdeu, *op.cit.*, p. 154.
[2] *Studii de lingvistică generală*, p. 42.
[3] *Limbă şi literatură*, II, 1955, p. 89 şi urm.

de mult visatul tron al Moldovei. I. V. 15 [1]. Imperfectul [2], perfectul simplu [3], diatezele au căpătat întrebuinţări particulare în stilul artistic, nu fără ecou în limba literară. Prin scriitori s-a îmbogăţit şi capitolul conjuncţiilor : *din cauza, prin urmare, or, fie că... fie că...* etc. Sinonimia gramaticală îşi are izvorul adesea în limba literaturii artistice.

În problemele organizării *frazei, a topicii,* scriitorii au extins cadrul vechilor formule şi au emis anumite modele care, cu vremea, au devenit clişee. Exemplele sînt numeroase ; inovaţiile din acest domeniu au fost mult studiate în ultimul timp. Interferenţa dintre sintaxă şi stil fiind mare, ne putem da seama că de multe ori noutatea artei literare constă deopotrivă în organizarea frazei ca şi în specificul expresiei figurate, metaforice, prin crearea unei ambianţe noi, a unor vecinătăţi neaşteptate pentru cuvintele comune. Odobescu, Caragiale, Delavrancea, Arghezi, Sadoveanu şi alţi scriitori au introdus atît amplitudinea frazei în descripţii, în analize morale, cît şi concentrarea, expresia abruptă, precipitată, pentru a sugera dinamismul acţiunii. Oricine deschide *Arta prozatorilor* a acad. Tudor Vianu sau citeşte cursul litografiat al lui O. Densusianu : *Evoluţia estetică a limbii romîne* poate întîlni multe fapte din registrul infinit al invenţiilor stilistice, al structurii moderne a frazei. Contribuţia scriitorilor în acest sector al limbii a fost pusă în lumină şi în *Limba romînă contemporană* a acad. Iorgu Iordan, în vol. al II-lea al *Gramaticii Academiei R.P.R.* [4] şi în alte studii speciale [5]. Citez doar 2—3 fapte : *a*) atributul adjectival înaintea substantivului pentru a sublinia o calitate ori o trăsătură specifică (*Ce coruptă soţietate* ! Caragiale ; *Cu mare mînie a pălit din săbii pe năvălitori,* Sadoveanu) ; *b*) intercalarea între părţi strîns legate gramatical a unor cuvinte menite a fi reliefate ; un procedeu folosit de Eminescu (*Trandafiri aruncă roşi, peste unda fermecată*), extins la Arghezi, apoi preluat de scriitorii contemporani [6] ; *c*) izolarea subordonatelor de regentă, cu scopul de a le sublinia importanţa în context : *Uniţi-vă pentru înfrăţire şi pace. Ca să aibă în sfîrşit răgaz neamurile să-şi aducă fiecare tributul de bine la progresul umanităţii.* Sadoveanu, *Evocări,* 12.

Ţinînd seama de particularităţile stilului artistic, de întinderea procedeului pe tot domeniul literaturii din a doua etapă de care vorbim, de pătrunderea lui în stilul presei şi chiar în cel ştiinţific [7], *Îndreptarul de punctuaţie* (1956) a consemnat inovaţiile, arătînd că, spre deosebire de normele vechi şi de *Gramatica Academiei,* punctul poate separa subordonata de regenta ei (p. 20).

★

[1] Finuţa Asan şi Laura Vasiliu, *Unele aspecte ale sintaxei infinitivului în limba romînă,* în „Studii de gramatică", I, p. 104.

[2] Tudor Vianu, *Problemele metaforei şi alte studii de stilistică,* 1957, p. 209 şi urm.

[3] Al. Georgescu, *Perfectul simplu...* în „Studii de gramatică", II, 35, cf. p. 46.

[4] *Sintaxa,* p. 262, 267, 297, 298, 300.

[5] Al. Niculescu, *Structura frazei în stilul lui Delavrancea,* CILL. I, p. 205.

[6] I. Coteanu, *Dizlocarea ca procedeu stilistic în poezia noastră contemporană,* în „Analele Univ. C. I. Parhon, seria filologie", 1955, nr. 2—3, p. 189 şi urm.

[7] Am analizat mai pe larg fenomenul în : *Izolarea subordonatelor în proza artistică contemporană,* în „Studii de gramatică", I, p. 165 şi urm.

Activitatea scriitorilor care ţinteşte să realizeze forme expresive cît mai adaptate la natura subiectului, cît mai sugestive şi mai originale, pornind de la tezaurul comun al limbii, transmite graiului comun, prin intermediul operelor realizate, valori noi — cuvinte, construcţii, tipare stilistice — capabile să ridice nivelul literar al comunicării pe o nouă treaptă. Dacă limba operei literare e o formă a limbii moderne, a limbii comune, e imposibil de negat că influenţa dintre acestea e nulă : totul influenţează partea, iar aceasta dă întregului ceea ce-i lipseşte pentru o mai bună funcţionare a sistemului. Învăţămîntul, presa, teatrul, bibliotecile sînt instituţii care au facilitat răspîndirea modelului limbii artistice, uşurînd pătrunderea lui în toate stilurile limbii. La rîndul lor, scriitorii, pornind de la graiul obştesc, au realizat sinteze originale în care putem vedea desfăşurarea întregei capacităţi expresive a limbii naţionale. Dezvoltarea estetică a literaturii din ultimul secol a fost un factor activ în dezvoltarea limbii literare, fără a spune prin asta că scriitorii au jucat acelaşi rol ca predecesorii lor în *înnoirea*, *normarea* şi *unificarea* limbii.

Aceste sarcini fundamentale fuseseră îndeplinite acum un secol; după aceea, stilul artistic individual a continuat să se dezvolte în mare măsură, şi, aşa cum am arătat, a transmis limbii comune anumite cîştiguri. Istoria limbii literare nu le poate ignora. Asupra valorii lor ne-a atras atenţia Hasdeu şi mai în amănunt Densusianu în *Evoluţia estetică a limbii romîne*, din care citez : „Factorul estetic... colaborează la transformările lingvistice. Aspiraţia spre exprimare estetică, nu este ceva care să oprească evoluţia limbei în loc. Dimpotrivă, trebuie să presupunem că ea accentuează anumite schimbări care, la început, pentru că vin de la ceea ce este individual, sînt mai discrete, însă pe urmă intră în curentul general de exprimare şi, datorită fixării sub forme literare, contribuie la modificarea limbei" (vol. I, p. 22—23).

Faptul în sine îl ilustrează prin exemple concludente şi cele două lucrări fundamentale apărute în urmă cu cîţiva ani. *Gramatica* şi *Dicţionarul* în 4 volume s-au întocmit pe baza unui vast material de atestări din opera scriitorilor, în proporţie de circa 80—85%, faţă de alte izvoare.

Valoarea documentară istorică a izvoarelor literare nu poate fi deci contestată. Importanţa cercetării acestor izvoare prin raportare la realităţile şi necesităţile limbii comune din momentul istoric respectiv, a subliniat-o acad. V. V. Vinogradov : „În stilul artistic individual apar uneori mai evident elementele viitorului sistem al limbii naţionale... Limba unei opere literare vărsîndu-se în matca comună a dezvoltării limbii în ansamblu, poate fi privită ca un monument şi ca un izvor al istoriei acestei limbi... Deci cercetările consacrate analizei construcţiilor gramaticale sau lexicului şi frazeologiei unei anumite opere literare, în legătură cu procesele de dezvoltare a limbii literare, sînt pe deplin justificate" (*Probleme de lingvistică*, nr. 4, 1954, p. 2—3). Îndată după primul război mondial, J. Vendryes ocupîndu-se, în *Le langage* (1921), de importanţa limbii operelor literare arăta că „serviciile pe care le-au adus scriitorii... la constituirea limbii comune sînt imense". Problema continuă să preocupe pe cercetători, pe lingvişti. La al IX-lea *Congres internaţional de lingvistică romanică* din primăvara anului 1959 (ţinut în Portugalia) cele mai multe

comunicări prezentate au fost din domeniul dialectologiei (14), apoi din acela al limbii textelor literare (10), problemă care s-a bucurat de „o atenție deosebită" (*Limba română*, nr. 3, 1959, p. 74).

★

Am încercat în paginile de mai sus să aplicăm la limba română modernă teza că scriitorii joacă un rol inegal, diferențiat în dezvoltarea limbii literare, potrivit cu realitățile obiective ale unui anumit moment istoric. Altele erau condițiile politice, sociale și culturale, precum și cerințele limbii în prima etapă a dezvoltării limbii moderne, pînă pe la mijlocul veacului trecut, altele după această dată. În perioada întîi, problemele capitale ale *înnoirii* (cerută de pătrunderea civilizației moderne, pe măsura emancipării de sub jugul turcesc), ale *normării* și *unității* limbii au stat în centrul atenției scriitorilor : era vorba de însuși instrumentul lor de lucru, dar și de principalul factor de comunicare a cuceririlor culturii moderne, care era limba. Ei și-au împărțit activitatea atunci între literatură și filologie și cu o deplină cunoaștere a problemelor limbii, au găsit, cum am arătat, soluții realiste, pentru a asimila tot ce era util, pentru a statornici un sistem de norme valabil și azi. Legate astfel de mediu, opera, ideile lor filologice pun mai bine în lumină măsura contribuției scriitorilor la progresul limbii literare moderne.

În a doua etapă, de un secol încoace, etapă de evoluție precumpănitor estetică a limbii operelor literare, scriitorii au fost preocupați de realizarea unui *stil artistic individual* care să exprime întreaga capacitate expresivă a tezaurului limbii române. S-a conturat, în procesul creator, originalitatea fiecărui artist. Cei mai mari scriitori clasici ai acestui veac au continuat tradiția bună a înaintașilor și au frînat cu hotărîre și cu spirit critic incisiv curentele eronate, excesele imitației, jargonul și cosmopolitismul. În același timp ei au completat golurile existente în lexic, în sistemul mijloacelor stilistice, au realizat unele construcții gramaticale noi, favorabile unei elasticități nuanțate a limbii. Paralel cu inovațiile metaforice din folclor, scriitorul modern îmbogățește sistemul sensurilor figurate cu noi construcții originale. De multe ori vedem în cea mai aleasă creație a scriitorilor contemporani o sinteză, un echilibru armonios între *tradiție* și *inovație*, care îi îndeamnă să valorifice tot ceea ce este bun în tezaurul vechi și să cîntărească critic achizițiile noi. În această privință operele literare de valoare pot sluji drept model pentru presă, pentru învățămînt, pentru oamenii de știință, care, la un loc, au un rol deosebit în promovarea progresului.

Articolul de față nu și-a propus decît să fixeze cîteva jaloane de orientare istorică în domeniul evoluției limbii române moderne, raportînd la condițiile date activitatea scriitorilor preocupați de progresul și perfecționarea limbii. Din cele spuse aici se desprind cîteva teme și unele sarcini în munca de cercetare a istoriei limbii literare. Ele își așteaptă completările și rezolvarea, în studii mai ample sau într-un tratat bine întocmit.

CUVINTE ȘI SENSURI NOI ÎN PRESA ACTUALĂ *

DE

LUIZA SECHE

În notele lexicologice de mai jos am urmărit — în primul rînd — cuvinte, sensuri sau valori noi, împrumutate sau create recent și neînregistrate de dicționarele noastre.

acuza (vb.) „a arăta, a vădi, a dovedi, a manifesta" : *Ușoara oboseală acuzată în seara premierii... este pe deplin explicabilă.* G.L. 263, 7/5. Dicționarele românești nu înregistrează acest sens, care reprezintă un împrumut recent din limba franceză ;

adaptiv (adj.) „de adaptabilitate" : *În procesul de selecție al acestor mutații are loc o integrare cu caracter adaptiv a genelor de mutații și apar noi combinații de perspectivă pentru speciație.* R.B.R. 9/1957, 45. Cuvîntul e format în interiorul limbii noastre, din *adapta* + suf. *-iv* (după modelul unor împrumuturi ca *adoptiv, selectiv* etc.) ;

afin (adj.). Atît dicționarele mai vechi cît și cele noi înregistrează acest cuvînt numai ca substantiv masculin, cu sensul de „rudă prin alianță" (termen folosit în științele juridice). Reproducem mai jos un citat din care se vede că acest cuvînt se folosește și cu valoare adjectivală, cu sensul „înrudit" : *Din experiența directă din cunoașterea de locuri și personaje afine cu cele descrise...* C. 642, 4/2 ;

alertețâ (s. f.) „vioiciune, agerime ; elan avînt". Cuvîntul este de origine italiană (*all'ertezza* „rapiditate") : *E o alertețâ și o vivacitate în paralelele pe care Barbu Lăzăreanu le încearcă.* G. L. 260, 2/3 ;

amatorism (s. n.) : *Echipele și-au putut împărtăși una alteia bogata lor experiență pe tărîmul amatorismului.* A. 571, 10/5. Cuvîntul este format

* Se folosesc următoarele abrevieri pentru periodicele contemporane citate : A = Albina ; C = Contemporanul ; F = Flacăra ; G.L. = Gazeta literară ; I.B. = Informația Bucureștiului ; I.L. = Iașul literar ; L = Luceafărul ; M = Magazin ; R.B.R. = Revista de referate biologie ; R.L. = Romînia liberă ; R.P. = Revista de pedagogie ; S = Scînteia, St. = Steaua ; VN. = = Veac nou ; V.R. = Viața românească. Cifrele care urmează după siglă indică numărul periodicului, pagina și coloana.

pe teren romînesc din *amator* + suf. *-ism*, după modelul fr. *amateurisme* şi a antonimului său *profesionism*, frecvent în limba romînă;

angoasă (s. f.) „neliniște mare, tulburare, anxietate, teamă puternică": *Un pacifism viril întemeiat pe certitudini, nu pe angoasă şi pe sentimente catastrofice.* G. L. 220, 7/3. Cuvîntul este un franţuzism (< *angoisse*);

antiteatru (s. n.), ***antiţigară*** (s. f.). Elementul de compunere *anti-*, însemnînd „împotriva", „contra", „opus", care serveşte la formarea unui mare număr de substantive şi de adjective, a fost recent ataşat la două substantive, formînd noi derivate, curioase şi, în orice caz, condamnabile: *Apărură zecile de sorturi de tutun, sutele de metode, de preparate, miile de ţigări: papiroasele ruseşti, ţigările ovale egiptene, cele rotunde turceşti, „negrele" franţuzeşti şi, la fel cu antiteatrul, apărură antiţigara sau ţigara denicotinizată.* F. 156, 21/1;

ardenţă (s. f.) „înflăcărare, ardoare, pasiune, înfocare": *Ardenţa idealurilor sale politice.* I. L. 1/1957, 125. Cuvîntul este probabil de origine italiană (< *ardenza*) sau este format în limba romînă din *ardent* (după modelul *decent-decenţă*); în dicţionarele noastre este înregistrat numai adjectivul *ardent*;

arteziană (s. f.). Cele două dicţionare ale Academiei R.P.R., recent apărute, precum şi DA şi CADE, înregistrează cuvîntul *artezian* numai ca adjectiv în expresiile: *izvor artezian, puţ artezian, fîntînă arteziană*; găsim acum atestat cuvîntul ca substantiv: *Ţîşnirea marilor arteziene de petrol.* G. L. 257, 2/2 şi cu valoare figurată: *Şi cu poveşti (de data asta nu numai persoane) într-o arteziană stilistică încîntătoare nu lovea oare Montesquieu în feudalismul francez?* ib. 263, 2/4;

astronaut (s. m.). Dicţionarele înregistrează numai cuvîntul *astronautică* „disciplină care studiază navigaţia interastrală". O dată cu marea amploare pe care a luat-o cercetarea cosmosului şi după lansarea sateliţilor sovietici şi crearea primei planete artificiale au apărut o mulţime de termeni legaţi de explorarea spaţiilor cosmice, interastrale. Astfel semnalăm apariţia cuvîntului *astronaut* „persoană care explorează spaţiul cosmic şi aştrii, care navighează către aştri": *Pe baza acestor date va putea fi creat echipamentul necesar astronauţilor.* F. 194. 10/3. *Cercetătorii lucrează acum la construcţia unor automate speciale, care vor alimenta pe astronauţi în mod mecanic.* R. L. 4660, 4/3. Cuvîntul pare a fi o formaţie regresivă din *astronautică*;

atmosferizare (s. f.). DA, CADE şi DL nu înregistrează cuvîntul. DM îl atestă numai cu sensul din geologie („dizolvare şi descompunere a rocilor sub influenţa agenţilor atmosferici"). Găsim acum cuvîntul folosit în sens figurat, sens preluat de la *atmosferă* „stare de spirit care se creează în jurul cuiva sau a ceva": *Sînt filmate în raport cu o anumită intenţie de atmosferizare.* C. 646, 4/1;

buldozerist (s. m.) „persoană care conduce un buldozer". *S-au urcat pe acoperişul unei căsuţe pe jumătate dărîmate şi ameninţă pe buldozerist că vor rămîne acolo, chiar de se vor năpusti apele asupra lor.* F. 190, 14/3. Cuvîntul este derivat pe teren romînesc (cu sufixul *-ist*; vezi *tractorist* ş.a.);

boxa (vb.) „a împărți o încăpere în boxe" : *Toate saloanele de bolnavi au fost boxate și prevăzute cu instalații de apă caldă.* I. B. 1890, 2/3. Dicționarele noastre înregistrează numai omonimul *a boxa* cu sensurile de „a practica sportul boxului, a lovi cu pumnii ca la box" (< fr. *boxer*). Formația în discuție este foarte recentă în limbă și trebuie explicată prin rom. *boxă* (după modelul *parcelă-parcelá*);

burtăverde (s. m.). Dicționarele îl consideră substantiv invariabil. Un citat recent din Contemporanul (642, 5/5) infirmă acest lucru : *O tiflă batjocoritoare la adresa burtăverzilor burghezi obtuzi și triviali ...* De altfel substantivul colectiv *burtăverzime*, cu oarecare circulație în limbă (cf. B. Cazacu, S.C.L. IV, 1953), presupune a fi derivat din forma de plural atestată mai sus ;

catastrofic (adj.) „catastrofal, dezastruos" : *Un pacifism viril întemeiat pe certitudini, nu pe angoasă și pe sentimente catastrofice.* G. L. 220, 7/3. Cuvîntul, care e un împrumut din limba franceză (<*catastrophique*) nu are șanse să rămînă în limbă, deși din punct de vedere semantic pare a se specializa față de sinonimul *catastrofal*;

chimiza (vb.). În dicționarele noastre apare substantivul *chimizare* „introducere pe scară largă a procedeelor chimice în procesul de producție," dar verbul *a chimiza*, de unde s-ar putea explica existența abstractului verbal *chimizare*, nu este înregistrat. Dăm un citat care dovedește existența acestui verb calchiat după un model din limba rusă (химизовать) : *La Brazi se chimizează gazele petrolifere, obținîndu-se acetonă și metietilcetonă.* F. 170, 11/2;

cineclub (s. n) „club de amatori unde se studiază tehnica, istoria cinematografiei etc." : *Casa de cultură a sindicatelor din București înființează un cineclub.* R. L. 4465, 2/1. Acest cuvînt vine din limba franceză (< *ciné-club*) ;

ciobotecă (s. f.) „colecție de cioburi" : *După cum am aflat, cea mai frumoasă coroană a muzeului... este colecția de ceramică, căreia adăugîndu-i-se și cioburile găsite în săpături — cioboteca — ... reprezintă o epocă de 5 000 de ani.* F. 156, 16/3. Cuvîntul, format în interiorul limbii (< *ciob*), este analogic cu *discotecă*, *bibliotecă* etc. ;

cireadă (s.f.) „grămadă, grup mare de vietăți", sens metaforic (și impropriu) : *Mările de grîu lîngă apele cu cirezi de pește.* G. L. 257,2/2 ;

clama (vb.) „a striga, a urla, a zbiera" : *Cam așa clamau acești domni din Apus.* V. N. 718, 1/2. Cuvîntul, de origine franceză sau latină, are o valoare livrescă și peiorativă ;

columbofil (s.m.) cu sensul „crescător amator de porumbei de diferite rase și specii" : *Columbofilii din R.P.R. sau Crescătorii de porumbei călători din R.P.R. sînt constituiți în Uniunea columbofililor cu sediul în București.* F. 114, 6/1,. Tov. *Paul Niculescu, președintele uniunii, posedă 300 porumbei. Însă recordul l-a atins vechiul columbofil Udrea Oprișan, cu aproape 1 000 exemplare.* ib. Dicționarele noastre n-au înregistrat decît pe învechitul *columbă* „porumbiță", din care pare să se fi format, pe teren romînesc, cuvîntul *columbofil* ;

colbos (adj.) „plin de praf, prăfuit, colbăit" : *Din bălăriile unei cîmpii de șes colbos, ies mai tîrziu ulițele pestrițe ale unui oraș medieval.*

C. 674, 1/3. Cuvîntul, neînregistrat în dicționarele noastre, este format din *colb* + suf. *-os* (după modelul *prăfos*);

confundabil (adj.) „care poate fi confundat", format de la *confunda* + suf. *-bil* : *Negativii sînt de asemenea confundabili.* G.L. 287, 7/3.

cosmonaut (s.m.) „navigator în cosmos" circulă alături de *astronaut* și în concurență cu el (vezi mai sus acest cuvînt) : *Din cînd în cînd va coborî, în aparență greoi, în costumul său de cosmonaut.* F. 194, 13/4;

cosmonautică (s.f.). Legat de *cosmonaut* este cuvîntul *cosmonautică* „disciplină care studiază navigația în cosmos" : *De un deosebit interes în cadrul expoziției se bucură istoricele realizări ale științei și tehnicei sovietice în domeniul cosmonauticii.* F. 196, 2/1. Cuvîntul este un sinonim foarte recent al lui *astronautică*;

convîrstnic (s.m.) „persoană considerată în raport cu alta care este de aceeași vîrstă" : *Erau, îndeobște, visători și volubili, veseli și entuziaști, ca toți convîrstnicii lor.* G. L. 256, 1/3. Cuvîntul, neinserat în dicționare, s-a format în interiorul limbii romîne, din *con-* + *vîrstnic*, după modelul unor formații asemănătoare mai vechi (*consătean, conlocuitor* etc.);

cotcodac (s.n.). Dicționarele inserează cuvîntul numai cu valoare de interjecție onomatopeică (imitînd strigătul scos de găini). Termenul se folosește însă și cu valoare de substantiv, „cotcodăcit", după cum o poate dovedi atestarea figurată de mai jos : *Dinspre oraș izbucniră cotcodacurile a zeci de mitraliere.* F. 171, 19/2;

credibil (adj.) „care poate fi crezut, verosimil"; cuvîntul pare un calc (cf. fr. *croyable*) : *Dacă transformarea Iuliei este credibilă... traiectoriile rezervate Valentinei și surorii sale Ioana nu se susțin.* G. L. 491, 3/2;

debuta (vb.). Dicționarele înregistrează cuvîntul cu sensul de „a-și face debutul într-o carieră, pe scenă etc. și (despre un autor) a-și publica prima lucrare"; subiectul acțiunii este prin urmare totdeauna o persoană. Într-un articol din *Informația Bucureștiului* (5 decembrie 1956, 2/5), verbul are drept subiect o manifestare a omului și capătă sensul, mai extins, de „a începe" : *Un cîntec debutează astfel* : „*Că ești tînăr...*" Această folosire a verbului *a debuta* (luată din limba franceză : *débuter* „commencer, en parlant d'une chose, d'une action") este nerecomandabilă;

demențial (adj.) „de om dement, de nebun" : *Și Gogol s-a ocupat de stările demențiale.* V. R. 10/1958, 171. *Filozofie demențială* [titlu]. St. 87, 121. *Radu Grecescu pare mai curînd un caz demențial.* G. L. 491, 3/2. Cuvîntul pare să se fi format de la *demență* (cf. it. *demenza* și fr. *démence*);

dialog (vb.). Alături de sensul cunoscut „a întreține o conversație cu cineva", întîlnim și o folosire figurată improprie : *Mai încolo fete și băieți în șort... dialoghează o partidă de volei.* F. 170, 17/2;

didacticist (adv.) „cu un ton exagerat didactic, profesoral" : *Și altceva ? l-am întrebat didacticist.* G. L. 262, 7/5. Cuvîntul este o formație recentă, în interiorul limbii (< *didactic* + suf. *-ist*), după modelul lui *didacticism*;

directitate (s.f.) „însușirea de a spune lucrurilor direct, fără artificii sau ocolișuri, simplitate." : *O tulburătoare simplitate sau directitate,*

cum vreţi să-i spuneţi este însuşirea capitală a lui Tudor Arghezi. C. 649, 1/4. Cuvîntul este o creaţie personală a academicianului G. Călinescu (<*direct* + suf. - *itate*);

documentaristă (s.f.) „persoană care se ocupă cu documentarea, informarea ştiinţifică referitoare la o problemă sau la un domeniu de activitate": *Documentarista uzinei, Alexandra Haralambie, întocmeşte fişe bibliografice.* F. 191, 6/2;

echipier (s.m). DL şi DM înregistrează numai sensul de „membru al unei echipe sportive". Dată fiind acţiunea de culturalizare a maselor, care cuprinde atît sportul cît şi activitatea artistică, cuvîntul şi-a extins sensul, însemnînd azi şi „membru al unei echipe de teatru, de dans etc.": *Echipierii căminelor culturale.* I. B. 901, 2/2;

egolatru (adj.) „iubitor de sine, egoist, egotist": *Oare ce a urmărit altceva Sadoveanu cu „Ochii de urs" decît de a proclama superioritatea anumitor valori etice, ale poporului, împotriva non-eticei burgheze, a lumii capitaliste bazate pe individualismul egolatru, destructiv, posesiv.* G. L. 262, 2/4. Cuvîntul pare a fi o creaţie în interiorul limbii, prin analogie cu *idolatru, iconolatru* etc.;

faianţerie (s.f.) „întreprindere industrială sau secţie dintr-o asemenea întreprindere care se ocupă cu fabricarea (şi cu prelucrarea) faianţei; îndeletnicirea respectivă": *Centrul de faianţerie s-a stabilit la Sighişoara.* F. 151, 6/1. Cuvîntul este un derivat al lui *faianţă* (+ suf.-*erie*);

familiar (adj.) Cuvîntul, vechi în limba romînă, cu sensul „simplu, fără pretenţii, obişnuit", a preluat în ultima vreme (printr-o confuzie de formă) şi sensul cuvîntului *familial* („care aparţine familiei, privitor la familie)": *Condiţiile vieţii lui familiare... au fost din cele mai tragice.* F. 197, 18/1;

fantast (adj.) „plăsmuit, ireal, neobişnuit". Dicţionarele noastre înregistrează numai substantivul *fantast* (germ. *Phantast*). Dăm mai jos un citat care ilustrează valoarea adjectivală a acestui cuvînt: *Evoluează acea mulţime fremătîndă, fantastă.* F. 176, 12/1;

figura (vb). Alături de sensurile înregistrate în dicţionare „a fi prezent undeva, a lua parte la ceva" şi „a-şi închipui, a imagina", există şi sensul „a ilustra, a reprezenta", neatestat în lucrările de lexicografie şi care s-a format desigur de la substantivul *figură* „desen, ilustraţie": *Rezultatele obţinute prin acest sistem de încrucişare sînt figurate în mai multe tabele.* R.B.R. 9/1957, 39. *Autoarea exemplifică în această privinţă cîteva rezultate figurate în tabele.* ib. 40. *Articolul cuprinde cîteva hărţi în care sînt figurate punctele în care s-au pescuit cele trei specii...* ib. 47;

florilegiu (s.n.) „mănunchi, grup". În limbajul publicistic, mai ales în acela al criticii literare, apare des acest cuvînt: Iată un exemplu: *S-au selectat... poeme din toate fazele şi experienţele poetului... realizîndu-se un florilegiu liric de mare variaţie.* R.L. 4435, 2/3. Cuvîntul se găseşte atît în limba italiană (*florilegio*) cît şi în limba franceză (*florilège*), de unde a fost împrumutat şi în limba romînă;

gazist (s.m.) „lucrător la conductele de gaz metan": *Conducte de gaz metan s-au mai făcut în ţara noastră... Metoda sovietică n-ar fi impus*

singură asemenea ritm lucrării, dacă n-ar fi fost însușită de vechii gaziști, căliți pe șantiere. F. 161, 13/3. Formația, cu totul recentă (<*gaz* + suf. *-ist*), n-a pătruns în dicționare și nici nu pare a avea șanse să rămînă în limbă;

glorioală (s. f.). Cuvîntul apare numai la CADE, cu definiția „glorie deșartă", însă fără atestări. Avem acum la îndemînă un citat ilustrativ: *Și totuși alt paradox: sînt glorii, chiar gloriole care rezistă.* F. 161, 13/3;

hiatus (s. n). Dicționarele inserează numai forma *hiat*. Semnalăm existența variantei etimologice *hiatus*, cu valoare semantică nouă, figurată (egală, aproximativ, cu „pauză, gol"): *E de făcut această precizare pentru că prea adesea, în nu știu care film, peisajul este adăugat ca un fel de decor ce încarcă inutil scena și prelungește inutil hiatusurile dintre momentele importante ale filmului.* C. 634, 5/5. Forma este împrumutată recent din limba franceză (*hiatus*);

inspiratrice (adj.) „inspiratoare, care inspiră": *Teoreticianul nostru nu mărturisește cum a reacționat eterica ființă inspiratrice.* F. 172, 9/2. Cuvîntul este un franțuzism folosit din necesități stilistice, cu o evidentă valoare peiorativă;

interzonală (adj.) „care are loc între două zone, care leagă două zone, care este situat între două zone": *La punctul de frontieră Wartha a sosit trenul interzonal din direcția Frankfurt pe Main.* F. 195, 18/2. Cuvîntul s-a format pe teren românesc (< *inter-* + *zonal*), după modelul unor formații ca: *interraional, interurban, interregional*;

îmbuteliere (s.f.) „acțiunea de a încărca buteliile (cu gaze lichefiate)": *Dublarea capacității de îmbuteliere a bazei din Ploiești.* R. L. 4661, 2/3. *Au fost create și posibilități suplimentare de îmbuteliere, printr-o organizare mai judicioasă a procesului de producție de la stațiile de îmbuteliere Ploiești și București.* I. B. 1956 1/1;

înfiola (vb.) „a introduce ser sau alte lichide în fiole": *se lucra, în general, cu materie primă sau semifabricată din import care se înfiola sau se tableta.* F. 196, 6/1. Termenul circulă mai ales în vorbirea farmaciștilor și a lucrătorilor de la fabricile de medicamente. Am auzit, de asemenea, pentru aceeași noțiune, verbul *a fiola*. Nici una dintre cele două forme nu este înregistrată de dicționarele noastre;

mandolinată (s. f.) „orchestră de mandoline": *Corurile de la — să zicem — Petrol-Export sau cooperativa „Igiena" care are și o mandolinată...* F. 100, 27/2. Cuvîntul vine desigur din limba italiană (*mandolinata* „sonata per mandolino"). În citatul de mai sus folosirea acestui cuvînt este improprie;

meandric (adj.) „care are cotituri dese și întortocheate": *Dîmbovița, apă vie altădată și meandrică, ieșea des din albia ei.* C. 674, 1/3. Cuvîntul, o creație personală a acad. G. Călinescu, este format pe termen românesc din *meandru* + suf. *-ic*;

modelier (s. m.) „lucrător care confecționează modele": *Ultima creație din faianță a tînărului Arpad Fekete — modelier în fabrică.* F. 151, 6/1. Cuvîntul, nou în limbă, deși nu are terminație românească, pare a fi o formație analogică creată pe teren românesc (cf. *pălărier*), în concurență cu *modelor* și *modelist*, acestea înregistrate în dicționare;

mozaicară (s.f.) „lucrătoare specializată în lucrări de mozaic". Alături de forma masculină *mozaicar*, atestată în DL şi DM, avem acum la îndemînă un citat care să susţină şi existenţa formei feminine : *Iată una dintre cele mai apreciate mozaicare venită pe şantier direct de la şcoala profesională.* F. 172, 10/1 ;

negativ (s.m.). Dicţionarele semnalează numai adjectivul (cu formele de masculin şi feminin). În citatul de mai jos se poate vedea şi folosirea substantivată a adjectivului : *O asemenea construcţie a favorizat crearea unui anume raport între personajele pozitive şi „negativii" care le stau în cale.* G. L. 260, 7/2 ;

negator (s.m.) „cel care neagă, care este ostil, demobilizator" : *Pe negatorii progresului îi invităm să trăiască în locuinţe lacustre.* C. 478, 4/3. Este vorba de un împrumut cu totul recent (< fr. *négateur*) ;

ozonifica (vb.) „a împrospăta, a purifica cu ozon, a mări cantitatea de ozon" : *În secţia de încercări a „Electroceramicei", fulgere albastre joacă pe izolatori, trosnind cumplit şi ozonificînd aerul.* F. 198, 22/2. Cuvîntul, care pare formaţie românească analogică, nu apare în dicţionare (unde este înregistrat numai sinonimul, împrumutat din limba franceză, *ozoniza*) ;

panseu (s.n.) „gîndire, opinie" : *Panseul aristocraţiei snoabe.* F. 154, 17/2 . *„Micile" erori semnalate mai sus sînt suficient de ilustrative pentru a se putea deduce exactitatea şi profunzimea tuturor panseurilor recenzentului.* St. 74, 126. Cuvîntul, cunoscut în limbă mai ales prin celebrele „panseuri" ale lui Gîgă, personaj ridicul, este folosit şi în citatul de mai sus cu valoare ironică, peiorativă ;

parcagiu (s.m.) „paznic, îngrijitor al unui parc (de maşini)" : *Îl admiră pe parcagiul Scînteie Nicolaie, care s-a căţărat să stingă, cu primejdia vieţii, coşul de gaze care ardea aprins de fulger.* G.L. 257, 2/3. Avem a face cu un derivat romînesc recent (< *parc* + suf. *-agiu* ; cf. *barcagiu*) ;

permisionar (s. m.) „ostaş care pleacă în permisie" : *Lîngă trenul de Sibiu, un locotenent-major strînge pe rînd mîinile celor douăzeci de... permisionari din compania sa ... pe care i-a condus la gară.* F. 191, 14/2. Cuvîntul este, desigur, un franţuzism (cf. fr. *permissionnaire*, care are acelaşi sens) ;

practicum (s.n.) „practică" : *Au fost introduse lucrările practice în atelierele şcolare, practicumul în conducerea maşinilor, electrotehnică şi agricultură.* R. P. 3/1957, 93. *Să perfecţioneze metodica muncii în atelierele şcolare, pe lotul experimental al şcolii şi în timpul practicumului.* ib. 94. Formaţia poate fi pusă în legătură cu *minimum şi agrominimum* dar, concurată de sinonimul mai vechi (cu care se aseamănă şi prin formă) nu pare a avea şanse să rămînă în limbă ;

rachetodrom (s.n.) „teren special amenajat pentru lansarea rachetelor". Termenul, frecvent în publicistica contemporană, este probabil o formaţie românească (< *rachetă* + [aero] *drom*) ;

reportericesc (adj.) „care ţine de reportaj sau de reporter" : *Să urmăreşti pe cuprinsul patriei noastre, linia acestei ficţiuni geografice... e o intuiţie reportericească de toată lauda.* G.L. 257, 2/1. Cuvîntul este format (după modelul lui *scriitoricesc*) din *reporter* + suf. *-icesc* ;

rizerie (s.f.) „orezărie, loc cultivat cu orez, cultură de orez, gospodărie care cultivă orez" : *Rizeria Slobozia caută un inginer agronom cu practică în cultura orezului.* I.B. 1688, 4/7. Este un franțuzism (< fr. *rizerie*) superfluu și inutil;

scurtmetraj (s. n.). Este cunoscută și atestată de dicționare sintagma *„film de scurt metraj"* (cf. DL, la cuvîntul *metraj*); de curînd, prin elipsă, se întîlnește în presă substantivatul *scurtmetraj*, cu același sens, rezultat prin compunere și neinclus încă în dicționare : *Scurtmetraje muzicale și coregrafice.* C. 642, 5/5.

simbriot (s.m.) „persoană care slujește cu plată, cu simbrie, lefegiu" : *Burghezia și simbrioții ei agită din nou steagul periculos al cosmopolitismului.* R.P. 4/1957, 12. În DL apare, cu aceeași valoare figurată, *simbriaș* și *simbriat.* Noua formație are, față de celelalte două, un plus de expresivitate, în sens peiorativ, datorită terminației (cf. *fanariot*);

sinucigaș (adj.). Înregistrăm o valoare neobișnuită a substantivului *sinucigaș* : *Militarii americani care dețin secrete importante să poarte cu ei comprimate sinucigașe.* F. 102, 14/5. Valoarea adjectivală și mai cu seamă sensul acestui cuvînt sînt, evident, improprii în citatul de mai sus;

spectaculozitate (s. f.) „însușirea de a fi spectaculos". Acest cuvînt deși are o mare circulație nu figurează în dicționarele noastre : *Pe lîngă participarea unor valoroși călăreți și cai din mai multe țări ... R.P.R. și Italia au constituit, prin frumusețea și spectaculozitatea probelor, cel mai însemnat eveniment sportiv intern al săptămînii.* F. 172, 28/3;

șantierist (s.m.) „muncitor care lucrează pe un șantier" : *Noi șantieriștii... ne solidarizăm cu cei din atelier.* F. 169, 19/4. Cuvîntul, neînregistrat în dicționare, este o formație romînească recentă (< *șantier* + suf. *-ist*; cf. *tractorist, buldozerist, tramvaist* etc.);

șifonabil (adj.) ca și negativul lui, *neșifonabil*, nu apare în dicționare. Cuvintele, probabil formate în interiorul limbii noastre, au o mare circulație; întărim forma negativă cu următoarea atestare : *Am produs un număr de sortimente noi de mătase naturală, am creat țesături neșifonabile din mătase vegetală.* F. 152, 11/1;

tableta (vb.). Alături de *înfiola* și *fiola* (vezi mai sus), apare verbul *a tableta*, „a face comprimate, drajeuri, tablete (medicamentoase)", legat de industria farmaceutică, dar pătruns și în publicistică : *Se lucra în general cu materie primă sau semifabricată din import care se înfiola sau se tableta.* F. 196, 6/1;

teleghidaj (s. n.) „teleghidare": *Astăzi se știe că primul cuvînt în explorarea corpurilor cerești îl va avea de spus teleghidajul.* F. 194, 10/3. Dicționarele recente înregistrează numai verbul *a teleghida* „a dirija de la distanță un avion, un proiectil etc." și adjectivul *teleghidat* (*rachete teleghidate*);

tinctură (s. f.). În afară de sensul (atestat de dicționare) din științele medicale, întîlnim acum un sens nou, în citatul : *Celebra definiție a tragediei, care se construise pe schelele tragediei destinului, cu origini și tinctură pur religioasă.* L. 1/1959, 15/2. Sensul de „nuanță, culoare, coloratură" reproduce pe acela al cuvîntului francez *teinture*;

tramvaist (s. m.) „lucrător la tramvaie" : *În „Truda" ni se descrie o grevă a tramvaiştilor după primul război mondial.* G.L. 263, 2/2. *În cele şapte nuvele cîte cuprinde „Oaie şi ai săi", cei mai mulţi eroi sînt muncitori : tramvaişti, tipografi, ceferişti.* G.L. 263, 2/2. Cuvîntul, nesemnalat în dicţionare, este totuşi foarte răspîndit, cel puţin în Bucureşti (< *tramvai* + suf. *-ist*) ;

trecătoare (s. f.). Cuvîntul are, după cum se ştie, sensul de „pas, loc de trecere" şi presupune, în orice caz, un spaţiu îngust, de cele mai multe ori accidental. În citatul de mai jos întîlnim o accepţie, după părerea mea, improprie, deoarece aici cuvîntul are sensul de „stradă (largă), pavată etc." : *Aleea şi-a schimbat şi ea înfăţişarea, devenind trecătoare largă, asfaltată".* I. B. 898, 1/5 ;

tutunic (adj.) „de tutun, tabagic" : *Învrăjbindu-se în senzaţii tutunice, şi-a gargarisit pieptul cu Mărăşeşti.* F. 156, 21/2. Cuvîntul este un derivat al lui *tutun* + suf. *-ic* şi pare o creaţie personală recentă ;

ulei (s. n.) „tablou, pictură, portret în ulei". *Mimi Şaraga-Maxy a strîns în ultimii ani un buchet de uleiuri, în care tinereţea îşi manifestă tumultuos prezenţa.* F. 156, 22/3. Sensul, nemenţionat în dicţionare, se explică prin exprimarea eliptică a sintagmei „tablou (pictură) în ulei" ;

umanism (s. n.). Cuvîntul este înregistrat în lucrările lexicografice numai cu forma de singular şi cu sensul „mişcare social-culturală..." ; un citat din Gazeta literară (nr. 262, 2/3) ne dă un sens nou „atitudine, manifestare umanitaristă sau umană" : *Limitele înţeleptului militant umanist decurg din limitele umanismelor anterioare, adică din faptul că lupta pentru progres era limitată ;*

unsprezece (s. m.). În presa sportivă apare foarte frecvent numeralul cardinal „unsprezece" cu valoare de substantiv şi cu sensul de „echipă de fotbal (compusă din 11 jucători)". Eugen Barbu foloseşte cu predilecţie pe „unsprezece" cu această valoare : *Daţi unsprezecelui nostru ceea ce i-a lipsit cel mai mult ; vigoarea.* C. 673, 2/1. *Cînd unsprezecele său* [al antrenorului] *e la ananghie, pe la 2 :0, se îngălbeneşte şi crezi că face icter.* C. 678, 2/1 ;

zooparc (s. n.) „grădină zoologică" : *Am părăsit zooparcul noaptea tîrziu, cînd după gratii rareori dacă mai străluceа cîte o pereche de ochi de felină.* F. 172, 10/3. *Puzderie de oameni veneau în acea după amiază de odihnă spre zooparc.* ib. Cuvîntul ne-a venit din limba rusă (< зоопарк).

zvonist (s. m.) „persoană care răspîndeşte, colportează zvonuri". În dicţionare nu apare decît cuvîntul *zvonar*, cu acelaşi sens. Am impresia că *zvonist* (< *zvon* + suf. *-ist*) circulă mai mult decît *zvonar* şi că, în orice caz, cuvîntul trebuie introdus în dicţionarele viitoare : *Şi atunci apare zvonistul — rău intenţionat sau prost pur şi simplu — şi începe să se vaiete.* F. 167, 6/1.

SCHIȚĂ DE ISTORIE A LEXICOGRAFIEI ROMÎNE

II

(DE LA 1826 PÎNĂ LA 1870 : A. DICȚIONARELE BILINGVE)

DE

MIRCEA SECHE

În primul sfert al veacului trecut preocupările lexicografice au fost concentrate, după cum am văzut, în Ardeal. Curînd după apariția Lexiconului budan, dar mai ales către jumătatea secolului, se constată o nouă repartiție geografică a preocupărilor lexicografice : Muntenia începe să concureze în mod evident și chiar să depășească, în acest domeniu, Ardealul. Se mai observă și faptul că Ardealul și Muntenia tind să se specializeze, fiecare, în anumite tipuri de dicționare, specializare determinată în primul rînd de nevoile și de influențele locale deosebite. Astfel, în domeniul lexicografiei bilingve — și acum cea mai bogată în realizări —, Ardealului îi aparțin mai toate dicționarele germano-romîne (și romîno-germane) iar Munteniei mai toate cele francezo-romîne (și romîno-franceze). Influența latinistă, răspîndită din Ardeal în Muntenia și foarte activă pe la jumătatea secolului al XIX-lea în această din urmă provincie, explică de ce majoritatea dicționarelor latino-romîne care apar acum aparțin de asemenea Munteniei. În sfîrșit — dicționarele de neologisme, surprinzător de numeroase și de consultate în aceste decenii, apar numai în Principate și în primul rînd în Muntenia, unde influența occidentală, directă și indirectă, s-a exercitat mai puternic.

Dacă lexicografia romînească bilingvă și poliglotă apare, în această perioadă, deosebit de fecundă, în schimb dezvoltarea lexicografiei explicative unilingve este, din punct de vedere statistic, nesatisfăcătoare. Exceptînd lexicoanele de neologisme (dicționare explicative unilingve de tip special, care nu cuprind întregul lexic al limbii), înregistrăm, în această jumătate de secol, un singur dicționar explicativ general al limbii

romîne tipărit, ascuns şi acela în paginile unei lucrări care se intitulează bilingvă : este vorba de Vocabularul romîn-francez al lui I. Costinescu (din 1870), în care absolut toţi termenii romîneşti înregistraţi sînt definiţi mai întîi în limba noastră.

Lexicografia etimologică a limbii romîne înregistrează succese evidente : mai întîi prin dicţionarele de neologisme, care de obicei sînt şi etimologice ; dar îndeosebi prin lucrarea, remarcabilă, a lui A. de Cihac, prima operă consacrată în întregime etimologiei cuvintelor romîneşti, al cărei prim volum a apărut la 1870.

Un fapt de o deosebită importanţă se desprinde după parcurgerea dicţionarelor redactate în această etapă : contrar părerii curente, observăm că influenţa latină în alegerea cuvintelor şi a formelor romîneşti este cel puţin tot atît de puternică ca şi aceea a limbii franceze ; vom încerca să demonstrăm această idee îndeosebi atunci cînd vom ajunge la analiza dicţionarelor de neologisme.

★

Deoarece numărul lucrărilor lexicografice romîneşti redactate între anii 1826 şi 1870 este mare, ne propunem să le grupăm după tipul căruia aparţin : în cadrul fiecărui tip de dicţionare putem face cu mai multă uşurinţă caracterizările, comparaţiile şi ierarhizările necesare. Deocamdată, în articolul de faţă, vom trece în revistă lexicografia bilingvă din această perioadă, întrucît ea continuă linia tradiţională a lexicografiei romîneşti.

II. LEXICOGRAFIA BILINGVĂ

1. Dicţionare germano-romîne şi romîno-germane

Se cunoaşte succesul pe care l-a avut în Ardeal micul Dicţionar romîn-german şi german-romîn redactat de sasul Andreas Clemens. De la 1821 şi pînă la 1837 lucrarea înregistrase trei ediţii, fiind prima operă lexicografică din istoria lingvisticii romîneşti care se reeditează. Împreună cu aceea a lui I. Molnar, ea a servit nevoilor didactice, traducătorilor, cititorilor şi vorbitorilor pînă la mijlocul secolului al XIX-lea. De la 1850 înainte, în decurs de 18 ani, apar nu mai puţin decît 8 noi dicţionare germano-romîne şi romîno-germane, fapt care arată deopotrivă interesul romînilor (mai ales ardeleni) pentru limba germană şi al nemţilor pentru limba romînă. Cu excepţia moldoveanului Teodor Stamati, toţi autorii dicţionarelor amintite sînt ardeleni. Faptul nu are de ce să surprindă întrucît se ştie că influenţa germană în Ardeal, explicabilă şi prin existenţa unei numeroase populaţii germane, a fost evident mai puternică decît în celelalte două mari provincii romîneşti.

Primul în ordine cronologică dintre dicţionarele germano-romîne apărute în această perioadă este cunoscutul *Vocabular de limba germană şi romînă* al paharnicului *T. Stamati*,

tipărit la *Iași*, în *1852*. Lucrarea, care numără peste 40 000 de cuvinte-titlu, conține cea mai bogată listă de cuvinte din întreaga serie de dicționare aparținînd celor două limbi. Autorul împarte cuvintele nemțești în două categorii : formații vechi (moștenite sau împrumutate) și împrumuturi recente ; înaintea împrumuturilor recente el adaugă, ca semn distinctiv, o cruciuliță (+ ABANDON, + ASSORTIMENT). Procedeul se regăsește, mai tîrziu, aplicat la cuvintele românești, și în Dicționarul lui Laurian și Massim. În privința corespondentelor românești Stamati mărturisește în prefață : „am țintit totdeauna a fi precis, adecă a rosti o idee cu un singur cuvînt sau pre cît se poate prin mai puține cuvinte, iară nu prin descrieri largi și de prisos" (p. II). Într-adevăr, partea românească este comprimată la maximum, de altfel în spiritul dicționarelor bilingve moderne ; termenii străini sînt explicați printr-un singur corespondent românesc sau prin serii sinonimice.

Superior din multe puncte de vedere operei lui *Stamati* este *Dicționariul germano-rominu* apărut la *Brașov* între anii *1853 și 1854*, lucrare masivă, în două tomuri, cu o geneză interesantă. Autorul primei versiuni a lucrării este *Andrei Iser* care, la 1848, tipărește primele patru coale, avînd gata în manuscris întregul dicționar, evaluat la circa 40 000 de cuvinte-titlu (număr egal cu acela din Vocabularul lui Stamati). Autorul își retrage însă manuscrisul de la tipografia brașoveană a lui Ioan Gött și-l vinde editorului Rudolf Orghidan. Înainte de a-l înainta la tipar Orghidan trimite manuscrisul la Sibiu, în vederea obținerii părerii unor referenți asupra calității lucrării. Comisia de referenți (compusă din Florian Aaron, Paul Baciu și Andrei Mureșanu) consideră, după o lectură minuțioasă, că lucrarea mai are nevoie de „o corectură [adică revizie] pătrunzătoare" (cf. prefața, p. II). Cu revizia este însărcinat G. Bariț, dar acesta înapoiază autorului manuscrisul întrucît constată, în cursul muncii sale, că volumul de modificări indispensabile este prea mare. Intervine atunci o nouă înțelegere între editor, pe de-o parte, și *G. Bariț* cu *Gabriel Munteanu*, pe de alta, în urma căreia aceștia din urmă păstrează din lucrarea lui Iser numai primele două coale (din cele patru tipărite) și redactează în mod integral restul lucrării. În Dicționarul lor G. Bariț și Gabriel Munteanu au redus la circa 30 000 numărul cuvintelor-titlu din versiunea lui Iser. Partea românească este mult mai amplă decît în lucrarea similară a lui Stamati. Deși autorii promit în prefață că vor folosi cu măsură sinonimia, „care de la o măsură în sus mai mult întunecă limba decît o ajută" (p. V), dicționarul cuprinde bogate serii sinonimice românești (FILZ : „fălțru, filțu, prelă" ; KRAFT : „putere, forță, tăriă, vîrtute") ; la acestea se adaugă adesea și explicații analitice. În cazul cuvintelor nemțești polisemantice corespondentele românești aparținînd diverselor sensuri se despart între ele prin punct și virgulă, oricît de deosebite ar fi aceste sensuri (LEIDEN : „suferiu ; pățesc, pătimesc, suport ; conced, las"). Interesant este faptul că, deși lucrarea bilingvă are ca limbă de bază germana, autorii discută totuși pe larg alegerea termenilor românești și nu a celor nemțești. Ei afirmă că au folosit cuvinte „nu numai din toate provinciile românești, ci și după unii scriitori mai buni, sau și plăsmuite după analogiă" (p. III). Prin urmare sînt puse la contribuție scrierile

epocii și se admit invențiile lexicale făcute în spiritul limbii. Conduși de un bun simț în general remarcabil, autorii, contrazicînd tendințele latiniste ale vremii, acceptă cu circumspecție latinismele și chiar neologismele romanice (criteriul acceptării lor în limbă fiind „neapărata trebuință") și nu sînt dușmanii termenilor neromanici: „Nu este rușine nici semn de sărăciă — afirmă ei — a păstra o sumă oarecare de cuvinte străine, care de mai multe veacuri s-au prefăcut în carnea și în sîngele nostru așea, încît aceleași fac parte esințială din materialul limbei" (p. IV). În sfîrșit, autorii folosesc, în partea românească, numeroase arhaisme și regionalisme; pentru acestea din urmă ei recunosc a fi exploatat Dicționarul lui Stamati. Valoarea lucrării se ridică și prin marele număr de expresii germane atestate, cu traducerea românească. Interesul primordial al autorilor pentru partea românească se vădește și în faptul că unor corespondente românești ale termenilor germani li se indică etimonul; expunerea de motive a acestui procedeu, cam ciudat la prima vedere, se face tot în prefața lucrării, unde autorii arată că „la o sumă de vocabule, care pînă acum se ținea de cătră mulți sau străine sau cu totul necunoscute, aflîndu-le în limbele italiana și franțeza le arătarăm comuna origine" (p. IV). Indicațiile etimologice, sporadice, se dau de obicei pe baza unor asociații absurde între limbi și constituie partea slabă a Dicționarului (HEROLD: „eroldu (araldo, ital.)"; REIHE: „rîndu = (rang, fr.)"; SCHWIELE: „călcîietate = (ital. calcosita), bătături de pele..."; VOGELSCHEUCHE: „spăriătoare = (it. spauracches)...").

La *1863* apare la *Sibiu* un mic *Dicționar* (Taschenwörterbuch) *germano-romîn* în redactarea lui *S. Petri*. Autorul se făcuse cunoscut ca lexicograf cu doi ani înainte, cînd tipărise un Vocabular romîno-german despre care vom aminti mai jos. Versiunea germano-română, care numără circa 16 000 de cuvinte-titlu, este cu mult mai bogată decît aceea romîno-germană. Lucrarea lui Petri se înrudește mult, în partea românească, cu Vocabularul lui Stamati. Autorul evită aproape cu desăvîrșire explicația analitică și apelează fie la un singur termen românesc corespunzător celui german, fie la serii sinonimice (DIENERIN: „slujnică, servitoare, argată"; KLÄREN: „limpezi, curăți, strecura"). Surprinzător pentru data la care apare lucrarea, partea românească este scrisă cu caractere chirilice. Motivul pentru care alfabetul chirilic a fost menținut ne este arătat încă în prefața Vocabularului romîno-german din 1861: „ortografia română cu litere latine nu e supusă unei sisteme generale observate [= respectate] de națiia întreagă" (p. II).

Cel mai sumar dintre dicționarele germano-române care apar în această perioadă aparține lui *Teohar Alexi*: este vorba de *Dicționarul portativ german-romîn* tipărit la *București* în *1866*. Autorul, ardelean de origine, a trăit multă vreme în Muntenia, unde a condus și prima bancă transilvăneană din București. Faptului că a fost tipărită în Muntenia i se datorează probabil marele succes al lucrării, prima de acest gen apărută aici: pînă la 1908 înregistrăm șase ediții, mereu amplificate. În prima lui ediție însă Dicționarul este modest și numără abia 14 000 de cuvinte-titlu, lucrate sumar. Față de celelalte opere similare Dicționarul lui Alexi are

în plus o interesantă anexă : „Tablă de cîteva numiri de națiuni, țeri, oraşe, fluvii etc." care diferă în cele două limbi [1].

★

Dintre *dicționarele romîno-germane* care apar în această perioadă primul aparține lui *Andrei Iser*, lexicograf despre care am vorbit şi mai sus : se numeşte *Vocabular românesc-nemțesc* şi apare la *Braşov*, în *1850*. Numărul global de cuvinte pe care îl cuprinde lucrarea, cifrat de autor (în prefață) la 15 000, corespunde numai cu aproximație realității, deoarece numeroase locuțiuni şi expresii date ca articole independente încarcă lista de cuvinte (de exemplu : *De apoi*, *De astăzi*, *De atunci*, *De bună voie*, *De bună seamă*, *De dimineață*, *De din jos*, *De dulce* etc. figurează ca articole-titlu, independente de cuvîntul-bază *De*). Dicționarul are un aparat ştiințific merituos : alături de cuvîntul-titlu se indică atît categoria gramaticală cît şi principalele forme morfologice (pluralul la substantive, formele feminine şi pluralul la adjective, infinitivul lung şi participiul la verbe). Sensurile îndepărtate între ele sînt grupate sub cifre şi litere (procedeu rar folosit în dicționarele epocii). Corespondentele se indică prin unul sau mai mulți termeni, explicația analitică fiind, în lucrare, aproape inexistentă. În măsură mai mare decît în celelalte dicționare romîno-germane autorul face loc, în lista de cuvinte, termenilor regionali ardeleneşti (cf. *sdroaie*, *sdruhăĭ*, *sdrumică*, *sgău*, *sgăură*, *sguli*, *sgurav*, *sgurăvi*).

Dintre dicționarele bilingve romîno-germane care apar în această epocă cel mai remarcabil este, fără îndoială, *Dicționarul lui G. A. Polizu*, tipărit la *Braşov* în *1857*. După propria afirmație a autorului opera sa are „peste numărul de 18 mii ziceri" (p. VII), număr, după statistica noastră, în realitate şi mai mare. Astăzi cifra aceasta poate să nu mai surprindă, mai ales că unele dicționare germano-romîne din aceeaşi epocă ajung să înregistreze un număr dublu de cuvinte-titlu. Dar dicționarele germano-romîne au la dispoziție şi folosesc, în alegerea listei de cuvinte, nenumărate izvoare lexicografice străine extrem de bogate, pe cînd cele romîno-germane (şi în general cele bilingve sau poliglote avînd ca limbă de bază romîna) nu beneficiază de asemenea izvoare. De altfel Polizu însuşi mărturiseşte că „singurele uvraje care s-ar fi putut consulta la această lucrare sînt cunoscutul Lexicon în patru limbi de la Buda (din 1825) şi Vocabularul d-lui Iser de la Braşov (din 1850)" (p. VIII). Dar autorul, spre lauda lui, nu pleacă de la dicționarele similare anterioare în stabilirea listei de cuvinte : vreme de aproape 20 de ani, de la 1836 înainte, el culege din texte materialul lexical pentru partea romînească (cuvinte, forme, idiotisme), pe care ulterior îl organizează „lexicograficeşte" adăugîndu-i şi „traducția germană". Afirmația lui că Vocabularul pe care l-a redactat „este original şi totodată mult mai bogat decît cele sus pomenite" (p. VIII) nu este de fel gratuită. Lucrarea a fost îmbogățită cu circa 2 200 de cuvinte, de la

[1] D. Iarcu (*Bibliographia chronologică romînă*, ediția a 2-a, Bucureşti, 1873, p. 153) mai indică şi existența unui *Vocabularu portativu germano-romînu* apărut la *Bucureşti*, în *1857* şi avînd ca autor pe *I. Stahl*. N-am putut deocamdată să găsim această lucrare, dar e posibil ca ea să nici nu existe, dacă avem în vedere că Bibliografia lui Iarcu e plină de erori.

litera E înainte, de către G. Bariț, amintit și mai sus în calitate de coautor al unui Dicționar german-romîn. Bariț a adăugat operei mai ales regionalisme ; față de numărul global de cuvinte din lucrare, regionalismele sînt totuși puține. Abundă în schimb împrumuturile recente ; comparat din acest punct de vedere cu Dicționarul de neologisme contemporan al lui I. D. Negulici, *Vocabularul romîno-german* al lui G. A. Polizu, este, pe anumite porțiuni, cu mult mai bogat : neologisme ca *narcoză*, *narcotizá*, *narcotizare*, *naturalizá*, *naturalizare*, *naturalism*, *neavizat*, *negá* (toate de la începutul literei N) nu apar în Dicționarul lui Negulici. Pornind de la o concepție sănătoasă, realistă, Polizu respinge purismul în lexicografie și prin urmare introduce în lucrarea sa, cu egală îndreptățire, „și zicerile turcești, ungurești etc." (p. VIII). Corespondentele germane, indicate de obicei prin serii sinonimice bogate, au aparatul gramatical tot atît de complex ca și termenii-titlu românești. La unele cuvinte polisemantice cu sensuri disparate sau la cuvinte al căror sens a fost greu de redat în limba străină, autorul a adăugat scurte precizări semantice în limba română (LUȘCĂ : „plantă, die Hühnermilch..." ; PRICEPERE : „mintea, der Verstand ... ; înțelegere, die Wahrnehmung" ; PUMNAȘ : „cusătură, pistritură la cămașă, das Handbesetz...").

La *1861* apare la *Sibiu Vocabularul portativ românesc-nemțesc* : autorul, *S. Petri*, este același care redactează și versiunea inversă a lucrării, despre care am amintit mai sus. Fapt surprinzător la prima vedere, Petri se conduce în redactare după *Vocabularul purtăreț rumînesc-franțozesc și franțozesc-rumînesc*, din 1839, al lui J. A. Vaillant, iar nu după dicționarele romîno-germane anterioare. Explicația trebuie căutată în structura Vocabularului lui Vaillant, care corespundea mai bine intențiilor lui Petri de a da la lumină o lucrare sumară, accesibilă din toate punctele de vedere unor cercuri mai largi. Cît despre afirmația autorului că a îmbogățit vechiul Vocabular al lui Vaillant, ea nu se verifică decît incidental la confruntarea celor două lucrări care au, aproximativ, același număr de cuvinte : circa 10 000. Partea românească a Vocabularului românesc-nemțesc este scrisă cu caractere chirilice, ca și în versiunea germano-română. Autorul adoptă o atitudine conservatoare și în alte aspecte ale lucrării sale, în primul rînd în acceptarea neologismelor ; „m-am ferit ca de foc de neologisme — afirmă el în prefață. — Priimirea sau nepriimirea neologismelor, precum răsar ca bureții în formele și coloarele cele mai eterogene ...n-am socotit-o de competența mea, această problemă fiind rezervată mult doritei Academii Române". Se admit totuși unii termeni noi „de artă, știință și industrie" (p. I—II). Opera lui Petri atestă multe expresii românești și însoțește cuvintele-titlu cu numeroase precizări morfologice (asupra categoriei gramaticale, a pluralului, a femininului adjectivelor etc.). Corespondentele în limba germană se dau cu sobrietate, de obicei fără explicații analitice.

Ultimul dintre cele patru dicționare romîno-germane care apar între 1826 și 1870 este *Vocabulariul romano-nemtiescu* publicat la *Sibiu*, în *1868* și avînd ca redactor pe *Sab. Pop. Barcianu*. Ca număr de cuvinte (aproape 20 000) lucrarea egalează cu aproximație Vocabularul lui Polizu. Volumul articolelor este însă cu mult mai redus la Barcianu. Autorul a

schimbat de altfel structura lucrării în timpul redactării. Inițial el își propusese să „gloseze" prin sinonime sau explicații sumare neologismele incluse în lista de cuvinte (cf. de exemplu : „ABONATU (carele a solvitu înainte la ceva)..." ; „ABREVIATURA (prescurtare)..." ; „ABSENTEZ (nu sunt față)" ; „CASSEZU (desfiintiezu)..."). În felul acesta dicționarul bilingv avea să îndeplinească concomitent și rolul unui dicționar de neologisme. Dar în cursul redactării Barcianu renunță tot mai mult la astfel de „glosări", care dispar definitiv de pe la litera D înainte. Demn de remarcat este și marele număr de expresii românești atestate de Vocabular, cu traducerea în limba germană. Succesul acestei lucrări care apare, pînă la 1910, în patru ediții, nu poate fi comparat decît cu acela al Dicționarului german-romîn redactat de Teohar Alexi. După cît se pare, succesul de public al operii nu este străin de aspectul ei latinist extrem ; dintre toate dicționarele bilingve romîno-germane și germano-romîne apărute în această perioadă, acela care se conformează mai fidel principiilor latiniste aparține lui Barcianu. Lista de cuvinte, încărcată cu termeni transferați direct din dicționarele latinești, deci fără circulație reală în limba română (cf. *abducu*, *abjudecu*, *abjuru*, *ablegatu*, *abnegu*, *abortu*, *abradu*, *abrumpu* etc.), precum și aspectul ortografic arată că autorul era cucerit de latinism. Ca și Dicționarul lui Alexi (și probabil inspirat din acesta), Vocabularul lui Barcianu este urmat de o anexă (intitulată *Vocabulariu geograficu*) în care figurează nume de țări, de orașe, de fluvii și (contrazicînd titlul) de persoane.

Amintim în sfîrșit că limba germană mai este reprezentată și în două dicționare poliglote despre care vom vorbi în altă parte a lucrării.

2. Dicționare franceză-romînă și romînă-franceză

Spre deosebire de lexicografia bilingvă tipărită germano-romînă, bine reprezentată la noi încă din primele decenii ale veacului al XIX-lea, cea francezo-romînă (și romîno-franceză) începe abia la 1839. Este adevărat că semnalăm și înainte de această dată unele lucrări lexicografice manuscrise care vădesc începuturile influenței franceze în țara noastră ; dar, neterminate sau netipărite, aceste manuscrise nu s-au bucurat de nici un fel de circulație. Către mijlocul secolului al XIX-lea însă, influența culturii franceze în Principate, îndeosebi în Muntenia, ajunge la apogeu. Studiile tinerilor romîni în Franța, ecolul ideilor și mișcărilor politice din Franța pe teritoriul țării noastre, numeroasele traduceri din limba franceză precum și includerea acestei limbi în învățămîntul din Principate, toate au o influență hotărîtoare asupra dezvoltării limbii romîne, care acceptă un mare număr de elemente lexicale occidentale, îmbogățindu-se necontenit într-un scurt interval de timp. La influența franceză directă se adaugă și una indirectă, tot atît de puternică, prin intermediul limbii ruse. Nu ni se pare întîmplător faptul că primul dicționar tipărit care interesează cele două limbi aparține lui *J. A. Vaillant*, profesor francez stabilit la București, director de pension aici, inteligent propagator al limbii sale în rîndul multor serii de elevi munteni. Pentru a satisface nevoile didactice

imediate publică el desigur acel mic *Vocabular purtăreț rumînesc-franțozesc și franțozesc-rumînesc din 1839.* Fiecare dintre cele două părți ale Vocabularului numără circa 10 000 de cuvinte-titlu. Numeroase indicații gramaticale însoțesc (ca în Vocabularul lui Polizu) atît cuvîntul-titlu cît și corespondentele din a doua limbă. De obicei corespondentele se dau printr-un singur termen („PĂRĂSI v. abandonner"), rar cu serii de sinonime; explicația analitică lipsește aproape cu desăvîrșire. Faptul cel mai remarcabil pe care trebuie să-l semnalăm în acest vocabular este marele număr de neologisme, unele, probabil, puse pentru prima dată în circulație prin el. Cuvinte ca *abdomen, ablativ, abona, abonat, absorbire, academic, activ, acuzativ, adverb, adverbial, aerisire, aerostat, agată, agronomie, azimut și azot,* care figurează în DA fără nici o atestare, se găsesc în Vocabularul din 1839 al lui Vaillant [1]. Amintim, ca o curiozitate, micul „Vocabular de omonime" romînești care întregește lucrarea (CUVÎNT: „N-ai *cuvînt.* Am venit *cu vînt*"; DA: „zicînd: *da,* întăresc. Îți voi *da* un cal"; „VESTE: i-am dat de *veste*... Am cumpărat două *veste*"). După cum se vede din exemplele reproduse, autorul înglobează în categoria omonimelor și cuvintele omofone. Interesant de subliniat este faptul că și Iordache Golescu, puțin înaintea lui Vaillant (în *Condica limbii rumînești,* circa 1832), redactează un apendice intitulat „Cuvintele ce să aseamănă, dar la înțelegere au deosebire". În acest prim Dicționar de omonime din istoria lexicografiei romînești Golescu are o concepție identică cu a lui Vaillant în privința noțiunii de omonim; din materialul pe care ni-l oferă se vede că și el acceptă deopotrivă omonimele lexicale, pe cele morfologice și pe cele sintactice („*Un soare / unsoare*"; „*Viu,* cel viu/ *viu* din a veni"; „*zi,* adică o zi / *zi,* din a zice"; „*săpun,* cel cu care ne spălăm / *să pun,* din a pune").

Și un oarecare *Constantin G. Florescu* intenționa, pe la *1859,* să tipărească două *dicționare „purtătoare francioso-romîn și romîno-francios"* [2], după cît se pare mai bogate decît lucrarea similară a lui J. A. Vaillant. Proiectul n-a putut fi desăvîrșit, iar manuscrisele, dacă vor fi existat, nu s-au mai păstrat.

Între *1840* și *1841* apar la *București* cele două tomuri ale *Vocabularului franțezo-romînesc* în redactarea lui *P. Poienaru, F. Aaron și G. Hill.* Avem a face cu o lucrare remarcabilă care marchează o dată în istoria lexicografiei noastre. Sub raportul numărului de cuvinte-titlu înregistrate, evaluat la circa 45 000, vocabularul nu are precedent printre lucrările tipărite. Modelul folosit este Dicționarul „de Academia franțozească"; la termenii luați din acesta se adaugă însă „multe ziceri culese din deosebite dicționare". „Dorința noastră — afirmă autorii — a fost... să dăm acestii lucrări cît mai multă întindere" (p. III). Autorii mai intenționau de altfel să redacteze și un Vocabular romîn-francez de mari proporții. Vocabularul din 1840—1841 ocupă un loc aparte în lexicografia bilingvă și prin spațiul

[1] Cf. Mario Roques, *Le vocabulaire roumain de J. A. Vaillant,* în *Convorbiri literare,* anul al 64-lea, iunie 1931, p. 484—491.

[2] Cf. Fr. R. de Chateaubriand, *Martirii,* traducere de C. G. Florescu și D. Pisone, București, 1859, p. 175—176.

enorm acordat celei de a doua limbi. Termenii francezi sînt explicați în limba romînă prin definiții analitice largi, urmate sau precedate de sinonime (EXPORTER : „a esporta, a scoate din țară producte de ale pămîntului sau de ale industriei"). Lucrarea conține extrem de multe expresii ale limbii franceze, cu traducerea lor romînească. În sfîrșit — numeroase indicații ortoepice, stilistice și asupra circulației termenilor ridică valoarea acestui dicționar important. Există însă și unele aspecte negative în lucrare. Cel mai evident este acela că autorii au introdus în limba romînă corespondente fără circulație sau chiar inexistente, prin „romînizarea" termenilor-titlu franțuzești; verbul FANFARONNER, de exemplu, se explică astfel în limba romînă : „*a fanfarona*, a tăia palavre, a se lăuda, a se făli". Numărul de barbarisme astfel introduse în limba romînă este foarte mare și ele dau părții romînești un caracter cam artificial.

În *1859* apare la *Iași Dicționariul franceso-romanu* avînd ca autor pe *Teodor Codrescu*. Autorul recunoaște că s-a folosit în redactare de „ediținea domnilor P. Poienaru, F. Aaron și G. Hill", pe care însă a sporit-o. Confruntarea celor două Dicționare ne arată că schimbările operate de Codrescu în lucrarea mai veche sînt cu totul neînsemnate și că, de fapt, avem a face cu o simplă nouă ediție : lista de cuvinte a rămas aceeași și doar în partea romînească apar unele rectificări, mai mult formale (de exemplu, *colcot* devine *clocot*). Singura contribuție de mai mari proporții a autorului constă în intercalarea (nesistematică și fără un temei științific), între cuvîntul-titlu franțuzesc și corespondentul romînesc, al termenului latin corespunzător („BROCHETTE, s. f. *veruculum*..." ; „COUPE-JARRET, s. m. *sicarius* ..."). După cum se vede, termenul latinesc nu servește ca etimon al cuvîntului-titlu, ci e corespondentul lui semantic. Dicționarul bilingv (*francez-romîn*) devine însă numai pe anumite porțiuni trilingv (*francez-latin-romîn*). Cum se explică acest paradox ? Se pare că Teodor Codrescu a plecat de la ideea de a transforma versiunea anterioară (bilingvă) a lucrării într-un dicționar trilingv, prin adăugarea sistematică a corespondentelor din limba latină ; în acest scop el s-a servit de o operă lexicografică foarte populară în epocă, a lui P. C. V. Boiste (*Dictionnaire universel de la langue française, avec le latin*...), care înregistra, în 1847, a 12-a ediție. Lexicograful romîn n-a prevăzut (sau a trecut peste faptul) că lista de cuvinte din cele două lucrări nu coincide ; indicînd corespondentele latinești ale cuvintelor franceze numai acolo unde Boiste i le oferă, Codrescu a transformat remarcabila versiune anterioară într-o operă lexicografică hibridă care reprezintă un regres, cel puțin de structură. Totuși lucrarea n-a fost lipsită de succes ; autorul scoate o a doua ediție în 1875—1876.

Tot în *1859* apare și prima parte a *Dicționarului francez-romîn* în redactarea lui *Nifon Bălășescu*, lexicograf activ pe la jumătatea veacului al XIX-lea, despre a cărui personalitate vom mai avea ocazia să vorbim. Lucrarea s-a oprit cu tipărirea la această singură parte, care abia ajunge la începutul literei B. Ea promitea să fie de mari proporții, probabil mai bogată, ca număr de cuvinte, decît Vocabularul francez-romîn al lui Poienaru, Aaron și Hill : numai la litera A sînt înregistrați peste 3 000 de termeni. În lista de cuvinte comune sînt însă înglobate și nume proprii

(de țări, de orașe, mai rar de persoane). Dicționarul se înrudește mult, în partea românească, cu Vocabularul amintit mai sus : aceleași explicații analitice sau, în cazul cînd acestea lipsesc, serii de corespondente sinonimice aproape interminabile (ARMATEUR : „armatoru, care posedă, încarcă și armează singur o corabiă..."; AMERTUME : „amăriținne, *fig.* întristare, supărare, neplăcere, necaz, scîrbă, durere"). Mai evident decît la Poienaru se constată aici că autorul Dicționarului a creat în mod conștient și sistematic cuvinte, pentru a avea corespondentul românesc al termenului-titlu francez (*astic*, *atenționat*, *attentiv*, *attera*, *attriținne*, *augura* etc.). După cum se vede și din exemplele date, în numeroase cazuri termenul străin „românizat" nu a rămas în limbă. Se constată de asemenea folosirea unei bogate terminologii regionale (autorul era ardelean de origine) pentru a reda cuvîntul străin (*acațiu*, *armar*, *împuterit* etc.). Demn de subliniat este faptul că sensurile mai îndepărtate ale termenilor polisemantici sînt grupate în lucrare sub cifre, pe cînd sensurile apropiate se despart prin punct și virgulă, lexicograful stabilind astfel o ierarhizare semantică științifică.

★

Lui *Nifon Bălășescu* i se datorează și un *Dicționar romîn-francez* incomplet apărut, ca și versiunea inversă a lucrării, la *București*, în *1859*. Cele două versiuni sînt, în mod firesc, foarte înrudite. Regăsim în versiunea romîno-franceză o listă de cuvinte deosebit de bogată : singura fascicolă apărută, care merge pînă la cuvîntul românesc *atermasia* (? !), numără circa 3 000 de termeni. Corespondentele din franceză ocupă de asemenea un spațiu mare, deoarece se rezolvă prin lungi explicații analitice sau prin numeroase sinonime, formînd adevărate lanțuri. Autorul a încărcat în mod excesiv lista de cuvinte-titlu cu formații latinești, franțuzești sau grecești care n-au circulat, probabil, niciodată în mod real în limba română (exemplele următoare sînt culese de pe o singură pagină : *alepină*, *aletidă* *aleuromant*, *aleuromantia*, *alexifarmac*, *alexipiretic*, *alfitomantia*, *algazella*). Cea mai însemnată deosebire care există între cele două versiuni ale lucrării lui Bălășescu o constituie, în versiunea romîno-franceză, introducerea indicațiilor etimologice la termenii românești rari și la împrumuturile recente („AMNESTIA, f. (ἀμνηστία)..."; „AMNIGENU,-*a*, adj. (*amnies*, *geno*)..."; „ARABAGIALÎCU, m. (... m[ot] turc)..."). Între cuvîntul-titlu românesc cu caractere latine și corespondentele din limba franceză autorul a intercalat de obicei termenul românesc transcris cu alfabetul de tranziție ; transcrierea lipsește în mod sistematic la neologismele cu totul recente, probabil pentru motivul că asemenea termeni nici n-au apucat să fie vreodată scriși cu acest tip de alfabet.

În *1862* apare (la *București*, *Göttingen*, *Paris* și *Leipzig*) *Dicțiunarul romîno-francesu al lui Raoul de Pontbriant*. Lucrarea are calități remarcabile, două dintre ele meritînd a fi relevate în mod special. Cea dintîi este legată de proporții : înregistrînd circa 28 000 de cuvinte-titlu, Dicționarul lui Pontbriant devine cea mai bogată operă lexicografică tipărită dintre cele cu limba de bază românească, pînă la 1870 (cînd este depășită

tot de un dicționar romîno-francez, acela al lui Ion Costinescu). A doua însușire deosebită privește partea etimologică a lucrării : avem a face cu o operă lexicografică care (deși în primul rînd bilingvă) indică etimonul tuturor cuvintelor românești pe care le înregistrează (bineînțeles, în măsura în care etimonul se cunoaște), chiar și în cazul cînd cuvintele sînt derivate formate pe teren românesc. Pînă la Cihac nu avem în lexicografia românească o operă similară ; ba, dintr-un anumit punct de vedere, Pontbriant rămîne superior : lista de termeni la care el indică etimologia este de cîteva ori mai bogată decît aceea pe care ne-o oferă ulterior Cihac. Ca etimologist Pontbriant se arată adversar hotărît al principiilor puriste care dominau întreaga noastră lexicografie și care stătuseră la baza Lexiconului budan ; el nu are idei preconcepute în privința originii cuvintelor, nu caută, ca latiniștii, explicații cu orice preț prin limba latină. În Dicționarul său își găsesc egală îndreptățire cuvintele de origine latină (sau romanică) și nelatină. Indicațiile etimologice se dau imediat după cuvîntul-titlu („MEDALIA, f. pl. *ii* [MEDAGLIA, it.]..." ; „MEDITAT... part. trec. de A MEDITA" ; „MELEGARU, m., pl. *i* [MELEGÁGY, ung.]..."). Erorile existente provin în primul rînd din insuficienta dezvoltare, în acel timp, a acestui important capitol de istorie a lexicului românesc. Merită să fie amintită aici și atitudinea de etimologist a lui Pontbriant față de neologisme : ori de cîte ori un împrumut recent poate fi explicat deopotrivă printr-o sursă latină și una franceză, autorul preferă explicația prin sursă latină (de exemplu, cuvinte ca *amabilitate*, *contramanda*, *contumacie*, *convenție*, *intenție*, *itineraru*, *oportun*, *oportunitate*, *simplicitate* au indicate etimoane latine). Faptul ni se pare extrem de semnificativ, mai cu seamă că lexicograful este de origine franceză, și procedeul, departe de a reflecta în cazul de față concepția unui latinist, arată, măcar în numeroase cazuri, o realitate a istoriei limbii noastre : aceea că în veacul trecut influența limbii latine în domeniul lexicului romînesc a fost cu mult mai puternică decît reiese din dicționarele contemporane, care au tendința să prefere, mai întotdeauna, explicația prin filieră franceză. Pontbriant are de asemenea meritul de a fi adoptat, într-o epocă de înflorire a latinismului, „sistema de ortografie cea mai potrivită cu natura și cu pronunțarea" cuvintelor (cf. prefața). În sfîrșit, autorul optează pentru forma muntenească a termenilor, pe care o consideră literară : „vorbele stricate prin provincialisme — scrie el în prefață — le am îndreptat, cît s-au putut... : așa în loc de *hieru* am pus *feru*". Corespondentele în limba franceză ale termenilor românești se dau de preferință prin serii sinonimice bogate (— ÎNFRÎNARE : „répression, privation, abstinence, continence, tempérance, frein" —) urmate sau precedate uneori de scurte explicații analitice.

Ultimul dintre dicționarele bilingve romîno-franceze care apare în această perioadă aparține lui *I. Costinescu : Vocabularu romano-francesu* (*București*, *1870*). Prin structura ei, opera lui Costinescu aparține în același timp lexicografiei bilingve românești și celei unilingve. Am semnalat și în altă parte a articolului faptul că în lexicografia românească din veacul al XIX-lea nu se produsese încă (cel puțin pînă la 1870) specializarea strictă, astfel că înregistrăm adesea dicționare bilingve care sînt

totodată și etimologice sau care au și caracter explicativ unilingv. Dicționarul lui Ion Costinescu face parte din această ultimă categorie ; deoarece, în pofida titlului pe care i l-a dat, autorul a făcut din opera sa în primul rînd o lucrare lexicografică unilingvă românească (— și încă una remarcabilă—), vom vorbi despre această lucrare în articolul consacrat dicționarelor unilingve.

Limba franceză mai este reprezentată, ca limbă componentă, în patru dicționare poliglote redactate în această perioadă. Aceste dicționare, precum și alte dicționare bilingve și poliglote, vor fi prezentate în numărul viitor.

PROBLEMA LIMITEI SUD-VESTICE A TERITORIULUI DE FORMARE A LIMBII ROMÎNEŞTI

DE

ACAD. E. PETROVICI

Comisia pentru studiul formării limbii romîne şi a poporului romîn, instituită de Academia R.P.R., a trasat lingviştilor, istoricilor şi etnografilor noştri sarcina de a relua, în domeniul specialităţii fiecăruia, cercetările pentru stabilirea împrejurărilor în care s-au format limba românească şi poporul românesc. La îndemnul şi sub conducerea Comisiei instituite de Academia R.P.R. s-au făcut cercetări lingvistice, istorice, etnografice şi antropologice care vor arunca noi lumini asupra problemei originii limbii noastre şi a poporului nostru. La elucidarea acestei probleme contribuie şi investigaţiile unor învăţaţi străini, care nu s-au ocupat special cu studiul originilor limbii româneşti şi ale poporului romîn, dar au ajuns la unele constatări privind această problemă cu prilejul unor cercetări referitoare la limbi şi popoare învecinate. O astfel de lucrare, care pune problema pînă unde s-a întins în trecut spre sud-vest teritoriul de formare a limbii româneşti, este aceea a balcanologului iugoslav Henrik Barić, decedat în 1957, apărută sub titlul *Albanisch, Romanisch und Rumänisch* în anuarul Institutului de balcanologie din Sarajevo, al cărui director era [1]. Învăţatul iugoslav, bazîndu-se pe dovezi lingvistice, consideră eronată teza susţinută de Ovid Densusianu conform căreia limba românească s-ar fi format pe un teritoriu care se întindea spre vest pînă în apropierea Dalmaţiei [2]. După H. Barić nu este adevărat, precum susţinea O. Densusianu, că romîna prezintă trăsături balcanice comune cu limba romanică vorbită odinioară în Dalmaţia — dispărută la sfîrşitul secolului trecut —, ceea ce ne-ar sili să presupunem un contact mai strîns în cursul evului mediu timpuriu între romînă şi dalmată. Dimpotrivă, limba românească prezintă deosebiri esenţiale faţă de dalmată, iar ceea ce e comun în

[1] *Godišnjak*, knj. I, *Balkanološki institut*, knj. 1, Sarajevo, 1957, p. 1—16.

[2] Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, *Les origines*, Paris, 1901, p. 293 şi urm.

cele două limbi romanice de est provine din fondul general comun tuturor limbilor romanice. După H. Barić nici vechile elemente romanice ale limbii albaneze nu prezintă trăsături comune cu dalmata, ci cu romîna. Şi albaneza s-a dezvoltat la început departe de Dalmaţia, în apropierea teritoriului unde se vorbea romanica orientală care stă la baza limbii romîneşti. Judecînd după vechile elemente slave ale limbii noastre, caracterizate prin trăsături bulgare orientale, teritoriul unde se vorbea romanica orientală din care s-a dezvoltat limba romînească nu se întindea departe spre centrul şi vestul Peninsulei Balcanice, la vest de graniţa dintre teritoriul limbii bulgare şi acela al limbii sîrbe, unde au locuit la început strămoşii albanezilor şi unde aceştia au împrumutat cele mai vechi elemente romanice ale limbii albaneze, elemente care prezintă trăsături romîneşti. Din părţile acestea nord-estice ale Peninsulei, strămoşii albanezilor s-au deplasat spre sud-vest, spre coasta adriatică, unde au întîlnit o altă romanitate de la care au împrumutat alte elemente romanice, prezentînd trăsături neromîneşti, romanice apusene.

★

O. Densusianu a aşezat patria primitivă a romînilor în sud-vestul fostului Illyricum, în apropierea teritoriului limbii albaneze şi a Dalmaţiei, bazîndu-se pe izoglosele *mn*, *pt*, *ps* (< lat. *gn*, *ct*, *x*), care reunesc romîna, albaneza şi dalmata. (Cf. rom. *cumnat*, *lemn*, *luptă*, *opt*, *coapsă*, alb. *lemne*, *luftë*, *kofshë*, dalm. vegliotă *komnut*, *guapto*, dalm. raguzană *kopsa*.) După H. Barić, teoria lui O. Densusianu e inacceptabilă, deoarece dalmata nu prezintă tratamentul *mn*, *pt*, *ps* al grupurilor latineşti *gn*, *ct*, *x*. Formele dalmate *komnut*, *guapto* se explică prin influenţa analogică a lui *comnater*, *compater* şi a lui *şiapto* „şapte", iar *kopsa* e un împrumut din limba păstorilor vlahi, atestaţi în împrejurimile Raguzei în evul mediu, de la care raguzanii au împrumutat şi alte cuvinte, ca de ex. *brenca* „caseus vlachescus" (< rom. *brînză*) în documentele raguzane din secolul al XIV-lea. Precum arată forme ca rag. *trakta* (<lat. *tracta*), *liksija* (< lat. *lixiva*), croat. *trajta* (< lat. *tracta*), vegl. *alaite* (< lat. *lactes* > rom. *lapţi*), *froit* (< lat. *fructus*), croat. *Maisan* (< lat. *Maximus*), tratamentul grupurilor latineşti *ct*, *cs* a fost dublu în dalmată; pe de o parte ele s-au menţinut intacte ca în *trakta*, *liksija*, pe de altă parte au palatalizat velara (*k* > *i*) ca în *alaite*, *Maisan*. În ce priveşte grupul *gn*, se pare că dalmata îl avea încă neschimbat pe timpul cînd slavii dalmatini şi-au împrumutat cele mai vechi elemente romanice. Cf. sîrbo-croat. *siglar* „semn pentru nevoade" < lat. *signum*. Prin urmare, deoarece romîna şi dalmata tratează diferit grupurile latineşti *gn*, *ct*, *cs*, între aceste două limbi romanice nu pot fi găsite trăsături latine balcanice comune. Formarea viitorului cu *volere* şi frecvenţa verbelor de conjugarea I formate cu sufixul — *ez* nu pot fi considerate ca trăsături romanice balcanice, deoarece auxiliarul *volere* se întîlneşte şi în graiurile franceze de est, precum şi în reto-romana apuseană, iar formaţia în *-ez* a verbelor de conjugarea I e proprie şi romanicei istriote, precum şi graiurilor friule şi reto-romane. După H. Barić „tot ce este comun romînei

și dalmatei arată o dezvoltare latino-romanică; legături latine balcanice între aceste două limbi nu pot fi însă demonstrate" [1].

Elementele romanice ale limbii albaneze conținînd grupurile latinești *ct*, *cs* prezintă, unele, tratamentul asemănător celui românesc (lat. *lucta*, *coctorium*, *tractarium*, *coxa* > alb. *luftë*, *koftor*, *traftar*, *kofshë*), altele, reflexul romanic apusean (lat. *directus*, *tractare* > alb. *drejtë*, *traitón*). Albaneza prezintă așadar două straturi romanice, unul mai vechi, din epoca simbiozei albano-preromîne, altul mai nou, din epoca în care strămoșii albanezilor au ajuns în contact cu romanitatea de pe litoralul Mării Adriatice. Mai înainte ei au trăit în apropierea teritoriului de formare a limbii românești, undeva în estul zonei romanizate (de la nord de linia Jireček care despărțea zona romanizată de cea grecizată) [2] a Peninsulei Balcanice. „Spre estul spațiului sud-dunărean și nu spre vest trimite, în perioada următoare [cea a contactului slavo-român], și cel mai vechi strat slav al limbii românești, care prezintă trăsături bulgare și nu sîrbești" [3].

După H. Barić contactul dintre albaneza veche și romanica din care avea să se dezvolte limba românească a avut loc acolo unde zona romanizată a Peninsulei Balcanice prezenta cea mai mare lărgime: sud-estul Panoniei, Moesia Superior, Dacia Ripensis, Dacia Mediterranea și Dardania, adică vestul Bulgariei, estul Serbiei și nordul Macedoniei. Aici au împrumutat strămoșii albanezilor cele mai vechi elemente romanice ale albanezei, care prezintă trăsături românești (*luftë*, *kofshë*, *pyll* „pădure" < lat. pop. **padule* [4] < rom. *pădure*, *krushk* < lat. *cónsocer* > > rom. cuscra [5] etc.). O mărturie a acestei vechi simbioze albano-preromîne sînt și elementele comune românei și albanezei. Acestea, ca de exemplu *brîu* (cf. alb. *brez*) prezintă un fonetism foarte vechi, atît din punctul de vedere al foneticii istorice albaneze, cît și din acela al foneticii istorice românești. Rom. *brîu* presupune existența, în „romîna primitivă timpurie" („das frühe Urrumänische"), a unei forme **brenum* (cf. *frîu* < lat. *frenum*). O formă asemănătoare a stat și la baza formei actuale albaneze, derivate cu sufixul *-z*. Cuvintele aparținînd acestui vechi strat albanez al limbii românești nu pot fi considerate — conform părerii lui H. Barić — cuvinte împrumutate, ci cuvinte păstrate („Restwörter").

★

La cele expuse de H. Barić aș avea de făcut următoarele observații:

Nu lărgimea zonei romanizate prezintă vreo importanță pentru romanitatea balcanică și pentru simbioza albano-preromînă, ci intensitatea romanizării. E lucru știut că în Peninsula Balcanică au existat

[1] Vezi *Godišnjak*, I, 1, p. 16.

[2] Vezi *Harta romanității dunărene*, cu indicația liniei Jireček, publicată la p. 82.

[3] *Godišnjak*, I, 1, p. 13.

[4] În dalmată lat. *paludem* și-a păstrat înțelesul de „mlaștină". Cf. toponimicul *Poljud* în mijlocul unei regiuni mlăștinoase. *Ibid.*, 12.

[5] Forma dalmată *consegro* reprezintă o formă latină accentuată *consócer*.

două zone puternic romanizate, litoralul dalmat şi malul Dunării, cele două zone fiind despărţite de interiorul muntos al Peninsulei, locuit de autohtoni neromanizaţi, strămoşi ai albanezilor. De-a lungul Dunării, de la gura Timocului pînă în Deltă, se înşirau vreo 30 de oraşe romane înconjurate de sate de veterani (recrutaţi din populaţia autohtonă), în care s-a vorbit latineşte pînă la venirea slavilor (în cursul secolului al VII-lea). În interiorul Peninsulei n-au existat decît enclave romanice în văile rîurilor mai mari: valea Moravei (*Margus*), cu oraşul mai important *Naissus* (azi *Niş*), valea superioară a Vardarului (*Axius*) cu centrul urban *Scupi* (azi *Skopje*, în albaneză *Shkup*) şi Cîmpia Mierlei, avînd ca centru oraşul *Ulpiana* (azi *Lipljan*). E semnificativ faptul că numele slav actual al Nişului, cel mai important oraş din zona romanizată (de la nord de linia Jireček) a Peninsulei Balcanice, prezintă trăsături fonetice albaneze (*ai* > *i*, *s* > *sh* = *ş*). De asemenea vechiul *Scupi* s-a păstrat şi sub o formă albaneză, *Shkup*, evoluată normal din punctul de vedere al foneticii istorice albaneze [1]. În părţile centrale ale Peninsulei Balcanice înaintea aşezării slavilor au locuit albanezi şi nu romanici, cum au presupus o seamă de cercetători [2].

Şi elementele slave ale limbii romîne, care prezintă trăsături fonetice bulgare orientale, ne fac să excludem părţile centrale ale Peninsulei Balcanice din teritoriul pe care s-a vorbit romanica ce stă la baza limbii romîne. Graiurile slave din aceste regiuni sînt graiuri de tranziţie de la bulgară la sîrbă. Dar izoglosa pronunţării lui iat ca *ia* sau *ea*, precum şi cea a reflexelor *št*, *žd* ale grupurilor slave comune **tj*, **kti*, **dj* se află mai la est de aceste ţinuturi. Izoglosa *št*, *žd* pleacă de la gura Timocului şi se îndreaptă spre sud de-a lungul graniţei actuale dintre R. P. Bulgaria şi R.P.F. Iugoslavia, atingînd curînd linia Jireček. (Vezi harta alăturată). Nu e probabil ca în evul mediu această izoglosă să fi trecut mai la vest decît în prezent. Stratul mai vechi al elementelor slave ale limbii romîne prezintă *ea* (*a*) şi *şt*, *jd* pentru iat şi sl. com. **tj*, **kti*, **dj*, ca în graiurile bulgare de la est de izoglosele amintite. Aşadar teritoriul de formare a limbii romîneşti nu se întindea pînă în apropierea Dalmaţiei. Graniţa de sud-vest a acestui teritoriu coincide aproximativ cu graniţa actuală dintre Bulgaria şi Jugoslavia. La sud, acest teritoriu era mărginit de linia Jireček, adică de creasta munţilor Haemus (Balcani), care separa zona romanizată de cea grecizată. Dacă astăzi se găsesc — şi în trecut au fost semnalate — grupuri de romîni la sud şi la vest de aceste graniţe, aceasta se explică prin migraţia păstorilor romîni care au ajuns pînă în Albania, Dalmaţia şi Grecia. Toponimia romînească din părţile centrale şi vestice ale Peninsulei Balcanice este o toponimie minoră, de formaţie recentă, cuprinzînd nume de sate neînsemnate, de cătune, de vîrfuri de munţi, nume semnalate abia în ultimele două secole. Toponimia majoră, nume de rîuri, de oraşe, de localităţi mai mari, pre-

[1] De asemenea şi vechiul Ἀστιβός s-a păstrat ca nume al oraşului *Shtip* (în slavă *Štip*), prezentînd un aspect fonetic albanez. Vezi *Godišnjak*, I, 1, p. 278. Formele *Shkup* şi *Shtip* dovedesc că înaintea slavilor au locuit albanezi în Dardania.

[2] Ca, de exemplu, N. van Wijk, G. Weigand, Al. Rosetti. Vezi Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne, II, Limbile balcanice*, Bucureşti, 1938, p. 40.

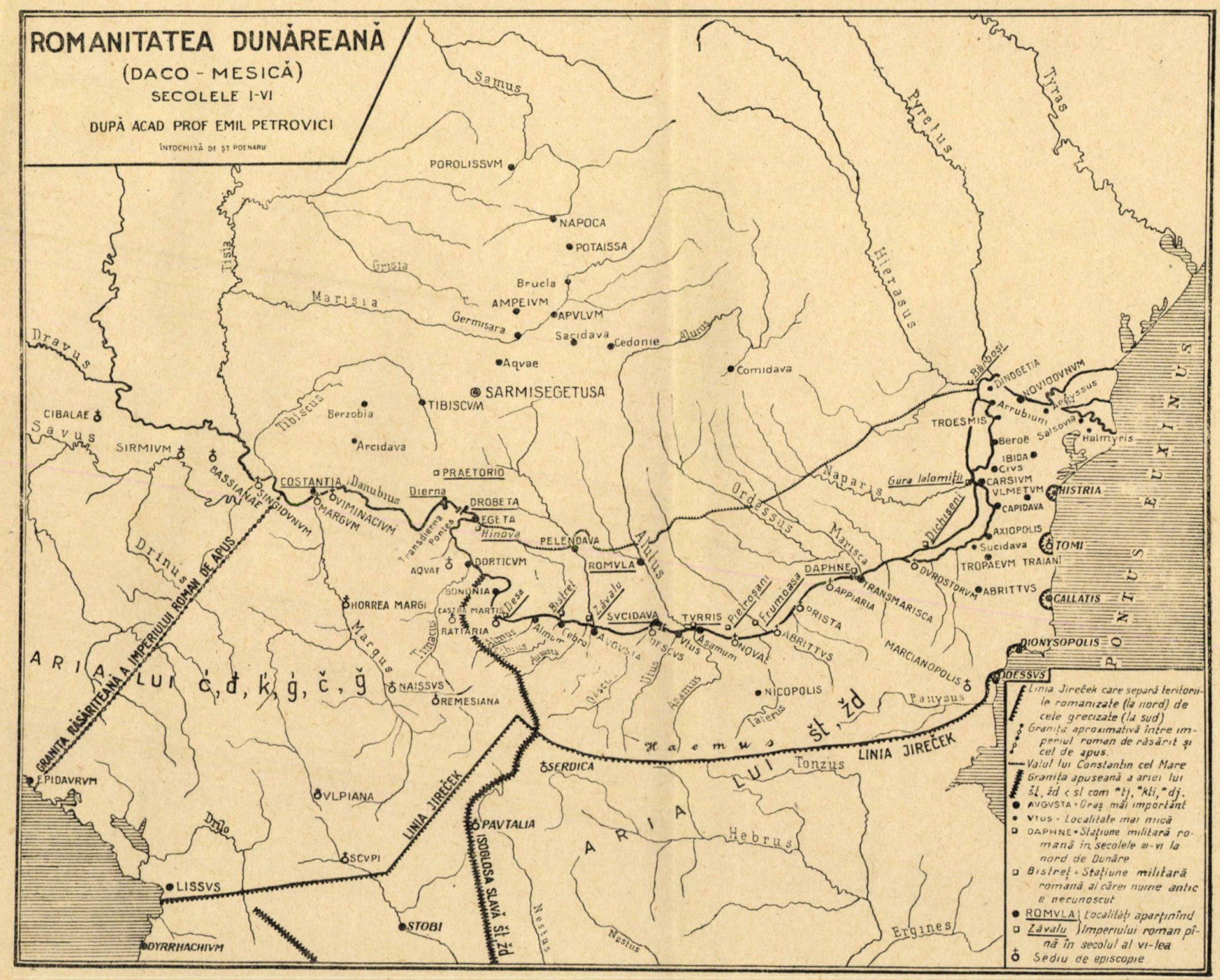
ROMANITATEA DUNĂREANĂ
(DACO - MESICĂ)
SECOLELE I-VI
DUPĂ ACAD PROF EMIL PETROVICI
ÎNTOCMITĂ DE ŞT POENARU
Samus
Tyras
Pyretus
Hierasus
Tisia
Grisia
Marisia
Dravus
Savus
Tibiscus
Danubius
Alutus
Ordessus
Naparis
Marisca
Dichiseni
Drinus
Margus
Timacus
Desa
Bistreţ
Zăvalu
Almus
Cebrus
Augusta
Utus
Asamus
Iaterus
Panysus
Tonzus
Hebrus
Nestus
Ergines
Drilo
Haemus
PONTUS EUXINUS
ARIA LUI ć, đ, ḱ, ǵ, č, ǧ
ARIA LUI št, žd
GRANIŢA RĂSĂRITEANĂ A IMPERIULUI ROMAN DE APUS
LINIA JIREČEK
ISOGLOSA SLAVĂ št, žd
POROLISSVM
NAPOCA
POTAISSA
Brucla
AMPEIVM
APVLVM
Germisara
Sacidava
Cedonie
Aqvae
Comidava
SARMISEGETUSA
TIBISCVM
Berzobia
Arcidava
CIBALAE
SIRMIVM
BASSIANAE
SINGIDVNVM
COSTANTIA
VIMINACIVM
MARGVM
PRAETORIO
Dierna
DROBETA
EGETA
Hinova
Transdierna Pontea
PELENDAVA
ROMVLA
AQVAE
DORTICVM
BONONIA
CASTRA MARTIS
RATIARIA
HORREA MARGI
NAISSVS
REMESIANA
SVCIDAVA
TVRRIS
OESCVS
Vtus
Asamum
NOVAE
Pietroşani
Frumoasa
ABRITTVS
PRISTA
APPIARIA
DAPHNE
TRANSMARISCA
MARCIANOPOLIS
DVROSTORVM
TROPAEVM TRAIANI
ABRITTVS
Sucidava
AXIOPOLIS
CAPIDAVA
VLMETVM
CARSIVM
Civs
IBIDA
Beroë
TROESMIS
Arrubium
Salsovia
Halmyris
Aegyssus
NOVIODVNVM
DINOGETIA
Bărboşi
Gura Ialomiţii
HISTRIA
TOMI
CALLATIS
DIONYSOPOLIS
ODESSVS
NICOPOLIS
SERDICA
PAVTALIA
VLPIANA
SCVPI
LISSVS
STOBI
DYRRHACHIVM
EPIDAVRVM
Linia Jireček care separă teritoriile romanizate (la nord) de cele grecizate (la sud)
Graniţa aproximativă între imperiul roman de răsărit şi cel de apus.
Valul lui Constantin cel Mare
Graniţa apuseană a ariei lui št, žd < sl com *tj, *kti, *dj.
AVGVSTA = Oraş mai important
Vtus = Localitate mai mică
DAPHNE = Staţiune militară romană în secolele III-VI la nord de Dunăre
Bistreţ = Staţiune militară romană al cărei nume antic e necunoscut
ROMVLA Localităţi aparţinînd
Zăvalu Imperiului roman pînă în secolul al VI-lea
Sediu de episcopie

c. 172

zintă trăsături slave sau albaneze. Bizantinii și slavii de sud știau că romînii (vlahii) din părțile sudice și vestice ale Peninsulei sînt veniți din nord, de la Dunăre. Grecii nici n-au avut un nume al lor pentru romîni, ci l-au împrumutat de la slavii de sud (βλάχοι), ceea ce constituie un indiciu că între greci și romîni erau așezați, în evul mediu timpuriu, slavii de sud.

★

Vedem, așadar, că teritoriul sud-dunărean din care ar fi putut pleca în evul mediu spre nord roiuri de populație romanică se reduce la o zonă mărginită la sud de linia Jireček și la vest de izoglosa *št*, *žd*.

RECTIFICĂRI LA EDIȚIILE POEZIILOR LUI EMINESCU (III)

DE

I. CREȚU

Continuăm a semnala abaterile de la textul poeziilor lui Eminescu, statornicit în prima tipăritură, pe baza manuscrisului dat de poet.

Ca și în articolele precedente, abaterile semnalate sînt cele constatate în ediția Perpessicius, pe care o avem în vedere în mod special în cercetările noastre, pentru că în afară de interesul științific, în articolele noastre noi urmărim și un scop practic imediat, anume acela de a veni în sprijinul muncii colectivului de limbă literară al *Institutului de lingvistică*, însărcinat cu extragerea materialului lexical pentru *Dicționarul limbii lui Eminescu*. Indicînd erorile de text ale ediției Perpessicius, din care s-au fișat cuvintele ce urmează să intre în dicționarul plănuit, în mod indirect atragem atenția colaboratorilor acelui colectiv asupra unor forme sau asupra unor texte, care au altă înfățișare în publicația în care au apărut întîia oară poeziile lui Eminescu.

O călărire în zori

În textul *Familiei*, II (1866), 15/27 mai, p. 158, se află forma *a* în loc de *al*:

Revarsă din ochii-i de lacrimi tezaur
Pe-*a* florilor sîn.

. . . . . .

Fugarul ușor
Nechează, s-aruncă de spintecă-n pripă
A negurei flor.

Din străinătate

În textul *Familiei*, II (1866), 17/29 iulie, p. 248, se află forma *colibile*, nu *colibele*:

Să mai salut odată *colibile* din vale

și forma *către*, nu *către*:

În visuri fericite m-ar duce *către* nori.

La Bucovina

În textul *Familiei*, II (1866), 14/26 august, p. 292, se află forma: *pintre*, nu *printre*; *pin*, nu *prin*; *soarte*, nu *soartă*; *a*, nu *al*; *totdeuna*, nu *totdeauna*:

Rîuri resăltînde *pintre* stînce nante
Toate-mi trec *pin* gîndu-mi...
Să-mi visez o *soarte* mîndră de-al meu nume
Peste munți cu codri, peste deal și vale
Mînă *a* ei dor
Astfel *totdeuna* . . . . . .

Speranța

În textul *Familiei*, II (1866), 11/23 septembrie, p. 337, se află forma: *călătoriul*, nu *călătorul*; *blastemă*, nu *blestemă*; *ceriul*, nu *cerul*; *ceriu*, nu *cer*:

Precum *călătoriul*, prin munți rătăcind
Și *blastemă ceriul* și soartea
Speranța cea dulce de plată în *ceri*

Misterele nopții

În textul *Familiei*, II (1866), 16/28 octombrie, p. 397, se află forma: *viitori*, nu *viitor*; *a*, nu *al*; *ni*, nu *ne*:

Pentru-ntregul *viitori*
Le desparte-*a* nopții mire
Dar așa *ni* e destinul

La Heliade

În textul *Familiei*, III (1867), 18/30 iunie, p. 294 se află forma: *astfeli* nu *astfel*; *blăstemu-ți*, nu *blestemu-ți*:

Astfeli îți e cîntarea bătrîne Heliade
Să fie ca „*Blăstemu*" - Ți... să-l cînt apoi să mor.

La o artistă

În textul *Familiei*, IV (1868), 18/30 august, p. 332, se află forma: *întunerec*, nu *întuneric*; *astfeli*, nu *astfel*; *îngrozitori*, nu *îngrozitor*:

Cu-*ntunerecul* talar
Astfeli notele murinde
Ce răsgeme-*ngrozitori*
Astfeli mîna-ți tremurîndă

Amorul unei marmure

În textul *Familiei*, IV (1868), 19 septembrie/1 octombrie, p. 383, se află forma: *soarte*, nu *soartă*; *altari*, nu *altar*:

Căci mie mi-a dat *soartea* amara mîngîiere
Și-aș pune *soartea* lumei pe buza-ți purpurie
Căci te iubesc copilă . . . . . .
Ca preotul *altariul*, ca spaima un azil

Junii corupți

În textul *Familiei*, V (1869), 31 ianuarie/11 februarie, p. 39, se află forma : *blăstem*, nu *blestem* ; *curagiul*, nu *curajul* ; *carii*, nu *care* ; *spăriat*, nu *speriat* ; *creapă*, nu *crapă* ; *ceriuri*, nu *ceruri* ; *vestede*, nu *veștede* ; *vesminte*, nu *vestminte* :

Și ca să vă ard fierea, o spirite-ametite,
Blăstemul îl invoc
Blăstemul mizantropic cu vînăta lui ghiară
Să vă admir *curagiul* în vinure vărsate
Sau bestiilor *carii* pe azi îl țin în fiară
Cu glasul ei lugubru răcnește la popoare
Ca leul *spăriat*
Vedeți cum urna *creapă*, cenușa reînvie
Ca pasărea de zboru-i din *ceriuri* dismețită
Că-n veci nu se îmbracă în *vestede vesminte*

Amicului F. I.

În textul *Familiei*, V (1869), 30 martie/11 aprilie, p. 147, se află forma : cu *anii-mi*, în loc de cu *anii* ; *patimelor*, nu *patimilor* ; *blăsteme*, nu *blesteme* ; de-*mpregiur*, nu de-*mprejur* ; *pintre*, nu *printre* :

V-ați dus cu *anii-mi* ducu-vă dorul
De ale *patimelor* orcane
Și de *blăsteme* mi-e neagră gura
Moarte îi rîde tot de-*mpregiur*
Cum *pintre* valuri a navei velă,
Cum *pintre* nouri galbena stelă

Venere și madonă

În textul *Convorbirilor literare*, IV (1870), nr. 4, 15 aprilie, p. 66, se află forma : *Sufletu-mbătat*, nu *suflet îmbătat* ; *îmbalsamate*, nu *îmbălsămate* ; *pintre*, nu *printre* ; *astfeli*, nu *astfel* ; *a*, nu *al* :

Rafael pierdut în visuri ca-ntr-o noapte înstelată,
Sufletu-mbătat de raze și d-eterne primăveri,
Te-a văzut și-a visat raiul cu grădini *îmbalsamate*,
Te-a văzut plutind regină *pintre* îngerii din cer

Astfeli eu, pierdut în noaptea unei vieți de poezie
Fruntea mea este trezită de *a* buzei tale-ngheț

Mortua est !

În textul *Convorbirilor literare*, V (1871), nr. 1, 1 martie, p. 15, se află forma : *astfeli*, nu *astfel* ; *pin*, nu *prin* ; *cari*, nu *care* ; *secul*, nu *secol* ; *sting*, nu *stîng* ;

Astfeli ai trecut de al lumii otar
Văd sufletu-ți candid *pin* spațiu cum trece
Cu țărmuri de smirnă, cu flori *cari* cînt

O moartea-i un *secul* cu sori înflorit
Ş-atunci, de-a fi *astfeli*... atunci în vecie
Şi nu ştiu gîndirea-mi în ce să o *sting*
Trăit-ai anume ca *astfeli* să mori?

Noaptea

În textul *Convorbirilor literare*, V (1871), nr. 8, 15 iunie, p. 136, se află forma *rătunde*, nu *rotunde*.

Cu-ale tale braţe albe, moi, *rătunde*, parfumate

Roză în loc de *rouă* este o greşeală în *Convorbiri*, căci în varianta din manuscrisul 2259 se află *rouă* nu *roză*.

Ar fi de discutat dacă *până* din *Convorbiri* este o simplă formă ortografică a vremii sau este o pronunţie moldovenească a cuvîntului *pînă*. Părerea noastră este că la Eminescu avem de-a face cu o formă de limbă. Ed. Perpessicius are pretutindeni forma *pînă*.

Păn-ce mintea îmi adoarme, *păn*-ce genele-mi clipesc
O ! desmeardă, *păn*-ce fruntea-mi este netedă şi lină,
O ! desmeardă, *păn*-eşti junâ ca lumina cea din soare,
Păn-eşti clară ca o rouă, *păn*-eşti dulce ca o floare,
Păn-nu-i faţa mea zbîrcită, *păn*-nu-i inima bătrînă.

Înger şi demon

În textul *Convorbirilor literare*, VII (1873), nr. 1, 1 aprilie, p. 16, se află forma : *distinde*, nu *destinde*; *răzemat*, nu *rezemat*; *resfrînge*, nu *răsfrînge*; *umbra*, nu *umbră*; *cătră*, nu *către; vedè*, nu *vedea*; *albastri*, nu *albaştri*; *soartea*, nu *soarta*; *mulţămire*, nu *mulţumire* şi *gîcesc*, nu *ghicesc* :

Coatele pe braţul crucii le *distinde* şi le-aşază
El în umbra lui fatală stă-ndărătnic *răzemat*
Se *resfrînge* ca-n oglindă a copilei *umbra* plină
Două aripe de umbră *cătră* ceruri ridicate
Însă aripele-i albe lume-a le *vedè* nu poate
Ochii ei cei mari *albastri* . . . . . .
Nimeni *soartea*-i n-o-mblînzeşte, nimeni fruntea nu-i mîngîie

...C-o *mulţămire* adîncă, ne mai simţită
El în ochii ei se uită.....
Ah ! şopteşte el pe moarte cine-eşti *gicesc* iubită

În *Convorbiri* se află forma *păr'*, care nu ştim dacă este o greşeală a zeţarului sau o formă a poetului :

Cîteodat — deşi arare — se-ntîlnesc — şi ochii lor
Se privesc — *păr'* a se soarbe în dorinţa lor aprinsă.

Forma *păr'*, să fie oare forma rotacizată a lui *până*? Autorul acestor rînduri a auzit în Iaşi, în strada Ţicăul de sus, următorul fragment de conversaţie : — Unde te duci? — Păr' ici.

Fără îndoială, în Moldova se aude în unele locuri forma rotacizată *păr'* (pentru *până*).

În contradicție însă cu această formă *păr'* a *Convorbirilor*, toate edițiile, inclusiv ediția Perpessicius, folosesc forma *par* (pers. III pl. timpul prezent, verbul *părea*).

Se privesc, *par* a se soarbe în dorința lor aprinsă.

Excepție face ed. Șaraga, care reproduce după *Convorbiri literare* textul acestei poezii, însă folosește forma *până* (*păn'*):

Se privesc, *păn'* a se soarbe în dorința lor aprinsă.

Aceasta ar fi o indicație că sub forma *păr'* a *Convorbirilor*, editorul de la Șaraga înțelegea *până*. Este curios totuși că la sfîrșitul volumului de poezii ale lui Eminescu din editura Șaraga, unde se repetă poezia *Înger și demon* după un manuscris care servise de bază „*Convorbirilor*", versul de mai sus conține forma *par*, ca în manuscrisul variantă 2259 f. 280, al poetului, de la Academie. Existența apostrofului în forma publicată de *Convorbiri* — *păr' a se soarbe* — rămîne totuși un indiciu al faptului că în manuscrisul care a stat la baza textului tipărit aici nu se găsea o formă verbală ci prepoziția.

Făt-Frumos din tei

În textul *Convorbirilor literare*, VIII (1875), nr. 11, 1 februarie, p. 443, se află forma: *fărmecat* și *fărmăcat*, nu *fermecat*; *fărmăcător*, nu *fermecător* și *calare*, nu *călare*:

Și-ncepu încet să sune

Fărmecat și dureros

Iar pe buze-i trece un zîmbet
Înecat, *fărmăcător*

Ș-o cuprinde de *calare*

Numai murmurul cel dulce
Din izvorul *fărmăcat*.

Melancolie

În textul *Convorbirilor literare*, X (1876), nr. 6, 1 septembrie, p. 238, se află forma: *pintre*, nu *printre*; *se așază* nu *se așează*; *fereste*, nu *ferestre*; *dascal*, nu *dascăl*:

Părea că *pintre* nouri s-a fost deschis o poartă
Prin care trece albă regina nopții moartă —
O dormi, o dormi în pace *pintre* făclii o mie

O cucuvaie sură pe una se *așază*

Și prin *fereste* sparte, prin uși țiue vîntul

Drept *dascal* toacă cariul sub învechitul mur.

Crăiasa din povești

În textul *Convorbirilor literare*, X (1876), nr 6, 1 septembrie, p. 238, se află forma : *a* nu *au* ; *fărmecată*, nu *fermecată* ; *galbăn*, nu *galben* ; *albastri*, nu *albaștri* :

Lîngă lac pe care norii
A urzit o umbră fină
Peste unda *fărmecată*
Ea se uită... Păru-i *galbăn*
Fața ei lucesc în lună,
Iar în ochii ei *albastri*
Toate basmele s-adună.

Dorința

În textul *Convorbirilor literare*, X (1876), nr. 6, 1 septembrie, p. 239, se află *ședè*-vei, nu *ședea*-vei ; *galbăn* și nu *galben* :

Pe genunchii mei *ședè*-vei
Fruntea albă-n părul *galbăn*.

Călin

În textul *Convorbirilor literare*, X (1876), nr. 8, 1 noiembrie, p. 309, se află forma : *însaș*, nu *însăți* ; *pintre*, nu *printre* ; *crevat* și nu *crivat* ; *sprincenele* și nu *sprîncenele* ; *năzdravanul*, nu *năzdrăvanul* ; *samănă*, nu *seamănă* ; *s-ar putè*, nu *s-ar putea* ; *a gîcit*, nu *a ghicit* ; *galbăn*, nu *galben* ; *fața*, nu *fruntea* ; *ai vrè*, nu *ai vrea* ; *către*, nu *către* ; *descleștate*, nu *discleștate* ; *fiastri*, nu *fiaștri* ; *albastri*, nu *albaștri* ; *ar cădè*, nu *ar cădea* ; *n-ai putè*, nu *n-ai putea* ; *lacrimele*, nu *lacrimile* ; *șăd*, nu *șed* ; *zapada*, nu *zăpada* ; *stinge*, nu *stînge* ; *șepte*, nu *șapte* ; *disculț*, nu *desculț* ; *buna vreme*, nu *bună vreme* ; *nodoroasă*, nu *noduroasă* ; *vechie*, nu *veche* ; *comanac*, nu *comănac* ; *umplu*, nu *împlu* ; *s-așază*, nu *s-așează* ; *speriată*, nu *spărietă* ; *șagalnicul*, nu *șăgalnicul*, *răzimat*, nu *rezemat* ; *painjinișul*, nu *păinjenișul* ; *șirături*, nu *șireturi* :

O să ție o oglindă
Să te vezi pe tine *însaș*

Ci prin flori întrețesute, *pintre* gratii luna moale
Înecată de lumină e întinsă în *crevat*
Și *sprincenele* arcate fruntea albă i-o încheie
Ș-apoi pleacă iar în lume *năzdravanul* cel voinic
Dar ea *samănă* celora îndrăgiți de singuri ei-și
Și de s-ar *putè* pe dînsa cineva ca să o prindă
Cum că ea — frumoasa fată — a *gîcit* că e frumoasă
Și mă-mbrac în părul *galbăn* ca în strai ușor țesut
Cînd pierdută razimi *fața* de-arzătorul meu obraz
Tu ai *vrè* să spui să ducă *către* dînsul o solie
Stai cu buze *descleștate* de un tremur dureros
Nu-ți mai scurge ochii tineri, dulcii cerului *fiastri*
Nu uita că-n lacrimi este taina ochilor *albastri*

Și seninul cer albastru, mîndru *lacrimele*-l prind
Dar dacă ar *cădè* toate el rămîne trist și gol
N-ai *putè* să faci cu ochii înălțimilor ocol
Și din cînd în cînd vărsate, mîndru *lacrimele-ți* *șăd*
Și *zapada* viorie, din obrajii tăi subțiri
Tu-ți arzi ochii și frumseța... Dulce noaptea lor se *stinge*
Șepte ani de cînd plecat-ai zburător cu negre plete
Și pe cîmpul gol el vede un copil umblînd *disculț*
— *Buna vreme* măi băiete!.....
Hîrîită, *nodoroasă* stă în colb rîșnița *vechie*
Sub icoana afumată unui sfînt cu *comanac*
Umplu casa-ntunecoasă de-o mireasmă pipărată
Pintre care trece-o dungă mohorîtă și gălbue
El *s-așază* lîngă dînsa, fruntea ei o netezește
Rîde doar cu ochi-n lacrimi, *speriată* de-o minune
Ce suspină *pintre* ramuri cu a glasului lor vrajă
Mii de fluturi mici *albastri*, mii de roiuri de albine
Umplu aerul văratic de mireasmă și răcoare
Cititorii cei de zodii și *șagalnicul* Pepele
Iată craiul socru mare *răzimat* în jilț cu spată
Și *s-așază* toți la masă, cum li-*s* anii, cum li-i rangul
Pînă văd *painjinișul* între tufe ca un pod
Toți cu inime ușoare, toți *șagalnici* și berbanți
El tușește, își încheie haina plină de *șirături*

Strigoii

În textul *Convorbirilor literare*, X (1876), nr. 9, 1 decembrie, p. 339, se află forma : *sumeț*, nu *semeț*; *umplut-au*, nu *împlut-au*; *spărioase*, nu *sperioase*; *popoare*, nu *popoară*; *mînele*, nu *mînile*; *așază*, nu *așează*; *prietini*, nu *prieteni*; *tăiet*, nu *tăiat*; *a*, nu *al*; *blăstem*, nu *blestem*; *ceriul*, nu *cerul*; *zapadă*, nu *zăpadă*; *tinerețea*, nu *tinerețea*; *disfac*, nu *desfac*; *obrazar*, nu *obrăzar*; *calare*, nu *călare*; *balai*, nu *bălai*; *ca vîntul*, nu *alături*; *painjenit*, nu *păinjenit*; *se răpede*, nu *se repede*; *painjeniți*, nu *păinjeniți* :

Domnînd *sumeț* și tînăr pe roinicele stoluri
Umplut-au *spărioase* pustiul pîn-la poluri
Pe zodii sîngeroase porneau a lui *popoare*
Cu *mînele*-amîndouă eu fața îmi ascund
Zîmbiră între dînșii bătrînii tăi *prietini*
Coroanele, ce regii pe frunte le *așază*
Pe-un jilț *tăiet* în stîncă stă țapăn, palid, drept
În plete crește mușchiul și mușchi pe *a* lui sîn
Arald atunci coboară de pe-*a* lui cal.....
Plînsori sfîșietoare împinse de *blăstem*
Și luna înnegrește și *ceriu*-ncet se pleacă
Ea-nlănțuiește gîtu-i cu brațe de *zapadă*
Viața, *tinerețea* mi-ai prefăcut-o-n rai
Și blînde triste glasuri din vuet se *disfac*

Un *obrazar* de ceară părea că poartă el
Ades *calare* pleacă în mîndre nopți cu lună
Ea se lăsase dulce și greu pe *a* lui braț
Și-și răzimase capul *balai* de *a* lui umăr
Cum ei mergînd *ca vîntul* se ceartă și s-ntreabă
Painjenit e ochiu-i de-al morței glas etern
Tîrziu ! căci faptul zilei în slavă se *răpede*
Cu genele lăsate pe ochi *painjeniți*
În plete-i crește mușchiul și mușchi pe *a* lui sîn

★

Pentru următoarele patru poezii posedăm manuscrisul original trimis de poet la tipar, care s-a salvat de la pieire datorită unei întîmplări. Pe una din aceste poezii — *Povestea teiului* — redactorul *Convorbirilor* scrisese mențiunea „A nu se culege". Era dreptul redactorului revistei de a lua această poziție, fiindcă *Povestea teiului* repeta aceeași temă și, cu mici deosebiri, același text al poeziei *Făt-Frumos din tei*, care se tipărise în aceeași revistă cu trei ani mai înainte. În urma explicațiilor care vor fi avut loc probabil între poet și redactorul *Convorbilor*, redactorul revistei a cedat și poezia a fost dată la cules, dar zețarul Butman a reținut pentru sine manuscrisul cu pricina. Acest manuscris de patru pagini de coală (34 cm/21 cm) se află în proprietate particulară. Noi posedăm o fotocopie în toată mărimea originalului. În ed. Perpessicius (*Opere*, II, p. 11—14) manuscrisul e reprodus într-o mărime redusă, care se poate folosi la nevoie cu lupa.

Povestea codrului

S-a tipărit în *Convorbiri literare*, XI (1878), nr. 12, 1 martie, p. 453. În manuscris se află *soare* și *luceferi*, cu literă mică, pe cînd în *Convorbiri*, și în ed. Perspessicius cu literă mare ; *răpezi* în *Convorbiri*, iar în manuscris și în ed. Perpessicius *repezi* ; atît în *Convorbiri* cît și în manuscris : *mi-a părè*, nu *mi-a părea*, ca în ed. Perpessicius. În *Convorbiri* : *amundoi*, pe cînd în manuscris și în ed. Perpessicius, *amîndoi*. *Printre* în *Convorbiri* și în ed. Perpessicius, dar în manuscris *pintre*. Iată versurile respective.

Lună, *soare* și *luceferi*
Crainici, iepurii cei *repezi*
Mi-a *părè* cum că natura
Amîndoi vom merge-n lume
Luna bate *pintre* ramuri
Amîndoi ca-ntr-o poveste

Povestea teiului

S-a tipărit în *Convorbiri literare*, XI (1878), nr. 12, 1 martie, p. 454. În *Convorbiri* se află :

— Blanca, *știu* că din iubire
Făr-de lege te-ai născut

dar în manuscris și în ed. Perpessicius :

— Blanca, *știi* că din iubire
Făr-de lege te-ai născut.

În ed. Perpessicius se află :

Îmbrăcîndu-te-n veșmîntu-i,
Lepădînd viața lumii,
Vei *spăși* greșala mumii
Și de-o crimă tu mă mîntui

pe cîtă vreme în *Convorbiri* și în manuscris se află *spăsi*, nu *spăși*. Eminescu avea preferință pentru forma veche ca și pentru sensul vechi al acestui cuvînt, precum rezultă din folosirea lui atît în versuri cît și în proză :

Că te-am zărit e a mea vină
Și vecinic n-o să mi-o mai iert,
Spăsi-voi visul de lumină
Tinzîndu-mi dreapta în deșert.
(*Atît de fragedă*)

„Dar de, bietul Descartes, om a fost și el și o fi avut păcate, pe care cată să le *spăsească* după moarte ...” (*Timpul* din 16 aprilie 1881).

În *Convorbiri* și în ed. Perpessicius se află :

Dară sufletul *mi-e* vesel

pe cînd în manuscris

Dară sulfetul *mi-i* vesel.

În *Convorbiri* și în manuscris se află forma *tinerețа*, pe cînd în ed. Perpessicius *tinerețea* :

Tinerețа luminată.

În *Convorbiri* și în ed. Perpessicius *Ea*, cu majusculă, pe cînd în manuscris cu literă mică :

Mîna *ea* la ochi și-o ține
Ca din farmec *ea* tresare.

Atît în *Convorbiri* cît și în manuscris *calare*, pe cînd în ed. Perpessicius *călare* :

Pe-un cal negru e *calare*...

În *Convorbiri* și în ed. Perpessicius se află în rimă pluralul *brațe*, pe cînd în manuscris *brață* :

Cu o mînă îl respinge
Dar se simte prinsă-n *brață*
De-o durere, de-o dulceață
Pieptul, inima-i se strînge.

În *Convorbiri* şi în manuscris se află *nimăruia*, dar în ed. Perpessicius este *nimănuia*:

Nu au grija *nimăruia.*

Singurătate

S-a tipărit în *Convorbiri literare*, XI (1878), nr. 12, 1 martie, p. 455. Între textul din *Convorbiri* şi cel din manuscris este deosebire de o strofă întreagă. Iată strofa care se află în plus în manuscris şi nu apare în *Convorbiri*:

Între degete ţigara,
Eu mă uit zîmbind în foc
Şi găsesc, că în pustiu-mi
E un dulce, trist noroc.

Este drept că această strofă este scrisă înghesuit, între strofa a şaptea şi a opta, deasupra paginii. Se vede cît de colo că ea a fost adăugată după ce poezia întreagă fusese transcrisă pentru tipar. Pe marginea din stînga strofa e barată cu un semn convenţional. Probabil că însuşi Eminescu avea îndoială în privinţa acestei strofe. Fapt este că nu s-a cules.

Cu toate acestea, ediţia Scurtu (Bucureşti, Minerva, 1910), reproducînd poezia *Singurătate*, sub care indică drept izvor *Convorbiri literare*, 1878, martie 1, îi adaugă două strofe din manuscrisul 2280, rămas între hîrtiile poetului, după ce manuscrisul definitiv fusese trimis la revistă:

Pe-un volum mîncat de molii
Prin unghere părăsite
Voi veniţi şi sunteţi solii
Întristării liniştite.

Între degete ţigara,
Eu mă uit atunci la foc
Şi găsesc că-n sărăcia-mi
E un dulce, trist noroc.

În această privinţă Scurtu face următoarea menţiune în prefaţă: „... Am întregit după manuscrisul original (?), textul poeziei *Singurătate*, descoperindu-i două strofe, ... "Dacă însă comparăm strofa *Între degete ţigara* din manuscrisul *Convorbirilor* cu textul aceleeaşi strofe din ediţia Scurtu, reprodusă din manuscrisul 2280, constatăm unele deosebiri: *zîmbind* în loc de *atunci* şi *în pustiu-mi* în loc de *în sărăcia-mi*, formele *zîmbind* şi *în pustiu-mi* fiind superioare. Concluzia noastră este că între ultimul manuscris, rămas între hîrtiile poetului şi manuscrisul trimis la revistă pentru tipărire, sînt deosebiri esenţiale, precum se vede din comparaţia de mai sus. De aceea trebuie să dăm precădere textului tipăriturii din revistă şi nu celui din manuscrisul anterior şi deci inferior celui trimis la tipar, cum face ediţia Scurtu.

Ed. Perpessicius reproduce textul *Convorbirilor*, deci fără strofa *Între degete ţigara*, precum procedează de altfel toate celelalte ediţii.

Ediția Socec (1884) face de asemenea o abatere, față de textul *Convorbirilor* și al manuscrisului trimis la revistă, în primul vers din ultima strofă :

Și mă mir eu, cum de vremea
Să mai treacă se îndură
(*Ediția Socec*)

în loc de

Și mi-i ciudă cum de vremea
Să mai treacă se îndură

(*Manuscrisul definitiv* și *Convorbiri*)

În privința abaterilor de la formele de limbă propriu-zise, constatăm că în *Convorbiri* și în ed. Perpessicius se află forma *greeri*, iar în manuscris *grieri*; în ed. Perpessicius forma *printre*, iar în *Convorbiri* și în manuscris *pintre* :

. . . . . .Amintiri
Țîrîesc încet ca *grieri*
Pintre negre, vechi zidiri.
Dar atuncea *grieri*, șoareci

Atît în *Convorbiri* cît și în manuscris se află *painjiniș* și *umblă*, nu *păinjeniș* și *îmblă* ca în ed. Perpessicius :

S-a țesut *painjiniș*
Umblă șoarecii furiș.

În *Convorbiri*, ca și în manuscris, se află *învălișul*, nu *învelișul* ca în ed. Perpessicius :

Și ascult cum *învălișul*
De la cărți ei mi le rod.

Departe sunt de tine

S-a tipărit în *Convorbiri literare*, XI (1878), nr. 12, 1 martie, p. 456. În *Convorbiri* urmează, fără titlu, imediat după *Singurătate*, de care e despărțită cu semnul * * *, întocmai ca în manuscrisul original. Toate edițiile, inclusiv ediția Perpessicius, i-au pus ca titlu *Departe sunt de tine*.

Atît în *Convorbiri* cît și în manuscris se află : *ai vrè* și nu *ai vrea* ca în ed. Perpessicius :

Și parc-ai *vrè* a-mi spune ceva... apoi suspini.

Menționăm că manuscrisul celor patru poezii de mai sus este singurul manuscris original definitiv, trimis de poet la tipar, care ne mai stă la dispoziție, toate celelalte fiind pierdute.

★

Pajul Cupidon

S-a tipărit în *Convorbiri literare*, XII (1879), nr. 11, 1 februarie, p. 418. În textul *Convorbirilor* se află : *talharii*, nu *tîlharii*; *galbănă*,

nu *galbenă*; *galiși*, nu *galeși*; *vadană*, nu *vădană*; *rătunde*, nu *rotunde*:

De lumină ca *talharii*
Se fereşte binişor

Şi-ntîlneşti lipită-n file
Viţa-i *galbănă* de păr

Dară *galişi* îi sunt ochii
Ca şi ochii de *vadană*

Şinuri albe şi *rătunde*.

De cîte ori iubito ...

S-a tipărit în *Convorbiri literare*, XIII (1879), nr. 6, 1 septembrie, p. 241. În textul *Convorbirilor* se află: *răpezite*, nu *repezite*; *păreche*, nu *pereche*; *păsări*, nu *pasări*:

Iar peste mii de sloiuri de valuri *răpezite*
O pasăre pluteşte cu aripi ostenite,
Pe cînd a ei *păreche* nainte tot s-a dus
C-un pîlc întreg de *păsări*, pierzînduse-n apus.

Rugăciunea unui dac

S-a tipărit în *Convorbiri literare*, XIII (1879), nr. 6, 1 septembrie, p. 241. În textul *Convorbirilor* se află: *ceriul*, nu *cerul*; *inimi*, nu *inemi*; *inimele*, nu *inimile*; *umplut-au*; nu *împlut-au*; *a*, nu *al*; *vers*, nu *viers*; *să blasteme*, nu *să blesteme*; *avè*, nu *avea*; *mi-ar răpi*, nu *mi-a răpi*; *să-mi blastăm*, nu *să-mi blestem*; *mi s-a părè*, nu *mi s-a părea*; *voi putè*, nu *voi putea*; *să-ţi mulţămesc*, nu *să-ţi mulţumesc*; *blăstemuri*, nu *blestemuri*; *aş vrè*, nu *aş vrea*:

Pe cînd pămîntul, *ceriul*, văzduhul, lumea toată
Au cine-i zeul, cărui plecăm a noastre *inimi*?
Sus *inimele* voastre! . . . . . .
Şi inima-mi *umplut-au* cu farmecele milei

În vuetul de vînturi auzit-am *a* lui mers
Şi-n glas purtat de cîntec simţii duiosu-i *vers*
Să *blasteme* pe-oricine de mine-o *avè* milă
Ş-acela între oameni devină cel întîi
Ce mi-*ar răpi* chiar piatra ce-oi pune-o căpătîi

Că pot să-mi *blastăm* mama, pe care am iubit-o
Cînd ura cea mai crudă mi *s-a părè* amor...
Poate-oi uita durerea-mi şi *voi putè* să mor
Astfel numai, părinte, eu pot să-ţi *mulţămesc*
Spre ură şi *blăstemuri* aş *vrè* să te înduplec

Atît de fragedă

S-a tipărit în *Convorbiri literare*, XIII (1879), nr. 6, 1 septembrie, p. 242. În textul din *Convorbiri* se află, ca și în manuscrisul *Povestea teiului*, *spăsi-voi*, nu *spăși-voi* :

Spăsi-voi visul de lumină.

Această formă se găsește și în varianta din manuscrisul 2279. De asemenea în *Convorbiri* se află forma *verginii* și nu *verginei* :

A pururi *verginii* Marii

Afară-i toamnă (*sonet*)

S-a tipărit în *Convorbiri literare*, XIII (1879), nr. 7, 1 octombrie, p. 280. În textul *Convorbirilor*, versul al treilea din strofa întîi începe cu *Ci*, nu cu *Și* :

Afară-i toamnă, frunză-mprăștiată,
Iar vîntul zvîrle-n geamuri grele picuri ;
Ci tu citești scrisori din roase plicuri
Și într-un cias gîndești la viața toată.

Edițiile care n-au reprodus textul *Convorbirilor* au luat pe *Și* în loc de *Ci* din edițiile Socec, unde este o evidentă eroare, care s-a putut produce sub influența lui *Și* din versul următor.

CONSFĂTUIREA CU CITITORII ȘI TEMATICA REVISTEI NOASTRE

În ziua de 16 decembrie 1959 a avut loc consfătuirea redacției revistei *Limba romînă* cu cititorii săi. Discuțiile au avut ca subiect analiza realizării planului tematic pe anul 1959 și propunerile pentru planul tematic pe anul 1960. În prima parte a ședinței tov. I. Coteanu a prezentat următorul referat cu privire la problemele amintite mai sus.

„După trecerea unui an de la stabilirea primei tematici a *Limbii romîne*, putem afirma că ideea de a arăta după ce program se conduce publicația noastră a dat bune rezultate. Am văzut astfel mai clar ce interesează pe cititorii revistei și ne-am putut da seama încotro să ne îndreptăm atenția în viitor.

Și acum, ca și cu un an în urmă, comitetul de redacție consideră că o publicație de înaltă popularizare a lingvisticii, cum este *Limba romînă*, trebuie să mențină permanent legătura cu cei cărora li se adresează, satisfăcîndu-le dorințele și curiozitatea științifică, dar că trebuie să le înfățișeze și imaginea dezvoltării științei, exprimîndu-și totodată punctul său de vedere. De aceea, încă de anul trecut, am decis să exprimăm prin renunțarea de a mai publica articole de metodică o concepție și, într-un anumit fel, o sugestie; concepția că *Limba romînă* este o revistă academică fără preocupări speciale de pedagogie, sugestia ca periodicele destinate direct școlii să includă în programul lor problemele de acest fel.

Este drept că nu am mai publicat nici acel gen de articole intitulate „limba și stilul cutărui scriitor" și nici acele interpretări, adesea sumare, denumite „părerile despre limbă ale lui N". Dar acest lucru nu înseamnă că am renunțat la cercetarea modului cum contribuie scriitorii la perfecționarea limbii. Cititorii au apreciat de sigur eforturile făcute în acest sens în analiza poeziei *O mamă* (nr. 3), în discuția despre metrul *Țiganiadei* (nr. 2 și 5), în rectificările la edițiile lui Eminescu (nr. 5 și 6), în sugestiile acad. T. Vianu privind aplicarea metodei statistice la studiul vocabularului eminescian (nr. 3) etc.

Dacă definirea și delimitarea stilurilor limbii literare actuale nu s-au bucurat încă de atenția pe care o merită, căci, afară de articolul cu caracter programatic din nr. 1, nu am reușit să discutăm decît stilul sportiv (nr. 2), faptul nu trebuie interpretat ca rezultat al unei indicații greșite, ci ca o consecință a diferenței de păreri care există încă în legătură cu felul cum se studiază limba literară și, fără îndoială, ca o consecință a dificultăților de cercetare a subiectelor cuprinse în această temă. Într-adevăr, puține limbi literare au fost privite pînă acum din acest punct de vedere. Adepții metodei statistice par a socoti că felul lor de a analiza faptele de limbă trebuie să stea la baza studierii stilurilor, ceilalți, cei care nu au

fost cuceriți cu totul de această metodă, nu sînt încă dispuși să apuce pe drumul lung și plin de greutăți al combinării matematicii cu lingvistica. Necesitatea încercărilor de definire și de delimitare a stilurilor limbii literare reiese însă limpede din însăși această cumpănire a metodelor pe care urmează să le adopte cercetătorul.

Mai puțin pretențioasă în aparență, rubrica intitulată „Cultivarea limbii" a atras pe toată lumea. Ea a și dus la discutarea în presa literară și în cea de mare tiraj a unor probleme asemănătoare cu cele prezentate în *Limba română* și chiar la contrazicerea unor păreri susținute în revista noastră, ceea ce ni se pare a fi un lucru bun, căci el indică în mod evident o înviorare a interesului general pentru astfel de probleme. E încă prea devreme să facem aprecieri, cultivarea limbii fiind, trebuind să fie o preocupare permanentă, cu un cîmp de acțiune din ce în ce mai larg. Cu toate acestea, se poate spune că *Limba română* a contribuit în mod substanțial la înviorarea despre care vorbeam. Ar fi timpul ca în această rubrică să salutăm și prezența cadrelor de specialitate din învățămînt. Pe mulți dintre noi îi preocupă, de exemplu, vorbirea elevilor, atît aceea pe care o observăm în clasă cît și aceea pe care o auzim în alte împrejurări. E greu de crezut că profesorii de limba română care urmăresc zilnic dezvoltarea modului de a vorbi și de a scrie al elevilor lor nu se izbesc de anumite tendințe lingvistice care vin în contradicție cu limba literară și cărora ei se străduiesc să le pună capăt. A ne comunica observațiile lor în această privință înseamnă a contribui la opera de cultivare a limbii naționale. În orice caz, prin ancheta pe care am inițiat-o, începînd cu numărul 1/1960, vom afla opiniile multor oameni de cultură din țara noastră despre cultivarea limbii și despre ceea ce ei consideră greșeli de limbă. Profesorii din învățămîntul de toate gradele sînt invitați să-și spună în special părerea și îi rugăm s-o facă neuitîndu-și profesiunea, legînd adică observațiile lor de practica școlii.

Cu un real interes a fost întîmpinată noua noastră rubrică „Vocabularul regional". Din multe părți ale țării, din Muntenia, din Moldova și, acum în urmă, din Ardeal și Banat, ni s-au trimis prețioase informații asupra vocabularului local. În felul acesta fișierul viitorului dicționar general al limbii române s-a îmbogățit cu atestări noi, pentru care colectivul de lexicografi din Institutul de lingvistică este recunoscător colaboratorilor revistei.

Problemele de lexicografie și lexicologie, îndeosebi notele și contribuțiile lexicologice, rubrică deschisă de acad. Iorgu Iordan, au fost de asemenea bine reprezentate în numerele de anul trecut ale revistei.

Gramatica a preocupat ca și înainte comitetul nostru de redacție, care a reușit să asigure tratarea cîte unei chestiuni gramaticale în fiecare număr al revistei. După apariția, în numărul 4, a proiectului ediției a doua a *Gramaticii limbii române*, se constată și în această direcție o creștere a interesului și, după toate semnele, în numerele din anul 1960, vom asista la multe precizări în legătură cu structura gramaticală a limbii române.

Capitolul de filologie din *Limba română* nu reprezintă deocamdată decît un început timid. Pentru comitetul redacțional a fost și este evident că studiile de filologie, a căror importanță pentru cultura românească ar trebui să nu mai aibă nevoie de pledoarii, au scăzut totuși în mod îngrijorător în ultima vreme. Indiferența cu care au fost primite propunerile de transcriere a textelor din veacul trecut (nr. 1) ni se pare semnificativă. *Limba română* are deci încă mult de făcut pentru a atrage spre aceste probleme pe cei care, de fapt, nu ar trebui invitați cu atîta insistență. Sperăm ca, în cursul anului 1960, dînd un exemplu mai susținut, să convingem pe toată lumea că filologia, în sensul criticii de text și al interpretării lingvistice, literare și istorice a textelor, nu trebuie părăsită. Aceasta cu atît mai mult cu cît ea reprezintă unul dintre principalele izvoare de informație ale gramaticii istorice și ale istoriei limbii, două preocupări care nu au fost nici ele prea bine ilustrate prin studii de revista noastră. Puținele articole apărute (nr. 2,6) nu pot fi socotite satisfăcătoare din punctul de vedere al volumului

BIBLIOTECA CENTRALĂ SIBIU

lor în revistă, deşi sînt, calitativ, demne de toată atenţia. Slăbiciunile rubricii de filologie s-au reflectat însă, cum era şi firesc, în tratarea gramaticii istorice şi a istoriei limbii.

Istoria lingvisticii şi a filologiei româneşti constituie şi ea o direcţie către care s-a îndreptat comitetul de redacţie. În numărul 4 al revistei, număr închinat celei de a XV-a aniversări a Eliberării Romîniei de sub jugul fascist, s-a făcut bilanţul cercetărilor lingvistice (acad. Iorgu Iordan), al studiilor de gramatică, al celor de limbă literară şi al lucrărilor de lexicologie şi lexicografie de după 23 August 1944. Autorii nu s-au mulţumit să enumere lucrările. Ei le-au interpretat ştiinţific, explicînd mişcarea de idei în care au apărut şi arătîndu-le valoarea.

Printre preocupările de aprofundare a cunoaşterii operelor lingvistice mai vechi se numără şi schiţa de istorie a lexicografiei româneşti de M. Seche, care se publică începînd cu nr. 6.

Chestiunile de lingvistică generală abordate în cursul anului 1959 în revista noastră sînt puţine. Faptul că în aceeaşi perioadă s-a pregătit prima culegere de probleme de lingvistică generală de la noi este desigur o explicaţie ; cercetătorii fiind angajaţi la elaborarea acestui volum, care deschide, după toate probabilităţile, o serie importantă de studii de lingvistică generală. De aceea, din 6 articole, publicate anul trecut în *Limba română*, 4 sînt recenzii şi unul o cronică despre conferinţa unională de lingvistică matematică de la Leningrad (nr. 3).

Este deci necesar ca pentru viitor comitetul de redacţie să găsească şi aici o soluţie. S-ar putea scrie, de exemplu, despre o serie de noţiuni des întrebuinţate în studiile de lingvistică de acest fel (conţinut — formă, limbă — vorbire, neutralizarea, analiza distributivă etc.) sau să se prezinte metode ca fonologia istorică, statistica lingvistică ş.a.m.d., arătîndu-se, bineînţeles, ce poziţie au faţă de ele cercetătorii marxişti.

Am vrea să încheiem această scurtă analiză prin încă două observaţii cu caracter general. Comitetul de redacţie consideră că, pe lîngă problemele atinse în revistă, e bine să se discute şi ţinuta publicaţiei noastre, înfăţişarea ei, modul de distribuire a materialului, stilul în care sînt scrise articolele, regularitatea apariţiei.

Dorinţa noastră a fost să dăm revistei *Limba română* un aspect grafic atrăgător şi am făcut cîteva schimbări cu acest gînd introducînd, de pildă, colon-titlurile de pagină, modificînd caracterele grafice ale titlurilor de rubrici, procurîndu-ne hîrtie mai bună. Am găsit în această privinţă toată înţelegerea la Editura Academiei R.P.R., care s-a ocupat cu zel prin serviciul său tehnic de cererile şi propunerile noastre.

Paralel cu îmbunătăţirea grafică s-au produs şi schimbări de alt gen. Colaboratorii au dat din ce în ce mai multă atenţie modului de a-şi expune ideile, iar comitetul de redacţie a pretins cu exigenţă formulările cele mai clare. Rezultatele sînt în general satisfăcătoare şi, urmînd această linie, sperăm să fie şi mai bune. Chiar numărul greşelilor de tipar a scăzut. Cu ajutorul Editurii şi al tovarăşilor tipografi am vrea însă să le desfiinţăm cu totul".

★

Pe marginea referatului au luat cuvîntul numeroşi participanţi la consfătuire. Cu toţii au subliniat marea însemnătate pe care a avut-o şi o are stabilirea unei tematici la început de an şi definitivarea proiectului pe baza sugestiilor venite din partea cititorilor. Astfel, tov. VALERIU RUSU a remarcat faptul că planul tematic al revistei pe anul 1959 a avut o influenţă pozitivă asupra muncii ştiinţifice, orientînd preocupările tinerilor cercetători spre unele sectoare mai puţin dezvoltate ale ştiinţei limbii. Stabilirea tematicii dă totodată posibilitatea să se vadă cu claritate, la sfîrşitul fiecărui an, ce şi cît s-a realizat din ceea ce revista şi-a propus. Acelaşi vorbitor a propus includerea în tematică, la capitolul „Filologie", a unor articole şi recenzii despre ediţiile care apar din clasicii romîni.

Tov. I. ȘERB a subliniat necesitatea cercetărilor privitoare la limba folclorului și a propus includerea în tematică, la capitolul „Limbă literară", a unor astfel de preocupări. A propus, de asemenea, publicarea în revistă a unor articole care să dezbată problema editării textelor.

Tov. ANA CANARACHE a propus să se publice într-un număr din 1960 al revistei, o machetă a dicționarului general ce se lucrează în prezent. Cu această propunere s-a unit și tovarășul GH. BULGĂR, care a cerut să se publice și o machetă a dicționarului limbii lui Eminescu, ale cărui prime două litere au fost redactate. Publicarea acestor machete — au subliniat cei doi vorbitori — va stîrni interesul cititorilor, care ar putea face propuneri utile. În cuvîntul său, tov. Bulgăr a remarcat — în continuare — însemnătatea anchetei inițiate de revistă în problemele cultivării limbii și a propus completarea chestionarului anchetei cu încă o întrebare : „ce măsuri credeți că trebuie luate pentru a sprijini cultivarea limbii?" Același, arătînd succesele obținute de rubrica „Cultivarea limbii" în cursul anului 1959, a propus lărgirea cercetărilor, spre a se include un sector foarte însemnat care a fost neglijat : analiza limbii manualelor școlare, către care va trebui să fie atrași în primul rînd profesorii din învățămîntul mediu. De asemenea, rubrica de recenzii va trebui să ia în discuție mai prompt lucrările de lingvistică românească nou apărute.

Tov. MAGDALENA POPESCU a cerut să se reintroducă în revistă subiecte de corespondență, și, totodată, să se publice mai multe articole privitoare la limba traducerilor.

N. A. URSU (Iași) a subliniat însemnătatea propunerii cu privire la critica edițiilor din clasici și la analizarea limbii manualelor. Un sector de asemenea neglijat : limba cărților și a publicațiilor pentru copii, trebuie — după părerea sa — să stea în atenția celor ce se ocupă de cultivarea limbii. Arătînd că lipsește un dicționar al terminologiei lingvistice, vorbitorul a propus inițierea unei rubrici noi : explicarea terminologiei lingvistice, precum și mai multe articole referitoare la ortografie.

Tov. C. JALBĂ a arătat necesitatea unor analize periodice ale limbii și stilului folosit în presă îndeosebi în presa din provincie.

În cuvîntul său, prof. N. GH. DRAGOMIRESCU a formulat numeroase propuneri și sugestii. Plecînd de la constatarea că revista este larg răspîndită mai ales în mediul școlii, vorbitorul a propus ca în paginile ei să-și găsească un loc mai însemnat problemele învățămîntului limbii române, prin mijlocirea unor articole de nivel științific, care — evitînd problemele de metodică propriu-zisă — să se ocupe de aspectele de bază ale predării limbii (problema gramaticii în manuale, nivelul științific al manualelor, fixarea în mod gradat a volumului de cunoștințe gramaticale ce trebuie predate elevilor, elucidarea unor probleme controversate de analiză gramaticală etc.). În continuare, vorbitorul a exprimat nemulțumirea cititorilor cu privire la întîrzierile în apariția și difuzarea revistei. Din informațiile sale, multe școli abonate la revistă n-o primesc, iar întîrzierile mari în apariție fac ca mulți cititori să n-o mai caute. În concluzie vorbitorul a propus constituirea unui activ mai larg de colaboratori pe lîngă comitetul de redacție care să constituie un fel de consiliu al revistei ce-ar putea fi consultat ori de cîte ori e nevoie.

Profesorul N. MIHĂIESCU a subliniat necesitatea ca revista să intervină mai hotărît în problemele controversate, impunîndu-și punctul de vedere.

O propunere interesantă a formulat I. HANGIU, redactor la Editura didactică și pedagogică : organizarea de către comitetul de redacție a unei consfătuiri cu redactorii din editurile care tipăresc texte ale clasicilor români, în legătură cu problema transcrierii textelor.

Profesorul MIHAIL DRAGOMIRESCU, fiind de acord că revista se adresează unei categorii largi de cititori : ziariști, oameni de cultură, activiști culturali, redactori, studenți etc., a arătat că principalii ei cititori sînt totuși profesorii, de unde și necesitatea ca revista să fie mai strîns legată de nevoile învățămîntului. În acest sens, ar trebui să se publice mai multe

artjcole consacrate problemelor de gramatică sau privind gramatica în şcoală, mai multe articole despre limba şi stilul scriitorilor care ar ajuta pe profesori să ridice nivelul analizelor literare. Ca prim pas spre o apropiere a revistei de nevoile învăţământului se impune cooptarea în comitetul de redacţie a unui profesor din învăţământul mediu.

Au mai luat cuvîntul pe marginea celor discutate tovarăşii STOIAN şi MARCOVICI.

Răspunzînd celor care au luat cuvîntul, tov. I. COTEANU a remarcat faptul că a doua consfătuire cu cititorii a revistei *Limba română* a realizat un însemnat progres în direcţia unei mai bune înţelegeri de către cititori a punctului de vedere adoptat de comitetul de redacţie şi concretizat în tematica revistei. Cele mai multe dintre propunerile formulate în cadrul consfătuirii au fost incluse în planul tematic al revistei pe anul 1960.

În încheiere, academicianul IORGU IORDAN a remarcat faptul că consfătuirea a fost deosebit de rodnică şi a mulţumit participanţilor pentru observaţiile, propunerile şi sugestiile făcute.

TEMATICA REVISTEI

I. *Lingvistică generală*

Probleme de lingvistică generală privite din punctul de vedere al materialismului dialectic şi istoric.

Definirea şi interpretarea critică a unor metode de cercetare a limbii, metode matematice aplicate la limbă, metoda mecanizării traducerilor etc.

II. *Filologie*

Principiile de editare a textelor vechi şi a operelor clasicilor literaturii române. Analiza ediţiilor critice şi a ediţiilor de popularizare.

Editare de texte scurte din limba română veche.

Studii despre limba română în secolele XVI, XVII şi XVIII.

Probleme de metrică şi versificaţie.

III. *Gramatică şi vocabular*

Studii despre morfologie în vederea ediţiei a II-a a *Gramaticii limbii române*. Morfologia şi sintaxa limbii literare, în comparaţie cu morfologia şi sintaxa populară şi dialectală.

Vocabularul meseriilor.

Probleme de lexicografie şi lexicologie. Discutarea marelui dicţionar al limbii române, în pregătire. Note şi contribuţii lexicologice.

IV. *Limba literară*

Definirea şi delimitarea stilurilor limbii române literare actuale. Raportul dintre stilul individual şi stilurile limbii. Contribuţia scriitorilor, oamenilor de ştiinţă, ziariştilor etc. la dezvoltarea limbii literare.

Istoria stilurilor limbii române literare.

Cultivarea limbii. Metode de îmbogăţire a vocabularului vorbitorilor, de clarificare şi simplificare a sintaxei, greşeli curente în scris şi în vorbire, probleme de ortografie şi ortoepie. Tendinţe actuale în limbă. Analiza limbii manualelor şcolare, a traducerilor şi a presei.

V. *Istoria limbii române și gramatica istorică*

Studii despre istoria vocabularului românesc, primele atestări de cuvinte, cuvinte străine intrate în limba română în diverse epoci, evoluția semantică a unor termeni și expresii etc.

Influențe suferite de limba română în morfologie, sintaxă și fonetică în decursul timpului.

Probleme de structură dialectală a limbii române în trecut și azi.

VI. *Istoria lingvisticii și filologiei românești*

Concepțiile despre originea și dezvoltarea limbii române. Locul și importanța lor în cultura românească.

Istoria gramaticii românești. Contribuția gramaticilor români la stabilirea diferitelor părți, capitole sau categorii gramaticale.

Lexicografia istorică. Dicționarele românești din trecut. Evoluția concepțiilor despre lexicografie și lexicologie.

VII. *Cronica evenimentelor lingvistice*

VIII. *Critică și bibliografie*

Publicarea anuală a bibliografiei limbii române pe anul în curs ; prezentarea lucrărilor nou apărute, recenzii etc.

VITOLD BELEVITCH

Langage des machines et langage humain, Bruxelles, 1956, 121 p.

Lucrarea recenzată se integrează în categoria destul de bogat reprezentată în ultimii ani a cercetărilor care abordează problemele lingvisticii de pe poziţia şi cu metodele matematicii. Dacă în general lucrările de acest fel au un scop practic precis avînd în vedere mai ales rezolvarea problemelor ridicate de traducerea mecanică, *Langage des machines et langage humain* urmăreşte să convingă pe matematicieni şi pe lingvişti de posibilitatea şi necesitatea de a folosi rezultatele obţinute de diversele ramuri ale matematicii, în special metodele teoriei informaţiei (care, spune autorul, « convin în mod natural structurilor lingvistice » p. 7), în cercetarea limbii. Colaborarea, necesară după părerea autorului, dintre lingvişti şi matematicieni presupune familiarizarea unora cu metodele matematicii şi studierea de către ceilalţi a structurilor lingvistice : cartea îşi propune să contribuie la această iniţiere mutuală.

Scopul urmărit determină structura lucrării lui V. Belevitch, care cuprinde două părţi : o parte matematică (primele cinci capitole) şi o parte lingvistică (ultimele capitole).

În capitolele I *Simboluri şi informaţie*, II *Coduri*, III *Maşini matematice*, IV *Circuite şi funcţii* şi V *Probabilitate şi cost*, autorul explică ce sînt simbolurile şi în ce constă simbolismul binar, la care recurge atît teoria transmisiunilor cît şi logica sistemelor electrice de comutaţie pe care se bazează legăturile telefonice şi construcţia maşinilor de calcul ; discută, cu cîteva exemple, funcţiile booleene care presupun variabile binare ; explică noţiunile de informaţie şi de cost de care uzează cu precădere teoria informaţiei. Un loc important ocupă în expunere problema codurilor : ce sînt codurile, cum se realizează transpunerea dintr-un cod în altul, care sînt condiţiile pe care trebuie să le îndeplinească un cod optim, folosindu-se pentru a răspunde unora din aceste întrebări, între altele, relaţia rang-frecvenţă, descoperită de Zipf în studierea vocabularului limbilor naturale şi explicarea teoretică dată de B. Mandelbrot acestei relaţii.

Partea de matematică cuprinde de asemenea o expunere a principiilor care stau la baza maşinilor de calcul.

Pentru a face expunerea clară şi uşor de urmărit autorul recurge la analogii şi comparaţii cît mai concrete (compară, de ex., traficul informaţiei în maşina electrică de calcul cu circulaţia vagoanelor într-o reţea feroviară în care acele sînt comandate prin dispozitive, mecanice automate) şi la numeroase figuri, iar în explicarea procedeelor de calcul porneşte în general de la noţiunile elementare.

Lingvistica e prezentă în capitolele VI *Structura*, VII *Foneme*, VIII *Trăsături fonetice binare*.

În această parte a cărţii autorul explică noţiunea de fonem şi criteriile de identificare şi delimitare a fonemelor folosind pentru această expunere lucrările lingviştilor Troubetzkoy, R. Jakobson, A. Martinet, B. Malmberg etc. Exemplificarea se face de cele mai multe ori cu material francez.

Capitolul consacrat fonemului are un caracter oarecum eclectic, V. Belevitch luînd în consideraţie în egală măsură concepţii uneori destul de diferite din convingerea că "printr-o sinteză a tuturor acestor aspecte se poate spera o explicare definitivă a „structurii fonologice" (p. 99). Delimitarea şi identificarea fonemelor trebuie să se bazeze, după opinia autorului, pe mai multe principii, trebuie să îmbine criteriul comutării, criteriul neutralizării şi criteriul funcţional, al combinărilor de foneme, absolutizarea unuia din aceste criterii atrăgînd „sărăcirea artificială a structurii" (p. 99). Dificultăţile care se manifestă în procesul de identificare şi clasificare a fonemelor, dificultăţi asupra cărora se insistă cu multe exemple, sînt considerate de Belevitch inerente, naturale, provenind dintr-un cuplaj foarte strîns între structura fonemelor, a silabei şi a cuvîntului.

Ultimul capitol cuprinde o prezentare a teoriei dicotomice a fonemelor expuse de R. Jakobson, C.G.M. Fant şi M. Halle în *Preliminaries to speech analysis: the distinctive features and their correlates* (1955), teorie care concepe fonemul ca fiind un mănunchi de elemente distinctive, simultane, cu caracter binar şi care încearcă să reducă opoziţiile fonologice multilaterale, care apar în clasificarea fonemelor după criterii articulatorii (loc şi mod de articulare), la opoziţii binare.

Expunînd diferitele probleme lingvistice, V. Belevitch caută să prezinte faptele de limbă într-o lumină nouă care să le facă accesibile unei abordări matematice, unei studieri cu metodele matematicii.

În acest scop autorul recurge la numeroase analogii.

Interesantă şi plină de consecinţe este, de ex., analogia stabilită între maşinile de calcul şi limbaj. Maşinile de calcul se repartizează în două tipuri fundamentale: maşini analogice şi maşini cifrice (digitale), care diferă în primul rînd prin sistemul de codaj. În cele analogice numerele problemei sînt reprezentate prin mărimi fizice proporţionale cu ele, aşa încît maşina lucrează cu o „imagine fidelă" a formulării matematice a problemei. În cazul maşinilor cifrice, codarea presupune transformarea problemei matematice într-un text de simboluri binare. În limbă, constată Belevitch, se poate vorbi de un stadiu analogic (reprezentat prin onomatopee, prin scrierea ideografică) şi de un stadiu mai evoluat, digital (cifric): ideograma, de ex., la origine reprezentare a obiectului, evoluează treptat spre un semn convenţional, arbitrar, în care nu se mai recunoaşte imaginea obiectului. (În acest proces de „digitalizare" dispariţia caracterului analogic se realizează nu atît prin stilizarea imaginii, ci, mai ales, „prin schimbarea brutală a structurii, care încetează de a mai fi izomorfă cu a conceptelor şi obiectelor simbolizate".) Astfel asimilarea limbajului cu un cod digital se bazează în primul rînd pe arbitrarul semnului lingvistic — Belevitch are în vedere, cum se poate observa din cele expuse mai înainte, nu numai cuvîntul.

Ipoteza că limbajul e un cod cifric atrage altă presupunere: „Pare neîndoielnic, scrie Belevitch (p. 74), că funcţionarea interioară a creierului în ce priveşte scrierea şi limbajul vorbit este digitală". Dacă ar fi analogică ar fi absurd ca informaţiile lumii exterioare să fie transpuse în cod cifric în limbaj, pentru a fi decodate din nou în interiorul creierului într-o reprezentare analogică, „toată anevoioasa evoluţie a scrierii de la stadiul ideografic la cel alfabetic ar fi absurdă, iar evoluţia ... de la strigătele primitive la vorbirea articulată n-ar avea nici o noimă" (p. 74—75).

Cum optimul tehnic pentru un mecanism tehnic îl constituie simbolismul binar, e de aşteptat ca limbajul să aibă aceeaşi bază. Fonemele nu pot fi elementele primordiale, ultime ale limbajului neavînd caracter binar. Rolul acesta revine trăsăturilor binare, teoria dicotomică a lui R. Jakobson găsindu-şi astfel o confirmare.

Interesantă este de asemenea încercarea autorului de a explica marea constanţă a lungimii medii a cuvintelor (5—6 litere, adică $\log_2 40$) în diferite limbi şi a numărului total de foneme (în medie 40) care alcătuiesc sistemul fonologic al diferitelor limbi, constanţă pe care o atestă o serie întreagă de cercetări statistice şi fonologice.

Refuzînd explicaţia prin limitare fiziologică — omul poate articula şi distinge o varietate mult superioară celei de 40 de sunete — Belevitch porneşte de la ideea că aceste cifre trebuie să reprezinte un optim.

Pentru a demonstra această idee autorul ia în discuţie un exemplu mai simplu, sistemul de numărare, în care se preferă baza 10 (atît în scrierea arabă cît şi în structura lexicală a denumirilor numerelor). În principiu acelaşi număr, deci aceeaşi cantitate de informaţie poate fi exprimat în sistem zecimal (1914, de ex.) sau în sistem binar (11101111010 : reprezentare a aceluiaşi număr). E limpede că prima notare poate fi mai uşor reţinută decît ultima, deşi pentru prima se utilizează un alfabet de 10 semne, pe cînd a doua întrebuinţează un alfabet format doar din 2 semne, datorită faptului că notarea 1914 constituie un cuvînt mai scurt. Cu alte cuvinte, un alfabet redus convine unui vocabular sărac. Notarea cu ajutorul unui alfabet redus (de 2 semne, de ex.) a unui vocabular bogat presupune crearea unor cuvinte foarte lungi, identificarea şi memorizarea cărora cere un mare efort. Nici un alfabet prea bogat nu este avantajos pentru că presupune un mare efort pentru memorizarea şi identificarea fiecărui caracter individual. (Scrierea chineză e un exemplu extrem în acest sens). Între aceste extreme trebuie să existe un optim, care să necesite un efort minim de memorizare şi identificare.

Pentru a stabili acest optim, autorul ia ca punct de plecare cele discutate în cap. I şi arată că dacă folosind un alfabet de p semne se pot alcătui p^n cuvinte de n semne, acelaşi număr de combinaţii (deci aceeaşi cantitate de informaţie) în notare binară, necesită un număr mai mare de m semne şi anume :

$$2m = p^n$$

adică

$$m = n \log_2 p \qquad (1)$$

Formularea matematică a problemei optimului este deci « Fiind dată o cantitate de informaţie de m unităţi care se poate coda sub forma unui cuvînt de n simboluri în bază p, cum să se aleagă n şi p unite prin (1) astfel încît efortul de identificare să fie minim » (p. 82).

Considerînd că elementele de memorizare din creier ar fi de tip binar şi că identificarea se face literă cu literă şi referindu-se la cele discutate în capitolele anterioare, autorul ajunge la concluzia că numărul de elemente binare implicate în procesul de memorizare şi identificare este minim cînd

$$n = \log_2 p \qquad (2)$$

adică atunci cînd (1) devine

$$m = n^2.$$

(N. Chomski, în foarte interesanta recenzie a lui Belevitch publicată în *Language*, 34, ian. mart. 1958, p. 99—105, consideră că ideea de minimalizare a numărului de elemente binare de memorizare necesare recunoaşterii unui cuvînt de n litere selecţionate dintr-un alfabet de p elemente nu este justificată, deoarece „numărul n de etape necesare (recunoaşterii literelor, n.n.) şi dimensiunile calculatorului ($\log_2 p$ elemente) nu sînt de loc mărimi comensurabile". Deşi critica lui Chomsky nu pare lipsită de temei, totuşi, cu toate că insuficient argumentată, ideea lui Belevitch este destul de interesantă pentru a justifica un efort mai larg pentru demonstrarea valabilităţii ei).

Aplicînd formula stabilită în urma analizei sistemului de numărare, se constată că lungimea medie a cuvîntului aritmetic trebuie să fie $\log_2 10 = 3{,}3$ cifre zecimale, ceea ce corespunde realităţii : „numerele uzuale, constantele matematice şi fizice, ... ne sînt familiare cu un număr de cifre semnificative variind între 2 şi 4 ; precizia riglei de calcul şi a diferitelor calcule tehnice e de 3 zecimale ; în scrierea numerelor lungi le separăm în tranşe de cîte 3 cifre" (p. 83). Deşi ultimul din exemple e foarte bun şi convingător, celelalte sînt discutabile : preciziunea riglei de calcul nu depinde decît de dimensiunile ei geometrice, iar calcularea cu numai 3 cifre exacte în teh-

nică se datorește condiții or de aplicare în practică (calculul astronomic, de ex., recesită mai mult de trei cifre exacte).

Formula în discuție, stabilită de Belevitch, este verificată de lungimea medie a cuvintelor din diverse limbi : pentru un inventar de foneme variind între 32 și 64, lungimea medie a cuvintelor, pentru ca efortul de memorizare și identificare să fie minim, trebuie să fie de 5, 6 foneme.

Avînd mereu în vedere transpunerea problemelor de limbă în termeni matematici, autorul asimilează fonemele funcțiilor booleene cu 3 și 4 variabile arbitrare (p. 116—117), încearcă să explice matematic rezultatele obținute de Saporta (în articolul *Frequency of consonant clusters*, apărut în *Language*, 31, ian. mart. 1955, p. 25 și urm.) cu privire la frecvența digramelor etc.

Langage des machines et langage humain, încercare interesantă și instructivă de apropiere a matematicii și lingvisticii, face cunoscute unui cerc mai larg de interesați rezultatele dobîndite de cele două discipline, căutînd în același timp să aprofundeze anumite probleme sau să le reia în alți termeni decît cei tradiționali, ajungînd, în acest fel, adeseori, la observații și rezultate interesante.

Deși autorul și-a propus și a făcut efortul de a prezenta problemele într-o formă cît mai accesibilă, cititorul întîmpină unele greutăți în urmărirea textului. Organizarea materialului în două părți distincte dă naștere inevitabil la repetări și intervertiri (se vorbește despre tipurile de mașini de calcul în cap. III, reluîndu-se problema în capitolul VI, la noțiunea de trăsătură binară se recurge în mai multe locuri, de ex. la paginile 74, 78, deși expunerea teoriei lui Jakobson nu se face decît în cap. VIII, p. 101—119) care fac expunerea stufoasă. Ar fi fost mai simplu, poate, ca pe măsură ce se discutau diferitele fapte lingvistice, să se explice noțiunile de matematică utilizate.

Unele greșeli (probabil de tipar) care se strecoară în scheme sau figuri (de ex., în tabloul de la p. 43, se dă $z = 0$, în loc de $z = 1$, cînd $x=0$, $y = 1$; în figura 20, de la p. 110 se inversează indicațiile marginale : *compact* apare pe latura superioară a figurii, în locul lui *difuz* și invers), ca și trimiterea la formule care apar cu cîteva capitole înainte fac de asemenea uneori dificilă urmărirea ideei.

V. GUȚU-ROMALO

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

MATERIALE ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

I

Acad. AL. ROSETTI, **Limba romînă în secolele al XIII-lea — al XVI-lea,** 242 p., 11,40 lei.

II

I. PĂTRUŢ, **Fonetica graiului huţul din Valea Sucevei,** 96 p., 2,75 lei.

III

Dr. EUGEN SEIDEL, **Elemente sintactice slave în limba romînă,** 191 p., 11 lei.

IV

FULVIA CIOBANU, **Serierea cuvintelor compuse,** 79 p., 2,25 lei.

V

FL. DIMITRESCU, **Locuţiunile verbale în limba romînă,** 236 p., 12 lei.

VI

I. RIZESCU, **Contribuţii la studiul calculul lingvistic,** 56 p., 1,35 lei.

FILOZOFIE

* * * **Din istoria filozofiei în Romînia,** 2 volume : vol. I, 264 p., 10,40 lei, vol. II, 402 p., 21 lei.
C. I. GULIAN, **Metodă şi sistem la Hegel,** vol. I, 379 p., 28,50 lei.
FLOREA ŢUŢUGAN, **Silogistica judecăţilor de predicaţie. Contribuţii. Adaosuri şi rectificări la silogistica clasică,** 315 p., 12,50 lei.

ECONOMIE

DAVID RICARDO, **Opere alese,** vol. I, 335 p., 23,90 lei.

ISTORIE

V. CANARACHE, **Importul amforelor ştampilate la Istria,** 447 p., 20 lei.
D. TUDOR, **Istoria sclavajului în Dacia Romană,** 311 p. + 3 pl., 23 lei.
P. P. PANAITESCU, **Dimitrie Cantemir. Viaţa şi opera,** 270 p. + 1 pl., 16,70 lei.
H. H. STAHL, **Contribuţii la studiul satelor devălmaşe romîneşti,** 2 volume : vol. I, 376 p. + 5 pl., 32,50 lei, vol. II, 367 p. + 2 pl., 22,90 lei.
V. MIHORDEA, **Răscoala grănicerilor de la 1766,** 307 p., 19,20 lei.
K. HOREDT, **Contribuţii la istoria Transilvaniei,** sec. **IV—XIII,** 195 p., 16,90 lei.

248

Din

LIMBA ROMÎNĂ

au apărut:

anul I 1952, nr. 1
anul II, 1953, 6 numere
anul III, 1954, 6 numere
anul IV, 1955, 6 numere
anul V, 1956, 6 numere
anul VI, 1957, 6 numere
anul VII, 1958, 6 numere
anul VIII, 1959, 6 numere

Numerele care vă lipsesc din colecţie se pot comanda, direct sau prin poştă, prin

LIBRĂRIA ACADEMIEI R.P.R.
Bucureşti, Calea Victoriei nr. 27

Numerele curente se găsesc de vînzare la orice librărie din ţară.

Abonamentele se fac la oficiile poştale, prin factorii poştali şi difuzorii voluntari din întreprinderi şi instituţii.

Pentru străinătate, cererile de numere izolate sau de abonamente se fac prin Întreprinderea de stat pentru comerţ exterior „Cartimex" I.S.C.E., str. Aristide Briand nr. 14, sau Căsuţa poştală 134—135, Bucureşti.

Lei 3.—

I 8127 Bibl

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

LIMBA ROMÎNĂ

2

ANUL IX
1960

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

0 IUL 2005

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. IORGU IORDAN — *redactor responsabil*;
ION COTEANU, *redactor responsabil adjunct*; acad. M. SADOVEANU; EUSEBIU CAMILAR, membru corespondent al Academiei R.P.R.; prof. G. ISTRATE; prof. D. MACREA; GH. BOLOCAN; VL. DRIMBA; VALERIA GUȚU-ROMALO; MIRCEA MITRAN (*secretar*); C. OTOBÎCU; FLORA ȘUTEU.

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția revistei *LIMBA ROMÎNĂ*
București, raionul I. V. Stalin, Calea Victoriei nr. 194
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ. ACADEMIA R.P.R., telefon 15.07.91

BLLC 2014

LIMBA ROMÎNĂ

Anul IX 1960 Nr. 2

BIBLIOTECA CENTRALĂ SIBIU

SUMAR

Pag.

EM. VASILIU, Cîteva probleme de lingvistică în lumina leninismului 3

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

WITOLD MAŃCZAK (Cracovia), În legătură cu proiectul pentru ediția a II-a a Gramaticii limbii române 9
ION DIACONESCU, Complementul calității 14
* * * Glosar regional 19

FILOLOGIE

IORGU IORDAN, Între istorie, filologie și lingvistică 22
J. BYCK, Între filologie și lingvistică 29

200 de ani de la nașterea lui Ioan Budai-Deleanu

ELENA STÎNGACIU, Prefața la Lexiconul romînesc-nemțesc 35

LIMBA LITERARĂ

Cultivarea limbii în discuție publică

Răspund în numărul de față: *Cezar Petrescu, Remus Răduleț,* și *Maria Gabrea* 47
I. COTEANU, Stilurile moderne ale limbii române literare 58
DESPINA URSU, Din istoria terminologiei românești privitoare la teatru 71

ISTORIA LINGVISTICII ROMÎNEŞTI

MIRCEA SECHE, Schiță de istorie a lexicografiei române (III) 78

CRONICĂ

Note pe marginea activității lingvistice din ultimul trimestru al anului 1959 (*Flora Şuteu*) 90

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

Dicționarul rus-romîn, București, E.S.P.L.A., 1960, vol. I, 800 p., vol. II, 752 p. (*Gh. Bolocan*) 97
Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație, București, Ed. Academiei R.P.R., 1960, 326 p. (*Laura Vasiliu*) 99
Probleme de lingvistică generală, vol. I, București, Ed. Academiei R.P.R., 1959, 176 p. (*Mircea Mitran* și *Sorin Stati*) 100
D. D. DRAŞOVEANU, P. DUMITRAŞCU, M. ZDRENGHEA, Analize gramaticale și stilistice, București, Ed. științifică, 1959, 205 p. (*Mircea Mitran*) 105
TRAIAN CANTEMIR, Texte istroromîne, București, Ed. Academiei R.P.R., 1959, 189 p. (*E. Ionașcu*) 110
MARIA RĂDULESCU, Originalul slav al Evangheliei cu învățătură a diaconului Coresi. Versiuni și redacții ale colecției de omilii a patriarhului Ioan Caleca, București, Ed. Academiei R.P.R., 1959, 107 p. (*Elena Şerban*) 112

3216

1964

CÎTEVA PROBLEME DE LINGVISTICĂ ÎN LUMINA LENINISMULUI

DE

EM. VASILIU

1. S-a subliniat de nenumărate ori că marxismul, în opoziție radicală cu diversele sisteme filozofice, nu este un sistem imobil, dat o dată pentru totdeauna, nu reprezintă, cu alte cuvinte o dogmă, ci este o concepție generală asupra lumii care, reflectînd realitatea obiectivă în dinamica ei, evoluează și se îmbogățește, pe măsura progresului cunoașterii omenești. În orice domeniu al vieții marxismul nu poate fi conceput, nu poate exista, prin definiție, decît *în acțiune*.

Un exemplu pregnant de „marxism în acțiune" îl reprezintă activitatea lui V. I. Lenin în domeniul filozofiei.

Critica făcută de Lenin „idealismului fizic" în *Materialism și empiriocriticism* arată cum progresul realizat în științele naturii (în fizică, în special) nu poate fi valorificat din punct de vedere gnoseologic decît în măsura în care cercetătorul pornește de la concepția dialectică materialistă. Idealismul nu face decît să dea o cunoaștere denaturată a realității. În momentul în care vechile reprezentări privitoare la materie au fost înlăturate de noile reprezentări, rezultate dintr-o cercetare mai adîncă a faptelor, fizicienii de orientare idealistă n-au putut vedea în această „revoluționare" a științei decît negarea existenței lumii obiective. Pentru cercetătorii cu o astfel de orientare știința nu este altceva decît *o construcție* a minții omenești independentă de realitatea obiectivă, care, în concepția lor ar putea chiar nici să nu existe. Se ajunge la situația contradictorie în care progresul cunoașterii omenești duce la negarea posibilității de a cunoaște lumea obiectivă.

A fost nevoie de o interpretare din punctul de vedere al dialecticii materialiste a datelor fizicii de la începutul secolului, interpretare făcută de Lenin, pentru a arăta că schimbarea concepției cu privire la structura materiei nu înseamnă că materia (în sens filozofic) „dispare", ci că această

revoluționare a fizicii nu reprezintă decît o îmbogățire a cunoștințelor noastre cu privire la materia care *există în mod obiectiv*. Abia în acest moment rezultatele unei științe particulare, cum e fizica, au putut deveni în mod real un stadiu superior al cunoașterii omenești.

În cele ce urmează, voi încerca să discut cîteva probleme ale lingvisticii moderne în lumina unor teze leniniste, pentru a arăta, în cazul nostru, cum o interpretare dialectică materialistă a unor date ale acestei lingvistici duce la un progres în cunoașterea lumii obiective. Vom arăta, de asemenea, cum lipsa unei astfel de concepții face ca datele științei de care mă ocup să nu poată fi valorificate din punct de vedere gnoseologic.

2. Lingvistica comparativă și istorică, care s-a dezvoltat în cursul sec. al XIX-lea, a reprezentat un progres în cunoașterea limbilor prin abordarea unui aspect dialectic, și anume, evoluția.

Descoperirea „legilor fonetice" în evoluția limbilor a stabilit o serie de identități în timp între elementele sonore ale limbilor. Spunînd de exemplu că lat. *l* intervocalic devine în limba romînă *r* (*solem* > *soare*) se stabilea de fapt identitatea lat. *l* = rom. *r* legată de o poziție determinată, și anume poziția intervocalică.

Trebuie să remarcăm că stabilirea acestei „legi fonetice" este de fapt stabilirea unei *relații* și că relația este de *identitate*. În același timp trebuie să remarcăm că această identitate presupune o unitate a contrariilor, întrucît rom. *l* este identic cu lat. *r*, dar, în același timp este și altceva decît lat. *l*.

Aceeași observație și cu privire la alte astfel de legi : lat. *s* + *j* > > rom. *ș* (*septem* > *șapte*) : de fapt această lege identifică lat. *s* cu rom. *ș* într-o anumită poziție.

Putem spune că lingvistica comparativă a fixat o serie de astfel de criterii de identificare în timp a unor elemente, tot așa cum lingvistica sincronică stabilește criteriile de identificare a unor elemente care există simultan : *n* din *nas* este identic cu *ŋ* (articulat printr-o ocluziune produsă în regiunea velară) din *baŋkă* ; *a* din *apă* este identic cu *â* din *iâr*, care se articulează în regiunea anterioară, aproape de regiunea de articulare a lui *e*.

Și în acest caz, aceste relații de identitate presupun o unitate a contrariilor : *a* este identic cu *â* din punctul de vedere al funcției de comunicare (nu există cazuri în care două cuvinte să difere numai prin aceea că unul conține un *a* iar celălalt un *â*), dar este diferit de el ca realitate fizică.

3. Deși stabilirea acestor identități în succesiune a reprezentat un progres în cunoașterea fenomenului lingvistic în mișcarea lui, cunoașterea a rămas într-un anumit sens superficială și aceasta din cauză că metoda de cercetare nu era consecvent dialectică.

Obiectul de cercetare al lingvisticii istorico-comparative l-au constituit aproape exclusiv relațiile *în timp* dintre unități nu și relațiile în simultaneitate. Așa se explică de ce evoluția însăși nu a putut fi prezentată în complexitatea ei. Așa se explică de ce, la o analiză atentă, se constată

că lingvistica istorică şi comparativă, deşi îşi propune în mod deliberat să facă *istorie*, adică să reflecte *evoluţia* fenomenului lingvistic, ajunge uneori să dea un tablou *static* al limbilor, sau în cel mai fericit caz să nu reflecte schimbările în toată amploarea lor.

Există formulări de felul acesta, frecvente în manualele şi tratatele de gramatică istorică : lat. *i* în anumite poziţii (nu intrăm în detalii, deoarece ne interesează aici ideea şi nu faptul în sine) „se păstrează" în limba romînă (de ex. *filius* > *fiu*, *die* > *zi* etc.); sau locul accentului latin „se păstrează" în majoritatea cazurilor. S-ar părea că, în cazurile citate, nu este vorba de evoluţie, că între cele două stadii există o perfectă continuitate. Remarc faptul că, în formulări de felul celor de mai sus, nu mai este vorba de o identitate dialectică a contrariilor de felul celei discutate mai sus, ci de o identitate în sens metafizic.

Vom vedea însă că, în realitate, în aceste cazuri, evoluţia este ascunsă de o metodă inconsecvent dialectică.

Chiar în cazurile în care evoluţia este sesizată, ca în cazul în care se stabileşte identitate în timp între lat. *s* şi rom. *ş* în anumite poziţii, evoluţia nu apare în toată complexitatea ei.

Trebuie să presupunem existenţa unei perioade (în trecerea de la limba latină la limba romînă) în care raportul dintre *s* şi *ş*, în simultaneitate era un raport de identitate, tot aşa cum *a* din rom. *apă* este identic cu *â* din rom. *înc* şi anume : *s* apărea în poziţii în care nu putea apărea *ş*, astfel încît, în această perioadă nu puteau exista două cuvinte care să se distingă între ele *numai* prin faptul că unul conţine un *s* iar altul un *ş*.

În această perioadă, identitatea diacronică dintre *s* şi *ş* (adică identitatea în timp, în succesiune) coincide cu identitatea sincronică. Ulterior, o serie de factori au făcut ca, în limba romînă cele două sunete, *s* şi *ş*, să poată apărea în aceeaşi poziţie, astfel încît *s* şi *ş* să constituie elemente care să poată diferenţia cuvinte (*sale* — *şale*, *pasă* — *pašă* etc.). În acest moment, relaţia sincronică dintre *s* şi *ş* nu mai este o relaţie de identitate. În acest moment relaţia sincronică este o *negaţie* a relaţiei diacronice (este o relaţie de non-identitate).

Aceasta înseamnă că rom. *ş* (< lat. *s*) nu este pur şi simplu un „reprezentant" al lat. *s*, un sunet care să aibă aceeaşi valoare cu lat. *s*.

4. Primul lingvist care a formulat o teorie unitară a structurii limbii a fost F. de Saussure.

Se poate spune că teoria structurii limbii este de fapt teoria relaţiilor în simultaneitate dintre elementele limbii.

Dezvoltarea ulterioară a teoriilor saussure-iene în cadrul diverselor şcoli lingvistice contemporane a dat posibilitatea unei cunoaşteri mai adîncite a limbii ca ansamblu de elemente în interdependenţă reciprocă şi în interdependenţă cu ansamblul din care fac parte.

Considerarea relaţiilor în simultaneitate în care intră diversele unităţi ale limbii duce la o definire a lor esenţială. Ceea ce în lingvistica sincronică se numeşte „reducţia variantelor" (la invariante) reprezintă

de fapt o identificare a termenilor din punctul de vedere al *esenței* lor [1]. Cînd spun că *a* din *apă* este identic cu *â* din *ţar*, mă refer la faptul că cei doi termeni au o valoare identică în funcția de comunicare, adică sînt identici din punctul de vedere al esenței lor lingvistice, deşi sînt non-identici din punctul de vedere al esenței lor fizice.

Tot pe baza cercetării relațiilor simultane se ajunge şi la definiția termenilor. Ca să definesc fonemul *i* în limba romînă, trebuie să-l pun în relație cu întreg sistemul vocalic romînesc : este o vocală închisă, cu localizare anterioară. Relațiile de acest tip sînt relații cu caracter necesar, deoarece decurg din esența lingvistică a termenilor şi, în limba dată, au caracter general, pentru că *orice* varietate de *a* sau de *â*, *orice* varietate de *i* intră, cu necesitate în aceste relații. Relațiile de acest tip au toate caracterele unei *legi*, în accepția leninistă a termenului [2].

5. Considerarea relațiilor în simultaneitate, în care intră diverşii termeni ne permite să sezisăm mai în profunzime procesul de evoluție a limbilor, lucru pe care nu-l permitea considerarea exclusivă a relațiilor în timp (în succesiune).

A spune pur şi simplu că lat. *i* „se păstrează în anumite condiții în limba romînă, că devine *î* în alte condiții" este, în lumina celor arătate mai sus, insuficient. Chiar atunci cînd rom. *i* continuă un lat. *i*, fonemul din limba romînă nu este identic cu *i* latin : relația dintre lat. *i* şi sistemul vocalic latin este alta decît relația dintre rom. *i* şi sistemul vocalic romîn. În limba latină, *i* putea fi definit ca vocală închisă non-labială sau non-velară (distinctă de *u*), în timp ce, în limba romînă, trebuie definit ca vocală închisă non-medială (distinctă de *î*).

În felul acesta, stabilind relațiile sincronice dintre *i* şi întregul sistem vocalic al limbii romîne, am ajuns la o definiție diferită a fonemului din limba romînă, am sezisat de fapt evoluția, mişcarea. Contradicția implicată în identitatea lat. *i* = rom. *i* de care vorbeam la începutul acestui articol (cf. p. 3) capătă o semnificație mai precisă prin luarea în considerație a tuturor determinărilor sincronice ale celor două vocale în cele două limbi.

De asemenea, apare clar motivul pentru care am considerat că o afirmație ca „locul accentului latin se păstrează în majoritatea cazurilor, în romîneşte", este într-un anumit sens, eronată.

Este adevărat că într-un cuvînt ca rom. *lup*, accentul de intensitate este pe *u*, tematic ca şi în lat. *lupus*. Cu toate acestea, relația dintre structura silabică a cuvîntului romînesc şi accent este alta decît relația

---

[1] Cf. Considerații mai detaliate asupra acestei chestiuni în *Limbă, vorbire, stratificare*, SCL, X (1959), nr. 3, p. 465.

[2] Cf. V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1956 : „Un gînd viu există aici (= într-un pasaj din *Ştiința logicii* de Hegel), după cîte se pare : noțiunea de lege este *una* dintre treptele cunoaşterii de către om a *unității* şi *legăturii*, a interdependenței şi totalității procesului universal" (p. 119) sau : „Legea este identicul în fenomene" (p. 120) ; sau „Legea este fenomenul esențial", „Ergo, *legea* şi *esența* sînt concepte de acelaşi gen (de acelaşi ordin), sau, mai bine zis, de aceeaşi treaptă care exprimă aprofundarea de către om a cunoaşterii fenomenelor lumii" (p. 120), sau, citîndu-l pe Hegel : „Aşadar legea este un *raport esențial*" (p. 122).

dintre structura silabică a cuvîntului latinesc şi accent : cuvîntul romînesc este *monosilabic* în timp ce cuvîntul latinesc este bisilabic.

Rezultă din cele arătate în acest paragraf că prezentarea evoluţiei limbii nu poate fi făcută fără a lua în consideraţie relaţiile sincronice dintre termeni.

De multe ori, evoluţia apare ca o contradicţie, ca o negaţie a unei identităţi diacronice. „Fonologizarea", autonomizarea unei variante nu este altceva decît o astfel de contradicţie.

Pentru demonstraţie, să considerăm evoluţia lat. *s* în limba romînă. Pe baza corespondenţei lat *sic* : rom. *şi* se poate scrie :

(1) lat. *s* = rom. *ş*.

Pe baza corespondenţei lat. *casa* : rom. *casă* se poate scrie :

(2) lat. *s* = rom. *ş*.

Considerînd identităţile (1) şi (2), trebuie să presupunem că a existat un moment al evoluţiei limbii latine către limba romînă în care se putea scrie identitatea :

(3) *s* = *ş*.

ca identitate sincronică. Aceasta deoarece în poziţiile în care *s* trece la *ş*, nu putea apărea *s*, ceea ce înseamnă că cei doi termeni nu aveau proprietatea de a distinge cuvinte ; în acest moment *s* şi *ş* sînt variante ale aceleiaşi unităţi (fonem).

În momentul în care *s* poate apărea, datorită unor cauze pe care nu este necesar să le amintim, în aceeaşi poziţie cu *s*, relaţia (3) este negată, adică, cei doi termeni devin distincţi.

Trebuie să arăt că relaţia (3) este o relaţie sincronică, *dedusă* din relaţiile (1) şi (2) care sînt relaţii diacronice. Negarea relaţiei (3) este de aceea negarea, în esenţă, a unui raport diacronic. Evoluţia constă în acest caz tocmai în această negare.

6. Cele discutate în paragraful precedent au arătat cum considerarea întregului ansamblu de relaţii dintre elementele limbii în simultaneitatea lor întregeşte tabloul evoluţiei limbii atunci cînd sînt considerate din punctul de vedere al relaţiilor în timp.

Ansamblul de relaţii în succesiune şi în simultaneitate ne dă posibilitatea unei cunoaşteri mai aprofundate a obiectului de cercetare.

Această metodă de cercetare trebuie să se fondeze însă pe „ideea legăturii universale, multilaterale, *vii* între toate lucrurile şi a reflectării acestei legături ... în conceptele omului, care trebuie să fie cioplite, şlefuite, elastice, mobile, relative, legate între ele, unitare în contrariile lor, pentru a cuprinde lumea" (Lenin, *op.cit.*, p. 116).

Cu alte cuvinte metoda trebuie să fie consecvent *dialectică* şi concepţia consecvent *materialistă*.

Trebuie să observăm că toate inconsecvenţele faţă de dialectică şi de materialism au dus în istoria lingvisticii la o diminuare a valorii gnoseologice a rezultatelor obţinute.

Lingvistica comparativ-istorică a sec. al XIX-lea nu a putut să dea o imagine completă a evoluţiei limbilor, deoarece nu a luat în consideraţie *decît* relaţiile în timp (inconsecvenţă faţă de principiul dialectic).

Lingvistica structurală a acordat, cu unele remarcabile excepții, atenție în primul rînd relațiilor sincronice (din nou inconsecvență față de principiul dialectic !). Din acest punct de vedere, lingvistica structurală nu a putut să aducă o contribuție decisivă la studiul istoric al limbilor.

În plus, pornind de la studiul *relațiilor* și ridicîndu-se prin aceasta împotriva vechii lingvistici care studia obiectele în afara relațiilor lor sincronice, unii cercetători, influențați de curente filozofice idealiste au putut să definească limba ca ansamblu de relații pure, ca o *formă* pură, în opoziție cu „substanța" [1].

Această teză pornește, ca și în cazul idealismului fizic, de la identificarea materialismului metafizic cu materialismul însuși. Negarea materialismului metafizic a fost identificată cu negarea materialismului și afirmarea idealismului.

Desigur că, în lumina unei concepții idealiste, descoperirile lingvisticii moderne nu pot fi valorificate, deoarece, în această perspectivă, aceste descoperiri nu înseamnă o cunoaștere mai adîncită a realității obiective.

Abia în momentul în care se stabilește raportul *real* dintre conceptele lingvisticii și lumea obiectivă, raport în care cele dintîi sînt o reflectare a lumii obiective, raport în care relațiile reflectate în concepte sînt considerate o modalitate de manifestare a esenței obiective, abia în acest moment se poate spune că cunoașterea noastră a fost realmente îmbogățită în acest domeniu particular de cercetare.

---

[1] Pentru detalii, cf. Em. Vasiliu, *op. cit.*, I. Coteanu și Em. Vasiliu, *Formă și conținut în limbă* (sub tipar).

ÎN LEGĂTURĂ CU PROIECTUL PENTRU EDIŢIA A II-A A GRAMATICII LIMBII ROMÎNE

DE

WITOLD MAŃCZAK (Cracovia)

Scriind mai demult o gramatică a limbii franceze pentru polonezi, care va apărea în curînd la Varşovia, iar în prezent pregătind o gramatică asemănătoare a limbii italiene, am fost obligat să meditez asupra problemelor gramaticii descriptive în general. Răspunzînd la apelul adresat cititorilor *Limbii romîne* în nr. 4 din 1959, prezint bucuros cîteva din observaţiile mele asupra proiectului gramaticii despre care este vorba în titlul articolului de faţă.

Am aflat cu surprindere că redacţia *Gramaticii* intenţionează să nu mai includă în lucrare capitole referitoare la formarea cuvintelor şi la fonetică. Astfel stînd lucrurile, consider că cea mai importantă chestiune este stabilirea obiectului gramaticii în general. Fapt este că termenul „gramatică" apare folosit în diferite accepţiuni: într-un sens restrîns termenul „gramatică" este opus termenului „fonetică", într-un sens larg termenul „gramatică" este opus termenului „lexicografie". Totuşi rareori se întîmplă ca manualele numite gramatici să nu se ocupe de fonetică, alături de morfologie şi sintaxă. Dar prin morfologie unii autori înţeleg exclusiv flexiunea, alţii atît flexiunea cît şi formarea cuvintelor (fără să mai vorbim despre faptul că există gramatici, mai ales cele istorice, care se ocupă exclusiv de fonetică şi flexiune).

Pentru rezolvarea justă a unei probleme trebuie avut în vedere ansamblul în care se încadrează. Privită astfel, gramatica este o parte a lingvisticii; aceasta din urmă, în funcţie de accepţiunea dată termenului „gramatică", poate fi definită prin trei formule:

1. lingvistica = lexicografie + gramatică în sens larg (= fonetică + formarea cuvintelor + flexiune + sintaxă);

2. lingvistica = lexicografie + formarea cuvintelor + gramatică în sens mai restrîns (= fonetică + flexiune + sintaxă);

3. lingvistica = lexicografie + formarea cuvintelor + fonetică + gramatică în sensul cel mai restrîns (= flexiune + sintaxă).

Pentru a decide care din aceste trei formule corespunde cel mai bine realităţii, trebuie să avem o idee cît mai clară asupra deosebirilor mai importante dintre diferitele discipline ale lingvisticii. Mi se pare că deosebirea dintre lexicografie pe de o parte şi fonetică, formarea cuvintelor, flexiune şi sintaxă pe de altă parte este cu mult mai importantă decît diferenţele existente între oricare din aceste patru discipline. Deosebirea aceasta este sezisabilă chiar şi pentru un neiniţiat, căci dacă acestuia i s-ar da cîteva dicţionare diferite (de ex. fonetic şi ortografic, sau unul bilingv) şi cîteva monografii din domeniul foneticii, formării cuvintelor, flexiunii şi sintaxei, şi dacă i-am spune să împartă aceste cărţi în două grupe, fără îndoială ar opune dicţionarele, cu materialul prezentat sub formă de articole, monografiilor referitoare la fonetică, formarea cuvintelor, flexiune şi sintaxă, al căror text este mai mult sau mai puţin continuu.

După părerea mea, mulţi lingvişti nu apreciază la justa valoare importanţa noţiunii de cantitate în limbă, care, în realitate, apare la tot pasul. Două noţiuni fundamentale cum sînt „regulă" şi „excepţie" au un caracter cantitativ : dacă aflăm că într-o limbă oarecare cîteva zeci de cuvinte se schimbă într-un fel, iar cîteva în altfel, nu trebuie să cunoaştem această limbă ca să afirmăm că prima schimbare este regulată, iar a doua constituie o excepţie. Dacă în toate gramaticile numărul singular este menţionat înaintea altor numere, iar modul indicativ înaintea celorlalte moduri, timpul prezent înaintea celorlalte timpuri, aceasta se întîmplă din cauză că numărul singular este mai des folosit decît celelalte numere, modul indicativ mai des întrebuinţat decît celelalte moduri, iar timpul prezent mai des folosit decît alte timpuri. Dacă în cea mai mare parte a gramaticilor se examinează mai întîi substantivul şi apoi se trece la adjectiv şi verb, iar în ceea ce priveşte părţile de vorbire neflexibile, mai întîi se tratează prepoziţia, apoi conjuncţia şi la urmă interjecţia, aceasta se datoreşte faptului că o astfel de ordine (substantiv, adjectiv, verb ; prepoziţie, conjuncţie, interjecţie) corespunde frecvenţei acestor părţi de vorbire, cel puţin în limbile indo-europene. Dacă toate dicţionarele limbii romîne la capitolul *cap* indică în primul rînd sensul „parte a corpului", iar apoi sensul „conducător", aceasta se întîmplă din cauză că acest cuvînt este mai des folosit cu primul sens decît cu al doilea. Dacă cuvîntul *cal* este considerat neutru din punct de vedere afectiv, iar cuvîntul *mîrţoagă* este simţit ca avînd o oarecare valoare afectivă, aceasta se datoreşte faptului că ultimul cuvînt este folosit mai rar decît primul. Dacă în cea mai elementară descriere a limbii romîne nu se poate omite fonemul [*ž*], în schimb, la nevoie, el poate fi omis în descrierea limbii germane. Acest lucru se explică prin faptul că fonemul amintit apare mult mai des în limba romînă decît în limba germană.

Tot astfel, deosebirea dintre lexicografie şi gramatică este, în sens larg, cantitativă : lexicografia constă din înregistrarea tuturor faptelor individuale ; gramatica, din contră, conţine constatări care se referă la cel puţin cîteva, deseori la cîteva zeci sau sute, iar, uneori, chiar la mii

de fapte. La fel, dicționarul fonetic indică pronunțarea fiecărui cuvînt în parte, în timp ce misiunea foneticii este de a studia sunetele desprinse din cuvinte și de a stabili în ce combinații pot apărea aceste elemente. Un raport asemănător există și între un tratat ortografic și un dicționar ortografic. Alături de manualele de sintaxă ne putem închipui dicționare sintactice, care să nu indice nimic altceva decît folosirea sintactică a cuvintelor[1], iar alături de manualele privind morfologia ne putem imagina dicționare referitoare la morfologie, care indică numai schimbarea cuvintelor, apoi alături de manualele privitoare la formarea cuvintelor, — dicționare privind formarea cuvintelor, care să indice numai modul de formare a cuvintelor, pentru fiecare cuvînt în parte. În practică, majoritatea dicționarelor au totodată un caracter ortografic, fonetic, morfologic și sintactic. Dacă într-un dicționar german-romîn se găsește cuvîntul *geben* [g'ebən], *gab*, *gegeben*, v. tr., *a da*, de aici obținem informația referitoare nu numai la înțelesul acestui cuvînt, ci și 1) la ortografia, 2) la pronunțarea 3) la flexiunea și 4) la sintaxa lui. Iar în ceea ce privește înțelesul cuvintelor, trebuie să amintim că de latura aceasta se ocupă nu numai dicționarele, ci că ea formează de asemenea obiectul gramaticii ; deosebirea stă în faptul că, în timp ce dicționarul se ocupă de sensul fiecărui cuvînt în parte sau cu studiul unor combinații de cuvinte al căror sens nu este suma sensurilor cuvintelor care intră în alcătuirea ansamblului, gramatica indică valoarea afixelor și a desinențelor, care apar în mai multe cuvinte, și de asemenea valoarea unor combinații tipice de cuvinte.

Deci dacă se spune că deosebirea dintre dicționar și gramatică se datorește faptului că dicționarul se ocupă cu materialul limbii, iar gramatica cu structura limbii, atunci trebuie să avem în vedere că prin materialul limbii se cuvine să înțelegem nu numai cuvintele, ci și sunetele sau literele, că deci dicționarul se opune nu numai morfologiei și sintaxei, dar și foneticii și ortografiei. Afară de aceasta, în afirmația că dicționarul se ocupă de materialul lingvistic, iar gramatica de structura limbii, se ascunde primejdia unei confuzii și anume termenii „material" și „structură" sînt atît de deosebiți între ei, încît se poate crede că diferența dintre dicționar și gramatică este calitativă, în timp ce în realitate această diferență este de natură cantitativă. Dicționarul se ocupă de toate fenomenele, pe cînd gramatica se ocupă doar de ceea ce se repetă des în limbă, reprezentînd deci, ca să spunem așa, chintesența dicționarului.

Desigur, în practică, lexicografii se folosesc adesea de faptul că alături de dicționare există gramatici, limitîndu-se la indicarea unei singure forme flexionare, de exemplu aceea a nominativului, în cazul substantivelor, sau aceea a infinitivului, în cazul verbelor ; ei nu dau informații despre ordinea cuvintelor ș.a.m.d. Aceasta nu este totuși esențial, pentru că există dicționare care indică flexiunea completă a fiecărui cuvînt și fără greutate ne putem imagina un dicționar care să ne informeze și despre ordinea în care fiecare cuvînt este folosit.

---

[1] Un astfel de dicționar sintactic referitor numai la verbe este : И. М. Федоров și И. П. Крюкова, Справочник по глагольному управлению в русском языке, Москва, 1955.

Că diferența între gramatică și lexicografie este cantitativă o dovedește, între altele, și faptul că uneori este greu de stabilit hotarul problemei dintre aceste două discipline. Să ne oprim numai asupra prepozițiilor și conjuncțiilor amintite în proiectul pentru ediția a II-a a *Gramaticii*. Sînt autori care consideră că prepozițiile și conjuncțiile nu trebuie discutate în cadrul gramaticii, fiindcă informații suficiente despre ele se pot găsi în dicționare. Alți lingviști consideră, totuși, că aceste cuvinte trebuie incluse în gramatică, pentru că ele sînt foarte des folosite, și tot ce apare frecvent formează obiectul gramaticii. Alții însă, ca de exemplu autorii primei ediții a *Gramaticii*, se situează pe o poziție intermediară, discutînd numai cele mai frecvente conjuncții și omițînd pe cele mai puțin frecvente.

Luînd în considerare toate acestea, socotesc că cel mai bine procedează lingviștii care concep termenul „gramatică" în sensul cel mai larg.

Iar acum doar cîteva cuvinte despre repartizarea materialului unei astfel de gramatici. Întîi de toate ea conține o parte privind latura sonoră a limbii (sau fonetica) și una privind latura semnificativă a limbii. Această din urmă parte se împarte în morfologie și sintaxă, diviziune care și ea la rîndul ei este realizată în chip diferit de diverșii autori. Personal sînt pentru delimitarea riguroasă : morfologia este știința despre raporturile dintre cuvintele desprinse de context, sintaxa — știința despre raporturile dintre cuvinte, în cadrul contextului. În această concepție așa-zisele timpuri compuse sau gradele de comparație ale adjectivelor în limba romînă, fiind combinații ale cuvintelor, aparțin sintaxei. Deoarece am motivat amănunțit punctul meu de vedere în altă lucrare[1], aici nu vreau decît să adaug că și fonetica poate fi împărțită în două discipline, și anume în 1) „morfologie" fonetică sau știința despre raporturile existente între sunetele desprinse de context și 2) „sintaxa" fonetică sau știința despre sunete în context ; e vorba de faptul că sunetele — la fel ca și cuvintele — nu se pot combina între ele în mod arbitrar, ci că aceste combinații sînt supuse anumitor reguli, de ex. la începutul cuvîntului este posibil în limba romînă grupul *pr*, pe cînd *rp* este imposibil. În ediția întîi a *Gramaticii* lipsește capitolul referitor la distribuția sunetelor, care ar trebui să se găsească totuși acolo, pentru a avea un tablou complet.

În sfîrșit, morfologia se împarte în flexiune și formarea cuvintelor. Deosebirea dintre morfemele care constituie obiectul flexiunii și morfemele care constituie obiectul formării cuvintelor se datorește nu formei, ci înțelesului acestora : deosebirea semantică dintre formele flexionare, de ex. formele numărului singular și plural este totdeauna aceeași, în timp ce deosebirea semantică dintre cuvîntul de bază și derivatul lui nu trebuie să fie aceeași, de ex. *cînt* : *cîntăm* = *tac* : *tăcem*, dar *cioban* : *ciobănaș* ≠ *birt* : *birtaș*. În ce privește latura sonoră a limbii, nu cred să se poată descoperi în ea ceva care să permită o diviziune ca cea a morfologiei în flexiune și formarea cuvintelor. Desigur, dacă trecem de la limba vorbită

[1] W. Mańczak, *Notes sur le principe de classement des faits grammaticaux*, Kwartalnik Neofilologiczny, VI (1959), p. 129—137.

la limba scrisă, locul foneticii îl ia ortografia, care se ocupă cu latura grafică a limbii.

În rezumat, împărțirea lingvisticii pe discipline s-ar putea reprezenta cu ajutorul schemei următoare :

<table>
<tr><td colspan="4">Lingvistica</td></tr>
<tr><td>Lexicografia</td><td colspan="3">Gramatica în sens larg</td></tr>
<tr><td rowspan="2">sau știința despre pronunțarea, ortografia, formarea cuvintelor, flexiunea, sintaxa și înțelesul fiecărui cuvînt în parte, precum și al unor combinații cu caracter special dintre anumite cuvinte</td><td rowspan="2">Fonetica (dacă e vorba de limba vorbită); Ortografia (dacă e vorba de limba scrisă)</td><td colspan="2">Morfologia</td><td rowspan="2">Sintaxa</td></tr>
<tr><td>Formarea cuvintelor</td><td>Flexiunea</td></tr>
</table>

Mi se pare că în ediția a II-a a *Gramaticii* termenul „gramatică" se cuvine să fie folosit tocmai în acest sens larg, în așa fel încît *Gramatica* și *Dicționarul* Academiei să reprezinte limba romînă de astăzi în ansamblul ei.

Cît despre sintaxa părților de vorbire, consider că această problemă — de acord cu denumirea ei — se cuvine să fie discutată la capitolul care discută sintaxa, și nu în cel de morfologie. Afară de aceasta, în legătură cu sintaxa în general, cred că putem avea o reprezentare mult mai clară și mai concisă dacă ne mulțumim cu discutarea întrebuințării părților de vorbire, a cazurilor, a genurilor, a modurilor, a timpurilor ș.a.m.d., a ordinii cuvintelor și de asemenea a rolului unor mijloace sintactice ca pauza, accentul și intonația, fără să ne ocupăm de așa-zisa sintaxă a frazei.

Încheind, nu pot să nu amintesc faptul că multe propuneri prezentate în proiectul *Gramaticii* merită, după părerea mea, o deplină aprobare. Împărtășesc mai ales punctul de vedere că 1) nu e nevoie ca problemele de lingvistică generală, ca limbă și suprastructură, limbă și societate etc., să fie cuprinse în *Gramatică*, 2) capitolul *vocabular* nu trebuie menținut ca un capitol de sine stătător, 3) istoricul gramaticilor romînești, mai ales în forma din ediția I, nu e necesar, 4) e cazul să se renunțe la schițele de gramatică istorică, 5) este de dorit ca în fiecare capitol să se indice bibliografia lucrărilor referitoare direct la limba romînă, 6) trebuie consacrat mai mult spațiu pauzelor, accentului și intonației ca mijloace sintactice.

COMPLEMENTUL CALITĂȚII

DE

ION DIACONESCU

După apariția *Gramaticii Academiei R.P.R.*, interesul cercetătorilor față de problema delimitării și precizării funcțiilor și valorilor faptelor de limbă a crescut simțitor. Astfel, unele capitole ale gramaticii au fost corectate, altele au fost dezvoltate.

În articolul de față, ne propunem să discutăm cîteva probleme referitoare la valoarea sintactică a construcțiilor nemenționate de *Gramatica Academiei R.P.R.* — de tipul *ca stăpîn, ca slugă* din propoziția: *După aceasta încalecă fiecare pe calul său și pornesc, spînul înainte,* c a s t ă p î n, *Harap-Alb în urmă* ca s l u g ă . . . I. Creangă, *Opere*, p. 207.

La noi, prima lucrare care atrage doar atenția asupra valorii acestor construcții este *Dicționarul limbii romîne* editat de Academia Română. Pentru justificarea întrebuințării ca element de relație a adverbului *ca*, se dă exemplu: „L-au ales *ca membru*", în care *ca membru* are valoare de „nume predicativ", arătînd „înfățișarea sub care se prezintă cineva ca purtătorul acțiunii și ca complement al verbului *a alege*". Se subliniază deci dependența construcției *ca membru* față de acțiune și de complementul direct, fără să se facă însă precizări cu privire la caracterul verbului.

În ultimii ani, unii cercetători au reluat și dezvoltat această idee, introducînd construcțiile de tipul celor prezentate mai sus în componența predicatului. Astfel, Paula Diaconescu, în lucrarea *Rolul elementului verbal în componența predicatului nominal*[1], consideră formele *deputat* dintr-o propoziție ca *El este ales* d e p u t a t sau *Pe el l-a ales* d e p u t a t, drept elemente ale predicatului „nominal-verbal", „dacă verbul tranzitiv este la diateza pasivă sau reflexivă" sau ale „predicatului verbal", „dacă verbul este la diateza activă"[2], precizînd că „în acest caz — *Pe el l-a ales* d e p u t a t — verbul își păstrează caracterul nepredicativ, predi-

[1] *Studii de gramatică*, vol. II, București, 1957.
[2] *Ibidem*, p. 119.

catul verbal fiind exprimat de cei doi termeni care formează împreună o unitate lexicală"[1].

Argumentația ni se pare neconvingătoare deoarece valoarea predicativă a unui verb nu este determinată de diateză; un predicat poate fi exprimat printr-un verb la diateza activă, reflexivă sau pasivă; ceea ce permite însă — pe plan gramatical — schimbarea raportului dintre subiect și obiect este conținutul tranzitiv sau intranzitiv al unui verb. Schimbarea diatezei nu atrage și schimbarea funcției gramaticale a verbului, ca, într-un caz să intre în componența predicatului „nominal-verbal" iar în altul, a „predicatului verbal".

Silvia Niță, în lucrarea *Predicatul circumstanțial*[2], consideră că propozițiile de tipul: *Fratele meu muncește la fabrică* c a s t r u n g a r, conțin două predicate: *muncește* — predicat verbal și *ca strungar* — predicat circumstanțial, care, după constatările sale, „este cerut, în general, de verbe intranzitive, verbe de mișcare sau de verbe tranzitive cu valoare absolută"[3].

Este însă exagerat a afirma că predicatul poate fi exprimat, în limba romînă, în această situație, printr-un substantiv. O asemenea soluție fiind improprie structurii gramaticale a limbii romîne ar complica sintaxa verbului și a substantivului.

Verbele din propoziții ca; *El vorbește ca profesor*, *Pe el l-a ales deputat*, *Fratele meu lucrează la fabrică ca strungar* etc. nu-și pierd valoarea predicativă, și nu avem motive deci să fim de acord cu interpretarea construcțiilor: *ca profesor*, *deputat*, *ca strungar*, ca elemente componente ale predicatului verbal sau nominal, ori ca „predicate circumstanțiale".

★

Deși *Gramatica Academiei R.P.R.* nu menționează construcții de tipul celor prezentate, totuși, în analizele gramaticale, ele sînt considerate, în mod mecanic, complemente circumstanțiale de mod, datorită mai ales faptului că răspund la întrebarea generală *cum*. Or, ca să exprime o valoare modală, trebuie să arate „cum sau în ce măsură se desfășoară sau apare la un moment dat o calitate"[4]. Această interpretare greșită provine, credem, din confundarea acestor construcții cu complementul circumstanțial de mod comparativ, cu care de fapt nu prezintă nici o asemănare din punctul de vedere al funcției gramaticale.

Astfel, în propozițiile: *El vorbește* c a p r o f e s o r și *El vorbește* c a u n p r o f e s o r, raporturile gramaticale dintre verb și determinantul său prezintă trăsături deosebite de formă și de conținut.

1. În propoziția: *El vorbește* c a p r o f e s o r, determinantul *ca profesor* exprimă calitatea pe care o are subiectul[5] în momentul săvîrșirii

[1] *Studii de gramatică*, vol. II, București, 1957, p. 119.

[2] *Limba romînă*, 1958, nr. 4, p. 97.

[3] *Ibidem*.

[4] *Gramatica Academiei R.P.R.*, II, p. 133.

[5] În această calitate, substantivul *profesor* se acordă cu subiectul, avînd o dublă funcție sintactică, principala rămînînd însă aceea de determinant al verbului. Se spune *Ea vorbește* c a p r o f e s o a r ă. *Ei vorbesc* c a p r o f e s o r i. În propoziția *Ea vorbește* c a o p r o f e s o a r ă. acordul este făcut după înțeles, nefiind impus de norme gramaticale.

acţiunii, pe cînd în propoziţia: *El vorbeşte* c a u n p r o f e s o r, subiectului îl lipseşte această calitate, afirmîndu-se numai comparativ modul în care se săvîrşeşte acţiunea.

2. Substantivul cu valoare de complement circumstanţial de mod introdus cu ajutorul adverbului comparativ prepoziţional *ca* apare întotdeauna articulat fie cu articolul hotărît fie cu cel nehotărît, pe cînd, în construcţia *ca profesor* din propoziţia *El vorbeşte* c a p r o f e s o r, apare întotdeauna nearticulat. Deosebirile funcţionale dintre cele două părţi de propoziţie : *ca profesor / ca un profesor* sînt marcate prin prezenţa sau absenţa articolului hotărît sau nehotărît[1].

3. Exprimînd calitatea pe care o are un obiect în momentul săvîrşirii acţiunii, substantivul poate apărea singur sau precedat de : prepoziţii (*ca, de, drept*) şi locuţiuni prepoziţionale (*în calitate de, în chip de*).

Pe baza acestor deosebiri esenţiale, este necesară desprinderea construcţiilor de tipul celor amintite, din categoria complementului circumstanţial de mod sau din alte categorii şi definirea lor ca parte de propoziţie aparte.

Conţinutul specific al părţilor de propoziţie discutate este *calitatea*, care se atribuie unui obiect în momentul săvîrşirii acţiunii. Complinind acţiunea verbului prin calitatea pe care o are un obiect (subiect sau complement direct) şi avînd mijloace proprii de exprimare, vom denumi această parte de propoziţie *complement al calităţii*.

★

I. Complementul calităţii se exprimă în limba romînă printr-un substantiv sau printr-un pronume relativ-interogativ :

Am intrat c a b u r s i e r *la şcoala statului*[2].

Mai multe personalităţi ale vieţii politice, sociale şi culturale din ţările respective iau parte la întîlnire c a m e m b r i *ai delegaţiilor sau* c a i n v i t a ţ i *de onoare. Scînteia*, XXIX, nr. 4744.

Î n c e c a l i t a t e *ai venit la mine?*

C a c e *te-ai angajat?*

---

[1] O situaţie asemănătoare, am putea spune identică, o prezintă aceste construcţii şi în celelalte limbi romanice. Astfel, în *Gramatica de la lengua española* editată de Real Academia Española, Madrid, 1931, se face aceeaşi distincţie între forma articulată şi cea nearticulată : *Has hablado como maestro* (Tu ai vorbit ca profesor). *Has hablado como un maestro* (Tu ai vorbit ca un profesor), *Esto como padre os pido* (Ca tată vă cer aceasta); *Esto como un padre os pido* (Aceasta ca un tată v-o cer).

O situaţie analogă se prezintă şi în limba franceză, unde articolul însoţeşte numai substantivul cu valoare de complement circumstanţial de mod, în timp ce construcţia care indică o calitate a substantivului în momentul săvîrşirii acţiunii apare întotdeauna nearticulată : *Il parle en (tant que) professseur* (El vorbeşte ca profesor); *Il parle comme un professeur* (El vorbeşte ca un profesor) (*Grammaire Larousse du XX-e siècle*, p. 62).

[2] Al. Vlahuţă, *Nuvele, schiţe, articole*, E.S.P.L.A., 1959, p. 13.

Toate exemplele din Al. Vlahuţă citate în cursul lucrării aparţin acestui volum.

II. Complementul calității se exprimă printr-un substantiv în acuzativ fără prepoziție sau însoțit de prepozițiile : *ca*, *de*, *drept* sau de locuțiunile prepoziționale : *în calitate de*, *în chip de* :

a) *Tocmai acum se gîndea el la un lucru, pe care trebuia să-l fi făcut de mult* : *să dea examen și să intre* b u r s i e r *la Sf. Sava.* Vlahuță, *op. cit.*, p. 11.

S-a angajat m u n c i t o r *la fabrica de sticlă.*

b) *La Academie era recunoscut nu numai* c a m a t e m a t i c i a n *neîntrecut, ci și* c a i u b i t o r *de muzică. Scînteia*, XXIX, nr. 4741.

Cînd funcționează c a p r o n u m e *propriu-zis, genitiv-dativul primește desinența a...*[1].

Colectivista M. Varga a primit d r e p t p r e m i u... *o însemnată cantitate de porumb. Scînteia*, XXIX, nr. 4743.

Nu pot să vă privesc d r e p t j u d e c ă t o r. Camil Petrescu, T. III, 403.

Acel sicriu slujește d r e p t c o r l a t ă *cailor.* M. Sadoveanu, F. J. 527.

Delegația din Cipru, care participă la întîlnire î n c a l i t a t e d e o b s e r v a t o r *este condusă de... Scînteia*, XXIX, nr. 4744

Numai î n c a l i t a t e d e *bun* p r i e t e n *îți spun toate acestea.*

Trimise Brîncoveanul-Vodă la Duca-Vodă, ca î n c h i p d e s o l, *pe un mitropolit.* Neculce, *Let.* 302.

III. Complementul calității poate determina un verb la cele trei diateze, la un mod personal sau nepersonal :

Între timp, funcționase și c a p r o f e s o r *la liceul Sf. Gheorghe, avînd* c o l e g i *pe Slavici, Caragiale, Anghel Demetrescu, precum și* c a r e v i z o r *școlar.* Vlahuță, *op. cit.*, p. VII.

Radu căpătă de la un profesor al lui o carte de recomandație către un director de institut unde fu primit c a p e d a g o g. Vlahuță, *op. cit.*, p. 43.

... *nu lipsea niciodată de a aduce* c a m a r t o r *pe biata slugă..* A. Odobescu, O. II, 146.

De multe ori, s-a prezentat în fața instanțelor de judecată c a m a r t o r. *Scînteia*, XXIX, nr. 4735.

Trimis c a m u n c i t o r *în fabrică, a uimit lumea prin hărnicia sa.*

Ani de-a rîndul, lucrînd ca d o c t o r *a salvat multe vieți omenești.*

De ales c a d e p u t a t *or să te-aleagă...*

Pe lîngă o formă verbală substantivată, de exemplu un infinitiv, complementul calității devine atribut :

Alegerea lui c a d e p u t a t *ne-a bucurat pe toți.*

IV. Topica — Complementul calității are o poziție liberă în propoziție. Poate să apară la începutul propoziției, în interiorul ei sau la sfîrșitul propoziției, după verb sau după alte părți de propoziție, în funcție de accentul semantic al frazei.

[1] Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană*, ediția a II-a, p. 395.

C a d i r e c t o r *răspunzi de cele întîmplate, nu* c a *simplu* o m.
La Sinaia, c a ş e f *de gară a lucrat mulţi ani.*
A colindat ani de-a rîndul satele romîneşti c a *pasionat* c u l e g ă t o r *de folclor.*

Faptele prezentate mai sus ne permit să ajungem la următoarele concluzii :

1. În limba romînă, există o parte de propoziţie care exprimă calitatea obiectului în momentul săvîrşirii acţiunii. Această parte de propoziţie are un conţinut specific—*calitatea*—şi mijloace proprii de exprimare.

2. Pe baza acestui conţinut propunem ca această parte de propoziţie să fie denumită *complement al calităţii.*

GLOSAR REGIONAL

Regiunea Craiova (Raioanele Caracal, Turnu-Severin)

AGÎP interj. = discreție ! tăcere ! ; *eu am să-ți spun cum a fost, însă tu, agip* ! (comuna Amărăștii de jos, raionul Caracal) [1]

BĂLICĂRÍ, *bălicăresc*, vb. tranz. = a certa pe cineva, a face cu ou și cu oțet

BERBECÉL, *berbecei*, s.m. = varietate de struguri cu boabe mici și albe

BÍC, *bici*, s.m. = taur

BOBIDRÁG, *bobidragi*, s.m. = călțunaș (floare)

BURTICÁN, *burticane*, s.n. = tobă făcută din ficat, rinichi și sînge de porc

CUCUMEÁ, *cucumele*, s.f. = ferestruica exterioară de la podul casei

DOVLÉTE, *dovleți*, s.m. = dovleac (raion Caracal)

GĂGIÓS, *oásă*, adj. = lacom

GÎLDĂU, *gîldaie*, s.n. = baltă nu prea mare, dar adîncă.

ÎNGENÁ, vb. intranz. = a înceta ; a încetini ; *ploaia a mai îngenat* ; *calul a mai îngenat din fugă*

ÎNGÎLVÍT, *-ă*, adj. = săturat peste măsură

LUPÁV, *-ă*, adj. = lacom (ca un lup)

MĂTĂÚZ, *mătăuze*, s.n. = văruitor primitiv, făcut dintr-un șomoiog de cîrpe sau de pănuși de porumb, legat la capătul unui băț scurt

MECÍ, pers. 3 *mecește*, vb. refl. = (despre fructe) a se bătuci

MECÍT, *-ă*, adj. = (despre fructe) bătut

MESÁLĂ, *mesale*, s.f. = față de masă

MILIGÓGI, *miligoace*, s.n. = mic furuncul care apare la rădăcina genelor ; urcior (comuna Vîrciorova, raionul Turnu-Severin)

MITOCOSEÁLĂ, *mitocoseli*, s.f. = denaturare, falsificare, măsluire (Turnu-Severin)

MITOCOSÍ, *mitocosesc*, vb. tranz. = a denatura, a falsifica, a măslui (Turnu-Severin)

MOÚR s.n. sg. = mohor

NÓVA s.f. sg. = varietate de struguri hibrizi

OGLÍCIE, *oglicii*, s.f. = aglică

PIFÁN, *pifani*, s.n. = (învechit) infanterist

PÍFĂ, s.f. = (învechit) infanterie

PIRGÚȘ, *pirgușe*, s.n. = unealtă de lemn, de forma unui hîrleț foarte mic, cu care copiii scot primăvara din pămînt bulbii de brîndușe

RĂTÁN, *-ă*, adj. = nebunatic

STURÍ, *sturăsc* vb. tranz. = a snopi în bătaie.

SURLIGÁ, *surlig*, *surlighez*, vb. refl. = a se urca, a se cocoța

ȘTRAF, *ștrafuri*, s.n. = platformă trasă de cai și folosită la transportul mobilei (Turnu-Severin)

TABLANÉT, *tablanete*, s.n. = tabinet

---

[1] În continuare, cuvintele în dreptul cărora nu se indică localitatea sînt culese din comuna Amărăștii de jos, raionul Caracal.

TALÁP interj. = cuvînt care imită zgomotul paşilor unei persoane

TÓCI s.n. pl. = joc de cărţi la care se folosesc cărţile de tabinet

TÓMITE adv. = tocmai

ŢÎRUICHITĂ s.f. = puţin de tot

ÚRDIN adv., în expr. : *pe urdin* = consecutiv, la rînd

ZĂIBĂR s.n. sg. = varietate de struguri hibrizi, vineţii, cu bob rotund

ZGANTÓI adj. invar. = arţăgos

Regiunea Timişoara (Raionul Timişoara)

ARBÉICĂ, *arbeici*, s.f. = oală de gătit (com. Chinezu, Becicherecul mic)

BÉCHER, *-ă*, adj. invar. = şmecher (com. Bărăteag, Chinezu)

BÉCHEŞ, *becheşe*, s.n. = cojoc (com. Chinezu, Bărăteaz)

BICĂU, s.n. sg. = borceag (com. Hodoni, Bărăteaz)

BITÍCLU, *biţicli* s.n. =bicicletă (com. Chinezu, Hodoni, Bărăteaz)

BLEZGOÍ, *blezgoiesc*, vb. refl. = a se zgîi, a se holba (com. Hodoni, Chinezu, Becicherecul mic)

CADRÓF, *cadrofuri*, s.n.= dulap (com. Hodoni, Bărăteaz)

CIOC, *ciocuri*, s.n. = polonic (com. Chinezu, Bărăteaz)

CRĂŞTÓL, *crăştoale*, s.n. = castron (com. Chinezu, Hodoni)

DÚNĂ, *dune*, s.f. = un fel de plapumă umplută cu puf de pasăre ; pilotă (com. Chinezu, Bărăteaz, Hodoni)

FEŞTÍLI s.n. pl. = chibrituri (com. Chinezu, Bărăteaz)

FIŞCÁL, *fişcali*, s.m. = avocat (com. Becicherecul mic, Bărăteaz, Chinezu)

ÎTĂ, *îţe*, s.f. = sticlă pîntecoasă în care se pune, de obicei, vinul (com. Bărăteaz, Chinezu)

LĂGĂU, s.n. sg. = locul unde se prinde cel deal treilea cal la căruţă (com. Bărăteaz, Chinezu)

MIŞCODÍ, *mişcodesc*, vb. refl. = a fi neastîmpărat, a se întoarce încoace şi încolo (com. Bărăteaz, Chinezu)

MOLĂRÁÍ, *molăraie*, s.n. = fotografie (com. Bărăteaz, Chinezu)

MOLĂRÍ, *molăresc*, vb. tranz. = a fotografia (com. Bărăteaz, Chinezu)

MORCILÍ, *morcilesc*, vb. tranz. = a murdări (com. Bărăteaz, Chinezu)

MORMÍNTI, s.m. pl. = cimitir (com. Bărăteaz, Chinezu)

MÓZI s.n. sg. = cinematograf (com. Chinezu, Bărăteaz, Becicherecul mic, Hodoni)

PECÁR, *pecari*, s.m. = brutar (com. Chinezu, Bărăteaz, Becicherecul mic, Hodoni)

PECĂRÍE, *pecării*, s.f. = brutărie (com. Chinezu, Bărăteaz, Becicherecul mic, Hodoni).

PĂTÓG, *păţogi*, s.m. = şobolan (com. Chinezu, Bărăteaz, Becicherecul mic, Hodoni)

RUMINÉLE s.f. pl. = farduri (com. Chinezu, Bărăteaz, Becicherecul mic, Hodoni)

ŞĂREÁGHIE s.f. sg. = partea din urmă a căruţei (com. Chinezu, Bărăteaz, Becicherecul mic, Hodoni)

ŞCĂTÚLĂ, *şcătule*, s.f. = cutie (com. Chinezu, Bărăteaz, Becicherecul mic, Hodoni)

ŞTÍL, *ştiluri*, s.n. = toc de scris (com. Chinezu, Bărăteaz, Becicherecul mic, Hodoni)

TÍTĂLĂ, *titălе*, s.f. = bibilică (com. Chinezu, Bărăteaz, Becicherecul mic, Hodoni)

VÍZ, *vizuri*, s.n. = şiret cu care se strînge sau se leagă încălţămintea (com. Chinezu, Bărăteaz, Becicherecul mic, Hodoni)

Regiunea Cluj (Raionul Dej)

BÍNĂ, *bine*, s.f. = scenă (com. Gîlgău)

BOC, *bocuri*, s.n. = capră pe care se pun lemnele pentru a fi tăiate (com. Glod, Gîlgău, Cîţcău)

BÚMBĂ, *bumbe*, s.f. = bivoliţă (com. Gîlgău)

CĂOÁCI, *căoaci*, s.m. = fierar ; covaci (com. Gîlgău, Glod, Poiana Blenchii)

CĂOCÍE, *căocii*, s.f. = fierărie; covăcie (com. Gîlgău, Glod, Poiana Blenchii)

CĂTĂNÍ, *cătănesc*, vb. tranz. = a suci, a mușchiului pe cineva (com. Gîlgău, Glod, Cîțcău)

CĂTĂTÓR, *cătători*, s.m. = pețitor (com. Mănăștur, raionul Cluj)

CHET interj. = cuvînt cu care se alungă pisicile (com. Gîlgău, Glod, Cîțcău)

CÍNOȘ -ă, adj. = chipeș (com. Gîlgău, Glod)

CONTRALĂU, *contralăi*, s.m. = violonistul al doilea dintr-un taraf de lăutari (com. Gîlgău, Glod, Cîțcău, Poiana Blenchii, Ileanda)

DEZBURDÁ, *dezburd*, vb. tranz. = a aduce un vehicul răsturnat în poziție normală (com. Gîlgău, Glod, Cîțcău)

ÉPER, *epere*, s.n. = varietate de măr foarte asemănător cu ionatanul (com. Gîlgău)

FÁRBĂ, s.f. sg. = numele unui joc de cărți (com. Gîlgău)

FEȘTÍ, *feștesc*, vb. tranz. = a vopsi (com. Gîlgău, Glod)

FIRCĂLÍ, *fircălesc*, vb. tranz. = a mîzgăli (com. Gîlgău)

GHIÓRȘ, *ghiorșuri*, s.n. = tren accelerat (com. Gîlgău)

GORDONÁȘ, *gordonași*, s.m. = contrabasist (com. Gîlgău)

GRIȚĂRÁȘ, *griță rași*, s.m. = gologan (com. Gîlgău)

GUȘTULÍ, *guștulesc*, vb. tranz. = a gusta (com. Gîlgău, Poiana Blenchii)

MĂZĂRÍCHE s.f.sg. = mazăre (com. Gîlgău, Glod)

MĂR-GUTÚIE, *mere-gutui*, s.n. = gutuie (com. Gîlgău, Poiana Blenchii)

MIÉRE, *mniére*, s.f. sg. = zahăr (com. Gîlgău, Glod, Cășei, Cîțcău)

MINTENÁTĂ adv. = îndată, imediat (com. Gîlgău, Glod)

MORARÉU s.m. sg. = mărar (com. Gîlgău, Glod)

NĂFRÁMĂ s.f., în expr. *năframă mică* = batistă (com. Gîlgău)

NI interj. = uite, privește (com. Gîlgău, Glod, Poiana Blenchii)

PÉPENE, *pepeni*, s.m. = dovleac (com. Gîlgău Glod)

PICĂTÚRĂ, *picături*, s.f. = mere care cad din pom în lunile august și septembrie și care după ce se zdrobesc cu o mașină specială, se pun la fermentat, obținîndu-se prin fierbere, țuica numită *horincă* (com. Gîlgău, Glod, Poiana Blenchii, Cîțcău)

POMÍTĂ, *pomițe*, s.f. = dudă (com. Gîlgău, Glod)

POMITÉR, *pomițeri*, s.m. = dud (com. Gîlgău, Glod)

PÓNIC, *ponice*, s.n. = varietate de mere, mari, verzi, zemoase (com. Gîlgău, Glod, Poiana Blenchii, Ileanda, Cîțcău)

PORODÍC, *porodici*, s.m. = pătlăgea roșie (com. Gîlgău, Glod, Poiana Blenchii)

PRIMÁȘ, *primași*, s.m. = prim violonist într-un taraf (com. Gîlgău, Glod, Cîțcău, Poiana Blenchii, Cășei)

RĂCITÓR, *răcitoare*, s.n. = vas foarte mare de tablă, în care se pun prunele la fermentat (com. Gîlgău, Glod, Poiana Blenchii)

SÍLVOITĂ s.f. sg. = magiun (com. (Gîlgău, Glod, Poiana Blenchii)

SÚSLĂ s.f. sg. = lichid alcoolic, obținut din prima fierbere în cazan a fructelor din care se face țuica (com. Gîlgău, Glod, Poiana Blenchii, Cîțcău, Cășei)

ȘELÁTĂ, *șelăți*, s.f. = salată (com. Gîlgău, Glod, Poiana Blenchii, Ileanda)

TÁI-TÁI interj. = la revedere (com. Gîlgău, Glod, Cîțcău)

Material cules și redactat de
*PETRE STĂNESCU**

* Materialul a fost pregătit pentru tipar de Elena Ciobanu.

ÎNTRE ISTORIE, FILOLOGIE ŞI LINGVISTICĂ

DE

ACAD. IORGU IORDAN

De publicarea textelor vechi romînești s-au ocupat pînă astăzi trei categorii de specialiști : istorici, filologi și lingviști. I-am menționat în ordine cronologică, întrucît cei dintîi au fost istoricii, în frunte cu Kogălniceanu și Bălcescu, care, acum un secol și mai bine, au purces la publicarea unei bune părți din cronicile noastre, rămase pînă atunci în manuscris. Au urmat apoi filologii, cei mai numeroși, și, în sfîrșit, lingviștii. Separarea acestor două categorii din urmă pare, la prima vedere (și într-o anumită măsură, poate chiar este), artificială, dat fiind faptul că, în ce privește pe filologi, cel puțin în cazul nostru, al romînilor, n-a existat nici unul care să nu fi avut atît pregătire, cît și, mai ales, activitate lingvistică propriu-zisă. Singuri lingviștii, foarte puțini de altfel, care au întocmit ediții ale operelor din secolele anterioare celui de-al XIX-lea îndreptățesc izolarea lor de filologi, dar și ei tot parțial și mai mult formal, în sensul că, afară de îngrijirea editării unor texte, ei s-au ocupat numai incidental de alte probleme, considerate de obicei ca aparținînd domeniului strict al filologiei.

Ceea ce am spus despre filologi este valabil însă, deși nu în aceeași măsură, și pentru lingviști : după cum nu ne putem imagina activitate filologică pură, fără aspecte lingvistice, fie și foarte modeste cantitativ vorbind, tot așa este imposibil de admis ca un lingvist să nu posede nici un fel de pregătire filologică. Lingvistica și filologia au avut și, în parte, continuă a avea legături atît de strînse, încît, presupunînd că reprezentanții lor ar vrea să le despartă, ei n-ar izbuti, fiindcă situația obiectivă îi obligă să facă în același timp și lingvistică și filologie, cu preferințe, care pot merge de altfel foarte departe ca dimensiuni, pentru una sau pentru cealaltă. Dacă separ totuși aceste două discipline așa de intim legate, am în vedere atitudinea editorului filolog și pe a editorului lingvist față de textul studiat, punctul de vedere din care se pune fiecare în stabilirea acestuia, cum se va vedea din discuția ce urmează. Aici

intervine deosebirea dintre filologi şi lingvişti, şi ea se explică prin formaţia lor iniţială, ca şi (consecinţă oarecum inevitabilă a acestei formaţii) prin activitatea ştiinţifică desfăşurată ulterior. Preferinţele de care aminteam mai sus se datoresc tocmai acestor două aspecte esenţiale ale muncii de filolog, şi de lingvist, iar nu, cum ar putea crede cineva, unui factor de natură pur subiectivă.

★

Pe istoric îl interesează în gradul cel mai înalt f a p t e l e. Pentru el are importanţă, înainte de orice, conţinutul unui document (în sensul larg al cuvîntului), c e se spune într-un text, nu c u m se spune, evenimentele povestite, nu forma pe care o dă acestora autorul textului. Şi se înţelege de ce. Istoricul caută pretutindeni izvoare, spre a se informa cît mai bogat şi mai precis asupra unei epoci, a unei personalităţi, a unor întîmplări hotărîtoare din viaţa colectivităţilor umane etc. El nu face deosebire, sub acest raport, între o cronică şi un zapis oarecare, chiar atunci cînd prima are o valoare literară, pentru a nu mai aminti de cea lingvistică propriu-zisă : şi cronica şi zapisul sînt izvoare de informaţie, la fel de preţioase, datorită conţinutului lor.

De aceea Kogălniceanu, de pildă, în cazul cronicii lui Neculce, cu toate că avea la dispoziţie un manuscris pe care îl considera, de altfel fără dreptate, autograf, a introdus în textul acestuia numeroase pasaje din alte manuscrise, pentru simplul motiv că a găsit în ele lucruri necunoscute celuilalt. Nu mai vorbesc de faptul că el şi-a permis unele modificări de ordin lingvistic, care prezintă aspecte ale limbii noastre necorespunzătoare realităţii din vremea aceea. Aceste lipsuri se datoresc, bineînţeles, şi greutăţilor inerente oricărui început într-un domeniu de activitate necultivat mai înainte, dar şi, în special, formaţiei de istoric a lui Kogălniceanu.

Chiar istoricii de mai tîrziu, în ciuda pregătirii lor ştiinţifice, adesea foarte bună, se trădează, ca să spun aşa, a fi în primul rînd istorici în sensul arătat aici, adică iubitori şi căutători de fapte, mai puţin interesaţi de latura aşa zicînd formală a textului editat. Mă refer, ca pildă, la ediţia *Cronicii lui Ureche*, îngrijită de P. P. Panaitescu (E.S.P.L.A., 1955 şi 1959). Din cele aproape 50 de pagini ale introducerii, numai cinci sînt consacrate „limbii şi stilului" acestei opere, care are, în istoria culturii noastre, o mare importanţă, şi nu exclusiv ca izvor istoric. Constatarea surprinde cu atît mai mult, cu cît editorul face dovada unei competenţe de filolog autentic atunci cînd studiază problema, complexă şi dificilă, a izvoarelor şi a „interpolatorilor" cronicii.

Cînd, aşa cum se întîmplă adesea, istoricul este totodată şi arhivist, dragostea, după mine, exagerată, pentru fapte, indiferent aproape de semnificaţia lor oarecum permanentă, devine aş zice obligatorie, fără ca cel în cauză să-şi dea seama. Este, bunăoară, cazul articolului *Cronica lui Ion Neculce*, publicat de C. A. Stoide în revista *Luceafărul de ziuă*,**, 1957. Autorul, foarte bun cunoscător al problemelor de ordin istoric pe care le pune cea mai valoroasă cronică românească, ocupîndu-se de ediţia îngrijită de mine a acestei opere, insistă în numeroase pagini ale valorosului

său studiu asupra unor detalii de dragul lor înseşi, privite aş zice ca fapte în sine, fără legătură totdeauna directă cu problemele în discuţie.

Dacă istoricii fac impresia unor robi ai materiei textului pe care vor să-l editeze, în sensul că se lasă stăpîniţi aproape tiranic de conţinut, reprezentanţii filologiei sînt, dimpotrivă, robiţi formei, adică literei textului, ca şi cum s-ar simţi obligaţi să confirme etimologia numelui dat acestei discipline, cultivate cu atîta pasiune încă din antichitate, şi lor înşişi : *filolog(ie)* = iubitor (iubire) de cuvînt.

Astfel Hasdeu, ale cărui calităţi cu totul excepţionale nu i le-au tăgăduit decît adversarii pătimaşi (şi numai cu ocazia polemicilor), fiind în mai mare măsură filolog decît lingvist, a dat crezare, în celebra sa lucrare *Cuvinte din bătrîni*, tuturor grafiilor găsite în textele editate de dînsul. A prezentat drept realităţi lingvistice de la sfîrşitul secolului al XVI-lea şi începutul celui de-al XVII-lea, forme grafice de felul următoarelor: *nooii* (*noi*), *Opreeii* (*Oprei*), *moortea* (*moartea*), *dumnitaa* (*dumneata*), *cucunilor* (*coconilor*) etc. A. Philippide, *Principii de istoria limbii*, Iaşi 1894, p. 238 urm. a supus unei severe, dar îndreptăţite critici concepţia şi metoda lui Hasdeu, care i se păreau acum 60 — 70 de ani oarecum generale. Căci iată ce spune el (p. 245) : „De altfel importanţa prea mare care se dă celui de pe urmă cuvînt scris, ori de la cine va fi provenind, şi tendinţa de a considera scrisoarea ca o depozitară credincioasă a pronunţării, este un păcat general, de care sufere toată lumea". Deşi Philippide însuşi avea o formaţie mai mult filologică decît lingvistică, critica pe care o face lui Hasdeu şi, prin acesta, tuturor filologilor are la bază concepţia unui lingvist propriu-zis.

Interesant, deşi nu neaşteptat, este faptul că în aceeaşi vreme avea loc o discuţie asemănătoare între specialiştii ruşi. Aflu acest lucru din recenzia consacrată de K. V. Gor̆kova, în *Вопросы языкознания* III, 1954, fasc. 2, p. 134 urm., studiului lingvistului norvegian Chr. S. Stang despre limba unui text ucrainean de pe la mijlocul secolului al XVII-lea. Autoarea recenziei vorbeşte despre cele două metode aplicate de filologii ruşi în cercetarea textelor vechi : metoda „extensivă", preconizată de A. I. Sobolevski şi de elevii săi, care au exagerat-o întrucîtva, şi metoda „intensivă", inaugurată de A. A. Šahmatov, ai cărui discipoli de asemenea i-au extins limitele dincolo de intenţiile iniţiatorului ei. Prima metodă seamănă cu cea folosită de Hasdeu, este, deci, strict filologică (în sensul etimologic al cuvîntului ; vezi mai sus), cealaltă ţine seamă, în primul rînd, de realitatea lingvistică, aşa cum o putem cunoaşte cu ajutorul istoriei limbii în discuţie. Recenzenta precizează că rezultate satisfăcătoare dă numai îmbinarea ambelor metode, aşa cum a susţinut, se pare că nu cu destulă claritate (ceea ce explică exagerările elevilor săi), A. A. Šahmatov. Această precizare mi se pare preţioasă, şi pentru că conţine o idee foarte justă, dar şi din cauză că ea reprezintă punctul de vedere al majorităţii specialiştilor sovietici actuali. (Vorbesc de majoritatea lor, fiindcă vechea divergenţă de păreri n-a dispărut cu totul).

La noi, filologii care au venit după Hasdeu n-au mai comis greşelile imputate acestuia. Faptul se datoreşte progresului firesc al disciplinei noastre, progres pe care sînt înclinat (sper că nu dintr-o ... slăbiciune

de breaslă) să-l atribui, în cea mai mare parte, pregătirii lingvistice din ce în ce mai bune a filologilor propriu-zişi. Aş cita, ca exemplificare între altele, admirabila ediţie a *Psaltirii Scheiene* îngrijită de I.-A. Candrea (Bucureşti 1916), model de îmbinare judicioasă a celor două metode menţionate mai sus. Această ediţie vorbeşte în favoarea punctului meu de vedere, întrucît autorul ei era şi (poate mai ales) un excelent lingvist.

Acestei ultime calităţi a lui Candrea îi atribui eu şi meritul de a fi „interpretat" grafia chirilică în absolut toate cazurile, chiar atunci cînd, ca în cazul lui ѣ, de pildă, din silabe accentuate urmat de un *e* în silaba imediat următoare (tipul *lѣge*), nu există siguranţă deplină în ce priveşte pronunţarea. Ediţia *Psaltirii Scheiene* redă cu litere latine absolut toate semnele alfabetului chirilic, ceea ce o face uşor accesibilă şi nespecialiştilor, fără să modifice totuşi (şi cu atît mai puţin să falsifice) realitatea lingvistică: cititorul este nu numai prevenit, ci şi lămurit, prin ample explicaţii, asupra valorii fonetice a literelor chirilice şi totodată a echivalentelor latineşti folosite la transcrierea textului.

M-am oprit la acest aspect al muncii de editor, pentru motivul că în momentul de faţă filologii noştri sînt adepţii transliteraţiei. Campionul acestei metode este prof. J. Byck, care a aplicat-o încă de acum aproape 20 de ani, cînd a retipărit *Cazania lui Varlaam* (Bucureşti 1943). De fapt, judecînd după cîteva pagini pe care le-am recitit cu atenţie, numai puţine litere chirilice, şi anume cele două ieruri (ъ, ь), ѧ şi ѫ, sînt păstrate în transcriere (pe cît se pare, nici acestea, cu excepţia lui ѧ, în absolut toate împrejurările).

Avem a face, aşadar, cu un sistem mixt, care nu prezintă avantaje, în comparaţie cu cel întrebuinţat de Candrea, ci dimpotrivă. Rezultatul este pe de o parte greutatea, şi nu numai pentru nespecialişti, de a interpreta totdeauna just semnele chirilice păstrate (ca să nu mai amintesc impresia neplăcută cauzată de împestriţarea alfabetului latinesc cu aceste cîteva litere chirilice), iar pe de altă parte, transcrierea unui foarte mare număr de cuvinte neconformă, cel puţin aparent, cu realitatea lingvistică, adică, în fond, posibilitatea de interpretare falsă a acesteia. Astfel folosirea lui *â* (care, în sistemul de transcriere al lui J. Byck, redă cînd pe *î*, cînd pe *â*) în cuvinte de felul lui *stâtū* (= *stătu*), *bâtѫ* (= *bătea*), *ѧnâlța* (= *înălța*), *gâtѫscî* (= *gătească*) poate duce la citirea lui *â* ca *î*. Cum se justifică acest exces de ... scrupulozitate filologică în transcrierea printr-o literă ambiguă a unui sunet asupra naturii căruia nu poate exista absolut nici o îndoială? S-au pronunţat vreodată aceste cuvinte româneşti altfel decît cu *ă*? Nu este o adevărată lege fonetică a limbii noastre transformarea în *ă* a unui *a* neaccentuat în cadrul flexiunii sau al familiei unuia şi aceluiaşi cuvînt? Mă întreb apoi de ce în *gâtѫscî* nu s-a redat ѫ prin *ea*, asupra existenţei căruia nu poate fi nici o îndoială? Întrebarea este cu atît mai legitimă, cu cît în cazul lui *ĭaste*, de pildă, nu s-a păstrat semnul chirilic ѥ, deşi păstrarea lui s-ar fi justificat prin faptul că o pronunţare *ĭaste* (cu *ĭa*) a actualului (*ĭ*)*este* pare foarte puţin probabilă pentru epoca lui Varlaam. (Un exemplu ca acesta constituie o probă decisivă în sensul dragostei exagerate a filologilor pentru cuvînt, pentru cuvîntul s c r i s, adică pentru l i t e r ă.)

Constatările acestea sînt cu atît mai surprinzătoare, cu cît J. Byck are o foarte bună pregătire lingvistică şi un simţ dezvoltat, adesea fin, pentru faptele de limbă, sub aspectul lor nu numai scris, ci şi vorbit. Cu toate acestea, în ediţia *Ţiganiadei* îngrijită de dînsul apar, cum a arătat F. Fugaru (vezi *Limba romînă* VII, 1958, nr. 4, p. 11 şi urm.), o serie de greşeli care dovedesc o atenţie prea redusă faţă de aspectul strict lingvistic al textului editat. Faptul se explică prin predominarea punctului de vedere filologic asupra celui lingvistic, caracteristică, aşa cum am afirmat ceva mai înainte, pentru munca editorilor filologi, care se lasă conduşi de criterii, oarecum formale, în sensul unui respect exagerat faţă de litera textului. Am reprodus la p. 24 un citat din Philippide în legătură cu această „slăbiciune" a filologilor pentru cuvîntul scris. O afirmaţie asemănătoare, pornind tot de la fapte, găsim în *Limba romînă* cit., p. 14 : „În ciuda indicaţiilor exprese ale poetului [Budai-Deleanu] asupra metrului în care şi-a scris operele, editorii au crezut de cuviinţă să păstreze cît mai neschimbată litera manuscrisului, prezentîndu-ne numai o transcriere a slovelor în litere, şi atît". Foarte justă, deşi severă ca formulare, mi se pare observaţia de la p. 38 : „Dar voinţa autorului nu poate să se confunde cu litera manuscrisului, întrucît nu e vorba numai de o transcripţie dintr-un alfabet într-altul, treabă care n-ar pretinde prezenţa unui filolog specialist în limba romînă veche, ci ar putea fi făcută de oricine cunoaşte slovele şi literele".

Chiar dacă editorul *Ţiganiadei* n-ar fi găsit unele indicaţii date de Budai-Deleanu însuşi cu privire la modul cum trebuie citit textul, faptul că avem a face pe de o parte cu o operă în versuri, iar pe de alta cu un autor care cunoaşte foarte bine limba noastră sub aspectul ei popular, adică vorbit, impunea evitarea atîtor lecţiuni neconforme cu aceste particularităţi ale celebrei epopei, ca *de acum*, *de a clăti*, *nice odată* etc. (pentru *de-acum*, *de-a clăti*, *nice-odată*) sau *O învîrte într-o mînă pe îndelete*, care nu seamănă nici măcar a proză ritmată (în loc de *O-nvîrte-ntr-o mînă pe-ndelete*).

Editarea textelor vechi urmăreşte mai multe scopuri, printre care deosebit de importante mi se par cunoaşterea operelor respective sub toate laturile lor de către un număr cît mai mare de cititori (dacă vreţi, în frunte cu specialiştii : filologi, lingvişti etc.) şi folosirea lor în vederea cercetărilor de istorie a limbii. Acest ultim scop mi se pare mie, ca lingvist, esenţial, pentru motivul că, în ce priveşte epocile vechi ale limbii romîne (şi epocă veche însemnează orice epocă afară de cea strict contemporană, pe care o putem cunoaşte în mod desăvîrşit, dat fiind că trăim în ea, adică vorbim şi auzim limba noastră), singura posibilitate de a ne informa asupra diverselor aspecte ale graiului nostru matern ne-o oferă textele, operele scrise de toate felurile. Urmează că editarea acestora trebuie să respecte în măsură maximă realitatea lingvistică din epoca în care a luat naştere opera respectivă. Pentru aceasta se cere ca editorul să aibă o foarte bună pregătire lingvistică, să cunoască nu numai istoria limbii, ci şi structura ei, posibilităţile ei de exprimare a ideilor în orice împrejurare, diversele forme pe care le poate căpăta gîndirea, aş spune (cu speranţa că nu voi fi greşit înţeles) independent şi indiferent de formele ei concrete, cunoscute din texte şi din viul grai.

În studiul meu *Limba „eroilor" lui Caragiale* am insistat mult asupra capacităţii marelui nostru satiric de a „simţi" şi a „trăi" limba lui maternă prin sistemul ei, prin legile ei de dezvoltare, ceea ce l-a ajutat să pună în gura personajelor sale cuvinte cu aspecte fonetice, mai rar morfologice, precum şi construcţii sintactice, care, sînt convins, n-au fost totdeauna înregistrate de el în vorbirea reală şi fac totuşi impresia că au existat în realitatea lingvistică, datorită tocmai corespondenţei perfecte dintre înfăţişarea cuvintelor respective şi sistemul limbii romîne, în toate detaliile acestuia.

Dacă un scriitor, fie şi genial, dar fără vreo pregătire specială în domeniul lingvisticii, a putut „nimeri" totdeauna formele posibile ale multor cuvinte într-un mod atît de corespunzător cu regulile limbii, încît nimeni nu se îndoieşte de existenţa lor reală, de ce filologul sau lingvistul, pornind de la textul unei opere oarecare şi bazîndu-se pe cunoaşterea temeinică a sistemului lingvistic, sub ambele lui aspecte (sincronic şi diacronic), n-ar avea dreptul să interpreteze unele grafii în conformitate nu cu litera textului studiat, ci cu sistemul limbii? Am dat mai sus cîteva exemple de modificare sau chiar de falsificare a realităţii lingvistice, consecinţă inevitabilă a respectului idolatru pentru „slovă" (de altfel, şi aceasta apreciată, din punctul de vedere al valorii fonetice, după criterii adesea discutabile).

Este departe de mine gîndul că ediţia *Cronicii lui Neculce*, pe care am publicat-o în 1955 (ediţia a II-a, 1960), îndeplineşte toate condiţiile de ordin filologic şi lingvistic. Pretind totuşi că ea redă în mod fidel vorbirea moldovenească comună (sau, mai bine zis, medie) din primele decenii ale secolului al XVIII-lea. La stabilirea textului mi-au servit, în multe privinţe, ca model cele cîteva pagini şi unele adaosuri mai mici scrise de Neculce însuşi, care arată că graiul din nordul Moldovei (regiunea natală a cronicarului) avea atunci, cu puţine excepţii, un aspect foarte apropiat de cel actual. Aceasta, mai cu seamă în cazul lui *u* final şi al lui *e* accentuat din cuvinte de felul lui *lege*. Deoarece autorul cronicii scrie mai totdeauna pe *-u* (folosind, bineînţeles, litera *u* şi nu unul dintre cele două ieruri) şi redă absolut totdeauna pe *é*, în situaţia amintită, prin *e* (niciodată prin ѣ sau prin alt semn echivalent întrebuinţat de copişti), am înlocuit pe ъ şi ь finali, atunci cînd cuvintele respective se termină astăzi în consoană, prin *u* sau *ŭ*, după cum înaintea lor se găsea un grup consonantic sau o singură consoană.

Din păcate, cazul cronicii lui Neculce (ms. 253) este extrem de rar. În mod obişnuit, textele din secolele XVI-XVIII sînt scrise de oameni care respectă cu stricteţe tradiţia grafică. Judecînd după chipul cum procedează filologii intransigenţi, pot afirma totuşi, fără teama de a greşi, că ei ar fi redat pe ѣ (sau ѧ) din partea de cronică scrisă de copişti nu prin *e*, ca în puţinele pagini şi adaosuri provenite de la cronicarul însuşi, ci prin *ĕ*, modificînd astfel realitatea lingvistică.

Dacă în ce priveşte cuvintele conţinînd literele amintite m-am sprijinit pe felul de a scrie al lui Neculce (deşi cred că şi fără el le-aş fi redat în acelaşi chip), la altele m-am condus după criteriile lingvistice arătate mai sus, pe care le-aş rezuma precum urmează : am păstrat în transcriere

toate formele existente în text şi considerate ca posibile din punctul de vedere al sistemului limbii noastre. Aşa se explică, între altele, marea mulţime a variantelor cuvîntului (de origine rusească) *feldmarşal* (care nu apare în cronică absolut niciodată sub această formă) şi acelea, mai puţin numeroase, ale n. fam. *Cantacuzino*. Acesta din urmă se întîlneşte în ms. 253, pus la baza ediţiei mele, numai sub aspectele *Catacozono* şi *Catacozino* (primul, mai ales, dacă nu chiar exclusiv, la pluralul derivatului în *-esc* : *Catacozonești*). Am aflat, întîmplător, că unii filologi, care, dat fiind respectul lor pentru literă, ar fi trebuit să aprobe transcrierea acestui nume, întrucît aşa îl găsim în manuscris, s-au arătat surprinşi, ca să nu spun foarte nemulţumiţi, că redau numele de familie, pe linie maternă, al lui Neculce în această formă populară, adică „incultă". Nu ştiu cum pronunţa cronicarul însuşi numele *Cantacuzino*, pentru motivul că în pasajele scrise de mîna lui acest nume nu apare. Eu sînt înclinat să cred că şi el spunea tot *Catacozino*, fără *-n-*, adică, de fapt, cu *a* din prima silabă nazalizat şi că, în orice caz, l-ar fi scris la fel cu toţi cei nouă (sau zece) copişti ai ms. 253. Cît despre *Catacozonești*, trebuie să admitem prefacerea lui *i* în *î*, sub influenţa pronunţării dure (specific moldoveneşti) a lui *z* precedent şi apoi transformarea lui *î* în *o* (prin faza intermediară *ă*), poate ca efect a asimilării lui la *o* din silaba precedentă.

N-aş vrea să se tragă din discuţia de pînă aici concluzia că nu acord atenţia cuvenită punctului de vedere istoric şi celui filologic în munca de editare a textelor vechi. Informarea bogată şi precisă, pe bază de izvoare bine folosite, asupra autorului, a operei, a condiţiilor istorice din epoca respectivă etc. ajută în cea mai mare măsură la înţelegerea conţinutului, cu condiţia totuşi ca ea să nu devină un fel de scop în sine prin depăşirea limitei impuse de rostul unui simplu instrument auxiliar de lucru. De asemenea are editorul unui text vechi absolută nevoie de o bună pregătire filologică, pentru a putea urmări filiaţia manuscriselor şi raporturile dintre ele (în ipoteza, frecventă, că opera respectivă ni s-a transmis în mai multe variante), pentru a distinge ce aparţine cu siguranţă autorului şi ce provine de la alţii etc. Aceasta, în cazul cînd editorul se hotărăşte să întocmească o ediţie critică, pe care eu o văd destinată exclusiv specialiştilor : istorici, filologi, lingvişti etc. (De aceea, în treacăt zis, publicarea unor asemenea lucrări ar trebui să fie rezervată Editurii Academiei R.P.R.). Pentru publicul mare, alegerea unui manuscris, pe baza unei analize a tuturora, la fel de minuţioasă ca şi în cazul ediţiei critice, mi se pare mai mult decît indicată, după cum cred că opera respectivă se impune să apară la E.S.P.L.A. şi la alte edituri de cultură generală. Întreaga muncă de pregătire pentru tipar a textului să se desfăşoare sub controlul lingvistic cel mai sever, în sensul arătat, destul de imperfect, în paginile precedente. Să nu uităm că fidelitatea în redarea limbii însemnează, de fapt, respectarea tuturor elementelor alcătuitoare ale unei opere, respectarea atît a conţinutului, scump mai ales istoricilor (politici sau literari), cît şi a textului (în sens „formal"), la care ţin atîta filologii.

ÎNTRE FILOLOGIE ŞI LINGVISTICĂ

DE

J. BYCK

Într-un articol intitulat *Din istoria filologiei romîne* apărut în paginile acestei reviste [1], definind domeniul disciplinei căreia îi spunem astăzi *filologie*, am precizat că aceasta are în vedere studiul textelor şi că, în afară de grija editării, filologul trebuie să fie preocupat de interpretarea lor sub toate aspectele. Punînd în evidenţă strînsa legătură a filologiei, între altele, cu lingvistica, am afirmat că filologia este una dintre disciplinele auxiliare cele mai de preţ ale lingvisticii.

Ajutorul pe care filologia îl dă lingvisticii este cu atît mai apreciabil cu cît metoda de cercetare e mai riguroasă. Filologul e chemat să garanteze autenticitatea faptelor de limbă aflate în texte, supunîndu-le celor mai migăloase analize. Astăzi, cînd lingviştii noştri sînt angajaţi să elaboreze marele dicţionar al limbii romîne şi istoria limbii romîne, metoda de investigaţie filologică se impune, şi spre acest ţel tind observaţiile care urmează.

Se ştie că textele vechi sînt capabile să-i inducă în eroare pe cercetători, fie din cauza unor traduceri greşite, fie din cauza copierii greşite a modelului, fie din cauza stîngăciei în ale scrisului, stîngăcie prezentă şi la autori şi la traducători şi la copişti.

Astfel, cele mai vechi psaltiri înregistrează în Psalmul CV, v. 28 un nume topic imaginar, *Elfe codru*, *Elfului dĕlu* : *Şi cuminecară-se în Elfe codru. Psaltirea Scheiană* ; *Şi se cuminecară în Elfe codru.* Coresi, *Psaltirea*, 1577 ; *Şi gustară în Elfului dĕlu. Psaltirea Hurmuzaki.*

Avem a face cu greşita interpretare a numelui divinităţii *Belfegor*, *Velfegor*, prezent în modelul slav sub forma Ѥлфегоръ şi considerat a fi compus din două elemente : Ѥлфе şi горъ. Ultima parte, aducînd cu slav. гора „deal, munte, codru", a îngăduit traducătorilor ingenioasa creaţie.

Biblia de la 1688 redă astfel acelaşi pasaj : *Şi se lipiră de Veelfegorŭ*, iar mai aproape de original, traducerea lui Gala Galaction şi Vasile Radu : *Ci ei slujiră lui Baal-Peor.*

[1] *Limba romînă*, VI (1957), nr. 1, p. 11 şi urm.

Unul dintre copiştii *Psaltirii Scheiene* scrie (Psalmul XXXI, v. 9) : *Nu fireţi ca calu şi mujdeĭu, čei če n-au mente*, pasaj în care cuvîntul *mujdeĭu* nu are nici un rost ; acesta se datoreşte erorii copistului care nu ştia de existenţa cuvîntului *măşcoiu* „catîr", dar căruia îi era familiar *mujdeiu*.

Cuvîntul vechi romînesc *dezvăscut*, contrarul lui *învăscut* şi din aceeaşi familie cu verbul a *înveaşte* „a îmbrăca", ajunsese a nu mai fi cunoscut pe întreg teritoriul sau poate că de la început nu s-a bucurat de o circulaţie generală.

Reproducînd *Cazania lui Varlaam* (Iaşi, 1643), tipăritorul Cazaniei de la Mănăstirea Dealului (1644) a simţit nevoia să-l înlocuiască pe *să dezvăscu* (p. 433, ed. J. Byck) prin *să dezbrâcâ* (II, f. 57 v), dar copistul manuscrisului folosit de N. Bălcescu pentru editarea Cronicei anonime, neînţelegîndu-l pe дезкъскѫци a scris дезъкнѫци (Ms. 112 Blaj, din Biblioteca Universităţii Cluj, f. 3r).

Dezvănuţi citim în ediţia lui N. Bălcescu din *Magazinul istoric pentru Dacia*, IV, p. 234, *dezvănuţi* citim şi în scrierea *Cîteva ore la Snagov* (*Scrieri I*, p. 408), în care A. Odobescu a reprodus pasaje întregi din cronica amintită (*pînă s-au spart toate hainele de pe ei şi pînă au rămas toţi dezvănuţi*).

Avem aci a face cu un caz în care pînă şi un filolog cum era A. Odobescu a putut cădea victimă unei erori de transcriere ; la rîndul lor au căzut victime aceleiaşi erori cei mai mulţi dintre editorii operelor lui Odobescu (vezi *Gazeta literară*, 21 noiembrie 1957, p. 1 şi 4).

Uneori traducătorii au de redat noţiuni care le sînt cu totul necunoscute şi apelează pentru exprimarea lor la cele mai bizare mijloace lingvistice ; copiştii întîmpină dificultăţi în înţelegerea unor pasaje lipsite de claritate şi totodată sînt expuşi erorilor de transcriere. Aşa stau lucrurile cu unul dintre copiştii *Psaltirii Scheiene*, a cărui eroare a dus în zilele noastre la interpretări eronate şi concluzii neîntemeiate.

E vorba de interpretarea pe care a dat-o V. Bogrea „misteriosului" cuvînt *findiş* din Simbolul credinţei prezent în *Psaltirea Scheiană* (p. 336) : *neslĕitu stătut, če între unul findiş obrazъ, če se ğiče un chip ca sufletul şi pelita, unul este omu*.

În latineşte pasajul corespunzător sună astfel : *Unus omnino non confusione substantiae, sed unitate personae, nam sicut anima rationalis et caro unus est homo*.

Fără să fi confruntat versiunea romînească cu textul latin, V. Bogrea emite ipoteza : „Enigmaticul *findiş*... n-ar putea fi ung. *fentes* „înălţat, loc ridicat" (cf. *3 obraze, de veaci* s u s u r e *şi seamere* de la p. urm.)?". (În recenzia la I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană* ..., în *Revista istorică*, V, 1919, p. 132.)

Ipoteza neîntemeiată a lui V. Bogrea a fost luată în consideraţie de A. Rosetti şi i-a sugerat acestuia o nouă ipoteză : „V. Bogrea a pus în legătură pe *findiş* cu ung. *fentes* „înălţat, loc ridicat". Această constatare ne-ar putea duce la presupunerea că traducerea romînească a fost făcută de pe o versiune ungurească". Şi mai departe : „Corolarul acestei demonstraţii este că traducerea originală a Simbolului a fost făcută ... sub influenţa Reformaţilor unguri sau saşi". („*Filioque* din *Psaltirea Scheiană*", în

revista *Grai şi suflet*, II, p. 153 şi urm. ; reprodus şi în *Mélanges*..., 1947, p. 554 şi urm.).

Punînd faţă în faţă textul romînesc şi cel latin, ne întrebăm cum o fi sunat textul unguresc la pasajul respectiv, unde în original nu apare nimic corespunzător lui *findiş*.

Examinarea minuţioasă a frazei ne-a dus la concluzia că *findiş* e creaţia unui copist mai puţin instruit decît traducătorul. Acesta din urmă scrisese *unul fiinduşi obraz*, ceea ce e clar pentru cel familiarizat cu particularităţile limbii textelor vechi. Expresia înseamnă *persoană unică*, sens care corespunde întocmai lui *unitate personae* din originalul latin.

Neavînd la îndemînă cuvinte romîneşti pentru exprimarea noţiunilor „unic, comun, consubstanţial", noţiuni cu care abia făceau cunoştinţă cu prilejul traducerii unor texte dogmatice, traducătorii au recurs la calcuri. Aşa s-a ajuns la expresiile *de o fire, de o fiinţă, unul fiind*, ca în slava-bisericească : ѥдиносѫштьнъ „ὁμοούσιος, consubstantialis", *troiţă de o fiinţă* corespunzînd slav-bis. ѥдиносѫштьнаꙗ троица.

Avem deci a face cu un capitol din istoria vocabularului filozofic romînesc, al cărui început datează din secolul al XVI-lea şi îşi are izvoarele în modele slave, care, la rîndul lor, se regăsesc în modele greceşti.

Prezenţa lui *fiind* nu se limitează la acest compus. El apare şi în alte formaţiuni de mai tîrziu, cu rolul pe care îl are de obicei un sufix adjectival, să zicem *-esc* :

Dumnedzău, pre carele niče un loc nu-l cuprinde, niče să mută cu mărirě din loc în loc, că iaste p r e t u t i n d i n ě f i i n d ... Varlaam, *Cazania*, ed. J. Byck, p. 332 ; *făcut-au şi lumea dentru nefiind întru a fi şi o ţâne şi o cuprinde şi de* o - m p r e u n ă f i i n d *fiinţă părintelui să feace om pentru noi*. Dosoftei, *Viaţa şi petreacerea svinţilor*, 25 nov., p. 165^{v} — 166^{r}; ... c u d e p u r u r e a f i i n d *cuvântule, svânt eşti* (traducînd pasajul slav-bisericesc : съприснѡ сѫщноє словѡ свѣть єси, Dosoftei, *Parimii*, I, p. 101^{r}).

Expresiile *pretutindině fiind* („universal"), *împreună fiind* „consubstanţial", *de pururea fiind* „etern" sînt locuţiuni adjectivale derivate din adverbe ; iar *unul fiind* aparţine aceluiaşi tip de formare. Deci *într-* u n u l f i i n d u ş i *obraz* înseamnă „într-o *unică* persoană".

Findiş, fiind o transcriere greşită a lui *fiinduşi*, nu are nimic comun cu ung. *fentes*, iar concluzia legată de existenţa unui model unguresc al simbolului atanasian din *Psaltirea Scheiană* rămîne fără temei.

O concluzie mai îndrăzneaţă, sugerată de o eroare de lectură, aflăm în comentariul lui Dan Simonescu din introducerea la *Legenda lui Afrodiţian*, Bucureşti, 1942.

„Legenda lui Afrodiţian interzisă în biserici" este titlul unui paragraf de la p. 14, şi citim într-însul :

„*Povestea lui Afrodiţian*, în versiunea romînească, are la mijlocul ei menţiunea neaşteptată : „pînă aci-i dezlegarea mănăstirilor". Întrerupînd brusc mersul povestirii, această menţiune nu poate avea altă explicaţie decît că textul care urmează nu mai poate fi recomandat spre folosire în mănăstiri. Într-adevăr, rîndurile care urmează amintesc de „biserica lui Deonis (Dionis) cu sathiri", lucru care a putut fi socotit ca periculos drep-

ţilor credincioşi. Menţiunea are însemnătatea ei atît pentru psihologia cititorilor, cît şi pentru grija îndrumătorilor noştri culturali din vremurile trecute. Ostracizarea textului este o dovadă mai mult de circulaţia lui şi de influenţa pe care o puteau exercita asemenea texte apocrife asupra maselor populare".

Dan Simonescu a citit greşit *mănăstirilor*, în loc de *măistriilor*, şi aşa trage acea concluzie bizară legată de punerea la index a unui text care totuşi se reproduce şi se răspîndeşte. Măiestriile al căror sfîrşit îl marchează povestitorul, pentru ca apoi să treacă la altă temă, sînt dezlegate, sînt explicate mai sus (capitolul e intitulat : *Vălhovnicii tălmăcesc minunea naşterii lui Isus*) ; deci nu e vorba de o *dezlegare* în sensul „îngăduinţei", şi nici de o interdicţie.

Atenţia filologilor nu trebuie să se îndrepte însă numai către textele scrise, ci şi către cele orale. Am în vedere înregistrările făcute de dialectologi sau de folclorişti, înregistrări înăuntrul cărora s-au putut strecura deformări de tot felul, datorite culegătorilor sau informatorilor.

Avînd să verific rezultatele unei anchete dialectale din Ţara Moţilor destinate să apară în *Bulletin linguistique*, II, 1934, am fost surprins de prezenţa unui vers aflat la începutul unui colind :

La grădina raiului
La *pomulea gîndului.*

Versul al doilea, al cărui nonsens nu mi-a dat linişte, şi-a recăpătat faţa autentică după o atentă examinare. El sună : *La pomu leagînului*, şi aşa a apărut în publicaţia amintită.

Un informator neiniţiat a pus la dispoziţia autorilor culegerii *Graiul nostru* (I. A. Candrea, O. Densusianu şi Th. Sperantia) un descîntec, al cărui început :

F u g i ţ, d a t i ĭ n e c u r a t e,
La ăl dĭ -are plată pă spate ;
Tĭe du în văĭ,
În scorobăĭ,
La copii tăĭ ... (I, p. 21)

trebuie interpretat astfel :

Fugi, izdate, necurate.

Avem a face cu o cunoscută formulă a descîntecului de izdat, boală de stomac, de intestine, al cărei nume îl poartă şi cel care o provoacă, diavolul, necuratul.

Lipsa de sens e cu atît mai vizibilă cu cît după pluralele *fugiţi, datine*, urmează singularele : t e d u *în văi, la copiii* t ă i, iar mai departe : *acolo să* l ă c u i e ş t i, *acolo să* v e c u i e ş t i, *de la cutare din trup s ă* i e ş i.

O altă ureche neexperimentată a înregistrat aceste versuri din balada *Cucul şi turturica*, aşa cum apar în ediţia din 1852 a lui V. Alecsandri :

Şi eu m-oi face
D u m i c *vătrăraş*
. . . . . .
D u m i c *dăscălaş.*

În *dumic* e uşor de recunoscut *d-un mic* (în care ne apare familiara construcţie cu *de*). Chiar V. Alecsandri şi-a îndreptat textul în ediţia din 1866 : *Un mic vătrărel, un mic dăscălaş*, renunţînd la construcţia originară.

Într-o poezie populară, apărută în revista *Sociologie romînească*, IV, 1942, citim versul :

S-a făcut din mine cioară.

Cei care cunosc diminutivul lui *dimineaţă* :

Cum te scoli d i m i n e c i o a r ă,
Tu te duci şi nu vii iară
Columna lui Traian, 1883, p. 137

îşi dau seama că aci poetul popular a rostit *s-a făcut diminecioară*, ceea ce e mai limpede.

În cartea : M. Eminescu, *Literatura populară*, comentată de D. Murăraşu, citim următoarea poezie (p. 201) :

Slobozi, Doamne, glasul meu
Să meargă ca c e r c e v e u,
Să meargă peste păduri
Că moare nana-n gînduri.

Ciudatul cuvînt *cerceveu* e explicat de comentator în glosar : *cercevea* (p. 637). Academicianul Perpessicius îmi atrage atenţia că manuscrisul lui Eminescu înregistrează foarte clar cuvîntul *cervereu* ; deci nici *cerceveu*, nici *cercevea* nu sînt de luat în consideraţie.

Rămîne de văzut ce-i *cervereu*. Consider că avem a face cu o deformare, datorită informatorului lui Eminescu, a cuvintelor *cel părău*.

Poezia ar fi deci să se citească astfel :

Slobozi, Doamne, glasul meu,
Să meargă ca c e l p ă r ă u,

aşa cum într-o poezie din *Materialuri folcloristice*, I, p. 688, citim :

Şi te du pe ces părău,

iar în C. Negruzzi, I, 195 : *Vezi cel părău care o despică în lung ...?*

Am mai arătat cum vechiul *Dicţionar* al Academiei Romîne înregistra fapte îndoielnice, fără să le supună unui control atent. Printre cuvintele inventate figurează şi acesta :

„***c o n o a i e*** s. f.? *Ne-om duce tare şi vîrtos, Cu puterea lui Hristos, În vîrful munţilor, În* ***conoile*** *brazilor, În cununa fetelor.* Şez. XXIII, 21".

Conoile e o lectură greşită, iar refacerea unui singular *conoaie* e tot ce poate fi mai fantezist. Redactorul nici nu a ştiut ce sens să-i atribuie, — de aceea a pus semnul de întrebare.

Conoile apare în loc de *crucile* ; şi dacă *conoile brazilor* e de neînţeles, ştim ce înseamnă *crucile brazilor*, „vîrfurile brazilor" :

Cîntă puiul cucului
Pe c r u c e a *molidvului*
Alecsandri, *P.P.*, p. 299

Şi cuibu mńi l-am mutat
La vîrvuţu munt'elui
În c r u c i ţ a *bradului*

V. Onişor, *Doine*, I, p. 52

Profesorul Ion Muşlea de la Cluj îmi face cunoscut că îndreptarea propusă de mine îşi găseşte confirmarea în manuscrisul care a folosit ca izvor revistei *Şezătoarea*. E vorba de un răspuns la Chestionarul lui B. P. Hasdeu, înăuntrul căruia se află poezia populară citată; aci apare, într-o transcriere personală : *în cru*^{s}*/cile bradzîlor*.

O eroare de tipar l-a făcut şi pe eruditul şi minuţiosul filolog A. Philippide să greşească.

În I. Zanne, *Proverbele Romînilor*, III, p. 303, se citeşte, ca o comunicare din Bihor, proverbul :

Pipă (lulă) cu cintură,
Mălai nu-i la gură.

Înregistrînd existenţa cuvîntului *cintură*, A. Philippide îi dă şi etimologia (*Rumänische Etymologien*, în *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XXXI, 1907, p. 304) :

„*Cintură* (cînturâ) lanţujel, Kettchen, catella, chaînette ... [urmează citatul din Zanne] — Et. *cinctura*".

În realitate acest *cintură* nu există. El apare, ca o eroare de transcriere sau de tipar, în loc de *ciutură*. Şi e surprinzător că A. Philippide nu a descoperit această eroare, de vreme ce el însuşi, în *Un specialist romîn la Lipsca*, Iaşi, 1910, trece printre sensurile cuvîntului *ciutură* şi pe cel de „partea de la coada pipei care se ţine în gură". Pipa cu ciutură e, de altfel, un obiect foarte cunoscut peste Carpaţi.

Faptele prezentate aci sînt, cred, destul de elocvente. Ele ne îndeamnă să fim foarte circumspecţi şi să nu trecem uşor pe lîngă cuvintele sau construcţiile care stîrnesc îndoieli.

Metodele filologice aplicate cu rigurozitate ne pot asigura interpretări juste.

PREFAȚA LA LEXICONUL ROMÎNESC-NEMȚESC

DE

ELENA STÎNGACIU

Ioan Budai-Deleanu, de la a cărui naștere se împlinesc două secole [1] a desfășurat o vie activitate atît ca poet cît și ca filolog și istoric [2].

Unul dintre aspectele activității lui ca filolog [3] este lexicografia. Ioan Budai-Deleanu concepuse un dicționar în 10 volume : romîn-latin și latin-romîn, romîn-grec și grec-romîn, romîn-italian și italian-romîn, romîn-francez și francez-romîn, romîn-german și german-romîn. Neputînd să ducă singur la capăt această amplă lucrare, el s-a văzut nevoit să facă numai un dicționar în două părți și patru tomuri, romîn-german și german-romîn, romîn-latin și latin-romîn, dar a definitivat numai *Lexiconul romînesc-nemțesc*, care se află în manuscris la Biblioteca Academiei R.P.R., sub cotele 3 728, —29, —30, —31.

Tot aici, sub cotele 2 411—2 420 se găsește același *Lexicon romînesc-nemțesc*[4], probabil în prima formă, deoarece îi lipsește prefața și introducerea și are mai multe corecturi.

Sub cotele 2 421—23 se găsesc în fine manuscrisele literei *a* din redactările mai mult sau mai puțin puse la punct ale unui *Lexicon nemțesc-românesc*.

Manuscrisul aflat sub cota 2 424 cuprinde fragmente din *Lexicon latino-romaenicum, seu valachicum* (a-ac f. 1^{r}—63^{v}), *Lexicon frîncesc și românesc*

---

[1] Data nașterii nu se cunoaște precis, dar este situată între 1760—1763.

[2] În afară de cele două poeme ale sale, *Țiganiada* și *Trei viteji*, toate celelalte lucrări ale lui au rămas netipărite și se află în manuscris la Biblioteca Academiei R.P.R., totalizînd un număr de peste 20 de volume.

[3] Celălalt aspect îl constituie lucrările de gramatică : *Fundamenta grammatices linguae romaenicae seu ita dictae valachicae usui tam domesticorum quam extraneorum accomodata*, Leopoli, anno 1812 (ms. 5200 B.A.R.P.R.), *Temeiurile gramaticii românești* (ms. 2425 și 2426 B.A. R.P.R.) și un comentariu dialogat asupra *Temeiurilor* care se găsește în ms. Acad. nr. 2427 (f. 3^{v}—30^{r}) și care poartă titlul : *Dascălul românesc pentru temeiurile gramaticii românești*, Tom. I (lucrarea este neterminată).

[4] Titlul exact este : *Lexiconu rómănescu tălmăcitu pe nemție — Walachisch-deutsches Wörterbuch.*

(a-ab. f. 64r——65v), *Lexicon latin-german-romîn* (a-ab. f. 103r—126v), iar de la f. 123r la 164v—*Lexicon pentru cărturari* — un dicționar de neologisme ce cuprinde doar litera *a*.

Budai-Deleanu a lucrat la *Lexiconul romînesc-nemțesc*, după cum mărturisește el însuși în prefață, timp de peste 35 de ani [1]. Autorul primise aprobarea de a tipări acest lexicon la 14 aprilie 1818, ceea ce înseamnă că începuse să adune material încă din 1782—1783.

Dicționarul are 4 volume scrise de mînă și poartă titlul romînesc în caractere chirilice : *Lexiconu românescu-nemțescu și nemțescu-românescu alcătuitu de Ioanu Budai chesaro-crăescul sfeatnicu la județul nemeșilor în Livău — tomu I ce cuprinde în sine lexiconul românescu-nemțescu*, după care urmează titlul în germană cu caractere gotice : *Romänisch oder walachisch-deutsches und deutsch-walachisches Wörterbuch verfasst von Johan Buday k. k. Landrath zu Lemberg — I Band enthaltend das walachisch deutsches Wörterbuch.*

Pe aceeași pagină cu titlul apare aprobarea de a-și tipări lucrarea și data [2] : „Imprimatur nach vollendetem Drucke sind drey gratis Exemplare hierher abzugeben Lemberg, der 14 April 1818 vom k. k. Bücher-Revision — Ante Winiwarter m. pr.".

Dicționarul este precedat de două prefețe, una în limba germană (f. 3r — 7v), a doua în romînește (f. 9r—42v).

Prefața în limba germană : *An den deutschen Leser* — mult mai scurtă nu este totuși un rezumat al celeilalte, și prezintă interes prin ideile pe care le cuprinde. Trebuie remarcat faptul că Budai-Deleanu afirmă aici existența dialectelor în limba romînă.

În continuarea prefețelor, urmează introducerea (f. 43r—138v), scrisă pe două coloane (în limba romînă și, alături, în germană) și intitulată *Întroducere istoricească* sau *Historische Einleitung*. Aici, spune Budai-Deleanu „*mi-au părut lucru vrednic de ostăneală a spune ceva pentru purcederea românilor, precum și pentru începutul și alcătuirea limbii românești puțin până acum cunoscute la ceialalți europeni*". De la p. 139r urmează 14 tabele etimologice în care autorul clasează cuvintele romînești după originea lor, dîndu-le etimonul și sensul din germană. Astfel, el dă cuvinte romînești de origine slavă, cuvinte romînești cărora le corespund cuvinte asemănătoare în maghiară, cuvinte romînești de origine greacă, cuvinte corespunzătoare unora din albaneză, cuvinte care corespund cu termeni din dialectele germanice, cuvinte care corespund cu termeni din limba italiană, cuvinte corespunzătoare cu termeni din limba franceză, cuvinte asemănătoare cu cuvinte spaniole, cuvinte de origine nesigură, cuvinte pe care probabil limba maghiară le-a împrumutat de la noi, cuvinte maghiare și romînești

[1] Budai-Deleanu vorbește despre acest lexicon într-o scrisoare pe care o adresează lui Petru Maior după 1812 (*Archivu*, p. 707—708).

[2] Aprobarea de la cenzură pentru a putea tipări lexiconul fusese dată pe pagina 1 a Lexiconului, jos, după titlurile în romînește, și nemțește. Din această pagină lipsește colțul din dreapta, jos, astfel că textul nu mai poate fi citit integral. Am luat data de 14 aprilie 1818 după Al. Papiu Ilarian care face o descriere a manuscriselor lui Budai-Deleanu în *Arhiva pentru filologia și istoria*, p. 706—708 și în : *Relațiune prezentată de ... în ședința plenară a Societății Academice Romîne din 9 sept. 1870 despre manuscrisele lui Ioane Budai-Deleanu* — în *Analele Societății Academice Romîne*, seria I, tom. III, p. 105—116.

împrumutate din slavă, cuvinte care par a avea origine latină dar care se găsesc într-o limbă derivată din latină, cuvinte romînești care corespund unor cuvinte latinești din evul mediu, cuvinte latinești care la romîni se folosesc cu totul în alt sens decît la italieni și la francezi.

Deși autorul greșește uneori în stabilirea etimologiei, important de semnalat aici este faptul că își dă seama că limba romînă are, pe lîngă elemente latine și slave — și albaneze, gotice, grecești, ungurești etc. Este primul care afirmă în acea epocă existența în limba romînă a elementului german și recunoaște elementul albanez.

De la f. 177r la 180 urmează o prezentare a literelor romînești [1]; apoi capitolul în romînește intitulat: *Pentru pronunția leterelor lătinești cu care le au tălmăcitu cuvintele românești la lexiconu.* De la f. 189v urmează *Erklärung der vorkommenden abgekürzten Wörtern* și *Erklärung der abgekürzten Namen und Bücher vorauß sich man beruffen hat* (pînă la f. 190v); apoi în romînește (f. 191v) *Tălmăcirea cuvintelor scurtate ce să află la lexicon* și (f. 192r) *Tălmăcirea numelor și a cărților ce s-au însemnat pre scurt.*

Dicționarul propriu-zis începe la f. 193r. Cuvintele sînt scrise cu caractere chirilice, și în paranteză cu litere latinești; urmează apoi definiția în limba germană. Autorul nu dă citate decît cînd crede că este necesar, fără a indica însă izvorul. La cuvintele rare dă izvorul, deși nu ilustrează totdeauna cuvîntul prin citate. Dă de asemenea și sinonime.

Un colectiv de cercetători de la Institutul de lingvistică din București pregătește o ediție a *Lexiconului românesc-nemțesc.*

În numărul de față publicăm prefața romînească a lexiconului, deosebit de semnificativă pentru poziția lingvistică a autorului. Am păstrat toate caracteristicile limbii scriitorului; ortografia a fost modernizată în sensul că am suprimat pe *ŭ* final și am transcris pe *ь* prin *î* acolo unde realitatea limbii o impunea.

PREFAȚIE

Treizăci și cinci de ani au trecut de cînd am luat asupra mea osteneala alcătuirii unui 9 r
lexicon romînesc. Pricina mi-au fost lipsa unii cărți ca aceasta în limba noastră; îndemnul iubire
de neam, scoposul — folosire de obște. Adevărat că o apucare de acest feli era pre nesocotită;
dară ce nu face îndrăzneala tinărețelor mai vîrtos cînd să încinde cu focul patriocesc, arzînd
purure cu dorință de a veade cîndva și întru poporul romînesc încai răsărind bunele învățături·
Văzînd că toate niamurile [2] Europiei // au demult acum lexiconele [3] sale, numai la neamul [4] 9 v
nostru lipseaște o carte ce să poate zice spița ce de întăi a culturii, mă sîmțeam răpit cu totul
spre acest scopos înalt; Deci părăsînd toate alte folosuri private mi-am afiorisit ceale mai bune
zile a vieții singur spre alcătuire cărții aceștii. Eram în țară străină. Încă nu săvîrșisem
școalele obicinuite, cînd am început a aduna cuvinte și a le pune în rînd după alfabet cu

[1] *Über die romänischen Buchstaben und ihre Aussprache.*

[2] Scris: ниамѹрилє.

[3] Scris: лєхиконє.

[4] Corectat ѣ din иа.

gîndul ca întorcînd la patrioții miei cu ajutoriul celor mai procopsiți în limbă, și cu cetirea
10 r cărților ce nu avusăm prilejul a le avea la mînă ; voi //putea săvîrși în urmă lucrul apucat.
Însă almintre au hotărît ursita !.. Căci precum neguțătoriul ce plutind de preste mări
întoarce acasă ; tocma cînd va să abată la mal, răpit fiind de năprasnică vijulie și vînturi
năsălnice, să trezăște aruncat înapoi cu multe sute de miluri, la nește ostroave necunoscute :
— așa și eu ! abia călcai strămoșescul pămînt, cînd, întîmpinîndu-mă toate împrotivelele, fui sîlit
10 v iarăș a mă înstreina. Ba ca cum aș zice a merge // de voe bună în urgie. Fui silit[1] în urmă
a mă așeza în țară străină întru care nemernicie mă aflu pînă acuma.
Însă măcar lipsit de tot prilejul de a mă sfătui cu cei procopsiți în limba noastră pentru
multe îndoiele ce-mi vinea în minte la tălmăcire deplină[2] a cuvintelor ; apoi și neavînd cea
mai mare parte a cărților romînești și a manuscriptelor, dintru care să mă fi putut folosi întru
această grea și nevoincioasă ostăneală ; totuși vreamea ce-mi prisosea după împlinirea dregătorii
11 r meale, și care era hotărîtă spre odihna mea o dăruiam lexiconului. // Cu toate aceste, nu o dată
mă aflam biruit de greutatea și mîhnicioasa nespornicia lucrului, care nimene nu poate să-l pre-
ceapă, numa cel ce este osîndit a face lexicoane. Întru acest chip asuprit o parte de mărimea
ostenelii, de altă parte mîhnit pentru lipsa cărților, nu o dată îmi vinea să arunc toată a multor
ani sudoare în foc. Dară socotința că cea mai grea parte era gata și că de aș părăsi lucrul
acum început, doară încă un veac ar trece pănă cînd să va afla cineva să priimească atîta greu-
11 v tate asupra sa iar neamul romînesc // va rămîne lipsit de lexicon sîngur din vina mea ; soco-
tința aceasta (cum zisăi) iarăș mă dumerea și ațița denou întru mine mai cu totul potolita rîvnă.
Aceaste nu pominesc bunule cetitori pentru oareșcare deșartă arătăciune ; căci la cei
precepători însuși lucrul va cuvînta pentru sine ; dară am crezut a fi de trebuință să mărtu-
risesc toate împrejurările pentru ca mai lesne să treci cu vederea nedeplinia și lipsele făpturii ;
mai vîrtos, de vei lua la socoteală cumcă un om sîngur nu putea să facă mai mult //.
12 r Sîngur dară, fără nice un ajutori, am alcătuit acest lexicon (întru care adun neamului mieu
toată osteneala tinereațelor mele și o închin ; nice poftesc altă răsplată, fără ca să o prii-
mească cu acea cunoștință sîmțitoare, cu care eu o am săvîrșit și cu care i-o afierosesc. De
cumva nu ar priimi și nu ar cunoaște prețul cărții aceștii, vina nu este de parte mea. Știu că
neamul viitori îl va precepe și va mă bine cuvînta[3] în mormînt.
12 v Zis-am că doară nu va priimi afierosirea și nu va cunoaște prețul făptorii // aceștie și am
pricină ; căci avînd lexiconul de mult gata în zadar am năzuit la mulți dintru neam și, cu adevărat,
la cei mai de frunte, pentru ajutorință la cheltuiali tipografului, și neavînd altă fără juruințe
deșerte, am trebuit în urmă să iau bani pe camătă. Deci cu dreptate mă îndoiesc ca să să cu-
noască acum prețul unui lexicon. Și adevărat ! atîța boeri atîța arhierei, arhimandriți, egumeni
13 r și alții, pre care cu tot feliul de presos îmbogățăște neamul romînesc, // să fie pus la mijloc
din nemăsuratele venituri, numa cîte un galben, era nu numa tipariu plătit, dară și autorul
îndestul dăruit !... Însă ori cum să judece oare care pentru aceste. Destul că eu adun aice
cel mai întăi lexicon în limba romînească !
Încît să atinge făptura, începutul, obicinuirea și trebuința lexicoanelor[4] trebue a aduce
aminte în scurt următoarele împrejurări.
13 v După ce goții, hunii, vandalii și alte neamuri varvare // au povoit cele mai politicite
țări ale Europii, iară mărita împărăția romanilor au fost cu totul surpată în apus, perit-au
pre încetul, apoi și învățata limba letenească și cu dînsa depreună periră în urmă și științele

---

[1] Scris cu *i*.
[2] În ms. apare : де плинꙋ.
[3] Scris în două cuvinte.
[4] Scris : леҳиконелор.

cu tot feliu de învăţături liberale. Musele spăimîntate fugind de nainte sălbatecelor miezinopţii, năzuiră iarăş la răsărit, de unde oare cînd venisă. Italia cu alte eparhii de pe împrejur într-atîta apoi să însălbătici cît de aice încolea numai umbra rămasă a măririlor // ei trecute. 14 r
Mai vîrtos limba letinească (cum zisăi) acel organ a [1] ştiinţelor, prin care putea iarăş să să rîdice la întia [2] sa vrednicie, rămasă cu totul uitată. Fiind aşa împărăţia apusului, mai multe veacuri purure luptîndu-să cu varvarii asămene în urmă soarte căzu şi pe împărăţia răsăritului; pe cel al doile ram a slăvitii republice romîneşti. împăraţii Ţarigradului după moarte lui Thedosiu şi nefericitea despărţirea împărăţii între ai săi doi feciori; în urmă moletecindu-să // şi afundaţi 14 v
întru dezmierdările palaţurilor sale; părăsisă toată grija ocrotirii împărăţii sale. Marginile era ca o poartă deschisă varvarilor. Din lăuntru chivernisea împărăţia neşte întriganţi evnuci cu neplinită lăcomie; din afară o apăra cei mai lepădaţi povăţuitori de oşti.

Romanii, cei adevăraţi patrioţi! fură urgisiţi de către greci şi cu nume de la sloveni împrumutat adecă vlahi însemnaţi; şi nice pute altmintre să-i chieme, căci grecii să chiema pre // sine romei sau romani. 15 r

Romanii de preste Dunăre asupriţi fiind despre a sa însuşi împărăţie să sculară în urmă şi-şi întemeiară o noao şi puternică împărăţie în faţa Ţarigradului celui sumeţ — Întru acest chip, prin o strîmbă şi neajunsă politică î-şi pierdură ţărigrădenii cel mai harnic braţ. Iară gloatele de preste Dunere nu înceta a-i jefui mai în tot anul. Pe aceste vremi întru atîta ajunsease ticăloşia împăraţilor răsăritului, cît nu mai gîndea cum să să apere // şi să alunge 15 v
cu armele pe vrăjmaşii săi, ci mai vîrtos, ca neşte banchieri şi neguţători, să iscusea numa cum să-şi cumpere mai lesne pacea cu argint. Aşaş făcînd şi cu turcii de oare cîte ori în urmă precepură aceşti asieni mişelia şi nehărnicia protivnicilor săi; precepură adecă cumcă cu luare cetăţii Ţarigradului să poate împreună lua toată împărăţia cu bunătăţile împreună precum au şi urmat. Cu surparea aceştii împărăţii dară, aceleş ştiinţe şi învăţături care oarecînd pribejisă din Italia, şi de mult acum // să adăpostea în Bizanţ [3]; văzînd că barbaria [4] să răvarsă 16 r
acum preste tot răsăritul; iarăş s-au întors la Italia, acolo aflînd ele acum după multe vccuri îmblînziţi pre acei de a cărora frică oare cînd scăpasă; începură a să răştira şi a pune întîiul temei spre o noao rănaştere. Acest temei nu au fost altul nice putea să fie fără învăţătura limbelor elineşti şi lătineşti; fiind că întru aceste doaă limbi să cuprinde toată înţălepţia, şi acolo aflăm temeiul a toată învăţătura.

Răvărsîndu-să din zi în zi // cunoştinţa limbelor acum pomenite între neamurile Europii 16 v
aflatu-s-au oameni înţălepţi care au socotit, cumcă fiind limbile aceste moarte; cu mult mai lesne să ar putea învăţa cînd să ar pune toate cuvintele elineşti şi lătineşti în rînd după slovele alfabetului, apoi să să tălmăcească fieşcare cuvînt pre limbele cele vieţuitoare întru care vorbim.

Acest cuget după ce s-au pus la practecă s-au arătat aşa de folositor cît (pre cum vedem astăzi) // de atunce încoace toate neamurile Europii, care au făcut cel mai întăi pas 17 r
către cultură; mai întăi de toate s-au grijit de lexicon întru limba sa.

Ba, luînd sama învăţaţii neamurilor politicite că lexiconele au şi alte daruri, adecă nu numa hotăresc noimele cuvintelor şi le fac stătătoare, ce în gura norodului din loc în loc să mută — dară pun şi întîiul temei învăţăturilor; au aşezat prin soţietăţi de mai mulţi procopsiţi întru limbi şi au făcut lexicone naţionale prin care s-au tălmăcit sîngur cuvintele limbii patrioticeşti, precum au făcut şi Academia // dela Crusca pentru italieni şi Academia de la 17 v

---

[1] Aşa apare scris: *a* pentru al,
[2] Scris: ⰰⰢⰤⰻⰰ.
[3] Scris ⰱⰻⰵⰰⰸⰤⰹ.
[4] Corectat *barbaria* peste *varvaria*.

Paris pentru franțozi. Însă acest feli de lexicoane poftesc adunarea a mai multor învățați de preună ca să poată covîrși toate dialecturile și osăbitele noime a cuvintelor. Întru acest chip au fost începutul lexicoanelor !

Cînd am luat asupra mea datoria alcătuirii lexiconului romînesc, cugetul mieu era cel mai de frunte să adun toate cuvintele adevărate, romînești și să le înșir după alfabetul romînesc ;
18 r apoi să tălmăcesc // fiește care cuvînt pe lătenie și aceasta să fie un tom ; apoi luînd cuvintele cele lătinești precum să află la ceale mai bune lexicone, să le tălmăcesc pre romînie, și aceasta să fie al doile tom. — Aceste doao tomuri să facă parte ce de întîi.

Așijdere făcînd cu limba elinească, italeieniască, franțozască și nemțască să fac un lexicon în cinci părți și în zece tomuri. — Dară fiind că aceste toate părți nu s-ar putea nice odinioară tipări de o dată ; ci pe rînd, parte de parte, — am trebuit să aleg pentru parte
18 v întîia // acea limbă care este pentru romînii de supt împărăția Austrii cea mai de trebuință, adecă : limba nemțească. Cu aceasta dară am tălmăcit lexiconul romînesc după ce-am fîrșit adunare tuturor cuvintelor. Dară văzînd apoi că patrioții nu vor să mă ajute, și într-acest chip, abia voi putea purta chieltuiala aceștii părți, — mă am socotit în urmă să-l fac numai în doauă [1] părți și în patru tomuri, adecă parte întie să fie precum am zis tom I lexiconul romînesc tălmăcit pe nemție : Dictionarium Romanico-germanicum : / iar tom : a II lexiconul nemțesc
19 r tălmăcit pre romînie / : Dictionarium germanico-romanicum / apoi // partea a doaoa tom I să fie lexiconul romînesc tălmăcit pre lătenie / : Dictionarium romanico-latinum / iar tom. : a II lexicon lătinesc tălmăcit pre romînie / Dictionarium latino-romanicum : / : la care această a doao parte să se adauge și limba elinească.

Pricina pentru care am socotit ca lexiconul romînesc și nemțesc să se tipărească mai nainte de *romînesc și lătinesc* este, precum am zis, că o mare parte a neamului romînesc să
19 v află supt stăpînirea înălțatei împărății a Austrii, unde limba nemțască este domnitoare // și toți cei bine născuți romîni trebue să o învețe, cari de mult acum doresc un lexicon întru aceaste doao limbi.

A *doao* Neamul nemțesc dintru toate altele este cel mai aproape de neamul nostru, și cultura lui au ajuns la acel grad cît și franțozii și italienii tălmăcesc cărțile nemților pre limba sa. Deci mai lesne ne putem folosi întru multe din că țile lor, fiind ei mai aproape ; de cît din limbile neamurilor mai depărtate. Iară pricina cea mai de frunte : pentru ce am vrut să
20 r să tipărească lexiconul *romînesc- // lătinesc* mai tîrziu, au fost — căci cu toată a mea sîrguință ca să fac lexiconul romînesc deplin [2], adecă să adun toate cuvintele romînești ; totuși lesne este a să încredința cumcă multe cuvinte romînești au scăpat de nainte luării mele aminte ; și multe au rămas cu totul neștiute, dintru care pot fi unele cele mai de frunte și adevărate strămoșești ; care doară sînt la o parte de norod pînă acuma neauzite : — iară la altă parte în obiceai. Decii am socotit ca tipărindu-să acest lexicon romînesc-nemțesc înainte, să poftesc pe toți patrioții și
20 v întîi [3] pre cei învățați în limba romînească, ca să binevoiască a cerceta // din cuvînt în cuvînt lexiconul acesta și a lua sama de nu au rămas afară cuvinte chiar romînești și obicinuite în țara lor ; — și deacă ar afla unele să le însămneză cu tălmăcirea adevăratului înțăles a [4] lor, apoi să mi le trimită, ori prin poștă ori cu măcar ce alt prilej, ca să poci băga acele noao cuvinte la a doua parte, adecă : la lexiconul romînesc și lătinesc. Iară pentru această bunătate nu numai că vor fi însămnați ca niște împreună ajutătorii la prologul părții [5] a doaole, dară vor avea și dela neam mulțămită.

[1] Scris : ДѠѦѢ.
[2] Scris în două cuvinte.
[3] ѦТЇН. peste тьи.
[4] Scris *a* pentru al.
[5] Scris : пѢрцѢн.

Întru acest chip, tipărindu-să partea // întiia [1] și împărțindu-să la osăbite eparhii ro- 21 r
mînești, ar putea să să îmbogățască a doua parte cu multe cuvinte a deosăbitelor dialecturi
romînești și a să face cu vreame un lexicon romînesc deplin [2] — care să poată sluji la tot neamul
și va fi vrednic a să tălmăci împreună cu limba lătinească și elinească,

Aceasta au fost pricina pentru care am vrut să nu să tipărească lexiconul romînesc și
lătinesc mai întîi. Însă pentru ce am vrut ca să fac și lexiconul lătinesc în chipul mai sus
pomenit au fost că limba lătinească este adevărată // mama limbii noastre și izvorul de unde 21 v
au purces limba romînească. Acolo la parte a doao voi arăta purcedere tuturor cuvintelor noastre.
Însă afară de aceasta — limba lătinească este una dintru cele mai învățate și mai vechi în
Europa — și, drept aceasta, cea mai trebuincioasă la tot neamul romînesc, fiindcă toată
învățătura și toate scrisorile cele mai vechi sînt alcătuite întru această de obște limbă. Nice
să poate zice astăzi că este cineva în Europa învățat care nu va ști lătinește, măcar să fie întru
alte cît de procopsit. // Aceste doao părți, acum numite, a [3] lexiconului romînesc am hotărît să 22 r
le dau la tipari acum îndată ; măcar că sînt lipsit de tot ajutoriul patrioticesc — măcar că las
toată dobînda la tipograf. Însă după ce am văzut zădarnica năzuință la mare sufleția celor de
frunte a neamului, nu am nice o nădejde mai mult ca să poci isprăvi și cealelalte părți ; adecă
italieneasca și franțozasca. Cu toate aceste avînd neamul romînesc acuma lexiconul întru limba
sa adecă cuvintele românești puse la rînd [4] ; care nu au fost pînă acum ; lesne va fi fiește cui a
tălmăci ori pre care // limbă. Cu facerea lexiconului romînesc s-au rupt ghiața și cea mai 22 v
mare greutate s-au biruit. Celelalte sînt adăugături.

Arătat-am începutul, scoposul și bunătatea lexiconului ; ba și împărțirea lui ; acum
nu-mi rămîne alta, numa să arăt și făptura lui cea din lăuntru. Cu adevărat ! se află lexicoane
cu mai multe limbi grămădite împreună ; eu încă avînd gata acum lexiconul romînesc care este
capul lucrului, puteam să adaug întru un tom toate cele mai suspomenite limbi. Spre pildă :
puind cuvîntul romînesc : *dumnezieu* puteam să tălmăcesc acest cuvînt pre grecie, Θεος lăti-
nește *Deus*, // italianește *Dio*, franțozește *Dieu*, nemțește *Gott*, și așa tălmăcind toate cuvintele 23 r
romînești, să fac numai un tom ; — Dară un lexicon ca acesta nu să poate zice lexicon întru
noima adevărată ; ci mai vîrtos *nomenclator* fiindcă ar arăta sîngur cuvintele, fără a tălmăci
osăbitele noime. Pentru acei ce au învățat limbi streine și să au îndeletnicit cu lexicoane, și
care precep de preună în ce atîrnă curăția limbii ; nu ar fi trebuință să zic aice mai multe în
ce chip s-au tocmit acest lexicon și cum este așezare lui cea din lăuntru. // Însă pentru folosul 23 v
celor ce n-au avut prilej până acum de a învăța limbi streine cu mijlocirea lexiconului, nice au
luat sama la întregimea limbii ; cu mult mai puțin au socotit cîndva asupra îndreptării ei ; sîntem
datori a face următoarele luări aminte —

I Măcar că limba noastră ce să chiamă romînească, are începutul său dela limba romani-
lor, adecă dela limba lătinească care au vorbit-o poporul romanilor, fiind încă în Italia și la Roma
lăcuind, Totuși după ce Traian au povățuit coloniile // romanilor la Dația, adecă la Ardeal, 24 r
la țara Muntenească și la Moldova, acei romîni descălecînd aceste țări, au aflat acolo multe
neamuri lăcuitoare, cu care după o lungime de vreme au fost sîliți [5] să să învecineze. Din
îmblare și comerțul ades cu dînșii, au trebuit să împrumute din limba acelorași mai multe
cuvinte (precum s-au arătat la cuvîntul asupra neamului și a limbii romînești ce să află alăturat
acestui lexicon) precum să întîmplă fiește cărui neam, ce au avut // nenorocire a fi cu lăcuirea 24 v
în mijlocul deosebitelor limbi streine.

[1] Corectat ѧтїа.
[2] Scris în două cuvinte.
[3] Scris *a* pentru *ale*.
[4] Scris роънду.
[5] Scris сѫлъци.

Daţienii între care mai întîi au lăcuit strămoşii noştri au fost un feli de sloveni ; aceasta
să arată din istorie şi să prepune din limba noastră, care are de la dînşii pre multe cuvinte ce
să osăbesc pănă acum de cealelalte rusăşti şi sîrbeşti ; mai tîrziu băgate la limbă, cu prilejul
tălmăcirii cărţilor besericeşti. Unile dintru acele cuvinte sînt : *dobitoc, dobîndă, izbîndă, norod*
25 r şi mai multe alte, care de bună samă sînt // sloveneşti dară astăzi nu să află la nice un dialect
slovenesc.

Afară de aceste mai sunt [1] şi alte feliuri de cuvinte sloveneşti, ce precum am zis s-au
băgat la limba noastră cu prilejul priimirii slovelor sîrbeşti şi cu tălmăcirea cărţilor besericeşti
de pre slovenie.

Ba sînt multe cuvinte şi de acele ce cu adevărat nu să află la lexicoanele lătineşti ;
dară totuşi purceg de la lătenie căci : a) la lexecoanele [2] lăteneşti nu s-au pus fără acele
cuvinte care s-au aflat la cărţîle lăteneşti ce au ajuns pînă la vremile noastre ; Deci multe
25 v care le vorbea // romanii au rămas [3] cu totul necunoscute ; b) ştim că limba lătenească mai
pe urmă cu totul s-au stricat ; iară noi romanii dintru acea stricată, avem o mare parte,
precum : *drac, bălaur, zoao, stric, dereg, sîmbră, ţest, văr, mascur, doagă* şi mai multe ; c) trebue
a şti că romînii însuşi au izvodit foarte multe cuvinte care nu să pot zice streine ; ci mai vîrtos
proprii ale noastre, măcar nu le putem arăta purcedere dela limba lătenească, — precum sînt :
26 r *privighitoare, măsăriţă, măresc, cuceresc, capet* şi mai multe de aceste. // Toate dară acest feli
de cuvinte ori să fie dela daţieni sau sloveni ori de aiure ; fiind că o dată s-au priimit la tot
neamul, nu să pot priivi mai mult ca streine, ce adevărat romîneşti ; — dară nice să pot zice,
pentru că une cuvinte au asămănare cu cele sîrbeşti cum că sînt de la sîrbi luate ; încai nu să
poate zice de toate ; căci este o mare întrebare despre unele, de le-am împrumutat noi de la
sîrbi sau sîrbii de la noi ? Spre pildă : cetind oare care sloven cuvîntul *sicriiu* sau cum zic alţi
romîni *sicriniu* şi să zică că cuvîntul acesta este luat dela slovenescul *şcrinia, scrinia* sau dela
26 v ungurescul sécreni ; foarte ar zminti // căci *scrinium* este adevărat cuvînt lătinesc şi să pote
prepune că mai curund slovenii l-au împrumutat dela latini decît latinii dela sloveni ; apoi
nici putea să zică că vorba *iubesc* este dela cuvîntul slovenesc *любити* fiindcă am putea
răspunde : că şi latinii au zis *lubesco, lubet, lubenter*. Deci noi mai curînd am luat aceasta
dela latini de cît de la sloveni.

a II) Să cade a şti că scoposul meu n-au fost să adun toate cuvintele cîte sînt obicinuite
la romîni prin toate ţările unde se află ei cu lăcuinţa ; căci aceasta ar fi fost cu neputinţă
27 r unui om sîngur // a săvîrşi ; fiindcă ar trebui să lăcuiască în toate acele părţi cîţiva ani luînd
sama la voroava norodului şi doară lîngă aceasta să ar afla cele mai multe cuvinte străine,
luate de la neamurile vecine, care cuvinte întru celelalte părţi romîneşti sînt neînţălesă.

Gîndul mieu au fost dară să adun numa acele cuvinte ce să află în cărţile şi scrisorile
de obşte a neamului romînesc. Lîngă aceasta şi toate acele cuvinte care sînt obicinuite la tot
27 v neamul, ori de la care limbă să purceagă ; // căci de vreame ce s-au primiit o dată de către
tot neamul (precum s-au zis mai sus) nu să pot zice mai mult streine, ci proprii a neamului
romînesc dintru care mai sus arătate urmează — a/ că toate cuvintele obicinuite numai la o
parte de romîni şi nu să va putea dovedi că sînt adevărate strămoşeşti, adecă purcegătoare
dela limba lătinească ; acele nu pot să poftească să să pue la lexicon ; b/ toate cuvintele ruseşti
28 r şi sîrbeşti fără de nice o alegere şi trebuinţă băgate la cărţile bisericeşti ; // avînd noi în locul
lor altele chiar romîneşti mai vechi şi mai de înţăles, trebue să lipsască dela lexicon. De unde
urmează că avînd noi limba noastră cuvintele *taur* şi *porumb*, ar fi necuviincios să punem

---

[1] Scris : сѹнт.
[2] Scris : лєхєкоанє.
[3] Aici sters *noao*.

buhaiul și *holubul* bucovinenilor, care cuvinte ceialalți romîni nice le au auzit cîndva. Însă nice vom zice scripcă în loc de vioară — sau alăută.

Deci să nu bănuiască dumnelor moldovenii cînd nu vor afla aice *buclucruri, calabalicuri, fudulia, oglendisirea, șeretlicul, peșchiejul, tainul, tachiumul* și nenumărate alte nu de mult // 28 v
de la turci și dela greci împrumutate. . . Despre provințialismurile celor din țara romînească nu pot să zic nimica căci nu am avut prilejul a cunoaște mai de aproape dialectul muntenesc.
. . . . . 29 r
Dar dacă vei zice *jac* și *pradă*, fiește care înțălege în urmă ce va să zică ; acoloș *clicui* cînd putem zice adevărat romînește : *chiema, striga*. Toate aceste dară împreună cu *psalomii, molidva* și *peasna, pavecernița* și celelalte n-au aflat loc la lexicon. Cu toate aceste am pus altele mai multe // tot de acest feli care mi s-au părut că sînt mai larg obicinuite la obște și care îndată 29 v
nu le-am putea tălmăci cu alt cuvînt spre de obște înțăles, precum : *pocăință, post, duh, cetesc, greșesc* și alte.

Aceste ajungă spre dezvinovățirea mea pentru că n-am băgat la lexicon multe cuvinte streine care, sau că nu s-au priimit dela tot neamul sau că s-au băgat la cărțile besericești fără trebuință.

Încerc[1] amu să dau cuvîntul și celor ce doară să vor mira pentru ce am pus la lexicon multe cuvinte, pînă acum doară // neauzite și neștiute. Mă mărturisesc că multe cuvinte 30 r
de aceste s-au băgat la lexicon. Dară trebuie a ști că toate acele cuvinte sînt chiar romînești și, veri că să află la cărțile vechi, veri că să obicinuiesc și acum întru unele eparhii romînești, precum sînt, cuvîntul *op, propriu, șerb* și alte de aceste. De voi fi pentru aceste cîrtit de către oarecare ; poftesc să binevoiască acei cîrtitori, mai întîi de toate, a băga sama cum că cea de frunte dătorie a unui făptori de lexicon este să adune toate // cuvintele limbii aceie 30 v
întrucare va să facă lexiconul. Mai vîrtos cele ce să află la cărți.

Deci aflînd eu aceste cuvinte o parte la cărți, altă parte în gura norodului romînesc vieţuitoare, nu le-am putut, cu atîta mai vîrtos, să le trec cu vederea ; —una că sînt adevărate strămoșești ; alta că mai mulți alții mă ar fi de împrotivă bănuit, și doară mai cu mare dreptate, însă cea mai vrednică pricină este că am vrut prin aceasta să deștept pre patrioții miei și să le arăt cum ei au început // a lepăda cuvintele sale strămoșești și a lua 31 r
în locul lor alte streine, cu mult mai neharnice. Pus-am dar tote cuvintele romînești macar că unele nu să obicinuiesc de obște la toți ; arătînd împreună la tot cuvîntul unde să află și să obicinuește ca să-și poată aceieși patrioți (deacă ar vre oarecînd să-și curățească și să-și îndrepteză limba) aleage cuvinte după plăcere.

a III) Puș-am la lexicon și mai multe cuvinte nu de mult de către cei mai aleși și învățați dintru nație întrebuințate // care mai toate cuvinte s-au împrumutat dela greci sau dela 31 v
latini și însămnează numiri, sau obicinuite numa la învățături sau meșterii. Căci unele ca aceste poporul romînesc nu le-au avut acuma în obiceai. O parte dintru aceste cuvinte să află și la cărțile noastre, iară o parte să obicinuiesc de mult, acum, în conversațiile de obște și la scrisori private ; toate aceste le-am însămnat cu o cruciță (:+ :) lîngă aceste am adaus și eu însă foarte puține altele, ce să află acum priimite la toate neamurile Europii, precum *alliantă, cabinet* // 32 r
echipaj, bagajă, avangardă, modă etc. căci și aceaste sînt de obște cunoscute la cei politiciți, apoi ne avînd noi ale noastre, am socotit că fac un lucru priimit patrioților, puindu-le și la lexiconul romînesc ; în urmă am pus mai multe cuvinte obicinuite numai în Ardeal, și am însămnat că numa la țărani și la poporul de obște sînt obicinuite din pricină : că această parte a lexiconului este mai vîrtos alcătuită pentru țara Ardealului și a eparhiilor ungurești.

a IV) Mai încolo iarăș pentru desvinovățirea mea, trebue a spune // drept ce la infi- 32 v
tinivele[2] verbelor am adaus pretutindene -re ? Adecă pentru că am aflat la multe cărți vechi

[1] Scris : ⰰⱍⰵⱋⰽ.
[2] Probabil greșit pentru *infinitivele*.

şi anume ca Pravila, apoi, obiceaiul de a nu grăi, re, la infinivitivuri[1] nu este întemeiat întru altă fără întru obiceaiul norodului care obiceai — la limba învăţată cu atîta mai puţin să poate urma cu cît este în protiva bunei ortografii. Însă nice alte neamuri urmează obiceaiul norodului la limba sa învăţată precum nemţii ; la vorba lor de obşte, încă nu pronunţie *e* (ѥ) cel
33 r de pre urmă la infinitive // adecă în loc de *gewesen* zic *gewesn* sau şi *gewest* şi totuş la scrisorile sale î-l pun totdeauna.

De nu vor ajunge aceaste, caute mai multe la gramatica mea ; şi de nu s-ar îndestula cineva nice cu acele, atunci î-mi caută a mărturisi cumcă nu mare precepere întru învăţătura bunei voroavei va areta unul dintru cei ce vor cîrti acest chip de scrisoare. Fiind, dară că eu puind *re* la infinitive, nu am vrut alta, fără să arăt cumcă la limba romînească îndrep-
33 v tată trebuie să să pue acel *re* la scisoare, măcar că în de obşte // nu să grăeşte. Iară care nu voieşte limba îndreptată pe acela nu oprim să să ţie şi de aci încolea de stilul psaltirii şi a letopiseţelor.

Adaug şi aceasta în urmă, cumcă am alcătuit lexiconul după alfabetul romînesc ; adecă după rîndul cum urmează slovele sîrbeşti, singur pentru îndămînarea patrioţilor : măcar că după dreapta socotinţă trebuiea să-l alcătuesc după alfabetul lătenesc ; căci cu acest chip să
34 r ar fi putut lesni nu numa pentru noi căutare cuvintelor streine, dară // şi pentru alte limbi, căutarea şi aflarea cuvintelor romîneşti.

a V) Pentru ortografia lătenească care am fost silit a priimi la lexicon, adecă tălmăcind cuvintele romîneşti şi cu slove lătineşti ; am arătat la gramatecă îndestulate pricini, şi arăt şi aice că am trebuit neapărat să fac aceasta pentru streini, ca să nu-i asupresc cu atîte feliuri de slove asemene între sine ; ortografia mea care am aflat dintru toate mai destoinică ; cînd
34 v vom să scriem cu slove lătineşti limba noastră ; doară va părea grea ; // însă s-au pus numai pentru străini.

Dar la ortografia cu slove sîrbeşti, am lăsat afară multe slove asămene, mai vîrtos pre ѡ şi ѡ precum şi ꙗ ; slova ѧ am întrebuinţat-o ca şi pînă acum însă am vrut să să împreuneze cu ꙗ adecă ѧꙗ, totdeauna. Căci nu mă pot încredinţa cumcă după o bună ortografie să să poată[2] face, dintru o consoană şi o vocale, numa o vocale singură ? — cum au făcut pînă acum ortografii noştri : ce nu s-au auzit la nice un neam.

35 r După ortografia vechie ѧ are tot aceaeş // pronunţie cu ѫꙗ (adecă *naş* cu *ĭus*) numa cît ѧ să pune totdeuna la început, şi nice odinioară la mijloc, — iară ѧꙗ să pune totdeauna la mijloc, şi nice odată la început — căci în sine tot aceeaş pronunţie are ; ori să scriu ѧтрѕ ori ѫнтрѕ (fiind că cuvîntul ѧсѣ, ѧвѣ tot o pronunţie are cu дѫнсѣ, мѫнкы)

Deci eu aş pofti ca ѧ să să întrebuinţeaze şi de acuma nainte încă cu chipul mai sus numit.

Iar cumcă aşa trebuie să fie, am cuvioasă pricină ; adecă : noi cînd pronunţem slova ѧ nu o putem pronunţa aşa ca să nu să auză depreună şi glasul unui ꙗ. Aşa dară să poate întreba
35 v de este glasul acest întunecat a unui ꙗ (naş) // împreunat din firea lui ѧ cu dînsul sau nu ? Cum că nu este împreunat glasul lui ꙗ cu ѧ din firea lui nu poţi să zici, căci însuşi grăire aceştii slove te face de minciună ; Iar de este împreunat, atunce poftesc să-mi scrii aceste cuvinte : ѧ*mi scrie frate mieu*, şi să le ceteşti. Eu zic că aşa nu să poate scrie ci mai vîrtos ѫ*mi scrie frate mieu;* pentru că, dacă la pronunţia ѧ să aude glasul lui ꙗ atunce cuvintele cele ѧ*-mi scrie frate mieu* vei trebui să le ceteşti ѧ*n-mi scrie frate mieu.* Iară cuvintele ѧ*-ţi dă de mîncare*
36 r vei trebui să le grăeşti ѧ*n-ţi dă de* mîncare // căci almintrele ai pronunţa ѧ în doao chipuri adecă o dată cu ꙗ şi altă dată fără ꙗ ; dintru aceste fieşte care va preceape că mai bine este

---

[1] Probabil greşit pentru *infinitivuri.*

[2] Scris ПОАТѢ.

ca să se pue la ѧ totdeauna un н ; și cumcă ѫ cu т tot o slovă este. Drept aceasta ar fi cu mult mai bine ca una dintru aceste să să leapede cu totul de la scrisoare.

a VI. Pentru cei ce n-au fost obicinuiți a întrebuința lexiconul î-mi caută să dau următoare îndreptare, întăi, că fieşte-care cuvînt are mai întăi de toate noima sa cea de întîi, și firească ; precum cînd zicem *cap* înțălegem după noima cea întie[1] și firească, acea parte a jivinilor
vieţuitoare de la care // să începe trupul și care ocîrmueşte celelalte mădulări, — dară cînd 36 v
zicem *capu lucrului*, *capu codrului*, atunce *cap* să ia în a doaole noimă, pentru asămănare și va să zică începutul codrului și pricina întie[2] a lucrului. Aşijdere zicem *capul oștelor*, și altele.

Aceste sînt toate noime strămutate pentru asămănarea lucrurilor în capul firesc.

Drept aceasta trebue a şti că eu tălmăcind cuvintele romîneşti, am pus nu numa noima lor
întie[2] și firească, dară și toate celelalte întru cîte s-au obicinuit cuvîntul. // Îsămnînd noima a 37 r
doaolea cu număr II, a treile cu III și mai încolo cu IV, V, VI etc. Unde și unde, însămnînd și osăbitele chipuri ale voroavii precum și parimiile. A doao : cu adevărat ! neavînd vină, nu aş trebui să mă dezbinez : dară fiindcă mi să va băga vină pentru ce am tălmăcit multe foarte cuvinte almintre de cum s-au obicinuit pre une locuri ? — la care voi răspunde : cumcă la tălmăcirea cuvintelor am căutat mai nainte de toate, de unde purced și ce noimă au avut
întru limba de unde au purces ? Deci aflînd că o parte de neam // aşa obicinuiesc și acum acel 37 v
cuvînt cum s-au obicinuit la limba din care au purces — aceeaş noimă am pus și eu la lexicon, necăutînd că altă parte de romîni iau cuvîntul acela întru altă noimă.

Arătînd totuş de multe ori și celelalte noime încît am avut ştiință — spre pildă : cuvîntul *judec* se trage dela cuvîntul lătenesc *judico* și însămnează la latini mai întăi de toate : acea lucrare a minții cu care ia potrivind doao lucruri sau mai multe între sine alege și închiee cuvi-
ninţa sau necuvininţa, adecă *hotărăşte* ! De acolo s-au făcut substantiva *judicium* // adecă judeţu 38 r
care însămnează însuşi hotărîrea minții. Deci iarăşi s-au luat graiul acesta la practecă și au însămnat adunarea celor ce hotăresc pîrile și pricinile oamenilor, adecă care judecă, și s-au zis și acea adunare de judecători *judeţu* fiindcă acei bărbaţi adunîndu-să judeca pricinile cete-
ţenilor ; de acolo prin voroavă figurată au început a să chiema și locul sau curtea unde să aduna
judecătoriu *judeţ*, precum zic acuma la Moldova *divan*. În urmă s-au obicinuit a să // chiema 38 v
judeţu tot ţinutul care era supus unui judeţ, precum și astăzi vedem în ţara muntenească, unde ţinuturile să chiamă judeţe. Deci luînd sama că acest cuvînt, *judeţ* purcede de la lătenia unde au avut și are toate noimele mai sus numite ; apoi că tot întru acealeş noime să obicinuieşte și la o parte de romîni astăzi ; ba și la cărţile cele vechi să află acealeş noime ; eu încă aşa le-am
pus la lexicon, necăutînd că // pre la alte locuri nu sînt aşa obicinuite. Aşa și dintru aceeaş 39 r
pricină nu am tălmăcit cuvîntul *judecată*, precum îl tălmăceaşte norodul pre une locuri, adecă : în locul de *judicium Gericht* ce l-am tălmăcit precum este și precum să cade *sententia Spruch* sau *Urteil* adecă hotărîrea judeţului, pentru aceasta nu este bine vorbit, cînd să zice — *l-au tras la judecată* — ci bine romîneşte trebuie să să zică : *l-au tras la judeţ* ; dară cînd să zice :
i-au eşit judecata este bine zis și nu să poate zice : *i-au ieşit judeţul* // fiind că *judecata* este hotă- 39 v
rîrea judeţului, sau hotărîta și sentenţia. Dar nice am pus în locul adunării unde să judecă pricinile cetăţenilor, cuvîntul pre une locuri obicinuit, *judecătorie*, ci, precum să cuvine „*judeţ*", fiindcă după firea limbii cuvîntul „*judecătorie*" are cu totul altă noimă, iar nu *judicium* sau *Gericht*, ci mai vîrtos *jurisdictio*, *Gerichtsbarkeit*, adecă putere de a judeca.

În urmă adaug și aceasta că în Moldova rău s-au obicinuit a să zice „*judecători*" // în loc 40 r
de *jude*, căci, după curată limbă romînească, este o mare osăbire între jude și judecători ; fiind că nu tot judecătoriul este jude, dară de împrotivă tot judele este judecători, adecă : judecă-

---

[1] Scris aici ѧтїв, corectat din ѧтъі.

[2] Scris : ѧтїє.

tori poate fi măcar cine, care judecă în sine asupra vre unui lucru, iar nu fieşte care poate fi *jude* (Richter) care din dregătorie judecă pricinile cetăţenilor ; La Moldova nu să obicinueşte acum cuvîntul jude, numa la ţigani, care numesc pre dregătorii săi în loc de judeci ; dară între
40 v alte // părţi romîneşti, ba şi la cărţi să află cuvîntul *jude* pretutindene, şi la numărul de mulţi *judeci*.

Întru acest chip l-am trebuinţat şi eu la lexicon prin care cuvînt să înţălege numai cel care este orînduit de la domnia ţării ca să judece pricinile cetăţănilor.

Spun adevărul că m-am ruşinat a pune la lexicon cuvîntul *vornic* prin care pre une locuri
41 r înţăleg romînii tot aceeaşi ce înţălegem noi alţii prin cuvîntul jude // Întii[1] cuvîntul vornic nu este priimit la tot neamul ; deci nu să cade să pue în locul cuvîntului strămoşesc *jude*. A doao : *vornic* purcede de la cuvîntul slovenesc dvornicu ДКОРНИКЪ, care chiar romîneşte va să zică *curtean* sau om de curte ; Acum dară socoteşte bune cetitori ! cum poate să însămneze acest cuvînt unui jude sau judecători ! Să ar putea, cu adevărat, aduce aice şi alte mai multe. Dar vrînd a scurta prelungul cuvînt *îm* caut a le lăsa pre un alt prilej : singur numa luînd aminte
41 v că scoposul mieu // nu este ca să-şi mute o parte sau alta de romîni chipul voroavei sau dialectul său, ci numa singur acela ca vrînd oarecîndva patrioţii romîneşti a-şi face o limbă de obşte pentru învăţături ; ca să să ştie feri de une cuvinte ce nu sînt nice adevărate romîneşti, nice trebuincioase, şi ca încît să va putea să-şi curăţească limba întru care vor să scrie asupra învăţăturilor.

Cu aceste eu mi-am împlinit toată datoria ; pus-am temeiul culturii : alcătund acest
42 r lexicon şi o noao // gramatecă, care va eşi deosăbit în tipari.

Arătat-am neajunsia şi lipsele ortografii şi a scrisorii sloveneşti ; arătat-am cărarea către o altă mai bună — Arătat-am şi adevăratul chip de a scrie cu slove lăteneşti.

Deci adunînd aceste de naintea judeţului patrioţilor, nu socotesc că voi fi cîrtit pentru bunu cugetul mieu încai de către cei înţălepţi a nemului.

BUDESCUL [2]

---

[1] Scris ѧТїі.

[2] Corectat peste *Budeńul* : Н corectat în СК.

CULTIVAREA LIMBII ÎN DISCUȚIE PUBLICĂ

ACAD. CEZAR PETRESCU

1. *Ce credeți că trebuie să înțelegem prin cultivarea limbii literare?*

— Dintru început cred că trebuie să precizăm o răspicată deosebire între cele două concepții asupra limbii literare. Numai așa, totul se va înfățișa mai simplu ... Cînd pe vremea lui Richelieu, s-a purces în Franța la întocmirea unui dicționar al nou-nouței Academii, grija de căpetenie era înlăturarea cuvintelor prea necioplite, prea bădărane, cu originea prea directă din graiul poporului. Un dicționar după chipul și asemănarea limbii literare franceze din acea epocă : limba salonardă a curtenilor cu jabou de la Versailles și din conclavurile marchizei de Rambouillet, dantelată, fardată, pudrată, parfumată, înstrăinată de marile mulțimi și de tonica sudoare a muncii. Tradiția nu mai dăinuiește oare întrucîtva și acum în patria lui Diderot și a lui Littré, în pofida lui Diderot și Littré? Graiul poporului nu face oare și astăzi anticameră pînă să străbată în dicționare și enciclopedii? Mai totul se referă la precedentul textelor scrise și girate de-o semnătură mai mult sau mai puțin celebră, validată de istoria literară...

La noi, după excesele de zel ale școalei latiniste, calea a fost alta, contopită cu a literaturii. Limba literară și inclusiv dicționarele — academice ori nu — n-au așteptat asemenea drămăluiri, filtraje și ratificări. Îndeobște s-au alimentat cu precădere din zăcămintele veșnic vii și veșnic primenite ale graiului popular, subliniind, înaintea istoriei și geografiei politice, acea unitate de limbă aproape excepțională a poporului nostru, cu tot și cu toate cîte rezultă dintr-o asemenea premisă. Acest contact permanent ne-a apărat astfel de o literatură ermetică și de un limbaj sclivisit, sterilizat și accesibil numai unei pături subțirele de inițiați, smalțului social lipsit de conținut lăuntric. Cei mai mari scriitori ai noștri au fost și cei mai apropiați de popor. Literatura lor, ca limbă, conținut și năzuințe exprima și exprimă totalitatea norodului romîn, nu o castă, nu pospaiul unei efemere și găunoase categorii de privilegiați. Chiar cronicarii de odinioară, spătarii și marii-hatmani, stolnicii și vel-vornicii de neam boieresc, cu drepturi și ranguri cvasifeudale, scriau pe înțelesul tuturora.

Iar scriitorii de mai tîrziu care au păcătuit cîndva împotriva acestui criteriu general s-au eliminat de la sine. Înseamnă însă că limba literară va să folosească brut și neprelucrat materialul graiului popular, magma cea de toată ziua cu toate scoriile sale? Dimpotrivă! Criteriul impune o selecțiune lucidă și adînc chibzuită a lexicului, a sintaxei, a caracterului specific, care să restituie poporului propriile sale mijloace de exprimare după o manoperă de finisaj menită să înnobileze limbajul frust și adesea împestrițat de incorectitudini, de neologisme bastarde, de „radicale" adoptate după ureche.

2. *Cine ar trebui așadar să se ocupe de cultivarea limbii literare?*

— Bineînțeles, scriitorii! Rolul lor nu se aseamănă oare cu al căutătorilor de aur, care spală și cern din nisip firele de metal prețios, grăuntele greu, pepitele? Vezi Eminescu, vezi Sadoveanu. N-o spun fiindcă aș subestima cumva rolul lingviștilor și al filologilor. Ce absurditate! Care dintre noi, scriitorii, în clipele de șovăială și de incertitudine nu se adresează filologilor și lingviștilor pentru a regăsi terenul ferm? Însă munca și autoritatea, strădaniile lingviștilor, filologilor sau folcloriștilor prin natura lor rămîn circumscrise în domeniul specialității respective, fără șanse de acces la marele public de cititori. Doar cînd se iscă vreo înverșunată polemică urmată de mare vîlvă, publicul are prilej să afle și să participe de la distanță, cu vot oarecum facultativ, la diferitele controverse cu pricina. Pe de altă parte scriitorul, lucrînd cu materialul lingvistic al poporului, îl cultivă, îl plivește, îl modelează pînă la o anumită limită îngăduită, fără a risca să acorde precădere principiilor abstracte, teoretice, care au ispitit uneori pe lingviști, oricît i s-ar părea de întemeiate. Aici, poporul e mai tare, nu teoria. De altfel, tovarășul academician și laboriosul nostru lingvist, profesorul Iorgu Iordan, a demonstrat de mult că limba poporului reprezintă prea adesea un cumul de ... greșeli, care nu mai sînt greșeli. S-au integrat vieții. Și își trăiesc viața.

3. *Ce numiți atunci o greșeală de limbă?*

— Dă-mi voie să restrîng întrebarea, mărginindu-mă la domeniul cu care relativ sînt familiarizat prin practica profesională, ca să zic așa. Există, în primul rînd o seamă de greșeli și ezitări în folosirea firească a limbii provenite din nesocotirea contextului operei literare. Limba literară a contextului situează o operă în spațiu și în timp de la sine, prin sine, dincolo de celelalte precizări tipice ale creatorului, care se adaugă în subsidiar. Să ne gîndim numai cît de supărător sună muntenismele lui Barbu Delavrancea din *Apus de soare*, unde pe scenă moldovenii get-beget coada vacii vorbesc cu „deșteˮ și cu „muma-mareˮ, lexic și pronunție valabile la curtea lui Radu cel Frumos, nu la Suceava lui Ștefan Vodă cel Mare. Și să urmărim cît de nuanțat folosește subtilitățile limbii literare Mihail Sadoveanu în romanele istorice, prin contrast cu romanele lumii dintre cele două războaie scrise în același timp: *Oameni din lună*, *Cazul Eugeniței Costea*, *Locul unde nu s-a întîmplat nimic*, *Nopțile de Sînziene* etc. etc.

Să mai urmărim apoi prin ce mijloace discrete, dar ținînd tot de limbă, ne poartă în Ardeal, în Banat sau Dobrogea, parcurgînd toată geografia cuprinsului romînesc pînă la satul lui Mitrea Cocor ! Căci dacă pentru fieștece scriitor limba reprezintă oarecum o afirmare a personalității creatoare, diferențiată de a altor scriitori contemporani — ca timbrul și volumul de voce al cîntăreților, ca paleta pictorilor, — aceasta nu-l scutește de obligația imperativă să-și modeleze limba de la carte la carte după subiect, după loc și timp, după noțiunile și capacitatea de percepție a propriilor săi eroi.

Mihail Sadoveanu ne-a servit o astfel de lecție fără precedent în istoria literaturii, vrednică de semnalat. În *Zodia Cancerului*, același peisaj și aceeași atmosferă, aceleași acțiuni și evenimente sînt percepute pe rînd, de la pagină la pagină, cu alte mijloace, după noțiunile personajelor respective, nu numai în dialog, ci și în textul autorului. Altfel vede, simte și gîndește un oștean autohton și altfel abatele de Marenne, altfel beizadeaua Ruset, altfel un răzeș dintr-o dumbravă și altfel bisericosul, dar hapsînul Duca-Vodă. Limba aceluiași scriitor nu poate fi otova, indiferentă la subiect sau la epocă. Pentru un scriitor autentic orice desconsiderare a acestui element de bază în elaborația creatoare constituie o nepermisă greșeală care subminează uneori însăși creația. Cel puțin așa cred.

Dar mai sînt celelalte greșeli de limbă, pe care nu o dată le fac scriitorii. Păcătuim mai toți cu nemiluita împotriva lexicului, a sintaxei, a spiritului limbii. Iar dicționarul limbii literare nu se lasă mai prejos, restituindu-ne pe tavă propriile noastre greșeli și confuzii. Un exemplu. Ce justifică oare nejustificata confuzie între termenii *buchirit*, *buchisit* și *bichirit*, de-o pildă ? Buchiresc cartea sau lecția, de la „buche" citire. De unde a ieșit a „*buchisi cartea*", cînd a buchisi înseamnă a aplica ghionturi pe înfundatele cuiva într-un ungher ori a îngrămădi într-o desagă boarfele sau merindele peste capacitatea sa ... locativă ? A *bichiri*, în Moldova mea de obîrșie înseamnă a migăli în alesul grîului, cînepii sau orezului fir cu fir, înseamnă a executa o cusătură ori o împletitură deosebit de gingașă și de minuțioasă, nu a *bichiri* cartea sau lecția —, cel mult a scrie bichirit un răvaș, cu slova excesiv de măruntă și cu rîndurile excesiv de înghesuite. Ignorarea acestor nuanțe și greșeala scriitorilor ce ratifică prin semnătura lor asemenea confuzii lexicale, pe care poporul nu le ignoră și cu care el nu greșește, în loc să ajute la cultivarea și îmbogățirea limbii literare, corcesc și sărăcesc graiul popular, reducîndu-i nuanțările la același numitor de-o mizeră și nemeritată penurie. Nivelare cu lopata, nu cu penița subțire a condeiului. Nivelare sub nivelul poporului, care totuși știe să păstreze tezaurele graiului său din buni-străbuni cu mai multă evlavie decît noi. El adaugă noi achiziții la aceste tezaure, nu procedează prin scădere și prin denaturarea, prin degradarea bunurilor moștenite.

4. *Așadar, sentință de condamnare fără recurs ?*

— Firește, cînd e cazul. Ce circumstanță atenuantă ar putea invoca scriitorul, cînd se încumetă a se avînta la o precară și inconsistentă operă de creație literară, înainte de a cunoaște deplin materia primă cu care

lucrează : limba ? Strungarul, oţelarul, minerul, se avîntă în necunoscut, pe dibuitelea, fără anii de ucenicie ? Maxim Gorki a repetat de nenumărate ori că stăpînirea limbii este chezăşia de viabilitate a oricărei opere literare. In prelegerile şi articolele sale destinate tinerilor scriitori din Uniunea Sovietică, n-a contenit pînă la moarte a pune mereu accentul pe această condiţie primordială. Iar succesorii lui, Fadeev, Fedin, Leonid Leonov, adresîndu-se tineretului, au dat întîietate tot problemelor de limbă literară, cu suplimentul de argumente şi de exemplificări din propria lor experienţă.

5. *În consecinţă, ce rol credeţi că pot avea scriitorii, criticii literari, oamenii de ştiinţă, gazetarii, tehnicienii şi în general intelectualii în acţiunea de cultivare a limbii literare ?*

— Un rol preponderent, indiscutabil. Dar tot aşa de indiscutabil, un rol foarte dificil, de la caz la caz. Rolul scriitorilor l-am indicat într-o oarecare măsură. Indiferent de epocă, prin opera lor, ei au contribuit întotdeauna la cultivarea şi îmbogăţirea graiului popular, iar prin greşelile şi neglijenţele lor au răspîndit un element de derută. Într-un moment de tranziţie revoluţionară ca acel de faţă, răspunderea e cu atît mai mare. Poporul chemat la viaţă e asaltat de-o adevărată explozie de noi noţiuni, de probleme ignorate pînă mai ieri, de termeni cu totul inediţi, de-un fel nou de a gîndi şi de a acţiona. În acest tumult dinamic e datoria scriitorilor să secondeze şi să ajutore fenomenul de adaptare lingvistică a poporului la realităţile în mers vertiginos. Prin limba operei lor, ajustată la aceste noi condiţii şi noţiuni, scriitorul cată să dea o plasticitate concretă termenilor mai mult sau mai puţin abstracţi, teoretici, armonizînd trecutul cu prezentul şi viitorul, într-un proces lingvistic în care pentru întîia dată poporul are de prelucrat, de adoptat şi de adaptat în spiritul limbii o sumă de noţiuni noi, în doză atît de masivă. Limba operei literare trece şi ea printr-o adevărată revoluţie. Ca şi limba articolelor de ziar. Ca şi limba oamenilor de ştiinţă şi a tehnicienilor. Deci tuturor le revine misiunea de a ţine seamă că de astădată se adresează marilor mulţimi, poporului, nu unei minorităţi de lectori. Nu e vorba de o vulgarizare, adică de o coborîre, ci dimpotrivă de o înălţare a nivelului celor mulţi, corespunzătoare setei generale de cunoaştere şi de înnoire. Grea şi delicată misiune ! Dau cuvîntul lingviştilor, colectivelor de specialişti ce întocmesc dicţionarele generale ale limbii, ca şi dicţionarele ştiinţifice şi tehnice. Întrucît ne priveşte, pe noi, scriitorii, am însă cuvînt să aduc o imputare criticii şi recenzenţilor. În judecarea operelor literare, vechi sau noi, pentru ce lipseşte paragraful consacrat limbii ? Discuţiile n-ar da roade şi n-ar sluji la clarificările cuvenite ? N-ar feri pe anume scriitori de-un anume naturalism trivial, sub cuvînt că oglindeşte graiul poporului ? Ieftină şi superficială, condamnabilă metodă !

Dar limba literară cu ale sale năzdrăvănii n-o facem numai noi, scriitorii, o mai fac şi dactilografii, corectorii, confruntatorii de texte, datorită unui sistem care funcţionează defectuos şi unor colaboratori care din senin îţi schimbă de exemplu,,*tagma* noastră, a învăţătorilor'' în ,,branşa noastră, a învăţătorilor'', ca şi cum ar fi vorba de-o branşă neguţă-

torească în parfumerie sau în textile. Ceea ce mă îndeamnă să amintesc că Academia cu atît de vrednicele și neobositele sale colective de la secția lingvistică, s-ar cuveni poate să zorească alcătuirea unui dicționar al sinonimelor, de-o imperioasă urgență pentru orientarea celor ce ne mutilează cu atîta ușurătate limba (evident fără intenție, dar și fără discernămînt). Precum de urgență se impune și un dicționar al proverbelor, care să ne ajutore în muncă și îndeosebi în munca de traducători. Tovarășul Nichita Sergheevici Hrușciov, cu prilejul călătoriei sale în America, a dovedit prea îndestul cît de vii și de plastice sînt îndeobște aceste proverbe și zicale de la lume adunate și la lume iarăși date. Adesea, în cele cîteva cuvinte expresive ale unui proverb plin de duh și de substanță, a condensat un răspuns sau o concluzie care ar fi cerut cine mai știe cît de laborioasă expunere. Pentru limba literară și pentru graiul poporului în genere, proverbele și zicalele acestea bătrîne constituie cea mai desăvîrșită lecție de gîndire concisă și nu o dată eliptică, însumînd experiențele noroadelor, trăite și verificate de veacuri. Ele nu pier și nu se cade să le aruncăm la rebut, oricît de repede și de temeinic am progresa. Dimpotrivă, ne amintesc în fiește clipă că tot pe pămînt trăim, chiar în era cosmică. Pe pămînt, cu toate cele ale pămîntului : trecut, căutări, experiențe, învățăminte, năzuințe ...

PROF. REMUS RĂDULEȚ
membru corespondent al Academiei R.P.R.

1. *În ce constă, după părerea dvs., o greșeală de limbă?*

Mă voi referi în răspunsuri la limba literară înțeleasă ca limbă a formelor lexicale și gramaticale adoptate prin consensul oamenilor de cultură care se disting prin felul îngrijit de a vorbi și scrie, — fie că aceștia sînt literați, fie că ei sînt alți oameni de artă, de știință, tehnică sau administrație.

După părerea mea, o greșeală de limbă constă în folosirea unei forme lexicale, fonetice, morfologice sau sintactice care diferă de forma adoptată de limba literară în momentul istoric considerat, și care nu întrunește consensul oamenilor de cultură purtători ai acestei limbi. Cînd întrunește acest consens, forma folosită, deși diferă de forma adoptată, nu constituie o eroare, ci reprezintă o înnoire în limbă.

Precizez că formele adoptate de limba literară trebuie raportate la semnificația pe care o au. *Mărirea* lungimii unui corp, de exemplu, se numește *alungire*. Folosirea termenului *lungire* (din anumite graiuri locale din Transilvania) cu semnificația de mărire a lungimii unui corp constituie deci o greșeală de limbă. Dar oamenii de știință au avut nevoie și de un termen pentru *variația* lungimii unui corp, adică pentru o deformație care constă fie în alungirea, fie în scurtarea corpului — și, în inventivitatea lor, ei au recurs la termenul regional *lungire* pentru această nouă

semnificație. Oamenii de cultură purtători ai limbii literare au acceptat termenul care ne lipsea cu această *nouă* accepțiune — și iată că lungirea a intrat în limba literară, dar numai raportată la această nouă semnificație.

2. *Ce credeți că trebuie să înțelegem prin cultivarea limbii literare?*

În lexicul, fonetismul, morfologia și sintaxa ei și în stil, limba literară are anumite mijloace de expresie. Prin cultivarea limbii literare se poate înțelege fie numai însușirea, folosirea exclusivă și răspîndirea formelor adoptate și a mijloacelor de expresie cîștigate de ea pînă în momentul istoric considerat, fie și promovarea dezvoltării ei prin precizări și înnoiri, în special în domeniile lexicului, sintaxei și stilului, dar uneori și în domeniul fonetismului.

Promovarea dezvoltării limbii literare constă în alegerea cu discernămînt a cuvintelor și locuțiunilor necesare pentru desemnarea de concepte noi, prin împrumut, creație sau accepțiune nouă; în nuanțări sintactice; în promovarea clarității, conciziunii, decenței și proprietății stilului, precum și în nuanțarea lui după diversele domenii: beletristică, alte arte, științe, tehnică, drept și publicistică, în care se folosește; în promovarea formelor de fonetism care sînt adecvate pentru muzică și teatru.

3. *Cine ar trebui să se ocupe de cultivarea limbii?*

Interesul pentru cultivarea limbii ar trebui să existe la toți oamenii culți și pe măsură ce se va desăvîrși revoluția culturală, la toți oamenii muncii. Activitatea normativă, de stabilire a lexicului, fonetismului, morfologiei și sintaxei adoptate și a altor mijloace de expresie ale limbii literare trebuie făcută de oamenii de știință a limbii — de preferință prin Academia R.P.R. — pe baza activității specialiștilor din toate domeniile de activitate — și lăsînd un minim de libertate, necesar pentru a nu frîna dezvoltarea limbii.

4. *Ce rol pot avea scriitorii, criticii literari, oamenii de știință, cadrele didactice, gazetarii, tehnicienii și, în general, intelectualii în acțiunea de cultivare a limbii?*

Este firesc ca, în acțiunea de cultivare a limbii, scriitorii să aibă un rol de cea mai mare importanță. Trebuie ca scriitorii să acorde problemelor de limbă atenția pe care o arată pentru conținutul creației lor. Aportul lor poate fi însemnat îndeosebi în domeniile sintaxei și stilului. Ar trebui să putem învăța multe de la ei, în probleme de proprietate, nuanțare și decență în exprimare. Criticii literari pot avea un rol asemănător, în măsura în care, ca buni lingviști, s-ar ocupa de problemele de limbă așa cum se ocupă de forma estetică și de fondul operelor literare pe care le analizează.

Rolul oamenilor de știință și tehnică ar putea să consiste îndeosebi în îmbogățirea lexicului, în elaborarea și precizarea stilului științific, în

mărirea conciziunii limbii noastre literare. Ei înșiși au un interes major în această privință, pentru că tehnica definiției sau a formulării faptelor fundamentale, axiomelor, legilor și teoremelor și chiar a fazelor proceselor tehnologice, nu poate progresa esențial dacă nu există un stil caracterizat prin claritate, proprietate și conciziune. Tehnicienii au și posibilitatea de a răspîndi în cercuri largi de muncitori formele corecte de limbă literară.

Oamenii muncii care activează în domeniul legiferării sau al orientării administrative trebuie să aibă un rol deosebit în desăvîrșirea stilului propriu pentru evitarea echivocului în drept și administrație; cîntăreții și actorii trebuie să-și spună cuvîntul, mai mult decît în trecut, în privința fonetismului, pentru care lingviștii nu au totdeauna simțul cel mai dezvoltat, iar ziariștii ar trebui să acorde o atenție specială vocabularului și să lupte contra îngustării rutinare a mijloacelor de expresie, fiindcă presa, prin răspîndirea pe care o are, influențează hotărîtor generalizarea mijloacelor de exprimare folosite în limbă. Îndatoririle minime ale intelectualilor, care știu că exemplul lor e ascultat și urmat, sînt să lupte neobosit contra formelor aberante, dintre care unele se răspîndesc din nepăsarea lor.

★

Marile progrese realizate de științe și de diferitele ramuri ale tehnicii contemporane au impus introducerea masivă de termeni noi în limbile literare și au impus acestora probleme dificile de conciziune și claritate. Acceptarea în limbă și răspîndirea noilor termeni în masele largi ale oamenilor muncii nu pot fi lăsate la voia întîmplării. Trebuie ca, înainte de a începe să circule larg în limbă forme incorecte, foruri competente să recomande scrierea și rostirea literară. De asemenea, trebuie ca oamenii muncii să fie îndrumați și în folosirea celorlalte mijloace de expresie a limbii noastre literare. În acest scop, facem mai jos cîteva propuneri:

1. Să se înființeze în cadrul Academiei R.P.R. o comisie permanentă, formată din reprezentanți ai Institutului de lingvistică și ai celorlalte institute de specialitate, precum și din membri ai Academiei, pentru specialități care nu sînt reprezentate în aceste institute, dar înzestrați cu simțul limbii și cu pregătirea lingvistică necesară, pentru a propune formele literare ale termenilor noi care pătrund în limbă. Ea ar constitui și multiplica un glosar al formelor literare ale cuvintelor existente, iar instituțiile de stat, organizațiile și departamentele ar fi rugate să-i înainteze toți termenii noi, care nu ar fi cuprinși în glosar, pentru a li se fixa și introduce, de exemplu—anual, în glosar, forma literară.

2. Să fie întărite cu specialiști serviciile de studii, de documentare și de cercetare ale instituțiilor centrale de stat, pentru a supraveghea sub aspectul limbii publicațiile, inscripțiile, textele explicative, inclusiv cele din filme, care au mare circulație.

3. Termenii noi să fie publicați și în periodicele de specialitate ale Academiei R.P.R., pentru a fi accesibili specialiștilor.

4. Să se lărgească emisiunea „Limba noastră" a radiodifuziunii, pentru a cuprinde, pe lîngă aspectul morfologic și ortografic, și probleme de sintaxă și stil.

5. Unul din periodicele noastre în domeniul limbii să introducă o rubrică permanentă de îndrumări și probleme din domeniul limbii literare. Acestea ar putea fi exemplificate și prin analize de limbă și stil ale unor opere reprezentative literare, de știință sau tehnică.

6. Să se strîngă colaborarea între Institutul de lingvistică și edituri, teatre, ziare, în problemele cultivării limbii, așa cum — de exemplu — se strînge tot mai mult colaborarea dintre institutele de cercetare tehnică ale Academiei R.P.R. și diferitele departamente și industrii.

Prof. MARIA GABREA

1. *Ce credeți că trebuie să înțelegem prin cultivarea limbii?*

Înțelegem prin cultivarea limbii :

a) Acțiunea convergentă a tuturor factorilor care au răspundere în acest domeniu, în vederea păstrării și respectării specificului limbii, adică sistemul ei lexical, sistemul ei fonetic, structura gramaticală.

În statele socialiste și mai ales în U.R.S.S., problema cultivării limbii — limba fiind instrumentul prin care masele își însușesc cultura și o promovează la rîndul lor — reprezintă una din preocupările esențiale în momentul de față.

b) Străduința de a micșora din ce în ce mai mult distanța dintre limba vorbită și cea scrisă, ceea ce înseamnă că într-o epocă în care cultura este un bun al întregului popor, limba trebuie să fie însușită de mase cît mai mari în forma ei cea mai *îngrijită, normată și unitară*. Remarcăm în acest sens activitatea impresionantă din ultimii ani desfășurată de lingviști pentru publicarea lucrărilor cu caracter normativ : *Gramatica limbii romîne*, în două volume, *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, în patru volume, *Dicționarul limbii romîne moderne*, într-un volum, *Mic dicționar ortografic*, *Dicționar ortoepic*, *Îndreptar de punctuație*.

Cum acestea nu sînt încă folosite în suficientă măsură de masele largi, socotim că este necesar ca orice manifestare de largă circulație a limbii scrise, afiș, firmă, text de muzică ușoară, presă, literatură, să constituie un model de limbă. În realitate însă, de multe ori, se întîmplă tocmai contrariul. Aspectul familiar, „mai puțin solemn" (cum îl numește academicianul Iorgu Iordan [1]), nestilizat al limbii vorbite pătrunde în scrieri, se pare dintr-o anumită concepție despre realismul limbii. Acest lucru se observă în mod izbitor și supărător în multe texte de muzică ușoară. Exemplul unui refren, cîntat deseori la radio, în care melodia subliniază tocmai cuvîntul care trebuia evitat, e concludent :

„Ia priviți ce fericiți sînt ăștia doi".

Același lucru se poate spune despre *stilul vorbit* folosit de unii scriitori. În opere altfel valoroase scriitorii împing realismul verbal pînă la natu-

[1] Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană*, 1954, p. 25.

ralism, socotind că personajele trebuie să vorbească *întocmai* cum ar vorbi în viață. Amintim că nici un personaj negativ din opera lui Caragiale nu folosește în vorbirea lui și înjurături sau expresii triviale, așa cum se întîmplă cu multe personaje pozitive din literatura actuală, deși Caragiale a fost un maestru al tipizării personajelor prin limbă și deși nu ne putem închipui că multe din personajele zugrăvite în vasta sa operă nu vor fi folosit înjurături în vorbirea lor zilnică.

În ceea ce privește eruditățile de limbaj, socotim că ele sînt cu atît mai dăunătoare, cu cît se adresează și unui cititor al cărui limbaj e încă în curs de formare. Dacă pentru un cititor care stăpînește perfect limba, un astfel de cuvînt într-un text este încorporat contextului cu justa sa valoare, pentru un cititor neformat, cuvîntul capătă un *relief* excepțional și deplasează întreg accentul comunicării. Un exemplu din viața școlii mi-a arătat cum mesajul scriitorului a fost întrerupt brusc și emoția risipită, la citirea unui cuvînt pronunțat de Uțupăr, din fragmentul „Să nu uiți Darie" :

„*Satul pe care-l* bleștești *d-ta*".

O clasă întreagă de copii de 11 ani au izbucnit în rîs, starea afectivă fiind cu totul alta decît aceea la care ar fi trebuit să ducă conținutul întregii pagini. Și acesta a fost un cuvînt aproape inofensiv ! Departe de noi gîndul că autorul ar fi trebuit să se gîndească la copiii care vor citi cîndva această pagină, dar, oricum, problema se ridică cel puțin în ceea ce privește selectarea paginilor pentru manual.

c) În acțiunea de cultivare a limbii intră de asemenea și năzuința spre perfecționarea ei în sensul adaptării maxime a mijloacelor lingvistice la conținut, a maximei expresivități în redarea unui conținut (indiferent de stil) prin respectarea legilor de dezvoltare a limbii. Aci apare rolul de seamă al scriitorilor care îmbogățesc limba mai ales calitativ [1] prin noi îmbinări și prin lărgirea conținutului semantic al cuvintelor. E ceea ce a remarcat M. Sadoveanu în opera lui Eminescu, „la care vorbele despărțite și izolate de la începutul lumii, dintr-o dată se cunosc și se logodesc într-o bucurie tainică" [2].

În acest sens credem că lingvistica sovietică consideră în mod justificat ca implicată în acțiunile de cultivare a limbii, *nu numai lupta pentru corectitudinea gramaticală, ci și pentru expresivitatea ei.*

2. *În ce constă, după părerea dumneavoastră, o greșeală de limbă?*

Întrucît în conceptul de limbă literară, *privită ca aspectul cel mai îngrijit, normat și unitar al limbii poporului*, intră ca atribute esențiale corectitudinea gramaticală și claritatea, socotim ca greșeală de limbă orice exprimare care nu respectă regulile gramaticale (structura gramaticală a limbii) sau care împiedică claritatea comunicării, prin prolixitate, abuz de regionalisme sau neologisme, inovații contrare legilor obiective ale limbii sau termeni improprii. Toate aceste abateri au fost urmărite

[1] I. Iordan, *Literatura și lingvistica*, în *Limba română*, 2/1959.

[2] G. Bulgăr, *Cuvinte despre arta literară și cultivarea limbii* (*Note după o convorbire cu maestrul M. Sadoveanu*), în *Limba română*, 5/1955.

constant, începînd din septembrie 1956, în revista *Limba romînă*, la rubrica „Cultivarea limbii".

Arătăm spre exemplificare două greşeli gramaticale tipice, constatate de ani de zile la elevii din raionul în care predau : *înainte de* + indicativ — *înainte de scriu*, în loc de înainte de a scrie ; adverbul restrictiv *decît* folosit ca şi adverbul *numai* fără corelativul *nu* : *am decît trei cărţi*, în loc de *am numai trei cărţi*, sau *nu am decît trei cărţi*. Exemplu de folosire a unui termen impropriu, care a pornit probabil dintr-o inovaţie, este cuvîntul *a deservi*. Acest cuvînt este consemnat în *Dicţionarul limbii romîne moderne* de două ori, o dată la p. 232, cu explicaţia : a deservi, *a face cuiva un rău serviciu* şi a doua oară la p. 233, cu menţiunea *impropriu* : *a servi o colectivitate*. Deşi cel de-al doilea cuvînt este după cum se vede impropriu, el s-a răspîndit fulgerător şi azi toate magazinele au brigăzi de „bună deservire" ba chiar mai mult, în *Contemporanul*, nr. 2/1960, se spune că : „Teatrului Armatei îi revine un rol de mare însemnătate în *deservirea cultural-artistică* a spectatorilor militari".

În ceea ce priveşte prolixitatea, ermetismul, folosirea termenilor improprii, socotim că acestea au un izvor şi în felul cum sînt scrise unele manuale şcolare. Abuzul de neologisme, stilul greoi şi prolix i-a făcut pe elevi să se mulţumească cu o înţelegere *aproximativă* a textului (amintim că un mare număr de elevi studiază la cursurile fără frecvenţă). Nu mai vorbim de folosirea de către elevi a articolelor de critică literară a căror limbă greoaie, improprie — analizată în adîncime în diferite reviste [1] — e greu accesibilă chiar cititorilor obişnuiţi.

De la înţelegerea *aproximativă* a unui text s-a ajuns astfel, în mod firesc, la utilizarea cu înţeles aproximativ de către elevi a cuvintelor din acel text. În felul cum sînt redactate şi stilizate, asemenea manuale nu respectă principiul creşterii progresive a vocabularului. Bucăţi de lectură al căror conţinut greu de înţeles implică şi o formă inaccesibilă se studiază de-o potrivă la 12 ani (cl. VII-a), ca şi la 15 ani (cl. X-a).

Nu s-a făcut încă un studiu care să arate limita vocabularului pentru fiecare vîrstă, capacitatea de însuşire progresivă a acestuia. Autorii de manuale cred că pot folosi acelaşi limbaj pentru elevii în vîrstă de 12 ani, ca şi pentru studenţi. Personal am întreprins o anchetă în clasa VII-a în care predau. Am ales din manual două cuvinte (nu din bucăţile de lectură, ci din analizele făcute de autorii manualului) *include*, *semnificativ*, propunînd următoarea temă : spuneţi ce înseamnă următoarele cuvinte, construiţi cu fiecare dintre ele cîte o propoziţie. La o clasă de 27 de elevi, patru au înţeles ambele cuvinte, doi au înţeles numai un cuvînt, 21 n-au înţeles nimic. La o clasă de 30 de elevi, unul a înţeles ambele cuvinte, trei un cuvînt, 26 n-au înţeles nimic.

Doi mari artişti ai cuvîntului, Cehov [2] şi Sadoveanu [3] au formulat în arta lor poetică *imperativul simplităţii* pentru scriitori. Nenumărate articole au cerut acelaşi lucru criticilor literari de la noi. *Noi cerem aceasta autorilor de manuale.*

[1] C. Otobîcu şi M. Mitran, *Limbajul criticii literare*, în *Limba romînă*, 3/1959.
[2] T. Vianu, *Arta poetică a lui Cehov*, în *Gazeta literară*, nr. 5/1960.
[3] G. Bulgăr, *art. cit.*

3. *Cine ar trebui să se ocupe de cultivarea limbii?*

Din cele expuse pînă aci rezultă că de cultivarea limbii trebuie să se ocupe toți oamenii de cultură. Se desprinde de asemenea rolul important al profesorului, atît prin faptul că el acționează direct asupra unei mase largi, cît și pentru faptul că el nu este chemat „să restaureze", ci *să clădească* din temelii edificiul limbii literare pentru elevii săi.

4. *Ce rol pot avea scriitorii, criticii literari, oamenii de știință, gazetarii, tehnicienii și în general intelectualitatea în acțiunea de cultivare a limbii?*

Toți aceștia prin operele lor pot oferi modele de limbă, iar specialiștii pot semnala abaterile. Profesorii mai ales trebuie să ofere elevilor un model de limbă literară la fiecare lecție pe care o predau, iar pentru aceasta simplificarea materiei, evitarea abuzului de întrebări și răspunsuri în ținerea lecțiilor (metoda euristică), care duce la fărîmițarea expunerii profesorului, mai multe ore de gramatică pentru exerciții aplicative, formarea de deprinderi etc. ar putea lăsa cîmp larg pentru influența pozitivă a profesorului asupra vorbirii elevilor. De asemenea este necesar frontul comun al tuturor profesorilor, nu numai pentru combaterea greșelilor de exprimare ale elevilor în scris și vorbire, ci și pentru stimularea lor în efortul de a-și însuși o exprimare cît mai frumoasă.

5. *Ce măsuri credeți că trebuie luate pentru a sprijini cultivarea limbii?*

Considerăm că sînt bune toate măsurile luate pînă acum. Mai propunem: retipărirea unei gramatici a „greșelilor"[1] într-o ediție accesibilă de largă circulație. Continuarea rubricii „Cultivarea limbii" în revista *Limba română*.

Constituirea unui for care să urmărească abaterile de la limba literară *în orice domeniu de activitate*.

Refacerea manualelor atît din punctul de vedere al conținutului, cît și din punctul de vedere al limbii, pentru a satisface principiul accesibilității încă nerealizat.

[1] Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a greșelilor*, 1943.

STILURILE MODERNE ALE LIMBII ROMÎNE LITERARE

DE

I. COTEANU

Precizarea înțelesului expresiei de „stil al limbii" este o noutate datorită școlii lingvistice sovietice pentru care stilul limbii nu se confundă cu cel individual, ci reprezintă o totalitate de procedee de limbă, destinate să exprime conținutul de idei dintr-un domeniu oarecare de activitate omenească[1]. Din acest punct de vedere, orice stil al limbii este un bun de care se folosesc toți vorbitorii cu o anumită profesiune sau cu interes pentru un anumit domeniu de activitate. În consecință, el reprezintă o realitate obiectivă care se impune cu o forță asemănătoare cu aceea a limbii, căci spre a comunica unui specialist cît mai repede și mai exact fapte și idei din specialitatea sa, este necesar să recurgem la un anumit limbaj.

Pentru orice medic, de pildă, o „tăietură" se cheamă *incizie*, „un bolnav nu are fierbințeală sau călduri", ci *face febră*, *face temperatură* sau chiar *febricitează*. O umflătură este o *tumoare* sau o *tumoră*, *benignă*, adică „nevătămătoare" sau *malignă*, „primejdioasă". Un bolnav poate fi *deschis*, adică supus inciziei organelor de la suprafața unei regiuni care urmează să fie operată ; el este *închis* „cusut" la sfîrșitul operației ș.a.m.d.

Pentru un jurist, *acțiune* înseamnă o procedură referitoare la judecată, iar *a intenta o acțiune*, subînțeles : *de dare în judecată* este tot una cu „a trage, a duce, a chema pe cineva (o persoană sau o instituție) la judecată, a da în judecată".

În domeniul finanțelor, se vorbește rar de „împrumuturi", fiind preferate *creditele*, care nu „se fac", ci *se contractează* etc.

---

[1] În legătură cu întreaga problemă a stilurilor, vezi *Вопросы языкознания*, II (1954), nr. 1—4. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1954, p. 23 ; același, *Limba literară. Privire generală*, *Limba română*, III (1954), nr. 6, p. 52 ș. urm. ; Mircea Seche, *Despre stilul sportiv*, *Limba română*, VIII (1959), p. 80 și urm. ; vezi de asemenea și И. Р. Гальперин, Очерки по стилистике английского языка, Москва, 1958, p. 342 și urm.

Unele cuvinte au aşadar semnificaţii deosebite în limbajul tehnic, cum se pot vedea uşor din exemplele anterioare, altele, fără a avea un înţeles aparte, sînt utilizate cu predilecţie de specialişti fiind adesea ca şi necunoscute marelui public. Din semnificaţiile şi termenii cu caracter tehnic se formează unităţile frazeologice specifice diverselor profesiuni sau domenii de activitate.

Modul cum funcţionează procedeele descrise arată că orice stil reflectă limba însăşi, căci structura gramaticală a acesteia este respectată. Prin urmare stilul limbii reprezintă în primul rînd o chestiune de vocabular în care se includ şi unităţile frazeologice, expresiile şi locuţiunile tehnice. El are însă şi particularităţi sintactice, construcţii şi formule specifice. De aceea ar putea să fie definit şi ca o sumă de procedee lexicale şi sintactice cu ajutorul cărora se comunică un conţinut de idei legat de o activitate omenească oarecare.

O concluzie imediată este caracterul istoric al stilului limbii, care nu apare decît cel mai de vreme cînd diviziunea muncii este destul de avansată pentru a se putea vorbi de o profesiune sau de un domeniu de activitate bine conturat . Într-o limbă şi o societate foarte primitive este deci hazardat să căutăm stiluri lingvistice clare, căci la început ele nu sînt bine diferenţiate unul de altul şi numai treptat îşi definesc individualitatea, despărţindu-se din ce în ce mai lămurit de originea lor, fără să piardă însă vreodată toate elementele comune cu stilul din care s-au născut, de care sînt legate prin fondul lexical principal şi prin structura gramaticală a limbii.

Aceste caracteristici generale au dus la păreri diferite despre numărul şi limitele stilurilor. Unii cercetători le văd peste tot, în genurile şi chiar în speciile literaturii, în lucrările ştiinţifice ale fiecărei ramuri de cercetare în parte, în presă şi în publicaţii, cu un cuvînt oriunde se poate descoperi o tehnicizare cît de mică a limbii. După aceştia, poeziile lirice au un stil lingvistic, cele epice altul, proza artistică altul, literatura dramatică altul, fabula altul, tragedia de asemenea etc. Tot astfel, lucrările de filozofie au un stil, cele de inginerie altul, cele de medicină altul ş.a.m.d.[1].

Înainte de a trece la enumerarea stilurilor limbii, e bine să ne oprim încă la o chestiune de principiu. Împărţirea unei limbi în stiluri nu depinde de voinţa noastră ci este impusă de situaţia obiectivă, indiferent de eticheta tradiţională.

La începutul literaturii romîne găsim cîteva cărţi religioase, traduceri ale bibliei sau ale unor lucrări de explicare a bibliei. A spune numai din această cauză că limba romînă veche a avut un „stil al cărţilor bisericeşti"[2] înseamnă a da epitetul de stil, unor volume, scrise în diverse feluri, pentru că sînt de diverse feluri. Sînt mai întîi evangheliarele, apoi psaltirile, cazaniile etc. Evangheliarele conţin nişte parabole atribuite

[1] Mircea Seche, *loc. cit.*, vorbeşte chiar despre un „stil sportiv". După părerea mea, stilul sportiv nu este decît o variantă tehnică specială a stilului ştiinţific sau, cum îl numeşte Iorgu Iordan în *Stilistica limbii romîne*, Bucureşti, 1944, p. 341, un limbaj tehnic.

[2] D. Macrea, *Pe marginea discuţiilor despre limba literară*, *Cercetări de lingvistică*, III (1958), p. 27.

lui Ioan, Luca, Marcu şi Matei. Ni se povesteşte, de exemplu, într-una că un vameş, mare păcătos în viaţa de toate zilele, se umileşte în templu, iar lîngă el un fariseu se îngîmfează pentru că respectă întocmai preceptele religiei sale. La sfîrşit, autorul parabolei dă credincioşilor sfatul să fie modeşti ca vameşul. Într-alta, un samaritean milostiv dă peste un evreu jefuit de tîlhari, rănit şi pe jumătate mort şi, cu toate că neamurile lor sînt în duşmănie, el ajută pe evreu. Autorul trage concluzia că samariteanul a procedat uman. Ca orice parabole, şi acestea sînt nişte povestiri moralizatoare, bucăţi de literatură care urmăresc să emoţioneze pe cititor prin simboluri şi imagini; bucăţi scrise deci în stilul beletristic. La fel sînt psaltirile, opere de poezie religioasă.

Alte cărţi bisericeşti sînt cazaniile, colecţii de explicare a povestirilor din evanghelie. Pentru a nu lăsa credincioşilor posibilitatea unor interpretări neconvenabile, biserica a stabilit cum trebuie înţeleasă fiecare parabolă. În cazanii nu mai este vorba de literatură artistică, ci de descifrarea sensului simbolurilor şi imaginilor din parabole. Preoţii de la noi şi în secolul al XVI-lea şi după aceea o ştiau foarte bine, căci ei au intitulat cazania „carte cu învăţătură". Destinaţia cărţilor cu învăţătură impunea folosirea altui stil nu a celui beletristic; ele comunicau altceva, o clarificare a parabolelor şi se serveau în acest scop de mijloacele retoricii şi didacticii, de un stil rudimentar desigur, dar ştiinţific în fond, diferit de cel din evangheliare.

La aceste varietăţi stilistice se adaugă aceea a cărţilor în care se cuprind indicaţii de slujbă religioasă, tipicul. Prin urmare, cărţile religioase nu au în totalitatea lor un stil, ci mai multe, după cum se încadrează în literatura artistică în exegeza teologică sau în administraţia bisericească.

Nici în cazul cărţilor populare nu avem a face cu „un stil", ci cu un aspect arhaic al stilului beletristic. De asemenea, nici aşa-numitul „stil istorico-cronicăresc" nu este justificat din punctul nostru de vedere, căci el este, de fapt, o variantă a stilului ştiinţific în formă primitivă.

Pentru ca afirmaţiile din urmă să nu dea loc la nedumeriri, amintesc aici că, fiind o categorie istorică, orice stil al limbii evoluează. Stilul ştiinţific al cronicilor din veacul al XVII-lea nu poate fi la fel cu acela din tratatele de istorie de astăzi, dar aceasta nu înseamnă că, îmbogăţindu-se şi perfecţionîndu-se, şi-a schimbat esenţa, ci numai că s-a ridicat pe o treaptă superioară. Pentru ca esenţa unui stil să se schimbe, este necesar ca el să servească altor scopuri, exprimînd prin procedee specifice idei din alt domeniu de activitate omenească.

Iată de ce, în ultimă analiză, numărul de stiluri ale unei limbi literare nu este prea mare. În consecinţă, putem considera că sînt numai trei stiluri fundamentale, şi anume:

1. Stilul literaturii artistice, denumit adesea „stil beletristic" şi chiar „limbă a literaturii artistice", sub motiv că reprezintă ansamblul cel mai variat de procedee lingvistice. Ultimul nume nu mi se pare potrivit fiindcă dă naştere la confuzii, lăsînd impresia că menţine sub altă formă identificarea limbii literare cu limba literaturii.

Caracteristica principală a acestui stil rezidă în faptul că recurge la imagini ca procedeu general de comunicare.

2. Stilul ştiinţific a cărui caracteristică principală rezidă în faptul că se recurge la raţionamente pentru a se comunica ceea ce e de comunicat. Operele ştiinţifice sînt demonstraţii logice. Indiferent de domeniul de cercetare la care se referă, ele nu fac apel la sentimentele cititorilor, nu le solicită sensibilitatea sau imaginaţia, ci raţiunea. Numai în cazuri rare şi mai totdeauna parţial, omul de ştiinţă se adresează şi inimii cititorilor, dorind să le atragă atenţia asupra unor detalii.

3. Stilul administrativ, denumit adesea şi „oficial" sau „cancelaristic-oficial". Denumirile din urmă îi reduc însă mult domeniul, căci el nu se întrebuinţează numai în raporturile dintre oficialitate şi particulari, ci şi între particulari, la redactarea contractelor, a actelor de vînzare-cumpărare, de donaţiune etc. Caracteristica lui principală este faptul că recurge la diverse formule pentru a comunica ceea ce are de comunicat. Aceste formule pot reprezenta, de cele mai multe ori chiar reprezintă, rezultatele unor raţionamente, care nu se redau însă niciodată în toată desfăşurarea lor ca în stilul ştiinţific.

Se consideră de multe ori că ideile comunicate prin presă au o formă de exprimare destul de unitară pentru a se stabili existenţa încă a unei unităţi stilistice, a aşa-numitului stil publicistic. De fapt un stil publicistic, din care unii tind să facă un intermediar între stilul beletristic şi cel ştiinţific, nu-şi justifică existenţa, nefiind o unitate funcţională a limbii. Într-adevăr, publicaţiile ştiinţifice se exclud de la început din discuţie, fiindcă ele conţin studii şi articole scrise în stilul ştiinţific. O parte dintr-o lucrare de specialitate este adesea publicată sub formă de studiu sau articol, fără nici o modificare de redactare faţă de felul cum fusese scrisă pentru a apărea într-o carte. Aceste publicaţii nu au deci un stil propriu-zis.Nici cotidianele şi hebdomadarele nu au un stil aparte deosebit de stilurile fundamentale ale limbii. Articolele de fond din gazete se redactează într-o variantă stilistică, iar informaţiile în alta. Primele sînt scrise în stil ştiinţific, mai rar beletristic sau administrativ, celelalte în stil administrativ. Tot astfel reportajele sau foiletoanele sînt redactate cînd în stil beletristic, cînd în stil ştiinţific, după cum e şi subiectul.

Într-o situaţie deosebită pare a fi „stilul" gazetăresc, prin care se înţelege de asemenea un număr de procedee specifice. Am văzut că diversele tipuri de publicaţii nu sînt scrise integral în acelaşi stil. E însă foarte limpede că, de exemplu, un articol de popularizare a unei idei sau descoperiri ştiinţifice, deşi se încadrează în stilul ştiinţific, nu prezintă cititorilor întreaga argumentare logică din studiile de acelaşi fel în care omul de ştiinţă emite o teorie nouă sau dă o interpretare nouă faptelor. Articolul de popularizare se rezumă la explicarea cea mai simplă cu putinţă a rezultatelor obţinute într-un domeniu de cercetare sau a unor ipoteze interesante. Între un asemenea articol şi un studiu ştiinţific propriu-zis nu apar însă deosebiri lingvistice de esenţă. Amîndouă compoziţiile acestea au caracterele stilului ştiinţific, deşi articolul de popularizare conţine mai multe comparaţii, imagini etc. decît studiile pe care le popularizează.

Un gazetar care se hotărăşte să arate cititorilor săi în ce stadiu se află o cercetare ştiinţifică este obligat de conţinutul de idei pe care vrea să-l redea cu mijloace proprii să accepte măcar parţial „tirania" stilului ştiinţific, a cărui esenţă nu se pierde însă decît cînd autorul articolului renunţă la ideea de a populariza o cucerire a ştiinţei şi se apucă s-o elogieze într-o bucată de literatură artistică. Despre avionul TU 104 s-a scris foarte mult în presă, arătîndu-se prin articole de popularizare, prin reportaje cu caracter ştiinţific etc. ce calităţi are acest vehicul excepţional. Despre el a scris şi un mare reporter, Geo Bogza, un scurt eseu în *Contemporanul*. Capacitatea de zbor, confortul, rapiditatea avionului TU 104 apar foarte viu prin imaginile din eseu, dar, deşi sînt şi în el termeni şi expresii tehnice, cu un articol de popularizare ştiinţifică nu avem a face. Reportajul în discuţie este o frumoasă schiţă literară, fără nimic gazetăresc în ea.

Ţinînd seama de principiile pe care ne-am întemeiat în capitolul de faţă, un „stil" gazetăresc devine o imposibilitate. Desigur, orice problemă poate fi tratată gazetăreşte, dar această chestiune nu mai priveşte stilurile limbii, ci aspectul calitativ pe care îl iau uneori compunerile scrise, căci şi o nuvelă, o piesă de teatru pot fi scrise gazetăreşte. Esenţa stilurilor nu se desfiinţează însă din pricina redactării nefericite a unor lucrări oarecare.

În sfîrşit, se pune întrebarea dacă limba literară vorbită nu ar trebui considerată un stil lingvistic. Împotriva unei atare interpretări se ridică faptul că, în calitate de instrument al conversaţiei, limba literară vorbită foloseşte elemente din toate stilurile, după împrejurări, după starea de spirit a vorbitorilor etc. Într-o conversaţie relativă la un caz medical, este de aşteptat să se întrebuinţeze foarte des termeni şi expresii medicale, chiar atunci cînd cei care le întrebuinţează nu sînt perfect dumiriţi asupra lor, între altele şi pentru că termenul tehnic exercită asupra unor vorbitori o puternică atracţie. Dar limba literară vorbită poate să conţină, pe lîngă termenii ştiinţifici, cuvinte de argou şi chiar de jargon, apropiindu-se în această privinţă de procedeele obişnuite în stilul beletristic în care se pun la contribuţie toate faptele de limbă expresive.

Limba literară vorbită în ocazii solemne, de la o tribună publică sau de la catedră este altceva. De data aceasta caracterul ei vorbit e, ca să spun aşa, artificial, fiindcă nu reprezintă decît copia orală a unei compuneri scrise sau măcar gîndite ca şi cînd ar urma să fie scrisă. Să se compare, de exemplu, diferenţele dintre expunerea orală a unui subiect pregătit dinainte cu intervenţiile spontane în legătură cu acelaşi subiect. Bineînţeles că nici aici nu sînt permise uniformizările silite, şi caracterul literar al unei expuneri nu se desfiinţează prin utilizarea cîtorva expresii din limba vorbită. În concluzie, nu există un stil vorbit al limbii literare, există numai limbă literară vorbită[1]. Marea asemănare dintre aceasta din urmă şi stilul beletristic nu trebuie să ne înşele, căci esenţa lor nu este aceeaşi. Pe cînd stilul beletristic se exprimă prin imagini, limba lite-

[1] I. R. Galperin, *op. cit.*, p. 7 şi urm. vezi şi *Limba romînă*, VIII (1959), p. 101 (recenzie de Gh. Bolocan).

rară nu tinde în mod consecvent la acesta, deşi, cum am văzut, nu lipsesc nici din ea imaginile.

Profesiunea sau activitatea celor care utilizează un stil sau altul pun pecetea specialităţii în fiecare moment pe limba literară. De aceea se vorbeşte şi despre „stilul" juridic. El atrage atenţia mai mult decît altele, pentru că pare destul de bine precizat spre a-şi merita numele de stil. Nu e greu însă să vedem că, în timp ce o carte de legi, o rezoluţie sau un cod de procedură sînt redactate în stil administrativ, căci în ele ni se prezintă cu mijloace lingvistice caracteristice rezultatele unor raţionamente, o lucrare de drept destinată explicării acestor rezoluţii, coduri etc. expunînd raţionamentele înseşi prin care justifică, se explică şi se interpretează conţinutul acestui gen de opere, se încadrează în stilul ştiinţific.

S-ar părea că, delimitînd stilurile fundamentale ale limbii în felul arătat, am părăsit ideea iniţială, potrivit căreia orice stil reprezintă un ansamblu de procedee lingvistice specific unui domeniu de activitate omenească. În realitate nu am făcut decît să generalizăm, căutînd în toate procedeele un miez comun care să ne dea posibilitatea să ajungem la descoperirea esenţei acestor stiluri. Faptul că imaginea pentru stilul beletristic, raţionamentul pentru cel ştiinţific şi formula pentru cel administrativ despart aceste unităţi funcţionale ale limbii nu constituie o renunţare la utilizarea criteriului domeniilor de activitate omenească decît la prima vedere. Cele trei semne deosebitoare ale stilurilor sînt abstractizări care decurg în mod organic din specializarea exprimării; de aceea ele şi diferenţiază stilurile.

Delimitarea aceasta nu exclude însă prezenţa variantelor, părţi ale unui stil fundamental utilizate într-un domeniu oarecare. Între ele şi stilul care le încorporează nu găsim însă deosebiri de esenţă, ci numai de material.

Stilurile fundamentale limbii se deosebesc nu numai din cauza elementului esenţial care le dă o anumită structură, ele se deosebesc şi prin practică. Pe cînd stilul administrativ are variante puţine şi nu prea îndepărtate una de alta, graţie formulelor sale stricte, stilul ştiinţific are variante mai multe şi dă mai mare libertate de mişcare celui care îl foloseşte, admiţînd pînă şi o anumită cantitate de imagini, iar cel beletristic este aproape neîngrădit sau, în orice caz foarte liber. De aceea, stilul administrativ se deprinde uşor, stilul ştiinţific se învaţă şi el cu oarecare sîrguinţă, dar stilul beletristic cere, în plus, o anumită doză de sensibilitate, fantezie şi imaginaţie. El se află la polul opus stilului administrativ, fiind din principiu refractar la formule lingvistice fixe pentru că acestea îi îngustează domeniul.

Iată de ce, într-un anumit fel, utilizarea stilului beletristic nu este la îndemîna oricui, în timp ce stilul ştiinţific şi cel administrativ, neprezentînd dificultăţi speciale ajung să fie stăpînite bine de un mare număr de vorbitori. Pentru aceştia, ele constituie sau ar trebui să constituie partea cea mai interesantă a limbii literare, căci această parte se poate învăţa.

★

Principiile expuse pînă aici se aplică şi la limba romînă. În secolele dinainte de apariţia textelor scrise romîneşte, în statele feudale romîneşti s-a întrebuinţat ca limbă literară vechea slavă, în care s-au redactat pe teritoriul ţării noastre documente oficiale şi particulare şi cîteva cronici. Totodată circulau, tipărite la noi sau în altă parte, numeroase cărţi slavoneşti necesare clerului. Vechea slavă nu era însă o limbă literară desăvîrşită, fiindcă în ea nu se compunea la noi beletristică originală. Pe atunci beletristica originală se găsea numai în creaţiile folclorice. La ţară, în tîrguri şi în cetăţi, literatura populară era poate mai vie decît în vremurile ulterioare, tocmai fiindcă literatură cultă nu aveam încă. În aceste condiţii, stilul beletristic popular al limbii romîne pătrundea cu siguranţă şi în straturile sociale suprapuse din societate, la curtea domnitorului, la curţile boiereşti etc. Probe concrete pentru evul mediu timpuriu nu avem, dar marea circulaţie a cărţilor populare de mai tîrziu pe de o parte, şi condiţiile în care s-a ivit poezia noastră cultă ca simplă imitaţie a celei populare, pe de alta, sînt argumente puternice pentru a susţine că stilul beletristic popular a avut o largă răspîndire. Creaţiile populare circulă. Ele circulă în mod incontestabil mult mai intens decît primele producţii culte scrise. Motivele folclorice se răspîndesc în cele mai ascunse sate şi cătune trecînd dintr-o regiune într-alta în forma concretă a poeziei, a basmului sau a snoavei exprimate în limbă. Este evident deci că circulaţia numeroaselor variante ale unui motiv folcloric a avut şi consecinţe lingvistice în sensul unificării limbii. După cum observă A. J. Ossoveţki într-un articol intitulat *Despre studiul limbii poporului rus* deşi o bucată folclorică este executată în dialectul celui care o execută, se constată totuşi tendinţa creatorului ei de a depăşi limitele graiului local, luînd elemente lingvistice şi din alte dialecte, îndeosebi cuvinte. Prima parte a acestei observaţii a fost adusă ca argument împotriva existenţei limbii literare în creaţiile populare[1], dar autorul care ne combate a fost vizibil stînjenit de continuarea folcloristului sovietic, fiindcă arătînd dorinţa creatorului popular de a ieşi din limitele înguste ale unui dialect acesta sprijină teza noastră cu un argument nesperat de puternic. Într-adevăr, la cele ce am spus cu alt prilej în legătură cu caracterul îngrijit al limbii din literatura populară trebuie să se adauge acum circulaţia motivelor şi, mai ales, tendinţa despre care vorbeşte Ossoveţki.

Aşadar înainte de apariţia textelor romîneşti scrise s-au folosit două stiluri din vechea slavă : cel administrativ în documente şi cel ştiinţific în cronicile întocmite la noi, iar din limba romînă numai stilul beletristic popular. Paralelismul dintre stilurile celor două limbi nu dispare imediat după traducerea în romîneşte a cărţilor religioase, deşi atunci el este zdruncinat din temelii. Evangheliarele, cazaniile, psaltirile, fiind însă redactate greoi, nu au mare succes şi, la început, e nevoie de insistenţe şi declaraţii de dreaptă credinţă din partea editorilor pentru a fi acceptate. Stilul lor beletristic, mult mai puţin evoluat decît cel popular,

[1] B. Cazacu, în *Istoria limbii romîne literare şi problemele studierii ei* din *Viaţa romînească*, X, nr. 7, p. 139.

este accidental. El nu rezultă din alegerea întemeiată pe criterii artistice a cărților care se traduc.

Într-o formă primitivă, limba populară conținea însă și elemente din celelalte stiluri în formulele orale de jurămînt întrebuințate în procesele juridice, în indicațiile referitoare la industria casnică, în limbajul meseriașilor ș.a.m.d. care nu sînt același lucru cu limba conversației, dar forma scrisă a limbii noastre literare nu reprezintă valorificarea directă a acestor stiluri, ci rezultă din traduceri profund influențate de vechea slavă. Dacă romîna ar fi evoluat altfel, dacă ea ar fi fost din primele momente ale organizării cnezatelor de la noi limba oficială a statului, stilurile ei scrise nu ar fi trebuit să aștepte vreme atît de îndelungată pînă să întîlnească pe cele ale limbii creațiilor populare.

În această privință cel mai dezavantajat stil a fost stilul beletristic pentru că deși era cel mai aproape de stilul corespunzător din creațiile populare, el nu regăsește izvorul popular decît abia la începutul secolului al XIX-lea prin poezie. Stilul administrativ și cel științific se modernizează cam în aceeași vreme, dar ele au o prelucrare anterioară mai îndelungată și, mulțumită regulilor mai stricte cărora li se supun, evoluează foarte repede. Cine urmărește dezvoltarea generală a stilurilor limbii romîne literare cînd aceasta iese din perioada sa veche, vede numaidecît că fiecare dintre ele se dezvoltă în alt ritm și pe baze întrucîtva diferite.

Cel mai repede se transformă stilul administrativ. Numai în decurs de 30—40 de ani, el trece de la un aspect arhaic la unul nou în mod pur și simplu surprinzător. La 1821, adresînd Rusiei un memoriu pentru reorganizarea Țării Romînești, boierii munteni scriu încă greoi și confuz :

> Să se așaze în orașul Craiovei un județ al poliții, cu osebită poliție și cu toată orînduiala, precum este și în București i un vițecomandir spre îngrijirea miliții cei de paza mărginii. Însă județul acestui oraș i poliția și vițecomandir[ul] să fie adresarisiți la cei din București, carii să numesc ai țării.
>
> Toate celelalte dregătorii, și mari și mici, să se schimbe pă fieșcare anu, ca să să împărtășască toți. Iar calemurile divanului, ale vistierii și ale divanului Craiovei, cum și departamenturile de criminale să nu să schimbă [sic] niciodată — fără pricină dovedită și fără judecată — fiindcă cu schimbarea să zmintește cursul trebilor.
>
> Din „Memoriul de la 1821 al boierilor din Brașov către Rusia pentru reorganizarea Țării Romînești", Emil Vîrtosu, *1821, date și fapte noi*, București, 1932, p. 139—140.

Nici redactarea din *Regulamentul organic* nu este încă eliberată de arhaisme, deși fraza are mai multă cursivitate. Ultima observație nu se poate însă generaliza, pentru că memoriul unor particulari se redactează mai puțin atent decît o lege de organizare a statului, cum era *Regulamentul organic*. Comparația trebuie deci circumscrisă numai la elementele noi de vocabular (inclusiv unitățile frazeologice) :

> Adunarea alcătuindu-se o dată, își va alege peste tot anul, după cele mai multe glasuri dintre mădularele, sale, doi secretari și două ajutoare acestora, fără a-și pierde dritul de a vota și ei. Ea nu va putea chibzui nici o pricină de nu se vor afla strînși în sala adunării, cel puțin, două a treia părți din tot numărul votanților.
>
> *Regulamentul organic*, București, 1832, p. 15.

Principala caracteristică a stilului administrativ în acest moment este utilizarea largă a perifrazelor. Sărăcia vocabularului pe de o parte, instabilitatea unităților frazeologice pe de alta cer ca ideile noi pe care vorbitorii țin să le exprime să fie tot timpul explicate, desfăcute în părțile lor componente, deci înfățișate analitic. Astfel, pentru a exprima ideea pe care mai tîrziu limba romînă o va reda fie prin „adunarea o dată alcătuită"... fie prin „după constituire, adunarea își va alege"... fie prin altă formulă similară, în textul citat se preferă o formă cu gerunziul. În loc de „potrivit cu numărul voturilor membrilor săi", cum se va spune mai tîrziu, avem „după cele mai multe glasuri dintre mădularele sale", în fine, în loc de „va alege doi secretari și doi secretari ajutori" sau „și doi ajutori de secretari", avem formula din text.

Peste aproximativ treizeci de ani, la 1859, iată însă cum încep instrucțiunile relative la întocmirea catagrafiei Principatelor Unite, elaborate de Ministerul de Interne :

> Potrivit literei și spiritului articulului 84 din Regulamentul organic, care pune în comisia de catagrafie pe deputatul ales de către district în obștească adunare, guvernămîntul introduce acest element de autoritate în comisii și adoptează principiul de comisie pentru facerea catagrafiei. Prin urmare :
>
> Art. 1. Se invită toți deputații Adunării elective de a binevoi a se întruni în comisii spre a săvîrși lucrarea catagrafiei.
>
> Ministerul din lăuntru, *Instrucțiile pentru facerea catagrafiei* aprobate de consiliul ministrilor (sic), la 3 iulie curgătoriu [1859], *Povățuiri pentru catagrafia Moldovei, ... publicate de Direcția centrală de statistică din Ministerul interior al Moldovei*, Iași 1859, p. 21.

Progresul rezidă în primul rînd în vocabular și, prin acesta, în sintaxă, care, datorită eliminării perifrazelor și introducerii unor unități frazeologice mai stabile, devine suplă, operînd cu unități sintactice mai bine închegate. Se poate deci afirma că stilul administrativ a luat formă modernă încă de la mijlocul secolului al XIX-lea, căci exemplul din instrucțiunile relative la întocmirea catagrafiei nu este izolat. Cîțiva ani mai tîrziu, la 1867, într-o dispoziție a Societății academice romîne, întîlnim aceeași expunere sigură, asemănătoare cu stilul actual :

> Societatea va pune, din fondurile sale, la dispoziținea fiecărui membru, cîte trei exemplare din dicționarele pînă astăzi publicate, și anume : 1. Dicționarul de Buda, 2. cel de la Blaj, 3. al lui Raoul, 4. al lui Polizu, 5. al lui Pisone.
>
> La fiecare cuvînt se va da : 1. etimologia unde este posibilă, 2. însemnarea primitivă elucidată cu oarecare frazi, alegîndu-se de preferință proverbele poporali, 3. diverse alte însemnări, de asemenea elucidate prin frazi și proverbe poporali".
>
> *Archivu pentru filologia și istoria*, IX (1867), p. 184.

Este evident deci că fragmentul din instrucțiunile Ministerului din lăuntru al Moldovei la care m-am oprit înainte nu reprezintă un accident, ci un moment din evoluția stilului administrativ.

Modernizarea stilului științific se produce paralel cu a celui administrativ. Evoluția diferă numai în amănunte, stilul științific fiind mai liber în exprimare. Astfel, la 1828, în binecunoscuta prefață a gramaticii sale, I. Heliade Rădulescu nu se sfiește să-și formuleze ideile prin expresii de conversație cotidiană, adesea neîngrijită : „uite-te minune ! ! ! ăștia vor să ne lase săraci !... vino de spune-mi mie... ce faceți voi ăștia

iscusiții ce ați ieșit acum cu filozofiile voastre? ... ține-te de dînsele (de regulile ortografice vechi) ca orbul de gard..." etc. Deși iritarea polemică a autorului nu este o scuză ea explică vulgaritățile din text. Nu este o scuză pentru că, în aceeași vreme, Petru Maior scria mult mai sobru în *Dialogul pentru începutul limbii romîne* din prefața *Dicționarului* de la Buda, cu toate că este la fel de combativ ca și I. Heliade Rădulescu :

> Vrednică de rîs este cuvîntarea aceasta. Limba latină, cînd era mai în floare, și tocma în veacul ce se zice de aur, fu prin coloniile romane băgată în Francia sau în Galia și în Spania ; și nu lung timp după aceea în Dacia. Cine poate dară visa că limba latină stricată să fi pornit către Galia, către Spania și către Dacia?
>
> *Lexiconul budan*, Buda, 1825, p. 57—58.

Nu intenționez să trag de aici concluzii asupra talentului celor doi autori, căci nu aceasta urmărim aici, este vorba de a arăta ce poziție ia unul față de modul cum se redă un conținut de idei științifice și ce poziție ia celălalt. În general, ardelenii, mai deprinși cu nota polemicii științifice, se abțin de la expresii violente, fără ca aceasta să însemne că sînt mai puțin fermi sau că, din cînd în cînd, nu se lasă și ei atrași de expresia populară tare.

Stilul științific nu trebuie însă judecat numai global ci și în varietățile sale, căci polemica, de exemplu, îi dă o notă expresivă care îl scoate din făgașul său obișnuit. De aceea, o expunere neutră ca următoarea făcută de August Treboniu Laurian în legătură cu istoria este infinit mai semnificativă pentru evoluția generală a acestui stil :

> Dacii de asupra Dunării își apără libertatea cu bărbăție, și în starea lor cea barbară se arată un poplu vrednic de a ține cumpăna cu Roma. Decebal regele lor nu numai că nu se supune lui Domițian, ci îl și bate înfricoșat, și nu numai că asecurează libertatea regatului său, ci și face tributariu pe statul cel mai mare și mai putinte din lume.
>
> *Magazin istoric pentru Dacia*, I, 1845, p. 15.

În același sens mi se pare că trebuie interpretat și fragmentul de mai jos din *Cuvînt pentru deschiderea cursului de istorie națională* din 1843 al lui Mihail Kogălniceanu, cu toate că autorul este mult mai persuasiv :

> Studia istoriei, domnilor mei, a fost în toate timpurile ocupația de predilecție a oamenilor gînditori. Niciodată însă n-a avut importanța și universalitatea de care se bucură astăzi. La cei vechi, ea era partea numai a politicilor, a oștenilor a filozofilor, din pricina scumpetei manuscripturilor. Astăzi însă ori și unde națiia este ceva mai înaintată, istoria este cetirea obștească a tuturor stărilor, pîn și celor înjosite.
>
> Mihail Kogălniceanu, *Opere, ediție critică* adnotată de A. Oțetea, București, 1946, I, p. 638.

În sfîrșit, ca dovadă că stilul științific luase înfățișare modernă în perioada la care mă refer, citez un fragment dintr-o lucrare scrisă de un profesor muntean, I. Genilie, modest autor al unei geografii :

> Orice stat, țară și parte din ele încă, au un semn de cunoștință care se numește marcă, a căria figură se pune pe steagurile, monedele, armele lui ș. cl. Pavilonul sau pandiera și steagul sînt pînze lungi care au pe sine marca și colorele (sic !) naționale și se întrebuințează, spre cunoștință, la consoli, oștiri, corăbii ș. al.
>
> I. Genilie, *Principe de geografie și astronomie sau începuturi de geografie politică, fisică și astronomică pentru tinerimea școalelor publice*, București, 1847, p. 52.

Să nu uităm însă că în manuale, stilul ştiinţific are prin forţa împrejurărilor caracter didactic şi e în consecinţă, mai simplu, aceste lucrări fiind scrise spre a fi învăţate. Iată un scurt fragment dintr-o broşură tradusă de Dionisie Romano, ierodiacon şi profesor la Buzău şi tipărită la 1837 în acest oraş :

> I. [ntrebare] : Ce sînt norii şi cum să formează ?
>
> R. [ăspuns] : Soarele, prin căldura sa, schimbă apa într-un abur prea supţire şi uşor, ce să înalţă în aer : poate cinevaşi aş face o idee mai curată de acest fenomen apropiind de foc o coală de hîrtie udă sau o batistă, atunci va vedea că iese din batistă sau hîrtie abur pînă rămîne uscată, aceasta să poate vedea şi cînd după o ploaie repede vara să iveşte soarele, căci atunci pămîntul scoate o mulţime de aburi.
>
> *Biblioteca tinerilor începători sau culegere de întîiele cunoştinţe trebuincioase pentru învăţătura copiilor ce încep a citi*, tradusă din franţuzeşte de ierodiaconul Dionisie Romano, profesor naţional în Buzeu, tipărită în tipografia Sfintei episcopii, Buzeul, no. 1, 1837, mai 14.

Fără îndoială că stilul ştiinţific era numai la începuturile modernizării sale, dar, după cum cred că se vede, el nu va mai suferi de aici înainte modificări la fel de mari ca cele la care fusese supus cu cîteva decenii în urmă, trecînd de la aspectul arhaic la cel modern.

După cum îmi comunică N.A. Ursu de la Iaşi, în articolul-program, intitulat *Prospectus*, publicat în nr. 1, din 15 noiembrie, al gazetei *Medicul romîn*, anul I (1859), un medic romîn, Dr. Severin, constată că, de fapt stilul ştiinţific e bine format la această dată :

> „Deja şcoala de medicină naţională începe a scoate ajutori de medici, şi limba medicală la noi a luat nişte proporţiuni în adevăr colosale ; va fi mişcat orice romîn cu sentimente care va asculta predîndu-se cursurile de medicină tot cu aceeaşi preciziune, tot cu aceeaşi eleganţă, ca şi în limba franceză".
>
> (*loc. cit.* p. 1)

Dacă în privinţa stilului administrativ şi a celui ştiinţific nu este greu să ne hotărîm, căci prin natura lor însăşi aceste două aspecte ale limbii literare se fixează mai uşor, avînd reguli mai stricte, cu stilul beletristic lucrurile sînt ceva mai complicate. El se prezintă de la început ca o parte a limbii în care libertatea de exprimare este mult mai mare decît în celelalte. Regionalismele, cuvintele şi expresiile populare, arhaismele şi locuţiunile învechite, cîteodată chiar creaţiile personale, toate sînt permise, dacă servesc scopului şi în măsura în care îl servesc. De aceea, în prima jumătate a secolului trecut, cînd literatura se dezvoltă mai ales în Muntenia şi Moldova, ceea ce ne izbeşte în scrierile vremii este marele număr de forme şi cuvinte regionale. Stilul beletristic al literaturii culte întîlnea stilul corespunzător din creaţiile populare. Momentul acesta e însă repede depăşit, pentru că elementele regionale şi cele populare sînt eliminate sau pe cale de a fi eliminate din stilul ştiinţific şi din cel administrativ. Presa, care se dezvoltă prodigios între 1828—1848, a avut un rol covîrşitor, introducînd inovaţiile moderne şi răspîndindu-le, dar ea nu a slujit deopotrivă toate stilurile, căci bucăţile literare originale sînt puţine, iar traducerile care suplineau lipsurile literaturii naţionale moderne se află şi ele de-abia la început. Pe de altă parte, periodicele nu se străduiau să evite regionalismele, nu numai pentru că redactorii lor

nu ar fi ştiut totdeauna cum s-o facă, dar şi pentru că publicul căruia i se adresau deşi nu era prea numeros, nu se reducea la literaţi şi oameni de ştiinţă. Cercul „prenumeranţilor" de la gazete se lărgise şi la funcţionari, la comercianţi, meşteşugari etc. cărora trebuia să li se dea ceva apropiat de graiul lor ca să cumpere gazetele, pentru că — să nu uităm — ele aveau nevoie să se vîndă ca să-şi asigure existenţa. Regionalismele din presă sînt deci în mare măsură concesii, uşor de făcut de altminteri, căci nu supărau pe nimeni; publicaţiile se citeau atît de intelectualii versaţi ai vremii cît şi de oamenii cu mai puţină cultură. Aşa se explică faptul că, în timp ce gazetele pentru toată lumea merg în direcţia admiterii regionalismului, la *Gazeta Teatrului naţional*, periodic destinat unui public mai mult ori mai puţin de specialitate, regionalismul este evitat în mod mult mai consecvent decît la *Curierul romînesc* sau la *Albina*[1]. Un pasaj ca cel pe care îl reproduc mai jos din lucrarea lui Gh. Bulgăr, *Despre limba şi stilul primelor periodice romîneşti* mi se pare lămuritor:

> Abia este un an de cînd s-au început regulat reprezentaţiile rumîneşti şi limba noastră a dobîndit atîtea traducţii din cei mai vestiţi poeţi francezi şi nemţi, cum şi bucăţi originale. Teatrul rumînesc pe lîngă şcoalele naţionale a deschis un drum foarte întins literaturii noastre şi s-au făcut o deprindere literară la toţi tinerii care ies din şcoală ...
>
> În vreme de un an, limba rumînească a dobîndit peste patruzeci de bucăţi dramatice din care unele s-au tipărit, altele sînt sub tipar şi altele aşteaptă teascurile vacante ca să se tipărească.

Necesităţile de răspîndire a culturii prin presă au impus foarte de vreme şi explicarea înţelesului cuvintelor străine, a aşa-numitelor neologisme. Presa romînească, dezvoltîndu-se în momentele de creştere a spiritului democratic şi revoluţionar, îşi îndeplineşte rolul de mobilizator al spiritului public punînd în curent pe toată lumea cu ideile noi. Iată de ce cînd ne referim la stilul primelor gazete romîneşti e bine să ţinem seama şi de destinaţia lor şi să nu punem semnul egalităţii, între un text administrativ şi un articol de gazetă, tratîndu-le pe amîndouă ca şi cînd vocabularul şi sintaxa lor nu ar fi fost diferenţiate chiar de autorii lor.

Caracterul democratic al primelor gazete romîneşti merge mînă în mînă cu literatura vremii, socotită şi ea de către intelectualitatea progresistă un mijloc de ridicare a conştiinţei patriotice a maselor, un factor artistic activ prin care se pregăteşte trecerea societăţii romîneşti de la feudalism la o epocă nouă. Nu mă refer aici, bineînţeles, la cazurile particulare, la concepţiile unui scriitor sau altul, ci la atmosfera generală, la indiscutabilul avînt revoluţionar care cuprinde din ce în ce mai puternic societatea romînească la începutul secolului trecut, încă înainte de revoluţia de la 1848, şi cred că nu e nevoie să insist asupra acestui lucru atît de bine cunoscut astăzi. Literatura, fiind atunci puternic influenţată de idei progresiste, de concepţia că ea are misiunea să trezească în poporul romîn sentimentele nobile de eliberare naţională, utilizează ca instrument de comunicare a acestor idei limba simplă a maselor populare, apropiindu-se de literatura acestora şi întemeindu-se pe ea.

[1] Gh. Bulgăr, *Despre limba şi stilul primelor periodice romîneşti*, Contribuţii la istoria limbii romîne literare în secolul al XIX-lea, II, p. 87.

Urgența apropierii este atît de clară încît, nefiind timp pentru prelucrare îndelungată, elementul popular și cel regional pătrund nestînjenit în stilul beletristic cult care se întîlnește cu cel popular în special prin eforturile scriitorilor din Muntenia și Moldova. Intelectualitatea din Ardeal își făcuse o tradiție din cercetările științifice, de aceea ea nu are reprezentanți de seamă în literatura din primele decenii ale secolului trecut, afară de I. Budai-Deleanu al cărui talent era însă necunoscut de contemporanii lui.

Așadar, la începutul secolului al XIX-lea, limba romînă literară prezenta două direcții de dezvoltare deosebite, una de eliminare a regionalismului din stilul administrativ și cel științific și a doua, de acceptare a lui în stilul beletristic. Vor ceda primele două sau va ceda ultimul în care se observă influența puternică a scriitorilor moldoveni? Vor reuși talentații reprezentanți ai dialectului moldovean să schimbe cursul limbii literare în sensul aducerii ei la structura fonetică și fonologică a acestui dialect? Dialectul moldovean nu mai putea determina o asemenea schimbare din cauza tradiției scrisului pe de o parte, a constituirii regulilor după care se conduc stilul administrativ și cel științific și a adaptării cuvintelor străine în formă muntenească, pe de altă parte. Nu mai rămînea decît posibilitatea introducerii unor detalii prin care dialectul moldovean n-ar fi putut să fructifice limba literară, detalii reprezentînd forme regionale pe care numai stilul beletristic putea primi mai ușor. În acest sens s-a și dezvoltat influența dialectului moldovean. Datorită lui, stilul beletristic a devenit unul dintre domeniile limbii literare în care regionalismul și în mod special cel din Moldova este considerat un element destinat să valorifice artistic o bucată literară.

Stilul beletristic are deci o poziție aparte în limba romînă literară, datorită modului cum s-a produs modernizarea lui în primele decenii ale secolului trecut. El este singurul stil în care regionalismul se consideră justificat pentru valoarea sa artistică.

Am încercat să schițez aici problemele pe care le ridică stilurile limbii romîne literare în momentul modernizării lor. Trecerea lor de la o etapă de dezvoltare la alta durează 30—40 de ani, producîndu-se atît de repede încît avem impresia că acum se formează limba literară însăși, și nu că stilurile vechi îmbracă haină nouă, își precizează variantele și se perfecționează.

DIN ISTORIA TERMINOLOGIEI ROMÎNEȘTI PRIVITOARE LA TEATRU

ACT, COMEDIE, DRAMĂ, PERSONAJ, SCENĂ, TRAGEDIE

DE

DESPINA URSU

Începuturile terminologiei românești privitoare la teatru stau în legătură cu apariția literaturii dramatice la români. Pentru acest motiv, în articolul de față vom împleti discuția asupra felului în care au pătruns și s-au adaptat în limba noastră unii termeni referitori la principalele specii ale acestui gen literar și la împărțirea lor, cu expunerea sumară asupra începuturilor literaturii dramatice în limba română. Informația noastră se bazează în primul rînd pe cercetarea unui mare număr de piese de teatru alcătuite sau traduse la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea[1]. Începînd cu anul 1829, am făcut și unele sondaje în principalele periodice ale vremii : *Curierul românesc*, *Albina românească*, *Gazeta Teatrului Național*, *Muzeul național*, *Foaia literară* și *Foaia pentru minte, inimă și literatură* de la Brașov, *Dacia literară* și *Romînia literară* de la 1855. Deoarece termenii de care ne ocupăm apar sporadic și în alte texte beletristice decît literatura dramatică propriu-zisă, încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, am cercetat și cîteva din aceste scrieri, precum și dicționarele reprezentative ale epocii[2].

Literatura dramatică în limba română a început prin traduceri din Metastasio[3], dar nu direct din limba italiană, ci prin intermediu neo-

[1] Cercetarea noastră a urmărit, pe cît posibil, înregistrarea tuturor termenilor care au denumit noțiunile de care ne ocupăm, nu înregistrarea tuturor scrierilor dramatice românești din această perioadă.

[2] *Lesicon românesc-lătinesc-unguresc-nemțesc*, Buda, 1825 ; J. A. Valian [Vaillant], *Vocabular purtăreț rumînesc-franțozesc*, București, 1839 ; I. D. Negulici, *Vocabular roman . . .*, București, 1848 ; T. Stamati, *Disionăraș românesc . . .*, Iași, 1851 ; E. Protopopescu și V. Popescu, *Nou dicționar portativ . . .*, București ,1862.

[3] Ovid Densusianu, în *Literatura română modernă*, vol. II, București, 1921, p. 27, citează unele „încercări elementare cu un vag caracter dramatic" de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea, care constituie începuturile literaturii dramatice originale în limba română. Nu am avut la îndemînă nici unul din textele menționate de Densusianu, dar presupunem că — dată fiind structura lor — ele nu cuprind termenii specifici diviziunilor unei scrieri cu conținut dramatic.

grecesc. Din anul 1783 datează copia comediei *Ahileu la ostrovul Sirului*[1], tradusă în Moldova, probabil de Alexandru Beldiman. Traduceri sigure ale lui Beldiman sînt dramele *Milosîrdea lui Tit* şi *Siroe*[2], ambele din 1784. Ca şi traducătorii altor scrieri care apar atunci în limba romînă, Beldiman recurge — pentru denumirea unor noţiuni necunoscute pînă atunci de romîni — la calcuri lingvistice sau la împrumuturi din limba după care se făcea traducerea. Astfel, el foloseşte pentru *act* „diviziune mai mare în desfăşurarea acţiunii unei opere dramatice" termenul *facere* (calchiat fie după lat. *actum* sau fr. *acte*, fie după ngr. πρόξις), iar pentru *personaj* „erou într-o operă dramatică", termenul *obraz*, care era întrebuinţat curent cu sensul de „persoană", alături de *ipochimen* şi *faţă*, pînă pe la 1830, dată după care se impune neologismul de origine romanică *persoană*, folosit, pînă la fixarea lui definitivă în limbă, şi sub forma etimologică *personă* sg., *persone* pl. (cf. lat., it. *persona*, fr. *personne*). Neologismul *comedie* are la Beldiman aspect fonetic neogrecesc : *comodie* (< ngr. κωμῳδία), aşa cum apare la numeroşi scriitori romîni din Principate, pînă în jurul anului 1830 şi, sporadic, la oameni de formaţie culturală mai veche, chiar după această dată, iar pentru *scenă* „subdiviziune a unui act, într-o operă dramatică" foloseşte în toate traducerile menţionate termenul *schini* (< ngr. σκηνή). *Scenă* cu sensul de „parte mai ridicată în cuprinsul unei săli de spectacol, unde se desfăşoară reprezentaţiile" apare mult mai tîrziu.

În Muntenia, primele piese de teatru scrise în limba romînă sînt tot traduceri din Metastasio, făcute tot prin intermediu neogrecesc. În 1797, paharnicul Iordache Slătineanu tipăreşte la Sibiu comedia *Ahilefs la Schiro*, în care pentru „act" foloseşte calcul *faptă*, pentru „persoană" *obraz*, ca şi Beldiman, iar pentru „scenă" (şi „cortină") termenul *perdea*, calc după ngr. σκηνή. Cuvîntul *comedie* apare la Slătineanu cu aspectul fonetic romanizat, pe care-l are şi astăzi. E posibil ca această formă, rară în perioada respectivă în scrierile din Principate, să-i fi fost impusă de editorul de la Sibiu.

Cam din acelaşi timp datează încă trei traduceri muntene din Metastasio, făcute tot de pe texte neogreceşti, şi anume : *Milostivirea lui Tit*, *Siroiu* şi *Caton*[3], în care întîlnim termenii *faptă* „act," *perdea* „scenă", dar *persoană* „personaj".

Un alt muntean, Ioan Cantacuzino, emigrat după 1791 în Rusia, unde a trăit pînă în 1828, traduce în 1794 comedia lui Rousseau *Narchis sau îndrăgitul dă însuş de sine*, care ni s-a păstrat într-o copie moldovenească de pînă la 1803[4]. Traducătorul foloseşte termenii *comedie* (şi *comédie*, sub influenţa rusescului комéдия), *obraz* „persoană", iar pentru „scenă" creează un termen nou : *pîrlej* (scris în copia cercetată şi *perlej*), probabil prin raportare la faptul că *scena* este o „ocazie" în care un număr de personaje discută anumite lucruri.

---

[1] Bibl. Acad. R.P.R., ms. 1818.
[2] *Ibidem*, ms. 181 (f. 1—83).
[3] *Ibidem*, ms. 3454 (f. 1—86).
[4] *Ibidem*, ms. 3099 (f. 88—123).

În primele decenii ale secolului al XIX-lea traducerile de opere dramatice se înmulţesc. Traducătorii încep să părăsească ediţiile neogreceşti, mergînd direct la originalele franceze, italiene sau chiar germane. Voltaire, Regnard, Molière, Racine, Alfieri, Goldoni şi Kotzebue sînt autorii preferaţi. Al. Beldiman traduce acum din Regnard tragedia *Sapor*[1] şi comedia *Minegmii sau fraţii cei de gemine*[2], iar din Voltaire tragedia *Orest*, pe care o va tipări mult mai tîrziu, la Buda, în 1820. Deşi traduce din limba franceză, Beldiman nu foloseşte termenii romanici care denumesc noţiunile de care ne ocupăm, ci rămîne la vechile lui calcuri lingvistice şi la neologismul cu aspect fonetic neogrecesc. Prin urmare, în traducerile menţionate vom întîlni tot *facere* „act", *obraz* „persoană", la care se adaugă acum *cort* „scenă" (calchiat după ngr. σκηνή). Alături de *comodie* apare *tragodie* (< ngr. τραγωδία).

Este locul să spunem aici că pe lîngă *comodie* şi *tragodie* circulau, la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi în primele decenii ale secolului al XIX-lea, şi formele *comédie* şi *traghédie*. Astfel, în traducerea din limba rusă a lucrării abatelui Joseph Delaporte, făcută în anul 1785, sub titlul *A toată lumea călătorie sau înştiinţare de lumea noauă şi cea veche, adecă istoria de toate pămînturile ce sînt pînă acum ştiute la patru părţi ale lumii*[3], întîlnim formele *comédie* (f. 76 r, 127 v) şi *traghédie* (f. 127 v). Forma *comédie* a fost înregistrată şi în *Istoria universală* a lui Millot, tradusă din limba franceză de I. Molnar şi tipărită la Buda în 1800 (p. 344), în vol. I din *Gheografia sau scrierea pămîntului*, apărută tot la Buda, în 1814 (p. 45) şi în *Lexiconul de la Buda* (p. 134), iar *traghédie* în *Bordeiul indienesc*, traducere făcută din limba franceză de Leon Asachi şi tipărită la Iaşi, în 1821. Cu accentul alunecat pe penultima silabă, în spiritul limbii române, *traghedie* poate fi întîlnit în *Chrestomaticul românesc* al lui Th. Racocea, apărut la Cernăuţi, în 1820 (p. 87), în *Albina românească* şi în alte texte moldoveneşti din jurul anului 1830. Dacă pentru *comédie* şi *traghédie* din textele moldoveneşti sîntem înclinaţi să admitem în primul rînd o influenţă rusă (cf. rus. коме́дия, траге́дия), pentru *comédie* din scrierile tipărite la Buda trebuie să admitem ca sigură influenţa pronunţiei latine sau italiene (cf. lat. *commoedia*, it. *commedia*). Această pronunţie a fost susţinută probabil şi de forma mai veche şi populară *comédie* „spectacol public cu numere de circ" sau „întîmplare ciudată şi hazlie, poznă, bazaconie", pentru care *Dicţionarul limbii române moderne* indică etimologia tc. *komedya* (< it.).

Tot sporadic, mai ales în traducerile din limba franceză, apare şi forma *trajedie* (< fr. *tragedie*). Astfel, Gr. Pleşoianu, în *Aneta şi Luben*, [Craiova ?], 1829, foloseşte atît pe *tragodie* (p. 5), cît şi pe *trajedie* (p. 32). Forma *trajedie* se întîlneşte şi la Stanciu Căpăţineanu, *Mitologhie pe limba rumînească* [Craiova ?], 1830, p. 62, alături de *tragedie*, p. 61.

În acelaşi timp cu Beldiman a tradus teatru din limba franceză şi C. Conachi. Lui i se atribuie traducerea tragediei *Lentor*[4], al cărei

[1] Bibl. Acad. R.P.R., ms. 3106.
[2] *Ibidem*, ms. 3095.
[3] Bibl. Univ. din Iaşi, ms. IV—18, vol. I.
[4] Bibl. Acad. R.P.R., ms. 4746.

autor nu a fost încă identificat, precum și traducerea tragediilor *Orest*[1], *Zaira*[2] și *Alzira*[3] de Voltaire. Din ultimele două a tradus doar fragmente. Dar Conachi nu este numai traducător, ci și unul dintre primii autori de literatură dramatică în limba romînă. Din 1806 datează comedia sa intitulată *Giudecata fimeilor*[4]. Cam în aceeași vreme a scris, în colaborare cu Neculai Dimachi și Dumitrache Beldiman, și *Comedia banului Constantin Canta, ce-i zic Căbujan și Cavaler Cucoș*[5]. Spre deosebire de Beldiman, Conachi folosește calcurile *faptă* „act" și *arătare* sau *perdea* „scenă", nu *facere*, respectiv *cort*. Din acest punct de vedere Conachi se apropie de munteni.

Atît traducerile lui Beldiman, cît și cele ale lui Conachi au circulat în numeroase copii manuscrise. De exemplu, numai în Biblioteca Academiei R.P.R. se păstrează paisprezece copii ale tragediei *Sapor*[6] și nouă copii ale tragediei *Lentor*[7]. Copiștii, cărora li se cerea uneori să transcrie în același caiet atît traduceri de-ale lui Beldiman, cît și traduceri de-ale lui Conachi, nu păstrau totdeauna termenii folosiți de traducător. Astfel, în ms. 4463 din Bibl. Acad. R.P.R., unde se află o copie din 1820 a tragediei *Sapor*, tradusă de Beldiman în 1801, întîlnim pentru „act" atît calcul *facere*, singurul folosit de Beldiman, cît și pe *faptă*. Pe de altă parte, în ms. 2700 din Bibl. Acad. R.P.R., în care se păstrează o copie din 1833 a tragediei *Lentor*, tradusă de Conachi pe la 1805, înregistrăm alături de *faptă* și pe *facere*.

Printre primii autori de literatură dramatică romînească este și N. Dimachi, contemporanul și colaboratorul lui Conachi. Șerban Cioculescu atribuie lui Dimachi comedia *Sfatul familii*[8], scrisă probabil în jurul anului 1810. Din cauză că nu a tradus sau prelucrat această piesă după vreun autor străin și, prin urmare, n-a avut în față o terminologie străină pe care să o împrumute sau să o calchieze, Dimachi își creează o terminologie cu totul personală, în funcție de felul în care și-a conceput piesa. Pentru că acțiunea piesei *Sfatul familii* se desfășoară în cinci seri, el folosește pentru „act" cuvîntul *seară*, iar pentru „scenă" termenul *sfat*. Procedeul lui Dimachi ne amintește de faptul că și C. Negruzzi, în traducerea sa *Triizeci ani sau viața unui jucătoriu de cărți, melodramă în trii zile*, Iași, 1835, folosește pentru „act" termenul *zi*, deoarece acțiunea piesei se desfășoară în cursul a trei zile.

După cum se știe, prima reprezentație dramatică în limba romînă a avut loc la Iași, în decembrie 1816, cu pastorala *Mirtil și Hloe*, prelucrată de Gh. Asachi după Gessner și Florian. Asachi a publicat această traducere abia în 1850, iar manuscrisele tragediilor *Alzira* de Voltaire și *Saul* de Alfieri, pe care le-ar fi tradus pînă în 1819, s-au pierdut, astfel

[1] Bibl. Acad. R.P.R., ms. 3696 (f. 43v—88v).
[2] *Ibidem*, ms. 137 (f. 61).
[3] *Ibidem*, ms. 136 (f. 76).
[4] *Ibidem*, ms. 2189 (f. 63v—68r).
[5] *Ibidem*, ms. 2189 (f. 57v—59r).
[6] *Ibidem*, mss. 531, 1339, 1603, 1703, 1704, 2189 (f. 68v—77r), 2655, 2659, 2675, 2739 (f. 29—53), 3106, 3571 (f. 1—36), 3696 (f. 1—42), 4463 (f.2—46).
[7] *Ibidem*, mss. 179, 1697, 1813, 2661, 2700, 2739 (f. 1—28), 3571, 4746, 5031.
[8] Vezi Șerban Cioculescu, *Prima piesă romînească*, *Gazeta literară*, V (1958), nr. 50, p. 1.

încît nu putem ști ce terminologie a folosit Asachi în aceste prime traduceri. O situație asemănătoare cu a primelor traduceri ale lui Asachi au avut și primele traduceri ale lui Iancu Văcărescu. Astfel, nu știm dacă în 1818, cînd a tradus tragediile *Regulu*, după Heinrich von Collin, și *Ermiona, mireasa lumei ceilalte*, după Fr. Ziegler, Iancu Văcărescu a folosit pentru „act" sau „scenă" termenii pe care-i folosește în textele tipărite în 1834.

În Muntenia, pe lîngă Iancu Văcărescu, nu mai întîlnim în primele decenii ale sec. al XIX-lea traducători mai însemnați de literatură dramatică. Cu o traducere a *Hecubei*, făcută de A. Mănescu, a avut loc în Muntenia primul spectacol în limba romînă, pe scena teatrului de la Cișmeaua roșie, în 1819[1]. Dar textul acestei traduceri nu ni s-a păstrat.

Un alt muntean, rămas anonim, a tradus în 1816 comedia *Urîrea de oameni și pocăința*[2], după Kotzebue, prin intermediu neogrecesc. Ca și în celelalte traduceri muntene mai vechi, din jurul anului 1800, întîlnim și aici termenii *faptă* „act" (dar și *stare*, în foaia de titlu : „cumédie în cinci stări"), *față* „personaj" și *perdea* „scenă". Semnalăm fonetismul neobișnuit al neologismului *cumédie*.

Tot *faptă* și *perdea* găsim și în pamfletul politic intitulat *Comodia ce s-au lepădat la Vistierie, care s-au urmat între cei mai jos arătați, avînd nădejdi unii de Hangerliu a veni domn și alții de Mihai Vodă Suț, frică fiindu-le dă Calimah*[3], alcătuit de un muntean anonim în anul 1821.

În Ardeal, deși cultura modernă apuseană era cunoscută mai devreme decît în Principate, primele încercări de a traduce teatru în limba romînă datează abia de la începutul secolului al XIX-lea. De la Budai-Deleanu ne-a rămas un fragment din drama *Temistocle*[4] de Metastasio, tradus direct din limba italiană. Într-o notă care precede textul traducerii el menționează că a intenționat prin aceasta să arate că „limba noastră prin cultură, să poate cu vremea alătura celii italienești"[5]. Ca latinist, I. Budai-Deleanu nu acceptă terminologia plină de calcuri și de grecisme folosită de munteni și moldoveni, ci propune înlocuirea ei cu termeni de origine latină. În nota pe care o face la cuvîntul *act* expune punctul său de vedere în felul următor : „La unele drame, precum este *Achilevs la Schira*, tălmăcită de d. Iordache Slătineanu, vel paharnic, tipărită în București la anul 1797, se află în loc de *actus* (precum zic latinii) *faptă*, și în loc de *scenă*, *perdeauă*, ce va să zică la munteni și la moldoveni *cortină* sau precum zic alții *zavessa*, iar eu socotind că limba noastră purcede de la limba latină și cum că cuvintele care nouă lipsesc la învățături mai cuviincios este a le împrumuta de la mama latină decît de la altele, mai vîrtos fiindcă și italienii, frîncii și hispanii, a căror limbi sau purces din latinia, păzesc această regulă, ham pus cuvintele mai sus numite precum se află [la] latini, adecă *act* și *scenă*"[6]. Prin urmare, înainte de 1820 Budai-Deleanu

[1] Ovid Densusianu, *Literatura romînă modernă*, București, 1921, vol. II, p. 55.
[2] Bibl. Acad. R.P.R., ms. 2911.
[3] *Ibidem*, ms. 5531 (f. 23—29).
[4] *Ibidem*, ms. 2427 (f. 32—41).
[5] *Ibidem*, ms. 2427 (f. 35 v).
[6] *Ibidem*, f. 32r.

folosește termenii *act*, *comedie*, *dramă* și *scenă* sub forma în care îi avem și astăzi.

Deși în principalele periodice din Ardeal, apărute în anul 1838, întîlnim aceiași termeni de origine latino-romanică, un traducător de literatură dramatică, cum este Ion Barac, a cărui limbă este în general arhaică, recurge încă la calcuri lingvistice și la neologisme cu aspect fonetic neogrecesc. Nu am putut cerceta manuscrisele rămase de la Barac, dar am constatat acest lucru după unele titluri reproduse de I. Bianu în *Catalogul manuscriptelor romînești*. Astfel, în *Atala sau dragostea celor doi indiani în pustiile Luiziane, traghedie în trei perdele*[1], întîlnim termenul *perdea* „act", probabil prin raportare la faptul că *actele* sînt despărțite prin tragerea *perdelei* „cortinei". Tot *perdea* „act" folosește Barac și în traducerile *Mirele cel umblat și procopsit, faptă veselă într-o perdea*, din 1842, și *Amlet, prințul de Dania*, o tragodie *în cinci perdele, după Sakespeer*[2]. Semnalăm, pe lîngă neogrecescul *tragodie*, calcul *faptă* „operă, lucrare, piesă de teatru". Cu acest sens, termenul a mai fost întîlnit și la Iordache Slătineanu, în traducerea sa din 1797 : *Ahilefs la Schiro, fapta lui chir Metastasie.*

În jurul anului 1830, o dată cu apariția primelor periodice românești în Principate și cu intensificarea influenței franceze asupra culturii noastre, încep să fie părăsite calcurile lingvistice și grecismele. Pentru denumirea noțiunilor de care ne ocupăm, traducătorii și autorii de literatură dramatică de după această dată recurg la neologisme latino-romanice. Excepție fac numai intelectualii de formație culturală mai veche, în scrisul cărora persistă calcuri lingvistice și neologisme de proveniență neogreacă. Astfel, C. Facà, în cunoscuta sa *Comodia vremii*, din 1833, folosește alături de *act* și *persoană*, pe *comodie* și *cort* „scenă". De asemenea, în traducerile comisului Vasile Pogor din Voltaire și Crebillon[3], făcute prin anii 1835—1837, întîlnim, pe lîngă neologismul latino-romanic *act*, calcurile *cort* și *perdea* „scenă" și chiar pe *schini* „scenă". În legătură cu *schini* menționăm faptul că în comedia *Hornariul Duca*[4], tradusă probabil din neogreacă, în 1819, înregistrăm termenii *act* și *persoană*, dar *schina*, în care este evidentă contaminația între forma neogreacă și cea latino-romanică. În această situație se află și forma *schéna* din comedia *Democrit*[5] de Regnard, tradusă de Daniil Scavinschi în 1826.

În numeroasele traduceri făcute la București, în anii 1834, 1835 și 1836, sub auspiciile Societății filarmonice, de către Iancu Văcărescu[6],

---

[1] Vezi Ioan Bianu, *Catalogul manuscriptelor romînești*, tomul I, București, 1907, p. 451.
[2] *Ibidem*, p. 453—454.
[3] Bibl. Acad. R.P.R., ms. 5288 (f. 1—162).
[4] *Ibidem*, ms. 3740 (f. 25—46).
[5] *Ibidem*, ms. 1176.
[6] Fr. Ziegler, *Ermiona, mireasa lumei ceilalte*, București, 1834 ; Heinrich Joseph von Collin, *Regulu*, București, 1834 ; A. von Kotzebue, *Grădinarul orb sau aloiul înflorit*, București, 1836.

Gr. Alexandrescu[1], I. Voinescu[2], I. D. Ghica[3], I. Nițescu[4], C. Aristia[5], I. Florescu[6], Enrich Vinterhalder[7], I. Ruset[8], Gr. Grădișteanu-fiul[9] și alții, precum și în traducerile, prelucrările sau scrierile originale de mai tîrziu, pînă pe la 1850, întîlnim consecvent următoarea terminologie : *act*, *comedie*, *dramă*, *persoană*, *șenă* (mai rar *scenă*), *tragedie*. Forma *șenă* (< it. *scena*), cu o atît de mare circulație în textele muntene, se datorește probabil influenței exercitate de Eliade Rădulescu, care a folosit-o atît în traducerile sale de literatură dramatică[10], cît și în paginile periodicelor conduse de el.

În traducerile moldovenești de după anul 1830 și pînă pe la 1850, făcute de Samuil Botezatu[11], Gh. Asachi[12], C. Negruzzi[13], M. Vitlimescu[14], Iancu Ganea[15], Alecu Vasiliu[16], Elena Stamati[17] și alții, întîlnim tot *act*, *comedie*, *dramă*, *persoană*, *tragedie*, dar *ștenă* (mai rar *scenă*), sub influența pronunției rusești (cf. rus. сцена) sau germane (cf. germ. *Szene*). După 1850, atît *șenă* cît și *ștenă*, dispar treptat, pe măsură ce se impune forma *scenă*, susținută de lat. *scena* și fr. *scène*.

Sporadic, în textele dramatice din jurul anului 1850, în loc de *persoană* „personaj" apare termenul *actor*. *Personaj* „erou într-o piesă de teatru" este folosit în literatura dramatică abia după 1850, sub forma *personagiu* sg., *personage*[18] și *personagiuri*[19] pl. (cf. it. *personaggio*, fr. *personnage*), deși cu sensul de „om însemnat" circula de mai multă vreme în limba română. Tot după 1850 întîlnim și termenul *distribuție* „ansamblul actorilor care joacă într-o piesă"[20] (cf. fr. *distribution*, lat. *distributio*).

Pe baza datelor de mai sus, putem conchide că în a doua jumătate a secolului al XIX-lea terminologia referitoare la principalele specii ale genului dramatic și la diviziunile lor avea forma în care a rămas pînă astăzi. Crearea acestei terminologii oglindește, pe plan restrîns, evoluția limbii literare românești la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

---

[1] Voltaire, *Alzira sau americanii*, București, 1835.

[2] Molière, *Bădăranul boierit*, București, 1835 ; Al. Duval, *Junețea lui Carol al II-lea*, București, 1836 ; A. von. Kotzebue, *Mizantropia și pocăința*, București, 1837.

[3] Molière, *Prețioasele*, București, 1835.

[4] A. von Kotzebue, *Ștefu nerod sau ce știi aceasta la ce e bună*, București, 1835.

[5] Alfieri, *Saul* și *Virginia*, București, 1836.

[6] Florian, *Gemenii din Bergam*, București, 1836.

[7] Molière, *Triumful Amorului* și *Actorul fără voie*, București, 1836.

[8] Molière, *Zgîrcitul*, București, 1836.

[9] Molière, *Domnul Pursoniac*, București, 1836.

[10] Voltaire, *Fanatismul sau Mahomet proorocul*, București, 1831 ; Molière, *Amfitrion*, București, 1835.

[11] A. von Kotzebue, *Uniforma feldmareșalului Velington*, Iași, 1835.

[12] A. von Kotzebue, *Lapeirus*, Iași, 1837, *Fiul pierdut*, Iași, 1839 și *Pedagogul*, Iași, 1839 ; Felice Romani, *Norma*, Iași, 1838 ; Gessner și Florian, *Mîrtil și Hloe*, Iași, 1850.

[13] Victor Hugo, *Maria Tudor* și *Angelo, tiranul Padovei*, București, 1837.

[14] Schiller, *Cornetul*, Iași, 1839.

[15] A. von Kotzebue, *Robii*, Iași, 1842.

[16] Lamartilier, *Robert, șeful bandiților*, Iași, 1847 ; Karl Lafont, *Familia de Moronval*, Iași, 1847 ; Auguste Aniset Bourgeois, *Veneția sau călăul secret*, Iași, 1852.

[17] Molière, *Prețioasele ridicule sau cuconițele de scoarță*, Iași, 1850.

[18] A. Pelimon, *Actrița din Moldova*, București, 1852.

[19] V. Alecsandri, *Zgîrcitul risipitor*, Iași, 1863.

[20] C. Negruzzi, *Carantina*, Iași, 1851.

SCHIŢĂ DE ISTORIE A LEXICOGRAFIEI ROMÎNE

DE

MIRCEA SECHE

III

(DE LA 1826 PÎNĂ LA 1870 : B. ALTE DICŢIONARE BILINGVE ŞI DICŢIONARELE POLIGLOTE)

3. Dicţionare latino-romîne

Faţă de etapa anterioară lexicografia latino-romînă dintre anii 1826 şi 1870 înregistrează puţine progrese. Din punct de vedere cantitativ, sărăcia aproximativă pare a fi determinată de interesul primordial al epocii pentru limbile vii, de circulaţie ; în raport cu acestea limba latină, rămasă ca limbă de studiu, pierde terenul. Şi valoarea dicţionarelor latino-romîne apărute în această perioadă este, în general, modestă. Dacă, pînă la *Lexiconul budan*, lucrările bilingve de acest tip aparţinuseră în exclusivitate Ardealului, în schimb după 1825 muntenii (sau ardelenii stabiliţi în Muntenia) sînt cei care iau întîietatea. Noua repartiţie se explică mai ales prin împrejurarea că influenţa curentului latinist depăşeşte hotarele Ardealului şi se face puternic simţită în sudul ţării, unde găseşte mai mulţi adepţi decît în Moldova. La extinderea curentului contribuie heliadiştii, dar şi numeroşii cărturari ardeleni care se stabilesc ca dascăli la şcolile muntene. Unii dintre aceştia, printre care ardeleanul muntenizat Nifon Bălăşescu, devin şi autori de dicţionare.

Lui *Nifon Bălăşescu* îi aparţine de altfel singura încercare remarcabilă din domeniul lexicografiei latino-romîne în perioada de care ne ocupăm. Am spus încercare deoarece cărturarul, cu toate eforturile sale excepţionale, nu reuşeşte nici de această dată (după cum nu reuşise nici în cazul celorlalte două dicţionare bilingve amintite anterior) să-şi ducă pînă la capăt opera. Născut pe la 1806, lîngă Sibiu, Bălăşescu trece, începînd

din 1834, în Muntenia, unde desfășoară o prodigioasă activitate didactică și științifică. În anul 1842 el primește din partea domnitorului muntean Alexandru Ghica sarcina de a redacta un dicționar latin-romîn. La 1848 prima fasciculă a lucrării (pînă la cuvîntul *catabolum*) este gata și apare la *Sibiu* sub titlul *Dictionarium latino-romanicum*. Dar continuarea tipăririi este întreruptă pentru multă vreme, din cauze pe care nu le cunoaștem. Bănuim totuși că la mijloc se va fi aflat un motiv de ordin politic : știm că în 1848 Bălășescu participa, în Blaj, la revoluția ardeleană, că a fost arestat la Sibiu și că pînă la urmă a reușit să fugă în Muntenia ; este firesc ca, după înăbușirea revoluției, autoritățile din Ardeal să nu-l mai fi îngăduit ca autor de lucrări. La 1 iunie 1851 apare, de data aceasta la București, prospectul Dicționarului : el cuprinde indicații asupra proporțiilor operei, asupra izvoarelor utilizate precum și asupra concepției de lucru. În sfîrșit, în anul *1860* se tipăresc la București primele patru fascicule ale Dicționarului, prima fiind o retipărire amplificată a versiunii de la 1848. Aici se întrerupe pentru totdeauna apariția lucrării. Ea ar fi trebuit să numere optzeci de coale (împărțite în două tomuri) și circa 50 000 de cuvinte-titlu. În redactare se folosesc extrem de multe izvoare lexicografice străine (autorul citează pe Scheller, Forcellini, Bauer, Kraft, Freund, Kreussler, Wally și, dintre cei mai cunoscuți, pe Quicherat și Daveluy). Alături de termenii latinești se dă în mod obișnuit indicația etimologică („Ad-Nullo ... (*ad* et *nullus*")...). Explicația românească (indicată, de obicei, prin mai mulți termeni sinonimi) apare atît cu caractere latine cît și cu alfabet de tranziție ; interesant este faptul că partea românească cu alfabet de tranziție nu reia întocmai explicația dată cu alfabet latin, ci o completează („Ad-noto . . . [cu litere latine :] Annotezu, insemnezu in scrisu, | [cu alfabet de tranziție :] însemnezu, bag de seamă, ieu a minte"). În fasciculele tipărite la 1860 se renunță însă la reluarea explicației prin caractere de tranziție. Sensurile mai îndepărtate între ele sînt grupate în lucrare sub cifre. La sfîrșitul fiecărui articol mai important se indică izvoarele latine unde apare cuvîntul. Și aici a intervenit, în versiunea de la 1860, o modificare importantă : indicațiile sumare, reprezentate doar prin siglele autorilor, sînt amplificate cu citate din operele lor (traduse și în limba română). Una dintre scăderile operei este însă evidenta lipsă de consecvență în aplicarea principiilor enumerate. În plus, în partea românească se vădește influența latinistă sub care s-a aflat autorul : corespondentele termenilor latinești sînt adesea luate de-a gata din limba latină sau create în mod artificial după modelul acestei limbi (Comissabundus : „comissabundu, . . . conductu . . ." ; Coloratus : „depictu, ornatu, tintu ..., lustratu"). De altfel în problema alegerii termenilor românești autorul are, în prospectul la Dicționar, o expunere de motive cam puristă. Urmărind „curățirea limbei romîne", Dicționarul nu va înregistra „cuvintele cele streine, ce nu le înțeleg decît numai o parte de romîni" (p. 5) ; sînt citate în această categorie cuvinte ca : *hatîr*, *musafir*, *tacîm*, *tutungiu*, *hangiu*, *giuvaergiu*, *ciulama*, *calabalîc*. Se preconizează de asemenea evitarea tuturor termenilor formați cu „finalurile" în *-ălui*, *-isi*, *-lîc*, *-nic*, *-șug* și *-șag* și se anunță formarea de

„cuvinte nuoe romîne" ori de cîte ori „va cere trebuința" de a „esplica adevărat" (adică exact) termenii-titlu latinești. Caracterul de mijloc al purismului lui Nifon Bălășescu se vede clar în afirmația de principiu că trebuie menținute toate acele cuvinte „streine ... cunoscute tutulor romînilor... și care cuvinte streine acum așa zicînd sunt rumînite ... : *duh, veac, slavă, izbăvire, obște, norod, bogat, neam, podoabă, obicei ...*" (p. 6).

În anul *1852* se tipărește la *București Dicționaru de începători latino-romanescu*, în redactarea lui *I. H. Livaditu*. Lucrarea este o prelucrare modestă a *Dicționarului latin-francez* aparținînd lui Boudot. De altfel Livaditu tipărise el însuși (cu unele modificări) o ediție a *Dicționarului lui Boudot*. Versiunea latino-romînă numără cam 25 000 de cuvinte, cu partea romînească comprimată la maximum; semnificațiile termenilor latinești, oricît ar fi de multiple și de diverse, se rezolvă în limba romînă printr-o enumerare unică de corespondente (EXACTUS : „Gonit; cerut; trecut, isprăvit"). Tendința latinizantă în alegerea și scrierea termenilor romînești este în general slabă, fapt care constituie unul dintre puținele merite ale lucrării, probabil cel mai important.

Cea mai sumară operă lexicografică latino-romînă care vede lumina tiparului în această perioadă este *Dictiunarelu latinu-romanu pentru începetori*; apare la *Sibiu*, în *1864*, și are ca autor pe *Ion Micu Moldovanu*. Cuprinde circa 5 000 de cuvinte-titlu și are partea romînească excesiv latinizată. Singurul lucru demn de menționat în această operă mediocră îl constituie numeroasele forme gramaticale care însoțesc cuvîntul-titlu latinesc (genitivul, la substantive; cele trei forme de bază, la adjective; perfectul și participiul, la verbe etc.).

Lui *Demetriu Preda* îi aparține *Dicționariul latinu-romanu* publicat la *București*, în *1867*. Autorul afirmă în prefață că Dicționarul său „conține mai toate cuvintele latine traduse corect în limba romînă și însoțite de essemple, în tot locul unde subsemnatul a crezut de necesitate; el conține în parte [? !] 10 000 cuvinte" (p. 1). Preda face însă o greșeală surprinzătoare de apreciere, în defavoarea lui : în realitate numărul de cuvinte care figurează în lucrare este cam de trei ori mai mare decît acela indicat de autor. O altă eroare pe care o surprindem la Preda constă în afirmația că, în istoria lexicografiei noastre, lucrarea lui ar fi abia al doilea Dicționar latin-romîn tipărit. Inițial autorul avea intenția să indice și etimonul termenilor latinești (care apare sistematic la primele litere ale Dicționarului : „ABALIENATIO (*abalieno*)"; ABALIENO (*ab* și *alieno*)"; „ACATIUM (ακατιον)...").Treptat însă el renunță la acest proiect : pe măsură ce redactarea înaintează, indicațiile etimologice se împuținează și dispar. Partea romînească este în general concentrată și stă sub influența latinistă, mai ales în privința ortografiei. Autorul afirmă că „mai are în lucrare un *Dicționariu romîno-latin*, care din cauza dificultăților ce întîmpină nu se poate ști cînd va apare" (p. 2). Lucrarea n-a mai apărut și nici nu știm dacă s-a redactat vreodată. De altfel, între anii 1826 și 1870 nu putem înregistra decît un singur dicționar romîn-latin :

modestul și nefinisatul *Vocabulariu românu-latinu*, din *1856*, al neobositului *Nifon Bălășescu*, manuscris ce ne-a fost semnalat de curînd[1].

★

Pe la 1775 celebrul gramatic francez Charles-François Lhomond publică lucrarea, foarte cunoscută în epocă, *De viris illustribus urbis Romae*; cuprinzînd de fapt un scurt tratat de istorie a Romei, opera lui Lhomond a servit multă vreme ca manual pentru învățarea limbii latine în școlile franceze. Pentru facilitarea învățării acestei limbi cu ajutorul lucrării amintite, s-au alcătuit în Franța o serie de glosare-anexă în care termenii latinești folosiți în *De viris* au fost explicați în limba franceză. Un asemenea glosar bilingv a stat la baza *Dicționarului din De viris*, operă lexicografică latino-romînă tipărită la *București*, în *1867*, sub iscălitura lui *C. Bottea*. Prin faptul că este dedicată unui singur scriitor și unei singure opere, lucrarea lui Bottea ocupă un loc aparte, singular, în lexicografia noastră bilingvă. Autorul versiunii romînești recunoaște că Dicționarul său e „tradus din franțuzesce în romanesce", însă „cu adaosse". N-am putut identifica modelul care a stat la baza operei lui Bottea, dar partea romînească a dicționarului său, care desigur îi aparține, este realizată satisfăcător. Cei peste 4 000 de termeni latinești (nume comune și proprii) sînt explicați prin serii de sinonime romînești în general străine de tendința latinizantă („ACERBUS, -A, -UM adj. Aspru, iute, strașnic, crud"; „AUDIO, IS, IVI, sau II, ITUM, IRE, A auzi, a asculta, a pricepe, a consimți"). Din exemplele date se vede că abundă indicațiile asupra formelor secundare ale cuvîntului-titlu. Rămîne să arătăm în cîteva cuvinte și utilitatea reală, în epocă, a prelucrării lui Bottea. Dintr-o lucrare din 1861 asupra instrucțiunii publice din Muntenia[2], aflăm că în programa obligatorie a gimnaziilor erau prevăzute „traducțiuni din *Viris illustribus urbis Romae*"[3]; așadar, opera lexicografică citată avea un scop didactic clar.

Limba latină apare ca limbă componentă și în mai multe dicționare poliglote despre care vom scrie în altă parte a articolului de față.

4. Dicționare maghiaro-romîne

Surprinzător de mic este numărul lucrărilor lexicografice maghiaro-romîne care apar la noi după 1825; cauzele acestei situații sînt greu de găsit.

Abia către sfîrșitul celui de al șaptelea deceniu din secolul trecut înregistrăm o asemenea operă: este *Dicționariul ungurescu-romanescu*

[1] Se găsește la Biblioteca Academiei R.P.R., secția manuscrise, cota 917. În afară de operele lexicografice latino-romîne amintite, D. Iarcu, *Bibliographia chronologică romînă*, ediția a 2-a, București, 1873, p. 63, mai semnalează un *Vocabular latin-romîn* anonim din *1851*, despre care nu cunoaștem amănunte.

[2] I. Maiorescu, *Starea instrucțiunei publice în Romînia-de-sus, la finitul anului scolasticu 1860—1861*, București, 1861.

[3] *Ibidem*, p. 2, 9 ,14.

redactat de *George Bariț* și publicat la *Brașov*, în *1869*. Personalitatea de lexicograf a lui Bariț a fost în bună parte amintită : învățatul ardelean fusese coautorul *Dicționarului german-romîn* din 1853—1854, de asemenea îmbogățise *Vocabularul romîno-german* al lui Polizu, din 1857. *Dicționariul ungurescu-romanescu*, fără a atinge nivelul lor remarcabil, prezintă totuși interes din unele puncte de vedere. Prima lui calitate evidentă constă în proporții. Numărul de cuvinte inclus în lucrare, extrem de mare, este greu de evaluat întrucît autorul, adoptînd (deși nu consecvent) metoda „cuiburilor" lexicale, concentrează de obicei într-un singur articol primitivul și derivatele lui. Această metodă fusese aplicată pentru prima oară în lexicografia românească de Iordache Golescu, în *Condica limbii rumînești* (circa 1832). Partea românească a Dicționarului redactat de Bariț conține serii sinonimice bogate și arată o predilecție evidentă a autorului pentru folosirea termenilor regionali (SÁR : „tina, imu, imala, glodu, noroiu"). Cînd termenii regionali nu circulă în Ardeal, autorul intervine cu indicații privitoare la aria lor de circulație (POKRÓCZ : „straiu (munten.), cerga (mold.), tiolu, veringa"). Opera conține și unele precizări de natură etimologică, nu însă, cum ne-am aștepta, la cuvintele-titlu maghiare, ci la corespondentele românești mai rare, a căror prezență lexicograful încearcă s-o justifice prin originea lor romanică (POGÁCSA : „coca, turta, pogace (ital. *focaccia*)" ; PÓK : „painjinu ; painginu, rapanu (ital. *rappa*, fr. *rape*, morbu de cai)" ; POLGÁR : „cetatieanu, cive, burgesu (ital. *borghese*)..."). Procedeul fusese folosit și în *Dicționariul germano-romînu* din 1853—1854 ; asociațiile etimologice, în general greșite, arată atitudinea latinistă a lui Bariț, încercarea de a impune în limbă formații — după el — romanice (adică, în ultima analiză, latinești) sau de a recomanda prin originea lor cuvinte existente mai demult în limba română. În mod frecvent învățatul ardelean indică termenul științific (latinesc) la cuvintele-nume de plante și de animale, în scopul identificării exacte a exemplarului (CZINCZOR : „creasta cocosiului (*Cynosurus*)..." ; NYÉRCZ : „vidra de baltă (*Lutra*)..."). Dicționarul conține și numeroase nume proprii (toponimice și onomastice) inserate printre termenii comuni.

Lui *Octaviu Bariț* (fratele lui G. Bariț) îi aparține *Dicționariul portativu magiaru-romanu* (*Cluj*, *1870*), operă lexicografică modestă, incomparabilă cu aceea apărută cu un an înainte. De altfel autorul ne previne încă din titlu asupra limitelor lucrării sale : ea numără circa 14 000 de cuvinte maghiare iar corespondentele românești se dau, ca și în Dicționarul lui George Bariț, prin mai multe sinonime grupate în lanț. În orice caz Octaviu Bariț nu a folosit în nici un fel opera, anterioară, a fratelui său, lucru evident la o confruntare cît de sumară. În măsură mai mare decît George, Octaviu Bariț se arată partizanul unei latinizări excesive în alegerea și scrierea termenilor românești.

5. Dicționare greco-române

Epoca fanariotă nu a dat nici o lucrare lexicografică în care limba română să figureze, ca limbă componentă, alături de cea greacă. Abia după încheierea acestei epoci înregistrăm două dicționare greco-românești

legate între ele printr-o izbitoare trăsătură comună : prin enormitatea proporțiilor. Explicarea volumului acestor opere lexicografice trebuie căutată în primul rînd în modelele grecești de care ele s-au servit. După cum se știe filologia greacă dispunea, încă de multă vreme, de dicționare monumentale ale limbii naționale precum și de dicționare bilingve cu limba de bază greacă. Aceste opere sînt exploatate de autorii dicționarelor greco-romîne din veacul al XIX-lea.

În mai mică măsură se pare că a folosit aceste izvoare vornicul *Iordache Golescu*, autorul primului *Dicționar greco-romîn*, lucrare terminată pe la *1840* și rămasă în manuscris[1]. În orice caz trebuie respinsă afirmația că Golescu ar fi realizat acest dicționar bilingv prin simpla traducere în limba greacă a termenilor romînești din *Condica limbii rumînești*[2], dicționar unilingv redactat de același cu cîțiva ani înainte. De altfel acela care a făcut vreodată muncă lexicografică își poate da ușor seama că transformarea unui lexicon cu o anumită limbă de bază în lexicon cu altă limbă de bază nu se reduce nici pe departe la o simplă inversiune mecanică a elementelor. Confruntarea celor două lucrări la cîțiva termeni identici, din punct de vedere semantic, în cele două limbi, confirmă, cel puțin în general, părerea asupra independenței lor. Rămîne adevărat faptul că de pe vremea cînd redacta *Condica limbii rumînești* Iordache Golescu avea intenția să realizeze și un Dicționar greco-romîn : o dovedește lunga serie de adaosuri la *Condică* în care autorul traduce în limba greacă (printr-un singur termen) numeroase sintagme romînești. Autorul făcea unele exerciții preliminare în vederea redactării lucrării bilingve[3]. Proporțiile Dicționarului greco-romîn al lui Iordache Golescu sînt greu de apreciat din cauza caracterului său de operă manuscrisă. Putem totuși sugera într-un fel întinderea lui ieșită din comun : numai primul dintre cele 9 volume (aproximativ egale) care alcătuiesc lucrarea cuprinde peste 8 000 de cuvinte-titlu. În mod sistematic se indică etimonul termenilor grecești („αβιος ... din βιος și α adăug[at]" ; δορνφόρος... (din δόρν, φέρω)..."). Explicațiile în limba română ale termenilor greceşti se dau în mod foarte variat, de la corespondentul unic și pînă la definiția analitică largă completată de sinonime ; se observă în general tendința autorului de a extinde cît mai mult partea explicativă românească („δορνφόρος... ostaș înarmat cu suliță, cu lance, cu dardă, cu baionetă, dorifor, fustaș, seimean, păzitorul înpăratului" ; „βρυχή... scrișnitura, clănțănătura dinților dă frig și răcnet, zbieret, urlet, mormoitură"). În Dicționar figurează și numeroase expresii grecești, cu traducerea românească. La cuvintele (și expresiile) mai rare se indică și izvoarele grecești (printre autori figurează Aristofan, Eschil, Strabon, Teofrast, Zenon). Lista de cuvinte-titlu este alcătuită din elemente eline, dar și din termeni grecești mai noi.

---

[1] Biblioteca Academiei R.P.R., secția manuscrise, cota 852—860.

[2] N. Bănescu, *Viața și scrierile marelui vornic Iordache Golescu*, Vălenii de Munte, 1910, p. 93.

[3] Nu putem fi de acord cu acad. P. Panaitescu-Perpessicius care susținea (în *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, III (1954), p. 30) că echivalentele grecești ale sintagmelor romînești au, în *Condică*, rolul „evident de a veni în ajutorul celor care ar fi tălmăcit dintr-o limbă în alta".

Între *1864* și *1869* apar cele trei volume ale *Dicționarului elino-românescu* iscălit de *G. Ioanid*. După cum recunoaște, cu modestie, autorul, lucrarea este o traducere după Bizantios Skarlatos, lexicograf grec foarte cunoscut pe la mijlocul secolului al XIX-lea. Dintre numeroasele dicționare unilingve și bilingve redactate de Bizantios, G. Ioanid a folosit *Lexiconul elin și francez* (*Lexikon ellinikon kai gallikon*), în 2 volume (probabil ediția din 1846). Partea românească aparține însă lui Ioanid. *Dicționarul elino-românesc* a fost început încă din 1848; în timpul revoluției muntenești din acest an școlile fiind închise, profesorii au primit sarcina să întocmească diverse opere didactico-științifice. Ioanid a luat asupră-și munca grea a prelucrării izvorului lexicografic grecesc, dar abia peste 18 ani termină și publică el primul volum al lucrării sale, care este prima operă bilingvă greco-română tipărită din istoria lexicografiei noastre. Această lucrare remarcabilă este totodată cea mai bogată operă lexicografică bilingvă de care dispune, pînă astăzi, lingvistica românească: excluzînd din evaluarea noastră numele proprii (care figurează într-un mare supliment independent)[1], ea atinge cam 100 000 de cuvinte-titlu. Purist moderat, autorul afirmă în prefață că a folosit în partea românească „pe lîngă vorbele latine, adică străbune" și „vorbe franțozești și turcești chiar, unde înlesnirea înțelegerii ... se poate dobîndi prin asemenea ajutoare"; pentru că, scrie în continuare autorul, „misia limbei... nu este alt decît calea ideilor, adică comunicarea lor prin înțelegere desăvîrșită". Explicațiile românești ale termenilor greceși s-au dat cu alfabet „latino-chirilean" [= de tranziție], pentru motivul, obiectiv, că redactarea lucrării a început înaintea introducerii alfabetului latin. Dar chiar dacă introducerea alfabetului latin ar fi precedat redactarea lucrării autorul tot nu l-ar fi adoptat, deoarece acest tip de scriere este bazat pe principii etimologice („scrierea fonetică ... ar fi fost de mare preț și folos"). În partea românească abundă indicațiile stilistice (figurat, poetic) dar mai ales acelea, cu totul noi în lexicografia noastră, privitoare la filiația semantică. Un anumit verb are sensul de bază: „vorbesc hotărît și cu emfază sau ca un prooroc"; „prin urmare", indică în continuare autorul, de la această semnificație s-a putut ajunge la aceea, mai specială, de „proorocesc". Un substantiv este explicat: „cel ce stă în față, împotrivă de ceva"; dar „prin întindere", precizează autorul (— noi spunem azi: prin extensiune —), cuvîntul a ajuns să însemneze și „potrivnic". În sfîrșit — un verb cu înțelesul special de „văduvesc pe cineva" (în sens propriu), a ajuns, prin generalizare (autorul spune: „în general"), să aibă și sensul: „lipsesc pe cineva de ceva". Corespondentele românești, formate de obicei din explicații ample, sînt urmate de citate din vechii autori greci. Bibliografia anexată la Dicționar este de-a dreptul imensă, dar aici autorul reproduce modelul de care s-a servit. Articolele sfîrșesc cu indicarea etimonului termenilor greceși (la βολαήγέω ... [βολή, αὐγυ]). Pornind de la ideea că în limba română există numeroase cuvinte de origine greacă, G. Ioanid își propune

[1] De altfel și dicționarul bilingv al lui Iordache Golescu se încheie cu o anexă cuprinzînd nume proprii (cf. manuscrisul 860).

să demonstreze acest fapt prin punerea pe două coloane, într-un apendice al lucrării, a cuvintelor comune din cele două limbi. Cînd există, se adaugă și corespondentul comun din limba latină. În mod just consideră autorul că majoritatea cuvintelor de origine greacă veche din limba romînă ne-a venit indirect, „prin limba latină" (vol. al II-lea, p. 1099). Apendicele cuprinde 413 termeni (notăm, de la litera A, cuvintele : *abanos*, *agonisi*, *aer*, *azimă*, *alb*, *alege*, *alina*, *amvon*, *anatemă*, *anghinară*, *ara*, *argat*, *afla*, *asil* etc.).

6. Alte dicționare bilingve

a) Deși relațiile politice și culturale ruso-romîne sînt, în perioada de care ne ocupăm, deosebit de intense, nu înregistrăm totuși decît o singură operă lexicografică legată de limbile celor două popoare. Explicația acestei situații pare a fi aceea că în relațiile oficiale dintre cele două țări s-a folosit de obicei limba franceză. Cît despre populația romînească ea se folosește, în raporturile cu rușii, sau direct de limba acestora, pe care o parte din ea o cunoaște, sau de numeroase „dialoguri" bilingve care au, prin excelență, un caracter practic.

În *1851* apare, la Iași, *Dicționarul de buzunar ruso-romîn* redactat de *Al. Koșula*. Lucrarea, precedată de un scurt tratat de „gramatică rusiană", numără sub 3 500 de cuvinte-titlu, cifră mai mult decît modestă. Explicațiile în limba romînă se dau în general cu lanțuri de sinonime („*Обожать* v.a adora, a slăvi, a iubi, a onora, a lăuda"). Aspectul lingvistic al părții romînești arată clar originea moldovenească a autorului (sg. *ciubotari*, *gios*, *răsipi*, *ședé*). Lipsesc cu desăvîrșire din Dicționar unitățile frazeologice (expresii, locuțiuni etc.).

b) Mai mult de 10 ani a lucrat *G. L. Frollo* la un *Vocabolario italiano-romanesco* pe care îl tipărește la *Pesta*, în *1869*. Intenția autorului a fost aceea de a realiza un triptic lexicografic din care să mai facă parte un Vocabular francez-romîn precum și unul romîn-italian-francez. Din păcate, ultimele două opere au rămas doar în faza de proiect. Dintre autorii de dicționare din această perioadă Frollo este acela care a folosit în măsura cea mai mare moștenirea lexicografică romînească : el mărturisește (și nu de formă) că a avut la îndemînă și a folosit, în cursul elaborării operei sale, dicționarele bilingve ale lui Vaillant (1839), Poienaru (1840—1841), Livaditu (1852), Stamati (1852), Bariț (1853), Polizu (1857), Codrescu (1859), Pontbriant (1862), Dicționarul de neologisme al lui G. M. Antonescu (din 1862) precum și acela poliglot al lui D. Pisone (din 1865). Autorul regretă faptul că nu și-a putut procura „chiar de la începutul lucrării .... renumitul lexicon în patru limbi compus de Koloși, Maior și Corneliu [sic !] (Buda, 1825)" (p. 9). Folosind o bibliografie de specialitate atît de mare, Frollo a observat cu ușurință tendințele latiniste ce patronau multe dintre aceste lucrări. Cu un spirit științific remarcabil, el combate aceste tendințe care duceau la crearea unei limbi artificiale : „am căutat — scrie Frollo — să iau limba precum este, iar nu precum are

să fie", pentru că „am voit să mă înțeleagă romînii"; de aceea autorul hotărăște să înregistreze „cu fidelitate" și „vocabulele proscrise" (adică de origine nelatină): „înainte de a le exclude, mai trebuie analizate și pentru că acele cuvinte apar în cărțile romînești din trecut" (p. 11). În partea romînească, grija permanentă a lexicografului a fost aceea de a folosi un limbaj „mai în genere cel vorbit în Romînia" (adică în Muntenia și Moldova) (p. 11). Dicționarul are peste 40 000 de cuvinte-titlu, fiind deci una dintre cele mai bogate lucrări lexicografice bilingve apărute în această perioadă. În lista de cuvinte sînt incluse împrumuturile recente ale limbii italiene precum și unele elemente din dialectele acestei limbi. Explicațiile în limba romînă se dau în general prin serii sinonimice foarte bogate. La sfîrșitul lucrării se află un apendice care cuprinde nume proprii de persoane (istorice și mitologice). Trebuie subliniat și aspectul grafic al Vocabularului, care depășește, prin calitate și frumusețea literelor, toate lucrările similare anterioare.

II. LEXICOGRAFIA POLIGLOTĂ

Dicționarele poliglote care se redactează între anii 1826 și 1870, nu tocmai numeroase, continuă o tradiție lexicografică foarte veche la noi. În raport cu trecutul se constată acum o importantă schimbare ivită în limbile componente: franceza, slab reprezentată în dicționarele poliglote anterioare *Lexiconului budan*, apare ca limbă componentă, alături de cea romînă, în toate lucrările lexicografice realizate în această perioadă. Din punct de vedere practic însă, aceste dicționare au o valoare redusă; circulația lor nu poate fi comparată cu aceea a dicționarelor bilingve și de aceea nici nu înregistrăm vreodată în lexicografia romînească reeditarea unei opere poliglote.

Puține lucruri știm deocamdată despre *Dicționarul german-romîn-francez* redactat, pe la *1826—1827*, de bucovineanul *V. Cantemir*, fost „cancelar" (adică funcționar) al agenției diplomatice austriece din Iași. Lucrarea, rămasă în manuscris [1], este cuprinsă în 11 tomuri care totalizează peste 2 000 de pagini. În 1846, după moartea lui Cantemir, ea a fost achiziționată prin listă de subscripție de la fiul autorului, în vederea publicării, de consistoriul episcopal din Cernăuți. Ulterior se renunță la proiectul publicării lucrării dar se propune folosirea ei în redactarea unui Lexicon german-romîn și romîn-german inițiat la 1847 de o societate culturală. Nici acest din urmă proiect n-a putut fi realizat [2].

În *1835* apare la *București*, în redactarea lui *Gheorghe Apostol Scalistira*, un *Vocabular franțozesc-grecesc-rumînesc*. În ciuda titlului pe care îl poartă, lucrarea este de fapt un compromis între manual de conversație și dicționar, organizarea materialului fiind determinată de prima caracteristică amintită. În genul operei lexicografice a lui Mihail Strilbițki [3], cuvin-

[1] În anul 1922 manuscrisul se afla în Biblioteca Facultății de teologie din Cernăuți.
[2] Cf. D. Dan, *Un autor romîn bucovinean din anul 1826—1827*, Cernăuți, 1922.
[3] Cf. *Limba romînă*, VIII (1959), p. 10.

tele (și unitățile frazeologice) sînt grupate pe materii (în capitole purtînd titluri ca „Vremea", „Meteore", „Pentru cele patru elemente" — acesta din urmă fiind subîmpărțit în : „Aerul", „Apa", „Focul" și „Pămîntul" — etc.). În interiorul fiecărei diviziuni și subdiviziuni ordinea termenilor (și a unităților frazeologice) este logică, iar nu alfabetică. O curiozitate a lucrării o constituie faptul că baza franțuzească nu are indicate întotdeauna corespondentele din greacă și romînă (de exemplu, termenului *réminiscence* nu i se dă echivalentul romînesc) ; această lacună pledează pentru ipoteza că autorul a pornit de la lista de cuvinte a unui izvor lexicografic cu limba de bază franceză și cu alte limbi secundare componente decît acelea din lucrarea romînească. Caracterul hibrid al operei se adînceşte și prin prezența unor modele de scrisori (comerciale, de recomandație, de invitație etc.) care încheie Vocabularul.

Pe la *1844* înregistrăm încercarea de redactare a unui *Dicționar trilingv* (*romînesc-latinesc-elinesc*), care aparține lui *Gr. Papadopol*. În expunerea de motive publicată[1], care trebuia să constituie, probabil, prefața viitoarei lucrări (— care n-a mai apărut și nici nu s-a păstrat —), Papadopol pornește de la ideea că un dicționar trebuie să servească drept îndrumar de bază în normarea limbii. Cum limba noastră literară, supusă încă nenumăratelor influențe, n-ar fi formată, și cum modelul în formarea ei trebuie să fie neapărat (în consensul epocii) limbile clasice, latina și greaca, autorul intenționează să pună în paralelă lexicul celor trei limbi și să facă astfel din opera sa un îndrumar în alegerea formelor lexicale din limba romînă.

În *1865* apare la *București* lucrarea lexicografică a ieromonahului *D. Pisone* intitulată *Dicționariu romanescu, latinescu, germanescu și francescu*. Autorul ne avertizează în prefață : „Acest Vocabulariu nu este vreun opu nou sau vreo invențiune a mea ; ci mai cu seamă numai o imitațiune, o copie dupre alți autori" (p. V). Izvorul principal, sugerat și de subtitlul lucrării, este *Lexiconul budan* („Lucrat după sistemul *Lexiconului de Buda*") ; față de acesta au intervenit însă „multe adaugeri și modificațiuni". Prima modificare, în raport cu izvorul, este înlocuirea uneia dintre limbile componente : limba maghiară, puțin folosită în Muntenia, este substituită prin cea franceză. O modificare esențială a intervenit în lista de cuvinte : pe de o parte, Pisone a omis din *Lexiconul budan* „multe vorbe neusitate la noi" (p. IV), adică în Muntenia (într-adevăr, cuvinte cu *obidat, obidos, oblăduință, oblitor, obloc, obsă, ocinic, ocșag*, înregistrate în Dicționarul de la Buda, nu mai apar la Pisone) ; pe de altă parte, autorul adaugă în lucrarea sa o serie de cuvinte „usitate și moderne" absente din *Lexiconul budan* (cîteva exemple : *fabrica, fabricant, fabricație, fabrică, fabulist, faliment*). Numărul de cuvinte al *Dicționarului* lui Pisone (circa 9 000) este inferior aceluia din *Lexiconul budan*. Autorul își însușește sistemul *Lexiconului* din 1825 de a defini unii termeni romînești (deși lucrarea e poliglotă) și de a ilustra cu exemple unele sensuri. Opera lui Pisone este unicul Dicționar în patru limbi care apare în această perioadă

[1] *Disertație pregătitoare la Dicsionarul romînesc, latinesc și elinesc*, în *Curierul de ambe sexe*, periodul al IV-lea (1842—1844), ediția a II-a, 1862, p. 28—31, 42—55, 93—96.

și ultimul pe care îl mai înregistrează lexicografia românească. Ne aflăm de altfel în epoca dispariției treptate a lexicografiei poliglote de la noi, semn al impopularității ei.

Cel mai bogat dicționar poliglot apărut în perioada 1826—1870 aparține prelatului romîn *Josafat Snagovanu* : se numește *Vocabulaire de quelques mots latins expliqués en roumain et en français* (*Paris, 1867*) și numără circa 12 000 de cuvinte (În comparație cu lexicografia bilingvă din aceeași epocă se constată că lexicografia poliglotă este cu mult mai săracă, din punct de vedere al listei de cuvinte). În lucrarea lui Snagovanu, litografiată după un splendid scris de mînă, importanța primordială se dă părții franceze : în timp ce, în partea românească, cuvîntul-titlu latinesc este redat întotdeauna printr-un singur termen, în cea franceză corespondența se rezolvă prin serii de sinonime și chiar prin explicații analitice („ABACUS / Bangă, / Banc, canapé, siége / " ; „ORATORIUM / oratoriu / oratoire, lieu où l'on parle / "). Partea românească are un pronunțat caracter arhaic și popular. În lista de cuvinte figurează laolaltă cuvintele comune și cele proprii. Întocmai ca în vechile glosare românești, lipsesc cu desăvîrșire din Vocabularul lui Snagovanu indicațiile gramaticale.

★

Trebuie să amintim în treacăt și despre marele număr de *Dialoguri* bilingve și poliglote care circulă în perioada dintre anii 1826 și 1870, dovedind interesul pentru limbile străine vii (îndeosebi pentru franceză, germană, rusă și greacă). Folosite mai ales în relațiile obișnuite dintre romîni și străini, întocmai ca ghidurile de conversație din zilele noastre, aceste *Dialoguri* serveau și la învățarea limbii (sau limbilor) străine, fiind adesea completate cu noțiuni de gramatică și cu vocabulare sumare. O enumerare cît de aproximativă a acestor lucrări ar depăși intențiile articolului de față ; vrem numai să arătăm aici, prin cîteva exemple semnificative, enormul succes de care ele s-au bucurat. Astfel, în *1842 Teodor Codrescu* tipărește la *Iași* prima ediție a *Dialogurilor franțezo-romîne pentru învățătura tinerimei* ; pînă în 1868 lucrarea înregistrează cinci ediții. În decurs de numai 12 ani, de la 1856 și pînă la 1868, apar de asemenea cinci ediții din *Dialogi rumîno-francesi* redactate de *G. Eustațiu*. Același număr de ediții scoate *M. Droc* din ale sale *Dialoguri romano-nemțești* (prima ediție în 1837, a cincea în 1863). Cît despre *Dialogu greco-romîn* al lui *Visarion Rusu*, acesta înregistrează, în 1866, a șasea ediție. Asemenea *Dialoguri* explică în bună parte succesul de care se bucură la noi, în această perioadă, lexicografia bilingvă.

★

Față de perioada anterioară, lexicografia românească bilingvă (într-o măsură și cea poliglotă) dintre anii 1826 și 1870 marchează o creștere valorică și numerică evidentă: se înmulțesc lucrările cu limba de bază românească ; lista de cuvinte a unor dicționare este, prin proporții, de-a dreptul impunătoare ; aparatul științific care însoțește articolele este uneori complex, cuprinzînd indicații stilistice, sintactice, dar mai ales morfologice ; des-

prinderea de modelele străine, cu un cuvînt originalitatea dicționarelor apare mai vădit. Influenței latinizante, care domină în continuare și tot mai insistent lexicografia românească, i se adaugă acum o influență nouă, cea francizantă. Trebuie să subliniem și rolul important pe care îl joacă dicționarele bilingve din această perioadă la îmbogățirea lexicului limbii române : prin intermediul lor sînt puse în circulație, pătrund în limbă și se împămîntesc numeroase cuvinte străine. Se constată însă că limitele specifice ale operelor lexicografice bilingve și poliglote nu sînt încă bine precizate : epoca ne oferă asemenea dicționare în care sînt incluse indicații etimologice, note enciclopedice (numele proprii) sau explicații unilingve, aspecte oarecum hibride determinate mai ales de dorința autorilor de a suplini operele lexicografice respective, care ne lipseau.

★

Contribuția cu adevărat remarcabilă a epocii la dezvoltarea lexicografiei noastre o constituie însă dicționarele unilingve : între anii 1826 și 1870 înregistrăm cele dintîi dicționare explicative complete ale limbii române, primul dicționar de sinonime, prima încercare de dicționar enciclopedic și primele dicționare propriu-zise de neologisme, acestea din urmă bucurîndu-se de un succes pur și simplu excepțional. Încununarea întregii etape o reprezintă, fără îndoială, apariția, în anul 1870, a celui dintîi volum din *Dicționarul etimologic al limbii române* de A. de Cihac, lucrare care deschide o nouă epocă în istoria lexicografiei românești.

NOTE PE MARGINEA ACTIVITĂȚII LINGVISTICE DIN ULTIMUL TRIMESTRU AL ANULUI 1959

Sărbătorirea zilei de 23 August a constituit, în anul 1959, mai mult ca altă dată, prilejul unui larg bilanț al activității lingvistice desfășurate în țara noastră, în ultimii 15 ani de muncă liberă și pașnică. Revistele *Limba română* și *Studii și cercetări lingvistice* au publicat ample dări de seamă cu privire la realizările obținute și au făcut aprecieri asupra rezultatelor și perspectivelor muncii noastre. În plus, *Limba română* a consemnat într-o bibliografie retrospectivă aproape toate lucrările de lingvistică publicate între anii 1944—1959.

★

Cel mai important eveniment lingvistic al ultimelor trei luni ale anului 1959 l-a constituit apariția volumului I al culegerii *Probleme de lingvistică generală*, redactat sub îngrijirea acad. Al. Graur. Acest fapt mă obligă să mă ocup în primul rînd de studiile de l i n g v i s t i c ă g e n e r a l ă publicate în această perioadă. O parte dintre ele se încadrează perfect în definiția pe care o dă acad. Al. Graur *lingvisticii generale* (SCL X, p. 309), deoarece urmăresc *studierea problemelor teoretice generale ale lingvisticii, privite prin prisma materialismului dialectic.* Dar și alte studii, cu toate că nu se raportează strict la categoriile materialismului dialectic, își găsesc locul — după părerea mea — tot printre problemele de lingvistică generală, cum ar fi, bunăoară, articolele privitoare la aplicarea metodei matematice în cercetarea limbii, mai ales în vederea pregătirii datelor pentru traducerea automatizată.

Din categoria cercetărilor care vădesc preocuparea de a lămuri, pe baza materialismului dialectic, o seamă de fapte mult controversate, se cuvine să fie menționat, în primul rînd, studiul *Contribuții la o semasiologie sistematică* de I. Coteanu. Autorul vede legile generale ale semasiologiei în reflectarea realității în cuvînt, în caracterul obiectiv al sensurilor și în organizarea lor sistematică în conținutul cuvîntului. Interesant ca expunere și plin de sugestii, articolul se oprește însă în fața concluziilor, pentru formularea cărora autorul a simțit, probabil, că n-a spus încă totul.

De curînd a apărut la Cluj revista *Cercetări lingvistice*, III (1958), număr omagial închinat acad. Emil Petrovici, cu prilejul împlinirii vîrstei de 60 de ani. Volumul, variat ca tematică, cuprinde, la rubrica *gramatică și vocabular*, două studii de lingvistică generală. Primul, intitulat *Unele probleme privind rolul cuvîntului în cunoaștere*, se înrudește prin subiectul tratat cu lucrarea pomenită mai sus a lui I. Coteanu. Autorul, E. Cîmpeanu, se ocupă tot de problema raportului dintre realitate și cuvînt, dar nu cu scopul de a desprinde trăsăturile sistematice ale vocabula-

rului, ci pentru a arăta gradul diferit în care cuvintele contribuie la cunoaștere. Din păcate, argumentarea nu este scutită de erori. Propunîndu-și să arate că *rolul cuvintelor în procesul de cunoaștere depinde de felul în care ele reflectă realitatea*, adică de gradul în care cuvintele se apropie de reflectarea esenței fenomenelor din realitate, autorul alunecă în formulări contradictorii ; el susține pe de o parte, că cel mai important rol în cunoaștere îl joacă *cuvintele noționale* care *reflectă esența lucrurilor* (p. 170), nu prepozițiile sau conjuncțiile și nici onomatopeele sau interjecțiile, pe de altă parte, însă, consideră că *forța cognitivă a cuvîntului depinde de măsura abstractizării sale* (p. 169). Conform ultimei păreri, ar trebui puse pe primul plan, în procesul cunoașterii, prepozițiile și conjuncțiile, pe care autorul le socotește mai puțin importante decît cuvintele noționale. Dar prepozițiile și conjuncțiile stau pe un plan de abstractizare mai înalt decît cuvintele noționale, ele exprimă relații, au valoare de morfeme, îndeplinesc o funcție gramaticală, așadar, sfera conținutului lor este mult mai largă, și deci mai generală, mai abstractă, decît a cuvintelor noționale.

Dezvoltarea limbii și mai ales legile care o guvernează au format obiectul multor studii în trecut. În volumul I al culegerii *Probleme de lingvistică generală* discuția este reluată în două studii : *Note despre legile de dezvoltare a limbii* de C. Otobîcu și *Aspecte ale progresului în evoluția categoriilor gramaticale* de L. Wald. C. Otobîcu vede în *diversificare*, *unificare* și *abstractizare* legile generale. Trecerea de la concret la abstract este prezentată de L. Wald ca o marcă a progresului în limbă. Alături de abstractizare, L. Wald distinge elementele de progres în limbă și pe baza criteriului întăririi caracterului sistematic al limbii.

Unele categorii dialectice găsesc mijloace de exemplificare lingvistică în volumul amintit. P. Miclău se ocupă de *Trecerea de la limba comună a poporului la limba națională* și arată că în acest proces, în unele cazuri, respectiv în cazul limbii franceze, s-a produs un salt nu numai în condițiile de dezvoltare a limbii, ci chiar în structura ei internă, iar F. Asan, în *Necesitate și întîmplare*, ilustrează aceste categorii corelative prin cîteva fapte de limbă.

O serie de articole din același volum tratează probleme speciale de fonologie, de derivație sau de vocabular, privindu-le prin prisma concepției materialist-dialectice despre lume : *Identitatea funcțională a fonemului* de Al. Ionașcu ; *Delimitarea argoului* de E. Slave ; *Omonimia și polisemia* de Paula Diaconescu ; *Prefixe asemantice* de I. Rizescu ; *Fondul principal și derivarea* de Teodora Popa-Tomescu.

De vocabular, privit sub aspect general, se ocupă de asemenea Luiza și Mircea Seche, în *Cercetări lingvistice*, III (1958) în articolul *Cu privire la problema legăturii dintre sensul și forma cuvintelor onomatopeice*. Autorii argumentează amplu ideea că în cazul onomatopeelor nu se poate vorbi de o „strictă" condiționare între sens și formă, idee de altfel acceptată și de cei pe care autorii articolului îi combat (p. 193). Partea constructivă a lucrării și, după părerea mea, cea care ar fi putut fi mai interesantă, este lăsată pentru un studiu următor, în care autorii își propun să arate de ce natură este legătura dintre sensul și forma cuvintelor onomatopeice. Pentru moment, ei se limitează la demonstrarea a ceea ce *nu* este legătura dintre sensul și forma onomatopeii, demonstrație făcută cu argumente în parte discutabile. Iau ca exemplu afirmația că interjecțiile au un conținut cu totul abstract și deci acesta nu poate fi element determinant al formei (p. 189). Cred că din această afirmație se poate trage concluzia că autorii fac greșeala de a identifica cuvîntul cu obiectul din realitate. Obiectul, în cazul interjecțiilor, îl formează sentimentele și emoțiile. În dicționare se spune în mod obișnuit, că interjecția exprimă o emoție, dar nu acesta este conținutul cuvîntului interjecțional respectiv, ci manifestarea exterioară a emoției : țipătul, oftatul, elemente foarte concrete. Nearătînd cum văd relația sens-formă în cazul acestor cuvinte, autorii lasă pe cititori cu impresia că nu au înțeles bine necesitatea de a delimita în limbă cuvintele care numesc realitatea de cele care o imită sau o redau. După cum se vede, problema raportului dintre realitate și cuvînt e încă

insuficient lămurită. Articolele recente care o discută, adică cel semnat de I. Coteanu, cel al lui E. Cîmpeanu și ultimul, amintit mai sus, ar merita, și din acest punct de vedere, o atenție mai stăruitoare.

Din categoria cercetărilor privitoare la aplicarea metodelor matematice în lingvistică, problemă care preocupă în egală măsură pe matematicieni și pe lingviști (în cadrul Academiei R.P.R. s-a constituit de altfel o comisie specială de lingvistică matematică, condusă de acad. Al. Rosetti și acad. Gr. C. Moisil, din care fac parte lingviști și matematicieni preocupați să studieze principiile de bază pentru traducerea mecanizată), se cuvin semnalate în primul rînd cele două expuneri, una la Academie, alta în fața studenților Facultății de filologie a Universității „C. I. Parhon" din București, făcute de acad. Gr. C. Moisil, cu scopul de a familiariza pe ascultători cu problemele traducerii automate. Expunerile acestea se găsesc sub formă de articole în revistele *Studii și cercetări lingvistice*, 1/1960 și *Limba română* 1/1960.

Dintr-un domeniu de preocupări înrudit face parte cercetarea întreprinsă de S. Marcus și Em. Vasiliu. Cei doi autori s-au ocupat în această perioadă de *Unele probleme ale consonantismului românesc în lumina teoriei grafurilor*. Tot astfel, prof. Miron Nicolescu a făcut o succintă, dar foarte instructivă dare de seamă asupra *Preocupărilor românești de lingvistică matematică* în *Scînteia tineretului* din 27.XI.1959.

Preocuparea pentru studiul matematic al limbii se află, după cum se poate constata, în faza de tatonări, de schimburi de experiență, de inițiere reciprocă dintre matematicieni și lingviști. Chiar în Uniunea Sovietică, unde cercetările în acest domeniu sînt mai vechi și mai dezvoltate decît la noi, revistele de specialitate acordă un spațiu însemnat articolelor de popularizare în care se explică metodele matematice în lingvistică sau unele probleme de principiu. Ilustrative sînt, în acest sens, cele două articole publicate în Вопросы языкознания, nr. 6, 1959. Primul, О введение вероятности в языкознание, semnat de V. N. Toporov, subliniază importanța introducerii calculului probabilităților în analiza lingvistică, al doilea, О коде и языке, de V. I. Grigoriev, se ocupă de înglobarea limbii în sfera largă a codurilor menționînd în ce constau, din acest punct de vedere, caracterele ei specifice.

Preocuparea pentru traducerile automate a pătruns și în revistele literare, ca temă de reportaj. Astfel, Emil Bunea urmărește, în reportajul intitulat *Traducerea automată* (*Tribuna*, nr. 47, din 19.XI.1959), felul cum se desfășoară cercetările la Institutul de calcul de pe lîngă Filiala din Cluj a Academiei R.P.R., unde se proiectează în momentul de față construirea unei mașini de calcul care va servi și pentru tradus.

În ultima vreme, revistele și ziarele vădesc parcă o preocupare mai activă pentru problemele pe care le pune studiul limbii sub toate aspectele, dar mai ales sub aspect normativ, fapt pe care-l voi analiza în cele ce urmează.

Amintesc deocamdată articolul *Ce este psiholingvistica*? publicat de A. Vraciu în *Iașul literar*, nr. 9, 1959, interesant prin preocupări dar nu îndeajuns de util pentru cititorii revistei din pricina caracterului său prea abstract.

În afara studiilor publicate, problemele de lingvistică generală au constituit obiectul mai multor comunicări și dezbateri. La Institutul de lingvistică din București s-a analizat problema *formei și a conținutului* în limbă, pe baza a două referate. Primul, scris de Sorin Stati, a aplicat categoriile formă și conținut la studierea omonimiei morfologice în limbă, cel de al doilea, întocmit de I. Coteanu și Em. Vasiliu, a făcut o analiză critică a școlii structuraliste sub raportul interpretării formei și a conținutului în limbă și a discutat relația sens-complex sonor în lumina materialismului dialectic.

La catedra de lingvistică generală de la facultatea de filologie au fost discutate comunicările *Aspecte ale luptei dintre nou și vechi în limbă*, de acad. Al. Graur și *Scriitorii și evoluția limbii*, de P. Miclău.

Atît comunicările de la institut cît şi cele de la facultate vor fi publicate în volumul al II-lea de *Probleme de lingvistică generală*. Atunci se va face desigur o mai detaliată analiză a lor.

Catedra de lingvistică generală a dezbătut, în această perioadă, diferite capitole din cartea *Istoria lingvisticii* scrisă de acad. Al. Graur în colaborare cu L. Wald, şi care urmează să fie predată în curînd la tipar. Prin publicarea acestei cărţi se va umple un gol resimţit în procesul învăţămîntului filologic la noi.

Necesitatea studierii şcolilor lingvistice şi a istoriei lingvisticii în general este de altfel subliniată şi de prof. D. Macrea în culegerea de articole intitulată *Lingvişti şi filologi romîni*, carte care constituie în momentul de faţă o preţioasă contribuţie la istoria lingvisticii româneşti. Volumul cuprinde studiile publicate de autor între anii 1954—1958 în revista *Limba romînă*. Recenziile care au semnalat apariţia cărţii (v. de ex. *Luceafărul*, nr. 33, 1959; *Scrisul bănăţean*, nr. 12, 1959 şi *Tribuna*, nr. 37, din 10 sept. 1959) au adus binemeritate elogii autorului, care-l vor îndemna desigur să-şi continue şi să-şi adîncească cercetările, cu atît mai mult cu cît în ultima parte a lucrării (*Contemporanii*), unicul studiu despre situaţia actuală a lingvisticii româneşti, nu ajunge să dea o imagine suficient de amplă cu privire la liniile sale actuale de dezvoltare.

Preocupările de istorie a lingvisticii româneşti au cîştigat de partea lor, în ultima vreme, un cercetător foarte competent, în persoana lui Mircea Seche, care începe, în *Limba romînă*, nr. 6, seria unor studii documentate cu privire la trecutul lexicografiei noastre.

★

Domeniul care a cunoscut o largă ospitalitate în publicaţiile româneşti din ultima perioadă a anului 1959 este limba literară. Articolele publicate în această perioadă demonstrează, cu destulă pregnanţă, cît de actuală rămîne necesitatea ca lingvistul să-şi precizeze poziţia în domeniul cercetării stilului individual.

Un exemplu convingător de felul cum nu trebuie să se facă stilistică lingvistică este, după părerea mea, articolul publicat de Lucia Jucu-Atanasiu în *Scrisul bănăţean*, nr. 9, 1959, la rubrica *Limbă şi stil* şi intitulat *Marginalii la romanul Setea*. Autoarea nu foloseşte nici cel mai neînsemnat element de analiză lingvistică, limitîndu-se de la început pînă la sfîrşit la elemente de critică literară. Există însă şi cercetări care stau, din acest punct de vedere, „pe muche de cuţit," în sensul că ilustrează constatări de critică literară, aducînd în sprijin şi argumente de natură lingvistică. Din această categorie face parte articolul lui Al. Niculescu, *Interiorizarea naraţiei în stilul lui Camil Petrescu*, publicat în *Cercetări lingvistice*, III (1958). Articolul dezvăluie în lingvistul cunoscut de noi pînă acum un tot atît de pasionat critic literar. Al. Niculescu împrumută nu numai obiectivele de studiu ale criticii literare, dar şi modul acesteia de a se exprima. O dovadă, ce e drept cu totul de amănunt, ne-o dă faptul că autorul foloseşte cu predilecţie adjectivul *camilpetrescian*. Deşi în articol se vorbeşte de verbe, adjective etc., concluzia studiului se situează exclusiv între graniţele criticii literare : „Camil Petrescu introduce în proza noastră nouă, o nouă modalitate de tratare epică : interiorizarea naraţiei".

Articolele publicate de G. I. Tohăneanu în *Scrisul bănăţean*, nr. 10, 11, 12, formează un gen aparte de studii asupra limbii literare. Primul, intitulat *Propoziţia nominală în stilul beletristic contemporan*, este bine întocmit şi cred că poate servi ca metodă de cercetare în stilistică, în schimb, al doilea, *Probleme de limbă şi stil în proza lui Zaharia Stancu*, repetă pe de o parte ideile juste ale celui dintîi, iar pe de altă parte se complace în a da interpretări cu totul subiective anumitor fapte de limbă. Se atribuie, de pildă, o mare expresivitate unor elemente formale ieşite din comun, şi prin aceasta frapante, dar cu totul neexpresive în sensul în care le vede autorul. În această situaţie se află succesiunea de propoziţii de tipul *Am să plec. Să lucrez în altă parte. Să mai umblu şi eu cu altceva decît cu piei împuţite*, în care auto-

rului i se pare că ideea de finalitate este reliefată mult mai puternic, decît dacă propoziția care o exprimă n-ar fi, formal, de sine stătătoare.

Făcînd aceste obiecții, nu intenționez să neg valoarea articolelor publicate de G. I. Tohăneanu. Modul său de cercetare mi se pare, dimpotrivă, cel mai apropiat de ceea ce ar trebui să se înțeleagă prin cercetarea lingvistică a stilului beletristic.

Stilistica lingvistică nu este în nici un caz ceea ce susține Dumitru Drumaru în *Luceafărul*, (nr. 31 din 8 oct. 1959), în articolul *Fizionomia scriitorului și stilistica*, unde se afirmă că stilistica literară se deosebește de cea lingvistică fiindcă *nu are să facă extrase din opere, cu care apoi să se exemplifice una sau alta din regulile ce țin de categoriile gramaticale.* Dumitru Drumaru se arată neliniștit de perspectiva alunecării criticii literare în stilistica lingvistică. Deși nu am înțeles prea bine ce împrejurări i-au provocat autorului această neliniște, totuși constat că și pentru criticii literari studiul limbii operei literare dă impresia încălcării domeniului unei discipline străine.

O expunere sintetică asupra poziției lingviștilor în problema studierii limbii literare se găsește în articolul prof. D. Macrea, intitulat *Pe marginea discuțiilor despre limba literară*, publicat în *Cercetări lingvistice*, III (1958).

Articolul acordă atenție și recentelor preocupări de cultivare a limbii, încurajîndu-le și subliniind, pe bună dreptate, cele două obiective principale ale acestei acțiuni : corectitudinea și expresivitatea. Prof. D. Macrea își încheie rîndurile cu privire la cultivarea limbii literare cerînd să se acorde importanță nu numai scrisului, ci și exprimării publice orale.

Preocupările de c u l t i v a r e a l i m b i i romîne atrag, în ultima vreme, un număr tot mai mare de cercetători. Cauza trebuie căutată desigur și în faptul că emisiunile radiofonice răspîndesc, prin cuvîntul acad. Al. Graur, în masa mare de vorbitori, conștiința necesității unei vorbiri corecte și clare. În momentul de față apar articole de cultivare a limbii în revistele *Contemporanul*, *Tribuna*, *Gazeta literară*, *Luceafărul* și *Informația Bucureștiului*.

În perioada la care mă refer se observă trei moduri diferite de a analiza normele limbii literare menite să contribuie la cultivarea exprimării scrise și orale.

Este mai întîi genul de cercetări care se ocupă de problemele morfologiei, ale sintaxei și ale vocabularului sub aspectul abaterilor de la normă. Astfel de articole au fost publicate în nr. 5, 1959 al revistei *Limba română*.

Întrucîtva asemănătoare ca temă sînt notele de cultivare a limbii publicate de N. Mihăescu în *Informația Bucureștiului*. Rostul acestora din urmă este mai ales acela de a explica cititorilor neinițiați normele limbii literare actuale, determinîndu-i astfel să le respecte. O asemenea rubrică, într-un ziar de mare tiraj, este mai mult decît utilă, iar autorul ei merită laude pentru faptul că a știut să grupeze problemele astfel încît să poată da o expunere succintă celor mai importante dintre ele, legate de folosirea corectă a limbii romîne literare. Există însă un *dar* .. care umbrește laudele și pe care mă simt obligată să-l exprim. N. Mihăescu socotind, probabil, redactarea acestei rubrici ca o muncă relativ ușoară, lasă să-i lunece din condei afirmații discutabile și explicații aproximative. Sub acest aspect rubrica ar merita o analiză amănunțită. Mă mulțumesc acum să ilustrez prin două exemple rezerva formulată mai sus. În numărul din 7 octombrie 1959, N. Mihăescu se ocupă de cuvîntul *aselenizare*, căruia îi explică sensurile. O înclinație afectivă pentru termen îl determină pe autor să devieze spre aprecieri cu totul subiective. N. Mihăescu caută să justifice folosirea cuvîntului *aselenizare* prin *frumusețea poetică*, prin *capacitatea cuvîntului de a sugera priveliștile de vis ale spațiilor astrale.* Cred că nici atunci cînd îndreptăm greșeli de limbă sau cînd încercăm să facem cunoscute normele folosirii corecte a limbii, nu sîntem scutiți de obligația de a fi obiectivi.

În numărul din 16 decembrie al aceluiași ziar, N. Mihăescu analizează valorile liniuței și, interpretînd greșit definiția din DLRLC, afirmă că ea servește și la indicarea dialogului. Autorul face deci, aici, o regretabilă confuzie între cratimă și pauză.

Asemenea lipsuri pot fi evitate, pe viitor, printr-o mai atentă cercetare a temei puse în discuție, în vederea unei informări cît mai exacte.

Alături de notele publicate în *Informația Bucureștiului* se pot menționa și articolele publicate de prof. J. Byck și Constant Maneca în *Presa noastră*, nr. 10 și 11, 1959. Articolul prof. J. Byck, *Limba ziarelor noastre*, scris cursiv și atrăgător, poate servi și ca exemplu pentru felul cum trebuie concepute și redactate astfel de articole.

Pe aceeași linie de preocupări se înscrie și nota publicată de C. Motaș în *Contemporanul*, nr. 684, din 20 noiembrie 1959, în care se discută doi termeni științifici sinonimi: *speologie* și *speleologie* și se optează, cu argumente judicioase, pentru forma *speologie*. Șerban Cioculescu, în numărul din 1 octombrie al *Gazetei literare*, face o expunere documentată cu privire la numirea capitalei noastre, lăsînd pe seama filologilor să hotărască asupra formei recomandabile în momentul de față: Bucureștii sau Bucureștiul.

O a treia categorie o formează articolele publicate de Al. Philippide în *Contemporanul* precum și cele publicate de Gheorghe Bulgăr și Marin Bucur în *Luceafărul*, în care se analizează mai ales stilul criticii literare și unele aspecte ale scrisului beletristic. Foarte interesant și instructiv, articolul publicat de Al. Philippide în *Contemporanul*, nr. 683, arată în ce constă folosirea nerecomandabilă a unor cuvinte, azi „preferate" în critica literară: *valență*, *trăire* și *romanesc* Articolul lui Gheorghe Bulgăr din *Luceafărul*, nr. 32, urmărește stilul criticii literare în ansamblu, folosind metode și ajungînd la concluzii asemănătoare celor din articolul cu același titlu scris de C. Otobîcu și M. Mitran (*Limba română*, nr. 2, 1958), pe care autorul însă nu-l cunoaște, din moment ce afirmă că stilul criticii literare nu a fost cercetat „aproape" de loc pînă în prezent. Din păcate, și în această notă din *Luceafărul* s-au strecurat cîteva interpretări și exprimări „criticabile". Gheorghe Bulgăr pune expresia (a gusta) *la modul gratuit* în rîndul epitetelor, iar folosirea abuzivă a neologismelor o socotește *un lux de prisos*.

Analiza versificației tinerilor poeți formează subiectul articolului *Temă și expresivitate* publicat de Al. Philippide în *Contemporanul*, nr. 689 și al celui publicat de Marin Bucur în *Luceafărul*, nr. 32, sub titlul *Carențe în poezia unor tineri*. Autorii se unesc în preocuparea de a critica anumite excese în folosirea versului liber. Analiza formei din lucrările unor tineri prozatori formează tema articolului *Despre exigențele muncii literare* publicat de Dumitru Solomon în *Gazeta literară*, din 12 noiembrie 1959. Ajungînd la concluzia că anumite neglijențe stilistice pot apărea și la prozatori cu mare experiență scriitoricească, autorul îi obiectează lui Eugen Barbu faptul că în romanul *Șoseaua Nordului* un pasaj de la p. 321 reapare la p. 327. Reproduc pasajul pentru a arăta că în afară de faptul că el se repetă la distanță de 6 pagini există și altceva de reproșat autorului în legătură cu acest text: *Pomii carbonizați ai Griviței lăsau pe trotuarele sparte de bombe o umbră rară și cenușie, pierdută odată cu căderea soarelui dincolo de zidurile înnegrite de fum, ciupite, mîncate de un vărsat al varului.*

Oare pomii pot lăsa o umbră ... pierdută? În pasajul de mai sus, folosirea participiului în locul unei construcții verbale predicative este nepotrivită: *pomii lăsau o umbră... care se pierdea odată cu ...*

În *Tribuna*, nr. 50, din 10 decembrie 1959, D. Florea-Rariște publică o notă critică intitulată *Moldovenisme*? în care semnalează unele construcții regionale „artificiale" într-o cronică sportivă semnată tot de Eugen Barbu. Se pare că într-adevăr, în articolul incriminat, Eugen Barbu a folosit cuvintele „după auz", fără să cunoască exact sensul și forma lor. Această atitudine este cu atît mai inexplicabilă, cu cît scriitorul — unul din cei mai talentați — nu ră-

mîne indiferent la felul cum anumiți scriitori încalcă regulile scrisului (vezi, în acest sens, articolul *Textierii*, publicat în *Contemporanul*, nr. 684).

Problemele de cultivare a limbii interesează, cum este și firesc, pe mulți profesori din învățămîntul mediu. *Gazeta învățămîntului* a publicat în ultimele luni ale anului 1959 numeroase articole semnate de profesori, cu privire la greșelile pe care le fac elevii în scris sau în exprimarea orală. În aceste articole se indică metode eficiente pentru remedierea greșelilor. Aici trebuie menționat articolul semnat de Octavian Buzescu, *Cum vorbesc elevii* (nr. 537) și articolul *Lucrările scrise la clasa a VIII-a serală* al profesorului G. Vărzaru. Astfel de articole semnate de profesori apar și în alte reviste de cultură. *Contemporanul* (nr. 683) publică bunăoară articolul profesoarei Alexandrina Tutoveanu, *Cum scriu absolvenții școlilor medii*. Autoarea rectifică, fără să aibă dreptate întotdeauna, după părerea mea, unele afirmații ale prof. Vărzaru dintr-un articol publicat anterior tot în *Contemporanul*. În încheiere ea dă, fără să vrea, un exemplu foarte bun de felul cum o exprimare improprie a profesorului poate să-i ducă pe elevi la concluzii greșite asupra sensului unui cuvînt. Articolul se încheie cu următoarele cuvinte : *Ar fi fost bine dacă autorul* [prof. Vărzaru *n.n.*] *ar fi studiat* u n c u a n t u m [*s.n.*] *mai mare de lucrări*... De ce *cuantum*? Ca să creadă elevii că acest cuvînt este sinonim cu *număr* sau *cantitate*?

Înțelegînd importanța cunoașterii gramaticii pentru dobîndirea deprinderii de a vorbi corect, numeroși profesori pledează pentru extinderea studiului gramaticii în învățămîntul mediu și arată care sînt cele mai bune metode de predare a limbii la aceste clase. Foarte utile sînt, în acest sens, articolele *Cum predăm limba romînă* de I. Popescu, publicat în *Contemporanul*, nr. 685, din 27 noiembrie ; *Teoretizare și exerciții aplicative* de G. Beldescu, în *Contemporanul*, nr. 686, din 4 decembrie ; *Despre lecțiile de limba romînă la clasele VIII—X* de Clara Chiosa, în *Gazeta învățămîntului*, nr. 542 ; *O discuție cu cadrele didactice despre predarea limbii și literaturii în școala serală*, în *Gazeta învățămîntului*, nr. 541.

Gazeta învățămîntului s-a dovedit a fi un mijloc bun de împărtășire a experienței didactice. Publicînd astfel de articole, periodicul acesta continuă în chip firesc rubrica de *Metodica predării limbilor* pe care *Limba romînă*, din motive justificate, a scos-o din preocupările ei.

În sprijinul orelor de gramatică din învățămîntul mediu și elementar vine și volumul *Analize gramaticale și stilistice* publicat recent de M. Zdrenghea, P. Dumitrașcu și D. D. Drașoveanu. Studiile cuprinse în volum așteaptă comentarii, chiar și critice, mai ales din partea celor cărora li se adresează, așadar din partea profesorilor.

★

Rîndurile de mai sus nu menționează toate titlurile de lucrări apărute în ultima perioadă a anului 1959. Evident că există și studii de fonetică, de dialectologie, de filologie etc., unele publicate în revista *Cercetări lingvistice*, III (1958) de la Cluj, care aduc în discuție probleme interesante. Scopul notelor de față a fost acela de a atrage atenția asupra cercetării lingvistice, în aspectele ei, pentru moment mai semnificative din punctul de vedere al abundenței de material și al problemelor discutate. În acest sens este evident pentru oricine că, în perioada care a trecut, studiile de lingvistică generală și cele referitoare la limba literară ocupă un loc preponderent. Asupra lor mi-am concentrat deci întreaga atenție.

FLORA ȘUTEU

DICŢIONARUL RUS-ROMÎN

Bucureşti, E.S.P.L.A., 1960, vol. I, 800 p., vol. II, 752, p.

Se porneşte de obicei de la L. V. Scerba cînd se împart dicţionarele bilingve în două tipuri : dicţionare de traduceri (*переводные словари*) şi dicţionare explicative în două limbi (*толковые иностранные словари*). După L. V. Scerba, amîndouă aceste tipuri de dicţionare sînt necesare pentru fiecare dintre cele două limbi care se iau în consideraţie. Cele două tipuri de dicţionare bilingve se deosebesc între ele atît prin materialul pe care îl pun la dispoziţie cît şi prin metoda şi chiar prin publicul căruia i se adresează şi, prin urmare, prin scopul pe care îl urmăresc.

Dicţionarul rus-romîn în două volume publicat de Secţia de slavistică a Institutului de lingvistică din Bucureşti, este, în primul rînd, un dicţionar de traduceri. Cu toate că principala preocupare a autorilor a fost de a da traduceri ale materialului lingvistic rusesc, în normele de redactare sînt incluse numeroase reguli care aparţin dicţionarelor explicative. Astfel, unele traduceri explicative, acolo unde nu s-au găsit echivalentele necesare în limba romînă, unele explicaţii menite să lărgească sau să îngusteze un sens sau altul, ca şi mulţimea de indicaţii gramaticale, ortografice şi ortoepice reprezintă fără îndoială elemente de dicţionar explicativ. Toate acestea la un loc dau dicţionarului rus-romîn un pronunţat caracter normativ. Prin urmare, plasîndu-se mai ales pe punctul de vedere al cititorului romîn, autorii dicţionarului au avut în vedere o categorie mai largă de cititori, aşa cum se arată în prefaţă : „Dicţionarul de faţă reprezintă în primul rînd un ajutor pentru traducătorii din limba rusă în limba romînă ... Dar prin materialul pe care îl conţine el este în acelaşi timp util şi cercetătorilor ştiinţifici, profesorilor, învăţătorilor, studenţilor, elevilor etc.".

O problemă interesantă în ce priveşte dicţionarele bilingve este aceea a graniţelor cuvîntului, a delimitării sensurilor. Dicţionarele bilingve existente atît la noi cît şi în Uniunea Sovietică tratează în modul cel mai diferit această problemă. Dicţionarul de faţă păstrează — după părerea mea, în mod îndreptăţit — structura filiaţiei sensurilor din dicţionarele explicative. Iată numai un exemplu : în dicţionarul rus-romîn apărut la Moscova, în 1954, cuvîntul *рука* are 3 sensuri, *нога* 1 sens, *закон* 1, *дело* 9, *молодой*, 2, *собрать* 6, *слово* 1, *пара* 3, pe cînd în dicţionarul nostru, găsim : *рука* 5, *нога* 2, *закон* 3, *дело* 15, *молодой* 5, *собрать* 8, *слово* 6, *пара* 6 sensuri. Diferenţa aşa de mare între cele două dicţionare nu se poate explica numai prin diferenţa de volum existentă între cele două lucrări. Este vorba de o problemă teoretică : cum determinăm sensurile cuvîntului rusesc? Orientîndu-ne după traducere (vezi cuvîntul СЛОВО în dicţionarul de la Moscova, care este tradus în-

într-un singur fel, cu indicaţia *в разн. знач.* („în diferite sensuri") sau ţinînd seama de structura semantică a cuvîntului rusesc? De cele mai multe ori autorii dicţionarului au ales acest ultim drum.

Pentru a fi mai clar, iată o scurtă analiză comparativă a modului cum este tratat în diferite dicţionare cuvîntul задать. În Dicţionarul de la Moscova, apărut în 1954, este consemnat un singur sens : *a da*, cu menţiunea *в разн. знач.* Urmează apoi şase exemple care arată într-o măsură oarecare despre ce sensuri ale verbului *a da* este vorba. După romb urmează alte 5 exemple : *~ страху, ~ взбучку, ~ перцу, ~ тон, я ему задам.* *Русско-молдавский словарь*, Moscova, 1954, procedează ceva mai analitic. El deosebeşte trei sensuri, două proprii şi unul figurat, iar după romb dă şase exemple : *~ вопрос, ~ тон, ~ страху, ~ хлопот, ~ встрепку, я тебе задам.* În *Русско-французский словарь* al acad. L. V. Scerba se dă un singur sens cu menţiunea *в разн. знач. donner.* Urmează apoi patru exemple. După romb sînt trecute ca expresii : 3. *загадку*, 3. *вопрос*, 3. *страху*, 3. *взбучку*, *встрепку*, *я тебе задам*, 3. *тёку.*

Să vedem acum cum este tratat cuvîntul задать în dicţionarele explicative ale limbii ruse.

În dicţionarul în 4 volume apărut sub redacţia lui N. D. Uşakov sînt consemnate cinci sensuri, iar după romb se dau următoarele expresii : *задать вопрос, задать тягу*, sau *драла* sau *дралка, задать перцу, задать форсу, я тебе задам, я те задам, задать тон.* În dicţionarul său, S. I. Ojegov înregistrează numai patru sensuri, iar după romb dă următoarele expresii : *задать вопрос, задать тон.* În *Словарь русского языка*, vol. I, Moscova, 1957, sînt de asemenea înregistrate patru sensuri, iar după romb sînt scoase expresiile : *задать вопрос, задать жару, задать перцу, задать лататы, задать стрекоча, задать стречка, задать тягу, задать храповицкого.*

Din comparaţia acestor articole de dicţionar se desprind două probleme de importanţă principială :

a) cum se defineşte sensul unui cuvînt şi care trebuie să fie modul de grupare a sensurilor în cadrul cuvîntului ;

b) în dicţionarele bilingve este necesară o cît mai precisă şi amplă delimitare a sensurilor cuvîntului chiar şi atunci cînd este vorba de sensuri relativ apropiate?

Prima problemă priveşte nu numai dicţionarele bilingve, de aceea nu mă voi referi la ea. Cea de-a doua este însă chestiunea de bază care se pune la elaborarea dicţionarelor bilingve. Există credinţa că un dicţionar bilingv de traduceri nu are nevoie de detalii în ceea ce priveşte sensul cuvîntului atunci cînd elementele lexicale în cele două limbi au aceeaşi sau aproape aceeaşi structură semantică. Datorită acestei credinţe s-a şi născut în practica lexicografică indicaţia *в разн. знач.* Nu am intenţia să analizez aici urmările pe care le are un astfel de tratament. În tot cazul, cum se vede din exemplele de mai sus, aceste urmări sînt grave atît în ce priveşte separarea sensurilor proprii de cele figurate, cît şi — ceea ce este foarte important — în ce priveşte separarea expresiilor frazeologice de ceea ce nu este expresie. Să se compare în sensul acesta exemplele date după romb de fiecare dintre autorii citaţi mai sus.

Procedîndu-se oarecum „global" la traducerea cuvîntului şi nu a sensului, se uită că de fapt cuvîntul cu toate sensurile lui formează un sistem, care cu greu poate să corespundă altui sistem în alte limbi. Dimpotrivă, sensurile unui cuvînt luate în mod separat se acoperă de cele mai multe ori cu sensurile aceluiaşi cuvînt din altă limbă. În orice caz, mijloacele de redare a unui sens sau a altuia sînt destul de variate.

La elaborarea dicţionarului rus-romîn, autorii s-au străduit să fie cît mai aproape de dicţionarele explicative în ce priveşte determinarea, separarea sensurilor.

Rămînînd un dicţionar de traduceri, dicţionarul rus-romîn, aşa cum s-a arătat mai sus, are o serie de elemente proprii dicţionarelor explicative.

Gh. Bolocan

Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie
Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1960, 326 p.

Apariţia primei ediţii a *Dicţionarului ortografic* (1953) a răspuns unei reale necesităţi. Ortografia în vigoare pînă în 1953 (stabilită de Academia Romînă în 1932) prezenta inconsecvenţe şi chiar defecte de principiu evidente şi de aceea nu s-a bucurat de prestigiul necesar pentru a fi unanim aplicată.

Aşadar o ortografie care să corecteze pe cît posibil lipsurile celei vechi era aşteptată. Nu discutăm meritele reformei ortografice înfăptuite de Academia R.P.R. în 1953 şi nici pe cele ale *Micului dicţionar ortografic* elaborat de Institutul de lingvistică din Bucureşti. Ele au fost arătate şi recunoscute în diverse rînduri. Vrem numai să amintim primirea bună de care s-a bucurat noua ortografie în rîndul maselor şi interesul pe care l-au manifestat faţă de ea diversele redacţii, instituţii de cultură etc.

În ultimul timp însă, revista *Limba romînă* şi chiar unele publicaţii care nu sînt de specialitate au semnalat greşeli de ortografie tot mai numeroase în unele ziare şi reviste. S-ar putea ca această situaţie să corespundă unei slăbiri a interesului pentru problemele de ortografie. De aceea credem că apariţia *Îndreptarului ortografic, ortoepic şi de punctuaţie* este bine venită atît pentru redacţiile diverselor publicaţii, cît şi pentru şcoli în general, întrucît, după cum se ştie, prima ediţie[1] a *Micului dicţionar ortografic* şi aceea a *Dicţionarului ortoepic* s-au epuizat îndată după apariţie.

Noua lucrare a Institutului de lingvistică din Bucureşti nu este însă o simplă retipărire a dicţionarelor ortografic şi ortoepic şi a *Îndreptarului de punctuaţie*. Ea corectează şi îmbogăţeşte într-o măsură considerabilă lucrările menţionate.

Firesc, corectările aduse nu contrazic normele indicate în hotărîrea din 16 septembrie 1953 sau principiile de bază ale noii ortografii şi nici nu fixează reguli noi care ar atrage schimbări prea numeroase. Astfel, deşi a existat propunerea de a se reda grupul de foneme [ks] întotdeauna prin litera *x* (deci şi în *ticsit, vacs*), ea a fost respinsă. Schimbările propuse vizează în special înlăturarea inconsecvenţelor existente în ediţia precedentă şi completarea lipsurilor atît în ce priveşte regulile introductive cît şi în ce priveşte indicele de cuvinte. În alegerea acestor schimbări, colectivul care a întocmit lucrarea a luat în considerare sugestiile şi criticile făcute la prima ediţie a celor trei lucrări sus-menţionate. A folosit, de asemenea, cîteva lucrări speciale, foarte recente, de ortografie şi fonetică : *Scrierea cuvintelor compuse* (Fulvia Ciobanu), *Scrierea cu majuscule* (Mircea Mitran), *Numele greco-latine în romîneşte* (Tr. Costa şi Petru Creţia) şi *Accentul în limba romînă* (Em. Vasiliu — lucrare netipărită).

Iată cîteva din punctele în care lucrarea în discuţie se deosebeşte de ediţiile ei anterioare.

S-a fixat în mod unitar scrierea neologismelor corespunzătoare verbelor franţuzeşti în *-ir* (*-iss-*) prin adoptarea grafiei *sesiza* în loc de *sezisa*, ca în *furniza, regiza* etc.

Numele compuse de localităţi, care înainte se scriau şi cu linioară şi fără, se scriu acum numai cu linioară.

A fost considerabil dezvoltat capitolul referitor la scrierea cu iniţiale majuscule. S-au introdus paragrafe noi : scrierea numelor geografice şi teritorial-administrative, scrierea numelor proprii străine, mitologice şi biblice etc. ; au fost dezvoltate şi precizate altele : scrierea denumirilor diverselor tipuri de organizaţii, instituţii, întreprinderi etc.

În locul unui singur paragraf de cîteva rînduri care figura în *Dicţionarul ortoepic*, s-a introdus un capitol nou, care indică principalele tipuri de accentuare în limba romînă, cu frecvenţa caracteristică fiecăruia.

[1] Ne referim atît la prima ediţie cît şi la cea de-a doua (1954), care reprezintă, de fapt, un nou tiraj.

Tot noi sînt şi regulile de transliterare a cuvintelor greceşti, ca şi lista de nume latineşti şi greceşti vechi, care a fost ataşată la indicele de cuvinte.

Indicele de cuvinte a fost mult îmbogăţit. În *Dicţionarul ortografic* avea 82 de pagini, în cel de faţă are 184. Au fost introduse multe cuvinte tehnice care pot interesa pe specialiştii din diverse ramuri şi, în linii mari, toate cuvintele din *Dicţionarul limbii literare contemporane*, şi din *Dicţionarul limbii române moderne*, care pun probleme de ortografie sau de ortoepie; indicaţiile gramaticale sînt mai numeroase, ca şi cele de pronunţare (de ex., accentul este dat pentru fiecare cuvînt).

În sfîrşit, relevăm un avantaj practic pe care îl prezintă *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*: reuneşte la un loc toate normele de scriere (inclusiv punctuaţia) şi de pronunţare ale limbii române.

Considerăm, ca şi pînă acum, binevenite orice observaţii asupra *Îndreptarului ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, ţinînd seama că în timpul utilizării sale se va vedea mai uşor în ce măsură corespunde necesităţilor actuale.

Laura Vasiliu

Probleme de lingvistică generală

Vol. I, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1959, 176 p.

În mod sporadic, revistele noastre de specialitate au publicat în ultimii ani studii consacrate unor probleme de lingvistică generală în lumina materialismului dialectic. Ca lucrări mai ample pot fi citate cele două volume ale acad. Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române* (1954) şi *Studii de lingvistică generală* (1955). La acestea trebuie adăugate numeroasele studii de fonologie, gramatică şi vocabular, în care autorii se întemeiază, în lămurirea unor probleme particulare, pe principiile concepţiei materialiste şi ale metodei dialectice; ei au contribuit astfel la elucidarea parţială a unor probleme de lingvistică generală.

Volumul pe care îl recenzăm cuprinde zece studii care nu urmăresc să prezinte material faptic nou, ci să organizeze, să sistematizeze mai exact, mai ştiinţific, fapte cunoscute, să pătrundă mai adînc în esenţa fenomenului lingvistic, ţinînd seama de legătura lui cu societatea şi gîndirea, de interdependenţa şi mişcarea din interiorul limbii, să deosebească mai bine forma de conţinut, necesarul de întîmplător, să descopere legile de dezvoltare a limbii.

Titlurile articolelor, ca şi dimensiunile, relativ reduse, ale volumului arată că s-au tratat numai cîteva aspecte ale unor probleme generale; din lectura volumului rezultă că autorii au expus principii, au schiţat sugestii, au făcut precizări metodologice, ceea ce — pentru o disciplină aflată la începuturile ei, cum e lingvistica marxistă — nu poate fi considerat o lipsă.

Teza dialectică a interdependenţei şi condiţionării reciproce a fenomenelor stă la baza a două articole (I. Coteanu şi T. Popa-Tomescu); aspecte ale mişcării în limbă sînt analizate de C. Otobicu, L. Wald şi F. Asan; pe dialectica formei şi conţinutului se întemeiază articolele lui Al. Ionaşcu, P. Diaconescu şi I. Rizescu. F. Asan studiază raportul dintre necesitate şi întîmplare, iar legătura limbii cu societatea formează în mod special obiectul articolelor lui P. Miclău şi E. Slave.

Cîteva din problemele abordate sînt dintre cele mai acute (sistemul semantic, legile de dezvoltare), altele prezintă un interes mai limitat (prefixele „asemantice", fondul principal şi derivarea, delimitarea argoului), fără a spune prin aceasta că rezolvarea lor, punerea lor într-o lumină nouă n-ar reprezenta pentru lingviştii noştri un cîştig apreciabil. Trebuie să adăugăm că, prin implicaţiile lor, care adesea n-au fost neglijate de autori, toate pro-

BIBLIOTECA CENTRALA
SIBIU

blemele discutate interesează şi alte aspecte generale ale studiului limbii, care n-au format în acest volum obiectul unor studii speciale.

Din punctul de vedere al profunzimii şi al originalităţii tratării, articolele au o valoare inegală. Un articol ca *Necesitate şi întîmplare în limbă*, de pildă, nu depăşeşte nivelul unei lecţii de curs, contribuţia autoarei reducîndu-se aproape numai la repetarea unor lucruri bine cunoscute, prezentate cîteodată confuz. Limitîndu-se la ilustrarea unor idei juste, dar care nu sînt formulate aici pentru prima dată, articolele *Delimitarea argoului* şi *Fondul principal şi derivarea* nu contribuie decît în foarte mică măsură la îmbogăţirea cunoştinţelor noastre teoretice.

Pentru aceste trei articole, ca şi pentru aproape toate celelalte, e valabilă observaţia că se abuzează de rezolvarea, prin citate directe sau parafrazări, a unor principii de largă circulaţie în lingvistica marxistă.

O ultimă observaţie generală cu privire la bibliografie : sînt folosite din plin lucrările clasicilor marxism-leninismului ca şi ale lingviştilor sovietici. E însă destul de surprinzător că cercetătorii noştri nu se arată de loc informaţi cu privire la contribuţia specialiştilor din ţările de democraţie populară la rezolvarea problemelor de lingvistică generală.

Bazat pe teza dialectică a interdependenţei şi condiţionării reciproce a fenomenelor, articolul lui I. Coteanu, *Contribuţii la o semasiologie sistematică*, pătrunde în miezul unei probleme viu dezbătute la noi : vocabularul are sau nu caracter sistematic? Pentru a constata existenţa unui sistem în semantică, sînt necesare trei elemente, şi acestea se discută în cele trei subcapitole ale studiului : caracterul obiectiv al sensului, conţinutul cuvîntului este un sistem de sensuri? şi mecanismul de modificare a conţinutului cuvîntului.

Caracterul obiectiv al sensului e relevat de faptul că sensul e rezultatul reflectării unei însuşiri a obiectului în cuvînt. Sînt foarte îndreptăţite criticile aduse unor definiţii din *Dicţionarul Academiei*, din care se vede că autorii lor au împărţit conţinutul semantic al cuvintelor pornind de la obiecte, nu de la sensuri. „Sensul nu se poate defini dacă nu se iau măsurile de prevedere spre a se exclude obiectul din componenţa lui" (p. 14). Se demonstrează în continuare că cuvîntul e o unitate a sensurilor, iar acestea sînt legate între ele prin faptul că sînt mereu raportate la realitate. Se ajunge astfel la concluzia formulată de acad. Al. Graur că „înţelesurile cuvintelor nu au caracter de sistem decît în măsura în care noţiunile semnificate sînt legate între ele într-un sistem, dar acesta nu e de ordin lingvistic" (p. 24). Analizînd mecanismul de modificare a conţinutului cuvîntului, I. Coteanu precizează că „unitatea de conţinut a cuvîntului nu se sparge prin înmulţirea sau pierderea unor sensuri decît în mod cu totul excepţional, de exemplu cînd se relaxează legătura dintre două sensuri" (p. 24—25) ... „Menţinerea unitară a conţinutului face din cuvînt un element mereu identic cu el însuşi şi mereu altul, pe măsură ce se îmbogăţeşte cu sensuri noi sau pierde din cele vechi. De aici concluzia că există o constantă semantică în cuvînt, valabilă cîteodată timp foarte îndelungat" (p. 25). Prin „constantă semantică" autorul înţelege nu aşa-numitul „sens general", ci sensul cel mai rezistent, care reflectă adecvat obiectele.

În urma lecturii articolului rămîn cîteva nedumeriri : după I. Coteanu, conţinutul cuvîntului este un sistem, pentru că se prezintă ca o unitate în mişcare (p. 18—19), dar sistemul nu e lingvistic (p. 24). Ni se pare însă evident că relaţiile dintre sensuri sînt relaţii lingvistice ; dacă sensurile aparţin limbii, e firesc ca şi relaţiile dintre sensuri să aparţină limbii. E cît se poate de firesc să existe diferenţe mari între relaţiile gramaticale şi cele semantice, dar sublinierea diferenţelor nu trebuie să ducă la ideea că cele din urmă nu sînt tot aşa de „lingvistice" ca şi cele dintîi. Să înţelegem oare din concepţia lui I. Coteanu că semasiologia nu e o ramură a lingvisticii?

Altă nedumerire e provocată de enumerarea legilor generale ale semasiologiei : reflectarea realităţii în cuvînt, caracterul obiectiv al sensurilor, organizarea lor siste-

matică în conţinutul cuvîntului, modificarea acestora numai dinafară etc. Acestea sînt mai degrabă trăsături esenţiale ale laturii semantice a cuvîntului. În orice caz, autorul ar fi trebuit să arate în ce sens foloseşte cuvîntul „lege". S-ar părea că caracterul sistematic al semasiologiei se identifică cu existenţa legilor citate mai sus (p. 12), ceea ce, măcar în aparenţă, nu e acelaşi lucru cu definirea sistemului ca unitate complexă în mişcare (p. 18—19).

Articolul Teodorei Popa-Tomescu exemplifică cu cîteva sufixe româneşti noi afirmaţia acad. Al. Graur că se pot forma derivate pornind de la modele care nu aparţin fondului principal lexical. În urma concurenţei dintre aceste sufixe noi şi cele vechi, se întîmplă ca primele să învingă. Ideea e justă, exemplele sînt bine alese, dar cîştigul pentru lingvistica generală este minim.

Legile generale de dezvoltare a limbii formează obiectul a două articole : C. Otobîcu, *Note despre legile de dezvoltare a limbii* şi L. Wald, *Aspecte ale progresului în evoluţia categoriilor gramaticale*, bogate în fapte interesante şi interpretări noi, în lumina materialismului dialectic.

Descoperirea legilor generale de dezvoltare a limbii este unul din obiectivele centrale spre care se îndreaptă atenţia lingviştilor marxişti. Datorăm lingvisticii sovietice formularea legii *dezvoltării limbii prin acumularea treptată a elementelor noii calităţi şi dispariţia treptată a elementelor calităţii vechi*, ca şi a legii *inegalităţii ritmului de dezvoltare a diverselor compartimente ale limbii*. Volumul recenzat adaugă la acestea *legea unificării şi a diversificării* şi legea *trecerii de la elementele concrete la elemente din ce în ce mai abstracte* (în articolul lui C. Otobîcu): pe aceasta din urmă L. Wald o include în legea mai generală a evoluţiei progresive a limbii.

După ce face un istoric al problemei, C. Otobîcu îşi delimitează astfel obiectul cercetării : „Adevăratele legi generale nu sînt doar ale foneticii, ale morfologiei, ale sintaxei sau ale semanticii, ci ale limbii în general. Ele acţionează sub forme diferite în toate compartimentele limbii şi în toate limbile" (p. 51). Principalele caracteristici ale legilor generale de dezvoltare a limbii sînt : *a*) se referă la latura calitativă a unui fenomen şi de aceea nu pot fi exprimate în formule matematice ; *b*) nu pot fi desluşite în absolut toate transformările care au loc în limbă (există unele transformări de detaliu care se abat de la legile generale); *c*) ne dezvăluie necesitatea care îşi croieşte drum printre nenumăratele întîmplări (ele ne indică fie sensul, fie modul concret în care se produce dezvoltarea) ; *d*) nu se identifică cu contradicţiile interne, de aceea legile nu pot fi considerate motorul dezvoltării limbii.

Diversificarea şi unificarea sînt două legi generale prin care se exprimă raportul dintre dezvoltarea societăţii şi dezvoltarea limbii. Trecerea de la limbile gentilice la cele ale triburilor, de la acestea la limbile popoarelor, iar apoi la limbile naţionale a fost guvernată de aceste legi, care acţionează fie succesiv, fie concomitent. Diversificarea şi unificarea „echilibrează două tendinţe contrarii care se manifestă statornic în limbă : tendinţa spre variabilitate şi spre unitate" (p. 55). Autorul explică ştiinţific existenţa acestor legi, legînd-o de legea dialectică a negării negaţiei. „Întreaga istorie a limbii nu este altceva decît un lung proces de negare succesivă a unor unităţi lingvistice şi idiomuri învechite şi de formare succesivă a altora noi şi superioare" (p. 56).

Despre legea trecerii de la elementele concrete la elemente din ce în ce mai abstracte, C. Otobîcu afirmă că este legea generală fundamentală a dezvoltării limbilor. Ni se dau exemple numeroase şi bine alese atît din limbi primitive, cît şi din limbi evoluate (se discută pe larg despre istoria imperfectului indicativ francez).

O bună orientare filozofică, meritul de a face legături noi şi interesante între faptele de limbă, claritatea şi precizia expunerii, iată laturile pozitive esenţiale pe care le desprindem din lectura articolului lui C. Otobîcu. Am avea însă să-i reproşăm o neclaritate care poate dăuna argumentării : la p. 52,

se califică unificarea şi diversificarea ca „procese cu caracter de lege". E evident că lege şi proces sînt două noţiuni distincte, întrucît legea este legătura esenţială dintre elementele unui proces; nu orice proces are caracter de lege, iar procesul cuprinde şi alte raporturi, alte legături, nu numai legile. Se ştie că legea e definită ca „raport", aşa că o eventuală identificare cu noţiunea de proces ni se pare cu totul nepotrivită. În al doilea rînd, îi obiectăm autorului că, vorbind de legi generale, care acţionează în toate limbile, nu s-a referit în mod critic la legile acronice sau pancronice ale structuraliştilor danezi, pentru a preveni o confuzie posibilă. C. Otobîcu se mulţumeşte să afirme în legătură cu aceasta că „Structuraliştii pun acum problema unor legi generale şi universale, valabile pentru toate limbile şi în toate timpurile" (p. 47).

După L. Wald, legea dezvoltării progresive (exprimarea ni se pare tautologică!) se manifestă în două feluri: trecerea de la concret la abstract în conţinut şi de la aspecte neorganizate la un sistem, în formă. Autoarea argumentează în mod convingător ideea că istoria categoriilor gramaticale (gen, număr, caz, timp şi persoană) trebuie interpretată ca un continuu progres în spirală: de la structura analitică primitivă la flexiune, de la flexiune la structura analitică abstractă; de la aspect la predominarea timpului şi, din nou, la predominarea aspectului. Ni s-a părut deosebit de interesant şi bine întemeiat filozofic acest fel de a interpreta evoluţia categoriilor gramaticale.

Cu toate acestea, nu putem fi, în mai multe privinţe, de acord cu autoarea, de exemplu atunci cînd opune, ca două aspecte diferite ale aceleiaşi legi, trecerea de la concret la abstract şi de la lipsă de sistem la sistem. De fapt sistem, adică organizare (chiar după concepţia autoarei), înseamnă abstractizare, trecere de la concret la abstract. Atunci cînd constatăm întărirea caracterului sistematic al unei categorii gramaticale, acest lucru e un indiciu al creşterii gradului de abstractizare în limba respectivă. N-am înţeles de ce, accentuînd opoziţia dintre cele două aspecte amintite, L. Wald consideră că trecerea de la concret la abstract caracterizează conţinutul (adică, în concepţia sa, sensurile), iar întărirea caracterului sistematic priveşte forma (structura gramaticală şi fonologică). Ar rezulta de aici că numai forma e sistematică şi numai conţinutul poate fi abstract, dar, cum ideea nu e argumentată, credem că nu are rost s-o discutăm. Nedumerirea noastră sporeşte cînd citim, la p. 106, un pasaj din care se desprinde cu uşurinţă ideea că sistemul există numai în l i m b ă, iar în v o r b i r e apar categorii gramaticale care nu sînt constituite în sisteme (citat după un articol de S. L. Rubinstein).

Ideea că vorbirea nu este sistematică nu ni se pare întemeiată, dar în orice caz autoarea era datoare s-o argumenteze.

În privinţa exemplelor folosite de Lucia Wald, s-ar putea reproşa un oarecare abuz de amănunte „pitoreşti" din limbile „exotice". Astfel de exemple i-au atras şi pe alţi autori din volumul recenzat (F. Aşan, C. Otobîcu), iar o serie de fapte se repetă în articolele lor.

Din articolul Finuţei Asan, sîntem întru totul de acord cu definirea categoriilor filozofice necesitate şi întîmplare ca şi cu utilitatea deosebirii fenomenelor necesare de cele întîmplătoare în limbă. În restul articolului, de altfel destul de redus ca întindere, se amestecă lucruri cunoscute, apreciate corect, cu unele formulări confuze sau chiar greşite. De exemplu, se afirmă că „date fiind legăturile ţării noastre cu Franţa, în secolul trecut, era inevitabil împrumutul multor cuvinte din limba franceză; întîmplător este numai faptul că au fost împrumutate anumite cuvinte şi nu altele" (p. 38). De fapt, aşa cum arată însăşi autoarea, împrumutul nu e singura cale pe care o foloseşte limba pentru a numi obiecte, instituţii, idei noi. Mai există şi îmbogăţirea semantică, crearea de cuvinte noi prin derivare sau compunere sau, mai rar, inventarea unor cuvinte. Alegerea unora sau a

altora din *toate* aceste procedee e întîmplătoare; condiţiile istorice favorizează citeodată un anumit procedeu — şi acesta a fost cazul influenţei franceze de la noi. Necesară este numai introducerea de cuvinte noi; faptul că, datorită unor împrejurări externe limbii, a fost favorizat un anumit mijloc de satisfacere a acestei necesităţi, e întîmplător. Dacă totuşi o limbă oarecare, din pricina structurii ei, n-ar permite derivarea sau compunerea şi — ceea ce practic e imposibil — nici îmbogăţirea semantică, atunci într-adevăr am fi îndreptăţiţi să afirmăm că împrumutul este un fenomen necesar.

Este foarte adevărat că „necesarul e determinat de aspectul social al limbii. Societatea constituie un factor de constrîngere faţă de iniţiativa lingvistică a individului" (p. 38), dar nu credem că, „în cazul derivatelor şi compuselor... complexul sonor nu este întîmplător în măsura în care este determinat de conţinut" (ibid.), adică derivatele şi compusele s-ar găsi din acest punct de vedere în altă situaţie decît cuvintele vechi, neanalizabile. Ni se pare mai exactă ideea că complexul sonor este la fel de necesar pentru toate cuvintele, indiferent dacă sînt sau nu analizabile. Autoarea confundă opoziţia necesar-întîmplător cu motivat-nemotivat (arbitrar), neţinînd seama de faptul că atît aspectele lingvistice motivate, cît şi cele nemotivate pot fi deopotrivă necesare sau întîmplătoare.

Citîndu-l pe acad. Al. Graur, Finuţa Asan afirmă că, în fonetică, necesar este fonemul care se realizează sub forma întîmplărilor, adică a variantelor poziţionale şi individuale. Interpretarea nu ni se pare convingătoare, deoarece raportul dintre fonem şi variante e mai degrabă de la general la particular[1]; autoarea ar fi trebuit să discute ideea citată, în lumina principiilor teoretice expuse la începutul articolului (vezi definiţia necesităţii: „relaţie dintre fenomene, laturi sau însuşiri ale fenomenelor, care decurge în mod inevitabil din legăturile interne esenţiale, principale, constante ale fenomenelor, relaţie care — în condiţiile date — se manifestă obligatoriu numai într-un anumit fel şi nu în altul").

Problema dialecticii formei şi conţinutului este abordată parţial în articole de fonetică, de formare a cuvintelor şi de semantică (pentru autorii acestor articole, conţinut înseamnă sensuri).

Al. Ionaşcu, în *Identitatea funcţională a fonemului*, combate ideea, foarte răspîndită şi la noi, că fonemul ar avea numai o funcţie de diferenţiere, funcţie distinctivă (p. 124). Autorul vorbeşte de funcţia constitutivă a fonemului, care are o latură negativă (distinctivă) şi una pozitivă (de identificare) (p. 130). Deosebit de preţioasă ni se pare argumentarea ideii că fonemul nu e media variantelor sale poziţionale, cum se susţine de obicei. „Aspectele poziţionale nu pot fi întrebuinţate unul în locul altuia, astfel încît identitatea semnului lingvistic să se păstreze. S-a constatat chiar că, prin înlocuirea unui aspect poziţional al fonemului cu alt aspect poziţional al aceluiaşi fonem, se poate obţine un alt semn" (p. 126). „Identitatea funcţională a două sunete nu se stabileşte deci exclusiv pe baza criteriului permutării, şi nici pe baza asemănării articulatorii şi acustice. Criteriul hotărîtor este practica (socială) de comunicare, întrucît legătura care există în limbă între latura sonoră şi latura semantică este determinată de sistemul social de comunicare" (p. 128).

Delimitarea omonimiei de polisemie prezintă dificultăţi bine cunoscute. Într-un articol amplu, bine sistematizat şi ilustrat cu exemple convingătoare, Paula Diaconescu reia problema şi o clarifică în aspectele ei esenţiale. Trebuie reţinute îndeosebi clasificarea omonimelor şi concluzia că sensurile diferite exprimate parţial prin mijloace gramaticale diferite (*corn-corni*, *corn-coarne*, *corn-cornuri*) constituie omonime parţiale, nu cuvinte polisemantice.

[1] Vezi această idee la Al. Ionaşcu, *Identitatea funcţională a fonemului*, în vol. recenzat, p. 130.

În lucrările cercetătorilor noştri apare citeodată ideea că există prefixe „lipsite de sens". Este meritul lui I. Rizescu de a ne fi convins că astfel de prefixe nu există[1]. Ori de cîte ori întîlnim aşa-zise prefixe asemantice, ele nu sînt în realitate decît părţi integrante ale rădăcinii, de exemplu *pre-* din *prevala*, *pri-* din *prizări* sau *s-* din *smulge*. În partea a doua a articolului său, I. Rizescu reia cu exemple şi argumente noi o idee a acad. Al. Graur, după care nu există prefixe lexicale zero. În susţinerea acestor idei autorul recurge însă, uneori, la argumente şi interpretări subiective (vezi exemplele de la p. 157—159).

Elena Slave defineşte şi analizează argoul ca limbaj secret, în raport cu alte stiluri ale limbii. Articolul nu se remarcă prin noutatea ideilor şi interesează mai mult pentru istoricul problemei şi prin felul cum e delimitat argoul de exprimarea expresivă. Autoarea arată, pe bună dreptate, că argoul se schimbă necontenit nu din nevoia de expresivitate, ci pentru a nu-şi pierde caracterul secret. De altfel, pentru cei care folosesc termeni argotici, aceştia nu au caracter expresiv.

Ne vom opri în cele din urmă la problema trecerii de la limba comună a poporului la limba naţională — cu aplicaţii la limba franceză, care formează obiectul articolului lui P. Miclău. Autorul reia, fără adăugiri noi, ideile cunoscute în lingvistica marxistă asupra raporturilor dintre dezvoltarea limbii şi dezvoltarea societăţii. În aplicaţiile la limba franceză nu ajunge la concluzii noi cu privire la periodizarea istoriei acestei limbi, dar interpretează o serie de fapte cunoscute, pentru a demonstra că, între secolele XIV-XVI, se produce un salt calitativ, care marchează trecerea la limba naţională. Este interesantă diferenţierea pe care o subliniază P. Miclău între rolul dialectelor în perioada care precedă saltul şi în perioada care îi urmează. Cu toate că analiza transformărilor suferite de limba franceză în perioada amintită şi interpretarea lor sînt corecte, i s-ar putea reproşa autorului că, cel puţin în teorie, vede un paralelism prea riguros între dezvoltarea limbii şi dezvoltarea societăţii. Considerăm neîntemeiate generalizări de felul celei de la p. 70, din care rezultă că, cu ocazia revoluţiilor sociale, „limba" cunoaşte mai multe transformări decît dacă societatea ar fi evoluat lin". Se ştie că anumiţi factori externi (de exemplu cuceririle) pot influenţa în mod hotărîtor dezvoltarea unei limbi, fără să fie vorba de schimbarea orînduirii sociale.

Mircea Mitran şi *Sorin Stati*

D. D. DRAŞOVEANU, P. DUMITRAŞCU, M. ZDRENGHEA

Analize gramaticale şi stilistice

Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1959, 205 p.

Importanţa studierii limbii romîne în şcoală justifică pe deplin oportunitatea sau chiar necesitatea elaborării unor lucrări de genul celei pe care o prezint în aceste rînduri. Cartea aceasta are, între altele, şi meritul considerabil al pionieratului; acest fapt a pus desigur, în faţa autorilor, numeroase probleme, atît de ordin metodologic, pedagogic, cît şi de ordin ştiinţific. Îmi propun să urmăresc aici numai modul cum au fost rezolvate în carte problemele de gramatică şi de analiză gramaticală, lăsînd în afara discuţiei problemele de pedagogie şi de stilistică; mai precis, din întregul volum vor fi luate în discuţie numai

[1] Ideea este de fapt a acad. Al. Graur, pe care I. Rizescu îl citează la sfîrşitul articolului (p. 163).

aceste două mari capitole : *Elemente de analiză sintactică (fraza)* de D. D. Drașoveanu (p. 9—53) și *Analize gramaticale (fraze și propoziții)* de D. D. Drașoveanu și M. Zdrenghea (p. 69—139).

În lucrarea sa, D. D. Drașoveanu stabilește chiar de la început un principiu pe deplin just : în analiza gramaticală trebuie păstrat un „criteriu unic ... cel gramatical", fără a exclude însă „elementul *înțelesului*, lucru de altfel imposibil" (p. 11).

În consecință, autorul insistă asupra importanței cuvintelor subordonatoare (conjuncții, adverbe și pronume relative) în analiza raporturilor sintactice din interiorul frazei, ceea ce îl ajută să facă în cele mai multe cazuri analize gramaticale bune și să dea rezolvări judicioase multor probleme dificile.

Nerespectarea acestor limite și precizări în analiza gramaticală, mai ales în analiza raporturilor sintactice, duce la concluzii eronate, la interpretări extragramaticale. Tocmai această greșeală ajung s-o facă și autorii analizelor gramaticale ; faptul e și mai evident în acele cazuri în care D. D. Drașoveanu formulează păreri noi, opuse felului cum au fost interpretate faptele respective în *Gramatica Academiei R.P.R.* Astfel, la p. 26, autorul formulează ideea că pot exista propoziții coordonate între ele dintre care una este subordonată regentei, iar coordonata sa nu, bazîndu-se pe o analiză greșită a frazei : „...bătrînul pisa noaptea întreagă, cercînd mereu firele de aur, pe care le vedea la orice cercătură, le alegea, deși nu era aur, ci pirit, le punea într-o oală de pămînt *și oala o ascundea sub patul din bucătărie*. Agîrbiceanu, A. 549.

D. D. Drașoveanu scrie : „propoziția *și oala o ascundea sub patul din bucătărie*... este coordonată cu atributivele *pe care le vedea* ..., [pe care] *le alegea* ..., [pe care] *le punea* ... Că este coordonată cu acestea, o spune locul ei în frază și reluarea cuvîntului cu rol de circumstanțial de loc, care în propoziția ce ne interesează are rol de obiect direct. Cu toate acestea, propoziția nu este o atributivă față de regentă, căreia de altfel nici nu i se subordonează."

După cum se observă, autorul introduce în textul dat un element subordonator, pronumele relativ *pe care*, făcînd astfel o primă încălcare a principiilor analizei gramaticale ; greșeala mai mare constă însă în faptul că se consideră o propoziție principală a frazei — legată de cealaltă principală prin conjuncția copulativă *și* — drept propoziție coordonată cu o subordonată. În capitolul de analize gramaticale aceeași frază (75, p. 99) este analizată în același fel și redată prin această schemă :

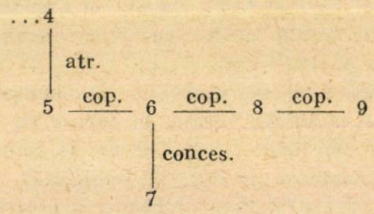

în care cifra 4 notează propoziția *...bătrînul pisa noaptea întreagă*, iar celelalte cifre, propozițiile următoare.

În realitate, propoziția ... *bătrînul pisa* ... este coordonată copulativă cu propoziția *și* ... *ascundea* ... ; aceste propoziții coordonate copulative sînt despărțite de un șir de propoziții subordonate primei. Situația aceasta nu diferă prin nimic — din punct de vedere *gramatical* — de cea descrisă în *Gramatica Academiei R.P.R.* sub titlul *Separarea propozițiilor coordonate prin propoziții subordonate coordonatei anterioare* [1].

Așa stînd lucrurile, argumentele aduse de D. D. Drașoveanu în discuție au oare vreo valoare gramaticală ?

Primul argument al autorului este locul propoziției în frază ; autorul socotește că *și* nu poate lega între ele decît două propoziții alăturate. Nu mai avem nevoie să demonstrăm inconsistența acestui argument, întrucît în *Gramatică* [2] situația e bine lămurită.

Al doilea argument, „reluarea cuvîntului cu rol de circumstanțial de loc [*oala*], care, în propoziția ce ne interesează, are rol de

[1] Vol. II, p. 153.
[2] Loc. cit.

obiect direct", nu are mai multă greutate decît primul, pentru bunul motiv că în nici o situaţie acest fapt nu aduce după sine schimbarea raporturilor de coordonare sau subordonare dintre propoziţii; coordonarea şi subordonarea sînt raporturi *gramaticale* şi au în această calitate propriile lor mijloace de exprimare (conjuncţii, adverbe şi pronume relative, locuţiuni). Deci, înainte de a dovedi, cu ajutorul reluării complementului, un anumit raport sintactic, D. D. Draşoveanu trebuia să demonstreze — ca pe o idee cu totul nouă — că reluarea complementului este un mijloc de a marca, de a exprima raporturi sintactice (de coordonare sau de subordonare). Deşi nu cred că mai e nevoie, contrariul se poate demonstra foarte uşor. Fie de exemplu fraza : *Bătrînul avea obiceiul / să scornească vreo poveste cu mistreţi / şi povestea aceasta /ori de cîte ori avea prilejul,/ o spunea cui vroia să-l asculte.* Situaţia sintactică din această frază e foarte asemănătoare cu cea din fraza în discuţie, ba, pentru cele ce ne interesează aici, e chiar identică. Numai că raporturile sînt ceva mai clare în aceasta din urmă. Dacă ar fi să acceptăm argumentele lui D. D. Draşoveanu, ar urma să considerăm că propoziţia *şi povestea aceasta ... o spunea ...* este coordonată cu subordonata care o precedă, fiindcă se reia obiectul direct *poveste* sub trei forme : *povestea, aceasta, o.*

Atît pentru cele de mai sus cît şi pentru discuţiile care urmează trebuie să luăm în consideraţie aceste idei importante :„Principiul fundamental al analizei gramaticale este de a se arăta prin mijloacele specifice gramaticii ce gîndire este exprimată într-o frază sau într-o propoziţie oarecare. Expresia lingvistică a unei gîndiri, forma mai mult sau mai puţin complexă nu trebuie schimbată în cursul analizei, pentru că acelaşi conţinut de gîndire se organizează în forme gramaticale diferite după împrejurări." [1]

„Al doilea principiu, tot atît de important ... este subordonarea. Prin subordonare înţelegem dependenţă gramaticală, deci nu orice fel de dependenţă" [2].

Tot pe baza unei analize *negramaticale* D. D. Draşoveanu susţine existenţa „subiectului independent".

În fraza : *Împăratul, de umbla în fruntea oştirilor, de sta la sfat mare, de se culca, de se scula, de mînca, de-şi mîngîia coconii, un gînd nu-l mai slăbea*, D. D. Draşoveanu crede că *Împăratul* este *subiect independent*, pe baza următorului raţionament : „Forma de nominativ (şi nu acuzativ) a cuvîntului *împăratul* împiedică interpretarea lui ca obiect direct, în ciuda pronumelui personal în acuzativ, — *l*, care de altfel se referă la noţiunea de *împărat*, şi nu la cuvîntul în nominativ pe care un acuzativ nu are cum să-l dubleze" (p. 23).

Interpretarea aceasta e evident eronată. Ce argumente are autorul să considere că *împăratul* e în cazul nominativ şi nu în acuzativ? Singurul indiciu care ar putea fi invocat, lipsa prepoziţiei *pe*, nu e un argument, deoarece prezenţa ei, deşi obişnuită, nu este obligatorie.

Cuvîntul poate avea aceeaşi formă atît în cazul nominativ cît şi în acuzativ. De aceea, în asemenea situaţii, forma fiind identică, nu ne rămîne decît un singur criteriu pe baza căruia putem stabili în ce caz este substantivul : funcţia sintactică. În fraza de mai sus e clar că *împăratul* este obiect direct : (*pe*) *împăratul un gînd nu-l mai slăbea.* Reluarea obiectului direct (*împăratul*) prin pronumele personal în acuzativ este un argument peste care nu se poate trece cu ajutorul unei afirmaţii aşa de bizare : că „se referă la *noţiunea* de *împărat* şi nu la cuvîntul *împăratul.*"

Limba e un mijloc de comunicare cu ajutorul *cuvintelor* ; oamenii vorbesc cu *cuvinte*, nu cu noţiuni, iar gramatica studiază cuvintele şi raporturile dintre ele. E clar, cred, că în interpretarea acestei fraze, autorul s-a lăsat ispitit de „frumuseţea" ideii de a fi găsit un subiect independent, ceea ce de fapt nu poate exista, şi a ajuns astfel să comită dintr-o dată cîteva greşeli.

---

[1] I. Coteanu, *În legătură cu „subordonatele" explicative*, *Limba romînă*, 1/1960, p. 27.

[2] *Ibid.*

De altfel chiar motivarea teoretică a situaţiei e evident contrazisă de situaţia sintactică din frază. Autorul scrie : „în condiţiile intercalării uneia, şi mai ales a mai multor propoziţii, subiectul iniţial (sic !) al unei propoziţii este uitat „pe parcursul" comunicării iar *predicatul său* (*s.n.*) este raportat altui subiect acordîndu-se cu acesta din urmă" (p. 22—23).

Conform acestui raţionament, dacă autorul frazei (Delavrancea) n-ar fi uitat subiectul pe drum şi n-ar fi lăsat *„predicatul său"* pe seama unui subiect apărut din senin, fraza nu s-ar mai fi abătut de la „sistemul limbii", ar fi scăpat de orice „anomalie" şi ar fi sunat astfel : *Împăratul* ... nu-l mai slăbea.

Exemplul dat nu e singura „anomalie" pe care autorul crede a o găsi. Cartea conţine un întreg capitol întitulat *Anomalii* cuprinzînd „fapte sintactice care se abat, într-un fel sau altul, de la *sistemul limbii*, dar pe care le putem pune în lumină tocmai procedînd sistematic, după *procedeul care ţine seama de realitatea sintactică*" (*s.n.* — p. 21).

Voi trece în revistă cîteva *anomalii*, adică fapte care se abat, după părerea autorului, de la *sistemul limbii* :

„a) *Dublu subordonată sau două regente necoordonate ale aceleiaşi subordonate*". Autorul dă drept exemplu fraza : Aceste mustrări făcute din prietenie, n-aveau un accent deosebit şi erau mai mult *efectul unei nedumeriri, pe care scrisorile care urmează e drept că au împrăştiat-o*. Camil Petrescu, *Patul lui Procust*, p. 17, pe care o comentează astfel : „În exemplul dat, *au împrăştiat* este predicatul subiectului *scrisorile* din propoziţia distributivă introdusă prin *pe care* : *pe care scrisorile au împrăştiat-o* ; *au împrăştiat* este însă, în acelaşi timp, şi predicatul propoziţiei subiective *că au împrăştiat-o*. Aşadar, *e drept* reprezintă o propoziţie care nu e nici coordonată (cu vreo principală sau cu vreo subordonată), nici subordonată ... Anomalia constă în faptul că : unul şi acelaşi predicat, *au împrăştiat*, aparţine s i m u l t a n şi atributivei şi subiectivei, ceea ce, din punctul de vedere al structurii propoziţiei este, teoretic, o imposibilitate, iar practic, în ciuda frecvenţei fenomenului, o anomalie. De aci decurge o a doua anomalie : una şi aceeaşi propoziţie este atributivă şi este subordonată unei regente, dar este în acelaşi timp şi subiectivă, iar ca subiectivă este subordonată altei regente."

D. D. Draşoveanu are dreptate recunoscînd marea frecvenţă a construcţiilor de acest tip. Putem fi de acord, iarăşi, că denumirea *incidente legate* este mai potrivită pentru aceste feluri de incidente, decît pentru cele pe care *Gramatica Academiei R.P.R.* le numeşte astfel. Se ridică însă o problemă. Pe ce bază socotim că un fapt sau altul se situează în afara sistemului limbii ? Mă voi referi la acest lucru în prezentarea celorlalte „anomalii".

La punctul *c*) din capitolul amintit, autorul discută „anomalia" *Inversiuni*, cu subcapitolul *Inversiuni obligatorii* („anomalii" obligatorii ? !). Tipurile de inversiuni puse în discuţie sînt : D r e p t *să vă spun* ; S c u m p *a trebuit să plătească* ; A c o l o *mi-a spus să mă duc* ; U n d e *zici că merge* ? Situaţiile de acest fel sînt însă foarte bine prezentate ca fapte normale în *Gramatică*, vol. II, p. 263, unde se spune : „În limba romînă ordinea cuvîntului în propoziţie nu este fixă". După părerea mea, *Gramatica Academiei* este o bună descriere a sistemului limbii romîne, şi cu toate că va fi avînd unele greşeli, în acest punct toţi lingviştii sînt de acord că nu greşeşte de loc. Inversiunile nu numai că nu „se abat" de la „sistemul limbii" ci constituie o trăsătură, o caracteristică a sistemului limbii romîne.

Acelaşi lucru trebuie să-l spun şi despre „anomalia" de la punctul *d*), *Nerepetarea cuvîntului subordonator*. De altfel, aici, chiar autorul este de acord că „Fenomenul este cît se poate de firesc şi explicabil", ceea ce însă nu-l împiedică să emită o serie de „axiome" şi „teoreme" de felul celor ce urmează :

dacă y (subordonata) = x (regenta)

şi dacă y (subordonata) = z (a doua subordonată),

atunci şi z (a doua subordonată) = x (regenta) " (p. 26).

Şi mai departe : „Dacă coordonata unei subordonate se află, faţă de regenta acesteia, în acelaşi raport în care se află şi subordonata cu care este coordonată ... ne-am aştepta ca asemănarea să rămînă valabilă şi în situaţia inversă : subordonata unei regente să fie subordonată şi coordonatei regentei. În schema

x *coord.* y
↑
z

ar urma ca subordonata *z* să se subordoneze şi propoziţiei *x*, ceea ce nu se întîmplă decît în foarte puţine cazuri" (p. 26—27).

Cui vor fi folosind aceste „axiome", e greu de spus.

Unele dintre anomaliile arătate, cum sînt cele de la punctul *e*) şi *f*) (*Conjuncţii compuse din două cuvinte subordonatoare...* (ex. *că să, cum că*) sau *Fragmentarea frazei prin punct şi virgulă sau prin punct...*) nici nu le mai discut, deoarece chiar titlurile citate le absolvă de învinuirea ce li se aduce că ar fi „anomalii", că s-ar abate de la sistemul limbii. În realitate faptele la care se referă autorul sînt doar elemente care pot isca dificultăţi în analiza gramaticală. Ele sînt însă întrutotul fireşti, elemente ale sistemului limbii romîne, iar ultimul fapt nici n-are legătură cu sistemul limbii. Desigur, sistemul limbii nu este imuabil, dat o dată pentru totdeauna. Mereu apar elemente noi şi dispar altele vechi în diversele lui compartimente. De aceea abaterea de la sistem nici nu există decît foarte puţin timp ca *abatere*, căci faptele lingvistice sau intră în sistem, se încadrează în el, sau sînt eliminate ; în felul acesta limba îşi păstrează permanent unitatea sa ca sistem.

Capitolul următor, intitulat *Stabilirea raporturilor*, îşi propune să-i iniţieze pe cititori în interpretarea topicii şi a altor mijloace de a determina raporturile dintre propoziţii. Am convingerea că nici acest capitol nu-şi atinge ţinta, din cauză că autorul, încercînd să aducă ceva nou, face tot felul de ipoteze şi scheme abstracte. S-ar putea ca unele dintre ipotezele şi schemele sale să servească într-o cercetare specială. Multe dintre ele sînt însă de valoarea şi interesul acesteia (p. 35) :

1 2 1
re — subordonată — gentă

Celelalte mijloace de stabilire a raporturilor examinate de autor sînt : punerea întrebării, înlăturarea raporturilor absurde, înlăturarea raporturilor posibile „Dar care nu au existat în intenţia vorbitorului (autorului)" (p. 37—38).

Ceva mai atent întocmit este capitolul *Felurile raporturilor*, care conţine multe observaţii şi îndrumări judicioase. Dar nici de această dată tendinţa spre inovaţie cu orice preţ, prezentă în cele de mai sus, nu este îndepărtată. Astfel, şi în această parte a lucrării, autorul formulează idei noi fără să le argumenteze sau dă îndrumări care pot crea confuzie. D. D. Draşoveanu scrie : ... „în fraza : ... *îşi dădeau silinţa să se dumirească asupra lui* ..., printr-o interpretare riguros analitică, trebuie admis ca regent substantivul *silinţa* şi nu întreaga locuţiune : *îşi dădeau silinţa*". De aci, apoi, se trece şi la consecinţa directă : subordonata este o atributivă. Drept argumente în favoarea acestei interpretări, autorul invocă „relativa independenţă semantică a unora dintre cuvintele locuţiunilor din aceste categorii" (p. 43) şi faptul că substantivul este articulat. Primul argument cade de la sine, deoarece în locuţiuni cuvintele nu-şi pierd definitiv sensul lor. Al doilea argument se susţine tot atît de puţin. În exemple ca : *dădea fuga să prindă trenul, îşi dădea silinţa să priceapă*, deşi substantivul din locuţiune e articulat, nu-l putem despărţi de verb fără să denaturăm fraza.

Propoziţiile subordonate locuţiunii nu pot fi în nici un fel interpretate ca atributive.

Pe linia acestui mod de interpretare, autorul îşi îndeamnă cititorii să procedeze la fel şi în cazurile semiauxiliarelor de mod ; referindu-se la fraza : *Cînd seminaristul a îndrăznit să nesocotească ... scump a trebuit să plătească pasul...*, autorul consideră că aceeaşi „relativă independenţă" ... „justifică încercarea de a căuta care dintre cele două elemente reprezintă cuvîntul regent"(p. 44)

În notă, deşi consideră că afirmaţia necesită o discuţie mai amplă, o suplineşte totuşi prin următoarele : „De altfel, şi prin obişnuitul procedeu al punerii întrebării se poate lua ca regent semiauxiliarul ; în exemplul citat mai sus : *ce a trebuit? cînd a trebuit? A trebuit să-şi plătească — a trebuit cînd a îndrăznit*".

După o asemenea demonstraţie cititorul prevenit nu poate să nu se întrebe : unde este „procedeul care ţine seama de realitatea sintactică" pe care autorul l-a enunţat mai înainte?

Ca orice idee din domeniul ştiinţei, şi ideea conform căreia semiauxiliarul de mod trebuie considerat împreună cu verbul pe lîngă care stă, poate fi pusă în discuţie.Acest lucru trebuie făcut însă cu atenţie şi, mai ales, cu argumente ştiinţifice, nu simplificînd lucrurile. Observaţia de mai sus vizează şi subcapitolul dedicat propoziţiilor subiective şi predicative.

Desigur, lucrarea lui D.D. Draşoveanu, cu toate rezervele şi criticile de mai sus, rămîne o lucrare interesantă însă prea puţin utilă învăţămîntului căruia i se adresează în primul rînd. Unele observaţii dovedesc o bună intuiţie a faptelor ; o serie de idei formulate de autor în treacăt, cu o argumentare nesatisfăcătoare, ar putea fi dezvoltate în adevărate studii de gramatică. Pentru aceasta însă e nevoie ca autorul să supună faptele unui control mai riguros, învingînd ispita inovaţiei cu orice preţ.

Mircea Mitran

TRAIAN CANTEMIR

Texte istroromîne

Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1959, 189 p.

Sub îngrijirea Institutului de lingvistică din Cluj al Academiei R.P.R., Traian Cantemir a editat recent *Texte istroromîne*. Culegerea aduce un material folcloric şi dialectal nou (povestiri inedite şi scrisori), alături de unele texte al căror conţinut este cunoscut din lucrări similare anterioare. Valoarea culegerii este deosebită dacă avem în vedere faptul că materialul a fost cules cu aproape două decenii în urmă, cînd au avut loc ultimele anchete dialectale în peninsula Istria, şi că vorbitorii istroromînei devin din ce în ce mai puţini şi sînt, după cum au arătat cei mai mulţi dintre cercetători, pe cale de dispariţie.

Cartea se deschide printr-un scurt „Cuvînt înainte", în care autorul expune împrejurările care au dus la strîngerea materialului dialectal (între anii 1932—1933) din localităţile Susńevița, Noselo, Sucodru, Letai, Bărdo, Grobnic, Gradińe şi Jeiăn şi arată sistemul de transcriere fonetică pe care l-a folosit.

Partea principală a lucrării o constituie povestirile (basmele), grupate pe localităţi, purtînd fiecare indicaţii referitoare la numele, vîrsta povestitorului şi localitatea de origine. În continuare se dau opt scrisori aparţinînd informatorilor anchetaţi Ive Iurman, din Noselo, şi Francesco Stroligo, din Bărdo, care cuprind în cea mai mare parte tot material folcloric (basme). Lucrarea se încheie cu o listă de porecle şi toponimice şi un glosar al textelor prezentate.

Ca şi alte lucrări privitoare la istroromîni, volumul de faţă este ilustrat printr-o serie de imagini din viaţa istroromînilor (port, locuinţă, obiceiuri, jocuri, instrumente muzicale etc.).

Întrucît la sfîrşitul prefeţei autorul afirmă că textele „vor contribui la o mai bună cunoaştere a *dialectului* istroromîn. ajuns departe pe drumul dispariţiei" (*sublinierea noastră*), ne vom strădui să aducem în discuţie, în linii generale, în măsura în care recenzia

de faţă ne permite, atît valoarea materialului cules de Traian Cantemir şi a glosarului alăturat, cît şi problema dacă istroromîna este o limbă romanică de sine stătătoare, un dialect al dacoromînei sau o limbă mixtă.

Desigur că, aşa cum a arătat acad. Al. Graur[1], o importanţă deosebită în problema raporturilor istroromînei cu dacoromîna o au condiţiile sociale, economice şi politice. Dar, deşi o unitate socială, economică şi politică între istroromîni şi dacoromîni nu există, trebuie să vedem dacă, independent de deosebirile de ordin istoric, care au apărut între cele două idiomuri după scindarea romînei comune, nu se păstrează totuşi o anumită unitate lingvistică pe care trebuie să o avem în vedere. (Se ştie că englezii şi cetăţenii Statelor Unite ale Americii, deşi reprezintă naţiuni deosebite, vorbesc una şi aceeaşi limbă — engleza.) În această privinţă considerăm că este edificator următorul text din istroromînă :

Un trat c-a fost un ciace şi o maie şi a vut un fil'. L'a tocheit la soldaţ. Ăn cea vreme ce-a ie fos la soldaţ, murit-a fil'a lu cesaru. Manche nego ia murit-a, lasat-a testament che more-l' saca nopte un soldat la l'ei tomba vegl'a. Cesta fil'e fost-a sprocalnite. Cănd-a murit, saca nopte se ciace ăl' tremeteia un soldat e nazat nu veriia. Ăl poideia nopta, samo şcornele che lasaia de ie. Ce-a fos fain vreme şa (*Texte istroromîne*, p.21).

Din analiza textului de mai sus se poate constata că vorbitorii de limbă romînă (dacoromînă) nu se pot înţelege cu istroromînii, iar întrucît aceştia nu au nici un fel de contingenţe social-economice şi politice, se poate conchide că în nici un caz nu avem de-a face cu una şi aceeaşi limbă.

Rămîne de lămurit următoarea problemă : este istroromîna o limbă romanică sau a devenit o limbă mixtă? La această întrebare se poate răspunde pe baza analizei argumentelor aduse de I. Coteanu[2], precum şi a materialului cuprins în culegerea pe care o prezentăm.

Argumentele aduse de I. Coteanu în lucrarea amintită sînt evident convingătoare cît priveşte faptul că istroromîna este altă limbă în raport cu dacoromîna, dar, după părerea noastră, nu sînt tot atît de convingătoare în ceea ce priveşte caracterul mixt al istroromînei.

Faptele aduse în discuţie (formarea cuvintelor, terminaţia adjectivelor neutre etc.) indică mai degrabă o deosebire cantitativă privind influenţa slavă asupra celor două idiomuri romanice în discuţie.

Lipsa unei opoziţii nete între singularul şi pluralul nearticulat al numelui se încadrează în tendinţa generală de dezvoltare a romînei comune în general, şi anume tendinţa de a exprima deosebirile gramaticale nu prin forma numelui propriu-zis, ci cu ajutorul articolului (de ex. dr. *un om — unui om*, ar. *capră — a li capră*).

Mai important şi deosebit de liniile generale ale dezvoltării limbilor romanice este faptul adoptării de către istroromînă a sistemului aspectiv la verb. Prin această trăsătură istroromîna se apropie într-adevăr de limbile slave. Rămîne de stabilit dacă această particularitate a structurii gramaticale este suficientă pentru a vorbi de un caracter mixt în general al istroromînei.

★

Materialul publicat de Traian Cantemir aduce şi lucruri noi : atît cuvinte neînregistrate anterior, cît şi variante semantice şi fonetice ale cuvintelor cunoscute. Ne vom opri în cele ce urmează la cîteva dintre faptele de limbă noi, făcă a avea pretenţia de a fi epuizat întreaga contribuţie a culegerii Ia cunoaşterea istroromînei.

Din cuvintele neînregistrate în glosarul anterior citărn : aréne = arenă, loc de spectacol ; aţál (oţel), aténto = atent ; augurá = a felicita ; bábine = babă, moaşă ; băil'e = doică ; bań = baie ; barbiér = bărbiér ; bulét = bilet ; búmbar = cizmar ; cáder = cadră, ramă ; capéliţe = capelă mică ; capún = clapon ; carabinér = carabinier ; chiacul'éi = a

[1] Acad. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1955, p. 119 şi urm.

[2] I. Coteanu, *Cum dispare o limbă (istroromîna)*, Bucureşti, 1957.

glumi ; cl'ûche = cîrjă, clanţă, mîner ; colí = a se ciorovăi, a se certa ; décîco = tînăr, băiat ; féral = felinar ; feroviía = cale ferată ; finitic = fictiv ; fitéi = a închiria ; ghiv = exact ; gocí = a gogi ; gluh = surd ; god = aniversare ; grenate = grenadă ; hladì se = a se umbri ; hotél = hotel ; hrahní = a sforăi etc.

Cuvinte cu altă formă :

cornár = patruzeci ; crélote = aripă ; cumpańá = a însoţi ; cuntru = împotriva ; dásche = scîndură ; dújen = dator etc.

Cuvinte cu alt înţeles sau cu un sens în plus faţă de cele notate anterior : bráide = cîmp ; camijól = combinezon ; cas = coşciug ; diver = naş, dobe = rînd ; faţó(l) = basma ; gnoi = puroi ; godi se = a se întîmpla ; góspe = doamnă etc.

În încheiere ţinem să atragem atenţia cititorilor asupra unor amănunte de ordin tehnic care trebuie avute în vedere. În primul rînd e vorba de transcrierea fonetică folosită de autorul culegerii. Traian Cantemir aplică un sistem de transcriere mult simplificat, deosebit de cel folosit în *Atlasul lingvistic romîn*. Acest fapt se explică şi prin dorinţa autorului culegerii ca textele publicate „să poată fi citite şi de povestitorii lor" (p. 4).

În ceea ce priveşte glosarul, acesta conţine cele mai multe dintre cuvintele cuprinse în textele şi scrisorile publicate, dar prezintă defectul că nu face trimiteri la text, astfel încît consultarea lui devine dificilă. Valoarea glosarului ar fi crescut mult dacă ar fi fost întocmit după modelul indicelor de cuvinte.

Din cercetarea aprofundată a culegerii specialiştii vor putea desigur extrage şi alte date importante pentru studiul istroromînei, inclusiv raporturile ei cu dacoromîna şi cu sîrbocroata, probleme care, după cum s-a văzut mai sus, sînt deosebit de actuale.

E. Ionaşcu

MARIA RĂDULESCU

Originalul slav al Evangheliei cu învăţătură a diaconului Coresi. Versiuni şi redacţii ale colecţiei de omilii a patriarhului Ioan Caleca

Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1959, 107 p.

Studierea textelor romîneşti vechi se bucură, în ultimii ani, de o atenţie sporită din partea cercetătorilor noştri. O contribuţie valoroasă în acest domeniu este şi lucrarea Mariei Rădulescu, care aduce precizări importante în problema izvoarelor uneia dintre cele mai reprezentative tipărituri ale lui Coresi, *Evanghelia cu învăţătură* (1581). Pînă acum se cunoştea numai izvorul ei indirect, cel bizantin, identificat pe prof. Vasile Grecu[1] în Colecţia de omilii a patriarhului Ioan Caleca cuprinsă în Codex Graecus 500 din colecţia de manuscrise a Bibliotecii Academiei R.P.R. Indicaţia din *Predoslovia* Cazaniei a doua „noi o deademu [cartea] lu Coresi, diaconulŭ, ... de o scoase den cartea sîrbească pre limba rumînească," titlurile predicilor în limba slavă, tabla de materii redactată de asemenea în slavă precum şi împrejurările istorice în care s-a făcut această traducere a lui Coresi presupuneau existenţa unui original slav a cărui studiere ar fi permis precizarea unor probleme de limbă a *Evangheliei cu învăţătură*, pentru explicarea cărora versiunea bizantină era insuficientă.

Cercetînd colecţia de manuscrise a Bibliotecii Naţionale „Vasile Kolarov" din Sofia, Maria Rădulescu a identificat în manuscrisul slav 304, conţinînd o versiune slavă a colecţiei de omilii a lui Ioan Caleca, izvorul slav al *Evangheliei cu învăţătură*, singura versiune romînească a predicilor lui Ioan Caleca.

[1] Vasile Grecu, *Izvorul principal bizantin pentru Cartea cu învăţătură a diaconului Coresi din 1581. Omiliile patriarhului Ioan XIV Caleca (1337—1347)*, Bucureşti, 1939.

În lucrarea sa, autoarea întreprinde studiul filologic al celor trei versiuni, care va fi urmat de studiul lingvistic al Cazaniei a doua. În afară de identificarea originalului slav, sînt urmărite în literatura bulgară traducerile bulgară şi ale redacţiilor ulterioare ale versiunii bizantine a colecţiei de omilii a lui Ioan Caleca.

Lucrarea cuprinde următoarele capitole: *Codex Graecus 500*, versiunea bizantină a *Evangheliei cu învăţătură* a diaconului Coresi; Manuscrisul 304, versiunea slavă a *Evangheliei cu învăţătură* a diaconului Coresi; Raportul dintre versiunile bizantină, slavă şi romînă ale Colecţiei de omilii a patriarhului Ioan Caleca; Manuscrisul 760, o traducere în limba bulgară a unei redacţii mai tîrzii a Colecţiei de omilii a patriarhului Ioan Caleca; Raportul dintre Chiriacodromionul episcopului Sofronie din Vraţa, Colecţia de omilii a patriarhului Ioan Caleca şi Chiriacodromionul arhiepiscopului Nichifor Teotoki.

Manuscrisul 304, conţinînd 352 de foi, nu a fost pînă la studiul Mariei Rădulescu publicat sau cercetat. El a fost numai înregistrat de prof. Ţonev, care, în Опис по ръкописите и старолечатните книпи на народната библиотека в София, vol. I, Sofia, 1910, p. 241—244, i-a făcut o descriere sumară. Autoarea se ocupă de descrierea manuscrisului; caracterele scrierii, particularităţile de limbă, filigranele hîrtiei pe care a fost scris îi permit să ajungă la concluzia că e vorba despre o scriere slavă de redacţie sîrbească din secolul al XVII-lea, aşa cum atestă şi însemnarea de pe una din foile de la sfîrşitul manuscrisului, în care se menţionează că a fost scris la 1626 de Ieromonahul Daniil, la Tîrnovo. Manuscrisul 304 este aşadar o copie a *originalului slav* al *Evangheliei cu învăţătură*.

Prin stabilirea corespondenţelor între predicile conţinute de manuscrisul 304, pe de o parte, şi variantele bizantine ale Colecţiei de omilii ale patriarhului Ioan Caleca (*Codex Graecus 500, Codicele din Paris, Codicele din insula Chalki*), pe de altă parte, autoarea ajunge la concluzia că originalul slav al *Evangheliei cu învăţătură* şi al manuscrisului 304 a avut ca model una dintre variantele bizantine ale Colecţiei de omilii a patriarhului Ioan Caleca, aproape identică cu cea din *Codex Graecus*, cel puţin pentru cele 52 de predici comune din versiunile bizantină, slavă şi romînă. Pentru restul de predici, pînă la 79, cîte există în manuscrisul 304 şi cîte, după părerea autoarei au existat şi în originalul slav, se arată că „nu se poate şti dacă alcătuitorul versiunii slave nu şi-a completat colecţia cu predici din alte colecţii decît cea a patriarhului Ioan Caleca" p. 33).

Comparînd şi stabilind corespondenţele dintre manuscrisul 304 şi versiunea romînească, autoarea demonstrează, în acelaşi timp, şi marea apropiere a copiei reprezentate de acest manuscris de originalul său. Astfel, în ceea ce priveşte numărul de 79 de predici conţinut de manuscrisul 304, pe care autoarea îl atribuie şi originalului, se demonstrează că alcătuitorul colecţiei coresiene a avut un model în care exista un număr mai mare de predici, din care a omis unele. Dintre argumentele acestei demonstraţii reţinem pe acelea privitoare la numerotarea greşită atît a predicilor din cuprinsul *Evangheliei cu învăţătură* cît şi a titlurilor conţinute în tabla de materii a aceleiaşi opere (ms. 304 nu mai păstrează tabla de materii, după cum s-a pierdut şi titlul şi cîteva fragmente din cuprins).

După o minuţioasă examinare a corespondenţelor dintre cele trei versiuni, autoarea constată că *Evanghelia cu învăţătură* se apropie mai mult de versiunea slavă decît de cea greacă din *Codex Graecus*. Astfel, din cele 66 de predici ale Cazaniei a doua, 52 îşi găsesc corespondenţe în cele 61 de versiunii bizantine reprezentate de *Codex Graecus 500* şi 65 în cea slavă. Predicile din ultimele 109 pagini ale *Evangheliei cu învăţătură* nu mai corespund cu cele din ultima parte a versiunii bizantine, dar sînt identice cu cele din versiunea slavă. De asemenea şi titlurile predicilor cuprinse în tabla de materii a cărţii lui Coresi sînt mai apropiate de cele din cuprinsul versiunii slave, fapt ilustrat şi de tabloul de titluri ale celor trei versiuni comparate, cuprins

în „Anexe". Aici, ca şi în cuprins, *Evanghelia cu învăţătură* prezintă unele deosebiri atît faţă de versiunea greacă, cît şi faţă de cea slavă. Este vorba de reproducerea textului evanghelic după *Evangheliarul* lui Coresi din 1561, care aduce unele elemente în plus şi în notarea titlurilor la tabla de materii ca, de exemplu, numărul capitolului din evanghelie şi tema predicii.

În ceea ce priveşte „Predoslovia" *Evangheliei cu învăţătură*, care lipseşte atît din *Codex Graecus 500* cît şi din manuscrisul 304, autoarea e de părere că ea exista în versiunea greacă după care s-a făcut traducerea slavă şi exista şi în modelul lui Coresi. Această ipoteză este întemeiată nu numai pe existenţa titlului slav al „Predosloviei" **прѣдословїе книгы сїю**, ci mai ales, pe existenţa unei predoslovii în care se face, în linii mari, dezvoltarea aceloraşi puncte ca în cea a lui Coresi, în Chiriacodromionul episcopului Sofronie din Vraţa, tipărit la 1806 în tipografia episcopiei de Rîmnic, care reprezintă o traducere bulgară a unei versiuni mai recente a Colecţiei de omilii a patriarhului Ioan. Caleca.

Titlul culegerii de predici, redactat în *Evanghelia cu învăţătură* în limba romînă şi în slavă, care lipseşte din *Codex Graecus 500*, dar apare în Codicele de la Paris într-o formă destul de apropiată de cea din versiunea romînească, nu s-a păstrat în manuscrisul 304, pierzîndu-se primele foi; „nu încape îndoială, arată autoarea, că în versiunea slavă figura titlul slav din tipăritura lui Coresi".

Dacă *Evanghelia cu învăţătură* este singura versiune romînească a Colecţiei de omilii a patriarhului Ioan Caleca, literatura bulgară înregistrează mai multe traduceri ale unor redacţii tîrzii ale acestei colecţii, a cărei schemă de filiaţie o întocmeşte pe baza comparării şi stabilirii relaţiilor între diversele ei redacţii şi traduceri.

Manuscrisul 760 din Biblioteca Naţională din Sofia reprezintă o traducere bulgară, făcută în 1758 de popa Toader din Vraţa după o redacţie tîrzie a Colecţiei de predici a lui Ioan Caleca, în care apar interpolări ale copiştilor şi cititorilor. Această constatare este făcută de Maria Rădulescu în urma rezultatului oferit de confruntarea manuscrisului 760 cu *Codex Graecus 500* şi cu manuscrisul 304; cu acesta din urmă are 31 de predici comune din 41 cîte conţine. Manuscrisul 349, din aceeaşi bibliotecă, e o copie fidelă a manuscrisului 760.

În ceea ce priveşte Chiriacodromionul episcopului Sofronie din Vraţa, tipărit în anul 1806 la tipografia episcopiei de Rîmnic, care prezintă corespondenţe numeroase cu manuscrisele 304 şi 760, autoarea expune două ipoteze: *a*) „el reprezintă o colecţie de predici realizată din folosirea în primul rînd a unei versiuni slave într-o redacţie tîrzie a unei colecţii de predici a patriarhului Ioan Caleca, apropiată de cea folosită de autorul manuscrisului 760, cu unele completări care-şi au izvorul în Chiriacodromionul lui Nichifor Theotoki (1796); *b*) reproducerea întocmai a unei colecţii de predici existente în secolul al XVIII-lea, care a servit ca original şi copistului manuscrisului 440" (p. 56).

Cea de-a doua ipoteză se bazează pe existenţa unui manuscris bulgăresc în Biblioteca Academiei R.P.R., înregistrat la nr. 440, în care apar şapte predici identice cu cele corespunzătoare din Chiriacodromionul lui Sofronie. Acest manuscris a fost publicat de Dr. Miletič în **Български старини, кн.** VI, Sofia, 1929, p. 25—70; deşi el nu prezintă nici o însemnare relativă la data la care a fost alcătuit, bazîndu-se pe particularităţile de limbă, Dr. L. Miletič considera că a fost scris în secolul al XVIII-lea. Dacă această datare corespunde realităţii, arată autoarea, se poate afirma că în secolul al XVIII-lea exista o colecţie de predici în limba bulgară sau greacă care a servit ca model lui Sofronie şi parţial lui Theotoki şi autorului manuscrisului 440.

Identificarea versiunii slave a *Evangheliei cu învăţătură* şi a redacţiilor bulgăreşti ulterioare ale Colecţiei de omilii a patriarhului Ioan Caleca permite precizarea unor probleme referitoare la istoria limbii romîne şi la istoria limbii bulgare.

Din compararea diferitelor versiuni bizantine, bulgăreşti şi a celei romîneşti, autoarea

reuşeşte să dea imaginea a ceea ce reprezenta originalul slav al *Evangheliei cu învăţătură* şi al manuscrisului 304, care interesează în mod deosebit pe cercetătorii istoriei limbii romîne. Maria Rădulescu aduce în discuţie cîteva exemple de fapte de limbă din versiunea romînească ce se pot explica numai prin cea slavă. Astfel, presupusa greşeală de tipar din *Evanghelia cu învăţătură*, p. 283, „o mie de talanţi" faţă de „zece mii de talanţi" din versiunea bizantină, se dovedeşte a fi reproducerea exactă a textului slav, căci în manuscrisul 304, p. 138, apare „o mie de talanţi". De asemenea, construcţia cu dativul din Coresi, *Evanghelia cu învăţătură*, p. 87/8: „ne mirăm prea bunului şi meşterului dumnezeu", e explicată de textul slav: **й оудивлꙗ́емеѥ прѣдо́бромꙋ хꙑтрьцꙋ́ бꙋ́** (ms. 304, 39/6).

Aducînd în discuţie un foarte bogat material de fapte, studiul Mariei Rădulescu impresionează prin concizie, claritate şi o exigentă selectare a datelor. Precizările pe care le face ne determină să aştepătm cu interes studiul lingvistic al *Evangheliei cu învăţătură*, anunţat.

Elena Şerban

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ Nr. 2, STR. BREZOIANU Nr. 23—25, BUCUREŞTI — c. 1041

Din publicațiile apărute în
EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

MARIA RĂDULESCU, ***Originalul slav al „Evangheliei cu învățătură" a diaconului Coresi. Versiuni și redacții ale colecției de omilii a patriarhului Ioan Cateca***, 1950, 25 × 17,50, 105 — 107 p. + erata, broșat, 3,70 lei. Lucrarea e rezumată în limbile rusă și franceză.

Recherches sur les diphtongues roumaines, publiées par A. ROSETTI, Édition de l'Académie de la République Populaire Roumaine, Bucarest, Enjar Munksgaard Copenhague, 1959, 25 × 17,50, 143—144 p. 2 pl. + erata, legat p. + anvelopă, 16,60 lei, Articolele sînt scrise într-una din limbile franceză, rusă, engleză sau germană.

Institutul de lingvistică din Cluj, ***Texte istroromîne*** culese de TRAIAN CANTEMIR, 1959. 25 × 17,50, 189—191 p. + erată, broșat, 7 lei.
Text original în istroromînă.

Institutul de lingvistică din București, ***Studii și cercetări lingvistice***, nr. 3/1959, 5 lei.

Institutul de istorie literară și folclor, ***Studii și cercetări de istorie literară și folclor***, nr. 1—2/1959, 10 lei.

Din

LIMBA ROMÎNĂ

au apărut:

anul I 1952, nr. 1
anul II, 1953, 6 numere
anul III, 1954, 6 numere
anul IV, 1955, 6 numere
anul V, 1956, 6 numere
anul VI, 1957, 6 numere
anul VII, 1958, 6 numere
anul VIII, 1959, 6 numere
anul IX, 1960, nr. 1

Numerele care vă lipsesc din colecţie se pot comanda, direct sau prin poştă, prin

LIBRĂRIA ACADEMIEI R.P.R.
Bucureşti, Calea Victoriei nr. 27

Numerele curente se găsesc de vînzare la orice librărie din ţară.

Abonamentele se fac la oficiile poştale, prin factorii poştali şi difuzorii voluntari din întreprinderi şi instituţii.

Pentru străinătate, cererile de numere izolate sau de abonamente se fac prin Întreprinderea de stat pentru comerţ exterior „Cartimex" I.S.C.E., str. Aristide Briand nr. 14, sau Căsuţa poştală 134—135, Bucureşti.

Lei 3.—

T 8128

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

LIMBA ROMÎNĂ

3

ANUL IX
1960

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

1990

0 1111 2005

97

COMITETUL DE REDACŢIE

Acad. IORGU IORDAN — *redactor responsabil;*
ION COTEANU, *redactor responsabil adjunct;* acad. MIHAIL SADOVEANU; EUSEBIU CAMILAR, membru corespondent al Academiei R.P.R.; prof. G. ISTRATE; prof. D. MACREA; GH. BOLOCAN; VL. DRIMBA; VALERIA GUŢU-ROMALO; MIRCEA MITRAN (*secretar de redacţie*); C. OTOBÎCU; FLORA ŞUTEU.

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacţia revistei *LIMBA ROMÎNĂ*
Bucureşti, raionul I. V. Stalin, Calea Victoriei nr. 194
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R., telefon 15.07.91

i 8128

-- ULL 2014

LIMBA ROMÎNĂ

Anul IX 1960 Nr. 3

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

2022

S U M A R

LINGVISTICĂ GENERALĂ Pag.

S. MARCUS, Unele semnificaţii ale lingvisticii matematice 3
ALEXANDRA ROCERIC, Cu privire la aplicarea metodei statistice în studiul vocabularului 14

LIMBĂ LITERARĂ

Cultivarea limbii în discuţie publică. Răspund în acest număr: Lucia Sturdza Bulandra, Ion Agîrbiceanu, Al. Philippide 23
AL. GRAUR, Note de cultivare a limbii. 1. Despre ,,dislocarea" grupurilor de cuvinte. 2. A deservi 27

FILOLOGIE

N. A. URSU, Problema interpretării grafiei chirilice româneşti din jurul anului 1800 33
I. CREŢU, Rectificări la ediţiile poeziilor lui Eminescu (IV) 47
ŞT. CUCIUREANU, Versul-enigmă din ,,Floare albastră" 54

NOTE

I. C., Structura lingvistică a versului final din ,,Floare albastră" 62

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

LUIZA SECHE, În jurul categoriei numeralului 63

DIALECTOLOGIE

GHEORGHE IFTINCHI, Graiul din Frătăuţii-vechi (raionul Rădăuţi, regiunea Suceava) 71

CRONICĂ

V. GUŢU-ROMALO, Activitatea lingvistică în primul trimestru al anului 1960 84

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

Istoria Ţării Româneşti de la octombrie 1688 pînă la martie 1717. Cronica Anonimă. Ediţie întocmită de Constantin Grecescu. Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1959 (*I. Rizescu*) 89
TRAIAN CANTEMIR, Texte istroromîne, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1959 (*Matilda Caragiu-Marioţeanu*) 95

3280

1964

UNELE SEMNIFICAȚII ALE LINGVISTICII MATEMATICE

DE

S. MARCUS

1. *Lingvistica matematică studiază fenomenele de limbă cu mijloace matematice.* Deci obiectul ei este limba iar metoda ei este matematică.

Ținînd seama, pe de o parte, că metodele matematice nu se aplică decît anumitor aspecte ale fenomenelor, anume celor cantitative și formale, pe de altă parte că singura știință care a elaborat metode perfecționate pentru studiul unor astfel de aspecte este matematica, urmează că lingvistica matematică se mai poate defini ca *studiul aspectelor cantitative și formale ale fenomenelor de limbă.*

În sfîrșit, reținînd scopurile imediate, practice, ale lingvisticii matematice și problemele practice care îi stimulează dezvoltarea, lingvistica matematică se mai poate defini ca *studiul limbii, ca un obiect cu care lucrează tehnica.* În această accepțiune, lingvistica matematică se mai numește și *lingvistica aplicată.*

Pentru a înțelege apariția, dezvoltarea și perspectivele lingvisticii matematice, trebuie s-o raportăm la anumite evenimente și procese din istoria științei și tehnicii, la evoluția generală a acestora.

2. Încă în urmă cu secole, o dată cu dezvoltarea algebrei, matematica a început să folosească anumite ansambluri de semne și de mijloace de a opera cu acestea. La mijlocul secolului trecut, George Boole pune bazele *algebrei logicii*, observînd că unele inferențe logice pot fi ușor studiate cu ajutorul unui calcul algebric. În felul acesta, ia amploare și în logică deprinderea de a se lucra, după reguli bine determinate, cu anumite sisteme de simboluri.

La sfîrșitul secolului trecut, în urma dezvoltării impetuoase a matematicii, în special a teoriei mulțimilor, au apărut în matematică unele paradoxe care puneau sub semn de întrebare legitimitatea demonstrațiilor matematice și a noțiunilor cu care se lucrează. Noțiuni ca „număr", „mulțime", „infinit" conduceau la impasuri dintre cele mai grave. Astfel s-a născut nevoia de a supune demonstrațiile matematice unui examen

sever. Trebuia să se elaboreze o adevărată știință a demonstrațiilor matematice, o știință în care obiectele studiate sînt teoriile matematice înseși. Prima ramură a matematicii care a fost supusă unui astfel de control a fost aritmetica. Fiecare demonstrație a fost descompusă, analizată, explicitată în pași logici elementari, pentru a se înțelege exact premisele care intervin în raționament, procedeele logice utilizate. Aritmetica, teoria mulțimilor, geometria, au fost puse pe o bază axiomatic-deductivă, deci construite ca niște sisteme logico-matematice formale, în care se face abstracție de orice sens comprehensiv al simbolurilor, dar în care, pornindu-se de la un număr bine determinat de relații între simboluri, toate celelalte propoziții se obțin pe baza unor reguli determinate.

O astfel de abordare a problemelor legate de fundamentele matematicii a devenit o preocupare centrală a logicii matematice, în unele privințe însuși modul ei de existență. Prin utilizarea consecventă a sistemelor logico-matematice formale — sisteme care au primit numele de „limbi artificiale" sau „limbi formalizate" — se contura din ce în ce mai precis legătura dintre matematică și logica matematică pe de o parte și lingvistică pe de altă parte. Caracterul de „limbă" al acestor sisteme formale a devenit mai pronunțat o dată cu dezvoltarea semanticii logice, studiul raporturilor dintre sistemele formale și realitatea pe care acestea o reflectă.

Este inutil să insistăm asupra deosebirilor dintre limbile naturale și cele artificiale. Limbile naturale sînt incomparabil mai complexe, în schimb într-o limbă artificială nu poate să apară nici o ambiguitate în folosirea simbolurilor.

3. Paralel cu procesul descris mai sus, se desfășoară un alt proces, de astă dată în tehnică. O dată cu dezvoltarea mijloacelor de transmisie a informațiilor capătă o însemnătate din ce în ce mai mare problema codificării limbilor naturale. Literele alfabetului și sunetele vorbirii prezintă o formă prea complicată pentru a putea fi transmise ca atare. Mașinilor trebuie să li te adresezi într-un mod mai simplu.

Și așa, se dezvoltă teoria codurilor, teorie care, într-o anumită măsură, aparține matematicii. Aceste coduri sînt și ele niște sisteme de simboluri cu care se operează după reguli determinate, niște limbi formalizate. Teoria codurilor a căpătat în ultimii zece ani o dezvoltare rapidă, legată de amploarea pe care au luat-o unele ramuri ale cibernetici. Pentru lingviști, două dintre aceste ramuri prezintă o însemnătate deosebită : teoria informației și traducerea electronică. Aceasta din urmă a necesitat construirea unor limbi artificiale, formalizate, modele formalizate de limbă, cum le mai numesc unii. Și așa, și-au dat mîna și s-au valorificat aici vechile preocupări și deprinderi din matematică și din logică, în legătură cu limbile formalizate. În aceste modele matematice de limbă, regulile pentru folosirea expresiilor și a sensului expresiilor sînt riguros fixate, nici un factor psihologic nu-și poate exercita influența. În ce măsură constituie aceste modele o aproximare a limbilor naturale, un mijloc de a aprofunda studiul limbilor naturale, aceasta este o problemă mai delicată, pe care nu o discutăm aici.

4. În ultimii ani au luat amploare cercetările privitoare la modelele fonologice și gramaticale. Grupul de matematicieni, condus de A. A. Liapunov, a dat lucrări de valoare în această privință. Întreaga structură gramaticală a limbii este construită pe baza teoriei mulțimilor (O. S. Kulaghina). I. I. Revzin a abordat probleme ale formalizării sintaxei, V. V. Ivanov a arătat necesitatea creării unei teorii speciale a relațiilor dintre limbi și a elaborat numeroase studii privitoare la modelarea limbii, utilizînd un mod de a vedea specific matematicii; el a studiat legătura dintre paradoxele lingvistice și unele teoreme fundamentale din logica matematică (teorema lui Gödel). V. M. Zolotarev, P. M. Frumkina și G. S. Țeitin au descris diverse modele care cuprind atît morfologia cît și sintaxa, N. D. Andreev a creat o „metalimbă" care deservește necesitățile traducerii electronice, R. L. Dobrușin a introdus o optică de matematician în definirea categoriilor gramaticale.

S-au efectuat cercetări de valoare cu privire la formalizarea limbii engleze. S-a elaborat o „engleză model" din care orice neregularitate a dispărut (Stuart C. Dodd), s-a creat o sintaxă construită pe concepte împrumutate logicii, observîndu-se că noțiunile cu care lucrează gramatica tradițională nu sînt invariante prin sinonimie — de exemplu, noțiunea de „subiect" — (L. și A. Wundheiler).

Atît în Uniunea Sovietică cît și în Statele Unite s-a studiat problema omonimiilor lexicale și gramaticale, elaborîndu-se principiile rezolvării lor. Au luat o mare amploare cercetările de analiză contextuală. De o mare însemnătate sînt cercetările lui Noam Chomsky și George Miller asupra nivelelor lingvistice, asupra matematizării gramaticii și asupra structurilor logice în limbă.

La noi în țară, acad. Gr. C. Moisil a schițat principiile unei „gramatici mecanice" a limbii romîne, introducînd precizia matematică în problema flexiunii verbale și a celei nominale.

5. De-a lungul istoriei științei, se poate urmări un proces continuu de matematizare a diverselor domenii de cercetare. Mai întîi au fost matematizate astronomia, mecanica și fizica. Începînd cu secolul trecut a început matematizarea științelor despre materia vie, în primul rînd a biologiei. Astăzi, matematizarea biologiei a fost dusă atît de departe, încît se pune problema axiomatizării ei. S-a trecut la descrierea matematică a activității nervoase superioare și se află la ordinea zilei problema descrierii matematice a gîndirii omenești. Astfel, matematica a pătruns în psihologie și, o dată cu studiul matematic al gîndirii și al materiei care gîndește, era inevitabil ca limbajul și limba să devină susceptibile de a fi studiate prin mijloace matematice. Descrierea matematică a anumitor aspecte ale gîndirii va avea ca rezultat faptul că omul va putea transfera mașinii imensa cantitate de rutină acumulată în activitatea sa. Rutina este legată tocmai de acele forme de muncă intelectuală pe care omul le efectuează după reguli formale, stabilite cu precizie. Însă astfel de reguli formale pot fi algoritmizate, adică reduse la procedee unitare, bazate pe o prescripție determinată, care nu comportă ambiguitate. Tocmai aceste algoritmizări constituie modul prin care omul se adresează

mașinii. Orice activitate umană poate fi transferată mașinii în măsura în care ea poate fi redusă la un algoritm. Transferînd mașinii o parte cît mai mare din activitatea sa, omul se va putea consacra într-o măsură din ce în ce mai mare activității creatoare, adică acelei activități situate la polul opus rutinei.

Prin „matematizare" nu trebuie să se înțeleagă „pan matematism", un act prin care matematica își subordonează celelalte științe, le remorchează golindu-le de preocupările lor specifice. Prin matematizarea unei științe se înțelege separarea și descrierea adecvată a aspectelor cantitative, formale, relaționale, structurale, ale științei respective. Intervenția matematicii în atîtea domenii de cercetare nu se explică printr-o superioritate a matematicii față de celelalte științe, ci prin faptul că ea studiază niște aspecte relativ sărace și tocmai de aceea foarte generale, comune aproape tuturor fenomenelor.

Faptul că unele științe se matematizează mai tîrziu decît altele se explică prin rațiuni de ordin metodologic și istoric. O știință ca biologia studiază fenomene mai complexe decît acelea pe care le studiază fizica; urmează că într-un fenomen fizic separarea aspectelor cantitative și spațiale va fi efectuată mai ușor ca într-un fenomen biologic. Totodată această separare cere o anumită maturitate a științei respective, maturitate cu atît mai mare cu cît fenomenele studiate sînt mai complexe. Studiul aspectelor cantitative și formale este un studiu global, de ansamblu; el necesită o bună cunoaștere preliminară a lucrurilor particulare, a materialului faptic din știința respectivă.

Separarea aspectelor cantitative și formale nu ține de natura lucrurilor, făcîndu-se doar pentru necesitățile cercetării.

Procesul de matematizare a științelor este o parte a procesului general de întrepătrundere tot mai mare a diverselor domenii de cercetare. Lingvistica, de exemplu, se întrepătrunde din ce în ce mai mult nu numai cu matematica, dar și cu fizica, psihologia, logica, tehnica și altele.

6. Lingvistica a trăit multă vreme ca o știință descriptivă, de observație, de comparare a faptelor concrete, particulare. Dar faptele s-au acumulat din ce în ce mai mult, anumite tipuri de relații și moduri de organizare au devenit din ce în ce mai vizibile și nevoia studierii lor s-a impus. Deci aceste relații și moduri de organizare au apărut pe baza unui imens material faptic acumulat în limbă și în lingvistică. Au căpătat astfel și în lingvistică un contur din ce în ce mai precis și o însemnătate din ce în ce mai mare aspectele globale, de ansamblu, aspectele structurale, privind forma relațiilor care se statornicesc între elementele limbii. Cursul de lingvistică generală al lui Ferdinand de Saussure expune elementele și unele propoziții de început ale unei astfel de cercetări. Ideile lui de Saussure, teoria formalizării fonologiei datorită lui Trubetzkoi, unele rezultate ale lui Jakobson ca, de exemplu, cel privitor la posibilitatea exprimării oricărei structuri fonologice în termeni de opoziții binare, au pregătit terenul pentru introducerea metodelor matematice în lingvistică.

Este adevărat că afirmații ca cea făcută de F. de Saussure că „în limbă nu există decît diferențe" nu sînt conforme cu realitatea. Dar cei care fac astfel de afirmații nu sînt totdeauna consecvenți cu ele, chiar dacă nu-și dau seama de aceasta. Cel puțin uneori, ei nu studiază orice fel de relații și diferențe, ci numai acelea care apar pe seama semnificațiilor, adică a elementelor între care se exercită relațiile. Ca urmare a acestei situații, se constată astăzi că noțiunile și ideile introduse de F. de Saussure se regăsesc în teoria matematică a codurilor. În rolul noțiunii descriptive de „opoziție" a lui Saussure se introduce aici noțiunea cantitativă, metrică, de „distanță". Analogia poate fi urmărită foarte departe. Se regăsesc, cu ajutorul acestei distanțe, opozițiile asociative și sintagmatice. Regularitatea în limbă, caracterul sistematic al limbii, așa cum le vede F. de Saussure, corespund perfect regularității pe care o întîlnim într-un cod, regularitate care este o expresie a necesității de a împăca nevoile codificării cu acelea ale decodificării.

Capacitatea corectoare a unui cod poate fi pusă în legătură cu anumite forme particulare de opoziții lingvistice. Noțiunile fundamentale din teoria lui Trubetzkoi asupra opozițiilor, ca de exemplu aceea de corelație, își găsesc aici o ilustrare vie. Din punctul de vedere al teoriei codurilor, apare o ierarhie bine determinată a diverselor tipuri de opoziții. Opozițiile proporționale sînt preferabile opozițiilor izolate, opozițiile bilaterale sînt preferabile celor multilaterale. În problema măririi eficacității codurilor corectoare se regăsesc multe dintre noțiunile lui Trubetzkoi.

Nici noțiunile de bază cu care lucrează Hjelmslev nu sînt străine de problemele teoriei codurilor. De altfel, clasificările pe care le întreprinde Hjelmslev sînt destul de apropiate de cele întreprinse de Trubetzkoi. Noțiunea de „extensiune" datorită lui Hjelmslev este strîns legată de așa-numita distanță distribuțională iar aceasta din urmă este înrudită cu distanța lui Hamming, bine cunoscută în teoria codurilor.

În sfîrșit, posibilitatea exprimării oricărei structuri fonologice în termeni de opoziții binare, posibilitate pusă în evidență de Jakobson, și faptul arătat de el că numărul total de trăsături pertinente ale fonemelor, în diverse limbi, este mai mic sau egal cu 12, își găsesc oglindirea în caracterul binar al celor mai multe coduri utilizate și în faptul că s-au putut transpune în cazul fonemelor unele legi statistice stabilite pentru cuvinte.

7. Lingvistica structurală a realizat totuși puțin, nu a adus destulă lumină în ceea ce privește lămurirea noțiunilor fundamentale. O situație caracteristică în această privință o constituie problema fonemului. Noțiuni ca „neutralizare" sau „arhifonem" nu au suficientă limpezime și precizie pentru a se putea lucra cu ele în mod trainic. Aici, ca și în problema sintagmei, a morfemului, a structurilor lingvistice fundamentale, s-au vădit unele deficiențe ale lingvisticii structurale, lipsa de perspectivă și lipsa unei metode evoluate. În principiu, lingvistica structurală și lingvistica matematică au , în bună măsură, același obiect : descrierea aspectelor formale, relaționale, structurale, ale fenomenelor de limbă. (Lingvistica

matematică studiază, în plus, şi aspectele cantitative.) Dar în timp ce lingvistica structurală nu dispune de o metodă specială, adecvată acestui scop, încercînd s-o improvizeze de fiecare dată, lingvistica matematică dispune de ansamblul de metode elaborate de una dintre cele mai vechi ştiinţe, metodele deosebit de perfecţionate ale logicii matematice, teoriei mulţimilor, calculului probabilităţilor, analizei matematice, algebrei, topologiei. În al doilea rînd, şi derivînd din primul considerent, lingvistica structurală este încorsetată în tiparele logicii aristotelice şi nu are în faţă rezolvarea niciunei probleme concrete, practice, fiind oarecum desprinsă de contingenţe, în timp ce lingvistica matematică are perspectiva largă şi clară a rezolvării unora dintre cele mai acute probleme pe care le pune astăzi practica şi tehnica : problema măririi capacităţii canalelor de transmisie, a citirii automate, a aparatelor de stenografiat, a prelucrării şi păstrării informaţiei cu ajutorul maşinilor, a traducerii electronice, a referirii automate a lucrărilor ştiinţifice şi tehnice, a transformării limbii orale în limbă scrisă etc.

Deci lingvistica matematică, preluînd şi valorificînd unele noţiuni, tipare şi sugestii ale lingvisticii structurale, îşi îmbogăţeşte obiectul studiind, în plus, aspectele cantitative, stabileşte o legătură strînsă cu cerinţele practicii şi ale tehnicii şi utilizează ansamblul de metode elaborate de matematica clasică şi cea modernă.

8. Este legitim ca, într-o astfel de situaţie, să se facă bilanţul realizărilor lingvisticii structurale, să se precizeze perspectivele ei de dezvoltare. A dus ea la rezultate efectiv noi, necunoscute de lingvistica tradiţională, sau a dat doar o nouă formulare unor fapte cunoscute? Desigur că într-o ştiinţă ca aceea despre limbă este greu de demarcat un fapt efectiv nou de o organizare, o structurare, o formulare nouă a unor fapte cunoscute. Dar chiar dacă este adevărată a doua variantă a alternativei, rolul lingvisticii structurale nu este neînsemnat. Chiar dacă lingvistica structurală nu a făcut decît să pregătească primele elemente şi tipare ale limbii în care omul se face înţeles de către maşină, însemnătatea ei este neîndoielnică. În afară de aceasta, trebuie observat că valoarea unor rezultate care privesc organizarea şi sistematizarea unui imens material faptic este înţeleasă, de obicei, mai greu şi mai tîrziu, îşi croieşte drum cu mai multe eforturi ,scadenţa unor astfel de rezultate este mai depărtată. Înţelegerea unor astfel de rezultate cere înţelegerea prealabilă a problematicii noi pe care o pun aspectele globale ale limbii. Multe neînţelegeri provin din faptul că, de multe ori, se apreciază rezultatele lingvisticii structurale în raport cu problematica tradiţională, a lingvisticii ca ştiinţa descriptivă, a faptelor particulare.

Ce curs va lua dezvoltarea mai departe a lingvisticii structurale? Oare singurul fapt care ar mai putea-o menţine este acela că, cel puţin deocamdată, cercetările structurale sînt efectuate de oameni cu o pregătire lingvistică superioară pregătirii celor care se ocupă de lingvistica matematică? Dacă ar fi aşa, cum această situaţie nu va dura prea mult, ar urma ca lingvistica structurală şi lingvistica matematică să devină o singură direcţie de cercetare.

Un fenomen caracteristic pentru situația actuală a lingvisticii structurale îl prezintă cercetările cu privire la fonem. Teoriile structurale asupra fonemului sînt supuse astăzi renovării. Șaumian a demonstrat falsitatea afirmației după care raportul dintre noțiunea de „sunet al limbii" și aceea de „fonem" ar fi un raport de la particular la general. Kuznețov și Revzin, adoptînd simbolistica binară a matematicienilor, au dat o descriere formalizată a fonemului, pornind de la concepția discretă după care fonemul este un ansamblu finit de trăsături fonologic pertinente. V. Belevici a introdus, în descrierea fonemului, aparatul mai specializat al funcțiilor booleene. În sfîrșit, B. Mandelbrot a dezvoltat o largă analogie între unele fenomene de limbă și unele fenomene fizice, concepînd analiza subfonematică drept o analiză a atomului în nucleu și electroni. Desigur că o astfel de analogie poate să pară o simplă alegorie. În principiu însă, ideea că faptul lingvistic, datorită complexității sale, reprezintă o existență sui generis, care nu poate fi comparată cu nimic, este greșită. Analogia este una dintre cele mai puternice metode de investigație, ea este o expresie strălucită a îndrăznelii creatoare. Analogia nu răpește nimic din specificul faptelor, desprinzînd doar ceea ce este comun unor fapte care la prima vedere sînt străine. Desigur că analogiile trebuiesc efectuate cu prudență. Analogia exprimă, într-un grad foarte înalt, unitatea materială a lumii și a diferitelor tipuri de mișcare.

Un exemplu simplu și semnificativ pentru valoarea metodelor matematice în lingvistică îl constituie situația clasificației opozițiilor în privative, graduale și echipolente (Trubetzkoi). J. Cantineau a criticat cu temei această clasificare, pentru caracterul ei incomplet, dar nici el nu a observat o deficiență esențială a acestei clasificări, deficiență care apare de îndată ce încercăm să exprimăm aceste tipuri de opoziții cu ajutorul operațiilor și relațiilor din teoria mulțimilor. Procedînd astfel, ne dăm imediat seama că, în timp ce opozițiile privative se exprimă prin relații de incluziune, opozițiile graduale se exprimă prin relații de ordine. Deci clasificarea de mai sus a lui Trubetzkoi nu are la bază un punct de vedere determinat, fiind amestecate în ea criteriul ordinei cu acela al incluziunii (L. Apostel și B. Mandelbrot).

9. Un alt aspect care formează obiectul de cercetare al lingvisticii matematice îl constituie acela legat de structura probabilistică a limbii. Faptul că limba se înfățișează ca un colectiv statistic a fost observat de multă vreme. În limbă acționează factori numeroși și de o mare varietate, care nu pot fi totdeauna evaluați în așa fel încît să se poată întreprinde o analiză cauzală a fenomenelor. Dincolo de această lume a dezordinii, omul de știință este reținut de stabilitatea frecvențelor anumitor fapte de limbă, stabilitate care-și are originea în unele proprietăți obiective, de structură, care urmează a fi detectate. Aici se deschide, mai ales pentru lingviști, un larg cîmp de cercetare. Dar nici aspectul matematic nu este mai puțin interesant. Matematicianul sovietic A. I. Hincin a elaborat, în urmă cu vreo zece ani, așa-numita metodă a funcțiilor arbitrare, metodă prin care se prevede atît stabilitatea frecvenței anumitor fapte cît și valoarea acestei frecvențe.

Ideea metodei este exprimată de A. I. Hincin în felul următor: „Plecînd de la o distribuție arbitrară a datelor inițiale, se arată că stabilitatea și valoarea numerică a frecvenței unui anumit eveniment într-o serie mare de încercări pot fi stabilite pe baza particularităților obiective ale fenomenului însuși, iar valoarea frecvenței nu depinde de distribuția arbitrară inițială". Datorită dificultăților matematice care apar, această metodă a fost aplicată pînă acum numai anumitor fenomene de natură mecanică. În principiu însă, după cum arată chiar A. I. Hincin, metoda se poate aplica oricărui fenomen care ascultă de anumite legi.

Analiza macroscopică a textelor de limbă a scos în evidență anumite scheme probabilistice care au devenit obiectul de cercetare al unor teorii matematice speciale. O astfel de schemă a fost descoperită, în urmă cu aproape 50 de ani, de matematicianul rus A. A. Markov. Sugestia a venit, se pare, de la un text de limbă, care s-a întîmplat să fie textul poemului *Evgheni Oneghin* al lui Pușkin. Fiecare literă are o anumită probabilitate de apariție și o anumită probabilitate de a fi urmată de o literă dată. Deci fenomenul pe care-l numim „limbă" se înfățișează ca o succesiune de stări $s_1, s_2, \ldots s_i, s_{i+1}, \ldots, s_n$, în care există o probabilitate determinată de apariție a stării s_i și o probabilitate determinată ca după starea s_i să urmeze starea s_j. O astfel de schemă este cunoscută în teoria probabilităților sub denumirea de „lanț Markov".

Este ușor de înțeles că schema lanțului Markov nu înregistrează faptul că, uneori, apariția unei litere nu depinde numai de litera precedentă ci și de litere anterioare acesteia. Matematicienii romîni O. Onicescu și G. Mihoc au introdus și studiat niște lanțuri care înregistrează și aceste situații, așa-numitele „lanțuri cu legături complete".

Exemple de intuiție a stabilității frecvențelor în limbă se pot găsi în cele mai vechi timpuri. De o intuiție perfectă a stabilității frecvenței literelor în textele de limbă engleză a dat dovadă Edgar Poe în povestirea sa *Cărăbușul de aur*, atunci cînd l-a pus pe Legrand să descifreze mesajul capitanului Kidd.

Pentru descrierea structurii probabilistice a limbii a fost nevoie să se recurgă la unele noțiuni din fizică, în primul rînd la „entropie" și la „ergodicitate". Aceasta arată încă odată însemnătatea analogiei ca metodă de cercetare științifică. Caracterul ergodic al proceselor de limbă constă în aceea că, în texte destul de lungi, frecvențele se stabilizează și devin sensibil egale. De exemplu, în două texte de cîte cinci rînduri, frecvența relativă a unei anumite litere poate fi destul de diferită, dar în două texte de cîte 50 de pagini frecvența relativă a unei anumite litere va fi aproximativ aceeași.

Entropia măsoară nedeterminarea pe care o elimină un mesaj de limbă. Într-o limbă în care literele ar avea aceeași probabilitate de apariție, deci în care textele ar fi omogene din punctul de vedere al probabilității elementelor, nedeterminarea pe care o elimină apariția unei noi litere, deci entropia, este mai mare decît într-o limbă în care literele au probabilități diferite. Cu cît literele au probabilități mai apropiate, cu atît dezordinea este mai mare, deoarece putem prevedea mai greu litera care urmează. Deci entropia este, într-un anume fel, o măsură a dezordinei.

Prin noțiunea de entropie, structura probabilistică a limbii este strîns legată de ideile și rezultatele teoriei informației.

Nu întîmplător Shannon, unul dintre fondatorii teoriei informației, a studiat entropia limbii. Shannon a indicat și unele experimente care permit evaluarea entropiei unei limbi. Astfel de experimente au fost efectuate și la noi în țară, relativ la limba romînă, de către EdmondNicolau. Pe de altă parte, trebuie să remarcăm că lingvistica constituie un auxiliar important pentru cercetătorii din domeniul teoriei informației, fenomen deosebit de firesc dacă ținem seamă că limba este cel mai de seamă mijloc de comunicare între oameni.

10. Unul dintre domeniile lingvisticii matematice, cel mai mult cultivat de către lingviști, îl constituie statistica lingvistică. Există o întreagă literatură aparținînd acestui domeniu, de el este legată alcătuirea dicționarelor de frecvență și determinarea fondului principal al limbii. În ultima vreme se vorbește din ce în ce mai insistent despre caracteristicile statistice ale stilurilor, ansamblul acestor caracteristici urmînd să furnizeze o nouă componentă a criticii literare. Abordarea unor astfel de probleme presupune — în aparență — foarte puține cunoștințe și deprinderi matematice și oferă un cîmp de mișcare și de interpretare foarte larg. Această facilitate amăgitoare explică — într-o anumită măsură — concentrarea, în acest sector, a unui foarte mare număr de cercetători. Însă pericolul empirismului îngust, neluminat de teorie, nu este nicăieri mai mare ca aici. Și poate nicăieri mai mult ca aici nu se manifestă neînțelegerea semnificațiilor reale ale lucrurilor. Numeroasele pendulări între absolutizarea metodelor statistice și respingerea lor în bloc reflectă cele două atitudini caracteristice celor care nu înțeleg semnificația folosirii metodelor matematice în studiul limbii. Unii dintre aceștia resping însăși ideea unei astfel de utilizări; alții sînt gata să vadă într-o formulă matematică un horoscop, soluția miraculoasă care va face inutilă sau va pune în inferioritate orice cercetare lingvistică efectuată prin metode nematematice. Aceștia văd facultățile de filologie ca niște viitoare „sucursale" ale facultăților de matematică și fizică.

Care este semnificația reală a statisticii lingvistice? Ea nu poate — în nici un caz — furniza o cercetare exhaustivă a fenomenelor de limbă. Ea nu este, cel puțin deocamdată, nici atît de semnificativă cît o vrea P. Guiraud și nici atît de nesemnificativă cît o susține G. Matoré.

Statistica lingvistică nu este decît un auxiliar, rezultatele ei urmează să fie subordonate unui punct de vedere atotcuprinzător. Nu trebuie să uităm nici o clipă că separarea aspectelor cantitative se face *numai pentru necesitățile cercetării*. Este deci absolut necesar ca, după această etapă analitică, de separare a diferitelor aspecte, să urmeze sinteza. Acesta este unul din punctele deficitare ale utilizării metodei statistice în lingvistică. De multe ori se dau interpretări abuzive, care nu rezultă riguros din datele statistice obținute, nu se impun cu necesitate. O altă deficiență, de natură mai profundă, și care probabil nu va putea fi înlăturată atît de repede, este legată de faptul că diferitele formule cu caracter statistic — cum este, de exemplu — formula lui Estoup, Zipf și Mandel-

brot — își au originea în proprietățile obiective, de structură, ale limbii. Uneori se uită că aceste formule nu au totdeauna un caracter strict empiric, ci decurg matematic din unele trăsături ale fenomenelor de limbă. Dar aceste trăsături prezintă un interes teoretic deosebit; dela ele trebuie să pornim cînd folosim aceste formule; experimentele urmează să se desfășoare în condițiile care au furnizat formulele sau, dacă nu se întîmplă așa, trebuie să se stabilească exact deosebirile de condiții, pentru a se constata, eventual, pe cale empirică, valabilitatea unei formule în condiții mai generale sau altele decît acelea în care ea a fost stabilită, urmînd, eventual, ca o nouă cercetare teoretică să legitimeze și noile condiții.

O însemnătate deosebită a datelor și formulelor statistice o constituie *caracterul lor obiectiv.*

Metoda statistică este un auxiliar prețios în dezvăluirea caracterului sistematic al limbii; ea permite să se stabilească anumite proprietăți de regularitate cu caracter global, care nu se pot detecta prin alte metode. În afară de aceasta, statistica aduce, în ceea ce privește unele fapte cunoscute, o anumită precizie care nu poate fi decît salutată.

Nu orice aspect cantitativ poate fi studiat statistic. Pe de altă parte, unele legi cantitative cu caracter statistic ar putea permite stabilirea unor legături cu multe posibilități de fructificare. Astfel, dacă s-ar constata că lungimea articolului consacrat unui anumit cuvînt în dicționar este legată într-un mod determinat, exprimabil matematic, cu numărul de sensuri pe care le are acel cuvînt, cum pe de altă parte există o ipoteză, verificată empiric, care afirmă o legătură matematică între numărul de sensuri ale unui cuvînt și frecvența acestuia, ar rezulta că lungimea articolului din dicționar este legată printr-o anumită lege exprimabilă matematic de frecvența cuvîntului respectiv în limbă. Trebuie să mai remarcăm că unele chestiuni care în aparență nu pot fi descrise cu ajutorul frecvenței s-ar putea dovedi a fi tot probleme de frecvență. Astfel, cuvintele disponibile, pe care unii le opun cuvintelor frecvente, sînt, de foarte multe ori, cuvinte cu frecvență mare într-un anumit sector al limbii. De aici, necesitatea de a distinge în cadrul limbii diferite sectoare, urmînd ca în raport cu aceste sectoare să se discute problemele de frecvență, de omonimie și altele. Cel puțin pentru unele necesități, cum sînt acelea ale traducerii electronice, acesta este punctul de vedere cel mai indicat.

Ca și celelalte ramuri ale lingvisticii matematice, cercetările de statistică lingvistică pot avea repercusiuni adînci, care ating aspecte foarte necantitative ale limbii. Simplul fapt de a trece la numărarea cuvintelor dintr-un text te obligă să-ți alegi o definiție a cuvîntului. Această definiție trebuie să nu comporte nici o ambiguitate și aceasta chiar cu riscul sacrificării anumitor adevăruri lingvistice, cu condiția ca ceea ce se sacrifică să devină neglijabil pe măsură ce textele luate în considerare sînt suficient de lungi. Astfel de situații sugerează, fără îndoială, că într-o „macrolingvistică", adică într-o cercetare a limbii din punct de vedere global, este recomandabil să folosim definiții care sacrifică unele situații particulare, chiar dacă foarte interesante, cu condiția ca ceea ce se sacrifică să fie doar un fenomen sporadic iar definiția care rezultă din acest sacrificiu să aibă o precizie matematică.

Mai sînt multe lucruri interesante care se pot discuta în legătură cu statistica lingvistică. Mai delicate sînt cele care privesc caracterele statistice ale stilurilor. Fenomene ca cele descoperite de Yule și Herdan, conform cărora anumite expresii matematice referitoare la un text de limbă gravitează în jurul unor valori determinate, ascund o realitate profundă, asupra căreia vor trebui să se aplece atît lingviștii cît și matematicienii.

11. Lingvistica matematică se află încă la început. Ea trebuie apreciată, deocamdată, în primul rînd prin perspective și numai în al doilea rînd prin realizări. Este greu de prevăzut care va fi drumul ei principal, în ce raporturi o va pune evoluția ei ulterioară cu lingvistica, cu matematica, cu logica, cu tehnica și cu celelalte domenii în care ea își are rădăcinile. Unii, ca Șaumian, sînt dispuși să creadă că lingvistica matematică se va dezvolta în primul rînd ca lingvistică abstractă, axiomatică, pur deductivă; alții, ca Toporov, o văd guvernată de concepții probabilistice și statistice. În orice caz, lingvistica matematică nu va putea epuiza fenomenul lingvistic, dar va fi deosebit de eficace într-un anumit sector, acela al aspectelor cantitative și formale. Criteriul de apreciere a lingvisticii matematice îl vor constitui, în primul rînd, necesitățile practice pe care ea le deservește.

BIBLIOGRAFIE

1. L. Apostel, B. Mandelbrot et A. Morf, *Logique, Langue et Théorie de l'information*, Presses Universitaires de France, Paris, 1957.
2. V. Belevitch, *Langage des machines et langage humain*, 1956, Collections Lebègue.
3. V. B. Biriukov, *Cum a apărut și s-a dezvoltat logica matematică*, în *Probleme de filozofie*, nr. 7, 1959, p. 146—155.
4. Constantinescu Iancu, Condrea Sergiu și Nicolau Edmond, *Teoria informației*, București, Editura tehnică, 1958.
5. Pierre Guiraud, *Les caractères statistiques du vocabulaire*, Presses Universitaires de France, Paris, 1954.
6. A. I. Hincin, *Metoda funcțiilor arbitrare și lupta împotriva idealismului în teoria probabilităților* (traducere din limba rusă), în *Analele romîno-sovietice*, seria matematică-fizică, anul VII, nr. 2, 1953, p. 5—16.
7. William N. Locke and A. Donald Booth, *Machine Translation of Languages*, Birkbeck College Computation Laboratory, London, 1955.
8. G. Matoré, *La méthode en lexicologie*, Didier, Paris, 1953.
9. Gr. C. Moisil, *Preliminariile traducerilor automate*, în *Limba romînă*, nr. 1, 1960, p. 3. *Probleme puse de traducerea automată. Conjugarea verbelor în limba romînă scrisă*, în *Studii și cercetări lingvistice*, nr. 1, 1960.
10. I. V. Sacikov, *În legătură cu fundamentarea calculului probabilităților*, în *Probleme de filozofie*, nr. 11, 1958, p. 150—158.
11. A. A. Zinoviev, *Despre lingvistica matematică*, în *Voprosî filosofii*, nr. 9, 1959.
12. S. Zubrzycki, *Concerning Yule's characteristic of style*, în *Zastosowania Matematyki*, vol. IV, zeszyt 4, Warszawa-Wroclaw, 1959, p. 328—331.
13. Pentru referirile la activitatea oamenilor de știință sovietici, a se vedea următoarele periodice și culegeri editate la Moscova sau la Leningrad: *Машинный перевод и прикладная лингвистика*, *Материалы по машинному переводу*, *Бюллетень обединения по проблемам машинново перевода*, *Проблемы кибернетики*.

CU PRIVIRE LA APLICAREA METODEI STATISTICE ÎN STUDIUL VOCABULARULUI

DE

ALEXANDRA ROCERIC

Cercetările de lingvistică matematică au atît un aspect teoretic — de stabilire a unor analogii între anumite structuri lingvistice şi anumite structuri matematice, ceea ce duce la o cunoaştere mai exactă a limbii — cît şi un aspect practic, de urmărire a realizării maşinilor de tradus.

Traducerile mecanizate necesită o serie de studii preliminare, ca de exemplu, efectuarea unor cercetări statistice privind frecvenţa cuvintelor de diverse tipuri (cu unul sau mai multe sensuri, de o lungime mai mare sau mai mică etc.) sau cercetarea frecvenţei diverselor forme şi construcţii gramaticale. Se elaborează astfel un „dicţionar" al limbilor din care şi în care traducem, dicţionar care se introduce în „memoria" maşinii. Alături de acesta este necesară şi elaborarea unei „gramatici" care să poată fi programată în maşina de tradus.

Lingviştii urmează să ia în studiu problemele legate de traducerea mecanizată, ceea ce implică aplicarea unor metode matematice în studierea limbii. Dintre acestea, metoda statistică se utilizează pe larg pentru determinarea frecvenţei cuvintelor.

Problema distribuirii cuvintelor, a frecvenţei lor, a atras de mai mult timp atenţia cercetătorilor. S-a observat că există un număr foarte mic de cuvinte care revin des într-un text, în vorbire etc. — avînd o frecvenţă mare. I. W. Kaeding [1] este primul care analizează vocabularul din acest punct de vedere, bazîndu-se pe cca. 11 000 000 de cuvinte germane din texte de finanţe, de artă militară, administraţie, politică. Lucrarea lui are un scop practic, urmărind alcătuirea unui sistem stenografic, dar din ea se desprind unele date interesante nu numai pentru stenografie, ci şi, în general, pentru cunoaşterea limbii. Situaţia relevată

[1] I. W. Kaeding, *Häufigkeitswörterbuch der deutschen Sprache*, Berlin, 1897—1898.

de Kaeding se confirmă şi pentru celelalte limbi în care s-au făcut anchete similare [1].

În 1921, E. L. Thorndike publică *Teacher's Word-Book*, o listă de 10 000 de cuvinte rezultată din despuierea unor texte foarte variate de 4 500 000 de cuvinte, care dă cuvintele cele mai frecvente, fără a face însă, distincţie între omonime şi nici între întrebuinţările verbale sau nominale ale aceluiaşi cuvînt.

Ulterior, studiile privind frecvenţa cuvintelor în diferite limbi s-au extins.

Cercetătorii au urmat, paralel, direcţii diferite. P. Guiraud [2] caracterizează situaţia lucrărilor în acest domeniu, remarcînd cîteva momente principale :

1° Observaţia că cea mai mare parte dintr-un text e alcătuită dintr-un număr mic de cuvinte foarte frecvente a condus pe unii cercetători (C. K. Ogden, *The ABC of Basic English*, London, 1932 şi H. E. Palmer şi A. S. Hornby, *Thousand Word English*, London, 1937) la demonstraţia că un fond de 1 000 de cuvinte este suficient pentru traducerea unui text şi poate satisface cerinţele de expresivitate a unui stil. Pedagogii au studiat şi ei această problemă, urmărind simplificarea deprinderii limbilor străine, stabilind liste de frecvenţă pentru limbile respective.

2° Cercetările pedagogilor au atras atenţia lingviştilor şi a matematicienilor. Observîndu-se că distribuirea cuvintelor se face conform unor scheme matematice, C. Henmon şi G. K. Zipf au studiat legile distribuirii cuvintelor, în funcţie de număr-frecvenţă, rang-frecvenţă etc.

3° G. U. Jule şi alţi statisticieni au demonstrat caracterul întîmplător (aléatoire) al acestor scheme, care corespund distribuţiei lui Poisson [3].

4° Mai recent, fizicienii (C. E. Shannon şi B. Mandelbrot) au studiat probleme ale frecvenţei cuvintelor în legătură cu economia aparatelor de transmisiune [4].

Studiile asupra frecvenţei cuvintelor nu s-au putut mărgini însă numai la atît, iar aplicarea metodelor matematice în lingvis-

---

[1] Cf. Pierre Guiraud, *Les caractères statistiques du vocabulaire*, Paris, 1954, p. 10. Autorul citează, în sprijinul afirmaţiei sale, cercetările făcute în vederea stabilirii unor vocabulare de bază destinate învăţămîntului de către H. Bongers, *The history and principles of vocabulary control*, Woerden, 1947 ; C. Henmon, *A French book based on the count of 400 000 running words* [în] *Bureau of Educational Research Bulletin*, no. 3, University of Wisconsin, 1924 ; G. Vander Beke, *French Word-Book* [în] *Publications of the American and Canadian Commitees on Modern Languages*, vol. 15, New York, The Macmillan Company, 1929.

[2] Cf. Pierre Guiraud, *Bibliographie critique de la statistique linguistique*, Utrecht/Anvers, 1954, p. 40.

[3] Distribuţia lui Poisson se referă la probabilitatea de a se întîmpla un anumit eveniment. Cf. Gh. Mihoc, *Elemente de calculul probabilităţilor*, Bucureşti, 1954, p. 35. Pentru teoria informaţiei, vezi Iancu Constantinescu, Sergiu Condrea, Edmond Nicolau, *Teoria informaţiei*, Bucureşti, 1958, p. 94.

[4] P. Guiraud, *Bibliographie critique* . . ., p. 44—50, indică şi listele de frecvenţă a cuvintelor efectuate pentru diferite limbi. Asemenea liste s-au alcătuit pentru limbile : arabă, cehă, chineză, daneză, engleză, franceză, germană, italiană, latină, neerlandeză, norvegiană, polonă, rusă, spaniolă, suedeză.

tică are în vedere astăzi, pe lîngă alte probleme, realizarea mașinii de tradus.

Ideea traducerii mecanizate a apărut ca o urmare a succeselor uriașe obținute în ultima vreme în elaborarea mașinilor electronice automate de calcul, dirijate după un program.

În ianuarie 1954 s-a făcut la New York prima demonstrație publică de traducere din limba rusă în engleză, cu ajutorul mașinii electronice de calcul IBM 701, pe baza unui dicționar conținînd 250 de cuvinte rusești, scrise cu litere latine [1].

Încă din 1933, în U.R.S.S. se semnalase posibilitatea unor traduceri mecanizate, dar nu s-a insistat asupra acestei idei, întrucît nu existau încă mijloacele electronice necesare. În prezent acestor studii li se acordă o atenție deosebită. Conferința Unională de lingvistică de la Leningrad (aprilie 1959) [2] a avut ca temă discutarea problemelor mașinii de tradus. Printre acestea s-a discutat aplicarea metodelor statistice în studierea structurii limbilor. S-a propus ca cercetările statistice să se facă asupra unui singur domeniu științific [3], cel puțin în faza inițială și s-a arătat că pentru unele domenii ale științei determinarea algoritmului [4] pentru mașina de tradus trebuie să se facă în primul rînd prin metoda standardizării vocabularului. Rezoluția, care cuprinde concluziile consfătuirii, dă indicații precise asupra modului cum se vor desfășura cercetările de lingvistică matematică și hotărăște alcătuirea algoritmilor privitori la traducerea cu ajutorul mașinilor, precum și efectuarea în viitorul cel mai apropiat a unor experiențe cu aceste mașini.

Și în țara noastră problemele de lingvistică matematică constituie o preocupare a cercetătorilor. Încă din decembrie 1958 s-a constituit la Institutul de lingvistică al Academiei R.P.R. un cerc de lingvistică matematică, iar recent s-a înființat Subcomisia de lingvistică matematică, în cadrul Comisiei de automatizare de pe lîngă Academia R.P.R. În cadrul acestei subcomisii se discută diverse probleme legate de traducerea mecanizată și probleme teoretice. Una dintre primele teme cercetate s-a referit la determinarea prin metoda statistică a frecvenței cuvintelor în limba literaturii beletristice romînești [5] — aceasta constituind, deci, o aplicare a statisticii în studiul vocabularului.

★

Lingvistica matematică utilizează — ca și alte discipline — o terminologie proprie.

---

[1] Cf. D. I. Panov, *Traducerea automată*, [în] *Analele romîno-sovietice*, seria matematică-fizică, nr. 4, 1956, p. 20.

[2] Cf. Gh. Bolocan, *Prima conferință unională de lingvistică matematică*, LR VIII (1959), nr. 1, p. 75—80.

[3] Cf. și D. I. Panov, *op. cit.*, p. 22, care observă necesitatea de a se începe traducerile mecanizate pe baza unor texte din domeniul științific.

[4] Prin algoritm se înțelege totalitatea operațiilor care, aplicate într-o anumită succesiune, ne conduc la un rezultat dat.

[5] Cf. V. Șuteu, *Observații asupra frecvenței cuvintelor în operele unor scriitori romîni*, *SCL*, X (1959), nr. 3, p. 419 ș. u.

În aplicarea metodei statistice la studiul vocabularului sînt utilizați termenii :

Frecvență (*f*) — care indică de cîte ori se întrebuințează un cuvînt într-un text dat. Cu cît cuvîntul apare de mai multe ori într-un text, cu atît frecvența lui este mai mare, și invers.

Rangul (*r*) reprezintă locul pe care-l ocupă un cuvînt într-o listă în care cuvintele sînt date în ordinea descrescîndă a frecvenței.

La totalizarea după rang, deci, cuvîntul care are indicele de frecvență cel mai mare este clasat primul în lista generală ; cele care urmează se succed după ordinea descrescîndă a indicilor respectivi. Observîndu-se că frecvența nu poate fi criteriul unic pentru stabilirea importanței cuvintelor, s-a introdus criteriul *repartiției* — care indică numărul de autori sau de texte cercetate unde apare un anumit cuvînt. Deși repartiția are un rol foarte important în ierarhizarea cuvintelor în limbă prin metoda statistică—, ea omite un aspect important al cuvintelor concrete, aspect ce rezidă în întrebuințarea lor specifică în circumstanțe anumite [1]. De aici, observația că trebuie făcută diferența între „frecvent" și „util" — ceea ce a condus la introducerea cercetării gradului de *disponibilitate* al cuvintelor. A determina disponibilitatea înseamnă a stabili ușurința cu care ne vine în minte un cuvînt, în discuția pe o anumită temă. Se observă că cuvintele disponibile sînt în funcție de o situație dată, pe care ele o caracterizează și de aceea nu putem măsura disponibilitatea absolută [2].

★

Între diferite elemente de caracterizare a vocabularului — *frecvență*, *rang*, *număr de semnificații*, *număr de foneme* etc. — se stabilesc anumite relații.

Astfel, G. K. Zipf [3] a observat raporturile dintre :

1) *rang* și *frecvență*.

Frecvența este invers proporțională cu rangul, produsul lor fiind o constantă :

$$f \times r = \text{constant}$$

Studiind aceeași problemă, B. Mandelbrot [4] a dat o formulă teoretică foarte apropiată de cea empirică a lui Zipf, dar care are în vedere anumite considerente de economie a utilizării cuvintelor.

Formula lui Mandelbrot e :

$$P_N = K (N + B)^{-\gamma}$$

[1] Cf. G. Gougenheim, *La statistique de vocabulaire et sont application dans l'enseignement des langues*, [în] *Revue de l'enseignement supérieur*, Paris, 1/1959, p. 140.
[2] *Ibidem*, p. 142.
[3] Cf. P. Guiraud, *Les caractères statistiques* ..., p. 2—3.
[4] Cf. Iancu Constantinescu, Sergiu Condrea, Edmond Nicolau, *Teoria informației*, p. 141.

Comparînd raportul între rang şi frecvenţă în formularea lui Zipf şi aceea a lui Mandelbrot, diagrama ne dă rezultatul următor :

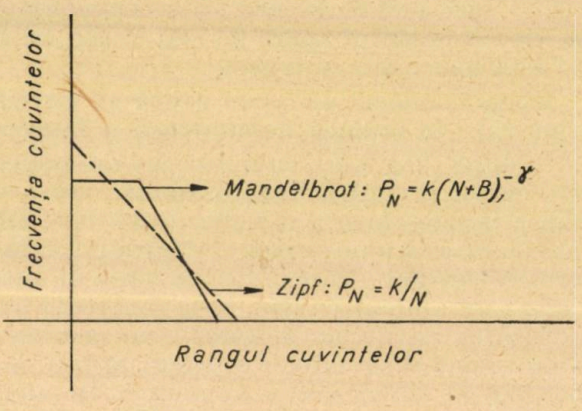

Zipf a mai observat şi raportul dintre 2) *frecvenţa şi extensia cuvintelor.*

Numărul de semnificaţii pe care le poate avea un cuvînt e direct proporţional cu rădăcina pătrată a frecvenţei sale, cîtul lor fiind o constantă :

$$\frac{s}{\sqrt{f}} = \text{constant}$$

3) *frecvenţă şi numărul de foneme.*

Cuvintele cele mai întrebuinţate sînt cele mai scurte [1]. Cîtul numărului de foneme prin logaritmul rangului este o constantă :

$$\frac{K}{\log. r} = \text{constant}^{2}$$

În afară de aceste relaţii, se poate observa că între cuvinte şi frecvenţa lor există şi alte raporturi, caracteristice şi constante, chiar dacă ele nu se pot enunţa în formule riguroase, exacte. S-au stabilit, astfel, unele relaţii între rang şi natura fonemelor, între rang şi etimologie etc. [3].

Desigur, legile stabilite mai sus, precum şi observaţiile făcute, nu epuizează sfera cercetărilor ce se pot efectua asupra relaţiilor dintre diferitele caracteristici ale vocabularului. Acestea vor fi cu atît mai obiective, cu cît se ia în consideraţie un număr mai mare de cuvinte, astfel încît comparînd diferitele valori ale raportului dintre frecvenţa medie a unui

[1] Raportul e relevat de G. K. Zipf, iar formula e enunţată de Guiraud.

[2] Pentru relaţiile enunţate mai sus : f = frecvenţă, r = rang, s = număr de semnificaţii, k = număr de foneme, P = probabilitate de apariţie a unui cuvînt, N = rang, K, B, γ = constante determinate de mărimea alfabetului şi numărul de cuvinte din textul cercetat.

[3] Cf. P. Guiraud, *Les caractères statistiques, . . .*, p. 4.

cuvînt şi numărul mediu de unităţi lexicale, ele să varieze foarte puţin între ele [1].

*

Studiindu-se vocabularul diferitelor limbi moderne s-a remarcat că, din numărul foarte mare de cuvinte care intră în componenţa lexicului lor, foarte puţine se întrebuinţează în mod obişnuit. Aceasta a creat ideea simplificării unor limbi prin limitarea vocabularului şi a gramaticii lor. Astfel s-au iniţiat cercetările în legătură cu limbile simplificate, menite a fi mai uşor de deprins decît celelalte limbi.

În 1920, Ogden şi Richards au început lucrările pentru elaborarea limbii *Basic-English*. *Basic-English* cuprinde 850 de cuvinte. Ulterior, M. West a alcătuit un *Defining Vocabulary* de 1 490 de cuvinte, avînd ca scop facilitarea deprinderii limbii engleze în şcoli cu alte limbi de predare decît cea engleză.

S-a observat însă că metoda logică de determinare a cuvintelor uzuale presupune o oarecare doză de subiectivism, chiar cînd este practicată riguros, aşa cum au făcut-o Ogden şi West.

S-a simţit nevoia unei metode care să ofere un criteriu mai obiectiv şi s-a constatat că *statistica* este indicată pentru determinarea ştiinţifică a cuvintelor celor mai frecvente.

Pentru limba franceză s-au publicat (în Statele Unite) două dicţionare de frecvenţă: Henmon, *A French Word-Book Based on a Count of 400 000 Running Words* (1924) şi Vander Beke, *French Word-Book* (1935). Primul dicţionar dă lista frecvenţei a 40 000 de cuvinte, alese din texte diferite; cel de-al doilea ridică numărul cuvintelor luate în consideraţie pentru stabilirea frecvenţei la 1 147 748 şi introduce noţiunea de *rang*, care îmbunătăţeşte metoda statistică prin aceea că nu mai priveşte importanţa cuvîntului numai din punctul de vedere al frecvenţei. Dicţionarul lui Vander Beke se limitează însă şi el la cercetarea limbii scrise. Pe baza acestui dicţionar s-au elaborat o serie de alte lucrări statistice, avînd mai ales un caracter pedagogic.

În Franţa s-a ajuns la elaborarea *francezei elementare*, care constă în simplificarea vocabularului şi a gramaticii limbii franceze pentru a o face mai uşor de însuşit de către străini. Originalitatea ei faţă de celelalte limbi simplificate (*Basic English*) e aceea de a fi o limbă deschisă, ceea ce înseamnă că se poate dezvolta şi ca vocabular şi ca structură gramaticală. Ea introduce ca elemente de metodă noi: 1° cercetarea limbii vorbite şi 2° cercetarea celor mai uzuale cuvinte disponibile.

Autorii *francezei elementare* [2] observă necesitatea aplicării statisticii la studiul vocabularului, dar relevă faptul că, în ceea ce priveşte aplicarea criteriului frecvenţei la determinarea unui *vocabular de bază* [3], acesta nu

[1] Cf. V. Şuteu, *Observaţii asupra frecvenţei cuvintelor* . . ., p. 422: „În studiile de statistică lingvistică, arbitrariul şi aproximaţia se elimină, în măsura în care valoarea raportului dintre frecvenţa medie a unui cuvînt şi numărul mediu de unităţi lexicale are o relativă stabilitate".

[2] G. Gougenheim, R. Michéa, P. Rivenc, A. Sauvageot, *L'élaboration du français élémentaire*, Paris, 1956.

[3] Prin *vocabular de bază* se înţelege vocabularul minim necesar celor care învaţă o limbă străină, pentru a putea schimba idei în acea limbă la nivelul relaţiilor sociale contemporane.

poate oferi toate datele şi trebuie să fie completat şi cu alte mijloace. Astfel, alături de cuvintele *frecvente* sînt luate în consideraţie cuvintele *disponibile*, care, deşi se caracterizează printr-o frecvenţă mică şi instabilă, sînt uzuale şi utile. Se subliniază că în stabilirea unui vocabular de bază gradul de disponibilitate prezintă un interes lingvistic deosebit. Din cercetările făcute asupra lexicului limbilor, se vede că, deşi criteriul frecvenţei aduce reale foloase în cercetare, el nu poate folosi ca un criteriu absolut în stabilirea unei ierarhii a valorii cuvintelor. Aceasta, mai ales în delimitarea *fondului principal de cuvinte* — nucleul unei limbi — la care trebuie avute în vedere şi o serie de alte considerente esenţiale.

Pentru limba romînă există lucrări care au ca obiect determinarea concretă a fondului principal lexical [1]. În cercetările ulterioare — care s-au limitat pînă acum numai la literatura beletristică [2] — s-au comparat rezultatele obţinute cu datele din listele fondului principal lexical ale acad. Al. Graur. Această comparaţie duce la observaţia că, în general, rezultatele concordă. Desigur, trebuie remarcat faptul că „într-un anumit sector al limbii, vocabularul cuprinde cuvinte specifice, care nu sînt proprii vocabularului de bază din alte sectoare ale limbii şi nici chiar « fondului principal lexical » al limbii" [3]. Vocabularul de bază al unui sector al limbii poate fi mai bine cunoscut numai în măsura în care cercetarea noastră are în vedere, pe lîngă criteriul statistic, situaţia cuvîntului în limbă, faţă de alte categorii de cuvinte. În general, însă, metoda statistică a confirmat datele obţinute, prin aplicarea altor metode, de acad. Al. Graur.

*

— De curînd, punctul de vedere statistic a găsit aplicare şi în studiul vocabularului poetic, metoda statistică oferind un aparat de măsură şi analiză foarte precis. P. Guiraud [4], constatînd însemnătatea pe care o are frecvenţa cuvintelor, observă că studiul statistic al lexicului poate duce la unele rezultate însemnate pentru stilistică. El îşi propune un studiu *aritmo-semantic* care să ţină seamă în acelaşi timp de sensul şi de frecvenţa cuvintelor, legătura dintre sens şi frecvenţă în evoluţia cuvintelor fiind evidentă. Stilul este definit ca o abatere de la norma întrebuinţării comune a limbii, iar metoda statistică ne dă posibilitatea de a măsura abaterile şi a se stabili dacă ele sînt întîmplătoare, deci fără semnificaţie, sau, dimpotrivă, au o valoare funcţională [5].

Studiul statistic al vocabularului unui poet duce la determinarea unor date, printre care : *cuvintele-temă*, cuvintele cel mai des întrebuinţate de poet, care arată direcţia aproximativ constantă a gîndirii sau a sensibilităţii lui. De asemenea, se pot stabili *cuvintele-cheie*, care reprezintă (pentru fiecare scriitor) o abatere de la rangul frecvenţei lor în limba epocii

[1] Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, Bucureşti, 1954 şi *Fondul principal al limbii romîne*, Bucureşti, 1957.

[2] V. Şuteu, *op. cit.*

[3] *Ibidem*, p. 441.

[4] P. Guiraud, *Les caractères statistiques* . . .

[5] Cf. R. L. Wagner şi P. Guiraud, *La méthode statistique en lexicologie*, [în] *Revue de l'enseignement supérieur*, Paris, 1/1959, p. 156.

respective. *Cuvintele de caracterizare* se stabilesc pe baza studiului statistic al părților de vorbire și reprezintă cuvintele asupra cărora cade accentul semnificației poetice într-un context.

Cercetarea abaterilor pe care le reprezintă stilurile față de limba comună se poate face numai pe baza unei liste de frecvență a cuvintelor unei limbi dintr-o anumită epocă, listă care indică și rangul de frecvență al cuvintelor respective.

Studiul statistic relevă tendințele existente în constituirea unui vocabular : *concentrarea* e determinată atît de tendința vorbitorului sau a scriitorului de a-și economisi efortul prin întrebuințarea unui cît mai mic număr de cuvinte, cît și de nevoia de-a sublinia *motivul* comunicării, prin repetarea unui număr cît mai mic de cuvinte-temă. Alături de concentrare, există tendința *dispersării* în vocabular, care e determinată atît de necesitatea clarității comunicării, pentru ca ascultătorul s-o perceapă mai bine, cît și de nevoia de a *caracteriza* comunicarea, dîndu-se amănunte asupra motivului comunicării. P. Guiraud observă că aceste două tendințe coexistă în vocabularul unora dintre scriitorii cercetați de el. La alții, dimpotrivă, predomină una dintre cele două tendințe.

Aplicînd metoda statistică observăm că textele se pot introduce în anumite formule, în funcție de anumiți indici (parametri) ca [1] : lungimea textului, probabilitatea semnului, modul de distribuție a semnului.

Se întîlnesc mai des trei tipuri de distribuție :

1° *Distribuția lui Gauss*, în care frecvența unui semn e direct proporțională cu lungimea textului.

2° Distribuția în care bogăția vocabularului se mărește aproximativ proporțional cu rădăcina pătrată a lungimii textului.

3° Distribuția *binominală*, care are un caracter întîmplător (*aléatoire*).

Evident, aceste tipuri pot avea diferite variante care pun probleme diverse.

Cercetarea lor este utilă stilistului în descrierea, caracterizarea și, uneori, identificarea unui stadiu de limbă [2].

Statistica aduce exactitate și obiectivitate cercetării stilului, dar ea are și anumite limite.

Acad. Tudor Vianu [3] observă în acest sens, referindu-se la fișierul *Dicționarului limbii poetice a lui Eminescu*, că metoda statisticii aplicată în mod dogmatic vocabularelor poetice poate da naștere unor deficiențe destul de grave. Astfel, nu toate unitățile unui text sînt comparabile între ele pe baza criteriului numeric, căci ele diferă prin accentul semnificației poetice, ceea ce le face să nu poată fi tratate ca unități egale. De asemenea, vocabularul unui poet nu poate fi privit ca o unitate omogenă, structurată în același fel în toate punctele ei. Limba unui poet trebuie studiată în dezvoltarea ei temporală, pentru a ne da elementele evoluției vocabularului poetic în opera unui poet.

[1] Cf. R. L. Wagner și P. Guiraud, *op. cit.*, p. 156.

[2] *Ibidem*, p. 158.

[3] T. Vianu, *Statistica lexicală și o problemă a vocabularului eminescian*, LR VII, 1959, 3, p. 25.

Printr-un adaos de principii metodice, statistica lexicală va putea da, totuşi, rezultate în caracterizarea stilistică a operelor poetice.

★

Observaţii statistice asupra limbii s-au făcut mai de mult. Ele n-au avut însă de la început un caracter sistematic şi nu s-a insistat asupra semnificaţiei lor în cunoaşterea structurii unei limbi.

Metoda statistică nu urmăreşte să reducă studiul unei limbi la un sistem de formule şi ecuaţii, înlocuind toate metodele printr-o analiză strict cantitativă. Trebuie să avem totdeauna în vedere limitele ei şi să observăm că locul unui cuvînt în limbă nu poate fi caracterizat numai prin frecvenţa sa. Păstrînd această rezervă, statistica devine un mijloc eficace de analiză a limbii.

CULTIVAREA LIMBII ÎN DISCUȚIE PUBLICĂ

LUCIA STURDZA BULANDRA
Artistă a poporului

Ca răspuns la ancheta întreprinsă de dvs. încep prin a vă felicita pentru grija consecventă pe care o dovedește revista *Limba romînă* în problema cultivării limbii literare. Este o problemă deosebit de importantă pentru toate categoriile oamenilor de cultură, de aceea răspund cu bucurie la întrebările dvs.

Prin cultivarea limbii literare cred că trebuie să înțelegem efortul comun al instituțiilor și al oamenilor de cultură pentru apărarea limbii de invazia neologismelor, a excesului de terminologie tehnică, a regionalismelor, a cuvintelor ermetice, inaccesibile. Pe de altă parte, este datoria noastră să luptăm împotriva închistării limbii, care trebuie să reflecteze permanent actualitatea, să corespundă stadiului avansat în care se află revoluția noastră culturală. Limba literară trebuie să fie strîns legată de viață, să nu rămînă nici o clipă în urma ei, să nu devină la un moment dat prea săracă pentru realitatea pe care o exprimă.

La cea de-a doua întrebare : „în ce constă o greșeală de limbă?", cred că această noțiune include atît greșelile gramaticale, cît și pe cele de topică.

Mărturisesc, de pildă, că am citit cu nedumerire o „erată" din revista *Contemporanul* în care un cunoscut cronicar dramatic spunea următoarele (respect întru totul ortografia eratei) „Erată : în cronica trecută n-a fost scris „pitorescul groazei" ci „*pitorescu groapei*", aluzie la romanul lui Eugen Barbu al cărui titlu etc....".

De cultivarea limbii literare trebuie să se ocupe, așa cum am arătat mai sus, toți oamenii de cultură, dar prin oameni de cultură nu înțeleg numai personalitățile consacrate. Cunoașterea perfectă a limbii literare și grija pentru cultivarea ei trebuie să înceapă de la învățători, prin mîinile cărora trec atîtea generații, și să meargă pînă la cadrele superioare din învățămînt, pînă la oamenii de artă, în special scriitorii, criticii literari și ziariștii.

Dar în afară de categoriile oamenilor de cultură mai sus citate, cred că este datoria tuturor cetăţenilor republicii noastre să cultive limba literară.

Socotesc că în felul acesta am răspuns şi la ultima întrebare cu privire la rolul pe care-l au intelectualii în acţiunea de cultivare a limbii literare. Vreau să adaug aici că rolul nostru, al actorilor, care avem ca primă unealtă de lucru cuvîntul, este foarte important în cultivarea limbii literare. Dar nu mai puţin important este şi aportul celorlalţi oameni de artă.

Cred că înainte de a încheia trebuie să amintesc şi de rolul special pe care îl joacă, în procesul de cultivare a limbii literare, critica de artă. Întrebuinţînd termeni ermetici, inaccesibili maselor, cronicarii noştri dramatici, plastici şi muzicali nu vor ajuta cu nimic la dezvoltarea limbii literare, ci dimpotrivă îi vor dăuna. Întrebuinţînd cuvinte ca „exhaustiv", „abscons" etc., nu cred că tovarăşii critici sînt înţeleşi de cititorii lor şi nu cred că reuşesc să educe gustul publicului, nici să sprijine cu ceva opera de cultivare a limbii literare.

ION AGÎRBICEANU

Limba fixată în scris este limba *literară*, în opoziţie cu limba vorbită zilnic. Năzuinţa în culturalizare este ca şi cea vorbită să se identifice tot mai mult cu cea literară. Limbă literară *per eminentiam* ar trebui numită *limba creaţiilor artistice* în versuri şi proză; limba folosită în *scrieri ştiinţifice*, *istorice* etc. ar fi să se cheme *limbă literară ştiinţifică*.

Cele două ramuri ale limbii literare trebuie să întrunească, pentru a-şi ajunge scopul, calităţi deosebite. Nu se poate scrie un tratat de fizică în limba literară a unui roman, şi nici invers.

1. *A cultiva* limba literară însemnează a ţine seama de următoarele postulate:

a. a păstra materialul lexical încetăţenit în limbă, ca şi formele gramaticale, sintactice, de topică, aşa cum le-am moştenit de la cărturarii înaintaşi, cînd le aflăm exacte, şi cuvintele neîmbătrînite;

b. a elimina cuvintele vetuste sau prea uzate, care nu mai acopăr înţelesul de azi al cuvîntului, şi a le înlocui cu altele care dau înţelesul complet al conceptului despre un lucru aşa cum ni se prezintă el azi, evoluat în cuprins;

c. a îmbogăţi limba cu vorbe nouă luate din limba neaoşă romînească, adică din graiul universal înţeles de toţi romînii. Uneori, *cînd e nevoie*, şi cînd se descoperă un termen dialectal, *frumos*, *expresiv*, *plin*, limba poate fi îmbogăţită şi cu el, dar numai prin stilul unor veritabili creatori de literatură frumoasă;

d. mai rar, în cazuri stringente, cînd ne lipseşte un termen, se poate împrumuta şi un cuvînt din limbile afine celei romîneşti;

e. a îmbogăţi limba cu epitete nouă, legînd de substantive adjective tinere, rar folosite, dar care întineresc întreg cuvîntul.

Toată această acțiune de *cultivare a limbii literare* se referă, evident, la *limba creației literare.*

Limba *literară științifică* are alte căi și izvoare de a se îmbogăți și cultiva ; progresul științelor, atît de vertiginos azi, o încarcă, vrînd-nevrînd, cu un potop de termeni noi, dintre care mulți universal acceptați în toate limbile.

2. *O greșeală de limbă?*

a. o greșeală de limbă e orice greșeală de gramatică, de sintaxă, de topică ;

b. a păstra arhaisme greoaie, ieșite din folosință azi, fie ca lexic, fie ca formă gramaticală sau sintactică ;

c. a folosi neologisme în locul cuvintelor pline de înțeles și general folosite în limba vorbită ;

d. a folosi un cuvînt dialectal de strîmtă circulație, în locul unuia de largă și generală circulație („unul care umblă în toate țările") ;

e. folosirea de termeni inestetici, de la periferii sau de jargon, ori a unor cuvinte care cuprind sudalme, trivialități, cum se mai pot întîlni, din păcate, la unii prozatori tineri.

3. *De cultivarea limbii trebuie să se ocupe* în primul rînd toți cei care scriu în vederea publicării. *Scriitorii* să tindă spre o limbă literară tot mai bogată, mai viguroasă, mai clară, mai concisă. *Oamenii de știință* să năzuiască spre o limbă literară sobră și limpede.

AL. PHILIPPIDE

Membru corespondent al Academiei R.P.R.

1. Cred că cultivarea limbii înseamnă pe de o parte păstrarea firii ei profunde și pe de altă parte asigurarea dezvoltării ei pe calea înnoirii necesare, orice înnoire de care nu este absolută nevoie fiind stricătoare. Dezvoltarea limbii nu trebuie grăbită în chip artificial și nici nu trebuie împiedicată în chip silnic.

2. Sînt tot felul de greșeli de limbă. Una, și cea mai grosolană, este greșeala de gramatică. Altă greșeală este aceea care se săvîrșește atunci cînd se întrebuințează o construcție nepotrivită cu firea limbii. Greșeală este întrebuințarea unui termen în locul altuia precum și faptul de a atribui unui calificativ un înțeles pe care nu-l are. Lista felurilor de greșeli desigur că nu se mărginește aici. Acad. Iorgu Iordan în a sa *Gramatică a greșelilor* a tratat în chip amănunțit această chestiune și lucrarea sa trebuie consultată mereu, nu numai în ce privește cunoașterea greșelilor de limbă posibile, ci și în ce privește cultivarea limbii în general.

3 și 4. De cultivarea limbii ar trebui să se ocupe orice om care scrie ca să publice. Au însă *datoria* de a se ocupa de aceasta lingviștii, scriitorii și cadrele didactice. Ar fi de dorit ca toți aceștia să colaboreze în chip strîns și permanent, într-o viguroasă acțiune comună, pentru păstrarea spiritului limbii, exercitînd un control asupra dezvoltării ei, în sensul de a împiedica orice tendință de stricare a limbii, fie că această stricare provine

dintr-o înnoire care nu e necesară, fie că provine dintr-un purism excesiv care oprește limba în loc și o sărăcește.

5. Interesul față de limbă trebuie trezit încă din primele clase ale învățământului mediu. Aici manualele au, firește, un rol important. Avem deci nevoie de manuale alcătuite de oameni calificați pentru această treabă, văzute și revăzute de referenți pricepuți, aleși și dintre lingviști și dintre scriitori, așadar manuale care să ajute pe profesori în munca lor, nu să-i încurce. În ce privește pe scriitori, aceștia trebuie, în interesul cultivării limbii, să stăpînească ei înșiși limba la perfecție, să nu-și îngăduie nici o neglijență din grabă sau din comoditate și să-și aducă aminte mereu că stăpînirea limbii este un factor esențial al artei literare.

NOTE DE CULTIVARE A LIMBII

DE

ACAD. AL. GRAUR

1. DESPRE „DISLOCAREA" GRUPURILOR DE CUVINTE

Într-un articol publicat în *Revista Universității „C. I. Parhon"*, Seria științelor sociale (— Filologie —), 2—3, 1955, p. 189—193, intitulat *Dislocarea ca procedeu stilistic în poezia noastră contemporană*, I. Coteanu atrage atenția asupra faptului că poeții noștri de azi sparg grupurile de cuvinte mai mult sau mai puțin fixe și intercalează cuvinte străine de aceste grupuri. Iar încheierea este favorabilă pentru cei care folosesc acest procedeu.

Se înțelege că nu vom învăța pe poeți cum să scrie, căci poezia își are greutățile și licențele ei. Este altă problemă dacă, făcînd abstracție de folosirea poetică, justificăm sau nu un procedeu. În ce mă privește, n-aș avea nici o rezervă pentru a aproba o expresie ca *răzlețe sclipeau pe el găteli*, căci în anumite împrejurări am putea scrie și în proză *găteli sclipeau pe el răzlețe* (unii trag de aici concluzia greșită că *răzlețe* este adverb, un adverb care se declină !). Dar aș avea foarte mari rezerve față de un exemplu ca *Să nu se risipească hrana-n viscol păsărească*, în sensul că, dacă nu mă opun ca poetul să scrie așa, aș dezaproba categoric pe un prozator care l-ar imita.

Am adus aminte de studiul citat, pentru că pornind de la ideea expusă acolo, vreau să merg ceva mai departe și să atrag atenția asupra unui mod de „dislocare", frecvent astăzi în proză și mai ales în stilul publicistic.

După cum se știe, limba cunoaște grupuri relativ libere, care pot fi despărțite prin cuvinte intercalate : *am văzut un film* poate deveni *am văzut* astăzi *un film* ; *am văzut* cu toții astăzi *un film* ; *am văzut* cu toții astăzi, de la început, *un film* și așa mai departe. Dar există și altfel de grupuri, care, fără să fi devenit totdeauna locuțiuni (în felul celor studiate de Florica Dimitrescu), sînt totuși fixe, nu poți introduce orice alte cuvinte în mijlocul lor. Putem zice despre un *secretar de organizație*, *secretarul*

nostru *de organizație*, dar n-am putea zice, corect, *secretar* tînăr *de organizație*, *secretar* capabil *de organizație*. Adjectivul, în aceste cazuri, trebuie pus la urmă, sau, deoarece în ultimul timp se răspîndește la noi și cealaltă topică, ar putea fi pus, în primul exemplu, înaintea substantivului. Cu toate acestea în presa noastră actuală, în traduceri și chiar în lucrări originale, găsim tot mai dese exemple de „dislocare" : *pentru o recoltă bogată de orez* (Scînteia, 15. VII. 1959, p. 1, col. 6) ; *cadre stabile de mineri* (Scînteia, 6. III. 1958, p. 1, col. 5) ; *prizonieri francezi de război* (Scînteia, 2.I.1960, p. 4, col. 3) ; *ceasuri electrice de mînă* (Scînteia, 9. I. 1960, p. 3, col. 1) ; *lucrări romînești de grafică* (Scînteia, 9.I.1960, p. 4, col. 7) ; *înfățișarea unor păsări posace de noapte* (S. Dikovski, *Povestiri din Extremul Orient*, Editura D.G.M.A.I., fără dată, p. 207) ; *organelor sovietice de securitate* (L. Șeinin, *Secretul militar*, Ed. tineretului, 1957, p. 39) ; *un fotoliu încăpător de piele* (*ibid.*, p. 11).

În toate aceste cazuri, dacă s-ar fi pus adjectivul în locul din urmă, nu era nici un pericol de confuzie, căci acordul ne arăta clar cu cine trebuie acordat : în unele cazuri, acordul în gen, în altele, acordul în număr sau chiar ambele acorduri.

Chiar și fără acord, uneori expresia corectă ar fi clară. În loc de : *iepei îi vine mai ușor dacă o dai pe babă jos din căruță* (A. Rîbakov, *Oameni la volan*, Cartea rusă, 1951, p. 178), aș fi zis fără primejdie *iepei îi vine mai ușor dacă dai jos baba din căruță*.

Situația e mai gravă cînd adjectivul este un participiu pasiv, iar grupul conține un complement introdus prin prepoziția *de*, căci atunci acesta din urmă poate fi înțeles ca complement de agent : *sistemul îmbunătățit de salarizare* (formulare curentă în ultimii ani, vezi de exemplu *Someșul*, Dej, 30.XII.1957, p. I, col. 4) ; *cadre calificate de chimiști* (Scînteia, 31. V. 1959, p. 1, col. 7) ; *cîteva frunze strivite de arin* (F. Cooper, *Ultimul Mohican*, Ed. tineretului, 1958, p. 398) ; *trunchiuri putrezite de copaci* (*ibid.*, p. 406) ; *procentul admis de rebuturi* (Scînteia tineretului, 16 .VI. 1959, p. 1, col. 5) ; *o adiere nevăzută de vînt* (A. Rîbakov, *op. cit.*, p. 46) ; *pungaș obișnuit de buzunare* (L. Șeinin, *op. cit.*, p. 39) ; *două luni încheiate de vară* (Jules Verne, *Sfinxul ghețarilor*, Ed. tineretului, 1958, p. 233) ; *lanțuri groase și ruginite de corabie* (S. Dikovski, *op. cit.*, p. 67). Bine înțeles, situația nu poate fi salvată prin inserarea unei virgule : *carne uscată, de urs* (F. Cooper, *op. cit.*, p. 237). Soluția este să se pună participiul la sfîrșit, acordul fiind suficient, în toate exemplele citate, pentru a se evita orice confuzie. Se pare însă tocmai că am început să nu mai avem încredere în acord, ceea ce înseamnă că nu mai avem suficient simțul acordului, sau, altfel spus, că slăbește în mintea noastră flexiunea nominală.

Există, ce e drept, și cazuri unde nici acordul nu ne poate ajuta, deoarece adjectivul este la același gen, număr și caz cu ambele substantive : *acest act izolat de curaj* (F. Cooper, *op. cit.*, p. 392) ; *vînd statului cantități sporite de cereale* (Romînia liberă, 9.VII.1957, p. 1, col. 5—6). Dacă am zice *act de curaj izolat*, ar deveni izolat curajul, nu actul, iar *cantități de cereale sporite* ar însemna că au sporit cerealele, nu cantitățile. În asemenea cazuri se poate încerca punerea adjectivului la început : *izolat act de curaj*, dar, evident, nici acest procedeu nu merge oriunde. De exemplu

eu n-aş scrie *moderna fabrică de rulmenţi* (Munca, 29.VII.1959, p. 2, col. 2), sau *purpuriile guri de foc ale artileriei* (V. Ilenkov, *Drumul cel mare*, Ed. tineretului, 1949, p. 192).

Mai sînt şi alte situaţii în care grupurile sînt dislocate, iar reunirea lor ar duce la o situaţie tot atît de rea : *nu ar căuta energic de lucru* (Scînteia, 2.I.1960, p. 3, col. 7). Dacă am pune adverbul la urmă, s-ar înţelege că lucrul e energic. Aici soluţia este sublinierea rolului de adverb al lui *energic: ar căuta de lucru în mod energic.*

Limba noastră se foloseşte adesea de procedeul încadrării, pentru a marca limpede cine cu cine se leagă în frază. Astfel spunem *cer să respecţi legea*, introducînd propoziţia completivă prin *să*, dar nu zicem *cer legea să fie respectată*, pentru că am avea impresia că *legea* e complement direct, ci zicem *cer* ca *legea să fie respectată*, încadrînd pe *legea* între *ca* şi *să*, pentru a marca astfel că de *cer* se leagă *să fie respectată*, nu *legea*.

Un procedeu asemănător se poate folosi pentru atributul în genitiv. Zicem *politica Uniunii Sovietice*, dar *politica de pace a Uniunii Sovietice* : prin articolul *a* se marchează că nu vorbim de pacea Uniunii Sovietice, ci de politica ei. Aceasta ne permite să nu sfărîmăm grupul *politica de pace*. Dar nici acest procedeu sintactic nu este folosit atîta cît s-ar cuveni : *înscrierea cetăţenilor cu drept de vot în listele electorale* (Radio-jurnal, 12.I. 1958, ora 13), ca şi cînd dreptul de vot ar fi în listele electorale, cînd era atît de simplu să se spună *înscrierea în listele electorale a cetăţenilor cu drept de vot*, şi nimeni n-ar fi crezut că listele electorale sînt ale cetăţenilor, căci în acest caz articolul ar fi fost *ale*, nu *a*. La fel *al patrulea festival al tineretului şi studenţilor pentru pace şi prietenie*, ca şi cum numai studenţii ar fi pentru pace, iar festivalul nu, cînd era atît de simplu să se spună *al patrulea festival pentru pace şi prietenie al studenţilor*. Faptul că alte limbi nu au acest mod de exprimare şi, deci, uşurinţa pe care o avem noi, nu trebuie să ne facă să renunţăm la ea.

2. A DESERVI

Un cuvînt care provoacă mare agitaţie în anumite cercuri bucureştene. Sesizat prin scrisori, am vorbit în două rînduri la radio, pentru a arăta că e un cuvînt ca oricare altul şi nu este cazul să ne emoţionăm de prezenţa lui în limba noastră. Trudă zadarnică. De atunci primesc mereu scrisori, telefoane, sînt acostat pe stradă cu întrebarea, pe ton vehement : „ce-i aia *a deservi*? Pentru ce se foloseşte acest cuvînt?".

Iată acum că la acest cor al nemulţumirilor se asociază şi *Limba romînă* : în nr. 1/1960, Maria Gabrea scrie :

„Exemplu de folosire a unui termen impropriu, care a pornit probabil dintr-o inovaţie [1], este cuvîntul *a deservi*. Acest cuvînt este consemnat în *Dicţionarul limbii romîne moderne* de două ori, o dată la p. 232, cu explicaţia : *a deservi, a face cuiva un rău serviciu*, şi a doua oară la p. 233, cu menţiunea *impropriu* : *a servi o colectivitate*. Deşi cel de-al doilea cuvînt

[1] Cum să înţelegem această idee? Orice există pe lume a pornit dintr-o inovaţie.

este după cum se vede impropriu, el s-a răspîndit fulgerător şi azi toate magazinele au brigăzi de „bună deservire”...

DLRM, pe care-l consider un instrument util pentru marele public, păcătuieşte grav într-un punct, şi anume în materie de etimologii, atît în ce priveşte concepţia generală asupra lor, cît şi în amănunte. Nici în cazul cuvîntului nostru nu se dezminte, căci la al doilea *deservi* dicţionarul dă ca etimologie fr. *desservir* (lat. lit. *desservire*). Un asemenea cuvînt latinesc nu există însă nicăieri, căci latina nu are un prefix *des-*. Atribuind cele două sensuri, aşa cum e just, la două cuvinte diferite, dicţionarul face totuşi încă o greşeală, căci declară pe al doilea *deservi* ca impropriu. Cuvinte improprii nu există, ci numai cuvinte folosite în mod impropriu, adică cu înţeles greşit. Dar dacă un cuvînt are un singur înţeles, e limpede că el nu poate fi folosit impropriu. Cel mult s-ar putea spune că e format greşit, dar nici aceasta n-ar fi adevărat.

Se ştie că DLRM este o formă comprimată a DLRC. Nu înţeleg de ce dicţionarul într-un volum s-a abătut aici de la doctrina justă prezentată de cel în patru volume, care inserează întîi pe *a deservi* cu înţelesul de „a servi o colectivitate”, fără să spună că nu ar fi corect format, şi numai în al doilea rînd dă pe *a deservi* cu înţelesul de „a face un rău serviciu”.

Greşeala de a considera ambele cuvinte ca unul singur provine din Dicţionarul limbii romîne, în forma dată la tipar în 1948. Dar sensurile sînt bine definite acolo :

I.1. „A servi, a aduce servicii cuiva sau unui lucru” : *uzina aceasta electrică deserveşte oraşul. Nervul optic deserveşte ochiul.* 2. „A asigura legăturile de comunicaţie cu anumite puncte” : *porturile le deserveşte S.M.R.* II. 1. (Franţuzism) „A face cuiva un rău serviciu, a vătăma : *a înşira motivele poetice care cristalizează emoţiile principale... însemnează a deservi un poet bun.* 2. (Franţuzism, rar) „A strînge lucrurile care au fost servite pe masă”...

Vedem prin urmare că *a deservi* cu înţelesul de „a servi conştiincios”, „a servi o colectivitate” nu a apărut astăzi şi nu se răspîndeşte acum fulgerător, ci încă cu 12 ani înainte putea fi socotit bine instalat în limbă, şi tocmai celălalt *deservi*, cu înţelesul de „a face un rău serviciu”, era socotit atunci, după cum e şi astăzi, un cuvînt străin, un franţuzism neîntrebuinţat şi necunoscut de oamenii muncii. Faptul că primul este întîlnit în toate magazinele (şi nu numai în magazine) este cea mai bună dovadă că e necesar.

Cei care combat pe *a deservi* „a servi cu zel” afirmă că prefixul *de-*, pus înaintea unui verb, dă acestuia sensul contrar : *a mobiliza, a demobiliza ; a rula, a derula.* Există într-adevăr aceste şi alte asemenea exemple. Dar în romîneşte această valoare o are de fapt prefixul *des-* (*dez-*), nu *de-* : *a face, a desface ; a aproba, a dezaproba ; a lega, a dezlega.* Adesea *des-* este paralel cu *în-*, deşi nu există un verb de bază fără prefix : *a îngheţa, a dezgheţa ; a înhăma, a deshăma.* Formaţiile cu prefixul *des-* negativ ocupă mai multe pagini ale dicţionarului. Întîlnim, ce e drept, şi cîteva cazuri de folosire cu aceeaşi valoare a prefixului *de-*, dar aceasta numai în două situaţii speciale : 1. (mai rar) cînd rădăcina începe cu *s* (cîteodată cu *j*

sau cu *c*), astfel încît consoana inițială a rădăcinii absoarbe consoana finală a prefixului : *a sără, a desăra ; a astupa, a destupa ; a înjuga, a dejuga ; a înciocăla, a deciocăla.* E clar că în aceste cazuri avem în realitate tot prefixul *des-*. 2. (destul de des) în cuvinte de origine franceză. Prefixul latin *dis-*, care a devenit în romînește *des-*, s-a transformat în franțuzește, înainte de o consoană, în *dé-*, confundîndu-se astfel cu prefixul *dé-* din latinescul *de-*, despre care vom vorbi mai departe. Astfel în franțuzește *dé-* este prefix negativ în cuvinte dintre care noi am împrumutat, de exemplu, pe *demonta*, alături de *monta*, și tot așa pe *deforma*, *deplasa* și altele.

Prefixul latin *de-* avea în latinește mai multe roluri, printre care și pe acela de a arăta că acțiunea verbului e dusă pînă la capăt sau că e executată cu mult interes, cu intensitate. Astfel alături de *bellare* „a duce război", *debellare* însemna „a duce războiul pînă la capăt", „a se lupta pe viață și pe moarte" ; *flagro* era „a arde", *deflagro*, „a nimici prin foc". Exemplele de acest fel sînt extrem de numeroase în latinește și dintre ele multe au pătruns în limba noastră pe cale de împrumut, fie direct, fie prin intermediul unei limbi moderne. Este limpede pentru oricine știe romînește că *a decădea* nu este contrariul lui *a cădea*, nici *a delimita* nu e contrariul lui *a limita*. Alte exemple : *a decurge, a deda, a dedubla, a defrauda, a delăsa, a denega, a denota, a denumi, a depăși, a deplînge, a descrie, a detuna, a deveni.* Se mai pot alătura exemple ca *dedulci* față de *îndulci*, apoi verbe care în romînește nu au alături forma fără sufix, ca *degera* (cf. *ger*), *demonstra, denigra, devasta, devora* și altele, apoi unele substantive derivate de la verbe, ca *decurs, deflagrație, demers* etc. Se vede astfel că *de-* intensiv este bine reprezentat în romînește, chiar dacă nu luăm în seamă pe *a deservi.*

Ce se întîmplă însă dacă, în urma accidentelor fonetice de care am vorbit, derivatele cu lat. *de-* și derivatele cu lat. *dis-* ajung să aibă aceeași formă ? În franțuzește cazul acesta este frecvent. Uneori diferența se face cu ajutorul rădăcinii, de exemplu din lat. *gustare*, fr. *goûter* „a gusta", se formează pe de o parte *dégoûter*, cu lat. *dis-*, cf. rom. *a dezgusta*, pe de altă parte *déguster*, cu lat. *de-*, cf. rom. *a degusta.* Dar de cele mai multe ori nici această diferență nu se produce. Este cazul lui *desservir*, care reprezintă pe de o parte pe lat. *deservire* „a servi cu zel", pe de altă parte pe fr. *dé*< lat. *dis-* și fr. *servir.* Noi am mai împrumutat și alte omonime de acest fel : *a demarca*, la sport, înseamnă contrariul lui *a marca*, dar în alte domenii *a demarca* este un intensiv al lui *a marca.*

În asemenea cazuri ne ajută contextul. După cum atunci cînd citim în ziar că jucătorul cutare era *demarcat* nu vom înțelege că i se făcuse un semn distinctiv, iar cînd ni se vorbește de limita de *demarcație* între două țări nu vom crede că e o limită care șterge semnele deosebitoare ale teritoriilor, tot așa cu toții înțelegem ce e o brigadă de bună *deservire* și nu vom crede că un autobuz care *deservește* un cartier îi face rău acestuia.

Dar dacă totuși ar fi necesar să excludem unul dintre cele două cuvinte omonime *a deservi*, pe care l-am alege ? Nici o îndoială că am păstra pe „a servi cu zel", care este și mai răspîndit și mai necesar, dar nu pentru motivul care se invocă de obicei. Ni se spune că *a servi* aduce

aminte de exploatare, de servitori, şi de aceea trebuie să-l evităm. Nu cred că e aşa. Depinde de cine şi pe cine serveşte. Cu toţii sîntem mîndri dacă se recunoaşte că ne *servim* patria şi nimeni nu va pretinde să spunem că o *deservim*. Dar *a deservi* nu este exact acelaşi lucru cu *a servi*. Nu putem spune că *deservim* pe cineva cu un chibrit, după cum nu putem spune că raionul e *servit* de o cale ferată, nici nu putem vorbi de o brigadă de bună *servire*. Cît priveşte înţelesul de „a face cuiva un rău serviciu", acesta este cunoscut numai de oamenii care vorbesc franţuzeşte, şi putem foarte bine trăi fără el.

Pentru a încheia, o ultimă observaţie cu privire la o etimologie din DLRM : *a desăvîrşi* e prezentat ca format din *a săvîrşi* şi prepoziţia *de*. S-ar putea căpăta impresia că avem aici un exemplu similar cu cele citate mai sus. În realitate situaţia este alta : verbul *a desăvîrşi* este format pe baza participiului *desăvîrşit*, iar acesta este de fapt supinul *săvîrşit* cu prepoziţia *de* (*de săvîrşit*, adică *de sfîrşit*, a fost format ca *de ajuns*), lucru care se ştie de multă vreme.

PROBLEMA INTERPRETĂRII GRAFIEI CHIRILICE ROMÎNEȘTI DIN JURUL ANULUI 1800

DE

N. A. URSU

În nr. 1/1959 al revistei *Limba română*, F. Asan, Gh. Bulgăr și C. Căplescu au publicat un proiect de transcriere a textelor scrise cu caractere latine din secolul al XIX-lea, cu scopul de a contribui la stabilirea normelor după care trebuie redate citatele din textele secolului trecut în *Dicționarul general al limbii române* și de a oferi sugestii celor ce se ocupă cu editarea operelor clasicilor români din secolul al XIX-lea. În același scop, considerăm utilă și o discuție asupra transcrierii textelor cu caractere chirilice, pentru că mulți dintre scriitorii români de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și din prima jumătate a secolului al XIX-lea și-au scris operele cu alfabetul chirilic. În articolul de față ne vom referi numai la scrierea chirilică din jurul anului 1800, bazîndu-ne pe recomandările ortografice și ortoepice ale autorilor de gramatici și ale altor cărturari din epoca respectivă. Interpretarea grafiei chirilice din textele secolelor al XVI-lea și al XVII-lea, care ridică probleme speciale și — uneori — mai complicate decît cea a textelor din jurul anului 1800, a fost discutată pe larg și cu competență de Ilie Bărbulescu, în cunoscutul său studiu asupra scrierii chirilice [1], și de către alți filologi și lingviști, cu prilejul alcătuirii unor ediții critice de texte vechi românești sau în studii privind istoria limbii române.

După cum se știe, în operația de transpunere în alfabet latin a unui text chirilic se poate folosi fie metoda *transliterației*, care constă din înlocuirea fiecărei litere chirilice cu una latină, aceeași în toate situațiile în care apare litera chirilică respectivă[2], fie metoda *transcrierii fonetice interpretative*, care-l obligă pe editor să stabilească cu acuratețe valorile fonetice

[1] Vezi Ilie Bărbulescu, *Fonetica alfabetului cirilic în textele romîne din veacul XVI și XVII, în legătură cu monumentele paleo-, sîrbo-, bulgaro-, ruso- și romîno-slave*, București, 1904

[2] Pentru că alfabetul latin are mai puține caractere decît cel chirilic, o literă latină, cu anumite semne diacritice, poate reprezenta două sau chiar trei litere chirilice.

reprezentate de literele alfabetului chirilic. De la Hasdeu încoace, de cînd au început să apară şi la noi ediţii alcătuite cu preocupare filologică, s-au încercat ambele metode, iar între susţinătorii lor au avut loc îndelungate controverse. Unele neajunsuri ale metodei transliteraţiei, pe de o parte, şi, pe de altă parte, dificultatea de a determina — într-un anumit text — adevărata valoare fonetică a unor semne chirilice, au obligat pe adepţii transliteraţiei să *interpreteze* anumite grafii, iar pe adepţii transcrierii fonetice interpretative *să recurgă la transliteraţie* sau să reproducă literele chirilice greu de interpretat. Ambele procedee sînt numai în aparenţă satisfăcătoare.

Privind, în treacăt, avantajele şi dezavantajele metodelor menţionate, observăm că transliteraţia este o operaţie mecanică; ea nu impune editorului pregătire lingvistică şi nu contribuie aproape prin nimic la cunoaşterea limbii în care este scris textul editat. Mijloacele tehnice moderne pot suplini această metodă în mod incomparabil mai avantajos. Să luăm, de exemplu, două texte vechi romîneşti, cum sînt *Carte romînească de învăţătură de la pravilele împărăteşti şi de la alte giudeţe*, Iaşi, 1642, şi *Îndreptarea legii*, Tîrgovişte, 1652. Reeditarea acestor importante monumente de limbă şi cultură veche romînească după metoda transliteraţiei ar pune la îndemîna celor care le-ar cerceta pentru alte probleme decît cele lingvistice un text aproape tot atît de greu de consultat ca şi textul chirilic, deoarece — pentru cine are mai puţină contingenţă cu filologia — însuşirea unui sistem de semne diacritice, uneori destul de complicat, nu este cu mult mai uşoară decît însuşirea alfabetului chirilic. Lingviştii se pot dispensa de o astfel de ediţie, întrucît pot consulta originalul, fie direct, fie prin intermediul unei copii fotografice sau microfilmate, care astăzi se poate obţine într-un timp scurt şi în condiţii tehnice superioare. În acest caz, putem renunţa la reeditarea prin transliteraţie, recurgînd la metoda reproducerii fotografice, aşa cum a procedat I. Bianu cu unele texte din secolul al XVI-lea [1]. Dimpotrivă, dacă reeditarea unor astfel de texte se face după metoda transcrierii fonetice interpretative, ele nu numai că vor putea fi consultate fără dificultăţi de cei care le cercetează pentru alte probleme decît cele lingvistice, dar şi lingviştii vor găsi în asemenea ediţii deja stabilite unele fapte privind istoria limbii romîne.

Adepţii transliteraţiei susţin că prin această metodă se înlătură posibilitatea falsificării textului, întrucît nu avem încă suficiente cunoştinţe asupra aspectului fonetic şi morfologic al limbii romîne vechi, pentru a interpreta corect, grafia chirilică. Într-adevăr, transcrierea fonetică interpretativă a textelor romîneşti din secolele trecute este mult îngreuiată de necunoaşterea suficientă a particularităţilor limbii romîne de atunci, dar argumentul acesta nu rezistă criticii, deoarece caracteristicile fonetice şi morfologice ale limbii vechi nu se pot stabili decît *interpretînd* grafia documentelor lingvistice din epoca respectivă. Pentru interpretarea lor, însă, editorul trebuie să posede, pe lîngă cunoştinţele elementare de cri-

[1] Vezi, de exemplu, *Psaltirea şcheiană*, Bucureşti, 1889, sau Coresi, *Lucrul apostolesc*, Bucureşti, 1930.

tica textelor și tehnica edițiilor, temeinice cunoștințe de istoria limbii, de dialectologie, de istoria scrisului și — în general — de istoria culturală a poporului romîn. Aplicînd metoda transcrierii fonetice interpretative, el trebuie să cerceteze cu toată atenția nu numai textul pe care-l editează, ci și multe alte scrieri contemporane, eventual și anterioare sau posterioare, pentru a putea — prin comparație — să determine cu precizie valoarea fonetică a unei anumite litere. Pe lîngă informațiile oferite de tipăriturile și manuscrisele epocii respective, pentru o mai justă orientare în interpretarea grafiei unui text romînesc din secolele trecute stau astăzi la dispoziția editorului și datele *Atlasului lingvistic romîn*.

Este adevărat că prin transcrierea fonetică interpretativă se pot comite unele erori, dar acesta nu este un motiv ca să abandonăm o metodă atît de fructuoasă. Preocuparea editorului nu trebuie să fie ocolirea problemelor lingvistice dificile, ci rezolvarea lor în condiții optime. După o experiență bogată de editor și de cercetător al cărții și al limbii vechi romînești, N. Drăganu atrăgea atenția asupra faptului că dacă nu ai pregătirea filologică necesară, încercarea de a transcrie fonetic duce la enormități. Cu toate acestea, el — care folosise la început metoda transliterației — considera că „trebuie să pregătim pe încetul trecerea de la transliterațiune la transcrierea fonetică interpretativă, care este cea a viitorului" [1].

În virtutea tradiției, cultivată îndeosebi de către copiști și călugări, alfabetul chirilic folosit de romîni avea, pînă după anul 1800, peste patruzeci de litere. În mai multe cazuri, pentru același sunet se foloseau două sau chiar trei litere diferite. De exemplu, ѥ, і și ѵ = *i*, ѳ și ѡ = *o*, ѕ și ѹ = *u* etc. Prima încercare, timidă încă, de a simplifica acest alfabet se datorește lui Ienăchiță Văcărescu, care, în *Observații sau băgări dă seamă asupra regulelor și orînduielelor gramaticii rumînești*, Rîmnic, 1787, elimină cîteva dintre dubletele și tripletele unor slove și cîteva caractere care nu se mai foloseau atunci în scrisul curent, ci numai cu valoare numerică sau la calculul pascal. Deși se bazează pe un text din gramatica sa (p. 14), afirmația generală că Ienăchiță Văcărescu a redus alfabetul chirilic la treizeci și trei de litere nu este justă. Ea a fost făcută cîndva fără o cercetare mai atentă a normelor artografice stabilite și aplicate de Văcărescu în opera sa și a rămas ca atare [2]. În realitate, el a redus alfabetul chirilic doar la treizeci și opt de litere. Din seria slovelor menționate de Văcărescu la pagina 14 a gramaticii sale lipsesc în primul rînd caracterele ѧ, ѩ și ѭ, folosite pentru diftongi și menționate la pagina 15. Apoi, lipsesc literele ѕ și ѹ. Pentru *u* Văcărescu folosește atît pe ѵ, care are însă și valoarea lui de *i*, în cuvintele de origine greacă scrise cu ѹ, cît și pe ѕ, iar alături de ѫ folosește și pe ѫ, conform normelor privind scrierea acestor litere. Prin urmare, din cele patruzeci și trei de litere ale alfabetului chirilic, Ienăchiță Văcărescu elimină caracterele ѧ, ѭ și ѕ, dintre care ѧ și ѭ apăreau foarte rar în scrisul contemporanilor, iar ѕ avea numai valoare numerică (= 6), și pe ѹ și ѫ.

[1] N. Drăganu, *Transcrierea textelor chirilice*, „Hrisovul", I (1941), p. 53.
[2] Vezi și *Mic dicționar ortografic*, București, 1953, p. 13.

A doua simplificare a alfabetului chirilic, de data aceasta mult mai îndrăzneață și cu un mai mare ecou în epocă, este cea propusă de I. Eliade Rădulescu, prin gramatica sa de la 1828. În afară de literele ь, ы, ѕ, оу și ѧ, a căror eliminare din alfabet o propusese deja Văcărescu, Ion Eliade Rădulescu elimină pe и, ѡ, ꙗ, ѣ, ю, ѱ, ѯ și ѳ reducînd alfabetul chirilic la treizeci de caractere. Afirmația că Eliade a redus alfabetul la douăzeci și opt de litere nu este exactă. Cine a pus-o în circulație n-a observat că din enumerarea slovelor făcută în gramatica sa (p. 149) lipsește є, omis din greșeală, iar alături de ѫ Eliade îl folosește și pe ѧ, conform normelor ortografice ale epocii.

Cu toate simplificările propuse și cu toate eforturile autorilor de gramatici și de norme ortografice de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și din primele decenii ale secolului al XIX-lea de a pune ordine în folosirea alfabetului chirilic, tipăriturile, manuscrisele și, în special, documentele scrise de copiști cu mai puțină cultură atestă nu numai întrebuințarea tuturor celor patruzeci de slove, cîte avea alfabetul chirilic folosit curent în jurul anului 1800, ci și întrebuințarea arbitrară a unora dintre ele. Transcrierea mecanică în alfabet latin a unor asemenea texte, prin metoda transliterației, ar oferi o imagine falsificată a limbii romîne din epoca respectivă, atribuindu-i un nejustificat aspect arhaic și, uneori, fonetisme de-a dreptul comice. Numai transcrierea fonetică interpretativă, aplicată cu competență, poate pune la îndemîna celor interesați un text autentic atît sub raportul conținutului, cît și sub raport lingvistic.

În operația de transcriere fonetică interpretativă a unui text, nu toate literele alfabetului chirilic prezintă dificultăți. Celor mai multe le corespund anumite litere latine, în toate situațiile în care apar. Astfel, а = *a*, б = *b*, в = *v*, д = *d*, ж = *j*, з = *z*, и și ї = *i*, л = *l*, м = *m*, н = *n*, о și ѡ = *o*, п = *p*, р = *r*, с = *s*, т = *t*, ф = *f*, х = *h*, ц = *ț*, ш = *ș*, щ = *șt*, ѯ = *x*, ѱ = *ps*, оу = *u*. Literele care prezintă greutăți în interpretare, întrucît pot avea două sau chiar trei valori fonetice, sînt următoarele : є, ъ, ѫ, ѧ, ѵ, ѣ, ꙗ, ѧ, г și к. La acestea se adaugă ч, ѵ, ѹ și ю, care pot fi citite diferit în funcție de poziția lor în anumite cuvinte, și ѳ, dublet al lui т. Discutînd mai jos problema transcrierii lor în alfabet latin, vom fi nevoiți să reproducem uneori pasaje mai lungi din gramatici, îndreptare ortografice și din alte scrieri din jurul anului 1800, privitoare la grafia și pronunțarea acestor litere, atît pentru a aduce o argumentare mai bogată în sprijinul afirmațiilor noastre, cît și pentru a oferi cititorilor posibilitatea să verifice pe loc mărturiile invocate și să confirme sau, eventual, să infirme concluziile trase de noi. Procedăm astfel pentru că scrierile pe care le utilizăm sînt astăzi foarte rare sau, în cazul manuscriselor, exemplare unice.

Є

Autorii primelor noastre gramatici și norme ortografice disting două pronunțări ale acestei litere : *e* și *ie*. Radu Tempea, de pildă, face următoarea precizare : „Slova є în duo chipuri să răspunde : a) ca їє să

răspunde cînd merge înaintea ei o slovă singură glasnică [= vocală] sau cînd stă între duo glasnice sau la începutul cuvintelor romîneşti, adecă вое, плóе, кѹе, трѹфїей, съръчїей ; b) ca є curat, cînd merge înainte sau după dînsa o slovă neglasnică [= consoană] şi la începutul cuvîntului strein, adecă лемнѹл, леѹл, черюл, епископ, егѹмен" [1]. Ioan Budai-Deleanu observă de asemenea că „є să zice *iest* şi are doauă pronunţii : întăi, cînd să află la începutul cuvîntului, atunci să pronunţie ca şi cînd ar avea un ї denainte sa, precum еѹ să grăieşte ca cînd ar fi їеѹ. A douăle, să grăieşte ca şi *e* lătinesc şi e a ghermanilor" [2]. Reluînd, într-o redacţie mai clară, afirmaţiile lui Tempea, Constantin Diaconovici-Loga menţionează că „є cu deschilinire se întrebuinţează, precum după răspunderea cuvîntului se caută, că : *a*) tonul lui є stă limpede în cuvinte streine ; aşijderea în cuvinte romaneşti, avînd înaintea sa nesunătoare litără [= consoană], precum : Єѹфраѳ, Єтна ; деѵет, леѹ ; *b*) litera є se întrebuinţează ca un їє în cuvintele romaneşti stînd la început şi iar cînd are înaintea sa sunătoare [= vocală]. P[entru] e[xemplu] епѹре, єд, лѹпóе, кѫмпїе" [3]. În sfîrşit, reţinem şi informaţia lui Ion Eliade Rădulescu că „є de multe ori se pronunţiază şi ca diftongul їє, cum єѹ, єа, епѹре" [4].

După cum reiese din recomandările ortoepice de mai sus, litera є avea, în cazuri ca cele menţionate, aceeaşi pronunţare ca şi astăzi. De aceea, ea trebuie transcrisă după normele ortografice actuale, fără teama de a falsifica textul din punct de vedere lingvistic.

Mai complicată pentru editor este prezenţa lui є (deschis), în loc de ѣ sau ѧ, la sfîrşitul substantivelor feminine de declinarea a III-a, forma articulată. Grafia aceasta se întîlneşte foarte des în textele moldoveneşti şi — mai rar — în cele bucovinene, ardeleneşti de nord şi bănăţene. După cum a arătat acad. Iorgu Iordan [5], ea reprezintă o realitate fonetică identică cu cea a pronumelui posesiv ori demonstrativ (ме = *mea*, аче = *acea* etc.) sau cu cea a persoanei a III-a a imperfectului indicativ (фъче = *făcea*, приве = *privea* etc.) [6]. Prin urmare, texte ca парте ѧнтъй, апѹнере соарелѹй, венире домнѹлѹй, дѹпъ Хотържре инстанцїй şi altele trebuie transcrise *parte întăi*, *apunere soarelui*, *venire domnului*, *după hotărîre instanţii*, cu toate că cititorul neavizat ar putea vedea aici o greşeală gramaticală.

Ъ, Ѫ

O particularitate a grafiei chirilice romîneşti este folosirea deasă a lui ъ în locul lui ѫ şi invers, fapt care prezintă unele dificultăţi în ope-

[1] Radu Tempea, *Gramatică romînească*, Sibiu, 1797, p. 199—200.

[2] Ioan Budai-Deleanu, *Temeiurile gramaticii romîneşti*, Bibl. Acad. R.P.R., ms. 2425, f. 3r.

[3] Constantin Diaconovici-Loga, *Ortografia sau dreapta scrisoare pentru îndreptarea scriitorilor limbii romaneşti*, Buda, 1818, p. 9.

[4] I. Eliad, *Gramatică romînească*, Sibiu, 1828, p. 152.

[5] Acad. Iorgu Iordan, *Despre limba lui Neculce*, „Studii şi cercetări lingvistice", V (1954), nr. 3—4, p. 342.

[6] În legătură cu repartiţia teritorială a acestui fenomen şi cu prezenţa lui în textele secolelor al XVI-lea şi al XVII-lea, vezi Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, vol. VI, Bucureşti, 1946, p. 131.

rația de transcriere fonetică interpretativă a unui text. Autorii de gramatici și de norme ortografice din jurul anului 1800 au încercat să pună regulă în întrebuințarea acestor caractere. Astfel, dacă Dimitrie Eustatiev Brașoveanul se mulțumește doar să menționeze că „ъ des în loc de ѫ să scrie" [1], autorul anonim al îndreptarului ortografic apărut la Viena, în 1784, recomandă ca „ъ să nu să puie în loc de ѫ, pentru că alta-i ръѕ și alta-i рѫѕ ș.c.l." [2]. Aceeași observație apare și în gramatica lui Radu Tempea : „рѫѕ, cu ѫ, însemnează rîu de apă, iară ръѕ, cu ъ, însemnează un lucru rău" [3]. C. Diaconovici-Loga intervine cu o explicație istorică, curentă în scrierile latiniștilor, privitoare la scrierea lui ъ în loc de ѫ : „. . după ce lăpădară romînii literile strămoșilor săi, pe la anul 1440, și luară ale slovenilor, dintru-ntîi numai pre ъ cu tonul său îl întrebuințau și în cuvintele acelea unde acum punem pre ѫ. P.e. пъмънт, плѣмъна" [4]. Din următoarea observație a lui Petru Maior se poate vedea cum întrebuințarea arbitrară a acestor litere, în textele noastre vechi, era folosită de latiniști drept un argument în sprijinul ortografiei lor etimologice și în acțiunea lor de a reforma limba romînă : „Id omnio animadvertendum venit, Valachos Aurelianae Daciae nunquam uti sono ѫ, sed solum ъ, e.g. illi dicunt *mâni*, *manus*, uti Valachi veteris Daciae, sed *mâni* (мънй). Facile dediscere possent etiam Valachi veteris Daciae sonum ѫ. Certo multi, etiamsi in ore habeant illum sonum, nunquam tamen scribunt ѫ, sed etiam pro eo utuntur litera ъ. Ac in antiquis libris typo impressis ѫ communiter in fine vocis adhibetur pro ъ ; in manuscriptis vero nusquam est videre ѫ, sed solum ъ. Quin memini, me adolescentem in mea patria audivisse senes loquentes, in quorum ore nunquam resonabat ѫ, sed pro eo quoque sonum ъ edebant" [5].

Confuzia grafică din secolele anterioare capătă, deci, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, o motivare lingvistică, probabil prin referire la faptul că în evoluția de la latină la romînă *a* accentuat urmat de nazală a devenit mai întîi *ă* și apoi *î*. Această lege fonetică fusese stabilită încă din anul 1779, de Samuil Micu, în postfața la cunoscuta sa *Carte de rugăciuni*. Latiniștii, care urmăreau înlăturarea lui *ă* și *î* nu numai din grafie, ci — cu ajutorul ortografiei etimologice — chiar din pronunțare, preferau la un moment dat grafia cu *ă* în locul celei cu *î*, pentru că ea reprezenta o fază mai apropiată de limba latină. În sensul acestei interpretări stau mărturie, pe lîngă citatul din Maior, și alte texte provenind de la latiniști.

Prin urmare, folosirea lui ъ în loc de ѫ și, după trecerea la alfabet latin, a lui *ă* (sau *ĕ*) în loc de *â*, foarte frecventă în scrierile de pe la mijlocul secolului trecut, trebuie considerată tot o modă grafică, o „literarizare", ca și grafia lui *e* în loc de *ă* (în *resare*, *reu*, *seu* etc.) sau a lui *i*

---

[1] D. Eustatiev Brașoveanul, *Gramatica rumînească*, 1757. Bibl. Acad. R.P.R., ms. 583, f. 14 r.

[2] *Ortografie sau scrisoare dreaptă pentru folosul școalelor neamicești*, Viena, 1784, p. 10.

[3] Radu Tempea, *op. cit.*, p. 203.

[4] C. Diaconovici-Loga, *op. cit.*, p. 13.

[5] Petru Maior, *Orthographia romana sive latino-valachica*, Buda, 1819, p. 3.

în loc de *î* (în *ris*, *riu*, *tinăr* etc.)[1]. În operaţia de transcriere a unui text din secolele trecute, atare grafii trebuie interpretate conform normelor propuse de F. Asan, Gh. Bulgăr şi C. Căplescu în proiectul menţionat.

ѧ

Alături de ѫ, care se scria în mod obişnuit la mijlocul şi la sfîrşitul cuvintelor, în alfabetul chirilic există şi dubletul său ѧ, folosit la început de cuvînt. În general, această literă reprezintă un *î* sau *în*. De exemplu, ѧн, ѧ = *în*, ѧнтрꙋ, ѧтрꙋ = *întru*, ѧнтꙋнѣрек, ѧтꙋнѣрек = *întunerec*. Cînd ѧ este urmat de в sau п, în transcrierea cuvintelor respective trebuie aplicate normele ortografice actuale. Astfel, ѧбръкат = *îmbrăcat*, ѧподобит = *împodobit*, ѧпърат = *împărat*.

ѵ

Această literă poate reprezenta în mod obişnuit fie un *i*, fie un *v*. Uneori ea a fost folosită şi cu valoare de *u*. D. Eustatiev Braşoveanul îi consemnează pronunţia *v* în felul următor : „ѵ în cuvintele cele rumîneşti loc nu are, dar întru cele greceşti, trebuindu-să întru idiomatul rumînesc, să însemnează întru acelea numai şi în locul acela întru care stă greceşte υ şi în locul lui в să scrie”[2]. C. Diaconovici-Loga îi menţionează pronunţiile *i* şi *v* : „Litera ѵ, de va face de sine singură silavă sau de se va lua cu nesunătoare se răspunde ca ï. P.e. ѵпостас, Єгѵпет. Iară de se va înjuga cu sunătoare literă, atuncea se răspunde ca в. P.e. еѵангелїе, ѵакинт”[3]. Menţionîndu-i valorile de *i* şi *v*, autorul anonim al normelor ortografice publicate la începutul *Cărţii pentru pravilă*, Mănăstirea Neamţ, 1823, consideră o greşeală folosirea lui ѵ în loc de *u* : „ѵ în cuvinte streine să glăsuieşte ca ï, precum ѵпостас, кѵр, мѵр. Iară pre la multe locuri să ia şi loc de в, precum еѵаггелїе, еѵлавїе, Паѵел. Să obicinuiesc unii în limba noastră şi în loc de ꙋ a-l unelti, dar cu greşală fac aceasta, că înţăleagă de la кѵр şi мѵр”[4].

ѣ

Cele mai mari dificultăţi în interpretarea grafiei chirilice le ridică literele ѣ, ѧ şi ꙗ, care se folosesc foarte des una în locul alteia pentru că au în general aceeaşi valoare fonetică. Deosebirea dintre ele constă doar în faptul că ѣ are de mai multe ori valoarea lui *e*, pe cînd celelalte două reprezintă adesea un diftong. Pentru sistematizarea discuţiei, însă, vom prezenta şi comenta mai întîi recomandările ortografice şi ortoepice ale cărturarilor din jurul anului 1800 privitoare la ѣ, cu toate că mai

[1] Vezi şi G. Istrate, *O problemă controversată; literarizarea*, „Studii şi cercetări ştiinţifice”, Iaşi, seria filologie, VII (1956), fasc. 1, p. 1 şi urm.

[2] D. Eustatiev Braşoveanul, *op. cit.*, f. 14 v.

[3] C. Diaconovici-Loga, *Gramatica romanească*, Buda, 1822, p. 7.

[4] Apud I. Bianu, Nerva Hodoş şi Dan Simonescu, *Bibliografia romînească veche*, tomul III, Bucureşti, 1912–1936, p. 409.

jos, cu prilejul discuției asupra slovelor ѧ și ѩ, va fi invocată din nou litera ѣ. Radu Tempea precizează că „slova ѣ să răspunde în duo chipuri: *a*) cînd se află în mijlocul cuvîntului, să răspunde ca іе [1], adecă лѣцѣ, мѣрѣ, пѣлѣ; *b*) iară cînd stă la sfîrșitul cuvîntului să răspunde ca ѩ, adecă минѣ, причеперѣ, чѣстѣ" [2]. Distincția aceasta între cele două valori fonetice ale slovei ѣ reiese și cu mai multă claritate din observațiile lui I. Budai-Deleanu privitoare la grafia și pronunțarea literelor alfabetului chirilic și ale celui latin, făcute în prima parte a *Temeiurilor gramaticii romînești*. La slova ѣ, el face următorul comentariu: „ѣ să cheamă *ietĭ*. La sloveni, de la care au fost izvodită, să grăiește în două chipuri, adecă la sîrbi ca și іа, iar la ruși ca іе sau н. Romînii au luat slova aceasta întru întăi ca un іе, dar fiindcă muntenii, după dialectul lor, au obicinuit a pronunța această slovă mai ca și іа, deci s-au luat obiciai că acum nu să cunoaște din іа pronunția ei, ba o și amestecă cu іа într-atîta cît unii în loc de ѩ întrebuințează pretutindene ѣ și în loc de ѣ pun ѩ; însă carii o întrebuințează cu ortografie bună nu o pun nicăire după vocale, ci pururea după consone" [3]. Mai departe, discutînd diferitele pronunții ale lui *e*, Budai-Deleanu demonstrează că ѣ avea și valoare de *e* (deschis, sub accent): „Așijdere este cu *é* înălțat sau *é* cu *oxia*, fiindcă romînii, primind slovele de la sloveni și avînd în limba sa *e*, care la unele pusori (unde cade și acțent pe dînsul și unde glasul pronunții oarecumva să rădică) au obicinuit același *e* a-l pronunția întralt chip și pentru acea la alcătuirea alfabetului său cu leterile slovenești au pus în locul acestui *e* rădicat un ѣ. Aceasta să arată chiar dacă vom lua sama la nește cuvinte cînd le scriem, precum мєрг și мѣрцєм și alte ca aceste, că acuș să mută є în ѣ și iarăși ѣ în є, adecă la indecativ, num. sîng., persoana I, єѕ мєрг, la a doua тѕ мєрцй și la a tria єл мѣрцє. La număr. mult. ной мѣрцєм, кой мѣрцєцй și a tria persoană iarăș єй мєрг. Nice să poate da vreo regulă pentru ce își mută vorba aceasta slova de rădăcină *e*" [4].

Într-un mod mai sistematic, cele două valori fonetice ale slovei ѣ sînt menționate de C. Diaconovici-Loga: „ѣ se întrebuințează cînd la mijlocul, cînd la sfîrșitul cuvintelor, deci: *a*) la mijlocul cuvintelor se pune această litără în locul lui є, ci arareori, precum: вєсѣрнкъ, трѣптє, лѣцє; *b*) la sfîrșitul cuvintelor femeiești care se sfîrșesc în є, avînd înaintea sa nesunătoare litără [= consoană], se întrebuințează în loc de ѧ. P.e. пѕнтє-пѕнтѣ, рѕгъчюнє — рѕгъчюнѣ. Și aicea se înecă articulul fămeiesc а în ѣ, că ar trebui scris пѕнтєа, iar nu пѕнтѣ; *v*) așijdere la verburi, în timpurile nesăvîrșite [= imperfecte], se pune ѣ în locul lui ѧ. P.e. вєдѣ, мєрцѣ, дормѣ. Avînd vreun cuvînt dintre acestea mai sus puse înainte de є, sunătoare, atuncea nu se pune ѣ, ci ѧ, precum плóє-плóѧ, кѫмпїє — кѫмпїѧ, вожѧ, грѣѧ; *g*) pune-se ѣ încă în mijlocul cuvintelor la silavele cele schimbătoare în єск, unde єск se strămută

[1] Adică un *e* iotacizat. Vezi mai sus discuția de la є și, mai jos, pe cea de la ѧ și ѩ.
[2] Radu Tempea, *op. cit.*, p. 199.
[3] I. Budai-Deleanu, *op. cit.*, f. 8v—9r.
[4] *Ibidem*, f. 20 r.

în ѣскъ, ținînd tonul lui ѧ. P.e. стъпѫнєск-стъпѫнѣскъ, пѫндєск-пѫндѣскъ" [1]. Pentru a nu se mai produce confuzia dintre ѧ (sau ѫ) și ѣ, N. Maniu Montan propune ca ѣ să nu se mai scrie decît acolo unde se pronunță un *e* (mai deschis decît cel obișnuit, adică așa cum apare în unele graiuri ardelenești) : „ѣ asta slovă are prin sonuri їа, їє, єа. Așeadară, pentru ce este ѫ, ѧ? ! Eu altă causă nu știu, ci numai asta : ѫ este pentru aceea ca unde asună їа să se puie ѫ și unde єа, acolo ѧ. Și ѣ numai acolo unde să aude їє sau cam *e* unguresc" [2]. În sfîrșit, pentru a se înlătura în mod definitiv confuzia, I. Eliade Rădulescu propune eliminarea din alfabet a literei ѣ : „Pe ѣ toată lumea îl știe că este diftong, că diftongurile sînt din două vocale sau glasnice și că vocalile din care el stă sînt є și а. Ce greșală face cineva de va pune în loc de ѣ, єа, care prețuiește tot cît dînsul? Cine poate să pronunțieze pe єа altfel decît cum este, știindu-l mai vîrtos că este și diftong?" [3].

Din comentariile reproduse mai sus reiese în mod limpede că pînă în prima jumătate a secolului al XIX-lea litera ѣ era folosită, atît cu valoare de *e*, cît și cu valoare de *ea* (sau *ia*). De aceea, în transcrierea ei interpretativă se recomandă o deosebită atenție, pentru a nu atribui limbii dintr-o anumită epocă sau regiune fonetisme pe care nu le-a avut. De exemplu, grafii ca лѣцє, мѣрцє, вѣдє și altele, întîlnite într-un text din jurul anului 1800, nu pot fi transcrise *leage*, *mearge*, *veade*, ci numai *lege*, *merge*, *vede*, chiar dacă textul respectiv provine din Transilvania, unde *e* din prima silabă a cuvintelor citate se pronunță în unele graiuri mai deschis decît în celelalte graiuri ale dialectului dacoromîn. După cum se știe, în scrisul obișnuit se notează fonemele, nu sunetele vorbirii individuale. Încercarea de a deosebi pe *e* obișnuit, notat cu є, de *e* deschis, prin notarea acestuia cu ѣ, dovedește preocuparea de a ordona alfabetul chirilic și de a-l face propriu unei scrieri pe cît posibil fonetice. Dar cazurile cînd o asemenea distincție este respectată cu strictețe sînt rare. În general, după cum atestă și mărturiile invocate mai sus, ѣ avea și valoare de *e*, nu numai de *ea* sau *ia*. De aceea, în operația de transcriere interpretativă a acestei litere trebuie să aplicăm normele ortografice actuale privitoare nu numai la *ea* și *ia*, ci și pe cele referitoare la *e* și *ie*.

ѧ, ѫ

Pentru că literele ѣ, ѧ și ѫ aveau, încă din secolul al XVI-lea, de cele mai multe ori aceeași valoare fonetică, menținerea lor în alfabet a fost determinată numai de transmiterea din generație în generație a unor norme ortografice cu caracter formal, care prevedeau locul unde trebuia să se scrie fiecare dintre ele. Iată, de exemplu, ce precizări face autorul anonim al normelor ortografice din 1784 : „ѫ cu ѧ să nu se schimbe, pentru că ѫ numai la începutu cuvîntului să pune, unde ѧ nicio-

[1] C. Diaconovici-Loga, *Ortografia sau dreapta scrisoare*, Buda, 1818, p. 14—15.

[2] Nicolae Maniu Montan, *Orthoepia latina, latino-valachica, hungarica, germanica et serbo-valachica*, Sibiu, 1826, p. 92.

[3] I. Eliad, *op. cit.*, p. XI.

dinioară nu să află, ci numai în mijloc sau în sfîrşit. Aşadară n-ar fi bine scris ѧрнъ, ѧскъ, în loc de ꙗрнъ, ꙗскъ, sau тъꙗрѣ, мѕꙗрѣ, în loc de тъѧрѣ мѕѧрѣ. ѧ cu ѣ să nu să amestece, măcar că nici una nici alta nu poate sta la începutul cuvîntului, pentru că ѣ să pune numai după slovă împreună sunătoare [= consoană], iară ѧ după singură sunătoare [= vocală]. Aşadară n-ar fi bine să scrii цинѧрѣ, пїѣрдєрѣ, în loc de цинѣрѣ, пїѧрдєрѣ ş.c.l." [1]. Mai departe, dînd unele norme de întrebuinţare a accentului, autorul propune ca cele două valori fonetice ale literelor ѣ şi ѧ să fie marcate prin prezenţa sau lipsa accentului ascuţit. Astfel, de la regula accentului excepteză „pe ѣ, cîndu-i de fire lung, ca să să deschilinească de ѣ, ascuţit. I[n] p[ildă] мърѣцѣ, fără semn ascuţitori, este în modru arătători [= modul indicativ], în faţa[= persoana] a treia, iară съ мърѣскъ, cu semn ascuţitori, este în modru împreunători [= conjunctiv]. Aşijderea ѧ ascuţit stă în modru împreunători şi ѧ de fire lung în modru sau arătători sau poruncitori [= imperativ]. I. p. ѳъгъдѕѧцѣ, съ ѳъгъдѕѧскъ. Unde ѣ şi ѧ ascuţite cu gura mai deşchisă să zic, decît cînd nu-s însemnate" [2]. I. Budai-Deleanu menţionează pentru ꙗ numai valoarea de diftong (= *ia*), iar la ѧ face următoarea observaţie: „ѧ să cheamă *ie* şi tot aceeaş are în sine pronunţie ca şi ѣ, numa cu acea osăbire că acest ѧ să pune totdeauna după vocale, iar niceodată după consone. Iar ѣ, de împrotivă, să pune după consone şi nu după vocale" [3]. În sfîrşit, reţinem şi de la C. Diaconovici-Loga menţiunea că „ꙗ, ѧ, după forma cea dintîi la început, iară după forma a doua la sfîrşitul cuvintelor se pune. P.e. пѕстїѧ, ѧкъпъѧт, ꙗрнд" [4].

Din mărturiile autorilor de gramatici şi de norme ortografice citaţi mai sus, precum şi din cercetarea scrierilor vremii, reiese că literele ѣ, ѧ şi ꙗ aveau în fond aceeaşi valoare fonetică, putînd reprezenta fie un *e*, fie un *ea* sau un *ia*. Subliniem, însă, faptul că, la începutul cuvintelor, pentru notarea diftongului *ia* era folosit în general ꙗ, deşi se mai întîlnesc şi grafii ca ѣпъ = *iapă*, ѧръ = *iară*, ѣтъ = *iată* şi altele. ꙗ cu valoare de *e* apare mai rar. De exemplu, în grafii ca ꙗнѧкѣ, ꙗстѣ, ꙗ trebuie citit (*i*)*e*, nu *ia*, pentru că — împotriva frecvenţei cu care apare ꙗстѣ în textele din jurul anului 1800 — nu se poate susţine că se pronunţa *iaste*. Prezenţa în numeroase texte a grafiei єстѣ, alături de ꙗстѣ, constituie un argument în plus că ꙗ reprezintă aici un (*i*)*e*. Grafia cu ꙗ sau ѧ, alături de cea cu є, în cazul cuvîntului *este*, ca şi în cazul altor cuvinte vechi romîneşti începătoare cu *e*, cum sînt *ele*, *ese* şi altele, datează încă din secolul al XVI-lea [5]. Cum s-a ajuns, în cazuri ca cele menţionate, la notarea lui *e* cu ꙗ? După cum se ştie, în cuvîntul *este*, ca şi în celelalte cuvinte începătoare cu *e*, din fondul lexical vechi al limbii romîne, *e* iniţial se pronunţă precedat de un *i* semivocalic, deci ca diftongul *ie*.

[1] *Ortográfie sau scrisoare dreaptă*, Viena, 1784, p. 5—6.
[2] *Ibidem*, p. 11.
[3] I. Budai-Deleanu, *op. cit.*, f. 10 r.
[4] C. Diaconovici-Loga, *Ortografia sau dreapta scrisoare*, Buda, 1818, p. 14.
[5] Vezi I. Bianu, *Psaltirea şcheiană*, tomul I, textul în facsimile şi transcriere, Bucureşti, 1889, p. 12, 20, 26, 33, 38, 177, 235, 321, 382, 429.

Notarea cît mai exactă a acestui sunet nu se putea face decît cu una din literele ѣ, ѧ și ꙗ, care — după cum am văzut — se foloseau atît cu valoare de *e*, în deosebi cînd se pronunța mai deschis decît în mod obișnuit, cît și cu valoare de *ea* sau *ia*. Dar, după cum am văzut din recomandările ortografice citate mai sus, ѣ și ѧ nu puteau fi folosite la începutul cuvintelor. Prin urmare, nu rămînea altă soluție decît ori întrebuințarea lui є, ori a lui ꙗ. Grafia cu ꙗ a devenit frecventă, lăsînd celor nepreveniți impresia că se află în fața unei realități fonetice diferite de cea cu є. De fapt atît grafia cu ., cît și grafia cu є, reprezintă totdeauna fonemul *e*, acolo unde astăzi pronunțăm *e* sau *ie*.

Г, К

Cînd sînt urmate de а, о, ѹ, ъ, ѫ, literele г, к se transcriu *g*, respectiv *c*. Dacă după ele urmează є, и, ї, ѵ, ꙗ, ѧ, ѣ, ю, atunci г, к se transcriu *gh*, *ch*, iar semnele vocalelor și diftongilor respectivi se interpretează conform regulelor stabilite pentru fiecare în parte. De exemplu, гата = *gata*, катъ = *cată*, гол = *gol*, косаш = *cosaș*, гѹръ = *gură*, кѹжбъ = *cujbă*, гълѣтъ = *găleată*, къдѣре = *cădere*, гѫнд = *gînd*, кѫнд = *cînd*, гем = *ghem*, кем = *chem*, зоологй = *zoologhi*, дакй = *dachi*, зоологїе = *zoologhie*, Дакїа = *Dachia*, Єгупет = *Eghipet*, кур = *chir*, гѣцъ (și гѫцъ sau гыцъ) = *gheață*, гѫр (și гѣр sau гыр) = *ghiaur*, гѣбос (și гѫбос sau гыбос) = *ghebos*, кѣма (și кѫма sau кыма) = *chema*, гюж = *ghiuj*, кюп = *chiup*.

Ч, Џ

Urmate de а, є, и, о, ѹ, literele ч, џ se transcriu *ce*, *ci*, respectiv *ge*, *gi*, după cum cer normele ortografice actuale sau anumite particularități dialectale ale textului respectiv. De exemplu, час = *ceas*, џам = *geam*, чер = *cer*, џем = *gem*, чине = *cine*, марџине = *margine*, чот = *ciot*, џок = *gioc*, чѹмъ = *ciumă*, џѹдекътор = *giudecător*.

Ѹ

În mod obișnuit, ѹ = *u*. De exemplu, тимпѹриле анѹлѹй = *timpurile anului*. Cînd este consonant, în diftongi, scris de obicei ѹ, se transcrie tot *u*, conform normelor ortografice actuale. Numai la sfîrșitul cuvintelor, ѹ sau ѫ prezintă anumite greutăți în operația de transcriere, deoarece — aplicînd normele ortografice actuale — în unele cazuri se păstrează, iar în altele se înlătură. ѹ sau ѫ finali se transcriu numai la cuvintele care se pronunță astăzi cu *-u* sau *-ŭ*. De exemplu, аѹ, аѫ = *au*, кѹ = *cu*, ынтрѹ = *întru*, леѹ, леѫ = *leu*, лѹкрѹ = *lucru*, пентрѹ = *pentru*, саѹ, саѫ = *sau* etc. În restul cazurilor nu se transcriu pentru că în limba lite-

rară din jurul anului 1800 reprezentau mai ales o tradiție grafică, decît realitatea fonetică existentă și astăzi în unele graiuri ale dialectului dacoromîn. Iată ce explicație dă I. Budai-Deleanu prezenței lui ȣ la sfîrșitul cuvintelor terminate în consoană : „Romînii noștri, luînd doară sama cum că la vorba de obște și întru limba lor se înghițesc unele vocale de la sfîrșitul cuvintelor și numai de jumătate să aude vocalea cea de pe urmă, au luat și ei acest *ier*, ь, și au obicinuit a-l pune la toate cuvintele, fiindcă după firea limbii romînești nice un cuvînt nu poate să să sfîrșască cu consoană, ci pururea cu o vocale, precum омь, домнь, факь etc. Însă slova aceasta acum numa la cărțile besericești să întrebuințază, căci ardelenii și moldovenii la scrisorile lor private de mult acum au început a pune în loc de ь un ȣ, preum au și însămnat până acum acel ь, și scriu, омȣ, домнȣ etc.” [1]. Dar ь, care se întîlnește — alături de ȣ și ȣ̆ — la sfîrșitul cuvintelor, mai ales în cărțile bisericești, pînă tîrziu după anul 1800, nu reprezenta decît tot o tradiție grafică. Normele ortografice de la începutul *Cărții pentru pravilă*, Mănăstirea Neamț, 1823, menționează următoarele cu privire la ь : „la pashalie numai ; iară unii îl obicinuiesc a-l pune pururea la sfîrșitul cuvîntului, după neglasnică [= consoană]. Ci cei mai mulți l-au lăsat, negăsindu-să vreo pricină binecuvîntată de a-l pune” [2]. Prin urmare, grafii ca ачестȣ, ашъзъмѫнтȣль, аȣзитȣ, бȣнȣ̆ читимȣ, даскъль, греческȣ̆, ромѫнескȣ̆, зикȣ și altele nu trebuie transcrise *acestu*, *așăzămîntulu*, *auzitu*, *bunu*, *citimu*, *dascălu*, *grecescu*, *romînescu*, *zicu*, ci numai *acest*, *așăzămîntul*, *auzit*, *bun*, *citim*, *dascăl*, *grecesc*, *romînesc*, *zic*.

Ю

Cînd se află la începutul sau la mijlocul cuvintelor ю, se transcrie totdeauna *iu*. La sfîrșit, însă, uneori se transcrie *iu*, alteori numai *i*, lăsîndu-se afară *u*, conform normelor ortografice actuale. De exemplu, еквинокцю = *ecvinocțiu*, есерчицю = *eserciţiu*, прежȣдицю = *prejudițiu*, dar окю = *ochi*, обичѣю = *obicei*, ръзбою = *război*, оункю = *unchi*. Mai complicată este transcrierea lui ю din cuvintele terminate în (т)орю, ca аморю, лȣкръторю, мȣриторю, трекъторю și altele, precum și din фелю, unde consoanele precedente au și un timbru palatal, fapt pentru care s-au și scris cu ю, nu cu ȣ̆. Pentru a transcrie asemenea cuvinte corect, cu posibilitățile oferite de normele ortografice actuale, credem că trebuie îndepărtat numai timbrul labial, iar timbrul palatal, care de altfel este și mai pronunțat, să fie marcat prin *i*. De exemplu, аморю = *amori*, лȣкръторю = *lucrători*, мȣриторю = *muritori*. Posibilitatea confuziei cu forma de plural nearticulat este înlăturată în majoritatea cazurilor de context. În puținele cazuri cînd confuzia nu este înlăturată de context, editorul poate avertiza în vreun fel pe cititor. Transcriind astfel forma nearticulată a unor cuvinte ca cele menționate, sîntem consecvenți cu

[1] I. Budai-Deleanu, *op. cit.*, f. 8r.
[2] Apud I. Bianu, N. Hodoș și D. Simonescu, *op. cit.*, p. 408.

tratamentul lui ю în forma lor articulată: аморюл = *amoriul*, лѹкръторюл = *lucrătoriul*, мѹриторюл = *muritoriul*.

Θ

Aproape toţi autorii de gramatici şi de norme ortografice citaţi mai sus menţionează, aşa cum reiese şi din textele timpului, că litera θ se folosea în cuvinte străine. Pronunţia ei nu era diferită de cea a lui т. Cînd, sub influenţa vreunei limbi slave, se pronunţa ф sau фт, se şi scria ca atare. Cu privire la pronunţarea acestei litere, I. Budai-Deleanu face următoarea observaţie: „θ să cheamă θита şi este slovă grecească, împrumuta[tă] precum de [la] sloveni aşa de [la] romîni, numa pentru cuvintele greceşti, însă la sloveni să grăieşte în multe chipuri. Rosianii o grăiesc ca ф, slovenii ceilalţi ca фт, care pronunţie au luat-o şi unii dintre romîni. Dar mai aproape de adevărata pronunţie elinească sînt acei carii o grăiesc ca şi тХ"[1]. Mai tîrziu, cînd I. Eliade Rădulescu propune eliminarea din alfabetul chirilic a acestui caracter, face constatarea că „în toată limba noastră nu găsim o zicere care să cuprinză pe acest θ; ba încă, deşi avem în limba noastră vreo vorbă împrumutată de la greci, care să aibă în sine pe θ, rumînii nu-l citesc decît ca pe т, sau carii voiesc să se pocească aceia îl citesc фт"[2]. Prin urmare, grafia cu θ este etimologică, fiind folosită în cuvintele de origine greacă, în cuprinsul cărora se găseşte θ. Transcrierea acestei litere cu *th* este greşită, deoarece nu are nici un temei lingvistic. Între θ şi т nu a existat deosebire de pronunţare, decît doar în vorbirea pedantă, preţioasă, a acelora care imitau servil pronunţarea grecească.

★

Consideraţiile de mai sus cuprind, uneori, lucruri elementare. Totuşi, am crezut necesară menţionarea lor, pentru a oferi celor mai puţin iniţiaţi în această problemă o privire de ansamblu asupra modului în care trebuie interpretată grafia chirilică romînească din jurul anului 1800. Economia unui articol ca cel de faţă nu ne-a permis să intrăm în discuţii de amănunt asupra valorii fonetice reprezentate de unele litere chirilice. Informaţii bogate în acest sens oferă scrierile privitoare la istoria limbii romîne.

Pentru a pune la îndemîna cititorului un exemplu de felul cum trebuie editat un text după metoda transcrierii fonetice interpretative, cu aplicarea normelor stabilite mai sus, reproducem — în copie fotografică şi în transcriere — un fragment din cunoscutul dialog între nepot şi unchi al lui Petru Maior, publicat mai întîi ca supliment la *Orthographia romana sive latino-valachica*, Buda, 1819, şi reprodus apoi în *Lexiconul* de la Buda.

---

[1] I. Budai-Deleanu, *op. cit.*, f. 10 v.
[2] I. Eliad, *op. cit.*, p. XI.

REPRODUCEREA FOTOGRAFICĂ

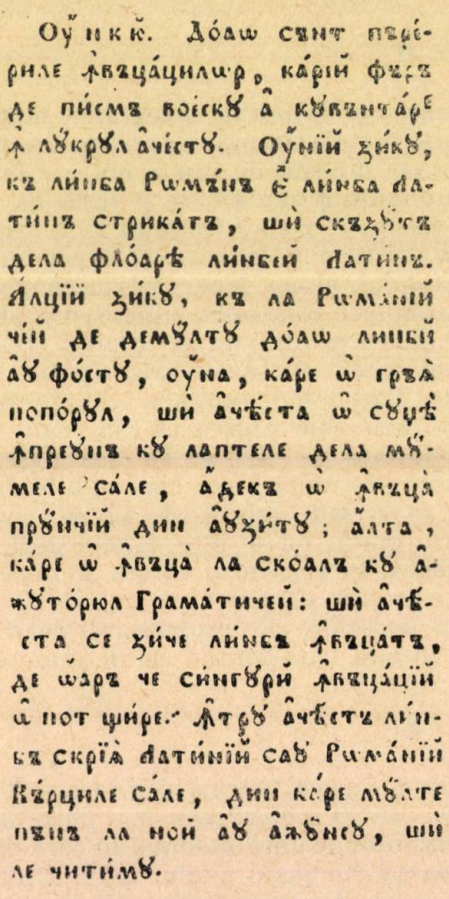

TRANSCRIEREA

Unchi. Doauă sînt părerile învăţaţilor carii fără de pizmă voiesc a cuvîntare în lucrul acest. Unii zic că limba romînă e limba latină stricată şi scăzută de la floarea limbei latină. Alţii zic că la romanii cei de demult doauă limbi au fost : una, care o grăia poporul, şi aceasta o sugea împreună cu laptele de la mumele sale, adecă o învăţa pruncii din auzit ; alta, care o învăţa la şcoală cu ajutoriul gramaticei, şi aceasta se zice limbă învăţată, deoarăce singuri învăţaţii o pot ştire. Întru această limbă scria latinii sau romanii cărţile sale, din care multe pănă la noi au ajuns şi le citim.

RECTIFICĂRI LA EDIȚIILE POEZIILOR LUI EMINESCU (IV)

DE

I. CREȚU

Floare albastră

Tipărită în *Convorbiri literare*, VII, nr. 1 din 1 aprilie 1873, gingașa idilă romantică a lui Eminescu a fost supusă unui tratament vitreg din partea unor editori care au republicat-o. Astfel, versul final:

Totuși este trist în lume!

din *Convorbiri* și din ediția Socec a devenit, începînd cu seria a noua (1903) a acesteia din urmă:

Tot este trist în lume!

și apoi:

Totul este trist în lume.

Deși păstrează forma din *Convorbiri* a acestui vers, ediția Călinescu [1] face mențiune în notă: „*Totuși* al poetului rămîne, ce-i drept, nefiresc". Fără să modifice forma din *Convorbiri*, ediția Perpessicius adaugă la *Note*: „*Totul este trist în lume* e, de bună seamă, și simplu și firesc. Dar sfîrșitul poeziei e poate mult mai profund..." (vol. I, 1939, p. 341).

Următoarea strofă din *Convorbiri*:

Acolo-n ochi de pădure
Lîngă bolta cea senină
Și sub trestia cea lină
Vom ședè în foi de mure

[1] M. Eminescu, *Poezii*, ediția I, București, Națională Ciornei, 1938, apoi ediția a II-a, Națională Gh. Mecu, 1943.

a fost modificată de I. Scurtu (M. Eminescu, *Lumină de lună*, Bucureşti, Minerva, 1912) astfel :

Acolo-n ochi de pădure,
Lîngă trestia cea lină

Şi sub bolta cea senină
Vom şedea în foi de mure.

Deşi prima schimbare (*totul* în loc de *totuşi*) nu a fost adoptată în ediţia Perpessicius, totuşi autorul ei se alătură fără rezerve la ultima modificare, datorită lui Scurtu şi acceptată de Bogdan-Duică. „*De bună seamă* — se spune în ediţia Perpessicius, I, p. 341 — că trebuie să ne raliem rectificării lui Bogdan-Duică".

Noi credem însă că o asemenea modificare a limbii lui Eminescu nu se poate justifica numai pe baza acelui „de bună seamă".

Poezia *Floare albastră* s-a tipărit în *Convorbiri* după manuscrisul dat de Eminescu, şi peste douăzeci de ani s-a retipărit în ediţia Şaraga de la Iaşi, apărută în 1894, precum aflăm dintr-o notă informativă publicată în *Evenimentul literar* din 27 iunie a aceluiaşi an, iar retipărirea s-a făcut avînd în faţă acelaşi manuscris de la *Convorbiri*.

Comparate între ele, aceste două tipărituri nu prezintă nici o deosebire. Atît în *Convorbiri*, cît şi în ediţia Şaraga versul final sună *Totuşi este trist în lume*. Aşadar, nu poate fi vorba despre vreo eroare de tipar, căci ar fi fost corectată în ediţia Şaraga după manuscrisul moştenit de la *Convorbiri* prin zeţarul Butman, precum se menţionează în această ediţie la pagina 6.

Presupunînd că în versurile menţionate de noi mai sus ne întîmpină o idee nefirească a poetului, precum afirmă editorii citaţi, singura urmare ar fi fost ca, sub textul din *Convorbiri*, să notăm că socotim curioasă judecata lui, aşa cum face ediţia Călinescu ; în nici un caz însă nu ne este îngăduit să intervenim, modificînd după socotinţa noastră, chipul în care poetul şi-a exprimat gîndirea.

Dar să vedem dacă este ceva nefiresc în gîndirea din *Floare albastră*.

„Albastra dulce floare" a poetului, văzînd că iubitul său s-a cufundat „în nori şi-n ceruri nalte", se teme să nu fie dată uitării şi-l îndeamnă să părăsească gîndul fericirii, după ea, iluzorii, pe care i-ar aduce-o cugetarea filozofică :

Iar te-ai cufundat în stele
Şi în nori şi-n ceruri nalte?
De nu m-ai uita încalte,
Sufletul vieţei mele.

În zadar rîuri în soare
Grămădeşti-n a ta gîndire
Şi cîmpiile asire
Şi întunecata mare,

Piramidele-nvechite
Urcă-n cer vîrful lor mare —
Nu căta în depărtare
Fericirea ta, iubite!

Poetul se lasă convins și, covîrșit de farmecul iubirii, exclamă:

Ah! ea spuse adevărul.

Ea îl îndeamnă să meargă împreună:

... în codrul cu verdeață
Und' izvoare plîng în vale
Stînca stă să se prăvale
În prăpastia măreață.

Acolo-n ochi de pădure
Lîngă bolta cea senină
Și sub trestia cea lină
Vom ședè în foi de mure.

În elanul imaginației romantice, îndrăgostiții să avîntă pe culmea unei stînci, spre a ajunge „lîngă bolta cea senină". Ce este, ce poate fi *nefiresc* în acest avînt spre culmile fericirii? Pare oare nefiresc că vraja iubirii îi înalță pe îndrăgostiți *lîngă bolta cea senină*?

Dar scurta experiență idilică se curmă și, murind iubirea, viața își recapătă pentru poet aspectul ei trist de mai înainte. — Am încercat să ies din făgașul trist al vieții mele și am răspuns la chemarea iubitei — pare a zice el. Dar tristețea este inerentă vieții omenești și din calea ei nu mă pot abate. Oricît m-aș amăgi cu idilicul ei cel atît de trecător, viața rămîne *totuși* tristă.

Cugetarea aceasta pesimistă, care constituie fundalul poeziei *Floare albastră*, este proprie sufletului lui Eminescu în epoca studenției sale la Viena. Cine nu-și amintește de ultima strofă a poeziei *Împărat și proletar*, concepută în aceeași vreme în care poetul formula adînca lui dezdădejde în termenii pesimismului schopenhauerian?

Desigur, noi nu aprobăm această concepție a deznădejdii, precum nu sîntem partizanii pesimismului în viață, dar aceasta nu ne îndreptățește să ignorăm una dintre cele mai categorice formulări ale gîndirii poetului.

*

Mai sînt și alte abateri ale edițiilor față de textul *Convorbirilor*, care este și acela al poetului. Astfel, în *Convorbiri* se află „Vom *ședè* în foi de mure", dar unele ediții, inclusiv ediția Perpessicius, schimbă pe *ședè* în *ședea*. Tot astfel schimbă pe *ținè* în *ținea* în versul „Mi-i *ținè* de subsoară", ca și „Te-oi *ținè* de după gît". Varianta fonetică moldovenească din versul „Pe *carare*-n bolți de frunze" a devenit *cărare* în aceleași ediții.

Nu se poate regreta îndeajuns faptul că manuscrisul ultim, care a servit *Convorbirilor* la tipărirea poeziei *Floare albastră* şi a ajuns, prin zețarul Butman, în mîinile fraților Şaraga, n-a fost dat pînă astăzi spre folosința cercetătorilor, pentru ca astfel să se lămurească şi alte două versuri, cu unele părți obscure, din textul *Convorbirilor*. Iată-le.

În *Convorbiri* se află :

În zadar rîuri în soare
Grămădeşti-n a ta gîndire
Şi cîmpiile asire
Şi întunecata mare

pe cînd în ediția Şaraga, care a avut la dispoziție manuscrisul de la *Convorbiri*, versul al doilea are altă înfățişare :

În zadar rîuri în soare
Grămădeşte-a ta gîndire
Şi cîmpiile asire
Şi întunecata mare.

În ediția Şaraga verbul „grămădi" este la persoana a treia singular, iar prepoziția *în*, care face atît de dificilă propunțarea versului, lipseşte.

Tot aşa, în *Convorbiri* se află strofa :

Înc-o gură — şi dispare...
Ca un stîlp eu *stam* în lună !
Ce frumoasă, ce nebună
E albastra-mi, dulce floare !

cu verbul „sta" la imperfect, nenatural, pe cînd în ediția Şaraga :

Înc-o gură şi dispare...
Ca un stîlp eu *stau* în lună !
Ce frumoasă, ce nebună
E albastra-mi dulce floare !

cu verbul „sta" la prezent, care concordă cu timpul celorlalte verbe din strofă, şi fără virgulă între *albastra-mi* şi *dulce*, lucru obişnuit în redarea adjectivelor de această natură la Eminescu.

Cum însă nu posedăm manuscrisul, nu ne rămîne decît să facem supoziții. Aşa, spre exemplu, forma de prezent *stau* din ediția Şaraga a putut fi luată din ediția a IV-a Socec (1889), care introduce această modificare, sau din a V-a (1890), ori chiar din a VI-a (1892) pe cînd edițiile I, a II-a şi a III-a folosiseră *stam* (imperfectul), ca şi *Convorbirile*. Către această ipoteză ne conduce constatarea că ediția Şaraga reproduce din ediția Socec eroarea gramaticală *cei* în loc de *ce-i* din versul :

Cui *cei* pasă că-mi eşti drag

eroare pe care o descoperim întîi în ediția a IV-a Socec (1889).

BIBLIOTECA CENTRALA
SIBIU

Că manuscrisul ultim al poeziei *Floare albastră*, de la *Convorbiri*, se afla în mîinile fraților Șaraga și că, deci, a putut fi folosit sau confruntat la alcătuirea, de către aceștia, a ediției lor, nu este îndoială. G. Ibrăileanu afirmă că a văzut acest manuscris (*Viața romînească*, XX, nr. 3 din martie 1928, p. 422), dar zadarnic l-a solicitat pe vremea alcătuirii ediției sale de poezii ale lui Eminescu, adresîndu-se în acest scop unuia din frații Șaraga, printr-o scrisoare publicată nu demult în *Contemporanul* (nr. 28, din 12 iulie 1957), căci n-a primit nici un răspuns. Pe pasionatul și pătrunzătorul cercetător al textelor eminesciene îl preocupa tocmai forma versurilor pe care le-am înfățișat și noi mai sus. Fără manuscrisul original, ediția Șaraga nu face deplină autoritate din cauză că e plină de greșeli, așa cum s-a constatat în atîtea rînduri, și deci nu putem propune adoptarea formelor relevate în ea.

Egipetul

Această poezie a apărut în *Convorbiri literare*, VI, nr. 7 din 1 octombrie 1872, după ce fusese citită într-o ședință a Junimii din Iași, la 1 septembrie a aceluiași an. În procesul verbal de ședință, semnat de A. D. Xenopol, se arată că poezia este un fragment din *Diorama*. Eminescu avea, la acea dată, închegat, însă fără să fi căpătat forma definitivă, un lung poem de circa 1300 de versuri, în care poetul înfățișa evoluția omenirii în mai multe tablouri. Poemul poartă mai multe titluri, dar poetul nu se oprise la nici unul dintre ele : *Panorama deșertăciunilor* (Tempora mutantur), *Vanitas vanitatum vanitas*, *Memento mori*, *Diorama*.

Din acest lung poem, Eminescu a detașat episodul cel mai reușit, în care zugrăvește aspectul de poezie și legendă al Egiptului. Limba folosită este și ea de un pitoresc caracteristic începuturilor eminesciene. Ea însă n-a prea fost respectată de editori. Și, pentru a ne referi numai la ediția Perpessicius, constatăm numeroase modificări care schimbă limba autentică a poetului din prima tipăritură. Astfel, în următoarele versuri din *Convorbiri* :

> Flori, juvaeruri în aer, sclipesc tainice în soare
> Unele-albe, nalte, fragezi, ca argintul de ninsoare,
> Alte roșii ca *jaratec*, alte-*albastri*, ochi ce plîng

forma *jaratec* a fost schimbată cu *jeratec*, iar *albastri* cu *albastre*.

De asemenea formele, atît de obișnuite la poetul moldovean, din versurile :

> Înecat de vecinici visuri, răsărit din sfinte-*izvoare*
> Nilul mișca-a lui legendă și oglinda-i galben-clară
> *Cătră* marea liniștită ce îneacă *a* lui dor

au fost schimbate în : *izvoară*, *către* și *al*.

Varianta fonetică moldovenească *departare* din versul :

> Memfis colo-n *departare*, cu zidirile-i antice

a fost înlocuită cu forma comună *depărtare*. Aceeași schimbare s-a operat și în versul:

Ș-aruncat în *departare*...

Forma *năsipuri* din versul:

Din *năsipuri* argintoase în mișcarea vijeliei

a fost înlocuită cu forma *nisipuri*.

În loc de *Ș-înserează* și *înuntru* din *Convorbiri* s-a introdus *Se-nserează* și *înăuntru*, schimbîndu-se astfel textul care avea următoarea înfățișare:

Ș-înserează ... Nilul doarme și ies stelele din strungă,
Luna-n mare își aruncă chipul și prin nori le-alungă.
Cine-a deschis piramida și *înuntru* a intrat?

Versul, care conține forma invariabilă a articolului posesiv, populară și atît de obișnuită în limbajul lui Eminescu:

A lui suflet, cînd privește peste-*a* vremurilor vad

a fost schimbat astfel încît *a* a devenit *al* prin intervenția editorului în ambele locuri. Corectarea acestei forme populare este însă inconsecventă. Din numeroasele cazuri de acest fel vom cita numai două:

O fecioar-*a* cărei suflet era sînt ca rugăciunea
(*Venere și madonă*)

Visul apelor adînce și *a* stîncelor cărunte
(*Epigonii*)

Ne-am întrebat adesea ce a determinat pe editorul Perpessicius să intervină spre a modifica formele *ale* din al doilea vers, din cele două care urmează:

Noaptea zeii se preumblă în veșmintele lor dalbe
Ș-*ale* preoților cîntec sună-n arfe de argint

dîndu-ne versul:

Și al preoților cîntec sună-n harfe de argint

cu *al* acolo unde și în manuscrisul 2256, f. 90—95, varianta *Egipetului* are tot *ale*:

Ș-*ale* preoților cîntec sună-n arfe de argint

și să respecte totuși exact aceeași formă cu cîteva versuri mai sus:

Ale piramidei visuri, ale Nilului reci unde,
Ale trestiilor sunet ce sub luna ce pătrunde
Par a fi snopuri gigantici de lungi sulițe de-argint

formă care este aidoma și în manuscrisul menționat de noi.

Un răspuns l-am putea avea în nota de la p. 322 a vol. I al ediției Perpessicius :

„Ş-ale (*sic*) ; *firesc* : Şi al preoților etc. *Ediția I. Scurtu a introdus această corecțiune din 1908...*"

Se pare că lui Perpessicius îi scapă, precum i-a scăpat şi lui I. Scurtu, acea muzică interioară a versurilor eminesciene, care trece peste corectitudinea noastră gramaticală.

Formele din *Convorbiri* :

> Noaptea zeii se *preumblă* în *veşmintele* lor dalbe

au fost schimbate în ediția Perpessicius astfel : *preîmblă*, *vestmintele*, iar *că*, din versul prim care urmează, a devenit *ca* :

> Şi se poate *că* spre răul unei ginți efeminate
> Regilor pătați de crime, preoțimei desfrînate
> Magul, paza răzbunării, a cetit semnul întors.

Următoarele forme din *Convorbiri* :

> În *zădar* guvernă regii lumea cu înțelepciune
> Se-nmulțesc semnele rele, se-mpuțin faptele bune
> În *zădar* caut-al vieței înțeles nedeslegat.
> Iese-n noapte... ş-a lui umbră *lung-întins* se desfăşoară
> Pe-ale Nilului lungi valuri — Astfel pe-unde de *popoare*
> Umbra gîndurilor regii se aruncă-ntunecat

sînt înlocuite cu formele : *zadar*, *lungă-ntins*, *popoară*.

Fonetismele moldovenești din următoarele versuri :

> Undele visează spume, *ceriurile*-nşiră nori
> Magul priivea pe gînduri în oglinda lui de aur
> Unde-a *ceriului* mii stele ca-ntr-un centru se adun
> Ş-atunci vîntul ridicat-a tot *năsipul* din pustiuri
> Astupînd cu el oraşe, ca gigantice *secriuri*
> Şi în Nil numai deşertul, *năsipişul* şi-l adapă
> Prin deşert străbat sălbatec mari familii beduine
> Sorind viața lor de basme pe cîmpie *răsipiți*
> Beduini ce stau în lună o minune, o privesc
> Povestindu-şi basme mîndre îmbrăcate-n flori şi stele
> De oraşul care *iesă* din pustiile de jele
> Sub *năsipul* din pustie cufundat e un popor

au fost schimbate în : *cerurile*, *cerului*, *nisipul*, *sicriuri*, *nisipişul*, *risipiți*, *iese*, *nisipul*, fapt care modifică aspectul fonetic al limbii poetului, statornicit la prima tipărire a poeziei.

VERSUL-ENIGMĂ DIN „FLOARE ALBASTRĂ"

DE

ŞT. CUCIUREANU

Ca întotdeauna cînd stabilirea cuvîntului „ce exprimă adevărul" în problema textelor eminesciene reclama un istoric al chestiunii, ajungînd la semnul de întrebare din versul final al „seraficei" *Floare albastră*, acad. Perpessicius pune la îndemîna cititorului informaţia necesară, raliindu-se, împotriva lui Mihail Dragomirescu şi a celor ce l-au urmat, la forma din *Convorbiri* şi din ediţia princeps : *Totuşi este trist în lume!*, în locul celei propuse ulterior : *Totul este trist în lume!*[1]

Din nefericire manuscrisul poeziei *Floare albastră* s-a pierdut, la Academie nemaipăstrîndu-se decît şase strofe, între ele şi aceea care ar fi fost a patra, în redacţia respectivă, dacă poetul ar fi menţinut-o. Dar poetul a renunţat la ea, dovedind, şi cu acest prilej, cum subliniază acad. Perpessicius, o admirabilă intuiţie artistică.

În lipsa manuscrisului, editorii lui Eminescu, pe măsură ce atenţia lor a fost solicitată de gloria crescîndă a poetului, s-au găsit în faţa a trei dificultăţi. Cum a scris poetul :

1. *Lîngă bolta cea senină* (v. 22)
Şi sub trestia cea lină (v. 23)

(*Convorbiri*, Maiorescu, Scurtu, Dragomirescu, Călinescu [2]) sau

Lîngă trestia cea lină
Şi sub bolta cea senină

cum rectifică Bogdan-Duică şi, după el, Ibrăileanu, Perpessicius şi alţii [3] ?

2. *Nime-n lume n-a s-o ştie* (v. 34)

---

[1] Perpessicius, M. Eminescu, *Opere*, I, p. 339—342.

[2] Acad. G. Călinescu opiniază : „firesc ar fi : ...*Lîngă trestia cea lină — Şi sub bolta cea senină*".

[3] Acad. Perpessicius acceptă rectificarea, adăugînd cu precauţie obiectivă : „Dar şi acestea [e vorba şi de incertitudinea a doua din expunerea noastră], ca şi versul-enigmă, cu care se încheie poezia, rămîn pe seama viitorului."

(*Convorbiri*, Maiorescu, Bogdan-Duică, Ibrăileanu, Călinescu, Perpessicius) sau :

Nime-n lume n-o s-o ştie (Scurtu),
Nime-n lume n-o să ştie (Dragomirescu)?
3. *Totuşi este trist în lume!*

sau :

Totul este trist în lume! — ?[1]

Voi încerca, în cele ce urmează, să contribui, dacă pot spune astfel, la deslușirea ultimei chestiuni, fără cea mai mică intenție de a leza într-un fel oarecare susceptibilitatea unor învățați cărora literele noastre le datoresc foarte mult. Din discuție va izvorî, poate, oarecare lumină și în privința celorlalte probleme. A doua dintre ele, mai ușoară, poate fi socotită deja rezolvată în prețioasa ediție de care ne servim, unde se trimite la forme ca *Clopotul n-a plînge* din *Împărat și proletar*.

Iată mai întîi informația din ediția Perpessicius (vol. I, p. 341). Manuscrisul, pierdut, al poeziei „a luat cu sine și enigma ultimului vers. Într-adevăr. Dezlegarea nu va putea veni decît în ziua în care hazardul binecuvîntat va fi scos la iveală și restul, necunoscut deocamdată, al manuscrisului. Textul *Convorbirilor*, ca și al celor mai multe ediții, cu Maiorescu în frunte, sună : *Totuși este trist în lume*. Edițiile Ibrăileanu, Ortiz (*tutto è ora triste nel mondo!*), Dragomirescu dau : *Totul este trist în lume*. La Călinescu : *Totuși...*, iar în notă : « *Totuși* » *al poetului rămîne, ce-i drept nefiresc*. Cea mai categorică, cum era și de așteptat, este ediția Dragomirescu : „Am adoptat varianta „Totul este trist în lume" în loc de „Totuși este..." (*Convorbiri literare*, *Scurtu*) pentru că aceasta din urmă este o evidentă greșeală de tipar, care s-a strecurat și în ediția *Maiorescu*" ... Despre tiparul, plin de greșeli, al *Convorbirilor* e inutil să se mai vorbească. Și *totuși*, dacă e îngăduit a spune, cine ar putea afirma cu siguranța, de care singur d-l Mihail Dragomirescu nu se îndoiește, că bizarul vers, în forma din *Convorbiri*, e numaidecît o eroare de tipar. *Totul este trist în lume* e, de bunăseamă ,și simplu și firesc. Dar sfîrșitul poeziei e poate cu mult mai profund. Poate că în forma aceasta bizară, asemeni fîntînilor adînci, versul ascunde un ochi de lumină, ce trebuie dibuit și desprins, cu atenție, din întuneric".

În studiile sale asupra edițiilor Eminescu, publicate în *Viața românească* [2], Ibrăileanu nu se ocupă de textul poeziei. Interesant e amănuntul, dat de el, și anume : „Manuscrisul definitiv al *Floarei albastre*, acel trimes la *Convorbiri*, l-am văzut" [3], ceea ce îl întărește în siguranța că „forma definitivă" a poeziei „nu a rămas în Academie" [4]. Cu toate că criticul ieșan a văzut manuscrisul, în ediția sa el adoptă forma „*Totul...*", și nu cea din

[1] Informația, din ediția Perpessicius.
[2] 1927, nr. 1 ; 1928, nr. 2, 3 ; 1929, nr. 5, 6.
[3] 1928, nr. 3, p. 422.
[4] Ibid., p. 423.

Convorbiri. A „văzut" numai manuscrisul, fără să-l fi citit? Îl va fi citit dar n-a reținut forma?

Vreo considerație nouă n-am aflat nici în ediția lui Gr. Scorpan. Și el este un adept al lui *Totuși*, pentru care reproduce pasajul respectiv din ediția Perpessicius.

Așadar întrebarea persistă: a scris Eminescu *Totuși* sau *Totul*? Îmi îngădui să susțin că forma reală, a poetului, este *Totuși*. E adevărat, manuscrisul nu există, dar în lipsa lui recurgem la două argumente:

1. *Totuși* stă, după părerea noastră, în poezie la locul său ,constituind concluzia ei logică: termenul exprimă într-un ton minor, de cumpănire tristă a destinului, o filozofie personală.

Totul, inventat de M. Dragomirescu și adoptat pentru *totuși*, pe care-l consideră „o evidentă greșeală de tipar", nu înseamnă numai o „colaborare" cu autorul, ci, după părerea noastră, o modificare a intenției lui poetice. Cu *totul*, „maestrul" a greșit pe ambele planuri, și logic și poetic. Concluzia lui Eminescu sună ca un răspuns, cadențat melancolic, pe care-l dă iubitei din tinerețe, la distanță de ani, obiectîndu-i în această formă suavă că filozofia ei optimistă a fost dezisă, *totuși*, de realitatea crudă, în timp ce soluția lui M. Dragomirescu atribuie poetului o declarare prea elocventă a pesimismului său care, nu înțelegem: purcede din conținutul poeziei sau vizează realitatea în mod obiectiv? Pe lîngă aceasta, ni se pare că *totul* este distonant față de acordul trist al versului precedent.

Cred că în disputa ivită, argumentul principal pentru susținerea formei *totuși* ne este oferit de Eminescu însuși, căci iată cum se înfățișează lucrurile.

Poezia începe cu admonestarea iubitului de către fată. Aceasta observă că poetul „Iar s-a cufundat în stele/Și în nori și-n ceruri nalte", și din această pricină se teme să nu fie „uitată". Admonestarea șăgalnică se transformă, în următoarele două strofe, într-o filozofie simplă, realistă, așa cum o poate concepe *Albastra, dulce floare*, îndrăgostită de visător: junele poet „în zădar grămădește" în mintea sa „rîuri în soare", „cîmpiile asire", „și întunecata mare". Cu *în zădar*, în aceeași filiație a ideii, începea și strofa aflată în manuscrisul de la Academie, ulterior eliminată de autor. Cu *în zădar* începea, într-o primă redacție, strofa care se deschide astăzi cu versul *Piramidele-nvechite*. Acești trei *în zădar* își au importanța lor deosebită în cristalizarea precisă a logicii fetei în ultimele două versuri din strofa, astăzi a treia:

Piramidele-nvechite [1]
Urcă-n cer vîrful lor mare —

deci ...

Nu căta în depărtare
Fericirea ta, iubite!

[1] Cu varianta mai veche *În zădar vezi piramide.*

Cu alte cuvinte, iubita obiectează astfel : Cauți *fericirea* (termenul este foarte important) în închipuirile tale, cînd ea se găsește aproape, aici, în lumea materială. Foarte importantă este strofa următoare, a patra :

Astfel zise mititica,
Dulce netezindu-mi părul.
Ah! ea spuse adevărul;
Eu am rîs, n-am zis nimica.

Versul al treilea ar putea sugera ideea că poetul aderă în clipa compunerii la teoria optimistă a fetei, dar această adeziune se face după ani de la clipele petrecute împreună, vreme în care iubita din idilă s-a „dus" și poetul a suferit. Însă dureroasa constatare de mai tîrziu a poetului că fata „a spus adevărul", nu contrazice ideea exprimată în versul final al poeziei, ci, dimpotrivă, o întărește și o ilustrează, fiindcă acest adevăr este spus de *ea* în opoziție cu *eu* din versul următor, care conține rezerva replicii poetului pronunțată abia prin finalul *Totuși* ...

Versul al patrulea al strofei de mai sus este cu deosebire concludent pentru cele ce susținem. Poetul adolescent „a rîs" la vorbele iubitei și „n-a zis nimica". La ce bun să intervină cu gîndurile-i sumbre, încă de pe atunci, în filozofia fericită a fetei ? Aceasta nici nu l-ar fi înțeles și, în tinerețea ei zburdatică, nici nu l-ar fi ascultat. Răspunsul i-l dă tocmai la urmă, după ce idilica ființă a dispărut și poetul s-a închis în propriile lui gînduri negre, prin acel *Totuși* care, singur, cuprinde în sine întreaga dezvoltare logică a poeziei. Poezia, pînă la strofa din urmă, are o dezvoltare s-ar părea neinteresantă pentru probarea lui *Totuși* : Floarea albastră își învăluie visătorul în pînza de păianjen a basmului de dragoste. Folosind un splendid anacolut poetic, artistul preia firul scînteietor al evocării, încheind-o :

Înc-o gură — și dispare ...
Ca un stîlp eu stam [stau?] în lună!
Ce frumoasă, ce nebună
E albastra-mi, dulce floare!

Între aceste versuri și strofa ultimă, Eminescu trasează, prin puncte de suspensie, hotarul dintre două realități, după care, într-un colocviu greu de simțire, cu imaginea pierdută, înseamnă cu pana tremurîndă :

Și te-ai dus, dulce minune,
Și-a murit iubirea noastră

apoi, adresîndu-i-se direct (detaliu iarăși important) :

Floare-albastră! floare-albastră? ...

conclude, împotriva teoriei optimiste, de altădată, a fetei :

Totuși este trist în lume!

Recapitulînd evoluția ideii poeziei, rezultă, cred, incontestabil că forma *Totuși* este pe deplin întemeiată.

Dacă nu mă înșel, acesta este „ochiul de lumină" de care vorbea acad. Perpessicius, atît de just și în același timp poetic. Întreaga poezie este așadar o „concesie" făcută profesiei de credință a fetei, pînă ... la ultima strofă, cînd poetul îi răspunde cu propria-i filozofie pesimistă. Așa stînd lucrurile, acel *totul* al lui Dragomirescu duce la o generalizare nejustificată de ideea exprimată în poezie, distonantă în comparație cu „mollezza" chemării nostalgice din ultima strofă. Pe lîngă acestea, *totul* introduce în biografia poetului un amănunt pe care el nu l-a declarat, anume că tocmai pierderea iubitei l-a condus la acea concluzie pesimistă, exprimată atît de categoric de ipoteticul *totul*.

Cum de a căzut totuși Dragomirescu într-o eroare, ce-i drept atrăgătoare? Explicația o găsesc deopotrivă la Perpessicius și la Ibrăileanu. Primul a relevat faptul că „*Floare albastră* face parte dintre cele mai puțin înțelese din poeziile lui Eminescu, în orice caz din poeziile cele mai expuse neînțelegerii, și încă din cauza desăvîrșitei lor grații" (vol. I, p. 339). Ibrăileanu subliniază o caracteristică a artei lui Eminescu în termenii următori: „Ca și muzica, poezia lui Eminescu, prin sentimentul ei general, prin lipsa de subiect și de ocazional, îți transmite cu cea din urmă intensitate o stare emoțională generală, pe care o umpli cu propriile-ți sentimente, pe care o colorezi cu propriile-ți evenimente sufletești. De aici și sentimentul de colaborare al cititorului, — cetirea printre rînduri, iluzionarea lui, credința naivă în adevărul ficțiunii din operă, de aici *sugestivitatea* poeziei lui Eminescu" [1].

Cred că tocmai această „iluzionare" a cititorului, ca și „desăvîrșita grație" a poeziei au înșelat pe Dragomirescu, vinovat de a nu fi analizat „la rece" versurile spre a afla legătura, e adevărat cam depărtată, însă perfect logică, a lui *Totuși* din versul final cu restul poeziei. În eroare — ne vine greu să o spunem — a căzut și Ibrăileanu. Înseamnă că, în 1928, el a „văzut" doar exterior manuscrisul poetului, sau, dacă l-a citit, nu a reținut expresia care, în 1929, îi va trebui pentru ediție.

2. *Totuși* vine acum să se întemeieze și pe o informație externă, socot prețioasă, a operei lui Eminescu. Consultînd una dintre edițiile Fraților Șaraga, nedatată [2], aflătoare în biblioteca Facultății de filologie de la Universitatea din Iași, sub cota II B — 3520, găsesc următoarea știre, în subsolul poeziei *Floare albastră*: „*Manuscrisul se află în posesiunea D-lor Șaraga*" [3] (p. 45). Cum în prefața, semnată de A. D. Xenopol, se spune: „Ediția de față este apoi mai complectă decît toate cele precedente, atît prin restituirea adevărată a textului după manuscriptele originale pe care am fost destul de fericiți a le afla, pentru o parte din poeziile lui, pe cît și prin o reproducere mai exactă a poeziilor publicate și care în multe

[1] G. Ibrăileanu, ediția 1929, p. 13.

[2] Nu știu dacă ediția aceasta este una și aceeași cu ediția a III-a în ordinea stabilită de acad. Perpesscius (I, p. XX), întrucît prefața lui A. D. Xenopol se termină cu observația: „... tipăririle anterioare erau pătate de greșeli", și nu „... pline de greșeli", ca în prefața reprodusă de Perpessicius.

[3] Sublinierea este a noastră.

din tipăririle anterioare erau pătate de greşeli care le schimbau înţălesul", — deducţia ce se impune în mod firesc este că editorii au folosit manuscrisul, despre care se spune că „se afla în posesiunea" lor şi că, prin urmare, versul *Totuşi este trist în lume* era în manuscris, aşa cum a apărut şi în această ediţie. Iată aşadar o întărire în plus a lui *Totuşi*, pe lîngă *Convorbiri* şi ediţia Maiorescu şi pe lîngă afirmarea logicii lui de către textul însuşi al poeziei.

*

Informaţia aceasta, după cîte ştiu inedită, aruncă lumină şi asupra celorlalte două probleme ale textului, căci ne obligă să acordăm lui Eminescu, şi numai lui, dreptul de a fi scris :

Lîngă bolta cea senină
Şi sub trestia cea lină

şi nu, cum a preconizat G. Bogdan-Duică :

Lîngă trestia cea lină
Şi sub bolta cea senină.

E adevărat că poetul îşi începe strofa cu versul *Acolo-n ochiu de pădure*, dar el putea să scrie în continuare *Lîngă bolta cea senină*, înţelegînd prin aceasta că îndrăgostiţii aveau să şadă la marginea poieniţei, nefiind vorba de „bolta" cerului ci de „bolta" formată de crengile copacilor, dar nu în cuprinsul ei, ci „sub trestia cea lină", spre a se feri de arşiţa zilei de vară despre care este vorba mai încolo în versul *Şi de-a soarelui căldură*...

Dacă pentru *Totul* în locul lui *Totuşi* s-ar mai putea admite uşurinţa de a cădea în „greşeală de tipar", inversarea propusă de istoricul literar clujean nu se preta atît de lesne unui lapsus de culegere tipografică. Pe lîngă acestea, observ că „rectificarea" *Şi sub bolta*... în loc de *Lîngă bolta*..., prin elementul de precizare materială ce-l conţine (*lîngă* este mai vag), lipseşte versul de o anume tonalitate eminesciană.

Dar textul poeziei, aşa cum a apărut în ediţia Şaraga, nu este peste tot identic cu textul din *Convorbiri*. Faptul acesta, de bună seamă, dă de gîndit. Iată incongruenţele :

În *Convorbiri* :

Grămădeşti'n a ta gîndire (v. 6), *Und'izvoare*... (v. 18), ... *ochiu de pădure* (v. 21), *Mi-oiu desface de-aur părul* (v. 31), ... *n'a s'o ştie* (v. 34), ... *s-a fi ivit* (v. 37), *carare* (v. 41), *Ca un stîlp eu* stam *în lună* ! (v. 50).

În *ediţia Şaraga* :

Grămădeşte-a ta gîndire, Unde-izvoare, ... ochi de pădure, Mi-i desface de-aur părul, ... n-o să ştie, s-o fi ivit, cărare, Ca un stîlp eu stau *în lună.*

Ţinînd seamă de informaţia că „manuscrisul se află în posesiunea D-lor Şaraga", este firesc să presupunem că editorii s-au condus după el, cu atît mai mult cu cît putem crede că amănuntul privitor la posedarea manuscrisului a fost intenţionat inclus în volum pentru a asigura pe cei interesaţi că textul adevărat al lui Eminescu se înfăţişează întocmai cum îl dau ei, şi nu cum a apărut în *Convorbiri* (VII, p. 18). În cazul acesta se confirmă faptul, destul de grav, că redacţia *Convorbirilor* a remaniat serios pe poet. Dacă însă, cu toată precizarea dată, fraţii Şaraga şi-au îngăduit intervenţiile respective (ceea ce, pe baza precizării date, pare mai puţin probabil), atunci informaţia că deţineau manuscrisul *Florii albastre*, raportată la declaraţia din prefaţa lui Xenopol în privinţa „restituirii adevărate a textului după manuscriptele originale", nu are nici o valabilitate istorică.

S-ar putea invoca şi soluţia existenţei a două variante, dar această soluţie este în bună parte infirmată de următoarea notiţă din altă ediţie Şaraga, imediat precedentă aceleia pe care am putut-o consulta : „Manuscriptele de mai sus, despre care vorbeşte d-nul A. D. Xenopol, mi le-au dăruit D-nul George Butman, fost pe-atunci compozitor de litere, la Convorbiri Literare, care văzînd că textul poeziilor se publică cu oarecare corecţie din partea redacţiei, i-au plăcut a păstra manuscriptul lor în original spre a le avea aşa complete precum erau ele" [1].

Faţă de atîtea asigurări, în legătură în special cu *Floare albastră*, nu ne rămîne decît să credem pe editorii Şaraga pe cuvîntul lor scris [2]. În acest caz, revine cercetătorului sarcina de a analiza textul poeziei în lumina respectivelor variante prezentate de ediţia Şaraga. Concluzia la care va ajunge este că ele sînt mai probabile, cu excepţia, poate, a celor din versurile 34, 37 şi 41 care ar putea fi considerate literarizări, după norma muntenească. Dar iarăşi se pune întrebarea : sîntem îndreptăţiţi să efectuăm asemenea discriminări? Dacă nu, atunci măcar acolo unde textele sînt identice trebuie în orice caz să admitem, ca sigură, reproducerea exactă a manuscirsului, care ar rezulta că este unic, cel trimis la *Convorbiri*, ajuns prin Butman la Şaraga şi ulterior „văzut", dar neutilizat de Ibrăileanu. Aşadar *Totuşi*, împreună cu *Lîngă bolta*...apar ca forme sigure. Însă şi celelalte „variante" Şaraga, după cum spuneam, apar justificate de context. Astfel : *Grămădeşte-a ta gîndire*, lăsîndu-i poetului facultatea de a fi, prin schimbarea subiectului („gîndirea" în loc de „tu") mai viguros în expresie ; prezentul istoric din *Ca un stîlp eu* s t a u *în lună* se potriveşte cu acelaşi timp *dispare* din versul anterior şi cu *e* (=este) din finalul strofei ; în fine, *Mi-i desface de-aur părul* e posibil, fiindcă gestul respectiv e mai natural să fi fost făcut de iubit în circumstanţe ca acelea, deşi, trebuie să admitem că, în forma aceasta, viitorul la persoana a doua nu prea apare legat cu *Să-ţi*... din versul următor.

Oricum ar fi, socot că notiţa : „Manuscrisul acestei poezii se află în posesiunea D-lor Şaraga", pusă mai ales într-o ediţie care implică numele unui om de scrupulozitatea lui Xenopol, nu trebuie desconsiderată ; dim-

[1] Ed. Perpessicius, I, p. XX.

[2] Pentru moment n-am avut posibilitatea să procedez la urmărirea comparativă a textelor altor poezii, pentru care există manuscrisul poetului.

potrivă, se cuvine a fi scoasă din anonimatul ei, dacă nu pentru alta, cel puțin pentru motivul că readuce în discuție problema adevăratului text al poeziei în chestiune. Dar noi credem că Șaraga n-ar fi putut să publice un text al poeziei, în atîtea locuri deosebit față de cel din *Convorbiri*, decît bizuindu-se pe ceva, și acest ceva era manuscrisul original, caligrafiat ca pentru tipar, deci evident al poetului. Altfel, ce rost avea ca editorii să specifice că posedă manuscrisul?

Închei discuția aceasta cu o mărturisire. Cînd am întreprins considerațiile de mai sus, altul mi-a fost punctul de plecare. Chibzuind în repetate rînduri asupra problemei *Totuși* sau *Totul*, am crezut că am găsit rezolvarea dificultății în soluția, pe care voiam s-o propun, a unui *Totu-mi*, care ar fi avut avantajul de a explica „greșeala de tipar" și ar fi redus constatarea obiectivă *Totul este trist în lume* la limitele, mai strînse, ale experienței personale a poetului, expresia părîndu-mi-se totodată mai eminesciană. Procedînd la analiza poeziei spre a mă convinge că lui *Totu-mi* îi stă bine în locul soluției Dragomirescu, am ajuns cu surprindere la e v i d e n ț a situației mai sus arătate, precum și la coroborarea ei pe baza știrii oferite de ediția Șaraga.

Dacă (și cît) am dreptate în cele susținute aici [1], vor putea judeca cititorii, și de mă va corecta cineva „în privința faptelor sau a deducțiilor", voi accepta bucuros, căci „lucrul principal este restabilirea, măcar aproximativă, a adevărului despre Eminescu, și nu persoanele noastre" [2].

[1] Ca de altfel și în încercările anterioare: *Primele traduceri italiene din Eminescu* (*Conv. lit.*, 1939), *Originea unor versuri din variantele lui Eminescu* (*Iașul literar*, 1954, nr. 1) și *Reflexe eliadiste în poezia de început a lui Eminescu* (*Studii și cercetări științifice — filologie*, Academia R.P.R. — Filiala Iași, 1956, fasc. 1), pe care le menționez numai cu scopul de a ușura munca bibliografului lui Eminescu

[2] G. Ibrăileanu, *Viața românească*, 1928, nr. 2, p. 289.

STRUCTURA LINGVISTICĂ A VERSULUI FINAL DIN „FLOARE ALBASTRĂ"

În articolele precedente, doi competenți filologi ajung pe căi diferite la concluzia că versul de încheiere a poeziei „Floare albastră" trebuie să fi fost în manuscrisul pierdut al acestei poezii: *Totuși este trist în lume*, și nu *Totul este trist în lume*, cum îl redau unele ediții. Nu reiau argumentele de critică literară ale autorilor citați, fiindcă ele sînt în genere plauzibile. Alt aspect al chestiunii mi se pare important, aspectul pur lingvistic, valoarea semantică și gramaticală a cuvintelor din versul citat. Ce a vrut Eminescu să spună prin verbul *este* în propoziția *Totuși este trist în lume*? I-a dat înțelesul de „există"? Pornind de la această ipoteză, *trist* reprezintă un substantiv avînd același sens cu *tristețe*.

Dar adjectivul *trist* nu este și nici nu poate fi substantivat în versul la care ne referim. Am avea, cred, unica situație de felul acesta în poezia lui Eminescu și poate chiar în limba romînă, pentru că se încalcă toate normele cunoscute de trecere a unui adjectiv la substantiv, iar Eminescu avea un simț mult prea fin pentru a o face. Prin urmare, *trist* nefiind nici adjectiv, nici substantiv, trebuie considerat adverb. Deși dicționarele noastre nu înregistrează această calitate a cuvîntului, versul în discuție ne obligă s-o admitem. În romînește se poate trece relativ ușor de la *este cald*, *este frumos* etc. la *este trist*. Mi se par chiar foarte posibile, deși nu recomandabile, propoziții ca *e trist pe acolo*, *e trist în lumea veche* etc., iar construcții de tipul *totuși este trist să vezi* ..., adică fraze în care *trist* apare în mod indiscutabil ca adverb predicativ, sînt obișnuite.

Se prea poate deci ca dintr-o asemenea construcție să se fi desprins versul *totuși este trist în lume* prin elipsa, ce-i drept foarte îndrăzneață, a unei subiective: *totuși este trist* [*să trăiești* sau *ce vezi*, *ce se întîmplă* etc.] *în lume*.

În felul acesta, versul mult discutat al lui Eminescu ar avea și o explicație lingvistică.

I. C.

ÎN JURUL CATEGORIEI NUMERALULUI

DE

LUIZA SECHE

Toate gramaticile romîneşti din secolul nostru recunosc existenţa, în limba romînă, a zece părţi de vorbire. Printre ele figurează şi *numeralul*, adică „partea vorbirii care exprimă un număr abstract, o determinare numerică a obiectelor sau ordinea obiectelor prin numărare" [1]. Recunoscută şi consacrată ca atare, categoria numeralului are, în morfologie, o situaţie paradoxală. „Numeralul — afirmă Al. Rosetti şi J. Byck — *nu constituie o categorie în sine* [s. n.], întrucît e vorba de adjective, pronume, substantive sau adverbe" [2]. În pofida acestei afirmaţii preliminare, numeralul este inclus de cei doi autori într-un capitol aparte al *Gramaticii* lor, ca orice parte de vorbire independentă. Mai recent, academicianul I. Iordan arată că „*numeralul este, de fapt, un adjectiv*, care în loc să exprime însuşiri propriu-zise (culoare, formă, dimensiune etc.), exprimă însuşiri cantitative" [3]. Autorul rezervă totuşi un capitol independent numeralului, printre părţile de vorbire ale limbii romîne.

Contradicţia amintită nu este rezolvată nici în Gramatica Academiei R.P.R. Deşi consacră numeralului un amplu capitol printre părţile vorbirii, autorii gramaticii menţionate sînt nevoiţi să recunoască în ultimă analiză faptul că, din punct de vedere morfologic, numeralele se identifică în aproape toate cazurile cu alte părţi de vorbire, cu alte cuvinte au valoare de adjective, de substantive şi de adverbe [4].

*

Gramaticile romîneşti din secolul al XIX-lea conţin de asemenea multe deosebiri în privinţa modului de încadrare a numelor de numere în

[1] *Gramatica limbii romîne* [a Academiei R.P.R.], I, Bucureşti, 1954, p. 225.

[2] *Gramatica limbii romîne*, ed. a II-a, Bucureşti, 1945, p. 64.

[3] *Limba romînă contemporană*, Bucureşti, 1956, p. 355 ; cf. id., *Gramatica limbii romîne*, ed. a II-a, Bucureşti, 1946, p. 157.

[4] *Gramatica limbii romîne*, I, p. 225 şi urm.

morfologie. Tendinţa predominantă care se manifestă în această perioadă este aceea de a identifica numeralul cu adjectivul, ca o specie a acestuia. Astfel, la 1828, I. Heliade Rădulescu (în Gramatica sa) înglobează numeralele în categoria adjectivelor „ideale". Mai tîrziu (în Gramatica din 1845), C. Platon le socoteşte o specie a adjectivelor „hotărîtoare" (adică determinative); ideea este susţinută în numeroase gramatici ulterioare, de exemplu în Gramatica lui I. C. Massim (din 1854), în aceea a lui R. de Pontbriant (de pe la 1860) sau în aceea (din 1869) a lui Ştefan Neagoe. Adepţii ideii că numeralul este o specie a adjectivului introduc, în terminologia gramaticală a veacului al XIX-lea, un nou termen pentru a denumi acest adjectiv de tip special: termenul „adjectiv-numeral", împrumutat din limba franceză. Atît Gramatica lui Vaillant (din 1840) cît şi aceea a lui N. Bălăşescu (din 1848) tratează adjectivele numerale împreună cu adjectivele propriu-zise, calificative. În sfîrşit, trebuie să reţinem faptul că unii filologi din secolul al XIX-lea numesc numeralul „adjectiv-cantitativ" (spre deosebire de adjectivele propriu-zise, numite „calitative") sau, mai analitic, „adjectiv cantitativ determinativ": este vorba de George Hill (în Gramatica din 1858), respectiv de I. Cîmpeanu (în Gramatica din 1848)[1].

★

Contradicţiile expuse sumar mai sus se regăsesc şi în dicţionarele romîneşti. La întrebarea principială: *numeral sau adjectiv?* — toate lucrările lexicografice romîneşti din secolul nostru, de la acelea ale lui H. Tiktin sau I. Şăineanu, pînă la recentele dicţionare ale Academiei R.P.R., răspund prin: *numeral*. Dimpotrivă, mai toate dicţionarele secolului al XIX-lea dau aceleiaşi întrebări răspunsul: *adjectiv* (de obicei în variantele „adjectiv numeral" şi „adjectiv numeral cardinal")[2].

★

Ne propunem mai jos să vedem dacă faptele de limbă îndreptăţesc sau nu menţinerea numeralului printre părţile de vorbire independente.

O constatare fundamentală pentru rezolvarea problemei în discuţie este aceea că „ideea de număr o căpătăm *prin mijlocirea lucrurilor*. Lucrurile cad sub simţurile noastre, nu numerele, de aceea în vorbire *nici nu întrebuinţăm numerele singure, ci unite cu numele de fiinţe şi lucruri* [s.n.]"[3]. Aşadar, valoarea de bază a numelor de numere este aceea de a determina cantitativ obiecte sau fiinţe.

A doua constatare, tot atît de importantă ca şi prima şi derivînd din aceasta, este legată de valoarea originară a numelor de numere: *„la ori-*

[1] De altfel termenul este acceptat şi de academicianul I. Iordan (*ibidem*, p. 157): „Din cauză că stau pe lîngă substantive, numeralele seamănă cu adjectivele, dar întrucît nu exprimă, ca acestea, o însuşire, ci o cantitate (în sens larg) pot fi numite adjective cantitative".

[2] Cf., în acest sens, G. A. Polizu, *Vocabular romîno-german*, Braşov, 1857 („*Şase* adj. numer. sechs"), I. Costinescu, *Vocabularu romanu-francesu*, Bucuresci, 1870 („*Optu* adj. num. 8 Huit"), A. T. Laurian şi J. C. Massimu, *Dicţionariulu limbei romane*, II, Bucuresci, 1876 („*Patru* adj. numerale, numeru ce vine după trei"), Fr. Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français*, Bucarest, 1894 („*Opt* adj. num. card. Huit").

[3] A. Lambrior, *Gramatica romînă*, 1892, p. 113—114.

gine, numeralele au avut valoare adjectivală [s. n.], adică s-au întrebuinţat împreună cu substantivele nume ale obiectelor cu privire la care... numeralele dădeau diverse indicaţii"[1]. În cazul limbii romîne, constatarea că „numeralele" sînt la origine adjective se poate verifica cu uşurinţă, în toate textele din secolul al XVI-lea. În urma unui sondaj atent făcut în aceste prime texte romîneşti am obţinut numai exemple în care numele de numere sînt folosite ca determinative de cantitate pe lîngă substantive[2]. Acest fapt extrem de semnificativ — valabil desigur şi pentru alte limbi — dovedeşte că toate celelalte valori morfologice ale „numeralului" (în discuţia noastră cardinal) sînt ulterioare aceleia de adjectiv. Dacă lucrurile stau astfel, urmează să vedem deocamdată ce valori morfologice a dezvoltat de-a lungul timpului adjectivul cantitativ de bază numit de gramaticii contemporani „numeral cardinal". Acest tip de adjectiv a dezvoltat în mod sistematic o singură valoare morfologică, aceea s u b s t a n t i v a l ă, valoare cu aspecte complexe [illegible] şi care concurează chiar, în limba romînă contemporană, valoarea prim[illegible]l-adjectivală. Se pot reconstitui cu destulă uşurinţă diversele trepte a[illegible]bstantivare a adjectivului cantitativ. Mai întîi, adjectivele cantitative s-[illegible] putut întrebuinţa singure, cu excluderea determinatului (substantiv), [illegible]nci cînd exprimarea acestuia din urmă a fost făcută mai înainte sau cînd [illegible]sta a putut fi subînţeles[3]. Astfel, o enunţare de tipul „pe drum mergeau *patru* oameni" a putut fi urmată în chip firesc de alta de tipul „*doi* o luară spre stînga, *doi* spre dreapta", în care adjectivul de cantitate s-a substantivat, preluînd valorile determinatului absent şi exprimînd atît obiectul (în sens larg) cît şi cantitatea obiectului. În această primă etapă valoarea substantivală a adjectivului, deşi clară, este încă dependentă de cea adjectivală, deoarece în toate enunţările de tipul „*doi* o luară spre stînga..." gîndim în mod necesar determinatul neexprimat, îl implicăm în logica construcţiei.

O dată cu apariţia şi dezvoltarea ştiinţelor exacte — şi în primul rînd a matematicii — s-au născut din adjectivele cantitative numele de numere cu totul abstracte, nelegate de obiecte, de tipul „*patru* şi cu *patru* fac *opt*". Important în discuţia noastră este faptul că, pentru gramaticii (şi lexicografii) romîni contemporani, acesta este tipul cel mai clar de numeral „pur", pentru că este singurul care trăieşte în mod constant independent de obiecte. De la el se şi pleacă întotdeauna cînd se justifică existenţa categoriei morfologice. (Fiind prototipul cel mai clar pentru caracterizarea categoriei, el este considerat şi cel mai important din serie, ceea ce, din punct de vedere static, n-ar fi o exagerare prea mare. Eroarea care se face, însă, este aceea de a transforma această primordialitate sincronică într-una diacronică, de a considera aceste „numerale" drept prima verigă a lanţului istoric, din care s-au dezvoltat toate celelalte tipuri de nume, inclusiv adjectivul cantitativ obişnuit).

[1] Acad. I. Iordan, *Limba romînă contemporană*, p. 753.

[2] Am găsit exclusiv exemple de tipul „*doao* viiaţe" (*Psaltirea Şcheiană*, ed. I. A. Candrea, 1916, p. 321/1), „*trei* zile" (*Codicele Voroneţean*, 1885, p. 97/12), „*trei* praznice" (Coresi, *Carte cu învăţătură* (1581), 1914, p. 144/26).

[3] Cf. acad. I. Iordan, *op. cit.*, p. 355.

În sfîrşit, alături de numele de numere abstracte amintite mai sus mai avem şi folosirea — derivînd şi ea din cea adjectivală — de tipul „am scris un *patru* pe tablă", în care *patru* însemnează „semn grafic, cifră care indică un număr abstract". Asupra acestei folosiri, gramaticii (şi lexicografii) sînt de acord în unanimitate s-o considere substantiv, derivînd-o însă direct din aceea de număr abstract (adică de „numeral") şi nu din aceea de adjectiv, cum ni se pare că este mai logic.

În concluzie, schema valorilor morfologice de bază ale unui nume de număr obişnuit este, după noi, următoarea :

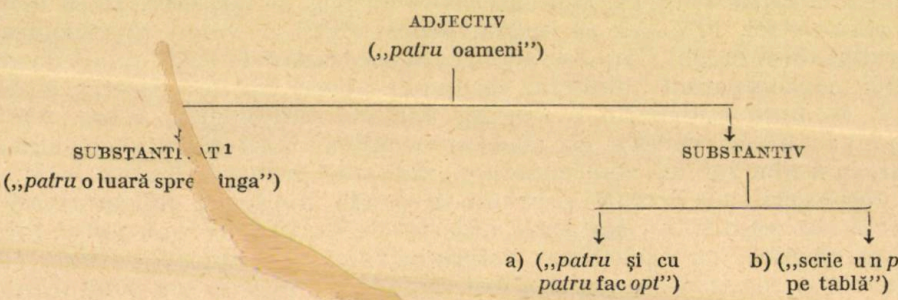

După părerile recentelor gramatici şi dicţionare ale Academiei [2] obţinem, pentru numele de numere obişnuite, o schemă total diferită faţă de aceea de mai sus :

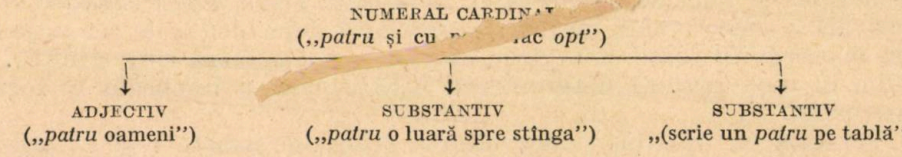

Această din urmă filiaţie a valorilor morfologice ni se pare eronată în primul rînd pentru că desconsideră cu totul criteriul istoric, indispensabil şi hotărîtor pentru stabilirea filierei gramaticale reale în cazul cuvintelor cu valori morfologice multiple. Dacă se acceptă că, din punct de vedere istoric, valoarea iniţială a numelui de numere a fost aceea de adjectiv (şi logica, nu numai faptele de limbă, pledează în acest sens !), atunci elementele de bază din „filiaţia" de mai sus trebuie inversate ca în schema propusă de noi şi, implicit, noţiunea de „numeral" (aici cardinal) dispare, pentru a fi înlocuită cu cea de „substantiv". Actuala schemă a gramaticilor şi dicţionarelor conţine de altfel şi unele contradicţii interne despre care vom aminti pe scurt mai jos. „Numeralele cardinale — scrie Gramatica Academiei R.P.R. (I, p. 227) — au valoare de adjectiv cînd

[1] Am făcut deosebirea între *substantiv* şi *substantival* : primul indică o valoare morfologică *independentă* (indiferent de faptul dacă s-a dezvoltat sau nu din altă categorie morfologică) ; al doilea, una *dependentă* de categoria morfologică de bază din care s-a dezvoltat.

[2] Cf. *Gramatica limbii romîne*, I, p. 227 şi urm. şi *Dicţionarul limbii romîne literare contemporane*, I—IV, Bucureşti, 1955—1957.

însoțesc numele obiectelor (*am primit* d o u ă *cărți*) și valoare de substantiv cînd țin locul acestora (*am mai cumpărat* t r e i)". Prin urmare, după Gramatică valoarea de substantiv a lui *trei* din enunțarea „am mai cumpărat *trei*" derivă din aceea de numeral și nu din cea de adjectiv; eroare evidentă de filiație, pentru că, după cum am mai spus, *trei* din enunțarea de mai sus nu este altceva decît un fost adjectiv cantitativ, substantivat prin excluderea determinatului, care e subînțeles; dependența substantivatului de adjectiv nu poate fi pusă în nici un fel la îndoială. Gramatica face apoi distincție netă între numeralele (cardinale) care exprimă numere abstracte (= numerale propriu-zise) și numeralele (cardinale) care țin locul numelor obiectelor (= substantive; I, p. 225, 227—228). Distincția, justă în fond, este însă contrazisă de exemple: „se răniră *doi*" (care ilustrează ultima situație) și „*unu*, copii, mergem!" (care ilustrează prima situație) sînt, de fapt, exemple în care „numeralele" țin locul numelor obiectelor, au, adică, valoare de substantiv. Luînd exemple adecvate constatăm că, din punct de vedere semantic, nu poate fi într-adevăr negată diferența dintre *trei* din enunțarea „*trei* și cu *trei* fac *șase*" (număr abstract) și *trei* din enunțarea „*trei* veneau încoace" (unde *trei* este legat de numele concrete); susținem numai că în amîndouă cazurile avem a face cu o situație morfologică unică, de substantiv. Cercetînd schemele de mai sus constatăm că recentele gramatici și dicționare ale Academiei mai fac și o altă distincție morfologică nejustificată între cuvintele — nume de numere obișnuite: este vorba de distincția dintre *trei* din enunțarea „*trei* și cu *trei* fac șase" (în care *trei* ar fi numeral cardinal „pur") și acela din enunțarea „am scris un *trei* pe tablă" (în care *trei* ar fi substantiv clar). Și în cazul de mai sus avem a face cu două sensuri deosebite, însă cu o situație morfologică unică [1]. Dacă se pleca de la situația de bază „adjectiv", filiația morfologică a numelor de numere ar fi fost scutită de asemenea contradicții.

Trebuie să amintim în discuția noastră și părerea, aproape general acceptată, că „pentru clasificarea cuvintelor în categorii morfologice fundamentale (= părți de vorbire) trebuie să se țină seamă de forma și înțelesul cuvintelor, fără a se neglija nici funcția lor sintactică, care însă nu trebuie să constituie criteriul principal de clasificare" [2]. În realitate, criteriul principal (și criteriile secundare) de clasificare a cuvintelor pe categorii depinde de natura cuvîntului: la cuvintele integral independente (substantive, verbe) funcția sintactică e într-adevăr secundară în stabilirea categoriei morfologice, în schimb la cuvintele dependente (și în primul rînd la instrumentele gramaticale) valoarea sintactică rămîne primordială în stabilirea acestei categorii. Adjectivele (cantitative și calitative) fac desigur parte din categoria părților de vorbire dependente:

---

[1] De altfel, în enunțări ca „scrie și calculează cît fac *șapte* ori *optzeci*", limita semantică (și cu atît mai puțin morfologică) dintre cele două situații amintite nici nu poate fi făcută cu precizie; în aceeași enunțare numele de numere pot fi interpretate și ca substantive care țin locul numelui obiectelor: „. . . *șapte* [= șapte oi] ori *optzeci* [= optzeci de lei]". Iar în sintagma „cifra *trei*" (în care al doilea termen e numele de număr abstract), situația morfologică a lui *trei* este identică cu aceea a substantivului *Popescu* din sintagma „elevul *Popescu*".

[2] *Limba română*, IV (1955), nr. 4, p. 83.

valoarea lor morfologică se stabileşte în raport cu termenii pe care îi califică, adică în raporturile sintactice, căci acestea determină sensul şi forma cuvintelor. Autorul articolului citat mai sus nu aminteşte nimic de criteriul istoric în stabilirea valorilor morfologice la cuvintele cu valori morfologice multiple ; în cazul nostru, în care valoarea de adjectiv cantitativ primează din punct de vedere al vechimii, ştim — cel puţin aşa ne arată gramaticile — că un adjectiv poate dezvolta substantive şi adverbe, niciodată numerale.

De altfel părerea noastră că, în ultimă instanţă, numeralul cardinal de tipul *doi* nici nu există ca tip morfologic independent este susţinută, şi încă de multă vreme, de numeroase izvoare lingvistice, mai ales lexicografice. Dicţionarul lui Paul Robert [1], Dicţionarul Quillet [2] sau *The New imperial reference Dictionary* [3], pentru a nu cita decît lucrări de primă mînă, consideră că cele două valori morfologice ale numelor de numere obişnuite sînt (în ordine) valoarea de adjectiv şi cea de substantiv [4]. Nu întîmplător am amintit aici dicţionare, şi nu gramatici : cele dintîi folosesc în mod obişnuit un material de limbă mai mare, se construiesc pe bază de citate ; materialul concret de limbă a dus pe autori la părerea că numele de numere sînt adjective, că din valoarea de adjectiv s-a dezvoltat apoi cea substantivală. De altfel în dicţionarele istorice materialul de citate obligă pe lexicografi să plece de la adjectiv.

*

Gramaticii amintiţi mai sus nu s-au mulţumit să susţină categoria numai cu numele de numere de tipul *patru*, aşa-numitele „numerale cardinale propriu-zise". Ei au adus în sfera categoriei toate cuvintele „care exprimă un număr abstract, o determinare numerică a obiectelor sau ordinea obiectelor prin numărare" (Gramatica Academiei R.P.R., I, p. 225). Avem aşadar, pe de-o parte, ca „specii" ale numeralului cardinal de bază, numeralele colective, nehotărîte, multiplicative, fracţionare, distributive şi adverbiale iar, pe de altă parte, numeralele ordinale. Fără a intra în analiza amănunţită a fiecăreia dintre aceste „specii", vrem să subliniem de la început faptul că, în cazul celor mai multe, autorii înşişi recunosc că avem a face exclusiv cu alte părţi de vorbire : prin urmare încadrarea acestor „specii" în categoria numeralului este nejustificată. Pare într-adevăr un nonsens să recunoşti, de exemplu, că „*numeralele nehotărîte*... apar fie ca adjective, însoţind substantivele, fie ca substantive : Au fost *mulţi* copii la mare ; *puţini* ştiau să înoate" (*ibid.*, I, p. 234), şi să creezi totuşi din aceste *substantive* şi *adjective* nehotărîte o categorie nouă, aceea de *numeral nehotărît*. Aceeaşi Gramatică ne arată că numeralele multiplicative sînt adjective sau adverbe (I, p. 235), că cele ordinale au „rol de adjective, substantive şi adverbe" (I, p. 237) ; ni se oferă în sfîrşit

[1] *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, I şi urm., Paris, 1953 şi urm.
[2] *Dictionnaire encyclopédique Quillet*, Paris, 1946.
[3] London, [f.a.].
[4] Iată un exemplu din lucrarea lui Paul Robert : „CINQ, adj. et n. I. Adjectif numéral cardinal invariable. *Les cinq doigts de la main*... II. N.m. 1. Nombre premier. *Cinq et quatre font neuf*. 2 Chiffre qui représente ce nombre".

și clasa numeralelor... adverbiale (I, p. 236). Cuvinte care, din punct de vedere morfologic, îndeplinesc rolul de adjective, de substantive sau de adverbe, sînt concentrate arbitrar în categoria numeralului, pe baza argumentului că ele sînt legate prin trăsătura exprimării cantitative, numerice. Ca și cum această trăsătură semantică nu ar putea fi exprimată perfect de fiecare dintre cele trei părți de vorbire amintite. Faptele de limbă ne arată, și în cazurile de mai sus, că numeralul nu există ca parte de vorbire independentă.

Să luăm, de exemplu, așa-numitul „numeral colectiv". El apare în două situații fundamentale : a) însoțește substantivele, ca determinant cantitativ, avînd deci valoare de adjectiv cantitativ („*tustrei* feciorii", „*amîndoi* tovarășii") ; conform principiului că ideea de număr o căpătăm prin mijlocirea lucrurilor, aceasta este valoarea primară ; b) se folosește singur, atunci cînd substantivul, neexprimat, poate fi subînțeles, căpătînd în acest caz, valoare substantivală („*tustrei* umblau în cărăușie").

Așa-numitul „numeral nehotărît" oscilează între aceleași două valori morfologice : a) exprimînd un număr aproximativ sau nehotărît de obiecte, el le însoțește, avînd deci valoare de adjectiv („*mulți* copii, *puțini* oameni") ; b) se folosește ca substantiv atunci cînd ține locul substantivului determinat („*mulți* (*puțini*) știau să înoate").

Așa-numitul „numeral multiplicativ" are sau valoare de adjectiv („bucurie *întreită*"), sau valoare de adverb („lucrăm *întreit*") sau, în sfîrșit, valoare de substantiv („*întreitul* unei sume") ; aici valoarea primordială de adjectiv poate fi demonstrată cu ușurință, deoarece toate formațiile de acest tip (*îndoit*, *încincit*, *înzecit* etc.) sînt foste participii verbale. Dicționarele Academiei R.P.R. le și lucrează ca adjective de bază, intrînd, în acest fel, în conflict cu Gramatica Academiei R.P.R.

Așa-numitele „numerale fracționare" (*jumătate*, *sfert*, *doime*, *treime* etc.) „se comportă — iarăși după afirmația Gramaticii — atît în declinare, cît și în sintaxă, ca substantivele" (I, p. 233). Această comportare este atît de clară încît Dicționarele Academiei R.P.R. sînt obligate să le lucreze ca substantive obișnuite, contrazicînd din nou Gramatica Academiei.

În cazul așa-numitelor „numerale distributive" (*cîte trei*, *doi cîte doi* etc.) și „adverbiale" (*o dată*, *de zece ori* etc.) se poate reproșa Gramaticii un fapt de principiu : ea a încadrat în categoria „numeralelor" (numai pentru că exprimă ideea de cantitate, de număr) o serie de unități frazeologice, ca și cum nu numai cuvintele (sau, eventual, compusele) ci și sintagmele ar putea fi socotite ca aparținînd, global, unei părți de vorbire unice. Se știe însă că nu se poate vorbi de apartenența la o anumită categorie morfologică a sintagmelor amintite.

Trecînd de la „numeralele cardinale" la cele „ordinale" amintim că Gramatica însăși (I, p. 237) recunoaște tripla lor valoare morfologică : de adjectiv, de substantiv și de adverb. Valoarea originară și principală este fără îndoială cea de adjectiv („*al patrulea* om venea încoace"), din care, prin dispariția determinatului, subînțeles, s-a dezvoltat substantivatul („*al patrulea* venea încoace"). Cît despre valoarea adverbială, ea este

accidentală, deoarece nu apare la toate „numeralele ordinale" („*întîi* să vină el").

*

Credem că faptele de limbă ne îndreptăţesc să considerăm că numeralul nu există ca parte de vorbire independentă. În realitate avem a face cu adjective (respectiv cu substantive, rar cu adverbe) de tip special, cu sens cantitativ sau ordinal, care trebuie repartizate la cele trei categorii morfologice, prin desfiinţarea celei de-a patra, cu totul hibridă. De altfel, din punct de vedere semantic, nimic nu împiedică această repartiţie. La eventuala obiecţie că adjectivelor cantitative le lipseşte o însuşire esenţială (dar nu indispensabilă) a adjectivelor obişnuite, gradele de comparaţie, se poate răspunde cu uşurinţă : fiind în cele mai multe cazuri determinative precise, matematice, e firesc ca aceste adjective să fie incompatibile cu gradele de comparaţie, deoarece gradele de comparaţie conferă adjectivului cel puţin trei situaţii semantice deosebite. Nu ni se pare necesară nici crearea unor termeni speciali pentru a denumi „speciile" de adjective, de substantive şi de adverbe cantitative, în cadrul fiecăreia dintre cele trei părţi de vorbire [1].

Prin înlăturarea categoriei numeralului — creată artificial — viitoarele gramatici şi dicţionare ar fi scutite de numeroase contradicţii care, în prezent, demonstrează tocmai inexistenţa acestei categorii.

Nota Redacţiei. Teza susţinută în articolul de faţă trebuie considerată expresia unui punct de vedere care nu este împărtăşit de specialiştii noştri în gramatică. Discutarea locului ocupat de numeral în structura limbii are o incontestabilă importanţă teoretică. Publicînd articolul de mai sus, comitetul de redacţie speră că acest aspect al chestiunii va interesa pe toţi cei care au preocupări teoretice de gramatică şi că aceştia îşi vor spune părerea prin revista noastră.

[1] Semnalăm că, în cazul pronumelor şi adjectivelor determinative, M. Zdrenghea propunea (*Limba romînă*, IV (1955), nr. 4, p. 90) să se renunţe la diferenţierea în pronume şi adjective, optînd pentru un termen unic : acela de pronume ; tot el sugera (după H. Tiktin) să se arate că, atunci cînd sînt folosite singure, pronumele au o întrebuinţare *substantivală*, iar cînd însoţesc un substantiv o întrebuinţare *adjectivală*. De aici pare a rezulta că trebuie menţinută şi categoria numeralului, cu precizările de rigoare (numeral folosit adjectival, substantival sau adverbial) . Soluţia ni se pare inacceptabilă între altele pentru faptul că un cuvînt nu poate aparţine în acelaşi timp, în aceeaşi întrebuinţare şi cu aceeaşi accepţie, la două categorii morfologice deosebite.

GRAIUL DIN FRĂTĂUȚII-VECHI

(raionul Rădăuți, regiunea Suceava)

DE

GHEORGHE IFTINCHI

Romînii din raionul Rădăuți (comunele Horodnicul-de-sus, Horodnicul-de-jos, Frătăuții-vechi, Frătăuții-noi, Costișa, Marginea, Volovăț ș.a.) vorbesc, în majoritatea lor, un grai tipic moldovenesc. În unele comune însă (Straja, Vicovul-de-sus, Vicovul-de-jos, Voitinel, Bilca, Galanești ș.a.) se vorbește un grai intermediar între cel moldovenesc și cel ardelenesc, prezentînd fenomene, îndeosebi fonetice, proprii ambelor graiuri. Existența acestui grai intermediar se explică prin faptul că, spre deosebire de localitățile din prima categorie, acestea din urmă au absorbit — mai ales după răpirea Bucovinei de către austrieci — un număr considerabil de transilvăneni.

Înainte de a mă ocupa de partea pur lingvistică a subiectului, voi face o scurtă prezentare a satului Frătăuții-vechi.

AȘEZAREA GEOGRAFICĂ ȘI ISTORICUL SATULUI FRĂTĂUȚII-VECHI

Frătăuții-vechi (*Fratăuțu-vek'*, cum spun locuitorii), sat și reședință a comunei cu același nume, este așezat pe șes, pe malul drept al rîului Suceava, la circa 7 km nord-vest de orașul Rădăuți (v. schița) și se mărginește la nord-vest și nord cu Frătăuții-noi (*Fratăuțu-nou*) și Costișa, la est cu Măneuții (*Maneuțu*), fostă colonie secuiască (numită pe vremuri *Andràsfalva*), în prezent sat făcînd parte din comuna Frătăuții-vechi și locuit de romîni veniți din alte sate ale raionului — romîni care vorbesc graiurile satelor de obîrșie [1]; la sud cu Horodnicul-de-jos (*Horónicu-di-ȋos*), iar la vest cu Hurjuienii. Între satul Frătăuții-vechi și Hurjuieni a existat, înainte de a emigra în Germania, o colonie șvăbească, nu-

[1] Majoritatea provin din satul vecin, Frătăuții-vechi.

mită Deutsch Alt-Fratautz (sub austrieci comună independentă). Astăzi fosta colonie germană, locuită de romîni proveniți din diferite sate [1] ale raionului, vorbind fiecare graiul satului de unde a plecat, este alipită la satul vechi.

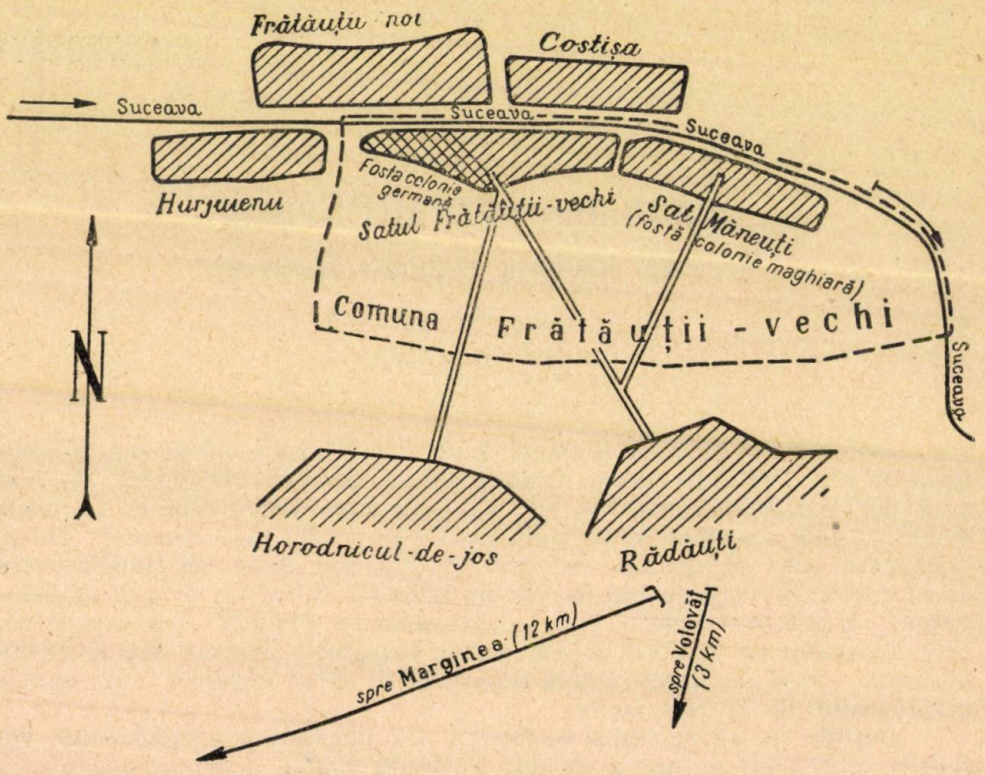

Satul are azi două școli elementare (dintre care una și cu ciclu II), cămin cultural, dispensar (cu casă de naștere), oficiu poștal și e pe punctul de a fi electrificat. Există o gospodărie agricolă colectivă, două întovărășiri, două mori și o cooperativă de consum cu filiale. Frătăuții-vechi se numără printre satele fruntașe din raion.

Foarte vechi, satul e pomenit prima dată într-un document din 1412 al lui Alexandru cel Bun. Era sat de clăcași și aparținea pe atunci boierului *Giurgiu* (adică George), care-l moștenise de la tatăl său, Dragomir Albul, „contemporan descălecatului", cum afirmă M. Costăchescu [2]. La 14 octombrie 1489, strănepoții lui Giurgiu de la Frătăuți (*Jurj Fratovski* în

[1] Majoritatea provin din satul vecin, Frătăuții-vechi.

[2] Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, Iași, 1931, p. 15, 366.

documentele vremii) îl dau, în schimbul altor sate, lui Ştefan cel Mare, care-l dăruieşte mănăstirii Putna din apropiere (circa 20 km). Astfel, din sat boieresc *Fratăuțu* ajunge sat mănăstiresc. Prin aceasta nu s-a îmbunătățit nicidecum situația clăcaşilor, poate dimpotrivă, aşa încît exploatarea rămîne şi pe mai departe sîngeroasă.

LOCUITORII SATULUI

Cu excepția cîtorva intelectuali şi mici funcționari, locuitorii satului Frătăuții-vechi sînt, din moşi-strămoşi, agricultori şi crescători de vite.

Toți, fără excepție, vorbesc numai romîneşte, deşi unele nume de familie par a indica altă origine decît cea romînească a unei părți din populația satului. Pe lîngă nume romîneşti, ca *Talpalar*, *Crîşmar*, *Cojocar*, *Isopescu*, *Popescu*, *Iurescu*, *Cîmpan*, *Vataman*, *Luchian*, *Leonte*, *Ursulean*, *Chiraş*, *Țiganaş*, *Hrişcă*, *Hurjui*, *Bujdei*, *Ursachi*, *Muşcă*, (a) *Ionesi*, (a) *Istratoaie*, (a) *Ignatoaie*, (a) *Iftinchi*, (a) *Antimie*, (a) *Ştefanesi*, *Ursu*, *Rusu*, *Dascăl*, *Covaşă*, *Cazac*, *Drehluță*, *Onciu*, *Capstrîmb*, *Nicolaică*, *Cloşcă*, *Sofroni*, *Buzilă*, *Sfichi*, *Filimon* etc., întîlnim şi nume de origine slavă, sau de altă origine, ca : *Bucevschi*, *Sarcinschi*, *Sterchevici*, *Bida*, *Hrenciuc*, *Panciuc*, *Cazaciuc*, *Filipciuc*, *Paliuc*, *Moisuc*, *Moloci*, *Andruseac*, *Mazureac*, *Gutic*, *Homan* etc.

În ce priveşte numărul populației, deşi nu 'dispun de datele ultimului recensămînt, cred că se ridică la aproximativ 6000 de suflete.

PARTICULARITĂȚILE FONETICE, MORFOLOGICE ŞI LEXICALE ALE GRAIULUI DIN SATUL FRĂTĂUȚII-VECHI

Graiul din Frătăuții-vechi prezintă, pe lîngă caracteristicile comune tuturor moldovenilor, şi o serie de particularități care se găsesc numai în cîteva sate de pe cursul mijlociu al rîului Suceava (Frătăuții-noi, Costişa, Măneuții).

Particularitățile comune cu ale celor mai multe graiuri moldoveneşti, în special ale celor din raionul Rădăuți, sînt următoarele :

I. *Fonetice*

1. *Ă* neaccentuat final > â : *k'ámâ*, *ḑámâ*, *strîgâ*, *mamaligâ*, *disárâ*, *di búnâ sámâ*, *câ*, *sâ sárâ*, *sâ sâ bátâ* (să se bată), *iȩsâ* (< *iȩsă* < *iese*), *ţȩsâ* (< *ţȩsă* < *ţese*), *sâ áibâ*, *sâ fúgâ*, *îŋcâ*, *dácâ* etc. Ştiu că fenomenul acesta e frecvent în foarte multe părți ale Moldovei, dar nu e general nici în raionul Rădăuți [1].

[1] Cf. Emil Petrovici, *Texte dialectale*, Sibiu, 1943, punctul 386 (Marginea) : *mu̯óşă*, *dóu̯ă*, *pi̯érină*, *cófă* (Frăt. *mo̯áşâ*, *do̯u̯ă*, *pérnă*, *cófă*), dar şi *ulcícâ ţŋcásâ*.

2. *Ă* neaccentuat aflat înaintea silabei accentuate (precedat mai ales de labiale) se transformă în *a* : *mamalígâ* (şi *malígâ*), *barbát*, *pacát*, *vacúţâ*, *la carát fîn*, *ţarán* etc. Fenomenul e sporadic în Moldova (şi chiar în raion)[1]. În Frătăuţi, însă şi-n satele din jur, fenomenul apare extins în toate cazurile cînd *ă* e urmat de accent, indiferent de consoana precedentă şi de vocala din silaba următoare; de exemplu : *ma duc*, *varuít*, *pascút*, *farmacát*, *carúţâ*, *i̯-o daruít*, *l-o gasít*, *graíę́*, *l-o jalít*, *napírcâ*, *rarúŋk'*, *şagáŝ* („glumeţ"), *sarác*, *tatúcâ*, *zagílnâ*, *înţalég* etc.

3. *E* neaccentuat (mai ales final) > *i* sau *i̯* : *di ḍámâ*, *ti strígâ*, *pi paręţi̯*, *dinaínti̯*, *n-ári̯*, *cínili̯*, *do̯ári̯*, *tári̯*, *i̯ę́sti̯*, *liganám*, *adivarát*, *povistę́şti̯* etc. Fenomenul e general[2].

4. *E* accentuat precedat de *s*, *ş*, *j*, *ţ*, *z* (respectiv *ḍ*) şi de labiale — dacă nu s-au palatalizat — apare trecut la *ă* : *său̯ di u̯ái̯i*, *săc*, *sămn*, *ńişăl*, *ispaşăsc*, *buşăsc*, *tuşăsc*, *caţăl*, *mîţîţăl*, *mînînţăl*, *preuţăsc*, *zăr*, *mījăsc* ("ud urzeala cu mînjală", figurat „bat pe cineva"), *ḍău̯*, *mărg*, *babăsc*, *popăsc* (şi *popk'ésc*)[3].

5. *I* precedat de *s*, *ş*, *j*, *ţ*, *z* (respectiv *ḍ*) > *î* : *şî*, *şîpuşo̯ári̯*, *praşít*, *sítâ*, *jîr*, *jíntiţâ*, *ţípâ*, *ţîn*, *ţîdúlâ*, *ḍîc*, *zîd*, *puţîntícâ* (şi puţuntícâ), *îŋcalḍít* etc. Fenomenul e răspîndit pe o arie foarte întinsă (nu numai în Moldova) şi e general în raion.

6. Nazalizarea (şi, în parte, alterarea) unor vocale urmate de consoanele *n* şi *m*; *dĩ‿u̯álâ* (din oală), *õ‿cui̯* (un cui), *m-ã‿bolnaẑít* (m-am îmbolnăvit), *l-ã‿vaḍút*, *ĩ‿ápâ* (în apă), *n-ã‿ui̯tát*, *cũvá* (cumva), *ã‿vrut*, *õu̯‿om* (un om), *ã‿vinit*, *õ‿kíŝór*, *ńi̯-ã‿adús amínti̯*, *n-ã‿s-o ui̯t*, *ã‿catunít* (am cătănit), *ĩ‿ńíjlucu drúmuli*, *ĩ sára ŝę́i̯ę*.

7. Diftongii *e̯a* şi *i̯a* (indiferent dacă sînt accentuaţi sau neaccentuaţi şi indiferent dacă fac parte din acelaşi cuvînt sau fac parte din două cuvinte) > *ę* : *lę́lę*, *k'ę́lę*, *tę-r bę* (te-ar bea), *no̯áptę*, *i̯el putę́*, *grai̯ę́*, *dęǵę́* (de-abia)[4], *rę*, *curę́*[5], *dę-i̯ şti* (de-ai şti), *tę-i̯ dúŝi* (te-ai duce), *lę́nę-i̯ cuco̯ánâ mári̯*, *ŝę mári̯* (şi *ŝęi̯ mári̯*)[6]. În unele părţi din Bucovina : *aşę́*[7] (Frăt. aşá).

---

[1] Vezi Emil Petrovici, *Texte*, punctul 386 : *răteḍăm*, *rămíne* (Frăt. *ratiḍăm*, *ramíni̯*), însă ALR II_2, vol. I, h. 111, punctul 386 : *taŝúni* (Frăt. *teŝúni̯*).

[2] În raion există şi excepţii. Cf. E. Petrovici, *Texte*, punctul 386 (Marginea) : *boteḍát* (Frăt. *botiḍát*), *răteḍăm* (Frăt. ratiḍăm), *rămíne* (Frăt. *ramíni̯*), cu *u̯óile* (Frăt. cu *u̯óili̯*).

[3] În Marginea se zice *luţérnă* (v. ALR II_2, vol. I, h. 141), Frăt. *luţărnâ*.

[4] Cf. şi Ion Neculce, *Letopiseţul*, ediţie îngrijită de acad. prof. Iorgu Iordan, E.S.P.L.A., 1955, p. 364 : *dè-bè l-au dus*.

[5] Fenomenul nu-i general în Moldova, dovadă versurile :

Tăti-s búni̯, úna-i̯ ră :
Nu-s parálį la cură.

[6] V. Emil Petrovici, *Texte*, punctul 386 (Marginea) ; *ŝa mári̯*, dar şi *ŝę mári̯*.

[7] Prin Moldova de mijloc şi la Creangă : *aşă*.

8. Diftongul *ea*, provenit din *e* accentuat, urmat în silaba următoare de *e*, nu s-a transformat încă în *e* închis, cum e în limba scrisă, la munteni și chiar la moldovenii din sud, ci se găsește în faza intermediară *ę* (*e* foarte deschis): *lę́ẑi̯*, *mę́rẑi̯*, *fę́ti̯*, *mę́li̯*, *i̯ę́sti̯*, *ḍę́ŝi̯*, *rę́pidi*, *arŝę́ṣti̯*, *ṣę́sâ*, *ṣę́pti̯*, *rę́ŝi̯*. (În Moldova de mijloc și de sud se zice: răpidi, zắŝi̯, șắsâ. șắpti̯, rắŝi̯. Această vocală apare și-n cuvinte de altă origine decît cea latină: *povę́sti̯*, *vrę́mi̯*. Fenomenul e răspîndit nu numai în nordul Moldovei, ci și în Transilvania.

9. Diftongii *ęa* și *i̯a* precedați de unele labiale nepalatalizate, de dentale și prepalatale constrictive (*s*, *z*, *ț*, *ș*, *j*) se monoftonghează: *lumáscâ*[1], *babáscâ* (băbească = un vin), *sfîrșáscâ*, *leșáscâ*, *urzáscâ*, *sã̃-verḍáscâ*, *sâ-l i̯uțáscâ*, *sâ-l grijáscâ*, *sâ mĩjáscâ* etc.

10. Palatalizarea labialelor: *sk'ĩțâ*, *k'eptanatǫári̯*, *ǵini̯*, *plũǵ* (dar și *plumbǵ*), *ŝer* (fier), *ẑer* (vier), *ẑíti̯* (vite), *ẑin* (vin)[2], *bolnaẑít*, *ńírili̯*, *ńirę́ása*, *ńeu̯*, *ńel*, *ńę́ri̯*. Fenomenul e general[3], afară de cazul cînd țăranul stă de vorbă cu un orășean și ține să-i dovedească acestuia că știe să „*grăi̯áscâ domnę́ṣti̯*" (ex.: *Nǫa*, *bíni̯*, *bíni̯*!).

11. Transformarea prepalatalelor semioclusive *ĉ* și *ĝ* în *ŝ* și *ẑ*, de exemplu: *fáŝi*, *ŝubótâ*, *floriŝę́li̯*, *ŝeŕ* (*cer*), *ŝĩsti̯* (cinste), *priẑitu̯ári̯*, *męrzi̯*, *ẑer* (ger) etc.

12. Prezența consoanei *ḍ* numai în cuvinte de origine latină: *ḍî* (zi), *ḍámâ*, *aḍ*, *frúnḍâ*, *ḍău̯*, *ástâḍ*, *aṣaḍát*, *vaḍút*, *botiḍát*, *ḍę́ŝi̯* (zece), *s-o-ŋcalḍît*, *tîrḍîu̯* etc.

13. Constrictiva *j* (numai în cuvinte de origine latină) > *ẑ*: *ẑoi̯*, *ẑoc*, *ẑúŋcâ* etc. În cuvinte de altă origine decît cea latină *j* rămîne neschimbat): *ję́li̯*, *jar*, *jarátic*, *jîtáŕ* etc.

14. Sufixul *-ar* se pronunță *-aŕ*, de exemplu: *rotaŕ*, *hornaŕ*, *moraŕ*, *gutunaŕ*.

II. *Morfologice*

1. Lipsa articolului enclitic *l*: *cum-îi̯ cáșu*, *cu nanáșu*, *ómu ista*, *móșu ista*[4] etc.

2. Existența unui singur articol posesiv *a*: *a nóstru*, *a nóștri*, *a nǫástri̯* (ale noastre), *a dói̯lęa*, *a trii̯lęa*, *copk'ii̯i-s a lui̯*, *rę́țâli-s a cumắtri*[5].

3. Adjectivele (și numeralele) *tot*, *toată*, *toți*, *toate* se pronunță *tăt*, *tắtâ*, *tăț*, *tắti̯*[6]. Adverbul *tot* rămîne însă neschimbat (de ex.: *Tot nu știi̯*?).

---

[1] Fenomenul e vechi la moldoveni. Cf. *viiața asta lumască*, Ion Neculce, *op. cit.*, p. 298.

[2] În unele părți ale Moldovei: *yíti̯*, *yin*.

[3] În raion sînt excepții. Vezi ALR II$_2$, vol. I, punctul 386 (Marginea): *pi̯átra* (h. 167; Frăt. *k'átra*), *merticu* (h. 181; Frăt. *ńertícu*), *mic* (h. 113; Frăt. *ńic*). *vite* (h. 193; Frăt. *ẑíti̯*), *albină* și *alǵínâ* (h. 271; Frăt. numai *alǵínâ*). Cf. și Emil Petrovici, *Texte*, punctul 386 (Marginea): *stropím* (Frăt.: *strok'ím*), *îi̯ dubítâ* (Frăt.: *îi̯ duǵítâ*).

[4] Vezi Emil Petrovici, *Texte*, punctul 386 (Marginea): *i̯eu̯ colácul* (Frăt. *colácu*).

[5] E. Herzog și V. Gherasim, *Glosarul dialectului mărginean*, în *Codrul Cosminului*, I (1924), II—III (1925—1926), înregistrează un singur articol posesiv: *a*. Totuși vezi E. Petrovici, *Texte*, punctul 386 (Marginea): *al dói̯lęa* (Frăt. *a dói̯lęa*).

[6] Vezi Emil Petrovici, *Texte*: *pun tu̯óti ẑos* (Frăt. *pun tăti ẑos*).

4. Lipsa pronumelui personal de întărire *însumi*, *însuți* etc., înlocuite cu *sîngur*.

5. Existența unor pronume demonstrative ca: *ísta*, *aísta*, *aiásta*; *ŝála*, *aŝála*; *ístalant*, *i̯ástalantâ*; *ŝálâlant*, *ŝẹ́ilantâ*, *tot aŝála*, *ŝíi̯alanț*, *ŝẹ́lilanti̯*. *Același* e neîntrebuințat în raion (e preferat *tot aŝála*).

6. Pe lîngă formele *sînt* și *iẹ́ști̯* ale prezentului verbului *a fi* se folosesc formele *îs* și *îi̯*.

7. Formarea viitorului cu ajutorul verbului *a avea*, urmat de conjunctivul prezent al verbului de conjugat (*am sâ fac*, *ai̯ sâ faŝ*, *ar(e) sâ fácâ*, *avém sâ faŝém*, *avéț sâ faŝéț*, *au sâ fácâ*) sau cu ajutorul unui auxiliar (*oi̯ vidẹ́*, *îi̯ vidẹ́*, *a vidẹ́* [1], *om vidẹ́*, *îț vidẹ́*, *or vidẹ́*).

8. La timpurile trecute, între singularul și pluralul pers. III nu există deosebire: *i̯el ḍîŝẹ́*, *tăț ḍîŝẹ́*; *i̯ẹ́ o fost*, *i̯ẹ́li̯ o fost*; *i̯el s-o fost apucát*, *fráți̯î și surórili̯ s-o fost apucát*.

9. Verbul auxiliar *a* apare, în componența perfectului compus, sub forma *o*: *o fost*, *o ḍîs*, *m-o luu̯át*, *ń-o dat*, *ń-o tre̯acút* etc.

10. Lipsa perfectului simplu și a mai-mult-ca-perfectului simplu. În Moldova de mijloc și de sud mai-mult-ca-perfectul simplu e în uz, pe cînd în nord acest timp e necunoscut.

11. Prezența mai-mult-ca-perfectului compus: *s-o fost așaḍát*, *ń-ã‿fos cumparát õ‿hle̯ab di cal*. Fenomenul nu se limitează numai la raionul Rădăuți (și nici numai la restul Moldovei de sus).

12. Vocativul întărit prin interj. *hăi̯*, de exemplu: *tatúcâ-hăi̯! mamúcâ-hăi̯!*; *moșícâ-hăi̯!*, *lilíțâ-hăi̯*, *Catrínâ-hăi*, *fimẹ́i̯i-hăi̯!*

Unele dintre particularitățile morfologice enumerate mai sus (ca de exemplu cele de sub nr. 3 și nr. 9) ar putea fi explicate și ca transformări de ordin fonetic.

III. *Lexicale*

Există o serie de moldovenisme vechi care circulă și azi pe întreg cuprinsul Moldovei, deci și-n Frătăuți și împrejurimi. Exemple: *a zahaí* „a deranja", *a haraţí* „a asmuți", *a ŝahaí* „a pisa", „a insista". La fel circulă și multe alte moldovenisme cunoscute ca atare: *alivínŝ* „copturi din făină de porumb și smîntînă", *ŝubótâ* „cizmă", *a chití* „a ochi" și „a intenționa", *cale̯áp* „scul de fire toarse", *k'íșcâ* pl. *k'íști* „caltaboși", *a ŝanatuí* „a tăia în bucăți", *calúp* „calapod", *dimerlíi̯i* „baniță", *feleștí̯óc* „pămătuf", *habúc* „ferfeniță", *a hacuí* „a tăia mărunțel", *hríncâ* „felie", *jítii̯i* „pățanie", „întîmplare", *a moronŝí* „a insista scîncind", *ográdâ* „curte", *oǵál* „plapumă", *prostíri̯* „cearșaf", *popușói̯* (și *papușói̯*) „porumb", *prikíŝ* „policioară la horn", *pógân* „urît ca înfățișare", *razlóg* „par din lemn de brad", *a sclipuí* „a-și face rost", *a sâ sclifosí* „a scînci", *a tolocaní* „a spune vrute și nevrute", *tarabo̯ánțâ* „roabă", *vórnic* „primar", *vatamán* „slujbaș al primăriei", *a zuraí* (onomat.) „a zornăi", „a face „zur, zur" etc. Unele dintre ele sînt pe cale de dispariție: *oǵal*, *prostíri̯*, *prikíŝ*, *vórnic*, *vatamán* ș.a.

---

[1] Emil Petrovici, *Texte, s-o maritá-ntăi̯* (Frăt. *s-a maritá-ntăi̯*).

Pe lîngă aceste particularități, graiul din Frătăuții-vechi prezintă și altele, caracteristice numai pentru acest sat și încă pentru vreo cîteva sate de pe cursul mijlociu al rîului Suceava (Frătăuții-noi, Costișa, Măneuți).

I. *Fonetice*

1. Existența unor plurale ca *mẹ́râ* „mere" și *pẹ́râ* „pere". În restul Moldovei se zice *mẹ́rị, pẹ́rị*.

2. O serie de cuvinte se pronunță altfel decît în restul Moldovei : *ma ocarẹ́ștị, ma urẹ́ștị* (în restul Moldovei : *mă ocărăștị, mă urăștị*), *sâ crẹ́pị* (să crape) ; *lịulẹ́* „lulea", *sâ arẹ́tị* (în restul Moldovei *sâ arătị*), *rẹ́ță* „rațe" (în restul Moldovei *răță*), *úni* și *un'* „unde" (exemplu : *Uni merẑ ?, un'ti duŝ ?*), *flecău* „flăcău", *fanínâ* „făină" (ca-n Banat), *a prașuí* (dar și *a prașî*, numai în cîntece), *haịțáș* „acoperișul casei" (în restul Moldovei *hăzaș*), **a gîḍîlí*[1] „a gîdilá", **ǵizdán* „ghiozdan", *clịámpâ* „clampă, clanță", *lịámpâ* „lampă", *malígâ* „mămăligă", *mînîŋc* „mănînc", *miẑiịẹ́ș* „megieș", *m-o pacalít* (nu *pîcîlit* ca în unele părți ale Moldovei), *m-o zgariịẹ́t* „m-a zgîriat", *cọárjâ* „coajă"[2] etc.

3. Mutarea accentului la pronumele demonstrative și nehotărîte : *altóra, aŝilóra, aistóra, altúịa, aŝilúịa, aŝilíịa, fișticarúịa, oŕcarúịa* etc.

4. Păstrarea formei vechi *pre* (în loc de *pe*) în jurămîntul : *Pre crúŝẹ mẹ́!* „Pe crucea mea !"

II. *Morfologice*

1. Preferința pentru pl. *legúmuŕ* „legume".

2. Formelor de genitiv și dativ ale substantivelor declinate cu art. nehotărît li se preferă forme interesante cu ajutorul prepozițiilor *de* și *la*. De exemplu :

— *Cuị‿ị-ẹị dat mẹ́râlị ŝẹ́lẹ ?*
— *La õ‿copk'íl sarác di la o țîgáŋcâ.*
— *Cuị‿ị-ẹị vîndút ịápa ŝẹị súrâ ?*
— *La níștị lipovéni.*

3. Articolul enclitic *lui* > *li*[3], de exemplu : *S-o dus la máma dráculi.*

4. Prescurtarea vocativelor numelor de persoane și ale termenilor de înrudire : *Măị Co!* (Constantine !), *măị Ǵo!* (Gheorghe !), *măị Vasí!* (Vasile !), *măị Tọá!* (Toadere !) *Vârvá!* (Varvară !), *Calí!* (Calină) *Catrí!* (să se observe că numele feminine nu sînt precedate de *măị*) ; *lilí* „leliță !", *badí* „bădiță", *tatú!* „tătucă !", *mamú!* și chiar *ma!* „mămucă !", *unchẹ́* „uncheșule" etc.

5. Formarea superlativului absolut nu cu ajutorul adverbului *foarte*, ci cu ajutorul adverbului *tári* și *strásnic*. De exemplu : *tárị ǵínị, tárị frumós, strásnic sus.*

---

[1] Cuvintele precedate de asterisc sînt atestate în *Glosarul dialectului mărginean*, de E. Herzog și V. Gherasim.

[2] În Marginea însă *cuójâ* (v. ALR II_2, vol. I, h. 213).

[3] În Marginea : *plúguluị, ómuluị* (v. Emil Petrovici, *Texte*, punctul 386).

6. Existența unor numerale cardinale ca: *ópḍằŝ fara únu, ṣę́ptiḍăŝ fara doi̯* (comp. lat. *undeoctoginta, duodeseptuaginta*).

7. Preferință pentru forma masculină a numeralului ordinal, chiar cînd acesta determină un substantiv feminin (în toate situațiile). De exemplu: *Ń-ã‿luu̯át ṣî i̯eu̯ fimę́i̯i dę-a dói̯lę̯a; m-ã‿dus ṣ-a dói̯lę̯a u̯árâ; ṣę́di̯ a dói̯lę̯a cásâ; a trîi̯lę̯a u̯árâ m-o prîs.*

8. Persoana II pl. a verbelor de conj. I se termină la prez. în-*ắț* (nu-*áți*): *voi̯ arăț, voi̯ lucrắț, voi̯ îŋcarcắț, voi̯ aratắț.*

9. Verbul *a lucra* se conjugă la prez. ca în Ardeal: *i̯eu̯ lúcru, tu lúcri, i̯el (i̯ę) lúcrâ, i̯i (i̯ę́li) lúcrâ.*

10. Verbele de conjugarea a III-a se conjugă la prezent indicativ și conjunctiv pers. I și II plural, ca cele de conjugarea a II-a, cu accentul pe ultima silabă: *faŝém — faŝéț, merẑém — merẑéț, ḍîŝém — ḍîŝéț, întorŝém — întorŝéț* (ca și *taŝém — taŝéț, ṣîdém — ṣîdéț*).

11. Prezența locuțiunii adverbiale *ca-ntr-aŝę́i̯ę* cu înțelesul de „între timp" și a adverbului *i̯árâ* în loc de *iarăși* (care nu se întrebuințează)[1].

12. Folosirea unei forme modale vechi, tipice (*ã‿vrut sâ mor as-nu̯ápti̯* „era să mor astă noapte" *ã vrut sâ ma-nnéc* „era să mă înec" — formă cunoscută numai în Frătăuți.

13. Nu sînt în uz, deși sînt înțelese, următoarele conjuncții, locuțiuni conjuncționale și corelative[2]: *ci, însă, căci, sau, deci, așadar, prin urmare, deoarece, din cauză că, deși, încît, cu toate că, astfel, totuși.*

Sînt folosite, dintre c o o r d o n a t o a r e: *ṣî, niŝ, nú numa — da ṣâ* (copulative), *da, ba* (adversative), *oŕ* (disjunctivă), *di̯-aŝę́i̯ę́* (concluzivă); dintre s u b o r d o n a t o a r e: *ṣî, câ, dácâ, di, ca sâ, pîntru câ* (și *púntrucâ*), *ŝîndurę̯a câ* „fiindcă", *dim priŝînâ câ, macár câ*; dintre c o r e l a t i v e: *aṣá, tót aṣa, tot* (în loc de *totuși*).

14. Diversele pronume și adverbe relative, care introduc subordonatele, sînt prezente toate în vorbirea frătăucenilor: *cári̯, ŝîni̯, ŝi* (și compusele lor); *cum, úni* „unde", *îŋcotró, cîn* (și compusele lor).

III. *L e x i c a l e*

1. C u v i n t e v e c h i, c a r e î n a l t e p ă r ț i a l e M o l d o v e i a u d i s p ă r u t, s e p a r e, d e m u l t. La începutul secolului al XX-lea mai erau în Frătăuți unii bătrîni care susțineau că vorbesc *moldovinę́ști̯* (nu „romînește", cum spuneau tinerii că vorbesc). Ei mai foloseau cuvinte vechi, dintre care unele atestate și-n cronici, ca: *di olác* „în fuga cea mai mare", *șalvír* „pungaș"[3], *Sfę́ti Górǵi̯, Sfę́ti Vasîli̯, Straténii̯a, Probájîli̯, Ispas* (nume slavonești de sărbători), *ocináṣe* „rugăciune"[4], *baŝ-talhár* „șeful tîlharilor". Generația imediat următoare mai întrebuința — pînă pe la 1930 — cuvinte ca: *vornic, vataman, a pozvoli* „a permite", *moscal* „rus" ș.a. Și azi mai sînt în uz cuvintele: *naft* „gaz",

[1] În Marginea e întrebuințat (v. Em. Petrovici, *Texte*, punctul 386).
[2] Ele erau socotite, mai de mult, vorbe *domnéști̯* (adică „boierești", „cărturărești").
[3] Cf. *făcîndu-l șalvir cu două fețe*, I. Neculce, *op. cit.*, p. 393.
[4] Arhaismul e în uz și în com. Pecenișca-Orșova: *ocinásca*, cf. Em. Petrovici, *Texte*, p. 4.

di iznóv „din nou", *di ístuv* „cu totul", „total", *istrávâ* „risipă", *a istraźí* „a risipi" (ex. *diźába mai̯ istraźéști̯ mîŋcáre̯a*), *arŝéști̯* (adv.) „așa cum se ține arcul", *sâ hímii̯i* „se zăpăcește") [1]. Verbul *sâ hímii̯i* și subst. *naft* mai opun oarecare rezistență. Restul trece pe-ndelete în rîndul arhaismelor.

2. Cuvinte care în Frătăuți și împrejurimi au alt înțeles decît acela pe care-l au în restul Moldovei: *moș* „bunic" (nu „unchi"), *moșîcâ* „bunică", *uŋchéș* „unchi" (nu „moșneag"), *matúșâ* „mătușă" (nu „babă"), *cumintį* „deștept" (nu contrarul lui „neastîmpărat"), *matiŋcâ* „se pare că" (nu „mă tem că"), *sâ hranéștį* „se satură" (ex. *m-ã hranít, munțamăsc* și *mulțamăsc*).

3. Bucovinisme (majoritatea împrumutate din ucraineană, cîteva din polonă): **buntáțîi̯i* „răscoală" [2], **bondúșcâ* [3] „bundă" (pieptar scurt din piele de oaie, care se încheie într-o parte, nu în față), **borõŝúc* „borangic", *ŝáhnâ* „cîine mic și rău", *a costrușî* „a sluți la tuns", **cu dái̯ca* „cu cerutul", **de̯amúsai̯* „cu sila, cu forța", **diprăŝ* „de tot", *ŝortolít* „murdar de noroi", **fai̯dá* „înfățișare", *iéșnițâ* „scrob din ouă", **go̯ánțâ*, (în expresia *fasúlį go̯ánțâ* „fasole întregi, nefăcăluite"), **cu habău̯ca* „cu de-a sila", *sâ horțai̯éștį* „se scarpină cu putere" (ex.: *ŝi ti horțaiéștį atîta?*), *látinâ* „poreclă dată foștilor coloniști unguri", **harbátâ* „ceai", *a nohodí* „a îngrozi pe cineva, mai ales pe copii", *holu̯átâ* „mulțime neorganizată", *li̯úșcâ* „pat de cazarmă", *șái̯câ* „gamelă", *a zatoní* „a arunca la întîmplare un lucru ce se găsește apoi cu greu", *a sâ rujdí* „a se juli", *a sprahuí* „a prăfui" (ex. *ŝíni̯-o sprahuít láptili?*), *șaflíc* „căldare", *a sâ zagraí* „a greși cu vorba" (ex.: *i̯ártâ-mâ, m-ã‿zagraít șî i̯eu!*), *șarafán* „jachetă de lînă, femeiască" (cuvînt necunoscut peste apă, în Costișa), *zambalíc* „leancă nemțească, nerezistentă la frig", *țîbríc* „chibrit" ș.a.

4. Ardelenisme și maramureșenisme, neuzitate, cred, în altă parte a Moldovei, decît în aria lingvistică de care ne ocupăm: *parazól* „umbrelă", *híbâ* „defect", **hásnâ* „folos", *di zarániii̯* „de zărit" (ex. *nu vidéi̯ om di zarániii̯*), **hohé'* „golan, derbedeu", *a pucluii̯* „a prididi, a răzbi", *a ŝalui* „a păcăli", „a înșela", *o țîrúcâ* și *o tîrucúțâ* „nițeluș", **huc* „ferfeniță" (ex.: *huc s-alé̯źi̯ diŋ‿cojócu ista*), *no̯á!* și *na* (interjecție) „ei" (ex.: *na, amú îŋcárc i̯eu̯ cáru șî pornésc la padúrį; Na, ŝi sâ fac?; No̯a i̯a!; No̯a hai̯!*); *darăb* „bucată", *griță'* „creițar, monedă de 2 bani".

5. Interjecții tipice vorbirii din Frătăuți și împrejurimi: *in!* „ia"!, „ian!" (ex.: *in taŝ! in ḑî ḑău!*); *ínga!, íńa!*, „iată!" (ex.: *ińa ŝi ń-o facút fiŝóru-tu!*).

6. Marele număr de germanisme, înțelese azi numai de supraviețuitorii stăpînirii austriace, dar care odinioară circulau nu numai în satele de pe cursul mijlociu al rîului Suceava ci în toate satele romînești din fosta Austro-Ungarie, sînt pe cale de totală dispariție. Ele se referă mai ales la administrația civilă și la armată. Din exemplele de mai jos, unele sînt precedate de asterisc. Acestea sînt atestate pentru Marginea

[1] Cf. I. Neculce, *op. cit.*, p. 369: De multă vreme sta hămeiți.

[2] Cuvintele precedate de asterisc sînt atestate în *Glosarul dialectului mărginean* de E. Herzog și V. Gherasim.

[3] Cuvîntul e pe cale să dispară, deoarece azi *bondúșca* nu mai e la modă.

(v. *Glosarul dialectului mărginean* de Eugen Herzog şi V. Gherasim), dar se folosesc, cum s-a spus mai sus, în toată regiunea, deci şi în Frătăuţi. Exemple : *a abrihtuí* „a instrui" şi „a învăţa minte pe cineva" (ex. *tę-oi abrihtuí ieu, n-ai grijâ* !, din germ. *abrichten*), *ağiónt* „vice-primar (< *Beigeordneter*), *aiņtvái* „repede" (*eins-zwei*), *asîntárį* „recrutare" (< *Assentierung*), *bahnét* „baionetă" (< *Bajonet*), **banhóf*, „gară" (< *Bahnhof*), **befél* „ordin" (< *Befehl*), **a beşteluí* „a comanda ceva prin poştă" (< *bestellen*), *biţîrc* „district", (< *Bezirk*), **bleah* „tinichea" (< *Blech*), **brif* „scrisoare" (< *Brief*), **bruţác* „sac de merinde" (< *Brotsack*), *canoánâ* „tun" (< *Kanone*), *canonér* „tunar" (< *Kanoniere*), *cobrét* „poliţă" (< *Kopfbrett*), *dah* „acoperiş" (< *Dach*), *décâ* „pătură" (< *Decke*), *dópâlraiņ* „coloană de marş" (< *Doppelreihen*), **drot* „sîrmă" (< *Draht*), *fafliúctâr* „blestematule !" (< *Verfluchter*), *fafliúşnic* „închizătorul" (< *Verschlußstück*), **fánâ* „drapel" (< *Fahne*), **fárbâ* „culoare" (< *Farbe*), *a farbuí* „a colora" (< *farbă* + suf. *ui*), **a fasuí* „a încasa solda, simbria" (< *fassen*), **fasúŋc* „încasare de bani" (< *Fassung*), *felfébâr* „plutonier" (< *Feldwebel*), *a feliuí* „a lipsi" (< *fehlen*), **fénic*, „monedă de 1 ban" (< *Pfennig*), *fértic* ! „gata !" (< *fertig* !), **fest* „tare" (< *fest*), *féşter* „forestier" (< *Foerster*), **feşteríţâ* „soţie de forestier" (< *feşter* + suf. *-iţă*), **fir* „sergent" (< (*Zugs*)*führer*), **forşîft* „prescripţie" (< *Vorschrift*), *fórvęrţ* „înainte" (< *vorwärz*), **fráiţâr* „fruntaş" (< *Gefreite*), **folváltâr* „administrator" (< *Verwalter*), *fúturâ* „hrană pentru vite" (< *Futter*), **fruştiúc* „aperitiv" (< *Frühstück*), *ğiféht* „luptă piept la piept, la baionetă" (< *Gefecht*), *ğivér haráus* ! „armele afară !" (< *Gewehr heraus* !), **gliaņţ* „strălucire, lustru" (< *Glanz*), **grumbúc* „carte funduară" (< *Grundbuch*), **ğiríht* „judecătorie" (< *Gericht*), **gúliş* „gulaş, mîncărică" (< *Gollasch*), **haptác* ! „drepţi !" (< *habt Acht* !), **hiţ* „foc, căldură" (< *Hitze*), *hof* „curte " (e vorba de curtea moşiei fondului bisericesc, < *Hof*), *láiţân* „(sub)locotenent" (< *Leutnant*), *lengvér* „miliţie teritorială, honvezi" (< *Landwehr*), *liŋáfâ* „patul puştii" (< *Lauf*), *liúft* „aer" (< *Luft*), *manégurâ* „manevră" (< *Manoever*), *minájîi* „hrana ostaşului" (< *Menage*), *minájîğeld* „hrană în bani" (< *Menagegeld*), *a ńelduí* „a raporta", „a anunţa" (< *melden*), *óbârláiţân* „locotenent major" (< *Oberleutnant*), *óbârşti* „colonel" (< *Oberst*), *a pasuí* „a se potrivi" (< *passen*), *pliát* „loc" (< *Platz*), *poşõfír* „şef de post" (< *Postenführer*), *a puţuí* „a curăţi" (< *putzen*), *ríctug* „retragere" (< *Rückzug*), *a rucuí* „a se încorpora" (< *einrücken*), *strujac* „saltea de paie" (< *Strohsack*), *şpaţîr* „plimbare" (< *Spazieren*), *ştairánt* „percepţie" (< *Steueramt*), *a ştimuí* „a corespunde" (< *stimmen*), *şturm* „asalt" (< *Sturm*), *şúfli* „lopată" (< *Schauffel*), *şupiţâ* „capelă" (< *Keppi* (?), *táulic* „apt" (< *tauglich*), *tranístrâ* „raniţă" (< *Tornister*), *ţácumpác* „împachetat, gata de plecare" (< *Sack und Pack*), *ţîl* „cătarea puştii" (< *Ziel*), *ţîmbrâ* „cameră", „dormitor al ostaşilor" (< *Zimmer*), ex. :

„Şâsu nuáuâ o sunát,
Marş în ţîmbrâ la culcát !" (versuri ostăşeşti)

ţug „ploton", „tren", „curent", „gumilastic" (ex. *papús cu ţug* „bocanci cu gumilastic" (< *Zug*), *ţuríc* ! „înapoi" (cu acest cuvînt este îndemnat calul să facă vreo cîţiva paşi înapoi (< *zurück*), *ţuxfír* „sergent" (< *Zugs-*

führer), *vacmái̯stru* „subofițer de jandarmi" (< *Wachtmeister*), *vaflibúŋc* „concentrare pentru mînuirea armelor" (< *Waffenübung*), *vái̯târ* „mai departe" (< *weiter*), *vártâ* „santinelă, „pază" (< *Warte*), *vaṣpónt* „rechiziție" (< *Vorspann*), *zofórt* „îndată" (*sofort*), *zúpâ* „supă" (< *Suppe*), *ẑiṭîrcâ* „exercițiu de luptă" (< *Exerzieren*) etc.

Există și calchieri ca : *ẑuma(tá)tị la opt* „șapte și jumătate" (*halb acht*), *õ ṣfert la ŝĩŝ* „patru și un sfert" (*ein Viertel auf fünf*) etc.

Peste 15—20 de ani, din acest noian de germanisme nu se vor mai auzi în Frătăuții-vechi decît poate vreo cîteva vorbe : *blẹáh*, *i̯a* !, *a puṭuí*, *ṣúflị* și *ṭuric* !

CONCLUZII

Vorbirea din Frătăuții-vechi este tipică pentru romînii de pe cursul mijlociu al rîului Suceava. Ea face parte integrantă din graiul moldovenesc vorbit în nordul țării, dar prezintă unele particularități specifice de ordin fonetic, morfologic și lexical : persistența unor fenomene fonetice vechi (ex. : *pre* < *per*), a unor forme morfologice (ca de ex. : *ã‿vrut sâ mor* „era să mor"), a unor arhaisme (ex. *a sâ himii̯í*) și, în fine, prezența în lexic a multor ardelenisme, maramureșenisme, ucrainisme și, mai ales, germanisme.

PROBE DE GRAI DIN SATUL FRĂTĂUȚII-VECHI

După cîte știu, pînă în prezent nu s-a publicat nici un text din Frătăuții-vechi. De aceea voi da, în cele ce urmează, cîteva jocuri de copii, cîteva versuri populare (strigături, cîntece), pe care mi le amintesc, și o descriere a unuia din multiplele aspecte ale muncii locuitorilor : tăiatul lemnelor în pădure și căratul lor acasă.

a) Jocuri de copii

1. — *In ḍî hornáŕ.*
(sau *rotáŕ*, sau *moráŕ*)
— *Hornáŕ.*
— *Na gutunáŕ!*

2. — *Cum ti k'ámâ?*
— *Dor di ḍámâ.*
— *Cum ti strîgâ?*
— *Mamaligâ.*
— *Cum ti tái̯i̯?*
— *C-o pastái̯i̯.*

3. — *Hái̯da rọátâ, rotilîṭâ,*
Ca și rọáta fărâ[1] *sk'îṭâ!*

4. — *Măi̯ baiẹ́ti̯, cucuiẹ́ti̯,*
Mînâ rọáta pi parẹ́ti̯,
Dă pi pat,
Dă su pat,
Dă cu násu . . .

5. — *Íṭa, îṭa, îṭa, ṭa!*
Dinaîntị dóniṭa!
Dinapói̯ pacórniṭa!

[1] Cînd cuvîntul e neaccentuat, se pronunță : *fara*, exemplu : *opḍăŝ fara únu.*

b) Strigături

1. — *U-i̯u-i̯ú pi dẹ́álu gol,*
Câ ńirẹ́ása n-ári̯ ṭol
Şî i̯-a fáŝi̯ ńiri̯li̯
Cîn‿a túndi̯ cî́ni̯li̯

2. — *Istalant k'iŝór ma dọ́ári̯,*
Şî[1] *cu‿-aîsta dau̯ mai̯ tárii̯.*

3. — *Bátẹ-o, bátẹ-o la papúc!*
Câ disárâ ṭ-o adúc,
Da disárâ ca disárâ,
Da pi ẑoi̯ di búnâ sámâ!

4. *La pomînt cu tálpa gu̯álâ,*
Sâ sárâ ḍáma dĩ‿u̯álâ!

5. — *Stau̯ voinîŝî sâ sâ bátâ*
Pîntr-õ‿tabui̯ét di fatâ.
Staṭ, voinîŝ, nu va batéṭ,
Câ mai̯ i̯ẹ́sti‿õ‿tabui̯éṭ!

6. — *Iẹ́sâ drácu dîntr-o bórtâ*
C-om papúc şî c-o ŝubotâ!

7. *Ásta-i̯ lẹ́lẹ, ba nu-i̯ lẹ́lẹ,*
Ba sâ-i̯ dai̯ sâ-i̯ crẹ́pi̯ k'ẹ́lẹ!

8. — *Lẹ́lẹ cu ŝubóti̯ nu̯áu̯â*
S-o scapát într-amîndu̯áu̯â!

9. — *Hai̯ şî tu, şî tu, şî tu,*
Şî badica, saracú!

10. *Lẹ́lẹ álbâ cúm‿ti̯ cáşu*
Sâ i̯ubẹ́şti̯ cu nanáşu!

11. *Lelîṭa cu priẑitọ́ári̯*[2]
Ímpli̯ cása di putọ́ári̯!

c) Cîntece

1. *Paharẹ́l cu floriŝẹ́li̯,*
Cum tẹ-r bẹ́ búzâli̯ mẹ́li!
Paharélu cît õ‿cui̯
Cîn‿îl pui̯ la gúrâ, nu-i.

2. *Búcurâ-ti̯, sọ́acrâ mári̯!*
Ṭ-o vinît k'eptanatu̯ári̯
Şî t-ẹ k'eptaná cu drag
C-o bucá di lemn di fag!

3. *Ş-ai̯ vinît şî aḍ şî mî́ni̯*
Tot cu şîpuşọ́ári̯ plîni̯
Ş-atîta m-ai ŝahaîtu[3]
Pî́nâ ŝi m-ai̯ ŝaluîtu[4].
. . . . . .
Tu cî́nṭ nọ́áptẹ pi la pọ́ártâ,
I̯eu̯ cu mîna pi covátâ.

4. *La catáni̯ tári-i̯ ǵîni̯,*
Šîni̯ mẹ́rẑi̯ nu mai vîni̯.
La catáni̯ m-o luu̯átu
Púşca îm mî́nâ ń-o dátu.

5. *Frúnḍâ vẹ́rdi̯ şî uná*
N-am‿a traî cît lumẹ́á
Dẹ-ş traî vo ḍî, vo du̯áu̯â
Sâ va las lumúṭa vu̯áu̯â.

6. — *Hai̯, Ilẹ́ánâ, la praşît!*
— *Váli̯u, rău m-ã‿bolnaẑît*
— *Hai̯, Ilẹ́ánâ, la baút!*
— *Parc-o ṭîrâ ń-o trẹ́acút*

7. *Sarácu barbátu ńeu̯!*
I̯el mũŝéşti̯ şî i̯eu̯ beu̯.
Iel mũŝéşti̯ la ṭapînâ,
Şî i̯eu̯ beu̯ cu o veŝînâ.
I̯el mũŝéşti̯ la butúŝ,
Şî i̯eu beu̯ cu doi̯ hai̯dúŝ.

---

[1] Aici conjuncţia *şi* nu e copulativă, ci adversativă.
[2] *prigitoare* = fotă.
[3] *a ŝahaî* = a insista, a bate la cap, a stărui.
[4] *a ŝaluî* = a păcăli, a înşela.

d) Munca în pădure

Múŋca îm padúrį, la lẹ́mnį di foc șî la butúŝ, nu-į túcma ușoárâ, alés pi vrẹ́mį di į́árnâ. Ḍắu̯a ti maį îŋcalḍắștį, câ lúcri, da no̯áptę-į tárį greu̯, câ pîn-acásâ nu ti poț dúŝi, câ-į dipártį șî ḍắu̯a-į scúrtâ, șî di dorńít trébį sâ dorń macár o ţı́râ, c-ápi a du̯áu̯-ḍa nu į́éștį niŝ di ḍáma u̯au̯lor. Vaį di sómnu ŝála! Îŋ-colíba di ŝétinâ di brad, n-ar ŝi túcma rău, dácâ nu s-ar tok'í omắtu sup tínį șî dácâ n-ar suflá vı́ntu din tắti pắrţîlį. Da așá nu-ţ ticnẹ́ștį, macár câ tắtâ no̯aptę árdį fócu ĩ‿ușa colíbi șî továrâșu tău̯ árį grįjâ sâ tot púįį lẹ́mnį pi foc, sâ nu sâ stîŋgâ. S-aprópk'iįį șî dihắniilį cîte-odátâ, da iẹ́lį sâ can tem di foc. Dácâ n-aį dẹ-o tîmplárį foc șî veḍ lúpu vinı́nd sprį colibâ, ápi į́eį ŝerestéu într-o mı́nâ șî cu ŝẹ́ilantâ baţ c-õ‿ŝocán oŕ c-õ‿topór ĩ‿ŝerestéu̯. Sâ veḍ ńetá cum fúẑi lúpu! Įel nu po̯átį sufįri așá húįit.

Ḍắu̯a n-avém vrẹ́mį di hodı́nâ: taįém copáŝi cu ŝerestẹ́ilį, îį coraţı́m di crẽẑ cu topu̯árâlį, faŝém dĩ‿faẑ și cárpinı́ lódvı́. Lódvilį li clituı́m ĩ‿stĩjînı́ di doį cubįŝ, di pátru cubįŝ, oŕ di opt cubįŝ șî iẹ́lį stau așá pînâ sâ usúcâ ș-ápâį vin șî li cúmpârâ púntru foc șî li cárâ acásâ. O sámâ di u̯áminı́ mũŝésc la facút butúŝ di brad. Aįásta-į múŋcâ maį grẹ́. Ẑicovẹ́ni (Vicovenii), strajẹ́ni șî ǵelcáni (bilcanii) sâ priŝép maį ǵinį dicît a nóștri la múŋca įasta. Tắtâ vrẹ́mẹ́ îį veḍ cu ţapı́na pi úmâr, cu tásca di k'ẹ́lį arŝéștį șî cu toporáșu la șold. Įi dĩ‿múŋca įásta-ș agonisắsc pı́nẹa.

Cîn-îį ẑer di crápâ lẹ́mnilį șî pocnẹ́ștį dránița di pi cásâ ca dĩ‿k'istól, sâ tı́mplâ dĩ-ghẹáţâ șî mîŋcárẹa din traįstúţâ șî trébi s-o taį cu topóru. Dácâ aį õ‿urs di mamalı́gâ cu brînḍâ, îl puį pi jarátic șî įel sâ-ŋcalḍẹ́ștį șî brînḍa sâ tok'ẹ́ștį ș-o mîŋcárį maį búnâ c-aįásta nu gasắștį. Núma nu strı́câ sâ aį în tráįstâ ș-õ‿șîpușór di holércă. Holercúța saráca îŋcalḍẹ́ștį pi om șî-į dizmorţẹ́ștį ŝolánilį.

La carát lẹ́mnį dim padúrį ni duŝém cu săniilį maį mulţ u̯áminı́ dẹodátâ, fișticarį cu saniįa luį, ca sâ ŝim tăţ, gramaẑo̯árâ, dẹ-o tîmplári câ ni iésâ-nnaíntį vo háįtâ di lupk'. Ni sculăm hăt di no̯áptį, ca sâ ni prindâ diminẹáţa îm padúrį. Îŋcarcátu-į maį greu̯, câ lódvilį trébi sâ li caŕ ĩ‿spátį túcma dim parẹ́įi, unį n-aẑũẑ cu sániįa șî niŝ nu ti poţ bagá cu cáįi. Dúpa ŝẹ-į ŝatluı́t ǵı́nį sániįa cu lẹ́mnį, o pornẹ́ștį sprį cásâ, da sâ baẑ ǵı́nį di sámâ sâ nu ti-ntréŝ pi drum cu bautúra, c-ápi adórń șî-ŋǵẹ́ţ pîn-acásâ.

ACTIVITATEA LINGVISTICĂ ÎN PRIMUL TRIMESTRU AL ANULUI 1960

În cadrul activității lingvistice din primul semestru al anului în curs, disciplinele cele mai bine reprezentate au fost fără îndoială fonetica și dialectologia; e suficient să amintim: *Fonetică și dialectologie*, vol. II, red. resp. acad. Al. Rosetti, Editura Academiei R.P.R., 1960 și *Recherches sur les diphtongues roumaines*, publié par A. Rosetti, București-Copenhaga, 1959.

Unele studii de fonetică din volumul al II-lea al culegerii *Fonetică și dialectologie* reiau problemele care au format obiectul cercetărilor și discuțiilor contradictorii din ultimii ani, relative la existența, în plan fonetic sau fonologic, în sistemul limbii române a consoanelor dure și moi, rotunjite și nerotunjite și, în raport mai mult sau mai puțin direct cu aceasta, problema diftongilor limbii române.

Desfășurarea cercetărilor și evoluția opiniilor unora dintre participanții la discuție pot fi urmărite în celălalt volum amintit mai sus, *Recherches sur les diphtongues roumaines*, în care sînt republicate cîteva dintre lucrările mai vechi ale unor lingviști români și străini consacrate acestor probleme. Despre discuție ca atare, cititorul își formează o imagine oarecum unilaterală, deoarece toate studiile publicate susțin, cu unele deosebiri destul de importante de la cercetător la cercetător, același punct de vedere. Punctul de vedere opus, susținut în primul rînd de acad. E. Petrovici, e prezent doar indirect prin referirile, ce e drept, de multe ori foarte ample, care se fac în cursul articolelor la lucrările d-sale. Problema existenței consoanelor dure și moi, rotunjite și nerotunjite în limba română constituie obiectul a două articole mai vechi, republicate în românește, ale lui N. I. Dukelski *Cercetare fonetică experimentală asupra palatalizării și labializării consoanelor românești* și *Metoda substituirii sunetelor în fonetică* (fragment) și al articolelor *Un fonem sau două foneme? În legătură cu fonemele consonantice bemolate*, semnat de acad. E. Petrovici și P. Neiescu, și *Cu privire la* i *final în limba română* de V. Șuteu. Folosind mijloace de cercetare moderne, foarte precise (roentgenogramele, înregistrarea pe peliculă cinematografică sau pe bandă de magnetofon), cercetătorii au obținut rezultate care sînt interpretate în mod diferit. Astfel acad. E. Petrovici și P. Neiescu socotesc că „*așa-numitul* u *scurt final*" ca și „i *scurt final*" nu reprezintă decît „marca de corelație a seriilor consoanelor bemolate, diezate..." (p. 57), în timp ce V. Șuteu ajunge la concluzia că *-i* este „un sunet independent", care „nu diferă în mod esențial de *i* silabic" și care „ca fonem... are un rol bine determinat în limba română", raliindu-se celor susținute într-o serie de studii anterioare de acad. Al. Rosetti, A. Avram și Em. Vasiliu.

N. I. Dukelski, urmărind problema consoanelor labializate și a celor palatalizate într-o poziție diferită, și anume la inițială, distinge consoanele *k* și *k'*, care constituie foneme diferite, de consoanele *p*, *p'* și *t*, *t'*, care trebuie considerate ca variante ale aceluiași fonem.

O problemă teoretică constituie obiectul articolului acad. Al. Rosetti, *Asupra clasificării fonemelor semivocale (sau semiconsoane)*.

Un aspect al problemei distribuției fonemelor consoane în limba română e discutat în articolul *Grupuri consonantice la juntura morfemelor sufixale* de Em. Vasiliu.

Cercetarea semnată de T. Slama-Cazacu și Al. Roceric, *Statistica fonemelor și valoarea experimentului de predicție*, pune în lumină limitele și neajunsurile experimentului de predicție imaginat de C. E. Shannon ca metodă de calculare a entropiei unei limbi. Viciile experimentului constau în faptul că nu se ia în considerație factorul „sens", care are un rol foarte mare în fenomenul de *predicție* și în neglijarea caracterului particular al experienței, ale cărei rezultate depind în mare măsură de „subiect'.

Dacă mărirea numărului experiențelor cred că elimină efectele acestui ultim neajuns (experimentul urmărește obținerea unor rezultate statistice), celălalt viciu al procedeului semnalat de articol pare mai greu de evitat.

La baza criticii experimentului stau observații și interpretări de ordin psihologic datorate uneia din cele două autoare, T. Slama-Cazacu, cunoscută printr-o serie de cercetări în care abordează diferite probleme de psihologie a limbajului, reluate într-o lucrare de ansamblu apărută tot în această perioadă : *Limbaj și context*, Editura științifică, București, 1959.

Cuprinzînd material oferit de numeroase cercetări lingvistice și medicale (de psihopatologie) și rezultatele a numeroase experimente personale interesante, lucrarea aceasta este o sinteză instructivă și plină de sugestii atît pentru lingviști cît și pentru psihologi, constituind totodată și un bun îndrumar bibliografic.

Problema principală a cărții este problema contextului, a importanței acestuia pentru diferite manifestări de limbaj (în limbaj autoarea cuprinde cele mai variate mijloace de comunicare dirijată, intenționată, între oameni : vorbire, gest, diferite simboluri și semnale etc.). Oprindu-se mai îndelung asupra vorbirii articulate, autoarea, care concepe contextul într-un mod foarte larg (distinge contextul lingvistic, contextul explicit : gest etc., implicit : situație etc.), pune în evidență importanța acestuia pentru faptele de limbă, trecînd aproape insesizabil de la ansamblul lingvistic, care se ierarhizează pe mai multe trepte, la context în sensul cel mai larg. Dacă nu se poate nega rolul pe care îl are contextul (conceput chiar în cel mai larg sens) pentru înțelegerea unei comunicări sau influența acestuia asupra modului de organizare a materialului lingvistic al comunicării, delimitarea netă între contextul lingvistic și cel oarecum exterior este, cred, esențială pentru lingvist. Tocmai această delimitare asigură lingvisticii posibilitatea de a-și preciza, de a-și contura obiectul de cercetare.

Studiile de dialectologie reflectă dezvoltarea pe care au cunoscut-o în ultimele decenii cercetările din acest domeniu : predomină numele de tineri cercetători, unele articole sînt rodul unor recente cercetări pe teren.

Cele mai multe din articolele din al II-lea volum de *Fonetică și dialectologie* discută probleme de fonetică, G. Ghițu, *Consoana muiată ń în graiurile limbii române*, T. Teaha, *Fonetisme vechi în graiul din Bihor*, Gh. Bolocan, *Observații asupra grupurilor consonantice în graiul bulgar din comuna Brăneşti*, Vl. Drimba, *Aspecte din fonetica găgăuză*. Tratarea problemelor diferă ca punct de vedere și ca metodă. Unele articole depășesc prin preocupări, cum se vede și din titluri, limitele dialectologiei românești. Cercetările consacrate dialectelor altor limbi urmăresc mai ales influența exercitată asupra limbii unei comunități mici de o populație mai numeroasă cu care vine în contact. În această categorie se încadrează și *Cercetări lingvistice la o familie de țigani* de A. Avram.

Lexicul e prezent prin : *Termeni pentru denumirea tifosului* (*pe baza* ALR) de V. Russu și *Încercare de cercetare statistică asupra unor metafore din* AIS *și* ALR de M. Sala. Dacă în primul studiu se procedează tradițional, în cel de-al doilea se aplică metode noi de cercetare : autorul urmărește paralel în două limbi romanice același fenomen lingvistic, prelucrînd apoi statistic datele obținute. Concluziile la care ajunge, interesante, par însă, datorită caracterului lor de caracterizare generală, insuficient susținute de faptele, foarte particulare, pe care se bazează articolul.

O problemă de gramatică constituie obiectul studiului *Funcțiile prefixelor verbale de origine slavă în dialectul istroromîn* de G. P. Klepikova. Lucrarea lingvistei sovietice ilustrează printr-un exemplu elocvent linia divergentă a evoluției istroromînei. Interesantă, mai ales prin implicațiile de lingvistică generală, e comparația cu meglenoromîna. Pare curioasă însă condiționarea existenței categoriei gramaticale a aspectului într-o limbă prin exprimarea ei cu ajutorul prefixelor și sufixelor : se afirmă că în meglenoromînă nu se poate vorbi de o categorie gramaticală a aspectului, deoarece aspectul nu este exprimat decît prin prefixe. O asemenea limitare surprinde, avînd în vedere faptul că posibilitățile de exprimare ale unei categorii gramaticale sînt destul de largi și pot varia de la un idiom la altul.

Atlasul lingvistic e prezent nu numai prin articolele elaborate pe baza materialului pe care îl oferă, dar și prin ampla și minuțioasa discuție pe care o prilejuiește lui G. Istrate. Elaborarea de atlase lingvistice rămîne permanent în centrul preocupărilor dialectologilor romîni. În ultima vreme se discută chestionarul pentru Noul atlas lingvistic pe regiuni. Detalii asupra acestei probleme pot fi găsite în articolul *Noul atlas lingvistic romîn*, semnat de Gr. Rusu și I. Stan și publicat în nr. 1/1960 al revistei *Tribuna*.

În activitatea acestui prim trimestru al anului a fost prezentă și lingvistica matematică. A avut loc Conferința de automatizări, în cadrul căreia s-au discutat unele probleme de traducere mecanică și de utilizare a matematicii în studiul limbii. Un aspect al prelucrării materialului lingvistic romînesc în vederea traducerii automate a constituit obiectul comunicării *Programul principal și verbul în traducerea automată*, prezentate de E. Domonkoș. Autoarea a folosit, ca punct de plecare pentru pregătirea verbului pentru mașină, clasificarea verbelor elaborată de acad. Gr. C. Moisil. Principiile acestei clasificări au fost expuse de acad. Gr.C. Moisil la Conferința de automatizări unde a fost prezentată și o altă clasificare, care pleacă de la aceasta, dar se bazează pe alte principii, elaborată de P. Diaconescu. Cele două cercetări urmează să apară în *SCL*, nr. 1 și 2.

La Institutul de lingvistică din București a fost prezentat de A. Avram un referat despre importanța acordată lingvisticii matematice în Uniunea Sovietică. Cu ocazia călătoriei sale de studii în U.R.S.S., A. Avram a putut constata amploarea pe care au luat-o în această țară cercetările de lingvistică matematică, în care sînt antrenate numeroase institute de cercetări (de matematică, de fizică, de lingvistică) și institute de învățămînt superior (Institutul pedagogic de limbi străine din Moscova, Universitatea din Leningrad, din Gorki sau din alte centre culturale ale țării).

Problemele urmărite și metodele de abordare a problemelor sînt foarte variate. Astfel, prelucrarea materialului lingvistic pentru traducerea automată, care e problema cea mai cercetată, se face fie pentru traducerea directă dintr-o limbă în alta (la Institutul de mecanică fină și tehnica calculului al Academiei de Științe a U.R.S.S. s-au elaborat algoritme binare : anglo-rus, chinez-rus, japonez-rus, german-rus), fie pentru traducerea cu ajutorul unei limbi intermediare (la Laboratorul experimental de traducere mecanică de la Universitatea din Leningrad se lucrează la alcătuirea acestei limbi intermediare — partea de morfologie fiind deja terminată).

Dezvoltarea cercetărilor de lingvistică matematică presupune mărirea numărului de specialiști, de aceea problemele lingvisticii matematice au fost introduse în învățămînt : s-a creat

o secţie de traducere mecanică şi lingvistică matematică la Institutul pedagogic de limbi străine din Moscova, a funcţionat un seminar de lingvistică matematică la Facultatea de filologie din Moscova, altul în cadrul Universităţii din Leningrad.

Apar de asemenea în număr destul de mare publicaţii consacrate acestor probleme.

La invitaţia conducerii Institutului de lingvistică din Bucureşti, într-o şedinţă specială, ing. Ed. Nicolau a expus principiile de funcţionare a maşinilor de tradus, iar S. Marcus, lector la Facultatea de matematică, a făcut o prezentare generală a diferitelor modalităţi în care se manifestă tendinţa de a aplica matematica în lingvistică, de a studia limba cu ajutorul metodelor matematice.

Şedinţa s-a încheiat cu o prezentare a problemelor traducerilor automate discutate în publicaţiile sovietice, făcută de V. Rudeanu.

Interesul pentru cercetările de lingvistică matematică s-a manifestat şi la Universitatea C. I. Parhon, în cadrul cercurilor ştiinţifice studenţeşti. La Facultatea de matematică, problemele acestei discipline constituie obiectul Cercului de analiză matematică, condus de S. Marcus ; la Facultatea de filologie, la Cercul de limba romînă, a fost prezentată comunicarea studenţilor S. Golopenţia şi Pavel Toma *Statistica şi stilurile limbii*.

Problema cultivării limbii, care pare a preocupa tot mai multă lume, este prezentă în publicaţiile din această perioadă mai ales sub aspectul ortografiei. Astfel N. Mihăescu discută în *Informaţia Bucureştiului*, nr. 2056, la rubrica *Limba noastră* (rubrică care are în ultima vreme o apariţie destul de neregulată), cîteva din situaţiile pe care ortografia actuală le rezolvă recurgînd la principiul gramaticii ; prof. I. Popescu face în *Luceafărul* (nr. 3 (38)/1960) unele recomandări privind predarea ortografiei la clasele VIII—X. Aspectele propuse spre discutare sînt bine alese, iar indicaţia de a aborda problemele de ortografie pornind de la gramatică, foarte preţioasă, aşa încît articolul va constitui un ajutor eficace în procesul deprinderii în şcoală a unei scrieri şi a unei vorbiri corecte, deprindere care reprezintă un deziderat formulat în ultima vreme de profesori şi de elevi (v. de exemplu, D. Păcurariu, *Pregătirea viitorilor studenţi*, în *Gazeta literară*, 6(308)/1960 şi darea de seamă asupra consfătuirii redacţiei *Luceafărul* cu profesorii şi elevii din oraşele Craiova şi Ploieşti, în *Luceafărul*, 5(40)/1960).

În aceste condiţii, apariţia *Îndreptarului ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, anunţat de mai multă vreme, a fost primită cu mult interes. Această lucrare reprezintă de fapt o reeditare a *Micului dicţionar ortografic* (ed. II, 1954) a *Dicţionarului ortoepic* (1956) şi a *Îndreptarului de punctuaţie* (1956) şi e alcătuită din două părţi net diferite : *a*) expunerea normelor şi *b*) indicele de cuvinte. În prima parte normele ortografice şi cele ortoepice sînt prezentate împreună, fapt justificat prin relaţia existentă între cele două categorii de norme, pe cînd normele de punctuaţie constituie un capitol aparte.

Partea consacrată normelor ortografice şi ortoepice reprezintă de fapt o formă ceva mai dezvoltată a *Micului dicţionar ortografic*, care îşi depăşea nejustificat limitele, conţinînd un mare număr de indicaţii cu caracter normativ ce nu priveau ortografia. Din această cauză normelor ortoepice li se acordă mai puţină atenţie şi importanţă. De multe ori ele au fost completate doar prin adăugarea formulei *şi se pronunţă*. (Formularea *se scrie şi se pronunţă* întrebuinţată în *Îndreptar* este greşită deoarece inversează raporturile dintre ortografie şi ortoepie : se ştie că *scrierea notează pronunţarea literară*). Alteori formularea nu arată clar dacă norma priveşte ortografia sau ortoepia — vezi, de exemplu, § 7, p. 27 : „Dintre formele paralele *străin — strein, creăm — creiem*, sînt considerate literare *străin* şi *creăm*". (Nici din indice nu aflăm clar dacă se recomandă pronunţarea *creăm, creînd*, aşa de nefirească pentru limba noastră).

Faţă de *Micul dicţionar ortografic*, *Îndreptarul* cuprinde unele capitole noi cum sînt cele privind scrierea numelor greceşti şi latineşti sau capitole sensibil dezvoltate ca cel în care se dis-

cută scrierea cu majuscule sau cele privitoare la scrierea cuvintelor compuse şi la transcrierea numelor şi cuvintelor din limbile care folosesc alfabetul chirilic. Mult îmbogăţit e şi indicele de cuvinte.

Lucrarea este şi în forma actuală destul de greu de folosit, pentru că nu se stabileşte o relaţie clară între norme şi principii. Principiile sînt formulate şi explicate (poate insuficient) într-o parte a lucrării (p. 18—22), iar normele sînt înşirate separat, începînd de la p. 26. Prezentate astfel, ele par cu totul arbitrare şi ca atare cer să fie însuşite mecanic. Aşa cum e alcătuit, îndreptarul e util mai ales pentru cei cărora (elevi, studenţi) li s-au explicat diferitele norme, decît celor care ar vrea să se lămurească singuri şi care sînt totuşi cei mai mulţi.

Preocuparea faţă de predarea limbii în şcoală este prezentă nu numai sub aspectul ortografiei, ci şi sub aspectul gramaticii. Şi dacă iniţiativa de a discuta aceste probleme în publicaţii de mare circulaţie, ca *Luceafărul*, *Contemporanul* etc. e foarte nimerită şi utilă, e însă, în acelaşi timp, şi plină de riscuri şi foarte angajantă. E necesar ca articolele de recomandare, de indicaţii metodologice să fie foarte atent controlate sub raport ştiinţific, pentru ca diversele publicaţii să nu răspîndească erori care, datorită prestigiului publicaţiei, respectului pe care îl inspiră textul tipărit, să poată induce în eroare învăţători şi profesori din diferite colţuri ale ţării.

Lipsă de grijă şi de răspundere s-a dovedit prin publicarea în *Luceafărul* (nr. 3(38) şi 4(39) din acest an) a articolului prof. Ioan Dumitru, *Analiza gramaticală şi stilistică*, în care, pe lîngă unele observaţii interesante, se strecoară şi grave greşeli de analiză gramaticală. În fraza *Foarte bine că s-a nimerit să aibă atîtea calităţi*, autorul consideră că propoziţia principală *Foarte bine* e eliptică de subiect şi de predicat, deşi continuă spunînd că „e urmată de două subordonate subiective" (de fapt numai prima subiectivă e subordonată direct principalei, constituind subiectul acesteia).

Foarte bine e, după opinia autorului, în acest context, „o interjecţie a cărei funcţie sintactică (? !) îi imprimă şi rolul de propoziţie principală în frază".

Interesul pentru cultivarea limbii, de care vorbeam mai înainte, se manifestă şi prin corectările şi discuţiile purtate în multe cazuri de nelingvişti — şi pot cita de exemplu în *Contemporanul*: *Agramatism* (nr. 2/621), *A scrie* şi *O prefaţă haotică* (nr. 8/697). Cîteva articole sînt consacrate examinării, mai ales sub aspectul corectitudinii, a limbii critice literare: D. Isac, *Accesibilitatea criticii* (şi *accesibilitate* sună cam barbar !), în *Tribuna*, nr. 7/1960 sau D. Solomon, *Critica stilului*, în *Gazeta literară*, nr. 7(309)/1960. (Şi nu e decît un an de cînd un articol, în care se discutau unele incorectitudini din textele de critică literară, publicat în *Limba romînă*, stîrnea violente proteste !).

În ceea ce priveşte limba operelor literare, profesorii şi elevii îşi exprimă dezaprobarea faţă de violenţele de limbaj care apar în lucrările unora dintre scriitorii noştri altfel foarte apreciaţi — vezi de exemplu: C. Călin, *Scriitorii şi elevii*, în *Gazeta literară*, nr. 6(308)/1960 sau darea de seamă citată mai sus asupra consfătuirii redacţiei revistei *Luceafărul* cu profesorii şi elevii.

Destul de numeroase au fost în această perioadă articolele consacrate problemei traducerilor — în *Gazeta literară*: I. Fischer, *O traducere necorespunzătoare* (în nr. 2(304)/1960), A. Lambrino, *Limbă şi tipic lingvistic* (în nr. 3(305)/1960); în *Tribuna*: Lidia Bote, *Ronsard în romîneşte* (nr. 7/1960). Asemenea discuţii contribuie la îmbunătăţirea calităţii traducerilor, care de altfel s-au ameliorat foarte mult în ultimii 10—15 ani, datorită exigenţei şi atenţiei care se acordă acestui aspect al beletristicii.

VALERIA GUŢU-ROMALO

Istoria Ţării Romîneşti de la octombrie 1688 pînă la martie 1717. Cronica Anonimă

Ediţie întocmită de Constantin Grecescu. Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1959.

Este unanim recunoscut că limba textelor romîneşti din secolul al XVIII-lea a fost mai puţin studiată decît limba secolului al XVII-lea, şi mai cu seamă a celui de-al XVI-lea. De aceea publicarea cronicilor de acum două veacuri reprezintă un ajutor important nu numai pentru istorici, ci şi pentru lingvişti, filologi şi istorici literari.

Cu cîteva luni în urmă, a apărut în Editura ştiinţifică *Istoria Ţării Romîneşti de la octombrie 1688 pînă la martie 1717*, sub îngrijirea istoricului Constantin Grecescu, operă cunoscută, în istoria literaturii romîne vechi, fie sub numele de *Memoriile lui Radu Popescu*, fie sub cel de *Cronica Anonimă*, ultimul nume fiind pus în subtitlul ediţiei de care ne ocupăm. Adăugarea subtitlului nu e o simplă chestiune de tradiţie, ci exprimă părerea lui C. Grecescu, că „pe baza datelor ce ne stau la îndemînă nu ştim cine e autorul care a prelucrat cele două fragmente din *Viaţa lui Constantin Brîncoveanu* şi din *Istoriile* lui Radu Popescu pentru a da această *Istorie*" (p. XXXVII).

Lucrarea este prefaţată de Dan Simonescu, care arată, printre altele, că această ediţie pune la îndemîna cercetătorilor, cadrelor didactice şi studenţilor un izvor foarte preţios de informaţii atît din domeniul istoriei patriei noastre, cît şi din domeniul istoriei universale, pe care pînă la ediţia de faţă le puteau afla cu greutate, incomplete şi deformate, numai din ediţia chirilică, lacunară şi cu greşeli de transcriere din 1847 (p. V).

În prefaţă se scot în evidenţă faptele mai importante din *Istorie*, cu privire la situaţia internă a Ţării Romîneşti, la istoria universală, ultimele date fiind mai numeroase decît în alte cronici romîneşti. Se fac de asemenea unele consideraţii asupra valorii literar-artistice a cronicii, pe care N. Cartojan o socoteşte drept „cronica cea mai frumoasă ca factură literară" (*Istoria literaturii romîne vechi*, vol. III, Bucureşti, 1934, p. 254).

În ce priveşte paternitatea cronicii, Dan Simonescu socoteşte ca autor „un boier din apropierea lui Constantin Brîncoveanu, adept al politicii de duplicitate a domnitorului" (p. XI). Aşadar Dan Simonescu şi Constantin Grecescu sînt de partea lui C. Giurescu, primul care a contestat ca autor al cronicii pe Radu Popescu, aşa cum susţineau I. G. Sbiera şi N. Iorga.

În prefaţă se analizează, printre altele, atitudinea de clasă a autorului cronicii, exponent al intereselor feudale. Rareori acesta se ridică deasupra mentalităţii medievale, ca atunci cînd reflectează asupra tendinţelor de expansiune teritorială ale habsburgilor, spunînd : „cel ce gîndeşte să-şi răscumpere patria

lui din robia tirănească, întîi trebuie să caute folosul cel de obşte". Deci binele social trebuie pus înaintea guvernării tiranice (p. XV).

Dat fiind caracterul istoric al prefeţei, ar fi fost bine ca autorul ei să arate dacă e de acord sau nu cu presupunerea făcută de C. Grecescu, după care această cronică ar fi fost redactată în jurul anului 1739 şi nu între anii 1709—1711, 1716, cum susţinuse C. Giurescu.

Editorul cronicii îşi întemeiază ipoteza pe un anumit fapt istoric oglindit în cronică şi anume cucerirea de către ruşi a cetăţii Azovului, care a fost pierdută la 1711, dar e cîştigată din nou şi definitiv în 1739, prin pacea de la Belgrad. Despre acest fapt se spune în *Istorie* : „şi aşa luînd cetatea şi băgînd Moscali, Cazaci de ai lor, *o ţin*" (subl. n.). Precizarea „o ţin" s-ar referi, după C. Grecescu, la epoca de după cîştigarea definitivă a cetăţii, adică 1739. Dar acest cuvînt s-ar putea tot atît de bine referi şi la epoca anterioară anului 1711, deoarece Azovul a fost cucerit încă din 1696. Din cronică nu reiese că referinţa priveşte cucerirea definitivă a cetăţii. Autorul anonim al cronicii putea foarte bine să noteze că ruşii *ţin* Azovul şi în anii 1709, 1710 şi chiar 1711.

Nici celălalt argument invocat de Grecescu nu ni se pare convingător, şi anume că autorul *Istoriei* n-a putut folosi ca izvor cronica mavrocordătească compilată de Radu logofeţelul de divan decît după 1729.

E greu de susţinut de asemenea că „diferenţa de stil" dintre *Istorie* şi cronicile lui Greceanu şi Radu Popescu e atît de mare încît constituie o dovadă că aceste opere nu sînt din aceeaşi vreme.

★

Istoria Ţării Romînesti de la octombrie 1688 pînă la martie 1717 a fost publicată pentru prima dată de N. Bălcescu în „Magazin istoric pentru Dacia", t. V, 1847, p. 93—183, după un manuscris incomplet. În 1906, N. Iorga publică textul în continuare în „Studii şi documente", vol. III.

Autograful acestei cronici a rămas pînă azi necunoscut. Este meritul incontestabil al lui C. Grecescu de a fi identificat acum mai bine de două decenii trei manuscrise cuprinzînd *Istoria Ţării Romînesti*, iar în 1939, şi manuscrisul folosit de N. Bălcescu. În 1949, cînd a luat fiinţă Muzeul Romîno-Rus, a descoperit şi al cincilea manuscris.

Pe baza lor a fost pregătită ediţia de faţă, prima ediţie ştiinţifică a *Istoriei Ţării Romînesti*. „Nu intenţionăm, publicînd această ediţie — arată C. Grecescu — să facem un studiu exhaustiv pentru toate problemele de ordin documentar, literar etc. Preocuparea principală a fost stabilirea textului şi a scopului lucrării" (p. XXXVIII).

În „Introducere", C. Grecescu acordă un loc important descrierii manuscriselor, indicîndu-se, pe lîngă caracteristicile formale, şi conţinutul lor. Manuscrisele fiind miscelanee, se indică pagina din manuscris (în afară de cel de la Muzeul Romîno-Rus) cu care începe textul *Istoriei*.

C. Grecescu a folosit ca manuscris de bază (B) pe cel utilizat şi de Bălcescu şi care se găseşte în Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei R.P.R., fond Blaj, sub cota 53. Acest manuscris a fost socotit „pierdut" timp de aproape un secol. Este curios faptul că nici Ştefan Manciulea, nici N. Comşa, care au descris manuscrisele romînesti de la Blaj, n-au reuşit să facă legătura dintre acest manuscris şi cel publicat de Bălcescu. Acest lucru a fost făcut de C. Grecescu.

Nu se arată însă, mai pe larg, în Introducere, de ce s-a folosit ca bază a ediţiei acest manuscris şi nu altul, motivîndu-se doar că „are un text cu mai puţine greşeli, ceea ce denotă că a fost copiat cu grijă şi n-a avut multe copii înainte" (p. XXVII).

Alte trei manuscrise se găsesc în Biblioteca Academiei R.P.R. sub cotele 3441 (*A*), 441 (*S*), 3417 (*L*). În sfîrşit, al cincilea se află la Muzeul Romîno-Rus din Bucureşti, sub cota 718 (S_1).

N-am avut posibilitatea să cunoaştem manuscrisul aflat la Cluj. În schimb, am cercetat celelalte patru manuscrise, pe care le-am comparat cu ediţia publicată.

Trebuie subliniat că C. Grecescu a reuşit să stabilească raportul dintre aceste manu-

scrise, pe baza conţinutului şi a datei indicate de copişti. Manuscrisele *A* şi *B* însă n-au nici un fel de indicaţii asupra copiştilor sau a posesorilor. Desigur că nu numai conţinutul este un indiciu pentru a stabili raportul dintre manuscrise. Comparînd de exemplu *A* şi *L* ne putem da seama că primul e anterior şi din alte motive : felul hîrtiei, caracterul literelor chirilice şi folosirea lor etc.

Editorul reuşeşte să demonstreze că la baza acestei cronici au stat, în special, două izvoare şi anume : *Viaţa lui Constantin Vodă Brîncoveanu* de Radu Greceanu şi *Istoriile domnilor Ţării Romîneşti* de Radu Popescu. În acest scop, se pun faţă în faţă diferite pasaje din aceste lucrări, ca de exemplu chemarea lui Brîncoveanu la Adrianopol în 1703.

În ultima parte a interesantei Introduceri, C. Grecescu, compară textul *Istoriei Ţării Romîneşti* publicat în „Magazin istoric pentru Dacia" cu manuscrisul respectiv. Am confruntat şi noi cele două lucrări şi am ajuns la aceeaşi concluzie ca şi Grecescu, că „reproducerea din *Magazin* e satisfăcătoare", aş spune chiar bună, deşi cuprinde unele nepotriviri. Pe lîngă cele semnalate de Grecescu mai adăugăm (pentru p. 93—99) : *boiarii* în loc de *boierii*, *Cantacozinilor* pentru *Cantacuzinilor*, *svătuit* pentru *sfătuit*, *a doua* pentru *a doaă*, *prin delungarea* pentru *prin îndelungarea*, *să ridică* pentru *să-l ridici*, *armă* pentru *arme*, *nimica* în loc de *nimic*, *săvîrşit* pentru *sfîrşit*, *zicături* pentru *zicători*, *unile* pentru *unele*, *au voit* pentru *au vrut*, *alţi* pentru *alalţi* etc.

Textul editat de C. Grecescu este prima ediţie critică a *Istoriei Ţării Romîneşti*. Pe lîngă textul de bază care reproduce manuscrisul 53 (*B*), în aparatul critic sînt menţionate variantele la acest text aşa cum apar în manuscrisele 3441 (*A*), 3417 (*L*) şi 441 (*S*).

În unele cazuri, editorul şi-a dat seama că e necesar să folosească în text un alt manuscris decît cel de bază, ca de exemplu : *cu pompă* ca în *S*, şi nu *cu un pompa* ca în *B*, *înnaintea agilor* ca în *S*, şi nu *a ginerilor* ca în *B* (p. 116).

Deoarece manuscrisul *B* este incomplet, de la august 1714 înainte s-a luat ca bază manuscrisul *S*, care merge paralel cu *L* aproape pînă la sfîrşit, adică pînă aproape de începutul domniei lui Ion Mavrocordat, însemnîndu-se în aparat variantele din *L*, indicîndu-se aceasta şi în aparat. Dar nu numai variantele lexicale apar în aparat, ci şi omiteri sau adaosuri faţă de textul de bază.

Se menţionează de asemenea izvoarele folosite de cronicarul anonim.

Uneori editorul nu se mulţumeşte numai cu simple trimiteri la izvoare, ci dă note mai ample, ca de exemplu pasajul din Radu Popescu privitor la trimiterea unei delegaţii de boieri la Poartă şi care obţine domnia pe viaţă pentru Brîncoveanu (p. 103).

În aparat n-a mai fost menţionat manuscrisul 718 (S_1) deoarece editorul l-a socotit că ar fi „complet la fel cu *S*" (p. XLI). În acest caz ar fi fost necesar să se arate de ce în aparat apare manuscrisul 441 (*S*) şi nu 718 (S_1), o dată ce ele sînt atît de apropiate.

În ce ne priveşte, credem că şi ms. S_1 ar fi trebuit să fie folosit în ediţie. O cercetare comparativă a manuscriselor *S* şi S_1 ne arată că acestea, deşi sînt mai apropiate între ele decît *S* şi *A*, prezintă totuşi multe deosebiri (vezi paginile 261—266 din S_1).

S_1	*S*
făcură semn tunurilor, muzicelor	la tunuri, la zicători
începură a da cu tunurile	a slobozi tunurile
s-au rădicat gazdă	s-au rădicat gazde
Constantin-vodă	Constantin-voevod
cu cheltueală de la dînşii cheltuind	cu cheltueala dînşii cheltuindu-şi
crăiei	crăii
pofti	pohti
la a doao	la a doo
înpăratul	înpăratu
rumîneşti	rumînesc
mearseră	mersese
fără cît	fără decît
n-au putut	nu putea
Bălăceanul	Bălăceanu
de	despre
deci	de aceea
cu alta	cu altele
făgăduiala	făgăduea
acest fel de cuvinte	acest fel de cuvînt
ghinăriul	ghinărar
au ba	sau ba
pre urmă	pe urmă etc.

Şi exemplele se pot înmulţi.

În cazurile în care apar, între *A*, *S*, *B*, *L*, variante ca cele de mai sus, acestea sînt consemnate, aproape totdeauna în aparat.

Socotim că nu ar fi fost necesar să se dea lecţiunea în subsol, deoarece aceasta încarcă aparatul. Aceasta, poate numai în cazul în care există două forme identice în acelaşi rînd din text şi vrem să atragem atenţia — în aparat — asupra uneia dintre ele.

Deşi transcrierea textelor mai vechi este una din cele mai importante probleme ale editării vechilor noastre monumente de limbă, C. Grecescu dă puţine date asupra sistemului adoptat de el. Se arată doar că „Fiind vorba de manuscripte din sec. XVIII şi mai ales de după 1750, am transcris peste tot semnul cirilic -ъ-, cu *î*, în interiorul cuvintelor, dacă aceste cuvinte se scriu cu -*î*-, am scris „cînd şi nu „cănd", „văzînd" şi nu „văzănd" etc." (p. XLI).

Nu se dau însă relaţii asupra transcrierii celorlalte semne chirilice.

Dacă în ce priveşte ъ, editorul s-a orientat — în general — după rostirea de azi a cuvintelor, în schimb ь a fost interpretat în mai multe feluri, transcrierea variind de la manuscris la manuscris.

Astfel semnelor ъ, ь din ms. *A* le corespund în ediţia *ă*, respectiv *î* : темьндѹ-не = *temîndu-ne* (153 r, 3, text 9,2), църiи = *ţării* (153 r, 8, text 9,4), пьнъ = *pînă* (152 r, 12, text 8,11), ръмьне = *rămîne*(154 r, 18, text 10, 7), зикьндѹ-н = *zicîndu-i* (154 r, 17, text 10,6), рьзъ = *rîză* (154 r, 2, text 10, 9).

În manuscrisul *A* cele două semne apar scrise foarte distinct. Distincte sînt aceste semne şi în *S*. În S_1, ѫ are valoarea *î*, ъ = *ă* (foarte rar *î*) : дѫнсѹл, лѫнгъ, dar şi мъна, тътъне-съѹ. Chiar pe aceeaşi pagină (264) şi la acelaşi cuvînt apare *î* scris cu ambele grafii : гѫндѹриие dar şi ѧгъиди.

Cît despre manuscrisul *L*, acesta are o situaţie oarecum diferită. Copistul a folosit ь pentru *ă* şi *î* (deşi foarte rar poţi avea impresia că avem de-a face cu un ъ, dar scris întîmplător) : зьбавь (150 r, 15), кьт (150 r, 4), стьпьнескѹ (150 r, 16). De ce a folosit copistul numai acest semn? Greu de răspuns. Este adevărat că *L* (1765) e mai nou decît *A*, cu cel puţin 20—25 de ani. Nu se poate afirma însă că numai după 2—3 decenii (*S*, cel mai recent dintre manuscrise, copiat în 1797, şovăie de asemenea în folosirea celor două semne) nu s-a mai acordat atenţie transcrierii ierurilor. Desigur că problema valorilor acestor semne e destul de complicată şi chiar în tipărituri de felul Pravilelor lui Matei Basarab şi Vasile Lupu întîlnim valori diferite pentru acelaşi semn, deşi, în genere, ъ are valoarea *ă* (în interiorul cuvîntului), ѫ = *î*. Putem totuşi găsi tipărit : кѫидь şi къидь (Pravila lui V. Lupu, 245, 5 ; 245, 8) ; ръмѫиѫ şi ръмъиѧ́ (246, 8 ; 246, 11), dar numai съмть.

În acest caz, de ce s-a transcris, în ediţia pe care o recenzăm, -ь din ms. *L*, în general, ca *ă* (foarte rar *î*) ; гьидѥ = *găndie* (150 r, 12, în text 5, 25), аѹ стрьись = *au străns* (151 r, 16 în text 6, 25); мѣрсьрь = *mearsără* (151 r, 15, în text 6,23)? Probabil că editorul a fost influenţat de faptul că manuscrisul *L* are o haină moldovenească, grai în care întîlnim *ă* în loc de *î* în cuvinte ca : *pănă*, *călcăiu*, *întăiu* etc.

Dacă pentru o copie moldovenească ar fi o oarecare explicaţie transcrierea lui ь ca *ă*, (unde ar putea fi interpretat ca *î*), în schimb pentru o copie muntenească, şi mai ales în care se face distincţie între cele două grafii, lucrul acesta nu pare firesc. Aşa cum am arătat, în *A* ierurile au ca valori : ь = *î*, ъ = *ă*. Cu toate acestea copistul scrie uneori (ca şi în S_1) : съниѥ (150 r, 6), жѹръмънт (150 r, 10), блъндѣциле (152 r, 10), unde avem de-a face cu folosirea întîmplătoare a lui ъ = *î*. De aceea credem că ar fi trebuit transcrise *sînge*, *blîndeaţile* şi nu *sănge* (în text 4, 38), *blăndeaţile* (11,25), dîndu-i-se lui ъ valoarea specifică din acel manuscris.

În ce priveşte celelalte semne chirilice, avem de făcut următoarele observaţii :

ꙗ e transcris totdeauna *ia* : ꙗсте = *iaste* (*A*, 150 r, 11 în text 3,32).

ѣ = *ea* : пѹтѣрник = *putearnic* (*S*, 259, 4 în text 4, 58), дѣчиі (*A* 154 r, 4 în text 7, 24) = deacii.

În ce priveşte ѧ, e transcris numai *ea* (în ediţia Bălcescu apare *ia*), deşi filologii îi

acordă de obicei valoarea *ia*, mai rar *ea*. Astfel se transcriu : БОѦРИ = *boearii* (*A* 150 r, 12, în text 3, 27), КЪРШѦ = *căruea* (*A* 155 r, 8, în text 11, 30) ; САБИѦ = *sabiea* (*L* 155 r. 12, text 14, 41). ЦТИѦ = *ştiea* (*S* 264 r, 6, text 11,40), ДѦМНИѦ = *domniea* (*A* 155 r, 10, text 9, 20).

Se poate spune că, în genere, C. Grecescu a transcris manuscrisul de bază, ca şi variantele cu deosebită măiestrie. Eruditului istoric şi filolog nu i-a scăpat nimic, sau aproape nimic, care ar putea prezenta importanţă pentru o ediţie ştiinţifică.

Editorul foloseşte transliteraţia, pe care o îmbină adeseori cu transcrierea fonetică interpretativă. Desigur că nu trebuie să ne abatem de la tradiţia textului, schimbîndu-l printr-o uniformizare forţată. Dar folosirea consecventă a transcrierii fonetice interpretative, faţă de cea fotografică, duce la evitarea unor greşeli, ştiut fiind că copiştii amestecă grafii moştenite cu altele care redau rostirea lor proprie, mai tîrzie. A selecţiona ce e vechi de ce e nou e poate mai uşor în cazul unor manuscrise ca acelea care stau la baza *Istoriei Ţării Româneşti*, deoarece se cunoaşte epoca în care au fost copiate (1739—1797), regiunea, la unele şi copistul. Folosirea consecventă a transcrierii interpretative ar fi avut ca urmare redarea mai exactă nu numai a valorilor ierurilor, ci şi a altor semne (în anumite situaţii). Astfel ѣ urmat de *a* — în anumite cazuri — poate fi interpretat *ea* şi nu *eaa* (deşi ѣ are în genere, valoarea *ea*), ca în ediţie, unde se transcrie : *vicleaan* (23, 26), *Brîncoveaanul* (5,30), *socoteaală* (5, 29), *neaamuri* (118, 28).

Dacă în privinţa transcrierii am ridicat unele obiecţii, în schimb trebuie să scoatem în evidenţă bogatul aparat critic, în care se menţionează nu numai inadvertenţele dintre manuscrise cu privire la cuvinte diferite ca : B *petnarii* — AL *pescarii* (scris *pescarii* pentru că *petnarii* nu se mai cunoştea probabil de copist) (3, 31), B *în caic* — L *în clic* (70, 20), B *podurile* — A *pădurile* (67, 34), B *coneţ* — L *sfîrşit* (58, 35), ci şi variante fonetice şi lexicale. Acestea din urmă sînt foarte numeroase : B *amîndoaă* — L *amîndoi* — S *amăndao* (31, 26), B *meidan* — L *medean* — S *maidan* (71, 24), B *sînt strînse* — L *sînt strânsă* (71, 33) : B *cliucerul* — A *criucearul* — LS *clucerul*.

Se indică şi variante gramaticale : timpuri diferite (B *au murit* — L *muri* (3,26), B *scăpaar* — L *scăpare-ar* — S *scăpa-vor* (24, 31) B *zise* — A *zice* (2,31), B *sculă* — A *scoală* (72, 22) ; topică diferită : B *de voe nedîndu-i* — S *nedîndu-i de voe* (71, 29), B *l-au chemat căimăcanii* — S *caimacanii l-au chemat* (71, 30), B *au poruncit* — S *poruncit-au* (71, 22).

Se menţionează de asemenea cuvintele care sînt în plus într-o copie faţă de alta, ca şi eventualele omisiuni.

Se acordă de asemenea o deosebită importanţă punctuaţiei.

Cu toate acestea în aparat nu figurează — şi ar fi poate imposibil să figureze — toate variantele dintre manuscrise. Astfel lui *mîini* (6, 13) din ms. B îi corespunde în L МѢНІ care nu apare în aparatul critic. De asemenea nu apare nici *u* (Ѹ) după un grup de consoane aşa cum notează copistul ms. A: ДѦМНѸ (153 r, 6), СТѢПѢНѸСКѸ (154 r, 8).

Credem că ar fi fost bine dacă în aparat s-ar fi indicat eventualele greşeli din manuscrise, pentru a nu fi considerate pe acelaşi plan cu restul variantelor. Astfel apar în copii uneori litere în plus, fără a fi despărţite prin croşete de restul cuvîntului : *le-aau dat* (7, 20), *tavărăra* (69, 31) ; alteori lipsesc litere : *fatul* (68, 43) pentru *sfatul*. În asemenea cazuri s-ar putea indica şi cuvîntul din manuscris cu litere chirilice.

★

Ediţia întocmită de C. Grecescu are o deosebită importanţă pentru studiul istoric al limbii romîne. Faptul că dintre cele cinci manuscrise, patru sînt munteneşti, iar unul moldovenesc ne poate ajuta în studiul comparativ-istoric al dialectelor romîneşti.

În ultimul manuscris putem întîlni toate trăsăturile specifice ale dialectului moldovenesc şi anume : *e* > *i* (*de cili ce, departi, li spui, cali, facim, esti, di acesti, înnainti, sîntim*), *ea* > *e* (*vide, se mănie* ; *şide, ştie*), ѫ (*agiungă, agiuns,*

giudecată, giupănească). De asemenea hiperurbanisme : *i* pentru *t* după *s, ş, z* (*singe, sint, sinul, şidea, şezind*). Un caz de rotacism : *păr în noapti*. Este curios faptul că sunetul *dz* nu apare niciodată notat în acest manuscris. Cu totul alta este situaţia în alte manuscrise moldoveneşti, ca de exemplu Cronica lui Neculce, despre care acad. Iorgu Iordan spune : „În general, copiştii ms. 253 sînt foarte scrupuloşi cînd e vorba de notarea sunetelor *dz* şi *z*" (*Studiul manuscriselor şi problema transcrierii cronicii lui Ion Neculce*, în „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor", t. II, 1953, p. 242).

Celelalte patru manuscrise cuprind, în genere, caracteristicile graiului muntean : *mtini, pă urmă, deaca, daca, pă la, să să stringă* (dar şi *bucurîndu-se*) ; de asemenea : *deşchise, să prinză, să te văz, coprinde, pozănariul, nimului, picere*.

Cu tot caracterul muntenesc al celor patru manuscrise, între ele există anumite deosebiri. Din acest punct de vedere ms. *B* e mai apropiat de *S*, S_1, decît de *A*.

Dar şi între $B - S - S_1$ putem observa deosebiri. B *s-au rădicat* — S *s-au ridicat* (8, 30), B *către* — S *către* (25, 33), B *după* — S *dupe* (12, 35), B *luările* — *S luorăle* (70, 39), B *aleagerea* — S *alegerea* (15, 22), B *stîrv* — S *stărvul* ; de asemenea B *Şărban-Vodă* — S *Şărban-Voevod* (17, 24), B *să între* — S *să vie* (16, 36), B *jupîne Haizler* — S *ghinărarule Haizler* (22, 36), B *vin tătarii* — S *vine tătarii* (29, 23).

Copia moldovenească se apropie cel mai mult de ms. muntenesc *A*. C. Grecescu arătase — pe baza conţinutului — că L e posterior lui A. Compararea lor din punct de vedere filologic şi lingvistic confirmă această ipoteză : B *petnarii* — AL *pescarii*, (3, 31) ; B *despre partea* — AL *dispre parte* (4, 37), B *înnăuntru* — AL *înlăuntru* (11, 39), B *priveleghii* — AL *privilighii* (15, 40), B *doaă* — AL *dooa* (15, 28), B *să pue* — AL *să să pue* (15, 21) B *au murit* — AL *muri* (3, 26).

Elementele lingvistice comune celor două manuscrise confirmă, şi pe această cale, ipoteza lui C. Grecescu că L şi A ar fi copii după un acelaşi manuscris, rămas necunoscut pînă azi, ca şi cel autograf.

Din studierea *Istoriei Ţării Romîneşti*, putem extrage elemente caracteristice pentru structura gramaticală a limbii secolului al XVIII-lea. Ne referim, de exemplu, la morfologia şi sintaxa pronumelui (în special formele neaccentuate ale pronumelor personale, pronumele relativ-interogativ), morfologia şi sintaxa verbului, topica etc. Date interesante găsim pentru studiul raportului dintre hipotaxă şi parataxă, al vorbirii directe şi indirecte.

Pentru istoria vocabularului, manuscrisele respective furnizează un bogat material nu numai în privinţa cuvintelor şi a sensurilor aparţinînd unor etape mai vechi de dezvoltare a limbii romîne, ci şi a neologismelor. Neologisme, în special latine, se găsesc desigur şi la cronicarii moldoveni de la sfîrşitul secolului al XVII-lea şi începutul celui de-al XVIII-lea. De asemenea, şi în operele lui Radu Popescu şi Radu Greceanu.

Multe dintre neologismele din *Istorie* pot fi întîlnite în opere mai vechi. Astfel, *patrie* în Biblia de la 1688, *privileghiu, organ, parolă*, apar la Cantemir, *idiomă* la Antim Ivireanu, *pompă*, într-un text din 1700 (GCR, I, 333). La N. Costim şi Antim Ivireanu găsim subst. *politie*, pe cînd verbul *a se politea*, numai în *Istoria Ţării Romîneşti*. Este posibil ca nu numai acest cuvînt să apară pentru prima dată în *Istorie*, ci şi altele, care au rămas în limbă ca : *graţie* „iertare", *foarteliţii* „fortăreaţă", *conte* etc.

Ediţia pe care o recenzăm se încheie cu *Glosar* şi *Indice*.

Glosarul cuprinde o serie de termeni vechi, indicîndu-se sensul şi pagina din text. Găsim însă multe cuvinte care n-ar fi trebuit trecute în Glosar, deoarece înţelesul lor este bine cunoscut : *tîrg* „orăşel", *povaţă* „îndrumare", *temniţă, puşcărie* „închisoare", *tingiri* „vase de metal pentru gătit", *furtişaguri* „a hoţii", *muere* „femeie".

Unele cuvinte sînt menţionate în Glosar fără a se da sensul lor, ca de ex. *prochimen*. Cuvîntul apare în text în expr. *a veni la prochimen*, cu înţelesul de „a reveni, după ce s-a făcut o digresiune, la obiectul în chestiune".

Nu înţelegem după ce criteriu au fost trecute în Glosar numeroase variante lexicale fonetice, fără nici o indicaţie asupra lor: *fămei, mazăl, sorturi, nimului, vom, cară.*

Deşi cuvintele turceşti sînt traduse chiar în cuprinsul cronicii, ele au mai fost înglobate şi în această parte a ediţiei (*nalcăran*; *medetu, medetu, gheaur bezbat*). De altfel nu numai cuvintele turceşti, ci şi cele greceşti, latineşti, sînt explicate în cronică (*„finis coronat opus* adică sfîrşitul cunună lucrul", p. 20).

În Glosar s-au strecurat şi unele greşeli. Astfel e trecut cuvîntul *orgoliu* cu sensul de „norocos". E vorba însă de *orguliu* < turc. *ugurlă* (şi în forma: *ogurliu* în ms. AL); de asemenea e inserat *poliţie* cu înţelesul de „organizare", în loc de *politie* „purtare". Semnalăm şi greşeli de pagină (*coneţ* este la pag. 58, nu 59).

Multe cuvinte din Glosar apar şi în *Indice*: *za, zaharea*, etc.

Indicele e destul de bogat, cuprinzînd date asupra toponimicelor, antroponimicelor, evenimentelor istorice, etc. Numele diferitelor oraşe, cetăţi, nu sînt localizate conform cu situaţia şi împărţirea administrativ-politică actuală (de ex. Ruşava, Floci etc.). Sînt şi greşeli care ar fi trebuit evitate (Niprul e fluviu şi nu rîu).

În ce ne priveşte, credem că Glosarul şi Indicele nu sînt la nivelul ştiinţific al ediţiei. Aceasta se explică probabil şi prin faptul că C. Grecescu n-a mai putut contribui la elaborarea lor, fiind bolnav în ultimii ani de viaţă. Este însă regretabil că Editura Ştiinţifică a subapreciat această parte a lucrării, atît de importantă în editarea textelor, în general, şi a celor vechi, în special.

*

Istoria Ţării Romînești de la octombrie 1688 pînă la martie 1717 oferă un bogat material pentru studiul limbii romîne din secolul al XVIII-lea. Aceasta are o deosebită importanţă, deoarece în acest deceniu — deceniul marilor monumente lingvistice — se vor elabora: *Dicţionarul general al limbii romîne, Tratatul de istorie a limbii romîne, Noul Atlas lingvistic romîn.*

I. Rizescu

TRAIAN CANTEMIR

Texte istroromîne

Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1959

Aceste noi probe de grai istroromînesc reprezintă un material cu o valoare lingvistică, etnografică şi folclorică certă. N-avem însă de loc impresia că publicarea lor ar putea aduce lumină în problema mult discutată „limbă sau dialect?", aşa cum susţine într-o prezentare a cărţii E. Ionaşcu [1], pentru motivul că nu lipsa de texte (material lingvistic) duce la divergenţele cunoscute, ci existenţa unor puncte de vedere, a unor criterii cu totul diferite. De altfel, pentru cei ce cunosc problemele istroromînei, este clar că pînă la apariţia acestor texte dispuneam de material suficient (sub formă de texte, glosare şi studii) pentru cercetarea acestui idiom [2].

Textele care au văzut recent lumina tiparului, deşi au o serie de lipsuri care vor fi relevate mai departe, au o valoare incon-

[1] V. *Limba romînă*, 1960, nr. 2.

[2] Vezi bibliografia critică foarte amănunţită a lui Sextil Puşcariu cuprinsă în întreg volumul al III-lea din *Studii istroromîne*, Bucureşti, 1929.

testabilă prin aceea că vin să îmbogăţească arhiva de care dispunem în legătură cu istoria şi limba unui popor pe cale de dispariţie.

★

În cele ce urmează vom face cîteva observaţii legate de variatele şi complicatele probleme pe care le pune în faţa cercetătorilor o ediţie de texte dialectale şi un glosar dialectal.

Prima observaţie se referă la localităţile anchetate (proveniența teritorială a textelor): cititorul „cuvîntului înainte" este convins că în cuprinsul volumului va găsi texte din toate localităţile locuite de istroromîni.

Această convingere este creată de faptul că, în enumerarea comunelor vizitate în 1932 şi 1933, autorul trece *toate* comunele cu populaţie istroromînească (opt la număr); mai mult, subliniind în continuare valoarea textelor, „care creşte prin faptul că vorbitorii istroromîni se împuţinează mereu", arată situaţia din Gradińe, Grobnic şi Letai, în care istroromîneşte nu se mai vorbea decît în cîteva case şi numai de generaţia veche. Se dau şi numele locuitorilor care mai vorbesc istroromîneşte, şi chiar numărul casei pe care o locuiesc. Surpriza este aceea că în volum nu ni se dă nici un text din Gradińe şi Grobnic. Din totalul de 67 de texte, întinse pe 134 de pagini, majoritatea, 27 (88 pag.) sînt culese din Noselo, 17 (13 pag.) din Susn'evița, 6 (6 pag.) din Brdo, 2 (1 pag.) din Letai, 2 (1 pag.) din Sucodru şi 13 (30 pag.) din Jeián. Credem că era datoria autorului să pună de acord afirmaţiile din prefaţă cu realitatea din cuprinsul volumului.

În legătură cu metoda de cercetare şi cu transcrierea fonetică, este regretabil faptul că nu se dau nici un fel de indicaţii referitoare la modul cum a fost culeş materialul: cum au fost culese textele, cum a fost alcătuit glosarul — pe bază de întrebări directe sau indirecte, sau numai deducîndu-se înţelesul cuvintelor din context etc. —, cum a fost alcătuită lista de porecle şi toponime, cît de mult s-a intervenit în limba (nu numai în transcrierea) celor 8 scrisori etc.

Aceste indicaţii sînt indispensabile în interpretarea materialului publicat. De pildă, în ce priveşte textele — care, bănuim, au fost culese fără aparate de înregistrare, pentru că, în acest caz, faptul ar fi fost menţionat, — ne întrebăm cum a putut fi notat cu rigurozitate, în ce priveşte transcrierea fonetică, un text de dimensiunile celui care începe la p. 24, intitulat *Mladichĭu carle Zeigreit-a ăns sire*, şi care se întinde pe 21 de pagini tipărite.

Este adevărat că transcrierea simplificată folosită de autor a înlesnit în mare măsură această operaţie, dar, oricum, o anumită consecvenţă, suspectă, ne face să ne întrebăm dacă nu cumva autorul a intervenit „acasă" pentru uniformizarea transcrierii.

O dovadă în acest sens ar putea-o constitui poate regularitatea cu care apar unele sunete, de pildă *á* = *å* (*a* labializat). Din informaţiile pe care ni le oferă studiile referitoare la istroromînă ştim că prefacerea lui *á* în *å* „nu este comună tuturor istroromînilor; în unele sate ea pare colectivă şi aproape [subl. ns.] generalizată, în altele legea fonologică e în plină acţiune" [1].

În textele lui Tr. Cantemir *a* apare notat sistematic **a**, chiar în acelea provenind din Letai, comună în care rostirea **a** alternează cu *a* (ca şi în Grobnic şi Gradińe) [2].

Transcrierea cu *a* labializat apare şi la cuvinte ca *drac* şi *ăariie* „aer", deşi, după S. Puşcariu, sînt cuvinte de origine latină considerate ca excepţie la regula lui *a* accentuat în istroromînă [3]. Forma *drac* este atestată însă şi de Weigand, Popovici, Bartoli [4]. De asemenea, în „Listele" lui Bartoli apare şi notaţia *åriie*, sub *aer*.

Nedumeriri produce şi notarea lui *á* + *i*, care, cel puţin în glosar, este cînd labializat, cînd nelabializat. Weigand susţine că în diftongul *ái* aude întotdeauna un *a* + *i* [5].

---

[1] Sextil Puşcariu, *op. cit.*, II, p. 64.
[2] *Ibidem.*
[3] *Ibidem*, p. 61 şi 63.
[4] *Ibidem.*
[5] *Ibidem.*

Este curios că în cele două cuvinte date de Puşcariu (după Bartoli) pentru elemente latine conţinînd un *á*: *báier* şi *cáier*, *a* apare labializat la Cantemir tocmai invers, în *baier*, iar în *caier* nelabializat.

Pe drept cuvînt ne întrebăm: care dintre cele două (respectiv patru) notaţii reflectă realitatea? Evident situaţia poate fi diferită şi în funcţie de localitatea de unde este cules textul, vîrsta subiectului, gradul de bilingvism etc.

Îndoielnică ni se pare şi consecvenţa, regularitatea cu care apar fricativele palatale *ş*, *j*, despre care cercetătorii anteriori spun că se transformă des în fricative dentale: *s*, *z*.

Iată doar cîteva exemple — ele apar la tot pasul în texte:

ş — *ştivut* (85, 95, 100, 111, 124 etc.), *ştepta* (glosar), *ănmişa* (glosar), *şapte* (glosar), *uşe* (74), *ruşire* (125); **j** — *jută* (glosar), *tráje* (9, 37, 149 etc.), *plănje* (5), *jos* (49) etc.

Predecesorii lui Tr. Cantemir au distins de asemenea două sau chiar trei[1] feluri de *č*(*ce, ci*) în istroromînă: unul identic cu cel din dacoromîna literară (care uneori devine *ţ*) şi altul, împrumutat din croată, notat de unii *ć*, de alţii *ţ*, *č* sau *t'*[2].

Această deosebire, ca şi cea precedentă, probabil că nu a fost remarcată de autorul textelor, pentru că grafic ea nu se face simţită prin nimic. Este posibil ca aceasta să fie situaţia în toate cazurile relevate de noi, dar, tocmai de aceea, introducerea trebuia să fie mult mai bogată în informaţii.

În ceea ce priveşte transcrierea propriu-zisă, avem de asemenea de făcut unele observaţii.

Referitor la notarea şi, legat de aceasta, natura lui **a**, remarcăm că autorul face deosebire între *a* accentuat iniţial, pe care-l transcrie *ăa*, şi *a* accentuat medial sau final, notat **a**. Sextil Puşcariu caracterizează astfel acest sunet: „orice *a* accentuat se pronunţă *å*, pe care eu l-am auzit ca m o n o f t o n g (sunet între *a* şi *o*, cu caracter labial, apropiat de maghiarul *a* în *nap*, *pad*), f ă r ă s ă m i s e p a r ă d e o s e b i t l a î n c e p u t u l, î n m i j l o c u l s a u l a s f î r ş i t u l c u v î n t u l u i" [sublinierile noastre [3]].

Natura lui **a** a fost însă interpretată în chip diferit de alţi cercetători: I. Maiorescu vorbeşte adeseori de „diftongarea lui *a* în *oa*"[4], ca şi Weigand, care-l notează întîi prin *oa*, apoi prin *o*[5]. Bartoli introduce semnul *å* şi uneori îl transcrie şi prin *oa* (*coa* „cal", *coarne* „carne")[6].

Glavina susţine că rostirea lui se apropie mai mult de *u̯a*[7].

Problema naturii lui **a** rămîne deschisă şi în urma apariţiei textelor lui Tr. Cantemir, mai ales că, în ciuda afirmaţiei lui Puşcariu, autorul îl notează diferit pe *á* iniţial.

O cercetare cu ajutorul aparatelor de înregistrare ar lămuri, cu siguranţă, lucrurile.

În notarea lui *ăa*-, însă, Traian Cantemir, transcriind sistematic pe *á*- ca *ăa*- comite o greşeală: el transcrie prin *ăa* şi pe *a* iniţial accentuat din cuvintele care, din punct de vedere fonetic, formează corp comun cu cuvîntul precedent şi în care, aşadar, sunetul în discuţie nu mai este iniţial:

Zis-ăam io che cea şavo nu-i? (7); ... *c-ăaţ voi mire... privarit* (9); *muşat mń -ăai făcut* (8); *Ţa vreme ţ-ăam io cu ie ganeit* (93); *mes-ăam case* (93); *scoţit-ăam* (93); *ali tu c-ăai zis c-ăai furat* (80) etc.

În condiţia arătată (cons. + *a*) sunetul labializat nu se deosebeşte prin nimic de un *a* medial precedat de consoană:

ţ + **a** = *caţat* (peste tot)
l + **a** = *lat-a* (peste tot)
s + **a** = *cesaru* (peste tot)
mń + **a** = *mńava* (p. 80)

Din această analiză rezultă că, în eventualitatea că autorul l-a auzit pe *a* diftongat la iniţială, în poziţia discutată mai sus *á* trebuia notat ca orice *a* medial accentuat, adică **a**.

[1] Cf. I. Popovici, *Dialectele romîne din Istria*, I, p. 51; — *ć* = *t'* + *s'*, dar deosebit de serbocroatul *ć*; — *č* = *t'* + *š*, ca şi ital. *ce, ci*; — *ĉ* = un sunet între *ć* şi *č*.

[2] Cf. S. Puşcariu, *op.cit.*, vol. II, p. 125.

[3] *Ibidem*, p. 61 şi urm.

[4] *Ibidem*, p. 6 nota, p. 29 nota.

[5] *Jahresbericht*, I, p. 123.

[6] Cf. S. Puşcariu, *op.cit.*, II, p. 63.

[7] *Ibidem*.

Pentru a termina discuţia în legătură cu transcrierea lui **a** ar mai fi de spus că punerea accentului pe cuvintele care conţin un astfel de sunet (în glosar) este de prisos, de vreme ce nu am întîlnit niciodată în această lucrare un *a* labial în poziţie neaccentuată.

În schimb accentul nu este notat niciodată în texte, ceea ce, de bună seamă, constituie o lipsă importantă a sistemului de transcriere folosit.

Prin semnul *ĭ* Tr. Cantemir notează atît un *į* (iod) cît şi un *-į* (*i* scurt, în transcrierea Atlasului lingvistic romîn). Nu este cazul să obiectăm că s-a procedat aşa, deoarece şi alţi cercetători au folosit acelaşi sistem. Era de dorit însă ca semnul scurtimii (⏑) să apară întotdeauna, nu numai în cazurile indicate de autor. În felul acesta transcrierea venea în sprijinul acelor cititori cărora le sînt necunoscute legile fonologice ale istroromînei, ca de pildă rostirea lui *i* final, scurt în dacoromînă, plenison sau dispărut în istroromînă. Istr. *fiţi, poţi, meri* se rostesc cu *i* plenison, nu scurt, ca în dacoromînă. Sub influenţa dacoromînei sau a transcrierii *comochĭ, cicĭ* (menţionată în prefaţă), un neiniţiat poate citi *fiţi, meri, poţi*.

În indicaţiile premergătoare textelor se trece printre semnele speciale întrebuinţate şi semnul *gh*, notînd o spirantă velară sonoră : *ghobast, ghras, megh* etc. (sunet egal aproximativ cu acela notat prin grecescul gama-γ).

În texte însă acelaşi semn *gh* notează şi ocluziva palatală sonoră *ģ*, ca în *castighei, foghére, navighéi, noghina, slúghe* etc.[1], ceea ce nu se specifică în cuvîntul introductiv. Ar fi fost preferabil ca autorul să fi folosit două semne deosebite, dat fiind că este vorba şi de sunete total diferite (spiranta cu γ şi ocluziva cu *ģh* sau prima cu *gh* şi a doua cu *ģ*).

Date fiind lipsurile remarcate considerăm că textele trebuie folosite cu rezerve în cercetarea foneticii şi fonologiei istroromînei. Ele pot fi utilizate cu mai mult succes în studierea morfologiei, sintaxei şi lexicului acestui idiom.

Urmează cîteva observaţii referitoare la glosar. Felul cum este alcătuit un glosar într-o culegere dialectală în care textele nu sînt transpuse în limba literară şi nu sînt însoţite de un studiu lingvistic este extrem de important.

În primul rînd glosarul poate cuprinde, în ordine alfabetică, toate cuvintele întîlnite în texte sau numai pe acelea care nu apar în limba literară. Se pare că la baza glosarului în discuţie stă primul principiu, deoarece sînt înregistrate nenumărate cuvinte cunoscute limbii literare, graiurilor dacoromîne şi celorlalte dialecte. (De ex., la litera *a*, în ordine alfabetică : *a*, prep., la ; *(a)cél* ; *(a)dapa* ; *adúce* ; *(a)fáre* ; *(a)fla* ; *ajutá* ; *altár* ; *amindói* ; *aparâ* ; *(a) póí* etc.).

În general putem spune că glosarul cuprinde cea mai mare parte din cuvintele care apar în texte. Totuşi, în urma sondajului pe care l-am făcut, am constatat că unele cuvinte sînt neglosate. De pildă :

mńave : *Ie cu cea mńáve pomalo lasat-av pre patu lu Mago* (80) ;

Cesaru l-a dat mńava (80)

Cuvîntul apare la Popovici sub *mńâvę* şi la Byhan sub *ml'âvę* şi are sensul de „prăjină".

Zaplacĭu : *ie zvadit-a din jep pinezi şi l'-a dat zaplacĭu* (92)

Termenul nu este atestat nici de Maiorescu, Byhan, Popovici, Puşcariu în lucrările citate.

nastufaerem : *cănd ren din ie turna* ? — *Cănd nastufaerem* (113)

Nu apare nici la Maiorescu, Byhan, Popovici, Glavina, Puşcariu.

ihne : *Ţesta-i scute* (*che-i ihne*) (85)

Avem a face cu verbul *ihnęi* (Popovici, *Glosar*) sau *ihni* (Glavina, *Gl. romîno-istroromîn*) „a puţi". Necunoscîndu-i sensul, Cantemir l-a interpretat ca un substantiv cu *-ă* > > **e** (*ę*), ceea ce se deduce din prezenţa copulei : *che-i ihne*. În realitate este vorba de un verb în *ęi-* (conjugarea a IV-a), care la persoana a treia singular se termină tot în *-e*(*ę*), de aceea fraza trebuia să fie : *Ţesta-i scute* (*che ihne*) „asta-i brînză, că miroase". La această falsă analiză a contribuit probabil şi structura primei propoziţii.

Homo (19, 46). Este o interjecţie care apare la Popovici (Glosar) sub *ala, ala homo* „hai

[1] Vezi Glosarul.

să mergem", la Puşcariu (Glosar), sub *homo*, id. *Ţito* : *oştaru-l gane* : — *Ţito* ! *ăari tacea* (12).

Scache : *Pocle che s-a ărs, che sache fare din gure schipune* (6) ; — *scacheit-a* (18, 23).

Ambii termeni nu sînt atestaţi în glosarele existente.

O lipsă importantă a glosarului o constituie faptul că nu trimite la pagina (dacă nu şi la rîndul) în care apare cuvîntul respectiv. Pentru necesitatea acestui procedeu nu este nevoie să argumentăm prea mult : am întîlnit în glosar forme care interesează din punct de vedere lingvistic ca, de pildă, femininul singular şi plural al lui *ăns* : *ănsa, ănse*, despre care Puşcariu spune că nu le poate atesta ; sub *şav, -e*, adj., se dă forma de plural *şal'* care ni se pare curioasă şi de aceea am fi vrut s-o verificăm, dar trimiterea lipseşte în ambele cazuri.

În glosar nu sînt glosate toate variantele şi toate formele gramaticale ale unui cuvînt în acelaşi articol. Folosirea lui este din această pricină extrem de anevoioasă, mai ales pentru cei care nu cunosc regulile fonologice şi gramaticale ale istroromînei.

Iată cîteva exemple, în primul rînd în legătură cu variantele aceluiaşi cuvînt. Forme ca : *furminante* (116), *cané* (87), *automobil* (45), *ciaie* (9), *cmo* etc. nu se găsesc la locul cuvenit, pentru că apar sub altă variantă : *ferminante, cana(l), notomobil, ceaie, (a)cmó(ce)*, a căror existenţă nu o contestă nimeni, dar care ocupă alt loc în ordinea alfabetică.

Alteori autorul cade în extrema cealaltă : face două articole din acelaşi cuvînt, pentru că are două variante. De pildă : *mńare*, s.f. „miere" şi *ml'are*, s.f. „miere" sînt variante ale aceluiaşi cuvînt, care trebuiau glosate odată sub aceea dintre forme pe care autorul ar fi considerat-o cea de bază (credem că sub *ml'are*).

La fel : *capáci, -ce*, adj. „capabil" şi *capaţ, -e*, adj. „capabil" sînt unul şi acelaşi cuvînt, al doilea fiind varianta primului (cu pronunţarea lui *ĉ* ca *ţ*).

Verbele *vla* şi *la* „a lua" reprezintă de asemenea un singur cuvînt, care trebuia să fie tratat numai odată sub *vlă*, pentru că acesta este mai vechi decît *lă* (*luă* > *lvă* > *vlă* > *lă*)[1].

Cam la fel se pune şi problema formelor gramaticale : autorul a glosat în articole diferite forme flexionare ale aceleiaşi părţi de vorbire (pronume, verbe etc.). De exemplu : pronumele posesiv *meu* apare sub *me(v)*, *me, mel',méle*, dar şi sub *miia* (forma feminină). La fel, formele pronumelui personal de persoana I, cazul dativ sînt glosate sub *mń*, sub *mi* şi sub *miie*, cînd toate ar fi trebuit să fie tratate sub *ţo* „eu", forma de nominativ.

La verb — un exemplu : paradigma verbului *a fi* la indicativ prezent apare sub *(ă)săm,sm*, *(ă)ş*, *(ă)i*, *(ă)smo*, *(ă)ste*, *(ă)s*, vb. „sînt", cînd ar fi trebuit să apară sub *fi*. Se subînţelege că în toate cazurile comentate la acest paragraf era necesară înregistrarea formei respective (variantă sau formă gramaticală), dar însoţită de trimiterea la cuvîntul de bază.

Nici în ceea ce priveşte felul cum au fost redate sensurile cuvintelor nu putem fi întotdeauna de acord cu Tr. Cantemir ; de altfel autorul nici nu a fost preocupat permanent de aspectul semantic în alcătuirea glosarului. Aşa se explică de ce sînt cuvinte care, se ştie, comportă o mare varietate de sensuri, dar nu se înregistrează decît unul. Cîteva exemple : *ve*, vb. „a avea" ; *spuravei, spúre*, vb. „a spune" (despre multiplele lor sensuri nu este nevoie să insistăm) ; *ăns* este glosat prin „însumi", dar el înseamnă foarte des şi „singur", sens calchiat după slavă şi, eventual, italiană[2].

Alteori n-au fost bine înţelese şi interpretate sensurile şi valorile unor cuvinte. Verbul *veri* „a veni", de pildă, are după părerea autorului 23 de sensuri. Socotim că în cel puţin 11 din cele 23 de cazuri citate avem a face cu un singur sens. Poate nu este lipsit de interes să reproducem întregul articol :

veri, vb., 1. a veni. 2. a ajunge : *verit-a case*. 3. *a* coborî : *Cănd-a verit jos*. 4. a creşte : *Verit-a mare*. 5. a deveni : *Vire bur*. 6. a se face : *Verit-a şi zece ure*. 7. a ieşi : *Verit-a*

[1] Cf. S. Puşcariu, *op.cit.*, II, p. 190.
[2] *Ibidem*, p. 216.

jensca din ăape. 8. a îmbătrîni : *A verit betăr*. 9. a se îmbogăţi : *A verit bogat*. 10. a împlini : *Cănd a verit lui dvaiset ăań*. 11. a însera : *Verît-a sera*. 12. a se însănătoşi : *A verit săr*. 13. a se întîmpla : *Ra veri ceva slabo* (s-ar putea întîmpla ceva rău). 14. a întineri : *Reş mai tirer veri* (aş vrea să mai întineresc). 15. a se întoarce : *Ie re veri nazat* (El s-ar întoarce). 16. a intra : *veri nuntru, veri renche*. 17. a învia : *verit-a viie*. 18. a se preface : *De mire neca vire lacu* (Eu să mă prefac în loc). 19. a răsări : *Soarele vire fare* (Răsare soarele). 20. A se transforma : *Din mare jalost, verit-a mare vesel'e* (Din mare întristare s-a transformat în mare bucurie). 21. a se usca : *Nosta verit uscate* (Moartea s-a uscat). 22. a ţîşni : *Din măre re şi lapte fare veri* (Din mînă îi va ţîşni lapte). 23. a se îmbolnăvi : *Se verit-a bolăn*.

Este clar pentru oricine că în cazurile 4, 5, 8, 9, 11, 12, 14, 18, 20, 21, 23 — ca să le luăm numai pe cele mai clare — este vorba de un verb-copulă lexico-gramaticală (cu sensul „a deveni", „a se transforma în", „a se preface în") şi un nume predicativ care poate fi exprimat prin oricare din substantivele şi adjectivele de care dispune limba română. Cineva *vine* (= se face) nu numai *mare, bătrîn, bogat, sănătos, tînăr, uscat* etc., ci şi *mic, sărac, bolnav, proaspăt, (moale)* etc., ca să dăm numai antonimele calităţilor cuprinse în predicatele nominal-verbale (nominale) înregistrate în articolul *veri*.

La fel, sensul 2 şi 3 al pronumelui *ăalo, ăalu* este unul singur : „altfel".

În fine, dat fiind că culegerea nu este însoţită de un studiu gramatical, valoarea glosarului ar fi crescut dacă autorul ar fi dat toate formele gramaticale care apar în texte, adică : formele cazuale ale substantivelor, pronumelor, formele verbale la diferite timpuri şi moduri etc., sau cel puţin pe cele deosebite de uzul comun. Această preocupare nu a existat la autorul glosarului, formele discutate înainte apărînd cu totul sporadic şi, după cum am arătat, glosate nepotrivit. Dacă s-ar fi făcut această operaţie, s-ar fi înregistrat forme cazuale şi verbale neatestate pînă acum sau atestate foarte rar de unii cercetători şi, tocmai de aceea, contestate de alţii.

În concluzie, considerăm că textele lui Traian Cantemir pot fi folosite pentru cercetarea morfologiei, sintaxei şi lexicului istroromînei. În privinţa părţii fonetice avem rezerve. Glosarul, fără lipsurile legate de tehnica redactării, care îngreuiază mînuirea lui şi denaturează pe alocuri realitatea, este o lucrare valoroasă, pentru că, aşa cum a arătat E. Ionaşcu în prezentarea citată, înregistrează şi cuvinte neatestate de alţi cercetători.

Matilda Caragiu-Marioţeanu

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

ERATĂ LA NR. 2/1960

Pag.	rîndul	în loc de :	se va citi :	din vina
7	13 de sus	(2) lat. *s* = rom. *š*	(2) lat. *s* = rom. *s*	editurii
19	7 de sus col. 2	MILIGÓGI	MILIGÓCI	,,
25	15 de jos	cînd pe *â*	cînd pe *ă*	autorului
30	14 de sus	ДЄЗЪКНŠЦИ	ДЄЗКЪНŠЦИ	editurii
38	8 ,, ,,	pînă	pănă	autorului
,,	8 de jos	tipariu	tipariul	,,
39	17 de sus	î-şi	îşi	,,
40	9 de jos	pînă	pănă	,,
,,	,, ,, ,,	Decii	Deci	tipografiei
42	8 ,, ,,	primiit	priimit	editurii
43	26 de sus	-îmoşeşti	-moşeşti	tipografiei
44	8 ,, ,,	î-mi	îmi	autorului
,,	11 ,, ,,	scisoare	scrisoare	editurii
,,	18 de jos	pînă	pănă	autorului
,,	15 ,, ,,	totdeauna	totdeuna	,,
45	1 de sus	Т	ѧ	,,
,,	3 ,, ,,	î-mi	îmi	,,
,,	4 ,, ,,	întăi	întîi	,,
,,	16 de jos	lătenia	lătenie	,,
,,	1 (subsol)	ѧТЇѢ	ѧТЇЄ	editurii
46	7 de sus	cetăţănilor	cetăţenilor	autorului
,,	11 ,, ,,	ДКОРНИКЅ	ДКОРНИКЅ	editurii
,,	2 (subsol)	*Budeńul*	*Budènul*	,,
63	1 de sus	acesta	aceasta	autorului
86	3 (subsol)	p. 10	nr. 6 p. 10	,,
112	5 de jos col. 1	pe prof.	de prof.	editurii

c. 2375 – Limba romînă, nr. 2, 1960.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

LINGVISTICĂ

* * * **Probleme de lingvistică generală**, 174 p., 6,15 lei.

* * * **Fonetică şi dialectologie II**, 269 p. + 1 pl., 9,45 lei.

AL. ROSETTI, **Recherches sur les diphtongues roumaines.** Coeditare cu Editura Ejnar Munksgaard Copenhaga, 144 p. + 2 pl., 16,60 lei.

ISTORIE

* * * **Materiale şi cercetări arheologice VI**, 950 p. + 29 pl., 85 lei.

* * * **Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI**, publicate de *Ion Bogdan*, 334 p., 11,30 lei.

* * * **Documente privind istoria Romîniei. Răscoala din 1821. Documente interne.**
vol. I, 444 p., 19,30 lei
Vol. II, 408 p., 19,90 lei

FILOZOFIE

AL. TĂNASE, **Necesitate şi libertate**, 323 p., 12,20 lei.

* * * **50 de ani de la apariţia lucrării lui V. I. Lenin „Materialism şi empiriocriticism"**, 224 p., 12 lei.

* * * **Studii de materialism dialectic**, 263 p., 8,05 lei.

ECONOMIE

DAVID RICARDO, **Opere alese, vol. I, „Despre principiile economiei politice şi impunerii"**, 335 p. + 1 pl., 23,90 lei.

Din

LIMBA ROMÎNĂ

au apărut:

anul I 1952, nr. 1
anul II, 1953, 6 numere
anul III, 1954, 6 numere
anul IV, 1955, 6 numere
anul V, 1956, 6 numere
anul VI, 1957, 6 numere
anul VII, 1958, 6 numere
anul VIII, 1959, 6 numere
anul IX, 1960, primele 2 numere

Numerele care vă lipsesc din colecţie se pot comanda, direct sau prin poştă, prin

LIBRĂRIA ACADEMIEI R.P.R.
Bucureşti, Calea Victoriei nr. 27

Numerele curente se găsesc de vînzare la orice librărie din ţară.

Abonamentele se fac la oficiile poştale, prin factorii poştali şi difuzorii voluntari din întreprinderi şi instituţii.

Pentru străinătate, cererile de numere izolate sau de abonamente se fac prin Întreprinderea de stat pentru comerţ exterior „Cartimex" I.S.C.E., str. Aristide Briand nr. 14, sau Căsuţa poştală 134—135, Bucureşti.

I. P. 2. c. 1581.

Lei 3.—

I 8129

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

LIMBA ROMÎNĂ

4

ANUL IX
1960

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

0 IUI. 2005

(97)

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. IORGU IORDAN — *redactor responsabil*; ION COTEANU, *redactor responsabil adjunct*; acad. M. SADOVEANU; EUSEBIU CAMILAR, membru corespondent al Academiei R.P.R.; prof. G. ISTRATE; prof. D. MACREA; GH. BOLOCAN; VL. DRIMBA; VALERIA GUȚU-ROMALO; MIRCEA MITRAN (*secretar*); C. OTOBÎCU; FLORA ȘUTEU.

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția revistei *LIMBA ROMÎNĂ*
București, raionul I. V. Stalin, Calea Victoriei nr. 194
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R., telefon 15.07.91

I 8129.

LIMBA ROMÎNĂ

Anul IX 1960 Nr. 4

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

SUMAR

Pag.

LINGVISTICĂ GENERALĂ

U. RICKEN, (Leipzig), Observaţii asupra onomasiologiei 3

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

MARIA GABREA, Atributiva circumstanţială 24

GH. N. DRAGOMIRESCU, Adverbul şi determinarea adverbială în limba română 33

ANA CANARACHE, O expresie populară: „Unde şi-a înţărcat dracul copiii" 41

FILOLOGIE

L. GÁLDI (Budapesta), Din atelierul tînărului Eminescu. Glasul poetului-profet 43

GH. BULGĂR, Textele literare pentru învăţămîntul mediu 54

LIMBĂ LITERARĂ

SANDA GOLOPENŢIA şi TOMA PAVEL, Statistica şi stilurile limbii 58

ISTORIA LINGVISTICII ROMÎNEŞTI

MIRCEA SECHE, Schiţă de istorie a lexicografiei romîne. IV (De la 1826 pînă la 1870: C. Dicţionarele unilingve) 66

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

Grigore Ureche, Letopiseţul Ţării Moldovei, ediţie îngrijită, studiu introductiv, indice şi glosar de P. P. Panaitescu, ediţia a doua, revăzută, Bucureşti, 1958 (*Const. C. Giurescu*) 76

Poeziile lui Eminescu în ruseşte (*L. Gáldi*, Budapesta) 87

JULIO CASARES, Introducción a la lexicografia moderna, Madrid, 1950 (în versiune rusă: Moscova, 1958) (*C. Otobicu* şi *V. Rudeanu*) 88

*

AL. GRAUR, Joseph Vendryes 94

M. JIVCOVICI, Aleksandar I. Belić 96

Bibliografia lucrărilor de lingvistică apărute în ţara noastră de la 1 Mai 1959 pînă la 1 Mai 1960 99

3315

1964

OBSERVAȚII ASUPRA ONOMASIOLOGIEI *

DE

U. RICKEN (Leipzig)

1. În ultimele decenii, alături de semasiologie și-a găsit o tot mai frecventă utilizare o metodă nouă de cercetare a vocabularului, care a dat rezultate bogate, onomasiologia. Dezvoltarea și rezultatele onomasiologiei pînă în anul 1952 au fost sintetizate de B. Quadri [1] într-o amănunțită privire de ansamblu, însoțită de o bibliografie cuprinzătoare. Necesitatea de a distinge metoda onomasiologică de cea semasiologică nu mai poate fi astăzi contestată, chiar dacă părerile sînt împărțite atît în privința raporturilor reciproce dintre cele două metode, cît mai ales în privința întîietății uneia dintre ele.

Semasiologia pornește de la cuvîntul izolat, luînd în considerare atît diferitele sensuri ale acestuia cît și reprezentările legate de el. Dimpotrivă, punctul de plecare al onomasiologiei îl constituie o reprezentare generală, o noțiune ale cărei denumiri formează obiectul de cercetare.

În tabloul care urmează, cele două direcții de cercetare sînt reprezentate în mod sistematic pe plan sincronic.

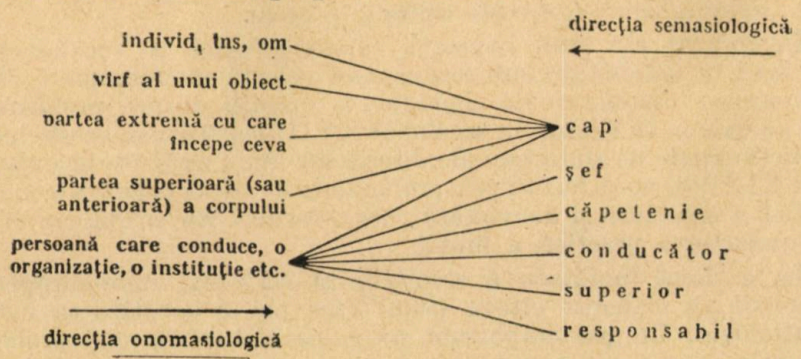

* Articol scris pentru revista „Limba română".

[1] Vezi titlul exact al cărții lui Quadri în lista lucrărilor de onomasiologie de la sfîrșitul acestui articol. Lucrările menționate acolo sînt citate în text numai cu numele autorului.

În coloana din stînga sînt trecute sensurile cuvîntului *cap* : cuvintele din coloana din dreapta pot fi considerate drept denumiri ale noțiunii „șef".

Prin urmare în timp ce semasiologia pleacă de la formă și ajunge la conținutul exprimat de aceasta, onomasiologia pornește de la conținut spre forma care îl exprimă. De aceea s-a afirmat că semasiologia și onomasiologia au de fapt același obiect, anume cuvîntul și conținutul lui și că ambele studiază același obiect din puncte de vedere diferite : metoda onomasiologică corespunde punctului de vedere al vorbitorului, în timp ce semasiologia reprezintă punctul de vedere al auditorului [1]. Dar în acest fel se ivește pericolul de a subaprecia deosebirea importantă dintre cele două puncte de vedere, pericol asupra căruia Hugo Schuchardt a atras atenția încă din 1912 [2]. După cum a accentuat Schuchardt, emisiunea are întotdeauna întîietate față de recepție. Mai înainte ca un cuvînt să aibă un sens pentru auditor, vorbitorul se folosește de el pentru a-și exprima ideile. Această constatare este valabilă și pentru evoluția sensurilor unui cuvînt.

Sensul nou perceput de auditor este o consecință a folosirii într-un sens nou a unui cuvînt ca denumire. De aceea Schuchardt a cerut să se pună capăt preferinței unilaterale pentru semasiologie și să se acorde studiului denumirilor, adică onomasiologiei, locul principal în cercetarea vocabularului.

Schuchardt arată că onomasiologia pornind de la noțiuni și studiind denumirile acestora, adică posibilitățile de exprimare ale lor, ține seama în mod nemijlocit de caracterul de comunicare al limbii. Prin aceasta el nu contestă cîtuși de puțin dreptul de existență al semasiologiei. Dimpotrivă el vorbește despre combinarea problemelor de onomasiologie cu cele de semasiologie.

2. Numele de „onomasiologie" (de la grecescul ὀνομασία „denumire") a fost creat în 1902 de către romanistul Adolf Zauner ca o formație paralelă la „semasiologie" (grecește σημασία = sens).

Începuturi ale unei concepții onomasiologice a vocabularului se găsesc încă în antichitate sub forma unor colecții de sinonime. Deosebit de numeroase dicționare de sinonime și discuții despre problema sinonimiei au existat în Franța în secolul al XVIII-lea. Totuși, aceste încercări, ca și dicționarele de sinonime ale diferitelor limbi apărute în cursul secolului al XIX-lea, nu se bazau pe o problematică care să permită o cunoaștere științifică a structurii și dezvoltării vocabularului. Ele urmăreau în primul rînd cunoașterea practică a limbii.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, indo-europeniștii și germaniștii au elaborat cîteva studii care pot fi socotite ca lucrări de onomasiologie. Un pas important pe calea elaborării unei problematici onomasiologice l-a constituit lucrarea întemeietorului romanisticii, Frie-

[1] H. Kronasser, *Handbuch der Semasiologie*, Heidelberg, 1952, p. 72.
[2] Schuchardt, p. 131 și urm.

drich Diez, apărută în 1875, sub titlul *Romanische Wortschöpfung*. În această lucrare se dau denumirile curente ale unui număr mare de noțiuni, atît în limba latină cît și în limbile romanice (inclusiv romîna). Cu această ocazie, se vede cît de deosebită a fost soarta vocabularului latin în diferitele limbi romanice. În afară de aceasta, devine evidentă diferențierea în cadrul fiecărei noțiuni : astfel, de ex. pentru anumite noțiuni cuvintele latine se păstrează în toate limbile romanice, iar pentru altele apar denumiri noi în toată Romania. *Romanische Wortschöpfung* a lui Diez a contribuit la elaborarea de către romaniști a primelor lucrări mari de onomasiologie și astfel la constituirea onomasiologiei ca disciplină distinctă și independentă în cadrul romanisticii. Lucrul acesta s-a întîmplat cu lucrările lui Tappolet (*Die romanischen Verwandtschaftsnamen*, 1895), Zauner (*Die romanischen Namen der Körperteile*, 1902) și Merlo (*I nomi romanzi delle stagioni dei mesi*, 1904).

Concomitent a fost întemeiată geografia lingvistică (Gilliéron) și metoda „Wörter und Sachen" (Meringer, Schuchardt), care se bazează deopotrivă pe principiile onomasiologiei. Astfel se poate constata că lingviști de seamă, în căutarea unei metode temeinice de cercetare a vocabularului, au ajuns în același timp pe trei căi diferite la o concepție onomasiologică. Atlasul lingvistic al Franței (ALF) editat de Gilliéron, începînd din 1902, a făcut posibilă o viziune de ansamblu a tuturor denumirilor pentru o noțiune anumită, pe tot teritoriul de limbă franceză, cu ajutorul unei singure hărți. Repartiția geografică sincronică a denumirilor a permis și obținerea unor concluzii prețioase cu privire la aspectele lingvistice din trecut și la istoria denumirii respectivelor noțiuni [1].

Metoda de cercetare „Wörter und Sachen" a fost folosită de Meringer și Schuchardt încă la sfîrșitul secolului al XIX-lea, înainte de a-și primi numele oficial în anul 1904. Pornind de la constatarea că istoria obiectelor permite să se tragă concluzii importante asupra istoriei cuvintelor, s-a ajuns și în cazul acesta la metoda onomasiologică, luîndu-se ca bază a cercetării obiectele și indicîndu-se denumirile lor. În deceniile care au urmat, numeroase monografii au combinat metoda „Wörter und Sachen" cu geografia lingvistică [2]. Cu această ocazie, metoda onomasiologică a fost dezvoltată și aprofundată atît din punct de vedere sincronic cît și diacronic. În cadrul considerațiilor diacronice cercetătorii nu s-au mai mulțumit cu simpla alăturare a denumirilor latine și moderne sau cu concluzii despre evoluția anterioară a limbii obținute cu ajutorul hărților lingvistice. Pe bază de documente și de texte literare ei au început să găsească trepte cronologice intermediare, pentru obținerea unui tablou mai exact al unei evoluții semantice mai îndelungate.

---

[1] Despre geografia lingvistică, despre începuturile ei înainte de Gilliéron și despre evoluția ei după crearea ALF, care a fost urmat de numeroase alte atlase lingvistice, ne informează amănunțit Iorgu Iordan în *Introducere în studiul limbilor romanice*.

[2] Una dintre cele mai bune lucrări în acest domeniu este studiul lui Jaberg, *Sach- und Bezeichnungsgeschichte der Beinbekleidung*. Caracteristică pentru îmbinarea metodei „Wörter und Sachen" cu geografia lingvistică este și ilustrarea fiecărei noțiuni, care se găsește atît în Atlasul lingvistic al Italiei și al Elveției de sud, cît și în Atlasul lingvistic romîn.

3. *Teme, metode, rezultate.* Quadri înregistrează aproximativ 1200 de noțiuni în indicele său, care, deși nu este o listă completă, reprezintă totuși o selecție foarte cuprinzătoare și caracteristică a temelor studiate din punct de vedere onomasiologic. Un interes mare îl prezintă, desigur, întrebarea din ce anume sferă provin aceste noțiuni și deci, care au fost punctele de greutate ale cercetărilor onomasiologice. Dacă se încearcă o împărțire în linii generale, se desprind două grupe mari, bine conturate: plante și animale. Al treilea domeniu în care s-au elaborat multe lucrări onomasiologice este acela al obiectelor culturii materiale. Este vorba de lucrurile create de om, de exemplu „plug", „stog de fîn" [1], „stradă", „pantalon" [2], „pîine", și meseriile și acțiunile concrete legate de acestea cum ar fi „a tăia cu ferăstrăul" [3], „a ara", „a mînca" [4]. Aceste trei grupe, flora, fauna și obiectele culturii materiale, formează majoritatea noțiunilor înregistrate de Quadri. Este vorba de noțiuni care se referă la lucruri concrete, respectiv la acțiuni concrete, ca, de exemplu, „a tăia cu ferăstrăul", în opoziție cu acțiuni nedeterminate din punct de vedere al concretizării, ca de ex.: „a lucra". O serie de alte noțiuni, care au aceeași caracteristică, pot fi puse împreună cu cele trei grupe numite mai sus. Este vorba de corpuri cerești, minerale, forme de relief, ca „mlaștină" [5], fenomene atmosferice, ca „ceață", „zăpadă" [6] etc. Pentru scopul nostru, este indiferent dacă părțile corpului omenesc și bolile legate de acesta, ca și treptele vîrstei, ca de ex. „copil", „băiat", „fată" [7] sînt enumerate separat sau dacă sînt considerate în mod consecvent ca făcînd parte din faună. În orice caz, s-ar putea acorda într-o anumită măsură un loc special noțiunilor de timp, din care fac parte în primul rînd zilele săptămînii, lunile și sărbătorile [8], ca și gradelor de rudenie, „mamă", „unchi" [9] etc. Dar și aceste categorii de noțiuni ca și grupele amintite mai sus reprezintă o treaptă relativ redusă de abstractizare și sînt destul de bine conturate. De aceea ele fac parte din noțiunile cel mai des studiate în onomasiologie.

Noțiunile amintite pînă acum reprezintă cam 90% din indicele lui Quadri. Restul, cu puține excepții, se compune din noțiuni care se deosebesc în mod clar de cele de mai sus prin caracterul lor abstract. Aici se încadrează acțiuni ca „a începe" [10], „muncă", noțiuni de apreciere ca „frumos" [11], „prostănac", noțiuni sociale ca „sărăcie" și „bogăție" [12]. Nu trebuie însă să trecem cu vederea că pentru astfel de noțiuni abstracte, în opoziție cu celelalte domenii discutate mai sus, există foarte puține monografii amănunțite. De cele mai multe ori e vorba de articole mai mici sau de note.

---

[1] Miethlich.
[2] Jaberg.
[3] Gilliéron.
[4] Beyer.
[5] Sturm.
[6] Steffen.
[7] St. Binder.
[8] Pop.
[9] Sala.
[10] Jaberg.
[11] Wyler.
[12] Späth.

Un grup special, care trebuie socotit ca făcînd parte din rîndul noțiunilor cu un grad de abstractizare relativ mare, îl formează temele sintactice și morfologice tratate pe baze onomasiologice. Aici trebuie citate lucrări ca cele despre noțiunile „man"[1] („se" impersonal, N. T.), „pînă" [2], exprimarea ordinului [3], exprimarea ideii concesive cu ajutorul conjuncțiilor [4], formarea antonimelor cu ajutorul prefixelor [5], exprimarea ideii colective cu ajutorul sufixelor [6] și formarea femininelor numelor de meserii [7]. În sfîrșit, tot aici s-ar putea cita și studiile despre mijloacele punerii în relief a unei idei. Deși există destul de puține lucrări onomasiologice cu subiect luat din sintaxă sau din morfologie, dintre acestea, un număr relativ mare sînt monografii amănunțite. Este un lucru stabilit că folosirea metodei onomasiologice în acest domeniu s-a dovedit a fi foarte fructuoasă, și, fără îndoială, va fi folosită pe viitor mult mai des decît pînă acum. Eugen Lerch a arătat [8] în 1925 necesitatea de a se face deosebirea dintre onomasiologie și semasiologie și în cercetările sintactice. Rezultatele cercetărilor efectuate de atunci încoace au confirmat că se poate vorbi în mod justificat despre noțiunile „man" („se" impersonal, N.T.), „pînă" sau despre noțiunea de colectiv, din punct de vedere onomasiologic, și că se poate cerceta prin ce mijloace lingvistice au fost exprimate aceste noțiuni la un moment dat sau în cursul unei evoluții mai îndelungate.

O varietate asemănătoare aceleia pe care am prezentat-o cu privire la alegerea temelor onomasiologice din cele mai diferite domenii ale vieții se constată și la extinderea tematicii lucrărilor de onomasiologie. În primul rînd, în ce privește aria limbilor incluse în cercetare: alături de studii care includ un număr mai mare de limbi, de exemplu toată Romania, există altele care se ocupă de două-trei limbi sau numai de una singură, respectiv de mai multe dilalecte sau chiar numai de un dialect sau de un grai rural. Fiecare dintre procedeele acestea își are justificarea, și alegerea depinde de scopul propus. În cazul cercetării mai multor limbi comparația ne dă date despre diferențieri și trăsături comune, prețioase și pentru studierea unei singure limbi; limitarea la o singură limbă face posibilă o tratare mai amănunțită și permite o cunoaștere mai aprofundată a structurii lingvisticii interne și a evoluției acelei limbi. După ce primele lucrări onomasiologice de proporții mari (Tappolet, Zauner, Merlo) au încercat să cuprindă toată Romania, în perioada următoare, bogăția materialului oferit de atlasele lingvistice existente a dus la cercetarea a cîte unei limbi izolate. De aceea au apărut numeroase lucrări consacrate unei

[1] Schlaepfer.
[2] Mock.
[3] Wainstein.
[4] Klare.
[5] Peter.
[6] Baldinger.
[7] Stehli.
[8] *Historische Französische Syntax*. Leipzig, 1925, vol. I, partea I și urm. În același an, Jaberg și Jud au inclus în programul atlasului lor AIS, în mod expres, principiile onomasiologice de înregistrare a materialului sintactic și morfologic (vezi RLR, I (1925), p. 116).

singure limbi; totuși și în timpul din urmă se găsesc sinteze care cuprind întreg teritoriul lingvistic al Romaniei [1].

Aceeași varietate a principiului onomasiologic de cercetare se constată și în ce privește numărul noțiunilor studiate într-o lucrare. Alături de studii care se ocupă de un număr mai mare de noțiuni înrudite (părțile corpului, grade de rudenie etc.), există cercetări despre două, trei noțiuni sau chiar numai despre una singură. Atlasele lingvistice au dus în cazul acesta la o tendință analoagă aceleia pe care am pomenit-o mai sus cu privire la aria limbilor tratate, și anume limitarea la una sau numai la cîteva noțiuni. În timp ce Zauner, în 1902, scria despre numele părților corpului în limbile romanice, au apărut, mai tîrziu, pe baza atlaselor lingvistice, lucrări despre denumirile craniului [2] în limba romînă și despre denumirile fălcii [3] în limba franceză. Excepție formează mai ales două grupe care țin de onomasiologie într-un sens mai larg: 1. studiile de terminologie ale unor grupe mai mari de obiecte, al căror material autorii îl culeg de obicei la fața locului, concepute în majoritatea cazurilor din punct de vedere sincronic și limitate din punct de vedere regional, ca de ex. *Das ländliche Leben Sardieniens im Spiegel der Sprache* [4], 2. prezentarea descriptivă pe baze onomasiologice a vocabularului unor autori izolați.

Natural că scopul onomasiologiei este ca, dincolo de prezentarea materialului, să se ajungă la o interpretare temeinică a lui. În măsura în care lucrările de pînă acum au atins ori s-au apropiat de această țintă, interpretările s-au orientat mai ales în două direcții, care pot fi considerate una ca istorică iar cealaltă ca psihologică. În cazul interpretării istorice se pune problema de a se afla succesiunea cronologică a diferitelor denumiri, de exemplu, a denumirilor pentru noțiunea de „a începe" pe teritoriul lingvistic romanic și pe cît posibil de a se stabili cauzele care au determinat schimbarea denumirilor. Aceste cauze pot fi foarte felurite: schimbarea „lucrurilor" denumite, achiziționarea unor cunoștințe noi, transformări sociale, influența unor concepții sociale diferite asupra respectivei denumiri [5] și nu rareori factori lingvistici ca, de ex., lipsa de claritate din cauza omonimiei accidentale a unor cuvinte deosebite. Un exemplu clasic pentru acest caz îl reprezintă omonimia denumirilor gascone pentru „pisică" și „cocoș" cercetată de Gilliéron. Pe baza dezvoltării fonetice din gasconă a lui *cattus* și *gallus*, ambele cuvinte gascone au devenit *gat*. Deoarece denumirea omonimă pentru două animale diferite ca pisica și cocoșul ar fi dus la grave confuzii, *gallus* a fost înlocuit prin alte denumiri. Acest fenomen ne dă un exemplu de interpretare psihologică a materialului onomasiologic: una din denumirile apărute în locul lui *gallus* este *bigey*, de fapt numele vicarului. La baza alegerii acestei denumiri au stat fără îndoială tot felul de comparații care izvorau din părerile sătenilor despre cocoș și despre vicarul satului. Mai ales în cazul anima-

[1] Vezi Rohlfs, Schöneweiss și Chatton.
[2] Iorgu Iordan.
[3] Kahane.
[4] Wagner.
[5] Vezi numeroase exemple în lucrarea lui Späth.

lelor şi al plantelor se găseşte adesea o multitudine de denumiri diferite, care se datoreşte concepţiilor variate ale oamenilor şi raportului lor faţă de „obiectele denumite" [1].

Interpretarea lui Gilliéron în legătură cu schimbarea semantică *gallus-gat-bigey* a trebuit corectată în sensul că *bigey* ca denumire a cocoşului nu a fost creat decît în momentul cînd *gallus* şi *cattus* au devenit omonime. Sinonime care ar fi putut fi folosite în caz de nevoie pentru înlocuirea formei ulterioare a lui *gallus* [2] ca denumirea cea mai obişnuită a cocoşului existau încă de mai înainte. Această situaţie aruncă o lumină edificatoare asupra importanţei sinonimiei pentru evoluţia denumirilor şi pentru evoluţia vocabularului în general.

La sfîrşitul acestei scurte priviri asupra cîtorva aspecte mai importante ale temelor şi metodelor onomasiologice aş mai vrea să adaug cîteva cuvinte despre perioadele de timp cuprinse în lucrările de onomasiologie. În problema aceasta romanistica a adus o contribuţie mai sensibilă decît germanistica şi anglistica. Cele mai multe lucrări de romanistică pornesc de la materialul atlaselor lingvistice, de la limba modernă, interpretată istoric. Starea lingvistică actuală serveşte drept principală bază pentru concluzii cu privire la formarea şi evoluţia anterioară a limbii.

Cu studiul său asupra denumirilor pentru „a tăia cu ferăstrăul", Gilliéron a dat un exemplu clasic pentru ilustrarea acestei metode. Lucrări ulterioare au încercat, cu ocazia interpretării hărţilor lingvistice, să găsească nu numai etimologiile latine ale denumirilor moderne şi evoluţia lor în limbile romanice, ci să dea şi un tablou mai amănunţit al respectivelor denumiri în limba latină şi să umple golul dintre stadiul latin şi limba modernă, prin cercetarea dicţionarelor istorice şi a izvoarelor documentare şi literare [3]. În ultimul timp s-a început studierea, din punct de vedere onomasiologic, exclusiv a structurii limbii moderne [4].

În perioadele anterioare sînt relativ rare [5] lucrările de romanistică în care să se trateze exclusiv material onomasiologic. Altfel se prezintă situaţia în domeniul germanisticii şi al anglisticii. Aici se găsesc multe lucrări de tipul celei intitulate *Die Handwerkernamen im Mittelenglischen* [6]. Absenţa relativ prelungită a unor atlase lingvistice mari pentru limbile germană şi engleză a dus la situaţia că cercetările de onomasiologie din aceste limbi nu s-au concentrat în aceeaşi măsură ca în limbile romanice asupra geografiei lingvistice. De aceea dispunem în acest domeniu de mai multe lucrări de germanistică şi anglistică decît de romanistică, ceea ce arată că onomasiologia istorică pe baza unor documente şi texte literare este posibilă. Nu se poate însă pierde din vedere faptul că un număr mare

[1] Vezi, ca exemplu, terminologia calului la Paşca şi Pop şi numeroasele denumiri ale liliacului (animalul) citate în lucrarea lui Eggenschwiller.

[2] Vezi W. von Wartburg, *Einführung in Problematik und Methodik der Sprachwissenschaft*, p. 125 şi urm.

[3] Aşa cum fac de ex. Jud şi Gernand. Mai ales P. Aebischer s-a ocupat cu folosirea izvoarelor istorice în cercetările de geografie lingvistică. Vezi lista lucrărilor sale la Quadri, p. 205.

[4] Vezi Peter şi Stehli.

[5] Vezi de ex. lucrarea lui Giese.

[6] Gertraud Otto, Disert., Berlin, 1938 (*Numele meseriilor în engleza medie*, N.T.).

dintre lucrările acestea nu trec peste simpla adunare a materialului onomasiologic şi că sînt lipsite de o interpretare istorică temeinică.

Cele mai importante rezultate ale onomasiologiei pot fi sintetizate în felul următor:

a) Cu ajutorul geografiei lingvistice, s-a obţinut în domeniul romanisticii pentru multe noţiuni un tablou al repartiţiei geografice a denumirilor acestora, ceea ce a permis să se ajungă la concluzii importante cu privire la diferenţierea lexicală a limbilor romanice şi la evoluţia vocabularului fiecăreia dintre ele. Rezultate asemănătoare, dar pe o scară mai mică, s-au obţinut şi în domeniul limbilor germanice.

b) S-a obţinut un material bogat din care reiese legătura strînsă dintre istoria „lucrurilor" şi istoria denumirilor. Această legătură se poate urmări cu ajutorul concepţiei care se reflectă în denumirile luate de o noţiune, dacă cu această ocazie se ţine seamă de respectivele „lucruri" şi de toate concepţiile oamenilor în aceeaşi măsură ca şi de diferitele denumiri.

c) Pe baza celor amintite la punctele *a* şi *b* s-au putut stabili numeroase concluzii despre motivele unor denumiri şi despre cauza evoluţiei lor semantice. Evoluţia semantică s-a dovedit a fi o parte esenţială a evoluţiei vocabularului. Explicarea celei dintîi este posibilă numai dacă se iau în considerare concomitent mai multe denumiri care sînt în strînsă legătură unele cu altele, deoarece ele sînt raportate la aceeaşi noţiune atît din punct de vedere sincronic (ca sinonime) cît şi din punct de vedere diacronic (ca denumiri identice sau ca denumiri vechi şi noi).

d) Faptul că s-a luat ca punct de plecare noţiunea în locul cuvîntului s-a dovedit fructuos din două motive. În primul rînd, el a permis compararea obiectivă a vocabularului unor limbi sau dialecte diferite, în al doilea rînd, s-a arătat că de o noţiune, chiar în interiorul unei singure limbi, ţin în majoritatea cazurilor mai multe denumiri cu un sens asemănător sau aproape identic. Cercetarea acestor denumiri lămureşte aspecte importante ale structurii sincronice a vocabularului şi ale evoluţiei lor diacronice.

4. Problemele actuale ale onomasiologiei. Se pare că problema generală cea mai arzătoare a onomasiologiei o reprezintă elaborarea insuficientă a bazelor ei teoretice. Trebuie semnalat că rezultatele de pînă acum, destul de bogate, ale onomasiologiei au fost obţinute în cea mai mare parte pe baze pur empirice. În cele ce urmează voi face unele observaţii cu privire la trei probleme care rezultă din această situaţie şi a căror rezolvare se impune ca deosebit de urgentă. E vorba de aplicarea onomasiologiei la noţiuni cultural-spirituale, de folosirea acestei metode în cercetarea limbii literare şi în sfîrşit de delimitarea onomasiologiei în raport cu semasiologia.

a. Aplicarea semasiologiei în domeniul social şi cultural-spiritual.

Temele cărora li s-a acordat o atenţie precumpănitoare pînă acum în cercetarea onomasiologică fac să apară îndoieli asupra utilităţii metodei pentru noţiuni din domeniul istoriei societăţii şi al culturii spirituale,

ca de exemplu, „știință" și „înțelept", pe care, în cele ce urmează, le denumesc pentru simplificare termeni din vocabularul social și cultural-spiritual. Un răspuns negativ ar însemna că onomasiologia ține seamă numai într-o măsură foarte mică de specificul limbii, deoarece dă greș într-un domeniu în care limba, ca mijloc de comunicare și de cunoaștere, ajunge la cele mai înalte trepte ale dezvoltării ei. Vocabularul din domeniul noțiunilor sociale și cultural-spirituale era considerat pînă astăzi în cel mai bun caz drept un copil vitreg al onomasiologiei. Mulți cercetători l-au eliminat cu totul din onomasiologie. Astfel Vossler și Tappolet au fost de părere că pentru metoda onomasiologică trebuie să se ia în considerare numai noțiuni cu conținut bine stabilit care nu suferă nici un fel de schimbare istorică sau numai una neînsemnată. Prin aceasta, noțiunile din domeniul evoluției sociale și spirituale a omenirii au fost eliminate din onomasiologie. Ele urmau să fie rezervate exclusiv semasiologiei. La un punct de vedere asemănător a ajuns în anul 1931 Y. Trier [1], care neagă și el posibilitatea onomasiologiei de a trata noțiuni abstracte, noțiuni care nu se referă la obiecte concrete. Pentru cercetarea acestor noțiuni, Trier însuși n-a propus semasiologia, ci metoda, de atunci încoace mult discutată, a „cîmpurilor semantice" [2]. Pentru cercetarea noțiunilor concrete ca plug, mînă etc. Trier consideră la nevoie posibilă folosirea onomasiologiei, deoarece în acest caz s-ar putea porni direct de la „lucru".

Noțiunile „abstracte" există, după Trier, numai datorită unei anumite poziții a cuvintelor în cadrul „cîmpurilor semantice", în care fiecărui cuvînt îi corespunde o noțiune. Greșeala principală a metodei „cîmpurilor semantice" a lui Trier este desprinderea de realitatea care stă la baza conținutului exprimat în limbă, chiar și în vocabularul abstract. Pentru Trier conținutul cuvîntului nu reprezintă o reflectare a realității, ci rezultă din delimitarea cuvîntului cu ajutorul vecinilor săi din cîmpul semantic și din raporturile dintre cuvinte. Prin urmare, în cadrul teoriei „cîmpurilor semantice", constatarea, justă în sine, că în același domeniu cuvintele se găsesc în anumite raporturi unele față de altele, a fost ridicată într-un mod cu totul unilateral și fals la rangul de principiu absolut.

Punctul de vedere potrivit căruia noțiunile apar nu ca reflectare a realității, ci ca rezultat al relațiilor dintre cuvinte, este incompatibil cu metoda onomasiologică. Onomasiologia se bazează pe principiul că anumite realități, ca și noțiunile pe care oamenii le-au derivat de la acestea pot fi cunoscute, bineînțeles cu ajutorul limbii, dar nu numai pe baza datelor strict lingvistice. Abia după aceasta se poate formula întrebarea onomasiologică: cum au exprimat oamenii, lingvistic, aceste noțiuni?

Două sînt argumentele principale care s-au adus împotriva aplicării metodei onomasiologice la noțiunile din domeniul cultural-spiritual: 1. Aceste noțiuni se află într-o permanentă schimbare istorică, iar ono-

[1] *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes*, Heidelberg, 1931.

[2] O analiză amănunțită a metodei „cîmpurilor semantice" ne-ar duce prea departe. De aceea trimit la observațiile critice ale lui Dornseiff, ale lui Betz (Zeitschr. f. verg. Sprachforschung. (Виноградов, *Доклады и сообщения*, Ак. Наук. СССР, Инст. Языкознания, X, 1956).

masiologia ar opera numai cu noțiuni constante; 2. Aceste noțiuni nu pot fi concepute decît ca elemente ale unui „cîmp semantic".

Neglijarea acestor noțiuni în cercetarea onomasiologică de pînă acum pare să dea dreptate obiecțiilor de mai sus, mai ales celei dintîi, dat fiind că puținele lucrări de onomasiologie care s-au scris pînă acum relativ la domeniul cultural-spiritual se limitează la epoci istorice relativ scurte. Din punct de vedere teoretic însă, ținînd seama că onomasiologia pune la bază principiul limbii ca instrument de comunicare, această metodă trebuie să se poată aplica la toate domeniile vocabularului, chiar pentru o perioadă de evoluție mai lungă. Dar această problemă nu va fi soluționată în ultimă analiză decît prin practică, și nu prin discuții teoretice.

Pentru a verifica temeinicia argumentelor citate mai sus împotriva folosirii onomasiologiei în domeniul cultural-spiritual, am cercetat într-o lucrare onomasiologică o problemă care privește o perioadă de timp relativ lungă și care se referă la cuvinte alese din același domeniu din care Trier și-a luat cuvintele pentru a demonstra practic metoda „cîmpurilor semantice", domeniu care, de la Trier încoace, este socotit de diverși lingviști ca cel mai adecvat pentru această metodă[1].

Cercetarea mea se ocupă de istoria denumirilor noțiunii de „învățat", adică a titulaturii care se acorda persoanelor învățate în franceza din secolul al XII-lea pînă în al XVII-lea. Rezultatul acestei cercetări este constatarea netă indiscutabilă că noțiunea de „învățat" poate fi cercetată foarte bine fără ajutorul metodei cîmpurilor semantice și că diferiții termeni care exprimă această noțiune între secolele al XII-lea și al XVII-lea reprezintă o serie istorică continuă, deși s-au petrecut în decursul timpului, în conținutul noțiunii, transformări profunde.

Dacă se ia în considerație faptul că noțiunea are ca bază lumea reală, este de la sine înțeles că pentru noțiunea de „învățat" se poate stabili o istorie a denumirilor succesive. Necesitatea de a denumi pe „învățați" are, din punct de vedere istoric, aceeași continuitate ca și existența învățaților înșiși. De aceea există o legătură nemijlocită între diferiții termeni utilizați în acest scop. Deși un învățat din secolul al XII-lea sau al XIV-lea, un c l e r c, conform denumirii obișnuite în acea epocă, se deosebește foarte mult de s a v a n t u l din secolul al XVII-lea, și cu atît mai mult de cel din secolul al XX-lea, el rămîne totuși precursorul s a v a n t u l u i, atît din punct de vedere noțional, cît și din punct de vedere onomasiologic. În eliminarea denumirilor vechi ale învățaților și în adoptarea celor noi se poate observa un adevărat proces de înlocuire a unor termeni prin ceilalți.

În tabloul de mai jos am prezentat schematic, pe baza celor mai importante denumiri [2], etapele principale ale evoluției, începînd din secolul al XII-lea pînă în secolul al XVII-lea. Pe lîngă aceasta, în secțiune orizontală sînt notate denumirile care apar la un anumit autor.

---

[1] Atît St. Ulmann (*Précis de sémantique française*, 1952, p. 303 și urm.) cît și Quadri (p. 153) consideră „metoda cîmpurilor semantice" a lui Trier ca cea mai potrivită pentru vocabularul din domeniul intelectual.

[2] Din tabloul de peste 100 de denumiri care, începînd din secolul al XII-lea pînă în al XVII-lea, au fost folosite, fie concomitent, fie în diferite etape, pentru noțiunea de „învățat".

	clerc	sage	compuse cu homme	savant (adj.)	savant (subst.)	docte
Autori din secolele al XII-lea—al XIV-lea	×	×				
	×	×	sage homme	×		
	×	×	sage homme			
	×	×	homme de savoir	×		
	×	×				
din sec. al XV-lea	×	×	sage homme homme de science	×		
	×	×	homme savant homme docte homme érudit homme de science homme de doctrine	×		×
din sec. al XVI-lea şi al XVII-lea	clerc depreciativ		homme savant homme docte gens lettrés	×	×	×
	deprec.		homme savant	×	×	×
			homme savant	×	×	×

Bineînţeles că întrebuinţarea cuvintelor de către diferiţi autori este redată schematic şi ea nu poate servi decît ca element de comparaţie pentru evoluţia generală a folosirii terminologiei respective; mai intervine şi faptul că interpretarea tabloului de mai sus trebuie să se sprijine neapărat pe numeroasele izvoare care au stat la baza alcătuirii lui, pe care însă aici, bineînţeles, nu le pot cita. Schema este însă suficientă pentru a constata că încă din sec. al XV-lea se întrezăreşte o schimbare care se va definitiva în cele din urmă, în secolul al XVI-lea. În secolul al XV-lea apar multe denumiri compuse cu h o m m e, ca de exemplu neologismul d o c t e (mai întîi numai ca adjectiv). În secolul al XVI-lea dispar atît c l e r c, care pînă atunci era cel mai important termen pentru această noţiune, cît şi s a g e, ca denumiri pozitive ale persoanelor învăţate; în aceeaşi epocă asistăm la substantivizarea termenului s a v a n t. Rezultatul final este deci înlocuirea substantivului c l e r c prin s a v a n t. Aceşti termeni nu s-au înlocuit însă direct, căci numeroasele compuse cu h o m m e au format, într-o oarecare măsură, o punte de trecere, avînd un rol preponderent în înlocuirea lui c l e r c. După ce, în secolul al XVII-lea, poziţia

lui s a v a n t se întăreşte, folosirea compuselor cu h o m m e se reduce simţitor. Fără îndoială că pentru înţelegerea acestei evoluţii trebuie să cunoaştem, în afară de datele lingvistice, rolul istoric al „lucrului" denumit, adică al persoanelor învăţate, şi transformările care s-au petrecut în ştiinţa şi în viaţa culturală a Franţei din acel timp.

C l e r c (< c l e r i c u s) denumea în evul mediu atît pe „cleric" cît şi pe „învăţat", deoarece, pe vremea aceea, întreaga viaţă culturală se afla în mîinile clerului. Această dublă semnificaţie a cuvîntului nu prezenta, în general, inconveniente în procesul de comunicare, atîta vreme cît nu exista un număr prea mare de învăţaţi laici. Totuşi se observă că, deja în evul mediu, în situaţiile în care s-ar fi putut naşte vreo confuzie, se utiliza în locul lui c l e r c unul din sinonimele sale, care nu avea şi înţelesul de „cleric". La începutul secolului al XV-lea, datorită permanentei dezvoltări a culturii laice susţinute de burghezia în ascensiune, se accentuează necesitatea de a face o deosebire lexicală netă între „cleric" şi „învăţat": apare denumirea, lipsită de orice echivoc, h o m m e d e s c i e n c e, care desigur, după cum reiese şi din tabloul de mai sus, avea modele mai vechi în sinonimele cu aceeaşi structură gramaticală. Este deosebit de important faptul că una şi aceeaşi categorie de oameni era numită, fără nici un discernămînt, cînd c l e r c, cînd h o m m e d e s c i e n c e, şi că ultima denumire apărea mai ales atunci cînd contextul nu era suficient pentru a înlătura confuzia între c l e r c şi „cleric". Compusele cu h o m m e, ca h o m m e s a v a n t etc., au continuat să se răspîndească în secolul al XV-lea, fără ca c l e r c să înceteze de a denumi aceleaşi persoane învăţate. În secolul al XVI-lea c l e r c devine un termen peiorativ. În înţeles favorabil se folosesc, pentru această noţiune, compusele cu h o m m e. În afară de acestea se mai întrebuinţa acum adjectivul substantivat s a v a n t.

Ar fi însă o gravă eroare să se interpreteze înlocuirea lui c l e r c, cu sensul de „învăţat", numai ca o urmare a ciocnirii dintre cele două semnificaţii ale cuvîntului, „cleric" şi „învăţat", ciocnire care apare o dată cu progresul culturii laice. C l e r c a primit lovitura de graţie datorită apariţiei unei puternice concepţii umaniste în Franţa, la începutul secolului al XVI-lea. Învăţaţii umanişti supuseră ştiinţa scolastică tradiţională unei critici aspre; pentru ei, c l e r c-ul era prototipul învăţatului scolastic. Nu este întîmplător faptul că folosirea depreciativă a termenului c l e r c apare pentru prima dată la Rabelais, marele umanist, biciuitor al scolasticii. La Rabelais c l e r c-ul este un personaj satirizat. Adevăratul învăţat se numeşte acum h o m m e s a v a n t; peste un secol, termenul simplu s a v a n t va fi cea mai utilizată denumire care s-a menţinut pînă în franceza modernă.

Evoluţia descrisă mai sus ne arată că permanenta transformare, mai mult sau mai puţin rapidă, a noţiunii de „învăţat" nu exclude cercetarea istoriei termenilor folosiţi pentru denumirea acestei noţiuni. E adevărat că o premisă a cercetării onomasiologice trebuie să fie, înainte de toate, obţinerea unei imagini complete a transformării noţiunii şi a bazelor ei istorice, adică sociale, culturale etc. Numai atunci se pot stabili legături

între acești factori istorici și evoluția denumirilor folosite pentru noțiunea respectivă. Cele spuse mai sus se aplică, fără îndoială, pentru multe alte noțiuni pe care onomasiologia nu le-a luat încă în considerație. Posibilitățile pe care vocabularul din domeniul cultural-spiritual le oferă metodei onomasiologice ar trebui folosite mai des decît în trecut.

b. Utilizarea onomasiologiei în domeniul istoriei limbii literare.

Neglijarea cercetării onomasiologice a vocabularului din domeniul cultural-spiritual se află în strînsă legătură cu faptul că onomasiologia tradițională, orientată mai mult în sensul geografiei lingvistice, nu oferea o metodă corespunzătoare pentru studierea formării și dezvoltării limbii literare. Conform structurii lor, atlasele lingvistice urmăresc redarea particularităților dialectale și-și concentrează toată atenția asupra vocabularului din mediul rural. De aceea, domenii foarte importante ale vocabularului limbii literare — dacă nu chiar mai importante — nu apar aproape de loc în atlasele lingvistice.

În afară de aceasta, istoria limbii literare trebuie cercetată pe baza izvoarelor literare. Este însă un adevăr banal că, în acest domeniu, spre deosebire de cel al geografiei lingvistice, nu dispunem de nici un fel de mijloace auxiliare care să ne pună la dispoziție materialul onomasiologic pentru diferitele noțiuni. Dicționarele istorice oferă o compensație cu totul nesatisfăcătoare. Pentru o lucrare onomasiologică de limbă literară este deci necesară o muncă îndelungată de extragere de material, pe baza lecturii aprofundate a numeroase izvoare literare. De un oarecare ajutor sînt, în această direcție, edițiile cu glosare și dicționarele limbii scriitorilor de tipul celor întocmite pentru o parte a literaturii franceze. Ordinea alfabetică constituie însă un mare dezavantaj al acestor lucrări, deoarece această sistematizare nu are nimic comun cu structura propriu-zisă a vocabularului și îngreunează foarte mult găsirea cuvintelor semantic înrudite. De aceea, din punctul de vedere al onomasiologiei, este binevenită orice încercare de a înlocui, în scopuri științifice, organizarea alfabetică a vocabularului prin gruparea lui după criteriul noțional.

Cele mai importante încercări le-au făcut, în acest sens, F. Dornseiff și W. von Wartburg. După ce a condus unele lucrări de prezentare a vocabularului cîtorva autori organizat după criteriul noțional [1], Wartburg a făcut cunoscut, în 1952, *Sistemul noțional ca bază pentru lexicografie*, pe care îl propune ca schemă de organizare a materialului tuturor lucrărilor lexicale descriptive. Propunerea lui Wartburg de a se realiza o sistematizare a vocabularului pe baza unor criterii noționale trebuie ferm sprijinită, pentru că această sistematizare permite cunoașterea structurii sincronice a vocabularului și prin aceasta creează premise favorabile lucrărilor onomasiologice, dînd posibilitatea să se studieze epoci mai întinse cu ajutorul secțiunilor sincronice succesive. Cu toate acestea, atît concepția pe care și-a bazat el „sistemul noțional" [2], cît și argumentarea

[1] Cea mai completă lucrare de acest fel este cea a lui Keller. Vezi alte titluri la Quadri, p. 23 și urm.

[2] O succintă orientare asupra acestor probleme găsim în recenzia Mariei Iliescu (SCL, IX (1958), p. 138) asupra studiului lui Baldinger, *Principii de organizare a dicționarului științific*.

teoretică formulată în prefață nu pot fi acceptate în întregimea lor. Dar o discuție rodnică asupra unei astfel de sistematizări a vocabularului nu va fi probabil posibilă decît după realizarea unor noi încercări practice de prezentare descriptivă a vocabularului diferiților autori, organizat pe baza criteriului noțional. Toate lucrările de acest fel apărute pînă acum au urmărit, cum era și firesc, prezentarea cuvintelor într-un context cît mai dezvoltat. Totuși ele ne îndreptățesc să cerem (simpla inventariere și sistematizare a vocabularului nefiind satisfăcătoare) să se scoată în evidență mai mult ca pînă acum raporturile dintre vocabular și noțiunile exprimate de acesta, deci realitățile diferitelor momente istorice, concepțiile caracteristice ale respectivului autor etc. Cu alte cuvinte : cele mai multe studii lexicale de acest fel făcute pînă acum prezintă cel mai adesea numai „cuvinte" și nu descriu „lucrurile" numite. Deși raportarea la „lucrurile" denumite nu poate fi decît foarte limitată, ea totuși ar trebui facută în limita posibilului, cel puțin la acele „lucruri", respectiv noțiuni care sînt specifice pentru autorul studiat și pentru epoca sa și care sînt totodată supuse unei rapide transformări istorice [1]. Lucrările de pînă acum nu au aplicat deci în mod creator tradițiile pozitive ale metodei „cuvinte și lucruri" în vederea realizării noilor sarcini ale prezentării descriptive a vocabularului. E adevărat că o asemenea realizare este imposibilă în cazul unor lucrări de tipul celor publicate pînă acum, care urmăresc prezentarea vocabularului complet al unui autor. La rezultate mai temeinice se va putea ajunge dacă cercetarea va fi limitată la anumite domenii unitare mai mari ale vocabularului.

În esență, toate aceste eforturi urmăresc să facă în perspectivă istorică ceea ce atlasele lingvistice prezintă pentru onomasiologie în perspectivă geografică. Realizarea acestei sarcini este însă foarte complicată și face necesară elaborarea unor principii cu totul noi. Elaborarea a numeroase prezentări descriptive ale vocabularului unor autori poate să ducă onomasiologia la progrese asemănătoare cu cele la care a dus-o crearea atlaselor lingvistice. Dar pînă atunci nu trebuie să se mai amîne în nici un caz cercetările noi ale istoriei denumirilor diferitelor noțiuni, pe baza materialului din limba literară.

Punctul de vedere geografic poate să prezinte importanță și pentru cercetarea onomasiologică a limbii literare, de vreme ce trebuie să se aibă în vedere regiunea autorului cercetat. Afară de aceasta, la baza limbilor literare stă aproape întotdeauna limba dintr-o anumită regiune. Caracteristica lucrărilor onomasiologice care privesc vocabularul operelor literare constă în faptul că punctul de vedere istoric-cultural, istoric-spiritual, social și stilistic, se află pe primul plan față de cel geografic și joacă un rol mult mai mare decît în cercetările bazate în mod obișnuit pe metoda geografiei lingvistice. De aceea, prin studierea vocabularului operelor literare, onomasiologia trece cu mult dincolo de limitele cercetării dialectale.

[1] Keller, de exemplu, în prezentarea completă a vocabularului vechiului poet francez Wace, ar fi trebuit nu numai să enumere diferitele straturi sociale, ci să însoțească această enumerare de o analiză a structurii sociale, așa cum este ea reprezentată de Wace. La acesta apar aspecte ale societății feudale, ale răscoalelor țărănești etc. a căror reflectare în vocabularul lui Wace, Keller n-o cercetează.

c. În legătură cu limita dintre onomasiologie și semasiologie. — Clarificarea acestei probleme necesită expunerea principiilor teoretice ale onomasiologiei. În ceea ce urmează aș vrea să schițez numai cîteva probleme legate de aceasta. Cele mai importante expuneri teoretice asupra onomasiologiei aparțin lui Schuchardt, Jaberg și Dornseiff. Schuchardt face observații esențiale, dar puține. Dornseiff merge atît de departe cu dezvoltarea unora dintre concluziile sale, foarte juste în ele însele, cu privire la necesitatea metodei onomasiologice, încît anulează toate drepturile semasiologiei, ceea ce constituie fără îndoială o exagerare. Jaberg se ferește de această exagerare cînd expune principiile onomasiologiei, totuși considerațiile sale se bazează, de asemenea, pe relativ puține exemple. Din păcate nici el, ca și Schuchardt și Dornseiff, nu face nici un fel de generalizare a rezultatelor obținute prin numeroase lucrări onomasiologice. O asemenea generalizare, pe care zadarnic o căutăm și la Quadri, este totuși necesară pentru argumentarea teoretică a onomasiologiei și pentru delimitarea ei față de semasiologie. Nu se poate spune că numeroasele lucrări teoretice asupra semasiologiei sînt, în ultimă analiză, mai convingătoare decît expunerile amintite mai sus cu privire la onomasiologie, dar îi fac semasiologiei cel puțin serviciul de a-i răspîndi numele, care, ca urmare, este întrebuințat peste tot, în timp ce în unele locuri există încă o sfială pînă și în folosirea termenului de onomasiologie. Așa se explică faptul că diferite lucrări în esență onomasiologice sînt înfățișate ca lucrări de semasiologie, cum este, de pildă, cazul recent al lucrării lui L. Oksaar, bazată în mod neîndoios pe principiul onomasiologic. În manualul de semasiologie al lui Kronasser se recunoaște deosebirea dintre onomasiologie și semasiologie, dar, concomitent, se arată că semasiologia cuprinde atît cercetarea sensurilor cît și a denumirilor (p. 74). Pe baza unui astfel de punct de vedere sumar, desigur că orice lucrare onomasiologică poate fi socotită ca o lucrare de semasiologie. În afară de aceasta, este negată însemnătatea deosebirii dintre obiectul de cercetare al onomasiologiei și cel al semasiologiei, deosebire care continuă să existe chiar și atunci cînd cele două metode se completează reciproc.

Mai întîi un exemplu pentru felul cum se completează reciproc cele două metode de cercetare. Am arătat mai sus că, în secolul al XV-lea, în Franța s-au răspîndit, în afară de c l e r c, o serie de alte denumiri substantivale pentru „persoane învățate", deoarece c l e r c, pe lîngă sensul de „învățat", avea și sensul de „cleric", și deci, în anumite situații, putea duce la confuzii. În exemplul de mai sus, un proces onomasiologic, adică folosirea a numeroase denumiri noi, este explicat pe baza unor constatări de natură semasiologică: c l e r c avea mai multe înțelesuri. Din clipa în care ne punem însă întrebarea de natură semasiologică: de ce și-a pierdut c l e r c sensul de „învățat", trebuie să trecem la observații de natură onomasiologică și să arătăm care au fost necesitățile și premisele care au dus la exprimarea noțiunii de „învățat" prin alți termeni. Pentru aceasta trebuie să pătrundem adînc în istoria denumirilor noțiunii de „învățat", adică trebuie să luăm în considerație toate denumirile existente, factorii istorici și, înainte de toate, poziția socială a persoanelor învățate, precum și istoria concepțiilor științifice. Pentru a

urmări însă aceste probleme e nevoie de o cercetare în cadrul căreia diferitele sensuri ale cuvîntului *clerc* nu mai joacă decît un rol parțial; în fond, problematica semasiologică devine o parte componentă a celei onomasiologice.

Ar fi desigur prematur ca, pe baza unui singur exemplu, să tragem concluzii asupra priorității onomasiologiei față de semasiologie. Cele două metode de cercetare trebuie să se completeze una pe alta în mod permanent, pentru a explica cauzele unui anumit fapt lingvistic. Se poate totuși afirma că onomasiologia este, în principiu, o metodă de cercetare mai cuprinzătoare decît semasiologia, de vreme ce se bazează pe un material mai întins și, prin aceasta, ferește mai bine pe cercetători de speculații și de concluzii pripite.

Deosebirea importantă dintre cercetarea onomasiologică și cea semasiologică constă în faptul că cele două metode se bazează pe principii deosebite de structură a vocabularului[1]. Diferitele înțelesuri ale unui cuvînt, care formează materialul de cercetare al semasiologiei, se află în raporturi între ele mai ales datorită faptului că sînt exprimate prin același corp fonetic, cu alte cuvinte, între ele există, în primul rînd, o legătură formală. Constatarea aceasta devine mai clară dacă se ia în considerație faptul că diferitele denumiri ale unei noțiuni sînt în majoritatea cazurilor într-o mai strînsă legătură din punctul de vedere al conținutului decît diferitele sensuri ale unui cuvînt. Este destul să se urmărească tabloul sensurilor lui c a p și al sinonimelor lui ș e f, prezentat la începutul acestui studiu, pentru a căpăta această convingere. Sinonimele ș e f, c a p, c ă p e t e n i e, c o n d u c ă t o r, s u p e r i o r, r e s p o n s a b i l sînt foarte legate din punctul de vedere al conținutului; ele au ca element comun faptul că denumesc o „persoană care conduce" etc. Dimpotrivă raportul de conținut dintre diferitele sensuri ale lui c a p este relativ redus. În caz contrar ar trebui să existe o legătură strînsă între ș e f, c o n d u c ă t o r, c ă p e t e n i e etc. și celelalte înțelesuri ale lui c a p. Între diferitele sensuri ale cuvîntului c a p, relația o stabilește, în primul rînd, forma fonetică c a p.

Metoda de cercetare onomasiologică este deci, spre deosebire de cea semasiologică, întotdeauna îndreptată spre cuvinte care se referă la același fenomen din realitate sau, mai bine spus, la noțiunea pe care oamenii și-o formează pe baza acestui fenomen (ceea ce nu înseamnă că fenomenul respectiv, în sine, poate fi lăsat în afara cercetării). Noțiunea, formată pe baza realității, printr-un proces de abstractizare, este temeiul oricărei comunicări lingvistice. Pornind de la ea, onomasiologia cercetează posibilitățile de denumire, adică de comunicare a acestei noțiuni. Schuchardt, Jaberg și Dornseiff au arătat, pe drept cuvînt, că cercetarea onomasiologică se orientează spre procesul comunicării lingvistice și că se ocupă deci, în mod nemijlocit, de funcția de comunicare a limbii. Ar fi de examinat în ce măsură intră acest lucru în preocupările semasiologiei.

---

[1] Vezi, cu privire la structura vocabularului, studiile T. Cazacu (*Mélanges de linguistique*, Bucarest, 1957) și I. Coteanu (*Probleme de lingvistică*, I (1959), p. 11—33).

În tot cazul, se poate spune că, în explicarea procesului de înlocuire a denumirii, proces deosebit de important pentru evoluția vocabularului (el este în același timp și latura primordială a schimbării semantice, deoarece precede o schimbare semantică prin aceea că un cuvînt începe să fie folosit pentru exprimarea unui conținut la care mai înainte nu se aplica), metoda onomasiologică trebuie să stea pe primul plan. Procesul schimbării unei denumiri constă, în general, în rezolvarea unei contradicții dintre mijloacele lingvistice de comunicare existente și o nouă necesitate de comunicare. Cuvîntul necesitate, în cazul de mai sus, trebuie înțeles într-un sens foarte larg, după cum a arătat și Schuchardt: aici intră caracterul inteligibil al exprimării, expresivitatea și eficacitatea ei, îndepărtarea unor asociații neplăcute etc. „E deajuns ca noua denumire să fie superioară celei mai vechi într-un punct oarecare" [1].

Motivele care creează nevoia de noi denumiri sînt foarte variate. Ele pot fi găsite, de ex., în unii factori sociali, în omonimii și polisemii supărătoare, în simpatia sau antipatia față de anumite cuvinte, de exemplu înlăturarea anumitor categorii de neologisme, în dezvoltarea noțiunilor deja existente sau în formarea unor noi noțiuni. În ultimul caz există în general două soluții posibile: 1. o noțiune care a suferit o oarecare evoluție sau o noțiune nouă, respectiv introdusă recent în comunitatea lingvistică, se exprimă prin cuvinte deja existente, care, în felul acesta, se îmbogățesc cu noi funcții denominative (de ex. adjectivul s a v a n t era una din denumirile învățatului scolastic medieval, mai tîrziu însă devine cel mai uzitat termen pentru denumirea omului de știință modern); 2. se formează cuvinte sau grupuri de cuvinte noi (neologisme), împrumutate din alte limbi (cînd în Franța, de ex., în secolul al XVI-lea, s-a născut necesitatea de a numi tipul negativ și ridicol al învățatului s-a folosit neologismul p é d a n t, din italienescul p e d a n t e „învățător").

Una din cele mai importante probleme legate de fundamentarea teoretică a onomasiologiei este clarificarea raportului dintre cuvînt, noțiune, denumire și sens. Cu privire la cuvînt, noțiune și sens s-a vorbit mult în ultima vreme atît în Uniunea Sovietică cît și în Romînia, fără ca să se ajungă însă la o punere de acord a părerilor [2]. Dintre toți participanții la această discuție teoretică mi se pare că numai Bulahovski are în vedere noțiunea de d e n u m i r e, dînd astfel îndrumări utile pentru onomasiologie. Pentru progresul acestei discuții ar fi foarte important ca, în viitor, să se valorifice materialul care a fost strîns în diversele cercetări onomasiologice publicate, dar care, pînă acum, n-a fost aproape de loc luat în considerare în discuția teoretică asupra cuvîntului, noțiunii etc. Pe de altă parte, marea majoritate a lucrărilor onomasiologice nu s-au ocupat de loc de probleme teoretice. Lipsesc cercetările onomasiologice temeinice, bazate pe un material bogat, care să se străduiască să tragă concluzii teoretice pe baza constatărilor lor. În faptul că onomasiologia, pînă acum insuficient fundamentată teoretic, a dat totuși rezultate

[1] Schuchardt, p. 131. Vezi enumerarea fiecărui motiv în parte la Dornseiff, p. 52 și urm.

[2] O expunere a discuțiilor duse pînă în 1956 face I. Coteanu în SCL, VIII (1957), p. 173—192.

remarcabile, avem un indiciu al bogatelor resurse pe care le oferă metoda onomasiologică şi găsim, în acelaşi timp, imboldul de a mări eficienţa acestei metode, printr-o temeinică argumentare teoretică, în strînsă legătură cu practica.

*

Ca încheiere, să-mi fie permise cîteva cuvinte cu privire la aplicarea onomasiologiei în domeniul limbii romîne. Constatăm şi aici o situaţie paradoxală, care poate fi aplicată tuturor limbilor romanice : deşi romanistica a dat cel mai important impuls pentru dezvoltarea şi practicarea onomasiologiei, totuşi ea a fost puţin răspîndită printre lingviştii din ţările romanice. Centrul de greutate al cercetărilor onomasiologice romanice se află în Germania şi în Elveţia de limbă germană, ţări ale căror interese s-au îndreptat, pînă acum, mai ales spre cercetarea limbilor romanice apusene. În Germania s-au efectuat mai multe cercetări onomasiologice asupra francezei decît în Franţa.

Lucrările onomasiologice asupra limbii romîne se datoresc, în mare parte, lingviştilor romîni, totuşi ele rămîn numeric cu mult în urma lucrărilor cu privire la franceză şi italiană. Afară de cauzele amintite mai sus, această situaţie se explică şi prin faptul că lingviştii romîni au dispus relativ tîrziu de un atlas lingvistic al ţării lor.

La sfîrşitul acestui articol dau lista cercetărilor onomasiologice asupra limbii romîne, listă care, probabil, nu este completă, dar cuprinde desigur majoritatea celor mai reprezentative lucrări. Din această listă reiese că punctele de greutate sînt exact aceleaşi ca şi în toate celelalte cercetări onomasiologice, atît în ceea ce priveşte predominarea orientării spre geografie lingvistică cît şi în ce priveşte temele tratate (plante, animale, părţi ale corpului, cultură materială, grade de rudenie).

Este adevărat că limba romînă nu posedă o atît de lungă tradiţie de izvoare literare ca celelalte limbi romanice, în schimb nici o altă limbă romanică nu a cunoscut, începînd din secolul al XVIII-lea, o dezvoltare atît de rapidă şi profundă, pentru cercetarea căreia metoda onomasiologiei se arată promiţătoare [1]. Tocmai limba romînă prezintă numeroase sinonime, utilizate concomitent sau succesiv pentru denumirea unei noţiuni (cuvinte autohtone, romanice, greceşti, turceşti şi înainte de toate, slave, latinisme, împrumuturi italieneşti şi mai ales franceze), deci un material foarte interesant pentru o interpretare din punct de vedere sociologic, istoric-cultural şi stilistic şi pentru obţinerea unor date importante cu privire la cauzele evoluţiei vocabularului [2].

---

[1] Asupra importanţei onomasiologiei pentru cercetarea limbii romîne literare a atras atenţia W. Bahner în comunicarea sa *Cu privire la formarea limbii romîne literare moderne* (comunicazione letta all' VIII Congreso di studi romanzi, Firenze, 1956).

[2] Vezi de ex. indicaţiile cu privire la sinonime şi la probleme onomasiologice în istoria limbii romîne la I. Iordan, *Limba romînă contemporană*, 1956, p. 42 şi urm., Al Graur, în *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, 1954, p. 126 şi urm. cît şi înşirarea scurtă dar concludentă de sinonime la E. Şerban (în *Contribuţii la istoria limbii romîne literare în secolul al XIX-lea*, vol. II, p. 117).

LISTA LUCRĂRILOR DE ONOMASIOLOGIE

Bibliografia de mai jos se compune din două părți : 1. lucrări de onomasiologie referitoare la limba romînă în special; 2. alte lucrări de onomasiologie. În partea a 2-a sînt amintite, în afară de cîteva lucrări apărute înainte de 1952, care sînt înregistrate în marea lor majoritate la Quadri și la Dornseiff, și lucrări noi. Alături de onomasiologia tradițională sînt reprezentate și problemele expuse de noi. Lucrările general romanice înșirate aici privesc limba romînă în mai mare sau mai mică măsură.

1. Lucrări de onomasiologie referitoare la limba romînă în special

BINDER, ST., *Kind, Knabe, Mädchen in den nördlichen Dialekten des dakorumänischen Sprachgebietes. Ein Beitrag zur Onomasiologie*, Disert., Berlin, Bukarest, 1932. Apărută și în Bibl. Dacoromaniei, Cluj-București, 5 (1932). Rec. de Iorgu Iordan în „Buletinul Institutului de filologie romînă", Iași, I (1934), p. 220—223. Precursorul lui Binder a fost J. Pauli cu bogatul său studiu : *„Enfant", „garçon", „fille" dans les langues romanes*, Lund, 1919.

BOGREA, V., *Din nomenclatura calului*, în „Dacoromania", III (1922—23), p. 807—812 ; „Dacoromania", IV (1924—26), p. 877—882.

CAPIDAN, TH., *Le jeu aux osselets chez les Roumains, les Slaves et les Albanais*, în „Revue intern. des études balcaniques", I (1934), p. 214—231.

CARAGAȚA, G., *Formulele de salutare în limba romînă*, în „Buletinul institutului de filologie romînă", Iași, VI (1939) p. 60—76.

CAZACU, B., *Les dénominations roumaines du foie et des poumons d'après l'ALR*, în „Bulletin linguistique", IX (1941), p. 83—94.

— *Termeni referitori la port și semnificația lor în cadrul relațiilor sociale*, în SCL, IV (1953), p. 99—136.

DUMKE, H., *Die Terminologie des Ackerbaues im Dakorumänischen*, Disert., Leipzig, 1912. Apărută și în „Jahresber. des Instituts für rumän. Sprache", 19—20 (1913), p. 65—131.

HIECKE, M., *Die Neubildung der rumänischen Tiernamen*, Disert., Leipzig, 1906. Apărută și în „Jahresber. des Instituts für rumän. Sprache", 12 (1906), p. 113—178.

IORDAN, I., *Bezeichnungen für Rodeland in der rumänischen Toponomastik*, în „Zeitschrift für Ortsnamenkunde", 4 (1928), p. 48—60; p. 171—183.

— *Les dénominations du crâne d'après l'Atlas linguistique roumain*, în „Bulletin linguistique" VIII (1940), p. 95—141.

NICULESCU, AL., *Termenii romînești care denumesc noțiunea „copil nelegitim"*, în SCL, II (1951), p. 114—124.

PAȘCA, ȘT., *Terminologia calului : părțile corpului*, în „Dacoromania", V (1927—28), p. 272—327. Rec. de Iorgu Iordan în „Zeitschrift für Romanische Philologie", 56 (1936), p. 224—234.

PASCU, G., *Études de sémasiologie roumaine*. I. *Les noms du diable*, în „Archivum Romanicum", 5 (1921), p. 244—251 ; „Archivum Romanicum", 7 (1923), p. 568.

— *Nume de plante*, în „Revista critică de cultură romînească", 3 (1929), p. 21—30 ; 5 (1931), p. 81—92 ; 5 (1931), p. 145—169 ; 6 (1932), p. 177—201 ; 7 (1933), p. 54—90 ; 12 (1938), p. 85—151 ; 13 (1939), p. 1—20 ; 14 (1940), p. 23—51.

— *Le maïs dans les langues romanes et balcaniques, Hom. Rubió i Lluch*, în „Estudios Univ. Catal.", 21 (1936), p. 451—469.

POP, S., *Cîteva capitole din terminologia calului*, în „Dacoromania", V (1927—28), p. 51—271. Rec. de Iorgu Iordan în „Zeitschrift für Romanische Philologie", 56 (1936), p .224—234.

— *Din Atlasul lingvistic al Romîniei. 3. Fărîmă, frămîntă, soage și alte sinonime*, în „Dacoromania", VII (1931—33), p. 71—93.

— *Sinonimele cuvîntului tîrg în lumina geografiei lingvistice*, în „Revista Geografică Romînă", I (1938), p. 44—61.

— *Le più importanti feste presso i Romeni*, în „Revue des Études indoeuropéennes", 1 (1938), p. 481—512.

POP, S., *Naris, nez et nasus en roumain. Un problème de méthode*, Misc. F.A. Coelho. Lisboa, 1949, I, 119—147.

PUȘCARIU, S., *Pe marginea cărților. „coropișniță"*, în „Dacoromania", IX (1936—38), p. 434—442.

SALA, MARIUS, *Termenii pentru „unchi" după Atlasul lingvistic romîn*, în SCL, VI (1955), p. 133 și urm.

— *Din terminologia păstorească românească. rom. vătui, cîrlan, noaten*, în SCL, VIII (1957), p. 77—88.

— *În legătură cu denumirea mărului lui Adam în unele limbi romanice*, în SCL, IX (1958), p. 497—510.

WEIGAND, G., *Zur Terminologie der Molkerei*, în „Jahresber. des Instituts für rumän. Sprache", Leipzig, 16 (1910), p. 213—230.

— *Die Terminologie des Maises im Bulgarischen, Rumänischen und Kleinrussischen*, în „Jahresber. des Instituts für rumän. Sprache", 17—18 (1911), p. 361—375.

2. Alte lucrări de onomasiologie

BALDINGER, K., *Kollektivsuffixe und Kollektivbegriff. Ein Beitrag zur Bedeutungslehre im Französischen mit Berücksichtigung der Mundarten*, Berlin, 1950, Veröff. d. Inst. f. roman. Sprachw. d. Dtsch. Akad. d. Wissensch., nr. 1.

BEYER, G., *Die Verba des Essens, Schickens, Kaufens und Findens in ihrer Geschichte vom Latein bis in die romanischen Sprachen*, Leipzig, 1934.

БУЛАХОВСКИЙ, Л. А. *Введение в языкознание*, часть II, Москва, 1953.

În capitolul I (Semasiologia) onomasiologia nu este pomenită, totuși se găsesc nenumărate puncte de vedere prețioase pentru fundamentarea teoretică a onomasiologiei, atîta doar că în loc de *denumire* se folosește termenul de *sens*. Vezi mai ales § 2, 3 și 5—6.

CHATTON, R., *Zur Geschichte der romanischen Verben für „sprechen", „sagen" und „reden"*, Bern, 1953, Romanica Helvetica, 44.

DORNSEIFF, F., *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*, ediția a IV-a, Berlin, 1954. Dornseiff dă o bibliografie onomasiologică mai completă decît Quadri și care prezintă avantajele de a fi grupată pe probleme. Pentru completare este bine să fie folosit însă și Quadri. Bibliografia acestuia are avantajul unor indice de noțiuni și autori.

— *Das „Problem" des Bedeutungswandels*, în „Zeitschrift für deutsche Philologie", 63 (1938), p. 119 și urm.

EGGENSCHWILER, E., *Die Namen der Fledermaus auf dem französischen und italienischen Sprachgebiet*, Leipzig, 1934. Rec. de Iorgu Iordan în „Buletinul Institutului de filologie română", III (1936), p. 240—242.

GERNAND, K., *Die Bezeichnungen des Sarges im Galloromanischen*, Giessen, 1928.

GILLIÉRON, J. et MONGIN, J., *Étude de géographie linguistique. Scier dans la Gaule romane du Sud et de l'Est*, Paris, 1905.

HASSELROTH, B., *Études sur la formation diminutive dans les langues romanes*, Uppsala Univ. Arsskrift, 1957, II.

GIESE, W., *Waffen nach der spanischen Literatur des 12. und 13. Jahrhunderts*, Hamburg, 1925. Vezi lista unor lucrări asemănătoare ale lui Giese la Quadri, p. 120.

JABERG, K., *Sprache als Äußerung und Sprache als Mitteilung (Grundfragen der Onomasiologie)*, în „Archiv f. d. Studium der neueren Sprachen", 126 (1917), 84—123. Apărută și în Jaberg, *Sprachwissenschaftliche Forschungen und Erlebnisse*, 1937, Romanica Helvetica, 6, p. 137—183.

— *Die Bezeichnungsgeschichte des Begriffes „anfangen"*, în „Revue de Linguistique Romane", 1 (1925), p. 118—145. Studiul se leagă de un articol introductiv la Atlasul Italiei și Elveției meridionale întocmit de Jaberg și Jud.

JABERG, K., *Sach- und Bezeichnungsgeschichte der Beinbekleidung in der Zentralromania*, în „Wörter und Sachen", 9 (1926), p. 137—172.

JUD, J., *S'éveiller dans les langues romanes*, în „Revue de Linguistique Romane", 2 (1926), p. 163—207.

KELLER, H.-E., *Étude descriptive sur le vocabulaire de Wace*, Berlin, 1953. Veröff. d. Inst. f. roman. Sprachw. d. Dtsch. Akad. d. Wissensch., nr. 7.

KLARE, J., *Entstehung und Entwicklung der konzessiven Konjunktionen im Französischen.* Berlin, 1958., Veröff. d. Inst. f. roman. Sprachw. d. Dtsch. Akad. d. Wissensch., nr. 13.

MERLO, C., *I nomi romanzi delle stagioni i dei mesi studiati particularmente nei dialetti ladini. italiani, franco-provenzali e provenzali. Saggio di onomasiologia,* Torino, 1904.

MIETHLICH, K., *Bezeichnungen von Getreide- und Heuhaufen im Galloromanischen,* Disert., Zürich, 1930. Rec. de Iorgu Iordan în „Buletinul Institutului de filologie română", III (1936), p. 237—238.

MOCK, E., *Die Ausarücke für „bis" im Italienischen,* Disert., Bern, Zürich, 1942.

OKSAAR, E., *Semantische Studien im Sinnbezirk der Schnelligkeit. „Plötzlich", „schnell" und ihre Synonymik im Deutsch der Gegenwart und des Früh-, Hoch- und Spätmittelalters.* Uppsala, 1958, 552 p. Deosebit de preţios datorită faptului că valorifică un foarte bogat material, care duce la combaterea teoriei cîmpului semantic a lui Trier.

PETER, M., *Über einige negative Präfixe als Ausdrucksmittel für die Gegensatzbildung,* Bern, 1949, Romanica Helvetica, 32.

QUADRI, B., *Aufgaben und Methoden der onomasiologischen Forschung. Eine entwicklungsgeschichtliche Darstellung,* Bern, 1952, Romanica Helvetica, 37. Vezi mai sus observaţia la Dornseiff.

RICKEN, U., *„Gelehrter" und „Wissenschaft" im Französischen. Beiträge zu ihrer Bezeichnungsgeschichte vom 12. — 17. Jahrhundert.* (Va apărea în toamna anului 1960 ca nr. 15 în Veröff. d. Inst. f. roman. Sprachw. d. Dtsch. Akad. d. Wissensch., Berlin).

ROHLFS, G., *Die lexikalische Differenzierung der romanichen Sprachen. Versuch einer romanischen Wortgeographie,* München, 1954. Rohlfs interpretează în această carte hărţi general romanice pentru 51 de noţiuni.

SCHLAEPFER, RITA, *Die Ausdrucksformen für „man" im Italienischen,* Disert., Bern, Zürich 1934. Rec. de Iorgu Iordan în „Buletinul Institutului de filologie română", III (1936), p. 239—240.

SCHÖNEWEISS, H. G., *Die Namen der Obstbäume in den romanischen Sprachen. Studien über ein Wortfeld,* Genf, 1955, Kölner romanistische Arbeiten, 5.

SCHUCHARDT, H., *Sachen und Wörter,* în *Hugo Schuchardt-Brevier,* 2. Aufl., Halle 1928, p. 122—135.

SPÄTH, H. L., *Bezeichnungen für Armut und Reichtum im Französischen,* Giessen, 1938. O temă atît de importantă ar fi trebuit să fie mult mai temeinic tratată decît se face în această lucrare.

STEFFEN, U., *Die Ausdrücke für „Regen" und „Schnee" im Französischen, Rätoromanischen und Italienischen,* Disert., Bern, Zürich, 1935. Rec. de Iorgu Iordan în „Buletinul Institutului de filologie română", III (1936), p. 242—244.

STEHLI, W., *Die Femininbildung von Personenbezeichnungen im neuesten Französisch,* Bern, 1949, Romanica Helvetica, 29.

TAPPOLET, E., *Die romanischen Verwandtschaftsnamen. Mit besonderer Berücksichtigung der französischen und italienischen Mundarten. Ein Beitrag zur vergleichenden Lexikologie,* Strassburg, 1895.

WAINSTEIN, LIA, *L'expression du commandement dans le français actuel,* în „Mém. de la Société Néophilologique de Helsinki", t. XV, 1949.

WAGNER, M. L., *Das ländliche Leben Sardiniens im Spiegel der Sprache,* Kulturhistorisch-sprachliche Untersuchungen, Heidelberg, 1921. Vezi lista lucrărilor asemănătoare la Quadri, p. 31 şi urm.

WYLER, S., *Die Adjektive des mittelenglischen Schönheitsfeldes unter besonderer Berücksichtigung Chaucers. Ein Begriff in seiner sprachlichen Gestaltung,* Disert., Zürich, 1944. Lucrarea lui Wyler a depăşit cu mult unilateralitatea teoriei „cîmpului semantic".

ZAUNER, A., *Die romanischen Namen der Körperteile. Eine onomasiologische Studie,* Erlangen, 1902, de asemeni în "Romanische Forschungen", 14 (1903), p. 339—350.

ATRIBUTIVA CIRCUMSTANŢIALĂ

DE

MARIA GABREA

Subordonata atributivă are uneori nuanţă circumstanţială, aşa cum se consemnează şi în *Gramatica limbii romîne*, Editura Academiei R.P.R., vol. II, p. 185 [1]. Ea întruneşte funcţia de *atribut* şi de *complement circumstanţial*, avînd, deci, şi regent dublu : *un nume* şi *un verb*.

Uneori, însă, ambele funcţii se raportează doar la *nume*.

În situaţia aceasta se găseşte *circumstanţiala de cauză*, care determină un adjectiv, arătînd cauza unei însuşiri sau a unei stări caracteristice, ca şi *consecutiva*, care poate determina un adjectiv sau substantiv, arătînd consecinţa unei însuşiri sau a unei stări caracteristice. Prin urmare, atributivele care exprimă circumstanţe ale verbului : cauza, scopul, condiţia, concesia, determinînd în acelaşi timp un substantiv, au regent dublu. Există însă atributive circumstanţiale cu un singur regent, acelea care exprimă consecinţa şi cauza, raportate numai la nume.

Iată exemple de atributive circumstanţiale cu funcţie atributivă şi circumstanţială care se referă — ambele — la acelaşi nume :

> *Cînd va bea cineva din acel ulcior, are să beie lacrimile ei, sărmana,* c a r e *n-a ajuns să te vadă mare şi mîndru* (Mihail Sadoveanu, *Nada florilor*, p. 81).

(Atributiva este şi cauzală).

De *sărmana* se leagă concomitent ideea de atribut (care n-a ajuns) şi ideea de cauză (fiindcă n-a ajuns).

> *Părintele Trandafir nu era omul* c a r e *să fi putut afla calea* ... (I. Slavici, *Popa Tanda*, p. 18)

(Atributiva este şi consecutivă [2] : un astfel de om care / încît).

[1] Cf. şi Elena Carabulea, *Atributiva circumstanţială*, în SCL, 3/1959.

[2] Compară cu limba latină : „Non *is* sum q u i mortis periculo terrear" (*Is qui* = *is ut* + conjunctiv) : Nu sînt eu (omul) acela care să mă sperii de moarte. Nu sînt eu un astfel de om încît să mă sperii de moarte. Cf. R. Sbiera, *Gramatica latină*, 1929, p. 242.

Atît atributiva circumstanțială cu regent dublu, cît și cea cu un singur regent pot fi introduse prin pronume relative sau prin adverbe relative, care sînt echivalentele pronumelui relativ însoțit de prepoziție. Natura semantică a regentului nu determină raportul dintre propoziții, ci permite doar înlocuirea pronumelui relativ cu adverbul corespunzător, în caz că regentul arată locul sau timpul : *locul în care = locul unde* ; *vremea în care = vremea cînd*[1].

Deci, natura lexicală a cuvîntului introductiv, pronume sau adverb, nu determină raportul dintre cele două propoziții, între dubla sau simpla subordonare pe de o parte și unealta subordonatoare pe de altă parte, neexistînd legătura presupusă de Elena Carabulea în articolul *Atributiva circumstanțială* [2], în care se afirmă că atributivele cu subordonare dublă sînt introduse prin pronume relativ sau conjuncție, iar cele cu o singură subordonare prin adverbe relative. Am dat mai sus un exemplu de atributivă circumstanțială cu o singură subordonare introdusă prin pronume relativ ; vom arăta acum o atributivă cu dublă subordonare, introdusă prin adverb relativ :

> — *O luă la fugă de-a lungul malului Tisei, căutînd un loc* u n d e *să se înece* (T. Popovici, *Setea*, p. 7).

(Atributivă finală :

loc ⟨ unde (în care) să se înece.
loc ⟨ *căutînd* loc ca să se înece).

În articolul citat se consideră că și atributiva consecutivă introdusă prin conjuncția *să* are o dublă subordonare, una față de nume, cealaltă față de verb. Exemplul dat [3] spre a ilustra această afirmație prezintă însă o subordonare simplă (numai față de un nume) :

> — *Tu om,* s ă *sfărîmi pietrele cu palma, — în loc să te apuci de-o treabă, ații calea celei fete* (Vlahuță).

Consecutiva nu arată consecința *acțiunii* din regentă, aici principala frazei — „ații calea fetei" (— cum ații calea ? — „încît să sfărîmi pietrele", ar fi absurd) ; consecutiva arată o consecință a *calității* de om (— ce fel de om ? — „*un astfel de om,* î n c î t *să sfărîmi pietrele*").

Tot astfel și în exemplul următor din același articol :

> — *Pe Mureș și pe cîmpie Nu-i mîndră* s ă - m i p l a c ă m i e.

Raportul de consecință se stabilește tot față de calitatea implicită a obiectului numit de substantivul *mîndră* (— ce fel de mîndră ? — „*o*

[1] Înlocuirea este posibilă, dată fiind originea pronominală a acestor adverbe : rom. *unde*, < lat. *unde* < **quonde* ; *cînd* > *quando* ; comp. cu limba franceză : *où* < lat. *ubi* < **quobi*, echivalent în sec. al XVII-lea cu pronume relativ însoțit de orice prepoziție, astăzi numai cu sens temporal sau local. Cf. *Grammaire Larousse du XX-ième siècle*, p. 104.

[2] Elena Carabulea, *art. cit.*, p. 346.

[3] *Ibidem*, p. 349.

astfel de mîndră, încît să-mi placă"), nu faţă de o acţiune regentă, care nu există. Avem deci şi aici o subordonare simplă, nu dublă.

În acelaşi articol [1] se spune de asemenea că atributivele circumstanţiale cu un singur regent introduse numai prin adverbe relative nu pot fi decît circumstanţiale de loc sau de timp. (Noi am găsit atributivă circumstanţială cu o singură subordonare consecutivă şi cauzală, iar unealta subordonatoare a fost, pe rînd, fie pronume relativ, fie adverb relativ, fie conjuncţie).

Se mai spune că funcţia unei asemenea circumstanţiale nu rezultă din raportarea ei la un verb regent, ci numai din natura semantică a numelui determinat şi a cuvîntului subordonator. Se conferă deci acestor atributive funcţia de circumstanţială de loc sau de timp, numai pe baza conţinutului lexical al elementului care introduce subordonata şi pe baza determinatului. Definirea acestor atributive circumstanţiale, ca a oricărei subordonate, credem însă că nu trebuie să se bazeze pe aspectul lexical, ci numai pe cel sintactic.

În ceea ce priveşte aspectul lexical-semantic al cuvîntului subordonator, ştim că acesta nu mai corespunde în limba actuală cu funcţia subordonatei. Există, astfel, subordonate cauzale, introduse prin adverb de loc, de timp sau de mod :

— Unde *stă el toată ziua, crede şi pe alţii leneşi* [2]

(Propoziţie cauzală introdusă prin adverbul relativ *unde*).

— Cum *erau filele cam unse, trăgeau muştele şi bondarii la ele* (I. Creangă, *Amintiri*).

(Propoziţie cauzală introdusă prin adverbul relativ *cum*).

La fel remarcăm existenţa locuţiunilor conjuncţionale cauzale alcătuite cu un substantiv care arată timpul : *vreme, oară* (*de vreme ce, deoarece*) ; sau locuţiunea conjuncţională *pe cîtă vreme*, care stabileşte un raport de coordonare adversativă :

— „... *aurul te poţi uita la el, dar de mîncat nu-l poţi mînca,* pe cîtă vreme, *bucatele astîmpără foamea*", (Z. Stancu, *Dulăii*, p. 48).

Nici aspectul semantic al cuvîntului regent nu poate determina nuanţa de circumstanţială de loc sau de timp a subordonatei atributive. Cuvîntul regent nu indică în mod obligatoriu o circumstanţă, nici chiar în propoziţia în care se găseşte (regenta), cu toate că are sens local, temporal sau modal ; el indică o circumstanţă numai *dacă* are *funcţia* de circumstanţial, *fără s-o atribuie însă prin aceasta şi subordonatei.*

Astfel, în exemplul :

— *Trecut e* timpul, cînd *şuviţa limpede a izvorului rămînea egală cu sine însăşi* (Geo Bogza, *Cartea Oltului*, p. 91).

substantivul *timpul* nu indică o circumstanţă de timp, el este subiect, iar

[1] Elena Carabulea, *art. cit.*, p. 350.
[2] Citat după I. Iordan, *Limba romînă contemporană*, ed. 1954, p. 734.

subordonata introdusă prin adverbul *cînd* (echivalent cu pronumele relativ cu prepoziție „în care") arată *despre care timp e vorba*, deci propoziția este o atributivă pură. La fel în versul :

„*Vai, tot mai gîndești la* a n i i c î n d *visam în academii*" (M. Eminescu, *Scrisoarea a II-a*).

substantivul *anii* e complement indirect, iar *cînd* (echivalent cu „în care") introduce o atributivă pură, arătînd despre care ani e vorba, nu timpul cînd se săvîrșește acțiunea din regentă „gîndești".

Dacă valoarea atributivei ar depinde de sensul celor doi termeni (determinatul și unealta), procedînd consecvent, ar trebui să considerăm ca atributive circumstanțiale de loc sau de timp și atributivele introduse prin pronumele relativ „*în care*" determinînd un substantiv cu sens local sau temporal.

Nu putem așadar conferi atributivei calitatea de circumstanțială de timp sau de loc pentru faptul că *unealta* — pronume sau adverb relativ — indică circumstanța *în subordonată*. Această calitate o putem conferi n u m a i d a c ă s u b o r d o n a t a l u a t ă î n î n t r e g i m e are funcția de *circumstanțială de timp sau de loc a acțiunii verbale din regentă*. De aceea considerăm greșită analiza în care se afirmă că subordonata din fraza : „...*ceasul* c î n d *să-și poată strînge în brațe logodnica*"[1] este o *atributivă* cu nuanță *temporală* și *finală*. Subordonata nu arată *cînd* subiectul aștepta ceasul, ci pe *care ceas* îl aștepta : („în care să-și strîngă în brațe logodnica"). Subordonata este o atributivă cu nuanță *finală*, și atît. Adverbul relativ *cînd* nu indică circumstanța de timp a acțiunii din regentă, ci, ca și echivalentul său *în care*, este el însuși, în subordonată, circumstanțial de timp.

Socotind deci că rolul sintactic al construcției, și nu conținutul semantic al uneltei și al regentului, are importanță în constituirea și analiza atributivelor circumstanțiale, vom proceda la analiza și clasificarea lor avînd în vedere acest criteriu. Atributiva circumstanțială, indiferent prin ce unealtă este introdusă, are o dublă funcție, chiar dacă regentul e *unic* (formal). Raportul evident este cel atributiv ; al doilea raport, mai puțin evident, adaugă numai o nuanță circumstanțială [2]. Mijlocul de a verifica această nuanță este înlocuirea cuvîntului relativ prin conjuncția specifică circumstanțialei respective, așa cum se procedează în sintaxa latină : *qui* final = *ut is* ; *qui* cauzal = *cum is* ; *qui* concesiv = *cum is* [3].

În limba latină, prezența conjunctivului atrage atenția asupra faptului că o atributivă are și funcție circumstanțială, deoarece în stilul direct numai relativele circumstanțiale se construiesc cu conjunctivul ; în stilul indirect, toate relativele, construindu-se cu conjunctivul, rămîne să decidă numai sensul, ca și în limba romînă (unde certitudinea, indicată

[1] Elena Carabulea, *art. cit.*, p. 352.

[2] Cf. *Grammaire Larousse du XX-ième siècle*, p. 103, unde se arată că relativa marchează raportul circumstanțial mai discret decît circumstanțiala conjuncțională.

[3] O f o r t u n a t e *adulescens*, q u i *tuae virtutis Homerum praeconem* i n v e n e r i s. (Cicero, *Pro Archia*) = O fericitule tînăr, care ai găsit pe Homer cîntăreț al vitejiei tale (fiindcă ai găsit).

de mod, o avem numai la atributiva finală şi consecutivă, care se construiesc totdeauna cu conjunctivul). Vom da exemple de atributive circumstanţiale.

Atributiva cauzală

cu pronume relativ:

„Cînd va bea cineva apă din acel ulcior are să bea lacrimile ei, s ă r m a n a, c a r e *n-a ajuns să te vadă mare şi mîndru* (M. Sadoveanu, *Nada florilor*, p. 89) (fiindcă n-a ajuns...).

cu adverb relativ:

A fost dat afară din liceu, apoi din şcoala normală, u n d e *nu învăţa nimic* (T. Popovici, *Setea*, p. 46) (fiindcă nu învăţa nimic).

Menţionăm acea atributivă care, determinînd pronumele nehotărît precedat de prepoziţie: *„ca unul"*, participă la alcătuirea unei locuţiuni *cauzale*: *„ca unul care"* = fiindcă (comp. cu limba latină *ut qui, ut pote qui*) [1].

— O recunoşteam noi ceaţa aceasta, c a u n i i c e *eram pescari şi vînători* (M. Sadoveanu, *Opere*, XIV, p. 578). (*Ca unii ce* = întrucît, de vreme ce)[2]. *Erau însă bune şi sfaturile lui cîteodată, şi mai ales erau pline de pilde felurite, ca unele ce erau rostite de un cărturar* (M. Sadoveanu, *Venea o moară pe Siret*, p. 33).
— Astfel era obiceiul! Să-l respectăm ca unul ce-a contribuit la fericirea părinţilor noştri (V. Alecsandri, *Introducere la scrierile lui Constantin Negruzzi*).

Atributiva finală

cu pronume relativ:

Acum în clipă să se aleagă u n u l *din voi,* c a r e *să meargă şi să afurisească pe acest proclet şi vrăjmaş cumplit* (I. Creangă, *Dănilă Prepeleac* (ca să meargă)

cu adverb relativ:

O luă la fugă de-a lungul malului Tisei, căutîndu-şi un loc u n d e *să se înece* (T. Popovici, *Setea*, p. 35) (în care să se înece, ca să se înece).

Atributiva consecutivă

cu pronume relativ:

... nu se găseşte voinic c a r e *să-l poată ajunge şi să-l poată răpune* (M. Sadoveanu, *Cealaltă Ancuţă*, p. 519), (un astfel de voinic încît...)

cu conjuncţie:

Deschide o gură, să-l înghită întreg (M. Sadoveanu, *Nada florilor*, p. 33) (o gură atît de mare, încît să-l înghită).

---

[1] Cf. D. Riemann, *Syntaxe latine*, Paris, 1927, p. 426—427.
[2] Observăm că această cauzală arată o cauză cunoscută, deci este o explicativă, de aceea unealta echivalează cu *întrucît, de vreme ce.*

Atributiva concesivă

cu pronume relativ:

Pe un copil c a r e *a greșit odată, d-ta vrei să-l pedepsești ca pentru o crimă?* (M. Sadoveanu, *Nada florilor*, p. 149) (deși a greșit o dată).

Atributiva condițională

cu pronume relativ:

Crezi d-ta că în Germania sau Franța s-ar tolera un învățător, a cărui soție să nu cunoască limba oficială (Rebreanu, *Ion*, Vol. II, p. 10) (dacă soția lui nu ar cunoaște).

Cum se vede, în toate exemplele de mai sus, înlocuindu-se pronumele sau adverbul relativ cu conjuncția specifică circumstanțială, regentul nominal își păstrează funcția din propoziția regentă. În ceea ce privește atributiva introdusă prin *cum*, ea exprimă o calificare superlativă, e o atributivă pură, nu o circumstanțială de mod, pentru că nu arată o însușire a unei acțiuni verbale (circumstanță).

Era o fată c u m *nu se mai află.*
— Ascultă domnia ta o întîmplare c u m *nu s-a mai pomenit pe lumea asta* (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*, p. 63).

Se mai construiește și cu pronumele relativ : *Era o fată care nu se mai află.*

În privința atributivelor introduse prin adverb relativ, care determină un substantiv cu sens local sau temporal, despre care se afirmă în articolul citat că îndeplinesc funcția de atributive circumstanțiale de loc sau de timp, numai datorită aspectului lexical al regentului și al uneltei, remarcăm următoarele :

I. Cînd substantivul regent, care arată locul sau timpul, are în propoziția regentă altă funcție decît aceea de circumstanțial și anume de subiect, de complement direct sau indirect și de atribut, funcția de atributivă pură a subordonatei este clară :

Ceasurile noastre de tihnă se împuținează, locurile u n d e m a i p u t e m h ă l ă d u i s e î n g u s t e a z ă (M. Sadoveanu, *Nicoară Potcoavă*).

Substantivele *ceasurile* și *locurile* (subiecte) au, fiecare, cîte o determinare atributivă, respectiv atributul *de tihnă* și subordonata atributivă *unde mai putem hălădui*. Despre care ceasuri se spune că se împuținează? Despre care locuri că se îngustează? „Unde mai putem hălădui" (*unde* = în care). Atributiva introdusă prin *unde* nu are nici o nuanță circumstanțială de loc.

Fost-au la Iași o v r e m e c î n d î n f l o r e a u a l t f e l p r i m ă v e r i l e (M. Sadoveanu, *Nicoară Potcoavă*, p. 144).

Substantivul *vreme* e subiect în regentă. Ce fel de vreme? „Cînd (în care) înfloreau altfel primăverile". Propoziţia e atributivă pură.

> — *Nu mai sta din pocnit cu biciul... şi din povestit despre toate locurile însemnate,* p e u n d e t r e c e a (I. Creangă, *Moş Nichifor coţcarul*), (*locurile pe unde trecea* = prin care trecea : o propoziţie atributivă pură).

II. Cînd elementul regent are funcţie de circumstanţial în propoziţia regentă, se remarcă următoarele situaţii :

a) Dacă elementul regent e un substantiv concret, propoziţia e atributivă pură :

> *Între aceste* p l a i u r i î n c a r e el g ă s i s e m a i î n a i n t e m u l ţ u m i r e a, ... *în acele* d u m b r ă v i u n d e î ş i a f l a s e f e r i c i r e a, ... *acum totul era veşted, totul era ofilit* (Al. Odobescu, *Pseudokinegheticos*, p. 451).

Simetria dintre cele două subordonate ne arată clar echivalenţa dintre pronumele relativ *în care* şi adverbul *unde*, şi funcţia de atributivă pură a ambelor subordonate.

Ca să considerăm propoziţia *unde îşi aflase fericirea* cu funcţie de circumstanţială de loc a predicatului din regentă, ar trebui să facem abstracţie de determinatul *dumbrăvi*, circumstanţialul real al verbului. (Unde era totul veşted? În dumbrăvi? — Care dumbrăvi? „*Unde* (în care) el îşi aflase fericirea").

Acelaşi lucru se poate spune şi despre subordonata analizată în articolul citat [1] ca o atributivă circumstanţială de loc.

> *După aceea zvîrleam pietrele pe rîu în ştioalna* u n d e *mă scăldam* (I. Creangă, *Amintiri*, p. 49).

În ceea ce priveşte exemplul atributivei luate din Gr. Ureche şi analizat în acelaşi articol tot ca o circumstanţială de loc : „*a ucis-o la locul unde se cheamă acum Boureni*", remarcăm că aceasta nu poate fi considerată circumstanţială de loc, nici măcar plecînd de la teoria enunţată în articolul discutat. Aci adverbul *unde* nu reprezintă pronumele *care* plus prepoziţie, *în care*, ci pronumele *care* în cazul nominativ : „locul care se cheamă Boureni" (în această situaţie greşit înlocuit de cronicar cu adverbul *unde*).

b) Dacă substantivul regent al atributivei este *abstract* (loc, timp, vreme), concretizat însă prin articol nehotărît sau prin alte determinări, subordonata e tot atributivă pură.

> — *Aci, în acest loc încîntat,* u n d e *îmi place mie să mă pustiesc, ... se adună oglindind cerul azuriu* (M. Sadoveanu, *Opere*, XIV, p. 480).

c) Dacă substantivul abstract, *vremea*, *locul* nu are determinări, el se contopeşte, prin golire de sens, cu adverbul relativ formînd *o locuţiune conjuncţională* : *în vremea cînd*, *în locul unde* ; propoziţia devine circumstanţială de timp sau de loc, raportîndu-se la verbul din regentă, dar în-

[1] Elena Carabulea, *op. cit.*, p. 350.

cetează de a fi atributivă. Compară și locuțiunile *în vreme ce*, *în timp ce* (în vremea în care, în timpul în care).

De altfel, procedeul este frecvent. O locuțiune prepozițională, care introduce de obicei o parte de propoziție, *în vremea* ploii, *din cauza* ploii, urmată de o conjuncție, formează locuțiune conjuncțională, introducînd o subordonată: d i n c a u z ă c ă *ploua* și î n v r e m e a c î n d *ploua*.

Locuțiunile prepoziționale [1] *în vremea*, *pe vremea*, *în timpul*, *pe timpul*, *la data*, urmate de adverbul *cînd* cu valoare de conjuncție, formează locuțiuni conjuncționale, introducînd subordonate circumstanțiale de timp.

Exemple:

Ce fecior frumos era Moț Mihai, p e v r e m e a c î n d *a început și ea să iasă la horă!* (T. Popovici, *Setea*, p. 7) (*pe vremea cînd* = cînd).

(Propoziția e circumstanțială pură).

— *Și* î n l o c u l u n d e *stai d-ta, stătea neliniștea* (M. Sadoveanu, *Opere*, I, p. 483) (*în locul unde* = unde).

(Propoziția este circumstanțială de loc).

Remarcăm de asemenea situația în care propoziția introdusă prin adverbul de timp *cînd*, urmează după un substantiv cu sens temporal, cu valoare de adverb. Asemenea propoziții nu trebuie considerate atributive, ci circumstanțiale apozitive. Același lucru se întîmplă și dacă substantivul face parte dintr-o expresie adverbială. Dăm două exemple de astfel de propoziții analizate greșit, ca atributive.

— *Tătarii îi prigoneau* t o a m n a, c î n d *sînt grași spre a-i jertfi și a-i ospăta...* (M. Sadoveanu, *Nicoară Potcoavă*, p. 267).

Deși autoarea articolului citat [2] atribuie subordonatei o triplă funcție, de *atributivă cu nuanță temporală și cauzală*, socotim că substantivul *toamna*, în acest text, nemaiavînd valoare de nume, ci de adverb[3] (prin schimbarea funcției gramaticale), propoziția nu-i atributivă, ci este o *circumstanțială de timp apozitivă*, care dezvoltă și explică complementul circumstanțial exprimat, prin a d v e r b u l *toamna*. Situația e aceeași cu adverbele: *seara*, *dimineața*, *iarna*, *vara* etc.

— *Să cînte* z i u a-*n lunci /Și* s e a r a *cînd se întorc/!* (George Coșbuc, *Doina*) (*cînd se întorc* = circumstanțială de timp apozitivă).

În aceeași situație se găsește și substantivul, care face parte dintr-o expresie adverbială, el neputînd fi regentul unei atributive. În exemplul: „*A doua* z i, *cînd s-a dezmeticit, a sărit la gîtul ei*" (citat, în volumul de analize gramaticale alcătuit de D. Drașoveanu și M. Zdrenghea [4], ca

[1] *Gramatica limbii române*, Ed. Academiei R.P.R., vol. II, p. 178. Prepozițiile și locuțiunile prepoziționale cu care se construiește circumstanțialul de timp.

[2] Elena Carabulea, *art. cit.*, p. 352.

[3] *Gramatica limbii române*, Editura Academiei R.P.R., vol. I, p. 329.

[4] D. Drașoveanu, P. Dumitrașcu, M. Zdrenghea, *Analize gramaticale și stilistice*, Editura științifică, 1959, p. 480.

exemplu de atributivă a substantivului *zi*), subordonata este o circumstanţială de timp apozitivă, care dezvoltă expresia adverbială[1] *a doua zi* (considerată ca o *locuţiune adverbială* în *Dicţionarul limbii romîne literare contemporane*).

În concluzie, atributivele circumstanţiale au o dublă funcţie. Ele pot avea regent dublu, cînd circumstanţa, pe care o exprimă, determină numai verbe, şi un singur regent, cînd circumstanţa se referă şi la nume; în această situaţie se găsesc consecutivele şi cauzalele.

Între unealta de subordonare exprimată prin adverb relativ şi simpla sau dubla subordonare, nu este nici o legătură, adverbul relativ fiind echivalent, din punct de vedere semantico-sintactic[2], cu pronumele relativ însoţit de o prepoziţie (cînd regentul este un substantiv cu sens local sau temporal).

[1] Cf. G. N. Dragomirescu, *Despre adverb, locuţiunile adverbiale şi expresiile adverbiale în limba romînă* (comunicare la Societatea de ştiinţe istorice şi filologice).

[2] I. Iordan, *Limba romînă contemporană*, 1954, p. 727.

ADVERBUL ŞI DETERMINAREA ADVERBIALĂ ÎN LIMBA ROMÎNĂ

DE

GH. N. DRAGOMIRESCU

În limba romînă, ca şi în latină şi în limbile romanice, determinarea adverbială se face, în general, prin aceleaşi mijloace lexico-gramaticale. În romînă, această determinare se exprimă prin : 1) adverb, 2) locuţiuni adverbiale, 3) expresii adverbiale — ca fenomen pur gramatical — şi 4) adjectiv adverbial („atribut predicativ"), 5) apoziţie circumstanţială (explicativă) şi 6) repetiţie adverbială — ca fenomen gramatical-stilistic.

ADVERBUL

În legătură cu adverbul, ne propunem să discutăm : 1. definiţia lui, 2. clasificarea lui şi a funcţiilor lui gramaticale. Privitor la definiţie, ne vom limita aici la cîteva observaţii sumare, considerînd că problema se va rezolva prin dezbaterea, ceva mai dezvoltată, a clasificării.

Mai întîi observăm că definiţia curentă din gramatici, după care adverbul determină şi alt adverb, conţine un viciu de logică; nu putem defini adverbul prin el însuşi. În al doilea rînd, constatăm că s-au ignorat în gramatica generală — deci şi în gramatica romînă — următoarele două aspecte esenţiale ale funcţiei determinative a adverbului :

1. cînd adverbul poate determina, în afară de verb, şi altă parte de vorbire, aceasta poate fi nu numai adjectivul sau alt adverb (cum se spune în gramaticile străine în general şi în gramatica noastră în special), ci în aceeaşi măsură, şi substantivul, pronumele şi numeralul;

2. adverbele care pot determina, în afară de verb, şi altă parte de vorbire reprezintă numai o anumită categorie semantică şi un număr restrîns faţă de masa lexicală a adverbului.

În adevăr, adverbul poate determina nu numai un verb, adjectiv sau alt adverb, ci şi :

— un *substantiv* :

Un şoarece de neam şi *anume* Raton (Gr. Alex.) sau : Fă-mă, Doamne, ce nu-ţi place / *Numai* popă nu mă face. (Pop).

— un *pronume* :

Gură, tu ! învaţă minte, nu mă spune nimănui,

Nici *chiar* lui, cînd vine noaptea lîngă patul meu tiptil. (Em.) Comp. lat. Tu *quoque*, fili mi !

— un *numeral* :

Dacă nu te superi, *încă* un pahar... (Car.) ; ... mi se vorbise de un bolnav. de *aproape* nouăzeci de ani. (N. D. Cocea).

Aşadar, dacă adverbul poate sta nu numai pe lîngă un verb, ci şi pe lîngă un substantiv, adjectiv, pronume, numeral sau chiar alt adverb, mai este oare necesar să facem menţiunea că el determină verbul, adjectivul sau alt adverb ? Definiţia nu este numai incompletă, dar o considerăm şi greşită. Esenţa adverbului este în primul rînd de ordin semantic şi numai în al doilea, de ordin sintactic. Capacitatea lui semantică îl face să fie, în primul rînd şi în mod hotărîtor pentru definiţia lui, un *determinant al verbului*, în strictă analogie cu adjectivul faţă de substantiv. În adevăr, partea de vorbire care poate fi determinată de o r i c e adverb este v e r b u l — de la care îşi trage şi numele. Pentru a vedea însă c a r e s î n t adverbele care determină — t o t î n m o d s p e c i a l — şi altceva decît un verb, trebuie să amintim, întîi, clasificarea adverbului după înţeles.

I. Clasificarea semantică a adverbului [1]

Din punct de vedere semantic, adverbul se poate împărţi în următoarele categorii :

1. adverbe de loc : *aici*, *acolo*, *afară*, *alături* etc.
2. adverbe de timp : *acum*, *atunci*, *azi*, *ieri*, *adesea* etc.
3. adverbe de mod, cu trei diviziuni :

a. de mod propriu-zise : *bine*, *aşa*, *asemenea*, *aievea*, *agale*, *alene*, *bărbăteşte*, *făţiş* etc.

b. de cantitate : *cam*, *încă*, *mai*, *prea*, *foarte*, *cît*, *atît*, *aproape*, *ca la* etc.

c. de opinie (după unele gramatici franceze) :

— de afirmaţie : *da*, *fireşte*, *negreşit* etc.
— de negaţie : *nu*, *ba*, *nicidecum* etc.
— explicative : *adică*, *anume*, *ca*.
— de precizare sau întărire : *chiar*, *(în)tocmai*, *aşa*.
— de restricţie sau exclusivitate : *doar*, *numai*, *decît*.
— de îndoială : *poate*, *parcă*, *cumva*, *nu care cumva* etc.
— interogative : *unde ?*, *cînd ?*, *cum ?*, *cît ?*, *de ce ?*, *oare ?*.

[1] De clasificarea morfologică (simple şi compuse), bine cunoscută din manualele curente, nu ne mai ocupăm.

Clasificarea pe care o prezentăm este desigur incompletă şi oarecum provizorie.

Mai întîi vom aminti încă o dată că *toate* categoriile de adverbe din clasificarea de mai sus pot determina un verb — atît cele circumstanţiale propriu-zise (de loc şi de timp), cît şi cele de mod : de mod propriu-zise, de cantitate şi de opinie (afirmaţie, negaţie, îndoială, întrebare, precizare, explicaţie). Numai adverbul *da* (şi locuţiunile respective) trebuie izolat de toate celelalte ca unul care nu poate fi niciodată *determinant*, ci totdeauna un predicativ independent ; tot aşa este cîteodată şi *nu*, împreună cu locuţiunile respective. În ce priveşte alte părţi de vorbire care pot fi determinate de un adverb, ele nu pot fi determinate decît de *unele* adverbe şi anume de *un număr restrîns de adverbe (şi locuţiuni adverbiale) de mod* :

— de unele dintre cele de c a n t i t a t e : *încă* un pahar ; *cam* leneş ; *aproape* nouăzeci de ani etc.

— de cele de p r e c i z a r e : *chiar* lui ; (mai comp. *tocmai* tu, -ţie, -al lui etc.) etc.

— de cele de r e s t r i c ţ i e : *numai* popă : *doar* ceasornicu-şi urmează lunga timpului cărare (Em.) etc.

— de e x p l i c a ţ i e : *anume* Raton etc.

— de î n d o i a l ă : *poate* azi, *poate* mîine etc.

Adverbele de mai sus au cea mai îngustă sferă semantică, însuşire care le face să nu poată avea în propoziţie şi frază decît rolul de regim al altei părţi de vorbire (inclusiv alt adverb), al unei părţi de propoziţie sau al unei propoziţii. De aceea le numim *adverbe-regim* pentru a le deosebi de celelalte adverbe care pot îndeplini şi rolul de regent în propoziţie şi pe care le vom numi *adverbe-regent* : sînt cele pe care le determină *adverbele-regim*. Adverbele-regent sînt majoritatea adverbelor, în orice limbă : toate cele circumstanţiale (de loc, de timp), precum şi cele de mod propriu-zise ; ele nu pot determina, cum am spus, decît *verbul* — cu foarte puţine excepţii. Aşadar funcţia gramaticală a marii majorităţi a adverbelor este aceea de determinare a verbului.

Întocmirea listei adverbelor-regim este o sarcină importantă a clasificării semantico-sintactice a adverbelor, care nu s-a făcut pînă acum. Această listă este necesară pentru a se vedea că numai adverbele-regim pot determina şi altă parte de vorbire decît verbul, de la adjectiv pînă la adverb inclusiv ; că adverbele-regim sînt foarte puţine în raport cu masa totală a adverbelor — şi că prin urmare, menţionarea lor în enunţul definiţiei este inutilă, neştiinţifică. În deosebi definiţia care mai menţionează încă, alături de verb, numai adjectivul şi adverbul ca părţi de vorbire pe care le determină adverbul este neştiinţifică şi prin aceea că-i incompletă.

Adverbele şi locuţiunile adverbiale-regim le putem uşor identifica combinîndu-le pe rînd cu unul din auxiliarele morfologice de comparaţie a adjectivului şi adverbului, care sînt ele însele, la origine, adverbe-regim şi deci nu pot alcătui o sintagmă, după regula axiomatică : un adverb-

-regim nu poate determina alt adverb-regim [1]. Astfel putem constata că următoarele combinaţii sînt imposibile (combinăm pe *mai* ca regent) : *cam* mai, *chiar* mai [2], *anume* mai, *doar* mai, *numai* mai etc. Ele sînt imposibile şi cînd dăm auxiliarului morfologic rolul de complement : *mai* cam, *mai* abia, *mai* parcă, *mai* poate etc. Combinaţiile de mai sus arată că adverbele *cam, abia, încă, parcă, poate* etc. nu au niciodată funcţia de regent într-o sintagmă. Ele sînt totdeauna adverbe-regim şi determină şi orice altă parte de vorbire, în afară de verb şi de alt adverb. Verificarea o putem face şi prin combinarea adverbului pe care îl bănuim că este adverb-regim cu un adverb circumstanţial, pentru a constata dacă este o combinaţie posibilă : *abia* mîine, *chiar* acolo, *anume* cînd, *poate* jos, *parcă* aşa, *numai* astfel, *doar* înăuntru etc.

Am spus că adverbele circumstanţiale şi cele de mod propriu-zise pot avea în propoziţie rolul de regent numai faţă de adverbele-regim. Cu funcţia de regim, ele nu pot sta decît pe lîngă un verb, foarte rar pe lîngă un adjectiv : „fire de artist, *noaptea* vesel, *ziua* trist". În mod excepţional, foarte rar, un adverb-regent poate determina şi un substantiv, atunci cînd acesta are afinităţi semantice cu verbul şi adjectivul, fie prin radicalul său, fie pentru că derivă direct dintr-un verb : Am găsit şi un popă cumsecade la ei, la Cuţitul de Argint, care i-a dezlegat de lucru *duminica* (Camil Petr.). Este drept că exemplul acesta este cam ambiguu, căci adverbul *duminica* poate fi interpretat şi ca determinant al verbului „a dezlegat". Dar putem imagina şi alt exemplu : n-am pomenit niciodată lucru *duminica* — în care se vede limpede că adverbul *duminica* determină substantivul „lucru". De asemenea : Plecarea *înapoi* a fost la opt seara. (Camil Petr.). În limba latină întîlnim, la fel, adverbe determinînd un substantiv, ca adverbe-regim : *admodum* puer „*încă* băiat", *paene* mulier „*aproape* femeie", (adverbe-regim) ; *sapienter* responsum [3] „răspuns (dat) în chip înţelept — răspuns înţelept", *tertium* consul [4] „consul *a treia oară*" (adverbe-regent, aici în mod excepţional adverbe-regim).

În concluzie :

1. Regentul unui adverb este n u m a i v e r b u l ; de aceea definiţia nu trebuie să mai menţioneze că adverbul determină şi alte părţi de vorbire.

2. În analiza adverbului trebuie să ţinem totdeauna seamă de adverbele-regim, tocmai pentru că ele reprezintă un număr limitat faţă de celelalte categorii semantice şi faţă de masa totală a adverbelor, dar au

[1] Dintre adverbele şi locuţiunile adverbiale-regim s-au selecţionat auxiliarele morfologice ale comparaţiei : *mai, foarte, prea, de tot, tot aşa de, fără pereche (egal) de* etc., pe care gramaticile în mod greşit le dau ca exemple de complement al adverbului, pe cînd în realitate ele nu mai sînt decît morfeme ale gradului de comparaţie a adjectivului şi adverbului. Drept complement al adverbului trebuie dat numai un adverb-regim ca *anume, chiar, numai, doar, încă* etc., care nu au nimic de a face cu categoria gramaticală a comparaţiei : *anume* tu, *chiar* zece, *doar* mîine etc.

[2] În „*chiar* mai bine", adverbul *chiar* nu determină pe *mai* ci adverbul *bine* la gradul comparativ.

[3] Cf. Dr. Radu Sbiera, *Gramatica latină*, Suceava, f. a., p. 114.

[4] Cf. Rieman et Goelzer, *Grammaire latine complète*, Armand Colin, Paris, 1924, p. 231.

în schimb o sferă mult mai largă sub raportul funcţiei lor gramaticale, — funcţie pe care nici definiţia tradiţională, nici unele explicaţii complementare n-o menţionează.

II. Sintaxa adverbului

Din punct de vedere sintactic, împărţim adverbele în următoarele categorii:

1. Adverbe independente: *da*, împreună cu locuţiunile adverbiale sinonime, adverbele şi locuţiunile adverbiale de negaţie în frunte cu *nu*. Toate pot să exprime şi o propoziţie [1]: A venit al lui Ţurlea. E secretar la raionul de partid. Ai auzit? — *Da*, ştiu! Am auzit... (M. Preda). De ieri îi tot spun şi nu înţelege (...) El *nu* şi *nu*. (Cez. Petr.). Adverbele independente *da* şi *nu* au în frază (sau în context) funcţie de propoziţie independentă sau principală, dar, după un verb sentiendi sau declarandi, ele pot avea şi pe aceea de propoziţie regim: Pascu zice c-ai fi bun tu, continuă Anghel după cîteva clipe. Mitrică zice şi el *că da*, dar uite cum stă socoteala. (M. Preda). În această funcţie, adverbele *da* şi *nu* pot fi întregite ca orice propoziţie secundară de un adverb-regim: a zis chiar (*că*) *da*, — chiar (*că*) *nu*.

2. Adverbe predicative, cu următoarele diviziuni:

a. cele *incidentale* — adică apozitive în frază şi reprezentînd o propoziţie tot independentă: Şi aş fi continuat, *desigur*, să rîd... (N. D. Cocea). Nu părăseşte nimeni poziţia, dormiţi, *mai bine*, că la noapte cine ştie ce se întîmplă. (Camil Petr.). În general, relaţia apozitivă a acestor adverbe este asindetică. În „dormiţi, *mai bine*", adverbul *mai bine* reprezintă o propoziţie eliptică cu rolul de regentă faţă de „dormiţi", subordonată prin asindeton: *este mai bine* să dormiţi. Cf. lat. *Melius* peribimus „*Il faut mieux* que nous mourions" [2] „*Mai bine să* murim. Să mai comparăm — pentru lămurire: Lucrează, *mai bine*, nu mai sta — în care „mai bine" este independent şi predicativ (nu răspunde la nici o întrebare a adverbului sau circumstanţialului, fiind vorba de o construcţie impersonală) — şi: Lucrează *mai bine* decît el — în care „mai bine" este subordonat verbului „lucrează" şi răspunde la întrebarea *cum*? De asemenea cităm: *Altfel*, poate că n-aş fi avut filozofia a le privi cu disprețuirea ce merită (Gr. Alex.) — în care „altfel" este adverb predicativ, spre deosebire de cazul cînd zicem Fă *altfel*! Sau: Dacă întîrzia, tocmai este un semn că are speranţa să reuşească, *aminteri*, n-ar sta dumneai degeaba... (Car.) — în care „aminteri" e predicativ, în opoziţie cu: Să nu faci *aminteri!* — unde acelaşi adverb este o simplă parte de propoziţie. Tot predicative incidentale mai pot fi şi: *în schimb*, *în adevăr*, *de asemenea*, *poate*, *bagseamă*, *în primul rînd*, *de altfel* etc. — chiar dacă aceste locuţiuni adverbiale nu se pot combina cu verbul este ca să verificăm funcţia

[1] Cf. şi *Grammaire Larousse du XXe siècle*, 1936, p. 375. *Gramatica Academiei R.P.R.* vol. II, p. 27 şi urm.

[2] Riemann et Goelzer, *Grammaire latine complète*, Paris, 1924, p. 232.

lor predicativă şi chiar dacă ele reprezintă, uneori, şi propoziţii subordonate intercalate.

b. tot predicative sînt *adverbele care cer după ele* o propoziţie subiectivă, introdusă prin *că* sau (mai rar) *să* : Era poate prea tîrziu ; chiar atunci încă şi *poate că* ar fi fost prea tîrziu (Cez. Petr.). În sălița mică, *aproape să* mă lovesc de ordonanţele care scoteau tacîmurile (Camil Petr.).

c. în sfîrşit, tot predicative trebuie să considerăm şi adverbele care alcătuiesc o *expresie impersonală* ca predicat regent al unei subiective : Într-adevăr, *e bine* cum spune unchieşul, a încuviinţat Potcoavă : aşa să se facă (Sad.). *Nu-i rău*, măi Ştefane, să ştie şi băiatul tău carte. (Cr.). (Adjectivul *rău* are valoare adverbială, ca antonim al adverbului *bine*).

3. Adverbe-regent, care sînt — cum am mai spus — toate adverbele de loc, de timp şi cea mai mare parte a adverbelor de mod. Funcţia lor sintactică cea mai frecventă este aceea de complement *circumstanţial pe lîngă un verb* : Şi-aşa se întorceau *acasă*, ea plîngînd, el plîngînd... (Delavrancea) : Spre pruncul ei, spre unicul ei bine, *Mereu* se pleacă mama, zîmbitoare... (Cerna). Mi-e teamă să-l sperii ; şi *alene*, Vrînd ochii de vrajă să-i scap, Mă-ncerc să duc mîna spre gene (Cerna). Cînd, în mod excepţional, un adverb circumstanţial determină un adjectiv, ca în „*noaptea* vesel, *ziua* trist", observăm că adjectivul este în această sintagmă un cuvînt predicativ, nu un simplu adjectiv. Tot aşa se explică şi locuţiunea adverbială „azi *aşa*, mîine *aşa*" — în care *aşa* are, ca şi adjectivele *vesel* şi *trist* (din exemplul de mai sus), rolul de cuvînt predicativ : *Azi aşa*, *mîine aşa*, că Sultănica cînd prinse de veste i se păru aşa de veche treabă, că d-ar fi fost de cînd lumea ar fi fost mai decurînd (Delavrancea). Întreaga locuţiune „azi aşa, mîine aşa" are, în frază, rolul de predicativ independent.

Funcţia gramaticală esenţială a adverbelor regent este cea de regim al unui verb ; ele nu pot determina altă parte de vorbire, dar în schimb pot fi determinate de adverbele-regim (care determină şi altă parte de vorbire în afară de verb şi adverb regent) şi de aceea le-am numit pe toate adverbele circumstanţiale, adverbe-regent.

O funcţie gramaticală mai rar întîlnită la un adverb circumstanţial regent este aceea de atribut pe lîngă un substantiv cu afinităţi verbale, fără a fi legat de acesta prin prepoziţie : a) substantiv propriu-zis : lucrul *duminica*, traiul *împreună* ; b) un supin articulat : la-ntorsul meu *acasă* (Coşbuc), mersul *înainte* — spre deosebire de : gînd de întors *acasă*, era momentul de mers *înainte*, în care regentul avînd valoare verbală, adverbele au funcţie de circumstanţial ; c) un infinitiv articulat : plecarea *acasă* (atribut) — spre deosebire de : gînd de plecare *acasă*, în care, regentul fiind un infinitiv cu valoare verbală, adverbul trebuie considerat complement circumstanţial.

4. Adverbe relative şi corelative, care au următoarele funcţii gramaticale :

a. cele *relative*, care, în afară de determinarea adverbială a verbului predicat din propoziţia subordonată, au şi rolul de conjuncţie în exprimarea raportului de subordonare a unei propoziţii secundare cir-

cumstanţiale, completive directe sau indirecte, atributive (în ordinea frecvenţei) : *unde*, *cînd*, *cum*, *cît*, precum şi compusele lui : *acolo unde*, *atunci cînd*, *aşa cum*, *atît cît* : Departe-n ţara holdelor bogate, *Acolo unde* foamea e regină, Au fost furtuni — şi sînge fără vină... (Cerna).

b. cele *corelative* stau în fruntea regentei unei circumstanţiale (de loc, de timp, de mod), cu rolul de complement circumstanţial în corelaţie cu adverbul relativ, sinonimul său ; *unde... acolo*, *cînd... atunci*, *cum... aşa*, *cît... atît* : Iar noi locului ne ţinem. *Cum* sîntem *aşa* rămînem. (Em.). Topica poate fi şi inversă : *Aşa* vei face, *cum* ţi-am spus etc.

5. În sfîrşit, adverbe (locuţiuni adverbiale) — r e g i m, care au următoarele funcţii gramaticale :

a. joacă rolul de *auxiliar morfologic* în exprimarea gradelor de comparaţie : *mai*, *foarte*, *prea* etc. ;

b. determină orice *parte de vorbire* cu caracter de cuvînt-noţiune (indiferent de cazul în care stă — cum am văzut mai sus) : *anume* Raton (nominativ), *încă* un pahar (acuzativ) ; *chiar* lui (dativ), un bolnav de *aproape* nouăzeci de ani (acuz. prep.) etc.

c. determină, în propoziţie, *un complement* (direct, indirect sau circumstanţial), nuanţîndu-i sensul *completiv*, atunci cînd avem de a face cu o parte secundară completivă construită cu ajutorul unei prepoziţii sau locuţiuni prepoziţionale, prin care se accentuează valoarea „adverbială" a conştrucţiei :

— determinînd un complement direct :

El le zise încă să-şi aducă aminte de cruzimea vrăjmaşului, care nu iartă niciodată pe cei biruiţi. *cu atît mai mult* pe cei ce s-au revoltat (N. Bălcescu).

— determinînd un complement indirect :

... mai ales că e silit să îndeplinească o slujbă nenorocită îndreptată *tocmai* împotriva celor săraci şi năpăstuiţi (Rebr.).

— determinînd un complement circumstanţial :

Eram acum destul de lucid ca să-mi dau seama că sînt *aproape* în pragul unei nenorociri (Camil Petr.).

Războiul e de altfel o ocupaţie nouă şi provoacă animaţie *chiar* şi în ţinuturile retrase, *darmite* aici (Camil Petr.).

Să nu minţi *nici* în glumă (A. Vlah.).

d. determină, de asemenea, unele propoziţii mai ales secundare, nuanţîndu-le sensul completiv sau circumstanţial :

— *chiar* nuanţînd o modală :

Voi întreprinde eu a face acest tablou [al boierului ţinutaş]... cerîndu-ţi însă iertare dacă nu voi putea a ţi-l arăta *chiar* întocmai cum îl vedem cînd ni-l aduce poşta sau harabagiul... (C. Negruzzi).

— *doar-doar* nuanţînd o finală :

De aceea, ai văzut cum îi şi poartă sîmbetele şi se bat de ceasul morţii, *doar-doar* i-or mai intra o dată pe sub piele (N. D. Cocea).

— *doar* „desigur" nuanţînd o independentă :

Minciuna stă cu regele la masă...
Doar asta-i cam de multişor poveste... (A. Vlah.)

e. în sfîrşit, unele adverbe-*regim* ajută, alături de celelalte procedee gramaticale şi extragramaticale (modul verbal, intonaţia), la exprimarea modalităţii de gîndire în propoziţiile dubitative, imperative etc.:

Apoi *doară* că n-o fi blestem... (Odob.) Ap. Gram. Acad. R.P.R., vol. al II-lea, p. 37.

Oare nu cumva de-acum mi-oi da cu paru-n cap de răul Vidmei. (Cr.) Ap. Gram. Acad. R.P.R., p. 37.

Şi să nu afle *care cumva* colonelul că ai o teorie a războiului, că te pune să o dezvolţi la masă. (Camil Petr.).

*

În loc de concluzii, preferăm să încheiem acest capitol cu un rezumat al clasificării de mai sus care să amintească numeroasele şi variatele funcţii gramaticale ale adverbului în propoziţie, frază şi context, pentru a se vedea că sfera funcţiilor sale depăşeşte cu mult limitele definiţiei tradiţionale.

Adverbele pot fi:

1. independente (adverbe-propoziţie):
DA, NU etc.

2. predicative:

a. *incidentale* (juxtapuse): MAI BINE, ALTMINTERI, ALTFEL etc.

b. urmate de *că* mai rar de *să*: BINE CĂ, POATE CĂ, APROAPE SĂ etc.

3. adverbe-regent: ACUM, MÎINE, AICI, ACOLO, AŞA, ATÎT, UNDE?, CÎND?, CUM?, CÎT?, DE CE? etc. (Ca determinante, ele au funcţie circumstanţială şi atributivă).

4. relative şi corelative: UNDE, CÎND, CUM, CÎT, ACOLO, UNDE, ATUNCI CÎND, AŞA CUM, ATÎT CÎT, ŞI UNDE... ACOLO, CÎND... ATUNCI, CUM... AŞA, CÎT... ATÎT.

5. adverbe-regim care pot determina:

a. orice parte de vorbire-noţiune, indiferent de caz: NUMAI tata (tatei), -el (lui) etc.

b. orice complement prepoziţional: CHIAR împotriva lui, POATE de pe urma sa etc.

c. orice propoziţie completivă: A venit TOCMAI cînd plecase. S-a dus CHIAR acolo unde trebuia. Sau o propoziţie independentă (sub raportul modalităţii de gîndire): Este OARE adevărat? etc.

O EXPRESIE POPULARĂ: „UNDE (ȘI-)A ÎNȚĂRCAT DRACUL COPIII"

DE

ANA CANARACHE

La articolul *a înțărca* Dicționarul Academiei spune că acest verb (derivat din *în* + *țarc*) însemna la origine „a închide într-un țarc... cu scopul de a despărți un pui de animal de maică-sa și a-l opri astfel să mai sugă". Dicționarul adaugă că acest înțeles s-a pierdut, verbul avînd astăzi numai sensul derivat din cel originar: „a opri un pui de animal (sau un copil) să mai sugă, a dezvăța de a mai suge".

Verbul a dezvoltat și binecunoscuta expresie: *Unde (și-)a înțărcat dracul copiii*, cu înțelesul de „foarte departe, peste lume", pe care dicționarul o ilustrează cu două exemple: *Am umblat pe unde și-o înțărcat dracu'copiii* (Alecsandri, T. 13) și: *Casele zmeilor, așezate unde-și înțărcase dracul copiii* (Ispirescu, L. 220).

Cum a luat naștere această expresie? Ce legătură au făcut vorbitorii între dezvățarea puilor de supt și noțiunea de *departe*? Pentru a găsi răspuns la această întrebare, să ne oprim un moment la cuvîntul — derivat de la verb — *înțărcătoare* sau, mai bine, *înțărcători*, căci dicționarul precizează că termenul se întrebuințează mai ales la plural. În dicționar cuvîntul este ilustrat prin două citate: *Stînele de oi așezate vara... pe înțărcătorile unui munte* (Odobescu, I 228) și: *De pe la înțărcători, am prăpădit drumul* (Creangă, A. 30).

Nici unul dintre aceste citate nu permite o precizare a sensului. Dicționarul Academiei a avut însă la dispoziție și alte izvoare: *Glosarul* întocmit de Al. Vasiliu și Gh. T. Kirileanu la opera lui Creangă și *Chestionarul* lui Hasdeu, dar în amîndouă locurile explicațiile sînt confuze.

Chestionarul Hasdeu (IX 309) spune: „locul de pășunare pînă la alegerea mieilor din oi". De aici s-ar deduce că *înțărcătorile* sînt locurile unde oile pasc împreună cu mieii, înainte de înțărcarea acestora, ceea ce este absurd. În Glosarul lui Vasiliu și Kirileanu se spune: „locul unde obișnuiau mai de mult mocanii (țuțuienii) să înțarce mieii, să ia mieii de la

oi". Nici din această explicaţie nu se înţelege ce sînt *înţărcătorile*: locul de unde pleacă mieii (şi unde rămîn oile) sau locul unde se duc mieii (după ce au fost despărţiţi de oi)?

Dicţionarul limbii romîne literare contemporane, neavînd la îndemînă alte izvoare decît acestea, a interpretat cuvîntul în sensul dat de Chestionarul Hasdeu şi l-a explicat ca „loc de păşunat pentru oi, pînă la înţărcatul mieilor". Interpretarea aceasta măreşte confuzia: de ce ar avea oile nevoie de un loc special pentru păşunat, pînă la înţărcatul mieilor? Şi de ce ar părăsi acest loc după ce mieii au fost înţărcaţi? Şi în ce loc se duc să pască, după ce mieii nu mai sug?

Realitatea este alta: pentru a dezvăţa pe miei de supt, aceştia sînt despărţiţi de oi. Oile rămîn să păşuneze în jurul stînei (ca să poată fi aduse seara la muls), iar mieii sînt mînaţi în locuri foarte depărtate, pînă unde nu se mai aude behăitul oilor şi unde sînt ţinuţi toată vara. Dacă ar fi lăsaţi în preajma stînei, oile şi mieii s-ar tulbura unii pe alţii şi înţărcarea ar fi zădărnicită.

Dicţionarul limbii romîne moderne a explicat cuvîntul mai bine, spunînd: „loc de păşune, depărtat de stînă, unde se ţin izolaţi mieii după ce au fost înţărcaţi". Avem de făcut numai observaţia că mieii nu sînt duşi la înţărcători după ce au fost înţărcaţi, ci cu scopul de a fi înţărcaţi.

Cunoscînd aceste amănunte din viaţa păstorească, originea expresiei *unde (şi-)a înţărcat dracul copiii* cu sensul de „foarte departe, peste lume" devine clară şi nu mai are nevoie de alte explicaţii.

DIN ATELIERUL TÎNĂRULUI EMINESCU

GLASUL POETULUI-PROFET

DE

L. GÁLDI (Budapesta)

Istoricii literaturii ruse au examinat în numeroase rînduri [1] o curioasă varietate a stilului satiric pe care — după o fericită formulă a lui Lermontov — o numesc железный стих adică „vers de fier". Poezia lui Lermontov unde se găseşte formula în chestiune e totodată una din acelea ce reprezintă acest stil: e vorba de poezia lirică care începe cu versul Как часто, пестрою толпою окружен şi care, în unele ediţii, s-a publicat sub titlul de Первое января. Cu această poezie începe activitatea din 1840 a poetului rus: sîntem deci în anul din care datează şi un important monument al liricii romantice romîne: *Anul 1840* de Gr. Alexandrescu.

Din punct de vedere psihologic e de remarcat că, la Lermontov, formula amintită apare tocmai într-o poezie care revelează aceeaşi atitudine meditativă, acelaşi sentiment de singurătate interioară care se oglindeşte şi la Eminescu, în primele strofe ale poeziei de tinereţe *Din singurătate*. Critica societăţii izbucneşte deci — exact ca la poetul romîn — din meditaţiile unui spectator singuratic despre care s-ar putea spune cu cuvintele *Glossei*: „Privitor ca la teatru/Tu în lume să te-nchipui..." Strofa în care se găseşte expresia железный стих sună astfel:

Когда ж, опомнившись, обман я узнаю
И шум толпы людской спугнет мечту мою,
На праздник незванную гостью,
О, как мне хочется смутить веселость их
И дерзко бросить им в глаза железный стих,
Облитый горечью и злостью!...
. . . . . .

[1] Vezi între altele cartea lui Iv. N. Rozanov: Лермонтов мастер стиха, Moscova, 1942, p. 89 şi urm., L. Pumlianskiĭ, Стиховая речь Лермонтова, în culegerea de studii Литературное наследство, t. XLIII—XLIV, p. 40 şi urm.

Dar, cer al amăgirii, cu lumea ta mă miri —
De ei sînt nepoftite şi visuri şi-amintiri,
De la ospeţe-s aruncate afar',
Ah, cît aş vrea să tulbur surîsul lor de gheaţă
Şi-un *vers de fier* şi pară să le arunc în faţă,
Mistuitor, în flăcări de scîrbă şi amar!
(trad. de I. Horea)

Care sînt însă trăsăturile esenţiale ale acestor „versuri de fier"? Pentru a răspunde la această întrebare, trebuie să ţinem seamă de grupul de poezii care e scris în asemenea versuri. După Rozanov [1], ar fi vorba de următoarele poezii: Умирающий гладиатор (1836), Смерть поэта (1837), Дума (1838), Поэт (1838), Не верь себе (1839), Как часто, пестрою толпою окружен (1840), Последнее новоселье. Prima trăsătură comună rezultă din formele de versificaţie, toate poeziile amintite fiind scrise în metri i a m b i c i[2]. Folosirea exclusivă a iambului este un fapt netăgăduit, chiar dacă nu-l explicăm n u m a i prin influenţa posibilă a poetului francez Auguste Barbier, autorul volumului *Iambes* (1831), asupra lui Lermontov şi a altor poeţi ruşi. Situaţia stă cu totul altfel: atît Barbier, cît şi predecesorul său, Chénier — deşi, din cauza naturii versificaţiei franceze, nu puteau scrie versuri într-adevăr iambice — adoptaseră titlul *Iambes*, în sensul de „satiră", după vestite modele antice; grec. ἰαμβογράφος şi lat. *iambographus* (ca şi adjectivul substantivat *iambicus*) sînt atestate în sensul de „auteur d'invectives dans le goût d'Archiloque (Benoist-Goelzer). Ruşii, fiind deprinşi cel puţin cu versificaţia iambică modernă (creată de ei după modele germane), au putut să ia termenul francez *iambes* în sens figurat (ca francezii), dar şi în sens p r o z o d i c, ceea ce ar putea să explice predominarea formelor iambice ruse în acest gen satiric [3]. Printre celelalte criterii comune ale „versurilor de fier" istoricii literaturii ruse menţionează caracterul lor declamativ şi nu „cantabile", o oarecare lărgire a vocabularului poetic pentru a cuprinde aşa-zisele „cuvinte prozaice" (numite прозаизмы), căutarea unui efect deosebit la sfîrşitul, adică la „clausula" versurilor („Эффективные концовки") şi bogăţia epitetelor de ordin emoţional [4]. Toate aceste criterii laolaltă constituie acel stil de o sugestivitate incontestabilă în care au fost scrise, precum am spus, poezii atît de importante ca Смерть поэта, Поэт şi Дума.

[1] *Op. cit.*, p. 90.

[2] 1: alexandrini cu rime variate; 2: versuri iambice de 9 şi 8 silabe, amestecate cu alexandrini; 3: alexandrini amestecaţi cu octosilabi; 4: 12—9, *abab*; 5: 9—10, *abab*; 6: 12, 12, 9, 12, 12, 9 *aabccb*; 7: 13, 12, 13, 8; la sfîrşit combinaţii libere ale aceloraşi metri.

[3] Să nu uităm însă nici predominarea generală a iambului la marii poeţi ruşi: după datele comunicate de Rozanov (p. 20 şi urm.), în 1826 Puşkin a scris 84 poezii în forme iambice, 12 în trohei şi 5 în amfibrahi; la Kozlov, în 1828, găsim 37 poezii iambice, 5 poezii trohaice şi 6 poezii amfibrahice etc. — Cf. şi observaţia lui Heliade: „Satira, imprecaţiunile, blestemele, injuriele dau naturalemente [sic!] n iambi" (*Curs întregu de poesie generale*, I, 1868, p. CIV).

[4] Rozanov, *op. cit.*, p. 109. La criteriile înşirate am mai putea adăuga preferinţa „versurilor libere" rimate (cf. *ibid.*, p. 92). După părerea lui Rozanov, simetriile compoziţiei strofice ar stînjeni avîntul gîndirii; la Lermontov nici nu întîlnim strofe decît acolo unde o tensiune emoţională particulară nu exclude apariţia lor („Там, где нет особо напряженной эмоциональности").

Ultima dintre acestea se apropie şi din punctul de vedere al conţinutului de poemul *Junii corupţi* (de care ne ocupăm în articolul de faţă) într-o măsură aşa de mare, încît ne credem îndreptăţiţi să vorbim nu de „influenţe", ci de fenomene paralele[1]. Singura deosebire dintre Lermontov şi tînărul Eminescu rezultă din faptul că poetul rus se consideră membru al aceleiaşi generaţii deziluzionate pe care o critică („печально я гляжу на наше поколенье"), iar Eminescu — cel puţin în momentul de fervoare care i-a inspirat *Junii corupţi* — se situează deasupra mulţimii. Şi pe Eminescu l-am putea caracteriza cu o strofă luată din Поэт :

Твой стих, как божий дух, носился над толпой
И, отзыв мыслей благородных
Звучал, как колокол на башне вечевой
Во дни торжеств и бед народных.
. . . . . .

Şi versul tău în lume, duh sfînt peste toţi vecii,
Îşi răspîndea înalta lui solie
Cum clopotul pe vremuri, suna în turnul Vecii
Şi la restrişte şi la bucurie.
(trad. de Al. Philippide)

Atitudinea lui Lermontov nu-i va rămîne totuşi străină pentru totdeauna; după cîţiva ani nu vom auzi oare în *Epigonii* de „solidaritatea" poetului cu nenorocita generaţie căreia îi aparţine : „*Noi*? Privirea scrutătoare ce nimica nu visează". Dar să revenim la paralela la care am făcut aluzie ; e evident că şi la Lermontov în centrul invectivelor dureroase stă critica decăderii morale a „junilor corupţi" ruşi din vremea lui :

Едва касались мы до чаши наслажденья,
Но юных сил мы тем не сберегли,
Из каждой радости, бояся пресыщенья,
Мы лучший сок навеки извлекли.
. . . . . .

Atins-am numai buza pocalului vieţii
Dar vlaga sănătoasă, puternicul tumult,
Curînd se irosiră şi seva tinereţii
Sleită e în inimi demult.
(trad. de S. Arbore)

Precum se vede, există o mare afinitate de idei între Lermontov şi Eminescu ; rămîne de văzut, dacă şi „железный стих" în care s-a scris elegia lui Lermontov se regăseşte în lirica romînă. La această întrebare, rămînînd şi mai departe în sfera „fenomenelor paralele", trebuie să dăm un răspuns afirmativ, adăugînd însă că dacă acest stil concis şi plastic există de fapt în lirica romînă, crearea lui nu poate fi atribuită lui Eminescu,

[1] Dacă Eminescu a cunoscut sau nu poeziile lui Lermontov (cel puţin în vestita traducere a lui Bodenstedt), aceasta rămîne o întrebare deschisă ; în orice caz, afinităţile psihice ale celor doi poeţi apar neîndoioase.

ci acelor pionieri care i-au pregătit drumul pe terenul poeziei sociale. În ce privește stilul „martellato" al premergătorilor, să numim în primul rînd pe Heliade, cu un pasaj caracteristic din oda *La F. Schiller* (I, p. 185) :

Avuși de adversariu pe *Om* — ș-atît ajunge.
Te iartă să-i faci răul, iar binele nici mort :
Îți iartă pe Baraba, pe Christ îl crucifică ;
Insultă-l, te onoară ; strivește-l, te adoară ;
Dă-i glorie, onoare ; te-mpilă de ultragiu ;
Dă-i patrie, dă-i nume ; exilîul te-așteaptă ;
Dă-i adevăr, dreptate ; calumnia ți-e parte...

Găsim efecte comparabile cu avîntul „versurilor de fier" și la Alexandrescu care știa atît de bine să se servească de balansarea expresivă a emistihurilor și chiar de multe procedee proprii romanticilor francezi ca „enjambement"-ul și estomparea cezurii mediane. Toate aceste elemente de versificație se îmbină, de exemplu în *Anul 1840*, cu o clocotire într-adevăr „preeminesciană" a ideilor :

A lumei temelie se mișcă, se clătește,
Vechile-i instituții se șterg, s-au ruginit ;
Un duh fierbe în lume, și omul ce gîndește
Aleargă către tine, căci vremea a sosit ! (enjambement !)
Ici, umbre de noroade le vezi ocîrmuite (enjambement)
De umbra unor *pravili* ! *călcate*, siluite (estomparea cezurii, enj.)
De alte mai mici umbre, neînsemnați pitici.
Ori care simțiminte înalte, generoase,
Ne par ca niște basme [1] de povestit frumoase,
Și tot entuziasmul izvor de idei mici.

Tot la Alexandrescu perioadele limbii poetice încep să se transforme în largi „gesturi verbale" care corespund atitudinii oratorice a poeților-profeți din epoca romantică. Un pas încă spre retorism — și ne-ar amenința ivirea acelui „poet urlător" pe care Heliade, localizînd în oarecare măsură cunoscuta operă satirică a francezului Sylvius (Edmond Texier, 1841), l-a persiflat atît de ingenios în *Fiziologia poetului* (I, p. 469 și urm.). Din fericire, acest pas periculos nici poeții ruși [2], nici cei mai buni poeți romîni nu l-au făcut ; dimpotrivă, ceea ce admirăm și azi la C. Bolliac, adevărat întemeietor al poeziei sociale romîne, e adoptarea acelorași perioade bine construite pe care le-am descoperit la Alexandrescu și care, sub pana lui,

[1] Ed. 1842 : *basne*.

[2] Не вернь себе (Nu crede ție însuți), una din poeziile lui Lermontov scrise în „versuri de fier" începe cu următorul motto luat de la Barbier :

Que nous font après tout les vulgaires abois
De tous ces charlatans, qui donnent de la voix,
Les marchands de pathos et les faiseurs d'emphase
Et tous les baladins qui dansent sur la phrase ?

devin mai muzicale, mai sonore. Cum n-ar fi impresionat pe tînărul Eminescu de pildă *Carnavalul* în care a citit între altele strofa următoare :

La cîţi va rîde soarta, gîndiţi că-n aste zile
Stau sub pămînturi, ocne, prin temniţi şi exile
Atîţi nevinovaţi,
Pe care pizma, ura şi neagra calomnie
I-au părăsit cruzimii şi oarba tiranie
Îi ia necercetaţi !

Astfel de strofe satisfac toate cerinţele „versurilor de fier" : împreună cu conţinutul satiric regăsim în ele atît ritmul iambic şi clauzulele pline de efect, cît şi epitetele dictate de tensiunea emoţională. Pe această cale a pornit şi tînărul Eminescu cînd, adoptînd aceeaşi strofă şi acelaşi stil, s-a situat împotriva tineretului uşuratic din vremea sa, pentru a scrie oda satirică *Junii corupţi*.

Precum am stabilit mai sus, poetul se opune de la început generaţiei pe care vrea s-o critice [1] ; chiar primul vers

La voi / *descind* / *cobor* acuma, voi suflete-‹*otrăvite*› *amăgite* subliniază superioritatea de „profet" a adolescentului de 16 ani. Această superioritate morală e pusă în relief şi de strofa a 3-a în care, după ce se prevede indignarea tineretului („O, fiarbă-vă mînia în vinele stocite"), întîlnim o solemnă declaraţie, formulată „sub specie aeternitatis" :

În veci nu se va teme *Profetul* vre o dată
De braţele slăbite, puterea leşinată
A junelui cănit.

Din punct de vedere stilistic, ceea ce caracterizează prima parte a poeziei, adică analiza tineretului corupt, e procedeul stilistic pe care îl putem numi cu drept cuvînt „amplificare". Mijloacele de expresie ale acestui procedeu sînt înrudite cu acelea pe care le găsim în *Amorul unei marmure* ; totuşi în acest caz „gruparea ternară" [2] a propoziţiilor şi a membrelor de propoziţii nu joacă un rol aşa de important. „Gruparea ternară" predomină de pildă în strofa a 4-a ; în alte cazuri amplificarea e asigurată mai ales de figurile cele mai diverse ale repetiţiei. Versurile 1—2 conţin expresiile paralele *suflete-*‹otrăvite› *amăgite* / *spirite-ameţite* ; versul 3 — „‹Sarcasmul› *Blestemul* îl invoc" — e amplificat şi explicat de versul 4 : „*Blestemul* mizantropic cu vînîta lui ghiară" ; în strofa a 2-a versurile 8 şi 10 încep de asemenea cu cuvintele „În preajma minţii voastre", iar versurile 8 şi 9 arată şi ele un exemplu foarte caracteristic

[1] Tema pare a fi fost în aer : despre observările satirice ale lui Nicoleanu (1886) şi I. C. Drăgescu (1868) v. Perpessicius, I, p. 274—5. Al doilea text e însă posterior ciornei (1886?) care s-a păstrat în sms.-ul *Elena* (2259, 9v—11v ; I, p. 275—8) ; cîteva versuri sînt încercate în ms. 2262, 4v. Cf. şi Călinescu, *Opera*, I, 166—7, 187 ; II, 195 ; N. Moraru, *M. Eminescu şi timpul său*, în vol. *Studii şi eseuri*, 1950, 260—1.

[2] Cf. vestitul „groupement ternaire" al lui V. Hugo şi al altor poeţi romantici.

al amplificării : în aceste versuri se repetă cuvîntul *patimi*, dar cu deosebite funcții gramaticale :

În preajma minții voastre de *patimi* îmbătată,
De-al *patimilor* dor...

În plus, întreaga strofă a 3-a e pătrunsă de anumite armonii consonantice : sub acest raport trebuie să ținem seama mai ales de aliterația creată de cuvintele *preajma*, *patimi*, *putredă* și *spasmuri* care, în ansamblul lor, constituie scheletul strofei în chestiune. În cuvintele puse la rime putem releva anumite antiteze vocalice : vocalelor clare din *orgie* / *beție* li se opun vocalele sumbre din cuvintele *dor* / *amor*.

Unele repetiții de cuvinte dau limbajului o tonalitate tragică. Ca și cînd tineretul blestemat s-ar consuma pe rugul patimilor, de trei ori revine participiul *ars*, însă cu sensuri diferite. În strofa 1-a, în cadrul unei imagini deosebit de îndrăznețe, auzim de „fierul *ars* în foc" cu care poetul vrea să-și înscrie („să-și *înfiare*") blestemul pe fruntea tinerilor ; în strofa a 5-a participiul-epitet apare într-o lungă enumerare ornată de figura numită polisindeton (mintea voastră „ucisă de orgie *Și* putredă de spasmuri *și* arsă de beție *Și* seacă de amor"), iar după mărturia strofei a 4-a, tinerii înșiși sînt „*arși* pîn-în rerunchi".

Între astfel de repetiții grupate cîte 2 sau cîte 4 se intercalează strofa a 4-a unde regăsim de două ori un alt procedeu bine cunoscut și anume „gruparea ternară" :

Ce am de-alege oare în seaca-vă ființă ?
Ce foc făr' a se stinge, *ce* drept fără să-mi mintă,
O oameni morți de vii !
Să vă admir curajul *în* vinure [1] vărsate,
În sticle sfărîmate, <femei> hurii neruşinate
Ce chiue-n orgii ? [2]

În strofa a 5-a, afară de amintitele construcții paralele, ne surprinde și un nou fenomen al sintaxei poetice : în versurile 25—26 cîte o construcție posesivă e tăiată în două de cezura care, totodată, pune mai bine în relief cei doi termeni (posesiunea și posesorul) ai acestor construcții :

Vă văd lungiți pe *patul* / *juneții* ce-ați spurcat-o,
Suflînd din gură *boala* / *vieții* ce-ați urmat-o... [3]

---

[1] Pentru alte exemple ale pluralului arhaic în *-ure* (*cîmpure*, *vînture*, *ceriure*, *dorure*, aproape toate poeziile juvenile cu ritm dactilic !), cf. Al. Rosetti, *Limba poeziilor lui M. Eminescu*, în volumul *De la Varlaam la Sadoveanu*, 1958, p. 337—8.

[2] Această „grupare ternară" are particularitatea că prepoziția celor trei expresii paralele nu se repetă decît de două ori, fiind subînțeleasă în cazul al treilea.

[3] Și restul strofei e conceput într-un stil foarte îndrăzneț pentru epoca în care s-a scris :

Sau *bestiilor* care *pe azi* îl țin în fiară,
Cum linguşiți privirea, cea stearpă și amară,
Cum cădeți în genunchi !

Cu privire la aceste versuri N. Moraru scrie : „Semnalăm acest vers prețios în care poetul țintuiește bestiile care țin în fiare pe *azi*. Despre ce este vorba ? Fără îndoială despre regimul

Cu o aşezare similară a cezurii începe şi partea a doua, evocarea trecutului şi glorificarea învierii acestui trecut în Italia, centrul antic al popoarelor romanice [1] :

Sculaţi-vă, că *anii / trecutului* se-nşiră,
În şiruri triumfale stindardul îl resfiră,
Căci Roma a-nviat...

În versurile următoare alexandrinii servesc doar de introducere „pointe"-ei *Poporul împărat*, aşezată la sfîrşitul strofei :

Din nou prin glorii calcă cu faţa înzeită,
Cu faclele-i nestinse, puterea-i împietrită,
Poporul împărat [2].

Motivul „virtus Romana rediviva" e reprezentat şi de versurile 49—54 care — ca şi atîtea alte strofe — culmineză în cele două versuri scurte :

Vedeţi, cum urna crapă, cenuşa reînvie,
Cum murmură trecutul cu glas de bătălie
Poporului roman ;

Cum umbrele se-mbracă în zale ferecate,
Şi frunţile cărunte le-nalţă de departe
Un Cezar [3], *un Traian.*

Cu strofa a 6-a începe însă şi partea exhortativă a poemei, caracterizată de imperativele *sculaţi-vă* ! (de două ori), *încingeţi-vă spada* ! Cînd exclamaţia *sculaţi-vă* se repetă pentru a doua oară, deodată ea lărgeşte orizontul : glasul poetului ca „aramă" sau „trombă de moarte purtătoare" vesteşte tuturora dreptate şi libertate. În acest caz sms.-ul *Elena* ne-a păstrat unele variante demne de interes :

Sculaţi-vă !... <arama> căci tromba [4] de moarte purtătoare
Cu glasul ei <cel sumbru> lugubru răcneşte la popoare
Ca <zimbrul> [5] leul speriat ;

---

asupritor care încearcă să ferece elanurile şi ridicările liberatoare ale maselor" (*op. cit.*, p.261). Cuvîntul *bestie*, aplicat la un om „cu apucături sau instincte de fiară" (DA, DLRLC, DLRM), pare a fi una din acele metafore luate din limba vorbită pe care nici mai tîrziu nu le regăsim în lexicul poetic, ci numai în proza lui Vlahuţă, Caragiale etc. — Substantivarea adverbului *azi* (cf. germ. *das Heute*, magh. *a ma*), neînregistrată, după cît ştiu, de nici un dicţionar romîn, e un caz cu totul izolat şi în limba lui Eminescu.

[1] Motive asemănătoare se găsesc nu numai la A. Depărăţeanu (Perpessicius, I, p. 274, notă), ci şi la Alexandrescu (*Mormintele. La Drăgăşani*).

[2] Despre aplicarea unor substantive ca epitete metaforice (*stelele proroace* etc.) cf. T. Vianu, *Epitetul eminescian*, în vol. *Probleme de stil şi artă literară*, p. 47—8. Modelul expresiei e de altfel fr. *le peuple souverain* ; la Heliade găsim şi transcrierea literală *popol suveran* (I, p. 470). Cu această expresie evenimentele din Italia sînt puse sub semnul Revoluţiei franceze.

[3] Probabil : un *Cèsar* (cf. lat. *Caesar*, germ. *Cäsar*).

[4] Cf. într-o traducere din Pindemonte a lui Heliade : „Quando rimbombera l'ultima *tromba*" — „Quand va resbumba ultima *trumba*" (Curierul rom. III, p. 85, citat de C. Tagliavini *Un frammento di storia della lingua rumena nel sec. XIX. L'italianismo di Ion Heliade Radulescu*. Roma, 1926, p. 41).

[5] Împerecherea cuvintelor *sumbru* şi *zimbru* va reveni în versul 66 din *Epigonii* : „Vremea lui Ştefan cel Mare, <domnitorul triumfal> <leul> *zimbrul sombru* şi regal".

Tot ce respiră-i liber, a <tutulor> tuturor e lumea,
Dreptatea, libertatea nu sînt numai un nume
Ci-aievea s-<au> a serbat.

De ce răsună însă, paralel cu evocarea trecutului glorios şi a învierii lui, „arama" sau „tromba de moarte" răcnind la popoare cu glasul ei „sumbru" sau „lugubru"? Pentru a înţelege aceşti termeni, atît de surprinzători la prima vedere, trebuie să ţinem seamă de concepţia istorică pe care Eminescu a schiţat-o cu largi trăsături de penel şi în următoarele versuri din *Memento mori* (IV, p. 141):

...deşi-n inima noastră sînt seminţe de mărire,
Noi nu vrem a le cunoaşte; căci străina-ne gîndire
Au zdrobit a vieţii veche uriaş, puternic lanţ.
Secoli lungi ce-au rămas văduvi de a Romei spirit mare
L-au creat... În noi el este; noi îl stingem. Dacă moare
Noi murim... ramul din urmă din trupina de giganţi.

Ceva asemănător se ascunde în „nunta cea de moarte" (mai tîrziu: „danţul cel de moarte") al generaţiei osîndite; mii de batalioane „se învîrtesc roată" într-un „diluviu de foc"; totodată — precum se prevesteşte şi în *Geniu pustiu* —

Cad putredele tronuri în marea de urgie,
Se sfarmă de odată cu lanţul de sclavie
Şi sceptrele de fier;
În două părţi infernul portalele-şi deschide,
Spre-a încăpea cu mia răsufletele hîde
Tiranilor ce pier!
. . . . . .

După acest „fortissimo", să restabilim pentru totdeauna linia punctată, adică semnul de suspensie care, deşi figurează în sms-ul *Elena* (I, p. 277), a fost suprimat aproape din toate ediţiile „definitive". Numai o astfel de indicaţie de „pauză generală" poate despărţi în mod destul de clar epilogul, pictat din nou în culori sumbre, de viziunea centrală a măreţiei. Asemenea efecte de contrast, proprii gustului romantic, subliniază de altfel „muzicalitatea" compoziţiei; ca analogie, ne-am putea referi la multe exemple din Liszt şi Ceaikovski, şi chiar la „I pini di Roma" a post-romanticului Respighi. Tabloul roman dispare ca o nălucă, iar italianismul *în darn*, luat de-a dreptul de la Heliade[1], ca şi tromba, introduce o nouă serie de reflexii întunecoase. Stilul, tot aşa de abstract ca şi la începutul poemei, e încărcat de figuri şi de imagini; totuşi imaginile, în cele mai multe cazuri, îşi păstrează plasticitatea, adică mai oglindesc cîte un crîmpei de realitate. Firesţe, trebuie să acceptăm faptul că aproape în fiecare vers găsim cel puţin o expresie stilizată care, conform intenţiilor

[1] Cf. la începutul *Mihaidei*: „*În darn* o crudă soartă i-alungă ne-mpăcată, *În darn* conspiră Iadul să-i ţie-n întunerec" (I, p. 200). Pentru alte exemple (Negruzzi, Bolintineanu) v. DLRLC.

poetului, se detaşează de vorbirea curentă. În v. 61 din sms.-ul *Elena* ne surprinde „*voacea*-mi de eco repetită" (1, p. 277); varianta „romînizată" a acestui latinism-italianism nu e înregistrată de dicţionarele moderne, precum nu e nici varianta *èco* (cu accentul pe prima silabă, cf. lat. *Echo*, ital. *eco*) [1]. În v. 62 *aramă* nu e luat în sensul de „clopot" ca de obicei (cf. DA, DLRLC), ci face aluzie ori la *lira* poetului (v. 6), ori — ceea ce e mai puţin probabil — la „tromba de moarte purtătoare" (v. 36). Epitetele *amorţită* şi *leşinat* pot fi puse în paralelă cu calificativele de la început şi anume cu adjectivele *amăgit* şi *ameţit*. Virtutea (personificată !) e *despletită* în semn de doliu; imaginea poate fi luată din antichitate, însă se reazimă şi pe realitatea vieţii populare (cf. la Creangă: „Baba muri... şi nurorile *despletite* o boceau de vuia satul", ap. DLRLC). În expresia *Patria-ne zeiă* (sms.-ul *Elena*, I, p. 277) constatăm din nou adjectivarea unui substantiv (cf. *Madona Dumnezeie*, în *Venere şi Madonă*, v. 13). La sfîrşitul strofei e neobişnuit (şi neobservat de lexicografi) *îngheţat* în sensul de „amorţit, nesimţitor".

În următoarea strofă o serie de imagini (uliul, „pasărea de sboru-i din ceriuri dismeţită", muntele) sînt puse în serviciul autoanalizei poetice. Întîlnim din nou motivul singurătăţii; totodată în v. 67 — „Şi *s*ingur *s*tau şi *c*aut *c*a uliul *c*are *c*ată..." — reapar unele aliteraţii care, prin preciziunea lor sugestivă, pot fi apropiate de cascadele de aliteraţii din strofa a 2-a. Versul următor serveşte în întregime de introducere „pointe"-ei puse în primul vers mic: „Un stîrv spre-a-l sfîşia"; în acest caz fonetica expresivă, în loc de a fi eufonică, ilustrează gîndirea prin acumularea şi stridenţa unui mare număr de consoane. Urmează două fraze paralele — „Ca pasărea...", „Ca muntele..." avînd o încheiere tot aşa de tragică — „Un trăsnet ar purta..." — ca şi în prima parte unităţile de gîndire şi de ritm „Blestemul îl invoc" (v. 3) sau „O oameni morţi de vii" (v. 21); nu fără pricină vorbesc unii critici, în legătură cu această poezie, de „versuri cizelate în marmoră" [2].

În ultima strofă bogăţia de imagini se mărgineşte la versurile 76—78, însă ce introducere bine orchestrată pregăteşte la aceste imagini antitetice ! Muzicalitatea strofei trebuie simţită în întregimea ei artistică (să notăm din nou aliteraţiile şi să nu modificăm aspectul fonetic al versului 75 scriind *sfînt* în loc de *sînt*:

Dar cel *p*uţin nu *sp*uneţi că aveţi *s*imţiminte,
*C*ă-n *v*eci nu se îmbracă în *v*eştede *v*estminte
*M*isteriul cel sînt;
*C*ăci *v*or*b*a *v*oastră *s*ună ca *p*lîns la *c*ununie,
*C*a *c*obea ce îngînă un *c*înt de *v*eselie,
Ca rîsul la *mor*mînt.

Precum reiese din indicaţiile noastre, aliteraţiile cele mai diferite se încrucişează în această strofă în care punctul de culminaţie e fără îndoială expresia „Misteriul cel sînt"; cu ajutorul acesteia Eminescu

[1] Cf. însă: „Ecou-i respunde cu *vocea*-i vuindă" (*O călărire în zori*, v. 19).
[2] N. Moraru, *op. cit.*, p. 261.

stabileşte un contrast deosebit de puternic între „morţii de vii" şi aspiraţiile mai nobile, mai sfinte ale spiritului dornic de libertate. Cu acest acord pe care îl domină „misteriul" se încheie una din cele mai autentice ode patriotice din literatura romînă.

*

Ca epilog, mai avem de spus un cuvînt despre paralela ce se stabileşte de obicei între *Junii corupţi* şi *Scrisoarea III*. Despre această problemă acad. T. Vianu a făcut următoarele reflexii: « Poporul împărat », despre care e vorba aci, este poate *le peuple souverain* al revoluţiei franceze şi amintirile romane, la care poezia va mai face apel în două rînduri, sînt împrumutate aceluiaşi cerc de sentimente şi de idei. Mult mai tîrziu, cînd Eminescu se va ridica cu glasul maturităţii pentru a vesteji, în *Scrisoarea III*, societatea contimporană, păcatul acestei societăţi va fi tot scepticismul pe care-l acuză acum şi care va rămîne totdeauna obiectul satirei sale sociale, iar amintirile romane vor fi şi atunci mijlocul prin care el încearcă să ruşineze prezentul" [1]. Din punct de vedere stilistic, ar trebui să modificăm în oarecare măsură această părere, deoarece e evident că *Junii corupţi* şi *Scrisoarea III* nu aparţin aceluiaşi gen literar: prima poezie reprezintă — ca şi poeziile înrudite ale lui Lermontov — o variantă romantică a odei satirice clasicizante, iar a doua continuă tradiţiile, de o natură cu totul diferită, ale epistolelor sau scrisorilor poetice. Oda, chiar dacă biciuieşte, tinde la sublim: în ea se revelează un ideal care cere un stil concis şi stilizat, plin de avînt şi de imagini extatice.

Nimic asemănător în epistolele de inspiraţie horaţiană, de la Boileau la Alexandrescu: n-ar fi exagerată afirmaţia că — împreună cu comedia — epistola a fost întotdeauna, datorită naturaleţei sale, unul din genurile literare cele mai realiste. Acuzările formulate în stilul abstract al odei nu ies din sfera generalităţilor; în epistolă pătrund, împreună cu prolixitatea prozei, mai multe amănunte concrete şi identificabile. Se poate deci spune că unele idei comune privitoare la critica scepticismului şi — să adăugăm imediat — a decăderii morale nu constituie încă o tranziţie absolut sigură de la *Junii corupţi* la *Scrisoarea III*. Ar fi mai exact să zicem că asemenea idei vor fi formulate mai tîrziu în diferite alte stiluri, adică nu numai în ritmul trohaic al stilului „epistolar" romîn, ci şi în stanţe (sau „ottave rime") byroniene. Să contrapunem deci „versurilor de fier" din *Junii corupţi* fluiditatea discursivă a acestor stiluri posterioare; exemplele noastre vor fi luate din ciornele *Scrisorii III*. Stil „epistolar" (cca 1872—3; ms. 2259, I, p. 275):

Şi veniţi napoi drept minte o sticluţă cu pomadă
Drept privire un monoclu — drept onoare - o [2] barbă fadă
Drept ştiinţ' aveţi în minte vreun vals din ball-Mabille [!]
Şi în schimb cu toat' averea v'un papuc de curtezană
Ce pretindeţi? Chiar coroana — unde este v-o coroană
Să punem pe astă frunte, care poartă-acest [2] sigil?

[1] *Poezia lui M. Eminescu*, p. 17.

[2] În aceste două cazuri de „sinereză", nesemnalate de Perpessicius, am pus noi liniuţa necesară.

Stil byronian (cca 1878—9 ; ms. 2260, 103, II, p. 284) :

Ghebos, urît şi lacom, stegar de crailîcuri[1]
Acuma stă pe oameni de treabă să-i inculpe
Tovarăşi de hoţie aprob' a lui nimicuri[2]
Aplaudă cuvîntul şi schimele de vulpe
Spre sară ei vor merge să facă cabazlîcuri
Actriţele din Orpheu strîngîndu-le de pulpe
Pe buze au virtute şi-n ei moneta calpă
Canalii sînt depline din creştet pîn' în talpă.

Firește că nici aceste varietăți stilistice nu epuizează de loc tema pe care am schițat-o pe scurt ; am putea semnala cu aceeași îndreptățire pe lîngă ciornele *Scrisorii III*, sonetul postum *Ai noştri tineri* (1876) în care poetul se adresează din nou celor ce „Merg la Paris « focarul de lumină »" (V, p. 214), iar după întoarcerea lor „viaţa lor nu şi-o muncesc — şi-o plimbă" (IV, p. 252). Se pune şi aici, într-un stil realist conform cu genul publicistic, problema „progeniturii romane" ; una din variantele sonetului începe chiar cu versul „Coborîtori ai oştilor Romane..." (*l. c.*). Originii romane i se opune însă numaidecît un tablou satiric în care (cf. varianta C) predomină ca nişte rîsete sarcastice, acordurile seci ale rimelor în *-ică* şi *-eche* :

Romîni nu sînt, franţuji nu sînt, — nimică
Şi totuşi ei guvern' o ţară veche
Şi rîndul ţării ei venind îl strică
Muşcaţi or fi de boală ori de streche
Ba nu... formează acea mare clică
Cărora tot li-i floare la ureche.

Într-o altă variantă ne surprinde moldovenismul *saracul* care ilustrează chiar şi cu mijloace fonetice ideea expusă :

Dar ce să zic şi eu acum *saracul* — [3]
Ce n-am ştiut vro dată... păsăreşte :
Fiţi voi Romunculi, sîmt în mine Dacul.
De-aceea tot mai ştiu moldoveneşte...

Cît de departe sîntem de glasul patetic de odinioară, de glasul poetului-profet şi totuşi nu se ascunde oare şi în acest sonet acelaşi glas, aceeaşi ideologie care, aproape în aceeaşi epocă (II, p. 71 şi urm.), începe să plăsmuiască *Rugăciunea unui Dac*?

[1] După ediţia Perpessicius : *crăilicuri*, însă cf. DLRLC, unde e arătată pronunţarea *cra-i-* (în două silabe).

[2] În varianta anterioară : „...şi de caraghiozlîcuri" (I. p. 281).

[3] Că Eminescu era conştient de caracterul moldovenesc al acestui fonetism, reiese clar din exemplele culese (*îmbracă, pieptână* etc.) în vederea unei conferinţe publice, cf. Rosetti, *op. cit.*, p. 351.

TEXTELE LITERARE PENTRU ÎNVĂȚĂMÎNTUL MEDIU

DE

GH. BULGĂR

La baza studiului evoluției literaturii și a limbii noastre literare stau textele apărute de-a lungul veacurilor. Reeditarea lor pune uneori probleme complicate care au fost discutate în trecut din numeroase puncte de vedere, de către filologi și scriitori. Mai ales după 1870, preocuparea pentru reeditarea textelor vechi a crescut și datorită muncii lui Hasdeu, Odobescu, Sbiera, Gaster etc. s-au tipărit unele texte vechi în condiții științifice satisfăcătoare, aceste ediții putînd fi luate ca bază a retipăririi textelor în zilele noastre. Bineînțeles că va trebui să ținem seama de toate achizițiile științei filologice contemporane, pentru a da lucrări din ce în ce mai bune.

Au apărut în ultimii ani ediții din Ureche, Costin, Neculce, Alexandrescu, Odobescu, Eminescu, superioare celor din trecut. Textele vechi au fost supuse unei analize filologice atente; explicațiile care preced aceste ediții sînt în unele cazuri adevărate studii aplicate textului dat, instructive pentru toți editorii. Dar textele literare pregătite pentru învățămîntul mediu trebuie privite dintr-un punct de vedere particular: ele sînt alese dintr-o lungă epocă istorică în care au scris autori diferiți, în stiluri variate; îngrijitorii culegerilor au mai puțină experiență filologică și sînt tentați adesea să modernizeze textele vechi, recurgînd la izvoare de mîna a doua care nu inspiră deplină încredere.

Două tendințe principale apar în culegerea textelor literare pentru învățămînt, izvorîte din dorința de a le face cît mai accesibile: literarizarea, deci neglijarea aspectului specific vechi al textului și lipsa de discernămînt în alegerea izvoarelor. De aceea, uneori se amestecă planurile istorice și devine o problemă complicată evidențierea etapelor de evoluție a literaturii și a limbii. Cred însă că respectarea autenticității textului și cerința accesibilității lui pot fi împăcate, dacă se depun zelul și controlul necesar în îngrijirea acestor texte literare.

Trebuie să pornim de la ideea fundamentală că, spre deosebire de cărțile tipărite de E.S.P.L.A., de Editura tineretului, de Editura științifică, textele literare publicate pentru învățămînt de către Editura Didactică și Pedagogică sînt destinate *studiului* în școală; deci grija pentru alcătuirea lor, în condiții științifice adecvate, trebuie să sporească. Dacă alte edituri nu-și pot permite greșeli și aproximații în redarea textelor pe care le tipăresc, pentru că nivelul lucrării angajează numele editorului și prestigiul editurii, cei care tipăresc textele literare pentru învățămînt au obligația să se ridice cel puțin la nivelul realizărilor pe care le au în față și să dea elevilor un material pentru studiu, demn de încredere, controlat și bine pus la punct.

În această privință se pot face cîteva observații critice utile. Iată, de pildă, cazul *Culegerii de texte literare pentru clasa a IX-a*, în care se reproduc fragmente alese din literatura sec. XVI—XIX, pînă la Hasdeu; autorii ei (I. Negoiescu și I. St. Botez) nu spun totdeauna de unde au luat fragmentele respective, ce ediție au folosit. Se știe că pentru primele două secole avem unele ediții bune, întocmite de filologi recunoscuți ca Hasdeu, Sbiera, Gaster, Bianu, Pușcariu, Candrea, Byck, ediții care pot fi luate ca bază pentru alcătuirea unor astfel de culegeri. Edițiile citate mai sus reproduc cu fidelitate textele vechi și au adesea un aparat critic de cea mai mare importanță pentru studiul comparativ al limbii diferitelor monumente ale limbii romîne.

Comparînd reproducerile de texte vechi din *Culegere* cu cele mai bune ediții amintite mai sus, vedem că există diferențe inexplicabile, că transcrierea textelor este destul de aproximativă; uneori se folosesc izvoare de mîna a doua. În fragmentul luat din *Carte rumînească de învățătură* a lui Varlaam citim: *groaznic*, *închipuiește*, *vodă*, *vîrtos*, *acum*, *țării* în loc de: *groznic*, *închipuiaște*, *vod*, *vrîtos*, *acmu*, *țărăi* cum se află în ediția științifică publicată în 1943 (Byck) și în *Bibliografia* Bianu-Hodoș. Fragmentele din Ureche sînt reproduse după ediția E.S.P.L.A. din 1958, superioară celorlalte mai vechi, dar și aceasta susceptibilă de a fi îmbunătățită (cf. recenzia amplă publicată în acest număr al revistei). În *Culegere* întîlnim: *pre urmă*, iar în ediția de bază *pă urmă*; *de pre cele bune*, în loc de: *dupre cele bune* (cum se potrivește în context), *întîmplă* în loc de *tîmplă* etc.

În acest mod se deformează specificul limbii epocii, al limbii autorilor vechi și se merge pe o linie a modernizării care nu poate folosi învățămîntului, studiului istoric al limbii și literaturii romîne. Desigur că dacă se folosesc texte de bază editate în trecut va fi necesară schimbarea ortografiei; aceasta nu trebuie să ducă la schimbarea cuvintelor, la modificarea formei lor vechi, specifică epocii.

Din literatura secolului al XVIII-lea s-a retipărit puțin și în condiții de cele mai multe ori nesatisfăcătoare. Nu avem încă o bună ediție a operelor lui Cantemir. Academia veche a latinizat textul original atunci cînd l-a tipărit, în secolul trecut. *Culegerea* recentă a preferat ediția din 1915 a *Didahiilor* lui Antim Ivireanul, deși cred că ediția mai veche a lui Bianu (1886) este mai îngrijită; în orice caz ar fi necesar un sondaj, avînd în față manuscrisul, înainte de a ne hotărî pentru o anumită ediție, în

cazul în care avem mai multe ediții îngrijite. Din cărțile populare *Alexandria* și *Esopia* s-au publicat ediții noi, mai bune decît tirajele comerciale scoase în trecut. Editorii de azi au mers la primul izvor și au lucrat cu pricepere. Totuși, dată fiind întinderea redusă a textelor alese, era bine ca fiecare fragment să fi fost recontrolat cu prima tipăritură apărută către sfîrșitul secolului al XVIII-lea. În nici un caz nu cred că se poate proceda în felul *Culegerii* care reproduce, situînd în cadrul acelui secol, un text din *Halimaua* povestită de Emil Gîrleanu, deci din secolul nostru. Dacă la p. 41 se spune că „prima traducere românească" din această operă a apărut la 1783, era obligatoriu să se dea un fragment din această traducere care cuprinde specificul limbii acelei epoci.

Literatura *Școlii ardelene* nu s-a bucurat de atenția editorilor din trecut. Autorii manualelor și ai culegerilor de texte, de antologii, vor trebui să meargă la edițiile originale, la textele cele mai vechi, eventual chiar la manuscrise, pentru a da texte literare autentice. *Culegerea* recentă reproduce fragmente din *Hronica* lui Șincai după ediția latinizantă de la 1886, inferioară celor din 1853 și 1843 (parțială). Ar fi fost mult mai bine, mai științific, să se fi folosit ediția din 1853, lucrată după manuscrise, și să se fi confruntat textele, acolo unde era posibil, cu ceea ce a publicat chiar Șincai în *Calendarele* de la Buda din 1807 și 1808. Ar fi necesară azi o antologie întocmită de filologi și cuprinzînd cele mai importante părți din opera atît de originală și de importantă pentru dezvoltarea limbii și literaturii moderne a Școlii ardelene, care apoi ar putea sta la baza întocmirii culegerilor de texte literare pentru învățămînt.

Problema reeditării textelor literare din secolul trecut cred că a fost în general soluționată. Se ia ca bază ultimul text văzut de autor, respectîndu-se voința lui de a da o anumită formă operei. Există unele excepții, puține, care au fost tratate într-un mod aparte: este cazul lui Gr. Alexandrescu a cărui operă a apărut la E.S.P.L.A. într-o ediție critică atent lucrată (I. Fischer). Numeroși scriitori, retipăriți în ultimii ani, au fost prezentați în ediții corecte; vechile erori sînt îndreptate mereu, lacunele împlinite. În multe cazuri, explicațiile editorilor ne arată practic în ce direcție au mers modificările și de ce au fost ele necesare pentru restabilirea adevăratului text literar, clasic. Toate aceste achiziții ale științei filologice actuale trebuie folosite din plin de către cei care întocmesc antologiile pentru învățămînt. În unele cazuri, chiar ediții consacrate, care au stat ani și ani la rînd la baza edițiilor de popularizare și la baza muncii în învățămînt vor putea fi îmbunătățite, pornind de la observațiile critice făcute pe marginea lor. Este cazul *Poeziilor* lui Eminescu editate de Perpessicius, ediție comentată de I. Crețu în paginile acestei reviste (nr. 5 și 6 din 1959 și 1 și 2 din 1960).

A doua problemă care se pune în legătură cu editarea textelor literare pentru învățămîntul mediu este aceea a accesibilității acestor texte. Dacă punem toată grija în redarea lor exactă, vor putea oare elevii să le înțeleagă, să se descurce în materialul greoi, uneori mult diferit de ceea ce este astăzi limba literară (mă gîndesc la lexicul și stilul primelor traduceri, de multe ori calchiate după originalul străin). Textele reproduse trebuie neapărat însoțite de explicații lingvistice și de un glosar bine alcă-

tuit, care vor ajuta pe elevi să înțeleagă mai bine evoluția limbii și vor ilustra bogăția expresivă, sinonimică, a limbii noastre, bogăție despre care au vorbit Negruzzi, Alecsandri, Eminescu, Coșbuc, Sadoveanu. *Culegerea* recentă nu are glosar decît la micul fragment reprodus din *Codicele Voronețean*. Aici însă cuvîntul *băsădui* este explicat greșit prin „a plînge, a jeli" în loc de „a vorbi" (de la magh. *beszéd* „vorbă" ; *băsădui* (*băsădi*) se folosește și azi în regiunile cu populație mixtă din apusul țării). Încolo se explică unele cuvinte vechi la subsol, multe rămîn însă fără nici o explicație, multe au o formă învechită și trebuia și ea lămurită. Cei mai mulți cititori ai acestor texte literare vor regreta că nu înțeleg pe deplin sensul unor cuvinte ca : *zac*(*on*), *cădere de mas*, *țircălam*, *brîncă*, *fățărie*, *mozavirii*, *poftori*, *paradosire*, *slovinire* etc., pe care editorii nu le explică nicăieri, iar dicționarele la îndemînă azi nu le cuprind pe toate, căci nu sînt dicționare generale ale limbii.

Textele literare alese pentru a sta la baza studiului limbii și literaturii în învățămîntul mediu trebuie reproduse fidel, științific și în același timp însoțite de explicațiile necesare ca să fie înțelese ușor de elevi. Aplicarea metodei filologice este obligatorie ; căile rezolvării problemelor amintite trebuie analizate din toate punctele de vedere. Cele spuse mai sus sînt o contribuție parțială care-și așteaptă completările.

STATISTICA ŞI STILURILE LIMBII

DE

SANDA GOLOPENŢIA şi TOMA PAVEL

Ne propunem să ilustrăm aici prin cîteva exemple utilitatea cercetării statistice [1] a stilurilor limbii.

Observaţiile noastre se întemeiază pe excerptarea — după indicaţiile metodice date de P. Guiraud [2] — a 15 000 de cuvinte-text repartizate în opt releveuri, după cum urmează :

1. M. Eminescu : *Poezii*, 2 000 cuvinte-text.
2. T. Arghezi : *Poezii*, 2 000 cuvinte-text.
3. I. Creangă : *Amintiri din copilărie*, 2 000 cuvinte-text.
4. M. Sadoveanu : *Şoimii*, 2 000 cuvinte-text.
5. „ „ : *Nicoară Potcoavă*, 2 000 cuvinte-text.
6. Fr. Munteanu : *Cerul începe la etajul trei*, 2 000 cuvinte-text.
7. *Codul familiei*, 2 000 cuvinte-text.
8. I. Hincin [3] : *Curs scurt de analiză matematică*, 1 000 cuvinte-text.

Releveurile din T. Arghezi, I. Creangă, M. Eminescu şi Fr. Munteanu au confirmat observaţia lui Guiraud care spune că : într-un text de lungime dată (2N), numărul de cuvinte-text pline [4] reprezintă aproximativ jumătate (N), cealaltă jumătate fiind constituită de cuvintele de structură. Aceasta ne-a permis ca, pentru *Codul familiei*, Hincin şi M. Sadoveanu (*Şoimii* şi *Nicoară Potcoavă*), să ne limităm la extragerea cuvintelor pline, cu atît mai mult cu cît scopul cercetării e de natură stilistică.

---

[1] În legătură cu problemele generale ale aplicării matematice în lingvistică, vezi articolul publicat de Alexandra Roceric în LR, 3/1960, p. 14—22.

[2] P. Guiraud, *Les caractères statistiques du vocabulaire*, Paris, 1954.

[3] I. Hincin, *Curs scurt de analiză matematică*, Bucureşti, 1956.

[4] Guiraud numeşte „pline" cuvintele care denumesc noţiuni (substantive, adjective, verbe, adverbe), în opoziţie cu cuvintele „goale" — simple unelte gramaticale. Pentru a evita demarcaţia — uneori arbitrară — între adverbe pline şi adverbe de structură, Guiraud consideră adverbele drept cuvinte pline.

Prin alegerea textelor am căutat să evidenţiem variaţia caracterelor statistice ale vocabularului în interiorul aceleiaşi epoci, pe stiluri ale limbii (în literatura beletristică pe genuri şi scriitori) şi în epoci diferite (la scriitori diferiţi sau în două lucrări diferite ale aceluiaşi scriitor) [1].

Elementele de bază ale operaţiilor efectuate sînt *frecvenţa* şi *rangul* cuvintelor cuprinse în fragmentele analizate. Frecvenţa reprezintă numărul de apariţii ale cuvîntului în segmentul respectiv [2]. Aşezînd cuvintele în ordinea frecvenţelor lor (de la cea mai mare către cea mai mică), obţinem o listă în care numerele de ordine ale cuvintelor constituie rangul lor.

În calcul au intervenit şi alte mărimi : *lungimea textului* (N), obţinută prin adunarea frecvenţelor cuvintelor excerptate, numărul de cuvinte *distincte* ale textului (V) şi numărul cuvintelor *a căror frecvenţă este egală cu 1* (V_1).

Cu ajutorul acestor elemente am încercat să definim structura statistică a textelor cercetate, calculînd *concentraţia* (care măsoară tendinţa de a folosi un număr redus de cuvinte repetate) şi *bogăţia* (tendinţa de a obţine o cît mai mare varietate a expresiei) vocabularului [3], după formulele indicate de P. Guiraud :

$$\text{concentrarea } C = \frac{\Sigma 50}{2N}; \qquad \text{bogăţia } R = \frac{V}{\sqrt{2N}}$$

în care $\Sigma 50$ reprezintă suma frecvenţelor primelor 50 de cuvinte în ordinea rangului.

Într-un text de lungime redusă formula de mai sus a concentraţiei este însă destul de greu de aplicat. La un excerpt care nu depăşeşte 1 000 de cuvinte pline nu se poate calcula concentrarea fiecărei părţi de vorbire separat, întrucît adesea adjectivul şi mai ales adverbul nu ajung să fie mai numeroase de 50, îndeosebi în cazul textelor din stilul administrativ sau din cel ştiinţific. În al doilea rînd, ţinînd seamă numai de frecvenţa primelor 50 de cuvinte luate în ordinea rangului, formula lui Guiraud nu permite diferenţierea îndeajuns de fină între două tipuri de vocabular : a) vocabularele care au un nucleu de cuvinte-temă foarte frecvent repetate, restul fiind constituit de cuvinte cu frecvenţă redusă şi b) vocabularele uniform concentrate pe toată întinderea lor, adică cele care se supun cu regularitate legii lui Zipf [4].

---

[1] Credem că statistica nu împiedică studiul evoluţiei vocabularului unui autor (vezi T. Vianu, *Statistica lexicală şi o problemă a vocabularului eminescian*, în *Limba romînă*, 1959, nr. 3, p. 33) ci, dimpotrivă, constituie un punct de plecare care nu poate fi neglijat.

[2] După alţii, frecvenţa reprezintă raportul dintre acest număr şi numărul total de cuvinte cuprinse în text (implicit, suma frecvenţelor tuturor cuvintelor textului excerptat = 1).

[3] Concentrarea şi bogăţia vocabularului pot fi raportate la principiul efortului minim, emis de Zipf. Tendinţei vorbitorului de a expune numai strictul necesar (ceea ce determină concentrarea) i se opune în permanenţă factorul social, dorinţa ascultătorului de a obţine cu minimum de efort un maximum de precizie (ceea ce explică bogăţia vocabularului).

[4] Zipf observă că frecvenţa cuvîntului este invers proporţională cu rangul lui. Produsul celor două mărimi reprezintă deci o constantă : $F \times R = C$.

De aceea, am încercat să stabilim în mod empiric o formulă care să ne îngăduie determinarea concentrării fiecărei părți de vorbire, chiar în cazul unui excerpt de mică întindere. Am ajuns la: $C = \frac{V}{V_1 / \overline{N}}$.

În primul rînd, la un V dat, cu cît numărul de cuvinte folosite o singură dată (V_1) este mai mare, cu atît concentrația este mai mică și invers. Deci, concentrarea C este invers proporțională cu V_1. În al doilea rînd, la un raport $\frac{V}{V_1}$ dat concentrarea crește pe măsură ce scade lungimea textului. Concentrarea este deci invers proporțională și cu N.

Acordînd rezultatelor obținute numai o valoare cu totul relativă, avînd în vedere lungimea redusă a excerptului, ne permitem să facem unele considerații, credem, utile.

I. STILURILE LIMBII

Raportul dintre frecvențele de apariție ale diverselor părți de vorbire (substantiv, verb, adjectiv, adverb) este determinat în primul rînd de structura limbii. Interpretarea datelor obținute evidențiază însă și un alt aspect al problemei.

Tabloul de mai jos înfățișează proporțiile în care se repartizează cuvintele pline în cadrul celor opt releveuri:

	Eminescu	Arghezi	Creangă	Fr. Munteanu	Sadoveanu		Codul familiei	Hincin
					Șoimii	Nic. Potcoavă		
Substantiv	48,8%	56,2 %	36,5%	43,8%	53,8%	57,9%	58,9%	50,4%
Verb	27,1%	22%	33,6%	29,1 %	22,1%	24,6%	18,2%	20,7%
Adjectiv	13,1%	17,6%	6,1%	15,6%	16,8%	9,3%	15,6%	13,7%
Adverb	10,8%	8,8%	23,8%	7,1%	7,2%	7,9%	7,1%	15,1%

Se observă că procentul utilizării substantivului nu scade, în versuri, sub 48% (Eminescu — 48,8%), în vreme ce în proza literară coboară pînă la 37% din numărul total de cuvinte pline (Creangă — 36,5%). În textele aparținînd stilului administrativ, substantivele ocupă mai mult de jumătate din numărul total al cuvintelor pline.

În poezie, verbul nu are un loc mai extins decît 27% (Eminescu — 27,1%). În proza literară în schimb, procentul verbelor atinge 33,6% la Creangă. Numărul ridicat de verbe nu reprezintă însă o condiție obligatorie pentru proză. Textele administrative se caracterizează printr-un procent relativ scăzut de verbe, chiar sub 20% (*Codul familiei* — 18,2%).

Raportul dintre frecvența verbului și aceea a substantivului este, în poezie, în favoarea substantivului. S-ar putea să fie vorba de o caracteristică a expresiei lirice, care pune accentul cantitativ pe categoria numelui (fapt constatat și de P. Guiraud). În proza literară în schimb, se tinde către echilibru între numărul substantivelor și acela al verbelor.

Proza literară oglindeşte mai fidel situaţia din limba vorbită, unde verbele au o importanţă egală cu cea a substantivului, dacă nu chiar mai mare [1]. În stilul ştiinţific şi în cel administrativ, raportul se modifică în favoarea substantivului. Lucrul este firesc dacă ne gîndim la precizia „nominală" cu care operează aceste stiluri (verbul ajunge deseori să aibă funcţia de simplă copulă între substantive).

Adjectivul este frecvent în poezie (17,6% — Arghezi), lucru aşteptat. În textele literare în proză şi în textele administrative sau ştiinţifice frecvenţa lui oscilează în jurul lui 13%. De remarcat cifra 6,1% la Creangă.

În proza literară este foarte frecvent adverbul, atingînd la Creangă procentul de 23,8%. El este însă puţin frecvent în poezie (Arghezi — 8,8%). În stilul administrativ adverbul apare rar (*Codul familiei* — 7,1%), în schimb în stilul ştiinţific atinge procentul de 15,1%. Faptul se explică prin necesitatea precizărilor adverbiale, foarte mare pentru stilul ştiinţific. Consideraţiile privitoare la procentaje s-au făcut fără să se ţină seamă de cifrele oferite de textele din M. Sadoveanu. E foarte interesant de observat că procentele părţilor de vorbire la acest autor se apropie mai mult de procentele poeziei decît de cele ale prozei literare:

	Arghezi	Sadoveanu		Fr. Munteanu
		Şoimii	Nic. Potcoavă	
Substantiv	56,2%	53,8%	57,9%	43,8%
Verb	22 %	22,1%	24,6%	29,1%

În ceea ce priveşte caracterele statistice ale vocabularului (*bogăţia* şi *concentraţia*), diferenţa dintre stilurile limbii apare mult mai net.

Bogăţia R

	Eminescu	Arghezi	Creangă	Fr. Munteanu	M. Sadoveanu		Codul Familiei	Hincin
					Şoimii	N. Potcoavă		
Substantiv	10,2	12	7,1	8	10,1	9,6	5,3	2,8
Verb	6,2	7	5,1	5	6,3	5,9	5	2,7
Adjectiv	6,3	7,5	4,2	6	6,2	5	4	2,5
Adverb	3,1	3	2,6	3,5	4	2,7	2,8	2,9
Total	25,8	29,5	19	22,5	26,6	23,2	17,1	10,9
Concentrarea C								
Substantiv	5,8	6	6,3	7	6,2	6,7	8	12
Verb	8,4	8,2	8,6	9,4	9,7	9,5	13	20
Adjectiv	11,9	9,8	14,9	11	10	13	14	25
Adverb	16	20	11	14	16,9	13,5	23,5	20
Global	4,2	4	4,8	4,6	4,5	4,8	5,9	8,3
Global după Guiraud	0,17	0,13	0,22	0,20	0,12	0,25	0,25	0,33

[1] O statistică sumară făcută pe baza textelor publicate de Gr. Brîncuş în *Sur le passé simple en roumain* (în *Mélanges linguistiques*, Bucureşti, 1957) la întrebarea: „Povestiţi-ne o întîmplare din viaţa dumneavoastră", arată că numărul substantivelor atinge, în limba vorbită, aproximativ 2/3 din numărul verbelor.

Cel mai mare indice al bogăției apare în poezie (Arghezi — 29,5 ; Eminescu — 25,8). Proza literară are o bogăție mai mică, în jurul cifrei 20. Stilul administrativ este destul de bogat (*Codul familiei* — 17,1). Cea mai mică bogăție o are vocabularul textului științific : 10,9. Drept „normală" trebuie considerată bogăția prozei literare. Poezia are o bogăție de cuvinte deasupra normei. Stilul administrativ și cel științific au o bogăție redusă a vocabularului pentru că operează cu un număr restrîns de cuvinte.

Stilul administrativ și cel științific se caracterizează prin diferența foarte mică dintre indicii de bogăție ai părților de vorbire. Dacă la Arghezi raportul dintre bogăția substantivului, verbului și adverbului este 12/7/3, la textul de matematici acest raport apare ca 2,8/2,7/2,9. Oscilația aceasta este maximă la textele de poezie și intermediară la cele de proză literară (Creangă — 7,15/5,1/2,6). Cu alte cuvinte, bogăția vocabularului este, pentru textele științifice, uniformă la toate părțile de vorbire, în vreme ce în stilul beletristic anumite părți de vorbire, mai ales substantivul, le domină pe celelalte. De remarcat că diferența de bogăție dintre stiluri este dată de diferența de bogăție a substantivului și adjectivului :

	Poezie	Stilul administr.
Substantiv	10,26 (Eminescu)	5,3 (C. familiei)
Adjectiv	7,5 (Arghezi)	4 (C. familiei)

Bogăția verbului și adverbului este aproximativ aceeași în toate stilurile :

	Poezie	Proză	Stilul administrativ
Verb	6.22 (Eminescu)	5,11 (Creangă)	5 (Cod. Familiei)
Adverb	3 (Arghezi)	2,6 (Creangă)	2,8 (Cod. Familiei)

Studiul concentrației (după formula lui Guiraud) ne duce la rezultate tot atît de semnificative. Cel mai concentrat stil este, după cum era și de așteptat, stilul științific : 0,33. În textele științifice apare un număr restrîns de cuvinte, cu frecvență foarte ridicată. În schimb concentrația textelor în versuri este mică. La Arghezi, dintre cele 741 de cuvinte diferite (la 988 de cuvinte pline-text), doar patru depășesc frecvența 10, în vreme ce în *Codul familiei*, din 361 de cuvinte diferite (la 1 045 de cuvinte pline-text), 19 depășesc frecvența 10, iar patru dintre ele întrec frecvența 30. Și în ce privește concentrația, proza literară se situează la mijloc (Creangă — 0,22 ; Fr. Munteanu — 0,20).

Cea mai puţin concentrată parte de vorbire, după formula noastră, este substantivul, adică partea de vorbire care denumeşte „obiecte". Verbul este mai concentrat, iar adverbul foarte concentrat. În stilul beletristic, marea concentraţie a adverbului poate fi pusă pe seama folosirii adverbelor de structură, simple unelte gramaticale. În stilul ştiinţific, concentraţia adverbului (20) scade sub cea a adjectivului (25). Acest lucru confirmă observaţia de mai sus, anume că în stilul ştiinţific există o tendinţă de înmulţire a complinirilor adverbiale.

În concluzie, stilurile limbii pot fi caracterizate în felul următor:

Stilul	Bogăţia	Concentraţia
beletristic-poezie	foarte mare	mică
„ -proză	medie	medie
administrativ	mică	mare
ştiinţific	foarte mică	foarte mare

II. STILUL SCRIITORILOR

Analiza statistică a stilului scriitorilor excerptaţi este dificilă şi nu se poate realiza decît parţial, avînd în vedere lipsa unui dicţionar de frecvenţe al limbii romîne — expresie a normei de la care să pornim comparaţia. Renunţăm la stabilirea arbitrară a cuvintelor-temă şi a cuvintelor-cheie [1], limitîndu-ne la o rapidă trecere în revistă a elementelor care diferenţiază pe doi reprezentanţi ai aceluiaşi gen (în cadrul stilului beletristic) în epoci diferite sau în aceeaşi epocă.

Poezie. Eminescu-Arghezi. Ponderea diferitelor părţi de vorbire este apropiată relativ. Se observă totuşi la Eminescu o greutate specifică mai mare a verbului şi adverbului:

	verb	adverb
Eminescu	27,16%	10,81%
Arghezi	22 %	8,8%

[1] Guiraud, în *Caract. stat. du voc.*, p. 61 şi urm. distinge aşa-numitele *zone aritmo-semantice* ale vocabularului. După eliminarea cuvintelor de structură (150 pînă la 200), restul vocabularului (cuvintele de semnificaţie) ar putea fi divizat în trei zone: 1. *cuvinte-temă* — cuvinte generale în jurul cărora se organizează gîndirea (aproximativ 50 de cuvinte); 2. *cuvinte de bază* — alcătuind substanţa vorbirii (cca 4 000) şi 3. *cuvinte de caracterizare* (cele 20 000 de cuvinte rămase). *Cuvinte-cheie* sînt acele cuvinte a căror frecvenţă depăşeşte, în vocabularul unui scriitor, frecvenţa lor normală, înregistrată în dicţionarul de frecvenţe al limbii. Calculînd rangul mediu al cuvintelor-cheie pe baza dicţionarului de frecvenţe pentru epoca respectivă, putem măsura *gradul de excentricitate* al vocabularului folosit de autor.

Arghezi insistă mai mult asupra substantivului şi adjectivului :

	subst.	adjectiv
Eminescu	48,8%	13,1%
Arghezi	56,2%	17,6%

Acest lucru se datorează, probabil, şi caracterului epic al multora dintre poeziile eminesciene. (Am excerptat fragmente din „Împărat şi proletar", „Scrisoarea a III-a", „Luceafărul", „Făt-frumos din tei".

Analiza bogăţiei pune în lumină marea forţă verbală a lui Arghezi (Arghezi — R = 29,5 ; Eminescu — R = 25,8). În ceea ce priveşte bogăţia diferitelor părţi de vorbire, se remarcă la ambii scriitori o bogăţie redusă a adverbului, bogăţii aproape egale pentru verb şi adjectiv şi bogăţii mari pentru substantiv.

Concentraţia este mică şi la Eminescu şi la Arghezi [1].

Vocabularul celor doi autori este relativ asemănător. Există, cu excepţia verbului, o simetrie între concentraţiile şi bogăţiile diverselor părţi de vorbire la cei doi autori.

	Arghezi		Eminescu	
	R	C	R	C
Substantiv	12	6	10,2	5,8
adjectiv	7,5	9,8	6,3	11,9
verb	7	8	6,2	8,4
adverb	3	20	3,1	16

Proză: Creangă foloseşte în egală măsură substantivul şi verbul (S — 36,5% din cuvintele pline, V — 33,6%). Predilecţiei pentru acţiune în dauna descrierii i se datorează şi apariţia masivă a adverbului (23,81%) egală cu proporţia verbului la Sadoveanu). Vocabularul lui Creangă este puţin dispersat (R = 19,11, cifră apropiată de dispersia din *Codul familiei*) şi relativ concentrat (C = 0,22 faţă de 0,20 la Francisc Munteanu).

Francisc Munteanu are un vocabular de bogăţie mijlocie şi de concentraţie relativ mare. Dispersia părţilor de vorbire este foarte apropiată de cea din *Nicoară Potcoavă* de Sadoveanu. Totuşi procentul de apariţie a părţilor de vorbire este diferit la cei doi autori. La Mihail Sadoveanu substantivul ocupă 57,95% din lungimea textului, în vreme ce la Francisc

[1] Teoria lui Guiraud despre concentraţia mare a poeziei nu este probabil valabilă decît pentru reprezentanţii simbolismului pe care autorul i-a avut în vedere în studiile sale.

Munteanu reprezintă numai 43% din text. În schimb, Francisc Munteanu foloseşte mai frecvent adjectivul şi adverbul :

	Adjectiv	Adverb
Fr. Munteanu	15,6 %	7,1%
Sadoveanu	9,33%	7,9%

Asemănarea dintre cei doi autori constă în structurarea internă a fiecărei părţi de vorbire, nu în frecvenţa de apariţie a părţilor de vorbire.

S a d o v e a n u. În *Şoimii* adjectivul ocupă un loc foarte important, fiind apropiat de verb în ceea ce priveşte proporţia folosirii (adjectiv — 16,8% ; verb — 22,06%). În *Nicoară Potcoavă* folosirea adjectivului scade la 9,3%, crescînd în schimb proporţia întrebuinţării celorlalte părţi de vorbire. O tendinţă către simplificare se observă şi în ansamblu. Bogăţia vocabularului scade de la 26,6 (*Şoimii*) la 23,2 (*Nicoară Potcoavă*). Concentrarea, în schimb, se dublează, ajungînd s-o egaleze pe cea din stilul administrativ : *Şoimii* C = 0,12, *Nicoară Potcoavă* C = 0,25, *Codul familiei* C = 0,25.

★

Rezultatele pe care le-am obţinut cu ajutorul statisticii făcute confirmă faptul că stilurile sînt caracterizate prin indici statistici. O statistică mai extinsă ar aduce, desigur, noi precizări în această problemă.

În ceea ce priveşte determinarea trăsăturilor stilistice ale scriitorilor, credem că, folosită adecvat şi fără pretenţia de a depăşi rolul unui mijloc auxiliar, metoda statistică poate da rezultate demne de interes.

SCHIȚĂ DE ISTORIE A LEXICOGRAFIEI ROMÎNE

DE

MIRCEA SECHE

IV

(DE LA 1826 PÎNĂ LA 1870 : C. DICȚIONARELE UNILINGVE)

1. Dicționare explicative generale

Lexicografia romînească unilingvă a fost, înainte de anul 1825, ca și inexistentă. Proiectul din 1759 al lui P. P. Aaron și Gr. Maior, de a redacta primul dicționar explicativ al limbii romîne, a eșuat ; aceeași soartă o are și proiectul similar al lui Gh. Șincai, din 1780. La începutul secolului al XIX-lea autorii de dicționare bilingve și poliglote cu limba de bază romînească adoptă procedeul de a intercala, între termenii romînești mai rari și corespondentele străine, scurte definiții în limba națională. Mai întîi Samuil Micu-Klein, apoi Ioan Bobb se folosesc de acest procedeu, dînd ici și colo lucrărilor lor lexicografice caracter explicativ unilingv. Mult mai sistematic apare acest caracter explicativ unilingv în Lexiconul poliglot de la Buda ; nu putem totuși să considerăm că lucrarea a putut astfel suplini un dicționar unilingv propriu-zis. Izvorul procedeului amintit (care poate fi urmărit pînă către sfîrșitul veacului trecut în lexicografia bilingvă și poliglotă cu limba de bază romînească) ni se pare a fi mereu același : lipsa unor dicționare explicative ale limbii romîne. Aceeași lipsă a determinat și interesul cu totul deosebit pe care autorii de dicționare bilingve și poliglote cu limba de bază străină l-au acordat, în operele veacului trecut, părții romînești ; dînd în general o mare extindere explicației în limba națională a termenilor străini aceștia făceau, într-un fel, exerciții preliminare în vederea realizării viitorului dicționar unilingv. Realizarea unui dicționar al limbii naționale cerea, în veacul al XIX-lea, condiții multiple, mult mai numeroase și mai grele decît acelea impuse de redactarea dicționarelor bilingve sau poliglote, pentru care existau (și se puteau folosi) numeroase modele străine.

Nu este de mirare că, în asemenea împrejurări, vornicul *Iordache Golescu* (fratele lui Dinicu) a trebuit să lucreze peste 30 de ani la redactarea primului dicționar explicativ al limbii romîne, *Condica limbii rumînești* [1]. Deși gata încă de pe la *1832* [2], lucrarea n-a putut vedea lumina tiparului. De altfel, la o cercetare atentă a manuscrisului [3], se constată că el este pe alocuri nefinisat: unele cuvinte înregistrate au rămas fără definiție iar așezarea alfabetică a termenilor (de-o parte cei începători cu „glasnice", adică cu vocale, de alta cei începători cu consoane) pare cam ciudată și, după toate probabilitățile, provizorie. Opera, adresată „iubitorilor de învățătură" și îndeosebi „școlarilor", depășește limitele unui dicționar cu caracter didactic ; dacă trecem peste caracterul cam arhaic al limbii folosite (explicabil prin aceea că autorul a început redactarea încă în primii ani ai veacului al XIX-lea), *Condica limbii rumînești* are unele calități remarcabile. Prima calitate este de natură istorică : avem a face cu cel dintîi dicționar explicativ complet al limbii romîne. Lista de cuvinte, greu de evaluat cu precizie (din cauza caracterului manuscris al lucrării, a adaosurilor introduse de autor în cursul redactării etc.), este excepțional de bogată ; pînă la 1870 ea nu poate fi comparată decît cu cele două dicționare greco-romînești redactate în această perioadă [4]. Golescu face deopotrivă loc în opera sa cuvintelor comune, arhaice, regionale și neologice. Surprinzător de mare este numărul împrumuturilor recente care figurează în *Condică*, dar mai surprinzătoare încă este siguranța pe care o vădește autorul în adaptarea acestor împrumuturi. Într-o epocă în care asupra lexicului romînesc începuseră să se încrucișeze influențe multiple, cea rusă fiind dominantă, cel puțin în Moldova și în Muntenia, munteanul Iordache Golescu condamnă în dicționarul său forme ca *avtograf*, *avtomat*, *avtonom* și recomandă ca forme principale variantele *autograf*, *automat*, *autonom*. Pe numai două pagini de manuscris întîlnim următoarele împrumuturi recente, toate perfect adaptate și consacrate ca atare în limbă : *aerofob*, *aerosferă*, *aerostat*, *aeriform*, *aerian*, *auroră*, *aureolă*, *auspiciu*, *austral*, *autenticitate*, *autocefal*, *autocrat*, *autograf*, *automat*, *autonom*, *autoriza*. La rînd cu termenii comuni se includ și unele nume proprii (istorice și mitologice). Pentru întîia dată în istoria lexicografiei romînești se adoptă sistemul de redactare a cuvintelor pe „cuiburi" lexicale, sistem în care primitivul și derivatele lui sînt concentrate sub un articol unic, derivatele nemaicomportînd uneori definiții independente : verbul *analisi*, de exemplu, este lucrat împreună cu derivatele sale *analiseală*, *analisire*, *analisit*, *analisitor*, *analisitură* [5]. Procedeul nu se aplică însă în mod consecvent. Termenii sînt

[1] Cf. N. Bălășescu, *Gramatica romînească pentru seminarii*, Sibiu, 1848, p. XXVII.

[2] N. Bănescu, *Viața și scrierile marelui-vornic Iordache Golescu*, Vălenii-de-Munte, 1910, p. 93 ; transcrierea operei s-ar fi făcut însă după 1834 (cf. D. Panaitescu-Perpessicius, *Iordache Golescu lexicolog, folclorist și scriitor*, în Studii și cercetări de istorie literară și folclor, III (1954), p. 28).

[3] Biblioteca Academiei R.P.R., secția manuscrise, cota 844—850.

[4] Primul aparține aceluiași Iordache Golescu ; al doilea, lui G. Ioanid.

[5] După cum remarcă însă acad. D. Panaitescu-Perpessicius (*ib.*, p. 32—33), lexicograful muntean creează în mod abuziv derivate, aplicînd adesea în mod mecanic, la o întreagă serie de termeni, cîteva afixe preferate (cîteva exemple : *psălmime*, *pildime*, *păpime*, *sînvorbi singlăsui*).

urmaţi în general de explicaţii largi, redactate în stil arhaic-popular („ANALFABIT, *-ţi, -tă, -e*... adică om neînvăţat, fără nici o ştiinţă, prost de tot la învăţătură, cel ce nu zice nici az, buche"). Uneori autorul dă explicaţiilor un caracter net enciclopedic: el poartă discuţii asupra raportului semantic dintre termenul-titlu şi sinonimele parţiale ale acestuia („GUSTARE, *-stări*... cercarea bucatelor... Gustare, pregustare, prînz şi cină să asămănă la înţelegere... Gustare şi pregustare să zice mîncarea cea dă dimineaţă înaintea prînzului" ş.a.m.d.) sau înlocuieşte explicaţia directă prin încadrarea cuvîntului-titlu în seria de noţiuni tangente („ALAMĂ, *-lămuri*... metalurile sînt acestea aurul, argintul, alama, arama, cositorul, plumbul, oţelul, fierul şi platina..."). Adesea cuvîntul este ilustrat în contexte create de autor (la VIN: „Vin amestecat cu unt-delemn... Gust, încerc vinul..."); la aceste sintagme au fost adăugate şi corespondentele greceşti, ceea ce dovedeşte că autorul făcea exerciţii pregătitoare în vederea redactării Dicţionarului grec-romîn. În afară de exemplele create, Golescu foloseşte şi numeroase proverbe romîneşti în scopul ilustrării cuvîntului, îmbinînd astfel în chip armonios activitatea de lexicograf cu preocupările sale de folclorist. *Condica limbii rumîneşti* este şi un dicţionar etimologic. Faţă de Lexiconul budan se constată, din acest punct de vedere, unele schimbări radicale de concepţie în *Condică*. Străin cu totul de curentul latinist, Iordache Golescu nu este obsedat, ca autorii Lexiconului de la Buda, de explicarea cu orice preţ a termenilor romîneşti prin etimoane latine (eventual romanice sau greceşti); cuvîntul *leafă*, de exemplu, explicat în Lexiconul budan prin greacă, apare, în dicţionarul lui Golescu, ca termen de origine turcă. Iordache Golescu introduce în opera sa şi dublele posibilităţi etimologice (cuvîntul romînesc *vin* ar veni fie „din cuv. ital. *vino*" fie „din cel grec οἶνος, γοῖνος"). Indicaţiile etimologice, care apar în mod sistematic la cuvintele-bază, arată însă că autorul poseda cunoştinţe insuficiente asupra originii termenilor romîneşti. Dicţionarul lui Iordache Golescu este precedat de un apendice intitulat „Cuvintele ce să aseamănă, dar la înţelegere au deosebire", prima listă de omonime din istoria lexicografiei romîneşti.

Tot un muntean, *C. G. Florescu*, anunţă, la *1859*, că are „în notiţe [= în manuscris] aplicaţia *dipţionarului... romîno-romîn*, la care s-au cerut o lucrare foarte gingaşă şi grea". Dicţionarul urma să fie „voluminos" şi „cu ilustraţii" [1]. Nu ni s-a păstrat manuscrisul acestei opere.

Primul şi singurul dicţionar explicativ general al limbii romîne tipărit în această perioadă datează de la *1870* şi aparţine lui *Ion Costinescu*. Titlul lucrării (*Vocabularu romano-francesu*) derutează, deoarece ne determină să credem că avem a face cu o operă lexicografică bilingvă, cum şi este, dar numai în al doilea rînd, Vocabularul. La o răsfoire cît de sumară ne dăm seama că intenţia autorului a fost în primul rînd aceea de a redacta un dicţionar unilingv romînesc: fiecare cuvînt-titlu este urmat de explicaţii ample în limba romînă; de asemenea, sînt explicate în limba romînă unităţile frazeologice inserate

[1] Chateaubriand, *Martirii*, trad. de C. G. Florescu şi D. Pisone, Bucureşti, 1859, p. 175.

în lucrare ; abia la sfîrșitul articolului (sau al sensurilor, cînd cuvîntul este polisemantic) se indică, extrem de sumar, de obicei printr-un singur termen, corespondentul franțuzesc. În consecință lucrarea are structura clară a unui dicționar unilingv, completat (pentru a putea fi folosit și ca dicționar bilingv) cu acele scurte indicații în limba franceză, despre care am pomenit. Autorul ne informează (în *Avertisment*) că a lucrat 20 de ani la opera sa, care cuprinde „mai toate vorbele romîne usitate în limbă și însești quelle vechi abandonate și de quare nu se mai face us de quat în convorbiri familiarii", apoi „termeni de șciințe, de arte și de messerii cu explicațiunea lor quat s-a putut mai propriă și mai clară". Într-adevăr, prin cele circa 35 000 de cuvinte înregistrate, Vocabularul lui Costinescu depășește ca proporții toate lucrările tipărite anterioare cu limba de bază romînească. Demn de semnalat este faptul că în această listă de cuvinte, excepțional de bogată pentru epoca respectivă, termenii fără circulație reală în limba romînă sînt relativ puțini. Deși puternic influențat de curentele romanizante, mai ales de varianta italienizantă-heliadistă, Ion Costinescu respinge purismul în lexic și prin urmare deschide larg porțile, în opera sa, cuvintelor neromanice, chiar și acelora cu circulație regională pentru care limba literară dispunea de sinonime (cf. *baraboi*, *barabulă*, *becher*, *beteag*, *bold*, *borcut*, *bortă*, *borti*, *bostan*, *boștină*). Prin marele număr de neologisme pe care le înregistrează, Vocabularul lui Costinescu depășește cu mult cel mai complet dicționar de neologisme al epocii, acela iscălit de E. Protopopescu și V. Popescu : pe o porțiune redusă din litera E, de exemplu, Costinescu a introdus împrumuturi noi ca *efectiv*, *efectua*, *efemina*, *efluviu*, *eforie*, *efracțiune*, *efusiune*, *enigmatic*, *entomologic*, *entomologie*, *enumera*, absente în dicționarul de neologisme amintit. Potrivit unei adevărate tradiții lexicografice, în lista de cuvinte sînt introduse și unele nume proprii (mitologice, istorice sau literare, cf. *Enriada*, *Pallas*). Modul de a defini termenii amintește în multe privințe de *Condica limbii rumînești* a lui Iordache Golescu. Cea mai pregnantă înrudire între cele două dicționare constă în amploarea părții explicative ; ca și predecesorul său, Ion Costinescu se străduiește să epuizeze tot ceea ce se poate spune, din punct de vedere semantic, despre fiecare cuvînt înregistrat, prin explicații insistente, formulate într-o limbă în general superioară aceleia folosite de Golescu (ÎNGRIJIRE : „Grijă, luare aminte, băgare de seamă asupra stării unui lucru, unei persoane, unei funcții, spre a nu se vătăma ori sminti" ; RUTINĂ : „Capacitate, facultate dobîndită mai mult prin obicinuința și experiența decît prin studiu etc."). Mai evident decît la Iordache Golescu apare, în Vocabularul lui Costinescu, orientarea spre definiția enciclopedică, mai ales la termenii de cultură. La cuvîntul ZEU, de exemplu (ortografiat, latinizant, DEU), ni se arată între altele că „păgînismul sau idolatria numera la 30 000 de zei", că „păgînii adorau mai multe soiuri de zei : ceresci, pămîntești, aquatici și ai infernului", că „între anticele obiecte ale cultului idolatru erau soarele, luna și alte corpuri ceresci..." Informația enciclopedică a autorului este împrumutată din lexicografia franceză ; de altfel filologul romîn recunoaște că a folosit, în redactarea Vocabularului său, „Dicționarulu Academiei Francese" precum și Dicționarul lui „Napoleone Lan-

dais". Ca și Golescu, Ion Costinescu încearcă să facă, în cuprinsul explicațiilor, delimitări între conținutul noțional al termenului-titlu și sinonimele lui parțiale, delimitări împrumutate tot din lexicografia franceză (INVIDIE : „Neplăcere ce simte cineva pentru binele altuia. Diferă de *gelosie* într-aceasta că cineva e *gelos* de ceea ce posedă însuși, și *envidiosu* despre ceea ce alții posedă"). În cazul cuvintelor care au sinonime „perfecte" (din punct de vedere al autorului), acestea se indică la sfîrșitul definiției (LĂSSARE : „Faptul de a lăsa, d'a părăssi... Vezi *abandonement*..."; PRIBEAG : „Care pribegesce, emigreasă. Vezi *emigrant*"). Autorul aplică în mod aproape sistematic, pentru întîia oară în istoria lexicografiei romîne, principiul de a defini numai sinonimul cunoscut din seria sinonimică; sinonimele cu circulație mai redusă sînt trimise la cele cunoscute („COMANDIR s.m. Vezi *comandant*"; „DESTOINIC, -Ă adj. Vezi *capabil, abil*"; „FIRMĂ s.f. Vezi *marcă*"; „LEAT Vezi *an*" etc.). Numeroase definiții sînt urmate de contexte create (sau traduse) de autor, formulate astfel încît să ilustreze cît mai potrivit existența termenului sau a sensului respectiv. Interesant este faptul că asemenea contexte ilustrative apar aproape exclusiv la împrumuturile recente, pentru motive ușor de înțeles („MAIESTATE s.f. Grandoare... Se zice assemenea în stilul oratoriu : *Maiestatea unui templu, unui edifficiu magnific* etc...."; „SPECTACULU... în genere, tot que atrage privirile : *frumos spectaculu, trist spectaculu*. În parte [= prin restricție, în special] represintațiune teatrală : *a assista la spectaculu*"). Abundă în lucrare și indicațiile stilistice (ca „familiar", „ironic", „figurat"). Vocabularul lui Costinescu conține un număr enorm de construcții (expresii, locuțiuni, sintagme aparținînd unor domenii speciale), cu explicarea lor. La cuvîntul AER, de exemplu, sînt înregistrate expresii și locuțiuni cunoscute ca *a lua aer, a schimba aerul, a-și da aer, a avea aerul cuiva, în aer liber*. Dacă expresiile și locuțiunile fuseseră în general bine reprezentate și în dicționarele anterioare (bilingve și poliglote), în schimb, pentru întîia oară în lexicografia romînească, Vocabularul lui Costinescu înregistrează în mod sistematic îmbinările de cuvinte care aparțin domeniului tehnico-științific (în sens larg) : *crucea ferestrii* (la CRUCE), *speculațiune de comerciu* (la SPECULAȚIUNE), *tentativă de crimă* sau *de delictu* (la TENTATIVĂ), *testament olograf* (la TESTAMENT) etc. etc. După cum se poate vedea din exemplele date, autorul a acordat un mare spațiu din lucrare construcțiilor recente, neologice. Se poate spune în concluzie că Vocabularul lui Ion Costinescu este o operă lexicografică de tip modern, care rezistă și astăzi, putînd fi consultată adesea cu folos [1].

2. Primul dicționar enciclopedic

După anul 1830 ia ființă la Iași o „societate literară supt direcția agăi Gh. Asachi" care își propune ca obiectiv principal redactarea *Leksiconului de conversație*, p r i m a e n c i c l o p e d i e r o m î n e a s c ă. Colec-

[1] La Biblioteca Academiei R.P.R., secția manuscrise, sub cota 988, există fragmente dintr-un *Dicționar al limbii romîne* (literele L și M) care par a data dinainte de anul 1870.

tivul de redactare, format din personalități marcante ale epocii (G. Asachi, I. Albineț, Samuil Botezat, P. Cîmpeanu, I. Costinescu, G. Seulescu și T. Stamati), apelează, în scopul adunării materialului, și la concursul învățaților din celelalte provincii romînești. Avem deci a face cu c e a d i n t î i l u c r a r e l e x i c o g r a f i c ă n a ț i o n a l ă r o d a l m u n c i i c o l e c t i v e[1]. Opera, anunțată într-un prospect apărut la Iași, în 1840, trebuia să cuprindă 4 tomuri de mari proporții. În anul 1842 apare prima și singura fasciculă a lucrării, cuprinzînd aproape jumătate din litera A (pînă la cuvîntul *Alexandru*). Aflăm, dintr-o notiță informativă inclusă în această fasciculă, că *Leksiconul de conversație* înregistrează „atît cuvintele vechi, cît și neologismul introdus în limba noastră, încă și speciale cunoștințe despre cele ce interesează pe întreaga Romînie". Dacă parcurgem însă lista de cuvinte a fasciculei apărute ne dăm cu ușurință seama că modelele străine de care s-au servit autorii au influențat în mod negativ selectarea materialului lexical. Contrar promisiunii făcute, cuvintele comune ale limbii noastre lipsesc aproape cu desăvîrșire, absență justificată totuși într-o operă lexicografică de natură enciclopedică; dimpotrivă, neologismele ocupă un loc cuprinzător. Slăbiciunea operei constă în alegerea materialului de nume proprii, alegere făcută după criterii cu totul întîmplătoare: în *Leksicon* figurează termeni de importanță minoră dar lipsesc termeni foarte importanți, mai ales aceia legați de realitățile romînești (citățm, de pe primele pagini ale enciclopediei, cîteva nume proprii fără importanță: „AARON HAAKARON, rabin caraitic"; „AARHUS, ținut în Iutlanda"; „AASIM, doi faimoși autori turcești"; „ABANO, politie în provința Padua"; „ABDALONIM, un prinț de Sidon"). Față de prospectul din 1840, în care, după cîte ne putem da seama, autorii făceau numeroase concesii lexicografiei poliglote, forma tipărită a *Leksiconului* oglindește un punct de vedere nou: dacă în prospect apăreau, după cuvîntul-titlu comun romînesc, corespondentele din latină, franceză și germană (ex. „AERUL, *aer*, *l'air*, *die Luft*", „ASFALT, *asphalte*, *asphaltus*, *Asphalt*"), în opera tipărită se renunță cu totul la aceste corespondente. Deși lucrare colectivă, *Leksiconul de conversație* condus de Asachi s-a redactat pe baza responsabilității individuale: fiecare articol din fasciculă este numerotat cu o cifră (de la 1 la 7) care corespunde unuia dintre cei șapte autori principali. Contribuția cea mai mare în redactarea acestei singure broșuri apărute o are Samuil Botezat, profesor de limba germană la Iași și secretar al Conservatorului Filarmonic din acest oraș. În general definițiile sînt formulate într-o limbă cu un pregnant aspect arhaic, aproape surprinzător pentru epoca la care a apărut lucrarea (cîteva exemple: „*Următorii* [= urmașii] lui Aericus"; „secte care *paradosea*" [= propovăduiau]; „O *politie* [= oraș] de negoț"; „au cîștigat *slobozenie*"; „*urzitoriul* [= întemeietorul]... unei secte din *suta a patra*"); ele cuprind descrieri ample, istoricul amănunțit al noțiunii, în diverse timpuri și țări, într-un cuvînt caracteristicile enciclopedice adecvate. Termenul AKADEMIE, de pildă, este explicat pe patru coloane, urmărin-

[1] Contrar aparențelor, *Leksiconul de la Buda* n-a fost realizat prin sistemul muncii în colectiv; aici numai moartea fiecăruia dintre autorii succesivi ai operei a obligat pe editori să apeleze, într-un interval de timp, la numeroși lexicografi.

du-se instituția de la întemeierea ei, în Atena, enumerîndu-se principalele ei specii etc. Pentru a da o idee asupra tipului de definiție adoptat reproducem începutul articolului AEROSTAT : „balon aeric, se numește o mașină carea este menită a se sui în sus, pentru că a ei spețifică greutate este mai ușoară decît aerul. Cea întîi cercare au făcut-o Stefan Montgolfier la 1782. Acesta luînd în băgare de samă suirea fumului în sus, îi veni în minte..." [1].

3. Vocabularul purist al lui I. Heliade-Rădulescu

Se știe că, pe la jumătatea secolului al XIX-lea, activitatea filologică a lui I. Heliade-Rădulescu a degenerat într-un purism (latinist și italienist) extrem. Părerea sa nestrămutată, ca a tuturor puriștilor epocii, era că elementele lexicale nelatine ale limbii romîne o degradează, o „deznobilează". Prin urmare aceste elemente trebuie izgonite din limbă, cu puține excepții ; este ceea ce și încearcă să facă, la *1847*, *Heliade*, în *Vocabularul de vorbe streine în limba romana*. Omul de cultură muntean nu este, în această privință, un novator ; el pune doar în practică preceptele bănățeanului Paul Iorgovici, a cărui operă, pe care o prețuia enorm, a publicat-o în *Curierul romînesc* (din 1839, cf. nr. 55, 56, 61, 65, 67, 72). Paul Iorgovici a fost, se pare, cel dintîi filolog romîn purist care a propus, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, înlăturarea tuturor elementelor lexicale nelatine din limba noastră ; el a promis, în acest scop, redactarea unui vocabular în care fiecărui termen nelatin din limba romînă să i se indice substitutul recomandabil, de origine latină. Vocabularul n-a fost realizat dar ideea emisă a circulat intens în deceniile următoare. Episcopul Ioan Bobb este cel dintîi care o pune în practică, la 1823, în al doilea volum al *Dicționarului rumanesc, lateinesc și unguresc* ; el scoate din lexicul limbii romîne cuvintele de origine „streină" (adică nelatină sau neromanică) și le izolează în glosarul de la sfîrșitul lucrării, dîndu-le „romanește înțielesu", adică sinonimul romînesc recomandabil, în sens purist. Și mai aproape de proiectul lui Iorgovici se află *Vocabularul* lui Heliade. Întocmai ca predecesorul său, acesta își propune să alcătuiască lista cuvintelor „streine" din limba romînă (cuvinte „slavone, ungurești, turcești, nemțești, grecești etc."), cu scopul de a le populariza, în sens negativ, de a face „să nu se mai audă ...nici în scrierile" romînești și „nici în gurele" vorbitorilor de limbă romînă (p. XXVII). Bineînțeles, datoria fundamentală a autorului era aceea de a găsi un înlocuitor „demn" pentru fiecare termen expulzat și de a-l indica, în Vocabular. Cînd nu l-a găsit în limba romînă, el a „alergat acolo de unde ne este și numele, și carnea, și sîngele" (p. XXXIV) și a transferat ad-hoc din limba latină în cea romînă termenul de care avea nevoie. Alteori autorul împrumută corespondentele recomandabile din limbile romanice sau le formează el însuși din elemente latine, prin procedeul derivării. După cum se vede Heliade nu acceptă, cel puțin în prin-

[1] La secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei R.P.R., sub cota 1049, se păstrează o încercare de *Dicționar enciclopedic în limba franceză* care aparține lui *Nicolae Suțu* (1799—1871), fiul lui Alexandru Suțu, fost domnitor al Munteniei și al Moldovei.

cipiu, nici chiar cuvintele nelatine (sau neromanice) care „n-au în gura popolului altele corespunzătoare române" (p. XXIII); singura excepție de la acest principiu purist o formează cuvintele „streine" din limba noastră care denumesc noțiuni „de costume, de datine străine, de dregătorii străine" (p. XLI). Credința lui Heliade, foarte eronată, era că numărul termenilor „streini" din lexicul romînesc ar fi extrem de redus și că *Vocabularul* său, care conține circa 1 200 de asemenea cuvinte, le-ar fi strîns „dacă nu pe toate, însă pe cele mai multe și mai pe toate ce sunt mai ades în us... cu rădăcini cu nade" (p. XX). El depășește, prin exagerările sale, pe toți lexicografii puriști ai epocii, pînă la dispariția curentului latinist. Pentru a da o imagine asupra absurdității intransigenței lui ni se pare suficient să amintim că în *Vocabular* figurează numeroase cuvinte la care, cu toate eforturile, el n-a reușit să indice corespondentul „demn": „Vei vedea — recunoaște autorul — vorbe slavone ori turcești, fără să-ți arăt cum s-ar putea zice pe rumînește" (p. XLVII). Într-adevăr, termeni ca *măgulire*, *miriște*, *năluc*, *nălucire*, *ogor*, *pîrjol*, *pripas* apar, în *Vocabular*, fără corespondentul sinonim recomandabil. Între cuvîntul-titlu și corespondentul lui recomandabil (cînd acesta există) se precizează și originea termenului-titlu, adică a termenului condamnat („POVÎRNIȘ, slav. clină"; „POTCOAVĂ, slav. ferrătură"; „PRIMEJDUIRE, slav. pericolare"; „RUBAR, turc. comparație, confruntație"). Ca toate încercările care merg împotriva dezvoltării firești a limbii, tentativa lui I. Heliade-Rădulescu de a reprofila lexicul romînesc, prin înlăturarea și înlocuirea unor elemente integrate, a rămas fără consecințe.

4. Primul dicționar de sinonime

În anul *1867* apare, la *București*, primul dicționar de sinonime din istoria lexicografiei românești: este vorba de *Vocabularul de quateva vorbe synonyme* iscălit de *C. Canella*. După cum recunoaște, în prefață, lexicograful romîn, lucrarea nu este decît o traducere selectivă a unui izvor francez: „Mulți autori francezi dintre quei mai renumiți, pe lîngă vocabularele de vorbele que compun limba originară a unui popul, s-au ocupat foarte serios a separa și a alege încă și vorbele synonyme. Subsemnatul, conservînd în biblioteca sea unul din aqueste vocabulare de genul synonym, am culles și am adunat un număr de vorbe dintre quelle mai essențiale, quate mi s-a părut mai importante și mai grelle de înțelles în privința parallelismului și a rapporturilor que au între ele, pentru quare am și format aquest mic Vocabular, que în adevăr este în sine uă carte unică, quoci pentru prima oară appare în sanctuariul litteraturei noastre națională". Aflăm, din glosarul anexat de autor la traducerea sa, accepțiunea largă pe care el o dă sinonimului, accepțiune împrumutată, probabil, tot din lexicografia franceză: sinonimul este „vorba que exprimă aqueeași semnificare cu alta sau a quăreia însemnare este approape de înțellesul altei vorbe" (p. 379). Acest concept nu corespunde însă cu modul de tratare a cuvintelor în Vocabular; ceea ce se străduiește să demonstreze întreaga lucrare este faptul că nu există

termeni al căror sens (sau sensuri) să se acopere perfect. Principiul pe care se axează Vocabularul este tocmai sublinierea diferențelor dintre sinonime. Discutînd, de exemplu, tripticul lexical ORGOLIU, VANITATE, PRESUMEȚIE, lucrarea precizează: „*Orgoliul* face qua să ne stimăm. *Vanitatea*, qua să voim a fi stimați. *Presumeția*, ca să ne lingușim de uă putere vană..." (p. 236). Același tip de explicație la perechea sinonimică MATERIA, SUBIECT: „*Materia* numim aqueea cu quare ne servim în lucru; *subiect* e aquella que punem în lucru..." (p. 225). Destul de frecvent apare și un al doilea tip de caracterizare a lanțurilor de sinonime care formează titlul articolelor: se arată elementele semantice specifice fiecărui sinonim din serie numai după indicarea elementelor lor semantice comune („GENERAL, UNIVERSAL. Amîndouă aqueste vorbe înfățișează totalitate... Aqueea que este *general* înseamnă quel mai mare număr de particulari sau toți hoamenii cu grămada. Aqueea que este *universal* înseamnă pe toți particularii sau toată lumea cu de a mănuntul...", p. 154). Asemenea delimitări între cuvintele sinonime (din care noi am reprodus mici fragmente) ocupă, în lucrare, un spațiu întins, de aceea C. Canella nici n-a putut înregistra, în traducerea sa, decît 152 de perechi și lanțuri sinonimice. Pentru a face și mai clară diferența specifică dintre termenii sinonimi se adaugă, la fiecare explicație, contexte largi care exemplifică folosirea exactă a termenilor în discuție; iată mai jos (la perechea SATISFACȚIUNE-MULȚUMIRE) un fragment dintr-un astfel de context ilustrativ: „*satisfacțiunea* adduce *mulțumirea*, însă cată ca obiectul dorit să procure astă *mulțumire*... *Mulțumirea* adaogă la *satisfacțiunea* dorințelor noastre uă *satisfacțiune* dulce de posessiune... Avuția ne procură multă *satisfacțiune*, însă *mulțumirea* întrece avuția... Quineva face tot pentru *satisfacțiunea* sea și nimic pentru *mulțumirea* sea..." (pp. 263—264). Acest mod de analiză semantică bazată în primul rînd pe principiul delimitării a fost multă vreme specific lexicografiei franceze, care dispunea, în secolul al XIX-lea, de numeroase dicționare de sinonime. Autorul nu indică, după cum am văzut, izvorul francez pe care-l folosește în traducerea sa; acest izvor poate fi însă identificat cu ușurință: este *Dictionnaire universel des synonymes de la langue français*, operă de mare succes care concentrează lucrările mai multor lexicografi din epoci diferite (printre care Girard, Beauzée, Roubeaud, D'Alembert și Diderot). Dicționarul apare la 1809 și înregistrează, pînă la 1850, patru ediții; Canella a folosit o versiune și mai recentă, nedatată, pe care o traduce cu o fidelitate aproape totală, după cum se poate constata din exemplul următor:

Originalul francez:

„SOCIABLE, AIMABLE. Ces deux mots désignent un caractère convenable à la société; mais ils diffèrent d'ailleurs si fort, que cette idée commune les rend à peine synonymes. L'homme sociable a les qualités propres...".

Canella:

„SOCIABIL, AMABIL, Aqueste doe vorbe înseamnă un character convenabil societății, însă ele differ atît de mult în înțelesul lor înquît abia le putem numi synonyme. Homul sociabil are qualitățile sealle proprii...".

Niciodată traducătorul nu intervine cu modificări esențiale în textul original. Numai operația de selectare a materialului de sinonime îi aparține,

de asemenea glosarul Vocabularului (în care se explică termenii rari) și, probabil, apendicele alfabetic intitulat „Tabellu historic pentru numii cuprinși în aquest Vocabular", în care se enumeră, enciclopedic, date fundamentale asupra vieții și activității unor personalități ca Alexandru cel Mare, Anacreon, Aristotel, Atila, Bacon, Balzac, Boileau etc. Traducătorul este puternic stăpînit de curentul latinist în alegerea cuvintelor și a formelor; apar la tot pasul, în transpunerea lui, termeni ca *fortunat* (și *infortunat*), *imperator*, *popul*, *sapient* sau *veritate*.

★

Dintre lucrările lexicografice unilingve romînești redactate între anii 1826—1870 au rămas de discutat *dicționarele de sinonime*.

GRIGORE URECHE

Letopiseţul Ţării Moldovei

Ediţie îngrijită, studiu introductiv, indice şi glosar de P. P. Panaitescu, ediţia a doua, revăzută, Bucureşti, Editura de Stat pentru literatură şi artă, 1958, 263 p. în 8°.

Letopiseţul Ţării Moldovei pînă la Aron Vodă (1359—1595) deţine, în istoriografia romînă, recordul ediţiilor. După cele două ediţii ale lui Mihail Kogălniceanu — prima cu litere chirilice (1852), cea de-a doua cu litere latine (1872) —, după ediţia lui Emile Picot, care a dat şi o versiune franceză a textului letopiseţului (1878), după aceea a lui I. N. Popovici, însoţită de un comentariu în limba franceză (1911), a urmat ediţia critică din 1916 a lui C. Giurescu, ediţie al cărei text a servit şi pentru cele trei ediţii ale semnatarului acestor rînduri, apărute în colecţia „Clasicii romîni comentaţi" (Craiova, 1934, 1939, 1942). Ediţia aceasta, revăzută, a lui P.P. Panaitescu, după cea dintîi, din 1955, este, prin urmare, a *zecea* în ordine cronologică. Şi n-am adăugat ediţiile care publică fragmentar textul cronicii, cum e, de pildă, aceea din 1858, a lui Gh. Ioanid.

Dar Letopiseţul Ţării Moldovei pînă la Aron Vodă mai deţine încă un record, acela al discuţiei în legătură cu paternitatea textului. Într-adevăr, manuscrisele ne dau numele a doi autori: Grigore Ureche, vornic al ţării de jos pe vremea lui Vasile Lupu, şi Simion Dascălul, contemporan cu acelaşi voievod; ele ne păstrează şi prefeţele sau „predosloviile" acestor doi, în care ei revendică, fiecare, paternitatea letopiseţului, arătînd cum l-au alcătuit şi apreciind izvoarele utilizate. Discuţia a început în a doua jumătate a secolului al XVII-lea şi n-a încetat nici astăzi. P. P. Panaitescu socoteşte că Simion Dascălul trebuie considerat ca un simplu interpolator, ale cărui interpolaţii sau adaose se pot deosebi de textul original al lui Ureche, aşa cum se pot deosebi şi interpolaţiile ulterioare datorite lui Misail Călugărul şi Axinte Uricarul. De aceea, în ediţia sa, Panaitescu publică aceste interpolaţii cu un corp de literă deosebit, punînd la fiecare numele interpolatorului respectiv.

În cele de mai jos vom face cîteva observaţii asupra ediţiei Panaitescu, adică asupra studiului introductiv, asupra textului cronicii şi asupra indicelui şi a glosarului.

Introducerea prezintă mai întîi personalitatea cronicarului Grigore Ureche, ideile sale politice, concepţia sa istorică, limba şi stilul său; analizează apoi izvoarele cronicii, după care înfăţişează pe Simion Dascălul şi izvoarele utilizate de acesta. După o scurtă prezentare a interpolatorilor Misail Călugărul şi Axinte Uricarul, trece apoi la examinarea ediţiilor precedente, arătînd la sfîrşit felul în care a fost alcătuită ediţia pe care o recenzăm. Introducerea are meritul de a pune în lumină cîteva trăsături caracteristice ale personalităţii lui Grigore Ureche: patriotismul său şi atitudinea sa de clasă

favorabilă boierimii. Ea cuprinde însă şi o serie de afirmaţii care, după părerea noastră, trebuiesc revizuite. Ne surprinde, de pildă, afirmaţia că „toţi continuatorii lui Ureche . . . scriu toţi cronici boiereşti şi nu cronici oficiale" (p. 23—24). Mai oficială decît cronica lui Nicolae Costin, care înfăţişează prima domnie a lui Nicolae Mavrocordat (1709—1710), sau decît cronica lui Axinte Uricarul care înfăţişează a doua domnie a aceluiaşi voievod, nici că se poate. Afirmaţia că „între istoriografia slavonă din veacurile precedente şi cea românească din secolul al XVII-lea nu este numai o deosebire de limbă ci şi o deosebire fundamentală: trecerea de la istoriografia domnească, de curte, la cea a boierimii" (p. 24) este contrazisă de două fapte: în primul rînd de împrejurarea că a existat în limba romînă un letopiseţ moldovenesc, cunoscut, în redacţii deosebite, atît lui Grigore Ureche cît şi lui Simion Dascălul, letopiseţ care, aşa cum recunoaşte şi Panaitescu (p. 25), avea caracterul *unei cronici oficiale*, în al doilea rînd de împrejurarea, relevată mai sus că, nu toate cronicile care urmează după 1650 sînt cronici boiereşti, ci printre ele se găsesc şi cronici *oficiale*, cum sînt cronicile privind cele două domnii ale lui Nicolae Mavrocordat. În ce priveşte familia cronicarului Ureche, Panaitescu afirmă că ea ar exista „ca o familie de boieri de rangul al doilea, fără demnităţi, încă din vremea lui Ştefan cel Mare" (p. 8). Putem urmări şi mai departe, în timp, începuturile acestei familii. Documentul din 8 aprilie 1600, prin care Ieremia Movilă confirmă lui Nistor Ureche, tatăl lui Grigore, mai multe proprietăţi, menţionează şi „alte privilegii vechi pe care le-au avut bunicii şi străbunicii lui, de la Alexandru Voievod cel Bătrîn" (*Documente privitoare la istoria Romîniei. Moldova. Veacul XVI*, vol. IV, p. 286). E vorba, după părerea noastră, de Alexandru cel Bun, după cum prin „Ştefan Voievod cel Bătrîn" citat în acelaşi document din 8 aprilie 1600, trebuie să înţelegem pe Ştefan cel Mare. Dar chiar dacă „Alexandru voievod cel Bătrîn" s-ar referi — ceea ce socotim foarte puţin probabil — la Alexandru fiul lui Iliaş, cunoscut în istoriografie sub numele de Alexăndrel (1449 şi 1452—1454), încă originea familiei Ureche e anterioară lui Ştefan cel Mare.

Nu sînt de acord cu afirmaţia lui Panaitescu, potrivit căreia „se poate spune cu siguranţă că Ureche n-a înţeles pe Ştefan cel Mare . . . ; după cronicarul nostru mobilul războaielor lui Ştefan este gloria militară, vitejia, dorinţa de a face război cu orice preţ, de a supune pe vecini" (p. 19). Aşa să fie oare? Atrag atenţia asupra a două pasaje din cronică, care au fost trecute cu vederea şi care arată *şi alte mobile, mult mai temeinice* decît simpla dorinţă de glorie militară. Primul pasaj se referă la campania din 1465 terminată prin ocuparea Chiliei. Citim: „Adunînd Ştefan Vodă multă oaste de ţară, *vrînd să răscumpere cetăţile care le luase păgînii de la alţi domni* [sublinierea noastră!] pogorît-au cu toată puterea sa spre cetatea Chiliei". Aşadar, motivul campaniei este unul foarte temeinic: dorinţa de a relua o veche posesiune moldoveană. Că, în realitate, e vorba numai de o cetate, Chilia, iar nu de „cetăţi", şi că ea n-a foat reluată de la „păgîni" ci de la munteni, aceasta nu modifică fondul problemei pe care o discutăm aci: *mobilul* acţiunilor lui Ştefan. Cel de-al doilea pasaj priveşte ocuparea Pocuţiei. După ce se referă la firea marelui voievod: „Ştefan Vodă fiind ca un lup gata de apucat ce nu-l poate îmblînzi nimenea", arată apoi *motivul special, real*, al acestei campanii din 1502: „*şi zicea că acel olat l-au luat Leşii dela Moldoveni fără cale*". Aşadar, din nou, dorinţa de a relua ce fusese odinioară în stăpînirea Moldovei, *un mobil legitim*, întemeiat, iar nu „dorinţa de a face război cu orice preţ". „Pocuţia e ţara mea — spusese Ştefan puţin timp mai înainte solului polon care fusese trimis în legătură cu această chestiune — căci se ţine de Moldova din vremuri depărtate şi am asupra ei drept sigur" (I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, II, p. 461).

Şi în ce priveşte *influenţa umanistă* asupra lui Ureche, credem că trebuie făcută o rectificare. Panaitescu susţine că „din tezaurul culturii latine, cu care a intrat în contact în şcolile din Polonia, Ureche a păstrat foarte puţin în cronica sa". El nu întrebuinţează

în nici un fel, „fraza de construcţie latină" şi abia cîteva cuvinte latine savante se pot culege în textul său (p. 31). Influenţa umanistă asupra lui Ureche ni se pare a fi mai mare decît o apreciază Panaitescu. La cele cinci cuvinte latine savante relevate de el, se mai pot adăuga alte cinci, care au fost trecute cu vederea, şi anume: *caştalan* (castelan), *muşcatin* (fruct aromatic), *procuratori*, *ravent* (revent) şi *scală*, *scăli* (port, loc de trecere, vamă). N-am luat în considerare cuvîntul, tot de origine latină, *steţie*, deoarece el aparţine vechiului fond al limbii romîne, după cum nu ne-am referit nici la termenii *chesariul*, întrebuinţat de Simion Dascălul, şi *cărtulari*, întrebuinţat de Misail Călugărul. Influenţa umanistă ni se pare că se reflectă şi în două procedee stilistice întrebuinţate de Ureche, anume *repetiţia* şi *antiteza*. El obişnuieşte să insiste asupra unei idei, repetînd-o: „adăugîndu-se şi crescînd"; „să-şi apere ţara şi pămîntul"; „huleşte şi defaimă"; „scriind şi însemnînd"; „din basne şi din poveşti"; „scrisorile streinilor mai larg şi deagiuns scriu, carii au fost fierbinţi şi rîvnitori nu numai a sale să scrie" etc. Antiteza este, de asemenea, ades întrebuinţată de Ureche. Citäm în privinţa aceasta „predoslovia" sa care e în mare parte antitetică. De asemenea pasaje ca „răsăritul este începătoriu, apusul va să se înalţe", sau „cela ce ceartă nedireptatea şi înalţă direptatea". Dar esenţialul sub raportul influenţei umaniste exercitate asupra lui Ureche nu constă nici în lexic, nici în procedeele stilistice; el este de altă natură, şi anume în legătură cu ideile privind originea noastră şi unitatea neamului nostru. Cînd el — cel dintîi dintre cronicari — afirmă că „de la Rîm ne tragem şi cu a lor cuvinte ⟨le⟩ ni-s mestecate", cînd ilustrează apoi această origine latină dînd etimologiile lor la o serie de termeni din limba romînă (*pîine*, *carne*, *găină*, *muiere*, *femeie*, *părinte*, *al nostru*) şi adăugînd că „de am socoti pre amăruntul", „toate cuvintele le-am înţelege", cînd, în sfîrşit, iarăşi el, cel dintîi, afirmă: „Rumînii, cîţi se află lăcuitori la ţara ungurească şi la Ardeal şi la Maramureş, de la un loc sînt cu Moldovenii şi toţi de la Rîm se trag", sau „Moldova s-au descălecat mai pre urmă şi Muntenii mai dintîiu, măcar că s-au tras de la un izvor, Muntenii întîiu iar Moldovenii mai pre urmă", este evident că aceste concluzii, de importanţă esenţială pentru cunoaşterea trecutului şi pentru formarea conştiinţei naţionale, sînt rezultatul culturii umaniste cîştigate de el în şcolile superioare din Polonia şi prin lectura lucrărilor de caracter umanist. A afirma deci, cum face Panaitescu, că „influenţa umanismului asupra lui Ureche a fost foarte slabă" (p. 21) şi că „din tezaurul culturii latine, cu care a intrat în contact în şcolile din Polonia, Ureche a păstrat foarte puţin în cronica sa" (p. 31), ni se pare a nu corespunde de loc cu *faptele*, aşa cum rezultă ele, în mod limpede, din textul cronicii.

Problema paternităţii cronicii este simplă pentru Panaitescu; el consideră ca autor pe Grigore Ureche, Simion Dascălul nefiind decît un „compilator" (p. 46). Ureche este cel care a întrebuinţat „toate ştirile" nu numai din cronicarul polon Bielski, dar şi din „letopiseţul moldovenesc", lui Simion nerevenindu-i decît acele puţine la număr, pe care el le indică în mod expres ca aparţinîndu-i. Numai că această simplificare nu corespunde, ca şi aprecierea de mai sus asupra umanismului, cu *faptele*. Şi iată de ce: cronica lui Ureche nu ni s-a păstrat în *forma ei originală*, aşa cum a scris-o el, ci numai cu adaosele lui Simion. Pot fi stabilite aceste adaose, *toate* aceste adaose? Şi în cazul cînd ele pot fi într-adevăr stabilite, scoaterea lor din cronică nu micşorează valoarea ei? Aici e toată problema. Panaitescu încearcă prima operaţiune şi, fiindcă îşi dă seama de însemnătatea adaoselor lui Simion, le menţine în textul cronicii, ca şi acelea ale lui Misail Călugărul şi Axinte Uricarul, diferenţiindu-le însă grafic. Numai că încercarea lui Panaitescu de a separa adaosele lui Simion pleacă de la o premisă greşită: anume că Ureche ar fi avut faţă de letopiseţul moldovenesc aceeaşi apreciere ca şi Simion, că el i-ar fi acordat aceeaşi importanţă ca şi acesta din urmă. Dar prefeţele celor doi ne arată în mod clar că alta a fost realitatea.

Ureche spune lămurit că „letopiseţul nostru cel moldovenesc aşa de pre scurt scrie că nici de viaţa domnilor, carii au fost toată cîrma, nu alege, necum lucrurile din lăuntru să aleagă" ; el precizează apoi că acest letopiseţ duce povestirea „dela început pînă la domnia lui Petru Şchiopul", de acolo înainte nemaiscriind „nimenea" şi consideră pe autorii letopiseţului ca pe „nişte oameni neaşezaţi şi nemernici, mai mult proşti decît să ştie carte, ce şi ei, ce au scris, mai mult din basne şi din poveşti ce au auzit unul de altul". Are deci puţină preţuire pentru acest letopiseţ moldovenesc şi autorii lui. Simion Dascălul, dimpotrivă, afirmă în prefaţa sa că letopiseţul moldovenesc deşi „nu tinde poveştile, ce scrie mai pre scurt, însă le însemnează toate pre rînd" şi duce povestirea nu numai pînă la Petru Şchiopul, ca în redacţia de care se folosise Ureche, dar „pînă la domnia lui Vasilie Vodă" Lupul. El preţuieşte aceste „poveşti" şi „semnele sau tocmelele şi lucruri cîte s-au făcut în ţară" ; de aceea le adaugă pe fiecare la locul său în cronica lui Ureche, făcînd un izvor „desăvîrşit" şi silindu-se „să nu rămîie nimic nesemnat". Din cauză că nu ţine seamă de acest fel categoric deosebit în care apreciază Grigore Ureche şi Simion Dascălul letopiseţul moldovenesc, Panaitescu atribuie celui dintîi, capitole şi pasaje din cronică aparţinînd în realitate celui de-al doilea. Astfel, chiar începutul cronicii, arătat în mod clar atît prin titlu (în ms. A^1) cît şi prin cuprins ca fiind al lui Simion, este atribuit totuşi lui Ureche (p. 63—64 r. 2). Justificarea editorului : „Socotim că acest pasaj a fost redat de Simion Dascalul în vorbire indirectă după textul azi pierdut al lui Ureche", nu e convingătoare deoarece, *în acelaşi capitol de început*, şi anume în partea lui finală, Simion reproduce textul lui Ureche *în formă directă*. De ce această diferenţiere dacă şi partea iniţială ar fi aparţinut tot lui Ureche? La capitolul privind războiul lui Ştefan Tomşa cu Mircea, domnul muntean, există la sfîrşit, în toate manuscrisele, un alineat cu următorul cuprins : „De această povéste ce au bătut Tomşa pre Mircea Vodă, cronicarii cei leşeşti nu scriu ; ce-n létopiseţul acestu moldovenescu să află această povéste" (p. 189). Întrucît sînt citaţi „cronicarii cei leşeşti", la plural, deci nu numai Bielski, dar şi Paszkowski, pe care Ureche nu l-a cunoscut, alineatul şi, implicit, întreg capitolul se datoreşte lui Simion Dascălul. Panaitescu îl atribuie totuşi lui Ureche. Şi în consecinţă, *modifică textul*, înlocuind „cronicarii cei leşeşti" prin „cronicariul cel leşesc" şi lăsînd a se înţelege, prin nota 3 pe care o pune în josul paginii : „În A^2 : cronicarii cei leşeşti nu scriu", că forma la plural s-ar găsi numai în acest manuscris. De fapt, ea se găseşte *în toate manuscrisele* — (vezi ed. C. Giurescu, p. 206, aparat, r. 18) şi constituie o dovadă peremptorie a paternităţii lui Simion Dascălul. Şi opoziţia între izvoarele leşeşti şi letopiseţul moldovenesc arată pe acelaşi autor. Observ de altfel că acest capitol urmează după un altul în legătură tot cu Ştefan Tomşa, pe care însuşi Panaitescu îl recunoaşte ca fiind al lui Simion (p. 187—188). Un procedeu similar constatăm şi la începutul capitolului cuprinzînd predoslovia descălecării ţării Moldovei (p. 65). Titlul acestui capitol, în manuscrisul L^1 — unul din cele 4 manuscrise principale utilizate de Panaitescu, — are o redacţie mai amplă, datorită lui Simion Dascălul. E vorba anume de sfîrşitul titlului : „iară predoslovia letopiseţul ⟨ui⟩ nostru nu am semnat aicea" (ed. C. Giurescu, p. 5, r. 3—4). Panaitescu nu face nici o menţiune despre ea, nici în text, nici în note. Alte două capitole unde intervenţia lui Simion este evidentă şi care sînt atribuite totuşi, în ediţia pe care o recenzăm, lui Grigore Ureche, se referă la luptele lui Ştefan cel Mare. Primul priveşte expediţia din 1461 în secuime. După ce o povesteşte, cronicarul adaugă : „Ci de această poveste cronicariul cel latinesc nimica nu scrie şi încă şi alte sémne multe sîntu şi nu însemnează nimica de însele. Iară letopiseţul nostru, măcar că scrie cam pre scurt, însă le însemnează toate" (p. 94). Sînt exact aprecierile din prefaţa lui Simion Dascălul. Panaitescu, în lucrarea sa anterioară *Influenţa polonă în opera şi personalitatea cronicarilor Grigore Ureche şi Miron Costin*

(Mem. Secţ. Ist. Acad. Rom. s. 2, t. IV, 1925, p. 62) arăta că acest capitol se datoreşte lui Simion; în ediţia pe care o recenzăm, el o atribuie totuşi lui Ureche şi modifică textul, schimbînd „cronicariul cel latinesc", care se află atît în manuscrisul A^2 pe care-l reproduce cît şi în A^1, în „cronicariul cel leşesc". Al doilea capitol priveşte campania din 1476, lupta de la Valea Albă şi urmările ei; după aceea, urmează două alineate datorite lui Simion, începînd prin cuvintele: „Scrie letopiseţul nostru..." şi „Scrie la letopiseţul nostru...". Ele se termină prin fraza: „Iară la letopiseţul cel latinesc de izbînda lui Ştefan Vodă, ce au scos pleanul şi prada la Dunăre de la Turci şi de Basarabă Vodă cu muntenii, nimica nu scrie. *Şi încă şi alte sémne multe nimica nu le însemnează, carile nice unile n-am vrut să le lăsăm, ci toate care la locul său le-am tocmit*" (p. 104). Partea subliniată de noi redă exact preocuparea lui Simion Dascălul, exprimată în prefaţa acestuia şi aproape cu aceleaşi cuvinte. După aceea urmează: „Răspunsul *altor* semne" (sublinierea noastră!) ceea ce e o dovadă că ştirile cuprinse sub acest titlu se datoresc tot lui Simion. Panaitescu în studiul său precedent (citat mai sus, *Influenţa polonă*... p. 62) recunoscuse că fraza ultimă „şi încă şi alte semne...", precum şi capitolul „Răspunsul altor semne", aparţin lui Simion. În ediţia pe care o recenzăm, el le atribuie totuşi lui Ureche şi, ca şi la capitolul privind expediţia în secuime, înlocuieşte în text „letopiseţul cel latinesc" prin „letopiseţul cel leşesc", iar în notă specifică: „leşesc; în A^2: latinesc". În realitate, forma „latinesc" nu e numai în A^2, ci *în toate manuscrisele cronicii*. Una din contribuţiile cele mai importante adaose de Simion Dascălul este aceea privitoare la pribegia lui Petru Rareş. Cuprinzînd nu mai puţin de 13 capitole, ea se termină prin următorul pasaj, caracteristic: „Acéste poveşti ce spun de Pătru Vodă Rareş ...cronicariul leşesc de acéste poveşti foarte pre scurt scrie, că poate fi că nu au ştiut di toate. Iară létopiseţul cestu moldovenescu de ajunsu şi deşchis, toate pre rîndu le însemnează, carile toate, daca le-am luat sama, le-am socotit a fi adevărate şi le-am tocmit careleş la locurile sale" (p. 164). Aprecierile concordă întocmai cu acelea ale prefeţei lui Simion Dascălul — aproape chiar cu aceleaşi cuvinte — şi diferă de aprecierile lui Grigore Ureche, formulate în prefaţa acestuia. La aceeaşi concluzie ne duce şi analiza altuia din capitolele povestirii, anume a aceluia privind uciderea lui Ştefan Vodă Lăcustă de către marii boieri. Felul cum autorul capitolului vorbeşte de aceşti boieri, aprecierile pe care le face asupra lor, numindu-i succesiv „lupi gata spre vînat", „lei sălbatici", „lei sălbatici şi lupi încruntaţi", „lei cumpliţi şi fără suflet", faptul că-i arată nerecunoscători faţă de domnul lor: „această plată au luat Ştefan Vodă de la acei ce-i miluise", împrejurare că insistă asupra turburărilor şi intrigilor pe care aceşti boieri le făcuseră în ţară: „că li să supărase de amestecăturile ce să aţiţasă în ţară şi de răotatea acelor lei cumpliţi şi fără suflet", faptul, în sfîrşit, că apasă asupra celor ce avusese de suferit Petru Rareş de la aceşti mari boieri în prima sa domnie: „Aceştia, fiindu lei sălbatici şi lupi încruntaţi, multe supărări au făcut lui Pătru Vodă în domnia dintîi", toate aceste aprecieri dovedesc că autorul lor nu făcea parte din clasa amintiţilor boieri şi că, pe de altă parte, ţinea cu domnul. *Ele se potrivesc deci cu Simion Dascălul*, în timp ce Ureche, în toate împrejurările, ia partea boierilor, împotriva domnului, fapt pe care-l pune în lumină, în introducerea ediţiei sale, chiar Panaitescu (p. 11—15).

Pe de altă parte, din dorinţa de a arăta că letopiseţul moldovenesc „a fost folosit... în forma pe care a cunoscut-o Ureche, de către Ureche şi nu de către Simion", Panaitescu face afirmaţia că „în cronica pe care o edităm, ştirile din *letopiseţul moldovenesc* se opresc la 1587, în domnia lui Petru Şchiopul" (p. 49). Oricine poate vedea însă, la p. 209 a ediţiei Panaitescu, sub anul 1592 capitolul „De domniia lui Petru Vodă Cazacul v leato 7101", care începe prin cuvintele: „Scrie letopiseţul cestu moldovenescu...". Acest capitol este scris de

Simion Dascălul, aşa cum susţine însuşi Panaitescu punîndu-i numele între paranteze, deasupra titlului, şi întrebuinţînd caracterele grafice destinate interpolărilor. Prin urmare, ştirile din letopiseţul moldovenesc nu se opresc la 1587, ci merg mai departe, ceea ce dovedeşte existenţa redacţiei mai ample pe care a cunoscut-o Simion Dascălul.

Cu privire la întinsa povestire despre pribegia lui Petru Rareş, Panaitescu crede că ea se întemeiază pe „o scriere pierdută, desigur în limba slavonă", scriere ale cărei amănunte au fost date de „un familiar" al domnului, din imediatul anturaj al acestuia (p. 40). Noi credem, întemeindu-ne pe textul însuşi al cronicii, că întreaga povestire, cu detalii atît de pitoreşti şi interesante, a pribegiei lui Rareş, figura în versiunea letopiseţului moldovenesc utilizată de Simion Dascălul şi că, la baza acestei povestiri stă, în ultimă analiză, *chiar o relaţiune a lui Petru Rareş*. Nu s-a observat, într-adevăr, pînă acum, că toate detaliile privind fuga voievodului, *din momentul în care acesta a rămas singur*, după ce a părăsit precipitat mănăstirea Bistriţa, şi pînă a ajuns, graţie pescarilor din munţi, la casa unui nemeş prieten din Ardeal, nu pot proveni *decît de la Petru Rareş*, deoarece *nimeni dintre familiarii lui* nu l-a însoţit în această pribegie prin munţi, în locuri grele „de nu era nici de cal, nici de pedestru".

O altă întinsă povestire datorită lui Simion Dascălul este aceea privind pe Despot Vodă. În afară de capitolele care în ediţia Panaitescu îi sînt atribuite, mai este încă unul care cu siguranţă îi aparţine. E vorba de unul din cele două capitole în care se povesteşte felul în care Tomşa hatmanul a „viclenit" pe domnul său, pe Despot, şi anume de cel de al doilea, de la p. 182—183. N-avea nici un sens ca Ureche să relateze *de două ori aceeaşi ştire*. De aceea considerăm pe cel dintîi din aceste capitole, mai scurt, ca fiind al lui Ureche şi pe cel de-al doilea, mai dezvoltat, ca fiind adaos de către Simion.

Ar fi fastidios să înşirăm aici toate capitolele şi părţile de capitole pe care le considerăm scrise de către Simion. Le-am indicat în studiul introductiv al ediţiei letopiseţului pe care am dat-o în colecţia „Clasicii romîni comentaţi", la p. XXII—XXXV, unde am arătat şi motivele pentru care i le-am atribuit. Ele sînt numeroase şi s-ar putea ca să mai existe şi altele, îmbinate sau legate organic de textul lui Ureche. Numărul şi însemnătatea adaoselor certe ale lui Simion, precum şi posibilitatea existenţei altora care nu mai pot fi deosebite, ne-au făcut să-l considerăm şi pe el ca autor şi să publicăm letopiseţul sub numele amîndurora. Faptul de a atribui lui Ureche „toate ştirile" arătate ca provenind din letopiseţul moldovenesc (p. 50) vine în contrazicere hotărîtă cu opinia pe care o formulează cronicarul în predoslovia sa asupra acestui izvor. Nu Ureche, ci Simion Dascălul este acela care a preţuit îndeosebi letopiseţul moldovenesc, care a ţinut seamă de toate „poveştile", „semnele" şi „tocmelile" acestuia, intercalîndu-le la locurile respective.

În privinţa izvoarelor letopiseţului, nu sîntem de acord cu concluzia lui Panaitescu că letopiseţul latinesc e tot una cu cel leşesc, adică cu cronica lui Bielski. Dacă ar fi aşa, cum se explică faptul că, *în nouă locuri diferite*, manuscrisele au toate forma „letopiseţul (sau cronicariul) latinesc", şi numai în cinci locuri ele amestecă acest izvor cu „letopiseţul leşesc", unele avînd „letopiseţul latinesc" şi altele „letopiseţul leşesc"? Pe de altă parte, dacă letopiseţul latinesc ar fi tot una cu Bielski, de ce trei ştiri arătate ca provenind din acest letopiseţ, şi anume data suirii pe tron a lui Alexandru cel Bun, anii de domnie ai lui Iliaş Voievod şi domnia unui Ştefan Vodă după Petru Vodă, *nu se regăsesc în cronica lui Bielski*? În sfîrşit, cum se explică împrejurarea că referitor la alte trei ştiri pentru care se invocă „letopiseţul leşesc", şi anume filiaţia Evdochiei din Chiev, războiul de la Movile între Petru Vodă şi Alexandru Vodă şi prădarea secuilor de către Ştefan cel Mare, se constată iarăşi nepotrivire între acest letopiseţ şi cronica lui Bielski (vezi ediţia noastră din „Clasicii romîni comentaţi", ed. a treia, p. LX—LXII)? Toate aceste motive ne fac să nu primim identificarea letopiseţului latinesc

cu cronica lui Bielski. Se ştie, de altfel, că acesta din urmă şi-a scris cronica în limba *polonă*, aşa încît calificativul de latinesc, dat operii lui, e încă un argument împotriva identificării. Nici ceilalţi recenzenţi ai ediţiei Panaitescu, anume Dan Simonescu (*Studii*, IX, 1956, nr. 6, p. 164) şi N. Grigoraş (Academia R.P.R. Filiala Iaşi. *Studii şi cercetări ştiinţifice, Istorie*, VII, fasc. 1, 1956, p. 163), nu admit această identificare : primul observă, pe drept cuvînt, că „ipotezele privind existenţa unui letopiseţ latin cu o circulaţie în Moldova, nu trebuie părăsite, cu atît mai mult cu cît în ultimul timp la Iaşi s-a semnalat apariţia unui manuscris latin de cronici moldoveneşti".

Textul cronicii. Pentru a stabili textul cronicii pe care o editează, Panaitescu, urmînd clasificarea şi stema manuscriselor stabilite de C. Giurescu, s-a folosit de manuscrisul A^2, adică manuscrisul nr.V-3 al Bibliotecii Universităţii din Iaşi, reprezentînd o copie munteană după copia interpolată de Axinte Uricarul. Acest manuscris a fost completat prin manuscrisele A^1, L şi M (respectiv nr. 174, 1 445 şi 169 ale Academiei R.P.R.). Prin urmare, ediţia Panaitescu reprezintă reproducerea *unui manuscris*, ale cărui lacune au fost completate cu ajutorul altor trei. Nu e deci, cum recunoaşte însuşi (p. 57), o *ediţie critică*, neavînd un aparat critic care să cuprindă variantele tuturor manuscriselor cronicii. În ce priveşte transcrierea textului, ea a fost făcută ţinînd seamă de faptul că unuia şi aceluiaşi semn grafic chirilic îi corespund, după caz, valori fonetice diferite. Sau, cu propriile cuvinte ale lui Panaitescu : „Am transcris semnele chirile cu valoarea pe care socotim că o aveau în vechea limbă romînească" (p. 58). Să vedem acum rezultatele aplicării acestui sistem.

În ce priveşte reproducerea textului manuscrisului A^2, Panaitescu, ţinînd seamă de critica făcută primei sale ediţii de către N. Grigoraş, care a relevat o serie de lecturi greşite, omisiuni şi adaose, a procedat la o nouă colaţiune cu manuscrisul respectiv, îndreptînd toate erorile semnalate şi multe altele nesemnalate. Într-adevăr, colaţionînd textul tipărit al primei ediţii a lui Panaitescu cu acela al ediţiei a doua, am găsit în prima pagină a letopiseţului (p. 57, respectiv 63) *nu mai puţin de 20 (douăzeci) de modificări*, iar în cea de a doua (p. 58, respectiv 64) *11 (unsprezece)*.

Cu toată afirmaţia lui Panaitescu că a dat semnelor chirilice valoarea pe care socoteşte că o avea „în vechea limbă romînească", constatăm că, în realitate, a rămas în multe cazuri prizonierul unui sistem de simplă transliteraţie. A obţinut astfel transcrieri care nu redau pronunţarea de altădată. Iată mai întîi o serie de exemple, privind toate vestitul portret al lui Ştefan cel Mare : „Fost-au acestu Ştefan Vodă om nu mare de statu, mînios şi de *grabu* vărsătoriu de sînge nevinovat ; de multe ori la ospéţe *omorîea* fără judeţu. Amintrilea era om întreg la fire neléneşu, şi lucrul său îl ştiia a-l acoperi şi unde nu *gîndiiai*, acolo îl aflai. La lucruri de războaie meşter, unde era nevoie însuşi se *vîrtia*, ca văzîndu-l ai săi, să nu să îndărăptieaze..." (p. 120). Să se fi pronunţat oare la începutul veacului al XVIII-lea, de cînd datează manuscrisul pe care-l transcrie, *grabu, omorîea, gîndiiai, vîrtia*? Asemenea pronunţări n-au existat niciodată în realitate ; ele sînt rezultatul unei transcrieri defectuoase. Tot rezultatul unei asemenea transcrieri sînt şi forme ca : „suferiia" (p. 69) ; „pănă" (p. 70) : „prisăcăriia" (verb la imperfect !) (p. 71) ; „să vediia" (p. 72) ; „păziia» (p. 73) ; „ţănuturile" (p. 76) în loc de „ţinuturile" ; pe aceeaşi pagină, patru rînduri mai sus, „ţinuturi" ; „sosiia" (p. 81) ; „robiia" (p. 153) etc. Nici transcrierea numelui propriu „Colomăia" (p. 80) nu e fericită, deoarece, în cazul acesta, semnul ъ cu care numele e scris în manuscrisul A^2 (vezi ediţia C. Giurescu, p. 27, aparatul critic, rîndul 30) are valoarea fonetică î, nu ă ; faptul rezultă din felul în care se pronunţă de către localnicii ruşi numele oraşului : vezi „Коломыя" şi „Ромыния" în Атлас Мира, Moskva, 1956, pl. 37 — 38. Am dat numai cîteva exemple în privinţa transcrierii cu caractere latine a caracterelor chirilice ; ele se pot uşor înmulţi. Concluzia este similară aceleia privind colaţionarea tex-

tului publicat cu manuscrisul A^2: *e necesară o revizuire atentă*, spre a se evita forme care riscă să dea o imagine inexactă a felului cum se rostea limba noastră la începutul veacului al XVIII-lea.

În introducere, p. 58, Panaitescu arată că a introdus unele modificări în textul manuscrisului A^2, anume acolo unde a găsit lecturi mai bune, în ce priveşte numele proprii, datele, expresiile, în alte manuscrise. Procedeul e just, dar el trebuie aplicat consecvent. La p. 67, în capitolul „Pentru limba noastră moldovenească", de ce s-a lăsat lectura, evident defectuoasă: „de la rîmleni, *céle ce zicem latină*, pîine, ei zic panis..." în loc de „de la rîmleni, *ce le zicem latini*, pîne, ei zic panis..."? La p. 68, la capitolul „De izvodirea moldovénilor", de ce s-a lăsat lectura „de să *cevluiescu* oamenii prejur cap", în locul aceleia, preferabile, „de să *cehluiescu* oamenii prejur cap", pe care o găsim în manuscrisul M^2? Termenul „a cehlui" are, după toate probabilităţile, legătură cu numele propriu Ceahlău şi cu numele comun *cehlău* = zăgan, un soi de vultur (vezi Tiktin, s. v.). La p. 198, la capitolul „Cîndu s-au gătit Ion Vodă cu oaste să iasă înaintea turcilor", pasajul „Iară cazacii... s-au strîns 1200 de oameni *şi au venit şi la Ion Vodă*", trebuia înlocuit prin „*şi au şi venit la Ion Vodă*", trebuia adică să se adopte lectura din manuscrisele L^2 M^3 (vezi ediţia C. Giurescu, p. 224 aparatul critic, rîndul 18). Lectura preferată de Panaitescu nu exprimă corect ideea de grabă; ea este rezultatul unei intervertiri mecanice efectuate de copistul manuscrisului A^2.

Şi în privinţa punctuaţiei se impune o observaţie. Se separă uneori în mod arbitrar, prin virgulă, părţi de frază care se leagă strîns una de alta. Dăm ca exemplu pagina 76, cuprinzînd interpolaţia lui Misail Călugărul referitoare la opera de organizare înfăptuită de Alexandru cel Bun. În prima frază chiar: „Şi daca au aşedzat vlădicii, le-au făcut cinste mare, că le-au pus scaunele, de şed denadreapta domnului, înaintea tuturor sfetnicilor", virgula care urmează după „scaunele" n-are rost: cele două părţi separate prin ea sînt legate organic prin înţeles. În fraza: „Logofăt mare... giudecătoriu tuturor, cine-s cu strîmbătăţi în ţară", virgula dintre „tuturor" şi „cine-s" e, de asemenea, inutilă. Aceeaşi observaţie la frazele privind pe marii vornici ai ţării de jos şi de sus, unde virgula trebuie suprimată între „giudecătoriu tuturor den ţară" şi cuvintele imediat următoare „cine au strîmbătăţi". De asemenea, la fraza referitoare la marele vistiernic: „...ispravnic pre socotéle ce să fac, să să ia den ţară..." virgula n-are rost. În schimb, ea lipseşte, în două locuri, în fraza privind pe marele spătar despre care se afirmă că era „...dvorbitoriu cu arme domneşti încins la spatele domnului..."; apoziţia „cu arme domneşti încins" trebuie separată de restul frazei prin virgule.

De obicei, greşelile de tipar sînt semnalate într-o erată la finele volumului; în ediţia Panaitescu ea lipseşte. Semnalăm de aceea aici cîteva din ele constatate într-o parte a indicelor:

La p.	229,	col.	2,	r.	13	de jos,	în loc de „capiste"	trebuie „capişte"
„	231	„	1	„	11	„	„ndreptare"	„ „îndreptare"
„	238	„	2	„	2	sus	„ „Băileşti"	„ „Bălileşti"
„	238	„	2	„	22	„	„ „127"	„ „126"
„	241	„	1	„	8	„	„ „Crăcău"	„ „Cracău"
„	252	„	2	„	13	jos	„ „Vidow"	„ „Vidov"
„	258	„	2	„	15	sus	„ „sombataşi"	„ „sombotaşi"

Mai supărător e faptul că s-au pus în comerţ exemplare în care nu s-au tipărit pagini întregi. Astfel, în exemplarul meu sînt albe paginile 245, 248 şi 257.

Indicele şi glosarul. Ediţia Panaitescu se termină prin *două indice*, cuprinzînd: cel dintîi „nume proprii de locuri şi de persoane", cel de-al doilea „termeni privind starea economico-socială şi culturală a epocii" şi printr-un glosar de cuvinte şi expresii vechi. Era preferabil să se fi contopit cele două indice şi glosarul într-un singur *indice general*; s-ar fi

evitat în felul acesta repetări inutile a zeci de termeni care figurează şi în indicele al doilea şi în glosar. S-ar fi evitat de asemenea ca acelaşi termen să apară sub forme deosebite în indice şi în glosar. De ce în două locuri deosebite *adet, agemoglani, arc tare, băjenii* (dar în glosar : *băjănii*), *beglerbei* (dar în glosar : *begler-bei*), *beleag, beşlii, buor, capigii* (dar în glosar : *capigiu*), *caripiţi, catastif, cauzilieri, chielar* (dar în glosar : *chelar*), *chivernisala ţării* (dar în glosar : *chivernisală (a ţării)*, *comornic, corona, cuhne, dabilă, dajde*), *namestnic* (dar în glosar : *naméstnic*), *notceagoş* (dar în glosar : *notceagoşu*) etc. etc.? Neindicarea paginii este generală *la toţi termenii glosarului* şi aceasta constituie o scădere a lui. Pentru a şti unde se găsesc în textul cronicii termenii respectivi, trebuie să încerci la indicele al doilea care însă nu cuprinde decît o parte a lor. Astfel, de pildă, la litera A, din 21 de termeni ai glosarului, numai 3 se găsesc la indice ; pentru restul de 18, adică pentru marea majoritate, trebuie să parcurgi întreg textul cronicii ca să-i localizezi. Toate aceste defecte dispăreau dacă exista un singur indice general — nume de persoane, locuri, lucruri şi instituţii, cuvinte — cu trimiteri la paginile respective.

Nu înţelegem de ce glosarul — altfel bogat — nu cuprinde şi *infinitivele lungi*, care sînt o formă caracteristică, frecventă şi care figurează în glosarele celorlalte ediţii (vezi, de pildă, ediţia C. Giurescu (1916), p. 297). Ne surprinde apoi lipsa *expresiilor şi construcţiilor arhaice*, iarăşi caracteristice şi care figurează de asemenea în ediţia din 1916. Lipsesc şi unii termeni : de ce nu e trecut, de pildă, termenul *cocon* care a figurat totuşi în prima ediţie a lui Panaitescu (p. 238) cu înţelesul de „fiu", de ce nu se dă, de asemenea, *copil* care are, în cronică, înţelesul de „fiu natural" (ed. Panaitescu, p. 86).

În introducere, ocupîndu-se de felul cum a alcătuit cele două indice, Panaitescu arată (p. 60) că a dat în primul „toate numele proprii de localităţi şi de persoane din text, fără însă a încerca toate identificările şi localizările care se lasă pe seama cercetărilor speciale". Iar în cel de-al doilea, a dat toţi termenii privind „structura şi viaţa feudală a Moldovei şi a ţărilor vecine... cu explicarea lor pe temeiul ultimelor cercetări ale ştiinţei istorice".

Observăm că era preferabil să se facă „toate identificările şi localizările" şi să nu fie lăsate pe seama cercetărilor speciale. Una din primele condiţii ale unui bun indice este tocmai efectuarea acestor identificări şi localizări. O seamă de termeni nu sînt explicaţi, alţii sînt explicaţi greşit, alţii, foarte numeroşi, sînt explicaţi în mod incomplet, lipsindu-le adesea tocmai nota esenţială. Voi da, în cele următoare, exemple din fiecare categorie.

Termeni neexplicaţi: *clucer, cnejie* în Polonia, *frînci, Magog, Misia, Mitilene, Murdileu, Pamfilia, Panonia, Perecop, Vasilic*. Cînd explici pe *chelar* şi pe *cuhne*, care circulă astăzi, de ce *clucer* şi *cnejie* să rămînă fără nici o expilcaţie? Dacă se arată că fraţii Grot au fost nobili poloni, de ce nu se face şi pentru Murdileu?

Termeni explicaţi greşit: 1) *Chelar* — dar în Indicele 2 : *chielar* — este explicat în glosar prin „cămăraş". De fapt, prin atribuţiile lui, era mai aproape de clucer decît de cămăraş. 2) *Horde* — în timp ce textul (p. 126) are *oarde* — e explicat prin „ţinuturi deosebite" (p. 230). În realitate, marea majoritate a hoardelor indicate în textul cronicii, la p. 126 şi anume nohaii, tumenii, shibenii, hianii, cosahianii, astinhavenii, chirhesarii, barehidurii şi molgomozorii sînt formaţiuni etnice, cum le arată şi numele, iar nu ţinuturi. Greşit s-a pus apoi *oarde*, în indicele al doilea între *oraşe* şi *ospeţe*. 3) *Leagăn cu cai* e explicat greşit prin „caretă" (p. 231), deoarece careta era o trăsură grea, care mergea relativ încet, în timp ce leagănul era o trăsură uşoară, *pe arcuri*, care se deplasa repede. De altfel, sensul rezultă şi din context unde se arată, relatîndu-se fuga lui Petru Rareş, că „loc de a se zăbovire nu era". 4) *Măscări, măscării* e explicat prin „petreceri, chefuri" (p. 231), omiţîndu-se tocmai nota specifică, aceea de „obscenităţi". Cu acelaşi

înţeles există şi astăzi termenul (vezi *Dicţionarul limbii romîne moderne*). 5) *Muşcatin* e explicat greşit prin „vin" (p. 231); în realitate, e vorba de un fruct aromatic, redat în limba franceză prin „muscade". De altfel, dacă se citea cu atenţie textul cronicii în care apare termenul, se putea vedea că nu e vorba de vin, deoarece acesta e pomenit *cîteva cuvinte mai jos* („iară vin pre puţin locuri să face"). Nici *şerb* nu e bine explicat prin rob (p. 233); şi în cazul acesta textul cronicii (p. 127 şi 131) arată adevăratul înţeles. 6) *Otacul* nu era numai „sălaş de pescari" (p. 232), ci şi sălaşul crescătorilor de vite şi de cai, iar astăzi chiar şi sălaşul muncitorilor agricoli în timpul lucrului (vezi *Dicţionarul limbii romîne moderne*). 7) *Povara* nu era o „sumă de bani de aur", ci o sumă mare de bani — indiferent aur sau argint; de obicei ea echivala cu 100 000 aspri, aşa cum arată două acte din răstimpul 1618—1627. 8) *Predoslovie* nu înseamnă „introducere" (p. 232), ci exact „prefaţă". 9) Soci, locul bătăliei din 1471 a lui Ştefan cel Mare cu Radu cel Frumos nu e satul din ţinutul Putna (p. 249), ci un fost tîrg în fostul judeţ al Rîmnicului Sărat, la graniţa cu Moldova, aşa cum rezultă pe de o parte din indicaţia cronicii moldo-germane, pe de altă parte din analiza izvoarelor istorice contemporane şi posterioare. 10) „Şipote, sat lîngă Iaşi" (p. 250) e, în realitate, lîngă Hîrlău: distanţa, în linie dreaptă pînă la Iaşi, e de circa 45 de kilometri, în timp ce pînă la Hîrlău de numai 20 de kilometri. 11) Ştefăneşti nu e „tîrg pe Prut" (p. 250), ci pe Başeu, afluent al Prutului iar Corovia nu e „în Bucovina" (p. 240) ci la sud de Ştefăneşti. 12) *Steţie* nu e „provizie de oaste" (p. 233), ci termenul vechi romînesc, de origine latină (*statio*), corespunzînd turcescului „conac" în sensul de „campament, loc de staţionare". De altfel, dacă se citea atent pasajul respectiv: „să-i găteze steţie şi hrană de oaste", se vedea imediat că nu înseamnă „provizii", pentru această noţiune cronicarul întrebuinţînd termenul imediat următor: „hrană de oaste". 13) *Mă îndoiesc că Vidow* — recte *Vidov* — este „numele deltei Dunării" (p. 252). Însuşi pasajul respectiv: „pînă unde dă Dunărea în Vidov" se opune unei asemenea explicaţii, deoarece el arată un loc de vărsare, deci un liman, eventual marea. Vidovul apare la Miron Costin, *De neamul Moldovenilor*, ed. C. Giurescu, p. 17, ca „balta Vidovul la Cetatea Albă" — deci limanul Nistrului; numele i-ar veni — crede Costin — de la „dascălul" Ovidiu, exilat în partea locului. Sîntem deci, după toate probabilităţile, în faţa unei confuzii a lui Misail Călugărul, interpolatorul cronicii lui Grigore Ureche — Simion Dascălul, confuzie determinată de lecturile lui istorico-geografice. De altfel interpolările lui Misail sînt pline de confuzii şi greşeli, fapt pe care nu-l relevă Panaitescu. 14) „Zavolha (de peste Volga) hoardă tătărească" (p. 253) cred că s-ar traduce mai bine prin „de la Volga", prepoziţia slavă *za* avînd în primul rînd acest înţeles: „la"; compară cu zaporojenii, cazacii *de la* praguri, iar nu *de peste* praguri,

Termeni insuficient explicaţi. 1) Despre *beşlii*, *caripiţi*, *năvrapi*, *silihtari*, autorul indicelui se mulţumeşte cu explicaţia sumară şi uniformă: „oşteni (sau ostaşi) turci" (p. 229, 232, 233); la *mutaferachi* dă „călăreţi turci" (p. 231), iar la *olofani* — recte *olofagi* (vezi N. Iorga, în *Revista istorică* VI, 1920, nr. 1—2, p. 68 nota) „oşteni turci dintre ieniceri" (p. 232). Trebuiau arătate diferenţele specifice sau ceea ce caracteriza pe fiecare categorie de ostaşi; lucrul nu era greu avînd nu numai lucrarea lui Lazăr Şăineanu, *Influenţa orientală asupra limbei şi culturii romîne*, dar şi o serie întreagă de izvoare din veacul al XVII-lea cu privire la oştirea imperiului otoman. Mai ales că pentru alte categorii de ostaşi turci, ca *soldaţii* şi *spahii*, autorul dă totuşi nota caracteristică: „arcaşi" (p. 233) şi „feudali turci cavalerişti" (p. 233), iar la *agemoglani* dă o explicaţie amplă, de trei rînduri, scoasă de altfel din cronică (p. 131). 2) A defini pe *hînsari* ca „oşteni liberi" (p. 230) înseamnă a nu da nota esenţială, aceea de ostaşi care merg la război „în dobîndă", adică în nădejdea prăzii pe care o vor lua de la duşman. 3) La *marmaziu* nu e de ajuns explicaţia simplă „vin" (p. 231);

trebuia precizat : „vin grecesc, de Malvasia". 4) *Olăcariul* nu e un simplu „curier" (p. 232), ci un „curier rapid", repeziciunea fiind caracteristica lui. 5) Definiţia *potronicului* „monedă mică de argint" (p. 232) este vagă ; trebuia precizat că ea valora în general 10 bani, uneori 9 bani. 6) Despre Rătezaţi „sat în Ţara Romînească" (p. 248) se putea preciza : în raionul Rîmnicul Sărat (sau : în fostul judeţ R. Sărat), cu atît mai mult cu cît se fac asemenea precizări pentru localităţile Răuseni şi Războieni care urmează, în indice, imediat după Rătezaţi. 7) De ce nu se dă nici o indicaţie despre localizarea satului Săpoteni (p. 248) — din R.S.S. Moldovenească, la sud-vest-vest de Orhei — cînd pe aceeaşi pagină citim despre Roşcani : „sat lîngă Cahul" ? 8) În legătură cu Şcheia (ţinutul Roman) trebuia să se adauge : fost oraş, azi sat. 9) Indicaţia „Şerbanca sat" (p. 250) e de două ori defectuoasă, mai întîi fiindcă nu se arată că era situată pe malul stîng al Prutului, la nord-est de Botoşani, apoi pentru că, în momentul cînd e pomenită în cronică, Şerbanca ajunsese „orăşel", aşa cum aflăm din cronica moldo-polonă („miasteczko" în *Cronicile slavo-romîne* .... ed. P. P. Panaitescu, p. 173 şi 183). 10) Nesatisfăcătoare este şi definiţia *„roată* — unitate militară" (p. 233), deoarece şi polcul sau regimentul şi steagul erau tot unităţi militare. Trebuia precizat : echivalentul companiei de azi, accepţiune rezultînd din izvoarele istorice şi admisă de dicţionarele şi cercetătorii vremii noastre. 11) Despre „Ostrov, mănăstire în Ţara Romînească" (p. 246) era necesar să se adauge : tot una cu mănăstirea numită mai tîrziu Radu Vodă din Bucureşti (mai există o a doua mănăstire Ostrov în Ţara Romînească şi anume aceea din insula Oltului). 12) La „Movila Căiatii" şi la „Movila Şendrii" (p. 245) trebuia adaos : în fostul judeţ R. Sărat. 13—14) Despre „Gouleta" în Tunisia (p. 242) trebuia adăugat „port la Mediterană", după cum despre „Naupactum (în Grecia)" era bine să se precizeze : port, tot una cu Lepanto. 15) „Niceia, Niţeia, în Asia Mică" (p. 246) e Isnik-ul de azi pe malul lacului cu acelaşi nume, aproape de ţărmul de est al Mării de Marmara.

O altă observaţie în legătură cu indicele este inconsecvenţa în redarea numelor proprii străine. Ele sînt scrise cînd în pronunţarea lor romînească, urmată, în paranteză sau fără paranteză, de forma limbii originare — de pildă „*Podhaeţ* (Podhajce)" p. 247, *Pomoran* (Pomorzany) p. 247 — sau chiar fără această ultimă formă — de pildă *Tismeniţa* (p. 251), cînd, cazul cel mai frecvent, în forma limbii originare urmată de forma romînească, de pildă, „Pisaczenski, *Pisatcenshii*" (p. 247) sau „Pilecki, *Pileţchi*" (p. 247). Aceeaşi variaţiune şi la unele nume romîneşti ca, de pildă, „Roman I Muşatin" (p. 248) dar „Petru Muşat" (p. 246) sau „Ţara Leşască v. Polonia" (p. 251), dar, pe aceeaşi pagină, la interval de numai două rînduri, „Ţara Ceşască", fără altă explicaţie, deşi acest ultim nume e mai puţin cunoscut decît precedentul. De ce figurează apoi în indice *dorobani*, cînd în textul cronicii găsim formele *dărăbani* şi *dorobanţi* ? Tot aşa, de ce în glosar se dă numai forma puţin obişnuită *şigubină* (p. 233), cînd în textul cronicii, pe aceeaşi pagină (76), găsim *şiugubină* iar forma uzuală *şugubină*, se află în marea majoritate a manuscriselor ? Iar dacă dăm în indice echivalentul actual al topicelor din cronică, atunci de ce „Siget (Zighet) în Ungaria" (p. 249) şi nu, corect, Szigetvár (vezi Atlasul Meyer, planşa 23 b B²) ?

În concluzie, şi indicele şi glosarul au nevoie de o serioasă revizuire.

Iar concluzia generală a acestei recenzii este că ediţia Panaitescu a cronicii lui Grigore Ureche şi Simion Dascălul nu e ediţia care să înlocuiască o adevărată ediţie critică şi care să ne dispenseze, atunci cînd voim să cunoaştem variantele manuscriselor mai importante, de ediţia critică din 1916.

Const. C. Giurescu

Poeziile lui Eminescu în rusește*

Se ştie de mult ce înseamnă cînd, datorită unei bune traduceri într-o limbă de circulaţie mondială, poeziile care dezvăluie în autorul lor un geniu, dar care sînt scrise într-o limbă relativ puţin cunoscută în străinătate, îşi întind aripile spre popoarele cele mai diferite. Ceea ce s-a întîmplat mai devreme cu Petöfi, se întîmplă acum cu Eminescu: volumul pe care-l prezentăm, redactat de un poet cu vaste cunoştinţe filologice ca Iu. Kojevnikov, colaborator al Institutului de istorie literară din Moscova, va deschide desigur perspective cu totul noi unei cunoaşteri temeinice a poeziei eminesciene, pregătind drumul şi acelor traduceri care, pe baza textului rus, se vor face în limbile naţionalităţilor din Uniunea Sovietică.

Pe istoricul limbii literare şi pe specialistul stilisticii îi interesează orice bună traducere poetică; astfel de încercări le pun, firește, întrebarea: în ce măsură se păstrează, chiar şi sub învelişul unei limbi străine, ceva din farmecul particular al acelor nuanţe stilistice care, în totalitatea lor, constituie o mare parte din arta unui poet?

Conştient de importanţa covîrşitoare a întreprinderii, Iu. Kojevnikov şi-a propus să prezinte arta lui Eminescu în toată varietatea ei: din acest considerent, la 65 de poezii luate din ediţia Maiorescu s-au adăugat mai mult de 50 de postume şi chiar poezii atît de importante — şi atît de greu de tradus! — ca *Mitologicale*, *Antropomorfism*, *Icoană şi pervaz* etc. Totodată, redactorul a grupat în jurul său o excelentă echipă de traducători, de la A. Ahmatova (*Venerâ şi Madonă*) la L. Martînov, căruia i se datorește o traducere plină de vervă şi de excelente „trouvailles" a *Scrisorii a II-a*. În ceea ce-l privește pe Kojevnikov însuşi, lui i se datoresc, în afară de o introducere luminoasă şi bine documentată, vreo 15 traduceri, printre care *Speranţa*, *Lacul*, *Stelele-n cer*, *Mai am un singur dor*, *La steaua* şi chiar *Luceafărul* (în colaborare cu I. Mirimskĭ). În asemenea condiţii nu ne mai miră faptul că, deşi metrul original s-a păstrat aproape totdeauna, cele mai multe traduceri reproduc cu o scrupulozitate exemplară toate amănuntele esenţiale ale conţinutului. În unele cazuri — relativ rare, ca bunăoară strofa ultimă a *Luceafărului* (din care s-a omis: *în cercul vostru strîmt*) — textul trebuia simplificat, din cauză că numeroase cuvinte ruseşti sînt ceva mai lungi decît cuvintele româneşti corespunzătoare. De multe ori regăsim însă în rusește chiar şi armoniile cele mai intime; strofa a doua din *Somnoroase păsărele*, în traducerea lui I. Mirimski, sună la fel de frumos ca şi versurile cele mai expresive ale simboliştilor ruşi: „Лишь в траве ручья журчанье — Словно сладостная дойна. Лес уснул. Вокруг молчанье, — Спи спокойно!"

Am putea cita, în acelaşi sens, *Şi dacă ramuri...*, în traducerea semnată de E. Alexandrova (p. 242) sau *Peste vîrfuri*, în aceea a lui Kojevnikov (p. 261):

Лунный серп над темной кущей,
Листьев шорохи глухи.
И сквозь заросли ольхи
Слышен дальный рог зовущий.

Дальше, дальше, глуше, глуше,
Запирая вдалеке,
Неутешную в тоске
Соблазняет смертью душу.

Din punct de vedere lexical şi frazeologic, cîte sugestii fericite! Avînd a reface în rusește „săltăreţele dactile" din *Mitologicale*, S. Şervinski şi-a împodobit textul cu nişte epitete într-adevăr omerice ca молниеносный, громозвучный (p. 66) etc., iar alţi traducători, ca A. Şteinberg, I. Gurova şi M. Pavlova, au interpretat perfect atît realismul sarcastic care caracterizează *Cugetările Sărmanului Dionis* şi *Antropomorfism*, cît şi tonul de o duioşie neuitată din *Revedere*.

Traducerile oglindesc cu fidelitate multe particularităţi sintactice: propoziţiile paralele

* M. Eminescu, *Стихи*, Moscova.

construite cu conjuncţia *cînd* (v. prima strofă din poemul *Din străinătate*, p. 23, precum şi poezia *Cînd...*, p. 46) au putut fi păstrate uşor, deoarece această construcţie, imitată după modele clasice (v. J. Marouzeau, *Traité de stylistique latine*, ed. a 2-a, 1946, p. 237) e frecventă şi la poeţii ruşi, de pildă la Lermontov (despre poezia care începe cu versul „Когда волнуется желтеющая нива" v. observaţiile lui A. I. Efimov, Стилистика художественной речи, 1957, p. 440). Într-un caz, poate s-a şi exagerat importanţa unor construcţii paralele; în *Egipetul* (p. 59—60) găsim prea multe versuri începînd cu conjuncţia *u*; versurile de acest fel, compuse după vestite modele orientale (v. F. Brunot-Ch. Bruneau, *Histoire de la langue française*, XIII/1, p. 290), sînt mult mai rare la Eminescu (de exemplu *Şi-atunci Memfis se înalţă, argintos gînd al pustiei*).

Pentru înţelegerea unor texte pline de aluzii specific româneşti (*Epigonii*, *Scrisoarea a III-a* etc.) n-ar fi fost fără folos să se adauge la textele ruse, măcar la sfîrşitul cărţii, cîteva note sumare; totodată şi poeziile postume, păstrate de multe ori în formă de bruion, ar fi trebuit să fie deosebite de cele publicate de către poetul însuşi.

În legătură cu elegia *Mai am un singur dor*, introducerea (p. 15) face aluzie la influenţa lui Uhland (v. mica poezie *Frühlingsruhe*) şi la unele analogii între tematica lui Eminescu şi aceea a lui Lermontov (v. îndeosebi poezia Выхожу один я на дорогу); aceste aproximaţii nu sînt însă suficient de convingătoare.

L. Gáldi (Budapesta)

JULIO CASARES
Introducción a la lexicografía moderna, Madrid, 1950
Введение в современную лексикографию, Moscova, 1958, 354 p.

Cartea lui J. Casares, *Introducere în lexicografia modernă*, apărută la Madrid, în 1950, şi tradusă în limba rusă, în 1958, reprezintă o încercare, cu numeroase merite, de a rezolva cele mai importante probleme teoretice şi practice pe care le ridică elaborarea marelui dicţionar istoric al limbii spaniole. Cu toate că autorul atrage în numeroase rînduri atenţia asupra caracterului pur „utilitarist" al observaţiilor şi concluziilor sale, cartea sa poate fi socotită o importantă contribuţie la elaborarea unei teorii generale a lexicografiei [1].

Introducere în lexicografia modernă cuprinde patru părţi: 1. Consideraţii generale, 2. Etimologia, semantica şi stilistica în slujba lexicografiei, 3. Locuţiunile, proverbele, zicătorile şi modismele [2] în dicţionar şi 4. Proiectul dicţionarului istoric.

În partea întîi a lucrării, Casares analizează pe larg caracteristicile diverselor tipuri de dicţionare şi, în funcţie de avantajele şi dezavantajele pe care acestea le oferă, el stabileşte tipul cel mai convenabil pentru noul dicţionar istoric spaniol.

Făcînd o comparaţie foarte instructivă între dicţionarul Academiei franceze, care, datorită grijii exagerate pentru puritatea limbii, nu cuprinde decît 37 de mii de articole şi dicţionarul Oxford, care cuprinde 400 de mii de articole, Casares trage o serie de concluzii despre dicţionarele normative, selective şi complete.

[1] Vezi în această privinţă şi: A. V. Şcerba, *Опыт теории лексикографии*, *Избранные работы по языкознанию и фонетике том.* I, 1958, Издательство ленинградского университета, p. 54—91 şi O. S. Ahmanova, *Очерки по общей и русской лексикологии*, Moscova, 1957, 295 p.

[2] Casares arată că această noţiune, deşi frecventă în spaniolă, nu are totuşi un conţinut bine precizat. Prin definiţia pe care o dă dicţionarul academic, modismele se deosebesc de idiotisme prin aceea că sînt „moduri specifice de exprimare ale unei limbi date, caracterizate prin deviere de la regulile generale ale gramaticii, în timp ce idiotismele sînt moduri de exprimare specifice, care contravin regulilor gramaticale".

Indiferent de tipul căruia îi aparţine, orice dicţionar trebuie să aibă un caracter normativ ; dar aceasta nu împiedică pătrunderea în dicţionar a tuturor cuvintelor şi formelor existente. Caracterul normativ al unui dicţionar nu este dat de numărul de cuvinte pe care îl cuprinde. Prin urmare, nici dicţionarele istorice nu trebuie să cuprindă absolut toate cuvintele şi formele care au existat şi există într-o limbă anumită.

„Atîta timp cît există cuvinte de bună calitate şi zgură lexicală, atîta timp cît primele au drept de cetăţenie, iar celelalte sînt lipsite de acest drept e necesar să existe o autoritate care să acorde acest drept sau să-l refuze. O astfel de autoritate poate fi numai Academia... Dar atîta timp cît dicţionarul nostru oficial îşi va păstra tradiţiile sale şi rolul de legiuitor suprem, în materie de limbă, el niciodată nu va putea să dea un tablou complet al *întregii limbi...*". Lucrul acesta, se vede şi mai clar atunci cînd Casares afirmă că studiile de lexicologie nu se pot face numai pe baza dicţionarului istoric, deoarece pentru ştiinţă sînt tot atît de interesante arhaismele şi neologismele, cuvintele limbii literare şi barbarismele, formaţiile populare şi cele livreşti, cuvintele folosite de întregul popor şi cele regionale, deoarece tocmai în unele dintre elementele lipsite de importanţă la prima vedere, se poate găsi cheia pentru rezolvarea unor probleme foarte importante ale foneticii, semanticii, etimologiei şi istoriei limbii. Dar Casares nu arată destul de limpede care tipuri de cuvinte ar putea să rămînă în afara unui dicţionar istoric complet. Se simte în această parte a lucrării lipsa noţiunii ştiinţifice de limbă comună a întregului popor, noţiune care l-ar fi ajutat pe autor să fixeze mai precis conturul dicţionarului istoric. Observaţiile cu privire la delimitarea lexicului prin excluderea unor barbarisme (ilustrate numai prin termeni sportivi de origine engleză), făcute în partea întîi şi cele cu privire la omiterea unor cuvinte tehnice şi ştiinţifice de foarte strictă specialitate şi a regionalismelor mai noi (făcute în partea a treia), nu sînt suficiente pentru a da lexicografului o orientare clară în legătură cu lista de cuvinte a dicţionarului istoric. Concepţia sa despre limbă l-a împiedicat să rezolve această problemă. El concepe limba ca o sumă aritmetică compusă din „actele de vorbire" individuale [1], acestea avînd o parte comună pentru toţi membrii aceleiaşi societăţi (p. 268—271). De aceea, cînd vorbeşte despre dicţionarul istoric al limbii spaniole, el nu foloseşte noţiunea de limbă comună, ci noţiunea mult mai vagă de „întreaga limbă" (p. 30).

În partea a doua — Etimologia, semantica şi stilistica în slujba lexicografiei, recunoscînd importanţa deosebită a etimologiilor pentru un dicţionar istoric, Casares este de părere că munca lexicografului se deosebeşte net de cea a lingvistului care stabileşte etimologiile. Întîlnind un cuvînt într-un context, lexicograful trebuie să vadă în el exact ceea ce văd şi ceilalţi vorbitori ai limbii respective : trebuie deci să ţină seamă de unităţile semantice, să le delimiteze şi să le clasifice. El nu are datoria să cerceteze cauzele care au determinat o anumită transformare semantică, ci pur şi simplu să o înregistreze (p. 64). Casares este chiar împotriva folosirii cuvîntului „lege" atunci cînd se vorbeşte de schimbările din vocabular, considerîndu-l prea pretenţios.

„...izbindu-se de diferite fenomene semantice lexicograful nu trebuie să meargă mai departe de definirea sensurilor, care aparţin în mod real unui cuvînt, şi de stabilirea raporturilor dintre ele, cînd este posibil. Aceasta este suficient" (p. 69).

Sarcina de a cerceta cauzele schimbării sensurilor este trecută pe seama lexicologiei şi a semasiologiei. Numai aceste două discipline

---

[1] Ideea greşită că nu există de fapt o limbă comună a întregului popor este mai veche. După părerea lui A. Dauzat, societatea nu foloseşte o limbă unică ci cîteva jargoane : profesionale, literare, ţărăneşti etc. (Vezi *Les argots. Caractères, évolution, influence*, Paris, Delagrave, 1929). Cam pe aceeaşi poziţie se situează şi adepţii „teoriei straturilor". Vezi H. Naumann, *Über das sprachliche Verhältnis von Ober- zu Unterschicht*, în *Jahrbuch für Philologie*, I, München, 1925 ; E. Lerch, *Über das sprachliche Verhältnis von Ober- zu Unterschicht*, ibidem.

sînt considerate ştiinţe : lexicografia este socotită arta alcătuirii dicţionarelor şi ea nu are nevoie decît de latura practică a semasiologiei (p. 63). Casares consideră că ar fi chiar primejdios pentru lexicografi să cunoască diferite „legi" semantice (p. 68). Punctul acesta de vedere ni se pare inacceptabil, deoarece lexicografia, chiar atunci cînd se limitează la înregistrarea sensurilor cuvintelor, nu face această operaţiune cu totul la întîmplare, ci după anumite criterii ştiinţifice, criterii pe care însuşi Casares nu a putut să le treacă cu vederea cînd a discutat problema stabilirii filiaţiei sensurilor. Pe de altă parte, nu se poate contesta faptul că lexicograful va determina cu atît mai bine evoluţia sensurilor cuvîntului, cu cît va cunoaşte mai bine cauzele şi legile după care se produc schimbările semantice [1].

Pornind de la punctul de vedere discutat mai sus, Casares separă net [munca lexicografului de aceea a lingvistului care stabileşte etimologiile (p. 57). Acesta din urmă trebuie să facă analiza elementelor componente ale cuvîntului şi pentru aceasta i se cere să cunoască bine lexicul limbilor înrudite şi al dialectelor lor, să cunoască gramatica istorică a acestor limbi, particularităţile lor fonetice, în diferite etape de dezvoltare, să ştie să localizeze în timp şi în spaţiu legăturile istorice de orice fel dintre poporul a cărui limbă o studiază şi alte popoare. Numai concepută în felul acesta, munca lingvistului care stabileşte etimologiile, uneori extrem de complicată şi de dificilă, poate să uşureze munca lexicografului, ajutîndu-l să stabilească o justă filiaţie a sensurilor unui cuvînt. „Cercetările etimologice sînt în prezent o preocupare atotcuprinzătoare care cere o pregătire specială, ce nu este atît de necesară lexicografului" (p. 45). „Aceasta nu înseamnă că lexicograful poate să nu cunoască sau să ignoreze rezultatul cercetărilor etimologice. Dimpotrivă. După cum un medic se foloseşte de analize şi radiografii făcute pentru el de alţi specialişti, el concentrîndu-şi întreaga atenţie asupra bolnavului, tot aşa şi lexicograful trebuie să capete din alte mîini o succintă anamneză a cuvintelor" (p. 46).

Ţinînd seamă de greutăţile, uneori de neînlăturat, pe care le întîlneşte specialistul în stabilirea etimologiilor, şi de rolul important pe care acestea îl au în delimitarea sensurilor cuvîntului, Casares este de părere că un dicţionar istoric trebuie să dea numai etimologiile stabilite în mod definitiv şi prin aceasta să se deosebească de dicţionarele etimologice propriu-zise, care reproduc, mai mult sau mai puţin critic, toate ipotezele emise. Cercetarea lexicului din punct de vedere etimologic se face independent de activitatea lexicografică, iar dicţionarele trebuie să folosească şi să reproducă nu ipotezele şi controversele dintre etimologişti, ci rezultatele sigure obţinute în urma acestei cercetări. În ce priveşte folosirea cercetărilor etimologice în redactarea articolelor de dicţionar, Casares împărtăşeşte punctul de vedere al lui Menéndez Pidal, pe care îl citează : „cînd legătura dintre etimon şi cuvîntul derivat nu este clară, din cauza pierderii unor sensuri intermediare, este necesar ca acestea să se indice, iar dacă nu sînt cunoscute, să se reconstituie" (p. 60).

Considerăm judicios punctul de vedere al lui Casares pentru cazurile în care etimologia sigură a unui cuvînt s-a stabilit în urma unei îndelungate controverse. Nu este necesar ca un dicţionar istoric să reproducă toate ipotezele care au fost emise în această controversă, dar în cazurile în care, deşi s-au emis cîteva ipoteze, nu s-a ajuns la stabilirea unei etimologii sigure, sau în cazurile etimologiilor multiple, indicarea diferitelor soluţii date o socotim folositoare şi numai dacă ne gîndim că ea arată cititorului sau lingvistului stadiul în care se află cercetarea.

În acest capitol autorul face numeroase observaţii juste menite să arate importanţa fenomenului ce se chiamă etimologie populară pentru munca lexicografului.

O altă problemă discutată pe larg în partea a doua a cărţii lui Casares este determinarea şi delimitarea sensurilor cuvîntului. Fixînd acestei probleme un cadru foarte vast, Casares face numeroase observaţii teoretice şi dă indi-

[1] Vezi şi critica făcută în această privinţă de O. S. Ahmanova, *op. cit.*, p. 71—103.

caţii privitoare la sarcinile lexicografului, asupra cărora merită să ne oprim, deoarece în cea mai mare parte ele reflectă concepţia sa idealistă despre limbă [1]. El interpretează cuvîntul de pe poziţiile psihologiei subiectiviste, considerîndu-l un complex psihofizic („complejo psicofizico"), care constă din diferite senzaţii („complex de senzaţii") vizuale, acustice, olfactive, gustative etc. [2]. Astfel înţeles, cuvîntul reprezintă pe plan semantic un nucleu de posibilităţi semnificative care de multe ori diferă de la un vorbitor la altul, chiar dacă ei aparţin aceleiaşi comunităţi lingvistice (p. 70). Casares discută aici exemplul cuvîntului spaniol *marisma* („ţărm jos inundat de maree"), care, spune el, se reflectă altfel în psihicul unui locuitor de pe litoral, decît în al unuia care trăieşte departe de ţărm. De aici se trage concluzia că nu se poate stabili un înţeles autentic al cuvîntului, acelaşi pentru toţi vorbitorii unei limbi. Cuvîntul poate avea cele mai variate nuanţe de înţeles după particularităţile psihice ale oamenilor care-l folosesc. De aceea, el consideră că nu se pot stabili criterii pentru determinarea şi delimitarea sensurilor cuvîntului; ele trebuie stabilite pentru fiecare caz concret în parte, aceasta fiind în funcţie de anumiţi factori obiectivi, dar şi de punctul de vedere personal al lexicografului. Casares ia drept criteriu de apreciere a justeţii acestei teorii faptul că numărul sensurilor aceluiaşi cuvînt variază de la un dicţionar la altul, chiar cînd e vorba de aceeaşi limbă.

Teoria lui Casares că sensurile unui cuvînt se deosebesc de la un individ la altul, şi prin urmare nu se poate vorbi despre sensuri comune pentru toţi membrii aceleiaşi comunităţi lingvistice, nu se susţine nici dacă se identifică sensul cu reprezentarea sau cu un complex de reprezentări, iar cuvîntul ar fi considerat un impuls care produce reprezentarea, deoarece nici reprezentările obiectelor nu diferă totdeauna prea mult de la un individ la altul. Dar aşa cum a arătat lingvistica materialist-dialectică, sensul cuvîntului nu este reprezentarea obiectului denumit de cuvîntul respectiv, ci reflectarea lui abstractă şi generalizată în mintea vorbitorilor. Deci în cazul cuvîntului *marisma*, discutat de Casares, chiar dacă reprezentarea lui concretă nu este exact aceeaşi pentru locuitorii de pe ţărm şi pentru cei care locuiesc mai departe, înţelesul lui, ca o reflectare abstractă şi generalizată, va fi acelaşi pentru toţi vorbitorii care folosesc acest cuvînt.

Casares dă indicaţii practice extrem de utile în ce priveşte stabilirea ordinii de prezentare a sensurilor cuvîntului într-un articol de dicţionar. El discută aici cîteva principii posibile: empiric, genetic, logic şi istoric. Pentru dicţionarele de uz general se recunoaşte superioritatea principiului empiric (potrivit căruia se tratează la începutul articolului sensurile curente, apoi cele învechite, familiare, figurate, regionale, de jargon, tehnice) asupra celui istoric (potrivit căruia se tratează la început etimologia, apoi sensurile cele mai vechi şi la sfîrşit cele curente). Casares arată însă că stabilirea ordinii sensurilor după criteriul empiric s-a făcut pînă acum în mod arbitrar, deoarece au lipsit datele statistice asupra frecvenţei. În ce priveşte dicţionarele generale, destinate unui număr mai restrîns de oameni, criteriul cel mai convenabil este cel istoric; autorul atrage însă atenţia asupra nenumăratelor dificultăţi pe care le va întîlni lexicograful lucrînd după acest criteriu. Una dintre aceste greutăţi este neconcordanţa între apariţia unui sens şi data la care el este atestat într-un document scris. Se întîmplă adesea ca un sens apărut înaintea altuia să fie înregistrat la o dată ulterioară, sau se întîmplă ca sensuri intermediare, care ar explica structura semantică actuală a unui cuvînt, să nu fie de loc atestate. O altă greutate se iveşte atunci cînd un cuvînt cu mai multe sensuri în limba-bază se dezvoltă

[1] Pentru interpretarea amănunţită a noţiunilor de limbă, vorbire, act de vorbire, activitatea de vorbire, vezi capitolul II, p. 274—281 din cartea lui Casares.

[2] Autorul nu face această teorie în cartea pe care o recenzăm, ci trimite la o altă lucrare *Nuevo concepto del Diccionario de la Lengua y otros problemas de lexicologia*, apărută în 1941, în *Opere complete*, vol. V.

neomogen în limba care l-a moştenit. În felul acesta apar direcţii noi de dezvoltare semantică, care prin încrucişare dau naştere altor sensuri. Alegînd unul dintre cuvintele care prezintă multe dificultăţi de acest gen, Casares dă un exemplu de felul cum trebuie tratat un cuvînt într-un dicţionar general după criteriul istoric (p. 104). Propunerea ca la sfîrşitul fiecărui sens să fie indicat printr-o cifră (de ex. + 17, + 13 etc.) numărul citatelor existente în arhiva dicţionarului, dar nefolosite, merită toată atenţia. Între altele, ea îi împiedică pe cititori să creadă că un anumit sens, care ar putea să pară bizar contemporanilor, este o invenţie a unui scriitor.

Un capitol remarcabil prin fineţea observaţiilor şi prin punerea la punct a unor probleme de amănunt este acela în care se discută locul cuvintelor compuse şi al îmbinărilor de cuvinte într-un dicţionar general. Aici se face deosebire între compusele al căror caracter de compunere nu mai este evident pentru vorbitori şi care nu prezintă nici o dificultate în ce priveşte introducerea lor în dicţionar şi cele ale căror elemente componente sînt încă nesudate. Spre deosebire de Darmesteter şi Meyer-Lübcke, Casares nu abordează această problemă după criteriul pur etimologic. O atenţie specială se acordă combinaţiilor de cuvinte care, prin structura lor semantică, se deosebesc de cuvintele compuse. Obiecţia lui Casares împotriva introducerii în dicţionar a unor combinaţii de tipul „vas de război", „barcă cu pînze", „barcă cu motor" etc. este pe deplin întemeiată, deoarece un dicţionar istoric nu are ca scop definirea obiectelor. Într-un dicţionar general trebuie tratate numai acele combinaţii de cuvinte stabile care exprimă o noţiune ce nu se poate defini la nici unul dintre cuvintele componente (de ex. „cal-putere").

Aspectele stilistice ale limbii, ridicînd în faţa lexicografului numeroase probleme greu de rezolvat, sînt discutate pe larg în cartea lui Casares, în patru capitole. În ce priveşte teoria stilului, este urmată, în linii mari, concepţia lui Ch. Bally. Casares dă însă lexicografului o perspectivă interesantă prin îndemnul de a studia faptele stilistice sub două aspecte: obiectiv şi subiectiv. Prin stilistica obiectivă el înţelege acel gen de analiză în care lexicograful este obligat să identifice o nuanţă afectivă comună tuturor vorbitorilor care folosesc în exprimare un fapt stilistic. Prin stilistică subiectivă se înţelege atitudinea subiectivă a lexicografului faţă de fenomenele stilistice obiective (p. 118).

Am putea adăuga aici că lexicograful trebuie să ţină seamă şi de faptele de stil individual. Dacă un cuvînt apare cu un anumit sens figurat sau impropriu numai la un scriitor, aceasta nu înseamnă că sensul respectiv aparţine limbii; prin urmare, dacă lexicograful îl înregistrează în dicţionar, trebuie să menţioneze caracterul lui pur individual.

O analiză detaliată se face efectului pe care factorul emoţional îl are asupra sensurilor proprii şi figurate ale cuvintelor. Discutînd numeroase exemple, Casares face observaţii foarte interesante despre capacitatea cuvintelor (abstracte şi mai puţin abstracte) de a-şi forma sensuri figurate.

În ce priveşte stilistica istorică, deşi se recunoaşte imposibilitatea, pentru stadiul actual al cercetării, de a se reconstitui istoria evoluţiei stilistice a cuvintelor, de la apariţia lor în limbă pînă în zilele noastre, lexicografii sînt îndemnaţi să folosească toate datele existente pentru a arunca o lumină, oricît de palidă, şi în această direcţie. Se atrage însă atenţia că pentru reducerea gradului de subiectivitate în interpretare, nu trebuie să se piardă din vedere niciodată felul cum este perceput cuvîntul, din punct de vedere afectiv, de către întreaga colectivitate.

În partea a treia a cărţii, Casares caracterizează potrivit cu particularităţile lor unităţile frazeologice stabile şi le împarte, după structură şi funcţiune, în două mari grupe semnificative (noţionale) şi conexe (de legătură). Toate aceste îmbinări frazeologice stabile sînt denumite de Casares cu termenul general de „locuţiuni". În grupa celor noţionale sînt încadrate locuţiunile substantivale (care comportă trei tipuri: denominative, singulare

şi infinitivale), adjectivale, verbale, participiale, adverbiale, pronominale şi interjecţionale, iar în grupa celor de legătură, — locuţiunile conjuncţionale şi prepoziţionale. Importanţa acestui capitol rezidă nu atît în consideraţiile de ordin teoretic, faţă de care însuşi autorul formulează unele rezerve, cît în încercarea de a stabili criterii de selecţionare şi clasificare a tipurilor extrem de variate ale unităţilor frazeologice stabile şi în indicaţiile practice de prelucrare lexicografică.

Una dintre obiecţiile care s-ar putea aduce totuşi acestui capitol, de o valoare incontestabilă pentru practica lexicografică, este faptul că clasificarea se bazează pe criterii diferite (în unele cazuri se are în vedere numai funcţia, în altele numai forma locuţiunilor), iar corelaţia dintre un anumit tip de locuţiuni şi o anumită parte de vorbire se stabileşte ignorîndu-se particularităţile legăturii semantice a elementelor lexicale aparţinînd locuţiunii.

În acelaşi capitol, Casares aduce o contribuţie importantă la studiul unităţilor frazeologice stabile. El reuşeşte să delimiteze mult mai clar decît se făcuse înainte acele unităţi frazeologice stabile care nu intră nici în categoria locuţiunilor, nici în aceea a proverbelor şi a zicalelor, deşi prezintă asemănări şi cu unele şi cu celelalte. Casares numeşte aceste îmbinări de cuvinte „fraze proverbiale" şi fixează şapte criterii care îl ajută pe lexicograf la identificarea lor.

Şi precizările în legătură cu definirea zicătorilor şi a proverbelor se înscriu în aceeaşi serie a contribuţiilor originale valoroase. Partea mai vulnerabilă a acestui capitol este încercarea de clasificare a proverbelor şi consideraţiile asupra specificului lor semantic. Scăderile care se manifestă în interpretarea teoretică au făcut imposibil un răspuns clar în privinţa tratării lor lexicografice. Despre zicători însă se dau indicaţii clare în acest sens. Numărul lor în dicţionar nu trebuie să fie prea mare, deoarece ele nu sînt elemente lexicale care să se poată reduce la un singur echivalent conceptual; într-o zicătoare cuvintele nu-şi contopesc sensurile într-unul singur.

Deşi în unele privinţe concepţiile şi ideile lui Casares nu reprezintă cel mai înaintat punct de vedere în interpretarea faptelor de limbă şi în tratarea lor lexicografică, *Introducere în lexicografia modernă* este un manual valoros pentru toţi cei care se ocupă de studiul cuvintelor, indiferent din ce punct de vedere. Numărul mare al problemelor abordate, informaţiile din istoria lexicografiei, a semasiologiei, etimologiei şi stilisticii, materialul ilustrativ extrem de bogat pe care se sprijină discuţiile, fineţea cu care Casares face analiza sensurilor cuvintelor şi a îmbinărilor lexicale stabile sînt numai cîteva din problemele care îl atrag pe cititor. Citãm în încheiere o frază din prefaţa pe care W. von Wartburg o face la cartea lui Casares „Cei ce şi-au consacrat viaţa toată lexicografiei nu pot să nu admire perspicacitatea cu care Casares a prevăzut toate problemele ce ar fi putut fi pentru colaboratorii săi un motiv de şovăire. Aproape că nu există problemă în domeniul investigaţiei istorice a lexicului care să nu fi fost atinsă şi pe care Casares să nu fi încercat să o rezolve, totdeauna cu un bun simţ sănătos la care se adaugă o putere deosebită de înţelegere a faptelor de limbă, lucru pe care ar putea să-l invidieze mulţi lingvişti".

C. Otobicu şi *V. Rudeanu*

JOSEPH VENDRYES

De curînd s-a stins, la o vîrstă înaintată, Joseph Vendryes, cel mai de seamă lingvist francez din ultimele decenii, unul dintre primii elevi ai lui Antoine Meillet şi desigur cel mai de frunte printre ei. Născut la 1875, a devenit de tînăr conferenţiar la universitatea din Clermont-Ferrand, apoi profesor la Paris. A scris importante lucrări în domeniul lingvisticii latine şi greceşti, s-a ocupat apoi de limbile germanice, pe care le-a predat multă vreme, dar domeniul lui preferat a fost cel al limbilor celtice (pe care Meillet nu le-a cercetat mai de aproape). Pe acestea le-a studiat în tot timpul lungii lui cariere, începînd cu teza secundară asupra cuvintelor latineşti împrumutate de irlandezi (lucrare scrisă în latineşte) şi terminînd cu ultima lui lucrare. L-am văzut pentru cea din urmă oară în decembrie 1956, cînd aproape că nu mai ieşea din casă, şi lucra de sîrg la un dicţionar etimologic al limbilor celtice. Deşi trecuse de 80 de ani, era tot atît de activ ca în tinereţe ; mi-a mărturisit că nu spera să ducă la capăt o lucrare atît de anevoioasă, dar ţinea să-şi facă datoria pînă în ultima zi a vieţii. Nu ştiu dacă a izbutit să încheie dicţionarul, dar sper că cel puţin l-a lăsat în aşa formă încît să poată fi pus la punct de altcineva. În orice caz, şi fără acest dicţionar, el lasă în urma sa o vastă operă, valabilă în întregimea ei.

Încă de pe vremea cînd a fost ales membru al Societăţii de lingvistică din Paris (1898), pe care a ilustrat-o cu activitatea sa timp de mai bine de 60 de ani, şi de cînd şi-a susţinut tezele de doctorat (1902), cu subiecte concrete, a început să manifeste interes pentru lingvistica generală, înţeleasă ca studiu al concepţiilor puse la baza ştiinţei. Chiar în 1902, în *Mélanges Meillet*, a publicat un studiu teoretic asupra legilor fonetice. Dar opera lui capitală, redactată înainte de primul război mondial şi publicată în primă ediţie abia în 1921, este *Le langage*, vastă sinteză, bazată pe date din multe şi diverse familii de limbi.

Nu poate fi vorba să-i examinez aici întreaga operă, cu atît mai mult cu cît multe lucrări depăşesc în mod larg limitele preocupărilor revistei noastre. Dar cred că este cazul să mă opresc asupra concepţiilor lui.

Alături de Meillet a condus şcoala sociologică franceză, bazată pe învăţătura lui Ferdinand de Saussure. Trebuie să spun că ideile metafizice şi idealiste ale lui Saussure sînt mai puţin reprezentate în ramura franceză a urmaşilor lui. Desigur, vom găsi şi aici unele trăsături cu care ştiinţa noastră actuală nu poate fi de acord, de exemplu nu putem aproba paginile din *Le langage* unde Vendryes tăgăduieşte existenţa progresului. În general însă el evită asemenea poziţii şi lucrările lui pot sta de multe ori la baza unor expuneri orientate după concepţia materialist-dialectică. Iată pentru aceasta un singur exemplu, luat din articolul *Sarcinile lingvisticii statice*, publicat în „Revue de Psychologie", 1933, p. 172—184. Numai titlul ar fi suficient ca să ne pună în gardă contra conţinutului. Şi totuşi iată care este concluzia articolului: „Trebuie să ne reprezentăm orice limbă ca o materie în mişcare, unde se împletesc tendinţe variate, între care în fiece moment se stabileşte un echilibru. A descrie această materie, a-i defini elementele, a-i degaja tendinţele, iată sarcinile lingvisticii statice". Se vede clar că, chiar cînd tratează un subiect atît de delicat cum e lingvistica statică, Vendryes nu uită să privească lucrurile în mişcare, în interdependenţa lor. Cît de departe sîntem de descriptiviştii americani, care pretind să tratăm fiecare element izolat şi îngheţat într-un punct oarecare al timpului!

Nu numai limba, ci şi lingvistica o privea Vendryes totdeauna în mişcare, totdeauna gata să primească idei noi, să caute ce e bun în fiecare inovaţie. El însuşi era în mişcare, totdeauna vioi, chiar în ultimii ani, apropiat de oameni, cu mare interes şi cu specială bunăvoinţă pentru tineri. Personal am simţit din plin ajutorul lui cînd eram începător şi bunăvoinţa lui a continuat să se manifesteze în toate ocaziile cînd ne-am întîlnit şi în corespondenţa noastră, care n-a fost întreruptă decît de război. Să mi se ierte deci emoţia cu care scriu aceste cîteva rînduri pentru pomenirea lui.

AL. GRAUR

ALEKSANDAR I. BELIĆ

(15.VIII.1876—26.II.1960)

La 26 februarie, la Belgrad a încetat din viaţă marele filolog şi lingvist iugoslav Aleksandar Belić, preşedintele Academiei Sîrbe de Ştiinţe. După o viaţă întreagă de muncă neobosită, el s-a stins la masa de lucru, cu tocul în mînă.

Încă de pe băncile universităţii, Belić se face cunoscut prin lucrările sale nu numai în patria sa, ci şi în străinătate, numele său fiind citat ca al unuia dintre slaviştii de seamă.

Aleksandar Belić s-a născut la 15 august 1876, la Belgrad, unde termină liceul. În 1894 este student al secţiei istorico-filologice a Şcolii superioare din Belgrad. Studiile filologice şi lingvistice şi le continuă la universităţile din Odesa şi Moscova. După o şedere de patru ani în aceste oraşe, în care timp se străduieşte să aprofundeze esenţa şcolii lingvistice ruse, pleacă la Leipzig unde, în anul 1900, îşi susţine teza de doctorat *Zur Entwicklungsgeschichte der slavischen Deminutiv und Amplifikativ-suffixe*, în faţa celebrului slavist A. Leskien.

Din anul 1899 funcţionează ca docent al şcolii superioare din Belgrad, în anul 1905 este numit profesor la Universitatea, nou organizată, din Belgrad, iar din 1919 profesor titular la catedra de limba sîrbă, filologie slavă şi lingvistică, funcţie îndeplinită pînă la moarte.

În anul 1905 devine membru corespondent, iar în 1906 membru titular al Academiei Sîrbe de Ştiinţe, fiind ales în 1923 secretarul general al ei, iar în 1937 preşedinte. El se numără, de asemenea, printre membrii multor academii de ştiinţe europene şi este doctor honoris causa al cîtorva universităţi, printre care şi al Universităţii din Moscova.

În timpul primului război mondial este nevoit să-şi părăsească ţara. Departe de patrie, el nu-şi întrerupe activitatea ştiinţifică, ţinînd în tot acest răstimp conferinţe de specialitate la universităţile din Leningrad, Roma şi Paris. În anii grei ai celui de-al doilea război mondial acest muncitor neobosit a fost pensionat, persecutat şi în cele din urmă aruncat

într-un lagăr de concentrare. După încetarea războiului își reia munca la Universitatea și Academia din Belgrad.

Dedicîndu-se de foarte tînăr științei, lucrările sale au stîrnit de la început interesul. Încă din timpul studenției Academia de Științe din Petrograd îi publică două lucrări. Cea de-a doua, intitulată *К двоистве́нному числу́ в старославя́нском* și apărută în 1899, se ocupă de problema dualului în slava veche și în limba greacă, lămurind și rezolvînd această problemă ; iar disertația sa de doctorat a fost salutată de cei mai mari lingviști ai timpului și calificată drept lucrare de o mare importanță științifică. Începînd cu anul 1897, cînd și-a publicat prima lucrare științifică, Aleksandar Belić a îmbogățit an de an știința lingvistică și cultura iugoslavă. Pînă la moartea sa el a publicat peste 500 de lucrări : diferite studii, articole, recenzii etc. În decursul acestor ani, în bibliografia sa s-au înscris multe lucrări științifice și opere de importanță capitală din toate domeniile : începînd cu probleme complexe ale istoriei limbii sîrbocroate și în general a limbilor slave, analizînd și referindu-se la problemele generale ale limbilor indo-europene, ale gramaticii comparate ale limbilor slave, ale dialectologiei sîrbocroate, ale sintaxei și terminînd cu probleme diverse, mai simple sau mai complexe ale limbii sîrbocroate contemporane, ale ortografiei etc.

O deosebită importanță, mai ales în prima perioadă a activității sale, a acordat A. Belić dialectologiei. Lucrările sale de dialectologie sîrbocroată, deși sînt lucrări de pionierat, sînt lucrări temeinice scrise la un înalt nivel științific. Dintre acestea remarcîndu-se îndeosebi : *Диалекто́логическая ка́рта се́рбского языка́*, apărută în 1906, amplu și documentatul studiu *Dijalekti istočne i južne Srbije*, tipărit în 1905, pe care l-a continuat în lucrările : *O srpskim ili hrvatskim dijalektima*, din 1908, *Заме́тки по чака́вским говора́м*, din 1909, *O Vukovim pogledima na srpske dijalekte i književni jezik*, din 1910, *Zum heutigen Stand der serbocroatischen Dialektologie*, din 1910, precum și într-o serie întreagă de articole polemice și critice.

Aleksandar Belić s-a ocupat și a rezolvat de asemenea o seamă de probleme grele ale gramaticii istorice și comparate a limbilor slave în general și a gramaticii istorice a limbii sîrbocroate în special. În elaborarea acestor lucrări el s-a sprijinit pe materialul dialectologic strîns și pe rezultatele la care a ajuns studiind aceste materiale. Astfel, studiind unul dintre graiurile ciacaviene cele mai arhaice (kastavian) și comparîndu-l cu situația din alte limbi slave, Aleksandar Belić a rezolvat problema complexă a sistemului accentului din slava comună — a metafoniei (*Akcenatske studije*, I, 1914). Din același domeniu al gramaticii istorice și comparate a limbilor slave și al istoriei limbii sîrbocroate, a mai publicat studiile : *Priloščі istoriji slovenskih jezika*, 1901, *Подви́жные гла́сные в се́рбском языке́*,, 1903, *Najmladja (treća) palatalizacija zadnjonepčanih suglasnika*, 1921, *Srpskohrvarske glasovne grupe* **jt** *i* **jd** *i praslovensko* **kti, gti** *i* **hti**, 1922. Cea mai importantă lucrare din acest domeniu rămîne însă *O dvojini u slovenskm jezicima*, din 1932, unde se dă o explicație științifică justă a modului în care s-a ajuns la dispariția dualului, reliefîndu-se importanța acestui fapt pentru simplificarea formelor plurale ale noii declinări.

În același an, 1932, A. Belić publică lucrarea *Slovenski injuktiv u vezi s postankom slovenskog glagolskog vida*, iar în anul 1935 studiul *Postanak praslovenske glagolske sisteme*, în care sînt lămurite unele probleme ale slavei comune.

Nu mai puțin importante sînt lucrările lui Aleksandar Belić din domeniul sintaxei. Cele mai cunoscute sînt : *Aorist imperfektivnih glagola*, 1925—1926, *O upotrebi vremena u srpskohrvatskom jeziku*, 1926—1927, *O sintaksičkom indikativu i „relativu"*, 1927, în care fundamentează în mod original și bine documentat teoria funcțiilor formelor verbale.

Studiind limba, savantul iugoslav nu s-a mulțumit niciodată să cerceteze numai unele aspecte și probleme izolate. În toate lucrările sale, chiar și în cele cu privire la probleme speciale, se vădește în mod pregnant tendința de generalizare, de a se da răspuns la problemele teoretice de bază ale limbii. În această direcție, deosebit de grăitoare este monumentala sa lucrare *O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku* (vol. I, 1941 ; vol. II, 1959). Folosind un bogat material lingvistic, nelimitîndu-și cercetarea numai la limbile slave, ci extinzînd-o și asupra altor limbi, al căror sistem l-a studiat cu atenție, după ani îndelungați, Aleksandar Belić a formulat aici o sinteză proprie a teoriei limbii și a dezvoltării ei. Această lucrare se înscrie la loc de frunte în lingvistica contemporană. La volumul III, A. Belić a lucrat pînă în ultima clipă a vieții sale.

Aleksandar Belić a fost nu numai un eminent cercetător științific ci și un strălucit organizator al activității științifice, atît în activitatea sa de președinte al Academiei de Științe din Belgrad cît și în aceea desfășurată de el în domeniul lingvisticii, al slavisticii și în deosebi al studierii limbii sîrbocroate. El a întemeiat și condus ca redactor responsabil publicația *Južnoslovenski filolog*, care ocupă un loc de frunte printre publicațiile de acest fel, publicația *Naš jezik*, care are mari merite în cultivarea limbii sîrbocroate contemporane literare, publicația *Srpski dijalektoloski zbornik*, unde au fost publicate numeroase lucrări de dialectologie, lucrări fără de care nu se poate concepe studierea mai departe a limbii sîrbocroate. Aleksandar Belić a organizat și condus munca de elaborare și editare a marelui dicționar al limbii sîrbocroate, al cărui prim volum a și apărut în 1959. Ca profesor la Universitatea din Belgrad, el a educat o generație întreagă de lingviști, continuatori ai activității sale în acest domeniu. Astfel, pe drept cuvînt se poate spune că Belić este creatorul noii școli lingvistice din Iugoslavia.

Aleksandar Belić s-a bucurat în timpul vieții sale de o mare prețuire, atît în Iugoslavia cît și în alte țări. Despre aceasta vorbesc cele trei volume omagiale care i-au fost închinate : cel dintîi în anul 1921, cu ocazia împlinirii a 25 de ani de activitate științifică, al doilea în 1937, cu ocazia împlinirii a 40 de ani de activitate, iar în 1952 al treilea, cu ocazia împlinirii de 50 de ani de activitate didactică și științifică la Universitatea din Belgrad.

Moartea lui Alexandar Belić constituie o mare pierdere nu numai pentru știința limbii sîrbocroate, ci și pentru slavistică și lingvistică în general. Știința pierde în el pe unul dintre slujitorii ei cei mai activi și cei mai de vază.

M. JIVCOVICI

BIBLIOGRAFIA LUCRĂRILOR DE LINGVISTICĂ APĂRUTE ÎN ȚARA NOASTRĂ DE LA 1 MAI 1959 PÎNĂ LA 1 MAI 1960

LINGVISTICĂ GENERALĂ

ASAN, FINUȚA, *Necesitate și întîmplare în limbă*, PLG, I (1959), p. 35—45.

CÎMPEANU, E., *Unele probleme privind rolul cuvîntului în cunoaștere*, CL, III (1958), p. 161—172.

COTEANU, I., *Contribuții la o semasiologie sistematică*, PLG, I (1959), p. 11—35.

DIACONESCU, PAULA, *Omonimia și polisemia*, PLG, I (1959), p. 133—155.

GRAUR, AL., *Lingvistica generală în cei 15 ani care au trecut de la eliberarea țării noastre*, SCL, X (1959), nr. 3, p. 309—314.

GUBERINA, P., *La stylistique, science quantitative ou qualitative? Un contenu lexicologique différent — la même identification*, RL, IV (1959), nr. 1, p. 5—9.

IONAȘCU, AL., *Identitatea funcțională a fonemului*, PLG, I (1959), p. 121—133.

MARCUS, S., *Legi cantitative în limbă*, Gazeta matematică și fizică, seria B, nr. 4, aprilie, 1960.

MICLĂU, P., *Trecerea de la limba comună a poporului la limba națională — cu aplicații la limba franceză*, PLG, I (1959), p. 69—89.

MOISIL, GR., *Preliminariile traducerilor automate*, LR, IX (1960), nr. 1, p. 3—10.

OTOBÎCU, C., *Note despre legile de dezvoltare a limbii*, PLG, I (1959), p. 45—69.

POPA-TOMESCU, TEODORA, *Fondul principal și derivarea*, PLG I (1959), p. 167—172.

RIZESCU, I., *Prefixe „asemantice"*, PLG, I (1959), p. 155—167.

SECHE LUIZA și SECHE MIRCEA, *Cu privire la problema legăturii dintre sensul și forma cuvintelor onomatopeice (I)*, CL, III (1958), p. 185—194.

SLAVE, ELENA, *Delimitarea argoului*, PLG, I (1959), p. 109—121.

ȘUTEU, VALERIU, *Observații asupra frecvenței cuvintelor în operele unor scriitori romîni*, SCL, X (1959), nr. 3, p. 419—443.

VASILIU, EM., *Limbă, vorbire, stratificare*, SCL, X (1959), nr. 3, p. 465—471.

VRACIU, ARITON, *Ce este psiho-lingvistica*, IL, X (1959), nr. 9, p. 111—113.

ZINOVIEV, A. Z., *Despre lingvistica matematică*, PF, 1959, nr. 9, p. 168—177.

WALD, LUCIA, *Aspecte ale progresului în evoluția categoriilor gramaticale*, PLG, I (1959), p. 89—109.

* * * *Matematica și lingvistica*, IB, V (1960), nr. 2039, p. 2.

* * * *Probleme de lingvistică generală*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Romîne [București], 1959 [Redactor responsabil Acad. Al. Graur].

Recenzii

BORDEIANU M., *Introducere în lingvistică*, SCŞt. (Iaşi), t. 1—2, 1958, p. 212—216.
DIMITRESCU, FLORICA, Tatiana Slama-Cazacu, *Limbaj şi context*, L, III (1960), nr. 5 (40), p. 2.
GUTU, VALERIA, Vitold Belevitch, *Langage des machines et langage humain*, Bruxelles, 1956, LR, IX (1960), nr. 1, p. 105—108.

ISTORIA LINGVISTICII ROMÎNEŞTI

BULGĂR, GH., *Ştefan Bezdechi (1888—1958)*, CL, III (1958), p. 305—307.
IORDAN, IORGU, *Alexandru I. Philippide*, VR, XIII (1960), nr. 2, p. 72.
IORDAN, IORGU, *Dezvoltarea studiilor de lingvistică în R.P.R. după 23 August 1944*, LR, VIII (1959), nr. 4, p. 3—14.
JURCHESCU, LIVIU, *Paul Iorgovici*, SB, X (1959), nr. 11, p. 84—87.
MACREA, D., *Academicianul Emil Petrovici*, CL, III (1958), p. 11—16.

Recenzii

MURGU, D., D. Macrea, *Lingvişti şi filologi romîni*, Editura ştiinţifică, 1959, SB, X (1959), nr. 12, p. 77—78.

FONETICĂ ŞI FONOLOGIE

AVRAM, ANDREI, *Remarques sur les diphtongues du roumain*, Recherches, p. 135— 143.
DRIMBA, VLADIMIR, *Aspecte din fonetica găgăuză*, FD, II (1960), p. 121—129.
DUKELSKI, N. I. (Leningrad), *Metoda substituirii sunetelor în fonetică (fragment)*, FD, II (1960), p. 47—52.
DUKELSKI, N. I., *Cercetare fonetică experimentală asupra palatalizării şi a labializării consoanelor romîneşti*, FD, II (1960), p. 7—45.
ДУКЕЛСКИ Н. И., *Метод пересадки звуков речи в фонетике (отрывок)* Recherches, p. 117—122.
FODOR, ISTVÁN, *Zur Frage des slawischen Einflusses bei der Entwicklung der mouillierten Konsonantenkorrelation im Rumänischen*, Recherches, p. 105—115.
GHITU, GALINA, *Consoana muială n în graiurile limbii romîne*, FD, II (1960), p. 131—140.
NEIESCU, P., *Există legătură între cantitate şi accent? Observaţii asupra cuvintelor de origine romînească din limba maghiară şi asupra celor de origine maghiară din limba romînă*, CL, III (1958), p. 135—140.
PETROVICI, E. şi NEIESCU, P., *Un fonem sau două foneme? II. În legătură cu fonemele consonantice bemolate finale în limba romînă*, FD, II (1960), p. 53—58.
PETROVICI, E. şi STAN, I., *Schiţă a sistemului fonologic al graiului tecucean*, CL, III (1958), p. 119—131.
PETROVICI, E. şi NEIESCU, P., *Un ou deux phonèmes? Le cas des phonèmes consonantiques diésés et bémolisés finals du roumain*, RL, IV (1959), nr. 1, p. 9—17.
ROSETTI, A., *Quelques problèmes de la phonétique du roumain*, Recherches, p. 47—52.
ROSETTI, A., *Conclusions phonologiques à l'exposé sur la diphtongue ea*, Recherches, p. 53—54.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

ROSETTI, A., *Sur les consonnes palatalisées et les consonnes mouillées*, Recherches, 55—62.

ROSETTI, A., *Sur le système phonologique du roumain*, Recherches, p. 63—66.

ROSETTI, A., *Considérations sur le système phonologique du roumain littéraire*, Recherches, p. 93—97.

ROSETTI, AL., *Asupra clasificării fonemelor semivocale (sau semiconsoane)*, FD, II (1960), p. 59—61.

ROSETTI, AL., *Din nou despre u final în limba română*, SCL, X (1959), nr. 3, p. 445—448.

ROSETTI, AL., *Dezvoltarea studiilor de fonetică, fonologie şi istorie a limbii după 23 August 1944*, SCL, X (1959), nr. 3, p. 315—332.

ROSETTI, A., *Sur la théorie de la syllabe*, 'S-Gravenhage, Mouton, 1959, 29 p.

RUSU, GR., *Consoane dorso-palatale (muiate) şi corelaţia de palatalizare (diezare)*, CL, III (1958), p. 143—149.

SLAMA-CAZACU, TATIANA, *The experimental reversed speaking, with special view to diphtongs*, Recherches, p. 123—134.

SLAMA-CAZACU, TATIANA şi ROCERIC ALEXANDRA, *Statistica fonemelor şi valoarea „experimentului de predicţie"*, FD, II (1960), p. 63—70.

ŞUTEU, V., *Cu privire la i final în limba română*, FD, II (1960), p. 71—83.

ŞUTEU V., *О конечном і в румынском языке*, RL, IV (1959), nr. 1, p. 59—71.

ŞUTEU, VALERIU şi ABĂLAŞEI, GHEORGHE, *Noi mijloace de cercetare în fonetica experimentală*, SCL, X (1959), nr. 3, p. 449—456.

TAMÁS, LAJOS, *Du système phonologique de la langue roumaine*, Recherches, p. 67—92.

TEAHA, TEOFIL, *Fonetisme vechi în graiul din Bihor*, FD, II (1960), p. 229—238.

VASILIU, EM., *La corrélation de mouillure des consonnes en roumain*, Recherches, p. 99—104.

VASILIU, EMANUEL, *Grupuri consonantice la joncţiura morfemelor sufixale*, FD, II (1960), p. 85—92.

* * * *Recherches expérimentales sur la diphtongue roumaine oa*, Recherches, p. 33—45.

* * * *Recherches expérimentales sur la diphtongue roumaine ea*, Recherches, p. 15—31.

* * * *Recherches sur les diphtongues roumaines*, Bucarest—Copenhague, 1959.

ROMANISTICĂ

AVRAM, MIOARA, *Lingvistica în cadrul colocviului internaţional de civilizaţii, literaturi şi limbi romanice*, LR, VIII (1959), nr. 6, p. 71—75.

BUDAGOV, R. A., *Colocviul de romanistică*, L, II (1959), nr. 19 (30), p. 2.

CAPESIUS, B. şi RICHTER, G., *Cuvinte săseşti împrumutate din vechi idiomuri romanice*, RFRG, III (1959), nr. 1—2, p. 203—213.

CAZACU, BORIS, *Al IX-lea congres internaţional de lingvistică romanică*, L, II (1959), nr. 9, (20), p. 11.

CONDEESCU, N. N., *Limba şi societatea în perioada clasică a istoriei limbii franceze*, RFRG, III (1959), nr. 1—2, p. 131—152.

DĂNILĂ, N., *Observations sur la dérivation régressive dans la langue française*, RL, IV (1959), nr. 1, p. 95—105.

HERMAN, J., *Probleme de metodă în morfologia istorică franceză*, RFRG, III (1959), nr. 1—2, p. 111—120.

IORDAN, IORGU, *Despre colocviul internaţional de romanistică*, C, 1959, nr. 36 (374), p. 3.

IORDAN, IORGU, *Al IX-lea Congres de lingvistică romanică*, RFRG, III (1959), nr. 1—2, p. 225—227.

IORDAN, IORGU, *Paralele sintactice romanice*, RFRG, III (1959), nr. 1—2, p. 121—130.

LIPATTI, VALENTIN, *Colocviul de romanistică din Bucureşti*, RFRG, III (1959), nr. 1—2, p. 229—231.

SALA, MARIUS, *Observaţii lingvistice asupra proverbelor sefardite din Bucureşti*, RFRG, III (1959), nr. 1—2, p. 189—202.

SALA, MARIUS, *Încercare de cercetare statistică asupra unor metafore din AIS şi ALR*, FD, II (1960), p. 221—228.

ZUMTHOR, PAUL, *Descendenţii francezi ai latinului* reflectere, RFRG, III (1959), nr. 1—2, p. 95—110.

* * * *Contribuţii la bibliografia filologiei romanice şi germanice* (1944—1959), RFRG, III (1959), nr. 1—2, p. 280—289.

Recenzii

BRĂESCU, I., Adolphe Thomas, *Dictionnaire des difficultés de la langue française*, RFRG, III (1959), nr. 1—2, p. 238—242.

CRISTEA, T., W. v. Wartburg et P. Zumthor, *Précis de syntaxe du français contemporain*, RFRG, III (1959), nr. 1—2, p. 250—254.

DĂNILĂ, N., E. Littré, *Dictionnaire de la langue française*, RFRG, III (1959), nr. 1—2, p. 235—238.

DĂNILĂ, N., Aurélien Sauvageot, *Les procédés expressifs du français contemporain*, RFRG, III (1959), nr. 1—2, p. 242—245.

MANECA, C., L. J. Cisneros, *Formas de relieve en español moderno*, RFRG, III (1959), nr. 1—2, p. 248—250.

NICULESCU, AL., *Lingua nostra*, RFRG, III (1959), nr. 1—2, p. 268—269.

SĂDEANU, FL., *Romance Philology*, RFRG, III (1958), nr. 1—2, p. 273—274.

SLAVISTICĂ

ARVINTE, V., *Один из случаев славяно-румынского двуязычия в связи с румынскими элеметами в говоре липован деревни Думаски*, RL, IV (1959), nr. 1, p. 71—95.

BOLOCAN, GHEORGHE, *Observaţii asupra grupurilor consonantice în graiul bulgar din comuna Brăneşti*, FD, II (1960), p. 105—121.

KLEPIKOVA, G. P. (Moscova), *Funcţiile prefixelor verbale de origine slavă în dialectul istroromîn*, FD, II (1960), p. 169—207.

MIHĂILĂ, G., *În legătură cu alcătuirea unui dicţionar al slavonei din ţările romîne*, SCL, X (1959), nr. 3, p. 473—485.

PĂTRUŢ, I., *Contribuţii slave şi maghiare la formarea subdialectelor dacoromîne*, CL, III (1958), p. 63—72.

PETROVICI, EMIL, *Dezvoltarea studiilor de slavistică în ţara noastră, în ultimii 15 ani*, SCL, X (1959), nr. 3, p. 333—341.

VASCENCO, VICTOR, *Elementele slave răsăritene în limba romînă (Periodizarea împrumuturilor lexicale)*, SCL, X (1959), nr. 3, p. 395—408.

VRACIU, A., *Activitatea lingvistică a lui J. M. Endzelin*, SCŞt. (Iaşi), IX (1958), f. 1—2, p. 164—173.

VRACIU, A., *Problema vechilor relaţii lingvistice balto-slave în discuţia celui de al IV-lea Congres internaţional al slaviştilor*, SCŞt. (Iaşi), IX (1958), f. 1—2, p. 151—164.

ZDRENGHEA, MARIA, *Slavona „Legendei duminicii" din Codicele de la Ieud*, CL, III (1958), p. 109—116.

Recenzii

BLÉDY, G., Kniezsa István, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*, I, kötet 1, és 2, rész — Budapest..., 1955, 1043 p., CL, III (1958), p. 284—286.

GERMANISTICĂ

PREDA, IOAN AUREL, *Despre rolul pronumelui englez it în construcțiile idiomatice verb + complement direct formal*, RFRG, III (1959), nr. 1—2, p. 153—162.

Recenzii

DUȚU, AL., *Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik*, RFRG, III (1959), nr. 1—2, p. 277—278.

ISBĂȘESCU, M., Helmut Protze, *Das Westlausitzische und des Ostmeissnische*, RFRG, III (1959), nr. 1—2, p. 254—257.

ISBĂȘESCU, M., *Études germaniques*, RFRG, III (1959), nr. 1—2, p. 270—271.

ISBĂȘESCU, M., *Sprachpflege*, RFRG, III (1959), nr. 1—2, p. 271—273.

ȘUTEU, FLORA., Eduard Koelwel, *Wegweiser zu einem guten deutschen Stil*, Leipzig, 1954, LR, VIII (1959), nr. 5, p. 110—114.

LINGVISTICĂ GREACĂ ȘI LATINĂ

BARBU, N. I., *Sincretismul cazurilor în limbile latină și greacă*, SC, I (1959), p. 181—189.

FISCHER, I., *Sensul titlului* De rerum natura, SC, I (1959), p. 191—195.

FRENKIAN, ARAM M., *Inscripțiile proto-grecești în scrierea lineară B și descifrarea lor*, SC, I, (1959), p. 207—215.

ILIESCU, MARIA, *Lat.* disculcius, RL, IV (1959), nr. 1, p. 105—107.

GRAMATICĂ ȘI VOCABULAR

Vocabular

BÎRLEANU, N., *Glosar regional*, reg. Iași (Com. Tătărași, raionul Pașcani), LR, VIII (1959), nr. 6, p. 53.

BLÉDY, G., *Orz „urcior la ochi"*, CL, III (1959), p. 258—259.

BORZA, AL., *Numiri românești de plante în vocabulare și dicționare din secolele al XVII-lea—XVIII-lea*, CL, III (1958), p. 199—217.

BRODEALĂ, L., *Glosar regional*, regiunea Pitești (raionul Horezu), LR, VIII (1959), nr. 5, p. 74—75.

BULGĂR, GH., *Dicționarul de sinonime*, CL, III (1958), p. 274—276.

BULGĂR, GH., *Contribuții lexicologice*, LR, VIII (1959), nr. 6, p. 37—43.

CAZACU, MARIN GH., *Glosar regional*, regiunea București (orașul Zimnicea), LR, VIII (1959), nr. 6, p. 55.

COTEANU, I., *Lexicografia și lexicologia românească după 23 August 1944*, LR, VIII (1959), nr. 4, p. 46—57.

CUCIUREANU, ȘT., *Un exemplar al Lexiconului de la Buda adnotat de I. C. Magni*, SCȘt. (Iași), IX (1958), f. 1—2, p. 178—181.

CUCIUREANU, ȘT., *Terminologie pescărească*, SCȘt. (Iași), IX (1958), f. 1—2, p. 143—151.

DEBOVEANU-MĂLĂESCU, ELENA, *Glosar regional*, regiunea Timișoara (comuna Măru, raionul Caransebeș), LR, VIII (1959), nr. 6, p. 51—52.

GHERGARIU, L., *Abuá, bua, bui, hádă, aghéu*, CL, III (1958), p. 259—262.

GIUGLEA, G., *Elemente pentru a cunoaşte istoria formării limbii şi poporului romîn. Problema alimentării vitelor şi a omului la dacoromîni*, CL, III (1958), p. 53—59.

GRADEA, PIA, [recenzie la] Gáldi László, *A magyar szótárirodalom a felvilágosodás kordban és a reformkorban*, Budapest, 1957, XV + 586 p., CL, III (1958), p. 286—288.

GRAUR, AL., *Cu privire la sufixele* ***-abil*** *şi* ***-ibil***, LR, VIII (1959), nr. 6, p. 59—60.

IORDAN, IORGU şi COTEANU, I., *Dicţionarul limbii romîne (Dicţionar general)*, LR, IX (1960), nr. 1, p. 11—20.

MANECA, CONSTANT, *Terminologia ştiinţifică şi tehnică în presa noastră*, PN, IV (1959), nr. 10, p. 20—21.

MARIN, GEORGETA, *Glosar regional*, regiunea Hunedoara (comuna Aurel Vlaicu, raionul Orăştie), LR, VIII (1959), nr. 6, p. 50—51.

MARMELIUC, D., *Cuvinte de origine greacă în limba romînă*, LR, VIII (1959), nr. 6, p. 29—36.

MOISE, ION, *Glosar regional*, regiunea Piteşti (raionul Argeş), LR, VIII (1959), nr. 5, p. 75—76.

NIJLOVEANU, ION şi POPESCU-OPTAŞI, N., *Glosar regional*, regiunea Piteşti (raioanele Slatina, Potcoava, Vedea, Drăgăşani şi Drăgăneşti), LR, VIII (1959), nr. 6, p. 54—55.

PAMFIL, VIORICA, *Elemente regionale în lexicul „Paliei de la Orăştie"* CL, III (1958), p. 227—246.

POGHIRC, C., *Consideraţii asupra lexicului limbii macedonene vechi*, SCL, X (1959), nr. 3, p. 383—394.

ROBEA, MIHAI, *Glosar regional*, regiunea Piteşti (comuna Mioveni), LR, VIII (1959), nr. 5, p. 76—77.

RUDEANU, V., *Omonimele şi practica lexicografică în discuţia lingviştilor sovietici*, LR, VIII (1959), nr. 5, p. 61—71.

SECHE, MIRCEA, *Schiţă de istorie a lexicografiei romîne*, LR, VIII (1959), nr. 6, p. 3—19.

SECHE, MIRCEA, *Schiţă de istorie a lexicografiei romîne*. II. (*De la 1826 pînă la 1870*: A. *Dicţionarele bilingve*), LR, IX (1960), nr. 1, p. 67—78.

STAN, AURELIA, *Porecle şi supranume intercomunale din Valea Bistriţei (Moldova)*, CL, III (1958), p. 249—253.

STAN, I., *În doi peri, în(tr-un) păr*, CL, III (1958), p. 262—264.

STĂNESCU, PETRE, *Glosar regional*, regiunea Timişoara (comuna Bărăteaz, raionul Timişoara), regiunea Cluj (comuna Gîlgău, raionul Dej), regiunea Suceava (comuna Pîrteştii de Jos, raionul Gura Humorului), regiunea Craiova (raioanele Caracal şi Turnu Severin), LR, VIII (1959), nr. 5, p. 72—74.

TEAHA, TEOFIL, *Glosar regional*, regiunea Oradea (raionul Lunca Vaşcăului), LR, VIII (1959), nr. 6, p. 44—50.

TEODORESCU, VASILE, *Despre terminologia sportivă în Dicţionarul limbii romîne moderne*, LR, VIII (1959), nr. 5, p. 114—116.

TUDOSE-DROCHIA, ANATOL, *Glosar regional*, regiunea Constanţa (raionul Feteşti), LR, VIII (1959), nr. 6, p. 53—54.

VRACIU, ARITON, *Limba şi dicţionarul*, IL, XI (1960), nr. 3, p. 115—116.

WITTOCH, ZD., *Încă o dată despre* nisetru, CL, III (1958), p. 153—158.

Gramatică

AVRAM, MIOARA, *Dezvoltarea studiilor de gramatică descriptivă în ţara noastră de la 23 August 1944*, LR, VIII (1959), nr. 4, p. 26—28.

Morfologie

AVRAM, ANDREI, *Despre cauzele dispariţiei lui* ***l*** *final — articol hotărît*, SCL, X (1959), nr. 3, p. 457—464.

AVRAM, MIOARA, *Procédés morphologiques de différenciation lexicale en roumain*, RL, IV (1959), nr. 1, p. 39—59.

CARAGIU-MARIOTEANU, MATILDA, *Observații în legătură cu sistemul pronumelui demonstrativ în aromînă*, SCL, X (1959), nr. 3, p. 409—417.

DIMITRESCU, FLORICA, *Deixis și persoană*, SCL, X (1959), nr. 3, p. 487—491.

PĂTRUT, I., *Probleme de morfologie și ortografie*, II. *În legătură cu ŭ și ĭ în limba romînă*, CL, III (1958), p. 255—258.

Sintaxă

CARABULEA, ELENA, *Atributivele circumstanțiale*, SCL, X (1959), nr. 3, p. 343—356.

COTEANU, I., *În legătură cu „subordonatele explicative"*, LR, IX (1960), nr. 1, p. 27—33.

DRAȘOVEANU, D. D., *Despre natura raportului dintre subiect și predicat*, CL, III (1958), p. 175—182.

RIZESCU, I., *Complementul circumstanțial de măsură și propoziția subordonată corespunzătoare*, SCL, X (1959), nr. 3, p. 357—382.

RIZESCU I., *Note asupra subordonatelor explicative (cu privire specială la subordonatele paratactice)*, LR, IX (1960), nr. 1, p. 21—26.

RÎBALKA, V. N., *Substantive cu funcțiune de circumstanțial de mod*, LR, VIII (1959), nr. 6, p. 21—28.

TOHĂNEANU, G. I., *Propoziția nominală în stilul beletristic contemporan*, SB, X (1959), nr. 10, p. 69—74.

* * * *Proiect pentru ediția a II-a a Gramaticii limbii romîne*, LR, VIII (1959), nr. 4, p. 39—45.

Recenzii

CSÁK, L., *Dicționar romîn-maghiar (Román-magyar szótár)*, Editura științifică, 1957, 1275 p. CL, III (1958), p. 303—304.

* * * *Dicționarul limbii romîne moderne*, SB, X (1959), nr. 4, p. 87—88.

HOMORODEAN, M., *Revue internationale d'onomastique*, 9 année, 1957, n° 1—4, Paris, CL, III (1958), p. 296—299.

MACARIE, L., *Revue internationale d'onomastique*, RFRG, III (1959), nr. 1—2, p. 267—268.

MANECA, C., *Dicționarul limbii romîne moderne*, RFRG, III (1959), nr. 1—2, p. 263—264.

PĂTRUT, MALVINA, *Contributions onomastiques, publiées à l'occasion du VI-e Congrès international des sciences onomastiques à Munich du 24 au 28 août 1958*, Bucarest... 1958, 184 p., CL, III (1958), p. 280—283.

POPESCU, MAGDALENA, *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba romînă*, vol. I, LR, VIII (1959), nr. 6, p. 90—93.

TRANDAFIR, GH., *Dicționarul limbii romîne moderne*, LR, VIII (1959), nr. 6, p. 77—90.

URSU, DESPINA, *Dicționarul limbii romîne moderne*, SCȘt. (Iași), IX (1958), f. 1—2, p. 205—207.

ZDRENGHEA, M., Florica Dimitrescu, *Locuțiunile verbale în limba romînă*, București, 1958, 233 p., CL, III (1958), p. 289—292.

FILOLOGIE

BULGĂR, GH., *Înflorirea științelor filologice*, L, II (1959), nr. 15 (26), p. 15.

CIOCULESCU, ȘERBAN, *O nouă ediție populară Eminescu*, GL, VII (1960), nr. 3 (305), p. 3.

CRETU, I., *Rectificări la edițiile poeziilor lui Eminescu*, LR, VIII (1959), nr. 5, p. 91—95; nr. 6, p. 57—69; LR, IX (1960), nr. 1, p. 85—97.

FUGARU, F., *Influența versificației populare asupra poeziei lui Ioan Budai-Deleanu*, LR, VIII (1959), nr. 5, p. 96—101.

KELEMEN, B., *Precizări și completări la Bibliografia romînească veche*, CL, III (1958), p. 75—86.

Recenzii

BULGĂR, GH., Emil Boldan, *Școala ardeleană*, antologie, prefață și note, LR, VIII (1959), nr. 5, p. 116—119.

BULGĂR, GH., Gr. Alexandrescu, *Opere*, I, *Poezii*, ediție critică, E.S.P.L.A., 1957, SCILF, III (1958), nr. 3—4, p. 504—506.

RIZESCU, I. și SOLOMON, V., *Вопросы текстологии*. Сборник статей, *Издательство* Академии Наук СССР, Москва, 1957, LR, VIII (1959), nr. 5, p. 105—110.

SĂDEANU, FL., *El poema de Alfonso XI*, RFRG, III (1959), nr. 1—2, p. 245—248.

ISTORIA LIMBII ROMÎNE

BREBAN, V., *Note despre influența maghiară asupra limbii romîne*, CL, III (1958), p. 219—224.

DUNĂRE, N., *Prima monografie romînească despre limba traco-dacilor*, SB, X (1959), nr. 12, p. 64—67.

PETROVICI, E., *Problema limitei sud-vestice a teritoriului de formare a limbii romînești*, LR, IX (1960), nr. 1, p. 79—83.

RUSSU, I. I., *Studii illirice*, Partea a III-a: *Poziția lingvistică a ilirilor*, CL, III (1958), p. 89—104.

Recenzii

ISTRATE, G., Acad. Al. Rosetti, *Limba romînă în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*, SCȘt. (Iași), IX (1958), f. 1—2, p. 189—192.

JACQUIER, HENRI, Ion I. Russu, *Limba traco-dacilor*, București, Editura Academiei R.P.R., 1959, St., XI (1959), nr. 2, p. 62.

STATI, SORIN, I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, București, Editura Academiei R.P.R., 1959, LR, VIII (1959), nr. 5, p. 119—123.

LIMBĂ LITERARĂ

BULGĂR, GH., *Scriitorii și dezvoltarea limbii romîne literare moderne*, LR, IX (1960), nr. 1, p. 42—56.

CAZACU, B., *Considérations sur l'histoire du roumain littéraire* (Problèmes et méthodes), RL, IV (1959), nr. 1, p. 17—39.

LEONTE, L., *Limba scrierilor romînești ale lui Alecu Russo*, SCȘt. (Iași), IX (1958), f. 1—2, p. 1—73.

MACREA, D., *Pe marginea discuțiilor despre limba literară*, C, III (1958), p. 17—31.

NICULESCU, AL., *Interiorizarea narației în stilul lui Camil Petrescu*, CL, III (1958), p. 35—48.

PERPESSICIUS, *Tudor Vianu și problemele stilisticii literare*, L, III (1960), nr. 4 (59), p. 5.

POP, SÎNZIANA, *Studii de stilistică și limbă literară*, L, II (1959), nr. 7 (18), p. 2.

TOHĂNEANU, G. I., *Probleme de limbă și stil în proza lui Zaharia Stancu*, SB, X (1959), nr. 11, p. 78—83; nr. 12, p. 68—72.

VIANU, TUDOR, *Cercetarea limbii literare și a stilului în perioada 1944—1959*, LR, VIII (1959), nr. 4, p. 15—25.

* * * *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, Editura Academiei R.P.R., București, 1960, 326 p.

Recenzii

ANDRIESCU, AL., *De la Varlaam la Sadoveanu*, E.S.P.L.A., 1958, SCȘt. (Iași), IX (1958), f. 1—2, p. 201—205.

LĂZĂRESCU, I., Tudor Vianu, *Problemele metaforei și alte studii de stilistică*, SCȘt. (Iași), IX (1958), f. 1—2, p. 192—193.

URSU, DESPINA, *Contribuții la istoria limbii romîne literare în secolul al XIX-lea*, vol. II, SCȘt. (Iași), IX (1958), f. 1—2, p. 207—218.

CULTIVAREA LIMBII

BRĂESCU, ION, *Traducerile din limba franceză în trecut și astăzi*, LR, VIII (1959), nr. 5, p. 27—35.

BULGĂR, GH., *Stilul criticii actuale*, L, II (1959), nr. 21 (32), p. 11.

BULGĂR GH., *Claritate și precizie*, PN, IV (1959), nr. 3—4, p. 23—25.

BULGĂR GH., *Bogăție și varietate stilistică*, PN, IV (1959), nr. 5, p. 33—35.

BUZESCU, OCTAVIAN, *Cum vorbesc elevii*, GÎ, XI (1959), nr. 537, p. 3.

BYCK, J., *Limba ziarelor noastre*, PN, IV (1959), nr. 11, p. 22—23.

CIOCULESCU, ȘERBAN, *Limbă și actualitate*, GL, VI (1959), nr. 14 (264), p. 1; nr. 17 (267), p. 6; nr. 26 (276), p. 3; nr. 31 (281), p. 3; nr. 40 (290), p. 6; nr. 48 (298), p. 3.

CIOMPEC, GEORGETA, *Abateri de la normele limbii literare în revista „Scrisul bănățean"*, PN, IV (1959), nr. 1, p. 29—31.

DĂNĂILĂ, I., *Termeni proprii și improprii*, LR, VIII (1959), nr. 5, p. 52—57.

G. M., *Agramatism*, C, 1960, nr. 2 (691), p. 2.

GRAUR, AL., *Preocupări de limbă în presă*, PN, IV (1959), nr. 8, p. 30.

IORDAN, IORGU, *După trei ani...*, LR, VIII (1959), nr. 5, p. 3—10.

LAMBRINO, AUREL, *Limbă și tipic lingvistic*, GL, VII (1960), nr. 3 (305), p. 6.

MANECA, CONSTANT, *Cuvîntul tehnic în stilul presei noastre*, LR, VIII (1959), nr. 5, p. 11—13.

MIHĂESCU, N., *Comentariu pe marginea unui comentariu (Cum vorbim, cum scriem)*, C, 1959, nr. 26 (664), p. 3; *Pleonasmul*, IB, VI (1959), nr. 1912, p. 2; *Aselenizare*, IB, VI (1959), nr. 1919, p. 2; *De la intenție la exprimare*, IB, IV (1959), nr. 1925, p. 2; *Însumi, însuți și celelalte pronume de întărire*, IB, VI (1959), nr. 1937, p. 2; *Forme greșite ale unor verbe*, IB, VI (1959), nr. 1949, p. 2; *De acum și deja*, IB, VI (1959), nr. 1955, p. 2; *Întrebuințarea unor prepoziții*, IB, VI (1959), nr. 1961, p. 2; *Înțelesul exact al cuvintelor*, IB, VI (1959), nr. 1967, p. 2; *Greșeli de acord gramatical*, IB, VI (1959), nr. 1973, p. 2; *Semne ortografice*, IB, VI (1959), nr. 1979, p. 2; *Forme duble de plural*, IB, VI (1959), nr. 1985, p. 2; *Cuvinte scrise cu inițiale majuscule*, IB, VI (1959), nr. 1991, p. 2; *Alternativa*, IB, VII (1960), nr. 2074, p. 2; *Expresii curente*, IB, VII (1960), nr. 2068, p. 2; *Reguli ortografice*, IB, VII (1960), nr. 2056, p. 2; *Cuvinte și expresii necorecte*, IB, VII (1960), nr. 2050, p. 2; *Verbe cu prefix*, IB, VII (1960), nr. 2044, p. 2; *Cel, acel, acela*, IB, VII (1960), nr. 2038, p. 2; *Care și ce*, IB, VII (1960), nr. 2033, p. 2; *Expresii-șablon*, IB, VII (1960), nr. 2026, p. 2; *Cîteva răspunsuri*, IB, VII (1960), nr. 2012, p. 2; *Cuvinte asemănătoare, cu înțeles deosebit*, IB, VII (1960),

nr. 2008, p. 2; *Prescurtările de cuvinte*, IB, VII (1960), nr. 2003, p. 2; *Locul cuvintelor în frază*, IB, VII (1960), nr. 1996, p. 2.

OCHEȘEANU, RODICA, *Observații asupra folosirii greșite a prepozițiilor în limba unor publicații*, LR, VII (1959), nr. 5, p. 40—51.

PAVELESCU, ȘT., *Ortografia textelor afișate*, SB, X (1959), nr. 4, p. 94.

PHILIPPIDE, AL., *Stilul criticii*, C, 1959, nr. 51 (698), p. 3.

PHILIPPIDE, AL., *Scriitorul și unealta lui*, L, 1960, nr. 7 (42), p. 1.

POPESCU, ION, *Pronume sau prenume*, L, III (1960), nr. 5 (40), p. 2.

POPESCU, C., *Exprimarea corectă în clasele I—IV*, GÎ, XII (1960), nr. 554, p. 4.

SECHE, LUIZA, *Cuvinte și sensuri noi în presa actuală*, LR, IX (1960), nr. 1, p. 57—65.

SECHE, LUIZA, *Aspecte ale limbii firmelor și anunțurilor*, LR, VIII (1959), nr. 5, p. 14—26.

SUCHIANU, D. I., *Cum vorbim, cum scriem, 9 greșeli într-o frază*, C, 1959, nr. 25 (663), p. 3.

SUCHIANU, D. I., *Cum vorbim, cum scriem*, C, 1959, nr. 15 (653), p. 3.

TEODORESCU, VASILE, *Limba cronicarilor... sportivi*, L, II (1959), nr. 22 (31), p. 12.

VASILIU, LAURA, *Câteva observații asupra folosirii infinitivului în limba română actuală*, LR, VII (1959), nr. 5, p. 36—39.

VĂRZARU, G., *Stilul manualelor de știință*, 1959. nr. 48 (686), p. 4.

VĂRZARU, G., *Cum scriu absolvenții școlilor medii* (Răsfoind lucrări de la examenul de maturitate), C, 1959, nr. 39 (677), p. 2.

* * * *Cultivarea limbii în discuție publică, Răspunsul acad. Tudor Vianu; răspunsul artistului poporului Ion Finteșteanu; răspunsul artistului emerit Ștefan Ciobotăraşu*, LR, IX (1960), nr. 1, p. 35—41.

* * * *Pentru o exprimare corectă*, GÎ, XI (1959), nr. 535, p. 4.

DIALECTOLOGIE

AVRAM, ANDREI, *Cercetări lingvistice la o familie de țigani*, FD, II (1960), p. 93—103.

BOGDAN, GEORGE, *Studii despre caraşoveni*, SB, XI (1960), nr. 2, p. 79—80.

IACOB, ȘT., *Note despre graiul din Țara Bîrsei*, LR, VIII (1959), nr. 5, p. 79—89.

ISTRATE, GAVRIL, *Noul atlas lingvistic român*, FD, II (1960), p. 141—168.

RUSU, VALERIU, *Termeni pentru denumirea tifosului (pe baza ALR)*, FD, II (1960), p. 209—219.

Recenzii

ZACORDONEȚ, A., I. Pătruț, *Fonetica graiului huțul din Valea Sucevei*, SCȘt. (Iași), IX (1958), f. 1—2, p. 195—201.

METODICA PREDĂRII LIMBILOR

BELDESCU, G., *Teoretizare și exerciții aplicative*, C, 1959, nr. 48 (686), p. 4.

DUMITRU, ION, *Analiza gramaticală și stilistică*, L, III (1960), nr. 4 (39), p. 8.

DUMITRU, ION, *Analiza literară și analiza gramaticală*, L, III (1960), nr. 3 (38), p. 8.

MIHĂILĂ, GH., *O prețioasă contribuție la predarea limbii române în institutele de învățământ superior sovietice*, VR, XII (1959), nr. 4, p. 202.

NOVICOV, MIHAI, *Studiul limbii ruse în învățământul superior*, C, 1960, nr. 6 (695), p. 2.

POPESCU, ION, *Predarea limbii române la clasele VIII—X*, L, III (1960), nr. 3 (38), p. 8.

RUDENCO, TEODOR, *Cu privire la predarea limbii şi literaturii ruse în învăţământul superior*, GÎ, XI (1959), nr. 529, p. 6.

SORESCU, OCTAVIAN, *Esenţialul în predarea limbii romîne*. GÎ, XII (1960), nr. 507, p. 5.

VĂRZARU, G., *Note de la o lecţie de gramatică*, GÎ, XII (1960), nr. 547, p. 4.

VĂRZARU, G., *Preocupări de ortografie şi punctuaţie la lecţiile de gramatică*, GÎ, XI (1959), nr. 539, p, 4.

DIVERSE

BREBAN, V. şi CRISTUREANU, AL., *Activitatea Institutului de lingvistică din Cluj în anii 1957 şi 1958*, CL, III (1958), p. 265—270.

DUMITRAŞCU, P. şi GOGA, M., *Sesiunea ştiinţifică a cadrelor didactice de la universităţile „Victor Babeş" şi „Bolyai", din anul şcolar 1957—1958*, CL, III (1958), p. 270—273.

GHITU, GALINA, *Din activitatea secţiei de fonetică şi dialectologie în anul 1959*, FD, II (1960), p. 239—240.

NICOLESCU, A., *L'activité linguistique déployée au cours de l'année 1958 dans la République Populaire Roumaine*, RL, IV (1959), nr. 1, p. 107—115.

* * * *Consfătuirea cu cititorii şi tematica revistei noastre*, LR, IX (1960), nr. 1, p. 99—104.

Recenzii

C. R., *Limba romînă*, 3, 4/1959, VR, XII (1959), nr. 10, p. 215.

DUMITRAŞCU, P., *Вопросы языкознания*, VI, 1957, 1—6, CL, III (1958), p. 277—280.

DUTU, ANGELA, *Časopis po moderni filologii*, RFRG, III (1959), nr. 1—2, p. 275—277.

ILIESCU, MARIA, *Omagiu lui Iorgu Iordan*, RFRG, III (1959), nr. 1—2, p. 264—267.

MARINOVICI RITA, *Nyelv -és irodalomtudományi közlemények*, I. évfolyam (1957), 1—4 szám, CL, III (1958), p. 294—295.

PANAITESCU, VAL., *Omagiu lui Iorgu Iordan*, IL, 1959, nr. 3, p. 117—119.

SFÎRLEA, LIDIA, *Acta linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae*. Budapest..., tomus VII, fasciculus 1—2 (1957), 3—4 (1958), CL, III (1958), p. 299—302.

ABREVIERI

C = *Contemporanul*, săptămînal politic-social-cultural [Bucureşti], 1946.
CL = *Cercetări de lingvistică*, Academia Republicii Populare Romîne, Filiala Cluj, Institutul de lingvistică, Cluj, 1956.
FD = *Fonetică şi dialectologie*, vol. II, Editura Academiei R.P.R., 1960.
GÎ = *Gazeta învăţămîntului*, organ al Ministerului Învăţămîntului şi Culturii şi al Sindicatului Muncitorilor din Învăţămînt şi Cultură.
GL = *Gazeta literară*, organ săptămînal al Uniunii scriitorilor din R.P.R., 1954.
IB = *Informaţia Bucureştiului*, Ziar al Comitetului Orăşenesc Bucureşti al P.M.R., şi al Sfatului Popular al Oraşului Bucureşti.
IL = *Iaşul Literar*, revistă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., Filiala Iaşi, 1954.
L = *Luceafărul*, revistă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., Bucureşti, 1958.
LR = *Limba romînă*, Academia Republicii Populare Romîne, Institutul de lingvistică, Bucureşti, 1952.

PF = *Probleme de filozofie*, traducerea revistei sovietice Вопросы философии, Academia Republicii Populare Romîne, Institutul de studii romîno-sovietice.
PLG = *Probleme de lingvistică generală*, Vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1959.
PN = *Presa noastră*, revistă lunară a Uniunii ziariştilor din R.P.R. [Bucureşti], 1958.
RFRG = *Revista de filologie romanică şi germanică*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1957.
Recherches = *Recherches sur les diphtongues roumaines*, publiées par A. Rosetti, Bucarest-Copenhague, 1959.
RL = *Revue de linguistique*, Bucarest, 1956.
SB = *Scrisul bănăţean*, revistă a Filialei Timişoara a Uniunii Scriitorilor din R.P.R., Timişoara, 1949.
SC = *Studii clasice*, revistă a Societăţii de Studii clasice din R.P.R., 1959.
SCILF = *Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., Institutul de istorie literară şi folclor [Bucureşti], 1952.
SCL = *Studii şi cercetări lingvistice*, Academia Republicii Populare Romîne, Institutul de lingvistică, Bucureşti, 1950.
SCŞt. (Iaşi) = *Studii şi cercetări ştiinţifice*, Academia Republicii Populare Romîne, Filiala Iaşi, 1950.
St. = *Steaua*, revistă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., Filiala Cluj, 1954.
T = *Tribuna*, săptămînal de cultură, Cluj, 1957.
VR = *Viaţa românească*, revistă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., Bucureşti, 1948.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

FIZESSEN ELŐ

A ROMÁN NÉPKÖZTÁRSASÁG AKADÉMIÁJA KIADÁSÁBAN MEGJELENŐ ALÁBBI NYELVÉSZETI ÉS IRODALOMTÖRTÉNETI FOLYÓIRATOKRA

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK

A Román Népköztársaság Akadémiája Kolozsvári Fiókja Nyelvtudományi Intézetének magyar nyelvű folyóirata a magyar nyelv és irodalomtörténet, a román-magyar nyelvi és irodalmi kölcsönhatás, a Román Népköztársaság magyar nyelvjárásai és a nyelv- és irodalomtudomány más kérdéseivel foglalkozik. Különös figyelemmel fordul hazánk magyar nyelvű irodalmának időszerű kérdései felé. A magyar nyelv és irodalom tanárai nem nélkülözhetik ezt a folyóiratot.

Megjelenik évente kétszer. Előfizetési díja egy évre 10 lei.

Eddig megjelent: I. (1957.) évf. 1—4. szám; II. (1958.) évf. 1—4. szám; III. (1959.) évf. 1—4. szám. Sajtó alatt a IV. (1960.) évf. 1—2. száma.

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

A kolozsvári Nyelvtudományi Intézet román nyelvű folyóirata a román nyelvjárások, a román nyelv hangtana, az irodalmi nyelv, a nyelvtörténet, a lexikológia és lexikográfia, a román-magyar nyelvi kölcsönhatás kérdésein kívül filológiai jellegű tanulmányokat, a román nyelvtudomány történetével kapcsolatos értekezéseket közöl. Hasznos segédeszköz a román nyelv tanárai számára.

Megjelenik évente kétszer. Előfizetési díja egy évre 10 lei.

Eddig megjelentek az I. (1956.) évf., a II. (1957.) évf., a III. (1958.) évf. és a IV. (1959.) évf. összevont számai.

LIMBA ROMÎNĂ

A bukaresti Nyelvtudományi Intézet folyóirata nagyon változatos tartalommal jelenik meg. Foglalkozik az irodalmi nyelv, a leíró nyelvtan kérdéseivel; összefoglaló tanulmányokat közöl a román nyelvtörténet köréből éppen úgy mint a modern nyelvtudomány időszerű kérdéseiről. Különösen a román nyelv tanárainak nyújt segítséget.

Eddig kilenc évfolyama jelent meg.

Megjelenik évente hatszor. Előfizetési díja egy fél évre 9 lei, egész évre 18 lei.

Előfizetéseket elfogadnak a postahivatalok, levélkézbesítők, valamint a vállalatok és intézmények önkéntes lapterjesztői.

I.P. 2. c. 2653

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

1. * * * **Fonetică și dialectologie**, vol. II, 270 p., 9,45 lei
2. * * * **Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație**, 328 p., cartonat, 6,35 lei
3. H. MIHĂESCU, **Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman**, 232 p., 11,30 lei
4. HERODIAN, **Istoria Imperiului roman după moartea lui Marc Aureliu**, 172 p., 6,90 lei
5. **Forschungen zur Volks- und Landeskunde**, 2/1959, 196 p., 8 lei
6. **Revista de filologie romanică și germanică**, 1—2/1959, 326 p., 12 lei
7. * * * **50 de ani de la apariția operei lui V. I. Lenin „Materialism și empiriocriticism"**, 224 p., 12 lei
8. AL. TĂNASE, **Libertate și necesitate**, 324 p., 12,20 lei
9. SILVIU DRAGOMIR, **Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice**, 228 p., 8,75 lei

Din

LIMBA ROMÎNĂ

au apărut:

anul I, 1952, nr. 1
anul II, 1953, 6 numere
anul III, 1954, 6 numere
anul IV, 1955, 6 numere
anul V, 1956, 6 numere
anul VI, 1957, 6 numere
anul VII, 1958, 6 numere
anul VIII, 1959, 6 numere
anul IX, 1960, primele 3 numere.

Numerele care vă lipsesc din colecţie se pot comanda, direct sau prin poştă, prin

LIBRĂRIA ACADEMIEI R.P.R.
Bucureşti, Calea Victoriei nr. 27

Numerele curente se găsesc de vînzare la orice librărie din ţară.

Abonamentele se fac la oficiile poştale, prin factorii poştali şi difuzorii voluntari din întreprinderi şi instituţii.

Pentru străinătate, cererile de numere izolate sau de abonamente se fac prin Întreprinderea de stat pentru comerţ exterior „Cartimex" I.S.C.E., str. Aristide Briand nr. 14, sau Căsuţa poştală 134—135, Bucureşti.

I.P. 2. c. 2142.

Lei 3.—

I 8130

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

LIMBA ROMÎNĂ

5
ANUL IX
1960

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

1950

0 IIII 2005

COMITETUL DE REDACŢIE

Acad. IORGU IORDAN, *redactor responsabil*;
ION COTEANU, *redactor responsabil adjunct*; acad. MIHAIL SADOVEANU; EUSEBIU CAMILAR, membru corespondent al Academiei R.P.R.; prof. G. ISTRATE; prof. D. MACREA; GH. BOLOCAN; VL. DRIMBA; VALERIA GUŢU-ROMALO; MIRCEA MITRAN (*secretar*); C. OTOBÎCU; FLORA ŞUTEU.

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacţia revistei *LIMBA ROMÎNĂ*
Bucureşti, Raionul I. V. Stalin, Calea Victoriei nr. 194
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R., Telefon 15.07.91

I 8130

-- DEC. 2014

LIMBA ROMÎNĂ

Anul IX 1960 Nr. 5

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

U IAN. 2022

SUMAR

LINGVISTICĂ GENERALĂ Pag.

FULVIA CIOBANU şi MAGDALENA POPESCU-MARIN, În legătură cu folosirea termenului de „particulă" în Gramatica limbii romîne 3

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

ANA CANARACHE, Verbe defective în limba romînă 10
VADIMIR DRIMBA, Contribuţii lexicologice 21
MARIUS SALA, Cu privire la terminologia marinărească 27
* * * Glosar regional 34

Note

M. ZDRENGHEA, *Un, o* — articol, numeral, pronume 37
Z. ŞTEFĂNESCU-GOANGĂ, Etimologii 40
D. MARMELIUC, Etimologii 43

FILOLOGIE

I. CREŢU, Rectificări la ediţiile poeziilor lui Eminescu V 47

LIMBĂ LITERARĂ

EMIL PETROVICI, Baza dialectală a limbii noastre naţionale 60
I. DĂNĂILĂ, Note de cultivare a limbii. 1. Cîteva clişee lingvistice. 2. Debusolare, debusolat 79
C. SĂNDULESCU, Observaţii asupra limbajului medical 85

ISTORIA LIMBII

V. BREBAN, Probleme de semantică. Sensuri vechi şi regionale ale verbului *a (se) păzi* 89
I. RIZESCU, Din vechea noastră terminologie juridică (*a pedepsi — a certa*) . . 93

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

D. MACREA, Lingvişti şi filologi romîni (*Iorgu Iordan*) 96

3413

1964

ÎN LEGĂTURĂ CU FOLOSIREA TERMENULUI DE „PARTICULĂ", ÎN GRAMATICA LIMBII ROMÎNE [1]

DE

FULVIA CIOBANU şi MAGDALENA POPESCU-MARIN

1. Termenul de *particulă* este folosit în unele gramatici ale diverselor limbi în accepţiuni deosebite. El apare de asemenea la autori de gramatici ai uneia şi aceleiaşi limbi.

Deşi ei privesc în mod diferit conţinutul gramatical al elementelor denumite prin termenul „particulă", cei mai mulţi includ în particule părţile de vorbire neflexibile numai pentru că acestea au, în general, un corp fonetic redus. (Acest lucru justifică oarecum folosirea diminutivului *particulă* „parte mică, părticică".)

O definiţie mai largă a particulei, deşi nu cuprinde toate sensurile cu care o folosesc diverşi autori, este dată de Marouzeau în *Lexique de la terminologie linguistique* [2]: „Cuvînt cu volum mic, de tipul cuvintelor accesorii, care serveşte fie să modifice sensul cuvintelor principale (*ci*, în *celui-ci*), fie să exprime raporturile care se stabilesc între ele: *et*, *ne*, *de* (particule de legătură, conjuncţie, prepoziţie etc.)". Definiţia dată de Marouzeau este incompletă, pentru că nu are în vedere faptul că unii autori includ în termenul de *particulă* prefixele şi sufixele [3] sau unele elemente care se aglutinează la cuvînt (dar care nu sînt sufixe sau prefixe), cum este *-a* adverbial romînesc [4].

Mai cuprinzătoare apare definirea particulelor în *Dicionário de fatos gramaticais* a profesorului Joaquim Mattoso Câmara (1956, p. 159) care arată că în diferite gramatici prin particulă se înţelege cuvîntul cu volum mic fonetic şi funcţie auxiliară ca articolul, pronumele, adverbele, prepo-

[1] Prezentul articol a fost întocmit pe baza referatelor prezentate de autoare în şedinţele colectivului de gramatică al Institutului de lingvistică din Bucureşti, în vederea îmbunătăţirii ediţiei a II-a a Gramaticii Academiei R. P. R.

[2] Paris, 1933, p. 138.

[3] Vezi *Grammaire Larousse du XX-e siècle*, Paris [1936], p. 26—27 şi F. Brunot, *Précis de grammaire historique de la langue française*, ed. IV, Paris 1899, p. 169.

[4] *Gramatica Academiei R.P.R.*, vol. I, p. 329.

zițiile și conjuncțiile [1], de asemenea o serie de elemente din structura cuvîntului. În lucrarea respectivă sînt numite particule cuvintele *sim* și *nao* care conțin răspunsul la o interogativă totală. La p. 36 sînt numite particule cu pasivul (Apassivadora) pronumele *se* care constituie cu verbul un fel de diateză pasivă. Autorul arată că unele gramatici extind termenul și la pronumele atone oblice ca *me* : *chamo-me Pedro*.

2. Din cele expuse pînă acum se observă că, în general, sînt numite particule unele părți de vorbire neflexibile sau unele afixe, fără să existe altă explicație pentru folosirea termenului decît faptul că aceste elemente (cuvintele neflexibile în general și afixele) au corp fonetic redus.

Există însă lucrări mai recente, care consideră particula o parte de vorbire neflexibilă, deosebită de prepoziție, conjuncție și adverb. Acest punct de vedere a apărut mai întîi în gramaticile limbii ruse [2] și a fost adoptat și în gramaticile mai recente ale altor limbi slave, ca bulgara [3], polona [4].

Particula ca parte de vorbire sau particula în sens restrîns, cum îi spun unii lingviști sovietici [5], este, după definiția Gramaticii limbii ruse a Academiei de Științe a U.R.S.S., cuvîntul ajutător „care servește în vorbire la exprimarea diferitelor nuanțe de sens ale unor cuvinte separate sau ale unei întregi propoziții" [6]. Particulele nu au la bază noțiuni,asemănîndu-se din acest punct de vedere cu prepozițiile și conjuncțiile. Valoarea lor este strîns legată de cea a cuvîntului sau a propoziției pe lîngă care stau și al căror sens de obicei îl completează, aducîndu-i o nuanță semantică suplimentară. În aceasta constă funcția lor de cuvinte ajutătoare. Astfel uneori particulele afirmă sau neagă un cuvînt sau o propoziție (particulele afirmative și negative : rus. *да, не — Меня не ждали* — ; bulg. *не*), alteori ajută la exprimarea unei întrebări (particulele interogative : rus : *ли — Верно ли это?* —, bulg. *ли*, pol. *-czy*), o dorință, un îndemn (particulele modale și cele modal-volitionale : rus. *-ка, да — Скажи-ка дядя!* — ; bulg. *ge*), o restrîngere, o limitare a sensului cuvîntului pe lîngă care stau (particulele restrictive și limitative : rus. *лишь, только*) etc. O categorie deosebită este cea a particulelor care formează cuvinte (de ex. pronume și adverbe nehotărîte : rus. *кто-, -то, -нибудь* : *кто-то, кто-нибудь, когда-*

---

[1] Pentru diferite păreri vezi de exemplu : J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1921, p. 136—137 și 174 ; Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, ed. III, Copenhaga, 1950, p. 155, 224—225, 227 ; G. Rohlfs, *Historische Grammatik der italienischen Sprache*, vol. III, 1954, p. 42 ș. u. ; O. Rieman, *Syntaxe latine*, Paris, 1920, p. 502 ș.u. ; C. J. Grandgent, *Introducere în latina vulgară*, trad. de Eug. Tănase, Cluj, 1947, p. 21—22 ; *Der grosse Duden, Grammatik der deutschen Sprache*, bearbeitet von Dr. Otto Basler, Leipzig, 1937, p. 40 ; Menendez Pidal, *Manual de gramatica historica española*, ed. a V-a, Madrid, 1929, cap. VIII etc.

[2] O scurtă prezentare istorică a problemei face V. V. Vinogradov, în *Русский язык. Грамматическое учение о слове*, Moscova-Leningrad, 1947, p. 726—730.

[3] Vezi, de exemplu, L. Andreičin, N. Kostov, K. Mirčev, E. Nikolov, St. Stoikov, *Български език, Учебник на педагогическите училище за начални учители*, Sofia, 1955, p. 264—265. O bibliografie bogată despre particule dă Kristalina Čolakova, în lucrarea *Частиците в съвременния български книжовен език*, Sofia, 1958 (vezi introducerea).

[4] Stanislaw Szober, *Gramatyko jezyka polskiego*, ed. a III-a revăzută de Witold Doroszewski, Varșovia, 1953, p. 105.

[5] De exemplu V. V. Vinogradov, *lucr. cit.*, p. 663.

[6] Академия Наук СССР, *Грамматика русского языка*, Moscova, 1952, p. 639.

нибудь; bulg. *-вся* : *всякъде*) şi a particulelor care intră în componenţa unor forme gramaticale ale cuvintelor (de ex. imperativul verbelor în rusă se formează cu particula *да* : *Да здравствует жизнь* !).

Trebuie subliniat faptul că lingviştii sovietici aplică acest termen şi la alte limbi. Astfel particulele sînt tratate separat de prepoziţii şi conjuncţii în gramatica germană a lui E. I. Şendels [1], care consideră că anumite cuvinte ca *so*, *nun*, *sogar*, *nur*, *aber*, *doch*, *zu* etc., incluse de gramaticile tradiţionale printre adverbe, prepoziţii sau conjuncţii, sînt de fapt particule, deoarece rolul lor este de a aduce o nuaţă semantică suplimentară în înţelesul altor cuvinte sau în înţelesul întregii propoziţii (*Ich habe nur wenig Zeit. Bist du aber trotzig* !). Cam în acelaşi fel sînt tratate particulele în *Морфология английского языка* [2] de A. I. Smirniţki. Aici sînt considerate particule, printre altele, *only* (*I saw only him*), *even* (*I even spoke to him*), *not* (*not to read*).

Semnalăm faptul că termenul de particulă cu acest înţeles apare şi în unele lucrări referitoare la limba franceză. Astfel *mon* este considerat particulă în expresii ca : vend. *écoute mon*, *ça mon*, *c'est mon*. *Mon* pietrificat este aproape echivalent cu *voir* sau *par foi* şi reprezintă o formă moştenită dint-un latin *moneo* [3]. Într-o lucrare a lui A. Henry se vorbeşte de *ça* particulă în limba franceză, spre deosebire de *ça* adverb, *ça* pronume şi *ça* interjecţie. *Ça* cu valoare de particulă are rolul de a sublinia, de a reliefa ideea exprimată. De exemplu : *Il est charmant. . . ça. . . charmant* [4]. Este totuşi evident că aceste lucrări au în vedere numai cîteva cazuri izolate şi din această cauză nu reiese suficient de clar ce înţeleg autorii respectivi prin particulă.

Din cele expuse mai sus cu privire la particulă ca parte de vorbire se poate desprinde faptul că, dacă pentru unele limbi ca rusa şi bulgara situaţia a fost clarificată într-o anumită măsură în sensul existenţei particulei ca parte de vorbire, pentru alte limbi, ca germana, engleza, lucrurile sînt discutabile. Eventuala părăsire a punctului de vedere tradiţional şi adoptarea unui nou punct de vedere pentru aceste limbi ar putea fi făcută numai pe baza unei definiri riguroase a particulei ca parte de vorbire şi în urma unei mai precise delimitări de prepoziţii, adverbe şi conjuncţii.

*

3. Ca şi în alte limbi, şi în limba română termenul de particulă a fost folosit în accepţiuni diferite. Astfel H. Tiktin, în *Gramatica română* [5], consideră particule cuvintele neflexibile, adică adverbele, prepoziţiile, conjuncţiile, interjecţiile. Al. Rosetti, în *Istoria limbii române* [6], numeşte particule, la capitolul *Sintaxă*, prepoziţiile şi conjuncţiile latine (*ad*, *cum*,

[1] *Грамматика немецкого языка*, Moscova, 1954, p. 195 şi urm.
[2] Moscova, 1959, p. 387.
[3] Vezi recenzia lui Léo Spitzer din *Romania*, 1951, vol. LXXII, fasc. 2, p. 282 (R.L.W. *La particule mon* în P.M.L.A., vol. LXI, 1946).
[4] A. Henry, *Considérations sur la fortune de ça en français*, în *Revue de linguistique romane*, vol. XIX, nr. 73—74, p. 7—9.
[5] Partea I, Iaşi, 1893, p. 21.
[6] Vol. I, *Limba latină*, Bucureşti, 1938, p. 149.

per, *quod* etc.). Mai deosebite sînt elementele cuprinse sub numele de particulă în *Limba romînă* [1] a lui Sextil Puşcariu. Prin particule auxiliare, de exemplu, Puşcariu înţelege atît unele forme ale verbelor auxiliare (*am*, *aş*, *voi*), pronumele reflexive (*mă*, *se*), şi articolul posesiv (*al*, *a*, *ai*, *ale*). În paragraful consacrat particulelor interogative, autorul tratează adverbele şi pronumele interogative (*unde*, *cînd*, *cui*, *cum*, *cine*, *ce*). Într-un mod oarecum asemănător procedează şi *Gramatica limbii romîne* a Academiei R.P.R., care, deşi nu precizează în introducerea la morfologie ce înţelege prin particulă, foloseşte acest termen în diferite capitole, fie pentru a desemna o anumită categorie de cuvinte (particule interogative [2], afirmative şi negative [3]), fie pentru a denumi unele elemente de formare a cuvintelor [4].

Pe o poziţie deosebită, apropiată de cea a unor lingvişti sovietici [5], se situează Al. Ionaşcu [6], care consideră particulele drept o categorie lexico-gramaticală mai largă, în care sînt grupate uneltele gramaticale : particula ca parte de vorbire, conjuncţia, prepoziţia, copula. Articolul discută în cîteva rînduri ce înţelege prin particulă ca parte de vorbire, arătînd că o serie de adverbe de mod — de exemplu cele afirmative şi negative (*da*, *desigur*, *fireşte*, *chipurile*, *nu* etc.) — sînt de fapt particule, deoarece „nu desemnează fapte din realitate", iar din punct de vedere semantic se apropie mai mult de cuvintele-unelte gramaticale [7]. Nu se argumentează însă de ce sînt considerate particule şi prin ce se deosebesc acestea de adverbele care exprimă modul. Pe de altă parte folosirea termenului de particulă în două accepţiuni : categorie lexico-gramaticală şi parte de vorbire poate crea confuzii.

Avînd în vedere faptele prezentate pînă acum, rămîne de examinat în ce accepţiune trebuie adoptat termenul de particulă pentru limba romînă. În general trebuie să pornim de la principiul că nu este nevoie de un termen în plus acolo unde există unul care denumeşte categoria respectivă. De aceea termenul de particulă pentru părţile de vorbire neflexibile sau pentru sufixe şi prefixe ni se pare de prisos.

În ceea ce priveşte categoria particulei ca parte de vorbire în limba romînă, nu putem fi de acord cu punctul de vedere al lui Al. Ionaşcu. Considerînd că unele adverbe de mod sînt particule înseamnă să scindăm categoria adverbelor de mod, păstrînd aici numai o parte din adverbele de mod, probabil pe cele de mod propriu-zise — nu se precizează care anume. Acest lucru ni se pare artificial, deoarece diferenţa dintre adverbele modale propriu-zise şi celelalte adverbe modale, printre care adverbele de afirmaţie şi de negaţie, constă în gradul mai mare de abstractizare al acestora din urmă, fapt care după părerea noastră nu este suficient pentru a le caracteriza ca formînd o parte de vorbire distinctă. De altfel şi acad. Iorgu Iordan,

[1] Vol. I, Bucureşti, 1940, p. 40—42 şi 146—148.
[2] Vol. II, p. 35.
[3] *Ibid.*, p. 302.
[4] Vol. I, p. 237, 329 etc.
[5] În special de V. V. Vinogradov, *lucr. cit.*,
[6] *Cu privire la clasificarea cuvintelor în părţi de vorbire*, în LR, 2/1955, p. 55—67.
[7] *Ibid.*, p. 61.

în *Limba romînă contemporană*, respinge particula ca parte de vorbire în limba romînă [1].

Credem că este inconsecventă folosirea termenului de particule de afirmație și de negație în vol. al II-lea al Gramaticii Academiei R.P.R. (p. 302) [2], deoarece în vol. I, p. 332, sînt tratate ca adverbe. Iar ceea ce numește Gramatica Academiei R.P.R. particule interogative (*au*, *oare* etc.) [3] sînt de fapt adverbe interogative, categorie care lipsește din ed. I a Gramaticii Academiei.

4. Există însă elemente în limba romînă care nu pot fi încadrate în categoriile cunoscute ; o parte din aceste elemente sînt de asemenea numite particule de Gramatica Academiei [4].

Aceste situații se cuprind, în parte, în definiția dată de DLRLC particulei la sensul al doilea : *Element lexical și morfologic care în limba romînă apare totdeauna contopit cu un cuvînt, dîndu-i o anumită valoare morfologică sau un anumit sens ; în alte limbi el apare și ca element independent. „A" final din cuvîntul „acela" este o particulă.*

În cele ce urmează vom face o descriere sumară a situațiilor necuprinse în categoriile cunoscute de noi :

a. La adverbe se atașează unele elemente care nu sînt nici sufixe și nu pot fi considerate nici desinențe. O parte din aceste elemente sînt numite de Gramatica Academiei particule [5]. De exemplu :

acuș(a), *acum(a)*, *aice(a)*, *aiure(a)* etc.
aci(le)(a), *altmintre(le)(a)* etc.
aici-șa, *acilea-șa*, *acolo-ia*, *aici-ia* etc.
acoloși, *acieși* etc. (vezi DA).

În toate aceste cazuri, gramaticile si dicționarele numesc aceste „terminații" cînd element, cînd particulă, cînd finală. Unele dintre ele, atașîndu-se la adverbul de bază, se pare că nu aduc o nuanță lexicală în plus și nici nu marchează vreo funcție gramaticală. De exemplu : *acum* și *acuma* par identice [6]. În *aiure* și *aiurile* de asemenea este greu de sesizat deosebirea. Gramatica Academiei [7] arată că *-a* fiind simțit ca articol a putut fi înlocuit cu *-le* (de exemplu : *altminteri — altminterea — altmintrele* ; *aiure — aiurea — aiurile*) [8].

Dacă în cazul lui *-a* și *-le* nuanța de sens pe care o dau adverbelor la care se atașează este imperceptibilă, în cazul lui *-șa* și *-ia* se pare că ele aduc o nuanță de întărire a sensului cuvîntului de bază : *aici-șa*, *colo-ia* [9] „chiar aici", „chiar acolo". Folosirea adverbelor de acest fel este proprie graiurilor vorbite.

[1] *Limba romînă contemporană*, ed. II, București, 1956, p. 269.
[2] Idem, p. 735.
[3] Vol. al II-lea, p. 35.
[4] Vezi, de exemplu, p. 269.
[5] Vol. I, p. 237 și 329, vorbește numai de particulele *-a* și *-le*.
[6] Kr. Nyrop în *Grammaire historique de la langue française*, vol. III, Copenhaga, 1908, p. 282, descrie un fapt asemănător din franceza veche unde adverbe ca *encore*, *sempre*, *certe* apar și în forma *encores*, *certes*, *sempres* fără ca *s* final să aducă vreo modificare de sens (cf. în franceză actuală *jusque — jusques*).
[7] Vol. I, p. 329.
[8] Ulterior s-a adăugat *-a* : *altmintrelea*, *aiurilea* etc.
[9] Gramatica Academiei, vol. I, p. 337, le numește *particule deictice*.

Tot o nuanță de întărire pare a avea *-și* din *acoloși* „tot acolo" (DA) și *aciiași*, *aciiși* care reprezintă întărirea lui *acia*, dar cu sens temporal „îndată" (DA); aceste adverbe sînt caracteristice de asemenea limbii populare.

b. La numeralele ordinale apare de asemenea un *a* final care este analizabil (numeralul cardinal + articolul enclitic + *-a*) [1]. În limba literară (față de limba veche) acest *-a* a devenit obligatoriu, el putînd fi socotit ca o parte constitutivă a mărcii numeralului ordinal.

c. Tot neîncadrat într-o categorie este și *-a* de la unele pronume. De exemplu, la unele pronume nehotărîte și la unele numerale colective apare la cazul genitiv-dativ:

cutărui-cutăruia
unui-unuia
altui-altuia
amînduror-amîndurora
tuturor-tuturora

În aceste cazuri *-a* este, de cele mai multe ori, marca funcției pronominale față de cea adjectivală. La pronumele demonstrative, *-a* însoțește toate formele flexionare, iar la adjectivele demonstrative apare numai în cazul în care adjectivul demonstrativ este postpus substantivului, diferențiind astfel forma postpusă substantivului de cea prepusă: *acesta-acestuia*, *aceștia-acestora* etc. față de *acest-acestui*, *acești-acestor* etc. La fel ca la adverbe, la pronumele interogative apare *-și* care întărește înțelesul pronumelui: *același*, *aceeași*, *acestași*, *aceastași* etc. care înseamnă „tot acela" etc. DA subliniază această valoare pe care o aduce *-și*: „*Același* este o afirmare mai hotărîtă (provenită din alipirea finalului *-și*) a lui *acela* și corespunde lui „tot acela", fie că afirmarea aceasta însemnează o repetare a demonstrațiunii" (DA sub *același*).

Regional, la pronumele demonstrative, apare și particula *-ia* care aduce de asemenea o nuanță de întărire a sensului: *ăsta-ia*, *ăla-ia*, *ista-ia* etc.

În concluzie, trebuie respinsă ipoteza că în limba romînă particulele ar putea constitui o parte de vorbire, pentru că cuvintele numite în unele lucrări particule (afirmative, negative, interogative) trebuie tratate în cadrul adverbelor.

Ceea ce rămîne neîncadrat într-o categorie sînt aceste elemente dintre care majoritatea fac parte din structura cuvîntului și pe care le-am discutat mai sus. Ele nu constituie însă o categorie unitară, deoarece nu au caracteristici comune. În afară de faptul că au corp fonetic redus, ele sînt elemente eterogene cu trăsături diferite. Unele aduc cuvîntului la care se atașează o nuanță lexicală (de exemplu: *-șa*, *-ia*, *-și*), la altele nuanța lexicală nu poate fi percepută (*-a*: *acum(a)*); unele au sens gramatical, marchează o funcție gramaticală (*-a* la pronume), altele nu (*-le* dela adverbe);

[1] În limba veche numeralele ordinale nu conțineau pe acest *-a* enclitic (*al treile*, *ai doii* etc.).

unele fac parte din structura cuvîntului (de exemplu : *-și* din *același*), altele nu (*-ia* din *acolo-ia*).

Datorită faptului că termenul de particulă poate crea confuzii, fiind folosit în foarte multe accepțiuni, în ediția a II-a a Gramaticii se impune evitarea acestui termen.

În cazul elementelor de tipul (*-ia -șa, -le, -a, -și* etc.) pe care le-am discutat în prezentul articol, s-ar putea adopta în ediția a II-a a *Gramaticii* termenul de „element de formare" fără ca acesta să se confunde cu sufixul sau desinența.

VERBE DEFECTIVE ÎN LIMBA ROMÎNĂ

DE

ANA CANARACHE

În puţinele rînduri consacrate verbelor defective, *Gramatica Academiei R.P.R.* (vol. I, p. 301) spune că se numesc defective verbele care „ nu au toate timpurile, modurile şi persoanele", iar mai departe precizează : „cînd e nevoie, se folosesc forme de la alte verbe sau perifraze".

De fapt, unele verbe nu au toate timpurile, pe cînd altele le au (sau le pot avea), dar ele nu se folosesc „în mod curent", spune mai departe lucrarea citată şi dă ca exemplu de verbe din a doua categorie pe *a la* şi *a mînea*, care în limba populară au toate formele, iar în limba literară nu se folosesc decît unele dintre ele. Mai dă apoi, ca exemplu de verbe care la anumite forme nu sînt de uz curent, pe *a putea* şi *a plăcea*, care n-au imperativ. Astfel de verbe, spune *Gramatica*, nu pot fi socotite defective, deoarece, dacă vrem, putem spune *poţi*, *placi*, deci problema este de ordin lexical, nu gramatical.

Aşadar ar fi cazul să facem o distincţie între verbele cărora le lipsesc anumite forme (deşi ar fi nevoie de ele) — şi care sînt defective propriu-zise — şi cele care nu sînt folosite la anumite forme (deoarece nu este nevoie de ele). Din a doua categorie fac parte o serie infinită de verbe.

În cele de mai jos ne vom ocupa în primul rînd de verbele din prima categorie, adică de cele cărora le lipsesc forme, deşi ar fi nevoie de ele. Aceste verbe, nu prea numeroase în limba romînă, pot fi grupate după mai multe criterii, dintre care cel dintîi ar fi vechimea în limbă : există verbe defective vechi şi verbe defective noi (aşa numite neologisme).

Verbe vechi

Cuvintele de uz curent într-o epocă, iar mai tîrziu ieșite din uz, nu mor dintr-odată. Ele încep prin a fi întrebuințate tot mai rar, pînă cînd, cu timpul, dispar definitiv. În cazul verbelor, este posibil să se mai mențină o vreme anumite forme, după ce altele au dispărut de mult. În felul acesta se ajunge la verbe defective. Formele care supraviețuiesc pot fi de circulație restrînsă, adică cunoscute și folosite numai în anumite regiuni; se pot menține numai în expresii încremenite; apar încă în poezia populară sau, mai ales, în descîntece, unde continuă să existe, deși adesea sînt neînțelese de vorbitori.

Un astfel de verb este :

A ÎNVEȘTI (A ÎNVEȘTE) < lat. *investio-ire*. Se întîlnește des în limba veche, cu sensul de „a (se) îmbrăca, a (se) acoperi, a (se) înveli" : *Înveștitu-te-ai cu lumină*. Coresi, Ps. 282. *Fie lui ca cămeașă ce într-însă înveaște-se*. Psalt. 108/19. *Te scoală de te-nveaște și te-ncinge*. Dosofteiu, V.S. 116/2. *Ciobanul... în loc de lînă, cu gerul se înveaște*. Cantemir, Ist. 174.

Cuvîntul se întîlnește, sporadic, și într-o epocă mai nouă : *Porunci... oamenilor săi... să taie arborii și trupurile să le învească cu arme*. P. Maior, Ist. 3. Il mai folosește și Alecsandri, pentru a da stilului culoare arhaică : *Romîni viteji, care au învăscut în raze de glorie nepieritoare moșia strămoșească*. Alecsandri, la DDRF. L-a folosit și Coșbuc, în traducerea Eneidei (p. 155) : *Umerii în piei învăscîndu-i, ei pasă cu faclele-n mînă*.

Astăzi verbul se întîlnește numai regional, mai ales în poezia populară : *Ce-i mai bun ca voia bună, că hrănește sufletele și învește trupurele?* (Colindă din Bucovina, Marian, Se. I, 20). *Învește-ți haina*. (Năsăud, Rev. crit. II, 96). *Învește pernile, ib. Toată noaptea o cîrpește. Dimineața nu-i ce-nveste*. (Zagra, Com. N. Drăganu). *Lura* (= luna) *s-o-nveștit în sînge*. Alexici, L. P. 144.

Forma care a supraviețuit în special este participiul *învăscut* (de la *învește* de conjug. a III-a) : *Copil... în piele de lup învăscut*. Marian, Na. 367. *Patruzeci de arnăuți, Toți în arme învescuți*, id. Sa. 181. *Să îmblătească... stogurile... dar așa ca să nu le spargă, ci numai să aleagă firul pînilor nenvăscut*. Sbiera, P. 159[1].

Alături de *învești* (de conjug. a IV-a) apare, încă în limba veche, *a învește* (de conjug. a III-a). Alături de participiul *învești* avem și participiul *învăscut* : *Copiii de casă învăscuți leșește* Bălcescu, M. V. 599, cf. Coresi, Ps. 119. O comunicare din Năsăud (publicată în revista „Cum vorbim", 1950, nr. 4, p. 40) dă și forma *învesca* (*Mi-am învescat sumanul*). Nesiguranța vorbitorilor duce la reorganizarea formelor verbale după modelul conjugării I, cea mai productivă în limba română[2].

Opusul lui *învești* : *dezvești* (*dezveste*) nu mai este atestat în limba mai nouă. Ultima atestare, în ordine cronologică dată în DA, este din

---

[1] Damé face în dicționarul său un loc larg participiului *învăscut*, dar abia înregistrează infinitivul verbului.

[2] Cf. I. Iordan, *Bul. Phil.* II, 92.

secolul al XVIII-lea, dintr-o traducere a lui Herodot. DL nu-l înregistrează.

A LA <lat. *lavo-are* „a (se) spăla", în special „a (se) spăla cu leşie" şi mai ales „a (se) spăla pe cap". Verbul a început de mult să se piardă, astăzi fiind necunoscut într-o mare parte a ţării. Formele de conjugare mai puţin folosite au devenit nesigure, ceea ce a favorizat crearea unor forme paralele. Astfel, alături de conjugarea normală: *eu* (*mă*) *lau*, *tu* (*te*) *lai*, *el* (*se*) *lă*, *noi* (*ne*) *lăm*, *voi* (*vă*) *laţi*, *ei* (*se*) *lau*, cu conjunctivul *el să* (*se*) *lea* sau *să* (*se*) *leie* (*ca şi să dea*, *să deie*) s-au născut şi formele *eu* (*mă*) *lai*, *el* (*se*) *laie*, *ei* (*se*) *lă*, cu conjunctivul *el să* (*se*) *laie*. Alături de forma normală: *Femeile şi fetele... se lau sîmbătă seara* (Pamfile, I.C. 370) găsim (în acelaşi text): *Tot singuri se lă şi flăcăii*. În alt text (H. IV, 52) citim: *Cu iarbă-mare se laie oamenii...* La conjunctiv întîlnim formele normale: *Puse toanta să se lea...Să se leie sîmbăta* (*Şez.* V, 15), dar şi: *Să se laie fetele* (Muscel, 83).

Dicţionarul lui Pontbriant înregistrează un infinitiv *lăua*, pentru care găsim şi un exemplu, într-un text popular din Transilvania: *Pune o oală de leşie la foc... să te lau... că nu-te-am lăut...Şi începe a-l laua.* Com. Sat. V, 97. La participiu întîlnim forma normală *lăut*, dar există şi *lat*: *După ce s-au lat* (*lăut*) *îşi adună părul în frunte.* Pamfile I.C. 370. De asemenea există şi forma *loiat* (Jahresber. III, 320).

Nesiguranţa vorbitorului îl face să ocolească cuvîntul, ceea ce îi grăbeşte dispariţia.

A PĂSA [1] <lat. *passo-are* „a merge, a trece". Verbul nu se mai foloseşte la modurile personale. Îl întîlnim încă, mai mult pentru culoarea locală: *Pasă ceata călătoare*, *Cînd pe noapte*, *cînd pe soare.* Alecsandri, P. II, 83. *Ei de mult pe cale pasă*, *rătăcind.* id. III, 151. *Şi navele pasă acum spre noroc.* Anghel, Săm. VI, 24. *El însuşi pasă cu gloata.* Coşbuc, Ae. 71.

Astăzi nu se mai foloseşte decît imperativul, care este bine reprezentat şi în limba veche: *Pasaţi după mine.* Tetraev (1574) 205. *Scoală-te şi pasă în Damascu.* Cod. Vor. 39. *Păsaţi cu pace. ib.* 120. *Ci pasă cu mine în cămară.* Neagoe, Înv. 27. *Pasă unde îţi este a merge.* Cantemir, Ist. 222.

În textele de la începutul sau de la mijlocul secolului trecut se întîlneşte mai ales imperativul: *Pasă dar*, *Moldovă*, *pe cărare-aleasă*[1]. *Daţi-ne averile voastre şi păsaţi unde voiţi.* Şincai, Hr. I, 156. *Pasă cu D-zeu*, *fiica mea.* Ispirescu, L. 13. De asemenea în descîntece: *Păsaţi*, *Păsaţi şi plecaţi*[2].

Alături de acest imperativ regulat s-a dezvoltat, încă din limba veche, forma *pas* (cf. *lasă-las'*): *Pas dar! pas tot înainte.* Alecsandri, P. II, 467. Îl mai găsim, arhaizant, la Sadoveanu, F. J. III, 101: *Pas la măriile lor.* În literatura populară: *Pas*, *fată*, *pe lopată*, *Pas*, *babă*, *de-mi arată.* Şez. I, 234. În descîntece: *Pas*, *drace*[3]. Se găsesc şi ambele forme în acelaşi text: *Pasă*, *pas la împăratul.* Teodorescu, P. P. 103.

---

[1] *Din poeziile lui A. Mureşanu*, Bucureşti, 1862, p. 150.
[2] Gr.S., V, 138.
[3] *Ibidem.*

Alături de *pas* apar și formele *pasi*, *paș* și *păși*, prescurtat *pa*[1]. *Pasi mai într-adînc și aruncă mreaja ta.* Varlaam, C. 308. *Paș copilă-n vale.* Arh. Folk. IV, 136. *Paș, N. N. Pe cale înainte.* Marian, I. 297. *Păși mai tare, Fecior mare.* Reteganul, Tr. 115. *De-a umbruța cetinii Este-o mîndră floricea, Pa'mîndruluț și ți-o ia.* Papahagi, M. 26.

Dintr-o construcție ca : *Pasă de-l ucide.* Prav. 1143, s-a dezvoltat alta — singura folosită azi — cu verbul la imperativ urmat de o propoziție subordonată introdusă prin *de* sau *să* și avînd aproape valoare de interjecție „încearcă de, îndrăznește să, poftim de, ce să mai... ?" *Pas apoi de mai trăiește.* Pann, E. V, 140. *Mai pasă de ține minte toate cele și acum așa, dacă te slujește capul, bade Ioane.* Creangă, A. 40. *Pas acuma de mai crede soacrelor.* Marian, O. II, 94. *Le trimiteau ordine scrise și verbale, ș-apoi pas să nu le fi urmat.* Ghica, S. VI.

Nici această întrebuințare nu este prea frecventă, totuși se mai întîlnește : *Stîna la doi pași, dincolo de pîrîul Lalei. Părăsită, dar numai bună de adăpost Pasă totuși să ajungi acolo*[2].

A PĂSA [2] < lat. *penso-are* „a apăsa, a fi sau a se lăsa greu" apare frecvent în textele vechi : *Zua și noaptea păsă spre mere măra ta.* Psalt. 54/15. *Greu păsară spre mine.* Coresi, Ps. 99/3. *A nu se răzima nimeni pe copîrșeu și a se păsa pe dînsul* (a. 1770). Iorga, S. D. XII, 112.

Verbul se construia adesea cu un complement în dativ : *Pasă-i capul de parale.* Teodorescu, P. P. 54. *Călișorul meu... ce ție că-ți pasă? Au șaua te-apasă? ib.* 490. *Îmi pasă unde m-a lovit glonțul.* Ciaușanu, Gl. *Să nu mai știe de odihnă, Nici cina să mai fie cină, Nici somnul somn, Nici casa casă, Să-i pese fără a ști ce-i pasă.* Gr.S., V, 139. *Avea și ea o slutenie de fată, urîtă ca ciuma și puturoasă, de-i păsa pămîntului cu ea.* Muscel 38.

De aici s-a dezvoltat sensul „a-i cădea cuiva greu, a simți greutatea unei situații, a fi interesat sau preocupat de ceva, a avea interes, a-și bate capul", în care sensul de greutate, apăsare, este încă viu : *Așa este omenirea noastră, cît îi pasă, depeși și scrisori.* Caragiale. O. VII, 6. *Îi păsa mult ca fata să cunoască.* Sbiera, P. 146. *Pe cine-l doare, să-i pese, zice cel nepăsător de grijile celorlalți.* Zanne, P. II, 550.

Adesea propoziția era urmată de o completivă introdusă prin *să* : *Îmi pasă să nu dau de vreo belea.* Pann, P. V. I, 76. *Și tu aici în sobor Poftiși tocmai cînd îmi pasă Să te faci judecător.* id. H. 36. *Lui Ghiță, care-i păsa să-și scape mîndruța sa, brîul i se slobozea.* Teodorescu, P. P. 632.

Astăzi verbul nu se mai folosește decît în forma impersonală „a-i păsa cuiva de ceva" și numai în fraze interogative sau negative : *Din codru rupi o rămurea, Ce-i pasă codrului de ea?* Coșbuc, B. 158. *Nu ne pasă că degerăm de frig.* Beniuc, V. 36. Este de uz curent și infinitivul lung, folosit tot în construcții negative sau restrictive : *fără păsare* și mai ales negativul *nepăsare.* Cf. și *păs* „grijă, necaz", *nepăsător* „lipsit de griji, indiferent". Apare și în expresia *pasămite*, pe care pentru a o explica să pornim de la exemplul : *Pas'că, Pas'că Doamne se făcea Tot*

[1] Cf. B. Cazacu, *Bulletin linguistique* XII, p. 62—63, CDDE, p. 203.
[2] D. Almaș și M. Mancaș, *Freamătul luminii*, Editura tineretului, București, 1958, p. 25.

un lac. Frîncu, M. 187 [1]. Tiktin introduce expresia la verbul *a păsa* „a merge", cred însă că ea se leagă de *a păsa* < *pensare* „a cîntări", fig. „a examina, a chibzui, a gîndi". Semantic, *pas'că* ar corespunde deci exact lui *pasămite* (*pasă* + *bg. mite*).

Verbele muribunde, fiind puţin fixate în mintea vorbitorului, trec uşor de la o conjugare la alta. Alături de participiul *păsat*, s-a format şi un part. *păsut*, formă care ar presupune un verb de conjug. a II-a sau a III-a. Acad. Iorgu Iordan, în Bul. Phil. II, 96, notează exemplul : *Nu ţi-a păsut de inima mea*. Arghezi, Poarta neagră 7. DA mai adaugă încă două exemple : *I-a păsut tare împărătesei de aşa vorbe*. Caragiale, S. N. 275. *Pînă acuma mi-a păsut, Că minte n-am prea avut*. Hodoş, C. 50.

Acad. Iorgu Iordan explică forma *păsut* prin analogie cu anumite verbe de conjug. a III-a care au un infinitiv lung în *-ere*, dar şi unul în *-are* (*crezare*, *născare*, cu part. *crezut*, *născut*).

La forma aceasta impersonală, verbul *păsa* „a apăsa greu" se întîlneşte cu păsa, „a merge", folosit în limba modernă tot impersonal. Exemplul : *Ce mai faci, cum îţi mai pasă? Sînt toţi sănătoşi p-acasă?* Pann, P.V. I, 16 echivalează cu expresia din limba actuală „cum îţi mai merge". DA (ms.) înregistrează exemplul la verbul *a păsa*[2] cu sensul „a merge". Cred că interpretarea dată este greşită. Semantic, expresia se leagă de *păsa* [2] „a apăsa".

VA < lat. *vado-vadere* „a merge" este reprezentat în limba romînă numai prin foarte puţine forme. Un infinitiv nu i se cunoaşte. Atît în textele vechi, cît şi în cele regionale de astăzi, verbul se întîlneşte mai ales la imperativ, sub formele : *va* (rar *vă*) şi *vaţi*. *Vă înaintea lui Mosi în pustie*. Palia, la CCR. 61. *Vă copile a munte*. Frîncu-Candrea, M. 78. *Vă şi lucră. id. ib. Vă, vă, numa nu şedea mult*. ALRT II, 52. *Vă ca roua de soare*. Şez. V, 143. Este atestată şi forma de plural *vareţi şi vaţi* (Conv. lit. XX, 1021). Verbul acesta se mai foloseşte la prez. ind. pers. 3 sg. urmat de o propoziţie subordonată introdusă prin *să*, cu înţelesul de „trebuie, este necesar". *Aceasta va să fie*. Prav. 853. *Va să păşim temeinic*. Odobescu III, 456. *Va să aibi ochi să vezi*. Conv. lit. XLV, 377. *Va să dai din mîini*. Ion Cr. III, 120. Dar şi aceste construcţii sînt învechite sau populare. În limba literară de astăzi nu se mai cunoaşte decît expresia *mai va* (*pînă la. . .*, *pînă ce. . .*, *pînă cînd. . .* etc.) cu înţelesul de „trebuie să mai treacă (mult) timp. . . ". *Pîn'la soldaţi, mai va*. Hogaş, H. 85. *Mai va pînă ce o să-i poată vorbi despre moară*. Slavici, V. P. 18. *Mai va pînă atunci*. Stancu, D. 32.

Între verbele vechi cărora astăzi nu li se cunosc decît unele forme, DA înregistrează pe

A ÎNVALGE (ÎNVASGE) : *Pe cîmpul cu florile, Florile dalbe, Paşte-un cioban oile, Florile dalbe, Şi le paşte Şi le-nvalge*. Rădulescu-Codin, L. 63. Acelaşi autor , în altă colecţie, reproduce versurile populare : *Paşte-un cioban oile şi le paşte şi le-nvasge şi le zice dintr-un fluier*. M. N. 77. Este

[1] La TDRG.

evident că avem a face cu același cuvînt, în altă formă. Dicționarul citat îl glosează pe cel de-al doilea „a îngriji (oile)", iar pe cel dintîi „cu înțeles necunoscut, poate a întoarce oile", apropiindu-l de adjectivul *învălcinat*, tot cu sens neprecizat : *Doi trandafiri că-mi zărea, De mijloc învălcinați, De vîrfuri apropiați, Tocmai zău ca niște frați.* Șez. XIII, 153.

Ca verbe defective vechi (astăzi cu înțeles neclar) mai poate fi amintit și

A DECURA < lat. *decuro-ere*, atestat numai la gerunziu : *Măicuța domnului. . . mergea. . . Cu fața albă zgîriind, Cu păr mare decurînd.* Pamfile, S [1].

A SINECA (SINICA, SÎNECA, SĂNICA, SIMNICA), atestat numai la timpurile trecute [2]. Înțelesul verbului este nesigur : „a se trezi din somn? a-și face cruce?" *Să sculă, să sîmnică, Să mînecă.* Gr. S. V, 102. *M-am sinecat, m-am mînecat.* R. P. Ist. VII, 123 [3].

Și alte verbe întîlnite în descîntece și neînțelese astăzi nu se cunosc decît la formele care apar încremenite, în aceste texte :

A ÎMBINDE (etim. necunoscută) : *Nu junghia, Nu cuțita, Nu îmbinde ca șarpele.* Mat. Folk. 1527.

A ORBĂLȚI : *Orbalțu m-a orbălțit.* Ion Cr. III, 280.

Verbe noi

Alta este situația verbelor noi, a neologismelor. Adesea ele nu intră în limbă cu toate formele deodată. Dacă inovația „prinde" și cuvîntul rămîne, se poate ca, după un timp, să i se formeze paradigma completă. Ca exemplu de felul cum necesitatea comunicării obligă la formarea paradigmei unui verb, vom da verbul *a retribui*, despre care am avea impresia că se folosește numai la participiu (sau la timpurile formate cu participiul). Dar iată un exemplu de folosire a prez. ind. : *Aproape 1500 de gospodării agricole colective retribuie anul acesta pe colectiviști în raport cu producția realizată* [4] [în 1959—*n.n.*].

Pentru verbele luate din latinește în timpul curentului latinist, e greu de spus în ce măsură autorii latinizanți le-au folosit la toate modurile și timpurile, căci ele avînd circulație restrînsă, se întîlnesc numai sporadic. Același lucru se poate spune și despre acele verbe luate din franceză care au avut o existență efemeră. Astfel de exemplu nu se poate ști dacă

A SUSCEPE < lat. *suscipio-ere* a fost utilizat la toate timpurile și persoanele. Îl întîlnim la Barițiu [5] : *Așa se suscepu în acest protocol.* A

[1] În DR I, 321.

[2] Pentru etimologia cuvîntului, v. J. Byck *Din istoria vocabularului romînesc*, în LR 5/1958, p. 19 și urm. Autorul, respingînd diferitele etimologii propuse pînă acum, arată că este vorba de o deformare a cuvîntului *a se mîneca* „a se scula, a porni la drum", cărora descîntătoarele nu-i mai cunoșteau înțelesul.

[3] Cf. N. Drăganu, DR IV, 743.

[4] *Romînia liberă*, nr. 4710, 4 dec. 1959, p. 3.

[5] *Părți alese din istoria Transilvaniei*, 1891, III, p. 76.

avut un prez. ind.? Am crede că nu, dar multe forme verbale care ni se par astăzi nefireşti se întîlnesc în textele epocii. Astfel este

A PREFIGE < lat. *praefigo-ere*. Îl găsim la participiu: *Plecase... la timpul prefipt* [1]. *Vom urma cu urzirea pînzei istorice pînă la finea perioadului prefipt de la început* [2]. Probabil însă că se folosea şi la altè forme, aşa cum se folosea şi:

A AFIGE < lat. *affigo-ere*, întîlnit la infinitiv (formînd viitorul), dar şi la perfectul simplu: *Acest termen se va afige la uşa judecătoriei* [3]. *Senatul... publică şi o proclamaţiune ameninţătoare pe care o afipsă pe la porţi* [4]. CADE, care citează Pravila civilă, indică pentru acest verb prez. ind. *afig*.

Mai bine reprezentat este verbul

A DEFIGE < lat. *defigo-ere*, deşi formele lui ni se par astăzi curioase: *Consiliul de familie va defige suma*. Hamangiu, C.C. 443. *Pentru efectuarea acestei vînzări se defige ziua de 1 septembrie*. Monitorul Oficial 18. *În capitolul I se defig zilele de robotă* [5]. *Adresa să fie redactată de către o comisiune cărei să i se defigă termin cel mult 7 zile* [6]. *Numărul deputaţiunilor la Viena se defipse cel puţin la 100 persoane* [7]. *Monarhul defipsese... deschiderea dietei transilvane pe 4 novembre* [8]. *Călătoria fu definită pe 6 aprilie* [9].

A INFLIGE, după fr. *infliger* (lat. *infligo-ere*). Îl găsim la infinitiv: *O pedeapsă care nu se poate inflige decît...* Maiorescu, D. I, 346. Înregistrînd verbul, DA nu face nici o observaţie restrictivă asupra folosirii lui, deşi este, evident, nerecomandabil.

A EVINGE „a deposeda" < fr. *évincer* (lat. *evinco-ere*). Îl găsim la participiu, dar de sigur că se folosea şi la alte forme: *Cumpărătorul, dacă este evins, are dreptul a cere...* Hamangiu, C.C. 343.

A PRODIGA < fr. *prodiguer* apare la infinitiv: *A nu prodiga frazele*. Odobescu II, 342, la participiu (formînd timpurile compuse): *Literatorul a prodigat elogiuri*. Macedonski, O. IV, 45. *Aplaudele nu vor mai fi prodigate* [10], şi la imperfect: *Îi prodiga toate chipurile de a-l aduce în simţiri*. Dacia lit. 263.

A EXIGE < lat. *exigo-ere* este menţionat în DA fără referinţe, ca şi

A CONCURGE „a da concursul, a sprijini" < lat. *concurro-ere* + rom. *curge*: *Braşovenii... au asigurat pe episcop că ei vor concurge cu tot zelul...* [11]. *Acesta însă răspunse că... el nu poate concurge întru nimic la*

---

[1] Bariţiu, *Părţi alese din istoria Transilvaniei*, II, 1890, p. 434.
[2] *Ibidem*, III, p. 1.
[3] Pr. civ. la CADE.
[4] Bariţiu, *op. cit.*, II, 88.
[5] *Ibidem*, I, 385.
[6] *Ibidem*, III, 201.
[7] Cipariu, a Bariţiu, *op. cit.*, II, 112.
[8] Bariţiu, *op. cit.*, III, 118.
[9] *Ibidem*, II, 714.
[10] Filimon, O. II, ESPLA, 1956, p. 192.
[11] Bariţiu, *op. cit.*, II, 663.

realizarea acestui plan [1]. *Eram și noi romînii foarte puțin dedați a concurge din cîștigurile noastre la înființarea de așezăminte publice folositoare națiunii întregi* [2]. [Factorii] *ce concurg la mersul vieții de stat* [3]. *Pe cînd se mai termina cultul divin, oamenii concurg din toate părțile* [4]. *Au reușit ca să concurgă și ei la demisiunea cancelariului* [5]. *Dacă au concurs la funcțiuni, au fost aplicați care după cum se afla capabil* [6]. *Legi la a căror formulare ei n-au concurs de loc* [7].

A COREGE (sau *a corige*) < lat. *corrigo-ere* (vezi și germ. *korrigieren*) : *Erori...care s-ar putea corege* [8]). *S-a cetit în ședința de azi protocolul celor două ședințe precedente, s-a cores și s-a aprobat* [9]. *O vor ținea ... în evidență ca să o coreagă* [10]. *Coregînd erorile.* Hașdeu, I.C. IX. Cuvîntul apare și într-un text modern : *Tratamentul ... corige o parte din manifestările bătrîneței.* Parhon, B. 157.

A CONDESCINDE < fr. *condescendre* se întîlnește într-un text modern : *Nimeni nu condescindea să considere filmul ca o operă de artă.* VR, iunie 1934, 94. DA menționează și prez. ind. al acestui verb : *condescind*, după cum menționează și prez. ind. de la *a manca* (verb înregistrat cu citatul umoristic din Caragiale) pentru care indică formele *manc* și *manchez* (de sigur ambele inexistente).

A COMPETE, după lat. *competo-ere*, este un verb unipersonal : *Nu compete acestor judecători ... a judeca ...* LM. *N-ai decît să dai fiecărui un titlu mai mare decît ce-i compete, și pe toți i-ai împăcat* [11]. Îl întîlnim și la pers. 3. pl. : *A ne cîștiga drepturile care compet unei națiuni libere* [12]. În genere, se folosește la prez. ind., dar avem atestări și la alte timpuri : *Nici frate-său, Francisc Carol, cărui îi competea succesiunea la tron ... nu era aplecat a primi domnia* [13]. Verbul se folosește și azi în Ardeal, dar în genere tot la prez. ind. : *Nu-mi compete să vorbesc acuma, viitoriul va proba* [14].

A TRANSCENDE „a depăși limita cunoașterii empirice" < lat. *transcendo-ere* sau, mai probabil, refăcut după *transcendental.* Îl găsim în unele texte : *Romanul transcende actualitatea* [15]. *Romancierul transcendînd*

---

[1] Bariț iu, *op. cit.*, I, 369.
[2] *Ibidem*, III, 248.
[3] Lovinescu, *Critice*, VI, București, Editura Ancora, [1928], p. 107.
[4] Bariț iu, *op cit.* I, 660.
[5] *Ibidem*, III, 115.
[6] *Ibidem*, III, 36.
[7] *Ibidem*, II, 33.
[8] *Ibidem*, I, 442.
[9] *Ibidem* III, 76.
[10] *Ibidem*, III, p. 420.
[11] *Familia*, 1877, p. 162.
[12] *ib.* 1871, p. 366.
[13] Bariț iu, *op. cit.*, II, p. 379.
[14] T. Popovici, *Străinul*, Editura tineretului, 1958, p. 64.
[15] Perpessicius, *Mențiuni critice*, București, Editura Fundațiilor, 1936, III, 274.

lumea de sensaţii ... trece într-un plan divers [1]. *Preocuparea ... de ceea ce transcende fenomenalul ... e proprie metafizicienilor.* Contemp. 1948, nr. 108, 5/4.

Verbele la care ne-am referit pînă acuma sînt toate raritǎţi. Mai interesante sînt cele de folosinţă curentă, cărora le lipsesc anumite forme.

A DETRACA se foloseşte la participiu şi la timpurile corespunzătoare. E greu să ne închipuim un prez. ind. *mă detrachez* şi chiar pers. 3 *se detrachează.*

A DISCERNE ŞI A DESFIDE nu au participiu şi timpurile corespunzătoare. Trebuie să considerăm ca o raritate forma : *Acuma, după ce am discernut cazurile de excepţiune* ... Hasdeu, I.C. 105.

*

Verbele defective mai pot fi clasate şi după formele care le lipsesc. Multe verbe — chiar create pe teren romînesc — sînt folosite, cel puţin deocamdată, numai (sau mai ales) la infinitiv şi la participiu sau la timpurile formate cu aceste moduri : *a consterna, a dantela, a deferi, a întesa, a aboli, a circumcide, a deprava, a amplasa, a prefabrica* etc. Alteori lipseşte tocmai participiul şi timpurile corespunzătoare, eventual toate timpurile trecute. Lipsesc total sau sînt extrem de rar folosite aceste timpuri la verbele : *a conclude, a discerne, a elide* (forma *elis*, înegistrată de Scriban în dicţionarul său, pare curioasă), *a desfide* (deşi întîlnim o formă curioasă : *Hrănindu-se cu carne necîntărită de pe la ciobani şi desfidînd potera* ... Ghica, la CADE), *a concorda, a abunda, a rezida, a (sub)divide* (formă curioasă : *A subdivis materia într-o mulţime de scurte paragrafuri.* Hasdeu, I.C. XII), *a converge, a diverge* [2], *a protege* (perf. s. ?), *a incumba, a depinde* (perf. s. ?).

Unele verbe au numai, sau mai ales, infinitivul lung : *a derîde, a deroga, a poleniza, a craca, a preîncălzi.*

*

Un ultim criteriu de clasare : conjugarea căreia îi aparţine verbul. Dintre toate verbele discutate, nici unul nu este de conjug. a II-a, unul singur aparţine conjug. a IV-a, (*a învesti*, dublat şi el de *a învesti* de conjug. a III-a). Majoritatea sînt, în număr aproape egal, de conjugarea I şi a III-a. Raportîndu-le însă la numărul total de verbe, se vede clar că numărul celor de conjugarea a III-a este covîrşitor. Cauza trebuie căutată în faptul că verbele de conjugarea a III-a sînt şi puţine la număr şi, în general, neregulate, ceea ce face ca formele de la această

[1] Perpessicius, *op. cit.*, 274.

[2] La prez. ind. : *Pendulele diverg mai tare, dacă mărim sarcina.* Cişman, *Fizica*, II, Editura tehnică, Bucureşti, 1957, p. 103.

conjugare (mai ales participiul şi perf. simplu să nu poată servi de model pentru crearea altor participii şi perf. simple de la verbe noi, ca *inflige*, *desfide*, *exige*, *protege* etc.

*

Ar fi locul aici să vorbim şi despre verbele care prezintă un amestec de conjugare, de obicei între conjugarea I şi a IV-a, dar mai ales între conjugarea I şi a III-a, folosindu-se de preferinţă formele uneia din conjugări pentru unele persoane, iar pentru alte persoane formele celeilalte [1].

Astfel de verbe, nefolosite la anumite forme (în special la participiu), sînt, sau tind să devină, defective, în special prin neglijarea participiului sau a perfectului simplu de conjugarea a III-a. Iată cîteva cazuri:

A PROCEDE; A PROCEDA. La scriitorii mai vechi este folosit mai ales cu formele de conjugarea a III-a: *Văcărescu... altfel procede.* Odobescu I, 314. *Cu cîtă uşurinţă proced oamenii în această privinţă.* Maiorescu, Cr. II, 151. *Romînii procedeau prin convocarea unei adunări obşteşti.* Hasdeu, I.V. 60 [2]. *Ne face să credem că are un metod, o manieră de a procede.* Ghica, A. 683 [3]. Astăzi verbul este de conjug. I şi primeşte sufixul *-ez*, astfel încît formele de conjugare sînt foarte bine diferenţiate.

A DECERNE; A DECERNA: *Domnitorul a decernat ... marea medalie.* Hasdeu, I.C.X. *Un premiu ... are a se decerne traducţiunii celei mai bune.* Odobescu II, 351.

A EXCEDE; A EXCEDA: *Suma care excede preţul stipulat.* Hamangiu, C.C. 458. *Amînarea nu poate exceda termenul de o lună. Ibidem.* XXXI.

A TRANSINGE; A TRANSIJA: [Rosetti] *a fost învins, dar n-a transijat, n-a făcut concesii.* Gherea, St. Cr. 167. *Acei însă ce nu pot dispune de obiectul cuprins în tranzacţiune nu pot transige decît în formele stabilite de legi speciale.* Hamangiu, C.C. 426. [Noii învăţători] *să nu transigeze cu notele.* Ziarele.

A PURCEDE; A PURCEDA: *M-am rugat ... Am purcedat* [4].

A CONCEDE; A CONCEDA: *I s-a conces facultatea de a...* Hamangiu, C.C. 392. [Raţele] *nu concedează să fie împuşcate.* ALAS, 27 mai 1925, 2/2. *Să continuie lucrarea sau să o conceadă.* Ghica, S. 454. *Poate concede poetului un salar.* Contemp. 1948, nr. 111, 8/1. *Să concedeze acea mai nemărginită slobozenie* (a. 1848). Uricariul, X 1.

A RIGIDE; A REDIJA: *Actul de naştere se va redige îndată.* Hamangiu, C.C. 24.

A ELIDE; A ELIDA: *„I" de la ţi-aduci se elidează foarte natural cu vocala „a" pe care o precedă.* Macedonski, O. IV, 31.

A PRELUDE; A PRELADA: *Clavirul cînd răsună, cînd dulce preludezi.* Alexandrescu, M. 127. *Cîntăreaţa-ncet prelude.* Alecsandri, P. III, 56.

---

[1] Cf. Iorgu Iordan, *Bul. Phil.* II, 51.
[2] În DL.
[3] *Ibidem.*
[4] Gr. S. VI, 81.

A PRECEDE ; A PRECEDA : *Majoritatea poporului îl iubea, ca nici pe unul din cîţi l-au preces şi i-au succes pe tronul Moldovei.* Haşdeu, I.V. 48 [1]. *Fiecare frază o precede cu privirea.* Camil Petrescu, T. II, 174.

Pentru verbele *a decerne, a precede* şi *a succede* au rămas vii în limbă formele de prez. ind. de la conj. a III-a (*decerne, precede, succede*), pe cînd celelalte forme sînt mai ales de la conjug. I [2]. (*Dicţionarul ortoepic*, urmărind unificarea paradigmei, recomandă pers. 3 şi 6 *decernă, precedă* şi *succedă*).

O excepţie face verbul *a coincide*, la care participiul folosit mai mult este *coincis*, nu *coincidat*.

Un amestec de conjugare există şi între verbele vechi *a vrea* şi *a voi*. Pentru unele timpuri sau persoane se folosesc (sau se preferă) formele lui *a vrea*, iar pentru altele cele ale lui *a voi*. Prez. ind. *eu voi* sau *eu voiesc* sună astăzi fals. Formele nefolosite tind să fie eliminate din limbă şi astfel verbul *a voi* începe să aibă paradigma necompletă, adică să devină defectiv. La imperfect, se preferă formele lui *a voi*, ceea ce va putea aduce cu timpul eliminarea formelor lui *a vrea*, care va deveni de asemenea defectiv. De altfel, în cunoscutul dicton *voieşte şi vei putea*, imperativul lui *a voi* n-ar putea fi înlocuit cu forma corespunzătoare a lui *a vrea*. În dicton se va păstra totdeauna forma încremenită *voieşte*, chiar dacă s-ar crea cu timpul un imperativ *vrea* !

*

Observăm că verbele de care ne-am ocupat, (exceptînd pe cele cîteva formate pe teren romînesc sau a căror etimologie este necunoscută), sînt toate de origine latină (sau împrumutate din franţuzeşte). Nici unul nu este slav. Aceasta nu este desigur o întîmplare. În ce priveşte grupul de verbe vechi, este firesc ca tocmai cele latine, care au avut o lungă întrebuinţare, să-şi fi pierdut cu timpul unele forme. Cît despre verbele noi, ele sînt defective pentru că latiniştii au încercat să le introducă sub un aspect latinesc, ceea ce le-a împiedicat să-şi formeze paradigma completă.

[1] În DL.

[2] Există şi astăzi part. *succes*, folosit mai mult în Transilvania, dar numai cu sensul : „(*nu*) mi-a succes, (*nu*) mi-a reuşit".

CONTRIBUȚII LEXICOLOGICE

DE

VLADIMIR DRIMBA

baldisi 'a-i veni rău (din cauza oboselii, a căldurii, a foamei), a leșina' este explicat de SDLR [1] (singurul dicționar care-l înregistrează, — de adăugat atestarea din *Cum vorbim*, 1949, nr. 8, p. 32) din „tc. *bayilmak*, cu terminația din ngr. *bailizo*, aor. *ebailiza*". De fapt, etimonul lui *baldisi* este aoristul formei ngr. μπαϊλδίζω (vezi, de exemplu, dicționarul grec-francez al lui Hépitès, II, p. 626), cu -δ- din tema perfectului determinat turcesc, — care a fost împrumutat și de celelalte limbi balcanice: alb. *bajalldis* (G. Meyer, *Albanisches etymologisches Wörterbuch*, p. 24), bulg. *baildisvam* și srb. *bajaldisati* (F. Miklosich, *Die türkischen Elemente in den Südost-und Osteuropäischen Sprachen*, I. Nachtrag, p. 8). Cît despre forma *băldăit* 'leșinat' (care presupune un infinitiv * *băldăi*), dată de SDLR, aceasta este o variantă a lui *baldisit*, cu schimb de sufixe.

chiclaz înseamnă 'sulfat feros, de culoare verde cînd este cristalizat, întrebuințat ca dezinfectant și colorant' (numai SDLR îl definește greșit 'sulfat de cupru') și este corespondentul moldovenesc și bucovinean (întîlnit în scrierile lui Creangă, Sadoveanu, S. Fl. Marian) al lui *calaican*. Etimologia cuvîntului a fost mult discutată, dar nici una dintre soluțiile propuse nu este satisfăcătoare, nici din punct de vedere fonetic (lucru atît de evident încît nici n-ar mai trebui dovedit), nici din punct de vedere semantic. Astfel, CADE îl pune în legătură cu magh. *kékle*, care înseamnă 'piatră vînătă'. Explicația dată de SDLR (< germ. *Giftglas* 'sticlă otrăvită', adică 'mineral cu aspect de otravă') este fantezistă; nici magh. *cikláz* 'numele unei buruieni (*Cnicus benedictus*)', la care trimite în subsidiar SDLR, nu poate explica în nici un fel forma și sensul lui *chiclaz*. C. Lacea, DR, IV, p. 1557 propune magh. *kékgalicz* (sic = *kékgálic*,

[1] SDLR = August Scriban, *Dicționaru limbii românești*, Iași, 1939.

cf. şi DA), care înseamnă tot 'calaican' dar prezintă mari dificultăţi de ordin fonetic. În sfîrşit, DA (şi, după el, DLRM) se mulţumeşte să trimită, pentru prima parte a cuvîntului (care este un compus), la magh. *kék* 'vînăt'; iar în ceea ce priveşte varianta bucovineană *chiclazăr* (pe care SDLR o explică din germ. *Giftgläser*, pl. lui *Giftglas*), DA presupune că ar fi „o inversiune a ung. *lazúrkék* « azuriu »", — inversiune imposibil de imaginat, mai ales la un adjectiv pe care vorbitorul romîn nu putea să-l analizeze.

Totuşi, cele două cuvinte maghiare (*kék* şi *lazúrkék*) aduse în discuţie de DA ne indică drumul pe care trebuie să-l urmăm pentru a găsi etimologia justă a cuvîntului romînesc: în limba maghiară, *lazúr* (şi *lazúrkő*) înseamnă 'lapislazuli, lazulit'; datorită culorii mineralului pe care-l denumeşte, *lazúr* poate fi determinat în mod absolut normal de adj. *kék* 'albastru; vînăt'. Din *kék* (dialectal *kík*) *lazúr* s-a putut ajunge, pe de o parte, la *chiclazăr* (prin substituirea terminaţiilor, explicabilă într-o regiune ca Bucovina, unde, datorită influenţei germane, se folosesc numeroase cuvinte terminate în *-ăr*, vezi articolul lui Gh. Iftinchi publicat în nr. 3 al revistei *Limba romînă*, p. 71), — iar pe de altă parte la forma de pl. *chiclazuri* (la început, probabil, cu valoare de plurale tantum, cum pare a indica citatul din Creangă reprodus în DA şi în DLRC), din care s-a refăcut apoi forma de singular *chiclaz*. Confuzia semantică ('calaican' în loc de 'lapislazuli') este explicabilă la un cuvînt ca acesta şi a putut fi făcută atît de vorbitorii romîni, cît şi de cei maghiari de la care a fost împrumutat cuvîntul.

daiac 'unul din stîlpii pe care se reazemă, către apă, schela pescărească', pentru care DA trimite la bulg. *dalian* şi sîrb. *daljan* 'instrument de prins peşti', este în realitate de origine turcească: *dayak*' reazem, rezemătoare; proptea'.

exivă, termen argotic neînregistrat în dicţionare, e atestat în mai multe variante formale şi cu numeroase sensuri: 1. 'act de legitimaţie' (Al. Vasiliu, GS, VII, p. 113) şi (sub forma *ixive*) 'acte, hîrtii fără valoare' (V. Cota, *Argot-ul apaşilor*, f.l., f.a., p. 12); 2. 'scrisoare' şi (sub forma *chisivă*) 'petiţie' (Al. Vasiliu, *loc cit.*); 3. 'ziar': — *Ia citeşte, mă, mînzule, cu glas tare, ce mai scrie la exivă, la hîrtie*! (A. Iosefini şi P. Pintilie, *Paiaţe şi oameni*, ESPLA [1958], p. 33); 4. 'ştire, veste, comunicare': *Codoşul s-a însufleţit*: — *Bine, am să dau exivă la caramangii că n-ai murit şi că-i chemi la prăduială*... (E. Barbu, *Groapa*, ESPLA [1957], p. 386). Toate sensurile enumerate s-au dezvoltat unul din altul. Pentru explicarea termenului ne-am gîndit un moment la *eschivă* (de origine franceză), care în limbajul boxerilor înseamnă 'mişcare a capului sau a corpului, pentru a înlătura lovitura' (Al. Dobrescu, *Argotul*, Bucureşti, 1938, p. 24), — din care ar fi putut rezulta, de exemplu, sensul 'act de legitimaţie' şi, printr-o metateză a grupului de consoane, forma *exivă* (scris uneori *ecsivă*, de exemplu la E. Barbu). Forme asemănătoare cu cuvîntul romînesc găsim, însă, în argoul maghiar: *kszive* 'por-

tofel', *ksziverl* și *kszi* 'scrisoare', care au fost explicate din idiș (Bárczi Géza, *Magyar Nyelv*, XXVII (1931), p. 292).

făioară (pronunțat *fă-i-*), diminutiv al lui *făină*, este cunoscut de DA (și, după el, de DLRC și DLRM) numai din poezia populară și „numai spre a da cuvîntului *făină* o nuanță de drăgălășie și fără să-i schimbe sensul" : *Și hambare scutura...Făioara c-aduna, D-o azmioară că-i făcea.* Iar mai departe, în DA se spune : „însemnarea 'făina cea mai fină' sau 'pudră', dată de [dicționarul lui] Polizu, nu se poate atesta". Sensul 'pudră' și, prin extensiune, acela de 'fard', au existat totuși ; acesta din urmă (care presupune existența și a celui dintîi) e atestat în scrierile lui I. Heliade-Rădulescu. Astfel, în *Vocabular de vorbe streine în romînește*, cuvîntul *suliman* e explicat prin *dres* și *făioară* (*Opere*, ed. D. Popovici, II, București, 1943, p. 359) ; iar în următorul pasaj din schița satirică *Bată-te Dumnezeu* ! [Coconița Drăgana] se face deosebire destul de explicită între *făioară* și *pudră* : *Ninecuță-sa iară i-a dichisit bisahteaua și i-a pus înăuntru cu toată rînduiala și cu toată dragostea părintească felurimi de sculișoare :... hîrtiuțele cu stiubeci, pudră, făioară, rumeneală ș.cl.* (*Curierul romînesc*, XVI (1844), p. 170).

furoare e înregistrat numai de CADE, cu sensul 'mînie grozavă, furie, turbare', fără nici un citat și fără nici o precizare cu privire la vechimea și răspîndirea lui. Azi cuvîntul se folosește numai în forma de plural și numai în expresia familiară *a face furori*, pe care dicționarele noastre moderne o definesc prin 'a provoca admirație (mai ales prin aspectul exterior)'. În secolul trecut, însă, întîlnim forma *furoare* atît ca cuvînt independent, cu sensul dat de CADE, cît și în expresia *a face furoare*, care este mai aproape de originalul francuzesc *faire fureur*. Iată două citate : *Poeții aceștia...îi vezi, în licența lor ultrapoetică, că mănîncă, știrbesc la silabe cu aceeași manie și furoare cu care și adaog* (I. Heliade-Rădulescu, *Opere*, ed. D. Popovici, I, București, 1939, p. 476, nota 5) ; *Cu atît mai mult priveam cu o adîncă întristare această tăcere, cu cît că totodată vedeam în lume că bucata aceasta* [comedia *O soaré la mahala* de C. Caragiale] *a făcut o mare furoare : toți carii au văzut-o au rămas încîntați atît de bucată, pentru care fac cele mai frumoase laude autorului ei, cît și de reușita suirii ei pe scenă* (*Curierul romînesc*, XVIII (1846), p. 315).

ghioșcar, variantă (înregistrată la Tecuci) a lui *ghiocear* 'vizitiu' (iar acesta derivat de la *ghioci*, cuvînt de origine turcească însemnînd un fel de căruță care poate fi lungită, vezi dicționarele), a fost explicat de acad. Iorgu Iordan, BIFR, VII-VIII, p. 280 în felul următor : „trebuie să admitem... o contaminație între *ghiocar* [o altă variantă a cuvîntului — *n.n.*] și *ghiocear* sau, eventual, influența unui cuvînt înrudit din punct de vedere semantic și avînd o finală mai mult sau mai puțin asemănătoare". Această a doua ipoteză ni se pare mai probabilă : este vorba, anume, de intervenția lui *droșcar* (derivat de la *droșcă*), cuvînt cu un sens foarte apropiat și avînd circulație în Moldova. Cît despre *ghioșcărie* 'ocupația ghioșcarilor' (citat de acad. Iorgu Iordan, *loc. cit.*, nota 2), acesta este

un derivat normal de la *ghioşcar*, pentru care nu mai e nevoie să presupunem influenţa lui *droşcărie*.

grecoiţă (derivat de la *grecoaie* 'grecoaică') este dat de DA ca învechit, numai pe baza unei atestări din *Lexiconul Budan* şi cu sensul de 'grecoaică'. Cuvîntul circulă şi azi în Crişana, cu sensul de 'negustoreasă' (pentru sensul 'negustor' al lui *grec*, cf. DA s.v. 2°) : [poalele] *le croşetează cu multă iscusinţă femeile din Vărzari, numite „grecoiţe", şi le vînd la tîrgurile din Beiuş, Vaşcău, Băiţa* (*Monografia-almanah a Crişanei*, Oradea, 1936, p. 116).

gropişte 'cimitir' e ilustrat în DLRC cu un citat din Macedonski ; DLRM îl explică din *groapă* + suf. *-işte*. Mai degrabă ar trebui să ne gîndim la o modificare a lui *grobişte* (înregistrat în Dolj şi explicat bine de SDLR din bulg. *grobište* 'idem'), sub influenţa lui *groapă*.

ialău — variantă a lui *ilău* (Moldova), *ileu* (Transilvania) 'nicovală', necunoscută dicţionarelor noastre — se întîlneşte la G. Asachi : *pune ferul înfocat pe ialău* (*Scrieri literare*, ed. N. A. Ursu, II, ESPLA, Biblioteca pentru toţi, [1957], p. 295) ; *bietul ţigan e ciocan şi ialău* (*ibid.*, p. 300). Această formă se explică din pl. *ilaie* (pronunţat *i̯ilaie*), prin asimilarea *i-a>a-a*.

jelepar, neînregistrat în dicţionare, l-am întîlnit într-una din scrierile lui I. Slavici : *Pe cînd oamenii din satul lui Păcală umblau să caute fundul Dunării cu prăjina cea lungă, iată că vine un jelepar de vite, care ducea o cireadă de o mie de boi la tîrg, şi cum mergea jeleparul de-a lungul malului, dă de sacul cu Păcală* (*Poveşti*, Bucureşti, 1908, p. 178). După cum rezultă din context, cuvîntul înseamnă 'negustor de vite', fiind, deci, sinonim cu *gelep* (de origine turcă). El nu derivă, totuşi, de la acesta, ci de la o formă dialectală (cu *j-* sau, ţinînd seamă de originea lui Slavici, cu *ž-* sau *ź-*) a omonimului lui, pe care DA (*gelep*[2]) îl defineşte 'cireadă, ciurdă, gulă' (de fapt însă 'cireadă de vaci sau de boi destinată vînzării') şi-l explică din sîrb. *gelep* (de fapt *džélep*), care are acelaşi etimon turcesc.

Atragem aici atenţia asupra faptului că *jilip* 3° 'ciurdă, ciopor' (= cireadă) înregistrat de DA după *Lexiconul Budan* nu are nici o legătură cu celelalte sensuri ale lui *jilip* (<magh. *zsilip*), ci este o variantă a lui *gelep*[2], care trebuia, prin urmare, să fie tratată împreună cu acesta.

rugire şi **ruget** înseamnă, ambele, 'răget, răcnet, urlet' : *Flacările* [iadului] *sporesc... rugiri, hohotiri, şuierări, din cînd în cînd ţipete* (A. Macedonski, *Opere*, ed. T. Vianu, II, Bucureşti, 1939, p. 277) ; *Cît pe ce să zguduie masa şi pe toţi cei dimprejur cu rugetul de leu al rîsului său* (C. Hogaş, *Cuconul Ioniţă Hrisanti*, Bucureşti, 1938, p. 93). Primul este un infinitiv lung, al doilea, un derivat postverbal cu suf. *-et*. Verbul *a rugi* este atestat în secolul al XVII-lea, la Dosoftei, cu sensul 'a răcni (vorbind despre lei)' şi explicat din lat. *rugire* (cf. TDRG şi celelalte dicţionare). Totuşi, întrucît acest verb n-a mai fost semnalat, din secolul al

XVII-lea încoace, în limbă (mai ales în vorbirea populară), este greu de admis ca cele două derivate să fie raportate la verbul folosit de Dosoftei (cum face SDLR pentru *ruget*). Mai probabile ni se par alte două explicații : sau printr-un împrumut din franceză (*rugir* > **rugi*, de la care s-a făcut apoi derivarea), sau prin contaminarea lui *mugi* cu *rage* (în cazul lui *ruget* — din *muget* și *răget*).

șarlă 'cîine mic, slab, prăpădit ; javră, potaie' a căpătat în dicționarele noastre, în ceea ce privește etimologia, explicații nesatisfăcătoare. Unele propun, cu certitudine (DLRM) sau cu rezervă (TDRG, CADE), numele fr. *Charles*, fără a arăta cum s-a putut stabili legătura între 'cîine...' și numele franțuzesc de persoană. Șăineanu (*Dicționar universal al limbii romîne*[8]) dăduse cîteva elemente mai importante : „de la *Charles* sau *Șarlă*, nume ce se dă adesea cîinilor". Pronunțarea *Șarlă* pentru *Charles* este, într-adevăr, atestată (— *Ei, dacă vroiești numaidecît, monsiu Șarlă... Aține-te că sar*. V. Alecsandri, *Teatru*, București, 1875, p. 172) ; ea trebuie reținută în explicarea formală a lui *șarlă*, după cum trebuie reținută și informația că numele *Charles* se dă adesea cîinilor (procedeu obișnuit, cf. *Cezar*, *Nero*, *Hector*, *Bujor* ș.a.).

O contribuție importantă la explicarea originii cuvîntului în discuție a adus un specialist în alt domeniu decît lexicologia : *șarlă* trebuie pus în legătură cu numele rasei de cîini *King Charles*, formată din ogari de lux foarte prețuiți în secolul al XIV-lea în Franța, — după cum *javră* reproduce numele *Javarra* al unei rase de cîini fără păr, care fac impresia că sînt rîioși (R. I. Călinescu, *Din însemnările unui naturalist* : *Șarlă*, *javră*, *potaie*, în *Arhivele Olteniei*, III, p. 348—349). Trebuie făcută precizarea că numele, englezesc la origine, *King Charles* a fost împrumutat, pentru a ajunge la apelativul *șarlă*, cu pronunțarea franțuzească, după cum o dovedește următorul anunț de acum un secol : *S-a pierdut o cățelușă de rasa engleză „King Șarl" avînd coada scurtă, părul negru și numele Mizilica...* (*Proprietarul romîn*, II (1862), nr. 6, p. 24, col. 4).

Recapitulînd cele spuse pînă acum, explicația etimologică a lui *șarlă* este următoarea : din numele rasei de cîini *King Charles* a fost reținut al doilea element, care a fost redat în romînește cu pronunțarea franceză (*Șarl*, *Șarlă*) ; acest nume a fost dat mai întîi cîinilor din rasa respectivă, probabil și cîinilor aparținînd altor rase de lux ; apoi, întrucît cîinii de lux au putut fi (și sînt, adeseori, și astăzi) priviți cu dispreț, din cauza conformației și a altor caracteristici ale corpului lor, — *Charles* (*Șarl*, *Șarlă*) a ajuns, sub forma *șarlă*, un apelativ pentru cîinii mici, slabi, prăpădiți.

Pentru a încheia discuția, amintim că SDLR consideră că *șarlă* este o variantă a lui *cotarlă*, iar acesta s-ar explica din magh. *kutya* 'cîine' + suf. *-arlă*. Este, însă, evident pentru oricine că deosebirea formală atît de mare între cele două cuvinte ne împiedică să le considerăm pe acestea ca simple variante ale aceluiași cuvînt ; se știe, de asemenea, că limba romînă nu cunoaște un sufix *-arlă*. În realitate, *cotarlă* este rezultatul unei contaminări a lui *șarlă* cu *cotei* (pentru etimologia căruia v.

DA), după cum *jarlă* (citat de SDLR din Ialomiţa) a rezultat prin contaminarea lui *şarlă* cu *javră*.

tracatrucă a fost înregistrat (din Galaţi) de acad. A. Graur, BL, VI, p. 171, cu sensul de 'un fel de pocnitoare cu care se joacă copiii' şi explicat din bulg. *traka-truka*, onomatopee care imită zgomotul produs de o lovitură. Singurul dicţionar care înregistrează acest cuvînt este SDLR, care-i dă o definiţie mai largă, descriind amănunţit obiectul, şi care propune ca etimologie „ngr. *trakatrúka*". Etimologia aceasta este, fără îndoială, preferabilă aceleia date de acad. A. Graur, τρακατρούκα însemnînd 'petardă', sens cu care a intrat şi în albaneză (*trakatruke*, vezi *Buletin i Universitetit Shtetëror të Tiranës*. Seria Shkencat Shoqerore, XI (1957), 2, p. 224—unde cuvîntul este considerat ca fiind o creaţie onomatopeică).

Amintim că *tracatrucă* a intrat şi în literatură, în contexte argotice; l-am întîlnit în următorul pasaj: „*Bomba*" *voastră nu mai e decît o tracatrucă! S-a aflat astă-seară în port* (Panait Istrati, *Casa Thuringer*, p. 135, citat de acad. Iorgu Iordan, BIFR, IV, p. 159, nota, în discuţia pe care o face cu privire la termenul *bombă*). În citatul reprodus mai sus *tracatrucă* e întrebuinţat într-o accepţiune figurată, apropiată de aceea a lui *bombă* 'veste senzaţională', — şi anume 'veste care, în intenţia celui care o comunică, vrea să facă senzaţie, dar care este deja cunoscută înainte de a fi comunicată' (prin comparaţie cu pocnitoarea, a cărei detunătură este lipsită de rezultatul aşteptat, de importanţă, de gravitate).

vopsea (cu varianta *văpsea*) are, pe lîngă sensul obişnuit de 'materie colorantă', şi pe acela, învechit, de 'culoare; nuanţă' (DLRC şi DLRM). Singurul citat, din C. Negruzzi, cu care este ilustrat acest sens în DLRC (s.v. 2°) se potriveşte pentru subsensul 'nuanţă' (= varietate a unei culori): *Ochii lui aveau o uşure văpsea de alb-albastru*. Pentru 'culoare' putem da un citat tot din C. Negruzzi: *Ceaiul...luă* [= primi] *o vopsea purpurie amestecîndu-se cu rumul* (*Scrieri*, I. Bucureşti, 1872, p. 74). În aceeaşi epocă se folosea cuvîntul şi în accepţiunea figurată 'fel de a descrie sau de a prezenta ceva sau pe cineva', pe care o are şi *culoare*: *Ba chiar fiinţe nevinovate, Care de dînsul nici nu gîndesc, Cu văpseli negre şi-ntunecate Încondeiate să pomenesc* (Gr. Alexandrescu, *Opere*, ed. I. Fischer, I, [Bucureşti], 1957, p. 365). În toate cazurile amintite avem a face cu calcuri după fr. *couleur*, care înseamnă atît 'culoare' (propriu şi figurat), cît şi 'vopsea' (sens pe care-l păstrează, în unele situaţii, şi rom. *culoare*, v. DA s.v. 2°, DLRC s.v. 3°).

CU PRIVIRE LA TERMINOLOGIA MARINĂREASCĂ

DE

MARIUS SALA

În cursul lunii septembrie 1959 a avut loc la București colocviul de civilizații, literaturi și limbi romanice organizat de Comisia Națională pentru UNESCO și de Academia Republicii Populare Romîne. Cu acest prilej, la sugestia prof. Mirko Deanović, acad. Al. Rosetti a organizat la Constanța o anchetă de probă cu chestionarul definitiv al *Atlasului lingvistic mediteranean* (ALM). Ancheta a fost făcută de acad. E. Petrovici și M. Sala. La anchetă au participat M. Deanović, M. Alvar, S. da Silva Neto, L. Tamás, E. Petrovici, Al. Rosetti, M. Sala.

Cercetarea a fost prima de acest fel făcută în Romînia, pentru că pînă acum problema terminologiei marine romînești nu a preocupat pe nici un lingvist[1]. Din această cauză ea a prezentat un interes deosebit și pentru lingviștii romîni.

*

Marea Neagră are o serie de particularități care o deosebesc în mare măsură de Marea Mediterană. Datorită evoluției geologice a actualului bazin al Mării Negre și caracteristicilor sale (salinitate redusă și în zone, lipsa curenților verticali, stratificarea apelor la nivelul izobatei de 180 și existența gazelor sulfuroase dizolvate în adîncul ei), această mare prezintă o compoziție botanică și zoologică deosebită, căci ea numără numai 220 specii de alge și aproximativ 1 500 de specii de animale. Din fauna Mării Negre lipsesc grupe de animale stenobiante — din domeniul pelagic — sau coralii, cefalopodele, steluțele de mare și aricii de mare — — din domeniul bentonic[2]. Datorită însă faptului că numărul speciilor

[1] Zd. Wittoch anunță, într-o notă a articolului *Încă o dată despre* ***nisetru***, în „Cercetări de lingvistică", III (1958), p. 157, nota 24, o lucrare în pregătire intitulată *Romînii și Marea*.

[2] M. Băcescu, *Unele generalități asupra Mării Negre*, în *Buletinul de informare al Institutului de cercetări piscicole al Romîniei*, VI (1947), 1—9, p. 20—22. Cf. C. Motaș, *Biogeografia Mării Negre*, în „Analele Dobrogei", XIX (1938), 1, p. 227—256.

este redus a existat o concurenţă mai mică în ceea ce priveşte hrana şi de aceea numărul indivizilor din fiecare specie este mult mai mare decît în Mediterană (aceasta în raport cu suprafaţa şi volumul de apă)[1].

În dreptul ţărmului romînesc, în special, Marea Neagră prezintă în plus o caracteristică care a permis dezvoltarea pescuitului marin de coastă[2]. Pe o distanţă apreciabilă (100—200 km), adîncimea ei este de numai 180 m datorită întinsului platou continental. În apele acestui platou continental se mişcă principalii peşti migratori.

Toate aceste particularităţi ale Mării Negre vor apărea în răspunsurile la chestionarul ALM: pe de o parte, din cei 171 de peşti pentru care s-au formulat întrebări în chestionar sînt cunoscuţi aproximativ numai 50, şi, pe de altă parte, vor apărea nume pentru alţi peşti care vor fi trecuţi în legenda hărţilor[3].

★

Se observă, chiar la o cercetare superficială, că terminologia marină romînească are o situaţie specială datorită faptului că romînii au început să se ocupe de puţin timp cu pescuitul marin. Pînă nu de mult, pescuitul marin pe litoralul romînesc a fost făcut aproape în mod exclusiv de lipoveni, turci şi greci. În general, romînii s-au ocupat mai ales cu pescuitul din apele curgătoare, care alături de agricultură şi păstorit, a fost — după unii — o ocupaţie dintre cele mai vechi şi cele mai răspîndite ale romînilor[4]. O dovadă în acest sens este şi comerţul de peşte, foarte larg, pe care l-au făcut în trecut romînii (Antipa, *op. cit.*).

Este interesantă, din acest punct de vedere, statistica lui M. Băcescu[5] (*op. cit.*, p. 201) care a arătat că, din cele 175 de specii de peşti care trăiesc în apele R.P. Romîne, 71 sînt din categoria peştilor de apă dulce, 81 din aceea a peştilor marini, iar restul sînt peşti migratori. Peştilor din aceste 175 de specii le corespund aproximativ 1000 de nume populare, deci în medie 6 nume pentru fiecare, însă în timp ce pentru cele 71 de specii marine şi pentru aproximativ cele 23 de specii dintre peştii migratori există numai 150 de nume, pentru cele 81 de specii din apele interioare apar 850 de nume. Rezultă că pentru fiecare peşte marin sînt folosite în medie numai 1,5 nume, faţă de cele 10 nume care apar în medie pentru fiecare peşte din apele curgătoare.

---

[1] C. S. Antonescu, *Peştii din apele Romîniei*, Bucureşti, 1957, p. 154.

[2] Cf. Carlo Battisti, *Esperienze ad Otranto col questionario dell'ALM*, în *Bollettino dell'ALM*, I, p. 114, pentru Otranto.

[3] Mirko Deanović, *Esperienza nell'Adriatico orientale col questionario dell'ALM*, în *Bollettino dell'ALM*, I, p. 131.

[4] Gr. Antipa, *Pescăria şi pescuitul în Romînia*, Bucureşti, 1916, p. 1 şi M. Băcescu, *Peştii, aşa cum îi vede ţăranul-pescar romîn*, Bucureşti, 1947, p. 12. Pentru peştii din Marea Neagră, v. lucrările de ansamblu ale lui E.P. Slastenenko, *Revue de la faune ichtiologique de la Mer Noire* şi *Les poissons de la Mer d'Azov*, în *Ann. Sc. Univ. Iassy*, 1936 şi 1939.

[5] Situaţia termenilor pentru peştii de apă dulce este mai interesantă dacă observăm că alte popoare vecine au un număr mult mai mic de cuvinte pentru fiecare specie : sîrbii,de exemplu, au în medie numai 3,6 nume. V. Stolcevici Duşan, *Noms populaires des poissons en Serbie*, Belgrad, 1927, la Băcescu, *op. cit.*, p. 201.

Statistica prezentată ne arată, pe lîngă alte fapte pe care le vom discuta mai jos, că terminologia marină românească, în forma ei de astăzi, este recentă. Din această cauză terminologia marină românească prezintă interes şi din punctul de vedere al lingvisticii generale, pentru că studierea ei permite să se observe procesul de formare a unei terminologii oarecare, în general, şi a unei terminologii marine, în special. Astfel, întîlnim pe lîngă sensuri noi, de obicei metaforice, ale unor cuvinte din limba comună (**cerdac* „proră", *cîrmă* „pupă", **nară* „gaură pe unde este scoasă ancora", (mare) **nebună* „(mare) agitată", **oglindă*[1] „(mare) liniştită") creaţii româneşti noi (*fluierar* „pasăre marină (Numenius)", **pălămidar* „năvod pentru prins pălămidă" < *pălămidă* + *-ar*[2], **răcelniţă* „plasă mică circulară pentru prins raci" < *rac(i)* + *-elniţă*. De cele mai multe ori avem a face însă cu termeni luaţi din limbile acelora de la care românii au învăţat pescuitul : greci, turci, lipoveni (Băcescu, *op. cit.*, p. 13—14, 202). Dar deoarece acest împrumut a avut loc recent, putem urmări felul cum diferitele limbi au contribuit la formarea terminologiei în discuţie. Pe teren, acest fapt se manifestă prin existenţa unor serii de sinonime pe care subiectul le-a dat la diferite întrebări. Amintim astfel că pentru „cap geografic" s-a răspuns cu trei sinonime : **borún* < tc. *burun* „idem", **maiác* < rus., bg. *majak* „far" şi *cap*, termenul literar. Alteori există două sau mai multe variante ale aceluiaşi cuvînt care corespund unei origini multiple : **minacop* „Sciaena cirosa" < tc. *minakop*, faţă de *milacop*[3] < bg. *milakop*, gr. *milakopi* ; **palamidă*, *pălămidă* „Sarda sarda" < gr. *palamida*, faţă de **pelămidă* < rus. *pelamida*, *palamut* < tc. *palamut*, bg. *palamut* ; **zargan* „Belone belone" < bg. *zargan*, faţă de **zărgană* < gr., tc. *zargana*.

*

În prezentarea materialului vom face distincţie între ceea ce numim f o n d u l de b a z ă al terminologiei marine, care cuprinde termenii cei mai uzuali privind marea în sensul larg al cuvîntului (apă, geomorfologie, faună) şi restul acestei terminologii. Distincţia se impune mai ales pentru limba română, deoarece în evoluţia pescuitului marin din ţara noastră au existat două perioade. În prima, în care, datorită condiţiilor geomorfologice ale ţărmului românesc şi în primul rînd datorită platoului continental, pescuitul era mai ales un pescuit de ţărm, practicat de puţini pescari, terminologia a avut numai un număr mai mic de cuvinte care se refereau în primul rînd la noţiunile cele mai uzuale. În a doua perioadă, pescuitul marin a trecut sub controlul statului de democraţie populară ; aceasta a dus la investiţii mai mari care au permis dezvoltarea pescuitului de larg. Au apărut vase de pescuit cu unelte perfecţionate[4]. Statul nostru a dat mare atenţie acestei bogăţii naturale, insuficient exploatată

[1] Prin * arătăm că pînă acum cuvîntul nu a fost înregistrat de dicţionarele noastre.

[2] Cf. cal. *palamitaru* „idem" G. Rohlfs, *Terminologia marinaresca nel Salento*, în *Bollettino dell' ALM*, I, p. 137.

[3] S. Căraşu, *Tratat de ihtiologie*, Bucureşti, 1952, p. 680.

[4] Nicolaie Bacalbaşa, *Unelte noi în pescuitul marin*, în *Buletinul Institutului de cercetări şi proiectări piscicole*, X (1951), 2, p. 29—30. Cf. şi Antipa, *op. cit.*, p. 265 urm.

pînă acum, organizînd o adevărată flotă motorizată, iar Institutul de cercetări piscicole a primit chiar un vas special amenajat, „Marea Neagră", pentru cercetarea problemelor ştiinţifice legate de pescuitul marin[1]. Corespunzător acestor două perioade, observăm, pe de o parte, o terminologie pescărească mai veche şi, pe de altă parte, o terminologie mai nouă, formată mai ales din cuvinte privind tipurile de ambarcaţiuni (părţile şi procedeele de construcţie a acestora), care provine din limbile moderne, mai ales din italiană şi franceză, iar în timpul din urmă, din rusă. Situaţii similare semnalează M. Deanović (*op. cit.*, p. 129) şi Arnold Steiger[2], pentru alte regiuni.

Multe dintre cuvintele înregistrate de noi nu sînt atestate pînă acum pentru limba romînă. În aceste cazuri, am încercat să stabilim etimologia cuvintelor în cauză. Din nenorocire, nici în dicţionarele străine consultate nu apar totdeauna termenii privind pescuitul marin sau cînd apar, nu sînt date şi formele dialectale. Apariţia ALM şi anchetele pe care le vom face în cursul acestui an la pescarii greci, lipoveni şi turci din Romînia ne vor permite să tragem concluzii mai sigure în legătură cu etimologia cuvintelor din terminologia marină romînească.

1. Cuvinte romîneşti de origine veche, cunoscute majorităţii vorbitorilor şi care au început să fie folosite pentru realităţi marine: *adăpost* „loc natural la ţărmul mării, ferit de vînt", (mare) *liniştită*, *oglindă* „mare calmă", *a ieşi la mare*, *a ieşi la mal*, *ţărm*[3], *mal*, *spumă de mare*, *val*, *zaton* „eleşteu la marginea mării în care se poate pescui", *ostrov* „insulă", *japşă*, **japcă* „mlaştină cu stuf şi papură în care nu se poate pescui", *voloc* „plasă de prins peşti", *zăpăd* „vînt de vest", *muscar* „pasăre; Oenante", *fluierar* „pasăre; Numenius".

2. Cuvinte de origine slavă, împrumutate mai ales din rusă şi ucraineană, de la lipoveni, pescarii cei mai numeroşi şi mai pricepuţi în partea de nord a litoralului romînesc al Mării Negre (cf. Wittoch, *op. cit.*, p. 154): **majác* „cap geografic" < rus. *majak* „far"; cf. bg. *majak* „far"; **strélcă* „loc în care se întîlneşte apa mării cu apa dulce" < rus. *strelka* „peninsulă lungă şi ascuţită" (D.N.Ušakov, *Tolkovyj slovar' russkogo jazyka*, Moscova, 1935—1940, s.v.); **moriána*, **mariána* „vînt de sud" < rus. *morjana* „vînt dinspre mare" (Vl. Dal', *Tolkovyj slovar'*, Moscova, 1955, s.v); **abázia* (cf. *abaza* Antipa, *op. cit.*, p. 78) „vînt de sud-est" < rus. *abaza* „vînt de est" (Dal', *op. cit.*, s.v.); *labán* „Mugil cephalus" < rus. *laban* „idem"; *şip* „Acipenser sturio" < rus. *šip*; **cóčit* „vîslă" < rus. *kočet'* „vîslă" (Dal', *op. cit.*, s.v.); **zázub* „partea încovoiată a undiţei" < rus. *zazuba* „cîrlig de prins peşte" (Dal', *op. cit.*, s.v.). Am înregistrat în plus

---

[1] Th. Buşniţă, *Realizări în domeniul industriei pescuitului în Republica Populară Romînă*, în *Buletinul Institutului de cercetări şi proiectări piscicole*, X (1951), 1, p. 5—7.

[2] *A propos de l'Atlas linguistique méditerranéen*, în *Bollettino dell'ALM*,-I, p. 140.

[3] Pentru rom. *ţărm*, v. studiul amănunţit al lui W. Belardi, *L'innovazione semantica del romeno antico* ţ ă r m u r e, în *Annali, Sezione linguistica*, Istituto Universitario Orientale, Napoli, I, 2 (1959), p. 213—224.

un număr de cuvinte al căror aspect fonetic ne trimite tot la o formă slavă, neidentificată pînă acum :

* *cámănă* „frînghie de cînepă groasă cu care se lasă jos năvoadele", **pólnoč* „vînt de nord-est", **apóu*, **apóv*, „ridicătură de nisip în apă", * *zagrébă*, **zahrébă* „idem", * *halódnic* „vînt de est care aduce apă rece de la fund".

3. Cuvintele de origine turcă sînt de asemenea numeroase : * *iacamos* „fosforescență marină" < tc. *yakamoz* „idem" ; * *lódos* „vînt de sudvest" < tc. *lodos* „idem" ; (*mare*) *limănică* „mare liniștită" <tc. *limanlık deniz* „idem" (cf. și *liman* „port" < tc. *liman*, DA, s.v.) ; * *borún* „cap geografic" < tc. *burun* „idem" ; **adá* „epavă" : cf. tc. *ada* „insulă" ; * *sîlîc* „apă mică care presupune un loc pietros sau o epavă" < tc. dial.[1] *sîlîk* „apă mică", cf. tc. *yılık su* „apă rece" ; * *pureáz* „vînt de nord" [2]< tc. dial. *porgas* „vînt de nord-est", cf. tc. *poyraz* „vînt de nord" ; *caraiél*[3] „vînt de nord-est", cf. *caraiel* „vînt de vest" sau „vînt de est" (DA, s.v.) < tc. *karayel* „idem" ; * *iem* „nadă" < tc. *yem* „idem" ;* *armán* „banc de pește" < tc. *harman* „grămadă" ; * *giurúm* „banc de pește" < tc. *curum* „grămadă" ; * *cace, ciace* [3] „Sprattus sprattus sulinus" < tc. *çaça* „idem" ; **gîrgîr* „plasă inelară de prins pește" < tc. dial. *gîrgîr* „idem" ; * *carabatac* „cormoran" < tc. *karabatak* „idem" ; *capac* „val care intră în barcă" < tc. dial. *kapak* „idem" ; * *boină* „vîslă la barcă" < tc. *boyuna* „idem".

4. Elementele grecești sînt mai puține :* *helios*, *heli* „Anguilla vulgaris" < gr. dial. *heli* (Antipa, *Fauna ihtiologică a Rominiei*, București, 1909, p. 237) ; *sardea*[4] „Clupea pilchardus" < ngr. *sardela* ; *stavride* „Trachurus trachurus" <gr. *stavridi*, alături de *stavrid*, singular refăcut probabil după pluralul *stavrizi* ; *grip* „fel de plasă de pește" < gr. *gripos* (cf. Rohlfs, *op. cit.*, 136).

Surprinde numărul redus de cuvinte luate direct din greacă mai ales fiindcă pînă nu de mult, înaintea începerii celui de-al doilea război mondial, grecii erau pescarii și, mai ales, negustorii cei mai numeroși în partea sudică a litoralului romînesc.

---

[1] Prin tc. dial. înțelegem răspunsurile date, la o anchetă de probă, de un turc din Constanța.

[2] Pentru schimbarea sensului diferitelor cuvinte care denumesc vînturi, cf. rom. *gorneac* (< bg. sau sîrb. *gornjak* „vînt care vine din sus, vînt de nord") care în Oltenia are înțelesuri foarte diferite „vînt de nord", „vînt de apus", „vînt de est", „vînt de nord-est" (*DA*, s.v.) din cauza așezării geografice : pentru locuitorii din nordul Olteniei munții sînt situați în mai toate direcțiile. Cf.fr. *vent d'aval* „vînt de vest" împrumutat de limbile iberoromanice unde însemnează „vînt de sud-vest" (*REW*, 9212) la Iorgu Iordan, *Nume de locuri romînești în R. P. R.*, București, 1952, p. 109, n. 1. V. și Giovanni Maver, *Dal Tirreno all'Adriatico : considerazioni intorno ai alcuni termini marinareschi*, în *Bollettino dell'ALM*, I, p. 186—189.

[3] C. S. Antonescu, *Peștii...*, p. 186. Prin etimologie populară s-a ajuns la *țață*. Pentru alte fenomene asemănătoare, v. Vojmir Vinja, *Action adaptatrice des créations analogiques sur les éléments grecs et latins de la nomenclature ichtyologique de l'Adriatique orientale*, în *Godišnjak*, Sarajevo, I.

[4] Alături de *sardea* „Clupea pilchardus" apare și *sardeluță* dar pentru „Sardina pilchardus — Sprattus sprattus sulinus". Distincție asemănătoare între diminutiv și forma de bază există și în alte părți ; cf. Bat.isti, *op. cit.*, p. 117.

5. Există o serie de cuvinte a căror origine nu poate fi stabilită cu prea multă siguranţă deoarece ele apar, mai mult sau mai puţin sub aceeaşi formă, în toate limbile vorbite în bazinul Mării Negre şi în greacă :

barbun „Mullus barbatus", *cambulă* „Pleuronectes flesus", *calcan* „Rhombus maximus", * *cîrus* „pui de scrumbie albastră" [1], **colios* „Pneumotophorus japonicus", *hamsie* [2] „Engraulis encrasicholus", * *ostráinos*, * *ostréinos* „Mugil saliens", *pălămidă*, „Sarda sarda", *scrumbie* „Scomber scomber", **ilárii* „Mugil auratus".

Într-o situaţie asemănătoare sînt numele metaforice ale unor peşti, calchiate probabil după termenii corespunzători din limbile vorbite în bazinul Mării Negre :

bou de mare „Uranoscopus scaber", *căluţ de mare* „Hippocampus guttulatus", *cîine de mare* „Acanthius vulgaris", * *limbă de mare* „Solea vulgaris", *lup de mare* „Labrax lupus", *pisică de mare* „Dasybatis pastinaca", *scorpie de mare* „Scorpaena scrofa", *vulpe de mare* „Raja clavata". Şi în acest caz este foarte greu de precizat care a fost limba luată ca model atunci cînd romînii au calchiat termenii în discuţie sau dacă nu cumva sîntem în prezenţa unor creaţii romîneşti [3]. Cf. de exemplu situaţia lui *limbă de mare* cunoscut în rusă (*morskoj jazyk* : T.V.Nikol'skij, *Častnaja ixtiologija*, Moscova, 1950, p. 376), în bulgară (*morski ezik*, P. Drenski, *Ribite v Bălgarija*, Sofia, 1951, p. 153), în turcă (*dil balık*) şi în greacă (*glossa*).

6. Cuvintele împrumutate din limbile apusene, de obicei romanice, s-au răspîndit în terminologia marină romînească mai ales cu ajutorul limbii literare :

curent, *flux*, *reflux*, *cap*, *deltă*, *plaje*, *dună*, *port*, *est* „vînt de est", *sud-est* „vînt de sud-est", *sud* „vînt de sud", *rechin* „Acanthius vulgaris", *anghilă* „Anguilla vulgaris", *ton* „Thunnus thynnus" (ultimii trei peşti apar foarte rar în Marea Neagră), *martin* „Alcedo atthis hispida". În această categorie ar putea fi inclus şi *insulă* < lat. lit. *insula*.

Din materialul prezentat se observă că unele nume de vînturi, de peşti şi de unelte primitive din terminologia pescuitului marin, deşi reprezintă terminologia de bază, nu sînt romîneşti vechi. Aceasta dovedeşte, după cum am arătat în introducere, că romînii au învăţat sau au reînvăţat pescuitul marin de la pescarii care populau ţărmul Mării Negre. Pentru explicaţia dată de noi pot fi invocate, în parte, şi numele de astre înre-

---

[1] Cf. şi M. Băcescu, *Despre terminologia populară romînească privind puietul şi puii de peşte*, în *Buletinul Institutului de cercetări piscicole*, XIV (1955), 4, p. 28.

[2] Etimologia dată de Tiktin (*Rum.-deut. Wörterbuch*, s.v.) şi reluată de *DA*, s.v.(<bg. *hamsija*) nu pare probabilă pentru că, în general, romînii nu au învăţat şi nu au luat termeni marini de la bulgari.

[3] Forma acestor peşti, de o importanţă economică redusă, fiind aceeaşi, a făcut ca ei să fie comparaţi de pescarii romîni cu aceleaşi animale cu care i-au comparat pescarii de altă limbă. V. Vinja, *Procédés affectifs dans la dénomination d'une coquette de mer*, în *Studia Romanica Zagrabiensia*, II (1957), nr. 3, p. 47—48, citează cazuri cînd un peşte este numit prin aceeaşi metaforă în Baleare, Portugalia şi Dalmaţia, deşi între aceste regiuni n-au existat legături. În terminologia marină romînească există şi alte cazuri în care peştii au fost numiţi cu ajutorul unor metafore : **buzat* „Labrus prasochtitas" (cf. fr. *labre*), *steluţă* „Crenilabrus griseus", **iepuraşi*, pl. „Blennius gattorugine", **cocoşel* „Blennius sanguinolentus".

gistrate; dintre acestea numai unul, *steaua poirazului* „steaua polară", notat alături de *steaua nordului* și *steaua polară*, este diferit de răspunsurile pe care le-ar da un țăran oarecare fără vreo legătură cu marea (*calea lăptelui*, *carul mare*, *carul mic*, *găinușa*, *luceafăr*). Deci termenii privind astrele din terminologia marină românească sînt generali românești, fiind păstrați de pescarii români din vocabularul folosit de ei înainte de a se ocupa de pescuitul marin.

★

Restul vocabularului din terminologia marină românească, acela care se referă la tipuri de ambarcații și unelte mai moderne este luat din limbile moderne și în primul rînd, din franceză, italiană. Ne vom mărgini să dăm cîteva exemple:

vas, *bac*, *pescaj*, *șalandră*, *prova*, *pupa*, *prora*, * *etambou* „partea dinspre pupă a cîrmei" < fr. *étambot* „idem", * *etravă* „partea anterioară a chilei care se poate ridica din apă în funcție de pescajul vasului" < fr. *étrave* „idem", *chilă*, * *operă vie* „corpul vasului dedesubtul liniei de plutire" < fr. *œuvre vive* „idem", * *operă moartă* „corpul vasului deasupra liniei de plutire" < fr. *œuvre morte* „idem", *cocă*, * *travers* „partea de jos și de sus a coastei unei corăbii" < fr. *travers*, *bord*, *bocaport* „capac de lemn aproape la nivelul punții, care închide intrarea într-o magazie" < it. *boccaporte* „idem", *punte*, *santină*, *cală*, *avărie*, *rașchetă*, **cavilă*, **cavélă* „piesă de lemn sau de metal care servește la legatul parîmelor de la manevră" < fr. *cavillot* „idem", *ancoră*, *vinci*, *grui*, *bintă*, *sondă*.

După terminarea anchetei definitive, cînd vom avea toate răspunsurile privind această parte a terminologiei marine românești, vom putea cerceta mai amănunțit și alte probleme ca: apariția unor cuvinte românești pentru numirea diferitelor părți ale vaselor, calchierea unor expresii din limbile moderne etc.

GLOSAR REGIONAL

Regiunea Craiova, Raionul Turnu-Severin, Comuna Severinești

ACOVÉL, *acovele*, s.n. = butoiaș cu o capacitate între 10 și 20 litri; acov mic.

AJUMÍ, *ajumesc*, pers. 3 sg. *ajoáme*, vb. IV intranz. = (la jocul „de-a ascunselea") a sta cu spatele la cei ce se ascund; a miji: *cine ajoame întîi?*

AJUMÍT s.n., în expr. *de-a ajumitul* = de-a v-ați ascunselea: *nu mă mai joc de-a ajumitu'.*

ARGEÁ, *argele*, s. f. = bordei în pămînt unde, odinioară, femeile țeseau pînă în timpul verii. Astăzi, acest cuvînt este păstrat mai ales în expr. *a pleca la argea făr-de vergea* = a începe un lucru fără a avea toate cele necesare.

BÁTĂ, *bete*, s.f. = fîșie de stofă: *înnădesc fusta c-o bată.*

BÎLVĂNÍT, *-ă*, adj. = (despre lichide) care s-a încălzit de prea mult stat în vas; clocit: *mă duc s-aduc altă apă de băut c-asta e bîlvănită.*

BORHÁN s.n. = pîntece.

BORHÁI, pers. 3 sg. *bórhăie*, vb. IV tranz. = a omorî pe cineva spintecîndu-i burta: *i-a spintecat borhanul cu coarnele, a borhăit-o.*

BRÎFTĂ, *brifte*, s.f. = briceag nu prea bun; custură.

BRUBÍNTĂ, *brubințe*, s.f. = bubă mică: *i-a ieșit niște brubințe pe picior.*

BRÚCĂ, *bruci*, s.f. = cui de lemn cu care se leagă sacii la gură.

BUÍ, pers. 3 sg. *buiește*, vb. IV intranz. = (despre ape) a năvăli, a se revărsa: *a buit apa pînă-n sat.*

BUȘTÍ, *bușlesc*, vb. IV intranz. = a căuta prin via culeasă strugurii care eventual au mai rămas: *mă duc să bușlesc prin vie.*

CEÁUCĂ, *céuci*, s.f. = specie de cioară mai mică decît ciorile obișnuite; ceucă.

CENÁC, *cenace*, s.f. = vas mare de pămînt, smălțuit pe dinafară, în care se aduce mîncarea la masă; ceanac.

CHÍSĂLITĂ s.f. = zeamă lăptoasă de la semințele de dovleci curățite de coajă, pisate și amestecate cu puțină apă.

CHIZNOVÁT, *-ă*, adj. = (despre oameni) fără mîini sau picioare bune de lucru (din cauza paraliziei sau a unui defect fizic).

CÍTOV, *-ă*, adj. = întreg, sănătos (la minte).

CIÚȘCĂ s.f. = salată făcută din ardei copți și oțet sau *livej.*

CÎRTÓG, *cîrtoguri*, s.n. = vizuină; fig. loc mic: *un cîrtog de loc.*

CÓCHIE, *cochii*, s.f. = colac mic, colăcel: *făcui un colac și-o cochie.*

CORÍCOV, *-e*, adj., în expr. *măr* (sau *mere*) *coricov(e)* = măr (sau mere) pădureț(e).

CURĂTÚRĂ, *curături*, s.f. = deal sau povîrniș plantat cu pomi fructiferi.

CURTENÉT, *-eáță*, adj. = care ia ceva nepoftit; îndrăzneț: *da'curtenet mai e: vine, ia și pleacă.*

DĂNÁC, *dănaci*, s.m. = bătrîn rămas neînsurat.

DÎRPINĂ, *dîrpine*, s.f. = femeie înaltă și voinică, dar leneșă.

DOCĂNÍ, *docănesc*, vb. IV tranz., mai ales în expr. *a docăni la cap* = a sîcîi, a plictisi; a bate la cap: *nu mă mai docăni atîta la cap.*

DUDOÍ, *doudói*, vb. IV tranz. = a goni, a alunga pe cineva: *dudoaie găinile să nu mănînce răsadurile.*

DULÓI, *duloáie*, s.f. = umflătură, gîlcă.

DULUGEÁC s.n., în loc. adv. *cu dulugeacu'* = încetișor, ușurel: *mergi cu dulugeacu'; ia-o cu dulugeacu'.*

FÁTĂ, *fețe*, s.f. = versantul de sud al unui deal: *e dus pe față pe la vie, c-au început să se coacă strugurii.*

FÚCIE, *fucii*, s.f. = butoiaș cu o capacitate de 2—10 l: *o fucie de rachiu.*

GHIOLDÍȘ adv. = pieziș: *l-a lovit ghioldiș.*

HONDRĂNÍ, *hondrănesc*, vb. IV intranz. = a vorbi fără rost.

IAGÓDĂ, *iagode*, s.f. = dudă.

ICLEÁN, *-ă*, adj. = (despre oameni) cu un caracter închis, dușmănos; (expr.) *iclean la inimă* = rău.

IZDÁ, vb. I refl. = a se îmbolnăvi.

IZDÁT s.n. = boală de stomac la oameni și la animale.

IZÍNĂ s.f. sg. = murdărie a hainelor sau a rufelor purtate prea mult sau prost spălate; jeg; (expr.) *a băga (rufele) în izînă* = a băga (rufele) în boală.

IZINÍ, *izinesc*, vb. IV refl. = a slăbi: *ce te izinișt așa?*

ÎNCROȘNÁT, *-ă*, adj. = (despre oameni) îmbrăcat gros sau cu multe haine; încotoșmănat.

ÎNDOVIGÁ, *îndovig*, vb. I refl. = a se încovoia, a se curba: *mi se-ndovigă sîrma.*

ÎNDOVIGÁT, *-ă*, adj. = (despre un obiect) îndoit, încovoiat, curbat: *sîrmă îndovigată.*

ÎNGLESNÁ, *înglesnez*, vb. I intranz. = a înlemni, a încremeni: *înglesnai de frică.*

ÎNGLOTÁ, *înglotez*, vb. I refl. (în expr.) *m-am înglotat în datorii* = m-am înglodat în datorii.

JDRELÍ, *jdrelesc* vb. IV tranz. = a jupui coaja unui copac.

JIJÍU, *jijie*, s.n. = lemnul care se leagă de gîtul porcilor pentru a-i împiedica să intre în grădini sau în țarini; jujeu.

LĂNȚÉT, *lănțeți*, s.m. = ulucă; leaț.

LIVÉJ s.n. = oțet de prune rămas în cazan după fabricarea țuicii: *făcui o ciușcă bună cu ardei iuți și livej.*

MEJDRÍ, *mejdresc*, vb. IV refl. = a se zdreli.

MITOCOSÍT, *-ă*, adj. = stricat, prăpădit.

MÎRȘAV, *-ă*, adj. = bolnav: *azi sînt cam mîrșav, nu pot ieși la lucru.*

MÎȚUÍ, *mîțuiesc*, vb. IV refl. = a se preface că plînge: *nu' e mai mîțui de geaba!*

MURĂTÓRI s.f. pl. = murături.

NĂBOÍ, *năboiesc*, vb. IV refl. = a transpira, a asuda.

NĂBOÍT, *-ă*, adj. = transpirat, asudat.

NĂPÎRSTÓC s.m. = om mic de statură.

NĂSĂRÎMB, *-ă*, adj. = neajutorat, neîndemînatic; prost.

NEREMZÍ, *neremzesc*, vb. IV refl. = a se uita mereu în oglindă și a se dichisi.

NESTĂȘNIC, *-ă*, adj. = neastîmpărat; nehotărît.

OICHÉTI s.m. pl. = ochelari.

ORLÍȘTE s.f. sg. = miriște nearată de un an.

ORLÓN, *orloane*, s.n. = ac de cap.

PĂCERÍZ, *-ă*, adj. = urît, pocit, schimonosit.

PĂSTRÚNGĂ, *păstrungi*, s.n. = răritură între dinți, mai ales între primii incisivi de sus; strungăreață.

PĂZDĂRII s.f. pl. = așchii pentru ațîțat focul.

PIPÉLCEA s.m. = prîslea.

PLENCÉUR, *-ă*, adj. = (despre oameni) bolnav; (p. extensiune) care umblă ca un zăpăcit: *plecă pe drum plenceur.*

POCIÚMP s.m. = lemnul în jurul căruia se învîrtește vîrtelnița; pociumb; (expr.) *a sta pociump* = a nu face nimica.

PÓSPUL, *pospuli*, s.m. = fruntea, partea cea mai bună, mai moale a făinii; făină foarte

fină: *făcui la moară nişte făină numai pospuli.*

PROTÁP, *protapuri*, s.n. = unealtă de lemn cu ajutorul căreia se zdrobesc tulpinile de cînepă pentru a se alege fuiorul; nu este o meliţă propriu-zisă, ci o capră formată dintr-o bucată mai groasă de lemn care stă cu un capăt pe două picioare (sau fixat în gard), iar cu celălalt pe pămînt. Cînepa se bate pe această capră cu un mai ca cel întrebuinţat la spălatul rufelor.

RĂZNÍ, *răznesc*, vb. IV tranz. = a pierde şirul povestirii: *cum spusăi, că răznii vorba?*

RĂINĂ, *raine* s.f. = cratiţă.

RÎSURÍ s.n. pl. = glume: *ţi place să facă rîsuri.*

ROFÍT, *-ă*, adj. = (despre legume) care nu a fiert deajuns, crud încă: *e rofită fasolea, n-o fierseşi bine.*

SCHEÁP, *scheapuri*, s.n. = partea de jos a paiului, care rămîne pe mirişte după ce s-a secerat: *mi-a dat un scheap în picior.*

SCHILÁI, pers. 3 *schilăie*, vb. IV intranz. = (despre cîini) a chelălăi.

STENÉP, *stenepi*, s.m. = stîlp.

STRELÍCI s.m. pl. = steluţe de grăsime în supă sau în mîncare.

STÎRPEZÍ, *stîrpezesc*, vb. IV refl. = (despre dinţi) a se strepezi.

ŞINDÍL, *şindile*, s.n. = şindrilă.

ŞOIMÁNÎT, *-ă*, adj. = (despre oameni) prost; smintit, cam într-o parte; (substantivat) *umblă ca un şoimănit.*

ŞUCHEÁ, *şuchez*, vb. I tranz. = a sminti; a ameţi: *m-a şucheat la cap cu atîtea poveşti.*

TĂFĂLOÁGE s.f. pl. = ghete mari şi rupte.

TĂRĂŞÍ, *tărăşesc*, vb. IV intranz. = a sta de vorbă, a povesti; a discuta: *ce tot tărăşeşti acolo?*

TIOLCÚŞ, *tiolcuşe*, s.n. = un fel de teacă pe care o poartă ţăranul atîrnată de brîu, pentru a ţine gresia de ascuţit coasa: *cînd ai gresie, să ai şi tiolcuş.*

TIUTIÚC, s.m. = batuc pe care se sparg lemnele de foc.

TÎRS, *tîrşuri* = vreasc, uscătură: *ce tîrş de lemn adunaşi tu!?*

TOFOLÓG, *-oágă*, adj. = (despre oameni) cu mişcări încete, lipsit de energie; moliu.

TOROÁPĂ s.f. sg. = interes viu pentru ceva; grijă; (folosit mai ales în expr.) *a da în toroapa...* = a fi stăpînit de ideea...: *a dat în toroapa geambaşlîcului, nu-i mai arde de sapă.*

TRĂGÁCE, *trăgăci*, s.f. = săniuţă pentru copii.

TREÁSC s.n. sg. = praf: *mă umplui de treasc pe drum.*

TROÁLĂ s.f. = femeie care se îmbracă neglijent.

TURUIÁC, *-ă*, adj. = ameţit de băutură.

ŢĂLĂIÓS, *-oásă*, adj. = certăreţ, cu gura mare.

ŢOLÉT, *ţoleturi*, s.n. = pătură groasă de dimie: *ţolet de pus pe pat.*

ŢULÍNDRU, *tulindri*, s.m. = trior: *pusăi grîul în ţulindru.*

VĂLÓG, *vălogi*, s.m. cînepa de calitatea a doua, căzută pe jos în timp ce cînepa este bătută la protap: *din vălog se fac sforile.*

VÓLNIC, *-ă*, adj. = capabil: *nu-i volnic de nimic.*

ZĂBÍC s.m. = făină de porumb prăjită în untură.

ZĂLEŢÍ, *zăleţesc*, vb. IV refl. = a se speria: *caii se zăleţiră.*

ZĂURDÍ, pers. 3 sg. *zăurdeşte*, vb. IV refl. = (despre lapte) a se strica din cauza căldurii.

ZBICÍ, *zbicesc*, vb. IV. 1 tranz. = a trage pe cineva cu putere (v. *scutura* II_1 DLRM): *nu mă zbici!*; 2 intranz. = a se smuci: *a zbicit o dată şi nu l-am mai putut ţine.*

ELENA STÎNGACIU

UN, O — ARTICOL, NUMERAL, PRONUME

DE

M. ZDRENGHEA

Numeralul latinesc *unus, una*, care avea rol şi de pronume nehotărît, iar mai tîrziu — încă în latina populară tîrzie din preajma transformării ei în actualele limbi romanice — şi de articol nehotărît, a dat în romîneşte *un, o*; el are, cînd e folosit ca determinant al substantivului, aceeaşi triplă valoare ca în latina populară tîrzie: de numeral, de pronume nehotărît şi de articol nehotărît.

Ca substitut al substantivului numeralul are forma: *unu(l), una*, iar pronumele nehotărît: *unul* (rostit *unu*), *una*.

Dintre determinantele substantivului, numai numeralul (cardinal)[1] ne indică în mod precis despre cîte obiecte este vorba (*unu, trei, opt* etc.). *Un* şi *o*, ca numerale, arată că e vorba despre un singur obiect, insistîndu-se asupra cantităţii şi de aceea ele sînt adeseori accentuate. Ca pronume nehotărît şi ca articol nehotărît, ele păstrează acest conţinut şi, stînd pe lîngă un substantiv, desprind din clasa respectivă un obiect, necunoscut însă de vorbitori, deci un obiect oarecare, fără a se insista asupra cantităţii, care totuşi e aceeaşi — unitate. Din această cauză, adică datorită conţinutul lor aproape acelaşi, precum şi identităţii formale, este greu să se precizeze cînd *un* şi *o* au valoare de numeral, sau de pronume nehotărît, sau de articol nehotărît.

În exemplele următoare avem o astfel de situaţie: pe cîmp ară *un* plug; ieri am cumpărat *o* carte.

Dacă în vorbire accentul cade pe *un* şi *o* (: pe cîmp ară *un plug*; ieri am cumpărat *o carte*) ele sînt numerale, fiindcă vorbitorul insistă asupra cantităţii (*un* plug — nu mai multe, *o* carte — nu mai multe). De fapt,

[1] Pronumele demonstrativ are şi el posibilitatea de a individualiza: acest copil „copilul despre care se vorbeşte". Tocmai de aceea pronumele demonstrativ *ille* a putut deveni articol. Dar, spre deosebire de numeralul cardinal, dacă e vorba de mai multe obiecte, pronumele demonstrativ le poate delimita, desprinde de celelalte din aceeaşi clasă sau categorie, fără a ne mai putea spune însă precis despre cîte obiecte anume este vorba.

propoziţiile răspund la întrebările: c î t e *pluguri ară?*, c î t e *cărţi a cumpărat?*

Răspunzînd la aceste întrebări, *un* şi *o* sînt numerale chiar şi dacă nu sînt sub accent. În această situaţie, trebuie însă să presupunem că urmează o precizare prin care, fie că este exprimată, fie că vorbitorul o are numai în minte, se insistă asupra cantităţii: pe cîmp ară *u n* plug n u m a i, sau ... n u m a i *u n* plug; ieri a cumpărat *o* carte n u m a i, sau ...n u m a i *o* carte; — Acum, ţii minte cîte bucăţi ai avut dumneata?

— Şase bucăţi, domnule judecător.

— Dar de mîncat, cîte ai mîncat dumneata?

— Cinci bucăţi, domnule judecător.

— Şi cîte ţi-au mai rămas de întrecut?

— O s i n g u r ă bucată, domnule judecător. Creangă, *Cinci pîini.*

— Da, mămucă. Numai ceva de mîncare ...

— De mîncare? *O* ceapă, *u n* usturoi şi *o* bucată de mămăligă rece din poliţă sînt d e s t u l ... Creangă, *Soacra cu trei nurori.*

Mai clară e situaţia cînd se numără obiectele: *u n* copil citeşte, *d o i* (copii) se joacă. Aici valoarea de numeral a lui *un* este evidentă.

Dacă însă cel care vorbeşte nu insistă asupra cantităţii, ci asupra faptului că obiectul despre care se vorbeşte este un obiect „oarecare", necunoscut de vorbitor sau de interlocutor, şi dacă se întreabă cu *cine* sau *ce* (*cine* sau *ce* ară pe cîmp?, *ce* a cumpărat ieri?), atunci *un* şi *o* sînt sau articole nehotărîte, sau pronume nehotărîte, fără însă a se putea stabili în mod precis ce anume cînt, datorită conţinutului lor identic [1]. „Deosebirea se poate face numai la plural: *un om, unii oameni*, pronume; *un om, nişte oameni*, articol" [2].

Valoarea lui *un* şi *o* se poate preciza deci ţinînd seama de cuvîntul cu care ele se găsesc în corelaţie (numeral, pronume sau articol — ultimul numai la plural).

În exemplele următoare *un* şi *o* sînt numerale, fapt confirmat de celelalte numerale din context: Vra să zică, dumneata ai avut numai *o* bucată de întrecut, iar tovarăşul dumitale, p a t r u bucăţi; acum *o* bucată de pîne rămasă de la dumneata şi cu p a t r u bucăţi de la istalalt, fac la un loc c i n c i bucăţi? ... Aşa dar, dumitale ţi se cuvine numai *un* leu, fiindcă numai *o* bucată de pîine ai avut de întrecut ... Iară tovarăşului dumitale i se cuvin p a t r u lei, fiindcă p a t r u bucăţi de pîne a avut de întrecut ... Creangă, *Cinci pîini.*

În odaie — o odaie c-*o* masă, *o* oglindă, c î t e v a scaune şi t r e i paturi cu macaturi ieftine —, domnul Grigore şi fetiţa dormeau încă... Sadoveanu, *O zi ca altele.*

Numeralul cu care se află în corelaţie *un* sau *o* nu trebuie neapărat să stea pe lîngă un substantiv. De ex.: Trecu *o* zi, trecură t r e i Şi iarăşi, noaptea, vine Luceafărul deasupra ei ... Eminescu, *Luceafărul*; Şi merg ei *o* zi, şi merg d o u ă, şi merg p a t r u-z e c i şi n o u ă, pînă ce de la

[1] Cf. acad. Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană*, Bucureşti 1956, p. 395, *Gramatica limbii romîne*, vol.I, Edit.Acad. R.P.R., p. 169 şi Institutul de lingvistică din Bucureşti, *Limba romînă*, p. 89.

[2] Acad. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 330—331.

o vreme le intră calea în codru. Creangă, *Povestea lui Harap-Alb*; Sosi *u n* călăreț și căzu; sosiră d o i cu sulițele întinse. Sadoveanu, *Vremuri de bejenie.*

În exemplele următoare *un* sau *o*, deoarece se află în corelație cu un pronume nehotărît (care poate fi și la singular nu numai la plural), mai ales cu *alt(ul)*, *altă(a)*, sînt pronume nehotărîte: Pentru aceia cu nevoie poate să scrie cineva să înțeleagă toți grăind un lucru unii într-*un* chip, alții într-a l t chip. Simion Ștefan, *Noul Testament*, 1648, Predoslovie către cititori; Așezînd genunchi și mînă cînd pe-*u n* colț, cînd pe a l t colț, Au ajuns să rupă gratii ruginite-a unei bolți. Eminescu, *Călin, File din poveste*; La un semn, *u n* țărm de a l t u l (= de alt țărm), legînd vas de vas se leagă ... Eminescu, *Scrisoarea a III-a*).

Sînt însă cazuri în care *un* sau *o*, deși se află în corelație cu un pronume nehotărît, sînt totuși numerale: În cameră sînt t r e i copii. *Un* copil doarme, c e i l a l ț i citesc. Aici corelativul lui *un* este de fapt tot un numeral, care însă nu este exprimat: ... ceilalți d o i (copii) citesc. Prezența lui *trei* din prima propoziție face ca *un* să aibă valoare de numeral, chiar dacă *doi* nu este exprimat.

Dacă *un* sau *o* se află în corelație cu *niște*, sînt articole nehotărîte: În curte se joacă n i ș t e copii, iar *u n* cățel aleargă în jurul lor.

Mai rămîne de discutat situația cînd *un* sau *o* nu au corelativ. În acest caz, dacă nu se stăruie asupra ideii de cantitate, *un* și *o* sînt articole nehotărîte[1]. Ex.: Odată, *un* arici s-a întîlnit cu *o* vulpe. — Pe *u n* deal răsare luna, ca *o* vatră de jăratic ... Iar de sus pîn-în podele *u n* păinjăn, prins de vrajă A țesut subțire pînză străvezie ca o mreajă; Tremurînd ea licurește și se pare a se rumpe. Încărcată de *o* bură, de un colb de pietre scumpe. Eminescu, *Călin, File din poveste.* Era odat-*o* babă și *u n* moșneag. Creangă, *Punguța cu doi bani. U n* grangur sta nemișcat pe *o* ramură de fag întinsă spre soare; ...cîte un pai subțire străbătea frunzișurile moarte și aducea u n e i raze, ca un dar, *o* scînteioară albastră. Sadoveanu, *În pădurea Petrișorului.*

[1] Pentru verificare le vom înlocui cu *niște*. Dacă această înlocuire este posibilă, atunci într-adevăr, sînt articole nehotărîte. Dar în caz că vor fi înlocuite cu *unii*, *unele*, ele sînt pronume nehotărîte.

ETIMOLOGII

geamblac

Termenul tehnic *geamblac* „dispozitiv instalat pe turnul unei sonde conținînd roțile macaralei sau ale cablului de lăcărit sau de săpat" (DLRM) este destul de nou în limba romînă și a fost creat o dată cu dezvoltarea industriei petrolifere din țara noastră.

De altfel, cuvîntul geamblac amintește, după cum vom vedea mai departe, despre o situație existentă la noi înainte de 23 August și anume de perioada în care petrolul era exploatat de firme străine, în special de trusturile engleze.

DLRM propune ca *geamblac* să fie apropiat de engl. *crownblock*. Fonetic, cuvîntul romînesc rămîne neexplicat.

În dreptul dispozitivului, sus pe sondă, era atîrnată o firmă cu numele *James Blake*. Deși poate auzeau cum se pronunță numele englezesc, muncitorii nu-l puteau totuși pronunța corect. Cînd era nevoie, probabil, ca cineva să se urce la dispozitivul respectiv, a cărui denumire fie că nu o cunoșteau, fie că era greu de reținut, ei spuneau : „urcă-te la geamblac", adică acolo unde era agățată firma cu numele amintit și unde se găsea și dispozitivul despre care este vorba.

Astfel, printr-o etimologie populară, în ceea ce privește prima parte a numelui (James, pronunțat Gems nu însemna nimic, dar putea fi ușor apropiat de cuvîntul geam) și printr-o romînizare sau o influență a grafiei, în ceea ce privește partea a doua a numelui (Blake, pronunțat Blec, nu era conform cu limba noastră, dar blac era mai ușor de ținut minte, asociat cu alte cuvinte terminate în *-ac*; de altfel cuvîntul fiind scris Blake putea influența rostirea Blac), a luat naștere cuvîntul romînesc *geamblac*.

mușcată

Numirile populare de plante ridică o serie de probleme, destul de dificile din punct de vedere etimologic, care atrag după sine necesitatea de a se cunoaște toate datele privitoare la planta respectivă. Este foarte

util să se afle aproximativ la ce dată a fost adusă planta în regiunile în care apare acum cuvîntul şi să se cerceteze prin intermediul cărei limbi a intrat denumirea care interesează.

Dicţionarele au dat în legătură cu planta cunoscută romînilor sub numele de *mușcată* (Pelargonium) explicaţii etimologice foarte diferite. Dar în mai toate cazurile s-a înregistrat drept cuvînt titlu forma *mușcat* sub care erau grupate, pe lîngă sensurile plantei în discuţie, şi cele ale adjectivului *mușcat* „cu miros de tămîie".

Astfel, Tiktin indică drept etimon mediolatinul *muscatus*, care s-ar sprijini şi pe *mușcat*, participiul verbului *a mușca*, precum şi pe germ. *Muskatkraut*.

CADE dă ca etimon numai germ. *Muskat* [*kraut*].

La fel procedează şi DLRM. Şăineanu se referă tot la latinul medieval *muscatus*, iar despre forma romînească presupune că ar rezulta dintr-un intermediar unguresc pe care, de altfel, nu-l menţionează.

Scriban însă indică un etimon din limba rusă : *Muškat* „fructul unui copac mirositor" şi mai departe germ. *Muskat*, fr. *muscat*.

În limbile din care Scriban consideră că ar veni romînescul *mușcată*, nici unul din etimoanele citate nu are sensul de floare, ci se referă numai la adjectivul *mușcat* sau la nucuşoară.

Vasmer, în *Russisches etymologisches Wörterbuch*, înregistrează un мушкатный şi un mai vechi *moškat*, ambele cu sensul de nucuşoară, care de fapt duc la *mușcat* (muscat), adjectiv. De la mirosul de tămîioasă pînă la floarea *mușcată* nu mai era mult, totuşi e surprinzător că în nici una din aceste limbi cuvîntul nu are şi sensul de floare.

Limba bulgară însă are cuvîntul мушкато, care denumeşte exact planta despre care este vorba. În bulgară, cuvîntul a pătruns din limbile din apusul Europei : it. *moscato*, fr. *muscat* etc., cu sensul de „strugure tămîios" şi adj. „cu miros de tămîie".

Bulgara a adaptat acest cuvînt pentru a denumi planta Pelargonium ; deoarece în momentul în care a apărut noţiunea (din izvoarele cercetate, *mușcata* a fost introdusă în Europa, din sudul Africei, după 1700) nu exista un alt cuvînt la îndemînă, iar *mușcata* are miros de tămîie, bulgarii au denumit-o cu termenul existent în limbă, împrumutat, cum am arătat, din vestul Europei. Fiind vestiţi grădinari, era firesc ca ei să fie cei dintîi care să dea numele *mușcatei* în Peninsula Balcanică ; romînii au adoptat această denumire, probabil o dată cu floarea pe care au început s-o cultive.

În felul acesta *mușcat, -ă* considerat ca avînd etimologie unică şi lucrat ca un singur cuvînt, apare acum diferenţiat în două cuvinte : *mușcat*, adjectivul cu un etimon german (prima atestare pe care o avem apare într-o scrisoare din secolul al XVIII-lea în care autorul foloseşte şi alte împrumuturi din germană) şi *mușcată*, substantiv, denumirea speciei Pelargonium, cu un etimon bulgăresc.

muşteţ

Cuvîntul regional *muştéţ* „muşchi de porc", atestat de ALR I în cîteva puncte din jurul oraşului Petroşani, este un derivat al variantei regionale *muşt* (*muşti*), de la *muşchi*, variantă comună pentru întregul teritoriu transilvănean. Varianta *muşt* (*muşti*) se întîlneşte şi la Oradea şi la Oraşul Stalin şi în nordul Transilvaniei etc. De la această variantă *muşt*(i) + suf. *eţ* a apărut derivatul regional *muşteţ*.

muşcăţică

În anchetele dialectale făcute în Moldova a fost înregistrat cuvîntul *muşcăţică* cu sensul de „altiţă". Legătura cu muşcată „floare" nu e greu de făcut. De la ideea de floare s-a ajuns la aceea de înfloritură „cusătură cu flori pe o pînză" şi mai departe, altiţă.

În concluzie, *muşcăţică* este un derivat de la *muşcată* + sufixul diminutival *-ică*.

muştă

În partea de mijloc a Moldovei, în regiunea Bacăului, a fost înregistrat, în anchetele dialectale, regionalismul *muştă* cu sensul de „molie". În cazul de faţă este vorba de un nou singular *muştă* refăcut după pluralul *muşte*, care a primit o nouă accepţie. Evoluţia semantică a lui *muscă* nu pune probleme, deoarece se poate ajunge fără nici o dificultate de sens de la ideea de insectă, la molie, tot o insectă, oarecum asemănătoare, cu atît mai mult cu cît populaţia rurală are pentru insecte denumirea generică de *muşte* (folosită mai ales la plural).

muşurlui

muşurlui „a snopi în bătaie", glosat în revista *Ion Creangă*, IV, 187, apare atestat la Chilia Veche, în jurul Tulcei.

Din punct de vedere al formei, cuvîntul în discuţie ne duce la *muşuroi*, a bate pe cineva pînă îl faci grămadă, muşuroi. Prin contaminare cu *muştrului*, care contribuie şi semantic şi fonetic la crearea noului cuvînt, a apărut *muşurlui* cu sensul arătat la început.

muşuli

Cu acelaşi sens ca *a muşlui* „a adulmeca, a mirosi" apare şi *muşuli* care se poate explica din primul printr-o metateză. Cuvîntul apare în *Revista Critică*, I, 235 : *„iată vine un lup muşulind pe unde mîncase şi băuse cei hoţi.*

muşcăpli

În *Din istoria comerţului la romîni*, D. Furnică dă într-un pasaj, pe lîngă alte denumiri de mirodenii, şi un *muşcăpli* : *2 loţi muşcăpli, adică frunzişoară*. F.I. 80 (1778).

Muşcăpli nu figurează în nici un dicţionar şi apare doar la T. Papahagi, în *Contribuţii lexicale*; el observă că termenul a fost omis din dicţionarele Tiktin şi Candrea. Din punct de vedere etimologic, T. Papahagi nu i-a găsit nici o explicaţie.

În dicţionarul sîrb al Academiei iugoslave, *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* apare un *Muškaplet* (*Macis*), cu acelaşi sens de frunzişoară „condiment", ca în romînă.

În limba sîrbă cuvîntul s-ar putea să fie împrumutat din germană (*Muskatblűte*).

Romînii l-au împrumutat, cred, din sîrbă, deoarece cuvîntul romînesc, atît fonetic cît şi semantic, se explică din etimonul sîrbesc.

Z. ŞTEFĂNESCU-GOANGĂ

★

muşcăpli

Într-un document (XLIV din 1778), publicat în D. Furnică, *Din istoria comerţului la romîni* (Bucureşti, 1908), p. 80—81, un oarecare Antonie Nicolanti din Craiova, scrie, printre altele, naşului său din Sibiu, „Să faci bine şi să-mi tr-[ii miţ[i] aceste puţine tîrguieli", alăturînd, la sfîrşitul scrisorii, o „notta" în care sînt consemnate o serie de condimente :

2 loţ [i] şofran
2 „ *muşcăpli, adică frunzişoară* [1]
2 „ ţimăt, scorţişoară
2 funţi piperi
1 „ alărlalt găvirţi
1 „ ghimbern.

Etimologiile *şofranului, piperului* şi *ghimber[u]lui* sînt cunoscute. Primul derivă din sl. *šafran*, al doilea din lat. *piper* prin intermediul n. gr. πιπέρι, al treilea din magh. *gyömbér*.

Cuvîntul *muşcăpli* din textul de mai sus are şi sensul cuvîntului *frunzişoară*, prin care-l şi glosează autorul scrisorii (vezi DA) : „Coaja cărnoasă a seminţelor de *Myristica fragrans*, întrebuinţată ca dres în bucate". Ambianţa în care se găseşte cuvîntul de care ne ocupăm — cuvinte germane (săseşti) deformate — şi faptul că, judecînd după stilul scrisorii, autorul ei se trage din aceleaşi părţi ardeleneşti ca şi naşul său din Sibiu, ne duce la un etimon german. *Frunzişoara*, cu sensul arătat, se numeşte în limba germană *Muskatblüte* (cu *ş* în loc de *s* în dialectul săsesc).

[1] Sublinierea noastră.

Tov. Zizi Ştefănescu îmi atrage atenţia că în vol. VII al Dicţionarului Academiei iugoslave, tipărit la Zagreb (1911), se găseşte cuvîntul *muškaplet*, corespunzînd lat. *macis*, care e *frunzişoara* noastră.

Cum însă cuvîntul *muşcăpli*, descoperit de T. Papahagi (*Contribuţii lexicale*, Bucureşti, 1939, p. 32) în documentul amintit din 1778, se găseşte, cum am arătat, într-un text cu mai multe cuvinte de origine germană — *ţimăt* e germ. *Zimmet* „scorţişoară", prin care e şi glosat; *1 funt allerlat găvirţi* e germ. *1 Pfund alllerart Gewürz*, „1 funt de felurite condimente" — credem că germ. *Muskatblüte* a trecut concomitent atît în limba romînă, în care fonetismul german e păstrat mai bine (sg. probabil *muşcapliu* — pl. *muşcăpli*), cît şi în limba sîrbă în forma *muškaplet*.

Dată fiind însă vechimea atestării în limba noastră, şi întrucît în Dicţionarul sîrbesc amintit nu dă nici un exemplu, nu este exclus ca limba sîrbă să-l fi luat din limba germană prin intermediul limbii romîne.

Vom scrie deci: *muşcăpli* din germ. *Muskatblüte*. Cf. şi srb. *muškaplet*.

mútină

În revista *Ion Creangă* (III, 187) găsim atestat din Mănăstireni-Botoşani: „*Mútină* cozi, datorie, tîrîituri. Are multe *mutine*". Cuvîntul are o frapantă asemănare cu rus. муть, care în *Dicţionarul limbii ruse literare contemporane* (vol. VI s.v.) înseamnă, la sensul **3** „lucru neclar, confuzie, bocluc". Cine a auzit întîi cuvîntul rus, care e un *singulare tantum* feminin, a format cu sufixul romînesc *-ină* cuvîntul *mútină*, după modelul altor cuvinte de acest fel ca: *crivină*, *stîrvină*, *joavină* (= jivină) ş.a. Vom scrie deci: — Din rus. муть „confuzie, încurcătură, bocluc".

mutuzuí, motúz

În revista *Şezătoarea* (III, 82) găsim atestat cuvîntul „*mutuzui*=a lucra de mîntuială, prost de tot" şi pe aceeaşi pagină, cu cîteva rînduri mai sus, „*motus* = cel ce mutuzuieşte".

În limba ucraineană *motúziti* înseamnă: **1.** a răsuci (o frînghie); a lega (cu o frînghie), iar **2.** a încurca, a duce de nas (Cf. B.D. Grincenko, *Slovar ukrainskago jazîka*, Kiev, 1908, s.v.).

Cum sensul **2** al cuvîntului ucrainean se apropie foarte mult de sensul cuvîntului regional romînesc, etimologia cuvîntului *mutuzui* e: din ucr. *motúziti* „a încurca, a duce de nas".

Celălalt cuvînt, *motús*, care trebuie scris *motúz*, are la bază tot ucr. *motuz* (= frînghie) şi derivă din *motuznik* „care face frînghii, frînghier", fiind format pe teren romînesc după modelul unor cuvinte ca *mofluz*, *ursuz*, *confuz* etc.

rosturgat

Într-un cîntec ostăşesc din Maramureş, publicat în colecţia *Balade, colinde şi bocete din Maramureş* de I. Bîrlea (Bucureşti, 1924), p. 7—8, citim :

Vai săracu cătana
Mult îi rabdă inima.
N-are cină cu hodină
Nice prînz cu voie bună.
Are-oleacă de gustare
Nice-acee cu-alinare.
Căci cînd suflă *rosturgat*
Musai şaica de spălat
Şi pe borneu de legat
Şi de fugit cu ţoc în poc,
Pîn-ce-ajungi, maică, la foc.

Cuvîntul *rosturgat* e glosat de autorul colecţiei pe aceeaşi pagină (7) : „Aşa numea ostaşul maramureşean chemarea grabnică la arme, cînd trîmbiţaşul suna alarma. De la germ. *Rast* „odihnă, repaos".

I. Bîrlea se apropie, în această glosă, de or ginea cuvîntului, care e trecut în DA fără etimologie şi cu sensul „probabil" din numita glosă din colecţie.

Cuvîntul derivă de fapt din germ. *Rastvergatterung*, „adunarea după pauza de masă în timpul unui marş". Căci după titlul poeziei „*Bătălia de la Solflorin* (= Solferino), *rosturgat*-ul a fost „suflat" în timpul marşului spre cîmpul de bătaie de la Solferino, iar în armatele austriace erau înrolaţi mulţi romîni ardeleni şi bucovineni. Vom scrie deci : — Din germ. *Rastvergatterung* „adunarea după pauza de masă în timpul marşului".

★

mut, -ă s.m. şi f.

În *Stilistica limbii romîne* (Bucureşti, 1944), p. 321 şi urm., acad. Iorgu Iordan se ocupă de cîteva expresii în legătură cu acest substantiv. Iată textul : « *S-o spui lui mutu*, s-o spui cui vrea să te creadă (căci eu nu te cred) (un mut care-i şi surd totodată, ascultă, aşa zicînd, orice, fiindcă n-aude) . . . Dintr-o stare de spirit asemănătoare se va fi născut formula *mutu' la uşă* ! care pare a fi sinonim cu *intrarea oprită*. (Eu ? se apără el. Eu cred că-i puiu de mîine *mutu la uşe!* Act. p. 229). Omul mut serveşte, după cum mi-aduc aminte din graiul meu de acasă şi ca sperietoare pentru copii. Aşa cred că se explică *intră mutu-n el* „intră dracu-n el". Iar la p. 378, acad. Iorgu Iordan remarcă : „Al. Graur a auzit la Iaşi un „pendant" al lui *Mutu de la Manutanţă*, şi anume *Mutu din Piaţa Unirii*, care confirmă explicaţia dată de mine în n. 3 de la p. 321. Acelaşi lingvist „traduce" expresia *Mutu la uşă* prin „lacăt."

Faţă de cele spuse de acad. Iorgu Iordan în privinţa expresiilor cu substantivul *mut* ar fi de precizat următoarele. Se ştie că, din superstiţie, poporul nu pronunţă decît foarte rar cuvîntul *dracul*. Cînd cineva îi spune cuiva „du-te dracului" sau „du-te la dracul", trebuie să fie foarte furios şi să nu se poată stăpîni. De aceea se folosesc diferite denumiri pentru această făptură imaginară a infernului, ca : „aghiuţă, ucigă-l toaca, ducă-se pe pustii, hîdache, împelitatul, cornilă, mititelul, întunecatul, spurcatul, Costache, pîrlea" etc. În DA găsim o listă de peste 250 de astfel de nume atribuite dracului. În această listă trebuie introdus şi „mutul".

Căci în Hodoş, P.P., p. 124 găsim următoarele versuri : *Du-te, mîndro, mutului, nu-mi fă val tu capului*. Este evident că *mutul* înlocuieşte aici pe *dracul*. Vezi şi alte citate la acad. Iorgu Iordan, în acelaşi loc.

În *Proverbele romînilor* de I.A. Zanne (II 644) găsim 2 variante ale aceluiaşi proverb, în care *mutul* din una înlocuieşte pe *dracul* din cealaltă : 1. Să te duci unde-a dus *mutul* roata şi surdu iapa şi 2. [Să te duci] unde-a dus *dracul* roata şi mutul iapa.

Poate că tot la acest sens al substantivului *mut* trebuie repartizată ghicitoarea *Căciula mutului în fundul pămîntului* (Găleata) din Gorovei, C. 170.

Interesantă este expresia *mutu' la uşă* pe care acad. Iorgu Iordan o crede cu drept cuvînt sinonimă cu *intrarea oprită*. Această expresie îşi găseşte explicarea într-un vechi obicei al ţăranilor din Moldova şi Bucovina (Regiunea Suceava). Cînd dintr-o casă ţărănească pleacă toată familia la cîmp, la horă, la o înmormîntare etc., nu se încuie uşa casei cu lacăt, ci se aşază de-a curmezişul în uşă o mătură cu coadă, un tîrn, un păruşteţ sau orice despicătură de lemn mai lungă, ca semn că *nu e nimeni acasă*. Cine intră în curte şi vede acest semn se întoarce şi pleacă, ştiind că nu poate intra.

Acest obicei, pe care-l cunosc din Raionul Suceava, mi-a fost confirmat de curînd de cunoscutul învăţat bizantinolog Vasile Grecu pentru satele din Raionul Cîmpulungului Moldovenesc.

De altfel substantivul *mut, -ă* se întrebuinţează şi pentru alte obiecte, care includ în noţiunea lor nuanţa de „secret". Astfel, în Raionul Alba din Regiunea Hunedoara, acest substantiv se foloseşte în expresia *a pune* (sau *a băga, a păstra*) *bani la mută*, în care cuvîntul *mută* are sensul de „puşculiţă" (Comunicat de I. Gheţie) [1]. Din aceleaşi considerente poate, acad. Al. Graur a dat cuvîntului *mut* din expresia *mutu' la uşă* interpretarea de „lacăt".

D. MARMELIUC

[1]) Într-o fişă DA scrisă de mîna lui S. Puşcariu, expresia, comunicată din Ocna Sibiului, are forma *a băga bani în mut*, iar cuvîntul *mut* e glosat prin germ. Sparbüchse (= puşculiţă).

RECTIFICĂRI LA EDIȚIILE POEZIILOR LUI EMINESCU (V)

DE

I. CREȚU

Cititorii au putut observa că în articolele noastre anterioare am urmărit cu deosebire abaterile de limbă și de text ale edițiilor față de prima tipăritură a poeziilor lui Eminescu. N-am relevat formele gramaticale de genitiv-dativ singular ale substantivelor feminine, deosebite în prima tipăritură față de ediții, și nici de ortografie și punctuație nu ne-am ocupat în mod special, acestea fiind probleme care pot fi avute în vedere cu ocazia unei ediții viitoare a poeziilor lui Eminescu.

Dat fiind caracterul selectiv al unor observații din partea introductivă a studiului nostru, au rămas nesemnalate cîteva abateri privitoare la limba și textul din poeziile *Epigonii*, *Mortua-Est!* și *Împărat și proletar*. Menționăm aci faptul acesta pentru a liniști nedumerirea cititorului.

Dînd în prealabil această mică lămurire, putem trece la prezentarea aspectului altor poezii ale lui Eminescu.

Freamăt de codru

S-a tipărit în *Convorbiri literare*, XIII (1879), nr. 7, din 1 octombrie. Ediția Perpessicius înlocuiește forma *pintre* din *Convorbiri* :

Unde soarele pătrunde
Pintre ramuri a ei unde

cu *printre*. În *Convorbiri* pronumele *ea* este marcat prin litere cursive :

Teiul vechi un ram întins-a
Ea să poată să-l îndoae,

ceea ce se observă și în manuscrisul 2279, f. 64, dar ediția Socec n-a respectat acest caracter al literelor și după ea au mers edițiile ulterioare, inclusiv ediția Perpessicius.

Revedere

S-a tipărit în *Convorbiri literare*, XIII (1879), nr. 7, din 1 octombrie. În *Convorbiri* se află forma *umplîndu-şi*, nu *împlîndu-şi* şi forma de plural *cofeele*, nu *cofeile* :

Umplîndu-şi cofeele
Mi-o cîntă femeile.

Eminescu a folosit forma de plural articulat *cofeele* (cu ortografia de azi *cofeiele*), precum rezultă din textul *Convorbirilor*, dar ediţiile n-au respectat acest text, punînd forma *cofeile*, pe care o invocă *Dicţionarul limbii romîne literare contemporane* ca pe o formă de plural deosebită de obişnuita *cofeie*, aducînd în sprijin textul ediţiei Perpessicius, care a schimbat şi ea forma din *Convorbiri*.

Foaia vestedă (de N. Lenau)

S-a tipărit în *Convorbiri literare*, XIII (1879), nr. 7, din 1 octombrie. Ca în primul vers din această traducere :

Vîntu-o foaie vestejită

în titlul ei se află forma *vestedă*, în *Convorbiri*, deci cu *s* nu cu *ş* ca în ediţia Perpessicius. Asemenea forme se mai găsesc în *Ce te legeni* şi în *Scrisoarea a treia* :

Şi mă lasă pustiit
Vestejit şi amorţit.

Vestejiţi fără de vreme, dar cu creeri de copil,
Drept ştiinţ-avînd în minte vre un vals din Bal-Mabil.

În *Convorbiri* se află *astor*, nu *ăstor* ca în ed. Perpessicius :

Voi păstra întreg amarul
Şi norocul *astor* foi.

Despărţire

S-a tipărit în *Convorbiri literare*, XIII (1879), nr. 7, din 1 octombrie. În *Convorbiri* se află forma *răci*, nu *reci* ca în ediţia Perpessicius :

Cîntări tînguitoare prin zidurile *răci*
Cerşi-vor pentru mine repaosul de veci.

Scrisoarea întîia

S-a tipărit în *Convorbiri literare*, XIV (1881), nr. 11, din februarie. În textul *Convorbirilor* se află forma *întîia*, nu I ; *ceriul*, nu *cerul* ; *spaţi*, nu *spaţ'* ; *însaşi*, nu *însăşi* ; *pintre*, nu *printre* ; *sfărîmi*, nu *sfarămi* ; *s-arăte*, nu *s-arate* ; *răle*, nu *rele* ; *micele*, nu *micile* ; *va atrage*, nu *vor atrage* şi, în

finalul poeziei, *izvoare*, nu *izvoară* ca în unele ediții, inclusiv ediția Perpessicius :

Precum Atlas în vechime sprijinea *ceriul* pe umăr
Cum planeții toți înghează și s-azvîrl rebeli în *spați*
Ei, din frînele luminii și ai soarelui scăpați
Începînd la talpa *însași* a mulțimii omenești
Pintre tomuri brăcuite așezat și el, un brac
Poți zidi o lume-ntreagă, poți s-o *sfărîmi*... ori ce-ai spune
Care s-o-ncerca *s-arăte* că n-ai fost vr-un lucru mare
Răle-or zice că sunt toate cîte nu vor înțelege
Oboseala, slăbiciunea, toate *rălele* ce sunt
Într-un mod fatal legate de o mînă de pămînt
Toate *micele* mizerii unui suflet chinuit
Mult mai mult îi *va* atrage decît tot ce ai gîndit
Între ziduri, *pintre* arbori ce se scutură de floare
Mii pustiuri scînteiază sub lumina ta fecioară
Și cîți codri-ascund în umbră strălucire de *izvoare* !

Spre deosebire de forma *izvoară* din versul al zecelea de la începutul poeziei, vedem forma *izvoare* în al cincilea vers din final. Aceasta ne arată precis că Eminescu pronunța moldovenește pe *e* din *izvoare*, în rimă cu *fecioară*, deci ca pe *ă*, deși nu-l scria totdeauna așa. De altfel acest fonetism moldovenesc se întîlnește la Eminescu și în proză : *popoară*, *cară* (pl. subst. *car*), *cătră* etc. Forma de singular *va* în loc de plural *vor* este des folosită de Eminescu.

Scrisoarea a doua

S-a tipărit în *Convorbiri literare*, XV (1881), nr. 1, din 1 aprilie. În textul *Convorbirilor*, spre deosebire de unele ediții, inclusiv ediția Perpessicius, se află formele : *a doua*, nu II ; *ai vedè*, nu *ai vedea* ; *arfă*, nu *harfă* ; *secul*, nu *secol* ; se *parîndează*, nu se *perindează* ; *painjinișul*, nu *păinjenișul* ; *pilastri*, nu *pilaștri* ; *albastri*, nu *albaștri* ; *cătră*, *nu către*, în următoarele versuri :

Ai *vedè* că am cuvinte pana chiar să o fi rupt
Acea tainică simțire, care doarme-n a ta *arfă*
Ce-o beșică e de spumă într-un *secul* de nimic
Tot mai des se *parîndează* și din tineri în mai tineri
Și privind *painjinișul* din tavan de pe *pilastri*
Ascultam pe craiul Ramses și visam la ochi *albastri*
Cătră vre-o trandafirie și sălbatecă Clotildă.

În ceea ce privește forma *parîndează* din *Convorbiri*, avem îndoială asupra lui *a*, care poate fi *ă*, ceea ce ne duce la forma ardelenească *părînda*. În orice caz în *Convorbiri* nu este forma *perindează* cum dă ediția Perpessicius. O variantă a acestei poezii (manuscrisul 2256) prezintă forma *perîndează*, iar într-o cronică dramatică a lui Eminescu din *Timpul* („Fadette") am întîlnit forma *perînda*.

O situație specială prezintă următoarele versuri din *Convorbiri*:

Acea tainică simțire, care doarme-n a ta arfă
În cuplete de teatru s-o *desfac* ca pe o marfă,
Cînd cu sete *caut* forma ce să poată să le-ncapă
Să le scrii cum cere lumea, vr-o istorie pe apă?

Formele de persoana întîi: *s-o desfac* și *caut*, încurcă construcția impersonală, redată prin formele de persoana a doua din primul și al patrulea vers: *a ta arfă*, *să le scrii*. În mod normal s-ar cere ca și cele două verbe de persoana întîi să fie folosite tot la persoana a doua.

În manuscrisul 2282, care prezintă versiunea cea mai apropiată de textul *Convorbirilor*, sînt folosite pretutindeni forme de persoana a doua în pasajul pus în discuție:

Căci întreb la ce-am începe să-ncercăm în luptă dreaptă
A turna în formă nouă limba veche și-nțeleaptă?
Acea tainică simțire care doarme-n a ta arfă
În cuplete de tea ru s-o *desfaci* ca pe o marfă
Cînd cu sete *cauți* forma ce să poată să te-ncapă
Să le scrii-cum cere lumea v-o istorie pe apă?

Unele ediții, inclusiv ediția Perpessicius, au uniformizat la persoana a doua, fiindcă așa ar fi trebuit să apară și în *Convorbiri*. Dar ediția Perpessicius păstrează *le* în versul:

Cînd cu sete cauți forma ce să poată să *le*-ncapă

în loc de *te*, ceea ce este, pe cît se pare, un nonsens și este în același timp în contradicție cu variantele:

Une ori te lupți să afli formă care să te-ncapă
(manuscrisul *2260*)
Cînd cu sete cauți forma ce să poată să *te*-ncapă
(manuscrisul *2282*).

În prefața volumului II (1943) al ediției sale, Perpessicius rectifică, arătînd că trebuie *te*, nu *le*, însă reproducînd acolo versul pentru mai multă întărire, creează altă situație greșită: *ca*, în loc de *ce*.

În textul *Convorbirilor*, cuvintele: *horum-harum*, *nervum rerum gerendarum* nu apar cu litere cursive ca în unele ediții, inclusiv ediția Perpessicius.

Scrisoarea a patra

S-a tipărit în *Convorbiri literare*, XV (1881), nr. 6, din 1 septembrie. În textul *Convorbirilor* se află: *a patra*, nu IV; *ceriuri*, nu *ceruri*, *încarcat*, nu *încărcat*; *cu*, nu *de*; *rază*, nu *raze*; *șagalnic*, nu *șăgalnic*; *se-nchină*, nu *se-nclină*; *iesă*, nu *iese*; *răpede*, nu *repede*; *răpezi*, nu *repezi*; *copila*, nu *copilă*; *pahare*, nu *pahară*; *păsări*, nu *pasări*; *stins*, nu *stîns*; *pintre*, nu *printre*; *luminele*, nu *luminile*; *încunjurată*, nu *înconjurată*; *maestru*, nu *maestrul*, ca în unele ediții, inclusiv ediția Perpessicius.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

Dalila

S-a tipărit în *Convorbiri literare*, XXIII (1890), nr. 11, din 1 februarie. Ediția Perpessicius îi dă titlul *Scrisoarea V*, după ediția Scurtu.

În textul *Convorbirilor* se află: *închieturi*, nu *încheieturi*; *umblă*, nu *îmblă*; *alene*, nu *lene*; *pătruns de-o bucurie*, nu *înveninat de-o dulce*; *lăcrimoasele*, nu *lăcrămoasele*; *și-l pierde*, nu *ți-l pierde*; *vreai*, nu *vrei*; *dulcele-i*, nu *dulcile-i*; *care*, nu *și că*; *dulcei*, nu *dulcii*, *că*, nu *cum*; *că el*, nu *și că*; *s-ar pricepe acel demon*, nu: *s-ar pricepe pe el însuși acel demon*; *și de amoru-i* nu *și amoru-i*; *s-o încălzi*, nu *s-a-ncălzi*; *curtizană*, nu *curtezană*; *„fugi încolo"*, *„vino-ncoace"* cu litere cursive, nu litere drepte, ca în ediția Perpessicius.

*

Observațiile noastre asupra textului din ediția Perpessicius, comparat cu cel din *Convorbiri*, s-ar fi oprit aci, dacă această ediție, în contradicție cu nota în care menționează ca primă tipăritură și deci ca izvor *Convorbirile*, n-ar fi reprodus textul *Dalilei* din ediția Scurtu, care l-a supus unei prefaceri adînci. Consecvent concepției și metodei sale de a compara textul tipărit al poeziilor lui Eminescu cu textul inedit care se află în unele variante manuscrise, I. Scurtu a crezut că, pe lîngă unele schimbări mai mici pe care le-a introdus în textul *Convorbirilor*, indicat ca primă tipăritură, poate adăuga un număr de *treisprezece* versuri la locurile potrivite, scoase din manuscrisul 2282, f. 84—90, spre a „împlini" cu ele textul apărut în *Convorbiri*. Și ca să fie complet, a înlocuit titlul *Dalila* cu *Scrisoarea V*, așa cum figurează în acel manuscris, spre deosebire de un altul anterior (2277) și mai cu seamă de cel din urmă, care a fost trimis la *Convorbiri* și care s-a pierdut la tipografie sau la redacție, împărtășind aceeași soartă a manuscriselor lui Eminescu, date la tipar de criticul revistei ieșene. O scurtă descriere a *Dalilei*, făcută de deținătorul manuscriselor eminesciene în vremea aceea, poate fi concludentă: „Următoarele două poezii de Eminescu, scrise — pe cît se vede — în prima aruncătură a condeiului... au rămas nerevăzute de poet. Pluralul „torții" în loc de „torțe" în *Sonet* avea probabil să dispară; iar satira *Dalila*, dacă nu ar fi fost înlăturată ca o variantă a actualei satire IV din poeziile publicate în volum, ar fi primit poate o modificare radicală. Dar și așa cum le găsim astăzi, aceste poezii cuprind versuri de o unică frumusețe și nu pot lipsi din opera lui Eminescu" (vezi *C.L.*, XXIII (1890), nr. 11, din 1 februarie).

Greșeala lui Scurtu este aceea de a fi comparat o variantă anterioară cu cea publicată în *Convorbiri*, în care poetul n-a mai reprodus întregul material anterior, iar unora din versurile existente în cea dintîi le-a dat altă formă. Iată și indicațiile date de Scurtu asupra procedării sale: „în Ms. Ac. Rom. 2282, ff. 84—90 variantă ulterioară, cu foarte multe îndreptări și ștersături, dar cu textul identic, avînd unele deosebiri și versuri pe care le-am introdus aici; poetul însuși își intitulează poezia: *Scrisoarea V* (M. Eminescu, *Lumină de lună* — Poezii, București, Minerva, 1910, p. 382).

Versurile introduse de Scurtu în textul *Convorbirilor* sînt :
După al 58-lea vers al *Convorbirilor*, următoarele două :

Ea nu ştie c-acel demon vrea să aibă de model
Marmura-i cu ochii negri şi cu glas de porumbel.

După al 78-lea vers al *Convorbirilor*, alte trei :

Ştie oare ea că poate ca să-ţi dea o lume-ntreagă
C-aruncîndu-se în valuri şi cercînd să te-nţeleagă
Ar umple-a ta adîncime cu luceferi luminoşi ?

iar după al 85-lea vers al *Convorbirilor* un grup masiv de opt versuri :

Tu cu inima şi mintea poate eşti un paravan
După care ea atrage vre un june curtezan
Care intră ca actorii cu păscioru-i mărunţel
Lăsînd val de mirodenii şi de vorbe după el,
O chiorăşte cu lornionul, butonat cu o garofă,
Operă croitoreasc㠚i în spirit şi în stofă ;
Poate că-i convin tus patru craii cărţilor de joc
Şi-n cămara inimioarei i-aranjează la un loc.

Ediţia Perpessicius îşi însuşeşte completările lui Scurtu şi chiar le justifică, afirmînd că „Scurtu a văzut just" cînd a reintegrat acele versuri la locul lor şi că această operaţie a restabilit un text al poetului, pe care Maiorescu îl lipsise de atîtea versuri frumoase, ba îl şi potrivise în unele părţi (vezi M. Eminescu, *Opere*, vol. II, p. 348—349). În afirmaţiile sale, Perpessicius porneşte de la aceeaşi părere a lui Scurtu, anume că varianta din manuscrisul 2282 ar fi ultima formă la care poetul adusese poezia sa.

După următoarele patru versuri din manuscrisul 2282 :

Biblia ne povesteşte de Samson, cum că muierea
—Cînd dormea — tăindu-i părul, i-a luat toată puterea
De l-au prins apoi duşmanii, l-au legat şi i-au scos ochii,
Ca dovadă de ce suflet stă în piepţii unei rochii...

Perpessicius afirmă că „urmau, în chip firesc, următoarele 12 versuri" :

Tinere, ce beat de gînduri urmăreşti vre o femee
Pre cînd luna, scut de aur, străluceşte prin alee,
Şi pătează umbra verde cu misterioase dungi
Nu uita că „doamna are minte scurtă, poale lungi"...
Pe cînd luna varsă farmec peste ea... ca peste streşini
Tu-i dai ei ce e al lunei, ba îţi vine chiar să leşini
De beţia încîntătoare unui mîndru vis de vară
Care-n tine se petrece... Ia întreab-o bunăoară
O să-ţi spue de panglice, de căţei, pisici şi mode
Pe cînd inima ta bate-n ritmul sfînt al unei ode...
Cînd cochetă de-al tău umăr ţi se razimă copila,
Dac-un demon ai în suflet te gîndeşte la Dalila.

Și mai departe Perpessicius afirmă că Eminescu, b a r î n d aceste 12 versuri, le înlocuiește cu următoarele două :

Deci atunci cînd de-al tău umăr ți se razimă copila
Dacă ai puteri înnalte (?), te gîndește la Dalila.

Mai departe Perpessicius, construind de data aceasta pe o presupunere, adaugă : „Maiorescu (*presupunînd că n-a mai existat nici o altă copie a poetului*) le reintegrează".

Presupunînd și noi că într-adevăr Maiorescu n-a ținut seamă de faptul că poetul a înlăturat cele 12 versuri, ci că le-a înlocuit numai cu alte două, precum s-a spus mai sus, să vedem cum se prezintă versurile acestea, considerate ca reintegrate, în textul tipărit din *Convorbiri*. Iată-le :

Tinere ce plin de visuri urmărești vre o femee,
Pe cînd luna, scut de aur, strălucește prin alee
Și pătează umbra verde cu misterioase dungi,
Nu uita că doamna are minte scurtă, haine lungi.
Te îmbeți de feeria unui mîndru vis de vară,
Care-n *tine* se petrece... Ia întreab-o bunăoară —
O să-ți spue de panglice, de volane și de mode,
Pe cînd inima ta bate ritmul sfînt al unei ode...
Cînd cochetă de-al tău umăr ți se razimă copila,
Dac-ai inimă și minte, te gîndește la Dalila.

Comparate cu corespondentele lor din manuscrisul 2282, versurile din *Convorbiri* sînt fără îndoială superioare. Noi credem că poetul a barat versurile din manuscris nu cu scopul de a le elimina, ci cu acela de a le da o formă mai bună. Și desigur, în încercarea ulterioară din manuscrisul găsit de Maiorescu și trimis la *Convorbiri*, Eminescu le-a și dat această formă mai bună. De ce credem noi că poetul nu s-a gîndit la eliminarea lor ? Mai întîi fiindcă și în altă variantă (manuscrisul 2277) poetul așezase aceste versuri în același loc, în același număr și aproape în aceeași formă. În al doilea rînd, fiindcă poetul nu putea renunța la un element structural de primul ordin, caracteristic *Scrisorilor* sale. Cine cercetează mai de aproape *Scrisorile* lui Eminescu (*întîia* și a *doua*) constată că un grup compact de versuri de la început se repetă în final ca un leit-motiv. Iar în această proiectată a *cincea Scrisoare*, recte *Dalila*, versurile în discuție, de la început, se repetă întocmai, la sfîrșit, în forma unei repetiții cu caracter de concluzie :

Așa dar, cînd plin de visuri urmărești vre o femee
Pe cînd luna, scut de aur, strălucește prin alee
.....
.....

Și efectul stilistic al acestei repetiții este considerabil. Eminescu era bogat în asemenea resurse. Puteau deci lipsi aceste versuri din partea introductivă a poeziei, așa cum *presupune* Perpessicius ? De asemenea, se poate susține în mod serios că forma superioară a versurilor din *Convorbiri* se datorește editorului și nu poetului ? E vreo indicație în acest sens în fraza

editorului : „Dar *așa cum le găsim astăzi*, aceste poezii cuprind versuri de o unică frumusețe..." ? Din propoziția „cum le găsim astăzi", noi înțelegem că poeziile au fost date la tipar în forma în care se găseau în manuscrisul poetului, iar o dovadă că nici o intervenție nu și-a îngăduit editorul avem în faptul că, deși nu aprecia pluralul *torții* în loc de *torțe*, în *Sonet*, l-a respectat totuși în textul reprodus de *Convorbiri*.

A nu admite că Maiorescu a dat la *Convorbiri* poezia *Dalila* în forma în care se găsea într-un manuscris al poetului, altul decît manuscrisele rămase, fără să fi făcut vreo intervenție personală într-însul ci din contră, a presupune că criticul a extras din manuscrisul 2282, rămas printre hîrtii, numai ceea ce a socotit el că e bun, și mai mult, a afirma că a și „potrivit" textul din *Convorbiri*, înseamnă, după o regulă de logică elementară, să conchidem că versiunea *Dalilei* publicată în *Convorbiri* este o contrafacere și că numai versiunea care se află în manuscrisul 2282, cu toate imperfecțiunile ei, poate fi socotită autentic eminesciană. Dar nici Scurtu și nici Perpessicius nu înlătură versiunea *Convorbirilor*, deși am văzut că cel puțin cele 12 versuri de la începutul poeziei : *Tinere ce plin de visuri...* au altă formă în *Convorbiri* față de manuscrisul 2282, socotit ca fiind cel din urmă. Ei se mulțumesc doar să mai introducă în textul din *Convorbiri* treisprezece versuri dintr-un manuscris anterior și deci inferior, versuri care, la o cercetare mai atentă, prezintă o nuanță tautologică.

Mînușa (după Schiller)

S-a publicat întîi în „Schalk-Bibliothek", Heft 5, Leipzig, 1881. Volumul nu se găsește, dar traducerea lui Eminescu s-a reprodus în *Amicul familiei* (Gherla), V, 1/13, 15/27 noiembrie 1881. Din această cauză vom confrunta textul acestei traduceri din ediția Perpessicius cu cel din *Amicul familiei*, singurul care se cunoaște pînă astăzi. Iată abaterile ediției Perpessicius de la textul din *Amicul familiei* : *să vadă*, în loc de *să vază* ; *împrejuru-și*, în loc de *împregiuru-i* ; *peste*, în loc de *preste* ; *împrejur* în loc de *împregiur* ; *acestor* în loc de *acelor* ; *de-o ridică*, în loc de *i-o ridică* ; *mișcare*, în loc de *mirare* ; *e plină*, în loc de *răsună* :

Ca să *vază* cum s-o-nc*i*nge între fiare lupta dreaptă
Mut se uită *împregiuru-i* . . . . . .
Se azvîrl doi leoparzi . . . . . .
Preste tigru
Și-*mpregiur*, arzînd de dorul de-a se sfîșia-ntre ele
Se așează.
Cavaleru-aleargă iute, se coboară
În grozava prejmuire, calcă sigur, fără frică,
Din mijlocu-*acelor* monștri
Cu-a lui degete-ndrăznețe el mănușa *i-o ridică*.
Cu *mirare* și cu groază
Damele și cavalerii l-au privit.
De-a lui laudă *răsună* orice gură.

S-a dus amorul

S-a publicat în *Poezii de Mihail Eminescu*, cu o notiță biografică de T. Maiorescu. Editura Socec, București, 1884. Volumul de la Socec s-a tipărit după îmbolnăvirea poetului și a apărut la 20—21 decembrie 1883, precum a precizat G. Ibrăileanu în *Viața românească*, XIX (1927), nr. 1, p. 92—93. De altfel, chiar alcătuitorul volumului, într-o scrisoare către V. Alecsandri datată 13/25 decembrie 1883, anunța că volumul poeziilor lui Eminescu va apărea peste opt zile, ceea ce se confirmă prin anunțurile din ziare (*Românul*, 22 decembrie și *România liberă* din 23 decembrie 1883).

Este natural, deci, să socotim ediția Socec ca prima tipăritură a acestei poezii. Într-o formă deosebită ea apăruse în revista *Familia*, XIX (1883), nr. 17, din 24 aprilie/6 mai, pe care poetul a modificat-o, făcîndu-i schimbări de strofe întregi și îmbunătățind-o mult. Această formă superioară se găsea în manuscris, împreună cu alte 25 de poezii inedite, la Maiorescu, cedate de Eminescu în urma lecturii lor în ședințele Junimii bucureștene ce se țineau în casa criticului, dar după publicarea ei în volumul de la Socec, manuscrisul s-a pierdut, o dată cu al celorlalte 25. După apariția ei, poezia *S-a dus amorul* s-a retipărit în *Convorbiri literare*, XVII (1884), nr. 11, din 1 februarie.

Ediția Perpessicius indică drept izvor *Familia*, fără a arăta că nu reproduce textul poeziei nici din *Familia*, nici din ediția Socec, ci din *Convorbiri*, al cărei text însă nu-l respectă întocmai, căci în loc de forma *răce*, dă *rece* :

Uitarea le închide-n scrin
Cu mîna ei cea *răce*.

Cînd amintirile

S-a tipărit în ediția Socec. Cu mici deosebiri fusese tipărită mai înainte în *Familia*, XIX (1883), nr. 20, din 15/27 mai. Eminescu a modificat-o după ce i-o încredințase lui Iosif Vulcan pentru *Familia* și astfel modificată a tipărit-o Maiorescu în volumul de la Socec. Ulterior s-a publicat și în *Convorbiri literare*, XVII (1884), nr. 11, din 1 februarie. Față de textul identic al ediției Socec și al *Convorbirilor*, ediția Perpessicius are unele abateri : *răsfirați* în loc de *resfirați*, *îmbrățișați* în loc de *îmbrățoșați*, *să se stîngă* în loc de *să se stingă*.

Cu mîne zilele-ți adaogi

S-a publicat întîi în ediția Socec și ulterior în *Convorbiri literare*, XVII (1884), nr. 11, din 1 februarie. Deși dă ca izvor „Ediția I-a Maiorescu, decemvrie 1883", ediția Perpessicius reproduce textul acestei poezii din *Convorbiri*, dovadă fiind faptul că redă versul ultim din penultima strofă după *Convorbiri*, unde se află :

Deapururе ziua de azi

spre deosebire de ediția Socec, unde e :

Deapururi ziua cea de azi.

Chiar față de textul *Convorbirilor*, pe care am văzut că-l reproduce, deși nu o mărturisește, ediția Perpessicius are următoarele abateri : *îmblă* în loc de *umblă*, *însăși* în loc de *însași*, *repezi* în loc de *răpezi*.

Peste vîrfuri

S-a publicat întîi în ediția Socec, apoi în *Convorbiri literare*, XVII (1884), nr. 11, din 1 februarie. Ediția Perpessicius menționează ca izvor „Ediția I-a Maiorescu", dar atît în această ediție cît și în *Convorbiri* se află forma *luna*, nu *lună*, cum dă Perpessicius :

Peste vîrfuri trece *luna*.

Subliniem că în *Convorbiri* se află forma fonetică regională *fărmecată*, nu *fermecată* ca în ediția Maiorescu. Se pare că editorul sau zețarul de la *Convorbiri* (Iași) respecta mai fidel formele moldovenești ale poetului decît editorul sau zețarul de la Socec (București). Dar o asemenea ipoteză nu se poate verifica temeinic decît numai după ce se vor fi restabilit, într-o ediție critică, toate textele din aceste două izvoare, socotite a fi tipărituri de primul ordin ale poeziilor lui Eminescu.

Lasă-ți lumea ta uitată

S-a publicat întîi în ediția Socec, apoi în *Convorbiri literare*, XVII, (1884), nr. 11, din 1 februarie. Ediția Perpessicius dă ca izvor „Ediția I-a Maiorescu", dar reproduce *se* din *Convorbiri* în loc de *ne* din ediția Maiorescu, unde se află :

Vin cu mine, rătăcește
Pe cărări cu cotituri,
Unde noaptea *ne* trezește
Glasul vechilor păduri.

În ediția Maiorescu se află forma *strimte*, ca în *Convorbiri*, dar ediția Perpessicius dă forma *strîmte*, în versul :

Farmec dînd cărării *strimte*.

În aceeași ediție Maiorescu se află *Și*, nu *Îi*, în versul :

Și răspunde codrul verde

dar ediția Perpessicius folosește *Îi* din *Convorbiri*.

În ediția Maiorescu se află forma *pintre*, ca și în *Convorbiri*, dar ediția Perpessicius folosește *printre* :

Numai luna *pintre* ceață
Varsă apelor văpae.

Tot în ediția Maiorescu se află forma *brață*, pe care ediția Perpessicius o schimbă în *brațe*, ca în *Convorbiri* :

Și te află strînsă-n brață
Dulce dragoste bălae.

În *Convorbiri* se află forma moldovenească *fărmecat*, spre deosebire de ediția Maiorescu, pe care o redă ediția Perpessicius : *fermecat*.

Te duci

S-a publicat întîi în ediția Socec, apoi în *Convorbiri literare*, XVII (1884), nr. 11, din 1 februarie. Și în ediția Socec și în *Convorbiri* se află formele *blăstemam* și *blăstema*, nu *blestemam* și *blestema* ca în ediția Perpessicius :

Te *blăstemam*, căci te iubesc
Și n-o să am ce *blăstema*.

Mai am un singur dor

S-a publicat întîi în ediția Socec, apoi în *Convorbiri literare*, XVII (1884), nr. 11, din 1 februarie. În ambele tipărituri se află formele *sării* și *prietini*, *nu serii* și *prieteni* ca în ediția Perpessicius :

În liniștea *sării*
Să mă lăsați să mor
La marginea mării
Pătrunză talanga
Al *sării* rece vînt

Luceferi ce răsar
Din umbră de cetini
Fiindu-mi *prietini*
O să-mi zîmbească iar.

Varianta aceleiași poezii

S-a publicat întîi în ediția Socec, apoi în *Convorbiri literare*, XVII (1884), nr. 11, din 1 februarie. În *Convorbiri* are ca titlu *De-oi adormi...*, pe care îl adoptă și ediția Perpessicius. În ediția Socec, pe care o menționează ca izvor ediția Perpessicius, se află :

Luceasc-un cer senin
Eternelor ape

dar ediția Perpessicius reproduce din *Convorbiri* :

Luceasc-un cer senin
Pe-adîncele ape

schimbînd însă forma *adîncele* prin *adîncile*.

La steaua

S-a publicat întîi în *Convorbiri literare*, XX (1886), nr. 9, din 1 decembrie. În textul *Convorbirilor* se află forma de plural *au* pentru *a* :

Poate de mult s-*au* stins în drum
În depărtări albastre,
Iar raza ei abia acum
Luci vederii noastre.

ceea ce ediția Perpessicius nu respectă.

Kamadeva

S-a publicat întîi în *Convorbiri literare*, XXI (1887), nr. 4, din 1 iulie. În *Convorbiri* se află forma *vindic* :

Cu durerile iubirii
Voind sufletu-mi să-l *vindic*
L-am chemat în somn pe Kama-
Kamadeva, zeul indic

pe cînd în ediția Perpessicius, *vindec*.

Pe lîngă plopii fără soț

S-a publicat întîi în *Familia* din Oradea la 29 august/9 sept. 1883, după un manuscris dat de Eminescu lui Iosif Vulcan încă din primăvara acelui an. În decembrie 1883 a apărut în ediția Socec, iar la 1 februarie 1884 în *Convorbiri literare*. În toate aceste izvoare se află forma *oară* nu *oră* :

O *oară* să fi fost amici,
Să ne iubim cu dor,
S-ascult de glasul gurii mici
O *oară* și să mor.

Ediția Scurtu schimbă pe *oară* în *oră*, ceea ce face și ediția Perpessicius.

În *Convorbiri literare* se află *înmărmurai* în loc de *înmărmureai* din celelalte două izvoare.

În *Familia* nu e nici un semn de punctuație după *măreț* :

Dîndu-mi din ochiul tău senin
O rază dinadins,
În calea timpilor ce vin
O stea s-ar fi aprins,
Ai fi trăit în veci de veci
Și rînduri de vieți,
Cu ale tale brațe reci
Înmărmureai măreț
Un chip de-apururi adorat
Cum nu mai au perechi
Acele zîne ce străbat
Din timpurile vechi.

Este interesant să notăm că în articolul *Ironie* scris de Caragiale, versul *Înmărmureai măreț* apare tot fără punctuație, ca în *Familia*, verbul fiind deci înțeles ca avînd funcție tranzitivă. Încă din anul 1894, G. Ibrăileanu a observat că după *măreț* nu e virgulă sau alt semn de punctuație, propunînd să se respecte textul din *Familia* și din *Ironie* de Caragiale.

Ideea aceasta a fost reluată și susținută cu numeroase și temeinice argumente în volumul *Scriitori romîni și străini*, Iași, Editura Viața românească, 1924, p. 131. Dar în ciuda argumentelor lui Ibrăileanu și chiar împotriva manuscrisului pe care-l reproduce la p. 76 din vol. III, unde nu se află nici un semn de punctuație după *măreț*, în contradicție și cu textul *Familiei*, deși tocmai *Familia* este invocată ca izvor al poeziei, ediția Perpessicius reproduce versul comentat mai sus cu virgulă după *măreț*, ceea ce îi schimbă și funcția și sensul.

BAZA DIALECTALĂ A LIMBII NOASTRE NAȚIONALE

DE

ACAD. EMIL PETROVICI

Orice limbă literară este într-o măsură mai mică sau mai mare o limbă comună rezultată din integrarea unor graiuri regionale. Acesta este principalul proces de formare a limbilor naționale [1], fiind condiționat de concentrarea economică și politică.

La constituirea limbii naționale unice nu contribuie însă în egală măsură toate graiurile unei limbi. De obicei la baza unei limbi comune literare stă un dialect, un grai al limbii respective, în care au intrat însă în număr mai mic sau mai mare și elemente din celelalte dialecte sau graiuri ale aceluiași idiom.

Limba romînă comună — sau limba romînă literară — s-a format de asemenea în urma integrării dialectale. Cele mai multe elemente ale ei provin din graiul muntean, dar foarte multe particularități fonetice, gramaticale și lexicale au intrat în limba comună din alte graiuri, în primul rînd din graiul moldovean, apoi, în măsură mai mică, din cel ardelean și cel oltean.

Era și natural ca, în urma concentrării economice și politice, care au dus la unirea politică a celor două principate romîne, cu o singură capitală, principalul centru economic, administrativ și cultural al noului stat, să se producă și o concentrare a graiurilor, în urma afluenței din toate provinciile romînești, dar mai ales din Moldova, a unui număr considerabil de cărturari, dintre care unii s-au bucurat de un mare prestigiu intelectual. Contactul acesta direct, în capitala țării, dintre munteni, moldoveni și ardeleni, precum și influența scriitorilor moldoveni au constituit factorii principali care au determinat evoluția limbii noastre literare în a doua jumătate a secolului trecut.

---

[1] Vezi Р. И. Аванесов, *Общенародный язык и местные диалекты*, Издание Московского университета, 1954, p. 7; Marcel Cohen, *Pour une sociologie du langage*, Paris, [1956], p. 308 urm.

Înainte de unire, în cele două capitale ale țărilor romîne oamenii culți întrebuințau două variante ale limbii literare, prezentînd particularități dialectale muntenești, respectiv moldovenești. După unire, varianta vorbită de oamenii culți din București, ea însă și o κοινή constituită pe baza graiurilor muntene [1], a fost influențată de graiul intelectualilor moldoveni stabiliți la București, care vorbeau o κοινή ieșeană, influențată la rîndul ei, începînd cu secolul al XVI-lea, de limba literară constituită pe baza scrierilor coresiene.

Cele două variante ale limbii literare, vorbite la București și Iași, s-au integrat, după unirea principatelor, într-o κοινή unică prin părăsirea unor particularități dialectale atît moldovenești, cît și muntenești, căzute în felul acesta la rangul de regionalisme. În acest proces de integrare dialectală într-o limbă literară unică, limba vorbită de cărturarii ardeleni a jucat un rol mai puțin însemnat, ceea ce se explică între altele, și prin lipsa unor mari centre culturale romînești în Transilvania, asemănătoare Bucureștiului și Iașului.

Noua κοινή romînească devenită limbă națională, vorbită în primul rînd în capitala țării, în urma afluxului numeroaselor elemente provenite din graiul cărturarilor moldoveni, se îndepărtează tot mai mult de graiurile muntenești înconjurătoare. În felul acesta s-a ajuns la situația de astăzi, cînd, în mijlocul ariei dialectale muntene, graiul bucureștenilor culți constituie o enclavă prezentînd particularități provenite din alte arii dialectale, în primul rînd din cea moldovenească. Examinînd hărțile *Atlasului lingvistic romîn*, putem constata că unele particularități care deosebesc limba literară de graiul muntean nu pot fi explicate altfel decît prin proveniența lor moldovenească. Totuși, în cele mai multe cazuri în care limba literară diferă de graiul muntean, ea prezintă forme care se găsesc în majoritatea graiurilor romînești, inclusiv cel moldovean. Și aceste particularități comune limbii literare și majorității graiurilor romînești, dar care lipsesc în graiul muntean, se datoresc, după toate probabilitățile, influenței cărturarilor moldoveni asupra limbii romîne literare.

Una dintre particularitățile fonetice muntenești care a fost părăsită de intelectualii munteni — cu toate că în multe cazuri numai în scris — este pronunțarea *dă*, *pă*, *dîn*, *pîn*, și *dăs-* a prepozițiilor *de*, *pe*, *din*, *prin* și a prefixului *des-*. Deoarece aceste cuvinte unelte se repetă foarte des în vorbire — prepoziția *de* este cuvîntul romînesc cu cea mai mare frecvență —, rostirea aceasta îi dă graiului muntenesc o rezonanță particulară pe care caută să o evite înșiși muntenii. La părăsirea formelor muntenești amintite au contribuit nu numai intelectualii moldoveni, ci și ardelenii și oltenii, precum și scrierea etimologică, după adoptarea alfabetului latin, cînd muntenii au transcris prin *de*, *pe*, *des-* etc. formele scrise mai înainte cu chirilice *dă*, *pă* etc. (Vezi hărțile 1 și 2.)

Limba literară a adoptat și alte pronunțări care nu corespund celor muntenești. Astfel Bucureștiul se găsește în centrul unei arii care prezintă

[1] Camil Petrescu, în romanul *Un om între oameni* a redat fidel varianta muntenească a limbii noastre literare, așa cum o vorbeau și o scriau intelectualii progresiști bucureșteni din preajma anului 1848.

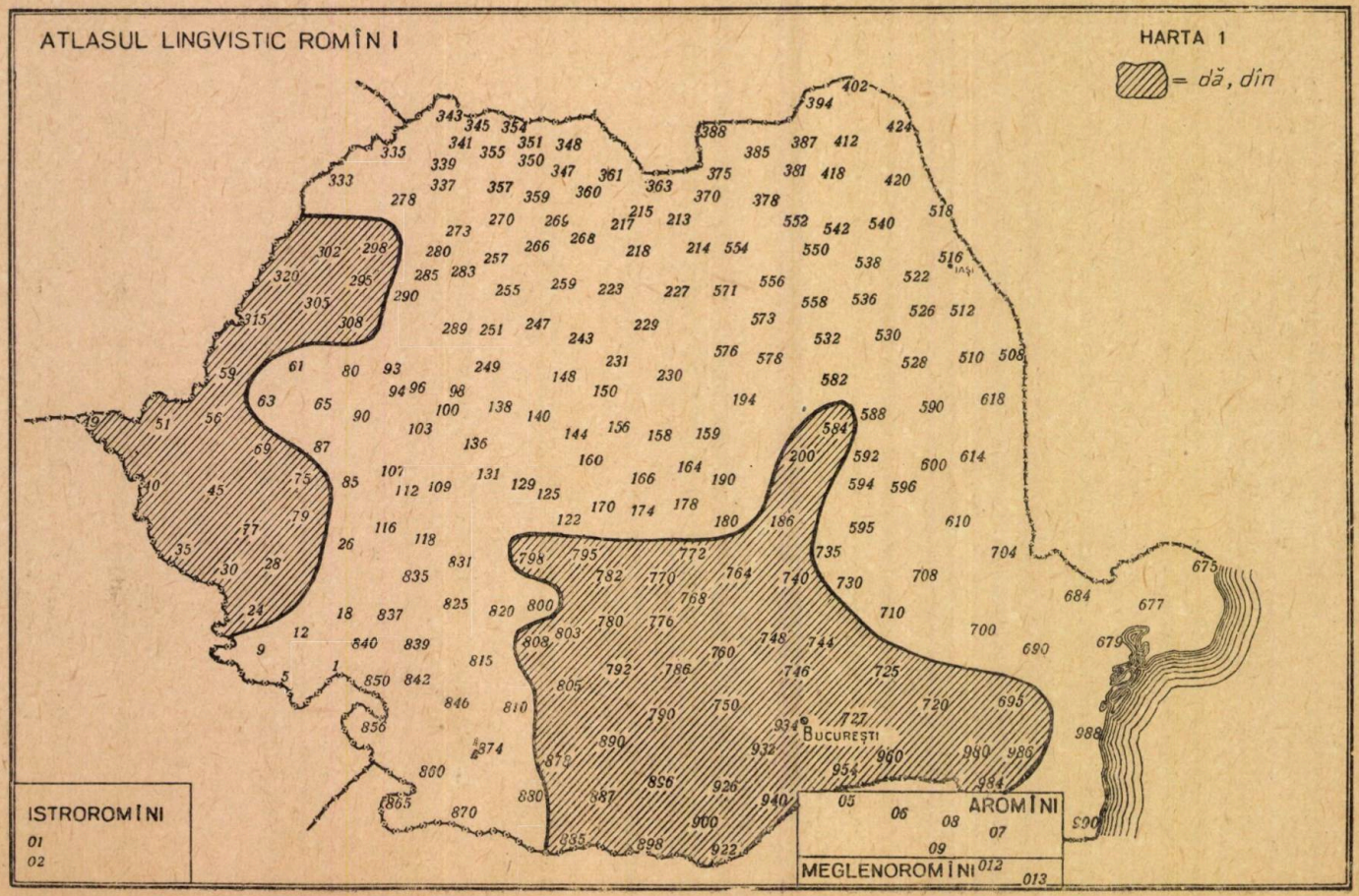
ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN I
HARTA 1
= dă, dîn
BUCUREȘTI
IAȘI
ISTROROMÎNI
01
02
AROMÎNI
05
06
08
07
09
MEGLENOROMÎNI
012
013

forme fără propagarea nazalității în cuvinte ca *genuchi* (rostit și *genuche*, *genuiche*), *mînuchi* (rostit și *munuchi*), *rinichi*. Dintre acestea numai forma din urmă e literară, fiind însă admisă alături de ea și forma *rărunchi*, răspîndită pe tot restul teritoriului țării. (Vezi hărțile 3 și 4.)

În jurul Bucureștilor se pronunță *strein* pe o arie întinsă, flancată spre vest de aria *strin*, *striin*. Îndreptarele noastre ortografice și ortoepice

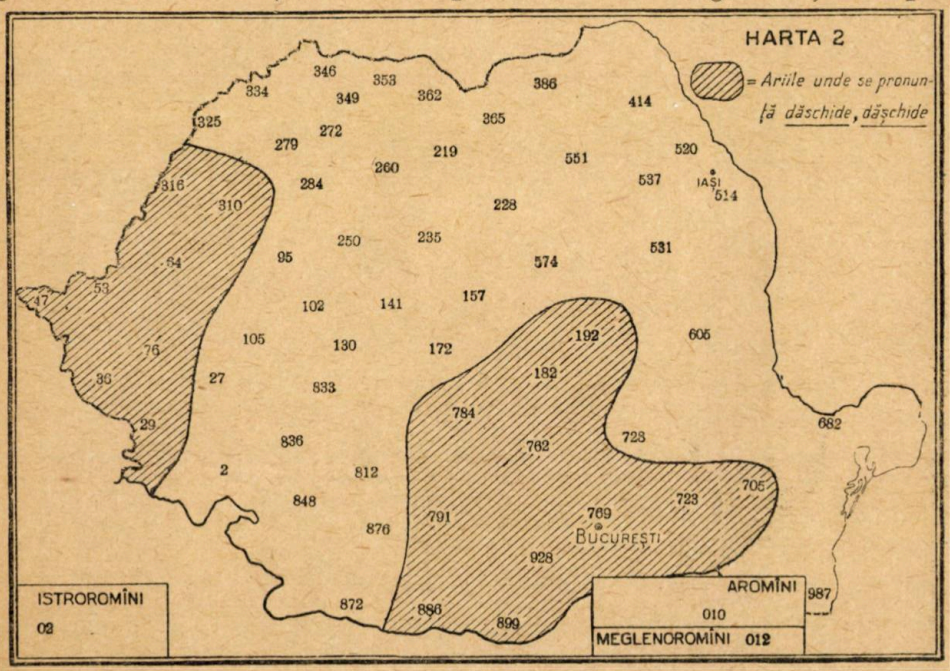

recomandă însă scrierea și pronunțarea *străin*, care e moldovenească și ardelenească. (Vezi harta 5.) Și în alte numeroase cazuri limba literară preferă forma moldovenească celei muntenești, ca de ex. *subsuoară* (vezi *supsuoară*, ALR I, vol. I, harta 54) în loc de *subțioară* (*supțioări*, ibid.), *dacă* în loc de *daca* (formă întrebuințată și de Eliade) etc.

Cu toate că în limba literară se admit astăzi numai formele muntenești *șade*, *șale*, *șapte*, *șase*, *jale*, totuși forme ca *pășaște*, *îngrijaște*, normale din punctul de vedere al foneticii istorice a graiului muntean, frecvente la scriitorii munteni din prima jumătate a secolului trecut, au fost înlocuite cu *pășește*, *îngrijește*. Aceste forme pot fi explicate prin analogie. Avînd în vedere însă că morfologia limbii romîne literare, în primul rînd aceea a verbului, prezintă numeroase particularități moldovenești, e de presupus că părăsirea unor forme ca *pășaște* nu s-a făcut fără influența graiului intelectualilor moldoveni și ardeleni.

Conjugarea munteană e caracterizată printr-o seamă de trăsături care n-au intrat în noua κοινή bucureșteană care stă la baza limbii literare, ca de exemplu, identitatea formelor de pers. a III-a sg. și pl. la prezentul indicativ al verbelor de conjugarea a II-a, a III-a și a IV-a (vezi

ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN I

HARTA 3

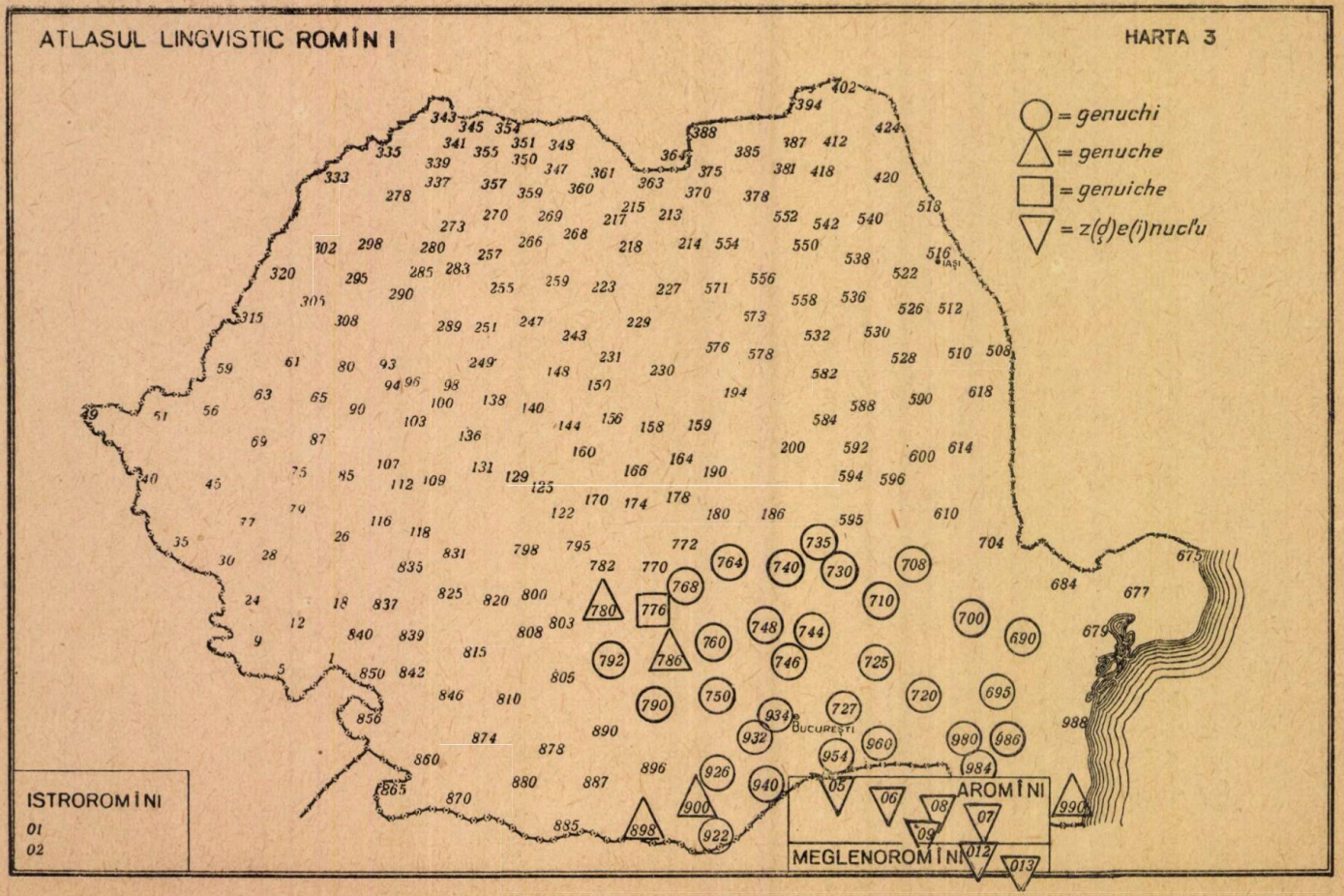

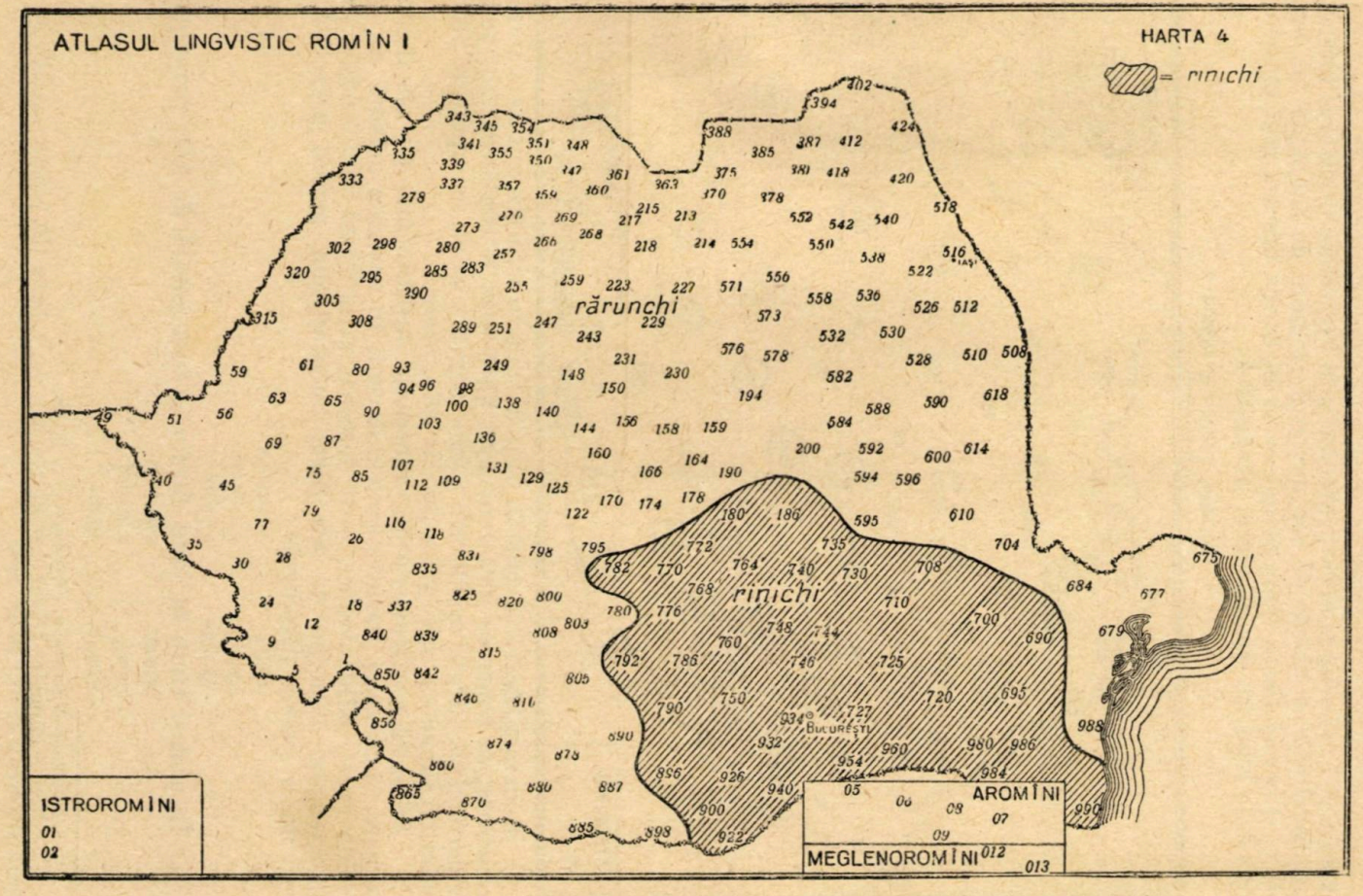
ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN I
HARTA 4
= rînichi
rărunchi
rînichi
BUCUREȘTI
ISTROROMÎNI
01
02
AROMÎNI
05
06
08
07
09
MEGLENOROMÎNI
012
013

harta 6 și 7 : *ei spune, ei bea*), precum și la imperfect și viitorul format cu auxiliarul *a avea* urmat de conjunctivul verbului de conjugat (*ei face, ei făcea, ei are să facă*). N-au primit acces în limba literară nici formele de plural de felul lui *am văzutără, a văzutără.*

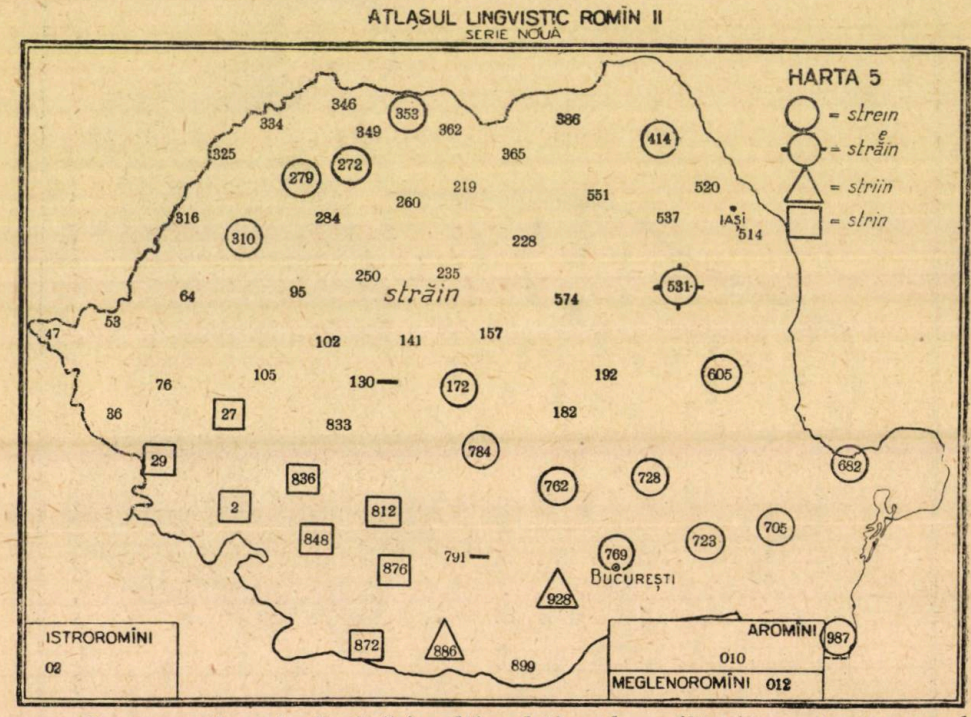

S-au menținut însă pînă în ultimul timp la scriitorii muntem formele iotacizate, cu toate că încă Ienăchiță Văcărescu le considera „anomale", remarcînd că, „frații moldoveni păzesc regula mai cu scumpătate", întrebuințînd forme ca *vreu, pot* în loc de *voiu, pociu* [1].

Părăsind particularitățile muntenești înșirate mai sus ale flexiunii verbale, noua κοινή bucureșteană a devenit în oarecare măsură un grai moldovenesc, adică vechea κοινή ieșeană, pronunțată muntenește. Iată un exemplu : ALR ne dă din jurul Bucureștiului, pentru prez. ind. al verbului *a spune*, paradigma :

spuị	*spuném*
spuị	*spunéți*
spúne	*spúne*

În același timp în jurul Iașului a fost notată de ALR paradigma :

spun	*spúnim*
spuị	*spúniț*
spuni	*spun* [2]

[1] Ienăchiță Văcărescu, *Observații* . . ., p. 95.

[2] Vezi de exemplu, *Atlasul lingvistic romîn*, I, vol. I, harta 107, punctele cartografice 932 (lîngă București) și 516 (lîngă Iași).

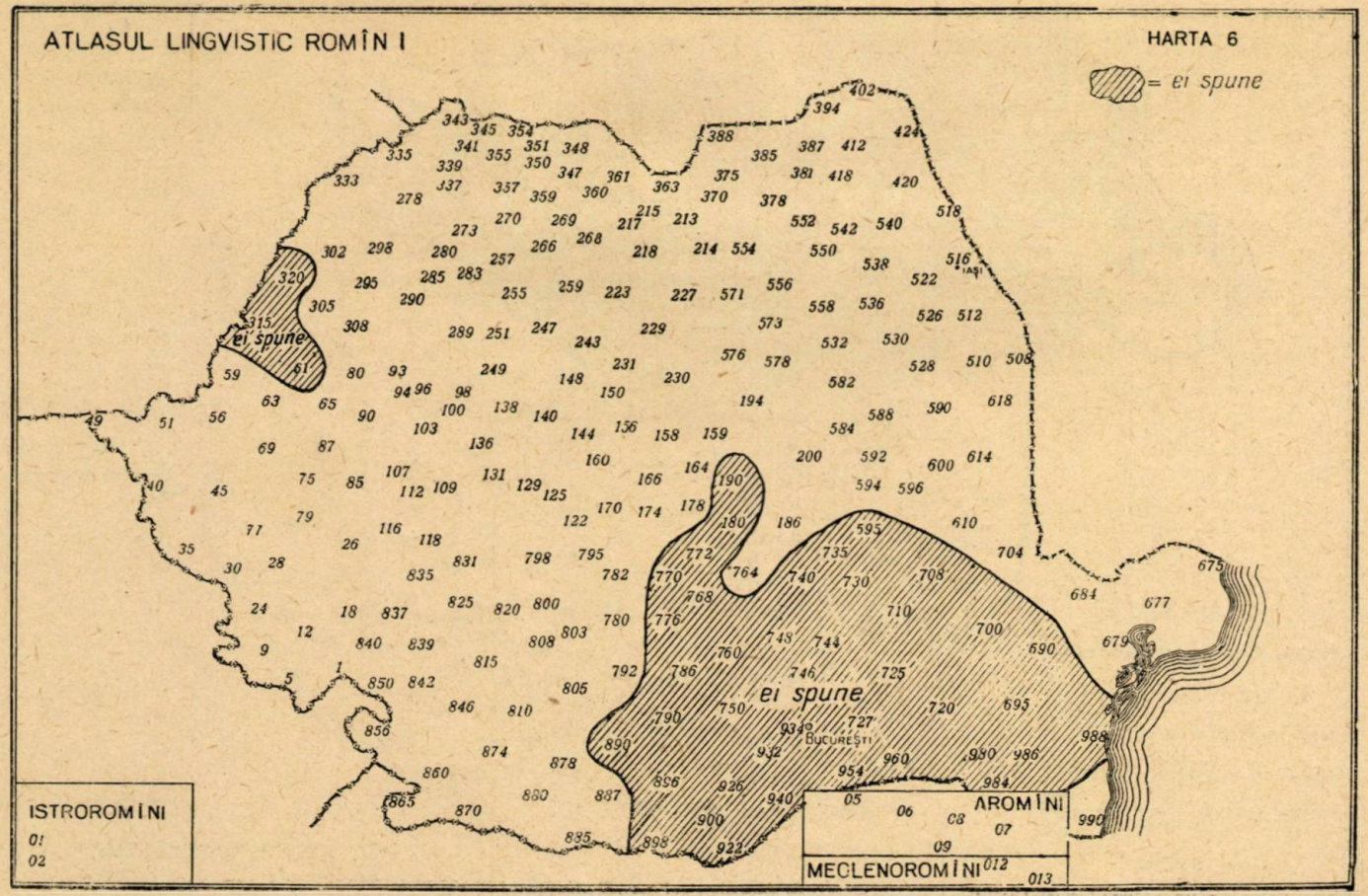
ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN I
HARTA 6
= ei spune
ei spune
ei spune
IAȘI
BUCUREȘTI
ISTROROMÎNI
01
02
AROMÎNI
MEGLENOROMÎNI
05
06
08
07
09
012
013

ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN I

HARTA 7

▨ = Localități în care pentru verbul *a bea*, la prez. ind., pers. a III-a pl. este identică cu pers. a III-a sg.

— = Localitate în care nu s-a dat pers. a III-a pl.

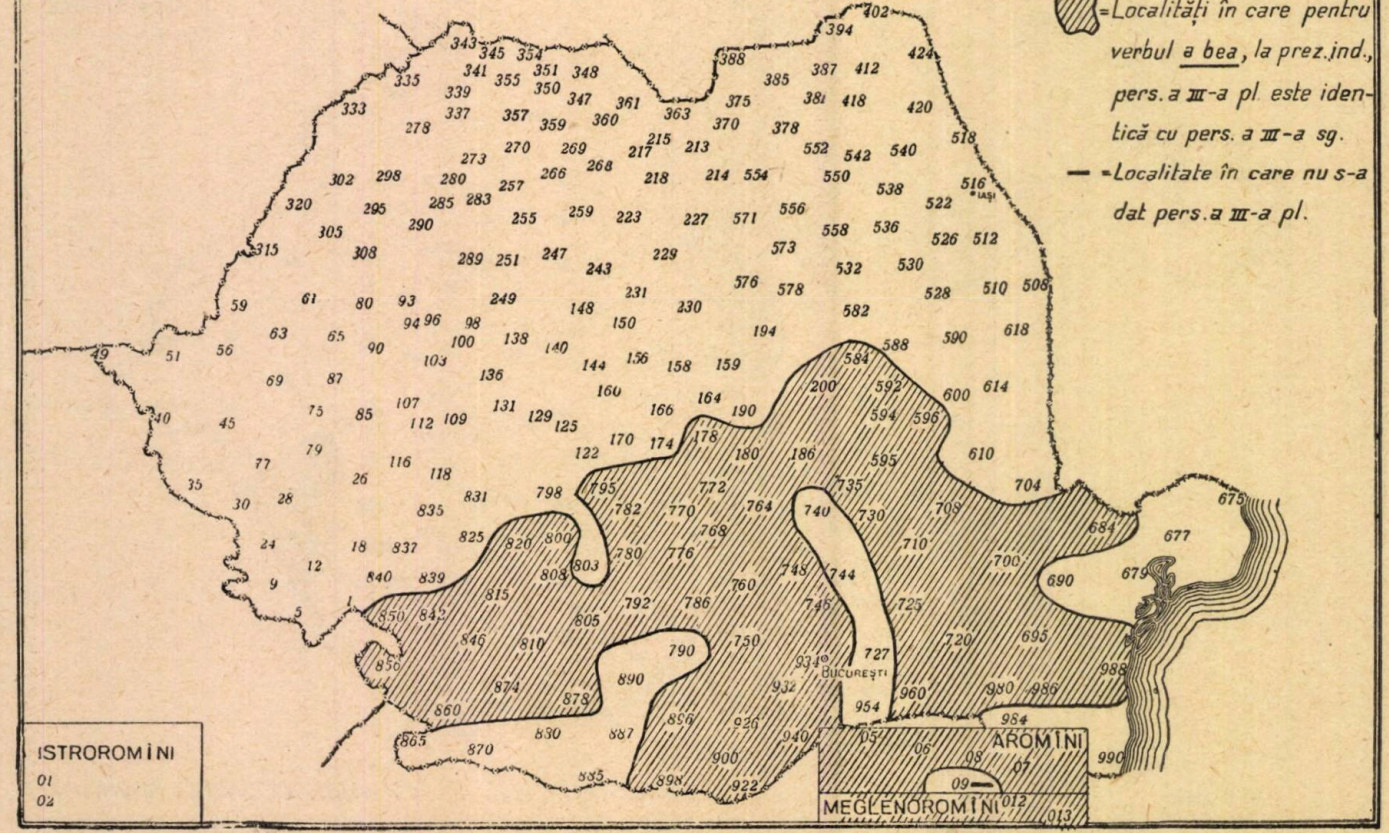

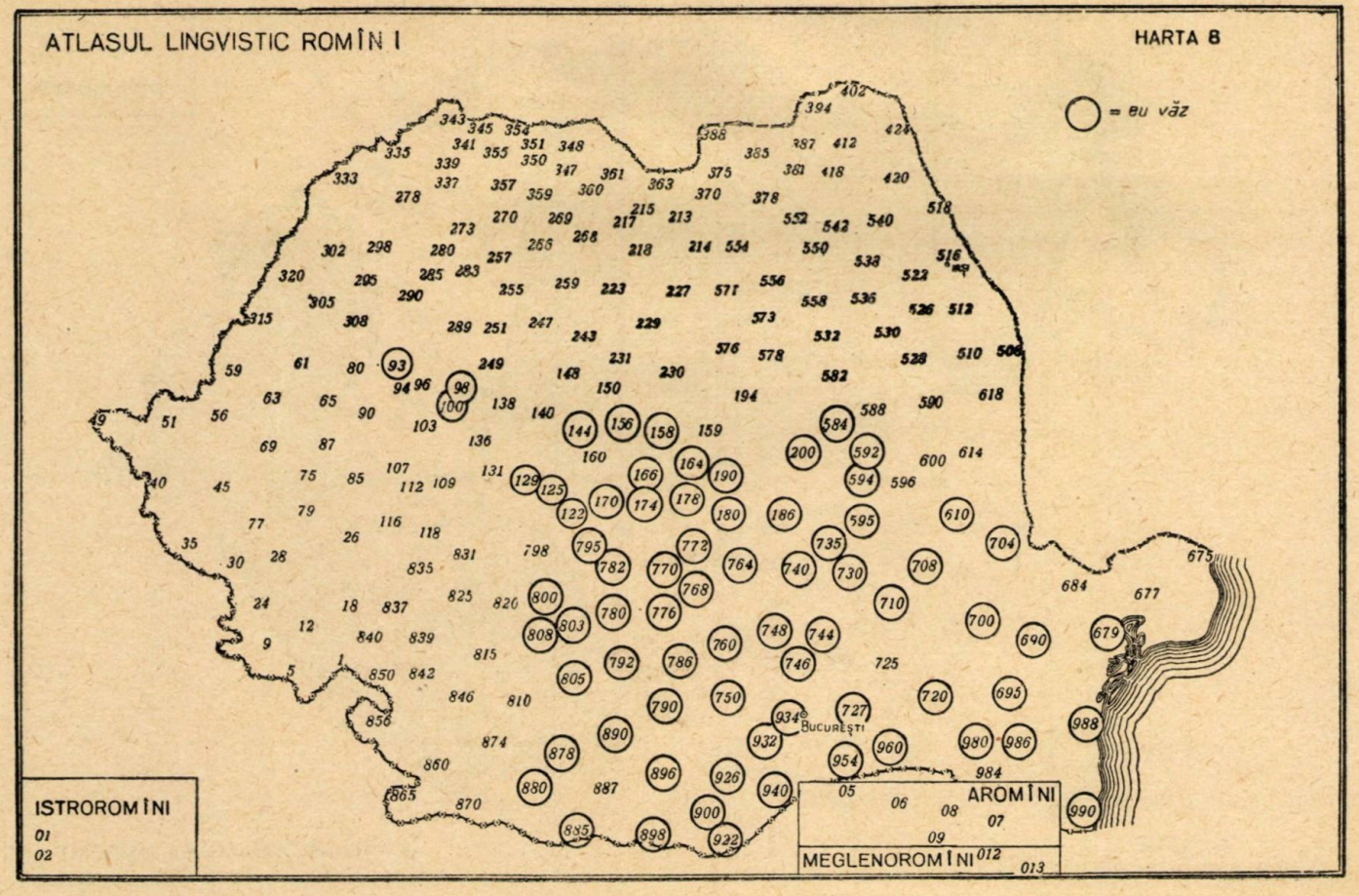
ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN I
HARTA 8
= eu văz
ISTROROMÎNI
01
02
AROMÎNI
05
06
07
08
09
MEGLENOROMÎNI
012
013
BUCUREȘTI

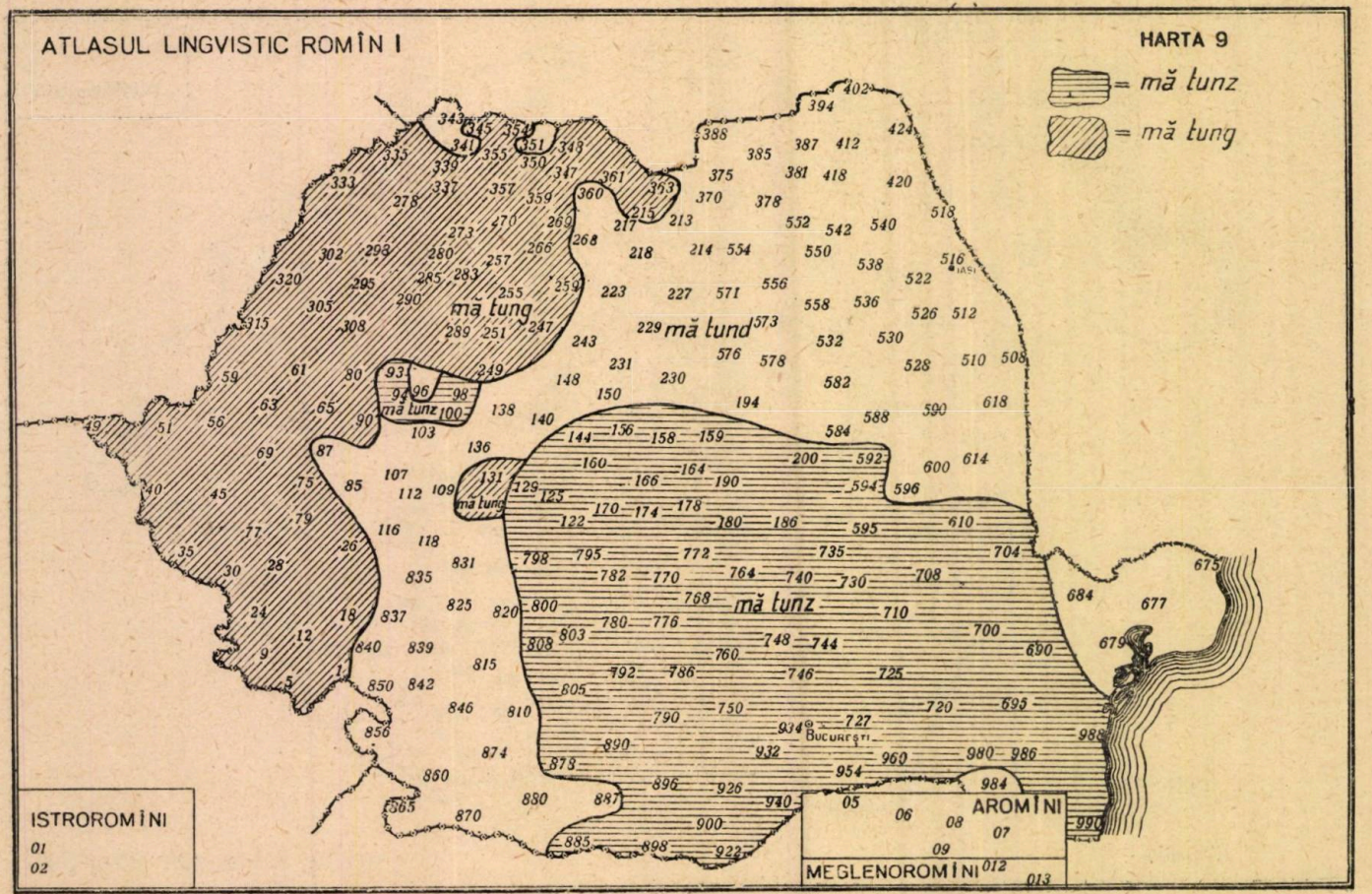
ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN I
HARTA 9
= mă ţunz
= mă ţung
mă ţung
mă ţund
mă ţunz
mă ţung
mă ţunz
IAŞI
BUCUREŞTI
ISTROROMÎNI
01
02
AROMÎNI
05
06
08
07
09
MEGLENOROMÎNI
012
013

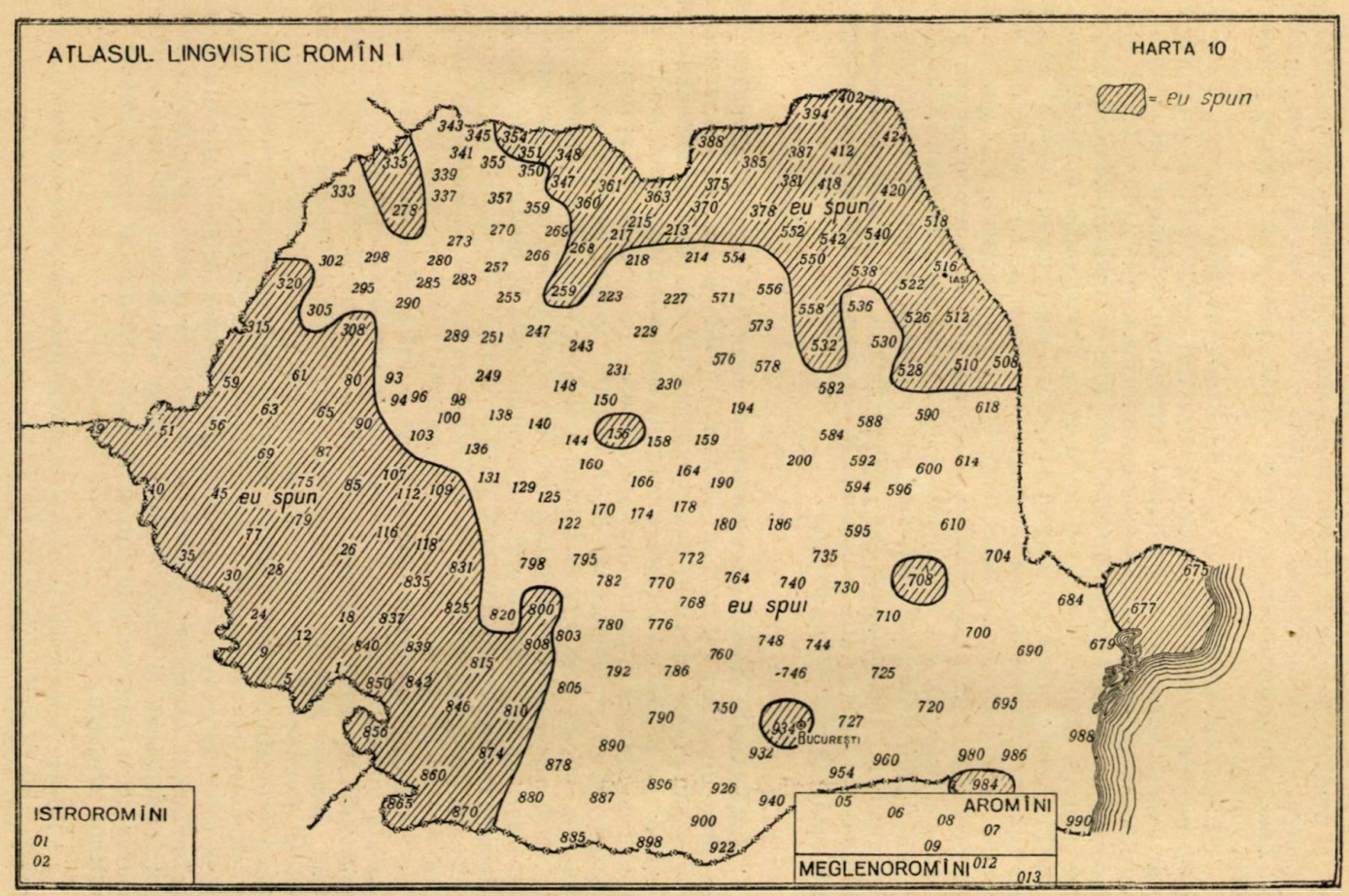
ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN I
HARTA 10
= eu spun
eu spun
eu spun
eu spun
IAȘI
BUCUREȘTI
ISTROROMÎNI
01
02
AROMÎNI
05
06
08
07
09
MEGLENOROMÎNI
012
013

E evident că formele moldovenești sînt cele literare, *pronunțate însă muntenește*, cu *e* neaccentuat netrecut la *e* închis sau la *i* și cu *ț* palatalizat final (adică urmat de „*i* scurt" final) păstrat în forma persoanei a II-a plural.

Că formele refăcute din cele iotacizate de tipul lui *văd*, *aud*, *țin*, *rămîn*, *pot* etc. se datoresc influenței graiului intelectualilor și scriitorilor moldoveni, se dovedește — pe lîngă mărturia lui Ienăchiță Văcărescu — și de ariile pe care le prezintă pentru aceste forme hărțile ALR [1]. Astfel forma refăcută *țin* (rostită *țîn*) apare în două arii, una în Moldova de nord, inclusiv împrejurimile Iașului, și colțul de nord-est al Transilvaniei cu Maramureșul, și alta în Banat, jumătatea sudică a Crișanei, colțul de sud-vest al Transilvaniei și extremitatea de vest a Olteniei. (Vezi harta 11.) E evident că rolul ieșenilor în introducerea acestei forme în limba literară a fost mai important decît acela al intelectualilor, mult mai puțini la număr și mai puțin însemnați, originari din vestul teritoriului romînesc. Iar eventualitatea ca formele refăcute de tipul *văd*, *aud*, *țin* etc. să fi apărut în limba literară prin analogie, independent de aceleași forme din graiul intelectualilor moldoveni, e foarte puțin probabilă. Graiul popular din capitală păstrează pînă astăzi formele iotacizate.

★

Intelectualii și scriitorii munteni au renunțat la multe elemente lexicale muntene, adoptînd în locul lor forme moldovenești. Astăzi cuvinte ca *ginerică* sau *ginere* cu sensul de *mire*, *bojoci* pentru *plămîni* sînt dialectale. (Vezi hărțile 12, 13.) Adeseori, alături de forma muntenească, e admisă ca tot atît de literară și forma moldovenească — care de cele mai multe ori e și ardelenească și bănățeană. Dacă în stilul neutru se zice, ca în graiul muntean *rinichi*, *pisică* (vezi hărțile 4 și 14), în diverse locuțiuni expresive ca *în rărunchii pămîntului*, *din rărunchii inimii*, *a prinde(umbla) cu mîța-n sac*, *a fi mîță blîndă* etc., forma munteană nu poate fi întrebuințată. Îndeosebi în limba prozatorilor și poeților noștri întîlnim alături forme provenite din diverse graiuri regionale, întrebuințate nu ca sinonime perfecte, ci cu sensuri nuanțate, cum e, de exemplu, cazul lui *zăpadă*, *omăt*, *nea*. (Vezi harta 15.) La fel un autor muntean — mă gîndesc la maestrul Arghezi — poate întrebuința, alături de forma muntenească *porumb*, și formele *popușoi* din Moldova și *cucuruz* din Ardeal (vezi harta 16). În opera maestrului Arghezi întîlnim moldovenisme ca *ciubotă*, *cocostîrc*, *mire*, *mîță*, *povidlă*, *promoroacă* etc. și ardelenisme ca *dărab*[2], *cucuruz*, *nea* etc. Asemenea forme dialectale abundă îndeosebi în operele literare recente în care se oglindește viața nouă din diferitele regiuni ale țării. E sigur că unii autori tineri au exagerat în întrebuințarea acestor forme. Multe din ele vor rămîne însă în literatură ca termeni literari, iar, dacă e adevărat că scriitorii influențează și limba vorbită, unele vor deveni un bun comun al tuturor celor care vorbesc limba literară curentă, al căror număr e în continuă creștere.

[1] Referitor la răspîndirea pe teren a formelor iotacizate sau create după modelul lor (de ex. *spui* în loc de *spun*), vezi hărțile alăturate 8, 9, 10.

[2] Vezi *Almanahul turistic*, 1960, p. 7.

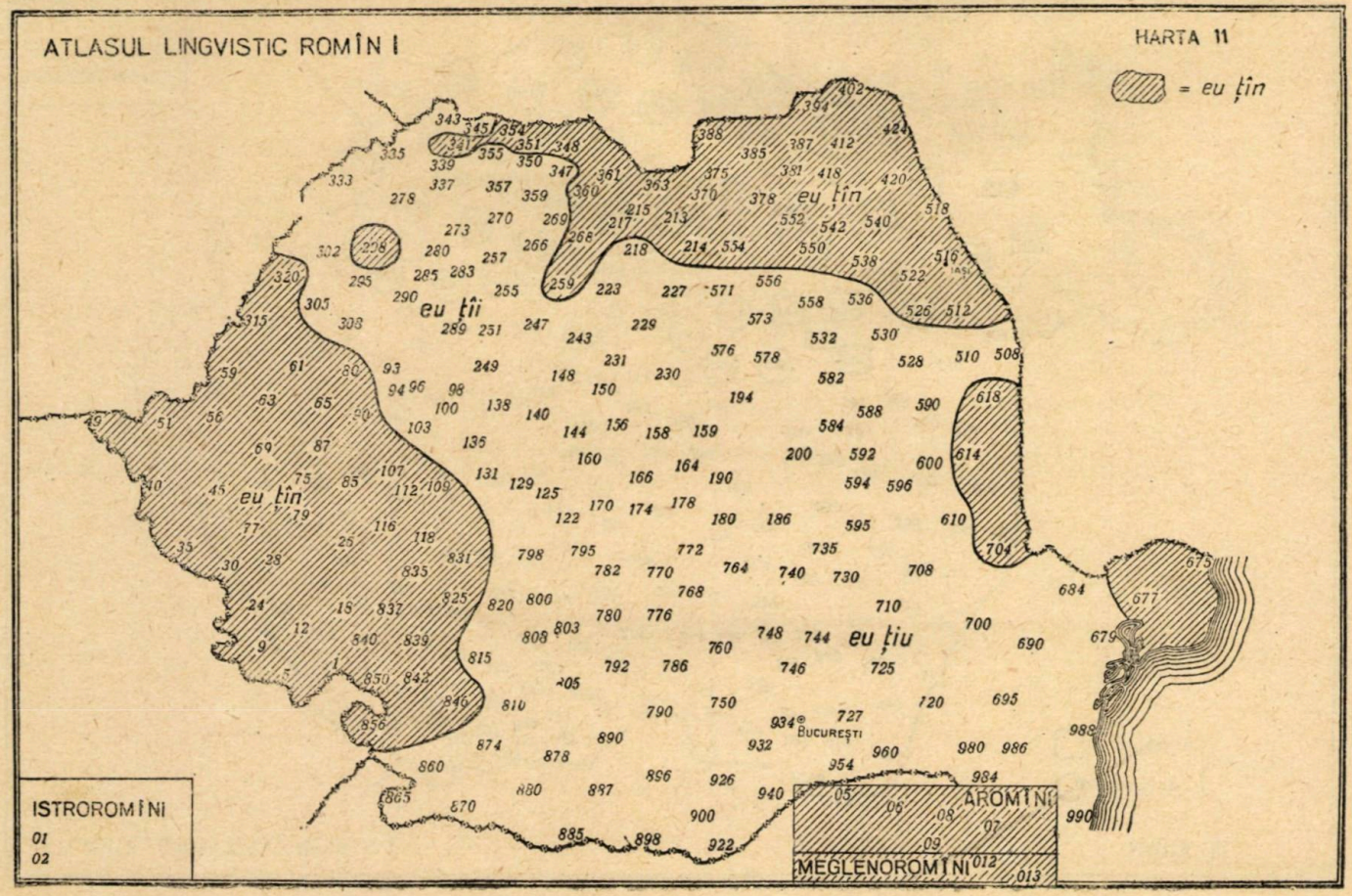
ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN I
HARTA 11
= eu ţîn
eu ţîn
eu ţîi
eu ţîn
eu ţiu
BUCUREŞTI
ISTROROMÎNI
01
02
AROMÎNI
MEGLENOROMÎNI
012
013

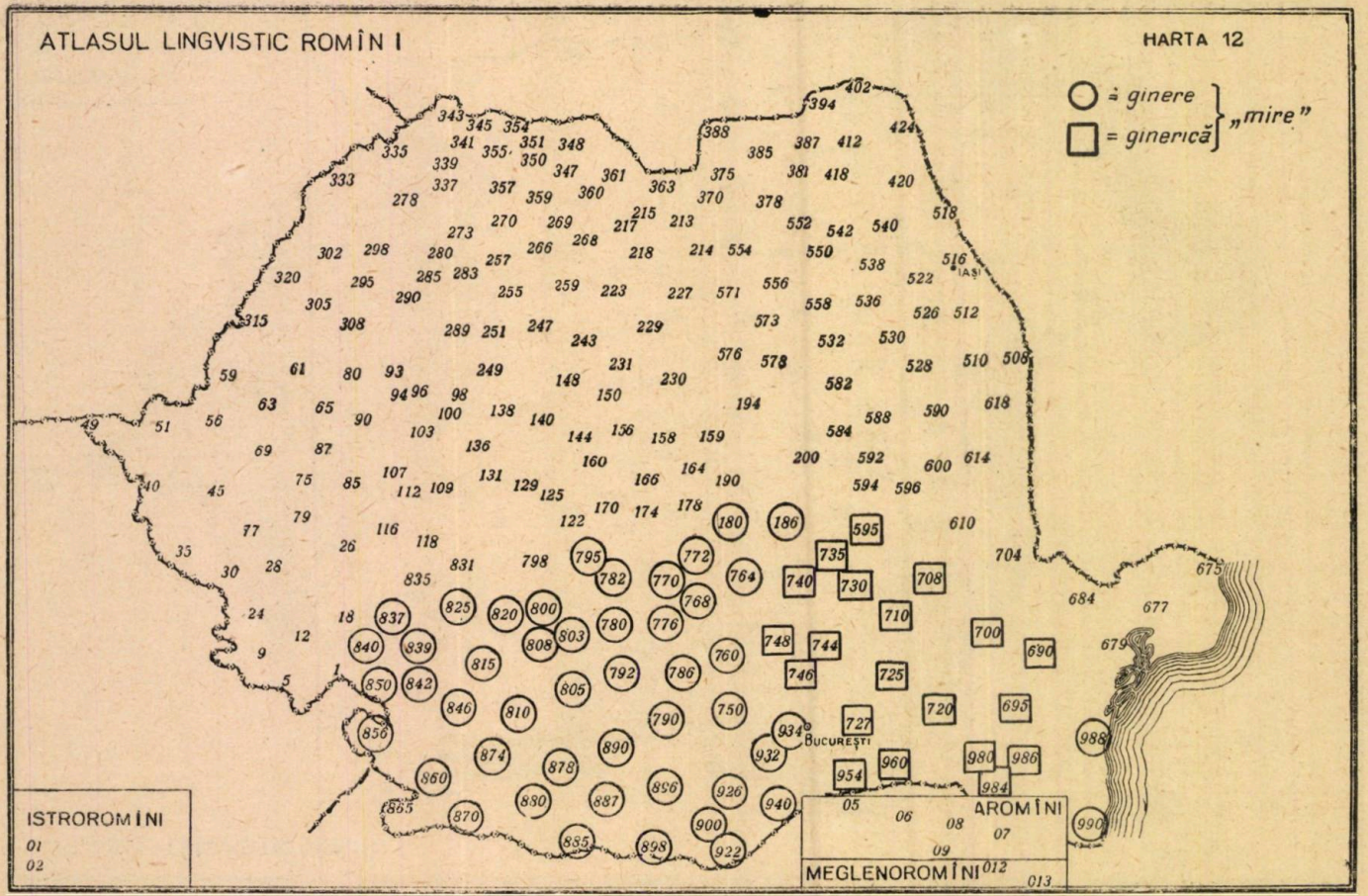
ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN I
HARTA 12
○ = ginere
□ = ginerică
„mire"
IAȘI
BUCUREȘTI
ISTROROMÎNI
01
02
AROMÎNI
05
06
08
07
09
MEGLENOROMÎNI
012
013

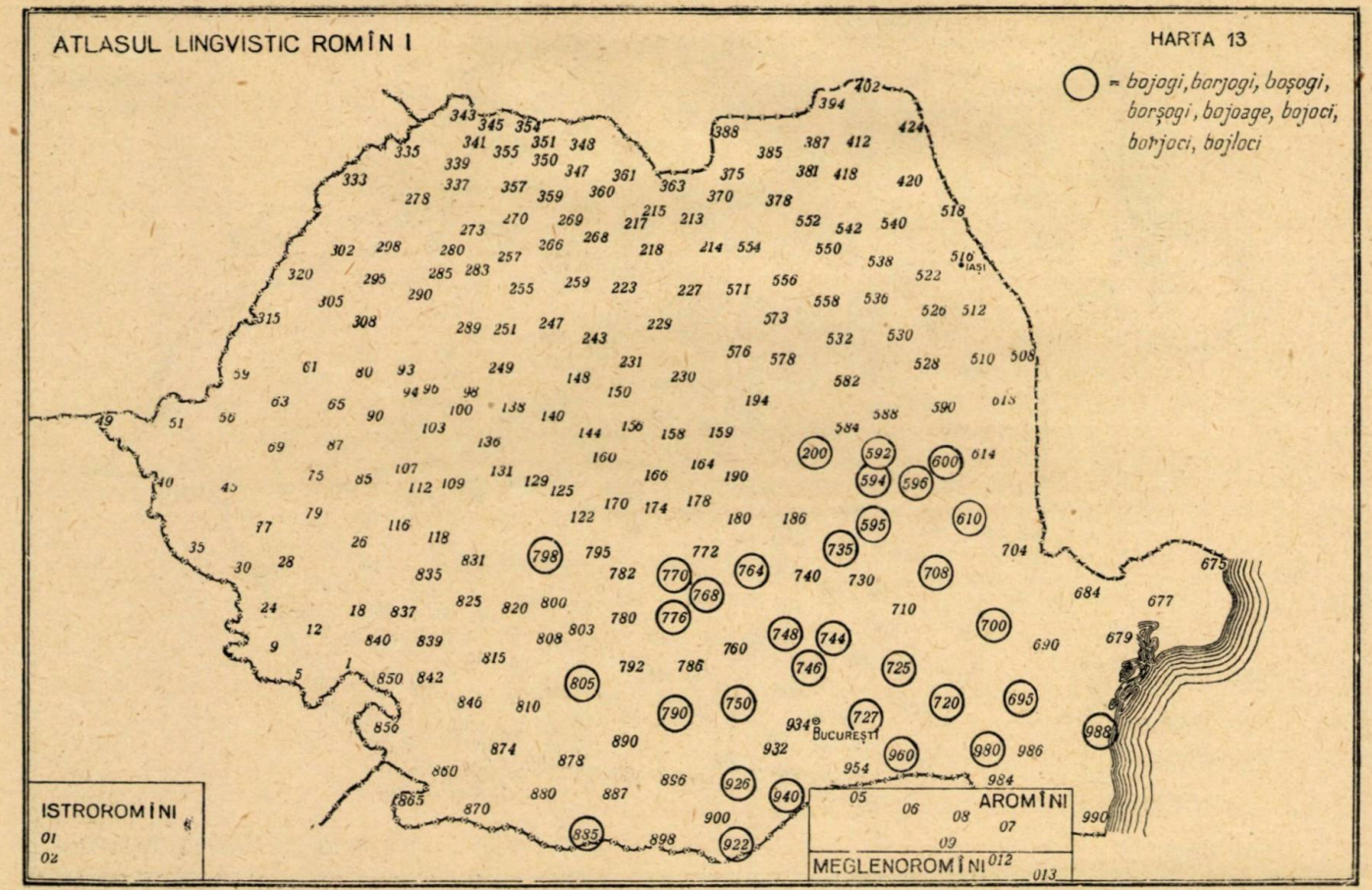
ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN I
HARTA 13
= bojogi, borjogi, boşogi, borşogi, bojoage, bojoci, borjoci, bojloci
IAŞI
BUCUREŞTI
ISTROROMÎNI
01
02
AROMÎNI
05
06
08
07
09
MEGLENOROMÎNI
012
013

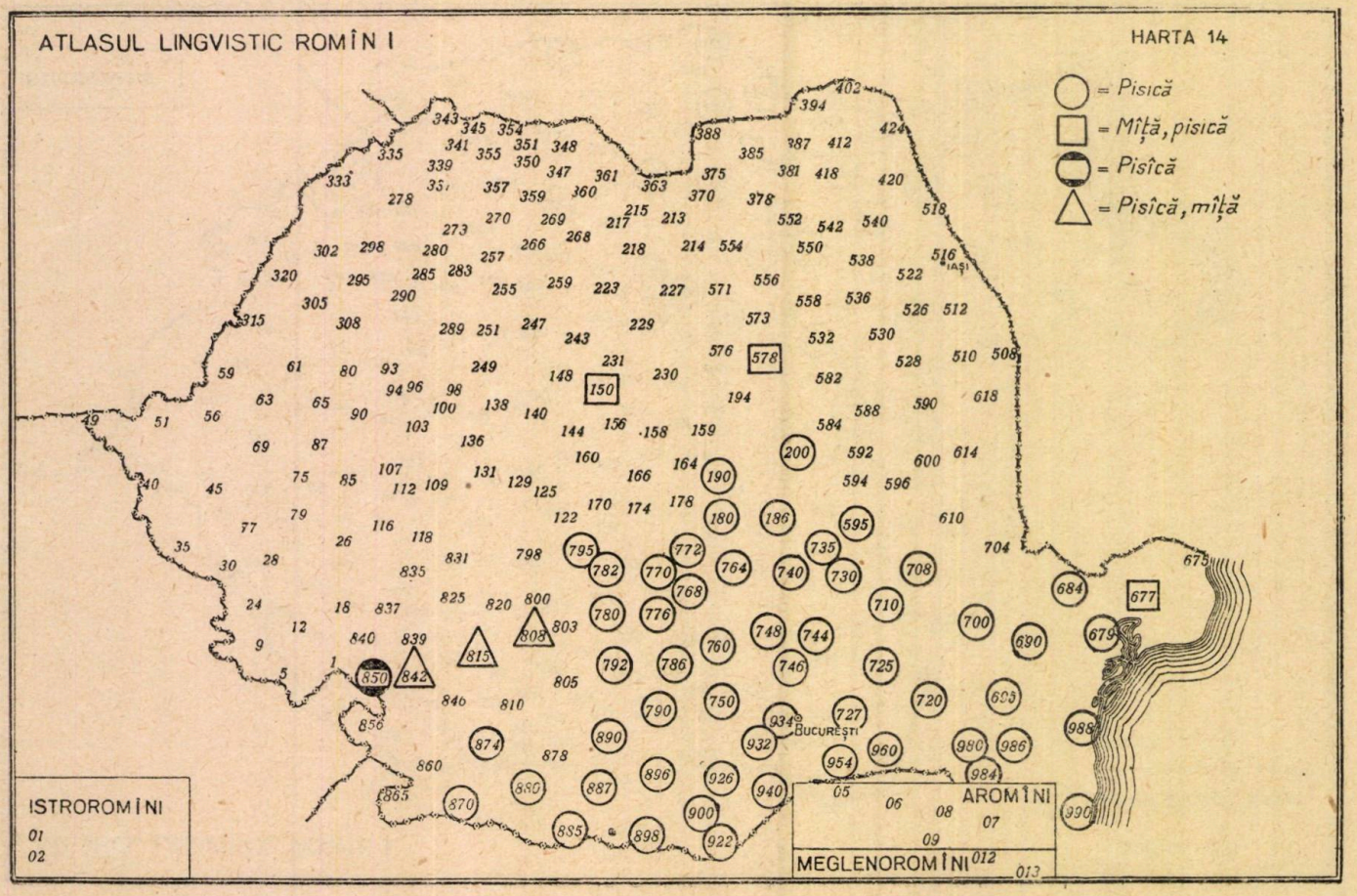
ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN I
HARTA 14
= Pisică
= Mîță, pisică
= Pisîcă
= Pisîcă, mîță
IAȘI
BUCUREȘTI
ISTROROMÎNI
01
02
AROMÎNI
05
06
08
07
09
MEGLENOROMÎNI
012
013

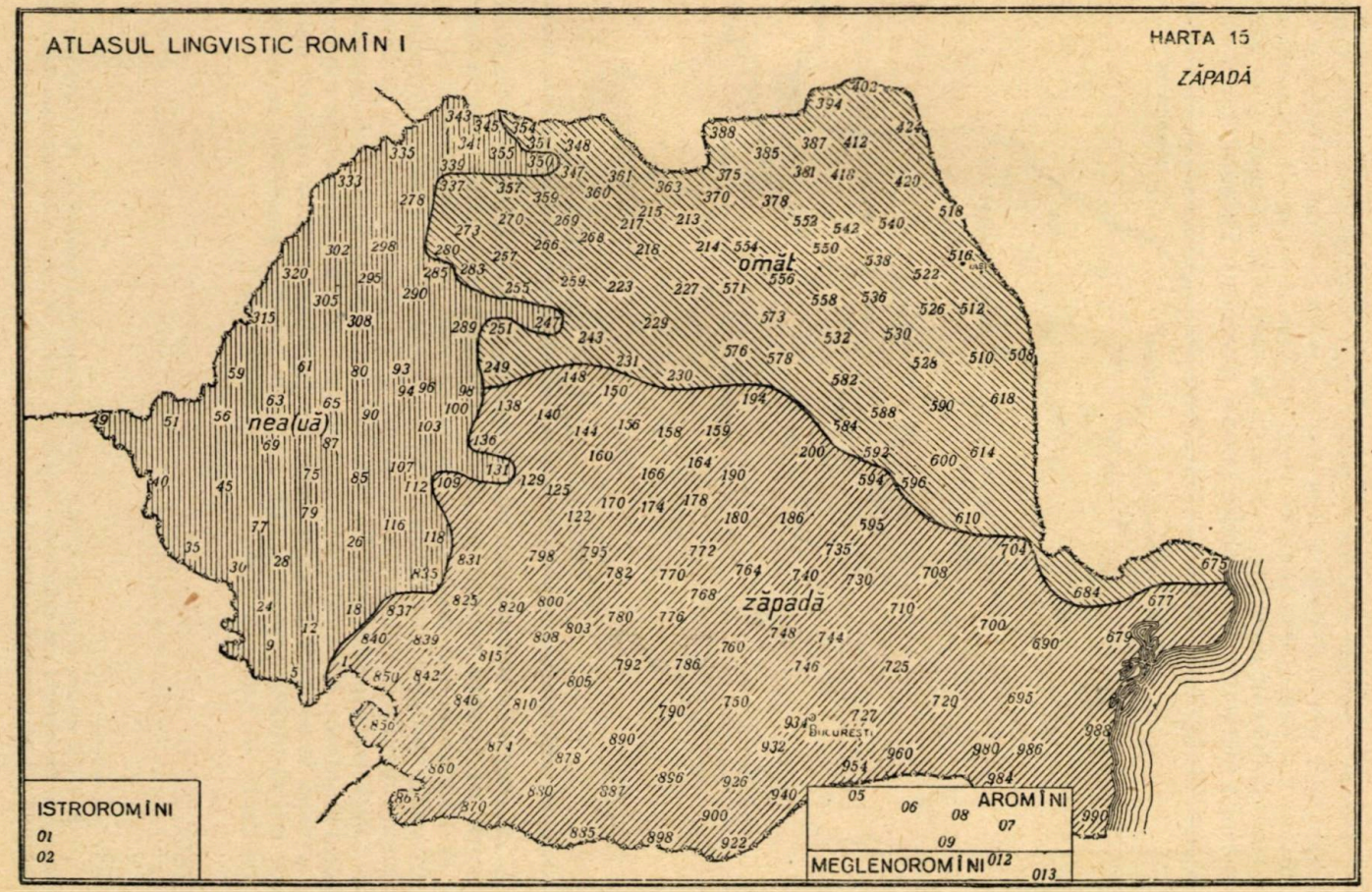
ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN I
HARTA 15
ZĂPADĂ
omăt
nea(uă)
zăpada
BUCUREȘTI
ISTROROMÎNI
01
02
AROMÎNI
05
06
08
07
09
MEGLENOROMÎNI
012
013

Din cele expuse cred că se poate trage concluzia că limba noastră literară, atît cea scrisă cît şi cea vorbită, este o limbă comună, o κοινή rezultată din contopirea vechilor κοινή vorbite şi scrise de oamenii culţi din capitalele celor două ţări romîneşti, la care s-au adăugat şi se adaugă necontenit elemente din celelalte graiuri romîneşti. Preponderenţa nume-

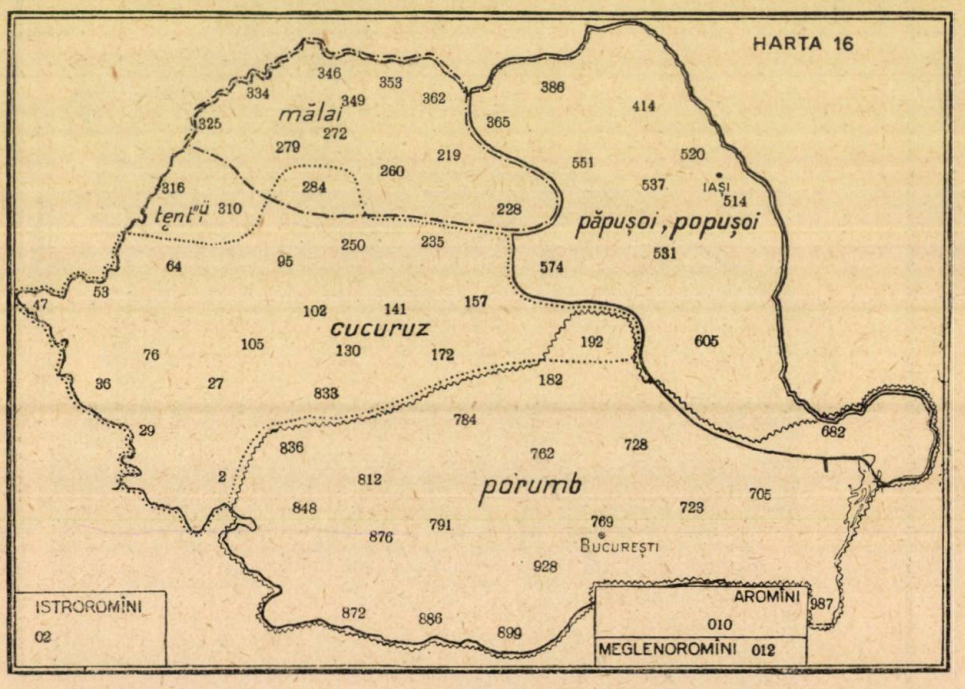

rică a elementelor muntene nu ne îndreptăţeşte să considerăm limba noastră literară ca bazată numai pe graiul muntean. Cel mult putem afirma că la temelia ei stă acea κοινή bucureşteană care s-a constituit după unirea principatelor. Dar limba aceasta a bucureştenilor culţi conţine atîtea elemente moldoveneşti şi de alte origini şi îi lipsesc atîtea din particularităţile caracteristice ale graiului muntean, încît cu greu poate fi considerată ca grai muntean. Ea constituie o enclavă în marea arie dialectală munteană. Se pare că în această direcţie, aceea a integrării în limba comună unică a unor noi elemente provenite din graiurile noastre populare, se schiţează dezvoltarea în viitor a limbii noastre naţionale [1].

[1] În stilul nostru oficial a pătruns recent neologismul ardelenesc, de altfel necesar, *a sista* „a opri (provizoriu sau definitiv) o activitate, o lucrare", care e un latinism (lat. *sistere*) trecut prin filieră germană (*sistieren*).

NOTE DE CULTIVARE A LIMBII

DE

I. DĂNĂILĂ

1. Cîteva clișee lingvistice

Unul dintre sensurile cuvîntului *clișeu* menționate în dicționarele noastre este și acela de frază stereotipă, banală, spusă de toată lumea în împrejurări analoge, DL [1]. O discuție amplă despre noțiunea de clișeu lingvistic, despre clasificarea clișeelor etc. este necesară, dar depășește — după părerea mea — cadrul unor discuții de cultivare a limbii și, din acest motiv, mă voi limita la cîteva considerații generale.

În primul rînd, pot deveni clișee și unele expresii [2], ba chiar și unele cuvinte [3]. În al doilea rînd, în definiția clișeului diferența specifică nu se reduce — din punct de vedere lingvistic — la caracteristicile *stereotip* (= neschimbat) și *banal* (= lipsit de originalitate, cunoscut de toată lumea, comun). Intervin, de cele mai multe ori, schimbări semantice care constau, printre altele, în abstractizarea din ce în ce mai mare a sensului cuvîntului care este pe punctul de a deveni clișeu. Dacă lucrurile s-ar opri aici, nu am putea vorbi de clișeu, pentru că procesul abstractizării este specific filiației sensurilor. Cuvîntul devine clișeu în momentul în care, fiind foarte des folosit, nu mai are, în mintea vorbitorului, un sens anumit. Frecventa folosire a clișeului se datorește nu necesităților semantice sau stilistice, ci obișnuinței sau intenției de a impresiona prin forma „savantă", „originală" a exprimării. Rezultatul firesc la care se ajunge prin folosirea clișeului este o comunicare lipsită de varietate și, mai ales,

---

[1] Am folosit următoarele prescurtări: C. = *Contemporanul*, DA = *Dicționarul Academiei*, DL = *Dicționarul limbii române literare contemporane*, DM = *Dicționarul limbii române moderne*, F. = *Flacăra*, F.N. = *Filme noi*, G.L. = *Gazeta literară*, I.B. = *Informația Bucureștiului*, I.L. = *Iașul literar*, S.B. = *Scrisul bănățean*, T. = *Tribuna*, V.R. = *Viața românească*.

[2] De exemplu, *la modul, pe parcurs* și *de calitate* discutate în articolul *Expresii „la modă"* de Flora Șuteu, în *Limba română*, VIII, 3/1959, p. 55 și urm.

[3] Acad. Al. Philippide, în articolul *Stilul criticii* din C. 51/1959, p. 3 analizează sensurile cuvintelor *valență, trăire, romanesc* devenite clișee (fără să folosească această denumire).

de sens. Exemplele pe care le voi discuta în această notă vor fi, cred, edificatoare.

În romînă, *major* are cinci sensuri: „1. Care a împlinit vîrsta la care se poate bucura, prin lege, de drepturi civile și politice depline. 2. Foarte important, principal. 3. (în expr.) *Stat major* = totalitatea ofițerilor care funcționează pe lîngă comandamentele marilor unități militare. 4. (în expr.) *Gamă majoră* = gamă care cuprinde cinci tonuri și două semitonuri. 5. (în expr.) *Termen major* sau *premisă majoră* = unul dintre cei doi termeni (sau premise) ai unui silogism și anume acela care conține obiectul concluziei" DM. Cu sensurile 3, 4 și 5 cuvîntul a intrat în sintagme care au devenit termeni speciali și, în această calitate, nu s-a transformat în clișeu. Aproape la fel stau lucrurile și cu sensul 1 al cuvîntului. Pericolul s-a ivit numai pentru sensul 2, folosit frecvent în limbajul criticii literare. Iată cîteva exemple: *Născuind să descopere sensurile* m a j o r e *ale veacului*, I.L., 10/1959, p. 83; *Problemele* m a j o r e *ale literaturii noastre*, S.B., 12/1959, p. 83; *Își pune naiv și brutal problemele sale* m a j o r e, G.L., 52/1959, p. 7/2; *În majoritatea cazurilor, versurile sale se ridică la nivelul unor semnificații* m a j o r e *cu implicații filozofice adînci*, id., 50/1959, p. 3/3; *Ceea ce ne reține în primul rînd — ca o dimensiune* m a j o r ă *a întregii sale opere este permanenta afirmare a sincerității*, id. 5/1960, p. 3/1; *Curajul de a aborda lumea în toată complexitatea ei, cu răspunderea* m a j o r ă *și neocolită a omului care luptă*, C., 43/1958, p. 1/2; *Teme* m a j o r e *de stringentă actualitate*, T., 10/1960, p. 2/1; *Prin personalitatea lor de format* m a j o r ... *au fost și sînt romantici revoluționarii*, id., 27/1959, p. 1/5. Glosarea cuvîntului *major* din fiecare dintre contextele de mai sus este mai mult sau mai puțin subiectivă. Dacă în majoritatea situațiilor se poate opta pentru sensul 2 din DM („Foarte important, principal"), în sintagmele „personalitate de format m a j o r" și „răspundere m a j o r ă și neocolită" este greu de găsit un echivalent semantic, pentru că, judecînd după contexte, nici în mintea celor care le-au format *major* nu are, probabil, un sens precizat. Cum se poate explica alegerea lui *major* în dauna altor sinonime în exemplele citate? Cuvîntul atrage pentru că are rezonanță, pentru că „sună mai bine", pentru unii, decît *important, principal de bază* etc. La acest criteriu pur formal se adaugă — după cum am mai arătat — intenția de a epata sau obișnuința de a folosi — din comoditate — mereu aceleași formule. Așa se explică de ce apare sintagma: *Patosul revoluționar* m a j o r și *autentic*, T., 27/1959, p. 1/4. Determinativul *autentic* face ca *major* să fie de prisos (patosul revoluționar autentic nu poate fi decît important) sau să aibă alt sens, acela de „puternic".

În contextul: *De la o „tînără speranță" Zenaida e azi o actriță în înțelesul* m a j o r *al cuvîntului*, I.B., nr. 2052, 11 martie 1959, p. 2/3, *major* a căpătat un sens greu de precizat, însemnînd poate „propriu" ori „cel mai înalt" etc.

Tentația de a folosi pe *major* este atît de puternică, încît acesta apare în construcții pleonastice. Un autor discută *O temă* m a j o r ă *de mare importanță*, C., 30/1958, p. 4/4, altul arată că este necesar să se dea întîietate *Problemelor* m a j o r e *legate de aspectele cele mai importante*,

id., 37/1958, p. 1/1. Este ușor de văzut că *probleme majore* = *probleme*, *teme majore* = *teme*.

În încheierea discuției privitoare la acest clișeu cred că nu este lipsit de importanță să arăt că preferința pentru *major* a ajuns atît de departe, încît acesta poate să apară de cîteva ori în același articol (vezi T., 27/1959, p. 1 coloanele 4, 5, p. 3/5) și chiar în aceeași coloană (vezi G.L., 4/1950, p. 2/3 unde *major* apare de două ori în zece rînduri!).

Alt cuvînt a cărui situație este oarecum asemănătoare cu aceea a lui *major* este *tonic*, care are două sensuri: „1. (Despre vocale sau silabe) Care poartă accent. (În gramatică) *Accent tonic* = accentul muzical al vocalelor și silabelor; p. ext. accentul expirator sau de intensitate. (Substantivat, f.) Treapta întîi a fiecărei game. 2. (Despre unele substanțe; adesea substantivat) Care are proprietatea de a fortifica un organism; întăritor" DM. Și *tonic* a căpătat o răspîndire destul de mare în limbajul criticii literare, devenind clișeu. În toate exemplele pe care le voi cita *tonic* nu are nici unul dintre sensurile din dicționar. Pornind de la sensul 2, mai precis, de la sensul 2 folosit în mod figurat (însemnînd deci „întăritor, reconfortant", dar nu numai în legătură cu unele substanțe), *tonic* a ajuns să însemne „puternic", „încurajator", „optimist".

Sensul de „puternic" apare în următoarele două citate: *Amîndouă cluburile erau instalate la primul etaj pentru ca să dea o impresie* t o n i c ă *de ascensiune*, C. 1953, p. 4/4; [*Autorul*] *vibrează intens la frumusețea lumii în care trăiește, poemele sale transmițînd un optimism* t o n i c [1], G.L., 4/1960, p. 2/2.

Iată cîteva exemple în care *tonic* înseamnă, probabil, „optimist": *« Există oare o forță care să se opună acestui necurmat rău » se întreabă la un moment dat Walter. Răspunsul i-l dă cu multă încredere în reușita luptei muncitorul bulgar: există! Cu acest semn de exclamare* t o n i c *și reconfortant... se încheie dramaticul episod*, G.L., 52/1959, p. 7/2; *Viața e mai plină, mai* t o n i c ă, *mai bogată în semnificații*, ib., p. 2/3; *Cercetînd, adică făptuind, omul își dă seama nu numai despre ceea ce e de crezut în legătură cu lumea exterioară, ci și în legătură cu sine, cu posibilitățile și rostul său în lume. Împingînd tot mai departe limitele activității* (*și deci ale cunoașterii*) *sale, constatînd că el e fără limite, surpriza cea mai mare și mai* t o n i c ă — *în cadrul acestui proces fiindu-și singur sieși*, T. 2/1959, p. 12/3 [2]; [*Expoziția*] *dovedește... talentul multor expozanți, ca și optimismul, viziunea lor* t o n i c ă *asupra vieții*, F. 35 1958, p. 18/2.

În sfîrșit, citez un ultim exemplu în care *tonic* nu înseamnă nici „întăritor", nici „optimist", nici „puternic": *Obiectivîndu-și sentimentele, poeta scapă de sub imperiul subiectivismului... oferind implicit o soluție* t o n i c ă *unei probleme de interes general*, T., 14/1959, p. 3/4. Sensul lui *tonic* din acest context pare să fie „just", „potrivit" etc.

[1] În ultimul citat *tonic* poate să însemne și „întăritor" și atunci sintagma *optimism tonic* este un pleonasm.

[2] Citatul l-am luat dintr-un articol în care autorul aduce un omagiu omului. Nu mi-am permis să fac nici o modificare și dacă formularea este atît de... neobișnuită meritul aparține exclusiv autorului citatului. Mărturisesc că, în ceea ce mă privește, am citit de mai multe ori întregul pasaj și tot nu am găsit o justificare sintagmei *fiindu-și singur sieși*.

Exemplele analizate pînă acum dovedesc că și *tonic* a devenit clișeu lingvistic.

Alte cuvinte (*alienare*, *dezalienare*) se află abia la începutul procesului de transformare în clișee.

Alienare capătă sensuri nemenționate în dicționare. Spre deosebire de DM, unde *alienare* înseamnă „Acțiunea de a aliena [1], înstrăinare a unui bun", DA reflectă mai exact situația cuvîntului în limba romînă : „1. Înstrăinare (a unei proprietăți sau a unui bun). 2. (Pat.) *Alienare mintală* = înstrăinare de sine însuși, formă a nebuniei manifestată prin zăpăcirea minții ; „smintire". Cel de-al doilea sens apare și în DM, dar la alt cuvînt, la *alienație* („Boală mintală nebunie") sinonimia dintre cele două cuvinte nefiind semnalată. În strînsă legătură cu cele două sensuri din DA, *alienare* apare și cu al treilea sens, mai general, filozofic însemnînd pierderea esenței umane în condițiile exploatării capitaliste, înstrăinare, îndepărtare de o idee, de un ideal social, de societate etc. Astfel, un critic demonstrează că eroul unei cărți nu este preocupat decît într-o mică măsură de problemele epocii noastre și, mai departe, «A l i e n a r e a» *personajului, justificată pentru perioada socială dinainte de Eliberare este acum anacronică*, G.L., 50/1959, p. 3/3.

După părerea mea, din cauza sensurilor 1 și 2, cunoscute de foarte mulți vorbitori, referindu-se la noțiuni cu un anumit specific, *alienare* provoacă în mintea vorbitorilor asociații de idei neplăcute. Pe de altă parte, pentru acest al treilea sens există, în romînă, alte cuvinte care au avantajul că sînt mai exacte și — în special — mai cunoscute vorbitorilor.

Am întîlnit însă situații în care sensul de „înstrăinare, îndepărtare de o idee etc." este insuficient. Pentru a înțelege contextul respectiv simți că mai este nevoie de ceva pe care însă nu știi de unde să-l iei. Într-o cronică literară după o chinuitoare încercare de a expune cît mai savant și cît mai încîlcit ideea importantă, dar simplă, că limbajul artistului are mare însemnătate, autorul arată că : *Unii au ajuns să considere limbajul cotidian drept agentul nr. 1 al* a l i e n ă r i i, *al imposibilității omului de a lua cunoștință de sine*, G.L., 23/1959, p. 2/1. Ce sens are *alienare* aici ? Dacă *alienare* are sensul exprimat prin ultima parte a contextului, atunci ce rost mai are aceasta din urmă ?

Numai pe baza puținelor exemple citate pînă acum nu se poate trage concluzia că *alienare* începe să devină clișeu. Ceea ce m-a determinat totuși să-l discut a fost următoarea împrejurare : în V.R. 6/1957, în numai patru pagini ale aceluiași autor, *alienare* apare de cîteva ori. Iată exemplele : *Ne explică mecanismul general al procesului de* a l i e n a r e *prin care a trecut nefericitul Pavel Pavlovici*, p. 162 [Este vorba despre personajul din „Eternul soț" de Dostoievski, *n.n.*] ; *Știm cu toții ce rol important joacă munca și mai mult, ce rol urmează ea să joace în societatea socialistă din care sînt înlăturate toate formele de* a l i e n a r e *ale omului*, p. 162 ; *Ea* [*literatura realist-socialistă*] *vede toate formele de* a l i e n a r e *căreia*

[1] Cf. DM : „A transmite cuiva un drept sau un bun prin vînzare, cesiune etc. ; a înstrăina".

îi este supus omul în decursul istoriei, p. 162 ; [*În trecut*] *formele de* a l i e n a r e *erau atacate de pe pozițiile «spiritului»* p. 164 ; *Este destul de ușor de imaginat forma unui roman în care se cercetează în termenii descrierii literare, fenomenele* a l i e n ă r i i *umane*, p. 164. În primul citat, înclin să cred că *alienare* poate să însemne „nebunie", sens sugerat de referirea la personajul Pavel Pavlovici. În ultimele patru citate însă este greu de spus exact care sînt *toate formele de alienare* pe care le are în vedere autorul. Adaug, la citatele de mai sus, încă unul — din același articol — în care, alături de *alienare*, care apare de două ori, mai este folosit alt cuvînt din aceeași familie, *alienat* : *Se poate spune că Dostoievschi reușește să exprime cu o extraordinară precizie și adîncime formele pe care le ia* a l i e n a r e a *în sfera sentimentelor umane — și încă împinse la limitele ei extreme — mă refer printre alții la Pavel Pavlovici, dar romancierul nu are cunoștință că sînt forme* a l i e n a t e *și desigur nu ne indică cauzele care au dus la această* a l i e n a r e, p. 164.

Dacă pentru noțiunea de „înstrăinare, îndepărtare de un ideal etc." unii critici au preferat pe *alienare*, pentru noțiunea de „apropiere, atragere etc." a fost creat *dezalienare*. Într-un articol, după ce a vorbit despre a l i e n a r e a personajului unui roman criticul se întreabă : *Ce va face în acest caz prozatorul, atent la realitatea evidentă? Se va detașa de erou, îi va urmări îndeaproape relațiile și va surprinde semnele de transformare care apar. În orice caz, va asalta din toate părțile această «întîrziere» nefirească, va pune în lumină procesul de* d e z a l i e n a r e, *bineînțeles dacă omul poate fi recuperat pentru socialism*, G.L., 50/1959, p. 3/3. Numai contextul larg ne dă posibilitatea să stabilim ce înseamnă *dezalienare*.

În alt articol, în numai 30 de rînduri, autorul jonglează pur și simplu cu termenii *alienare* și *dezalienare*[1] (ultimul apărînd de două ori !) și, pînă la urmă, tot nu se poate ști ce înțelege autorul prin *dezalienare* : *Limbajul artistului și anume al artistului realist-socialist, colaborează la demistificare, la* d e z a l i e n a r e *la o operă pe care, însă, oricît ar sprijini-o, nu o întreprinde el în primul rînd, ci societatea însăși*, G.L., 23/1959, p. 2/3 ; *La* d e z a l i e n a r e a *spiritului, un rol hotărîtor, deși mărginit din motive cunoscute l-a jucat și îl joacă realismul critic*" ibidem.

Judecînd după faptele de mai sus, se pare că și *dezalienarea* va căpăta răspîndirea pe care o are antonimul său și nu ar fi exclus ca, mai tîrziu, cele două cuvinte să devină clișee ca și *major* și *tonic*.

2. Debusolare, debusolat

Este paradoxal, dar, alături de monotonia exprimării determinate, printre altele, de folosirea excesivă a unor cuvinte devenite clișee lingvistice, apare și tendința — tot atît de nerecomandabilă — de „a îmbogăți" exprimarea prin cuvinte împrumutate sau create în românește, indiferent dacă este nevoie sau nu de aceste inovații.

[1] Vezi p. 82 unde am discutat un exemplu cu *alienare* din același articol.

De la *busolă* — care are un singur sens în dicționare — s-au creat *debusolare* și *debusolat*, pe care le-am găsit în contextele : *Izolarea de viață... duce la o treptată sterilizare în creație sau la o restrîngere a orizontului care-i împinge pe unii spre soluțiile artei decadente, în primul rînd spre naturalism. O asemenea* debusolare *macină talentul lui Trepliov*, T., 2/1960, p. 8/1 ; *O societate* debusolată *cu un orizont înecat în alcooluri*, F. N., 6/1958, p. 5. Sensurile celor două cuvinte sînt „dezorientare", „dezorientat". Procesul nașterii acestor derivate nu poate fi reconstituit decît cu aproximație.

Faptul că nu am găsit în alte limbi, cuvinte asemănătoare, ca sens, cu *debusolare* și *debusolat* (care să fie formate de la cuvinte care să însemne „busolă") mă face să cred că cele două cuvinte sînt formate în romînă.

Din punct de vedere teoretic, posibilitatea creării unui verb **a busola* = (a se) orienta (< *busolă* + suf. *-a*) de la care să se formeze *a debusola* nu poate fi exlusă. Dar pe **a busola* nu l-am găsit încă și este puțin probabil ca, de la un cuvînt pe care nu-l avem atestat pînă acum, să se formeze cuvinte noi. De aceea, s-ar putea întîmpla ca *debusolare* să provină din *busolă* la care s-au adăugat, în același timp, prefixul și sufixul, sub influența expresiei *a-și pierde busola* = a se zăpăci, a se dezorienta și a verbului *a se dezorienta*.

Împrumutate sau nu, *debusolare* și *debusolat* nu sînt necesare.

OBSERVAȚII ASUPRA LIMBAJULUI MEDICAL

DE

C. SĂNDULESCU

Un profesor de anatomie din trecut manifesta cîteodată aversiune pentru neologisme, înlocuindu-le dintr-un purism ocazional prin cuvinte zise neaoșe. Ca să dăm un exemplu, el prefera să spună, „streașina sprîncenoasă", în loc de „arcada sprîncenoasă", cum se obișnuiește în disciplina respectivă. Expresia, deși prezenta aspect sugestiv, distona în ansamblul terminologiei anatomice alcătuită în majoritate din neologisme. Evident, dacă pentru a exprima noțiunea de inimă, putem utiliza și utilizăm de fapt, atît cuvîntul *inimă*, cît și pe acela de *cord* (bolile inimii, bolile cordului), în schimb nu mai putem spune și scrie *mațe* în loc de *intestine* și *gîlci* în loc de *ganglioni*, cum făceau medicii de acum un veac. Introducerea critică a neologismelor este un fapt necesar, permanent și obligator, iar discuția în această privință pare încheiată.

Chestiuni de prestigiu profesional contribuie în mod esențial, după cum știm, la folosirea neologismelor. Ar fi nepotrivit ca un medic să stabilească diagnosticul de „boală a bășicii udului" și mai cu seamă să-l exprime ca atare. *Cistită* și *urocistopatie* sună solemn, deși indică absolut același fapt patologic. Baba satelor — dacă mai practică medicina — poate spune „cel pierit", dar medicului și întregului personal sanitar nu-i este îngăduit acest lucru. Se mai știe că un anumit ermetism — ce purcede de la tatăl medicilor, Hipocrate — se impune pe planul deontologiei profesionale. Un medic nu trebuie să fie înțeles întegral de către bolnavi, deși mai toți cunosc ori bănuiesc ce se ascunde, spre exemplu sub eticheta de carcinom, neoplasm sau sub aceea prescurtată, șoptită inoportun de medic : „neo".

În economia limbii medicale vorbite sau scrise mai prezintă însemnătate faptul că nu se pot utiliza adjective derivate de la termeni populari ca : *gleznă*, *lingoare* sau *inimă*. Se poate spune bacil tuberculos, dar nu „bacil ofticos", mușchi cardiac, dar nu mușchi „inimos", delir tific, dar nu delir „linguros" sau delir al lingoarei. Mai reiese din ultimul exemplu că înlocuirea adjectivului prin substantiv la genitiv este mai puțin comodă, decît folosirea calificativelor adjectivale, atît de necesare terminologiei clinice

medicale[1]. Adjectivul posedă o funcție particulară în structura concretă a frazei științifice, ca și în aceea a operelor poetice. Evident, medicii nu sînt scutiți de a scrie îngrijit și frumos.

Dacă purismul total nu a fost și nu e nici azi un fenomen viabil, nici exagerarea neologistică nu poate fi practic recomandabilă. Sînt cuvinte pe care, oricît ai vrea, nu le poți elimina cu una cu două, nu le poți „smulge cu toporul", cum spune proverbul rus. Mulți termeni de proveniență populară se mențin pe bună dreptate în limba medicală romînă. Noi spunem în medicină *rădăcină medulară*, *canal medular*, *paralizie medulară* etc., dar am păstrat cuvîntul de bază *măduvă*, deși el desemnează și substanța din interiorul oaselor lungi.

Acest fapt stă în legătură cu fenomenul comun în lingvistică al existenței concomitente a două cuvinte : unul popular și altul oficial, ca să nu spunem impropriu, cult. Ele pot avea același sens (încheietură — articulație, fiere — bilă etc.), sau sens parțial deosebit (sănătate-igienă). Uzul cotidian dictat de spiritul limbii impune folosirea concomitentă în anumite condiții, a dubletelor de acest tip, arătîndu-ne cînd trebuie să spunem de pildă *sănătate* și cînd *igienă*, cuvinte care sînt identice numai pe plan etimologic. De altfel există și alt motiv, pentru care nu se poate renunța — cel puțin o vreme — la unul din cuvintele sinonime. Termenii *cord* și *inimă* constituie exemplul bine cunoscut și comun, dar înlocuirea unuia prin celălalt — în cadrul terminologiei medicale — nu este totdeauna ușoară. În vocabularul fiziologic medical de pildă, se vorbește adesea de experiențe pe „inimi" de cîini, cobai etc. Termenul trebuie redat ca atare, la plural (ca în limba rusă și germană), ceea ce nu este posibil în cazul cuvîntului *cord* ; după cîte știm, un plural „corduri" nu a fost încă folosit. Constatăm astfel că și în terminologia medicală este necesar, cel puțin în acest caz, cuvîntul *inimă*.

Limba medicală a trebuit să primească în mod masiv neologisme, pentru motivul că fără ele practica medicală și știința nu ar fi fost cu putință. Cînd încă nu aveam o știință medicală autohtonă, nu posedam evident nici vocabular de specialitate. *Lexiconul de la Buda* cuprinde aproape numai cuvinte medicale populare[2]. Poporul a folosit totdeauna un important număr de cuvinte medicale, din care unele suferă adesea de lipsa preciziei. Exemplul cuvîntului citat *inimă* este binecunoscut, el indicînd și organe subdiafragmatice, stomacul sau abdomenul însuși ; trebuie să arăt că acest fapt se întîlnește în limba germană populară, dar și în limba vechilor papirusuri medicale egiptene. Poporul nu este ținut să cunoască precis anatomia corpului, deși lucrul ar fi indicat. Reținem așadar persistența în limba medicală scrisă a cuvintelor din limba vorbită, populară : *încheietură*, *coapsă*, *pojar* etc. Ele au căpătat dreptul de existență în cadrul glosarului medical și sînt ca atare binevenite.

---

[1] Mai ales pentru evitarea *cumulului de genitive* este indicată folosirea atributelor adjectivale.

[2] Majoritatea cuvintelor medicale pe care le găsim în *Lexiconul de la Buda* sînt populare : *bubă rea*, pentru antrax, *boală de apă* pentru hidropizie etc. Redarea echivalentului latin întărește caracterul explicativ, științific al lexiconului. De pildă la cuvîntul *bubă rea* se dă și lat. *carbunculus*

În ce privește neologismele medicale, provenite în imensa lor majoritate din limba franceză, ele s-au impus pe bună dreptate; cîteva, totuși, în mod nejustificat. *Serozitate*, *tubercul*, *apofiză* sînt elemente stabile și necesare ale limbii medicale actuale și au toate perspectivele să rămînă. În schimb termeni ca *redoare*, *fosă*, *eșancrură* (șanț sau șănțuleț într-un organ) sînt pure franțuzisme, care ar putea fi eliminate fără pagubă. Și aici rolul medicilor care înțeleg ce înseamnă *cultivarea limbii* este deosebit de însemnat. Acum trei decenii și mai bine, circula o traducere în romînește a *Semeiologiei* profesorului francez Sergent, care se distingea printr-o monstruoasă stîlcire a limbii, pînă într-atît că în loc de „adaug cîteva picături", traducătorul folosea cuvîntul francez *ajouter* : „ajut cîteva picături". Este și acesta un semn al vremii, că azi astfel de abateri nu mai sînt cu putință.

Dar greșeli se mai pot face, fără îndoială. De ele nu este scutit nimeni și pentru acest motiv limba medicală trebuie să constituie și ea obiectul atenției în cadrul foarte importantei și gingașei ramuri a lingvisticii, care se cheamă *cultivarea limbii*.

Scurtele însemnări de mai sus au fost făcute în vederea unei concluzii. Ne trebuie un registru de stare civilă a termenilor medicali, care nu intră și nu pot intra masiv în dicționarul general. Cuvintele medicale trebuie corectate și consemnate într-un vocabular al specialității medicale, construit după toate normele lexicografice. Ținînd seama de truda lingviștilor, care au alcătuit în ultimii ani opere de valoare în această privință, dicționarul limbii medicale va cuprinde materialul lexicologic, critic ales (există un nebănuit volum de cuvinte) din domeniul științelor medicale. Adaptarea lucrării la regulele generale ale limbii noastre și încadrarea armonioasă în vocabularul general al acesteia este un lucru de la sine înțeles.

Despre terminologia medicală de origine greco-latină

După cum se știe, la baza terminologiei noastre medicale stă o mare parte a tezaurului lexical greco-latin, cu deosebire cel grecesc. Limba franceză a constituit elementul intermediar, care a înlesnit adoptarea acestei terminologii. Astăzi s-a ajuns la un vocabular cu caracter internațional, *gastrită*, *lues* sau *miocard* fiind termeni înțeleși de medicii tuturor țărilor. Alături de aceste cuvinte mai există, după cum am văzut și cuvinte create cu material propriu : *pneumonie* se mai spune în limba rusă *воспаление легких* iar în germană *Lungenentzündung* ; *farmacologie* se spune încă în rusă *аптечное дело*, iar în germană *Arzneikunde*. Totuși cuvintele proprii limbii sînt concurate de cele cu circulație largă între popoare și cedează vădit în fața acestora.

Terminologia medicală provenită din lexicul grec este atît de vastă, încît predomină în mod categoric întreg vocabularul medical. Mai mult încă, noi cuvinte compuse sînt create permanent pentru a desemna achizițiile recente ale științei medicale. Vechiul glosar grec nu cuprindea decît o foarte mică parte a termenilor medicali existenți astăzi. Pe de altă parte, cuvinte cu semnificație banală în limba greacă veche (ca *oncos*) au devenit cuvinte cu prestigiu în terminologia medicală modernă.

Mai mult poate decît în cadrul altor specialități, lexicul medical s-a folosit din plin de cuvintele limbii grecești. Aceasta se explică prin virtutea plastică a acestei limbi, care ușurează alcătuirea cuvintelor compuse. Faptul constituie un avantaj pentru terminologia medicală. *Electrocardiogramă* este un cuvînt grec compus, ușor maniabil în limba medicală curentă. *Endocrinopatie* înlocuiește comod o seamă de cuvinte : boală a glandelor cu secreție internă. Uneori termenii compuși în mod artificial sînt foarte lungi, dar sînt de neînlocuit. *Uretrotrigonosigmoidostomia* indică o operație chirurgicală, ca și *gastroenteroanastomoza transmezocolică*. Elenistul, la auzul acetor cuvinte rebarbative își amintește de cuvintele curioase, intenționat compuse, din piesele lui Aristofan. De altfel, acești termeni medicali sînt folosiți mai ales într-un cadru restrîns de specialiști.

Se pot face totuși în această privință două recomandări de principiu. Alcătuirea noilor termeni compuși să nu aibă aspect artificial hibrid. Cuvîntul *șocogen*, cu circulație destul de extinsă vrea să spună : „generator de șoc", „care provoacă șocul" și pentru aceasta se îmbină un cuvînt francez cu unul grecesc. În al doilea rînd, trebuie evitată pletora terminologică de care unii abuzează. Dacă avem cuvîntul *epistaxis* nu mai este necesar și cuvîntul *rinoragie*, chiar dacă se invocă argumentul cantitativ al hemoragiei. Am citat ca termeni de revizuit numai pe *șocogen* și *rinoragie*, dar ei sînt mult mai numeroși și mai concludenți.

În ce privește limba latină, aceasta ne-a furnizat de asemenea elemente lexicale foarte importante pentru limbajul medical. Ca și cele grecești, ele s-au adaptat organic spiritului limbii în cauză. Cantitativ, limba engleză a adoptat un număr mare de cuvinte latine, conferindu-le uneori un sens medical deosebit (*delivery*, *pregnancy*, *depletion* etc.), așa cum nu este cazul cu nici una din limbile romanice, care au recurs mai ales la lexicul vechi grecesc.

Părerea noastră este că putem recurge mai larg la cuvintele de origine latină pentru a exprima sintetic anumite noțiuni de patologie și de terapeutică. O propoziție ca cea următoare prezintă aspecte complet acceptabile : „*În stare normală bilanțul dintre ingesta și excreta este totdeauna echilibrat*" (*Medicina internă*, vol. III, p. 383, Ed. med., 1956). Termenii *ingesta* și *excreta* utilizați în publicistica medicală engleză și germană, înlocuiesc o seamă de cuvinte care nu ar putea reda cu aceeași eficacitate ideea științifică cuprinsă în cele două cuvinte latine. Ar fi cazul să medităm asupra introducerii mai largi în limbajul medical românesc a cuvintelor de origine latină. Acestea au avantajul că sînt mai ușor de înțeles și se adaptează mai bine spiritului limbilor romanice, decît termeni ca *meiopragie*, *bechice* (medicamente) sau *adiadochokinezie*. Medicul are nevoie de o serioasă pregătire pentru a pricepe sensul bogatei terminologii medicale și a nu recurge la memorarea ei mecanică. Afară de aceasta, am avut întotdeauna impresia că anumite fraze medicale încărcate cu termeni grecești capătă un aspect pretios, nedorit.

Toate aceste constatări duc la o concluzie practică. Cunoașterea de către medic a sensului terminologiei greco-latine utilizate este o condiție firească pentru ca anumite cuvinte aparent încîlcite să apară limpezi și pline de conținut. Comunicarea ideilor între medicii tuturor țărilor devine astfel mai ușoară.

PROBLEME DE SEMANTICĂ

SENSURI VECHI ȘI REGIONALE ALE VERBULUI *A (SE) PĂZI*

DE

V. BREBAN

1. În nord-vestul Transilvaniei, pe o arie care cuprinde Regiunea Baia Mare și o parte din Regiunea Cluj, verbul *a (se) păzi* este cunoscut numai cu sensul de „a (se) grăbi" [1]. Pentru sensurile actuale din limba comună ale acestui verb se întrebuințează aici *a (se) feri*, *a griji* și altele. Ca intranzitiv el apare în expresia *ceasul păzește* „ceasul merge înainte, grăbește".

În afara ariei amintite, ALR I, chest. [1986] mai atestă acest sens în cîteva puncte izolate, la mare depărtare unele de altele : 898 (Flămînda, rn. Turnu Măgurele), 595 (Jitia, rn. Rîmnicul Sărat), 522 (Mădîrjac, rn. Tg. Frumos), 370 (Pojorîta, rn. Cîmpulung-Suceava,) 363 (Cîrlibaba, rn. Vatra Dornei), 12 (Borlovenii Vechi-Banat) [2], iar în anchetele făcute recent pe teren a fost atestat și în Morăreni, rn. Toplița, Regiunea Autonomă Maghiară.

Cu excepția *Lexiconului de la Buda*, dicționarele noastre apărute nu menționează acest sens. În fișierul *Dicționarului limbii romîne* al Academiei el are mai multe atestări (Vaida [3], Bran, S., I. Corbu, Viciu, Col.) și e cuprins în citate atît mai noi, din aria amintită (Țiplea, P.P., Papahagi, M.) cît și în numeroase citate scoase din textele vechi. Ex. : *Venit-au cărți de la Caraiman Pașa din Cameniță la Antioh Vodă să păzească cu zahereaua pînă în doă săptămîni, să sosească în Cameniță, că nesosind* ... Neculce, Let. II 285/16, sau : *Și vărsînd pară cuptoriul afară arsă de omorî 70 de oameni. Iară carii au scăpat au păzît de-au astupat gura cuptoriului.* Varlaam, C. 21_1.

E de remarcat numai că în timp ce azi verbul se întrebuințează ca reflexiv, în textele vechi apare, în general, ca intranzitiv.

---

[1] Cf. ARL I, întrebarea [1986] și ARL II, întrebarea [3441] „mă grăbesc" (material nepublicat).

[2] Cf. ARL I, întrebarea [1986] (material nepublicat).

[3] Am întrebuințat în articolul de față abrevierile din *Dicționarul limbii romîne* (DA) din fișierul căruia am extras și cea mai mare parte a materialului ilustrativ.

Este semnificativ faptul că în unele contexte *a păzi* apare alături de *a se grăbi* : *Și le-au zis atunce Brîncovanul Vodă să nu se grăbească să meargă atunce la poartă ...* ; *și ei n-au ascultat și au păzit de au mers.* Neculce, Let. II 267/12, cf. și *ibid.* 266/6. În timp ce în Pravila lui Vasile Lupu apare *a se păzi*, în cea a lui Matei Basarab se găsește, în același text, *a se grăbi* : *S-au păzit* [Munt. : *se-au grăbit*] *de-au ocrămit cum au știut acel lucru.* Prav. 1103.

Aproape toate textele vechi în care se găsește acest cuvînt cu sensul de „a se grăbi" sînt din Moldova (La Varlaam, Dosoftei, Neculce, M. Costin, în Pravila lui Vasile Lupu). Aceasta nu înseamnă că în limba veche din Transilvania nu exista sensul. El a circulat, desigur, pe o arie destul de întinsă, în Moldova și Transilvania ca și în alte părți, rămînînd azi, regional, în nord-vestul Transilvaniei și în punctele izolate din alte regiuni ale țării, pe care le-am amintit mai sus.

O dovadă în plus că sensul acesta a fost, în trecut, frecvent în Moldova e faptul că la ceangăi verbul *pazilkadik* (< rom. *păzi*), împrumutat cîndva de la romînii moldoveni, are de asemenea și azi sensul de „a se grăbi" [1].

Răspîndirea și frecvența în limba veche a sensului sînt dovedite și de unele expresii curente în limba de azi, ca : *păzește!* (*păzea!*) cu sensul de „dă-te la o parte ! ferește-te !" (care implică și noțiunea de *grabă*), sau *a o lua la trei păzește* „a fugi".

Un derivat al verbului *păzi* cu sensul discutat este substantivul *păzală* cu înțelesul de „grabă", atestat în expresia : *mi-i de păzală* „mă grăbesc" în Arh. Folk. I 166 (Moișeni, rn. Oaș) și ALR I, punctul 341 (Racșa, rn. Oaș, reg. Baia Mare) în răspunsul informatorului : *iute că mi-i de păzală.*

Autorii *Lexiconului de la Buda* au introdus sensul „a se grăbi" în dicționar, deoarece, fiind transilvăneni, îl cunoșteau, în timp ce alți autori de dicționare nu l-au cunoscut și nu le-a fost semnalat ca existînd regional, iar din textele vechi nu l-au sesizat. Așa se explică faptul că D. Pușchilă, în studiul asupra Molitvelnicului lui Dosoftei (publicat în „Analele Academiei Romîne", Seria II, Tom. XXXVI, 1913—1914. Memoriile secțiunii literare, p. 1—114) glosează verbul *a păzi* din contextul „păzește de te pogoară" cu „a avea grije, a vedea" („vezi de te pogoară") în loc de „a se grăbi". Este vorba de fragmentul : *Zachee păzește de te pogoară, că astăzi mi se cade să fiu în casa ta*, Varlaam, C. 380_2. În Biblia de la București (1688) ca și în alte ediții și diferite versiuni ale Bibliei găsim în acest fragment verbul *a se grăbi.*

Sensul acesta al verbului *a se păzi* nu-l are v. sl. *paziti*, din care provine cuvîntul romînesc și el nu există nici în limbile slave actuale. S-a dezvoltat, prin urmare, pe teren romînesc. Există în toate textele vechi pasaje în care e greu de precizat dacă avem de-a face cu sensul de „a se grăbi" sau cu acela de „a se strădui". Ex. : *Să păzim și să nu ne lenim ce să ne preveghem și să ne străjuim de ceasul morții.* Coresi, Ev. 71/38. *Și păzește*

[1] Cf. Vladimir Drimba, *Materiale pentru studiul raporturilor lingvistice romîno-maghiare*, articol depus spre publicare în „Cercetări de lingvistică", IV (1959).

să faci, ca bine să fie ție. Biblia (1688) 130 1/42. *Por le zise : păziți să-mi prindeți pe feciorul lui Filip.* Alexandria 79. *Teofil păzi de noi* [= înnoi, repară] *aceea spărtură de cetate.* Moxa 386. Este foarte probabil că din sensul de „a se strădui", care există și în limba bulgară și care este frecvent în limba veche, să se fi ajuns la acela de „a se grăbi", evoluție semantică ușor de explicat.

2. Un sens regional puțin răspîndit, atestat numai de ALR I, chest. [1428], al verbului a *păzi* este acela de „a iscodi". Punctele sînt următoarele : 63 (Agrij, rn. Ineu, reg. Oradea), 129 (Aciliu, rn. Sibiu), 150 (Șoimuș, rn. Tîrnăveni, reg. Stalin), 190 (Arini, rn. Codlea, reg. Stalin), 768 (Runcu, rn. Pucioasa, reg. Ploiești), 800 (Costești, rn. Horezu, reg. Craiova) și 856 (Flămînda, rn. Vînju Mare, reg. Craiova).

Sensul amintit reiese clar din unele răspunsuri ale informatorilor : *Mă duc să-l păzesc unde e pitit* (punctul 768). *Mă duc pe furiș să-l păzesc* (punctul 856).

Acest sens s-a dezvoltat din acela de „a observa, a sta la pîndă, a pîndi" frecvent în textele vechi : *Păziia luna cînd e plină, și atunce împresura pre cela ce-l drăciia.* Coresi, Ev. *Deacii-l păziră de-l găsiră durmind jos pre un țolu, și-l junghiară acolea.* Moxa 394/21. *Cînd vor merge Perșii la bucate, tot să-i lovască. Și așa, îi păzea pre Perși cînd mergia la bucate.* Herodot 248.

3. *A păzi* mai este atestat și cu înțelesul de „a găti, a face de mîncare" în DA, manuscris (Viciu, Gl. supl. 12, V. Căbulea, Lupșa-Turda, V. Bucur, Frata-Cîmpia Ardealului, și în ALR II, punctul 250 (Petrești de Jos, rn. Turda). Atestări mai vechi găsim în *Lexiconul de la Buda* („păzesc de mîncare = gat, fierb, fac") și în *Anonymus Caransebesiensis* („pezesc = = cibos coquo").

Aria pe care se întîlnește verbul cu acest sens e destul de restrînsă. Există însă un derivat, *păzitură*, mult mai răspîndit, atestat în ALR, în diverse glosare precum și în unele dicționare, cu sensul de „fiertură" (CADE), „mîncare de legume fără carne" (cf. ALR II, punctul 353 [diverse]), „orice fel de ciorbă" (Pașca, în DR IV 1017), ceea ce ne face să presupunem că și verbul a circulat în trecut pe o arie mai mare.

Un alt derivat este *păzitor* cu sensul de „bucătar" atestat în *Anonymus Caransebesiensis* („pezitor=cocus") și în Lexiconul marsilian („pasitor, lat. coquus, ung. szakács").

Semnalăm și derivatul *păzală* cu sensul de „rîntaș" (comunicat de V. Căbulea, Lupșa-Turda) [1].

Pentru evoluția semantică a verbului pînă la sensul concret de „a găti", va trebui să pornim de la sensul vechi și existent și azi în limba

[1] Semnalăm aici și două expresii : *splină păzită* „splină bolnavă", atestată în ALR II, chest. [4224], punctul 310 (Roșia, Munții Apuseni) și *salce păzită* (regiunea Suceava) atestată în Șez. IV 182 : *cînd salcea se dă* [bolnavului] *cu apă ori cu vin se zice salce păzită* (spre deosebire de *salce purtătoare sau umblătoare* care se dă cu țuică).

comună „a se ocupa, a se îngriji de ceva; a supraveghea ceva". Pe linia acestei dezvoltări semantice s-ar putea încadra exemple ca: *Supt căldare foc mult ardea, păzîndu-l cu leamnele.* Dosoftei, V.S. 142. *Au pus degrabă altă carne la foc și o păzi degrabă ca să fiarbă pînă or sosi ei.* Sbiera, P. 82.

Avînd în vedere regiunea în care circulă acest sens, nu este exclusă și o influență a verbului maghiar *főzni* „a fierbe, a găti" de care se apropie și din punct de vedere fonic și cu care s-a putut contamina [1]. În acest caz am avea de-a face cu un interesant omonim.

[1] Sugestia ne-a dat-o prof. G. Giuglea.

DIN VECHEA NOASTRĂ TERMINOLOGIE JURIDICĂ

(*A PEDEPSI — A CERTA*)

DE

I. RIZESCU

Vechea noastră terminologie juridică a fost foarte puțin studiată atît de lingviști cît și de cercetătorii din domeniul istoriei vechiului drept românesc.

Pregătind un studiu monografic asupra *Îndreptării legii* (Tîrgoviște, 1652) a lui Matei Basarab, în comparație cu *Cartea românească de învățătură* (Iași, 1646) a lui Vasile Lupu, am întîlnit date interesante și în problema de mai sus [1].

Oricine parcurge cele două vechi pravile este izbit, printre altele, de faptul că a p r o a p e [2] pretutindeni unde în textul muntenesc e folosit termenul *a pedepsi*, în celălalt e întrebuințat *a certa*.

ÎNDREPTAREA LEGII	CARTE ROMÎNEASCĂ DE ÎNVĂȚĂTURĂ
Cela ce va sfătui pre altul să facă vre o greșală, acela s e v a p e d e p s i *cu aceaia pedeapsă, cum* s ă v a p e d e p s i *și acela, ce va face greșală.* 44/1	*Cela ce va svătui pre altul să facă vre o greșală, să va* c e r t a *cu aceaia certare, cumu* s e v a c e r t a *și cela ce va face greșala.*
Nu se va p e d e p s i *așa rău.* 120/3.	*Nu se va* c e r t a *așa cumplit.*
Să nu se p e d e p s e a s c ă *cu bani, ce numai moarte pentru moarte.* 243/11.	*Să nu să* c e a r t e *cu bani, ce numai moarte pentru moarte.*
S e p e d e p s e ș t e *și cu moarte.* 258/6.	S ă c e a r t ă *și cu moarte.*

[1] În lucrarea de față am folosit ediția lui S. G. Longinescu (vol. I din *Legi vechi romînești și izvoarele lor.* București, Göbl, 1912).

[2] Spunem *aproape* pentru că uneori întîlnim și *a certa* în pravila muntenească, dar numai în acea parte care corespunde pravilei moldovenești; în rest, numai *a pedepsi* (*Ca niște ucigători* s e v o r c e r t a. 342/14; *Nu-l va omorî ce-l* v a c e r t a *într-alt chip.* 371/1). Alteori apare verbul *a pedepsi* alături de substantivul *certare* (*Să-i* p e d e p s e a s c ă *foarte cu mari și groaznice certări pre furi.* 345/2). Și invers, verbul a c e r t a alături de substantivul *pedepsă* (*Nu se* v a c e r t a *ca un supuitoriu, ce va lua altă pedepsă mai micșoară.* 12793).

Paralel cu aceste verbe apar şi substantivele respective : *pedepsă, certare* :

ÎNDREPTAREA LEGII

Cela ce va sfătui pre altul să facă vreo greşală, acela să va p e d e p s i *cu aceaia* p e d e p s ă, *cum să va* p e d e p s i *şi cela, ce va face greşala.* 44/1.

Aceastea p e d e p s e *se vor da numai celora ce vor zălogi şi vor năemi case.* 129/5.

Iară p e d e p s a *lor cea adevărată iaste moartea*[1]. 130/2.

CARTE ROMÎNEASCĂ DE ÎNVĂŢĂTURĂ

Cela ce va svătui, pre altul să facă vreo greşală, să va c e r t a *cu aceaia* c e r t a r e, *cum să va* c e r t a *şi cela, ce va face greşala.*

Aciastia c e r t ă r i *să vor da numai celora ce vor zălogi şi vor nămi case.*

Iară c e r t a r i a *lor cea adevărată iaste moartia.*

În legătură cu cele de mai sus se pun două probleme :

1. Una de ordin mai general : se poate socoti că substantivul *pedeapsă* provine din grec. παίδευσις [2] sau din v. sl. ПЕДЕПСЇА ?

2. Alta legată de *Pravila lui Matei Basarab* : de ce se foloseşte *pedepsi* în textul muntenesc şi *certa* în cel moldovenesc ?

Faptele arată că substantivul *pedeapsă* s-a format pe teren romînesc, independent de cuvintele străine, pentru că :

1) Din substantivul gr. παίδευσις, chiar dacă am presupune şi forma *ποίδεψις, nu se putea forma rom. *pedeapsă*; de asemenea nici din v. sl. ПЕДЕПСЇА. Din cele două etimoane ar fi trebuit, conform legilor fonetice, să se dezvolte cu totul altă formă romînească.

2) În *Îndreptarea legii* apare *pedepsă* (nu *pedeapsă*), forma originală a substantivului postverbal (*pedepsi* [3] > *pedepsă*) ; aceeaşi formă se găseşte şi în textele din secolul al XVI-lea (*Aiavea iaste că puterea are* p e d e p s a *a şi dezlega.* Coresi, Ev. 247/28).

3) În nomocanoanele greceşti care au stat probabil la baza pravilei lui Matei Basarab se găsesc, pentru exprimarea noţiunii de *pedeapsă*, atît substantivele ; ποινή (περὶ π ο ι ν ῶ ν)[4] τιμωρία cu verbul respectiv (Δίὰ τὸυ συμβουλάτορα τοῦ σφάλματος ποίαν τ ι μ ω ρ ί α ν πέρνει)[5] cît

---

[1] Ca verbul respectiv, substantivul *certare* apare rar în pravila lui Matei Basarab şi numai în partea care corespunde textului moldovenesc : *Cela ce-ş va ucide pre tată-său... şi pentru să-ş mai micşoreze* c e r t a r e a. 244/8 ; *Să fie* c e r t a r e a *cu bani, ce să zice să plătească prada.* 346/33. Uneori apar ambele substantive acolo unde în textul moldovenesc se găseşte numai *certare* : *Aicea scriem de vina de întîi pentru carea se îndeamnă judecătoriul de mai micşorează* c e r t a r e a *şi* p e d e p s ă. În textul moldovesesc : *Pricina untîi pentru caria se îndeamnă giudeţul de mai micşureadză* c e r t a r i a.

[2] V. H. Tiktin, *Rumänisch deutsches Wörterbuch*, Bucureşti, 1910, s.v. ; A. Scriban, *Dicţionarul limbii romîneşti*, Iaşi, 1939, s. v., *Dictionarul limbii romîne moderne*, 1959, s.v.

[3] Pentru *pedepsi* nu putem admite ca etimon viitorul verbului παιδεύω (H. Tiktin, *lucr. cit.*, s.v. ; *Dictionarul limbii romîne moderne*, 1959, s.v.) ci avristul ἐπαίδευσα (forma mai nouă ἐπα΄δεψα).

[4] Colecţia de legi făcute de Mihail Fotino din Hios, după ordinul lui Ştefan Racoviţă, în C. Litzica, *Catalogul manuscriptelor greceşti*, Bucureşti, 1909, p. 135 şi urm.

[5] V. I. Peretz, *Pravila lui Vasile Lupu*, în „Arhiva", Iaşi, 1914, p. 208 ; vezi şi Gh. Cronţ, *Dreptul bizantin în Ţările Romîne. Îndreptarea Legii din 1652*, în Studii, nr. 1, 1960.

şi παιδεία, παίδευσις[1]. (Primele două cuvinte aveau un caracter mai livresc).

★

În ceea ce priveşte cealaltă problemă, şi anume faptul că în textul muntenesc se găseşte *pedepsi*[2], iar în cel moldovenesc *a certa*, aceasta se explică în felul următor: **1.** În Moldova era mai răspîndit *a sfădi* pentru *a certa* cu sensul de „a g î l c e v i"; în Muntenia *certa* cumula ambele sensuri: „a pedepsi" şi „a sfădi":

ÎNDREPTAREA LEGII	CARTE ROMÎNEASCĂ DE ÎNVĂŢĂTURĂ
Tatăl, cîndu-l vor fi suduit, c e r t î n d u - s e *de în cuvinte adins ei-şi, iară nu pentru vre un lucru ce au avut să ia.* 341/11.	*Tatăl, cîndu-l va fi suduit,* s v ă d î n d u - s ă *den cuvinte andesine iară nu pentru vre un lucru ce au avut să ia...*
Cînd se îmbată iaste rău la beţie şi s e c e a r t ă *cu toţi.* 358/6.	*Cînd se îmbată iaste rău la beţie şi* s ă s v ă d e a ş t e *cu toţi.*

De asemenea şi substantivele respective:

Doao sate de vor avea c e a r t ă *pentru hotarul sau pentru pămînturi.* 296/10.	*Doo sate de vor avea* s v a d ă *pentru hotarul sau pentru pămînturi...*

Aşadar, în cele două graiuri sau stabilit următoarele corelaţii: Moldova: *sfădi-certa*; Muntenia: *certa-pedepsi.*

2. La baza pravilei munteneşti au stat în special textele greceşti şi nu latineşti (aşa cum susţine S. G. Longinescu în lucrarea citată), şi în care verbul παιδεύω era mai răspîndit decît celelalte verbe cu sens asemănător.

★

Din cele de mai sus rezultă şi un adevăr de ordin mai general. Corelaţia *pedepsi / certa — certa / sfădi* este un element care poate dovedi că şi cuvintele, atît în ansamblul lor cît şi în parte, au o anumită legătură între ele, se condiţionează reciproc. Legătura dintre cuvinte este dinamică, îmbrăcînd diferite aspecte, în diferite etape. Aceasta ar constitui un exemplu pentru demonstrarea caracterului sistematic al vocabularului, problemă care n-a fost încă suficient clarificată[3].

---

[1] Substantivul ПЕДЕПСЇА apare şi în *Documente privitoare la relaţiile ţării romîneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească*, Buc., 1905, publicate de I. Bodgan (p. 228, 232, 238).

[2] *A pedepsi* apare uneori — în pravila muntenească — acolo unde e *a judeca* în *Sintagma* lui Matei Vlastare, care a fost unul din modelele pravilei (v. I. Peretz, *Curs de istoria dreptului romîn*, Bucureşti, 1938, vol. II, partea II, p. 372).

[3] Vezi şi *Note asupra sistemului lexical*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. II.

D. MACREA, *Lingvişti şi filologi romîni.* Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1959, 233 p. 12°.

Cartea de faţă conţine o serie de articole, cărora le-aş putea spune monografice, consacrate unora dintre reprezentanţii din trecut ai filologiei şi lingvisticii romîneşti şi publicate de-a lungul cîtorva ani, cu o regularitate şi o punctualitate într-adevăr impresionante, în revista noastră. Ideea din care a izvorît hotărîrea autorului de a înfăţişa viaţa şi activitatea unei bune părţi din filologii şi lingviştii romîni ne-o arată el însuşi (de altfel am fi ghicit-o şi fără să ne-o spună) : reconsiderarea operei lor în lumina concepţiei marxist-leniniste, cu scopul de a valorifica ceea ce este meritos în această operă şi de a scoate astfel în evidenţă legătura dintre activitatea contemporanilor şi aceea a înaintaşilor în domeniul studierii limbii noastre naţionale.

Aşa se explică, între altele, caracterul de popularizare al articolelor, în sensul că ele s-au adresat de la început nu specialiştilor, ci unui public larg, cum probează faptul că au apărut, mai întîi, în revista „Limba romînă", a cărei menire este să informeze asupra problemelor lingvistice, bineînţeles la un nivel ştiinţific ridicat, diverse cercuri de cititori fără preocupări de strictă specialitate, iar apoi, în volum, la editura amintită, care de asemenea are în vedere, chiar atunci cînd publică lucrări cu caracter ştiinţific foarte pronunţat, tot un public mult mai larg decît al specialiştilor propriu-zişi.

La fel trebuie să ne explicăm informaţiile de natură biografică, precum şi pe cele privitoare la activitatea obştească a personalităţilor studiate. Aceste informaţii sînt binevenite, ba chiar necesare, şi într-o lucrare întocmită exclusiv pentru specialişti : n-avem dreptul să separăm (de altfel nici n-am putea !) activitatea ştiinţifică a cuiva de împrejurările în care el şi-a desfăşurat-o, dat fiind că ea este, în mare parte, tocmai produsul condiţiilor de viaţă personală şi, mai ales, socială ale epocii respective. Am impresia însă că autorul insistă prea mult asupra acestui aspect al activităţii învăţaţilor de care se ocupă, şi nu totdeauna pentru a caracteriza personalitatea lor ştiinţifică, ci, adesea, de dragul faptelor înseşi. Aş invoca în sprijinul acestei afirmaţii spaţiul exagerat pe care îl ocupă biografia individuală şi socială în cele mai multe dintre articole, mai ales dacă-l comparăm cu cel consacrat discutării operei.

D. Macrea consideră cartea sa drept „o contribuţie la întocmirea, în viitor, a unei istorii a lingvisticii şi a filologiei romîneşti, pe care o reclamă cunoaşterea dezvoltării culturii noastre moderne, în cadrul căreia lingvistica şi filologia au avut un rol important". (din „Cuvînt înainte"). Despre necesitatea unei astfel de lucrări el vorbeşte într-un capitol special, precum şi, în treacăt, firesţe, de-a lungul cărţii, dar nu se pune totdeauna din punctul de vedere al cunoaşterii culturii naţionale cu ajutorul unei istorii a filologiei

românești (în sensul larg al acestui termen), ceea ce, evident, nu înseamnă numaidecît o contradicție. Valorificarea activității desfășurate de români în acest domeniu, bazată pe o analiză profundă a operei lor, este foarte necesară și constituie o obligație a celor chemați să realizeze, în cele mai bune condiții, o asemenea lucrare. Sarcina de a o întocmi aparține institutelor noastre de lingvistică, în planurile de muncă ale cărora ar trebui să figureze, începînd cu anul viitor, o istorie a filologiei și lingvisticii românești.

Numărul învățaților studiați de autor este de 11, dintre care 4 (Micu, Șincai, Maior, Cipariu) sînt prezentați ca „precursori", iar 7 (Hasdeu, Ioan Bogdan, Bianu, Gaster, Philippide, Densusianu, Pușcariu) ca „moderni". Un ultim capitol, cu titlul „Contemporanii", se ocupă, foarte sumar (altfel n-ar fi fost, poate, indicat, fiind vorba de oameni în viață[1]), de activitatea desfășurată după 23 August 1944 [1]. Nu încape îndoială că toate personalitățile menționate merită, cu prisosință, să apară într-o lucrare care urmărește scopurile arătate aici mai sus. Mă întreb totuși de ce lipsesc H. Tiktin, Lazăr Șăineanu și I.-A. Candrea (despre care autorul spune numai incidental, în diverse capitole, cîte ceva)? Nu sînt și aceștia „lingviști și filologi [ai] noștri mai de seamă" (v. „Cuvînt înainte")? Capitolul închinat lui Gaster nu-mi permite să presupun că autorul s-a lăsat condus după criterii pe care singur le condamnă cînd și cînd în cursul expunerii. Tiktin, de pildă, este autorul unei „Gramatici a limbii române", pe care Macrea însuși a prezentat-o, în prefața volumului I al „Gramaticii Academiei R.P.R.", ca o lucrare avînd la bază „atît o concepție științifică, cît și metoda justă de a exemplifica regulile gramaticale cu citate din cei mai buni scriitori ai noștri". Cît despre „Dicționarul român-german" al aceluiași lingvist, toată lumea trebuie să recunoască marea lui valoare și să-l considere drept cel mai bun d i c ț i o n a r i s t o r i c c o m p l e t al limbii române. Nici ceilalți doi filologi omiși nu înțeleg de ce au fost trecuți cu vederea. Șăineanu a publicat, înainte de a fi alungat din țară, cîteva opere aș zice fundamentale pentru vremea aceea (între altele, *Basmele române* și *Influența orientală asupra limbii și culturii române*), iar Candrea a fost un excelent editor de texte vechi românești (cf. *Psaltirea Scheiană*), ca să nu mai spun că a întrecut, cu mult, pe toți predecesorii săi în munca de stabilire exactă a etimologiei unui însemnat număr de cuvinte românești. În comparație cu acești trei învățați, Ioan Bianu, căruia i se consacră 15 pagini, pălește cu totul ca om de știință, rămînînd aproape numai ca un organizator, foarte meritos, firește, al unor publicații bibliografice și al Bibliotecii fostei Academii Române.

Deși a căutat (așa citim în „Cuvînt înainte") să dea cărții unitatea impusă de faptul că ea constă din articole scrise rînd pe rînd și oarecum independent unele față de altele, autorul a reușit prea puțin să-și realizeze intenția. Repetările, adesea... repetate, ale acelorași lucruri, sînt extrem de frecvente, și nu numai în subdiviziunea „Precursorii", unde prezentarea ideilor Școlii ardelene ia proporții exagerate și se face în fiecare dintre cele patru capitole, de multe ori chiar cu aceleași cuvinte, ci și în subdiviziunea „Modernii". Acest neajuns, supărător, s-ar fi putut evita, cred eu, dacă fiecare dintre aceste două mari părți ale cărții ar fi fost precedată de cîte o introducere, în care s-ar fi arătat ideile comune ale tuturor reprezentanților epocii respective (aceasta, în cazul Școlii ardelene) și starea generală a lingvisticii (și filologiei), atît românești, cît și, poate, mai ales, europene, din punctul de vedere al concepției științifice aflate la baza diverselor curente din vremea aceea (aceasta, în special pentru subdiviziunea „Modernii"). De altfel, de la Hasdeu, primul și, pînă la Pușcariu, ultimul din această ultimă grupă, distanța nu în timp, ci în concepție, este așa de mare, încît mă întreb dacă ei (și nu numai ei) pot fi puși, pe drept, împreună. Titulatura

[1] Dovadă, cred, faptul că, în ciuda titlului amintit, care figurează pe pagina albă, premergătoare, expunerea propriu-zisă este intitulată „Realizări ale lingvisticii românești actuale".

„moderni" este vagă, poate chiar echivocă, dacă ne gîndim, de pildă, că Hasdeu a fost un romantic (cum spune şi Macrea) şi că, în ciuda pregătirii, a capacităţii şi a unor calităţi cu totul excepţionale, el n-a avut un spirit riguros ştiinţific, ceea ce, în ochii mei, îl apropie mai mult de „Ardeleni", bineînţeles ca mentalitate generală, ca atitudine aş zice personală faţă de problemele supuse cercetării. Şi Gaster a fost, în multe privinţe, un romantic (cf., între altele, teoria lui despre elementele „turanice" din limba noastră).

În legătură cu metoda ar mai fi de relevat o lipsă. Autorul se pronunţă destul de des asupra rezultatelor dobîndite de către fiecare învăţat în activitatea lui ştiinţifică : ce este şi ce nu mai este valabil în momentul de faţă. Dar aprecierile de această natură se pierd adesea în mulţimea de amănunte privitoare la conţinutul operei şi la concepţia autorilor, încît, pînă la urmă, cititorul nu se alege cu o idee prea clară despre contribuţia fiecăruia la progresul disciplinei noastre, mai ales că expunerea punctului de vedere teoretic ocupă, de obicei, un loc puţin important. Procedeul trebuia, socot eu, să fie următorul : după datele biografice, care nu pot lipsi chiar într-o lucrare cu pretenţii ştiinţifice mai mari, ar fi urmat prezentarea concepţiei autorului studiat, cu arătarea izvoarelor ei interne (adică romîneşti şi, eventual, strict personale) şi externe (influenţe exercitate de către foştii lui profesori, precum şi de către savanţii celebri ai timpului), apoi critica concepţiei făcută pe baze materialist-dialectice şi, în sfîrşit, ce continuă a fi valabil fie teoretic, fie metodologic, pînă în momentul de faţă.

Chiar acceptînd metoda folosită de Macrea, încă ar fi de criticat, în parte, caracterul expozitiv, foarte adesea pur narativ, al capitolelor. De cele mai multe ori, ele conţin lucruri curente în manualele pentru învăţămîntul mediu, bineînţeles atunci cînd, cum se întîmplă cu unii dintre autorii studiaţi (reprezentanţii şcolii ardelene şi Hasdeu), aceste manuale conţin capitole similare. O excepţie, vrednică de subliniat, o constituie prezentarea lui Petru Maior, care se distinge printr-o analiză făcută, se pare, direct pe izvoare. În cazul celorlalţi filologi şi lingvişti, mi-a lăsat o impresie asemănătoare, cel puţin în bună parte, mai ales capitolul consacrat lui Philippide, asupra căruia voi reveni ceva mai încolo. La acest aspect de povestire foarte accesibilă oricărui cititor se adaugă foarte des un ton apologetic, cu note „romanţioase", care cred că nu au ce căuta într-o expunere ştiinţifică, fie şi de popularizare. De la această regulă, aproape generală, face excepţie, de astă dată tot împotriva adevărului, acelaşi Philippide. Din cauza ideii, înţeleasă puţintel greşit, despre valorificarea moştenirii culturale, Macrea trece uşor sau chiar cu totul peste lipsuri serioase ale unora dintre învăţaţii pe care îi studiază. Să mă explic.

Cine citeşte atent şi cu spirit critic lucrarea de faţă rămîne, nu se poate să nu rămînă, cu impresia că autorul ei este stăpînit, într-o anumită măsură, de ceea ce numim noi astăzi patriotism local. Însuşi faptul că sînt absenţi în ea, aşa cum am arătat, trei savanţi, cel puţin remarcabili (Tiktin, Şăineanu, Candrea), vorbeşte în sprijinul afirmaţiei mele. La aceasta se adaugă îndulgenţa faţă de Densusianu şi, în special, faţă de Puşcariu, în legătură cu activitatea lor obştească, exagerarea meritelor lui Bianu şi o anumită ostilitate faţă de Philippide. Dacă cei trei întemeietori ai Şcolii ardelene şi cel mai moderat dintre continuatorii lor, Cipariu, merită, mai cu seamă din punctul de vedere al intenţiilor, al patriotismului sincer şi al suferinţelor îndurate pentru o cauză social-naţională dreaptă, să fie prezentaţi într-un ton oarecum apologetic, această atitudine nu se justifică în cazul lui Bianu şi al lui Densusianu. Macrea uită (sau, poate, nu ştie) că Bianu a avut legături foarte strînse cu Dimitrie A. Sturdza, pe care îl califică el însuşi (p. 148) ca „politician. . . cunoscut prin vederile lui politice reacţionare şi prin caracterul lui meschin". De asemenea se trece cu vederea faptul că Densusianu a militat în scris pentru intrarea Romîniei în primul război mondial şi că ideea de „latinitate", mereu prezentă la el, chiar în lucrările ştiinţifice, căpăta adesea un caracter naţio-

nalist bine precizat. Lui Philippide i se reproşează că n-a ayut activitate obştească. Faptul este adevărat şi nu constituie o calitate pentru nimeni. Dar cred că trebuie să preferăm neparticiparea (de altfel, în cazul de faţă, aparentă şi puţin corespunzătoare realităţii [1]) la viaţa publică, în sens foarte larg, unor manifestări şi atitudini contrare adevăratelor interese naţionale [2].

Absenţa unor aprecieri cu adevărat critice şi, bineînţeles, juste se observă destul de des. În capitolul despre Ioan Bogdan se vorbeşte şi despre alţi slavişti romîni, printre ei Emil Petrovici. (Mă întreb, în treacăt, cum se justifică procedeul, din moment ce capitolul respectiv este consacrat nu slavisticii romîneşti, ci unui singur reprezentant al ei.) Se ştie că tov. Petrovici a publicat în ultimii ani cîteva studii, bogate în idei şi afirmaţii foarte îndrăzneţe. S-ar fi cuvenit ca Macrea să spună, măcar din fugă, ce crede despre ele, cu atît mai mult, cu cît foloseşte un mod de a se exprima („După el. . ." ; „limba romînă de astăzi n-ar mai avea . . ." ; „Numărul consoanelor limbii romîne a fost ridicat ulterior la impresionanta cifră de 70. . ."), care pare a arăta că nu este de acord cu slavistul clujean (v. p. 116). Vorbind despre cartea lui Philippide, *Principii de istoria limbii* (p. 158—160), autorul se limitează la reproducerea aprecierilor elogioase făcute de trei romanişti germani şi a celor, foarte severe, ale lui Densusianu, fără să arate de partea cui e dreptatea.

De altminteri, capitolul despre Philippide conţine numeroase referinţe la emulul acestuia, mult mai tînăr, de la Universitatea din Bucureşti, cu care Macrea îl compară adesea, spre a ajunge la concluzia, neexprimată direct, dar întrevăzută mereu printre rînduri, că Densusianu a fost cu mult superior lui Philippide. Simpatia sa pentru Densusianu îl duce la prezentarea uneori denaturată a faptelor şi la o formulare surprinzătoare a lor. Astfel despre partea privitoare la limbă din lucrarea lui Philippide *Introducere în istoria limbii şi literaturii romîne* (1888) ne spune (p. 156) că „este repede eliminată din circulaţie de opera masivă a lui Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, apărută în 1901 (vol. I)". A compara aceste două lucrări aşa cum face Macrea înseamnă a reduce, împotriva propriei sale intenţii, însăşi valoarea cărţii lui Densusianu [3]. La fel se exprimă, pe baza unor comparaţii tot atît de nepotrivite, despre capitolele privitoare la literatură din aceeaşi lucrare a lui Philippide : „În ceea ce priveşte partea bibliografică. . ., [ea] a fost cu totul eclipsată de *Bibliografia romînească veche* a lui Ioan Bianu şi Nerva Hodoş..., iar în ceea ce priveşte istoria literaturii noastre, apariţia, începînd din 1901, a lucrării lui N. Iorga, *Istoria literaturii romîne* (5 vol.,

[1] Vezi articolul *Personalitatea umană şi ştiinţifică a lui Alexandru I. Philippide*, în „Viaţa romînească", februarie 1960, p. 72 şi urm.

[2] Cu privire la Puşcariu, Macrea are (p. 217) numai cîteva rînduri extrem de „blajine" („puternic influenţat de ideile sociologiei reacţionare", „în timpul celui de-al doilea război mondial, el a ajuns pe o poziţie opusă aspiraţiilor poporului romîn, devenind colaboraţionist al Germaniei hitleriste ca director al Institutului romîn din Germania"), pe care le încheie cu aprecierea, foarte semnificativă pentru lipsa de obiectivitate a autorului prezentei cărţi : „În lucrările lui de lingvistică urmările acestei atitudini reprobabile nu s-au răsfrînt însă în prea mare măsură".

[3] Atitudinea pătimaşă a acestuia faţă de întreaga operă a lui Philippide (chiar faţă de *Principii...* şi de *Originea romînilor*, apreciate, în general, just de Macrea, care crede totuşi că, pentru a-şi manifesta. . . obiectivitatea, trebuie să reproducă de-a valma toate părerile altora, chiar cînd nu se potrivesc cu ale sale), are un izvor foarte personal, pe care nu-l cunosc decît puţini oameni. Este vorba de respingerea lui de la concursul pentru ocuparea catedrei de Filologie romînă a Universităţii din Bucureşti de către o comisie prezidată de Philippide. Densusianu avea atunci vreo 24 de ani şi, bineînţeles, nu putea, la această vîrstă, să îndeplinească toate condiţiile sau pe cele mai multe cerute, mai ales de un examinator exigent ca Philippide, pentru ocuparea unei catedre universitare. Densusianu a publicat atunci o broşură în care-şi manifesta foarte deschis nemulţumirea şi, bineînţeles, părerile despre valoarea ştiinţifică, după el, aproape inexistentă, a preşedintelui comisiei.

1901—1909), a făcut să nu se mai vorbească de lucrarea lui Philippide decît în sens negativ".

În capitolul „Contemporanii", autorul trece, cam rapid, în revistă realizările filologilor şi lingviştilor romîni actuali. Relev un singur fapt, foarte important, de altfel, referitor la aşa-zisul *Dicţionar general al limbii romîne*. Macrea crede (p. 232) că această operă, care se află în curs de elaborare, nu poate fi realizată decît după întocmirea *Dicţionarului limbii vechi*, a *Dicţionarului de regionalisme* şi a *Dicţionarului limbii lui Eminescu*. Pe lîngă argumentul, valabil în principiu, că aceste dicţionare ar contribui la îmbogăţirea şi perfecţionarea celui „general", apare încă unul, cu totul surprinzător, şi anume că, neaşteptînd terminarea (şi, firește, publicarea) lor, *Dicţionarul general* va fi gata foarte tîrziu. După cît ştiu, un dicţionar al limbii vechi nu se găseşte nici măcar în planurile de perspectivă ale institutelor de lingvistică, cel regional mai mult nu se lucrează, şi, în orice caz, nu va avea existenţă concretă decît peste cîţiva ani, iar *Dicţionarul limbii lui Eminescu*, a cărui elaborare merge destul de încet, nu va putea apărea înainte de 1962. În asemenea condiţii îmi este imposibil să înţeleg cum s-ar termina *Dicţionarul general* mai repede aşteptînd publicarea, peste un număr de ani, a dicţionarelor amintite aici. Afară de asta, crede Macrea că în *Dicţionarul general* trebuie să intre cuvintele vechi, cele regionale şi sensurile celor existente la Eminescu întocmai aşa cum vor figura ele în dicţionarele speciale? Materialul de fişe pentru două dintre acestea (pentru cel de-al treilea nu există material cules anume şi apt de a fi utilizat) stă la dispoziţia colectivelor care redactează *Dicţionarul general* şi este prelucrat potrivit necesităţilor acestuia.

Încă două observaţii, înainte de a sfîrşi. Una este în legătură cu anumite afirmaţii de amănunt, care sînt greşite sau echivoce. Se poate afirma că latiniştii „scriind etimologic, n-au înţeles să schimbe şi pronunţarea limbii romîne"? (p. 28). Şi dacă da, ortografia etimologică n-ar fi dus la modificarea pronunţării, iar autorii lor nu-şi dădeau seama de asta? — Cum poate fi opera filozofică a lui Micu tot o „p r i m ă încercare de a crea o terminologie filozofică romînească" la fel cu a lui Cantemir (în *Divanul*), dacă acesta a scris cu multe zeci de ani mai înainte? (p. 31). — La p. 37 este prezentată ca importantă o gramatică latinească a lui Şincai pentru motivul că autorul ei încearcă să pună bazele terminologiei gramaticale romîneşti cu ajutorul unor cuvinte ca *versuitoare* (= vocale), *împreună sunătoare* (= consoane) etc. etc. — La p. 42 se vorbeşte de „despărţirea" Moldovei de Muntenia, ca şi cum aceste provincii ar fi alcătuit mai întîi o unitate politică, şi numai după aceea au devenit principatele pe care le cunoaştem pînă la 1859. — „(Minciuni) apriate" la Petru Maior nu însemnează „dovedite", ci „făţişe, deschise, directe". — Dicţionarul lui Laurian şi Massim a apărut între anii 1871 şi 1876, nu 1873—1876, cum citim la p. 63. — Împotriva celor afirmate despre ortografia etimologică (v. ceva mai sus), la p. 70 se dă clar a înţelege că ortografia exercită o influenţă asupra limbii. — A trăit Cipariu în epoca iluminismului, pentru a se putea vorbi de „ideile iluministe ale timpului său"? (p. 75). — La p. 86—87, lingvistica indo-europeană este prezentată ca un curent sau ca o şcoală, alături şi oarecum în opoziţie cu şcoala neogramatică (creată sau, cel puţin, codificată de indoeuropenişti). — Surprinde afirmaţia de la p. 92 că transcrierea textelor cuprinse în *Cuvinte din bătrîni* n-a provocat „decît prea puţine obiecţii", mai ales că Macrea a citit, pe cît se pare, destul de atent *Principiile* lui Philippide, unde a putut vedea cît de serioasă şi de întemeiată este critica făcută de acesta. — Ioan Bogdan n-a putut publica *Vechile cronici moldoveneşti pînă la Ureche* la 1881 (p. 114). — Filologia este, într-adevăr, „una dintre ramurile de bază ale lingvisticii" (p. 137). Care sînt celelalte şi, în plus, lingvistica precedă, cronologic vorbind, filologia sau invers? — Judeţele n-aveau subprefecţi (p. 154), ci prefecţi; subprefecţi aveau plăşile (şi nu numai în secolul trecut). — Revista literară a lui Densusianu se numea „Vieaţa [nu Viaţa] nouă". — Dovada lipsei de con-

ţinut real „a principiilor estetice promovate de Densusianu" o constituie faptul că el „a căutat să transpună din Occident la noi o formă de poezie decadentă. . . "? (p. 193). — Din *Atlasul lingvistic romîn* au apărut, în timpul vieţii lui Puşcariu, trei volume mari, un supliment la acestea şi trei volume mici cu hărţi colorate, nu „numai trei volume", cum se spune la p. 211. — *Dacoromania* a avut, în total, 11 volume, nu 13, şi cele mai multe cu un număr de pagini sub 1000 (p. 213). — Cum poate contribui un „îndreptar ortografic" la cultivarea limbii? (p. 215). — Prima ediţie a cărţii mele *Limba romînă contemporană* a ieşit în 1954, nu în 1955 (p. 226). — Printre lucrările de fonetică, enumerate la p. 227, figurează *Elemente sintactice slave în limba romînă*, *Scrierea cuvintelor compuse* şi *Locuţiunile verbale în limba romînă*.[1]

A doua observaţie finală se referă la numeroasele lipsuri de redactare. Nu mă mai opresc asupra lor, ca să nu lungesc peste măsură această dare de seamă. Ele se datoresc, la fel cu multe dintre scăpările semnalate mai sus, grabei cu care autorul şi-a întocmit lucrarea. Este numai o explicaţie, nu şi o justificare, afirmaţia mea. Filologia şi lingvistica se caracterizează, înainte de toate, prin acribie, prin grija foarte atentă pentru toate aspectele cercetării ştiinţifice, oricît de mărunte sau neimportante ar părea unele dintre ele. Nimănui nu-i este îngăduită graba, oricare ar fi condiţiile de lucru, şi cel mai puţin poate fi îngăduită ea unui filolog sau unui lingvist.

Criticile aduse de mine urmăresc, în primul rînd, scopul de a ajuta pe autorul prezentei cărţi la îmbunătăţirea ediţiei a II-a, care sînt sigur că va fi necesară în curînd, eventual la întocmirea istoriei filologiei şi lingvisticii româneşti, pe care o are, poate, în vedere D. Macrea.

IORGU IORDAN

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

[1] Trebuie adăugaţi la lista candidaţilor în ştiinţele filologice (p. 230—231) Mioara Avram şi Andrei Avram, care, în 1959, cînd apare cartea lui Macrea, obţinuseră şi confirmarea titlului de către Comisia superioară de diplome.

Pentru a vă asigura o colecție completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv. pentru anul 1961.

ABONAMENTELE SE FAC LA OFICIILE POȘTALE, AGENȚIILE POȘTALE, FACTORII POȘTALI ȘI DIFUZORII VOLUNTARI DIN ÎNTREPRINDERI ȘI INSTITUȚII.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

1. * * * **Fonetică şi dialectologie**, vol. II, 270 p., 9,45 lei
2. * * * **Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie**, 328 p., cartonat, 6,35 lei
3. H. MIHĂESCU, **Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman**, 232 p., 11,30 lei
4. RADU ALEXANDRESCU, **Herodian — Istoria Imperiului roman după moartea lui Marc Aureliu**, 172 p., 6,90 lei
5. **Forschungen zur Volks- und Landeskunde**, 2/1959, 196 p., 8 lei
6. **Revista de filologie romanică-germanică**, 1—2/1959, 326 p., 12 lei
7. * * * **50 de ani de la apariţia operei lui V. I. Lenin „Materialism şi empirio-criticism"**, 224 p., 12 lei
8. AL. TĂNASE, **Libertate şi necesitate**, 324 p., 12,20 lei
9. SILVIU DRAGOMIR, **Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice**, 228 p., 8,75 lei

ERATĂ

Pag.	rîndul	în loc de :	se va citi :	din vina :
8	23 de sus	interogative	demonstrative	autorului
16.	18 „ „	*definită*	*definită*	editurii
19	6 de jos	A RIGIDE	A REDIGE	„
19	2 „ „	A PRELADA	A PRELUDE	„
61	4 de sus	însă şi	însăşi	„
94	8 de jos	orîginală	originară	autorului

Limba romînă 5/1960

Din

LIMBA ROMÎNĂ

au apărut :

anul I, 1952, nr. 1
anul II, 1953, 6 numere
anul III, 1954, 6 numere
anul IV, 1955, 6 numere
anul V, 1956, 6 numere
anul VI, 1957, 6 numere
anul VII, 1958, 6 numere
anul VIII, 1959, 6 numere
anul IX, 1960, primele 4 numere

Numerele care vă lipsesc din colecţie se pot comanda, direct sau prin poştă, prin

LIBRĂRIA ACADEMIEI R.P.R.
Bucureşti, Calea Victoriei nr. 27

Numerele curente se găsesc de vînzare la orice librărie din ţară.

Abonamentele se fac la oficiile poştale, prin factorii poştali şi difuzorii voluntari din întreprinderi şi instituţii.

Pentru străinătate, cererile de numere izolate sau de abonamente se fac prin întreprinderea de stat pentru comerţ exterior „Cartimex" I.S.C.E., str. Aristide Briand nr. 14, sau Căsuţa poştală 134—135, Bucureşti.

I.P. 2. c. 2784.

Lei 3.—

I 8131 Bucl

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

LIMBA ROMÎNĂ

6

ANUL IX
1960

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

1990

0 IUI. 2005

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. IORGU IORDAN — *redactor responsabil*; ION COTEANU, *redactor responsabil adjunct*; acad. M. SADOVEANU; EUSEBIU CAMILAR, membru corespondent al Academiei R.P.R.; prof. G. ISTRATE; prof. D. MACREA; GH. BOLOCAN; VL. DRIMBA; VALERIA GUȚU-ROMALO; MIRCEA MITRAN (*secretar*); C. OTOBÎCU; FLORA ȘUTEU.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția revistei *LIMBA ROMÎNĂ*

București, raionul I. V. Stalin, Calea Victoriei nr. 194

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R., telefon 15.07.91

I 8131.

DEC 2014

LIMBA ROMÎNĂ

Anul IX 1960 Nr. 6

BIBLIOTECA CENTRALĂ SIBIU

IAN 2022

SUMAR

Mihail Sadoveanu la 80 de ani

Pag.

GH. BULGĂR, Originalitatea stilistică a operei lui Mihail Sadoveanu . . . 3
ION BRĂESCU, Mihail Sadoveanu, traducător al lui Maupassant 12

LINGVISTICĂ GENERALĂ

EM. VASILIU, Metode de analiză în lingvistica modernă 20
VICTOR VASCENCO, F. F. Fortunatov şi lucrarea sa „Lingvistica comparată" 30

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

MIRCEA SECHE, Etimologii 40
ALEXANDRA BURNEI, Etimologii 43
GETA MARIN, Contribuţii lexicologice 44

FILOLOGIE

I. CREŢU, Rectificări la ediţiile poeziilor lui Eminescu (VI) 47
P. P. PANAITESCU, Letopiseţul lui Grigore Ureche şi editarea lui 55

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1960, 326 p. (*I. Dănăilă*) 64
Вопросы культуры речи, 2, Moscova, 1959 (*Flora Şuleu*) 71

INDICELE REVISTEI PE ANUL 1960 75

3601

1964

MIHAIL SADOVEANU LA 80 DE ANI

ORIGINALITATEA STILISTICĂ A OPEREI LUI MIHAIL SADOVEANU

DE

GH. BULGĂR

Proza artistică a lui Mihail Sadoveanu reprezintă prin neobișnuita ei bogăție și varietate un capitol fundamental al istoriei literare românești din acest secol și un moment glorios al evoluției limbii noastre artistice. Aproape șase decenii la rînd scriitorul a desfășurat inepuizabile resurse poetice pentru a zugrăvi tablouri neuitate ale istoriei vechi și contemporane, pentru a crea eroi pătrunși de adînci aspirații către libertate și progres. Evocările se însoțesc cu mesajul umanist al artistului și cu atașamentul lui constant față de istoria, cultura și limba poporului. Din această legătură statornică au izvorît puterea regeneratoare a stilului său artistic și varietatea temelor; pe ea se sprijină însuși conținutul realist al întregii opere.

Istoria noastră literară nu cunoaște încă un caz similar în care fecunditatea să se asocieze într-un chip atît de original cu arta inepuizabilă a stilului. Fenomenul acesta se anunța chiar de la apariția primelor opere ale lui Sadoveanu. În mai puțin de o jumătate de an, el tipărea, în 1904 (din iulie pînă în decembrie), patru volume; ele reprezentau rodul unei munci literare febrile: *Povestiri*, *Șoimii*, *Dureri înăbușite*, *Crîșma lui moș Precu*. Capacitatea lor de a reconstitui viața din mediul istoric îndepărtat și din cel contemporan a produs un puternic ecou în rîndurile cititorilor; natura, oamenii și faptele căpătau un contur puternic, descrierea lor fiind străbătută de un timbru liric adînc, de participarea afectivă a autorului la viața și drama eroilor săi. În anul următor, 1905, revista ardeleană „Luceafărul", de la Budapesta, întreprinde o anchetă printre scriitorii români, cu scopul de a le cunoaște mai bine activitatea și planurile de creație. Sadoveanu, solicitat să răspundă, trimite la 7 iunie o scrisoare lapidară în care-și definește orientarea literară; e un document uitat, din care reproduc acest pasaj semnificativ: *Cea dintăi operă pe care a publicat-o a fost „Dușmanii"* (*publicată în „Dureri înăbușite"*), *care a*

apărut într-o foaie obscură și în altă formă decît aceea din volum. Moș Creangă a fost patima și a copilăriei și a bărbăției, moșneagul sfătos și povestitorul fără pereche. Iar dintre străini, Maupassant î-i scriitorul de predilecție, iar Tolstoi cel pe care îl admiră mai mult („*Război și pace*") . . .

Îi plac fără îndoială și cîntecile, poeziile poporului. Dacă vrai, mult. Mai mult îi place sufletul, izvorul de durere din care au ieșit.

Dușmanii, prima operă, a apărut în „Viața nouă", din 15.II.1898; din același an datează și *Bine crescuta*, publicată apoi sub titlul *Luna* [1]. În aceste bucăți se afirma de la început cunoașterea adîncă a realității și ceea ce numea scriitorul „sufletul acestor rînduri de oameni ai tristeții și ai suferinței, pe care îl aveam în mine, ca un venin, sufletul acesta colectiv care aspira spre altă lume și spre altă viață". Simplitatea graiului obștesc căpăta încă în acea bucată o întrebuințare metaforică nouă; imaginile poetice sugerau în contururi vii natura și particularitățile psihologice ale eroilor. Reținem numai cîteva forme stilistice: *săgeata ochiului rău*; *pădurea . . . curge de pe creasta dealului ca un rîu de păcură; întunericul orb al pădurii; un gînd arde numai* etc.

★

Nota dominantă a stilului lui Sadoveanu din primele volume o constituie amplitudinea lirică a narațiunii [2] și elanul romantic al ornamentului poetic; epitete, repetiții, comparații, construcții hiperbolice fraze cu multe subordonări transpun tumultul vieții și bogăția peisajului: „La popasurile mari, focuri *uriașe* se înălțau. Și în *fierberea mulțimii*, în cîntecile de vitejie, în sunetele de tobe, în nechezările cailor *aprigi*, Potcoavă, *aprins de dor de răzbunare*, sta *bătut de gînduri* la vatra sfatului, cu ochii ațintiți, se cobora în adîncurile sufletului, *își întreba simțirile*, și cerceta o dragoste tainică, care licărea *ca un foc sub spuză* . . . O icoană gingașă, o nălucă mlădioasă plutește prin *tresăririle și zvîrcolirile flăcărilor*, — și prin sufletul viteazului tresar și se zvîrcolesc *ascuțite* dureri. Zvonul greu al popasului se sfarmă și *lunecă peste el*. O tăcere adîncă s-a întins peste suflet, o *noapte oarbă, fără hotar*, în care durerile *fără nume* rătăcesc ca niște paseri desnădăjduite! Și tabăra se liniștește, flăcăii dorm sub *cerul nemărginit*, cu fața la stele, — numai Potcoavă rătăcește ca o umbră". (*Șoimii*, în *Opere*, I, 190).

Pasajul citat pune în lumină eflorescența picturală a epitetelor, a determinărilor, acumulările de hiperbole și de repetiții, menite să sublinieze stările sufletești. Cuvintele care numesc imensitatea, perspectiva titanică abundă: *focuri uriașe*; *noapte oarbă, fără hotar*; *dureri fără nume*; *aprins de dor de răzbunare* etc. Numai Eminescu și-a încărcat versul de început cu atîtea ornamente stilistice, notînd cele mai mici reacții ale sensibilității sale în fața realității, printr-o mare bogăție de imagini. Comparația între cei doi mari scriitori poate fi ilustrată în sfera stilului prin fragmente cu conținut înrudit: „Tunete porneau deasupra în nouri; pînze vinete de lumină *se așterneau pe cîmpiile nemărginite*. Prin licărirea

[1] Profira Sadoveanu, *Cuvînt înainte* la *Opere*, vol. III (1942), p. XIV.
[2] Tudor Vianu, *Arta prozatorilor romîni*, 1941, p. 221.

aceasta de infern, *pîlcuri de călăreți* se zăreau în urmă ; caii fugeau cu gîturile întinse, *oamenii băteau în cai cu paloșele*, și o larmă surdă, *mînioasă ca și vijelia*, gemea în rîndurile strînse. Dar fugarii se pierdeau înainte ca nălucile ; *vîntul vuia*, *ploaia vuia*, *nourii vuiau*, *copitele vuiau surd pe pămîntul plin de apă*. În întinsele cîmpii *se deschideau fulgerele*, *prin nemărginirea nopții*, *ca niște guri uriașe* ; pe cîmpiile drepte, în lumina scăzută nu se zărea nici un arbor, nici o ridicătură ; pustiu pînă în capătul orizontului". (*Opere*, I, 150). Acum un fragment din *Scrisoarea III* :

Călărețiĭ împlu cîmpul și *roiesc după un semn*
Și *în caii lor sălbateci bat cu scările de lemn*,
Pe copite iau în fugă fața negrului pămînt,
Lănci scînteie lungi în soare, arcuri se întind în vînt.
Și *ca nouri de aramă și ca ropotul de grindeni*,
Orizonu-ntunecîndu-l, vin săgeți de pretutindeni,
Vîjîind ca vijelia și *ca plesnetul de ploaie* . . .
Urlă cîmpul și de tropot și de *strigăt de bătaie* . . .

★

În trei direcții principale poate fi urmărită originalitatea stilistică a lui Sadoveanu, care conferă operei sale un loc distinct în dezvoltarea limbii noastre artistice : a) valorificarea tezaurului popular, a graiului obștesc ; b) integrarea în contextul modern a arhaismelor (cuvinte, construcții, forme gramaticale), cerute de nevoile localizării și datării conținutului de idei ; c) folosirea neologismelor și a termenilor tehnici pentru a numi exact noțiunile de circulație curentă azi, impuse de progresul modern. Această lucrare artistică întinsă, îmbrățișînd valori expresive din toate ariile limbii românești, n-are egal în opera nici unui scriitor român [1]. Ceea ce nu mai este viu astăzi în limba literară apare la Sadoveanu distribuit cu mare economie în desfășurarea narațiunii. Ici-colo cuvinte și expresii rare evocă realități istorice pentru care nu există numiri moderne : *comis*, *pîrcălab*, *peșcheș*, *seimeni*, *podgheaz*, *eunuc*, *hadîmb*, *sotnie*, *meterhanea* etc.

Acum un secol, Al. Odobescu insista asupra reînvierii arhaismelor cu scopul de a reda „culoarea locală" în narațiunea istorică. Scurta lui prefață la volumul de *scene istorice* din 1860, încerca să justifice acumularea arhaismelor în *Mihnea Vodă* și *Doamna Chiajna*. Sadoveanu, călăuzindu-se după principiul unității limbii în timp și spațiu, a evitat această acumulare greu de urmărit, folosind un stil modern, nuanțat prin valori expresive vechi, capabile să sugereze atmosfera din trecut. În privința stilului evocărilor istorice el spunea : „Această limbă literară a poporului, pe care eu o întrebuințez nestricată în romanele mele istorice, este astăzi așa cum a fost și acum patru veacuri, ținînd bineînțeles seama de fondul principal de cuvinte. Am mers intuitiv la această înțelegere că limba poporului nu s-a schimbat din vremurile istorice de care m-am ocupat

[1] Acad. I. Iordan, *Observații asupra limbii lui Mihail Sadoveanu*, în *Studii și articole închinate lui Mihail Sadoveanu*, ESPLA, 1952, p. 244 : scriitorul nostru „folosește un material lingvistic mai bogat și mai felurit decît oricare alt scriitor român".

și pînă astăzi. Acuma am dovada. După ce au început să apară documente din trecut, am putut vedea că în veacul al șaptesprezecelea, actele scrise în limba romînă de cancelariile domnești către dregătorii din provincie, folosesc o limbă curată și neaoșă, mai bună decît a scriitorilor timpului. Dovadă, scrisoarea lui Matei Basarab către pîrcălabul de Giurgiu și mai ales limba învățată de la popor de către Antim Ivireanu, pe care o găsim în toată frumusețea ei în scrierile lui. Cine scrie un roman istoric și încarcă limba cu tot felul de grecisme și turcisme, greșește profund"[1].

În romanele istorice : *Șoimii*, *Neamul Șoimăreștilor*, *Zodia Cancerului*, *Frații Jderi*, *Nicoară Potcoavă*, trecutul îndepărtat trăiește sub ochii noștri, evocat prin mijloace stilistice absolut moderne ; doar numirile de instituții, de obiceiuri vechi, unele expresii colorează cu arhaisme desfășurarea narațiunii. Termenii rari, chiar necunoscuți, se lămuresc prin context sau prin sinonime literare [2]. Nu avem nevoie de dicționar pentru a citi opera cu conținut istoric a lui Mihail Sadoveanu. Un loc aparte în vasta experiență stilistică a scriitorului îl ocupă *Zodia Cancerului*. Aici întîlnim asociindu-se în mod surprinzător aspecte lingvistice din ariile istorice extreme ale evoluției limbii romîne. Graiul eroilor moldoveni evocă un strat vechi de cuvinte în limbă (de pe la 1679), în vreme ce vorbirea abatelui de Marenne și comentariul scriitorului sînt pline de neologisme ale vremii noastre. Pe de o parte deci : *jalobă*, *cobur*, *pojar*, *lagumuri*, *topuz*, *tui*, *mazuri*, *căpitani de steag de strînsură*, iar în context : „Se va încredința și *vizirul* că trebuie *să-și tragă brațul de deasupra răilor*, și atunci... voi putea *avea în mîna mea* pe Alecu Ruset, cum am pe Grigorie Ursachi. Nici la leși, nici la nemți nu va mai *avea primire*, din pricina atîtor uneltiri și minciuni, nici la poarta *seraiului* nu *va putea năzui*, fără *a se teme de șireangul muților*" (*Opere*, X, 25) ; iar pe de altă parte : *fantasmagorii*, *argumente*, *asociație*, *alternativă*, *elanuri lirice*, *vorbe explicative* etc. Acest procedeu stilistic nu are nimic arbitrar în el. Temeinica documentare istorică a scriitorului venea în sprijinul concepției sale despre unitatea în timp și în spațiu a limbii romîne. Într-un interviu publicat la sfîrșitul romanului *Trenul-fantomă* (1933) scriitorul a vorbit despre această muncă a lui: „*Zodia Cancerului* de pildă mi-a luat vreo 15 ani de chibzuință. Consultarea cronicilor, în speță. Elementele istorice erau cît se poate de disparate. Am trebuit să studiez întreaga viață politică și socială din timpul lui Vasile Lupu. Știi, mata, de exemplu că, atunci, Biserica Trei-Ierarhi avea ceas? De la Curtea Domnească la biserică drumul avea un curs cu totul special pe care l-am înfățișat în *Zodia Cancerului*. De asemenea, curtea palatului domnesc era pavată cu lemn, cum sînt astăzi bulevardele din Paris. Fapt cu totul extraordinar pentru vremea aceea : Bahluiul avea o scurgere osebită de cea de acum. De toate astea am ținut sama în romanul meu".

Am citat acest pasaj pentru că el sugerează și un contrast care interesează pe cercetătorul stilului lui Sadoveanu : realitățile materiale,

[1] Cf. „Gazeta literară", 1954, nr. 23.

[2] G. Istrate, *Mihail Sadoveanu, maestru al limbii literare*, în SCL, 1955, nr. 3—4, p. 313—328.

viața societății *în continuă și profundă transformare* pot fi perfect descrise prin *mijloacele limbii* atît de *statornice* de-a lungul epocilor istorice. Descrierea vastei panorame a schimbărilor istorice, așa cum ne-o înfățișează în bogata-i operă Mihail Sadoveanu, demonstrează perfect unitatea mijloacelor lingvistice, la baza cărora se află graiul popular străvechi. „Scrisul lui Mihail Sadoveanu — observa cu dreptate acad. G. Călinescu — este cea mai întinsă încercare de la Eminescu încoace de a face actuală limba veche, cîtă n-a murit, și a o petrece mai departe ca o ființă vie, împreună cu cea poporală, ca purtătoare de idei la nivel umanistic".

*

Fondul popular e predominant în creația literară a lui Sadoveanu. „Acei necunoscuți, umiliți și obijduiți care vin din adîncul istoriei", cu frămîntările și aspirațiile lor, cu pitorescul graiului lor, i-au oferit scriitorului un material inepuizabil de inspirație și de creație stilistică. „Fiind în contact necontenit cu poporul — spunea scriitorul — am putut da în opera mea . . . adîncimea sufletului popular" [1]. Manifestările complexe ale acestui fond psihologic sînt extrem de diverse ; Sadoveanu le-a ilustrat prin trăsături autentice de caracter și de grai, așa cum există ele în toate regiunile țării. Viața oamenilor simpli din Moldova, Dobrogea, Ardeal, Muntenia se oglindește cu timbrul ei specific regional în numeroase opere ale maestrului. Din punct de vedere lingvistic graiul eroilor săi demonstrează aceeași unitate geografică a limbii, ca și izvoarele istorice despre care am vorbit mai sus. Diferențierile dialectale apar de asemenea distribuite cu economie în ansamblul operei. Prin intermediul acestei opere, particularitățile de grai înregistrate au intrat în circuitul general al vocabularului, îmbogățindu-l și nuanțîndu-l prin sinonime și construcții plastice. Eminescu și Creangă au procedat la fel. Prestigiul artistic al acestor trei scriitori a dat o fundamentare definitivă unității limbii noastre literare și a contribuit în mare măsură la îmbogățirea acestei limbi prin prelucrarea stilistică originală a fondului popular. Azi cuvinte care circulă în aria nordică a țării : *curechi*, *cocostîrc*, *cofă*, *dărab*, *galiță*, *mîță*, *oleacă*, *moare de curechi*, *a probozi*, *sudalmă* sînt dublete sinonimice care au îmbogățit lexicul limbii literare. Pentru ca termenii rari să nu stînjenească înțelegerea contextului, scriitorul recurge uneori la glosări sau la sinonime literare în corpul narațiunii : „Numai *borșul* nu-mi prea place, pentru că-i zice *chisăliță* (în Ardeal). Dimineața ne punem la cale cu cîte un dărab de pită cu *clisă* și trebuie să se știe că *slănina*-i minunată prin partea locului" (*Depărtări*). În limba vorbită există importante rezerve lexicale și stilistice pe care scriitorul e dator să le valorifice în creația lui literară, pentru a putea zugrăvi mai veridic realitatea. O dată cu aceasta cunoașterea temeinică a naturii îl poate ajuta să-și îmbogățească stilul : „Cunoașterea naturii — spunea Sadoveanu — este întăia condițiune pe care trebuie să o îndeplinească un scriitor. Dacă nu stăpînești tainele naturii, nu te exprima" (*Trenul-fantomă*).

[1] „Însemnări ieșene", 1 mai 1939, p. 330.

Cititorul operelor lui Sadoveanu are adesea surpriza de a întîlni în aceeași carte particularități de grai din două-trei regiuni ale țării. Așa se întîmplă în : *Depărtări*, *Valea frumoasei*, *Ochi de urs*, *Vechime*, *Mitrea Cocor*. Nici un scriitor romîn nu oferă un material lingvistic mai interesant dialectologului ca Mihail Sadoveanu, scriitor care a urmărit cu mult interes lucrările Atlasului lingvistic romîn, din dorința de a verifica datele investigației sale pe teren cu rezultatele anchetelor întreprinse pentru întocmirea atlaselor noastre lingvistice. Sensurile valorificării stilistice a vorbirii populare în opera lui Mihail Sadoveanu se văd în : a) bogăția sinonimică a cuvintelor : „Un sat mic, pitulat sub un deal și sub *ninsoarea* îmbelșugată" (*Neîncrederea*). „Dealul, văile și iazul erau acoperite de *omăt* alb și moale" (*Vidra*). „Venea repede pe luciul *zăpezii*" (*ib.*) ; a) construcțiilor și a locuțiunilor : „În urmă pe munți în ceață, ca într-o *cunună însîngerată* de durere asfințea soarele și cei doi călăreți, cu slujitorii după ei, trecură Moldova prin *frămîntarea de foc a undelor*. Trecură și porniră pe drum lung prin *lucirile asfințitului*, și se depărtau tot mai mici înainte, pînă ce se mistuiră în *aburul amurgului* (*Opere*, I, p. 578) ; b) oralitatea stilului cu toate inflexiunile dialogului și ale stilului indirect liber [1] ; c) comentariul aforistic și reflexia ironică ; ele ocupă un loc tot mai întins în operele mai noi ale scriitorului : *pui tu două, pune el nouă* ; *cu prostia băiatule nu te poți înveli, nici îmbrăca, nici sătura* ; *nu te răzima de umbră, nu crede în necredință* ; *apa și boierii curg la vale*.

Corespondența dintre fond și formă merge pînă la sugerarea unor particularități psihologice prin numele personajelor : „Toate numele sînt adevărate și corespund unei stări sufletești. Să vă dau o pildă — preciza Sadoveanu în interviul publicat la sfîrșitul volumului *Trenul-fantomă* : Costea Morocîne, personajul din *Vremuri de bejănie*, este un tip care a existat acum vreo două sute de ani, într-un tîrg din Moldova și care era un vlăjgan de proporții conforme caracterului pe care îl atribui eroului în cartea mea. Fiind comandantul multor companii de soldați în timpul războiului am putut strînge sute de nume. Toate listele ostașilor se transcriau anume pentru mine, nume pe care mi le amintesc oricînd — și acum — iar ori de cîte ori am nevoie de vre unul pentru o situație anumită le iau în șir și le cîntăresc ... Vă place Anton Zbranca, Niculae Țăpuc ? Dar Haralambie Leondaru ? Sînt nume de ale soldaților mei".

★

Potrivit acestui principiu al corespondenței dintre idee și expresie, neologismul nu putea fi evitat, de vreme ce el circulă în mediile descrise de autor. În operele lui Sadoveanu contradicțiile și frămîntările societății burgheze au fost privite cu un ochi critic pătrunzător, opera scriitorului fiind „o manifestare de critică socială ; ... uneori are un caracter revoluționar, ceea ce este fatal, căci un talent nu poate produce altăceva" [2].

---

[1] Boris Cazacu, *Studii de limbă literară...*, ESPLA, 1960, p. 130 și urm. Se analizează aici pe larg oralitatea stilului în *Nicoară Potcoavă*.

[2] G. Ibrăileanu, *Studii literare*, Ed. tineretului, p. 239.

Scriitorul care ne-a dat cea mai vastă frescă a realităților istorice din trecutul îndepărtat este totuși un om al vremurilor noi. El a păşit de la critica socială la viziunea progresistă a transformărilor contemporane, cînd poporul a scăpat de vechi servituți feudale şi capitaliste. Vocabularul şi stilul lui Mihail Sadoveanu oglindesc progresul material şi moral al societății noi. Opera lui difuzată de aproape şase decenii a fost un sprijin esențial al pătrunderii literaturii în mijlocul poporului. Şi poporul nu se fereşte de achizițiile noi ale limbii, de neologismele care sînt impuse de dezvoltarea civilizației contemporane : „Mărturisesc că-mi place să aud pe săteanul nostru spunînd *speranță* şi *timp* în loc de *nădejde* şi *vreme*. Nu mă tem că se va împestrița şi se va ticăloşi vechea limbă frumoasă şi înțeleaptă a părinților noştri, pentru că procesul de primenire a limbii populare e un fenomen firesc ; în evoluția ei limba vorbită a poporului nu va accepta decît ceea ce-i trebuie pentru a îmbunătăți şi clarifica exprimarea. Tot astfel în limba literară, neologismul intră firesc acolo unde e nevoie de el, pentru conciziune şi precizie. Cînd țăranul adoptă pe *onoare*, are intuiția că *cinste* nu lămureşte îndestulător ce vrea să spuie ; şi *cinste* mai înseamnă şi altceva în legătură cu băutura" [1].

Despre neologisme s-a spus că sînt inapte pentru a forma imagini poetice şi metafore. Stilul lui Sadoveanu a dărîmat de mult această prejudecată. Operele care oglindesc viața societății moderne (*Floare ofilită*, *Strada Lăpuşneanu*, *Duduia Margareta*, *Paştele blajinilor*, *Cazul Eugeniței Costea*, *Mitrea Cocor*) cuprind nenumărate construcții poetice în care neologismul abstract sau termenul tehnic capătă valori figurate noi. Numeroase nuanțe semantice ivite în cadrul acestui stil au şi fost înregistrate în *Dicționarul limbii romîne literare contemporane* (cf. *as*, *cavalcadă*, *galerie*).

*

O dată cu întrebuințarea nouă, poetică, a resurselor comune ale limbii, în opera lui Mihail Sadoveanu se poate urmări şi evoluția specifică a mijloacelor expresive, de la bogăția şi amploarea ornamentelor stilistice din epoca tinereții, despre care am vorbit la începutul articolului, la concentrarea stilului, la simplitatea construcțiilor, prin potențarea conținutului lor metaforic, corespunzător cu evoluția substanței scrierilor sale, pe care o întrevedea încă Ibrăileanu : „Dumneata pe cît înțeleg reiai în spațiul unei vieți evoluția literaturii noastre, aşa cum individul rezumă evoluția umanității ; de la deslănțuirile primare ajunge la reflexivitate" (cf. Prefață la *Opere*, I, 1940). Într-adevăr, în volumele : *Creanga de aur*, *Hanul Ancuței*, *Vechime*, *Divanul Persian*, *Nicoară Potcoavă*, fraza e scurtă, densă, epitetul mai rar, construcțiile metaforice vin pe primul plan, expresia aforistică e preferată descripțiilor largi. Despre această evoluție a artei sale l-am întrebat odată pe maestrul Sadoveanu într-o convorbire despre problemele stilului artistic : „Multora li se pare că un cuvînt simplu, bine ales şi bine legat în țesătura frazei, nu spune suficient — a spus scriitorul. Atunci îi adaugă un calificativ. Nu neg valoarea epitetelor ;

[1] Mihail Sadoveanu, *Ceva despre meşteşugul scrisului*, în „Flacăra", 1951, nr. 24.

acestea folosite însă prea des, fac ca gîndul scriitorului în loc să meargă direct la cititor, să ocolească, să se împiedice de cuvinte de umplutură care dau un aer retoric stilului literar. Preciziunea prin concentrare, frumusețea prin simplitate, claritatea prin proprietatea termenilor fac mai mult decît oricîte podoabe. Dozarea epitetelor e o problemă a cărei rezolvare se poate orienta după arta clasicilor noștri Negruzzi, Creangă, Caragiale" [1].

Între textul primelor opere și stilul reeditărilor tîrzii, între construcția frazei din epoca romantică și cea a operelor mai noi există diferențe uneori destul de mari. Chiar părți întregi de frază și, din cînd în cînd, fraze întregi sînt eliminate în procesul revizuirii stilistice a operelor mai vechi. Am notat altădată cîteva cazuri concludente [2]. Aici dau doar un singur exemplu : fiindcă pe pagina următoare se pomenește despre toamnă și despre frunzele veștede, scriitorul suprimă din textul primei variante a nuvelei *Cozma Răcoare* această frumoasă descriere : „Cel întîi brumărel de toamnă a vestejit frunzele ; o suflare duioasă trece, frunzele se desprind de pe ramuri și trec ca fluturii, tremurînd în tăcerea zilei. Soarele pătrunde în livadă cu raze prietenești. Subt un păr, frunzele s-au adunat și licăresc roșii ca stropite de sînge".

Șoimii din 1904 nu seamănă de loc ca stil cu *Nicoară Potcoavă* din 1952 [3], deși conținutul lor pornește din același izvor, ambele cărți avînd același subiect. Procedeele lui stilistice au o tendință constantă către concentrare și simplitate [4], pivotul creației stilistice fiind metafora, prin care cuvintele vechi se încarcă cu noi sensuri poetice, prin plasarea lor în vecinătăți sugestive : „Cînd am purces, lucea soarele în iazul cel întins, *scurmînd cuibare de foc*. Ceata călăreților umbla în buestru, pătrunsă de duhul de voie bună a unui meșter leneș la treabă și harnic de vorbă. Clipele acelui popas se risipeau ca fulgii de păpădie în adierea vîntului. Așa au umblat cu spor pe subt *biruința soarelui de amiază* și au ajuns într-un pisc unde *se legănau fînațuri înflorite*. De acolo au văzut valea cea largă a Siretului, unde curge o apă domoală, *scriind cotituri* între lunci vechi" (*Nicoară Potcoavă*, p. 142).

★

Mihail Sadoveanu împlinește acum 80 de ani, dintre care aproape șase decenii a lucrat cu inspirație și pasiune pentru îmbogățirea literaturii și a limbii românești. Operele sale fundamentale au fost adunate în acești ani într-o ediție definitivă, în 18 volume mari care oglindesc într-un chip original momente însemnate din evoluția istorică a societății noastre, din realitățile complexe ale vieții contemporane. Caracterul patriotic și forma poetică incomparabilă a acestei opere atestă deplina maturitate a litera-

[1] *Cuvinte despre arta literară și cultivarea limbii*, note după o convorbire cu maestru M. Sadoveanu, în LR, 1955, nr. 5, p. 31—36.

[2] Gh. Bulgăr, *Cu privire la limba literară a lui Mihail Sadoveanu*, în „Scrisul bănățean", 1955, nr. 1, p. 171—180.

[3] Boris Cazacu, *op. cit.*, p. 122.

[4] I. Coteanu, *Despre tehnica stilului la Mihail Sadoveanu*, în vol. *De la Varlaam la Sadoveanu*, ESPLA, 1958, p. 479.

turii noastre contemporane. Nu de mult scriitorul a atras atenția asupra izvorului autentic al creației sale literare : „Dacă am izbutit să dau ceva valabil neamului meu, apoi toate laudele pe care le primesc cu recunoștință vreau să le întorc umiliților și ofensaților vieții, acelora care s-au petrecut ca frunzele și florile anotimpurilor și care totuși mi-au transmis depozitul sufletului lor, ca să-l pun în fața lumii noua, mărturie pentru nedreptatea imensă pe care au suferit-o și pentru crima săvîrșită asupra lor de către asupritori. Din umilință, durere, foame, boli sociale și mizerie fiziologică, acest popor abia acum s-a eliberat. Încredințarea mea că acestui popor i se cuvin toate laudele dumneavoastră este desăvîrșită și absolută. Eu nu sînt decît instrumentul durerii lui. Dacă am astăzi o bucurie, n-o am pentru laudele ce aduceți foilor pe care le-am înegrit ; am bucuria că, exprimînd sufletul acestui popor, am putut ajunge la ceasul dezrobirii lui" [1].

Creația artistică a marelui scriitor va însoți ca model stilistic munca generațiilor de scriitori care vor urma, întocmai ca marea operă poetică a lui Eminescu. Prin mesajul umanist al prozei sale și prin originalitatea artei poetice, creația lui Mihail Sadoveanu a consolidat temeiurile înfloririi viitoare a limbii poetice romînești. De aceea omagiul pe care i-l aduc azi cititorii întrunește adeziunea unanimă a iubitorilor de literatură artistică. Prin el ne exprimăm prețuirea și afecțiunea noastră față de un strălucit artist, unul dintre marii ctitori ai progresului culturii contemporane.

[1] *Studii și articole închinate lui Mihail Sadoveanu*, ESPLA, 1952, p. 61.

MIHAIL SADOVEANU, TRADUCĂTOR AL LUI MAUPASSANT

DE

ION BRĂESCU

Urmînd tradiția marilor noștri scriitori clasici din secolul al XIX-lea, care au dat mai toți tălmăciri de valoare din literatura universală, Mihail Sadoveanu a întrerupt și el uneori șirul creațiilor sale originale pentru a se consacra traducerilor. Prima sa contribuție în acest domeniu este apariția în 1907 a unui volum de *Povestiri alese* traduse din Guy de Maupassant. (Volumul a fost reeditat în 1915.) Anii 1907—1910 sînt de altfel foarte rodnici, în materie de traduceri, în cariera lui Mihail Sadoveanu. În stagiunea 1909—1910 se reprezintă pe scena Teatrului Național *Corbii* (*Les Corbeaux*) de Henri Becque în traducerea lui Mihail Sadoveanu. Tot din literatura franceză traduce el în 1910, două scrieri teoretice ale lui H. Taine : *Despre natura operei de artă* și *Despre producerea operei de artă*. Faima de traducător a lui Mihail Sadoveanu se leagă însă mai ales de traducerea *Povestirilor unui vînător* ale lui Turgheniev (1909, reeditată în 1946). Deși mai puțin cunoscută, traducerea *Povestirilor alese* din Maupassant constituie și ea una din cele mai valoroase transpuneri realizate de Mihail Sadoveanu.

Un bun traducător trebuie să îndeplinească două condiții principale : să cunoască perfect limba din care traduce și să fie un artist al limbii în care traduce. În privința acestei ultime condiții este inutil să mai subliniem că Mihail Sadoveanu o îndeplinește cu prisosință. Nu este însă lipsit de interes să amintim că marele nostru scriitor este și un excelent cunoscător al limbii franceze. Interesul pentru această limbă i-a fost deșteptat de eminentul său profesor de la gimnaziul din Fălticeni, Stino. În *Anii de ucenicie*, Mihail Sadoveanu îl evocă cu multă căldură : „Datorită domnului Stino, am trecut la Iași pregătit în așa măsură, încît acolo la liceu, m-am putut desfăta cu literatura franceză a epocii ș-am cunoscut și literatura mare europeană în traduceri franțuzești” [1]. La Iași Mihail

[1] *Anii de ucenicie*, ESPLA, 1958, p. 50.

Sadoveanu are un alt bun profesor de franceză, pe Alexandru Bădărău, datorită căruia reuşeşte să aprofundeze şi mai mult studiul limbii lui Voltaire. Aici, pe băncile Liceului Naţional, şi-a început de fapt Mihail Sadoveanu cariera de traducător, amator deocamdată, din limba franceză : „*Cidul* devenise în acel început de toamnă (1899) pasiunea mea. Îl studiam cu ardoare, căutîndu-i echivalente versificate" [1].

Din literatura franceză tînărul Sadoveanu apreciază însă cu deosebire pe marii realişti critici ai secolului al 19-lea, Balzac, Flaubert, Daudet, Zola, Maupassant, cărora le alătură pe cîţiva mari realişti ai altor literaturi, cunoscuţi tot prin intermediul limbii franceze : Dickens, Gogol, Turgheniev [2].

Prima traducere publicată de M. Sadoveanu, cea a *Povestirilor alese* din Maupassant (1907), este aşadar fructul lecturii aprofundate a marelui scriitor francez, făcută în anii imediat precedenţi. Povestitorul şi realistul critic Mihail Sadoveanu a simţit desigur o deosebită afinitate faţă de povestitorul şi realistul critic Maupassant, a cărui operă se înrudeşte în parte şi cu cea a marilor realişti ruşi. Astfel se explică alegerea lui Maupassant drept prim scriitor tradus. Căci aşa cum afirmă pe bună dreptate Tudor Vianu, „traducătorul trebuie să simtă o afinitate cu opera pe care o traduce . . . O traducere trebuie să fie rezultatul unui act de alegere şi simpatie" [3].

Din cele 250 de nuvele scrise de Maupassant era destul de greu de făcut o selecţie pentru închegarea unui volum de proporţii mijlocii. Mihail Sadoveanu a ales în special acele nuvele care, prin tematică, se înrudeau cu propriile sale creaţii : nuvele vînătoreşti, pescăreşti, povestiri care descriu viaţa de la ţară şi oamenii simpli şi în care natura ocupă un loc însemnat. Nu figurează în volumul tradus de Mihail Sadoveanu nici una din nuvelele naturaliste, senzuale şi uneori scabroase, care alcătuiesc partea cea mai slabă a operei lui Maupassant.

Povestirile alese traduse de M. Sadoveanu cuprind 14 nuvele luate din 7 volume diferite ale scriitorului francez, în special din cele apărute în ultima parte a carierei sale (*La main gauche*, 1889, *l'Inutile beauté*, 1890, *Le père Milon*, postum etc.). Dintre nuvelele traduse, numai două sînt mai lungi, depăşind 30 de pagini : *Miss Harriett* şi *În grădina măslinilor*, celelalte fiind de dimensiuni mai reduse.

Traducerea titlurilor nuvelelor corespunde întocmai titlurilor originale, cu o singură uşoară modificare la nuvela *Le champ d'oliviers* tradusă prin : *În grădina măslinilor*. Mihail Sadoveanu arată o deosebită grijă în alegerea lexicului. Pentru a nu-i da un caracter autohton lui Maupassant, el utilizează mult mai puţine moldovenisme decît în creaţia sa originală. În afară de unele variante regionale ca *pîne*, *cîne*, *mîne*, *sară*, *mulţămesc*, *prietin*, *perină* ş. a. (forme a căror utilizare M. Sadoveanu o justifică prin marea lor răspîndire pe teritoriul ţării [4], n-am găsit decît foarte puţine

[1] *Anii de ucenicie*, ESPLA, 1958, p. 96.

[2] *Ibidem*, p. 314.

[3] T. Vianu, *Literatură universală şi literatură naţională*, ESPLA, 1956, p. 275.

[4] Vezi în acest sens, afirmaţia din *Evocări*, ESPLA, p. 37 : „În favoarea celei mai mari părţi a ţării e rostirea : *sară*, *mîne*, *cîne*, *pîne*" . . . şi mai departe : „Apoi cum să lepăd pe *mulţămesc* cînd majoritatea poporului rosteşte astfel".

moldovenisme în *Povestirile alese* : *bagdadie*, *a asemălui*, *îmbucurat*, *tabla*, *hăcuit*, (stînci) *cridoase*, (creastă) *horbotată* și cam atît, într-un volum de 257 pagini. Traducerea conține de asemenea un număr redus de arhaisme sau cuvinte învechite, care poate nici nu vor fi fost simțite ca atare acum 50 și mai bine de ani cînd a apărut volumul. Notăm astfel : *levent*, *fînar*, *jungher*, *ordie*, *zăbun*, *poporan*, *vardist* și nimic mai mult. Cunoscător al limbii romîne ca nimeni altul, Mihail Sadoveanu a colorat lexicul traducerii sale cu numeroase sinonime mai rare ale unor cuvinte uzuale : *răzbunic*, *zupăit*, *bulboană*, *bunget*, *trifoiște*, *velniță*, *ciutură*, *boare*, *mămuță*, *vaier*, *gheșos*, *învălătucit*, *ciolănos*, *tupilat*, *a durui*, *a spîrcui*, *a zgrepțena*, *a adumbri*, *a fornăi*, *a slobozi* (un țipăt) etc. Față de neologisme, Sadoveanu și-a precizat odată atitudinea afirmînd : „Nu mă tem că se va împestrița și se va ticăloși vechea limbă frumoasă și înțeleaptă a părinților noștri, pentru că procesul de primenire a limbii populare e un fenomen firesc ; în evoluția ei limba vorbită a poporului nu va accepta decît ceea ce-i trebuie pentru a îmbunătăți și clarifica exprimarea. Tot astfel în limba literară, neologismul intră firesc acolo unde e nevoie de el, pentru concizione și precizie" [1]. Nu trebuie astfel să ne mire faptul că întîlnim în traducerea lui Sadoveanu și neologisme ca : *abajur*, *amantă*, *brec*, *infamie*, *bonetă*, *braconier*, *farsor*, *presbiteriu*, *pardesiu*, *capot*, *neglijeu*, *lințoliu*, *canalie*, *cadrilat* ș. a. Spre deosebire însă de alți traducători din limba franceză care împănează traducerile lor mai ales cu franțuzisme, Sadoveanu folosește neologismele numai acolo unde este nevoie de ele. Cînd un neologism are și un sinonim autohton, Sadoveanu îl preferă de obicei pe acesta, care este adeseori mai colorat. Astfel el folosește cuvinte ca *bălai* (și nu blond), *prefăcuți* (și nu ipocriți), *povîrniș* (și nu pantă), *hatîr* (și nu favoare), *biciușcă* (și nu cravașă), *stavilă* (și nu barieră), *nălucire* (și nu halucinație) ; evită cuvîntul *coșmar*, traducînd „*un affreux cauchemar*" prin „*un vis înspăimîntător*" ; folosește uneori perifraze pentru a înlocui unele neologisme care i se păreau supărătoare : astfel în loc de *bac* spune *pod umblător*, traduce *espadrilles* prin „*un fel de papuci de pîslă*", *bâtiment annexé*, prin „*o zidărie alipită de casă*". Mai puțin reușită ni se pare înlocuirea cuvîntului *epavă* prin „*o frîntură de vas plutitoare*". *Cidre* este tradus o dată prin *cidru*, altă dată prin mai evocatorul „*mustuleț de mere*". În cuprinsul traducerii M. Sadoveanu transpune adeseori același cuvînt sau cuvinte sinonime franceze prin diferite sinonime romînești, dovedind astfel că limba noastră nu e mai săracă decît limba franceză. Astfel *neige* este tradus succesiv prin *zăpadă* și *omăt*, *colline* și *butte* sînt traduse prin *colnic*, *muncel* și *măgură*, *bête* prin *dobitoc* și *sălbăticiune*, *pipe* prin *lulea* și *pipă*, *vague* și *onde* prin *val* și *talaz*, *barque* prin *barcă* și *luntre*, iar *barque plate* prin echivalentul *lotcă*, ceea ce demonstrează și cunoștințele tehnice ale traducătorului.

Îmbinînd fidelitatea față de textul original cu exprimarea artistică, M. Sadoveanu traduce multe expresii franceze nu cuvînt cu cuvînt, ci prin expresii echivalente foarte reușite. Astfel : *forêt* b a s s e = *pădure* p i t i c ă ; *il rougit jusqu' aux oreilles* = *se înroși ca racul* ; *il pleurait comme*

[1] *Evocări*, ed. cit., p. 34.

une vache = mugea ca un bivol; *il se tortillait comme une anguille = se zvîrcolea ca un șarpe*; *mettre* (quelqu'un) *dedans = a trage pe sfoară*; *je fus pincé = m-am amorezat lulea*; *tu fileras doux = o să joci cum ți-oi cînta eu*; *s'il a de la galette je suis un homme sauvé = dacă are mălai în sac am ieșit deasupra nevoii*; *un moine* h a n t é *par le diable = un călugăr* c e r c e t a t *de diavol*; *cette histoire m'a tellement bouleversé l'espri = = istoria aceasta mi-a răvășit sufletul.*

În general, după concepția lui M. Sadoveanu, o traducere nu trebuie să fie făcută cuvînt cu cuvînt. În *Povestirile alese* traduse din Maupassant M. Sadoveanu folosește metoda traducerii libere în ceea ce privește redarea expresiilor, construcția frazei sau ordinea cuvintelor, fără a altera în nici un fel sensul textului original. Rezultatul acestei metode este că nu se forțează de loc limba romînă. Iată cîteva exemple de traducere liberă deosebit de reușite, care respectă în același timp perfect sensul textului francez: *il disait d'un air malin = el zicea clipind șiret*; *Une réflexion* m e f r a p p a *bientôt = și-n curînd un gînd* r ă s ă r i *în mine*; *d'autres* m i n a u d e n t *dans l'immobilité de la toile = altele* î ș i i a u m i ș c ă r i d e g i n g ă ș i e *pe pînza neclintită*; ... *le sourire menteur qui semblait ouvrir* l a p o r t e d e l a b o u c h e *à toutes les infamies du dedans* ...= *zîmbetul mincinos care părea că deschide* z ă g a z u l b u z e l o r *ca să dea drumul tuturor infamiilor dinăuntru.* Uneori traducerea lui M. Sadoveanu este chiar mai expresivă decît originalul francez, trezind imagini mai plastice, mai concrete, inexistente la Maupassant. Astfel: *nous somnolions = picuram de somn*; *la lune* d é f o r m é e = *luna* s c h i m o n o s i t ă; *le chapeau* d é f o r m é = *pălăria* b l e g i t ă; *cette figure-la* = m u t r i ș o a r a *aceasta de față*; *être* f a i t *de charme et de grâce = o făptură* p l ă m ă d i t ă *parcă din farmec și grație*; *un homme* q u i n e s e r e c o m m a n d e p a s d e l u i-m ê m e = *ia, un om cu o* m u t r ă c a r e n u p r e a f a c e p a r a l e; *elle prit courage = își luă inima în dinți*; *sans se mettre en fureur = fără să-și iasă din țîțîni*; *ayant hérité soudain d'une grosse fortune = așa întrînd deodată într-o moștenire*; *pasant* b r u s q u e m e n t = *trecînd* î n t r - u n f u l g e r; *le matelot se sentait sur la langue une envie toute méridionale de causer = marinarul simțea strașnică mîncărime la limbă, pofta meridionalului de vorbă*; *sur la mer verte = pe smaltul verde al mării*; *les chevaux marchaient d'un pas égal suivant la voiture précédente = caii pășeau ticniți cu capetele la fundurile căruțelor dinaintea lor.*

Traducătorul nu ezită cîteodată să adauge cuvinte suplimentare pentru ca fraza să fie mai clară, cunoscînd că limba franceză folosește mai mult decît limba romînă construcții concentrate. De exemplu: *aussi inévitable que la nuit après le jour = tot așa de inevitabilă ca și venirea nopții după* s t i n g e r e a l u m i n i i z i l e i; *s'il avait passé contre ce bonheur* s a n s l e s a i s i r = *dacă o fi trecut pe lîngă fericire* f ă r ă s ă c a u t e s ă o p r i n d ă d i n z b o r; ... *une de ces vieilles et* b o n n e s f i l l e s *insupportables qui* h a n t e n t *toutes les tables d'hôte de l'Europe,* g â t e n t l ' I t a l i e, e m p o i s o n n e n t l a S u i s s e, *rendent inhabitables les villes charmantes de la Méditerranée = ... una din acele fete bătrîne,* b u n e d i n f i r e, *dar nesuferite, care bîntuie ca niște*

stafii toate hotelurile Europei, care strică frumusețea Italiei *și* otrăvesc aerul Elveției, te alungă din toate orășelele *încîntătoare de pe malul Mediteranei*; *un repris de justice,* errant entre deux prisons = *vreun certat cu justiția* rătăcind pe ici pe colo pînă cînd să intre iar în închisoare.

Acest procedeu al amplificării frazei apare deseori în traducerea lui Sadoveanu. Construcții participiale, infinitivale, nominale, mai rare sau chiar nefirești în limba romînă, sînt transformate, conform structurii gramaticale proprii limbii romîne, uneori poate și din motive de ritm. Astfel: *ravi de l'honneur* = *bucuros de cinstea* ce i se făcea; *à trois heures sonnantes* = cînd băteau *trei ceasuri*; *nos frères les braconniers* = *braconierii* care ne sînt *frați*; *malgré ses 58 ans* = = *cu toate* că era *de 58 de ani*; *il dit de sa voix un peu* tremblante = *zise cu vocea* care-i tremura *puțin*; *on n'y découvrit* rien de suspect = *n-au descoperit* nimic care să dea de bănuit; *ces hommes et ces femmes* dits irréprochables = *acești bărbați și femei* despre care se spusese că sînt fără pată; *ainsi qu'une bête en cage* = *ca o sălbăticiune* închisă *în cușcă.*

Urmărind o cît mai mare claritate în exprimare, Sadoveanu înlocuiește uneori un termen abstract sau mai vag, cu un termen concret sau mai precis, ca de exemplu: *Ils chassaient tous deux d'un bout à l'autre de l'année... ils n'aimaient* que cela, *ne parlaient* que de cela, *ne vivaient* que pour cela = *Amîndoi vînau tot anul de la început pînă la sfîrșit... nu iubeau decît* vînatul, *nu vorbeau decît de* vînat, *nu trăiau decît pentru* vînat; sau: *furent-ils heureux ensemble? — Mais oui, avec* des hauts et des bas = *au fost ei fericiți împreună? Ei da,* cînd mai fericiți, cînd mai necăjiți. O întărire a expresiei găsim și în traducerea: *pour y rétablir la vérité* = *ca să pună acolo* adevărul adevărat.

Comparațiile și metaforele lui Maupassant își păstrează toată valoarea lor stilistică în traducerea lui M. Sadoveanu, care găsește echivalente remarcabile: *Une face de pleine lune* qu'encadrait un chapeau enrubanné = *Cu fața ca o lună plină* sub pălăria numai în panglici; *on eût dit* un mât pavoisé = *parc-ar fi fost* un catarg împodobit cu steaguri; *elle avait une sorte* d'âme à ressorts = *avea* sufletul pe teluri; une envie folle le tenaillait = *un* dor *nebun* îi sfredelea sufletul; *sa pauvre* tête *malade* où vivait une obsession = *bietul său* creier *bolnav* locuit de o nălucă; *il l'avait jetée avec résolution* dans une fosse d'oubli = *o aruncase cu hotărîre* în mormîntul uitării; *notre cabane en* forme de cône = *coliba noastră* în formă de căpățînă de zahăr; *l'eau* engourdie par le soleil = *apa* ațipită sub arșiță.

O piatră de încercare pentru traducători este întotdeauna redarea justă a dialogurilor, mai ales atunci cînd, ca la Maupassant, personajele sînt oameni simpli care se exprimă folosind expresii familiare și o sintaxă

populară. M. Sadoveanu respectă întru totul sensul dialogului original, astfel că în transpunerea sa personajele lui Maupassant vorbesc tot atît de natural ca și în textul francez. Iată cîteva exemple: *Mesdames* = *Doamnele mele*; *Ohé, la patronne, amenez-vous et pigez-moi ça* = *Hei, mătușă, ia-n vin colea și mi te uită*; *Que je ne te revoie jamais* = *Să nu te mai văd înaintea ochilor mei*; *j'étais pincé* = *au pus laba pe mine*; *une gaffe de vierge, quoi!* = *o prostie de fecioară neștiutoare, ce mai la deal la vale!*; *Mais, parbleu! C'est bien pour cela que je suis venu* = *Dar pentru ce dracul am venit, dacă nu pentru asta?*

În unele nuvele Maupassant, care și-a bătut joc nu o dată de englezi și de obiceiurile lor, înfățișează tipuri de englezi stîlcind limba franceză și vorbind-o cu accent englezesc. Pentru a sugera stîlcirea limbii și întrebuințarea accentului englezesc, M. Sadoveanu folosește două procedee. În nuvela *Mîna* introduce stîlcirea limbii numai în prima replică: *Oh! avut multe întîmplări curios, multe, ah! Yes!*, lăsînd ca cititorul să aibă mereu prezentă în minte această deformare a limbii în tot restul replicilor personajului respectiv, redate în limba corectă. În nuvela *Miss Harriett*, traducătorul recurge la formula, introdusă ca un fel de factor comun după prima replică a personajului principal: „*zicea către hangioaică* cu accent englezesc", rămînînd ca cititorul să o considere valabilă pentru toate replicile rostite de acest personaj. Desigur ambele procedee ar putea fi considerate drept soluții comode. În cazul de față, credem mai degrabă că ele sînt izvorîte din respectul traducătorului față de atmosfera generală a textului original, căci stîlcirea limbii franceze de către un englez prezintă un haz care nu poate fi echivalent decît cu aproximație cu stîlcirea limbii romîne de către un asemenea personaj. Vrînd să evite orice aproximație în traducerea sa, M. Sadoveanu a preferat desigur o simplă sugerare a particularității de vorbire respective, unei forțări a limbii romîne.

Am văzut că Sadoveanu evită în general franțuzismele din domeniul vocabularului. Un defect al multor traducători din limba franceză este și faptul că se lasă influențați de topica franceză, mai rigidă și adeseori diferită de cea a limbii romîne. Ordinea obișnuită a cuvintelor din limba franceză: *subiect-predicat-complement* trebuie uneori inversată în limba romînă, unde ar suna chiar fals dacă ar fi întotdeauna reprodusă ca atare. M. Sadoveanu sesizează perfect acest fenomen și nu se lasă influențat de topica franceză, dînd întotdeauna frazelor sale o întorsătură romînească. Astfel de pildă: *Alors un désir bizarre, fou,* s'empara *de moi* = *Atunci* îmi veni *un dor ciudat nebun*; *L'heure du thé* sonna. *Le valet* apparut = Veni *ora ceaiului.* Apăru *valetul*; *Des légendes* se firent *autour de lui* = Se scorniră *legende asupra lui*; *Le colonel,* il l'a ordonné = A poruncit *colonelul.* Cîteodată schimbarea topicii este însoțită și de schimbarea categoriei gramaticale, ca de exemplu în propoziția următoare, unde complementul direct devine subiect: *la vie a des jours sombres* = *sînt în viață* unele zile, *așa mohorîte.*

Limba franceză cultivă mai mult decît limba romînă propozițiile incidente, motiv pentru care M. Sadoveanu le evită de obicei în tradu-

cerea sa : *Le vieux*, p e n s a i t - i l, *il était rentré pendant son absence* = S e g î n d e a c ă *bătrînul s-o fi întors în lipsa lui.*

O problemă dificilă în orice traducere din limba franceză este cea a traducerii timpurilor trecutului, avînd în vedere că narațiunea franceză folosește aproape exclusiv perfectul simplu, mai puțin uzitat în limba romînă. Fără a evita perfectul simplu, M. Sadoveanu îl alternează de obicei cu perfectul compus. De exemplu : D ă d u i *de știre justiției.* L - a u c ă u t a t *pretutindeni* ; sau : N e - a m î n v o i t *și* p u t u i *să-mi descarc valiza* ; sau : *Către sară* v e n i r ă *femeile din vecinătate să vadă pe moartă* ; *dar* n - a m d a t *voie să intre nimeni, voiam să rămîn singur, și* a m v e g h i a t *toată noaptea.*

Fraza lui M. Sadoveanu este în cuprinsul întregului volum extrem de curgătoare ; nu se simte în ea nimic greoi, nimic forțat, nenatural. Traducătorul obține acest rezultat și prin schimbarea raporturilor sintactice care există între propoziții, în textul francez : *Le marquis était le seul des convives qui n'eût point pris part à cette poursuite, car il ne chassait jamais = Singur marchizul nu luase parte la goană. El niciodată nu vîna ; On ne m'avait jamais cité ses mots, ni même célébré son intelligence = Nimeni nu-mi vorbise despre vreun cuvînt al lui de spirit, nimeni nu-mi lăudase inteligența lui. Je regardai l'homme qu'on désignait, car, depuis longtemps j'avais envie de connaître ce Don Juan = Mă uitai spre omul de care era vorba ; de multă vreme doream să cunosc pe acest Don Juan.*

Schimbările de raporturi gramaticale, care nu modifică sensul textului original, sînt dictate și din dorința de a reproduce ritmul armonios al frazei lui Maupassant, care a fost elevul strălucit al lui Flaubert în această direcție. Fraza melodică se întîlnește la Maupassant în special în descrierile de natură, căci marele realist a fost unul din cei mai mari poeți ai naturii din literatura franceză. Mihail Sadoveanu, un tot atît de mare poet al naturii în literatura romînă, reușește să redea cu măiestrie farmecul melodic al frazelor lui Maupassant, ca de exemplu în pasajul următor : *Simțeau suflări calde, de acele ce trec prin Paris uneori în nopțile dulci de vară și fac pe trecători să ridice capul și să le vie dor de plecare, dor de ducă, undeva departe, sub frunziș, dor de rîuri argintate, de lună, de licurici și de privighetori.* Sau în pasajul : *În ceasul acela înghețat al zorilor mi se părea că strigătul călător dus pe aripile unei sălbăticiuni e suspinul ieșit din sufletul lumii.* Ritmul încîntător al frazei se întîlnește nu numai în descrieri, dar și în pasajele narative. Iată două exemple făcute parcă pentru a fi citite cu voce tare :

— *Se duc anii, unul după altul, încet și totuși așa de iute, domol și totuși grabnic unul după altul, și fiecare-ți pare lung, dar totuși se sfîrșește atît de repede.*

— *Și trebuie să fi fost un spectacol măreț, să vezi pe acești doi uriași, cînd porneau la vînat încălecîndu-și caii.*

Merită a fi citată și admirabila traducere a unui vers de Baudelaire, citat de Maupassant într-una din nuvele :

Et tes yeux attirants comme ceux d'un portrait
= *Și ochii tăi atrăgători ca o privire de portret.*

Traducerea *Povestirilor alese* ale lui Maupassant făcută de Mihail Sadoveanu rămîne şi azi, după mai bine de o jumătate de veac de la apariţia ei, un model al genului. Este păcat că în volumul *Nuvele şi schiţe* de Maupassant, apărut la ESPLA în 1956, n-au fost folosite şi traducerile, superioare, ale lui Mihail Sadoveanu. În orice caz traducerea sa ar putea fi reeditată cu folos. Contrar celor ce s-ar putea crede, recunoaştem în această traducere nu pe M. Sadoveanu, ci pe Maupassant tălmăcit în limba romînă de un excepţional traducător. Reuşita lui M. Sadoveanu în transpunerea nuvelelor lui Maupassant se explică desigur în primul rînd prin măiestria de scriitor a traducătorului, dar şi prin concepţia superioară care a stat la baza traducerii şi care răspunde unei definiţii formulate de Tudor Vianu în termenii următori: „Ce se întîmplă cînd un scriitor îşi propune să aducă în limba lui o lucrare gîndită şi scrisă într-o limbă străină? El o citeşte, o înţelege bine, o trăieşte în toate amănuntele ei şi, după ce o transformă într-un lucru al său, o exprimă încă o dată în limba lui... o traducere trebuie astfel întocmită, încît să pară că ea a fost scrisă de la început în limba în care o citim" [1].

Traducerea lui M. Sadoveanu răspunde întru totul acestor cerinţe. Ea reprezintă un model de traducere şi o lecţie pentru toţi traducătorii romîni, care n-ar avea decît de cîştigat aplecîndu-se asupra ei, azi, cînd traducerile sînt atît de numeroase în patria noastră, datorită preocupării permanente de a se valorifica tot ce este progresist în literatura universală.

În vasta operă a lui Mihail Sadoveanu traducerile, şi în mod special traducerea nuvelelor lui Maupassant, constituie un sector valoros de activitate ce nu poate fi despărţit de creaţia lui originală. Însemnătatea acestei acţiuni nu poate scăpa celui care îmbrăţişează acest masiv monument de cultură romînească al secolului nostru care este opera lui Mihail Sadoveanu.

[1] T. Vianu, *Literatura universală şi literatura naţională*, ed. cit., p. 268 şi 274.

METODE DE ANALIZĂ ÎN LINGVISTICA MODERNĂ

DE

EM. VASILIU

I. Ce este metoda analitică

1. Ceea ce caracterizează lingvistica modernă este faptul că ea își propune să studieze *sistemul* și *structura* unei limbi într-un moment dat al evoluției sale sau să studieze evoluția acestei structuri.

Cînd cineva ascultă vorbindu-se o limbă complet necunoscută nu percepe decît un *flux sonor continuu*, care uneori este întrerupt de pauze. Cînd cineva ascultă vorbindu-se o limbă cunoscută, aceasta i se prezintă tot ca un flux sonor continuu, întrerupt uneori de pauze, dar care prezintă o anumită caracteristică : de anumite porțiuni ale acestui flux sînt asociate anumite *semnificații*. Vom reprezenta acest mod de a se prezenta auditorului o limbă cunoscută scriind, fără pauze între cuvinte, o propoziție și indicînd dedesubtul fiecărei porțiuni a șirului de litere semnificația care îi corespunde :

elevulmergelaşcoală

elevul merge la școală

2. Se știe însă că limba reprezintă un *mijloc de comunicare* ; aceasta înseamnă că, pentru a considera un flux sonor ca fapt de limbă, el trebuie să comunice ceva, adică trebuie să fie asociat de o anumită semnificație. Dar această condiție pe care trebuie să o îndeplinească un „flux sonor" nu este suficientă pentru a putea spune că el servește ca mijloc de comunicare și deci că este un fapt de limbă. Mai este necesară încă o condiție și anume : *unei anumite porțiuni a fluxului sonor trebuie să-i corespundă totdeauna aceeași semnificație, ori de cîte ori această porțiune apare, iar unei anumite semnificații trebuie să-i corespundă totdeauna aceeași por-*

țiune a fluxului sonor, ori de cîte ori această semnificație apare în cursul vorbirii.

Această condiție decurge din faptul că, pentru a putea vorbi de un act de *comunicare* între oameni, trebuie să vorbim în același timp de un act de *înțelegere* a acestei comunicări. Dacă condiția formulată mai sus n-ar fi realizată într-o limbă, cu alte cuvinte, dacă aceleiași porțiuni a fluxului sonor i-ar putea fi atașată orice semnificație (după dorința vorbitorului), sau dacă un vorbitor ar putea să „exprime" o semnificație prin orice porțiune a fluxului sonor, este de la sine înțeles că *înțelegerea* și deci comunicarea între oameni nu s-ar putea produce.

Posibilitatea de a comunica se realizează deci prin *invarianța* raportului dintre un anumit element de semnificație și un anumit segment al fluxului sonor; acest raport s-ar formula în alți termeni astfel: unui anumit segment îi corespunde totdeauna aceeași semnificație și unei anumite semnificații îi corespunde totdeauna același segment. Acest raport invariant de corespondență între un anumit segment al fluxului sonor și o anumită semnificație definește *semnul lingvistic*. Semnul lingvistic reprezintă deci o asociere dintre semnificație, numită *conținut*, și un segment sonor, care o exprimă, numit *expresie*.

3. Există două modalități teoretic posibile de a descrie un segment al vorbirii. Să luăm pentru exemplificare segmentul de vorbire de mai sus, pe care îl vom simboliza în aceeași formă:

elevul merge la școală

elevul merge la școală

Posibilitățile de a descrie acest segment sînt următoarele:

a) prin simpla „enunțare" a lui și prin menționarea faptului că el aparține unei limbi în general, dat fiind că unui segment sonor determinat îi corespunde o semnificație determinată; eventual și prin specificarea faptului că acest segment aparține limbii romîne, și nu altei limbi;

b) prin reprezentarea acestui segment ca *succesiune* de segmente mai mici care au proprietatea de a se putea combina între ele după anumite norme.

Conținutul acestui segment poate fi reprezentat ca succesiune de 4 unități și anume:

„elevul" + „merge" + „la" + „școală".

Expresia acestui segment poate fi și ea reprezentată ca succesiune de 4 unități:

elevul + merge + la + școală.

4. Se pune problema următoare: care dintre cele două procedee este preferabil din punct de vedere științific?

Primul procedeu are dezavantajul de a fi greu (dacă nu chiar imposibil) de practicat. În exemplul de care m-am folosit, am avut în vedere un segment de vorbire foarte redus. De aceea, descrierea lui după procedeul formulat sub **3** a este simplă. În cazul în care însă cercetătorul își propune să descrie o *limbă dată*, în întregimea ei deci, aplicarea acestui procedeu devine practic imposibilă, din mai multe motive :

a) Descrierea unei limbi vorbite echivalează cu descrierea unui segment de felul celui arătat mai sus, însă *de dimensiune infinită* (deoarece cercetătorul nu poate stabili într-un moment oarecare dacă limba pe care o studiază va înceta vreodată să fie vorbită).

b) Cînd studiază o limbă, cercetătorul nu are a face de fapt numai cu un singur segment de vorbire, ci cu un *fascicol* de astfel de segmente, deoarece o limbă este vorbită în mod simultan de o întreagă colectivitate.

c) În cazul în care studiază o limbă care a încetat de a mai fi vorbită, cercetătorul se loveşte de dificultatea semnalată sub b), precum şi de faptul că segmentele pe care urmează să le descrie sînt de obicei de dimensiuni foarte mari.

Celălalt procedeu are avantajul de a oferi o descriere *completă* pe baza analizei unui segment relativ mic al limbii respective.

Printr-o procedură analitică, respectînd o serie de condiţii, se poate obţine un număr finit de unităţi de conţinut şi de expresie. Aceste unităţi au două proprietăţi :

— nu pot fi divizate în unităţi mai mici, pe baza aceloraşi principii de analiză ;

— *orice* porţiune a unui segment de limbă (segment de conţinut sau de expresie) poate fi descrisă în termenii acestor unităţi.

În felul acesta, descrierea unei limbi nu mai echivalează cu *enumerarea* întregului segment care reprezintă limba respectivă sau a *tuturor segmentelor* care reprezintă limba respectivă. Operaţia de descriere se reduce în acest caz la aplicarea unei proceduri analitice, la stabilirea unui *inventar* de unităţi ireductibile, la *descrierea* acestor unităţi şi la stabilirea unui *inventar* de unităţi ireductibile, la *descrierea* acestor unităţi şi la stabilirea *posibilităţilor combinatorii* ale acestor unităţi. În momentul în care aceste operaţii au fost efectuate, se poate spune că am realizat o descriere a limbii respective.

Pe baza acestui „inventar" de unităţi se poate descrie *orice segment* al limbii respective, fie că acel segment a apărut într-un act de vorbire *real*, fie că este numai *posibil*, conţinut în mod virtual în inventarul descris în felul indicat, şi *realizabil* la un moment dat.

Metoda amintită mai sus reprezintă în linii foarte generale o modalitate de obţinere a „concretului logic", pe baza unor elemente „abstrase" din faptul concret de limbă.

Deosebirea dintre cele două procedee de descriere menţionate sub **3** constă deci în faptul că primul procedeu se rezumă la *indicarea* concretului empiric, iar cel de-al doilea reprezintă realizarea *concretului logic*, care după cum se ştie reprezintă o fază superioară de cunoaştere în raport cu concretul empiric.

II. Analiza prin comutare

1. O problemă care trebuie să stea în permanență în atenția celui care face o operație de analiză este aceea a identității sau a non-identității segmentelor.

Pentru a putea descrie orice segment în termenii unui inventar finit de unități trebuie să existe posibilitatea de a *identifica* sau a diferenția diverse porțiuni ale segmentului.

Cu alte cuvinte, pentru a putea descrie segmentul de expresie :

elevul*merge*la școală //* el*merge*repede,

ca :

elevul + *merge* + *la* + *școală* + // + *el* + *merge* + *repede*,

trebuie să avem posibilitatea de a *identifica* segmentul *merge* din prima porțiune (înainte de pauză) cu segmentul *merge* din cea de-a doua porțiune.

La prima vedere, chestiunea pare o „falsă problemă", întrucît s-ar crede că identitatea este „evidentă" pentru oricine.

Există însă cazuri în care această identitate nu este „evidentă", ca în exemplul :

dacă*vin* / / *viu*repede (= dacă *vin*, *viu* repede).

În acest exemplu se pune problema identității dintre segmentul *vin* și segmentul *viu* ; după cum se vede, identitatea sau non-identitatea celor două segmente trebuie demonstrată într-un fel oarecare, deoarece nici una dintre cele două alternative nu se impune „de la sine".

„Asemănarea" fonetică dintre cele două segmente nu poate fi luată ca criteriu de identificare, deoarece niciodată, chiar în vorbirea aceluiași individ, *același segment nu este pronunțat de mai multe ori în mod identic.* Se pune deci întrebarea : cît de mare trebuie să fie diferența fonetică dintre două segmente de expresie pentru ca ele să poată fi considerate distincte ?

Situația se complică mai mult cînd luăm în considerație cazuri în care două segmente foarte asemănătoare din punct de vedere fonetic (la prima impresie chiar identice) par că trebuie considerate în mod „evident" non-identice, tot așa cum segmentele *merge* și *merge* din primul exemplu păreau că trebuie considerate în mod „evident" identice :

vaporuliesedin***port*** / / iarna***port***hainegroase.

Deși sînt fonetic foarte asemănătoare, segmentele *port* din prima porțiune și *port* din cea de-a doua apar aproape în mod evident non-identice.

Rezultă din cele arătate că „asemănarea fonetică" nu poate fi luată ca criteriu de analiză sau, cel puțin, că ea nu poate fi luată ca criteriu primordial de analiză.

2. Am arătat că ceea ce caracterizează o porțiune de flux sonor ca element aparținînd unei limbi, în raport cu o altă porțiune care nu are această proprietate, este faptul că primul segment *este asociat de*

* Notăm prin semnul // pauza.

o semnificație; am arătat că acest raport de asociere este *invariabil* și că el definește un semn lingvistic.

Rezultă de aici că două segmente de expresie sînt identice atunci cînd sînt asociate de *același* segment de conținut și sînt non-identice, atunci cînd sînt asociate de segmente de conținut diferite.

Pentru a constata dacă două segmente ale expresiei sînt asociate sau nu de același segment de conținut, se folosește *proba comutării*. Ea constă din operația de *substituție* a unui segment printr-altul și din operația de verificare a faptului dacă substituția din planul expresiei antrenează în mod necesar o substituție în planul conținutului.

Dacă substituția dintr-un plan implică o substituție în celălalt plan, atunci rezultă că cele două segmente de expresie se asociază cu segmentele de conținut diferite, astfel încît cele două segmente de expresie sînt distincte. Dacă substituirea din planul expresiei nu antrenează în mod necesar o substituire în planul conținutului, rezultă că cele două segmente de expresie sînt legate de *același* segment de conținut și sînt deci *identice*. Dacă substituției din planul expresiei îi corespunde o substituție în celălalt plan, atunci se consideră că cele două segmente care au fost substituite unul altuia sînt *comutabile*; două segmente de expresie care, substituite unul altuia, nu au proprietatea de a antrena o substituție în planul conținutului sînt două segmente *necomutabile*.

Revenind la problema identității segmentelor, se poate spune că *sînt identice două segmente de expresie necomutabile și sînt distincte două segmente de expresie comutabile*.

3. În cazurile discutate sub II 1 se poate da un răspuns pe baza criteriului comutabilității.

În exemplul:

elevulmergelașcoală // elmergerepede,

considerăm pe *merge* din primul segment diferit din punct de vedere fonetic de *merge* din al doilea segment; indicăm această diferență prin cifrele 1 și 2 puse în paranteze, imediat după segmentul respectiv; scriem printr-o egalitate raportul de asociere dintre un segment de expresie și un segment de conținut; notăm cu caractere cursive segmentul de expresie și cu caractere drepte, între ghilimele, segmentul corespunzător de conținut:

elevulmerge(1)*lașcoală* = „elevulmergelașcoală".

Înlocuind pe *merge*(1) din segmentul amintit cu *merge*(2) din *elmerge* (2)*repede*, obținem:

elevulmerge(2)*repede* = „elevulmergerepede".

Rezultă deci că *merge*(1) nu este comutabil cu *merge*(2) și că, în consecință, cele două segmente sînt identice.

În cel de-al doilea exemplu, *dacăvin // viurepede*, substituim în prima porțiune a segmentului (cea de dinainte de pauză) pe *vin* prin *viu*:

dacăvin = „dacăvin"

prin substituție obținem:

dacăviu = „dacăvin".

Rezultă de aici că *vin* și *viu* sînt segmente necomutabile și, în consecință, identice.

Nu discutăm rezolvarea ultimului exemplu, deoarece soluția pe care am propune-o ar face necesară folosirea unui aparat de demonstrație mult mai complicat, care ar face mai greu de urmărit expunerea. Or, scopul prezentului articol nu este acela de a efectua o analiză, ci acela de a face o expunere de ansamblu asupra metodelor de cercetare.

4. Comutarea poate servi și ca mijloc de identificare a unităților de conținut, întrucît simpla „asemănare" semantică a două segmente ale conținutului nu poate servi ca criteriu de identificare, din aceleași motive pentru care asemănarea fonetică nu poate servi ca criteriu de identificare a două segmente ale expresiei.

Să considerăm unul dintre exemplele de mai sus, pe care să-l analizăm din punctul de vedere al conținutului :

„elevul*merge*la școală // el*merge* repede"

elevul*merge*la școală // el*merge* repede

Se pune problema dacă „merge" din primul segment de conținut este identic cu „merge" din cel de-al doilea. Chestiunea identității reprezintă aici o problemă reală, întrucît, din punct de vedere semantic, cele două segmente diferă : „merge" din „merge la școală" conține și ideea de „direcție", în timp ce „merge" din „merge repede" nu conține această idee. Reprezentînd primul segment prin „merge(d)" și al doilea prin „merge", substituim un segment prin celălalt în contextul „el merge repede" ; dacă această substituție în planul conținutului antrenează o substituție în planul expresiei, atunci cele două segmente de conținut sînt comutabile și, în consecință, distincte ; dacă substituția celor două segmente nu antrenează o substituție în planul expresiei, atunci cele două segmente nu sînt comutabile și, în consecință, sînt identice. Se observă că „merge(d)" și „merge" nu sînt comutabile, ceea ce înseamnă că sînt identice.

5. După cum se poate observa ușor din cele de mai sus, proba comutării servește nu numai ca mijloc de stabilire a identității sau a non-identității a două segmente, ci și ca mijloc de *diviziune* a unui segment în părți constitutive.

Într-adevăr, dacă în segmentul de expresie : *elcîntăfrumos*, pot comuta pe *cîntă* cu *aleargă* : *elaleargăfrumos*, rezultă că segmentul *elcîntăfrumos* constă din cel puțin două elemente constitutive și anume :

a) *cîntă* (comutabil cu *aleargă*)

b) *el*... (contextul în care se poate face comutarea).

Dacă consider segmentul *cîntă*, constat că și aici pot comuta pe *-ă* cu *-ăm* (*cîntăm*), de unde rezultă că și segmentul *cîntă* este constituit cel puțin din două elemente *cînt-* și *-ă*.

6. Ceea ce caracterizează segmentele de expresie considerate pînă aici, anume *elcîntăfrumos*, *cîntă*, *cînt-*, *-ă* este faptul că toate sînt asociate în mod constant de un anumit conținut (respectiv de „el cîntă frumos", „cîntă", radicalul „cînt", desinența de „prezent indicativ pers. 3"). Toate segmentele considerate pînă aici reprezintă deci expresia unor *semne lingvistice* ; ele reprezintă acel element al unui semn lingvistic pe care Saussure l-a numit „signifiant", termen pe care l-am putea traduce prin *semnificant*.

Dacă încercăm să substituim porțiunii inițiale a semnificantului *cînt-*, anume porțiunii *c-*, un alt segment, de ex. *v-*, constatăm că cele două segmente *c-* și *v-* sînt comutabile; segmentul *vînt* este distinct de segmentul *cînt-*, deoarece *vînt* și *cînt* sînt la rîndul lor comutabile.

Segmentele *c* și *v* se dovedesc a fi comutabile într-o serie de alte contexte: *case-vase*, *cor* s.n. *-vor* pers. 6 prez. ind. de la „a vrea" etc.

Se observă din toate exemplele date sub II 6 că substituirea segmentelor *v* și *c* în diverse contexte antrenează de fiecare dată o substituție de segmente în planul conținutului (ceea ce ne dă dreptul să spunem că cele două segmente de expresie sînt comutabile), însă că, perechea de unități de conținut care se substituie una alteia este de fiecare dată alta.

În aceasta constă deosebirea dintre două categorii de segmente de expresie: segmente de expresie care sînt semnificanți și segmente de expresie care intră în constituția semnificanților, fără a fi ele însele semnificanți. Prin comutare constatăm că un segment de expresie care este *semnificant* este asociat în mod constant de același segment de conținut, în timp ce, tot prin comutare, constatăm că un segment care nu este semnificant poate fi asociat la segmente de conținut diferite. Segmentele din prima categorie sînt numite de unii lingviști unități *semnificative*, segmentele din cea de-a doua categorie sînt numite unități *distinctive*. Unitățile de expresie numite foneme fac parte din această ultimă categorie.

Segmentele ireductibile din planul expresiei sînt *trăsăturile distinctive* (*relevante* sau *pertinente*) ale fonemelor, adică acele trăsături fonetice care au proprietatea de a fi comutabile. De ex. în segmentul *pare*, localizarea labială poate fi comutată cu localizarea dentală: *tare*; cele două localizări sînt deci trăsături distinctive.

7. Un procedeu analog de diviziune poate fi aplicat și pentru un segment de conținut, care poate fi divizat în elemente ireductibile. Unii lingviști consideră că elementele ireductibile din planul conținutului sînt „conținuturile" rădăcinilor, afixelor și morfemelor.

III. Distribuția

1. Proba comutării nu poate servi singură ca metodă de analiză din două motive:

a) nu se poate ști totdeauna dacă segmentele rezultate din comutare reprezintă unități sau secvențe de unități. De ex., în limba romînă, oclusivele surde apar înainte de pauză urmate de o ușoară aspirație, pe care o vom nota cu un ^{h} pus la umărul consoanei respective: *lup*^{h}, *mat*^{h}, *fac*^{h}. Se pune problema dacă segmentele *p*^{h}, *t*^{h}, *c*^{h} reprezintă unități sau secvențe de unități.

b) prin comutare se degajează diverse serii de segmente care pot apărea în diverse contexte, însă un membru al unei serii de segmente comutabile într-un anumit context nu este comutabil cu *niciunul* din segmentele unei alte serii. De ex. din cuvîntul *dar* obținem prin comutarea porțiunii mediale a segmentului, cuvintele *dor* și *dur*; putem spune deci că segmentele *a*, *o*, *u* sînt comutabile. Din cuvîntul *iată*, prin substi-

tuirea segmentului *ȧ* (un *a* anterior) cu segmentele *ȯ* (*o* anterior) obținem cuvintele *iotă*, *iută*; așadar *ȧ*, *ȯ*, *u̇*, sînt comutabile. Considerînd însă segmentele *a*, *o*, *u* care formează o serie comutabilă și *ȧ*, *ȯ*, *u̇* care formează o altă serie comutabilă, constatăm că nici unul din segmentele seriei *a*, *o*, *u* nu poate fi comutat cu vreunul din segmentele seriei *ȧ*, *ȯ*, *u̇* și reciproc. Această situație se datorește faptului că nici un membru al seriei *a*, *o*, *u* nu poate apărea în *același* context în care apare seria *ȧ*, *ȯ*, *u̇* și reciproc.

2. Pentru a rezolva problemele menționate sub III 1 se ia în considerație criteriul *distribuției*, adică criteriul raporturilor în care se găsesc diversele segmente degajate prin comutare cu diversele contexte posibile.

Există trei tipuri de distribuție: a) *distribuția complementară*, b) *distribuția contrastivă* și c) *distribuția defectivă*.

Spunem că doi termeni se află în *distribuție complementară*, atunci cînd, într-o limbă dată, unul din termeni nu apare decît în contexte în care celălalt termen nu poate apărea. Spunem de exemplu că *a* și *ȧ* sînt în distribuție complementară, deoarece, în limba română, *ȧ* apare numai după consoane palatalizate (muiate) sau după semivocale de timbrul *e* sau *i*, iar *a* nu poate apărea niciodată în aceste poziții.

Se spune că doi termeni se află în *distribuție contrastivă* cînd există măcar un singur context în care pot apărea ambii termeni. Spunem de exemplu că, în limba română, *e̯* și *i̯* sînt în distribuție contrastivă, deoarece există un context în care ambii termeni pot apărea, în mod alternativ și anume, între o consoană labială și vocala *a* : *beată-biată*.

Se spune că doi termeni se află în *distribuție defectivă* atunci cînd unul din termeni nu poate apărea în *toate* contextele în care apare celălalt termen sau, cu alte cuvinte, cînd posibilitatea de apariție a unuia dintre termeni este exclusă în *unele* contexte în care celălalt termen poate apărea. Spunem de exemplu că, în limba română, vocalele *ă*, *î* sînt în distribuție defectivă cu vocalele *e*, *i*, deoarece, în unele contexte cele două categorii de vocale pot contrasta (*mări-meri*, *vînă-vină*), iar în alte contexte prezența vocalelor *ă*, *î* este exclusă, de ex. după consoanele palatale (muiate) : *k'*, *g'*, *č*, *ǧ* și după un *i̯*.

După cum se observă, distribuția complementară exclude celelalte două tipuri de distribuție, ceea ce înseamnă că un termen nu poate fi *și* în distribuție complementară cu alt termen, *și* în distribuție contrastivă sau defectivă. În schimb, dacă un termen este în distribuție contrastivă cu alt termen, el *poate* fi și în distribuție defectivă cu același termen. Dar, pentru a putea spune că doi termeni sînt în distribuție defectivă (și nu complementară), este necesar să existe măcar un context în care cei doi termeni să fie în contrast (adică să existe măcar o singură situație de distribuție contrastivă).

Rezultă din cele spuse că relația de comutabilitate între doi termeni implică cu necesitate distribuția lor contrastivă. Aceasta nu înseamnă că distribuția contrastivă implică cu *necesitate comutabilitatea*; de exemplu, în limba română, un *n* obișnuit (ca cel din *nas*), poate apărea în aceeași poziție (context) cu *n* velar (ca cel din *bancă*), adică înainte de *k*, *g*, fără ca cei doi *n* să fie comutabili.

În operația de *analiză* propriu-zisă, criteriul distribuției complementare are o importanță decisivă. Doi termeni care se află în distribuție complementară trebuie considerați *cu necesitate* ca variante ale aceleeași unități (invariante), deoarece cei doi termeni nu sînt comutabili. Or, am văzut (II) că singurul criteriu care ne permite să distingem sau să identificăm două segmente este comutabilitatea.

Așadar, pentru a răspunde la cea de-a doua chestiune formulată sub III 1, trebuie să luăm în considerație distribuția termenilor. Nu putem spune că inventarul de foneme al limbii romîne cuprinde fonemele *a, o, u* și *ȧ, ȯ, ů*, deoarece niciunul din termenii primei serii nu este comutabil cu vreunul din termenii celei de-a doua. Cele două serii de segmente sînt în distribuție complementară și, în consecință necomutabile, ceea ce ne permite să considerăm că cele două serii nu sînt decît *variante* (determinate de context) ale uneia și aceleeași serii de unități (invariante) și că fiecare membru al unei serii trebuie identificat cu cîte unul din membrii seriei complementare.

Se pune acum întrebarea : care este criteriul de grupare a membrilor celor două serii în unități invariante ? Mai precis : *a* este în distribuție complementară cu *ȧ*, cu *ȯ* și cu *ů* ; cu care din aceste segmente trebuie el identificat ? Pentru această operație de identificare se face apel la criteriul *asemănării fonetice* : *a* trebuie identificat cu *ȧ* (și nu cu *ȯ* sau cu *ů*), deoarece asemănarea fonetică este mai mare între *a* și *ȧ* decît între *a* și *ȯ* sau *ů*. La fel, asemănarea fonetică dintre *o* și *ȯ* este mai mare decît aceea dintre *o* și *ȧ* sau *ů*, tot așa cum asemănarea fonetică dintre *u* și *ů* este mai mare decît aceea dintre *u* și *ȧ* sau *ȯ*.

După cum se observă, acest procedeu de identificare este esențial diferit de procedeele anterioare (proba comutării și criteriul distribuției) : procedeele anterioare erau funcționale și formale, în timp ce ultimul este fonetic și „substanțialist".

Fără a-și găsi o justificare teoretică satisfăcătoare, acest criteriu, al „asemănării fonetice", este pînă în prezent singurul care a dat posibilitatea de a identifica segmentele care aparțin la *serii* distribuite complementar și, în consecință, a fost folosit în toate cercetările fonologice. Se pune problema dacă acest procedeu este *cu necesitate* singurul posibil. Rezolvarea acestei probleme depășește însă limitele propuse pentru acest articol.

3. Un caz particular de distribuție complementară îl oferă prima problemă pusă sub III 1 : *h* este comutabil cu *p, t, k* în diverse contexte (*hal-pal-cal, hale-tale*). În poziție finală consoanele *p, t* și *k* nu apar decît însoțite de un element foarte asemănător cu sunetul *h*, element pe care l-am notat cu un [ʰ] pus la umărul consoanei precedente : *lupʰ, matʰ, takʰ*, și care poate fi identificat pe baza distribuției complementare cu *h* din orice altă poziție (sunetul [ʰ] nu apare *decît* la finală de cuvînt, după oclusive, iar sunetul *h* nu poate apărea în această poziție). Dar grupurile *pʰ, tʰ, kʰ* sînt în distribuție complementară cu consoanele simple *p, t, k*, ceea ce ne îndreptățește să identificăm, pe baza asemănării fonetice, pe *pʰ* cu *p*, pe *tʰ* cu *t* și pe *kʰ* cu *k*, și să considerăm că în cuvinte ca cele de

mai sus (*lup*^{h}, *mat*^{h}, *tak*^{h}) finala de cuvînt este reprezentată de un *singur fonem* consonantic și nu de un *grup* de foneme consonantice.

4. Uneori, pentru a decide, în cursul unei analize, dacă sîntem în prezența unui singur fonem sau a unei succesiuni de foneme, se face apel la criteriul distribuției defective.

Un exemplu din limba romînă : aplicînd proba comutării, constatăm că segmentul inițial al cuvîntului *ține* (notat grafic prin litera *ț*) poate fi descompus în două elemente ; *t* și *s*, deci *tsine*, deoarece prin suprimarea ocluziunii dentale surde obținem *sine*, iar prin suprimarea fricțiunii dentale surde obținem *tine*. Se constată însă că grupul *ts* este în distribuție defectivă și cu *t* și cu *s* : înainte de un *i* final nesilabic nu poate apărea nici *s* nici *t*, în schimb poate apărea grupul *ts*. În această situație, trebuie să considerăm că *ts* reprezintă un singur fonem și nu o succesiune de foneme.

5. Criteriile formulate sub III 2—5 pot servi nu numai la analiza planului expresiei, ci și la analiza planului conținutului.

Unitatea de conținut „merge" din *merge repede* trebuie identificată cu unitatea de conținut „merge" din *merge la școală* pe baza distribuției complementare : sensul de „direcție" asociat sensului de „deplasare în spațiu" apare numai în prezența unor prepoziții sau adverbe de loc, poziție din care este exclus sensul lui „merge" din *merge repede*. Sensul „merge" din *merge repede* trebuie identificat cu sensul lui „merge" din *merge la școală* și nu cu sensul lui *aleargă*, *mănîncă*, *doarme*, *citește* etc. (cuvinte cu care *merge* poate fi comutat în contextul — *la școală*), pe baza asemănării semantice, care reprezintă criteriul corespunzător criteriului „asemănării fonetice" folosit în analiza planului expresiei.

IV. Analiza ca primă etapă a descrierii unei limbi

Prin aplicarea metodelor prezentate sub II și III se realizează un *inventar* de unități *invariante* în raport cu diversele contexte. De aceea procedura de mai sus poartă numele și de *reducție a variantelor*. Unitățile astfel inventariate nu sînt definite decît *parțial* din punct de vedere lingvistic. Ele sînt definite numai în raport cu o serie de variante și cu substanța fonetică sau semantică care este clarificată.

O definiție completă, exhaustivă a acestor unități se poate da numai pe baza examinării *raporturilor dintre diversele invariante* obținute prin analiză. Trebuie urmărite, cu alte cuvinte, posibilitățile combinatorii ale invariantelor (adică combinațiile dintre invariante) și trebuie definit *conținutul* fiecărei serii de invariante și a fiecărei invariante în parte.

În urma acestui examen, dacă el a fost făcut cu rigoarea cuvenită, orice fapt al limbii analizate poate fi descris în termenii acestui sistem.

Această a doua etapă în descrierea unei limbi depășește însă cadrele *analizei* propriu-zise, în sensul strict al cuvîntului, și de aceea nu ne vom ocupa de ea aici.

F. F. FORTUNATOV ŞI LUCRAREA SA „LINGVISTICA COMPARATĂ"

DE

VICTOR VASCENCO

În istoria lingvisticii generale şi comparative un loc de frunte ocupă academicianul Filipp Feodorovici Fortunatov (1848—1914) [1], „primul lingvist rus de mare valoare" [2], creatorul şcolii lingvistice de la Moscova.

După cum se ştie, la sfîrşitul secolului al XIX-lea, în Rusia s-au constituit două şcoli lingvistice, şcoala de la Moscova şi cea de la Kazan, prima condusă de Fortunatov, iar cea de-a doua de I. A. Baudouin de Courtenay [3]. Activitatea lor a coincis în timp cu acea perioadă din istoria ştiinţei limbii care este cunoscută sub numele de curentul neogramaticilor. De aici şi încercarea unor lingvişti de a-i privi pe cei doi oameni de ştiinţă ruşi, în deosebi pe Fortunatov, ca pe nişte reprezentanţi — într-o

---

[1] Cf. A. A. Şahmatov, *Филипп Федорович Фортунатов, Некролог*, în „Известия имп. Академии наук. 6 серия", 1914, nr. 14; V. K. Porjezinski, *Ф. Ф. Фортунатов (Некролог)*, în „Журнал Министерства Народного Просвещения", 1914, nr. din decembrie; V. N. Şcepkin, *Ф. Ф. Фортунатов*, în „Русский филологический вестник", 1914, nr. 3 şi 4; M. N. Peterson, *Академик Ф. Ф. Фортунатов*, în „Русский язык в школе" 1939, nr. 3; Id., *Фортунатов и московская лингвистическая школа*, în „Ученые записки МГУ" (вып. 107, t. III, кн. 2), Moscova, 1946, p. 25—35; Id., *Академик Ф. Ф. Фортунатов*, în vol. *Ф. Ф. Фортунатов, Избранные труды*, vol. I, Moscova, 1956, p. 5—16; V. M. Jirmunski, *Неизданная книга акад. Ф. Ф. Фортунатова*, în „Вопросы языкознания", 1953, nr. 1; A. V. Desniţkaia, *Вопросы изучения родства индоевропейских языков*, Moscova-Leningrad, 1955, p. 77—78, 112—119; N. S. Cemodanov, *Сравнительное языкознание в России*, Moscova, 1956, p. 58—74; V. A. Zveghinţev, *Хрестоматия по истории языкознания XIX—XX веков*, Moscova, 1956, p. 191—194; E. M. Galkina-Fedoruk, *О форме и содержании в языке*, în culegerea *Мышление и язык*, Moscova, 1957, p. 365—367; T. A. Degtereva, *Краткий обзор лингвистических учений (в XIX—XX веках в Европе)*, în culegerea *Проблемы изучения языка*, Moscova, 1957, p. 24—25.

[2] A. Brückner, *Slavisch-Litawisch*. Geschichte der idg. Sprachwissenschaft, herausgegeben von W. Streitberg, II Th., III B., Strassburg, 1917, S. 50—51 (apud. M. N. Peterson, *Фортунатов и московская...*, p. 32).

[3] Vezi Lucia Wald, *Despre concepţia lingvistică a lui I. A. Baudouin de Courtenay*, LR, nr. 4, 1958, p. 5—10. (După cunoştinţa noastră, este unicul studiu de acest fel apărut la noi)

măsură sau alta — ai şcolii neogramatice de la Leipzig, ceea ce nu este tocmai just. În ciuda cîtorva trăsături comune (interpretarea fenomenelor de limbă sub raport psihofizic, prezentarea gramaticii istorice pe baza unor „legi fonetice" cu caracter imanent etc.), concepţiile savanţilor ruşi au avut un caracter original, de sine stătător. În anumite domenii ei au reuşit chiar să anticipeze unele din tezele pe care le întîlnim mai tîrziu la F. de Saussure.

Neobosit cercetător al limbilor indo-europene, savant cu un rar simţ analitic, Fortunatov a ştiut să dea o rezolvare originală multor probleme încă neluate pînă atunci în discuţie. Majoritatea ideilor sale noi au fost dezvoltate în cursurile universitare pe care le-a ţinut la Moscova. În decursul celor 43 de ani de activitate ştiinţifică şi pedagogică Fortunatov a scris aproape 40 de lucrări importante de lingvistică comparativă, generală şi rusă, multe din acestea avînd caracter actual şi în zilele noastre.

F. F. Fortunatov şi-a început activitatea ştiinţifică prin studiul dialectelor limbii lituaniene şi a accentologiei balto-slave, adunînd un bogat material care a fost expus în cursul său de *Limbă lituaniană* (1897) [1]. El a continuat să manifeste interes pentru această limbă pînă în ultimele zile ale vieţii.

De la studiul istoric al limbilor vii, Fortunatov trece la cercetarea manuscriselor din vechea indiană şi la studierea limbii pali, limba budiştilor din sudul Indiei. Îşi continuă studiile ştiinţifice în străinătate (la Tübingen, Berlin, Königsberg, Leipzig, Paris şi Londra), audiază lecţiile lui Curtius, Leskien, Weber, Bréal, Bergen, aprofundează studiul Vedelor, iar la întoarcerea în patrie îşi susţine disertaţia de magistru intitulată *Sāmaveda-Āraṇyaka-Samhitā* (1875). Această lucrare, însoţită de traducerea Samavedei şi de minuţioase comentarii, a fost primul studiu de filologie indiană scris de un lingvist rus. Teza de disertaţie îl face repede cunoscut ca specialist în domeniul gramaticii comparate a limbilor indo-europene [2].

În 1876 este numit profesor la catedra de gramatică comparată a limbilor indo-europene, unde lucrează pînă în 1902 cînd, fiind ales membru permanent al Academiei de Ştiinţe, se mută la Petersburg. Predă de la catedră numeroase cursuri universitare, printre care : cursul de lingvistică generală, cursul de fonetică şi morfologie comparată a limbilor indo-europene, slava veche, limba lituaniană, limba gotică, indiana veche ş.a.

Nu pot fi trecute cu vederea meritele lui Fortunatov în studiul indo-europenei comune. Spre deosebire de Schleicher, care privea indo-europeana comună drept o limbă unitară, Fortunatov considera că ea, în urma schimbărilor continue şi a modificărilor interne prin care a trecut, nu putea să nu prezinte deosebiri dialectale. Poziţii înaintate a ocupat Fortunatov şi în privinţa definirii caracterului limbii. În opoziţie cu neogramaticii germani, savantul rus a subliniat caracterul social al limbii şi legătura strînsă dintre istoria limbii şi istoria societăţii, arătînd că

[1] Pînă la Fortunatov, lituaniana nu făcuse încă obiectul unui curs aparte în universităţile din Rusia.

[2] La disertaţie sînt anexate „cîteva pagini de gramatică comparată a limbilor indo-europene".

„schimbările care se produc în societate sînt însoțite și în limbă de schimbări corespunzătoare" [1].

Îndelungatele studii de indo-europenistică îi permit să facă precizări prețioase în domeniul foneticii comparate [2] și-l duc la concluzia că în indo-europeana comună existau nu două lichide cum se credea pînă atunci, ci trei (*r*, *l*, λ), fapt recunoscut mai tîrziu și de A. Noreen. O influență serioasă asupra cercetărilor de accentologie comparată au exercitat-o lucrările lui Fortunatov privind problema accentului în limbile baltice și slave (o serie de articole publicate în rusă și germană începînd cu anul 1880)[3]. În această ordine de idei, de mare însemnătate pentru gramatica comparată a limbilor indo-europene, este legea deplasării accentului în balto-slavă. Ea a fost descoperită la sfîrșitul secolului trecut de Fortunatov (în același timp și de Ferdinand de Saussure) și este cunoscută în lingvistică sub denumirea de „legea Fortunatov — de Saussure". După cum au arătat cei doi savanți (acesta din urmă numai cu privire la lituaniană), în limbile balto-slave, accentul caracterizat prin intonație circumflexă — indiferent dacă silaba pe care cădea era scurtă sau lungă — se deplasa pe silaba următoare în cazul cînd aceasta avea o intonație acută. O urmare a acestui fenomen o constituie, după cum se știe, mobilitatea accentului în procesul flexiunii nominale în actualele limbi slave și baltice (comp. rus. nomin. *рукá*, acuz. *рýку*, lit. nomin. *rankà*, acuz. *rañka* etc.) [4].

F. F. Fortunatov face parte dintre acei oameni de știință care au publicat relativ puține lucrări [5], dezvoltîndu-și concepțiile cu precădere în diferite cursuri și lecții universitare. Din păcate, însă, acestea au circulat numai sub formă litografiată, fiind în general prea puțin cunoscute, pînă acum cîțiva ani [6]. Iată de ce moștenirea științifică a eminentului savant

---

[1] F. F. Fortunatov, *Сравнительное языковедение*, în „Избранные труды", Moscova, 1956, p. 24.

[2] V., de pildă, Ph. Fortunatov, *L + Dental im Altindischen*. Bezzenberger's Beiträge. Bd. VI, 1881. În acest articol Fortunatov a formulat legea fonetică potrivit căreia în vechea indiană *l* dispărea cu regularitate cînd se găsea înaintea unei dentale, în timp ce *r* + consoană dentală (deci în aceeași poziție) s-a menținut nemodificat. Comp. v. ind. *kuṭhāra* „topor", lat. *culter* „cuțit", lit. *kùlti* „a măcina"; v. ind. *vaṭa*, *vaṭi* „frînghie", lit. *waltis* „fire toarse",„plasă de pescuit", rus. *volot'* „ață"; v. ind. *mūrdhán* „cap", anglosax. *molda* „cap" etc. (Cf. A. V. Desnițkaia, *op. cit.*, p. 77).

[3] De ex., *Zur vergleichenden Betonungslehre der lituslawischen Sprachen*. „Archiv für slaw. Philologie", Bd. IV, 1880; *Об ударении и долготе в балтийских языках*, I. „Русский филологический вестник", vol. 33, Varșovia, 1895; ș.a. În primul articol se vorbește întîia oară despre reflexele plenisonice ale grupurilor **tort*, **tolt*, **tert*, explicabile prin deosebirile de durată a intonației în protoslavă, iar în cel de-al doilea se tratează problema raportului dintre tipul ascendent și descendent al accentului în limbile lituaniană și prusiană.

[4] Justețea concluziilor lui Fortunatov a fost confirmată ulterior de A. Meillet, S. Kulbakin ș.a. În zilele noastre, Christian Stang, profesor la Universitatea din Oslo, se pronunță în favoarea acestei legi numai cu privire la limbile baltice, negînd valabilitatea ei pentru limbile slave.

[5] Lista publicațiilor lui F. F. Fortunatov, întocmită de prof. V. K. Porjezinski, însumează 36 de lucrări (v. primul volum al operelor lui F. F. Fortunatov, Moscova, 1956, p. 17—20).

[6] Trebuie salutată apariția, atît de mult așteptată, în 1956—1957 a celor două volume din *Operele alese* ale lui F. F. Fortunatov, publicate sub îngrijirea Comisiei de istoria științelor filologice de pe lîngă Secția de literatură și limbă a Academiei de Științe a U.R.S.S. Cu acest prilej au văzut pentru întîia oară lumina tiparului două lucrări capitale: *Lingvistica comparată* și *Morfologia comparată a limbilor indo-europene*.

rus continuă să rămînă încă insuficient studiată. Analiza şi valorificarea principalelor sale lucrări (în deosebi cursuri universitare) este, fără îndoială, o problemă actuală [1], la a cărei rezolvare e chemat să participe un cerc cît mai larg de lingvişti.

În cele de mai jos ne propunem să facem o prezentare, mai mult sau mai puţin detaliată, a uneia din cele mai interesante lucrări ale academicianului Fortunatov, *Lingvistica comparată* [2].

★

Din punctul de vedere al conţinutului şi al sistemului de tratarea faptelor de limbă, *Lingvistica comparată* constituie un curs universitar de introducere în lingvistică, alcătuit la nivelul pe care îl atinsese ştiinţa limbii în ultimii ani ai secolului trecut. Alături însă de materialul lingvistic tradiţional, lucrarea conţine numeroase idei originale care sînt rezultatul îndelungatelor cercetări personale ale autorului. În aceasta şi constă, înainte de toate, valoarea lucrării.

În partea introductivă se expune obiectul lingvisticii şi se arată legătura dintre această ştiinţă şi disciplinele înrudite. Subliniind faptul că lingvistica studiază limba din punct de vedere istoric, autorul arată că elementele componente ale limbii se găsesc într-o permanentă schimbare. Pe de o parte, apar treptat fapte noi, necunoscute încă înainte, iar pe de alta, anumite fapte de limbă, cunoscute într-o etapă istorică dată, se pierd cu timpul sau îşi schimbă înţelesul [3]. Studiind aşadar limba sub raport istoric, lingvistica poate fi definită, într-o anumită accepţiune, şi ca o istorie a limbii, ca un studiu istoric al limbii (p. 24).

Studiul ştiinţific al limbii presupune însă în acelaşi timp o scrupuloasă comparare a faptelor lingvistice din limbile înrudite în scopul elucidării acelei perioade din trecutul uneia sau alteia dintre limbi cînd aceasta constituia încă un tot comun cu limbile de care este legată genetic. Un asemenea studiu, generalizat pe scară mai largă, duce la reconstruirea mai multor limbi comune care la rîndul lor îşi au obîrşia, în cazul nostru, în indo-europeana comună. Lingvistica studiază, deci, limba nu numai din punct de vedere istoric, ci şi sub raport comparativ, fapt care uşurează stabilirea înrudirii între limbi şi elucidarea istoriei lor. Autorul atrage atenţia că întotdeauna trebuie să se aibă în vedere deosebirea între înrudirea genealogică a limbilor şi înrudirea aparentă care rezultă din împrumutul faptelor de limbă, din trecerea acestora, în anumite condiţii, dintr-o limbă într-alta (p. 24, 25).

Autorul subliniază importanţa lingvisticii pentru filologie şi deosebirea dintre cercetarea ştiinţifică a limbii şi studiul ei în scopuri practice. În încheierea primului capitol se revine asupra legăturii dintre lingvistică

[1] V., în această privinţă, părerile exprimate de A. V. Desniţkaia, *op. cit.*, p. 117, 119 şi V. A. Zveghinţev, *op. cit.*, p. 192.

[2] F. F. Fortunatov, *Сравнительное языковедение. Общий курс*, în „Избранные труды", vol. I, Moscova, 1956, p. 21—197. Reprezintă o primă ediţie a cursului (litografiat) cu acelaşi titlu, ţinut la Moscova în anul universitar 1901—1902.

[3] O formulare mai cuprinzătoare a acestei idei poate fi găsită în capitolul de încheiere (p. 193, 197).

şi celelalte ştiinţe înrudite (fiziologie, psihologie, istorie) şi se dau indicaţii bibliografice referitoare la cele mai populare studii de lingvistică generală (p. 28—29).

După o sumară trecere în revistă a clasificării genealogice a limbilor indo-europene (p. 30—43), făcută la nivelul la care se găsea ştiinţa limbii la finele sec. XIX—începutul sec. XX, autorul analizează condiţiile în care a apărut studiul comparativ-istoric al limbilor indo-europene şi arată importanţa lingvisticii indo-europene pentru cercetarea ştiinţifică a limbii, în general. Studiul istoricului comparatisticii începe cu Franz Bopp şi este dus de autor pînă la începutul secolului nostru, fiind presărat cu minuţioase remarci bibliografice (p. 43—51). Capitolul se încheie prin prezentarea clasificării genealogice a limbilor neindo-europene şi a raportului dintre această clasificare şi problema rasei. Paralel se discută posibilităţile de dezvoltare a clasificării genealogice în viitor (p. 51—62).

Problema evoluţiei istorice a limbii prin diferenţiere şi integrare constituie obiectul unui capitol aparte, „Limba şi graiurile", în care se subliniază că istoria fiecărei limbi reprezintă un îndelungat proces de diversificare în dialecte. Dintre acestea unele, în anumite condiţii favorabile, pot deveni cu timpul limbi de sine stătătoare. Autorul arată importanţa apariţiei scrisului ca factor hotărîtor în naşterea „dialectului literar" şi deci în unificarea graiurilor pe calea integrării (p. 69). Evoluţia limbii şi raportul dintre limbă şi dialect sînt privite în strînsă legătură cu dezvoltarea istorică a societăţii.

Necesitatea de a exemplifica problema înrudirii limbilor îl face pe Fortunatov să anticipeze explicarea „formei gramaticale" şi a „structurii" cuvintelor (p. 72—73), noţiuni care urmează să fie tratate pe larg într-unul din ultimele capitole ale lucrării. Pentru a ilustra originea comună a unora din cuvintele limbilor înrudite, sînt date o serie de corespondenţe (de tipul gr. att. μήτηρ, dor. μᾶτηρ, lat. *mater*, v. sl. *мати*, v. rus, *мать*, v. ind. *mātā* etc.) privind substantivele, adjectivele, numeralele, verbele şi particulele limbilor în discuţie (p. 76—79). Autorul se opreşte din nou asupra cuvintelor împrumutate, arătînd că ele nu pot constitui un criteriu al înrudirii de limbă chiar dacă împrumutul are loc între două limbi legate prin origine comună (p. 80—82).

În capitolul „Fiziologia sunetelor vorbirii", Fortunatov descrie natura sunetelor şi condiţiile formării lor, oprindu-se în deosebi asupra acelor particularităţi ale învelişului material al limbii care sînt determinate de deosebirile de natură cantitativă, expiratorie şi tonală (p. 103—109). Fiind scrisă într-o epocă anterioară afirmării fonologiei ca disciplină lingvistică, lucrarea, bineînţeles, nu tratează sunetele şi sub raportul valorii lor funcţionale.

Consideraţii interesante se fac cu privire la însemnătatea învelişului sonor al limbii, chestiunea fiind privită sub raportul teoriei reprezentării psihice a sunetelor. Se subliniază faptul că sunetele vorbirii, ca elemente ce alcătuiesc cuvintele, constituie nişte semne necesare pentru a reda ceea ce nu poate fi reprezentat nemijlocit de gîndirea noastră. Problema semnului lingvistic, cu aplicare la învelişul material al limbii, oferă prilej

autorului să ilustreze cu ajutorul unor exemple concrete interdependenţa dintre gîndire şi limbă (p. 118—120) [1].

Considerînd limba sonoră drept cel mai desăvîrşit mijloc de comunicare socială (de unde folosirea unor noţiuni ca „gîndire prin cuvinte" şi „vorbire internă"), Fortunatov admite în acelaşi timp existenţa unei limbi a gesturilor, fapt care ar putea explica, după părerea sa, condiţiile psihofizice care au favorizat apariţia limbii cuvintelor : „Limba ca o sumă de semne necesare gîndirii şi exprimării ideilor şi simţămintelor poate fi nu numai o limbă a cuvintelor, adică o limbă al cărei material îl constituie sunetele vorbirii ; ea poate fi de asemenea o limbă a gesturilor şi mimicii, o astfel de limbă existînd în lume alături de limba cuvintelor" (p. 125).

Este interesant că în definirea noţiunii gramaticale de „propoziţie", Fortunatov se foloseşte nemijlocit de noţiunea de „judecată". Pornind de la faptul că fiecare judecată se bazează pe asocierea psihică a reprezentărilor, asocierile putînd avea şi aspect verbal, autorul ajunge la concluzia că propoziţiile sînt „judecăţi exprimate în vorbire" (p. 127). Fundamentîndu-şi concepţia gramaticală pe principii psihologice, Fortunatov constituie din acest punct de vedere veriga de legătură între şcoala „logică" din istoria lingvisticii ruse şi curentul „formal" care urmează să se afirme ceva mai tîrziu în lucrările de sintaxă ale prof. A. M. Peşkovski.

În alt capitol se abordează problema cuvîntului, noţiune atît de controversată în lingvistică [2]. În cursul lui Fortunatov acest termen este explicat pe larg, însă definiţia propusă de autor, ca şi aceea pe care o găsim în lucrările multor altor lingvişti, suferă de unilateralitate : „Cuvînt se numeşte fiecare sunet al vorbirii care are în limbă un înţeles diferit de acela al altor sunete ce constituie cuvinte" (p. 132). Aşadar, învelişul sonor şi, respectiv, funcţia diferenţierii semantice sînt unicele criterii care deosebesc un cuvînt de altul. Neglijarea rolului diferenţial pe care îl joacă noţiunea şi înţelesul gramatical se explică, fără îndoială, prin tendinţa atît de răspîndită în lingvistica ultimelor decenii ale secolului trecut (îndeosebi la neogramatici) de a releva în primul rînd aspectul fonetic al limbii. La aceasta trebuie adăugată o remarcă de logică formală (observaţie făcută la timpul său de acad. V. V. Vinogradov), anume faptul că definiţia lui Fortunatov se bazează pe un pleonasm : cuvîntul este definit prin însăşi noţiunea de cuvînt.

Centrul *Lingvisticii comparate* îl constituie, fără îndoială, teoria formei gramaticale, problemă care, în ciuda popularităţii ei, continuă să rămînă şi azi unul din punctele spinoase ale gramaticii teoretice. Studierea acestei probleme, precumpănitor în limbile slave, a fost una din preocu-

[1] Problemele de fonetică sînt tratate mai amănunţit într-un alt curs, *Fonetica comparată a limbilor indo-europene* (prima ediţie — 1922), al cărei obiect îl constituie studiul comparativ-istoric al foneticii cîtorva din principalele limbi indo-europene (greaca, latina, slava veche şi indiana veche).

[2] Greutatea de a preciza conţinutul acestui termen l-a făcut pe J. Vendryes să recunoască în *Le langage*, după cum se ştie, că nu poate fi găsită o definiţie universală, valabilă pentru toate limbile. Louis Hjelmslev, din aceleaşi considerente, propunea în *Principes de grammaire générale* ca, în studiul gramaticii, să se renunţe mai bine la noţiunea de cuvînt.

pările permanente ale savantului rus. Luînd ca bază a cercetărilor sale limbile flexionare, Fortunatov defineşte forma gramaticală ca „proprietate a anumitor cuvinte de a releva în conştiinţa vorbitorilor elementul formal şi tematic" (p. 136), prin element formal urmînd a se înţelege afixele (inclusiv absenţa afixului atunci cînd, prin opoziţie, ea joacă rol diferenţial), reduplicarea (gr. λείπω, λελοιπα; gr. τρέφω, τετροφα) sau flexiunea internă (germ. *ich las*, *ich lese*; germ. *ich nahm*, *ich nehme*). O formulare asemănătoare găsim cîteva pagini mai înainte: „Posibilitatea cuvîntului de a se diviza în temă şi afix conferă cuvîntului ceea ce noi numim formă" (p. 73). Autorul subliniază că anumite cuvinte (*беленький*, *красненький* etc.) pot avea în acelaşi timp mai multe forme (*-еньк-*, *-ий-*), numărul acestora variind în funcţie de numărul afixelor.

Acest punct de vedere, împărtăşit mai tîrziu de aproape toţi elevii lui Fortunatov [1], ne duce în mod firesc la concluzia că în vocabular pot fi distinse două categorii de cuvinte, gramatical diferite: cuvinte care au formă gramaticală (deosebim tema, pe de o parte, şi desinenţa, pozitivă sau negativă, precum şi oricare alt afix, pe de alta: *окн-о*, *книг-а*, *город-*, *стол-*, *бел-еньк-ий*, *красн-еньк-ий*) şi cuvinte fără formă (de pildă, substantivele *дело*, *кашне* sau adverbele *тут*, *там*). Din concepţia autorului asupra formei gramaticale rezultă că obiectul gramaticii îl constituie numai cuvintele cu formă gramaticală, adică cuvintele în structura cărora putem distinge elementele constitutive amintite mai sus [2].

Aşadar, Fortunatov distinge forma, ca noţiune gramaticală, doar în acele cazuri cînd ea capătă o expresie formală (comp. *бел-еньк-ий* ş.a.), ceea ce de fapt rezultă din compararea unei serii de cuvinte corelative care se deosebesc sau se aseamănă prin anumite particularităţi de ordin formal (comp. нес-*у*, вед-*у*, бер-*у* etc.). O concepţie asemănătoare, foarte apropiată de teoria lui Fortunatov, găsim în *Cours de linguistique générale* a cunoscutului lingvist elveţian F. de Saussure, lucrare publicată însă de-abia în 1916, deci aproape la 15 după ultima ediţie a cursului litografiat de *Lingvistică comparată* (1901—1902) [3].

În strînsă legătură cu problema formei gramaticale şi ca o urmare logică a acesteia este schiţată clasificarea morfologică a limbilor [4] (p. 153—154). Autorul se opreşte însă prea puţin asupra acestei chestiuni, făcînd o sumară analiză a pricipalelor tipuri de limbi după particularităţile structurii lor gramaticale.

La acest capitol („Cuvintele limbii") este util să relevăm o altă problemă, anume originala clasificare a cuvintelor pe care o propune au-

---

[1] V. îndeosebi lucrarea lui A. M. Peşkovski, *Русский синтаксис в научном освещении* ed. a 7-a, Moscova, 1956.

[2] În legătură cu aceasta s-a obiectat la timpul său, şi pe bună dreptate, că Fortunatov priveşte unilateral noţiunea de formă, deoarece definiţia pe care o propune el privează de formă gramaticală cuvintele neflexibile (conjuncţii, prepoziţii, o serie de substantive nedeclinabile etc.), V., de pildă, S. I. Bernştein, *Вступительная статья к книге А. М. Пешковского „Русский синтаксис в научном освещении"* (*изд. 6*), Moscova, 1938, p. 17.

[3] Cf. M. N. Peterson, *Академик Ф. Ф. Фортунатов*, în vol. Ф. Ф. Фортунатов, Избранные труды (vol. I), Moscova, 1956, p. 13.

[4] În clasificarea morfologică făcută de Fortunatov distingem următoarele tipuri de limbi: aglutinante, flexionare — aglutinante, flexionare, amorfe şi polisintetice.

torul. Pornind de la faptul că schema tradiţională a părţilor de vorbire nu corespunde realităţii lingvistice, prin aceea că nu ţine seama de forma gramaticală a cuvintelor, Fortunatov opiniază pentru introducerea unei noi categorii : clasele gramaticale. Cuvintele acestei categorii, legate între ele prin comunitatea formei, urmează să fie deosebite de cuvintele „claselor negramaticale", care grupează cuvintele după înţeles (p. 157—158). Arătînd inconsistenţa clasificării cuvintelor pe care gramatica a moştenit-o încă din antichitate, autorul subliniază că „clasele gramaticale, sau formale, ale cuvintelor flexionare sînt denumite de obicei părţi de vorbire, în timp ce ele ar trebui să fie numite mai precis „părţi de vorbire gramaticale", deoarece sub denumirea de „părţi de vorbire" se subînţeleg şi clasele negramaticale de cuvinte" (p. 166).

Autorul consideră că în indo-europeana comună, în perioada diferenţierii ei în limbi devenite cu timpul de sine stătătoare, existau — în mare — următoarele clase gramaticale :

1. Cuvinte cu forme gramaticale deosebite pentru acelaşi cuvînt (слова с формами словоизменения).

2. Cuvinte care nu au forme gramaticale deosebite pentru acelaşi cuvînt (слова без форм словоизменения).

Prima din aceste două clase cunoaşte următoarele subdiviziuni :

a) cuvinte conjugabile (cu forme verbale) ;

b) cuvinte declinabile (cu forme cazuale) ;

c) cuvinte declinabile cu forme cazuale care se acordă în gen şi exprimă obiecte ale gîndirii, dependente de alte obiecte ale gîndirii.

Cea de-a doua clasă cunoaşte, la rîndul ei, următoarele subdiviziuni :

a) cuvinte cu forme gramaticale care constituie cuvinte noi ;

b) unele cuvinte care nu au forme şi deci nu constituie, propriu-zis, clase gramaticale.

Aceste clase gramaticale, moştenite de limbile indo-europene din limba de bază, au suferit treptat o serie de modificări potrivit specificului de dezvoltare a formei în respectivele limbi atestate [1].

Paginile următoare (167—181) tratează probleme de inegală importanţă. Sînt luate în discuţie cuvintele-propoziţii (de tipul lat. *amo*, rus. *иду* etc.), cuvintele de relaţie (insistîndu-se îndeosebi asupra trecerii lor dintr-o categorie gramaticală într-alta), interjecţiile, cuvintele compuse şi formele compuse, subliniindu-se procesul de transformare a acestora din urmă în forme simple (fr. *aimer ai* > *j'aimerai* etc.).

O menţiune specială se cuvine problemelor de frazeologie (p. 173—174). Studiul cuvintelor compuse dă prilej autorului să ia în discuţie unităţi lexico-semantice de tipul *железная дорога* ‚cale ferată', al căror sens nu reiese din înţelesul fiecărui component luat izolat, ci din îmbinarea lor. Spre deosebire însă de cuvintele compuse, aceste locuţiuni constituie îmbinări de cuvinte în cadrul cărora fiecare component are paradigma sa proprie de forme gramaticale. Asemenea expresii frazeologice care se apropie

[1] Este interesantă în această privinţă încercarea făcută de V. K. Porjezinski şi D. N. Uşakov, elevi ai acad. Fortunatov, de a aplica la condiţiile limbii ruse contemporane împărţirea pe „clase gramaticale" propusă de predecesorul lor pentru indo-europeana comună.

prin înțeles de cuvintele compuse, iar prin comportament sintactic de îmbinările de cuvinte sînt numite de autor слитные речения. Fortunatov este primul lingvist rus care își îndreaptă atenția spre cercetarea expresiilor frazeologice, studiul acestora urmînd să fie dus mai departe în lucrările elevului său A. A. Șahmatov, iar în zilele noastre în acelea ale acad. V. V. Vinogradov, prof. B. A. Larin ș.a.

Penultimul capitol al lucrării este consacrat problemelor de sintaxă. Și de data aceasta autorul dovedește un adînc spirit de analiză și originalitate în discutarea faptelor de limbă. Spre deosebire de înaintașii săi, Buslaev și Potebnea, care priveau propoziția drept problema centrală a sintaxei, Fortunatov consideră că principalul obiect de studiu al sintaxei îl constituie îmbinările de cuvinte, propoziția fiind doar unul din tipurile îmbinărilor de cuvinte [1]. Această concepție determină și modul de expunere a materialului : capitolul începe prin definirea noțiunii de îmbinare de cuvinte (p. 182) și de-abia după explicarea structurii acesteia se trece la propoziție (p. 188), făcîndu-se o permanentă legătură între ele. Cititorul rămîne însă oarecum mirat atunci cînd constată că părțile principale ale propoziției (p. 186) sînt definite prin intermediul noțiunii de îmbinare de cuvinte, iar părțile secundare (p. 184), prin intermediul propoziției. Alternarea frecventă a noțiunilor de propoziție și îmbinare de cuvinte, uneori chiar interpătrunderea lor, duce în cele din urmă la ștergerea, în mare măsură, a deosebirilor structurale dintre aceste două unități sintactice, calitativ diferite.

Lucrarea se încheie prin enumerarea și definirea părților constitutive ale științei limbii. Autorul distinge următoarele ramuri ale lingvisticii : gramatica (morfologia — sau „etimologia" în vechea terminologie — și sintaxa) [2], lexicologia, semasiologia și fonetica. Notînd faptul că prin semn lingvistic urmează a se înțelege nu numai cuvintele cu respectivele lor forme, ci și diversele modificări care au loc în pronunțarea acestora (deosebirile de ton, repetarea cuvintelor, schimbarea topicii), autorul este de părere că în cadrul lingvisticii trebuie să se distingă o disciplină aparte, diferită de lexicologie și gramatică, al cărei obiect de studiu urmează să fie semnele limbii.

★

Deși scrise cu mai bine de șase decenii în urmă (între timp lingvistica generală și comparativă s-a îmbogățit firește cu numeroase date și constatări noi), lucrările lui Fortunatov, printre care și *Lingvistica comparată*, continuă să stîrnească și astăzi interes în rîndurile publicului științific. Multe dintre problemele studiate de eminentul lingvist rus cum sînt, de pildă, structura cuvîntului, forma gramaticală, expresiile frazeologice, clasele gramaticale de cuvinte, aspectul verbal în limbile slave [3], diateza

[1] Acest punct de vedere a fost însușit și dezvoltat de lingviștii sovietici A. M. Peșkovski, M. N. Peterson ș.a.

[2] Este interesant de remarcat că Fortunatov este acela care pune capăt în această privință confuziei terminologice din lingvistica rusă, înlocuind termenul „etimologie" prin „morfologie".

[3] Vezi, de pildă, „Отчет Отд. русского языка и словесности АН", 1910, p. 15—19.

în limba rusă [1], rolul şi însemnătatea desinenţei zero [2], analiza textului Evangheliei lui Ostromir [3], vocalele „iraţionale" (ierurile) [4] ş.a. au exercitat o influenţă considerabilă atît asupra lucrărilor de mai tîrziu, cît şi asupra metodicii cercetărilor lingvistice, în genere. Iată ce ne spune în această privinţă unul din elevii săi, prof. M. N. Peterson : „Teoria lui Fortunatov cu privire la formele rezultate prin flexiune şi derivare se bucură, aş putea spune, de apreciere unanimă în lingvistica rusă" [5], iar „teoria claselor gramaticale de cuvinte reprezintă, după părerea mea, aproape unica încercare ştiinţifică de rezolvare a acestei probleme" [6].

Fortunatov a abordat, apoi, unele domenii dificile sau puţin cercetate ale indo-europenisticii, reuşind să găsească soluţii interesante şi judicioase de o valoare unanim împărtăşită (comp. legea deplasării accentului în balto-slavă, legea cu privire la *l* + consoană dentală în vechea indiană ş.a.).

Recunoscut conducător al şcolii lingvistice de la Moscova, excelent profesor şi pedagog, Fortunatov a format o adevărată pleiadă de lingvişti consacraţi — elevi sau adepţi ai săi — printre care : A. A. Şahmatov, G. K. Ulianov, V. N. Şcepkin, V. K. Porjezinski, M. M. Pokrovski, A. M. Peşkovski, B. M. Liapunov, N. N. Durnovo, L. Z. Mserianţ, A. I. Tomson, D. N. Uşakov, E. F. Budde, M. N. Peterson etc. Savantul rus a avut numeroşi adepţi şi în străinătate. Cursurile sale au fost audiate de reprezentanţi ai celor mai diferite ţări europene : P. Boyer (Franţa), Bernecker, Solmsen (Germania), O. Broch (Norvegia), Torbiörnsson (Suedia), Pedersen (Danemarca), Belic (Iugoslavia), I. Bogdan (Romînia), Mikkola (Finlanda) ş.a.

---

[1] F. F. Fortunatov, *О залогах русского глагола*, în „Известия Отд. русского языка и словесности АН", vol. IV, 1903, p. 102—105.

[2] Noţiunea de desinenţă zero, precizată cu competenţă de Fortunatov, a servit ulterior drept prim punct de plecare pentru teoria opoziţiilor pe care o întîlnim la structuraliştii Cercului lingvistic de la Praga (Cf. T. A. Degtereva, *art. cit.*, p. 24).

[3] F. F. Fortunatov, *Состав Остромирова евангелия*, în „Сборник статей в честь В. И. Ламанского", 1416—1479. Sankt-Petersburg, 1908.

[4] Problema este tratată în două articole : *Индоевропейские плавные согласные в древнеиндийском языке*, în „Сборник статей в честь Ф. Е. Корша", 1896, p. 457—490 şi *Über die schwache Stufe der uridg. ă- Vocale*, în „Zeitschrift für vgl. Sprachforschung", XXXVI, 1898, p. 38—54.

[5] M. N. Peterson, *Фортунатов и московская ...*, p. 30.

[6] *Ibidem*.

ETIMOLOGII ŞI CONTRIBUŢII LEXICOLOGICE

meriá vb. — apare într-o compunere folclorică din vestul Munteniei („Caii mi s-au *meriat*", Conv. Lit. XLV — 1911 — p. 583). Singurul dicţionar romînesc care înregistrează cuvîntul, acela aparţinînd lui A. Scriban, îl glosează prin sinonimul „a se cosi (vorbind de cai în mers)". Scriban leagă termenul regional de un verb sîrbesc *meriti* „a măsura". Din punctul de vedere al formei (la prima vedere şi din punct de vedere semantic) această apropiere nu satisface. Cuvîntul romînesc se poate explica mai degrabă prin limba bulgară, unde există un verb *мѣря* (cf. S. K. Ciukalov, *Bolgarsko-russkii slovar*, Sofia, 1957), al cărui sens de bază este tot „a măsura". Rămîne să fie demonstrată şi evoluţia semantică a termenului romînesc faţă de sensul etimonului. Credem că această evoluţie se poate explica prin derivaţie sinonimică. Se ştie că verbul romînesc *a măsura*, de circulaţie generală, are, printre sensurile sale, şi pe acela, figurat, de „a bate, a lovi" (cf. „a-i *măsura* cuiva douăzeci şi cinci", I. Zanne, *Proverbele romînilor*, V, 1900, p. 423 sau „Las'să-ţi *măsor* eu boieria pe spinare cu ciubucul ista", V. Alecsandri, *Opere complete. Teatru*, 1875, p. 915). *Meriá*, cu sensul de bază etimologic „a măsura", a putut prelua cu uşurinţă, pe teren romînesc, şi sensul figurat al sinonimului său : „a se cosi" nu este decît accepţiunea mai specializată a lui „a se lovi, a se bate".

merinână subst. „plantă erbacee din familia cariofilaceelor *(Moehringia trinervia)*". Termenul apare în lista de plante a lui Z. Panţu (*Plantele cunoscute de poporul romîn*, ed. a II-a, 1929), iar dintre dicţionarele care au şi indicaţii etimologice îl atestă DM şi DA (ms), dîndu-l însă cu etimologie necunoscută. După toate probabilităţile avem a face, în cazul lui *merinană*, cu o creaţie lexicală personală. Cuvîntul a fost folosit mai întîi în limba romînă de G. Baronzi, care, în lucrarea *Limba romînă şi tradiţiunile ei* (1872), în capitolul intitulat „Cum s-ar traduce mai bine unele ziceri streine", propune pe *merinană* drept corespondent romînesc al numelui latinesc de plantă *moehringia* (cf. p. 138 [1]).

[1] Scris, greşit, *mochringica*.

De altfel, în lista amintită, Baronzi mai încearcă şi alte numeroase „traduceri" ale unor nume străine de plante; cf., de exemplu, *manoli* (pentru fr. *magnoliacées*) sau *spinalb* (pentru fr. *aubépine*), care nu apar în nici una dintre listele de plante existente, inclusiv în aceea a lui Panţu. Creaţia lexicală aici în discuţie are la bază numele savant al plantei, *moehringia* (citeşte *meringia* !), la care Baronzi a substituit terminaţia străină printr-una analogică, de nume romînesc de plantă, *-ană*, *-eană* (cf. *obligeană*, *odoleană*, *sînziană*, *speribană*). Mai notăm că, pe la sfîrşitul veacului trecut, botanistul D. Brandza a propus drept corespondent al latinescului *moehringia* pe *meringie*, nume mai aproape de prototip, dar care nu a prins (cf. *Flora Dobrogei*, 1898, p. 68).

mêrne subst. pl. — apare la T. Papahagi, *Graiul şi folclorul Maramureşului*, 1925, p. 225, cu glosarea „corhe pustîi" (*corhă*, adică „coastă prăpăstioasă, abruptă de deal, de munte"). Cuvîntul nu e atestat de nici un dicţionar romînesc, iar la Papahagi e lăsat fără nici o indicaţie etimologică. Credem că ne aflăm în faţa unei variante lexicale a lui *margine*. În numeroase regiuni ale ţării circulă forma sincopată *marne* „margine" („Din lunca Siretului Pînă-n *marnea* Prutului", T. Pamfile, *Sărbătorile la romîni. Crăciunul*, 1914, p. 80, cf. CADE, Conv. Lit. XLIV/I — 1910 —, p. 38, XLV — 1911 —, p. 362, Graiul nostru, I, 1906, p. 196). *Merne* ar fi deci forma de plural a lui *marne* (cf. modele ca *masă-mese*, *pană-pene*, *vară-vere*). Cît despre sensul lui *merne*, acesta se explică cu uşurinţă: *margine* (*marne*) înseamnă „porţiune laterală extremă a unei suprafeţe" precum şi „loc de unde începe o prăpastie, o groapă" (cf. DL), sensuri evident înrudite cu „corhă", glosarea amintită a lui Papahagi.

mierlésc adj. — apare pe o arie regională, într-o parte a Olteniei, şi numai în sintagma *strugure mierlesc* „strugure mic şi roşu" (cf. V. Vîrcol, *Graiul din Vîlcea*, 1910, p. 96). Singurele dicţionare romîneşti care înregistrează termenul, CADE şi DM, îl consideră, în mod surprinzător, derivat al lui *mierlă*, numele păsării. Legătura se face probabil pe considerentul că unele specii ale păsării (de ex. *mierla-de-piatră*, *mierla-de-pîrău*) au şi pene roşcate, fără ca această culoare să predomine la vreuna dintre ele. Mult mai întemeiată ni se pare apropierea adjectivului de verbul regional *a mierli* [1], care, într-unul dintre sensuri, înseamnă „a se face mici (fiind vorba despre ochi", cf. G. F. Ciauşanu, *Glosar de cuvinte din jud. Vîlcea*, 1931). Aşadar *micimea*, iar nu culoarea, ar fi caracteristica ce apropie pe *mierlesc de mierli*. În sprijinul explicaţiei noastre pare a veni şi faptul că verbul *a mierli* şi adjectivul *mierlesc* circulă pe exact aceeaşi arie lingvistică, într-o parte a Olteniei care corespunde fostului judeţ Vîlcea. Din punct de vedere formal adjectivul *mierlesc* nu trebuie bineînţeles considerat un derivat cu sufixul *-esc* al verbului *mierli*, deoarece, în limba română, sufixul amintit nu se ataşează la verbe. De aceea trebuie să presupunem că avem a face cu o formaţie analogică; modelul îl constituie numeroasele adjective care indică specii de fructe, de tipul *busuiocesc* (*strugure busuiocesc*, LB), *creţesc*, *domnesc*, *popesc* (*prune popeşti*, cf. CADE, sub *prun*) etc.

[1] Etimologia verbului este nesigură. Cf. DR, V 406.

mighití vb. „a lucra încet". Apare, fără indicaţie etimologică, numai în Cum vorbim, 1951, nr. 3—4, p. 46 („Poartă-te (= grăbeşte-te), nu te *mighiti* atîta"). Cuvîntul a fost înregistrat din regiunea Bihor şi pare a rezulta prin contaminarea dintre *migăli* „a lucra încet, fără spor" (cu circulaţie generală pe teren romînesc) şi *chiti*, în sensul regional „a potrivi, a rîndui, a aranja" (cu circulaţie mai ales în partea apuseană a Ardealului, cf. I. Pop-Reteganul, *Poveşti ardeleneşti*, I, 1888, p. 63, I. G. Bibicescu, *Poezii populare din Transilvania*, 1893, p. 310 şi E. Hodoş, *Poezii poporale din Bănat*, 1892, p. 310).

mijgurá vb. „a ploua mărunt, a bura". Apare în Banat (comunicat din Timişoara şi Oraviţa, cf. şi *Chestionarul lui Hasdeu*, XVIII 137, Noua revistă romînă (1910), p. 86 etc.), incidental şi în nordul Olteniei (Grai şi suflet, V 122). Contrar aşteptărilor, cuvîntul nu există în limba sîrbă şi nici într-o altă limbă slavă vecină; în mod surprinzător, el apare însă în limba lituaniană (*mỹzgaruoti* „fein regnen", cf. M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, II, Heidelberg, 1955, p. 133). Bineînţeles că trebuie să considerăm întîmplătoare această similitudine, cel puţin pînă cînd va putea fi găsită veriga intermediară dintre cele două limbi. Termenul, care apare în DA(ms) fără nici o indicaţie etimologică, se explică de altfel satisfăcător în interiorul limbii noastre. Pentru a-l explica trebuie să plecăm, credem, de la unul dintre sinonimele lui; este vorba de *mizgui* „a bura", cuvînt regional cunoscut în aproape întreg Banatul, Ardealul de mijloc şi de sud (apare la *Anonimus Caransebesiensis*, în *Chestionarul lui Hasdeu*, XVII 14, V. Păcală, *Monografia comunei Răşinari*, 1915, p. 340 etc.). Prin urmare, aria de circulaţie a lui *mijgura* coincide, în Banat, cu aceea a lui *mizgui*, ultimul termen avînd însă o frecvenţă mai mare. Prin contaminarea dintre *mizgui* şi *bura*, sinonim cu circulaţia generală pe teren romînesc, a putut rezulta o formă *mijgura* [1].

mijigái subst. — termen folosit de F. R. Atila, *Peştii şi pescuitul*, 1916, cu sensul colectiv „peşti mici, nedezvoltaţi încă" („după ce *mijigaiul* e ajuns cît acul ... vom îngriji a le procura hrana neapărată fiecărui soi de peşte", p. 153). Cu acest sens şi cu această unică atestare termenul figurează şi în DA (ms). Izvorul lexicografic pomenit, fără să indice etimologia cuvîntului, îl leagă totuşi de verbul *miji*, desigur pe considerentul că cele două cuvinte exprimă în comun ideea de micime, de stadiu incipient de dezvoltare. Pe de altă parte găsim, în cunoscutul *Glosar regional* al lui Coman, termenul *mizgai* „mulţime de copii", probabil variantă lexicală a lui *mijigai*. Credem că *mijgai* nu trebuie pus în legătură cu *miji*, chiar dacă, la prima vedere, poate fi stabilită o legătură semantică între cei doi termeni. Ni se pare că trebuie să vedem în *mijigai* doar o variantă lexicală (rezultată prin metateză) a lui *jimigai* (*jumugai*), termen înregistrat de DA şi glosat, într-unul dintre sensuri, prin „peşte mic, juvete" (glosare preluată de la N. Păsculescu, *Literatură populară romînească*, 1910, p. 354). Dacă părerea noastră este justă, atunci *mijigai*

[1] Pentru transformarea fonetică *z* > *j*, cf. situaţia analogă a verbului popular *mezdri* „a jupui; a ciopli cu cuţitoaia" (< srb. *mezdriti*), atestat pe alocuri şi în formele *mejdri*, *mijdri* (cf. R. de Pontbriant, *Dicţiunaru romîno-francesu*, 1862, CADE, revista „Ion Creangă", II, 109 etc.).

nu mai poate fi pus în legătură cu verbul *miji*, ci, prin forma lui de bază *jimigai*, pare a deriva mai degrabă din verbul *jimi* „a mişuna, a viermui, a foi „(atestat încă în *Psaltirea* lui Dosoftei, cf. DA). Din punct de vedere semantic există o înrudire evidentă între *mijigai* (*jimigai*, *jumugai*) şi *jimi* : legătura dintre substantiv şi verb o realizează în primul rînd sensul colectiv al substantivului şi nota de „viermuială, mişunare" a verbului, care se aplică îndeosebi la vietăţile mici.

mijoní vb. „a spiona" — apare la L. Costin, *Graiul bănăţean*, 1926, p. 137, fără nici o indicaţie etimologică. Nu a fost încă înregistrat de dicţionarele româneşti. După toate probabilităţile avem a face cu un derivat al lui *mija* „de-a v-aţi ascunselea", nume de joc de copii cu circulaţie aproape generală pe teren românesc. Înrudirea semantică dintre cel ce se ascunde (la *mija*) şi cel ce spionează (*mijoneşte*) este evidentă. Verbul regional *mijoni* s-a putut forma din *mija* cu ajutorul sufixului *-oni* (cf. *mioni* < *miau*, *mihoni* < *mihoho*).

MIRCEA SECHE

Mărín şi mărinà (mărinì)

Un cuvînt românesc puţin cunoscut este termenul popular *mărin*, nume dat mai multor boli de care suferă oamenii şi animalele. Bolile denumite cu acest cuvînt sînt însă cu totul diferite, fără nici o înrudire între ele. Numele de *mărin* se dă atît pentru crampe sau deranjament la stomac, cît şi pentru diverse bube sau umflături, de exemplu : „umflătură roşie cu puroi la subţiori" comunicat din Brusturi-Brad, „bubă la coastă" T. Papahagi, *Graiul şi folclorul Maramureşului*, 127, „mol" I. Bianu, *Dicţionarul sănătăţii*, „crampe la stomac" ALR II, 4180/219, „umflătură la pîntecele calului" *Şez.* III, 139, „bolfă crescută din lovituri" ALR II, 353 diverse, „boală cu umflături la ugerul vacii" Arh. Folk. VI, 175, „boală cu umflături la pulpa vacii care coace şi sîngerează" A. Ţiplea, *Poezii populare din Maramureş*, 112.

Alături de subst. *mărín* există şi verbul *a se mărinà* sau *mărinì* „a se infecta de mărin" sau „a se îmbolnăvi de stomac".

Despre originea acestor cuvinte s-a spus foarte puţin. Numai N. Drăganu (Dacoromania IV_2, 742—745) s-a ocupat de etimologia lor, considerîndu-le cuvinte de origine latină. El le pune în legătură cu radicalul latin *malus* şi propune, pentru verb, două soluţii : fie să se pornească de la forma *maligno-are*, în care *g* din grupul *gn* ar fi putut să dispară (dînd ca exemplu de formaţie similară verbul *sineca* < *signicare* „a se însemna, a-şi face semnul crucii"), fie să se pornească de la un neatestat **malinare*, derivat din *malum* + suf. *inare*. În ce priveşte subst. *mărin*, în oricare din cazuri, spune N. Drăganu, el este un postverbal.

Ambele ipoteze sînt greu de susţinut. n cazul lui *malignare*, Drăganu presupune o evoluţie fonetică neobişnuită pentru limba română (gn>n), iar exemplul pe care-l dă pentru susţinerea acestei teze nu este convingător. După cum a dovedit J. Byck (Limba română, 1958, nr. 5, 19—26), verbul *sinecá* nu are nimic comun cu lat. *signicare*, fiind format pe teren româ-

nesc (deformare a lui *mîneca* cu înţelesul de „a se grăbi"), atestat abia în secolul al XIX-lea în literatura descîntecelor. A doua ipoteză a lui N. Drăganu, încercarea de a deduce pe *mărină* dintr-un neatestat **malinare* este tot atît de slab susţinută, deoarece nu ştim dacă un asemenea cuvînt a existat vreodată în limba latină.

În limba noastră, cuvintele *mărin* şi *mărină* apar atestate abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi sînt întîlnite mai ales în literatura descîntecelor. După dicţionarul etimologic al lui Meyer-Lübke, cuvintele nu există în nici o altă limbă romanică. Aceste fapte ne determină să credem că avem de-a face cu cuvinte formate pe teren romînesc. Originea lor este legată de o sărbătoare religioasă, Sf. Mărina, pe care oamenii superstiţioşi o respectau crezînd că vor fi astfel feriţi de boli. *Mărina, 17 iulie, o serbează ca să nu fie măriniţi, adică să nu capete o boală răutăcioasă de pîntece.* S. Fl. Marian, *Sărbătorile la romîni*, I, 113. *Înainte vreme ţineam... Mărina pentru boale. O fimee o ţesut în ziua de Mărina că se apropia iarmarocul Sfîntului Ilie, şi s-o înflat care de nu se mai află : s-o mărinit.* Conv. lit. 44, 657. Sărbătoarea se mai numeşte şi *Circovii Mărinii* sau, simplu, *Mărinii* şi de aici, toate boalele sau bubele pe care oamenii credeau că le pot căpăta nerespectînd această zi, s-au numit *mărini. Mărina e rea de bube şi buboaie, adecă acel ce va îndrăzni să lucreze de ziua ei, se va boboti din senin* (sau) *va căpăta nişte bube urîcioase... care se numesc mărini.* T. Pamfile, *Sărbătorile de vară la romîni*, 167.

Deşi puţin frecvent, fenomenul nu este singular. Formaţii similare mai există în limba romînă. Un vechi obicei al poporului era acela de a numi „zînele" sau „spiritele rele" prin pronumele personal „Ele" sau „Dînsele" conform superstiţiei că, spunîndu-le pe nume, li se înfăţişează şi-i torturează. După această credinţă mulţi căpătau boala numită „de Dînsele" sau „de Ele" (cf. S. Fl. Marian, *Descîntece*, 266).

În literatura populară apar şi alţi termeni derivaţi de la numele vreunei zeităţi sau al unui personaj mitic. Astfel întîlnim adjective ca : *borz, boarză* „zborşit" sau *îmborzată* (de la *Borză* „fiinţă urîcioasă închipuită de descîntătoare că ar aduce unele boale"), *însînzienată* (derivat din Sînziene) etc. (cf. O. Densusianu, Grai şi Suflet VI, 90).

Atestarea tîrzie a cuvintelor *marin* şi *mărină* (a doua jumătate a secolului al XIX-lea), absenţa lor din celelalte limbi romanice, precum şi faptele amintite mai sus ne determină să credem că nu avem de-a face cu cuvinte de origine latină, ci cu cuvinte romîneşti a căror origine este legată de obiceiurile şi credinţele poporului nostru în legătură cu sărbătoarea religioasă Sf. Mărina.

ALEXANDRA BURNEI

Bocanci

Cercetînd textul Psaltirii Hurmuzaki care se află la Biblioteca Academiei R.P.R., în manuscrisul cu numărul 3077, — la foaia 50^{r}, Psalmul 59, versetul 10, am găsit cuvîntul *bocanci(le)* БОКАНЧИЛЄ, corespunzător cuvîntului САПОГЪ din textul slav) cu sensul de încălţăminte.

Cuvîntul apare o singură dată în cuprinsul acestei lucrări în următorul context : „9. *Al mieu e Galadu si al mieu Manasi, Efrem tăria capului mieu, Iuda împăratul* мои, *10. Moav căldarea, nedejdia mea pre idumei şi voiu tinde bocancile meale, mie alte semenţe plecară-se*".

În afară de faptul că sensul se deduce destul de clar din contextul de mai sus, comparînd aceste versete cu pasajele corespunzătoare din alte lucrări similare din secolul al XVI-lea şi al XVII-lea, am constatat că toate folosesc cuvinte sinonime, corespunzătoare noţiunii de încălţăminte, fapt care constituie un argument în plus în determinarea sensului. Astfel, în Psaltirea Scheiană [1] vol. II, pagina 114, apare : „9. *Al mieu iaste Galaad şi al mieu iaste Manasia şi Efrem vrătute capului mieu. Iuda împăratul mieu, Moav conobea upuvăinţa mea. Spre idumei tinzu zgorbura mea, mie alţii striiri plecară-mi-se*". Pentru *zgorbura* (cuvîntul care ne interesează din textul scheian) la subsol, în note, se dau formele : *călţunul* (Psaltirea slavo-romînă a lui Şerban Coresi, 1588) şi *călţămîntul* (Psaltirea slavo-romînă a lui Dosoftei, 1680) ; în Biblia de la Bucureşti [2] (1688) se foloseşte cuvîntul *încălţăminte* : „7. *Al mieu iaste Galaad şi al mieu iaste Manasis şi Efraim întărirea capului mieu. 8. Iuda împăratul mieu, Moav căldarea nedejdii meale. 9. Peste Idumea voiu întinte încălţămintea mea, mie cei streini de fealiu mi se supuseră.* Psalmul 59, p. 400/13, col. II ; tot cuvîntul *încălţăminte* se întîlneşte şi într-o ediţie modernă a Bibliei.

Admiţînd afirmaţia făcută de I. A. Candrea (*op. cit.*, vol. I, XCIII) pe baza particularităţilor fonetice şi lexicale ale textului Psaltirii Hurmuzaki, comune cu cele ale graiului din Maramureş, anume că acest text este o traducere din slavă făcută în regiunea de nord a ţării, nu este surprinzător faptul că apare aici cuvîntul *bocanci*. În ce priveşte etimologia acestui cuvînt, toate dicţionarele arată că el vine din maghiarul *bocanks* „încălţăminte scurtă pînă la gleznă", care derivă la rîndul lui de la *boko* „gleznă".

„Numele acestei încălţăminţi foarte primitive — spune printre alţii B. P. Hasdeu [3] — vine ca şi lucrul însuşi de la unguri : maghiarul *bakanks* sau *bokancs* de unde şi forma românească plurală *băcînci* şi *bocănci* sau *boconci*, după care s-a format în urmă pe cale analogică subst. *băcîncă, bocîncă, bocancă*". Venind din ungureşte, era normal deci ca acest cuvînt să fi pătruns întîi în partea de nord a Ardealului, unde influenţa maghiară a fost mai directă şi mai puternică. Este însă de remarcat, în ceea ce priveşte forma acestui cuvînt, că în Psaltirea Hurmuzaki apare pl. art. *bocancile*, formă pe care atît Hasdeu cît şi Tiktin [4] nu o menţionează. Doar Dicţionarul Academiei [5], sub articolul BOCANCIU, într-o paranteză explicativă spune : „mai ales la pl. ; în graiul soldaţilor din armata austro-ungară ; întrebuinţat şi în Romînia sub forma *bocanci*", la pl. tot *bocanci*.

[1] I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte*, Bucureşti, Socec, 1916.

[2] *Biblia, adecă Dumnezeiasca scriptură ale cei vechi şi ale cei noao leage toate care s-au tălmăcit despre limba elinească, spre înţelegerea limbii romîneşti cu porunca prea bunului creştin şi luminatului domn Ioan Şărban*, Bucureşti, 1688.

[3] B. P. Hasdeu, *Etymologicum magnum Romaniae*, Bucureşti, 1893, vol. III, p. 2815.

[4] Dr. H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Bucureşti, Imprimeria Statului, 1903, vol. I.

[5] *Dicţionarul limbii romîne*, Bucureşti, Socec, 1913, vol. I, A—B.

Asemănarea este deci numai parţială, fiind aici vorba de un substantiv masculin, în timp ce în Psaltirea Hurmuzaki el este feminin sau cel mult neutru (cu precizie nu se poate spune, deoarece cuvîntul e folosit o singură dată şi numai la plural). De fapt titlul şi categoria gramaticală indicată în articolele sub care este tratat acest cuvînt în diverse dicţionare sînt foarte diferite, ele indicînd existenţa multor variante, precum şi întreaga lor evoluţie pînă la forma socotită astăzi de bază : *bocanc* — pl. *bocanci* s.m. Astfel Hasdeu consideră cuvîntul ca s.f. : *băcîncă*, *bocîncă şi bocancă*, cu pl. *băcînci*, *bocînci* şi *bocanci*. H. Tiktin dă ca titlu de articol *bocînciu* s.m., Dicţionarul Academiei, *bocanciu* s.m., Dicţionarul enciclopedic ilustrat [1], *bocîncă* s.f.

Surprinzător este de asemenea şi faptul că atestările pe care le dau dicţionarele pentru acest cuvînt sînt toate mai noi, deşi cuvîntul intrase demult în limbă, din moment ce apare folosit în Psaltirea Hurmuzaki. (I. A. Candrea, *op. cit.*, vol. I, p. XCIV, fixează, după filigranul hîrtiei, data traducerii Psaltirii Hurmuzaki în primii ani ai secolului al XVI-lea, adică între anii 1500—1520).

Cea mai veche atestare pe care am găsit-o în dicţionare este cea dată de Hasdeu (locul citat) pentru forma de pl. *băcănci* (бъкънчь). Hasdeu citează următorul pasaj dintr-un document care face parte din Manuscrisul Asachi, aflat la Arhivele Statului din Bucureşti, vol. I, p. 225. Este vorba de un act de la Gaspar-Vodă Graţiani din 1620 în care se spune : *Pişet gospodstvo-mi slugam naşim părcălabe ot tărgul Romanului i şoltuz i părgare ot tam, deacă veţ vedea cartea domnii-meale, iară voi să aveţ a lăsa în pace satul Tămăşeanii ce iaste a sfintei mănăstiri a Gălatei de potvoade şi de cai de olac şi de toate angariile şi gloată ce să vor face ca să aibă a-i judecare rugătorii noştri călugării de la sfînta mănăstire, să le fie de băcănci* (бъкънчы) *şi de îmbrăcăminte, iar cu tărgul şi cu ţinutul nimic să nu-i trageţ numai să-ş plătească cisla* . . . Tot Hasdeu arată că acelaşi ordin este reparat de Antonie-Vodă Rusăt la 1675 : „*să le fie de bocănci* (бокънчи) *şi de îmbrăcăminte* . . .". După cum se poate observa, cuvîntul apare aici cu o altă formă.

Dicţionarul lui Tiktin şi Dicţionarul Academiei trimit ambele la Hasdeu, considerînd citatul de mai sus ca cea mai veche atestare. Celelalte dicţionare nu intră în discuţie fiindcă dau atestări foarte recente.

Psaltirea Hurmuzaki reprezintă deci un izvor care ne duce cu o sută de ani în urmă faţă de indicaţia socotită pînă acum de dicţionare drept cea mai veche.

Pe lîngă aceasta, prin sensul pe care îl are aici cuvîntul, se dovedeşte că el pătrunsese în limbă folosit întîi pentru a denumi noţiunea de încălţăminte în genere şi abia în al doilea rînd pe cea purtată de soldaţi, nu invers cum au arătat aproape toate dicţionarele pînă acum. Folosirea de către soldaţii din armata austro-ungară a acestui vechi cuvînt a contribuit însă la răspîndirea lui mai largă.

GETA MARIN

[1] I. A. Candrea-Gh. Adamescu, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat*, Bucureşti, Cartea Românească, 1926—1931.

RECTIFICĂRI LA EDIȚIILE POEZIILOR LUI EMINESCU (VI)

DE

I. CREȚU

„*LUCEAFĂRUL*"

Paternitatea eminesciană a versiunii din ediția Socec

Societatea academică „Romînia Junǎ" din Viena a hotărît în primăvara anului 1882 să editeze un Almanah cu colaborarea celor mai de seamă personalități literare romînești. Acestui apel al studenților romîni de la Viena, Eminescu a răspuns trimițînd cea mai nouă și cea mai întinsă poemă a sa, *Luceafărul*.

Poetul avea închegată *Legenda Luceafărului* încă de la 10 aprilie 1882. Textul acestei poeme, așa cum se afla la acea dată, este cuprins în manuscrisul 2261, f. 198—212 (Biblioteca Academiei R.P.R.). Acest text a fost supus unei revizuiri atente, în urma căreia au fost eliminate sau schimbate radical unsprezece strofe dintr-un total de o sută cinci. Pe lîngă aceasta au fost făcute numeroase modificări de cuvinte și expresii. Textul tipărit în *Almanah* (apărut la Viena în aprilie 1883) reprezintă noua formă, revizuită, a *Luceafărului*.

Dar și după expedierea manuscrisului la Viena, pe Eminescu l-a preocupat perfecționarea poemei. Acest fapt reiese din două însemnări ale lui Maiorescu apărute la datele de 8/20 oct. 1882 și 28 oct./9 noiembrie 1882 (vezi T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, vol. II, Editura Socec, București, p. 127 și 132). Din alte însemnări ale acestuia (31 oct. 1882) reiese de asemenea că manuscrisul ultimei versiuni a *Luceafărului* a intrat în posesia criticului.

E locul să facem aici o mică paranteză pentru a arăta că interpretarea dată de I. E. Torouțiu (*Conv. lit.*, LXXIV, 1942, noiembrie—dec., p. 789) însemnării din 5/17 noiemb. 1882 a lui Maiorescu, în scopul de a dovedi că Eminescu și-a corectat poema înainte de a o expedia la Viena și că textul trimis la *Almanah* spre publicare este cel definitiv, cuprinzînd modificările

despre care vorbeşte Maiorescu, ne apare cu totul falsă. Torouţiu precizează chiar ziua de *4 noiembrie* ca dată a expedierii *Luceafărului* la Viena, aducînd ca argumente, printre altele, faptul că datele din jurnalul lui Maiorescu referitoare la corectarea *Luceafărului* se situează înainte de 4 noiembrie. Dar din însemnarea amintită a lui Maiorescu nu rezultă absolut de loc data trimiterii *Luceafărului* la Viena. Să nu se creadă cumva că Maiorescu a adunat materialul de colaborare la *Almanah*, l-a împachetat şi l-a expediat grămadă la Viena. Aproape toţi colaboratorii la *Almanah* şi-au expediat singuri materialul lor, la date diferite, precum rezultă din corespondenţa păstrată în arhiva „Romîniei June". Numai cu privire la *Luceafărul* lui Eminescu nu se mai găseşte nimic în arhivă, din cauză că „originalul acestei măiestre poezii a dispărut din arhiva societăţii şi acum se va fi aflînd poate la vre-un amator de astfel de rarităţi..." (vezi I. Grămadă, *Societatea academică socială literară „Romînia Junâ" din Viena.* Arad, 1912).

Avem aşadar toate indiicile să credem că textul *Luceafărului* în ultimă formă, corectat şi şlefuit de poet, este cel publicat de Maiorescu în ediţia sa din 1883, ediţia Socec. Din comparaţia celor două versiuni ale *Luceafărului* (din *Almanah* şi din ediţia Socec) vor rezulta tocmai *corectările* şi *şlefuirile* aduse de poet poemei sale, după expedierea la Viena a versiunii apărute în *Almanah*, aşa cum am văzut mai sus.

ALMANAH:	*EDIŢIA SOCEC:*
strofa 30, primul vers	
Pe negre viţele-i de păr	*Pe viţele-i negre de păr*
strofa 48, ultimul vers	
Ia duţ'de-ţi vezi de treabă	*Ia las' cată-ţi de treabă*
strofa 73, ultimul vers	
O oră de iubire	*O oară de iubire*
strofa 77	
Ei numai doar durează-n vînt *Deşerte idealuri —*	
Cînd valuri află un mormînt *Răsar în urmă valuri*	lipseşte
strofa 81	
Iar tu Hyperion rămîi *Ori unde ai apune...*	*Iar tu, Hyperion, rămîi* *Ori unde ai apune,*
Cere-mi cuvîntul meu de-nţîi *Să-ţi dau înţelepciune?*	*Tu eşti din forma cea dintîi* *Eşti vecinică minune.*
strofa 82	
Vrei să dau glas acelei guri, *Ca dup-a ei cîntare*	
Să se ia munţii cu păduri *Şi insulele-n mare?*	lipseşte

strofa 83	
Vrei poate-n faptă să arăți	
Dreptate și tărie?	
Ți-aș da pămîntul în bucăți	lipsește
Să-l faci împărăție	
strofa 84	
Îți dau cataarg lîngă cataarg	
Oștiri spre a străbate	
Pămîntu-n lung și marea-n larg,	lipsește
Dar moartea nu se poate...	
strofa 90, versurile al treilea și al patrulea	
Revarsă liniște de veci	*Revarsă liniște de veci*
Pe noaptea mea de patimi	*Pe noaptea mea de patemi*

Din compararea paralelă de mai sus rezultă că Maiorescu n-a folosit, pentru volumul de la Socec, textul *Luceafărului* tipărit în *Almanah*. Înțelegem de aici că nu despre acest text pomenește el în însemnările sale, în care afirmă că Eminescu a corectat și a șlefuit *Luceafărul*, ci despre acela pe care Eminescu a continuat să-l refacă după expedierea poemei sale la Viena și pe care a avut timp îndelungat a-l corecta înainte de izbucnirea bolii.

Zece ani a figurat în toate edițiile textul *Luceafărului* în versiunea dată de Maiorescu. Ediția a doua Șaraga din Iași (1894) introduce însă o inovație: reproduce textul *Luceafărului* din *Convorbiri literare* (august 1883), care la rîndul său îl reprodusese din *Almanah*. În chipul acesta ediția Șaraga părăsea propria-i metodă din ediția întîi, care reprodusese textul *Luceafărului* din ediția Socec. În 1908, ediția Scurtu vine și ea cu o inovație reproducînd fără vreo mențiune specială și versiunea *Almanahului* și versiunea Socec, într-un text hibrid. În majoritatea lor însă edițiile următoare au reprodus textul *Luceafărului* din ediția Socec. Se părea, la un moment dat, că în urma studiului lui G. Ibrăileanu, *Edițiile poeziilor lui Eminescu* (*Viața Românească*, XXI (1929, mai—iunie) problema editării *Luceafărului* este deplin lămurită, în sensul că, în textul ediției, se va reproduce versiunea din ediția Socec, iar în note se vor arăta și deosebirile pe care le prezintă versiunea *Almanahului*. Astfel au procedat ediția Ibrăileanu, ediția Botez, ediția Călinescu și altele.

Însușindu-și însă argumentarea lui D. Caracostea din *Arta cuvîntului la Eminescu* (București, 1938), Perpessicius reproduce în ediția sa (M. Eminescu, *Opere*, I, București, 1939) textul *Luceafărului* din *Almanah* și înlătură versiunea din ediția Socec, sub motiv că aceasta ar fi opera exclusivă a lui Maiorescu:

„Fără a intra în prea multe detalii — scrie el — credem că situația poate fi rezumată astfel: Versiunea Maiorescu e ticluită de acesta, în răstimpul de după reproducerea versiunii *Almanahului* în *Convorbiri*, deci după îmbolnăvirea poetului, mai corect către noiembrie, cînd se hotărăște să tipărească întîia ediție a poeziilor lui Eminescu. Cel mai hotărîtor argument e însăși reproducerea versiunii *Almanahului* în numărul de august al *Convorbirilor*, așadar după îmbolnăvirea poetului.

Dacă ar fi existat o versiune, modificată de poet, este sigur că revista ieşană ar fi reprodus-o pe aceea. Or, versiunea *Convorbirilor* este întrutotul cea din *Almanah*" (*M. Eminescu, Opere II*, Bucureşti 1943, p. 452).

Argumentul acesta însă nu rezistă, deoarece *Convorbirile* au reprodus textul *Luceafărului* din *Almanah* nu din cauză că nu exista o versiune modificată de poet, ci pentru motivul că deţinătorul unei asemenea versiuni în manuscris, Maiorescu, lipsea din ţară la acea dată. Din chiar însemnările acestuia se vede că el avea în buzunar biletele de călătorie în străinătate în ziua cînd s-a declarat boala poetului şi că nu s-a înapoiat decît în ziua de 5 august 1883 (T. Maiorescu, *op. cit.*, p. 191 şi 192). Din această cauză deci Iacob Negruzzi, redactorul *Convorbirilor*, neavînd pentru moment nici o poezie inedită de Eminescu (manuscrisele acestor poezii se aflau la Maiorescu), a crezut de datoria lui să reproducă măcar *Luceafărul*, apărut în străinătate şi deci necunoscut în ţară, pentru ca cel puţin în chipul acesta revista să contribuie şi ea la manifestaţia de simpatie a întregii prese romîneşti pentru marele şi nefericitul poet. Iată deci cauza pentru care *Convorbirile* au reprodus textul *Luceafărului* din *Almanah*, şi nu din manuscrisul poetului, aflat în acel moment la Maiorescu.

Al doilea argument invocat de Perpessicius îl constituie faptul că traducerea germană a *Luceafărului*, făcută de Mite Kremnitz şi terminată la începutul lunii ianuarie 1883, cînd se citeşte la Junimea, în absenţa lui Eminescu (vezi Maiorescu, *op. cit.*, p. 149), ar păstra cîteva versuri din cele suprimate în ediţia Socec, ceea ce ar fi un indiciu că poetul nu s-a gîndit la suprimarea lor totală. La care noi răspundem că era natural ca Mite Kremnitz să fi primit de la Eminescu versiunea trimisă la Viena, fiindcă numai avînd din timpul verii anului 1882 textul romînesc al *Luceafărului*, putea să termine traducerea pînă la începutul anului următor (12 ianuarie). O traducere aşa de anevoioasă nu se face numai în cîteva săptămîni.

Al treilea argument al lui Perpessicius este astfel formulat:

„N-ar fi exclus ca intenţia suprimării celor 4 strofe şi, implicit, a substituirii celor două versuri de tranziţie, să o fi mărturisit Maiorescu, cu un an mai înainte, în vremea colocviilor pentru şlefuirea poemului, despre care însuşi a raportat... Dar dacă şi după aceste sugestii, ce trebuie că vor fi fost formulate, Eminescu nu cedează şi îşi publică poemul exact aşa cum l-a gîndit el, nu este acesta un motiv mai mult să i se respecte opera, în forma ei originară?".

Formularea ipotetică a judecăţilor de mai sus credem că ne îndreptăţeşte să socotim acest argument cu totul neconcludent.

Slăbiciunea unor asemenea argumente se datoreşte, după cît ni se pare, lui I. E. Torouţiu (vezi *art. cit.*). Am atras atenţia asupra netemeiniciei afirmaţiei lui Torouţiu privitoare la data cînd ar fi expediat Eminescu poema sa la Viena. Aici semnalăm ipoteza fantezistă a unor contradicţii ivite între critic şi poet pe tema suprimării strofelor 77, 82, 83 şi 84, ipoteză pe care şi-o însuşeşte întru totul şi Perpessicius.

Venim acum la ultimul argument, formulat astfel de Perpessicius:

„Şi pentru a răspunde şi cu un argument de ordin estetic, cu toate că armele acestea sînt cele mai problematice, să mărturisim că cele două

versuri nu ni se par chiar atît de frumoase, ca lui Ibrăileanu. „Dar cine, scria el în focul argumentației, a făcut versurile : — Tu ești din forma cea dintîi — Ești vecinică minune? Maiorescu? E greu de admis că versurile le-a făcut el. Sînt versuri de mare poet. Nici un alt poet romîn de oricînd, n-ar fi putut să le scrie. *Probabil* că sînt de Eminescu". După care Perpessicius adaugă : „Vers de mare poet — *Ești vecinică minune* — acest nevinovat loc comun? ! Evident nu" (vezi *M. Eminescu, Opere II*, 1943, p. 451—452).

Cei care nu admit că Eminescu, corectînd și șlefuind textul *Luceafărului*, după expedierea primei versiuni la Viena, este autorul ultimelor două versuri din strofa:

Iar tu, Hyperion, rămîi
Ori unde ai spune,
Tu ești din forma cea dintîi
Ești vecinică minune

în lipsă de argumente obiective, cad în eroarea de a le subaprecia, considerînd că nu ar fi scrise de Eminescu. D. Caracostea le declară „cele mai slabe din toată poema", iar Perpessicius afirmă că versul *Ești vecinică minune* este „un nevinovat loc comun". Asemenea păreri vin în contrazicere vădită cu afirmația lui Ibrăileanu, care socotea că „nici un alt poet romîn de oricînd n-ar fi putut să le scrie", afară de Eminescu.

Zadarnic am încerca să punem în comparație cele două versiuni și am declara că versurile *Tu ești din forma cea dintîi / Ești vecinică minune* din versiunea șlefuită ni se par a fi mai clare decît *Cere-mi cuvîntul meu de-ntîi / Să-ți dau înțelepciune*? din versiunea trimisă la Viena, fiindcă partizanii ultimei versiuni ne-ar declara că nu-i interesează claritatea, atîta timp cît această versiune poartă semnătura poetului. Și tot zadarnic le-am aminti că în manuscrisul 2260, f. 264 strofa:

Cînd tu Hyperion rămîi,
Ori unde ai apune...
Cere-mi cuvîntul meu de'ntîi
Să-ți dau înțelepciune?

este ștearsă complet de Eminescu și că surprindem astfel gîndul poetului de a căuta o altă formă, întrucît cea ștearsă nu-l mulțumea.

Pe cît se vede, în discuție nu ar trebui să stea problema *valorii estetice* a celor două versuri, ridicată de Caracostea și de Perpessicius, ci aceea a *paternității* lor. Iată motivul pentru care ne vom îndrepta atenția spre această din urmă problemă.

*

Se știe că în limbajul poeților sînt anumite cuvinte și expresii la care ei apelează deseori. Acestea sînt așa-numitele *cuvinte-cheie*. Ele constituie caracteristica stilului lor, sînt acele tipare care marchează originalitatea gîndirii. În poezia lui Eminescu pot fi întîlnite numeroase astfel de cuvinte-cheie, cuvinte pe care le simțim ca expresii proprii ale poetului nostru, cu un cuvînt, ca „eminesciene".

Tot astfel, în limbajul poeților întîlnim unele elemente mai des folosite, frecvența lor indicînd și prețul pe care li-l acordă scriitorul. Sînt așa-numitele *cuvinte-temă*. Anume construcții stilistice sînt și ele ușor de recunoscut ca elementele proprii în limbajul unui poet.

Socotim că mijlocul cel mai nimerit, care ne poate indica cu certitudine paternitatea versurilor din *Luceafărul*, pusă în discuție de Caracostea și Perpessicius, este tocmai cercetarea și descoperirea elementelor proprii ale limbajului folosit de poet. Și pentru a proceda metodic, vom reproduce din nou versurile respective în forma lor din ediția Socec :

Iar tu, Hyperion, rămîi
Ori unde ai apune,
Tu ești din forma cea dintîi,
Ești vecinică minune.

Determinarea „cea dintîi" a substantivului „forma" din versul *Tu ești din forma cea dintîi*, este fără îndoială o construcție stilistică foarte frecventă în limbajul poetic al lui Eminescu. Numai în poezia *Epigonii* o întîlnim de șase ori : Prale firea *cea* întoarsă, Daniil *cel* trist și mic... S-a dus Pan, finul Pepelei *cel* isteț ca un provesrb / ...Iar poetul ei *cel* tînăr o privea cu îmbătare / ...El deșteaptă-n sînul nostru dorul țării *cei* străbune / ...Strai de purpură și aur peste țărîna *cea* grea.

Chiar și în *Luceafărul* mai întîlnim această construcție :

Și din a haosului văi,
Jur împrejur de sine,
Vedea ca-n ziua *cea dintîi*
Cum izvorau lumine.

În locul lui menit din ceri
Hyperion se-ntoarsă
Și, ca și-n ziua *cea de ieri*
Lumina și-o revarsă

Eminescu folosește frecvent aceeași construcție și în proză :

„Materia eternă, pururea tot în aceeași cantitate ca-n ziua *cea dintîi* a creațiunii, natura ne-o împrumută să putem opera schimbări asupra ei ; a o spori sau împuțina nu putem" („Timpul", 15 iulie 1882).

„Ei se simțeau inocenți ca-n ziua *cea dintîi* (manuscrisul 2255, f. 255). Și citatele se pot înmulți.

Așadar construcția „forma cea dintîi" se încadrează perfect în limbajul lui Eminescu și este proprie marelui poet. În concluzie, și versul : *Tu ești din forma cea dintîi* este pur eminescian.

Adjectivul *vecinic*, din versul : *Ești vecinică minune*, este și el un element foarte frecvent în vocabularul eminescian. Iată cîteva exemple luate la întîmplare :

Și-acel rege-al poeziei, *vecinic* tînăr și ferice
(*Epigonii*)
Înecat de *vecinici* visuri, răsărit din sfinte-izvoare
(*Egipetul*)

Să-ngădue intrarea-mi în *vecinicul* repaos
(*Rugăciunea unui dac*)

Din noaptea *vecinicei* uitări
În care toate curg
(*Din noaptea*)

Din sînul *vecinicului* ieri
Trăește azi ce moare
(*Luceafărul*)

Să vedem acum situația cuvîntului *minune* în limbajul eminescian. Cu sensul obișnuit de „miracol", „lucru uimitor", „apariție uimitoare" se întîlnește adesea în versurile poetului.

Dar cuvîntul *minune* se întîlnește în poeziile lui Eminescu și cu un sens mai special de „făptură", „creațiune, ființă perfectă, fără seamăn", cînd este vorba de femeia iubită :

Căci pentru care altă *minune* de cît tine
Mi-aș risipi o viață de cugetări senine
Pe basme și nimicuri, cuvinte cumpănind
(*Nu mă înțelegi*)

Dar tot gîndesc cum ne iubirăm,
Minune cu ochi mari și mînă rece
(*Sînt ani la mijloc*)

Și te-ai dus dulce *minune*
Ș-a murit iubirea noastră.
(*Floare albastră*)

Precum vedem, atît elementele lexicale cît și construcțiile stilistice mai deosebite din versurile în discuție se regăsesc întocmai în limbajul poetic al lui Eminescu. Ele nu pot fi deci decît ale lui Eminescu.

Dar mai sînt și alte deosebiri între textul *Luceafărului* din *Almanah* și acela din ediția Socec, pe care nu le putem atribui decît tot lui Eminescu. Astfel, inversiunea *Pe negre vițele-i de păr* din versiunea *Almanahului* a putut fi adusă la forma *Pe vițele-i negre de păr* din ediția Socec de poetul care o încercase în două variante mai înainte (m-sele 2275 și 2277), unde găsim *În vițe negre cade păr*. Iar versul din ediția Socec *Ia las-cată-ți de treabă* își află completa justificare, ca sens și expresie, în încercarea anterioară din manuscrisul 2275 unde se află forma *Ia du-te și mă lasă*.

Forma *oară* din versiunea Socec, în strofa :

Reia-mi al nemuririi nimb
Și focul din privire,
Și pentru toate dă-mi în schimb
O *oară* de iubire !

este o formă care se găsește chiar într-o variantă a *Luceafărului* din manuscrisul 2277, f. 140:

Și de aci să te repezi
Ca fulgeru-ntr-o *oară*
Și-n clipa asta tu să vezi
Ce face dînsa oare?

Ea se întîlnește și în *Pe lîngă plopii fără soț:*

O *oară* să fi fost amici
Să ne iubim cu dor,
S-ascult de glasul gurii mici
O *oară* și să mor

poezie care se desăvîrșea tocmai pe vremea cînd Eminescu corecta *Luceafărul*. O regăsim și în proza lui Eminescu (*Sărmanul Dionis* și *Cezara*).

În versiunea ediției Socec se află forma *patemi*, și nu *patimi* ca în versiunea *Almanahului*, astfel:

Cu farmecul luminii reci
Gîndirile străbate-mi,
Revarsă liniște de veci
Pe noaptea mea de *patemi*

întocmai ca în variantele anterioare ale *Luceafărului* din manuscrisele 2261 și 2275, iar în *Mai am un singur dor* e folosită de trei ori.

Discutînd lipsa strofelor 77, 82, 83 și 84 din textul *Luceafărului* în versiunea Socec, D. Caracostea atribuie suprimarea lor lui Maiorescu. Științificește însă nu se poate aduce nici o dovadă în susținerea acestei aserțiuni. Din contră, manuscrisul 2261, singurul care conține textul complet al *Luceafărului*, prezintă numeroase strofe întregi care nu mai figurează în versiunea trimisă de Eminescu la Viena și apărută în *Almanah*. Pentru asemenea suprimări avem dovada materială în manuscrisul citat mai sus. Dacă la acest fapt vom adăuga alte dovezi de înlăturare a unor părți întregi din textul altor poezii (ca de exemplu *S-a dus amorul*, care în „Familia" are cel puțin două strofe mai mult decît textul publicat în ediția Socec, după manuscrisul ultim al poetului, necontestat de nimeni), ne vom putea da seama de *sistemul suprimării*, ca mijloc de perfecționare artistică a unor bucăți tipărite, folosit de Eminescu. În sprijinul afirmației noastre mai indicăm suprimările de cel puțin 7 sau 8 pagini din nuvela *Cezara*, efectuate după tipărirea ei în „Curierul din Iași", tot cu scopul realizării unei forme artistice superioare.

În concluzie, atît din faptele biografice expuse la început cît și din dovezile filologice aduse în partea finală, rezultă că versiunea *Luceafărului* tipărită în volumul de poezii ale lui Eminescu, apărut la Socec sub îngrijirea lui Maiorescu, îndată după îmbolnăvirea poetului, este opera exclusivă a lui Eminescu și reprezintă o treaptă superioară de realizare față de versiunea apărută anterior în *Almanah*. Așadar, editorii care înlătură versiunea ultimă a *Luceafărului* din ediția Socec, readuc la suprafață fără motive întemeiate o versiune care nu reprezintă expresia ultimă a voinței poetului.

LETOPISEȚUL LUI GRIGORE URECHE ȘI EDITAREA LUI *

DE

P. P. PANAITESCU

O recentă recenzie publicată în revista „Limba Romînă" în legătură cu ultima ediție a *Letopisețului Moldovei* de Grigore Ureche deschide încă o dată chestiunea autorului acestei cronici, punînd în același timp interesante probleme de critică și metodă. Ediția criticată a fost luată ca bază de informație la alcătuirea tratatului de *Istoria Romîniei* (macheta apărută de curînd) și concluziile ei asupra autorului și a ideilor lui social-politice au fost adoptate de colectivul volumului III al Tratatului. În aceste condiții o discuție mai largă se impune în jurul recenziei amintite.

În anul 1908 istoricul C. Giurescu a publicat un studiu intitulat: *Noi contribuțiuni la studiul cronicilor moldovene*, în care ajungea la concluzia că adevăratul autor al *Letopisețului țării Moldovei* ar fi Simion Dascălul, Grigore Ureche fiind autorul unei scrieri istorice azi pierdute, folosite ca izvor de Simion Dascălul. Rezultatele la care se oprise C. Giurescu, fără a se întemeia pe studiul izvoarelor cronicii, pe care în cea mai mare parte nu le cunoștea, nu au avut darul să convingă, nici atunci, pe cei mai mulți dintre istorici și filologi.

În recenzia publicată în „Limba Romînă", Const. C. Giurescu repetă în linii generale argumentele cuprinse în studiul amintit din 1908, fără a mai aduce altele noi. Deoarece apariția noii ediții a Letopisețului își are justificarea în convingerea că autorul lui este Grigore Ureche și că prin critica bazată pe identificarea izvoarelor pot fi deosebite adaosurile ulterioare ale lui Simion Dascălul, este necesar să examinăm argumentația lui C. Giurescu, repetată acum în recenzia citată.

C. Giurescu, cercetînd și clasificînd, pentru întîia oară, manuscrisele Letopisețului, a constatat că toate aceste manuscrise conțin pasajele pe

---

* Const. C. Giurescu, *Recenzie* la Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, Ed. a II-a, București, 1958, în „Limba Romînă", IX (1960), nr. 4, p. 76–86.

care Simion Dascălul le declară ale sale („eu Simion Dascălul am izvodit"), şi socotind că şi alte pasaje pot fi datorite aceluiaşi, fără ca Dascălul să le fi relevat ca fiind ale lui, a conchis la neputinţa criticii de a distinge partea scrisă de Ureche de cea alcătuită de Simion.

Autorul *Noilor contribuţii* (ca şi recenzentul din 1960) s-a oprit în deosebi asupra pasajului din Predoslovia lui Ureche, care spune : „nu numai létopiseţul nostru, ce şi cărţi streine au cercat ...că létopiseţul nostru cel moldovenescu aşa de pe scurt scrie, că nici de viaţa domnilor, carii, au fost de toată cîrma, nu alége... Ce şi ei ce au scris, mai mult den basne şi den poveşti ce au auzit unul de la altul. Iar scrisorile striinilor mai pe largu şi de agiunsu scriu, carii au fost fierbinţi rîvnitori, nu numai a sale să scrie, ce şi céle striine să însemnéze" (ed. P. P. Panaitescu, p. 64). Giurescu a conchis din comentariul acestui pasaj că Ureche a dispreţuit textul letopiseţului moldovenesc, letopiseţ intern, şi a lăsat la o parte cea mai mare parte a textului său, apelînd la cronici externe. A trebuit să vie Simion Dascălul, ca să restabilească valoarea letopiseţului intern şi să reproducă în cronică pasajele lăsate la o parte de Ureche. Citit cu atenţie, pasajul din Predoslovia lui Ureche nu justifică această afirmaţie. Ureche a dat aceste lămuriri ca să arate de ce a fost silit să apeleze la cronici străine pentru alcătuirea istoriei Moldovei, fapt care putea să-i fie reproşat. El se plînge că letopiseţul intern este prea scurt, *deci e evident că nu l-a scurtat şi mai mult prin omisiuni*, cum crede Giurescu. De altfel Ureche spune precis că a folosit „*nu numai* letopiseţul nostru", iar mai jos adaugă : „de acolo (din letopiseţul străin—*n.n.*) *lipindu de ale noastre*"... Ureche este deci acela care a combinat ştirile din letopiseţul moldovenesc cu cele din cronica străină.

Giurescu a acordat multă importanţă predosloviei lui Simion Dascălul care spune (ed. cit., p. 65) că a aflat un Letopiseţ intern care povesteşte istoria Moldovei pînă la domnia lui Vasile Lupu (1634—1653) şi adaugă : „Pentru acéia, deacă am văzut că lipsesc poveştile şi cursul anilor din létopiseţul cel leşesc, am lipit dintr-ale noastre izvoade, carele am aflat că-s adevăr". Textul lui Simion Dascălul este destul de confuz. El trebuie înţeles în sensul că autorul lui avea intenţia să continue cronica lui Ureche pînă la domnia lui Vasile Lupu, ceea ce nu a putut face şi că a lipit la letopiseţ, la cel scris de Ureche, alte ştiri dintr-un letopiseţ polonez (Cronica lui Guagnini-Paszkowski, folosită în adevăr de dascăl, pentru adaosurile sale). Dacă admitem interpretarea lui Giurescu, după care în predoslovie Simion se declară autor al cronicii, în sensul că el a combinat izvorul intern cu cel polon, atunci acest text vine în directă contrazicere cu cele spuse mai sus de către Ureche, care-şi atribuie lui această operaţie. Ar rămîne datoria criticii să arate cine are dreptate. Dar misiunea criticii este aci uşurată de o mărturisire a lui Simion Dascălul însuşi, dintr-unul din pasajele adause de dînsul, la istoria lui Despot vodă, pasaj pe care Giurescu nu l-a observat : „Pentru domniia acestui Dispot vodă létopiseţul acest moldovenescu foarte pre scurt scrie... Iară răposatul Uréche vornicul, vrîndu să arate această povéste a lui Dispot mai deschis şi mai adevărat, *împreunînd izvoadile*, au cetit la cronicul leşescu..." (ed. cit., p. 175). Prin urmare, după propria mărturisire a lui Simion

Dascălul, cel care a făcut operația de „împreunare" a textelor interne și externe a fost Ureche.

În predoslovia sa Simion Dascălul scrie despre cronica lui Ureche : „iar semnele sau tocmélele și lucruri cîte s-au făcut în țară, nu le arată toate, că poate fi că n-au știut de toate cronicariul cel leșesc" (p. 65). Pe de altă parte, în textul letopisețului aflăm de mai multe ori observații de felul acesta la sfîrșitul cîte unui paragraf : „Și încă și alte semne multe nimica nu le însemnează (letopisețul leșesc), carile nice unile n-am vrut să le lăsăm" (exemplu la p. 104, unde „semnele" constă din lupta lui Ștefan cel Mare cu turcii la Dunăre). Giurescu făcînd o apropiere între aceste afirmații despre „semne" ce lipsesc din letopisețul leșesc și pasajul din predoslovie, atribuie toate aceste „semne", adică textele denumite așa, lui Simion Dascălul. În predoslovie Simion afirmă că a adăugat unele semne, adică unele informații însemnate în izvoarele sale, ceea ce este adevărat, dar aceasta nu înseamnă nicidecum că de cîte ori în cronică se vorbește despre „semne", adică despre fapte omise de letopisețul polon, acestea aparțin exclusiv dascălului. Numai convingerea preconcepută că împreunarea și compararea izvoarelor s-ar datori acestuia poate duce la o asemenea concluzie. Indicarea „semnelor" termen pe care putea să-l folosească și Ureche, nu este un criteriu metodic pentru a distinge textul acestuia de al lui Simion Dascălul.

Pentru a încheia analiza argumentației în favoarea paternității lui Simion Dascălul asupra cronicii, trebuie să discutăm și pasajul privitor la omorîrea lui Ștefan Lăcustă de către boieri. Cronicarul condamnă pe boierii ucigași (Găneștii și Arburești) numindu-i : „lei sălbateci și lupi încruntați" (ed. cit., p. 160). Pasajul fusese relevat de C. Giurescu în 1908, iar acum, în recenzia amintită, citim : „aceste aprecieri dovedesc că autorul lor nu făcea parte din clasa amintiților boieri și că, pe de altă parte, ținea cu domnul. Ele se potrivesc deci cu Simion Dascălul, în timp ce Ureche, în toate împrejurările ia partea boierilor" (Recenzia, p. 80). Nu trebuie să ne închipuim feudalismul caracterizîndu-se prin necredința vasalilor nobili față de suzeranul lor ; interesele reprezentanților clasei stăpînitoare pentru menținerea privilegiilor și a exploatării celor aserviți erau comune. Răscoala boierilor și uciderea domnului nu erau o regulă, ci o excepție. Ureche putea să condamne călcarea jurămîntului feudal de către anumiți boieri, în această împrejurare, mai ales că adaugă : „Această plată au luat Ștefan vodă de la acei ce-i miluise". Se invocă deci călcarea contractului feudal față de domnul care miluise, își împlinise deci datoria de suzeran. Aci vorbește fără îndoială un boier. În Letopisețul lui Miron Costin se află un pasaj cu aprecieri identice despre omorîrea domnului Moldovei Gaspar Grațiani de către boieri, în 1620 : „Scîrnavă și groadznică fapta și neaudzită în toate țări creștine. Domnul, ori bun, ori rău, la toate primejdiile feritu trebuiește" (M. Costin, *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, p. 72). Cu toate acestea nimeni nu contestă, pe temeiul acestui pasaj, paternitatea lui Miron Costin, mare boier, asupra operei care-i aparține.

C. Giurescu a trecut peste o dovadă hotărîtoare privind rolul lui Simion Dascălul în alcătuirea cronicii, nota unui contemporan, aflătoare într-o serie de manuscrise, căreia nu i-a dat nicio importanță, iar în re-

cenzia amintită ea este de asemenea ignorată : „Acest Simion dascal, ce el să numeeşte aici, mai mult să vede că au amestecat şi au turburat istoriia, decît au lucrat ceva şi pentru Ureche vornicul, care au scris acestea, a vesti că e domn învăţat şi înţelept. Iar acesta şi neştiutu şi slab în minte, precum şi Toderaşicu Catacuzinu vel vistiernic în Moldova şi alţii, bine cunoscînd pe acela, ni-au mărturisit că de mulţi [multă] neştiinţă şi de minte puţină era acel om, precum iar el însăşi şi aici că au fost să arată [aluzie la textul predosloviei — *n.n.*] şi lîngă altele face şi aceasta că ale altora le face ale lui, adecă ce au scris Ureche, el zice că au scris" (ed. cit., p. 64, n. 3). Este deci vorba de mărturia unui contemporan care a cunoscut personal pe Simion Dascălul, îi cunoştea lipsa de valoare şi pretenţia de a „face ale lui" cele scrise de Ureche.

Din analiza argumentaţiei lui C. Giurescu, nesusţinută ulterior de fapte noi, rezultă că ea nu rezistă criticii : Ureche declară că el a îmbinat ştirile din letopiseţul intern cu acela din cronica străină, deci a alcătuit scrierea care, cu drept cuvînt, trebuie să-i poarte numele. Simion Dascălul recunoaşte într-un loc din text că această confruntare de izvoare a fost opera lui Ureche, iar un martor contemporan acuză pe Simion de încercare de plagiat.

Rămîne însă partea pozitivă a cercetării lui C. Giurescu : din compararea tuturor manuscriselor Letopiseţului reiese că nici unul nu ne poate oferi un text lipsit de adausurile lui Simion Dascălul. Se punea întrebarea dacă posedăm o metodă de a deosebi aceste adausuri de textul datorit lui Ureche. Această metodă există, ea se bazează pe compararea textului Letopiseţului cu izvoarele sale. Am arătat că C. Giurescu nu a cunoscut izvoarele Letopiseţului şi nu s-a putut întemeia pe studiul lor nici atunci cînd a publicat o ediţie a acestuia în 1916, reprodusă mai tîrziu şi de Const. C. Giurescu.

În 1925 am publicat un studiu asupra izvoarelor Letopiseţului lui Ureche, cuprins în lucrarea intitulată : *Influenţa polonă în opera cronicarilor Grigore Ureche şi Miron Costin* (Academia Romînă, secţia istorică, seria III, tom. IV), în care am identificat izvoarele folosite de Ureche : Cronica polonă a lui Ioachim Bielski şi o Cosmografie universală în latineşte, precum şi pasajele traduse de Simion Dascălul din cronica Poloniei (Sarmaţiei) a lui Alexandru Guagnini, tradusă în limba polonă din latineşte şi adausă de M. Paszkowski. Nu ne rămîne decît să rezumăm rezultatele la care am ajuns prin compararea textelor izvoarelor cu pasajiile respective din Letopiseţul Moldovei.

Toate pasajiile pentru care autorul Letopiseţului citează „letopiseţul leşesc" (în unele manuscrise, pentru acelaşi pasaj : „letopiseţul latinesc") se regăsesc în cronica polonă a lui Ioachim Bielski. Această cronică a fost folosită direct, pasajiile amintite au fost traduse în romîneşte din polonă (argumente : în textul romînesc se află la locul respectiv cuvîntul slav, avînd aceeaşi rădăcină ca şi cel polon, cuvînt care ar fi sunat altfel dacă admitem un intermediar latin ; numele de persoane, chiar cînd nu e vorba de polonezi, sînt redate în formă polonă : *Ian* Huniade ; greşeli de traducere în romîneşte, care se explică numai prin neînţelegerea formei de exprimare polonă : *Grotov* în loc de *Grot*, pentrucă în textul polon era

Grotowie, la plural etc. Despre aceste dovezi recenzentul nu spune nimic și nu le discută).

În unele manuscrise ale Letopisețului se citează „letopisețul leșesc", în altele, în același loc, „letopisețul latinesc". În ediția sa din 1916 C. Giurescu recunoaște că cele două denumiri sînt variante de copiști pentru același citat, dar alege lectura din urmă, admițînd că a existat un letopiseț latinesc al Moldovei, azi dispărut. Dar de vreme ce știm acum că textele citate sînt din cronica lui Bielski și că au fost folosite direct din polonă, rezultă că „letopisețul leșesc" este lectura corectă. Așadar țesătura de bază a letopisețului este formată din îmbinarea textului letopisețului intern anterior cu pasajiile ce privesc istoria Moldovei din cronica polonă a lui Bielski. Letopisețul Moldovei, pe care avem tot dreptul să-l numim al lui Ureche, este alcătuit din juxtapunerea și compararea a două izvoare, unul intern, altul extern : Bielski, letopisețul leșesc, la care se adaugă excursuri din Cosmografia latină și comentarii ale autorului. Autor al letopisețului este cel care a făcut îmbinarea celor două izvoare, le-a comparat și le-a judecat. Acesta este Ureche. După C. Giurescu, cronica lui s-ar fi redus la traducerea „letopisețului latinesc" (recte : leșesc). Astăzi, cînd știm că acest letopiseț este egal cu Bielski (Ioachim), o asemenea ipoteză trebuie înlăturată. Cronica lui Bielski cuprinde istoria Poloniei pînă în anul 1586 ; informațiile despre istoria Moldovei cuprinse în această scriere nu constituie o povestire continuă, ci sînt fragmente de istorie, episoade care privesc relațiile Poloniei cu Moldova. Cronicarul care le-a tradus și le-a folosit a adăugat aceste informații răzlețe pe canavaua letopisețului intern, socotit ca fiind prea sumar. Cel care a folosit scrierea lui Bielski este Ureche, o spune însuși Simion Dascălul, deci tot el a fost cel care a folosit și letopisețul intern, fără de care știrile extrase din istoria Poloniei rămîneau izolate și de neînțeles.

După apariția studiului nostru amintit despre „*Influența polonă* . . .", care a lămurit problema izvoarelor polone ale cronicii lui Ureche, C. C. Giurescu, în parte convins, scria : „Pînă la studiul d-lui Panaitescu, eram chiar în drept să considerăm ca autor numai pe Simion Dascălul, deoarece pînă atunci nu se știa decît foarte puțin asupra cronicii scrise de Ureche și a felului cum a întrebuințat acesta pe Bielski. În urma studiului domniei sale și a celui de față, credem că paternitatea cronicii trebuie să revină amîndurora". (C. C. Giurescu, introducere la ed. : Gr. Ureche vornicul și Simion Dascălu, *Letopisețul țării Moldovei*, Craiova, 1934, p. XXXVI). Bineînțeles că rezultatele rezumate mai sus nu comportă putința unei soluții de compromis, dar subliniem recunoașterea faptului că studiul izvoarelor a schimbat datele problemei.

În recenzia apărută recent, Const. C. Giurescu, fără a discuta dovezile aduse despre traducerea directă a lui Bielski din polonă în romînește, menține ipoteza existenței unui letopiseț intern latinesc (tradus de Ureche), pe temeiul a șase informații din cronica lui Ureche, pentru care acesta ar cita „letopisețul latinesc" (recte : leșesc) și pe care nu le regăsește în cronica lui Bielski. Două din aceste informații (războiul de la Movile și prădarea secuilor de către Ștefan cel Mare) trebuie eliminate, căci, contrar afirmației recenzentului, nu găsim în cronică folosirea letopisețului leșesc

(„cronicariul cel leşesc nimic nu arată", spune Ureche), filiaţia Evdochiei de Chiev a fost extrasă de Ureche din cele spuse de Bielski despre neamul ei la p. 452—453 (ed. 1597), data urcării în scaun a lui Alexandru cel Bun rezultă din pasajul lui Bielski de la p. 285 (transmisă greşit de copişti 1403, în loc de 1413), anii de domnie a lui Iliaş rezultă dintr-un calcul al ştirilor din cronica lui Bielski de la paginile 339 şi 345 (1431 şi 1433 la sf. Martin), domnia unui Ştefan vodă după Petru vodă este afirmată de Bielski la p. 428 (Bielski, greşit, vorbeşte din nou la p. 446 de urcarea în scaun a lui Ştefan cel Mare, socotindu-l altă persoană decît cel amintit anterior la p. 428, ceea ce a făcut şi pe Ureche să vorbească de un alt Ştefan Vodă, după letopiseţul leşesc). Toate pasajele din „letopiseţul leşesc" se explică, fără excepţie, prin textul lui Bielski.

Pe baza identificării izvoarelor, posedăm metoda de a distinge textul lui Ureche de adausurile lui Simion Dascălul. Ureche fiind autorul îmbinării şi comparării letopiseţului extern (Bielski) cu cel intern (bazat în mare parte pe cronicile slave ale Moldovei), toate pasajele extrase din letopiseţul leşesc (Bielski), cît şi cele din letopiseţul moldovenesc (pe care nu l-a prescurtat, de vreme ce-l declară prea concis) aparţin cronicii lui Ureche. La aceasta se adaugă informaţiile provenite din amintirile vornicului Nestor Ureche, tatăl autorului, despre vremea lui, precum şi ştirile despre ţările vecine extrase din Cosmografia lui Gerard Mercator în limba latină. Lui Simion Dascălul îi rămîn în special părţile despre care el însuşi declară că sînt ale lui (de ce ar sublinia faptul că anume pasajii sînt adause de dînsul, dacă întreaga urzeală a cronicii i s-ar datori lui?), din „letopiseţul unguresc", din cronica lui Paszkowski, din continuarea letopiseţului moldovenesc, după anul 1587 (cîteva rînduri), legenda fabuloasă despre Laţco, neadmisă de Ureche.

În posesia acestor criterii metodice, sîntem în drept să le aplicăm la publicarea unei noi ediţii a Letopiseţului lui Ureche, care să înlocuiască pe cea publicată de C. Giurescu în 1916 (şi reprodusă ulterior), ediţie în care nu se face identificarea părţilor adăugate de interpolatorul Simion Dascălul.

*

O nouă ediţie a cronicii lui Ureche bazată pe criteriile expuse mai sus era cerută de mult de cercetători. În *Istoria literaturii romîne* (I, ed. II, Bucureşti, 1925, p. 301 nota 2), N. Iorga se plîngea că în ediţia lui C. Giurescu adausurile lui Simion au fost „în chip greşit, amestecate de C. Giurescu în corpul chiar al cronicii, desfigurate astfel". Apariţia ediţiei noastre a *Letopiseţului ţării Moldovei* de Grigore Ureche (ed. I, 1955, ed. II, 1958) se justifică nu numai prin distingerea textului lui Ureche de acela al interpolatorilor săi (dat cu literă mică), pe temeiul criteriilor indicate mai sus, dar şi prin corectarea numelor proprii de locuri şi persoane, ba chiar şi a unor lecturi din text, folosindu-ne în aceasta de compararea textului cronicii, aşa cum a ieşit de sub pana copiştilor, cu acela al izvoarelor polone şi latine ale acestui letopiseţ (vezi în ed. a II-a asemenea corectări la p. 86, 88, 99, 115, 116, 121, 124, 126, 128 şi multe altele). Aceste izvoare ale cronicii nefiind cunoscute de editorii anteriori, textele publicate de

aceștia cuprindeau o sumedenie de nume deformate, după tradiția copiștilor de manuscrise. O a treia justificare a publicării ediției noastre stă în faptul că ediția C. Giurescu nu se întemeiază pe reproducerea unui manuscris de bază, corectat prin compararea cu lecturile celorlalte manuscrise, ci constituie un mozaic de lecturi, alese în chip arbitrar de editor. Această metodă, astăzi părăsită în publicațiile de cronici ale Institutului de Istorie și ale Editurii de stat pentru literatură și artă, silește pe editor să unifice limba textului, arhaizîndu-l sau modernizîndu-l. Se înțelege că o asemenea metodă face ca textul editat să nu mai poată fi folosit de lingviști, întrucît el nu reprezintă reproducerea unui document de limbă. Ediția noastră, ca și acelea care s-au publicat și sînt în curs de publicare la Institutul de Istorie și la ESPLA, se întemeiază pe publicarea unui manuscris de bază, controlat cu ajutorul celorlalte manuscrise mai importante. În sfîrșit, amintesc că ediția C. Giurescu, din cauza împrejurărilor în care a fost publicată, este lipsită de studiu introductiv [1].

Cu toate acestea, recenzia pe care o discutăm nu recunoaște că ediția noastră reprezintă un progres față de cele anterioare.

Transcrierea alfabetului chirilic în cel latin, în această ediție, este cea admisă pentru cele mai multe ediții ale instituțiilor amintite mai sus. Cu toate că recenzentul le crede imposibile, există rostiri moldovenești ca *pănă*, *țănuturile* etc.; nu ne-am crezut în drept să suprimăm pe *u* final, cînd el este prezent în manuscris sub forma lui *u* chirilic (ucu) și nici pe dublul *i* din verbele la imperfect : *păziia*, *sosiia*, *robiia*, transcrieri pe care recenzentul le crede eronate și „mecanice". Lectura *pănă*, păstrarea lui *u* final respinse de Const. C. Giurescu, ca neconforme cu rostirea moldovenească, se regăsesc totuși și în ediția *Letopisețului* lui I. Neculce, datorită unui lingvist, academicianul Iorgu Iordan (vezi, în ed. a II-a, exemple prea numeroase ca să fie necesară citarea paginilor). Cît privește imperfectul transcris de noi în *-iia*, editorul lui Neculce îl redă prin *-iè* (*suferiè*), ceea ce nu se deosebește prea mult ca pronunție de transcrierea adoptată de noi. Recenzia aduce însă unele contribuții pozitive în privința indicelui și a glosarului, deși sub rubrica „termeni insuficient explicați" se cere includerea în indice a lungi explicații, nepotrivite cu rostul unui indice. Unele rectificări sînt discutabile. Exemple : *steție* nu este „termenul vechi romînesc de origine latină (statio)," ci un împrumut din limba polonă (v. Tiktin, *Wörterbuch*, sub *stație*); *șerb* înseamnă fără îndoială în limba veche romînească : rob și nu altceva, cum crede recenzentul, *za* în slavonește înseamnă *peste* și nu *la*, Zaporojenii erau „dincolo de praguri" și nu *de la praguri* (Giurescu). De fapt numele lor derivă de la localitatea *Zaporojie*, așezată dincolo de praguri. *Zavoljie* înseamnă (în dicționarul lui N. P. Makarov) : „les pays au delà de la Volga" și nu *de la Volga* (Giurescu). Explicația noastră : *olac*, *curier*, criticată de recenzent, este cea din *Dicționarul limbii romîne moderne*.

★

Este de la sine înțeles că numai după determinarea precisă a textului redactat de Grigore Ureche și a adausurilor datorite interpolatorilor se

[1] Vezi, pe larg, critica ediției C. Giurescu, în ediția noastră, p. 53—55.

poate fixa locul acestui cronicar în istoria culturii noastre şi poziţia lui faţă de problemele sociale şi politice ale epocii. Ar fi fost mai bine ca discutarea acestei chestiuni să fi lipsit din recenzia lui Const. C. Giurescu, deoarece o asemenea discuţie necesită o privire de ansamblu asupra epocii „statului nobiliar" în istoria noastră, al cărui reprezentant ideologic este Ureche. Recenzentul se mulţumeşte să desprindă din introducerea noastră cîteva idei izolate, pe care le discută. Mai întîi respinge afirmaţia noastră că influenţa umanismului la Ureche a fost foarte slabă, ceea ce „nu corespunde de loc cu faptele, aşa cum rezultă ele, în mod limpede, din textul cronicii". Aceste fapte sînt : cinci cuvinte care ar fi de origine latină, folosite de Ureche (afară de cele semnalate de noi). Observ că nici unul din cuvintele citate de Giurescu nu a fost împrumutat din latineşte : *caştalan* este folosit prin mijlocirea limbii polone, ca şi *procurator*, titlul unui dregător polon, *muşcatin* vine din ruseşte, *scală* este de origine slavă, *ravent* de origine turcească (vezi *Dicţionarul limbii romîne moderne* şi al lui Tiktin). Ureche ştia desigur latineşte, dar şi analiştii medievali şi preoţii catolici ştiau această limbă în evul mediu şi totuşi nu erau umanişti. Giurescu mai adaugă faptul că Ureche foloseşte repetiţia şi antiteza : „larg şi deagiuns", „huleşte şi defaimă", procedeu de stil care însă nu este specific umanist. În *Viaţa sfîntului Nifon*, scriere hagiografică de caracter medieval, tradusă din slavonă în secolul al XVII-lea, citim : „să cîştige şi să dobîndească", „mare bucurie şi veselie", „puterea şi tăria mea" etc. (Gavril Protul, *Viaţa sfîntului Nifon*, Bucureşti, 1937, p. 7 şi 10). Amintirea originii latine a romînilor şi a unităţii lor se datoreşte desigur influenţei umaniste, dar această influenţă este slabă şi neînchegată, de vreme ce în scurtul paragraf închinat limbii „moldoveneşti", Ureche atenuează şi contrazice această idee, spunînd : „limba noastră din multe limbi ieste adunată şi ne ieste amestecat graiul nostru cu al vecinilor de prinprejur, măcar că de la Rîm ne tragem . . . fiind ţara mai de apoi ca la o slobozie, de prinprejur venindu şi discălicîndu, din limbile lor s-au amestacat a noastră", după care urmează exemple pe rînd din latineşte, „de la frînci" (italieni), greci, turci, sîrbi, pentru a conchide : „să cunoaşte că cum nu-i discălicată ţara de oameni aşezaţi" (p. 67). Aceasta nu este o atitudine de umanist. Umanismul nu constă numai în cunoaşterea limbii latine, el reprezintă o atitudine în faţa vieţii şi a problemelor filosofice şi istorice. Ureche este un feudal, el nu scrie o carte despre poporul romîn, nu ştie absolut nimic despre Traian şi despre cucerirea Daciei, cartea lui cuprinde numai istoria statului feudal Moldova, istoria domnilor ei. El scrie ca un reprezentant al statului nobiliar, condus de oligarhia boierească, din care face parte. De aceea Letopiseţul lui deschide seria cronicilor în limba poporului şi scrise de boieri, pentru boieri, în contrast cu istoriografia domnească şi slavonă, care l-a precedat. (S-ar putea ca şi letopiseţul moldovenesc să fi fost o cronică boierească, dar certitudine nu avem). Giurescu contestă existenţa acestui fenomen în istoria culturii noastre, sub motiv că letopiseţul lui Nicolae Costin este dedicat lui Nicolae vodă Mavrocordat. Să nu se uite că acest letopiseţ a fost scris în două versiuni, dintre care numai una este dedicată domnului, cealaltă fiind o cronică specific boierească. De altfel, epoca fanariotă, în care scrie N. Costin, se deosebeşte

de cea în care scria Ureche, prin creșterea autorității domnilor, cu sprijin mai mare din afară, ca reprezentanți ai Porții, numiți direct de sultan peste voința boierimii pământene. De aici, în această epocă, alternarea cronicilor boierești (Neculce) cu cele oficiale.

În calitate de cronicar al boierimii noi, al oligarhiei din secolul al XVII-lea, Ureche nu poate înțelege politica de centralizare monarhică a lui Ștefan cel Mare, caracterul politicii sale de apărare a complexului de state de la Dunărea de jos. El ajunge să facă aprecieri ca acestea despre marele domn : „deapururi trăgîndu-l inima spre vărsare de sînge" (p. 91), „ca un leu gata spre vînat" (p. 96), „de lăcomie, ce nu era al lui, încă vrea să coprinză" (ibid.), „odihna altora îi păriia că-i ieste cu pagubă" (p. 119—120). Const. C. Giurescu socoate totuși, în recenzia citată, că Ureche a înțeles pe adevăratul Ștefan, de vreme ce în alte pasaje cronicarul arată că Ștefan se lupta pe motive „speciale", dorința de a relua ceea ce fusese al Moldovei. Aprecierile lui Ureche citate mai sus rămîn însă și nu pot fi eliminate din sistemul lui de gîndire istorică ; pe de altă parte, dorința de a relua cele pierdute nu formează trăsătura esențială a politicii cu vederi mult mai largi a lui Ștefan cel Mare (cf. Barbu T. Câmpina, *Ideile călăuzitoare ale politicii lui Ștefan cel Mare*, în Studii, X, 1957, nr. 4, p. 57—67). Observ că și colectivul de istorici care a redactat tratatul de *Istoria Romîniei*, vol. II, a subliniat faptul că Ureche a înțeles greșit figura lui Ștefan cel Mare (macheta volumului II, p. 342).

În sfîrșit, tot din domeniul istoriei culturale face parte și discuția în jurul povestirii despre pribegia lui Petru Rareș intercalată în letopisețul lui Ureche. Const. C. Giurescu, în recenzia citată, afirmă că „la baza acestei povestiri, stă, în ultimă analiză, chiar o relațiune a lui Petru Rareș" și anume pentru că în acea povestire se află amănunte despre „momentul în care acesta a rămas singur". Deci aceste amănunte „nu pot proveni decît de la Petru Rareș, deoarece *nimeni dintre familiarii lui* (sublinierea recenzentului) nu l-a însoțit în această pribegie prin munți". Nu rămîne însă îndoială că Petru Rareș, după ce a ieșit din munți și s-a instalat apoi a doua oară în scaun, nu a tăinuit cele pățite. Un cronicar a putut foarte bine relata aceste fapte, care de la o vreme deveniseră cunoscute de toată lumea. În nici un caz textul povestirii, scris în slavonește, nu a fost redactat de însuși Petru Rareș, care *nu știa să scrie slavonește*. Ureche (p. 158) arată că atunci cînd acest domn, fiind închis la Ciceiu, a avut nevoie să scrie o jalbă sultanului, s-a adresat soției sale, Elena, „știindu carte sîrbască Elena, doamnă-sa".

★

Discuțiile cu privire la problemele de metodă a editării critice a textelor, precum și cele privitoare la cadrul de istorie culturală și socială în care au fost redactate întrec importanța specială a ediției unui singur text și capătă o valoare mai generală. De aceea, socotim că recenzia lui Const. C. Giurescu, cu toate obiecțiile pe care le provoacă, poate da naștere unor discuții științifice folositoare.

ÎNDREPTAR ORTOGRAFIC, ORTOEPIC ŞI DE PUNCTUAŢIE

Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1960, 326 p.

În prefaţa noului îndreptar (OP) se arată că este vorba de o reeditare, într-un singur volum, cu „unele corectări şi adăugiri" [1], nu numai la ediţia precedentă, ci şi la ultimele două dicţionare ale limbii romîne, *Dicţionarul limbii romîne literare contemporane* (DL) şi *Dicţionarul limbii romîne moderne* (DM), a trei lucrări privitoare la ortografia, ortoepia şi punctuaţia limbii romîne [2]. O contopire a *Micului dicţionar ortografic* şi a *Dicţionarului ortoepic* a fost necesară nu numai pentru că, în acest fel, s-a înlăturat inconvenientul de a lucra cu două volume, ci, mai ales, pentru că problemele ortografice nu pot fi despărţite, decît metodologic, de cele ortoepice [3]. Pe de altă parte, între MD şi DO existau nepotriviri, inconsecvenţe care puteau produce confuzie.

Meritul noului îndreptar nu se reduce însă numai la faptul că, unind lucrările amintite, a înlăturat nepotrivirile dintre ele[4]. Pe lîngă o mai bună sistematizare a materialului, volumul se caracterizează prin analizarea mai amănunţită şi mai bine exemplificată a problemelor, prin discutarea multor situaţii noi, neprevăzute în vechile norme (vezi, de exemplu, scrierea şi pronunţarea literei *x*, scrierea cu majuscule, îndicele de cuvinte etc.).

★

În afară de *Hotărîrea pentru aprobarea noilor norme ortografice ale limbii romîne* şi de normele propriu-zise aprobate de hotărîre, îndreptarul se compune dintr-o introducere şi din două părţi.

Introducerea cuprinde, ca şi cea din MD, un scurt istoric al ortografiei romîneşti, după care sînt enumerate principiile care stau la baza noii ortografii, urmate de o „motivare mai amănunţită" a cîtorva reguli ortografice şi ortoepice. Cu toate că printre principiile amintite în introducere nu se află şi cel etimologic, unele norme ortografice şi ortoepice din îndreptar dovedesc că acest principiu se asociază, într-o oarecare măsură, cu celelalte. Este foarte adevărat că acest principiu nu

---

[1] Vezi şi Laura Vasiliu, *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, în *Limba romînă*, 2/1960, p. 99—100.

[2] Este vorba de *Mic dicţionar ortografic*. Bucureşti, 1953 (MD), *Dicţionar ortoepic*, Bucureşti, 1956 (DO) şi *Îndreptar de punctuaţie* (IP) apărut în acelaşi an.

[3] Cf. MD, p. 67. Vezi şi Valeria Guţu-Romalo, *Activitatea lingvistică în primul trimestru al anului 1960*, în *Limba romînă*, 3/1960, p. 85.

[4] Deosebirile dintre cele două dicţionare au fost determinate de condiţiile obiective în care au apărut : la apariţia DO, se tipăriseră ambele volume ale gramaticii Academiei, se tipăriseră primele două volume din DL, în timp ce MD nu a putut folosi materialul din DL. Apariţia unui nou dicţionar al limbii romîne, a DM, mai bogat — în special în neologisme — decît DL, a fost de folos noului îndreptar.

mai are rol predominant, ca în multe sisteme ortografice din trecut şi că nu se aplică la toate categoriile de cuvinte, dar în ortografierea unor neologisme recente, a numelor proprii scrierea este totuşi etimologică. Astfel, OP face deosebire între neologismele mai vechi, cu circulaţie mai largă şi adaptate (*fotbal, chiuvetă* etc.) şi neologismele recente, recomandînd grafiile *rummy, cow-boy, loess, Bordeaux* etc. (nu *remi, cau-boi, Bordo*) [1].

În cele zece capitole ale primei părţi a volumului[2] (*Reguli de ortografie şi de ortoepie*) sînt cuprinse regulile din MD, DO şi ÎP.

Referitor la primul capitol (*Alfabetul*) nu am de semnalat decît o formulare neglijentă: „grupurile de litere *ch, gh* (urmat de *e, i*) redau cîte un singur sunet".

Al doilea capitol analizează, din punct de vedere ortografic şi ortoepic, vocalele, vocalele în hiat, diftongii, triftongii, consoanele şi grupurile consonantice din limba romînă. După triftongi, înainte de a se trece la consoane, apare un paragraf (§ 65, p. 37) în care se arată pronunţarea prepoziţiilor *pe, din, de, prin, dintre, printre, după, către* şi *pînă*. Dar, *de, pe* şi *către* au mai fost discutate o dată, cînd a fost vorba despre scrierea şi pronunţarea vocalei *e*. Cum toate aceste prepoziţii apar şi în indicele de cuvinte, nu mai era nevoie de un paragraf special.

Formularea din § 67 (p. 37) „Se scrie şi se pronunţă *č*, nu *ţ* în cuvintele: *aprecia, cifră*... (nu *apreţia, ţifră*...)" este, într-un fel, incorectă [3], pentru că *aprecia* etc. nu se scriu cu *č*, literă existentă numai în transcrierea fonetică, ci cu *c* (+ *i, e*). Aceeaşi observaţie este valabilă şi pentru § 72 (p. 38) unde este vorba de scrierea şi pronunţarea lui *g* urmat de *e, i*.

Locul § 68 „Se scrie şi se pronunţă *obişnuit, paşnic, veşnic* (nu *obicinuit, pacinic, vecinic*)" nu este la litera *c*, ci la *ş*, care, de altfel, lipseşte!

Faţă de MD şi DO, apare, în plus, în acest capitol, § 80 privitor la scrierea şi pronunţarea lui *x*. Din păcate, se face numai constatarea că *x* se pronunţă *cs* (*expediţie, explózie*) şi *gz* (*exáct, exantemátic*), fără să se stabilească o normă care să justifice ortoepia unora dintre cuvintele din indice care au în componenţa lor *x*. Se putea face precizarea că *x* iniţial, final, precedat sau urmat de consoană sau de grup de consoane se pronunţă întotdeauna *cs* [4]. Cînd *x* este intervocalic, lucrurile se complică şi nu se pot stabili, cel puţin deocamdată, reguli precise. Cu puţine excepţii [5], OP recomandă ca, în toate celelalte cazuri *x* din *ex-* să se pronunţe *gz*. Pentru cea mai mare parte dintre cuvintele cu *ex-* pronunţarea *gz* corespunde realităţii lingvistice. Sînt totuşi situaţii în care, după părerea mea, s-a exagerat. Nu cred, de exemplu, că majoritatea vorbitorilor — este vorba de acei vorbitori care folosesc cuvintele respective — pronunţă *egzecrabil*.

Un subcapitol se referă la cazurile în care se scriu şi se pronunţă consoanele duble. Principiul este următorul: consoanele duble se scriu şi se pronunţă numai acolo unde redau o realitate fonetică [6]. Trebuia să se specifice că există totuşi cazuri cînd apar consoane duble fără ca acestea să fie pronunţate ca atare: *loess, watt* etc. [7].

[1] Nu numai grafia, dar şi pronunţarea este etimologică!

[2] Prima parte a îndreptarului are, de fapt, 11 capitole, dar ultimul capitol conţine bibliografia operelor din care au fost extrase exemplele pentru capitolul *Punctuaţia*.

[3] V. Guţu-Romalo, în lucrarea citată, p. 87, referindu-se, în general, la formularea „se scrie şi se pronunţă...", o consideră greşită pentru că „inversează raportul dintre ortografie şi ortoepie: se ştie că scrierea notează pronunţarea literară". Cum, pe de o parte, îndreptarul este *ortografic, ortoepic* etc. şi, pe de altă parte, cu toate că, în stadiul actual al limbii literare, corelaţia dintre ortografie şi ortoepie este foarte strînsă, aspectul scris influenţează, într-o măsură mai mare, pe cel vorbit, autorii au avut în vedere reglementarea normelor de scriere în primul rînd. Formularea în discuţie nu mi se pare greşită.

[4] Cf. *xilofón, metatoráx, anxietáte, excéntric* etc.

[5] Cf. *exód, exorbitánt, exórdiu, exubérant*.

[6] Cf. *interregn, interraional, înnopta, transsiberian* etc.

[7] Toate cuvintele care au consoane duble sînt neologisme (nume proprii sau comune).

Subcapitolul despre articolul proclitic (din capitolul al III-lea, consacrat raporturilor dintre ortografie, ortoepie şi gramatică) este mai dezvoltat, aproape dublu, în comparaţie cu MD, pentru că aici a fost inclus paragraful care, în MD, constituia capitolul *Declinarea*. Dar, după subtitlul *Articolul proclitic* cititorul constată că § 105 şi § 106 tratează, de fapt, despre articolul enclitic sau, mai exact, probleme de declinare.

Un capitol care lipseşte cu totul din MD şi care chiar în DO este prea redus este cel consacrat accentului. După ce se face precizarea că, în romînă, locul accentului nu este fix şi nu este determinat de structura fonetică a cuvintelor, se stabilesc totuşi cîteva tipuri de accentuare [1]. Sînt foarte rare cuvintele accentuate pe cea de-a patra silabă începînd de la sfîrşitul cuvîntului (*férfeniţă, gărgăriţă* etc.). Se putea menţiona că există cîteva cuvinte accentuate pe cea de-a cincea sau chiar pe cea de-a şasea silabă de la sfîrşitul cuvîntului, cum este cazul numeralelor ordinale *al únsprezecelea, al nóuăsprezecelea* etc.

În cazul cuvintelor cu accentuare dublă OP recomandă formele al căror accent este mai aproape de finala cuvîntului (*bolnáv*, nu *bólnav*), existînd însă şi excepţii (*călúgăriţă*, nu *călugăriţă*). Sînt, în romînă, cuvinte care, pe lîngă accentul principal, au şi un accent secundar. Ar fi trebuit ca, în acest capitol, să se fi discutat şi situaţiile de acest fel, iar la cuvintele respective din indicele de la sfîrşitul volumului putea fi indicat şi acest al doilea accent : *lùmpenproletariát* etc.

Foarte mult îmbogăţit, faţă de MD, este capitolul al V-lea (*Scrierea cu litere majuscule*), cu toate că nu sînt deosebiri de principiu.

Situaţiile în care se scrie cu iniţială majusculă au fost mult mai bine şi mai pe larg tratate, punîndu-se în discuţie şi multe situaţii noi. Dacă, în MD, scrierea numelor proprii a fost tratată foarte sumar, în OP numai numele de persoană ocupă aproape o pagină [2]. Pentru prima dată sînt discutate următoarele situaţii în care se scrie cu iniţială mare : titlurile oficiale şi onorifice, numele ordinelor şi ale decoraţiilor, numele proprii mitologice şi religioase, numele proprii date animalelor, numele aştrilor, numele geografice şi cele teritorial-administrative, denumirile marilor evenimente istorice şi numele sărbătorilor naţionale. Tot pentru prima dată sînt discutate şi unele cazuri în care se foloseşte iniţiala mică : denumirile epocilor istorice şi geologice care nu au semnificaţia unor evenimente, numele generice (*deal, fluviu* etc.) cînd nu fac parte din denumire.

Au fost omise cîteva situaţii a căror rezolvare este necesară, dată fiind frecvenţa mare pe care o au. Astfel, nu se menţionează cum se scrie cel de-al doilea cuvînt din titlurile cererilor (*Tovarăşe Decan* sau *Tovarăşe decan?*) sau cum se scriu cuvintele *strada, raionul, regiunea* din adresele de pe scrisori etc.

Capitolul *Scrierea şi pronunţarea numelor proprii şi comune străine* este, de asemenea, mai dezvoltat în comparaţie cu cel din MD. Pe lîngă faptul că, în acest capitol, s-au contopit capitolele 5, 6 şi 7 din MD, apar lucruri cu totul noi, cum este subcapitolul privitor la scrierea numelor proprii latineşti şi greceşti vechi şi la transliterarea alfabetului grec.

În ceea ce priveşte normele de transcriere a cuvintelor ruseşti, discutate în alt subcapitol, la un loc cu normele de transcriere a cuvintelor din bulgară [3], acestea sînt aproape la fel cu cele din MD [4].

[1] Cuvintele terminate în consoană au accentul pe ultima silabă, cele terminate în vocală au silaba penultimă accentuată. Cînd vocala finală este *-a* (care nu este articol) accentul cade pe ultima silabă. Aici intră toate infinitivele verbelor de conjugarea I şi împrumuturile turceşti în *-a* : *raiá* etc.

[2] Au fost discutate tipurile de nume proprii străine care conţin prepoziţii, particule etc. (*van, de, von* etc.). Un paragraf destul de mare este consacrat scrierii numelor de persoană chinezeşti, coreene, vietnameze şi indoneziene.

[3] Indicaţiile cu privire la transcrierea cuvintelor din limba bulgară lipsesc din MD.

[4] Menţionez unele deosebiri : *ĕ* este transcris *e* în MD, dar *e* şi *io* în OP (mai apropiat de pronunţare), *k* este transcris numai *k* în MD, în timp ce OP menţionează şi excepţii (datorate uzului) în care *k* se redă şi prin *c* şi, în sfîrşit, *ъ* se transcrie nu numai înainte de *e* şi *ъ*, cum apare în MD, ci şi înainte de *я*.

Capitolele al VIII-lea şi al IX-lea se referă la despărţirea cuvintelor în silabe [1] şi la abrevierile care pot fi folosite în scris. Cred că era bine ca, într-o notă, la capitolul abrevierilor, să se fi menţionat că, în afara celor zece categorii de abrevieri stabilite de îndreptar, cu o circulaţie mai mare sau mai mică, există şi alte categorii de abrevieri destul de cunoscute (şi nu numai de către specialişti) din diverse domenii de activitate : pH, CP, R.B.W. etc.

Capitolul următor, *Punctuaţia*, întruneşte normele de punctuaţie discutate în MD şi ÎP. După o introducere [2] în care se face un scurt istoric al punctuaţiei în general şi al punctuaţiei textelor romîneşti vechi, sînt prezentate semnele şi normele de punctuaţie ale limbii romîne. Deosebiri de conţinut faţă de ÎP nu prea sînt şi chiar exemplele sînt, în general, aceleaşi. Se observă o organizare mai bună a materialului, ceea ce a provocat modificarea ordinii tratării problemelor. Nu toate normele discutate sînt susţinute, întotdeauna, de exemplu, cum este cazul notei din subcapitolul *Virgula* în care se arată că se despart prin virgulă părţile de propoziţie de acelaşi fel legate prin *şi* adverbial, dar nu se dă nici un exemplu. Dacă § 222, în care se menţionează că se despart prin virgulă construcţiile gerunziale aşezate la începutul frazei (indiferent de funcţia gramaticală pe care o au) nu apare în ÎP, în schimb lipseşte din OP indicaţia conform căreia nu se pune virgulă între propoziţia finală şi regentă, atunci cînd subordonata indică singurul scop pentru care se săvîrşeşte acţiunea [3]. De asemenea, lipseşte cazul în care temporala determină un atribut din regentă ; în această situaţie nu se pune virgulă [4].

O problemă de terminologie : în ÎP se spune peste tot *punct şi virgula*, în timp ce în OP apare formula *punctul şi virgula*, mai potrivită. *Linia de dialog şi de despărţire* (*pauza*) din ÎP este numită în OP *linie de dialog şi de pauză*, deoarece funcţia acestui semn este de a marca dialogul şi pauza [5].

Partea a doua a îndreptarului, mai bine de jumătate de volum, cuprinde un indice de cuvinte romîneşti (aproximativ 11.500) [6] şi unul de nume proprii greco-latine. Ar fi trebuit ca, înainte de indicele de cuvinte, să se fi arătat principiile care au stat la baza întocmirii listei de cuvinte. În *Cuvîntul lămuritor* din MD se arăta că „în principiu ar trebui să intre în dicţionar numai cuvintele care ridică probleme de scriere". În continuare, se menţiona că pot fi incluse în listă şi cuvinte care pun probleme de pronunţare. Dacă, în întocmirea listei de cuvinte, s-ar fi ţinut seama, într-adevăr, numai de principiile de mai sus, atunci ar fi trebuit să intre în îndreptar cea mai mare parte a cuvintelor din limbă, pentru că aproape orice cuvînt poate prezenta dificultăţi în ceea ce priveşte ortografia, ortoepia formei de bază sau ale formelor flexionare. Pe de altă parte, în introducerea cuvintelor în listă, trebuie să se ţină seama şi de categoria lexicală din care fac ele parte. Regionalismele care nu au devenit populare (cum ar fi *acioáie*) nu au ce căuta într-un îndreptar ortografic [7]. Un punct de vedere care mi se pare bun este acela care a stat la baza *Dicţionarului ortografic al limbii ruse* [8], în care au intrat t o a t e

[1] Un amănunt în legătură cu această problemă : la punctul *d* al § 177, p. 72, unde se vorbeşte despre despărţirea în silabe a cuvintelor care conţin grupuri de cîte două consoane, dintre care prima poate fi *b*, *c*, *d*, *g*, *p*, *v*, *f* şi *s*, iar a doua *l* sau *r*, s-a omis, din prima enumerare, consoana *t*, cu toate că este dat exemplul *li-tru*.

[2] În ceea ce priveşte conţinutul, introducerea este identică cu cea din ÎP.

[3] Cf. ÎP, p. 54.

[4] *Ibid.*, p. 52.

[5] Astfel se evită confundarea cu cratima.

[6] În această cifră intră numai cuvintele-titlu.

[7] Nu este recomandabil să intre regionalisme într-un îndreptar ortografic din motive destul de bine întemeiate. Mai întîi, multe dintre cuvintele regionale care sînt folosite în diferite părţi ale ţării au variante în ceea ce priveşte pronunţarea. Fiind vorba de cuvinte care nu apar în limba literară, ar fi foarte greu să se stabilească forma corectă. În al doilea rînd, există regionalisme cu o arie de răspîndire extrem de mică şi prezenţa acestora ar fi justificată într-un dicţionar general, nu într-un îndreptar ortografic.

[8] *Орфографический словарь русского языка*, Москва, 1956.

cuvintele din lexicul limbii literare, la care s-au adăugat termeni ştiinţifici şi tehnici, forme dialectale mai cunoscute, cuvinte populare şi familiare [1].

În indicele din OP au intrat aproape toate cuvintele din MD şi DO [2]. Au fost lăsate la o parte neologisme [3], regionalisme [4], cuvinte învechite [5] sau cuvinte de felul: *amărúi, apărâie, bîjbîială, cocîi, lălîu, mînér* MD, *degerá, tăiniţă, văgăúnă* DO. În afară de regionalisme toate celelalte cuvinte puteau intra în lista de cuvinte.

Au fost introduse aproximativ 4.000 de cuvinte din cele mai diverse categorii: neologisme [6], arhaisme sau cuvinte învechite [7], regionalisme [8], cuvinte populare şi familiare [9]. Dacă, faţă de MD şi DO, indicele de cuvinte din OP este mai bogat, în schimb, în comparaţie cu cele două dicţionare apărute pînă acum (DM şi DL), el este extrem de sărac. Au fost lăsate la o parte foarte multe cuvinte — unele dintre ele frecvent folosite — care pun probleme de ortografie sau de ortoepie[10].

Lipsesc cuvinte care, în ultimul timp, sînt foarte frecvente şi care nu apar nici în DM. Era necesar să se dea forma corectă a lui *balonzaid* pe care l-am întîlnit scris în mai multe feluri[11]. Un cuvînt cum este *profesor* apare *profésor* în MD, *profesór* în DO, iar în OP lipseşte. În schimb, la unele cuvinte, au fost introduse şi variantele fonetice. Mă refer, de exemplu, la verbul *agăţá* care apare sub forma *acăţá*, cu trimitere la prima formă. Dacă *agăţá* este corect, nu văd ce rost mai avea să se menţioneze varianta fonetică. Un alt caz este acela al verbului *ticsí*, alături de care apar formele *tixí* şi *tixít*. MD, DL şi DM menţionează numai pe *ticsí*, iar în OP nu numai că apar ambele forme, dar nici nu se specifică măcar care dintre cele două forme este recomandabilă.

În timp ce MD menţionează numai pe *adineáuri*, DO consideră că tot atît de corectă este şi forma *adineáori*, iar OP dă ambele forme, fără să facă vreo deosebire între ele, cu toate că în DL şi DM *adineáuri* este cuvîntul de bază. Un ultim exemplu de dublete fonetice: *pricopsí* (cf. MD, DM) şi *procopsí* (luat după DO).

Mai apar, în indicele de cuvinte, cuvinte-titlu care sînt, de fapt, variante morfologice. Unele dintre ele sînt justificate, pentru că prezintă deosebiri destul de mari faţă de forma de bază[12]. De ce s-au dat însă, independent, forme de plural de felul *féşi, piétre, piéţe*? Din cauza alternanţelor fonetice care apar la plural? Dar, în acest caz, ar fi trebuit să apară toate cuvintele ale căror plurale prezintă alternanţe. De ce s-au dat *sap, sar* (de la *săpá, sărí*)? Toate aceste forme măresc inutil lista de cuvinte.

---

[1] În acest fel. dicţionarul cuprinde 110.000 de cuvinte şi este mai bogat decît unele dicţionare (decît *Dicţionarul limbii ruse*, apărut sub redacţia lui S. I. Ojegov, de exemplu), ceea ce nu constituie un dezavantaj, dimpotrivă.

[2] Exceptînd aproximativ 170 de cuvinte.

[3] *Analgézic, dezinsectizáre, maniá, omnibús* MD, *eclalór, diafanoscóp, insinuá, percusiúne, selecţionér, ténder, tifón* DO.

[4] *Bageácă, ghébă, pîlotă* DO.

[5] *Hamút* MD, *înzăuát, levént* DO.

[6] *Abiótic, breviár, daltonísm, extensór, ftiziológ, grimeur, hidrométru, inepţie, lénto, neón, ovoscóp, paranóic, radiolocáţie, schérzo, şáltăr, tarsián, vilbróchen, waránt* etc.

[7] *Işlic, jitări, jîtie, jîtnicér, obijduí.*

[8] *Acioáie, hartoí, ierúgă, jirébie, ojînă, pérjă* etc.

[9] *Fleáncă, háplea, odicolón.*

[10] Iată o listă destul de sumară: *abandón* (numai singular), *absidiál* (pron. *-di-al*), *aerobiótic* (pron. *a-e-ro-bi-o-*), *biscuít* (pron. *-cu-it*), *cămărúie* (pron. *-ru-ie*), *doctori* (prez. ind. 1 sg. *doctorésc*), *fulgerá* (prez. ind. 1 sg. *fúlger*), *gheridón* (pl. *gheridoáne*), *hidálgo* (numai sg.), *înmuiá* (prez. ind. 1 sg. *înmói*), *jurisprudénţă, kilometrá* (prez. ind. 1 sg. *kilometréz*), *lăpţi* (numai pl.), *mercerizát* (nu *mercelizát*), *mixt* (*mixte*, pl. *micşti, mixte*), *neavenít* (pron. *ne-a-*), *osaná* (pl. *osanále*), *pantalón, pudél* (pl. *pudeli*), *reapăreá* (viit. I 3 sg. *reapăreá*), *silf* (pl. *silfi*), *şrapnél* (pl. *şrapnéle*), *talvég* (pl. *talvéguri*), *úmblet, teleféric* (pl. *teleférice*), *vicisitúdine* etc. etc.

[11] *Balonseide, ballonseid, ballonzaide.*

[12] Era necesar să figureze, cu trimitere, forme flexionare cum ar fi *iau* (*luá*), *píve* (*píuă*) etc.

De foarte multe ori omonimele şi cuvintele polisemantice nu sînt tratate la un singur cuvînt-titlu [1]. Cum apar totuşi cîteva omonime discutate la un singur cuvînt-titlu [2], inconsecvenţa este evidentă.

Am arătat că, din punctul de vedere al normelor teoretice, sînt destul de puţine deosebiri între MD şi DO, pe de o parte, şi OP pe de altă parte. Cele mai multe deosebiri apar în aplicarea acestor norme la cuvintele din indice.

Cuvinte accentuate diferit, faţă de MD sau DO, sînt puţine [3]. În *epócă* *întreprid* şi *protectór* noul îndreptar a fost consecvent normei de la p. 57, conform căreia, dintre două variante accentuate diferit, se alege varianta cu accentul mai aproape de finala cuvîntului. După OP, accentul nu are rol morfologic în diferenţierea substantivului *protectór* de adjectivul *protectór* şi cred că are dreptate, contextul fiind singura posibilitate de diferenţiere. Cu *notés* cred că s-a exagerat mutîndu-se accentul pe ultima silabă : majoritatea celor care folosesc cuvîntul pronunţă *nótes* (probabil, sub influenţa lui *nóte*) [4].

Unele cuvinte nu au accentul marcat : *grimeur* etc.

Numeroase deosebiri de ordin fonetic pot fi observate comparînd indicele noului îndreptar cu al celorlalte. În MD şi DO [5] apare forma etimologică *palavragí*, dar OP consideră, pe bună dreptate, că *pălăvrăgí* este forma corectă astăzi. După cum se vede, OP se opune, de data aceasta, chiar DL şi DM, cum, de altfel, se întîmplă şi în cazurile : *corvádă*, *cărdăşie* şi *pîrău* în MD, DO, DL şi DM, dar *corvoádă*, *cîrdăşie* şi *pîrîu* în OP [6]. *Paserélă* din MD seamănă mai mult cu etimonul (<fr. *passerelle*, cf. DM), dar forma *pasarélă* din OP, DL şi DM este totuşi mai frecventă.

În ceea ce priveşte scrierea şi pronunţarea cuvîntului *santinélă*, părerile sînt împărţite : după MD, DO şi DM, forma corectă este *sentinélă*, mai apropiată de aspectul grafic al etimonului (<fr. *sentinelle*), în timp ce OP şi DL recomandă forma *santinélă*, mai apropiată de pronunţarea etimonului. La fel s-a procedat şi cu *lébervurşt* din MD, DO care apare *lébărvurşt* în OP [7].

Lui *dairá* din DO i se opune, în OP, *dairéa* (< tc. *daire*, cf. DM), prima formă fiind, după cum arată şi DL, o variantă. Între *şátre* şi *şétre*, ambele prezente în DL, OP, spre deosebire de MD şi DO, a ales pe *şétre* [8].

La § 8, p. 28, OP recomandă ca, după *ş*, *j* din rădăcina cuvîntului, să se scrie şi să se pronunţe *e*, nu *ă* [9]. Este inexplicabil însă de ce *jerăgái* din MD apare *jărăgái* în OP [10]. În *stejăriş* din OP, faţă de *stejeriş* din MD, DO, *e* (după *j*) a devenit *ă* pentru că s-a luat în consideraţie etimonul [11], dar, în acest fel, a fost din nou călcată norma.

Forma *răstrişte* din MD a fost înlocuită cu *restrişte* în OP [12], iar *deseălină* din MD a devenit *desetină*. *Competinţă* MD, DL apare în OP sub forma *competenţă* [13]. Faţă de *indi-*

---

[1] Sînt aproape 30 de cuvinte tratate în acest fel.

[2] Cf. *bándă*, *rapórt*, *raportá* etc.

[3] Cf. *épocă* MD, DO, DM, dar *epócă* în OP, *întreprid* în MD, dar *întreprid* în OP, DL, DM, *protéctor* s. (*protectór*, adj.) MD, DO, dar *protectór* s. şi adj., în OP, *dihor* în DO, dar *dihór* în OP, *mizer* în DO, dar *mizér* în OP.

[4] Cf. şi DL, DM.

[5] Cf. DL şi DM.

[6] Formele recomandate de OP sînt cele mai răspîndite astăzi. După DM, *cîrdăşie* < *cardaş* „tovarăş" < tc. *kardaş*, dar vorbitorii l-au apropiat de rom. *cîrd*. În dauna formelor etimologice *pîrău*, pl. *pîráie* a fost aleasă forma *pîrîu*, pl. *pîrîuri* care cîştigă din ce în ce mai mult teren, probabil, din cauza analogiei formale şi semantice cu *rîu*, *rîuri*, încît s-ar putea întîmpla ca *pîrău* să rămînă numai în vorbirea populară.

[7] Cf. pronunţarea germ. *Leberwurst*.

[8] Analogic cu alte cuvinte care au alternanţe la plural.

[9] În sensul acestei norme, apar, în OP, *jerátic* (*jărátic* MD), *jerui* (*jărui* MD).

[10] Dacă *jărăgái* a fost pus în legătură cu *jar*, atunci acelaşi tratament trebuia să aibă şi *jerátic* (pentru care DM dă etimologia sl. žaratъkъ) şi *jerui*.

[11] *Stejar* + *-iş*.

[12] În DM se recomandă forma *restrişte*, în ciuda faptului că etimologia este răs- + *triste*, ceea ce înseamnă că ori forma corectă este *răstrişte* ori cuvîntul se pronunţă *restrişte* sub influenţa cuvintelor de felul : *reface* etc.

[13] Probabil sub influenţa lui *competént* din aceeaşi familie ; cf. şi *absent-absenţă*, *frecvent-frecvenţă* etc.

structíbil din MD şi DO noul îndreptar recomandă forma *indestructíbil*[1]. Preferînd pe *juxtalineár* în locul lui *juxtaliniár* (cf. MD, DO, DL), OP dă dovadă de inconsecvenţă, pentru că recomandă să se scrie *liniár*, nu *linéar*! *Giúlgi* din MD a fost înlocuit cu *giúlgiu*, formă de bază în DL şi DM, iar *blachéu* (cf. MD, DO, DL şi DM) şi *misoghín* (cf. DO) au devenit *plachéu*[2] şi *misogín*.

Litera *g* urmată de *u* din cuvintele franţuzeşti are, în romînă, un tratament diferit. Uneori, se pronunţă şi se scrie *gv* (*lingvistică* < fr. *linguistique*), alteori *ghe/i* (*drogherie* < fr. *droguerie*) sau *gu* (*lingual* < fr. *lingual*). Dacă, dintre formele *sanghín*, *sangvín* şi *sanguín*, OP a preferat-o pe ultima, de ce se recomandă *consangvín*?

O situaţie interesantă prezintă cuvîntul *geántă*[3]. MD menţionează forma *jántă* (pl. *jánte*), iar OP *geántă*. În vorbirea de toate zilele am auzit întotdeauna *geántă* ceea ce dovedeşte că, necunoscîndu-i-se originea, *jántă* a fost apropiat, prin etimologie populară, de *geántă* „servietă". Alt cuvînt cu o situaţie specială este *penar*[4], care provine din germ. *Penal*. Forma *penal* (cf. MD) există în limbă, dar ca variantă şi s-a procedat bine în OP cînd s-a recomandat *penar*, pentru evitarea omonimiei.

Uneori, cuvinte din aceeaşi familie sînt tratate diferit în limbă. Fr. *mousquet* > *muschetă*[5], iar fr. *mousquetaire* > *muşchetar*[6]. În MD nu apare *muschetă*, dar, în schimb, există *muschetar* care a fost înlocuit, în OP, cu *muşchetar*[7].

Ortografia unora dintre cuvintele care au *s*, *z*, mai ales intervocalici, oscilează de la un dicţionar la altul[8]. După OP, se scriu cu *z*, nu cu *s* cuvintele: *mezocárp*, *mezodérm*, *paradiziác*, *prozódic*[9]. Un caz aparte îl constituie *isoglósă*, pronunţat, în realitate, *izoglósă*, care-l păstrează pe *s*, în timp ce toate celelalte cuvinte cu *izo-* au *z*: *izobară*, *izotermă*, *izotrop* etc.

Semnalez, în continuare, cîteva deosebiri — între MD, DO şi OP — legate de formarea cuvintelor. Între formele în *-(ţ)iune* şi cele în *-(ţ)ie*, OP a preferat, uneori, pe primele: *precesiúne* (*precésie* MD, DO), *constricţiúne* (*constricţie* MD). De asemenea, dintre abstractele verbale în *-are* şi cele în *-ţie* sînt preferate, uneori, primele (*dilatáre*, *decapilláre* faţă de *dilatáţie*, *decapilláţie* DO), iar, alteori, ultimele (*vasodilatáţie* faţă de *vasodilatáre* MD). S-a revenit, pe bună dreptate, la formele *sesizá*, *desesizá* etc. În schimb *matizá* din DM a devenit *matisá*.

Compusele *anarho-sindicalism* şi *labio-dental* din DO apar fără cratimă şi cred că s-a procedat bine, pentru că cele două cuvinte sînt simţite ca unităţi bine constituite.

În comparaţie cu deosebirile de ordin fonetic, cele morfologice sînt mult mai puţine. Am găsit doar două cuvinte cu alte forme de plural decît cele din MD[10]. Pe de altă parte, unele cuvinte care, în MD şi DO, apar numai la plural, au, în OP, şi singular[11]. Lipsesc, fără motiv, formele de singular la cîteva cuvinte, în OP: *alice* (*alică* DO), *delicatése* (*delicatésă*

---

[1] Mai apropiată de fr. *indestructible*.

[2] Cf. etimonul fr. *plaqué*.

[3] Cuvîndul înseamnă „Partea exterioară, circulară a unei roţi (pe care se montează anvelopa la automobile, biciclete etc.) Loc. adv. *Pe geantă* = cu cauciucul dezumflat; fig. (fam.) fără bani, lefter", cf. DM şi vine din fr. *jante*.

[4] „Cutioară specială în care elevii îşi ţin rechizitele de scris", cf. DM.

[5] „Armă de foc cu fitil întrebuinţată înainte de inventarea puştii", cf. DM.

[6] Soldat infanterist înarmat cu muschetă; nobil care face parte dintr-o unitate de călăreţi la curtea regilor Franţei", cf. DM.

[7] Aceasta este forma tradiţională.

[8] Inconsecvenţele apar chiar în cadrul aceluiaşi dicţionar. OP recomandă *oclusiv* (*ocluzívă* MD, DO), dar *ocluziúne*! *Persuasiúne* trebuie să fie pronunţat, după OP, *persuaziune*, or, pronunţarea cu *-z-* este mai rară (cf. şi DL, DM).

[9] Cf. *mesozoic* etc. în MD.

[10] Cf. *barcáz-barcázuri* (*barcáze* MD), *răbój-răbójuri* (*răboáje* MD).

[11] Cf. *hamsíe* (*hamsii* MD, DO), *jumără* (*jumări*, MD), *pseudopód* (*pseudopóde* MD), *pirostríe* (*pirostrii* MD, DO), *stavríd* (*stavrízi* MD, DO).

MD), *năbădăi* (*năbădáie* MD), *alizée* (*alizéu* DO). Cuvintele *cîrjă* şi *vis* au două forme la plural (*cîrje-cîrji*, *vise-vîsuri*), dar fără să se arate care forme sînt recomandabile. Au fost omise formele de plural la cuvintele : *asíduu*, *betón*, *colócviu*, *contíguu*, *discontínuu*, *ingénuu*, *metacarpián*, *metró* etc. La unele dintre aceste cuvinte nu s-au dat nici formele de feminin : *contínuu*, *superflúu* etc. Cuvinte de genul feminin în MD şi DO apar la masculin şi neutru în OP [1] şi invers [2].

Cîteva greşeli de tipar nesemnalate în erată : *îngheţată* (pentru *îngheţate*), *justă* (în loc de *juxtă*), *smeală* (pentru *smoală*).

*

Scopul noului îndreptar este acela de a unifica normele limbii literare din punctul de vedere al ortografiei, al ortoepiei şi al punctuaţiei şi, cu toate observaţiile făcute, se poate considera că OP a realizat, în cea mai mare parte, acest lucru. La o eventuală nouă ediţie cred că va trebui să se acorde o mai mare atenţie, în special, părţii a doua a îndreptarului, care, în orice caz, ar trebui să fie mult îmbogăţită, pe baza unor principii bine stabilite. Îmbogăţirea indicelui de cuvinte romîneşti este cu atît mai necesară, cu cît OP indică norme de care trebuie să se ţină seama în redactarea *Dicţionarului general al limbii romîne*.

I. Dănăilă

ВОПРОСЫ КУЛЬТУРЫ РЕЧИ, 2, Moscova, 1959

Anul trecut a apărut la Moscova, în Editura Academiei de ştiinţe a U.R.S.S., al doilea volum al culegerii *Problemele cultivării limbii*, publicat sub redacţia lingvistului sovietic S. I. Ojegov. Mai bogat în studii şi note decît primul volum, apărut cu trei ani înainte [3], volumul acesta demonstrează consecvenţa cu care colectivul de cercetători ai Secţiei de cultivare a limbii din cadrul Institutului de limba rusă al Academiei de ştiinţe a U.R.S.S. urmează linia teoretică preconizată acum trei ani.

În culegere publică A. D. Grigorieva, *Note despre sinonimia lexicală*; V. P. Danilenko, *Cu privire la formarea cuvintelor în domeniul terminologiei tehnice şi de producţie*; N. D. Andreev şi V. L. Zambrjiţkii, *Elemente noi în terminologia agricolă*, In. A Belicikov. *Cu privire la adjectivele formate cu prefixul сверх (supra-) în limba rusă*; V. I. Abaev, *Nume etnice formate cu -ец, în limba rusă*; E. S. Skoblikova, *Forma subiectului pe lîngă un predicat exprimat prin numeral*; V. L. Voronţova, *Normele de accentuare a verbelor în -ить în limba rusă literară contemporană*; A. V. Superanskaia, *Despre o greşeală de scriere a unor numiri geografice* şi idem, *Cu privire la felul de pronunţare a cuvintelor în vorbirea tineretului studenţesc*.

Volumul se încheie cu 19 note referitoare la problemele vocabularului rus contemporan şi la cîteva fapte de semasiologie, fonetică şi ortografie rusă.

Peste tot se simte tendinţa de a analiza normele limbii ruse literare contemporane în scopul clarificării şi explicării lor şi de a studia inovaţiile apărute în vorbire şi în scris, inovaţii pe baza cărora se descifrează tendinţele proprii limbii ruse contemporane.

Totodată se constată în această culegere preocuparea de a analiza normele unei exprimări corecte, nu numai din punct de vedere strict gramatical ci şi stilistic. Edificator în această privinţă este studiul lui R. A. Budagov, intitulat *Împotriva clişeelor în limbă*, de care mă voi ocupa mai pe larg, în continuare.

[1] Cf. *angiospérm* (*angiospérmă* MD, DO), *hematít* (*hematítă* MD, DO), *obsidián* (*obsidiánă* DO).

[2] Cf. *narcísă* (*narcís* MD, DO), *leucocítă* (*leucocít* DO) etc. Toate aceste cuvinte sînt termeni de specialitate şi se pare că OP redă cuvintele aşa cum sînt folosite de către specialişti.

[3] Vezi „Limba romînă", nr. 5, 1956, p. 79.

Autorul se ocupă de o greşeală de stil: folosirea prea frecventă a unor cuvinte şi expresii, care devin, tocmai prin aceasta, clişee. Cazurile particulare care ilustrează această idee sînt adj. ведущий, „de frunte", folosit mai ales ca epitet al substantivelor учёный şi актёр, subst. высказывание „afirmaţie" şi expr. в деле „în problema". Raliindu-se părerii exprimate de Lev Kassil şi Pavel Nilin în „Новый мир", nr. 4, 1958, p. 276—278, autorul vede în această greşeală de stil un adevărat pericol care ameninţă exprimarea. Prin asemenea formule stereotipe, exprimarea vie şi plastică este nimicită, iar posibilităţile de redare a gîndurilor sînt sărăcite. În plus, se subliniază faptul că această greşeală provine din ignorarea bogăţiei de sinonime a unei limbi.

R. A. Budagov concentrează în cîteva pagini observaţii foarte utile şi pentru cititorii romîni. O primă constatare priveşte chiar accepţiunea dată de R. A. Budagov termenului „clişeu". Lingvistul sovietic acordă termenului de clişeu un înţeles mai larg decît cel cunoscut pînă acum [1]. Clişeul înglobează în sfera sa nu numai locuţiuni şi expresii, ci şi cuvinte. Această nouă interpretare atrage după sine tentaţia de a încerca o comparaţie cu limba romînă actuală, în care după cum cred că voi putea arăta mai jos, termenul „clişeu" poate fi atribuit nu numai unităţilor lexicale — cuvinte sau expresii [2] — ci şi unor procedee gramaticale.

Din această categorie face parte transformarea în limba romînă actuală a unui mare număr de verbe tranzitive în verbe reflexive. Fenomenul apare mai ales la verbele *a voi* şi *a cere*:

Sub o cîrmuire ce ***se voia*** *pe vecie împlîntată într-un Orient de somnolenţă.* G. L. 151, 1957, 1/2.

O nouă activitate, corespunzătoare însuşirilor sale... ce ***se voiau*** *acum folosite.* Flacăra, 89, 1956, 15/2.

Naraţiunea ***s-ar fi cerut*** *credem mai concentrată,* V. R. nr. 10, 1958, p. 154.

O tensiune dramatică ***ce se cerea*** *mereu susţinută.* V. R. nr. 10, 1958, p. 165.

Concerte... abundînd în crispări şi contorsionări melodice, în izbucniri furioase, care, ***se vor*** *tragice.* Contemporanul nr. 730 (7 oct. 1960), p. 5/2.

Aceste treceri la diateza reflexivă [3] sînt de fapt personificări, marcate formal prin transformarea obiectului acţiunii în subiectul ei.

Propoziţiunea: ***XY*** *trebuia să-şi folosească însuşirile* se construieşte azi mai ales sub forma:

Însuşirile lui XY se cereau (sau *se voiau*) *folosite.*

La crearea unei astfel de exprimări a contribuit desigur şi sensul de „trebuie" pe care-l are construcţia impersonală *se cere.* Prin analogie apoi diateza a trecut şi asupra altor verbe ducînd la exprimări greşite.

N. N. s-a apropiat „cu sufletul deschis" de viaţa nouă a patriei pe care o îndrăgeşte, de viaţa poporului al cărui glas ***se doreşte*** *şi reuşeşte adeseori să fie.* G. L. din 5 august 1954, p. 2/5.

Se poate observa că, în exemplul de mai sus, folosirea pronumelui reflexiv este inutilă. O asemenea construcţie ar putea fi numită pleonastică. ***El doreşte să fie*** (glasul poporului) exprimă ideea „se doreşte (pe sine)" tocmai prin faptul că subiectul primei propoziţii *el* se subînţelege ca subiect al propoziţiei următoare *să fie* (*el*). Pleonasmul însoţeşte în mod aproape constant transformarea unui element de comunicare în clişeu.

Un exemplu în care folosirea unui verb la diateza reflexivă duce la o altă greşeală, este verbul *a se îmbia*, cu sensul de „a se oferi (privirii)", cum apare în unele construcţii

---

[1] Vezi Rémy de Gourmont, *Esthétique de la langue française*, Paris, 1955, p. 189; Al. Rosetti, *Le mot. Esquisse d'une théorie générale*, 1943, p. 32—33.

[2] I. Dănăilă, *Cîteva clişee lingvistice*, în „Limba romînă", nr. 5, 1960, p. 79.

[3] Vezi şi cele menţionate de acad. Iorgu Iordan în *Limba romînă actuală*, ed. a II-a, 1947, p. 350 (s. v. *vrea*) şi 363.

folosite azi destul de des : *perspectiva se îmbie largă, privelişiea se îmbie frumoasă* etc.

În limba romînă singurul sens, consemnat în dicţionare al lui *a se îmbia* este cel de ,,a se lăsa rugat''. În construcţii ca cele amintite mai sus verbul *a se îmbia* este folosit cu sensul de ,,a se oferi'', datorită faptului că *a îmbia* (să mănînce) este înţeles, adeseori, mai ales de către ,,orăşeni'', ca ,,a oferi (mîncare)'' în loc de ,,a pofti (să mănînce)''.

Cred că este în toate acestea un manierism lingvistic, un mod de exprimare şablon, care derivă însă tocmai din dorinţa celui care scrie de a se deosebi de ,,vulg''. Ferindu-se de ,,clişeul'' vorbirii comune, el cade în greşeala de a adopta clişeele publicisticii, la fel de fade şi de supărătoare.

Evident că şi pentru cei ce scriu romîneşte clişeele reprezintă o ispită pe care cu greu o pot ocoli. Nu există decît un singur remediu : *controlul exigent* şi *repetat* al fiecărui cuvînt scris, *înainte de a-l trimite la tipar.*

Toate aceste constatări subliniază exactitatea observaţiilor făcute de lingvistul R. A. Budagov, în articolul său.

Flora Şuteu

INDICELE REVISTEI PE ANUL 1960

întocmit de I. DĂNĂILĂ

INDICE DE MATERII*

A

A > *e* în graiul din Frătăuții-vechi 3/77; *á* > *â* în istroromînă 3/96; *a* + *i* > *i* în albaneză 1/82.

ABSTRACTIZARE, ~a ca lege a limbii 2/91.

ACCENT, locul~ului în romînă 6/66; deplasarea ~ului la pronumele demonstrative, nehotărîte și la verbele de conj. a III-a, pers. 1 și 2 pl. în graiul din Frătăuții-vechi 3/77, 78.

ACRONIC, legi ~e ale structuraliștilor 2/103.

ADJECTIV, ~ul cantitativ 3/65.

ADVERB, definiția ~ului 4/33, 34; ~ul în romînă, 4/33—40; clasificarea ~ului: semantică 4/34—37, sintactică 4/35—40; complementul ~ului, 4/36; ~ul *anume*, *adică* 1/21—24, 30, 31, *ca* 2/14, 16, *da* 4/37, 40, *decît* 2/56, *nu* 4/37, 40, *numai* 2/56.

ADVERBIAL, mijloace de exprimare a determinării ~e, 4/33.

ALBANEZĂ, asemănări între ~ și dalmată, 6/69, între ~ și romînă 1/81.

ALFABET, simplificarea ~ului cirilic, 3/35, 36; transcrierea ~ului cirilic cu litere latine, 2/25, 3/37—46, 92, 93, 4/82—83.

ALGORITM, definiție 3/16; ~e binare 3/86; ~ii mașinii de tradus 3/5, 6, 16.

ANALIZĂ, ~a gramaticală, 1/27, 28, 2/105—110; ~a prin comutare 6/23—26.

ARGOU, 2/105.

ARHAISM, ~ele la Sadoveanu 6/6, 14.

ARTICOL, lipsa ~ului enclitic *l-* 3/75 și ~ul enclitic *-li* în graiul din Frătăuții-vechi; ~ul proclitic *un*, *o* 5/37—39.

ASEMĂNARE, ~i între albaneză și romînă 1/81.

ASIMILARE vocalică *i—a* > *a — a* 5/24.

ASINDETON 1/21.

ASPECT, ~ul verbului în istroromînă 2/111 și în meglenoromînă 3/86.

ATRIBUTIVĂ, ~a circumstanțială în romînă 4/24—32; prin ce sînt introduse ~ele circumstanțiale cauzale 4/24, 28, condiționale 4/29, concesive 4/29, consecutive 4/24, 28, finale 4/25, 28.

Ă

Ă > *a* 3/74, 77, *ă* neaccentuat final > *ĭ* 3/73, *ă* > *e* 3/77 în graiul din Frătăuții-vechi.

B

BIBLIOGRAFIE, ~a lucrărilor de lingvistică apărute de la 1 mai 1959 pînă la 1 mai 1960 4/99—110; ~ despre calculul probabilităților în lingvistică 1/10; ~ despre cibernetică 1/10; ~ despre F. F. Fortunatov 6/30; ~ despre lingvistica matema-

* Cifra pusă înaintea barei indică numărul revistei, iar cifrele care sînt după arată pagina.

tică 3/13; ~ despre maşinile de calcul 1/10; ~ despre onomasiologie 4/22—23; ~ de lucrări despre onomasiologia limbii romîne 4/21—22; ~ despre statistica lingvistică 1/10; ~ despre traducerea automată 1/10.

C

C + *s* > *fś* în albaneză 1/81; *c* + *t* > *it* în albaneză 1/81 şi în dalmată 1/80; *č* în istroromînă 3/97; *ĉ* > *ŝ* în graiul din Frătăuţii-vechi 3/75.

CALC, ~ul în terminologia medicală 5/87, în terminologia marinărească 5/32; ~uri după franceză 2/72, 5/26, germană 3/81, greacă 2/72, latină 2/72, slavă 2/31 în romînă.

CALCUL, ~ul probabilităţilor în analiza lingvistică 2/92.

CANTITATE, noţiunea de ~ în limbă 2/10.

CÎMP semantic 4/11.

CLIŞEU, ~e lingvistice în romînă 5/8, 79—81, 6/71, în rusă 6/72.

CODIFICARE, ~a limbilor naturale 3/4, 5.

COMPLEMENT, ~ul adverbului 4/36; ~ul calităţii în romînă 2/14—18.

CONJUNCŢIE, ~ile în graiul din Frătăuţii-vechi 3/78; ~a *că* 1/30.

CONSOANĂ, ~e palatalizate 3/75, dure, moi, rotunjite, nerotunjite în romînă 3/84.

CONSTANTĂ semantică 2/101.

CONTAMINARE în romînă 5/25, 26, 42.

CONTEXT explicit, lingvistic 3/85.

CONŢINUT, 6/21; formă şi ~ în limbă 2/100; forma şi ~ul cuvîntului 2/92; formă şi ~ în omonimia morfologică 2/92.

CULTIVARE, ~a limbii 1/35—41, 2/47—57, 94—96, 3/23—26, 5/38, 79—88, 6/71—73.

CUVÎNT, definiţia ~ului 4/91, 6/35; clasificarea ~elor 6/37; ~e cheie 3/20, 4/63, compuse în dicţionar 4/92, de bază 4/63, de caracterizare 3/21, 4/63, de structură 4/63, disponibile 3/12, 20, frecvente 3/12, 20, pline 4/58, teme 2/20, 4/63; ~ul vorbit 1/36, 37; forma şi conţinutul ~ului 2/92; ~ şi noţiune 4/19; ~ şi realitate 2/90, 91; disponibilitatea ~elor 3/17; rolul ~ului în cunoaştere 2/90, 91; radicalul ~ului în maşina electronică de calcul 1/6; ~ şi sens 4/19; caracterul obiectiv al sensului ~ului 2/101; sensul ~elor în dicţionarele bilingve 2/98; sensul figurat al ~ului 1/51.

D

DALMATĂ, asemănări între ~ şi albaneză 1/80.

DEFECTIV, verbe ~ în romînă 5/10—20.

DEFINIŢIE, ~a adverbului 4/33—34, a algoritmului 3/16, a clişeului lingvistic 5/79, 6/72, a cultivării limbii 1/35, 49, 2/52, 54, 3/23, 25, a cuvîntului 4/91, a formei gramaticale 6/36, a lingvisticii 6/33, ~a sinonimului la Canella 4/73.

DERIVARE sinonimică 6/40.

DEZINENŢĂ zero 6/39.

DICOTOMIC, teoria ~ă a fonemului 1/106.

DICŢIONAR, ordinea sensurilor cuvintelor în ~e 4/91; ~ul enciclopedic 4/70, 72; ~de frecvenţă al limbii engleze 3/19; ~e morfologice şi sintactice 2/11; ~*e unilingve romîneşti*: explicative generale 4/66—70, creaţii personale în ~ul explicativ general al lui I. Golescu 4/67, primul ~ explicativ general tipărit complet 4/68; ~ul general al limbii romîne: istoric 1/11—12, caracterul lingvistic 1/12—14, istoric 1/14—15 şi etimologic 1/14—15, metoda de lucru 1/15—17, principii de introducere a cuvintelor în ~ 1/13; ~ istoric 4/89; ~ul ortografic al limbii romîne 2/99—100, 6/64—71; ~ de sinonime al limbii romîne 4/73—75; definiţia sinonimelor în ~ul de sinonime al lui Canella 4/73; ~*e bilingve*: clasificarea ~elor bilingve 2/97, sensul cuvîntului în ~ele bilingve 2/98; ~*e bilingve romîneşti*: ~e bilingve cu indicaţii etimologice 1/70, 76, 77, francez-romîn 1/73—76, german-romîn 1/68—73, ardelenismele în ~ul german-romîn al lui Iser 1/71, neologismele în ~ul german-romîn al lui Polizu, barbarismele

în ~ul german-romîn al lui Barcianu 1/73, grec-romîn 2/82—85, filiaţia sensurilor în dicţionarul grec-romîn 2/84, italian-romîn 2/75—86, latin-romîn 2/78—81, tendinţe puriste în ~ul latin-romîn al lui Bălăşescu 2/79, maghiar-romîn 2/81—82, romîn-francez 1/73—78, romîn-german 1/71 — 73, 2/35—46, rus-romîn 2/85, 97—98, definiţia sensului cuvîntului rusesc în ~ul rus-romîn 2/97, 98; ~*e poliglote romîneşti*: german-romîn-francez 2/86, francez-grec-romîn 2/86—87, romîn-latin-grecesc 2/87, latin-romîn-francez 2/88, romîn-latin-german-francez 2/87.

DIFTONG, ~ul *ea* + *s, ş, j, ţ, z* > *a* în graiul din Frătăuţii-vechi 3/75; ~ul *ia* + *s, ş, j, ţ, z* > *a* în graiul din Frătăuţii-vechi 3/75, ~ul *ia* > *ę* în graiul din Frătăuţii-vechi şi în *Cronica anonimă* 3/74, 93.

DISLOCARE, ~a grupurilor de cuvinte 3/27—29.

DISPONIBILITATE, ~a cuvintelor 3/17.

DISTRIBUŢIE complementară, defectivă şi contrastică 6/27, ~a binominală 3/21, ~a lui Gauss 3/21.

DIVERSIFICARE, ~a ca lege a limbii 2/91, 102.

E

É în graiurile din nordul Moldovei 2/27; *e* accentuat + *s, ş, j, ţ, z* + labiale > *a* şi *e* neaccentuat final > *i* în graiul din Frătăuţii-vechi 3/74.

EDIŢIE, rectificări la ~ile lui Eminescu 1/85—97, 3/47—53, 5/47—59, 6/47—54.

ENGLEZĂ, formalizarea limbii ~e 3/5; dicţionar de frecvenţă al limbii ~e 3/19; particulele în ~5/5.

ENTROPIE 3/10, 11.

EPITET, ~ul la Sadoveanu 6/9—10.

ERGODICITATE 3/10.

ETIMOLOGIE populară 5/40; ~i din: bulgară 5/14, 24, 26, 29, 30, 41, engleză 5/40, franceză 5/16, 17, 25, 33, 6/69, 70, germană 3/80, 5/17, 21, 22, 43, 45, greacă 5/21, 29, 31, 43, italiană 5/33, latină 5/11—17, 24, 32, 41, 78, maghiară 5/21—25, 43, 6/45, rusă 5/29, 30, 41, sîrbă 5/21, 22, 31, 43, slavă 5/43, 90, turcă 3/95, 4/68, 5/21, 22, 29, 31, ucraineană 5/44.

EXCEPŢIE în limbă 2/10.

EXPERIMENT, ~ul de predicţie 3/85.

EXPRESIE 6/21; ~i frazeologice 6/37; ~a populară „unde şi-a înţărcat dracul copiii" 4/41.

EXTENSIUNE 3/7.

F

FILIAŢIE, ~a sensurilor la I. Budai-Deleanu 2/45; ~a sensurilor în dicţionarele bilingve 2/84.

FILOLOGIE, raportul dintre ~ şi lingvistică 2/22—29.

FONEM, 1/106, 3/9; delimitarea şi identificarea ~elor 1/106; funcţiile constitutivă şi distinctivă ale ~ului 2/104; teoria dicotomică a ~ului 1/106.

FONETIC, particularităţile ~e ale graiului din Frătăuţii-vechi v. GRAI; variante ~e în *Cronica anonimă* 3/93.

FONETICĂ, structura ~ii 2/12.

FORMAŢIE, ~ile regresive la Coşbuc 1/53.

FORMALIZARE, ~a limbii engleze 3/5.

FORMĂ, dialectica ~ei şi a conţinutului în limbă 2/100; ~a şi conţinutul cuvîntului 2/92; ~ şi conţinut în omonimie.

FRANCEZĂ, particolele în ~ 5/5; prefixul *de-* în ~ 3/31.

FRECVENŢĂ, definiţia ~ei în limbă 3/10, 17, 4/59; dicţionar de ~ în engleză 3/19.

G

Ĝ > *ẑ* în graiul din Frătăuţii-vechi 3/75.

GASCONĂ, evitarea omonimiei în ~ 4/8.

GENITIV, ~ul cu *de, la* în graiul din Frătăuţii-vechi 3/77.

GERMANĂ, particolele în ~ 5/5.

GLOSAR din regiunea Craiova 2/14—20, 5/34—36, Cluj 2/20—21, Timişoara 2/20.

GRAFIE, interpretarea ~ilor cirilice din jurul anului 1800 3/33—46, interpretarea ~ilor cirilice din *Cronica anonimă* 3/92, 93.

GRAI, ~ul din Frătăuții-vechi: *particularități fonetice specifice*: *a* > *e*, *ă* > *e*, *t* > *a*, *-i* la pl. > *t*, deplasarea accentului la pronumele demonstrative și nehotărîte și la prezentul indicativ, pers. 1, 2 pl. de la conjugarea a III-a 3/77, *particularități fonetice comune cu alte ~uri*: *ă* neacc. > *t* 3/73, *e* acc. + *s*, *ș*, *j*, *ț*, *z* + labiale (nepalatale) > *ă* 3/74, *e* neacc. (mai ales final) > *i* 3/74, *ea*, *ia* + *s*, *ș j*, *ț*, *z* > *a* 3/75, *ia* > *ę* 3/74, *ĉ* > *ŝ* 3/75, *ĝ* > *ẑ* 3/75, *j* > *ẑ* 3/75. nazalizarea consoanelor și a vocalelor urmate de *n*, *m* 3/74, palatalizarea labialelor *b*, *c*, *f*, *v* 3/75, *particularități lexicale*: moldovenisme vechi 3/76, cuvinte vechi pe cale de dispariție 3/78—79, cuvinte care în Frătăuții-vechi au alt sens decît în restul Moldovei 3/79, ardelenisme 3/79, bucovinisme 3/79, germanisme 3/79—81, *particularități morfologice specifice*: articolul enclitic *-li* 3/77, numeralul ordinal masculin folosit și pentru feminin 3/78, superlativul absolut cu *tări*, *strășnic* 3/77, forme verbale vechi 3/78, verbul *a lucra* conjugat ca în Ardeal 3/78, preferința pentru plurale în *-uri* 3/77, vocativul numelor de persoană prescurtate 3/77, *particularități morfologice comune cu alte ~uri*: lipsa articolului enclitic *-l* 3/75, conjuncțiile coordonatoare și subordonatoare 3/78, interjecțiile 3/79, genitiv-dativul cu *de*, *la* 3/77, vocativul întărit prin *hăi* 3/76, locuțiuni adverbiale, conjuncționale 3/78, numeralul cardinal 3/78, lipsa pronumelui personal de întărire 3/76, lipsa perfectului simplu și a mai mult ca perfectului simplu 3/76, mai mult ca perfectul compus 3/76, viitorul cu *a avea* + conjunctivul 3/76; ~ intermediar (moldovenesc-ardelenesc) 3/71; influența ~urilor ardelenesc, oltenesc, moldovenesc asupra limbii române literare, 5/61; particularitățile ~ului moldovenesc din *Cronica anonimă*: *ea* > *e* 3/93, *j* > *ĝ* 3/93, 94; particularități fonetice ale ~urilor din nordul Moldovei: *u* final, *e* accentuat 2/72; ~ul muntean în *Cronica anonimă* 3/94.

GREȘEALĂ de limbă 1/36, 40, 2/48, 49, 51, 55, 56, 3/23, 25.

GRAMATICĂ, conținutul ~ii 2/12, accepțiunea termenului de ~ 2/9; ~a mașinii electronice de calcul 1/5, 6.

GRAMATICAL, principiile analizei ~e 1/27, 28, 2/105—110; clase ~e în indo-europeana comună 6/37; variante ~e în *Cronica anonimă* 3/93.

H

HIPOTAXĂ 1/24.

HIPERURBANISM, ~e în *Cronica anonimă* 3/94.

I

I + *s*, *ș*, *j*, *z*, *ț* > *t* în graiul din Frătăuții-vechi 3/74; *-i* (scurt) 3/84 și *-i* (marcă a pl.) 3/77 în graiul din Frătăuții-vechi.

IDIOTISM, definiție 4/88.

INDO-EUROPEANĂ, clase gramaticale în ~a comună 6/37.

INFLUENȚĂ, ~a graiurilor ardelenesc, moldovenesc, oltenesc asupra limbii române literare 5/61; franceză 3/19, germană 3/79—81, greacă 2/43, 85, sîrbă 2/42, slavă 2/42, turcă 2/43 în română; ~a francizantă asupra lexicografiei românești din sec. al XIX-lea 2/89.

INTERDEPENDENȚĂ, ~a și condiționarea reciprocă a fenomenelor în limbă 2/100.

INTERJECȚIE, ~a în graiul din Frătăuții-vechi 3/79.

INTONAȚIE, ~a propozițiilor subordonate explicative 1/23.

INVERSIUNE, ~a în limbă 2/108.

IOTACIZAT, formele verbale ~e la scriitorii munteni 5/66.

ISTORIE, raportul dintre filologie, lingvistică și ~ 2/22—28; ~a lexicografiei române din

perioada 1826—1870 1/67—78, 2/78—89, 4/66—75.

ISTROROMÎNĂ, 2/111; sunetele *č*, *ş* şi *j* în ~ 3/97; aspectul verbului în ~ 2/111.

ISOGLOSĂ, ~a trecerii lat. *ct* în *pt*, *gn* în *mn* şi *x* în *ps* 1/80.

Î

Î > *o* 2/28; *t* > *i* în *Cronica anonimă* 3/94.

J

J > *ž* în graiul din Frătăuţii-vechi 3/75; *j* > *ğ* în *Cronica anonimă* 3/93, 94; *j* în istroromînă 3/97.

JUXTAPUNERE 1/21.

L

L lat. intervocalic > *r* în romînă 1/4.

LATINĂ, parataxa în ~ 1/24; prefixele *de-*, *des-*, *dis-* în ~ 3/31; propoziţiile secundare explicative în ~ 1/23.

LEGE, ~ile limbii şi societăţii 2/100; ~ile generale ale limbii 2/102; caracteristicile ~ilor generale ale limbii 2/102; ~i acronice (pancronice) ale structuraliştilor 2/103; ~a dezvoltării progresive a limbii 2/102, 103; ~a dezvoltării limbii prin acumulări treptate ale noii calităţi şi prin dispariţia treptată a vechii calităţi 2/102; ~a diversificării 2/91, 102; ~a inegalităţii ritmului de dezvoltare a diverselor compartimente ale limbii 2/102; ~a trecerii de la elemente concrete la cele abstracte 2/102; ~a unificării 2/91, 102; ~ile generale ale semasiologiei 2/102, 103; ~a deplasării accentului în balto-slavă 6/32; ~i fonetice 2/4.

LEXICAL, particularităţi ~e ale graiului din Frătăuţii-vechi v. GRAI; variante ~e în *Cronica anonimă* 3/93.

LEXICOGRAFIE, istoria ~i romîne din perioada 1826—1870 1/67—78, 2/78—89, 4/60—75 (v. DICŢIONAR); stilurile subiectiv (individual), obiectiv şi ~a 4/92; influenţa franceză asupra ~i romîneşti din secolul al XIX-lea 2/89.

LIMBAJ, definiţie 3/85; aspectul familiar al ~ului 2/54; ~ul medical în romînă: dublete populare 5/86.

LIMBĂ, definiţie 2/8, 4/89; evoluţia în ~ 2/5; legile ~ii v. LEGE; caracterul sistematic al ~ii 3/12; mişcarea în ~ 2/100; regularitatea în ~ 3/7; ~i artificiale 3/4; ~i formalizate în matematică 3/4; ~a literară, definiţie 3/24; ~a literară vorbită 2/62.

LINGVISTICĂ, definiţie 6/33; problemele ~ii în lumina leninismului 2/3—8; raportul dintre ~ filologie şi istorie 2/22—34; împărţirea pe discipline a ~ii 2/13; ~a aplicată 3/3; ~a comparativ-istorică 2/4; ~a matematică 2/92, 3/3—13; ~a structurală 2/7—9, activitatea ~ din ultimul trimestru al anului 1959 2/90—96 şi din primul trimestru al anului 1960 3/84—88.

LOCUŢIUNE 2/109; ~i adverbiale 3/78, conjuncţionale 3/78 în graiul din Frătăuţii-vechi; ~ile conjuncţionale *în vremea*, *pe vremea*, *în timpul*, *pe timpul* 4/31, ~ile prepoziţionale *în calitate de*, *în chip de* 2/16, 17.

M

MACROLINGVISTICĂ, definiţie 3/12.

MAŞINĂ, ~a electronică de calcul 1/3—5, 1/106; dicţionarul şi gramatica ~ii electronice de calcul 1/5—10.

MATEMATIZARE 3/5, 6.

MATERIE 2/3, 4.

MEGLENOROMÎNĂ, aspectul în ~ 3/86.

METALIMBĂ 3/5.

METODĂ, ~a analitică în lingvistica generală 6/20—22; ~ele intensivă şi extensivă în cercetarea textelor vechi 2/24; ~a filologică în lingvistică 2/29; ~a funcţiilor arbitrare 3/9, 10; ~a comutării 6/23—26;

~a distribuţiei 6/26—29; ~a statistică în studiul vocabularului 3/14—22; ~a transcrierii fonetice interpretative şi ~a transliteraţiei în transcrierea textelor cu chirilice 3/33—35.
MODISM în limbă, definiţie 4/88.
MORFOLOGIE, definiţie 2/12; ~ fonetică 2/12.

N

NATURALISM lingvistic 2/54, 55.
NAZALIZARE, ~a vocalelor şi a consoanelor + *n*, *m* în graiul din Frătăuţii-vechi 3/74.
NECESITATE şi întîmplare în limbă 2/91, 100, 104.
NEOLOGISM, ~e în *Cronica anonimă* 3/94; ~e recente la I. Golescu 4/67; ~e în dicţionarul lui Polizu 1/72; ~e nejustificate în limbajul medical 5/87; ~e la Gr. Alexandrescu 1/46, Beldiman 2/72, I. Budai-Deleanu 2/43, P. Maior 1/44, Negruzzi 1/45, 46, M. Sadoveanu 6/14, Şincai 1/43; M. Sadoveanu despre ~ele din limba populară 6/9.
NUMERAL, 3/63—70; valorile morfologice de bază ale ~ului 3/66; ~ul în dicţionarele din sec. al XIX-lea 3/64; ~ul în gramaticile din secolul al XIX-lea 3/64; ~ul în textele vechi româneşti 3/65; ~ul cardinal 3/78, ordinal masculin pentru feminin 3/78 în graiul din Frătăuţii-vechi; ~ul *un*, *o* 5/37—39.

O

OMONIMIE, polisemie şi ~ 2/104; ~ parţială 2/104; formă şi conţinut în ~a morfologică 2/92; evitarea ~i în gasconă 4/8.
ONOMASIOLOGIE, 4/3—23; raportul dintre ~ şi semasiologie 4/3—4, 17—19; teme lexicale 4/6, morfologice şi sintactice 4/7 în ~; utilizarea ~i în istoria limbii literare 4/15—16; lucrări de ~ a limbii române 4/20.
ONOMATOPEE, legătura dintre sens şi formă la ~ 2/91.
OPOZIŢIE bilaterală 3/7, binară 3/7, echipolentă 3/9, graduală 3/9, izolată 3/7, multilaterală 3/7, privativă 3/9, proporţională 3/7.
ORTOGRAFIE, principiul etimologic în ~a limbii române 6/64; ~ lui *x* 6/65, *s*, *z* 6/70.
ORTOGRAFIC, îndreptarul ~ al limbii române 2/99—100, 3/87—88, 6/64—71.

P

PALATALIZARE, ~a labialelor *c*, *b*, *f*, *v* în graiul din Frătăuţii-vechi 3/75.
PARATAXĂ, ~a în latină 1/24, în română 1/21, 23, 24.
PARTICULĂ, definiţie în gramaticile româneşti 5/3—9, ~ele în engleză, franceză, germană 5/5; clasificarea ~elor din română 5/4, 6; ~a *-a*, *-ia*, *-le*, *-şa*, *-şi* în română 5/7, 8, 9.
PERFECT, lipsa ~ului simplu şi a mai mult ca ~ului simplu în graiul din Frătăuţii-vechi 3/76; mai mult ca ~ul compus în graiul din Frătăuţii-vechi 3/76.
PLURAL, ~ul în *-uri* în graiul din Frătăuţii-vechi 3/77.
POLISEMIE şi omonimie 2/104.
PREFIX, ~e asemantice 2/105; ~ul *de-* în franceză 3/31, ~ele *de-*, *des-*, *dis-* în latină 3/30, 31; ~ele *con-* 1/53, 60, *de-* 3/30, *des-* 3/30, 31, 5/61, *des-* 3/30, *in-* 1/53, *inter-* 1/62, *pre-* 1/53, *re-* 1/53 în română.
PREPOZIŢIE, ~ile *ca* 2/16, 17, *de* 2/16, 17, 3/32 în română.
PRONUME, lipsa ~lui personal de întărire în graiul din Frătăuţii-vechi 3/76; ~le *un*, *o* 5/37—39.
PRONUNŢARE, ~a lui *ţ* 2/44, *x* 6/65.
PROPOZIŢIE, ~ii apozitive în română 1/22, 23; ~ii dublu subordonate 2/108; ~ii secundare explicative în latină şi în română 1/23.
PUNCTUAŢIE, ~a în *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie* 6/67; ~a în ediţia cronicii lui Grigore Ureche 4/83.

R

RANG 3/17, 4/59.
REGIONALISM, ~ele în dicţionarul lui I. Budai-Deleanu 2/43 şi în cel al lui Iser 1/71, ~ele la M. Sadoveanu 6/7.
REGULA în limbă 2/10.
RELAŢIE, ~ii sincronice şi diacronice între sunetele limbii latine şi cele ale limbii române 2/5; ~a de identitate 2/4.
REPARTIŢIE, ~a în lingvistica matematică 3/17.
ROMANIZARE, zone de ~ în peninsula Balcanică 1/81—82.
ROMÎNĂ, latinitatea limbii ~e 2/41; limita de sud-vest a teritoriului pe care s-a format limba ~ 1/79—83; raporturile ~ei cu dalmata 1/79—80; elementul dac în ~ 2/42; elemente de latină populară în ~ şi dalmată 3/69; baza dialectală a limbii ~ e 2/41, 5/60—78; începuturile limbii ~e literare 2/64; etapele dezvoltării limbii ~e literare 1/43; rolul graiurilor populare în formarea limbii ~e literare 2/47—48, rolul motivelor folclorice în unificarea limbii ~e literare 2/64; rolul scriitorilor în dezvoltarea limbii ~e literare 2/50, 51.

S

S lat. + *j* > *ş* în română 2/4, 5; *s* lat. > *sh* > *ş* în albaneză 1/82;
SCRIERE, ~a cu majuscule în română 6/66; ~a literelor *s*, *z* 6/70, *x* 6/65 în română.
SEMANTICĂ logică 3/4.
SEMASIOLOGIE semantică 2/90 raporturile onomasiolgiei cu ~a 4/3—4.
SEMIAUXILIAR, ~ele de mod 2/109, 110.
SEMN lingvistic 6/21.
SEMNIFICANT 6/25, 26.
SENS, ~ul figurat al cuvintelor 1/36, 37; caracterul obiectiv al ~ului cuvîntului 2/101; principiile ordinii ~urilor în dicţionar 4/91, în dicţionarele bilingve 2/84, 98; filiaţia ~urilor la I. Budai-Deleanu 2/45.
SINGULAR refăcut după plural 5/42.
SINONIM, definiţia ~ului la Canella, 4/73, ~ele la I. Budai-Deleanu 2/45.
SINTAXĂ, 2/12; ~ fonetică 2/12; ~a adverbului 4/36—40.
STATISTICĂ, ~a în lingvistică 3/11—13; ~a şi stilurile limbii 4/58—65.
STIL, definiţie 2/58, 59; apariţia ~urilor limbii 2/59; ~urile limbii şi statistica părţilor de cuvînt 4/60—63; variantele ~ului fundamental 2/63; ~urile individual şi obiectiv şi lexicografia 4/92; ~urile limbii: administrativ 2/63, beletristic 2/63, 3/24, deosebirile dintre limba literară şi ~ul beletristic 2/62, 63, publicistic 2/61, gazetăresc 2/61, 62, ştiinţific 2/63, 3/24; ~urile moderne ale limbii române literare 2/58—70: administrativ 2/61, 64—66, folosirea perifrazelor în ~ul administrativ 2/66, elemente regionale în ~ul administrativ 2/70, modernizarea ~ului administrativ 2/66, ~ul beletristic 2/60, 61, 64, 65, 70, influenţa dialectului moldovenesc asupra ~ului beletristic 2/70, arhaismele în ~ul beletristic 2/68, expresiile populare în ~ul beletristic 2/68, regionalismele în ~ul beletristic 2/68, 70, ~ul beletristic popular 2/64, ~ul cărţilor bisericeşti 2/59, 60, ~ul criticii literare 2/95, ~ul istorico-cronicăresc 2/60, ~ul limbii vorbite 2/62, ~ul juridic 2/63, ~ul oficial cancelaristic 2/61, ~ul sportiv 2/58, ~ul ştiinţific 2/61, 65, modernizarea ~ului ştiinţific 2/66—68, regionalismele în ~ul ştiinţific 2/70; ~ul lui M. Sadoveanu 6/4, 5.
STILISTIC, procedee ~e la Gr. Ureche 4/78.
STILISTICĂ lingvistică 2/93, 94.
STRUCTURALISM, legi acronice (pancronice) ale ~ului 2/103.
SUBIECTIVĂ independentă în română 2/107.
SUBORDONARE şi coordonare 2/107.
SUBORDONATĂ explicativă în latină 1/23—24 şi română 1/21—33; ~e paratactice 1/24, 25.
SUFIX, ~ul, *-agiu* 1/63, *-ălui* 2/79, *-bil* 1/53, 60, *-erie* 1/61, *-esc* 2/28, 31, *-el* 5/24, *-eţ* 5/42, *-ez* 1/80, *-ic* 1/62, 65, *-ică* 5/42, *-icesc* 1/63, *-ină* 5/44, *-isi* 2/79, *-ism* 1/53, 58, *-ist* 1/58, 60, 62, 64, 65, *-işte* 5/24, *-itate*

1/53, 61, *-iță* 3/80, *-iv* 1/57, *-iza* 1/53, *-lic* 2/79, *-nic* 2/79, *-oni* 6/43, *-os* 1/60, *-șag* 2/79, *-șug* 2/79, *-ui* 3/80 în română.
SUPERLATIV absolut construit cu *tări, străşnic* în graiul din Frătăuții-vechi 3/78.

Ș

Ș în istroromînă 3/97.

T

TEORIE, ~a codurilor 3/45; ~a dicotomică a fonemului 1/106; ~a informației 3/4.
TERMINOLOGIE juridică veche 5/93—95; ~ marinărească 5/27—33, fondul de bază al ~i marinărești 5/29, elemente grecești 5/31, romanice apusene 5/32, slave 5/30, 31, turcești 5/31 în ~a marinărească; elemente grecești și latinești în ~a medicală 5/87—88; ~a teatrală 2/71—77; ~a științifică și tehnică la I. Budai-Deleanu 2/43.
TEXT, ~e istroromîne 2/110—112, 3/95—100.
TOPICĂ, ~a complementului calității 2/17, 18.
TRADUCERE, ~ile automate 1/3—10, 2/92; barbarisme, provincialisme în ~a din F. Villon 1/37, 38; ~ile din Maupassant ale lui M. Sadoveanu 6/12—19.
TRANSCRIERE, ~a lui *a* acc. inițial, medial și final în istroromînă 3/97, ~a lui *-i* în istroromînă; ~a alfabetului cirilic 2/25, 44, 45, 3/37—46, 92, 93, 4/82, 83; ~a alfabetului cirilic la I. Budai-Deleanu 2/44, 45; ~a cronicii lui Gr. Ureche 4/82, 83.

Ț

Ț în română 6/29.

U

U final în română 2/27, 3/43, 44, 84.
UMANIST, influența ~ă la Gr. Ureche 4/77—78, 6/62.
UNIFICARE, ~a ca lege a limbii 2/91, 102.
UNITATE, ~a contrariilor 2/4.

V

V + *i* > *ź* în graiul din Frătăuții-vechi 3/75.
VERB, ~e vechi în graiul din Frătăuții-vechi 3/78; ~e defective vechi 5/11—15 și noi 5/15—20 în română.
VERSIFICAȚIE, ~a la Eminescu 4/43—53.
VIITOR, ~ul în graiul din Frătăuții-vechi 3/76.
VOCABULAR, caracterul sistematic al ~ului 2/101; sistematizarea ~ului pe baze naționale 4/15; concentrația ~ului 4/59; bogăția ~ului 4/59, ~ de bază 3/19; ~ de bază al unui sector al limbii 3/20; dispersarea ~ului 3/21; studiul aritmo-semantic al ~ului 3/20.
VOCATIV, ~ul întărit cu interjecția *hăi* 3/76 și ~ul prescurtat la numele de persoană în graiul din Frătăuții-vechi 3/77.

INDICE DE AUTORI*

A

Aaron F. 1/49, 74, 75
Aaron P. P. 4/66
Abaev V. I. 6/71
Aebischer P. 4/9
Agîrbiceanu Ion 3/*24—27*
Ahmanova O. S. 4/88, 90
Albineț I. 4/71

* Cifrele scrise cu caractere ***seminegre cursive*** indică autori de articole publicate în revistă în anul 1960. Celelalte trimit la autori citați.

Alecsandri V. 1/47
Alexi Teohari 1/70, 73
Andreev N. D. 6/71
Andreičin L. 5/4
Anisimov S. F. 1/10
Antipa Gr. 5/28, 29
Antonescu C. S., 5/28, 31
Antonescu G. M. 2/85
Apostel L. 3/9, 13
Asachi G. 1/45, 1/49, 2/74, 75, 77, 4/70, 71
Asachi Leon 2/73
Asan Finuța 1/54, 2/91, 100, 103, 104, 3/33, 39
Avanesov R. I. 5/60
Avram A. 3/84—86
Avram Mioara 1/22, 23

B

Bacalbașa Nicolae 5/29
Bahner W. 4/20
Baldinger K. 4/7, 15, 22
Bally Ch. 4/92, 5/4
Barac 2/76
Barbu E. 2/95
Barcianu Sab. Pop. 1/72, 73
Barić Henrik 1/79—81
Bariț George 1/69, 72, 2/82, 85
Bariț Octaviu 2/82
Baronzi G. 6/40, 41
Bartoli M. 3/96, 97,
Battisti Carlo 5/28, 31
Băcescu M. 5/27, 28, 32
Bălășescu Nifon 1/75, 76, 2/78—81, 3/64, 4/67
Bălcescu N. 1/48, 3/90
Bănescu N. 2/83, 4/67
Bărbulescu Ilie 3/33,
Beauzée 4/74
Beke G. Vander 3/15, 19
Belardi W. 5/30
Beldescu G. 2/96
Beldiman Alexandru 2/72, 74
Beldiman Dumitrachi 2/74
Belevitch Vitold 1/105—107, 3/9, 13
Belić Aleksandar I. 4/96—98
Belicicov A. 6/71
Bernștein S. I. 6/36
Betz 4/11
Beyer G. 4/6, 22
Bianu I. 2/76, 3/34, 39, 42, 44, 4/55, 5/97
Binder St. 4/6, 21
Biriukov V. B. 3/13
Bizantios Skarlatos 2/84
Bîrlea I. 5/45
Bobb Ioan 4/66, 72
Bogdan I. 4/77
Bogdan-Duică G. 3/48, 54, 55, 59
Bogrea V. 2/30, 4/21
Boiste P. C. V. 1/75
Bolliac 1/45
Bolocan Gh. 2/62, *97—98*, 3/16, 85
Bongers H. 3/15
Boole George 3/3
Booth A. Donald 3/13
Bopp Franz 6/34
Bote Lidia 3/88
Botez I. St. 4/55
Bottea C. 2/81
Brăescu Ion 6/*12—19*
Breban V. 5/*89—92*
Brîncuș Gr. 4/61
Brückner A. 6/30
Bruneau Ch. 4/88
Brunot F. 4/88, 5/3
Bucur Marin 2/95
Budagov R. A. 1/21, 6/71, 73
Budai-Deleanu I. 2/26, 35—46, 70, 75, 3/37, 40, 42, 44, 45
Bulahovskii L. A. 4/19, 22
Bulgăr Gh. 1/*42—56*, 2/55, 56, 59, 95, 3/33, 39, 4/*54—57*, 6/*3—11*
Bunea Emil 2/92
Burnei Alexandra 6/*43—44*
Buslaev 6/38
Bușniță Th. 5/30
Buzescu Octavian 2/96
Byck J. 2/25, 26, *29—34*, 95, 3/63, 4/55, 6/43
Byhan 3/98

C

Calcea Ioan 2/112—114
Câmara Mattoso Joaquim 5/3
Canarache Ana 5/*10—20*
Candrea I. A. 1/15, 2/25, 32, 3/65, 4/55, 5/97, 6/45

Canella C. 4/73, 74
Cantacuzino Ioan 2/72
Cantemir D. 1/43, 3/94
Cantemir Traian 2/110—112, 3/95—100
Cantemir V. 2/86
Cantineau J. 3/9
Carabulea E. 4/24—27, 30, 31
Caracostea D. 6/49, 51, 54
Caragaţă G. 4/21
Caragiu-Marioţeanu Matilda 3/*95—100*
Cartojan N. 3/89
Casares Julio 4/88—93
Cazacu B. 1/43, 59, 2/64, 4/21, 5/13, 6/8, 10
Cazacu T. 4/18
Călin C. 3/88
Călinescu G. 3/47, 48, 54, 55, 4/47, 6/7
Călinescu R. I. 5/25
Căpăţineanu Stanciu 2/73
Căplescu C. 3/33, 39
Cărăuşu S. 5/29
Câmpina Barbu T. 6/63
Cehov A. P. 2/56
Cemodanov N. S. 6/30
Chatton R. 4/8, 22
Chiosa Clara 2/96
Chomski Noam 1/107, 3/5
Cihac A. de 1/68, 2/89
Ciobanu Elena 2/21
Ciobanu Fulvia 2/99, 5/*3—9*
Ciobotăraşu Ştefan 1/*40—41*
Cioculescu Şerban 2/74, 95
Čiolakova Kristalina 5/4
Cîmpeanu I. 3/64
Cîmpeanu P. 4/71
Cîmpeanu E. 2/90, 92
Clemens Andreas 1/68
Codrescu Teodor 1/75, 85, 88
Comşa N. 3/90
Conachi C. 1/45, 2/73, 74
Condrea Sergiu 1/10, 3/13, 15, 17
Constantinescu Ianeu 1/10, 3/13, 15, 17
Coresi 2/112—114
Costa Tr. 2/99
Costăcheseu Mihai 3/72
Costin Miron 1/43
Costin N. 3/94, 4/77
Costinescu I. 1/68, 77, 78, 3/64, 4/68—71
Cota V. 5/22
Coteanu I. 1/*11—20*, *27—33*, 2/*58—70*, 90, 92, 101, 102, 107, 111, 3/27, *62*, 4/18, 19
Courtenay B. de 6/30
Creţia Petru 2/99
Creţu I. 1/*85—97*, 4/56, 5/*47—59*, 6/*47—54*
Cronţ Gh. 5/94
Cuciureanu Şt. 3/*54—61*

D

Dal 1/19
Damé Fr. 3/64
Dan D. 2/86
Danilenko V. P. 6/71
Darmesteter 4/92
Dauzat A. 4/89
Daveluy 2/79
Dănăilă I. 5/*79—84*, 6/*64—71*, 72
Deanović Mirko 5/28, 30
Degtereva T. A. 6/30, 39
Delaporte Joseph 2/73
Densuşianu O. 1/48, 54, 55, 79, 80, 2/32, 71, 75, 6/44
Desniţkaia A. V. 6/30, 32, 33
Diaconescu Ion 2/*14—18*
Diaconescu Paula 2/14, 91, 100, 104, 3/86
Diaconovici-Loga Constantin 3/37—42
Diderot D. 4/74
Diez Friedrich 4/4
Dimitrescu Florica 3/27
Dobrescu Al. 5/22
Dobruşin R. L. 3/5
Dodd Stuart C. 3/5
Domonkoş E. 3/86
Dornseiff F. 4/11, 15, 16, 18, 21, 22
Dorodniţin A. A. 1/10
Dragomirescu G. N. 4/32, *33—40*
Dragomirescu Mihail 3/54—56, 58, 61
Draşoveanu D. 2/96, 105—110, 4/31
Drăganu N. 3/35, 6/43, 44
Drenski P. 5/32
Drimba Vl. 3/85, 5/*21—26*, 90
Droc M. 2/88
Drumaru Dumitru 2/94
Dukelski N. I. 3/84, 85
Dumitraşcu P. 2/96, 105, 4/31

Dumitru Ioan 3/88
Dumke H. 4/21

E

Efimov A. I. 4/88
Eggenschwiller E. 4/9, 22
Eliade Pompiliu 1/48
Ernout-Thomas 1/24
Estoup 3/11
Eustaţiu G. 2/88
Eustatievici Braşoveanul Dimitrie 3/38, 39

F

Fant C. G. M. 1/106
Fedorov I. M. 2/11
Fînteşteanu Ion 1/*36—40*
Fischer I. 3/88, 4/56
Florea-Rarişte G. 2/95
Floreseu Constantin G. 1/74, 4/68
Fortunatov F. F. 6/30—39
Frollo G. L. 2/85
Frumkina P. M. 3/5
Fugaru F. 2/26

G

Gabrea Maria 2/*54—57*, 3/29, 4/*24—32*
Gáldi L. 4/*43—53*, *87—88*
Galkina-Fedoruk E. M. 6/30
Galperin I. R. 2/58, 62
Gaster M. 4/54, 55
Georgeseu Al. 1/54
Gernand K. 4/9, 22
Gertraud Otto 4/9
Géza Barczi 5/23
Gherasim V. 3/75, 77, 79, 80
Ghiţu G. 3/85
Giese W. 4/9, 22
Gilliéron J. 4/5, 6, 8, 9, 22
Girard 4/74
Giureseu C. 3/89, 90, 4/76, 79, 82, 83, 84, 95, 6/55—58, 59—61
Giureseu Const. C. 4/*76—89*, 6/55, 58, 59, 61, 62, 63
Glavina 3/97, 98
Gödel 3/5
Goelzer 4/36, 37
Goleseu Iordache 2/82—84, 4/67—70
Golopenţia S. 3/87, 4/*58—65*
Gorskova K. V. 2/24
Gougenheim G. 3/17, 19
Gourmont Rémy de 6/72
Grandgent C. J. 5/4
Graur Al. 1/23, 42, 53, 2/90, 92—94, 100—102, 104, 105, 111, 3/30, *27—32*, 4/20, *94 — 95*, 5/26, 46
Greceanu Radu 3/90, 91, 94
Grecescu Constantin 3/89—95
Grecu Vasile 2/112
Grigoraş N. 4/82
Grigoriev V. I. 2/92
Grigorieva A. D. 6/71
Guiraud P. 3/11, 13, 15, 17, 18, 20, 21, 4/58—60, 62—64
Guţu-Romalo Valeria 1/*105—108*, 3/*84—88*, 6/64, 65

H

Halle M. 1/106
Hamming 3/7
Haneş P. V. 1/44, 47, 48
Hasdeu B. P. 1/12, 14, 15, 49, 50, 52, 53, 55, 2/24, 34, 3/34, 4/41, 42, 54, 55, 6/45
Hasselroth B. 4/22
Heliade Rădulescu I. 1/44—46, 48, 49, 3/36, 37, 41, 45, 64, 4/44, 72, 73
Henmon C. 3/15, 19
Henry A. 5/5
Herdan 3/13
Herzog 3/75, 77, 79, 80
Hiecke M. 4/21
Hill George 1/49, 74, 75, 3/64
Hincin A. I. 3/9, 10, 13, 4/58
Hjelmslev L. 3/7, 6/35
Hodoş Nerva 3/39, 44, 4/55
Hornby A. S. 3/15

I

Iacuşev A. 1/10
Iarcu D. 1/71, 2/81

Ibrăileanu G. 3/51, 54, 55, 58, 60, 61, 5/55, 58, 59, 6/8, 49, 51
Iftinchi Gheorghe 3/*71—83*, 5/22
Iliescu Maria 4/15
Ioanid G. 2/84, 4/67
Ioanid Gh. 4/76
Ionaşcu Al. 2/91, 100, 104, 5/6
Ionaşcu E. 2/*110—112*, 3/95
Iordan Iorgu 1/*11—20*, 25, 43, 54, 2/*22—28*, 54, 55, 57, 58, 59, 3/25, 37, 63 64, 65, 74, 94, 4/5, 8, 20, 21, 22, 23, 26, 32, 5/6, 14, 19, 23, 31, 38, 45, 46, *96—101* 6/5 72
Iorga N. 3/89, 90, 4/85
Iorgovici Paul 4/72
Isac D. 3/88
Iser Andrei 1/69, 71
Istrate G. 3/39, 86, 6/6
Ivanov V. V. 3/5

J

Jaberg K. 4/5—7, 17, 18, 22
Jakobson R. 1/106, 108, 3/6, 7
Jirmunski V. M. 6/30
Jiveovici M. 4/*96—98*
Jucu-Atanasiu Lucia 2/93
Jud J. 4/7, 9, 22
Jule G. U. 3/15

K

Kaeding I. W. 3/14, 15
Kahane 4/8
Kassil Lev 6/72
Katz Eli 1/10
Keldiş M. V. 1/10
Keller H. E. 4/15, 16, 22
Kirileanu Gh. T. 4/41
Kitov A. I. 1/10
Klare J. 4/7, 23
Klepikova G. P. 3/86
Kogălniceanu M. 2/22, 23, 4/76
Kojevnikov Iu. 4/87
Kolman E. 1/10
Koloşi 2/85
Kostov N. 5/4
Koşula Al. 2/85
Kraizmer L. P. 1/10
Kriukova I. P. 2/11
Kronasser H. 4/4, 17
Kulaghina O. S. 1/10, 3/5
Kulbakin S. 6/32
Kuznețov 3/9

L

Lacea C. 5/21
Lambrino A. 3/88
Lambrior A. 3/64
Larin B. A. 6/38
Laurian August Treboniu 1/12, 3/63
Leapunov A. A. 1/10, 3/5
Lenin V. I. 2/67
Lerch Eugen 4/7, 89
Lhomond Charles-François 2/81
Litzica C. 5/94
Livaditu I. H. 2/80, 85
Locke William H. 3/13

M

Macrea D. 1/44, 2/59, 93, 94, 5/96—101
Maior Gr. 4/66
Maior Petru 1/43, 44, 2/67, 85, 3/38, 45
Maioreseu I. 2/81, 3/97, 98
Maioreseu T. 3/54, 5/54, 6/47
Malmberg B. 1/106
Manciulea Ştefan 3/90
Mańczak Witold 2/*9—13*
Mandelbrot B. 1/105, 2/9, 11, 13, 15, 17, 18
Maneca Constant 2/95
Maniu Montan N. 3/41
Marcus S. 2/92, 3/*3—13*, 87
Marin Geta 6/*44—45*
Markov A. A. 3/10
Marmeliuc D. 5/*43—46*
Marouzeau J. 4/88, 5/3
Martinet A. 1/106
Massim D. C. 1/12, 3/64
Matoré G. 3/11, 13
Maver Giovanni 5/31
Meillet Antoine 4/94, 95, 6/32

Meringer 4/5
Merlo C. 4/5, 7, 23
Meyer-Lübke 4/92
Michéa R. 3/19
Mielău P. 2/91, 92, 100, 105
Mieu Samuil 3/38, 4/66
Miethlich 4/6, 23
Mihăescu N. 2/94, 95, 3/87
Mihoc G. 3/10, 15
Miklosich Fr. 5/21
Miletič L. 2/114
Miller George 3/5
Mirčev K. 5/4
Mitran M. 2/56, 95, 99, ***100—110***
Mock E. 4/7, 23
Moisil Gr. C. 1/***3—10***, 2/92, 3/5, 13, 86
Moldovanu Ion Mieu 2/80
Molnar I. 1/68, 2/73
Moloşanaia T. N. 1/10
Momuleanu 1/44
Mongin J. 4/22
Moraru N. 4/47, 48, 51
Morf A. 3/13
Motaş C. 2/95, 5/27
Murăraşu D. 2/33
Munteanu Gabriel 1/69
Muşlea Ion 2/34

N

Naumann H. 4/89
Neagoie Ştefan 3/64
Neculce I. 3/74, 79, 94
Negoiescu I. 4/55
Negruzzi C. 1/45—47, 2/74, 77
Neguliei I. D. 1/72, 2/71
Neiescu P. 3/84
Nicolau Edmond 1/110, 3/11, 13, 15, 17, 87
Nicolescu Miron 2/92
Nikolov E. 5/4
Niculescu Al. 1/54, 2/93, 4/21
Nikolskij T. V. 5/32
Nilin Pavel 6/72
Niţă Silvia 2/15
Noreen A. 6/32
Nyrop Kr. 5/7

O

Odobescu A. 2/30, 4/54, 6/5
Ogden C. K. 3/15, 19
Ojegov S. I. 2/98, 6/68, 71
Oksaar E. 4/17, 23
Onicescu O. 3/10
Ortiz R. 3/55
Otobicu C. 2/56, 91, 95, 100, 102, 103, 4/***88—93***

P

Palmer H. E. 3/15
Panaiteseu P. P. 2/23, 4/76—86, 6/***55—63***
Panov D. I. 1/10, 3/16
Papadopol Gr. 2/87
Papiu-Ilarian Al. 2/36
Pascu G. 4/21
Paşca Şt. 4/9, 21
Pauli J. 4/21
Păcurariu D. 3/87
Peretz I. 5/94, 95
Perpessicius-Panaitescu P. 1/85, 88, 89, 92—95, 2/33, 83, 3/47—49, 51—55, 58, 60, 4/56, 67, 76—86, 5/47—56, 6/49—51
Peşkovski A. M. 6/35, 36, 38
Peter 4/7, 9, 23
Peterson M. N. 6/30, 36, 38, 39
Petrescu Cezar 2/***47—51***
Petri S. 1/70, 72
Petrovici E. 1/***79—83***, 2/90, 3/73—78, 84, 5/***60—78***
Philippide A. 1/12, 15, 2/24, 26, 34,
Philippide Al. 1/50, 2/95, 3/***25—26***, 5/79
Picot Emile 4/76
Pidal Menendez R. 4/90, 5/4
Pisone D. 2/85, 87
Platon C. 3/64
Pleşoianu Gr. 2/73
Poe Edgar 3/10
Pogor Vasile 2/76
Poienaru P. 1/74, 75, 85
Poisson 3/15
Polizu G. A. 1/71, 72, 2/82, 85, 3/64
Pontbriant Raoul de 1/76, 85, 3/64
Pop S. 4/6, 9, 21, 22
Popa-Tomescu Teodora 2/91, 100, 102
Popescu I. 2/96, 3/87

Popescu Radu 3/89—91,94
Popescu V. 2/71, 4/69
Popescu-Marin Magdalena 5/*3—9*
Popovici I. N. 4/76
Popovici I. 3/96—98
Porjezinski V. K. 6/30, 32, 37
Pospelov N. S. 1/24
Potebnea 6/38
Preda Demetriu 2/80
Protopopescu E. 2/71, 4/69
Pumlianskii L. 4/43
Puşcariu Sextil 1/12, 14, 17, 3/95—99, 4/22, 55, 5/6
Puşchilă D. 5/90

Q

Quadri B. 4/3, 6, 9, 12, 15, 17, 21, 22, 23
Quicherat 2/79

R

Racocea Th. 2/73
Rădulescu Maria 2/112, 114, 115
Rădulet Remus 2/*51—54*
Revzin I. I. 3/5, 9
Richards 3/19
Ricken U. 4/*3—23*
Rieman D. 4/28, 36, 37
Rieman O. 5/4
Rivenc P. 3/19
Rizescu 1/*21—26*, 32 2/91, 100, 105, 3/*89—95*, 5/*93—95*
Robert Paul 3/68
Roceric Alexandra 3/*14—22*, 4/58
Rohlfs G. 4/8, 23, 5/4, 29, 31
Romani Felice 2/77
Romano Dionisie 2/68
Roques Mario 1/74
Rosetti A. 2/30, 3/37, 63, 84, 85, 4/48, 53, 5/5, 6/72
Roubeaud Mario 4/74
Rozanov Iv. N. 4/43, 44
Rubinstein S. L. 2/103
Rudeanu V. 3/87, 4/*88—93*
Rusu Gr. 3/86
Rusu V. 3/86
Rusu Visarion 2/88

S

Sacikov I. V. 3/13
Sadoveanu M. 6/3—19
Sadoveanu Profira 6/4
Sala Marius 3/86, 4/6, 22, 5/*27—33*
Saporta 1/108
Saussure F. de 2/5, 3/6, 7, 4/95, 6/25, 31, 32, 36
Sauvageot A. 3/19
Săndulescu C. 5/*85—88*
Sbiera I. G. 3/89
Sbiera I. 4/54, 55
Sbiera R. 4/24, 36
Scalistira G.A. 2/86
Scavinschi Daniil 2/76
Schlaepfer Rita 4/7, 23
Schleicher 6/31
Schöneweiss H. G. 4/8, 23
Schuchardt Hugo 4/4, 5, 17—19, 23
Scorpan Gr. 3/56
Scurtu I. 1/94, 3/48, 53—55, 5/51, 52
Seche Luiza 1/*57—65*, 2/91, 3/*63—70*
Seche Mircea 1/*67—78*, 2/58, 59, *78—89*, 91, 4/*66—75*, 6/*40—43*
Seulescu G. 4/71
Severin Dr. 2/68
Shannon C. E. 3/11, 15, 85
Simonescu Dan 2/31, 32, 3/39, 44, 89, 4/82
Skoblikova E. S. 6/71
Slama-Cazacu T. 3/85
Slastenenko E. P. 5/28
Slave E. 2/91, 100, 105
Slătineanu Iordache 2/72, 75, 76
Smirniţki A. I. 5/5
Snagovanu Josafat 2/88
Sobolev S. I. 1/10
Sobolevski A. I. 2/24
Sofronie din Vraţa 2/113, 114
Solomon Dumitru 2/95, 3/88
Späth H. L. 4/6, 8, 23
Speranţia Th. 2/32
Spitzer Leo 5/5
Stahl I. 1/71
Stamati Teodor 1/68—70, 2/71, 85, 4/71
Stan I. 3/86
Stang Chr. S. 2/24, 6/32
Stati Sorin 2/92, *100—105*

Stănescu Petre 2/*19—21*
Steffen U. 4/6, 23
Stehli W. 4/7, 9, 23
Steiger Arnold 5/30
Stîngaciu Elena 2/*35—46*, 5/*34—36*
Stoikov St. 5/4
Stoide C. A. 2/23
Stoleeviei Duşan V. 5/28
Stolz-Schmalz 1/23
Strilbiţki Mihail 2/86
Sturdza-Bulandra Lucia 3/*23—24*
Sturm 4/6
Superanskaia A. V. 6/71
Szober Stanislaw 5/4

Ş

Şahmatov A. A. 2/24, 6/30, 38
Şaraga 3/48, 50, 51, 58—61
Şaumian 3/9, 13
Şăineanu L. 1/52, 3/64, 4/85, 5/97
Şcepkin V. N. 6/30
Şcerba L. V. 2/97, 98, 4/88
Şendels E. I. 5/5
Şerban Elena 2/*112—115*, 4/20
Şiadbei I. 6/70
Şineai Gh. 1/43, 4/66
Ştefănescu-Goangă Z. 5/*40—43*, 44
Şura Bura M. P. 1/10
Şuteu Flora 2/*90—96*, 5/79, 6/*71—73*
Şuteu Valeriu 1/10, 3/16, 19, 20, 84

T

Tagliavini C. 4/49
Tappolet F. 4/5, 7, 11, 23
Teaha T. 3/85
Tempea Radu 3/36—68, 40
Thorndike E. L. 3/15
Tiktin H. 1/15, 50, 3/64, 70, 5/5, 97
Toader din Vraţa 2/114
Tohăneanu G. I. 2/93, 94
Toma Pavel 3/87, 4/*58—65*
Toporov V. N. 2/92, 3/13
Torouţiu I. E. 6/47, 48, 50
Trier Y. 4/11, 12, 23
Trubetzkoi 1/106, 3/6,7
Tutoveanu Alexandrina 2/96

Ţ

Ţonev 2/113

U

Ulmann St. 4/12
Ursu Despina 2/*71—77*
Ursu N. A. 2/68, 3/*33—46*
Uşakov D. N. 2/98, 6/37

V

Vaillant v. mai jos
Valian 1/72—74, 2/71, 85
Vascenco Victor 6/*30—39*
Vasiliu Alecu 4/41, 5/22
Vasiliu Em. 3/*3—8*, 92, 99, 3/84, 85, 6/*20—29*
Vasiliu Laura 1/54, 2/*99—100* 6/64
Văcărescu Ienăchiţă 3/35, 36, 5/66
Vărzaru G. 2/96
Vendryes Joseph 1/55, 4/94, 95,5/4, 6/35
Vianu T. 1/*35—36*, 2/56, 3/21, 4/49, 52, 59, 6/4, 13, 19
Vinja Vojmir 5/31, 32
Vinogradov V. V. 1/55, 4/11, 5/4, 6, 6/35, 38
Vîrtosu Emil 2/65
Voronţova V. L. 6/71
Vossler 4/11
Vraciu A. 2/92

W

Wagner M. L. 4/8, 23
Wagner R. L. 3/20, 21
Wainstein Lia 4/7, 23
Wald L. 2/91, 93, 100, 102, 103, 6/30
Wartburg W. von 4/9, 15, 93
Weigand G. 3/96, 97, 4/22,
West M. 3/19
Wittoch Zd. 5/27, 30
Wundheiler L. şi A. 3/5
Wyler S. 4/6, 23

X

Xenopol A. D. 3/51, 58, 60

Y

Yule 3/13

Z

Zambrjiţkii V. L. 6/71
Zanne I. 2/34
Zauner Adolf 4/4, 5, 6, 7, 8, 23
Zdrenghea M. 2/96, 105, 3/70, 4/31 5/*37—39*
Zinoviev A. A. 3/13
Zipf G. K. 1/105, 3/11, 15, 17, 18, 4/59
Zolotarev V. M. 3/5
Zubrzycky S. 3/13
Zveghinţev V. A. 6/30, 33

INDICE DE CUVINTE

ALBANEZĂ

bajalldis 5/21
brez 1/81
capră 2/111
drejtë 1/81
kofshë 1/80, 81
koftor 1/81
krushk 1/81
lemne 1/80
luftë 1/80, 81
pyll 1/81
Shkup 1/82
Shtip 1/82
traftar 1/81
traitóń 1/81
trakatruke 5/26

BULGARĂ

baildisvam 5/21
всякъде 5/5
gornjak 5/31
grobište 5/24
dalian 5/22
де 5/4
zargan 5/29
ли 5/4
majak 5/29, 30
мѣря 6/40
milakop 5/29
mite 5/14
мушкато 5/41
palamut 5/29
Skopje 1/82
traka-truka 5/26
hamsija 5/32

CALABREZĂ

palamitaru 5/29

CEANGĂU

pazilkadik 5/90

CROATĂ

Maisan 1/80
trajta 1/80

DALMATĂ

alaite 1/80
brenca 1/80
consegro 1/81
froit 1/80
guapto 1/80
komnut 1/80
kopsa 1/80
liksija 1/80
Poljud 1/81
trakta 1/80

ENGLEZĂ

crownblock 5/40
even 5/5
not 5/5
only 5/5

FRANCEZĂ

acte 2/72
amateurisme 1/58
angoisse 1/58
aubépine 6/41
boxer 1/59
ça 5/5
catastrophique 1/59
cavillot 5/33
certe(s) 5/7
ciné-club 1/59
clerc 4/12—14, 17, 18
condescendre 5/17
couleur 5/26
croyable 1/60
débuter 1/60
dégoûter 3/31
déguster 3/31
démence 1/60
desservir 3/30, 31
Dieu 2/41
distribution 2/77
docte 4/13
encore(s) 5/7
étambot 5/33
étrave 5/33

évincer 5/16
florilège 1/61
goûter 3/31
hiatus 1/62
indestructible 6/70
infliger 5/16
jante 6/70
jusque(s) 5/7
labre 5/32
magnoliacées 6/41
mon 5/5
mousquet 6/70
mousquetaire 6/70
muscat 5/41
négateur 1/63
œuvre morte (vive) 5/33
où 4/25
parfoi 5/5
passerelle 6/69
pédant 4/19
permissionnaire 1/63
personnage 2/77
personne 2/72
prodiguer 5/16
rizerie 1/64
rugir 5/25
savant 4/13, 14, 19
scène 2/77
sempre(s) 5/7
sentinelle 6/69
servir 3/31
teinture 1/64
tragédie 2/73
travers 5/33
voir 5/5

GASCONĂ

bigey 4/8,9
gat 4/8

GERMANĂ

aber 5/5
abrichten 3/80
Assentierung 3/80
Bahnhof 3/80
Bajonet 3/80
Befehl 3/80
Beigeordneter 3/80
bestellen 3/80
Bezirk 3/80
Blech 3/80
Brief 3/80
Brotsack 3/80
Dach 3/80
Decke 3/80
doch 5/5
Doppelreinen 3/80
Draht 3/80
einrücken 3/80
eins-zwei 3/80
Exerzieren 3/81
Fahne 3/80
Farbe 3/80
fassen 3/80
Fassung 3/80
fehlen 3/80
feldwebel 3/80
fertig! 3/80
fest 3/80
Foerster 3/80
Frühstück 3/80
Futter 3/80
gab 2/11
geben 2/11
Gefecht 3/80
Gefreite 3/80
Gericht 3/80
Gewehr heraus! 3/80
Giftglas 5/21
Giftgläser 5/22
Glanz 3/80
Gollasch 3/80
Gott 2/41
Grundbuch 3/80
habt Acht! 3/80
Heute 4/49
Hitze 3/80
Hof 3/80
Kanone 3/80
Kanoniere 3/80
Keppi 3/80
Klären 1/70
Kopfbrett 3/80
korrigieren 5/17
Landwehr 3/80
Lauf 3/80
Leberwurst 6/78
Leutnant 3/80
Luft 3/80
Manoever 3/80
melden 3/80
Menage 3/80
Menagegeld 3/80
Muskat 5/41
Muskatblütte 5/43
Muskatkraut 5/41
nun 5/5
nur 5/5
Oberleutnant 3/80
Oberst 3/80
passen 3/80
Penal 6/70
Phantast 1/61
Pfennig 3/80
Platz 3/80
Postenführer 3/80
putzen 3/80
Rast 5/45
Rastvergatterung 5/45
Reihe 1/70
Rückzug 3/80
Sack und Pack 3/80
Schauffel 3/80
sistieren 5/78
so 5/5
sofort 5/5
sogar 5/5
Spazieren 3/80
Steueramt 3/80
stimmen 3/80
Strohsack 3/80
Sturm 3/80
Suppe 3/81
Szene 2/77
tauglich 3/80
Tornister 3/80
Verfluchter 3/80
Verschlußstück 3/80
Verwalter 3/80
Vorschrift 3/80

Vorspann 3/81
vorwärz 3/80
Wachtmeister 3/81
Waffenübung 3/81
Warte 3/81
weiter 3/81
Ziel 3/80
Zimmer 3/80
Zimmet 5/44
zu 5/5
Zug 3/80
Zugsführer 3/80
zurück 3/80

GREACĂ

ἀμνηστία 1/76
'Αστιβός 1/82
bailizo 5/21
γοῖνος 4/68
gripos 5/31
ebailiza 5/21
ἐπαίδευσα 5/94
ἐπάίδεψα 5/94
zargana 5/29
Θεος 2/41
κωμωδία 2/72
μάτηρ 6/34
μήτηρ 6/34
milakopi 5/29
οἶνος, γοῖνος 4/68
παιδεὐω 5/94
παίδευσις 5/94
παΐλδ'εω 5/21
palamidă 5/29
πιπέρι 5/43
πράξις 2/72
sardela 5/31
stavridi 5/31
σκηνή 2/72,73
τραγωδία 2/73
trakatrúka 5/26
heli 5/31

INDIANĂ (*veche*)

kuṭhāra 5/32
mātā 6/34
mūrdhán 6/32
vaṭi 6/32

ISTROROMÎNĂ

(a)cél 3/98
(a)cmó(ce) 3/99
(a)dapa 3/98
adúce 3/98
(a)fare 3/98
(a)fla 3/98
ajuta 3/98
altár 3/98
amindói 3/98
apará 3/98
(a)pói 3/98
aréne 2/111
aténto 2/111
aṭál 2/111
augurá 2/111
automobil 3/99
ăns 3/99
ămnişa 3/97
bábine 2/111
báier 3/97
bań 2/111
barbier 2/111
bráide 2/112
bulét 2/111
búmbar 2/111
băil'e 2/111
cáder 2/111
căier 3/97
capéliṭe 2/111
camijól 2/112
cana(l) 3/99
cané 3/99
capácĭ 3/99
capaṭ 3/99
capún 2/111
carabinér 2/111
cas 2/112
castighei 3/98
caṭat 3/97
ceaie 3/99
cesaru 3/97
chiacul'éi 2/111
ciaie 3/99
cicĭ 3/98
cl'ŭche 2/112
coa 3/97
coarne 3/97
coli 2/112
comochĭ 3/98
cornár 2/112
cuntru 2/112
dásche 2/112
déclco 2/112
diver 2/112
drac 3/96
dújen 2/112
faṭó(l) 2/112
féral 2/112
ferminante 3/99
ferivĭa 2/112
finitic 2/112
fitél 2/112
fiţi 3/98
foghére 3/98
furminante 3/99
ghiv 2/112
ghobast 3/98
ghras 3/98
gluh 2/112
gnoi 2/112
gocí 2/112
god 2/112
godi 2/112
góspe 2/112
grenate 2/112
hladí 2/112
homo 3/98
hotél 2/112
hrahní 2/112
ihne 3/98
ihnęi 3/98
ihni 3/97
ịo 3/99
jos 3/97
julá 3/97
la 3/99
lă 3/99
lat-a 3/97
luă 3/99
lvă 3/99
me 3/99
megh 3/98
mel' 3/99
méle 3/99

meri 3/98
mi 3/99
mîie 3/99
mila 3/99
ml'are 3/99
mnáre 3/99
mńava 3/97
mńâvę 3/98
nap 3/97
nastufaerem 3/98
navighéi 3/98
noghina 3/98
notomobil 3/99
plănje 3/97
poți 3/98
rușire 3/98
scache 3/99
slúghe 3/98
spuravei 3/99
spúre 3/99
șapte 3/97
șal' 3/99
șav 3/99
știvul 3/97
traje 3/97
Țito 3/99
ŭato 3/100
ŭariîe 3/96
ușe 3/97
ve 3/99
veri 3/99, 100
vla 3/99
vlâ 3/99
zaplacîu 3/98

ITALIANĂ

all'erlezza 1/57
ardenza 1/58
boccaporte 5/33
borghese 2/82
commedia 2/73
demenza 1/60
Dio 2/41
eco 4/51
florilegio 1/61
focaccia 2/82
mandolinata 1/62
medaglia 1/72
moscato 5/41
pedante 4/19
persona 2/72
personaggio 2/72
rappa 2/82
scena 2/72
vino 4/68

LATINĂ

actum 2/72
actus 2/75
ad 5/5
affigo 5/16
amnies geno 1/76
bellare 3/31
**brenum* 1/81
casa 2/7
cattus 4/8,9
clericus 4/14
coctorium 1/81
commoedia 2/73
comnater 1/80
compater 1/80
competo 5/17
concurro 5/16
consócer 1/81
corrigo 5/17
coxa 1/81
**cubula* 1/17
culter 6/32
cum 5/5
debellare 3/31
decuro 5/15
deffigo 5/16
deflagro 3/31
deservire 3/31
desservire 3/30
Deus 2/41
dies 2/5
directus 1/81
distributio 2/77
duodesepluaginta 3/78
Echo 4/51
ebinco 5/16
exactus 2/80
exigo 5/16
filius 2/5
flagro 3/31
frenum 1/81
fructus 1/80
gallus 4/8,9
gustare 3/31
id quod 1/23
infligo 5/16
insula 5/32
investio 5/11
judicium 2/45
judico 2/45
lactes 1/80
lavo 5/12
lixiva 1/80
lubenter 2/42
lucta 1/81
lupus 2/6
maligno 6/43
**malinare* 6/43,44
malus 6/43
Margus 1/82
mater 6/34
Maximus 1/80
moneo 5/5
muscatus 5/41
Naissus 1/82
**nalva* 6/60
**padule* 1/81
paludem 1/81
pane 1/17
passo 5/12
penso 5/13,14
per 5/6
persona 2/72
piper 5/43
praefigo 5/16
quod 1/23,5/6
quando 4/25
**quobi* 4/25
**quonde* 4/25
rugire 5/24
scena 2/77

scrînium 2/42
Scupi 1/82
septem 2/4
sic 2/7
significare 6/43
signum 1/80
sistere 5/78
solem 2/4
statio 4/85
suscipio 5/15
tracta 1/80
tractare 1/80
tractarium 1/81
transcendo 5/17
ubi 4/25
unde 4/25
undeoctoginta 3/78
vadò 5/14

LITUANIANĂ

kùlti 6/32
mỹzgaruoti 6/42
чайка 6/32
чайкá 6/32
waltis 6/32

MAGHIARĂ

beszéd 4/57
bocanks 6/45
boko 6/45
cikláz 5/21
fenles 2/30
főzni 5/92
gyömbér 5/43
kék 5/22
kékgálic 5/21
kékle 5/21
komedya 2/73
kszi 5/23
kszive 5/22
ksziverl 5/23
kulya 5/25
lazúr 5/22
lazúrlkék 5/22
ma 4/49
melegágy 1/77
pad 3/97
pogácsa 2/82
sécreni 2/42
zsilip 5/24

POLONEZĂ

-czy 5/4

ROMÎNĂ

A

abanos 2/85
abaza 5/30
abázia 5/30
abdomen 1/74
abducu 1/73
abia 4/36
abjudecu 1/73
abjuru 1/73
ablativ 1/74
ablegatu 1/73
abnegu 1/73
abona 1/74
abonat 1/73, 74
abortu 1/73
abradu 1/73
abreviatură 1/73
a abrihtui 3/80
abrumpu 1/73
absentez 1/73
absorbire 1/74
academic 1/74
acaţiu 1/76
aceastaşi 5/8
aceeaşi 5/8
acelaşi 5/8
acelor 5/54
acest 5/8
acesta 5/8
acestaşi 5/8
acestor 5/8
acestui(a) 5/8
aceşti(a) 5/8
acia 5/8
acieşi 5/7
aciiaşi 5/8
aci(le)(a) 5/7
acilea-şa 5/7
acmu 4/55
acolo 4/34, 39, 40
acolo-ia 5/7
acoloşi 5/7, 8
acovél 5/34
act 3/72, 75—77
activ 1/74
actor 2/77
acţiune 2/58
acum(a) 4/54, 40, 5/7
acuş(a) 5/7
(a) acuza 1/57
acuzativ 1/74
adá 5/31
adapta 1/57
adaptiv 1/57
adăpost 5/30
adecă 1/29, 30
adesea 4/34
adet 4/84
adiadochokinezie 5/88
adică 1/21—24, 30, 31, 4/34
adivarát 3/74
adoptiv 1/58
adverb 1/74
adverbial 1/74
aer 2/85, 4/70, 71
aerian 4/67
aeriform 4/67
aerisire 1/74
aerofob 4/67
aerosferă 4/67
aerostat 1/74, 4/67, 72
afară 4/34
(a) afige 5/16
afin 1/57
afişă 1/47
afla 2/85

agale 4/34
agată 1/74
agemoglani 4/84, 85
agilor 3/91
aģiónt 3/80
agiungă 3/93
agiuns 1/45, 3/93
agîp 2/19
agonisi 2/85
agronomie 1/74
aíásta 3/76
áibă 3/73
aice(a) 5/7
aici 4/36, 40
aici-ia 5/7
aici-şa 5/7
aievea 4/34
ainţváį 3/80
aista 3/76, 77
aiure(a) 5/7
aiurile(a) 5/7
(a) ajumi 5/34
ajumit 5/34
ajuns 1/45
alalţi 3/91
alamă 4/68
alături 4/34
alb 2/85
albastri 1/88, 90, 3/51
albină 3/75
aleagerea 3/94
alege 2/85
alegerea 3/94
alene 4/34, 5/51
alepină 1/76
alerteţă 1/57
aletidă 1/76
aleuromant 1/76
aleuromantia 1/76
alexifarmac 1/76
alfitomantia 1/76
algazella 1/76
alģină 3/75
alianţă 2/43
alică 6/70
alienare 5/82, 83
alina 2/85
alint 1/53
alivinś 3/76
altari 1/86
altfel 4/40
altminterea 5/7
altminteri 4/40, 5/7
altmintre(le)(a) 5/7
altóra 3/77
altui(a) 5/8
altúţa 3/77
alungire 2/51
am 5/6
amabilitate 1/77
amator 1/58
amatorism 1/57
amândao 3/93
amîndoaă 3/93
amîndoi 3/93
amînduror 5/8
amnestia 1/76
amnigenu 1/76
amvon 2/85
analfabit 4/68
analiseală 4/67
analisi 4/67
analisit 4/67
analisire 4/67
analisitor 4/67
analisitură 4/67
anatemă 2/85
anghinară 2/85
angoasă 1/58
annotezu 2/79
antiteatru 1/58
antiţigară 1/58
anume 1/21—24, 30, 31, 4/34, 36
apă 2/4,6
apofiză 5/87
apóu 5/31
apóv 5/31
aproba 3/30
aproape 4/34, 40
ara 2/85
arabagialic 1/76
arătare 2/74
arătát 3/78
(s-) arăte 5/48
arátį 3/77
arăţ 3/78
arbéică 2/20
ardent 1/58
ardenţă 1/58
arę́ţį 3/77
arfă 5/49
argat 2/85
argeá 5/34
arhivă 1/43
(n-) árį 3/74
armán 5/31
arme 3/91
armar 1/76
arśę́stį 3/75, 79
artezianâ 1/58
aselenizare 2/94
asemenea 4/34
asfalt 4/71
asil 2/85
asíntárį 3/80
astfel(i) 1/86, 87, 3/78
astic 1/76
ástâd 3/75
astor 5/48
astronaut 1/58, 60
astronautică 1/58, 60
(a) astupa 3/31
aş 5/6
aşa 3/74, 78, 4/34, 40
aşa cum 4/39, 40
aşadar 3/78
ašála 3/76
aşaḍát 3/75
aşază 1/89—91
aşă 3/74
aşę́ 3/74
ašilţia 3/77
ašilóra 3/77
ašilúţa 3/77
atenţionat 1/76
atît 4/34, 39
atmosferă 1/58
atmosferizare 1/58
attentiv 7/76
attriţiune 1/76
atunci 4/34, 39
au 5/7
augura 1/76

aureolă 4/67
auroră 4/67
auspiciu 4/67
austral 4/67
autenticitate 4/67
autocefal 4/67
autocrat 4/67
autograf 4/67
automat 4/67
autonom 4/67
autoriza 4/67
avangardă 2/43
avè 1/96
avtograf 4/67
avtomat 4/67
avtonom 4/67
ad 3/75
ázi 4/34
azimă 2/85
azimut 1/74
azot 1/74

Á

ála-ia 5/8
ásta-ia 5/8

B

ba 3/78, 4/34
babáscă 3/75
babăsc 3/74
badi 3/77
bagajă 2/43
bahnét 3/80
bai 1/51
baionetă 2/83
balai 1/91
Balcanuri 1/47
(*a*) *baldisi* 5/21
baldisit 5/21
banhóf 3/80
baṛcă 2/4
bangă 2/88
baraboi 4/69
barabulă 4/69
barbát 3/74
barbun 5/32
barcagiu 1/63
baș-talháṛ 3/78
bátă 3/73
bátă s. f. 5/34
băcănci 6/46
băcîncă 6/45, 46
băcînci 6/45, 46
băjenii 4/84
băldăi 5/21
băldăit 5/21
bălaur 2/42
(*a*) *bălicări* 2/19
bărbăteşte 4/34
băsădi 4/57
băsădui 4/57
bătea 2/25
bę 3/74
becher 4/69
bécher 2/20
bécheş 2/20
bechice 5/88
betél 3/80
beglerbei 4/84
beleag 4/84
Belfegor 2/29
benignă 2/58
berbecél 2/19
bestie 4/49
beşlíi 4/85
(*a*) *beşteluí* 3/80
beteag 4/69
bibliotecă 1/59
bic 2/19
bicău 2/20
bichirit 2/49
bină 2/20
bine 4/34
bine că 4/40
bíni 3/75
bintă 5/33
biopsie 1/13
birt 2/12
birtaş 2/12
biţiclu 2/20
biţîrc 3/80
bîlvănît 5/34
blastăm 1/96
blastemă 1/86
blasteme 1/96
blăndeaţile 3/92
blăstem 1/87, 91
blăstema 5/57
blăsteme 1/87
blăstemuri 1/96
blęah 3/80, 81
(*a*) *blezgoi* 2/20
bobidrág 2/19
boc 2/20
boarză 6/44
bocanc 4/46
bocancă 6/45, 46
bocancile 6/44
bocanciu 6/45, 46
bocaport 5/33
bocănci 6/45
bocîncă 6/45, 46
boconci 6/45, 46
boearii 3/93
bogat 2/80
boiarii 3/91
boierii 3/91
boină 5/31
bojoci 5/72
bold 4/69
bolnaźît 3/75
bondúşcă 3/79
borcut 4/69
borhán 5/34
borhăí 5/34
borõšúc 3/79
borlă 4/69
borti 4/69
borún 5/29, 31
borz 6/44
bostan 4/69
boştină 4/69
boteḍát 3/74, 75
(*a*) *boxa* 1/59
boxă 1/59
braţă 1/93, 5/56
brif 3/80
briftă 5/34
brîncă 4/57

Brîncoveanul 3/93
brînză 1/80
briu 1/81
bruninţă 5/34
brúcă 5/34
bruţác 3/80
buchirit 2/49
buchisit 2/49
buclucruri 2/43
bucurîndu-se 3/94
buhaiul 2/43
(*a*) *buí* 5/34
buldozerist 1/58, 64
búmbă 2/20
buna vreme 1/90
búnă sámă 3/73
buntáţiji 3/79
buor 4/84
bura 6/42
burgesu 2/82
burtăverde 1/59
burtăverzime 1/59
burticán 2/19
busuiocesc 6/41
buşăsc 3/74
(*a*) *buşti* 5/34
buzat 5/32

C

ca adv. 2/14, 16, 17, 4/34
ca prep. 2/16, 17, 3/53
ca la 4/34
ca să 3/78
cabinet 2/43
cace 5/31
cadróf 2/20
cadru 1/51
caic 3/93
cal 2/10
calabalicuri 2/43
calabalîc 2/79
calare 1/89, 91, 93
calcan 5/32
calęáp 3/76
cali 3/93
Cali 3/77
calúp 3/76
cam 4/34, 36
cámănă 5/31
cambulă 5/32
camilpetrescian 2/93
canoánă 3/80
canonéf 3/80
Cantacozinilor 3/91
Cantacuzinilor 3/90
Cantacuzino 2/28
cap 2/10, 45
capac 5/31
capet 2/42
capigii 4/84
carabatac 5/31
caraiel 5/31
carát vb. 3/74
cară 3/95
cárį 3/78
carii 1/87
caripiţi 4/84, 85
carúţă 3/74
casă 2/7
cassez 1/73
caştalan 4/78, 6/62
Catacozino 2/28
Catacozoneşti 2/28
Catacozono 2/28
catastif 4/84
catastrofal 1/59
catastrofic 1/59
Catri 3/77
caţăl 3/74
cauză 1/44
cauzilieri 4/84
cavélă 5/33
cavilă 5/33
că 1/30, 3/53
căci 3/78
cădè 1/90
călătoriul 1/86
călcăiu 3/92
căoáci 2/20
căocíe 2/21
cărare 3/49
cărtulari 4/74
căruea 3/93
(*a*) *cătăní* 2/21
cătătór 2/21
cătră 1/85, 88, 90, 3/94, 5/49
către 3/51, 94
ce 5/6
ceáucă 5/34
cenac 5/34
centru 1/45
cercevea 2/33
cerceveu 2/33
cerdac 5/29
cere 6/72
cerga 2/82
ceriu 1/86, 91, 96, 5/48
ceriuri 1/87, 5/50
certare 5/94
cerului 3/53
cerurile 3/53
cervereu 2/33
cetatieanu 2/82
cetesc 2/43
chesariul 4/78
cheţ 2/21
chiar 4/34, 36, 39
k'ámă 3/73
k'átra 3/75
chiclaz 5/21
chiclazăr 5/22
chielar 4/84
'ęlę 3/74
chiema 2/43
k'eptanaţoaŕį 3/75
chimiza 1/59
chimizare 1/59
chipurile 5/6
chísălită 5/34
chisivă 5/22
k'işcâ 3/76
k'işti 3/76
(*a*) *chiti* 3/76, 6/42
chiznovát 5/34
ci 3/78
ciace 5/31
ciclofazotronul 1/13
cili (ce) 3/93
cine 5/6
cineclub 1/59
cinoş 2/21

cinste 1/46
cintură 2/34
ciob 1/59
cioban 2/12
ciobănaş 2/12
ciobotecă 1/59
cioc 2/20
cireadă 1/59
cirus 5/32
citov 5/34
ciubotari 2/85
ciubotă 5/72
ciulama 2/79
ciúşcă 5/34
ciutură 2/34
cive 2/82
ci 3/73, 78
cilctietate 1/70
cîn 3/78
cînd 3/92, 4/25, 31, 39, 40, 5/6
cîne 6/13
cinili 3/74
cînt 2/12
cîntăm 2/12
cîrmă 5/29
cîrtóg 5/34
cît 3/92, 4/34, 39, 40
clama 1/59
cler 1/44
cl̦ámpă 3/77
clic 3/93
(*a*) *clicui* 2/43
cliucerul 3/93
clop 1/51
cluceŗ 3/93, 4/84
cnejie 4/84
Co 3/77
coapsă 1/80
cọárjă 3/77
coarne 2/104
cobrét 3/80
cocă 2/82, 5/33
cóchie 5/34
cóčit 5/30
cocon 4/84
cocostîrc 1/51, 5/72
cocoşel 5/32
cófă 3/73
cofeele 5/48
colácu 3/75
colb 1/60
colbos 1/59
coleghiu 1/45
colegiu 1/45
colios 5/32
columbă 1/59
columbofilii 1/59
comanac 1/90
comandir 4/70
combativ 1/51
comedie 2/72, 73, 77
comisie 1/45
comissabundu 2/79
comodie 2/72, 73, 76
comornic 4/84
compatriot 1/46
(*a*) *compete* 5/17
comunitate 1/43
(*a*) *conceda* 5/19
(*a*) *concede* 5/19
concetăţean 1/46
(*a*) *concurge* 5/16
(*a*) *condescinde* 5/17
conductu 2/79
conet 3/93, 95
confunda 1/60
confundabil 1/60
conglomerat 1/51
conjura 1/51
conlocuitor 1/60
conoaie 2/33
conoile 2/33
consătean 1/60
(*a*) *consimţi* 2/81
conte 3/94
contenire 1/46
contractează 3/58
contralău 2/21
contramanda 1/77
controversă 1/43
contumacie 1/77
convenţiune 1/77
convîrstnic 1/60
copil 4/84
copila 5/50
coprinde 3/94
coprindere 1/46
(*a*) *corege* 5/17
corhă 6/41
coricov 5/34
(*a*) *corige* 5/17
corn 2/104
corona 4/84
cort 2/73, 76
cortină 2/75
cortizonul 1/13
cosmodrom 1/13
cosmonaut 1/60
cosmonautică 1/60
(*a*) *costruşi* 3/79
coşarcă 1/51
cotarcă 5/25
crabu 4/82
crăştól 2/20
creancier 1/47
creapă 1/87
creăm 3/87
creditele 2/58
creiem 3/87
creînd 3/87
crępi 3/77
cresta 1/52
creştinismul 1/13
crevat 1/90
criucearul 3/93
cu 5/50
cu dáţca 3/79
cu habăţuca 3/79
cu toate că 3/78
cualitate 1/45
cuantum 2/96
cuceresc 2/42
cucumeá 2/19
cucunilor 2/24
cucuruz 5/72
cuhne 4/84
cui 5/6
culoare 5/26
culă 1/17
cum 3/78, 4/39, 40, 5/6
cumédie 2/75
cuminţi 3/79
cumnat 1/80

cumva 4/34
cujójâ 3/77
curagiul 1/87
curătură 5/34
curę 3/74
curechi 1/51
curiozitate 1/44
curtenéț 5/35
curtizană 5/51
cuscra 1/81
cutărui (*a*) 5/8
cuvînt 1/74

D

da 1/74, 3/78, 4/34, 35, 37, 40, 5/6
dabilă 4/84
daca 3/94, 5/63
dacă 5/65
dácâ 3/73, 78
dah 3/80
daiac 5/22
daide 4/84
darâb 3/79
dardă 2/83
daruít 3/74
dascal 1/89
dănác 5/35
dărab 5/72
dărăbani 4/86
de 2/16, 17, 5/61
de ajuns 3/32
de ce 4/34, 40
de o fiinţă 2/31
de o fire 2/31
de tot 4/36
de-mpregiur 1/87
deaca 3/94
deacii 3/92
deamúsaț 3/79
debusolare 5/84
debusolat 5/84
debuta 1/60
(*a*) *decădea* 3/31
decent 1/58
decenţă 1/58
(*a*) *decerna* 5/19
(*a*) *decerne* 5/19
deci 3/78
(*a*) *deciocăla* 3/31
décâ 3/80
decît 2/56, 4/34
decret 1/43
(*a*) *decura* 5/15
(*a*) *decurge* 3/31
decurs 3/31
(*a*) *deda* 3/31
(*a*) *dedubla* 3/31
(*a*) *dedulci* 3/31
(*a*) *defige* 5/16
deflagraţie 3/31
deforma 3/31
(*a*) *defrauda* 3/31
(*a*) *degera* 3/31
(*a*) *degusta* 3/31
(*a*) *dejuga* 3/31
(*a*) *delăsa* 3/31
delicatesă 6/70
(*a*) *delimita* 3/31
(*prin*) *delungarea* 3/91
(*a*) *demarca* 3/31
demarcat 3/31
demarcaţie 3/31
dementă 1/60
demers 3/31
demobiliza 3/30
demonstra 3/31
demonta 3/31
(*a*) *denega* 3/31
(*a*) *denigra* 3/31
(*a*) *denota* 3/31
(*a*) *denumi* 3/31
deoarece 3/78
departare 3/51
departi 3/93
depărtare 3/52
(*a*) *depăşi* 3/31
depictu 2/79
deplasa 3/31
(*a*) *deplînge* 3/31
dereg 2/42
(*a*) *derula* 3/30
(*a*) *desăra* 3/31
(*a*) *desăvîrşi* 3/32
desăvîrşit 3/32
deschis 2/58
descleştate 1/90
(*a*) *descrie* 3/34
(*a*) *deservi* 2/56, 3/29—32
deservire 3/31
(*a*) *desface* 3/30
desfăcut 1/46
(*a*) *desfide* 5/18, 19
(*a*) *deshăma* 3/30
desigur 5/6
despre partea 3/94
despreţui 1/46
destoinic 4/70
(*a*) *destupa* 3/31
deşchise 3/94
deşi 3/78
(*a*) *detraca* 5/18
(*a*) *detuna* 3/31
devasta 3/31
(*a*) *deveni* 3/31
(*a*) *devora* 3/31
dezalienare 5/83
dezaproba 3/30
dezbrâcâ 2/20
(*a*) *dezburdá* 2/21
(*a*) *dezgheţa* 3/30
(*a*) *dezgusta* 3/31
(*a*) *dezlega* 3/30
dezvănuţi 2/30
dezvăscu 2/30
dezvăscut 2/30
dezvăscuţi 2/30
(*a*) *dezveşte* 5/11
(*a*) *dezveşti* 5/11
di 3/78
di acesti 3/93
di istuv 3/79
di iznóv 3/79
di olác 3/78
dialog 1/60
didactic 1/60
didacticism 1/60
didacticist 1/60
dihór 6/69
dilemuri 1/47
dimerlíi 3/76

dimineaţă 2/33
din cauză că 3/78
dinainti 3/74
diplonul 1/47
direct 1/61
directitate 1/60
disără 3/73
(a) discerne 5/18
discotecă 1/59
disculţ 1/90
disfac 1/91
dispre 3/94
distinde 1/88
distribuţie 2/77
divan 2/45
dizgraţie 1/43
dînsul 3/92
dîrpină 5/35
doaă 3/91
doagă 2/42
doar 4/34, 36
doar-doar 4/39
dọárị 3/74
dọáụă 3/73
dobitoc 2/42
dobîndă 2/42
docăni 5/35
documentaristă 1/61
dogmă 1/44
dóịlẹa 3/75
domniea 3/93
domnu 3/93
dooa 3/94
dópâlraịn 3/80
dorifor 2/83
doua 3/91
dóụă 3/73
dovléte 2/19
drac 2/42
dramă 2/76,77
drept 2/16, 17
(aero) drom 1/63
droşcar 5/23
droşcărie 5/24
drot 3/80
dubîtă 3/75
duc 3/74
ducere 1/46
(a) dudoi 5/35
dugîtă 3/75
duh 2/43, 80
dulcei 5/51
dulói 5/35
dulugeác 5/35
dumic 2/33
duminica 4/36
dumnitaa 2/24
dună 2/20
după 3/94
dúşi 3/74

E

echipaj 2/43
echipier 1/61
efectiv 4/69
efectua 4/69
efemina 4/69
efluvia 4/69
eforia 4/69
efracţiune 4/69
efusiune 4/69
egolatru 1/61
egzecrabil 6/65
electrocardiogramă 5/88
(a) elida 5/19
(a) elide 5/19
energie 1/45
endocrinopatic 5/88
enigmatic 4/69
entomologic 4/69
entomologie 4/69
entuziasm 1/44
enumera 4/69
éper 2/21
epistaxis 5/88
epócă 6/69
eroldu 1/70
eschivă 5/22
(i)este 2/25
esti 3/93
eşancrură 5/87
etambou 5/33
etravă 5/33
exact 6/65
exantematic 6/65
(a) excede 5/19
excreta 5/88
(a) exige 5/16, 19
exivă 5/22
expediţie 1/44

F

fabrica 2/87
fabricant 2/87
fabricaţie 2/87
fabrică 2/87
fabulă 1/44
fabulist 2/87
(a) face 3/30, 76
(a) face febră 2/58
(a) face temperatură 2/58
facere 2/72, 73
facim 3/93
fafliúctâr 3/80
fafliúşnic 3/80
faianţă 1/61
faianţerie 1/60
faịdá 3/79
faliment 2/87
familial 1/61
familiar 1/61
fanariot 1/64
fână 3/80
fanfarona 1/75
fanînă 3/77
fantast 1/61
faptă 2/72, 74, 65, 76
fárbă 2/21, 3/80
(a) farbui 3/80
farmacát 3/74
farmacologie 5/87
(a) fasui 3/80
fasúli 3/79
fasúηc 3/80
faš 3/76
fašém 3/76,78
fâši 3/75
faţă 2/72, 75, 5/35
făioară 5/23
fămei 3/95

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

fără pereche 4/36
fărmăcător 1/89
fărmecat 1/89, 90
fățărie 4/57
fățiș 4/34
febricilează 2/58
feldmareșal 2/28
feleștióc 3/76
felfębâr 3/80
(*a*) *feliui* 3/80
fenacodul 1/13
fęnic 3/80
fereste 1/89
fęrtic 3/80
fest 3/80
fęșter 3/80
feșteriță 3/80
(*a*) *fești* 2/21
feștili 2/20
fęți 3/75
fiastri 1/90
fier 1/14
figura 1/61
figură 1/61
fiind 2/31
filolog(ie) 2/24
findiș 2/30, 31
(*a*) *fiola* 1/62
fir 3/80
fircăli 2/21
firește 4/34, 5/6
firmă 4/70
fisiunea 1/13
fișcal 2/20
fișticarûța 3/77
fiu 2/5
flecău 3/77
florilegiu 1/61
florișęlį 3/75
fluierar 5/29, 30
foarte 4/34, 36, 39
foarteliții 3/94
folváltâr 3/80
forșìft 3/80
fórvęrt 3/80
fosă 5/87
frâițâr 3/80
frînci 4/84
frîu 1/81
fruct 1/52
frúnțâ 3/75
fruștiúc 3/80
fúcie 5/35
fudulia 2/43
fúgâ 3/73
furniza 2/99
furoare 5/23
furtișaguri 3/94
furtună 1/45
fustaș 2/83
fúturâ 3/80

G

galbăn 1/90
galbănă 1/95
galișî 1/96
gasît 3/74
gastrită 5/87
gaz 1/62
gazist 1/61
găgiós 2/19
găndie 3/92
gătească 2/25
geamblac 5/40
geantă 6/70
gelep 5/24
general 4/74
genuche 5/63
genuchi 5/63
genuiche 5/63
geografie 1/45
ger 3/31
ghimber 5/42
ghinărarule 3/94
Gó 3/77
ghiocar 5/23
ghiocear 5/23
ghioci 5/23
ghioldiș 5/35
ghiorș 2/21
ghioșcar 5/23, 24
ghioșcărie 5/23
gízdán 3/77
ģifént 3/80
ginere 5/72
ginerilor 3/91
ginerică 5/72
ģînį 3/75, 77
gios 2/85
Ģirínt 3/80
giudecată 3/94
giupăneasă 3/94
giurúm 5/31
giuvaergiu 3/79
Ģivęr haráus ! 3/80
gîcesc 1/88
gîcit 1/90
(*a*) *gîdili* 3/77
gîldău 2/19
gîrgîr 5/31
glįanț 3/80
glodu 2/82
gloriolă 1/62
gǫánță 3/79
gordonáș 2/21
gorneac 5/31
graię 3/74
gratie 3/94
greșesc 2/43
grieri 1/95
grijască 3/75
grimeur 6/69
grip 5/31
grițắv 3/79
grițắraș 2/21
groaznic 4/55
gropiște 5/24
groznic 4/55
grui 5/33
grumbúc 3/80
gúliș 3/80
gustare 4/68
(*a*) *guștuli* 2/21
gutunár 3/75

H

habúc 3/76
(*a*) *hacui* 3/76
hajłáș 3/77

halódnic 5/31
hamsie 5/32
hangiu 2/79
haptác 3/80
(a) haraţi 3/76
harbátâ 3/79
harman 5/31
hásmâ 3/79
hatîr 2/79
hăzaş 3/72
helios 5/31
helí 5/31
hiat 1/62
hiatus 1/62
hîbâ 3/79
hidos 1/52
himiţi 3/79,81
hinsari 4/85
hiţ 3/80
hof 3/80
hohę 3/79
holtei 1/51
holuátâ 3/79
holubul 2/43
(a) hondrăni 5/35
horde 4/84
horn 1/51
hornár 3/75
horţaięşţi 3/79
hranęşţi 3/79
hrăni 1/46
hrincă 3/76
huc 3/79

I

ţa! 3/81
iacamos 5/31
iagódă 5/35
ialău 5/24
ţar(â) 2,4, 6, 3/78
ţástalantâ 3/76
ĭaste 2/25, 3/92
icleán 5/35
iconolatru 1/61
idiomă 3/94
idolatru 1/61
iem 5/31
iepuraşi 5/32
ieri 4/34
iesă 3/73, 5/50
iese 3/73
ięşţi 3/74, 75
(a) ieşi la mare (la mal, la ţărm) 5/30
ięşniţâ 3/79
ilaie 5/24
ilării 5/32
ilău 5/24
ileu 5/24
imala 2/82
impenetrabil 1/52
impresionismul 1/13
imu 2/82
imunitate 1/43
in! 3/79
ińa! 3/79
incizie 2/58
include 2/56
(a) inflige 5/16, 19
inga! 3/79
ingesta 5/88
inimele 1/96
inspiratrice 1/62
instalaţie 1/43
insulă 5/32
intenta o acţiune 2/58
intenţiune 1/77
interraional 1/62
interregional 1/62
interurban 1/62
interzonală 1/62
întreprid 6/69
invidie 4/70
invitat 1/46
ipochimen 2/72
Ispas 3/78
ispaşăsc 3/74
ispravă 1/16
ista 3/76
ista-ia 5/8
istalant 3/76
(a) istrăţi 3/79
istrávâ 3/79
itineraru 1/77
ţţă 2/20
iubesc 2/42
ţuţáscâ 3/75
ixive 5/22
izbăvire 2/80
izbînda 2/42
(a) izdá 5/35
izdát 5/35
izînă 5/35
izini 5/35
izvoară 3/51
izvoare 5/49

Î

ţ 3/76
îmbalsamate 1/87
(a se) îmbia 6/72, 73
(a) îmbinde 5/15
îmborzată 6/44
îmbrăţoşaţi 5/55
îmbuteliere 1/62
împregiuru-şi 5/54
împreună fiind 2/31
împuterit 1/76
în calitate de 2/16, 17
în care 4/30
în chip de 2/16,17
înălţa 2/25
înţcalţit 3/74, 75
încarcat 5/50
încă 4/34, 36
înţcâ 3/73
începere 1/46
închieturi 5/51
închipuiaşte 4/55
închis 2/58
(a) înciocăla 3/31
încît 3/78
înţcotró 3/78
încroşnát 5/35
încunjurată 5/50
îndelungarea 3/91
(a) îndovigá 5/35
îndovigát 5/35
(a) îndulci 3/31

(a) înfiola 1/62
înfloritor 1/52
(a) îngenă 2/19
(a) îngheța 3/30
îngîlvit 2/19
îngîndi 3/92
înglesnă 5/35
înglotă 5/35
îngrijaște 5/63
îngrijire 4/69
îngrozitori 1/86
(a) înhăma 3/30
(a) înjuga 3/31
înlăuntru 3/74
înmărmuri 5/58
înnainti 3/93
înnăuntru 3/94
însaș 1/90
însași 5/48, 56
însă 3/78
înstînzienată 6/44
întăiu 3/92
întîmplă 4/55
(în)tocmai 4/34
întoršém 3/78
(să) între 3/94
întunerec 1/86
înțalég 3/74
înțărca 4/41
înțărcătoare 4/41
(a) învalge 5/14
(a) învasge 5/14
învălcinat 5/15
învălișul 1/95
învăscut 2/30, 511
(a) înveașe 2/30
(a) înveșca 5/11
(a) înveșe 5/11
(a) învești 5/11, 18
înveștit 5/11
îș 3/76

J

jac 2/43
jale 5/63
jalit 3/74
japcă 5/30
japșă 5/30
jar 3/78
jaratec 3/51
jaratic 3/75
jarlă 5/26
javră 5/25
jdreli 5/35
jelepar 5/24
jęlį 3/75
žer (vier) 3/75
jeratec 3/51
jijiu 5/35
jilip 5/24
jimi 6/43
jimigai 6/42, 43
žin(vin) 3/75
žîtį 3/75
zitîrcâ 3/81
jîntiță 3/74
jîr 3/74
jîtár 3/75
jîtiįi 3/76
žoc 3/75
žoį 3/75
jude 2/45, 46
judec 2/45
judecată 2/45
judecătorie 2/45
județ 2/45
jumugai 6/42, 43
zurįcâ 3/75
jupîne 3/94
jurămînt 3/92

L

(a) la 5/10, 12
la modul 1/39
labán 5/30
lacrimele 1/90
láįtân 3/80
lance 2/83
lapți 1/80
laț 5/12
látină 3/79
lăcrimoasele 5/51
lăgău 2/20
lăntéț 5/35
lăssare 4/70
(a) lăua 5/12
lăut 5/12
leată 4/68
leagăn 4/84
leage 2/25
leat 4/70
lega 3/30
lege 2/27
legúmuŕ 3/77
lęžį 3/75
lęlę 3/74
lemn 1/80
lęnę 3/74
lengvęŕ 3/80
leșáscâ 3/75
li 3/77, 93
lįampâ 3/77
libertate 1/45
liganám 3/74
lilí 3/77
liman 5/31
limănică 5/31
(a) limita 3/31
lįoáfâ 3/80
lįúft 3/80
lįulę 3/77
lįúșcâ 3/79
livéj 5/35
lîngă 3/92
loc 1/46
local 1/46
localitate 1/46
lódos 5/31
loiat 5/12
luările 3/94
lúcrâ 3/78
lucráț 3/78
lúcri 3/78
lues 5/87
lui 3/77
lumáscâ 3/75
luminele 5/50
luna 5/56
lungire 2/51
luorăle 3/94

lup 2/6
lupáv 2/19
luptă 1/80
lustratu 2/79
luşcă 1/72
luţărnă 3/74
luuát 3/76

M

ma 3/77
macár că 3/78
Magog 4/84
mai 1/51, 4/34, 36, 39
maiac 5/29
maidan 3/93
maiestate 4/70
majác 5/30
major 5/80, 81
mal 5/30
malignă 2/58
mamaligă 3/73, 74
mamú 3/77
manc 5/17
(*a*) *manca* 5/17
manchez 5/17
mandolinată 1/62
manégură 5/80
manoli 6/41
(*a*) *marca* 3/31
marţ 3/74
mariána 5/30
marmanziu 4/85
marne 6/41
martin 5/32
masă 1/12
mascur 2/42
materia 4/74
matiŋcă 3/79
matúşcă 3/79
mazăl 3/95
mă 5/6
măgulire 4/73
măţ 3/77
măistriilor 2/32
mănăstirilor 2/32
(*se*) *mănie* 3/93
măr-gutúie 2/21
măresc 2/42
märg 3/74
mărin 6/43, 44
măriná 6/43, 44
mărini 6/43, 44
măsăriţă 2/42
măscări 4/84
măscărie 4/84
măşcoiu 2/30
mătăúz 2/19
măzăriche 2/21
meandric 1/62
meandru 1/62
mearsără 3/92
(*a*) *meci* 2/19
mecit 2/19
medalia 1/77
medean 3/93
(*a*) *medita* 1/77
meditat 1/77
median 3/93
meiopragie 5/88
mejdri 5/35, 6/42
melegaru 1/76
mẹlţ 3/75
memorie 1/44
merinână 6/40
mẹrâ 3/77
mẹrţ 3/77
meriá 6/40
merţém 3/78
merţét 3/78
mẹrţţ
mérne 6/41
mertícu 3/75
mesálă 2/19
metraj 1/64
mezdri 6/42
mic 2/33, 3/75
micele 5/48
miére 2/21
mierlă 6/41
mierlésc 6/41
mierli 6/41
migăli 6/42
mighiti 6/42
mija 6/43
mijăsc 3/74
mijdri 6/42
mijgură 6/42
miji 6/42—43
mijigái 6/42—43
mižiţẹş 3/77
mijoni 6/43
milacop 5/29
miligóci 2/19
minacop 5/29
minájţgeld 3/80
minájţţi 3/80
minimum 1/63
mintenátă 2/21
minune 6/53
miocard 5/87
mirare 5/54
mire 5/72
mirişte 4/73
(*a*) *mişcodi* 2/20
mitocoseálă 2/19
(*a*) *mitocosi* 2/19
mitocosit 5/35
mizgai 6/42
mizgui 6/42
mline 4/40
mlini 3/93, 94
mljáscă 3/75
mlna 3/92
mlne 6/13
(*a*) *mlnea* 5/10
(*a se*) *mlneca* 5/15
mlnele 1/91
mlni 3/93
mlniŋc 3/77
mlniŋţăl 3/74
mlnuchi 5/63
mlrşav 5/35
mlrţoagă 2/10
mlţă 1/51, 5/72
mlţlţăl 3/74
(*a*) *mlţui* 5/35
mọáşâ 3/73
(*a*) *mobiliza* 3/30
modă 2/43
modelier 1/62
modelist 1/62

modelor 1/62
molărăi 2/20
(*a*) *molări* 2/20
moldovinęşţi 3/78
molidva 2/43
monta 3/31
moortea 2/24
morár 3/75
moraréu 2/21
(*a*) *morcíli* 2/20
moriána 5/30
morminţi 2/20
mormoitură 2/83
(*a*) *moronşi* 3/76
moscal 3/78
moş 3/79
moştcâ 3/79
motúz 5/44
moúr 2/19
mozaicar 1/63
mozaicară 1/63
mozavirii 4/57
mózi 2/20
muere 3/94
mujdeiu 2/30
mulţămesc 1/96, 6/13
mulţămire 1/88
mulţumire 4/74
munuchi 5/63
mụóşă 3/73
murătóri 5/35
muri 3/93
murit 3/93, 94
musafir 2/79
muscar 5/30
muschetă 6/70
muschetar 6/70
muşca 5/41
muşcapliu 5/44
muşcat 5/41
muşcată 5/40, 41
muşcatin 4/78, 85, 6/62
muşcăpli 5/43, 44
muşcăţică 5/42
muşlui 5/42
muştă 5/42
muştéţ 5/42
muşuli 5/42
muşurlui 5/42
mut 5/45, 46
mutaferachi 4/85
mutină 5/44
mutuzuí 5/44

N

na 3/79
naft 3/78
namestnic 4/84
nanáşu 3/75
napîrcă 3/74
nară 5/29
narcotizá 1/72
narcotizare 1/72
narcoză 1/72
nas 2/4
naturalism 1/72
naturalizá 1/72
naturalizare 1/72
naţie 1/45
năbădáie 6/70
năboi 5/35
năboít 5/35
năfrámă 2/21
năluc 4/73
nălucire 4/73
năpîrstóc 5/35
năsărîmb 5/35
năsipuri 3/52
năvrapi 4/85
năzdravanul 1/90
nea 5/72
neaamuri 3/93
neam 2/80
neavizat 1/72
nebună 5/29
negá 1/72
negativ 1/63
negator 1/63
negreşit 4/34
ńel 3/75
ńelduí 3/80
nepăsare 5/13
nęrţ 3/75
(*a*) *neremzi* 5/35
ńerticu 3/75
nestăşnic 5/35
neşifonabil 1/64
ńeụ 3/75
ni 1/86, 2/21
nicidecum 4/34
nimăruia 1/94
nimic 3/91
nimica 3/91
nimului 3/94, 95
ńirẹásа 3/75
ńîrili 3/75
nisipişul 3/53
nisipuri 3/52
niş 3/78
ńişăt 3/74
nọá! 3/79
noápte 3/74
nọastrţ 3/75
nodoroasă 1/90
(*a*) *nohodí* 3/79
nooii 2/24
norod 2/42, 80
nóstri 3/75
nóstru 3/75
notceagos 4/84
nóva 2/19
nu 4/34, 35, 37, 40, 5/6
nu care cumva 4/34
nu numa 3/78
numai 2/56, 4/34, 36
nutri 1/46

O

o pron. 5/37—39
o tirúcâ 3/79
o ţirucúţâ 3/79
oară 5/58
oarde 4/84
oare 4/34, 5/7
obicei 2/80
obidat 2/87
obidos 2/87
óbârlăţîtân 3/80

óbârşti 3/80
oblăduinţă 2/87
oblitor 2/87
obloc 2/87
obraz 2/72, 73
obrazar 1/91
obsă 2/87
obşte 2/80
ocarę́şţi 3/77
ocazie 1/45
ocărâşti 3/77
ocinášca 3/78
ocinâşe 3/78
ocinic 2/87
ocşag 2/87
ocupaţie 1/45
ogal 3/76
oglendisirea 2/43
oglicie 2/19
oglindă 5/29
ogor 4/73
ográdă 3/76
ogurliu 3/95
oichéţi 5/35
olăcariu 4/86
olofani 4/85
omăt 5/72
omortea 4/82
ómu 3/75
onoare 1/47
onor 1/46, 47
op 2/43
operă moartă 5/33
operă vie 5/33
oportun 1/77
oportunitate 1/77
Opreeii 2/24
opt 1/80
optim 1/107
ópḑắš 3/78
oŕ 3/78
oratoriu 2/88
(*a*) *orbălţi* 5/15
oŕcarúţa 3/77
organ 3/94
orgoliu 3/95, 4/74
orguliu 3/95
orlişte 5/35
orlón 5/35
ornatu 2/79
ortac 1/50, 51
ostráinos 5/32
ostréinos 5/32
ostrov 5/30
otac 4/85
ozonifica 1/63

P

pa 5/13
pacalit 3/77
pacát 3/74
pahare 5/50
painginu 2/82
paianjenit 1/91
paianjeniţi 1/91
painjiniş 1/95
painjinişul 1/91, 5/49
painjinu 2/82
palamidă 5/29
palamut 5/29
panseu 1/63
papuşóį 3/76
paradosire 4/57
parazól 3/79
parc 1/63
parcagiu 1/63
parcă 4/34, 36
parcelă 1/59
parę́ti 3/74
parîndează 5/49
parolă 3/94
pas 5/12, 13
pasă 2/5
pasămite 5/13,14
pascút 3/74
pasi 5/13
(*a*) *pasuí* 3/80
paş 5/13
paşă 2/5
patemi 6/54
patimelor 1/87
patronat 1/43
pavecerniţa 2/43
pă la 3/94
pă urmă 3/94
păceriz 5/35
pădure 1/81
pădurile 3/93
pălămidar 5/29
pălămidă 5/29, 32
pălărier 1/62
pănă 1/88, 3/92
păpime 4/67
păr' 1/88, 89
părăsi 1/74
părè 1/92, 96
păreche 1/96
păs 5/13
(*a*) *păsa* 5/12—14
păsat 5/14
păsări 1/96, 5/50
păstrúngă 5/35
păsut 5/14
păşaşte 5/63
păşeşte 5/63
păşi 5/13
păţóg 2/20
păzală 5/90, 91
păzdării 5/35
(*a se*) *păzi* 5/89—92
păzitor 5/91
păzitură 5/91
peasna 2/43
pecár 2/20
pecărie 2/20
pedeapsă 5/94
pedepsă 5/94
pelămidă 5/29
pépene 2/21
per 3/81
pę́râ 3/77
perdea 2/72, 74—76
perdeauă 2/75
pę́rį 3/77
perînda 5/49
perlej 2/72
permisionar 1/63
pérnâ 3/73
persoană 2/76, 77
personage 2/77
personagiu 2/77
personagiuri 2/77

personaj 2/72
persónă 2/72
pescarii 3/93, 94
peşchiejul 2/43
petnarii 3/93, 94
pi̯átra 3/75
pictúră 2/21
picere 3/94
pi̯érină 3/73
pifán 2/19
pifă 2/19
pilastri 5/49
pildime 4/67
pin 1/86, 87
pintre 1/86—90, 92, 95, 5/47, 48, 50, 56
pintru că 3/78
pipélcea 5/35
piper 5/43
pirguş 2/19
pictlit 3/77
ptine 1/17
pînă 3/92
ptne 1/17 6/13
ptrjol 4/73
ptrlej 2/72
(*a*) *plăcea* 5/10
plencéur 5/35
pli̯áţ 3/80
plũg 3/75
plumbg 3/75
pneumónie 5/87
poate 4/34, 36
poate că 4/40
pocăinţă 2/43
pociúmp 5/35
podoabă 2/80
podurile 3/94
poftit 1/46
poftori 4/57
pogace 2/82
pógân 3/76
(*a se*) *politea* 3/94
politie 3/94, 95
poliţie 3/95
pólnoc 5/31
pomíţă 2/21
pomiţér 2/21
pompă 3/91
pónic 2/21
popăsc 3/74
popk'ésc 3/74
popoară 3/53
popoare 1/91
popuşói 3/76, 5/72
porodíc 2/21
porumb 2/42, 5/72
póspul 5/35
post 2/43
poşõfir 3/80
potcoavă 4/73
potronic 4/56
povară 4/85
povaţă 3/94
povęsti 3/75
povídlă 5/72
povistęşti 3/74
povîrniş 4/73
pozănariul 3/94
(*a*) *pozvoli* 3/78
practicum 1/63
pradă 2/43
praşit 3/74
(*a*) *praşui* 3/77
prăfos 1/60
pre 3/77, 81
prea 4/34, 39
(*a*) *preceda* 5/20
(*a*) *precede* 5/20
predoslovie 4/85
(*a*) *prefige* 5/16
preîmblă 3/53
(*a*) *prelude* 5/19
preponderent 1/52
presumeţie 4/74
pretutindenĕ 2/31
preuţăsc 3/74
prevala 2/105
pribeag 4/79
pricepe 2/82
pricepere 1/72
prietini 1/91, 5/57
prişituári 3/75
prikíş 3/76
primaş 2/21
primejduire 4/73
prin urmare 3/78
prinză 3/94
pripas 4/73
priveleghii 3/94
privileghiu 1/45, 3/94
privilegiu 1/45
privilighii 3/94
privighetoare 2/42
prizări 2/105
Probájiłi 3/78
(*a*) *proceda* 5/19
(*a*) *procede* 5/19
prochimen 3/94
procuratori 4/78
(*a*) *prodiga* 5/16
profesionism 1/58
promoroacă 5/72
propriu 2/43
prostiri 3/76
protéctor 6/69
protege 5/19
proţáp 5/36
psalomii 2/43
psălmine 4/67
(*a*) *pucluji* 3/79
pue 3/94
pumnaş 1/72
punt 1/45
púntrucă 3/78
(*a*) *purceda* 5/19
(*a*) *purcede* 5/19
pureáz 5/31
pururea 2/31
puşcărie 3/94
putè 1/90, 96, 3/74
putea 5/10
putearnic 3/92
puţintică 3/74
(*a*) *puţui* 3/80, 81
puţuntică 3/74

R

racelniţă 5/29
rachetă 1/63
rachetodrom 1/63
ráină 5/36

raminț 3/74
rapanu 2/82
rarúŋk' 2/74
ratiḑăm 3/74
ravent 4/78, 6/62
razâ 5/50
răce 5/55
răci 5'/48
răcitór 2/21
rădica 1/45
rădicat 3/94
răle 5/48
rămînă 3/92
rămîne 3/74, 92
rămînea 3/92
răpede 1/91, 5/50
răpezi 5/50, 56
răpezite 1/96
răpi 1/96
rărunchi 5/63
răsipi 2/85
răspuns 1/46
răsturnat 1/46
răsuflare 1/46
răsună 5/54
răšț 3/75
rătán 2/19
rățeḑăm 3/74
rătunde 1/88, 96
răță 3/77
răzimat 1/90
răzlețe 3/27
răzlóg 3/76
răzni 5/36
rę 3/74
recunoștință 1/46
(*a*) *redige* 5/19
(*a*) *redija* 5/19
redoare 5/87
reducere 1/46
regiza 2/99
reîncepere 1/46
relua 3/30
reluat 1/46
repezi 1/92
rępidi 3/75
reporter 1/63
reportericesc 1/63
reprezentație 1/43
resare 1/46
resfirați 5/55
resfrînge 1/88
(*a*) *retribui* 5/15
rętâ 3/77
revedere 1/46
(*a*) *revinge* 5/16
rezemat 1/88
ricțug 3/80
ridica 1/45
ridicat 3/94
ridică 3/91
ridici 3/91
rinichi 5/63
rinoragie 5/88
risipiți 3/53
rizerie 1/64
rîsuri 5/36
rîză 3/92
roată 4/86
rofit 5/36
romanesc 2/95
rosturgat 5/45
rotár 3/75
rubar 4/73
(*a*) *rucui* 3/80
ruget 5/24
(*a*) *rugi* 5/24, 25
rugire 5/24
(*a să*) *rujdí* 3/79
ruminéle 2/20
rutină 4/69

S

sabiea 3/93
sale 2/5
samănă 1/90
santină 5/33
sarác 3/74
sară 6/13
sardea 5/31
sardeluță 5/31
sare 1/46
sárâ 3/73
satisfacțiune 4/74
sau 3/78
să 3/94
săc 3/74
sămăna 1/45
sămn 3/74
sănge 3/92
(*a*) *sănica* 5/15
(*a*) *săra* 3/31
sări 5/57
săț 3/74
(*a*) *săvîrși* 3/32
săvîrșit 3/32, 91
scală 4/78, 6/62
scăli 4/78
scăpa-vor 3/93
scenă 2/72, 75—77
scheáp 5/36
schéna 2/76
(*a*) *schilăi* 5/36
schina 2/76
schini 2/72, 76
sk'iță 3/75
sclifosi 3/76
(*a*) *sclipui* 3/76
scoală 3/93
scriitoricesc 1/63
scrișnitură 2/83
scrumbie 5/32
sculă 3/93
scurtmetraj 1/64
sdroaie 1/71
sdruhăi 1/71
sdrumică 1/71
se 5/6
seanță 1/47
seară 2/74
secul 1/87, 5/49
seimean 2/83
selectiv 1/57
semăna 1/45
semnificativ 2/56
serozitate 5/87
(*a*) *servi* 3/31, 32
sesiza 2/99 6/70
severitate 1/44
sezisa 2/99,
sfat 2/74
sfatul 3/93

sfărîmi 5/48
sfătuit 3/91
Sfęli 3/78
sfîrşáscă 3/75
sfîrşit 3/91, 93
sgău 1/71
sguli 1/71
sgurav 1/71
sgurăvi 1/71
sicriiu 2/42
sicriniu 2/42
sicriuri 3/53
silihtari 4/85
silvoiţă 2/21
simbriaş 1/64
simbriat 1/64
simbriot 1/64
(*a*) *simnica* 5/15
simplicitate 1/77
(*a*) *sineca* 5/15, 6/43
singe 3/94
singlăsui 4/67
(*a*) *sinica* 5/15
sint 3/93, 94
sinucigaş 1/64
sinul 3/94
sinvorbi 4/67
(*a*) *sista* 5/78
si 3/73
stilic 5/31
simbră 2/42
simt 3/92
(*a*) *sineca* 5/15
singe 3/92
singur 3/75
sînt 3/76, 93
sîntim 3/93
sîtă 3/74
slavă 2/80
slovinire 4/57
smulge 2/105
soare 2/4
soarle 1/86
soartea 1/88
socotează 3/93
solemnitate 1/43
sorturi 3/95
sotietate 1/45
spahii 4/85
spaţi 5/48
spăsi 1/93, 97
spăriat 1/87
spărioase 1/91
spectaculozitate 1/64
spectaculu 4/70
speleologie 2/95
speologie 2/95
sperială 1/90
spinalb 6/41
sprahui 3/79
sprincenele 1/90
spui 3/93
spumă de mare 5/30
stam 3/50
stare 2/75
stau 3/50
stavrid 5/51
stavride 5/31
stavrizi 5/31
stăpînesc 3/92, 93
stărvul 3/94
stătu 2/25
steluţă 5/32
stenép 5/36
steţie 4/78, 85. 6/61
sting 1/87
stingă 5/55
stinge 1/90
stins 5/50
stîrpezi 5/36
stirv 3/94
straiu 2/82
străşnic 3/77
Straténiia 3/78
străns 3/92
strein 5/63
strélcă 5/30
strelici 5/36
stric 2/42
striga 2/43
striin 5/63
strimte 5/56
strigă 3/73, 74
strok'im 3/75
stropim 3/75
strujac 3/80
(*a*) *sturi* 2/19
stenă 2/77
subsuoară 5/63
subţioară 5/63
succede 5/20
sudalmă 1/51
sumeţ 1/91
(*a*) *surligá* 2/91
(*a*) *suscepe* 5/15
súslă 2/21
svătuit 3/91

Ş

şade 5/63
şaflic 3/79
şagalnic 5/50
şagáş 3/74
(*a*) *şahai* 3/76
şáhnă 3/79
şáicâ 3/79
şála 3/76
şalandră 5/33
şale 2/5, 5/63
şálálant 3/76
şalui 3/79
şalvir 3/78
(*a*) *şanatui* 3/76
şantier 1/64
şantierist 1/64
şapte 2/4, 5/63
şarafán 3/79
şarlă 5/25, 26
şase 5/63
şăd 1/90
şăptę 3/75
Şărban 3/94
şăreághie 2/20
şcătúlă 2/20
şedè 1/90, 2/85, 3/49
şedea 3/49
şelátă 2/21
şę'i'antâ 3/76
şęlilantę 3/76
şenă 2/77
şepte 1/90
şęptiḑáş 3/77

șef 3/75
șerb 2/43, 4/85, 6/61
șerellicul 2/43
sẹsă 3/75
șezind 3/94
șfert 3/81
și 2/7, 3/78
șide 3/93
șidea 3/94
șifonabil 1/64
șiịalanț 3/76
șindil 5/36
șindurẹa 3/78
șinị 3/78
șip 5/30
șișlị 3/75
șirături 1/90
șiugubină 4/86
șl 3/74, 78
șldém 3/78
șipușọárị 3/74
șocogen 5/88
șofran 5/43
șoimănit 5/36
șortolit 3/79
șpațir 3/80
ștairánt 3/80
ști 3/74
știe 3/93
știea 3/93
știl 2/20
(*a*) *știmui* 3/80
ștraf 2/19
șturm 3/80
șubótă 3/75, 76
șucheá 5/36
șúflị 3/80, 81
șugubină 4/86
șupiță 3/80

T

tablanét 2/19
(*a*) *tableta* 1/64
tac 2/12
tachiumul 2/43
tacîm 2/79
tái-tái 2/21
tainul 2/43
taláp 2/20
talharii 1/95
tarabọántă 3/76
tárị 3/74, 77
tašém 3/78
tašét 3/78
tašúni 3/74
tatú 3/77
tatúcă 3/74
táulic 3/80
taur 2/42
tavărăra 3/93
tăcem 2/12
tăfăloáge 5/36
tăiet 1/91
tărăși 5/36
tăt 3/75
tătă 3/75
tătị 3/75
tătîne-său 3/92
tăț 3/75
teleghida 1/64
teleghidaj 1/64
teleghidat 1/64
temîndu-se 2/92
temniță 3/94
teșúnị 3/74
ticsit 2/99
timp 1/46
tină 1/51, 2/82
tinctură 1/64
tinereța 1/91, 92
tingiri 3/94
tintu 2/79
tiolcúș 5/36
tiolu 2/82
titălă 2/20
tiutiúc 5/36
tîmplă 4/55
tîrg 3/94
tîrș 5/36
tîrțîu 3/75
Tọá 3/77
tóci 2/20
tofológ 5/36
(*a*) *tolocani* 3/76
tómite 2/20
ton 5/32
tonic 5/81, 82
toroápă 5/36
tot 3/75
tot așa 3/78
tot așa de 4/36
tot deuna 1/86
totul 3/54—61
totuși 3/54—61, 78
tracatrucă 5/26
tractorist 1/58, 68
tragedie 2/73, 77
traghédie 2/73
tramvai 1/65
tramvaist 1/64, 65
tranistră 3/80
(*a*) *transcende* 5/17
(*a*) *transija* 5/19
(*a*) *transinge* 5/19
travers 5/33
trăgáce 5/36
trăire 2/95
trẹacút 3/76
treásc 5/36
trecătoare 1/65
tragodie 2/73, 76
trajedie 2/73
triịlẹa 3/75
trist 3/62
troácă 5/36
troiță de o ființă 2/31
tubercul 5/87
tumoare 2/58
tumoră 1/13, 2/58
tụóti 3/75
turbo-reactorul 1/13
turta 2/82
turuiág 5/36
tușăsc 3/74
tutun 1/65
tutungiu 2/79
tutunic 1/65
tuturor 5/8

Ț

țácumpác 3/80
țarán 3/74
țață 5/31

ţălăiós 5/36
ţărm 5/30
ţărăi 4/55
ţării 3/92, 4/55
ţésă 3/73
ţese 3/73
ţęsâ 3/73
ţest 2/42
ţimăt 5/44
ţin 5/72
ţinè 3/49
ţinea 3/49
ţircălam 4/57
ţibríc 3/79
ţidúlă 3/74
ţîl 3/80
ţimbră 3/80
ţîn 3/74, 5/72
ţîpâ 3/74
ţirúcâ 3/79
ţirucúţâ 3/79
ţiruichiţă 2/20
ţolél 5/36
ţug 3/80
ţulindru 5/36
ţuric 3/80
ţuxfir 3/80

U

u̯áţi 3/74
ulcicâ 3/73
ulei 1/65
umanism 1/65
umblă 1/95, 5/50, 56
umplîndu-şi 5/48
umplu 1/90
umplut-au 1/96
un 5/37—39
un' 3/77
unchę 3/77
u̯nchęş 3/79
unde 4/25, 30, 34, 39, 40, 5/6
unele 3/91
úni 3/77, 78
uniformitate 1/44
unile 3/91
universal 4/74
unsprezece 1/65
unui(a) 5/8
unul 2/31
u̯óile 3/74
urâşţ 3/77
úrdin 2/20
uręşţ 3/77
urzácâ 3/75

V

(a) va 5/14
vacmáţistru 3/81
vacs 2/99
vacuţâ 3/74
vadană 1/96
vaflibúηc 3/81
váitâr 3/81
val 5/30
valenţă 2/95
vanitate 4/74
vártă 3/81
varuít 3/74
Vasî 3/77
vaşpónt 3/81
vatamán 3/76, 78
vaţi 5/14
vază 5/54
vaḑút 3/75
vă 5/14
vălóg 5/36
văpsea 5/26
văr 2/42
veac 2/80
vechie 1/90
vedè 1/88
Velfegor 2/29
verginii 1/97
veringa 2/82
vers 1/96
verḑáscâ 3/75
veste 1/74
vestedă 5/48
vestede 1/87
vesminte 1/87
vestmintele 3/53
vicleean 3/93
vidę 3/76, 93
vie 3/94
(a) vieţui 1/50
viitori 1/86
vin 4/68
vin (vb.) 3/94
vindic 5/58
vite 3/75
viţi 3/75
viz 2/20
vîrtia 1/82
vîrstnic 1/60
vîrtos 4/55
Vîrvá 3/77
vod 4/55
vodă 4/55
voi 5/6, 20, 6/72
voît 3/91
vólnic 5/36
vom 3/95
vopsea 5/26
vornic 2/46, 3/76, 78
vrè 1/90, 95, 96
(a) vrea 5/20
vreai 5/51
vreme 1/46
vręmi 3/75
vrîtos 4/55
vrut 3/91

Z

za 3/95
zac(on) 4/57
zadar 3/53
zagîlnă 3/74
zagrai 3/79
zagrébă 5/31
(a) zahai 3/76
zaharea 3/95
zahrébă 5/31
záibăr 2/20
zambalic 3/79
ḑámâ 3/73—75
zapada 1/90, 91

zápăd 5/30
zarániļi 3/79
zargan 5/29
zaton 5/30
(*a*) *zatoní* 3/79
zavessa 2/75
zázub 5/30
zăbavă 3/92
zăbíc 5/36
záleti 5/36
zăpadă 5/72
zăr 3/74
zărgană 5/29
ḑău 3/74, 75
zăurdi 5/36
zbici 5/36
ḑęšį 3/75
zeu 4/69
zganţói 2/20
zgariįęt 3/77
zgorbura 6/45
zi 2/5, 74
zicători 3/91
zice 3/93
zicîndu-i 3/92
zise 3/93
ḑî 3/75
ḑîc 3/74
zid 3/74
ḑîšém 3/78
ḑîšéį 3/78
zoao 2/42
zofórt 3/81
zonal 1/62
zooparc 1/65
zúpâ 3/81
(*a*) *zurai* 3/76
zvon 1/65
zvonist 1/65

RUSĂ

abaza 5/30
ведущий 6/72
высказывание 6/72
volot' 6/32
bajak 5/29
да 5/4
(*в*) *деле* 6/72
zazuba 5/30
зоопарк 1/65
когда-нибудь 5/4
комéдия 2/72, 73
кочеть 5/30
кто 5/4
кто-нибудь 5/4
кто-то 5/4
laban 5/30
ли 5/4
лишь 5/4
majak 5/30
мати 6/34
morjana 5/30
moškat 5/41
muşkatnti 5/41
муть 5/44
не 5/4
нибудь 5/4
pelamida 5/29
рукá 6/32
руку 6/32
strelka 5/30
сцена 2/77
— то 5/4
только 5/4
трагéдия 2/73
химизовать 1/59
šip 5/30

SÎRBĂ

bajaldisati 5/21
daljan 5/22
gornjak 5/31
mezditi 6/42
meriti 6/40
muškaplet 5/43,44
Niš 1/82
siglar 1/80

SLAVĂ

гора 2/29
горь 2/29
dvornicu 2/46
ѣлѧ 2/29
ѥдиносѫштаиаꙗ троица 2/31
ѥдиносѫштьнъ 2/31
любити 2/42
mater 6/34
paziti 5/90
пѣдепсїа 5/94, 95
сапогъ 6/45
šafran 5/43

SPANIOLĂ

nao 5/4
marisma 4/91

TURCĂ

ada 5/31
bayilmak 5/21
bezbat 3/95
boyuna 5/31
burun 5/29, 31
çaça 5/31
curum 5/31
daire 6/69
dayak' 5/22
gheaur 3/95
gîrgîr 5/31
yakamoz 5/31
yem 5/31
yilik 5/31
kapak 5/31
karabatak 5/31
karayel 5/31
kardaş 6/69
liman 5/31
limanlik 5/31
lodos 5/31
medetu 3/96
minakop 5/29
nalcăran 3/95
palamut 5/29
porţas 5/31
poyraz 5/31
stîlik 5/31
ugurlü 3/95
zargana 5/29

UCRAINEANĂ

motuz 5/44
motúziti 5/44
motuznik 5/44

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU
39

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

PROBLEME DE LINGVISTICĂ GENERALĂ

Vol. II

Sub redacţia acad. AL. GRAUR

173 p., 6,60 lei

SUMAR

I. COTEANU şi EM. VASILIU, Conţinut şi formă în limbă
AL. GRAUR, Aspecte ale luptei între nou şi vechi în limbă
I. COTEANU, În legătură cu sistemul vocabularului
I. RIZESCU, Note asupra sistemului limbii
ELENA SLAVE, Expresiv şi afectiv
PAUL MICLĂU, Scriitorii şi evoluţia limbii
FINUŢA ASAN, Observaţii cu privire la omonime
SORIN STATI, Omonimia în sistemul morfologic
LUCIA WALD, Structuralismul

Pentru a vă asigura o colecţie completă şi primirea la timp a revistei, reînnoiţi abonamentul dv. pentru anul 1961.

ABONAMENTELE SE FAC LA OFICIILE POŞTALE, AGENŢIILE POŞTALE, FACTORII POŞTALI ŞI DIFUZORII VOLUNTARI DIN ÎNTREPRINDERI ŞI INSTITUŢII.

Din

LIMBA ROMÎNĂ

au apărut :

anul I, 1952, nr. 1
anul II, 1953, 6 numere
anul III, 1954, 6 numere
anul IV, 1955, 6 numere
anul V, 1956, 6 numere
anul VI, 1957, 6 numere
anul VII, 1958, 6 numere
anul VIII, 1959, 6 numere
anul IX, 1960, 5 numere

Numerele care vă lipsesc din colecţie se pot comanda, direct sau prin poştă, prin

LIBRĂRIA ACADEMIEI R.P.R.
Bucureşti, Calea Victoriei nr. 27

Numerele curente se găsesc de vînzare la orice librărie din ţară.

Abonamentele se fac la oficiile poştale, prin factorii poştali şi difuzorii voluntari din întreprinderi şi instituţii.

Pentru străinătate, cererile de numere izolate sau de abonamente se fac prin întreprinderea de stat pentru comerţ exterior „Cartimex" I.S.C.E., str. Aristide Briand nr. 14, sau Căsuţa poştală 134—135, Bucureşti.

I. P. 2. c. 4511

Lei 3.—